

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŐARLIĐI

YAYIN NO:

DPT:

ÜÇÜNCÜ
BEŞ YILLIK
KALKINMA
PLANI
1973-1977

Ö N S Ö Z

Türkiye'miz Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını yürürlüğe koymaya hazırlanmaktadır. Planlı kalkınma artık yalnız bir Anayasa gereği olmaktan çıkmış, milletçe benimsenen bir siyaset aleti haline gelmiştir. Geride bıraktığımız yıllar, geçmişini daha iyi değerlendirmek, milli potansiyelimizi artırarak geleceğe ait hedefler tespit etmek ve bu hedeflere varmak için daha iyi kaynak tahsisi yapmak hususunda, bize değerli tecrübeler kazandırmıştır.

Şuna eminiz ki Üçüncü Kalkınma - Planı ve bu Planı dayandırdığımız uzun dönemli Strateji, Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılama ve milli ülküyü gerçekleştirmede tecrübelerden yararlandığı için, daha güvenebileceğimiz bir araç haline gelmiştir.

Şimdiye kadar kamu oyumuz planlı kalkınmayı gayri safi millî hasılamızın yıllık artış hızını esas alarak izlemiştir. Bu hızın, planlarda, geçen 10 yıl için yılda ortalama yüzde 7 olarak tespit edildiğini biliyoruz. Bu hıza ulaşmak için tarım gelirinin yılda yüzde 4, sanayi gelirinin yüzde 12 ve hizmetlerin yüzde 6,5 civarında ortalama hızlarla artması gerekiyordu. Türkiye, geçen 10 yıllık dönem içinde esas hedefi sağlayarak yüzde 7 ortalama kalkınma hızını gerçekleştirmiştir. Tarım geliri planlanan hedeflere büyük ölçüde yaklaşmış, hizmetler sektörü ise hedefleri aşmıştır. Gerçekleştiremediğimiz ve önemli ölçüde geri kaldığımız hedef, sanayide yılda yüzde 12 artış hızı sağlamaktır.

Türkiye'miz sanayileşmesinde yüzde 12 yıllık artış hedefini gerçekleştirememiştir, ama planlı dönemde Türkiye, tüketim malları sanayiini geliştirmiş, ara malları sanayiinde ciddi adımlar atmış ve yatırım malları sanayiinde söz ister bir duruma gelmiştir. Bugün hemen her alanda yatırım malı imalâtçıları, piyasamızdan daha fazla pay talep etmekte, kendi ürünlerinin ve hizmetlerinin korunmasını istemektedirler.

Özetlediğim bu durum, Üçüncü Plan dönemine girerken Türkiye'mizi sanayileşme alanında ciddi bir tercih yapmak noktasına getirmiştir. Hem geçen 10 yılda sanayileşme hedefinden bir miktar geri kalışımız, hem de gelişmekte olan sanayiinin ve müteşebbisin istekleri, hükümetleri sanayileşme tercihini ön plana almaya getirmiştir. Sanayileşme tercihimizin nedenleri yalnızca bunlar değildir. Bu, Türk milletinin içinde bulunduğumuz yüz yılın başından beri özleyegeldiği amaçtır. Nereye gitseniz, kime sorsanız size fabrikadan bahsedecek veya yeni bir fabrika burul-ı isteyecektir. Bu, halkımızın nüfus artışı karşısında, verimlilik ve yüksek hayat seviyesi sağlama yolunun, sanayileşmeden geçtiğini .zyusuyla sezip ortaya koymasının bir sonucudur. Bu, planlama tek-'fine göre de böyledir. Bugün Türkiye'de işgücünün yüzde 65'i tarımda çalıştığı halde tarım, milli gelirimizin yüzde 28'ini sağlamaktadır. Sanayide çalışan nüfus, toplamın yüzde 11'i olduğu halde bu sektör, milli gelirin yüzde 23'ünü meydana getirmektedir.

Hızla artan nüfusumuzu artık tarım alanında tutmak imkânı kalmamıştır. Bu yüzyılın sonunda Türkiye'miz nüfusu 70 milyonu bulunca köylerde yaşayan

IV

halkımız sayı olarak bugünkünün bir miktar ali şerek 15 milyon civarında kalacak, ama şehirlerde yaşayan nüfus, 1 yondan 55 milyona çıkacaktır. Bu nüfusun, şehirlerimizde sanayide* buna bağlı olarak gelişecek olan hizmetlerden başka alanlarda istih. mına imkân yoktur, öte yandan Türkiye'nin jeopolitik durumu da sanayileşmesini zorunlu kılmaktadır. Komşularımız sanayileşme yolunda hızla ilerlemektedir. Yine bildiğiniz gibi, genel güvenliğimiz de Batı ittifakı içinde bulunmamızı gerektiregelmiştir. Türkiye, yüzyıldır Avrupa'nın bir parçası olarak milletlerarası siyasette yerini almıştır. Bütün bunlar Türkiye'nin 10 yıl kadar önce Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılma tercihini yapmasını gerektirmiştir. 1963 Ankara Anlaşması bu tercihi belir-liyen ve tam üyeliğe namzetliğimizi koyan bir belgedir. 2 yıl önce imzalanan ve Parlamentomuzca onaylanan Katma Protokol da geçiş dönemini başlatmıştır. Bunun anlamı şudur: Türkiye, 22 yıl içinde; Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ile gümrük birliğini gerçekleştirecek ve 22 yıl sonunda her türlü mal, hizmet, sermaye, para ve insan giriş-çıkışı bu ülkelere karşı hiçbir kısıtlamaya tabi olmayacaktır.

Çağımızın bu önemli hareketi, Batılı üyeler arasında basan ile yürümektedir. Ama şurası unutulmamalıdır ki Batılı üyeler ekonomik, sosyal ve kültürel yapılan birbirine çok yakın ülkelerdir. Bunlar, ileri sanayi toplumları olup, nüfusun büyük bir kısmı sanayide çalışmakta ve ihracatlarında sanayi malları çok büyük bir pay tutmaktadır. Türkiye'miz, Üçüncü Planı dayandırdığı Stratejiyi hazırlarken daha önce özetlediğim zaruretlere başka 22 yıl sonra varacağımız gümrük birliğini tam bir samimiyetle dikkate almış, o tarihte Batılı sanayileşmiş toplumların ekonomik ve sosyal yapılarını kazanmayı temel bir hedef olarak seçmiştir. Millî varlığımızı, bütünlüğümüzü, yüksek milli menfaatlerimizi bu büyük ve gelişmiş topluluk içinde koruyacak tek gelişme yolu budur.

Ortaya çıkan yeni gelişmeler ve zorunluluklar, Üçüncü Planımızı 1962 yılında kabul edilen 15 yıllık perspektife ve Stratejiye dayandırmanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Önümüzdeki açılan yeni dönem, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğine geçişi başarma dönemidir. Bu sebepler. Üçüncü Beş Yıllık Planı ve daha sonrakileri 1995 yılını hedef alan bir perspektife ve stratejiye göre hazırlamamızı gerektirmiştir. Artık Türkiye'mizin bu yüzyılın sonuna yaklaşırken varmış bulunması gereken hedef, ekonomik ve sosyal yapı değişikliği, önümüzdedir, açıktır ve müşahhastır. Türkiye, yeni yüzyıla sanayileşmiş bir toplumun yapısı ile girecektir.

Ekonomik ve sosyal yapılar ile anlatılmak istenen kısaca şudur: Türkiye'nin millî geliri içinde bugünkü yüzde 23V civarında olan sanayiın payı 1995 te yüzde 40 a yaklaşmalı, tarım gelirinin bugünkü payı olan yüzde 28 yüzde 10 civanna inmelidir. Ayrıca sanayi sektöründe çalışanların toplam çalışanlara oranı yüzde 11 den yüzde 22 ye ulaşmalı, tarımda çalışanların payı da bugünkü yüzde *60 lardan yüzde 20 lere düşmelidir. Bu sonuçları alabilmek için Devlet Planlama Teşkilâtında yapılan hesaplara göre gayri safi yurt içi hâsıla önümüzdeki 22 yıllık geçiş döneminde yılda ortalama yüzde 9 civannda artmalıdır. Sanayi gelirinde Birinci ve ikinci Planlarda kabul edilen yüzde 12 civarındaki artış hızı hedefi, önümüzdeki 22 yılda mutlaka gerçekleştirilmelidir. Sanayi sek törü içinde ara malları da yatırım malları sanayilerinin

artış hızı, yılda ortalama yüzde 14 civarında olmalıdır.

Bu sonuca ulaşabilmek için Türkiye'miz kamu yönetimini ve kamu iktisadi teşebbüslerini etkin ve dinamik bir hale getirmeli; yani kamu yönetiminde reformu gerçekleştirmelidir. Bunun yanında Toprak ve Tarım, Hukuk ve Adalet, Vergi ve Maliye, Petrol ve Maden ile Eğitim reformlarını mutlaka yapmalıdır. Yeni Strateji, bu reformların yapılacağı kabulüne dayalıdır.' Bu reformlar, hızlı kalkınmanın önündeki engelleri ayıklayacak, yatırım ve hizmetlerin hızla oluşmasını İmkân dahiline sokacaktır.

Konunun bir de finansman yönü vardır. Reformların, yatırımların, hizmetlerin ve politikaların gerektirdiği iç ve dış finansmanı mutlaka ve zamanında gerçekleştirmeliyiz.

Devlet Planlama Teşkilâtının yaptığı hesaplara göre milletlerarası finansman kurumlarından alacağımız borçlarla işçilerimizin gönderdikleri ve gönderecekleri dövizler, hızla artacak ihracat ve gelişeceğini umduğumuz turizm gelirlerimiz, dış finansman ve döviz ihtiyaçlarımızın kar-şılacağını göstermektedir.

Geçen 10 yıllık dönemin aksine önümüzdeki yıllarda asıl sorun, iç yansınan alanında belirecektir. Çünkü Batı Avrupa'nın 100 • 150 yılda altığı mesafeyi Türkiye 20 yılda aşmak zorundadır. Bunun gereği, iktisatçıların marjinal tasarruf oranı dediği iç kaynağın Üçüncü Plan döneminde yüzde 38 civarında gerçekleştirilmesidir. Bunun anlamı toplumumuzun kazancındaki artıştan ortalama olarak yüzde 65 ini tüketimine harcaması, yüzde 35 ini bir kenara ayırmasıdır. Bu, büyük fedakârlık, tutumluluk gerektirmektedir. Ama varüamiyacak bir oran da değildir. Çünkü, toplumumuz geçmiş dönemlerde buna yakın oranlar sağlamıştır ve bunu gerçekleştiren ülkeler vardır.

Şimdi bazı rakamlar vererek yeni strateji'nin neler getirdiğini belirtmek istiyorum. Bugün fert başına gelirimiz 5000 TL. yi aşmaktadır. 1995 yılında, yani Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğini gerçekleştirdiğimizde fert başına gelir, 4 kat artarak 20.000 TL. nin üstüne çıkacaktır. Böylece, halkımız daha iyi yiyecek, daha iyi giyecek, daha iyi yerlerde oturacak, eğitim ve sağlık hizmetlerinden çok daha yüksek oran-yararlanabilecektir. Bunu müşahhas olarak ifade etmek gerekirse 22 yıl sonra Türkiye, bugünün İtalya'sının yaşama düzeyine ulaşacaktır.

Sanayilesmenin ve uygar hayatın başlıca göstergelerinin demir-çelik, çimento ve elektrik üretimi olduğu genel olarak bilinmektedir. 1995 yılında Ortak Pazar ile gümrük birliğini gerçekleştirdiğimizde, sanayileşmiş bir toplumun gereği olan çelik üretimini bugünün 10 katına çıkararak 20 milyon tonluk bir üretim hedefini kabul etmiş bulunuyoruz. Çimento üretimi bugünkü 8 milyon tondan 40 milyon tona, elektrik üretimi 10 milyar kw/saatten 125 milyar kw/saate çıkarılacaktır.

Uzun dönemli bu perspektif içinde hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Planın başlıca büyüklükleri de şöyledir: Gayri safi milli hâsılamız bu dönemde 88 milyar lira artarak 1972 yılında 191 milyar liradan, 1977 yılında 279 milyar liraya ulaşacaktır. Bu Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 7.9 oranında bir büyümeyi hedef aldığımızı göstermektedir. Bu büyüme gerçekleştiğinde, fert başına 5 bin TL. civarında olan

VI

gayri safi milli hâsıla, Üçüncü Plan dönemi sonu olan 1977 yılında 6.640 liraya çıkmış olacaktır.

Üçüncü Plan döneminde bu sonuçları almak için 291 milyar liralık toplam yatırım yapılacaktır. Bu hesaplar, 1971 yılı fiyatlarına göre yapılmıştır. Birinci Planda 1961 fiyatları ile 59 milyarlık, İkinci Planda 1967 fiyatları ile 119 milyarlık yatırım planlanmıştır. Aradaki fiyat artışlarını dikkate alsak dahi 10 yıl içinde ülkemizin yatırım gücünün ne kadar yükseldiğini bu rakamlar açıkça göstermektedir. Nitekim 1971 fiyatları ile geçmiş iki planda 10 yıllık toplam olarak 254 milyar civarında yatırım planlanmıştır. Görüldüğü gibi sadece Üçüncü Planda, yine 1971 fiyatları ile bundan 25 • 30 milyar daha fazla yatırım, hedef alınmıştır.

Üçüncü Planda yapılacak 281 milyar liralık sabit sermaye yatırımının yarısına yakın bir kısmı (Yüzde 45 i) madencilik, imalât ve enerji sektörlerine yöneltilen olacaktır. Türkiye'nin Ortak Pazarda gerekli yeri alabilmesi için bu oranları aşan kaynak tahsislerinin, daha sonraki plan dönemlerinde de devam etmesi zorunluluğu vardır.

Madencilik, enerji ve imalât alanlarına Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde ayrılacak 128 milyar liralık yatırım sayesinde kimya, demir-çelik, diğer metaller, makina imalât sanayii ve elektrik gereçleri gibi dallarda üretim, bugünkünün en az iki katına yükseltilecektir.

Yeni strateji'de özel kesime çok büyük bir yer verilmiştir. Müteşebbislerimizin her sektörde yoğun bir yatırım faaliyeti içine girmesini bekliyoruz. Makina ve madenî imalât, kimya sanayileri kurmak isteyenleri özellikle teşvik edeceğiz. Tecrübeli ve başarılı müteşebbislerimizin küçük tasarruf sahiplerinin birikmiş paralarını sanayi alanında değerlendirmesini istiyoruz. Bu yönelimdeki hazırlık çabalarını dikkat ve memnuniyetle izliyorum. Teşvik Kanunu Tasarısını bu maksatla hazırladık. Açıklık, güvenlik, sürat ve kararlılık getiren bir sistem içinde yatırımları teşvik edeceğiz.

Artık devlet, yalnız çok büyük sermayeyi gerektiren ya da ülkenin savunması ile ilgili olan ara malı ve yatırım malı gibi sanayi kollarına yönelecek veya geri kamus illerimizin sanayileşmesi için gerekli teşebbüplere geçecektir. Bunlar, sosyal kâr çok, nakdî kâr olmayan hatta bîkâr zarar eden teşebbüslerdir. Ama Türkiye'miz yukarıdan beri söylediğimiz tecrübelerden öğrenmiştir ki sanayi tesisleri yalnız üretim kurumları değil, aynı zamanda eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Türkiye'nin bütünleşmesi ve teknoloji üretebilir hale gelebilmesi yolu, yalnızca okullardan değil, okullar ile sanayi tesislerinin birbirlerini tamamlamasından geçer.

Bu nedenle devlet, geri yörelerde ve öncülük gerektiren sektörlerde yapacağı yatırımlarda ticarî kâr değil, sosyal kârlılığı, mal ve hizmet üretimine katkıyı kıstas olarak kullanacaktır.

Bu vesile ile sizlere Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkilerimizden de söz etmek isterim. Türkiye'miz, dolaştırılan sözler ne olsun Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olarak katılma kesin olarak vermiştir. Yeni Strateji ve Plan, önceki Strateji ve planlardan farklı olarak bütün hesaplarını Ortak Pazar gerçeğini dikkate alarak yapmıştır.

Ancak; Türkiye 22 yıl sonra Ortak Pazar'a yük olan, ya da millî varlık ve yararlarını koruyamayacak bir yapıda kalmış bir ülke olarak katılmak istememektedir.

VII

Buna, ne Ankara Anlaşmasının, ne de ortaklarımızın rızası yoktur.

Bu noktalardan hareket ederek önümüzdeki 12 yıl ve 22 yıl içinde Katma Protokol koşullarında Türkiye'nin sanayileşmesine, sanayiinin ve ihracatının yapı değiştirmesine imkân verecek esneklikler istedik. Bu taleplerimizi Katma Protokol'un ruhuna ve hatta lâfzına sadık kalarak yaptık. Taleplerimizde, içe dönüklük, yüksek himaye söz konusu değildir. Yüzyıllar boyu korunarak geliştirilen sanayiler yanında 10 yıllık, 20 yıllık koruma önerilerimiz dış ve iç rekabetin terbiyevi etkisini de dikkate aldığımızı ve millî sanayilerimiz açısından çok zor ve ince bir karar verdiğimizizi göstermektedir. Bu durumun ortaklanımızca anlayışla karşılanacağından ümitli olduğumu söylemek isterim.

Çok kısa olarak tekrar etmek gerekirse :

Yeni Strateji, Atatürkçü bir görüşle hazırlanan ve en kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedef alan bir atılım stratejisidir.

Yeni Strateji, 22 yıl içinde Türkiye'nin sanayileşerek kalkınması prensibini getirmektedir. Sanayileşmeden ara mallan ve yatırım malları, yani makina yapan makinalar sanayileri anlaşılmaktadır.

Yapılan hesaplara göre bu yolla 22 yıllık süre içinde istihdam sorunu büyük ölçüde çözümlenecek, tarımımız 22 yıl sonra 65 milyonu bulacak nüfusumuzu ve sanayiimizi besleyecek bir üretkenliğe kavuşacaktır. Böylece tarımda bugünkünden daha az sayıda bir nüfus ile 22 yıl sonraki büyük Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak bir düzeye ulaşılabilecektir.

Böyle bir Türkiye 22 yıl sonra Batı ülkeleri ile Gümrük Birliğini sağlayıp tam üyeliğe aday olduğunda, artık onların sanayi ve teknoloji seviyesine yaklaştığı için daha güçlü ve güvenilir bir durumda olacaktır ve Avrupalılık hareketine, milli bütünlüğünden ve öz yararlarından fedakârlık etmeyerek katkılarda bulunabilecektir.

«Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planınının Hedefleri ve Stratejisi» büyük milletimize hayırlı olsun.

Ferit Melen

Başbakan

İÇİNDEKİLER
BİRİNCİ KESİM PLANLI DÖNEMDE
GELİŞMELER

	<u>Sahife No.</u>
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM:	
EKONOMİK YAPIDA SAĞLANAN GELİŞMELER.....	4
I. BÜYÜME HIZI	4
II. GAYRİSAFİ MİLLÎ HASILANIN BİLEŞİMİ.....	7
1. Tarım - Sanayi - Hizmetler ilişkisi	7
2. Tarım Sektöründe Gelişmeler	7
3. Sanayi Sektöründe Gelişmeler	12
4. Alt Yapı ve Hizmetlerde Gelişmeler	19
III. KAYNAKLARIN KULLANIMI.....	21
1. Tüketim Harcamaları	24
2. Yatırım Harcamaları	27
IV. KAMU MALİYESİ ALANINDAKİ GELİŞMELER	40
1. Genel Gelişmeler ....*	40
2. Bütçenin Yapısındaki Değişmeler	47
3. Kamu İktisadî Teşebbüsleri	48
V. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	51
1. Ödemeler Dengesi	51
2. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Kalkınma için Bölgesel İşbirliği ile İlişkiler	64
BİRİNCİ BÖLÜM'E EK	65
İKİNCİ BÖLÜM:	
SOSYAL ALANDA SAĞLANAN GELİŞMELER	73
I. NÜFUS	73
1. Nüfus Artış Hızı	73
2. Doğum ve ölüm Oranları.....	75
3. Yaş Yapısı - Bağımlılık Oranı.....	75
II. İŞGÜCÜ YAPISI.....	76
1. İstihdamda Gelişmeler	76
2. Çalışma Şartlarında Gelişmeler	80
III. İNSANGÜCÜ VE EĞİTİM	81
1. İnsangücünde Gelişmeler	81
2. Eğitimde Sağlanan Gelişmeler	85

X

	<u>Sahife No.</u>
IV. YAŞAMA DÜZEYİNDE GELİŞMELER	89
1. Refah Dağılımındaki Gelişmeler	89
2. Yerleşme	92
SONUÇ	95

İKİNCİ KESİM**UZUN DÖNEMDE HEDEFLER VE AMAÇLAR**

GİRİŞ	103
--------------------	------------

BİRİNCİ BÖLÜM:**ÜÇÜNCÜ PLANA GİRERKEN TÜRK TOPLUMUNUN TEMEL**

SORUNLARI	105
I. NÜFUS İLE İLGİLİ SORUNLAR	106
II. İSTİHDAM İLE İLGİLİ SORUNLAR	108
III. GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR	109
IV. EĞİTİM İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	109
V. SAĞLIKLA İLGİLİ SORUNLAR.....	111
VI. YERLEŞME SORUNLARI	112
1. Şehirleşme	112
2. Kırsal Yerleşme	113
VII. İÇ TASARRUF AÇIĞI VE KREDİ SORUNLARI	113
VIII. TEKNOLOJİ VE ORGANİZASYON SORUNLARI ..	114
IX. DIŞ TİCARET SORUNLARI.....	115
X. KAMU YÖNETİMİ SORUNU	117
XI. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ	118

İKİNCİ BÖLÜM:

UZUN DÖNEMDE AMAÇLAR	119
I. YAŞAMA DÜZEYİNİN YÜKSELTİLMESİ	119
II. SANAYİLEŞME	120
III. DIŞ KAYNAKLARA BAĞLILIĞIN AZALTILMASI .	121
* IV. İSTİHDAM SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMESİ	121
V. GELİR DAĞILIMININ İYİLEŞTİRİLMESİ	122

XI

Sahife No.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

YENİ PERSPEKTİF GEREĞİ	123
I. PERSPEKTİF PLAN GEREĞİ VE İLK ONBEŞ YILLIK PERSPEKTİF	123
II. YENİ PERSPEKTİFİ GEREKTİREN NEDENLER	123
1. Dış Dünyadaki Gelişmeler	123
2. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler	124
3. Temel Sorunların Uzun Dönemde Çözömlenebilmesi.....	126
4. Yatırımların Özellikleri	127
5. Planlı Dönemin Deneyleri	127
III. YENİ PERSPEKTİFTE YAKLAŞIM	127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

UZUN DÖNEMDE HEDEFLER*	129
I. GİRİŞ	129
v II. EKONOMİK HEDEFLER	130
1. Gelir Hedefleri	130
1. Yurtiçi Hasılların Yapısı	133
3. Üretim ve Sanayiın Yapısındaki Gelişme	137
4. Tasarruf ve Yatırımlar	139
5. Tüketim	141
6. Dış Ekonomik İlişkiler	142
III. SOSYAL HEDEFLER	143
1. Nüfus Yapısındaki Gelişmeler ve Yerleşme	143
2. İstihdam ve İşgücü Verimliliği	146
3. Eğitim Olanaklarının Yaygınlaştırılması ve İyileştirilmesi	150
4. Sağlık Şartlarının iyileştirilmesi	150
5. Sosyal Güvenlik	150

ÜÇÜNCÜ KESİM**ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANIN HEDEFLERİ VE****DENGELERİ**

GİRİŞ	153
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KALKINMA HIZI GÖSTERGELERİ	154

XII

Sahife No.

İKİNCİ BÖLÜM:

EKONOMİK HEDEFLER	157
I. METOT	157
II. GAYRISAFİ MİLLÎ HASILANIN GELİŞMESİ VE YAPISI	158
1. Gayrisafî Yurtiçi Hasılasının Yapısı	159
2. Sanayiın Yapısı	160
III. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ	166
1. Kaynaklar	166
2. Harcamalar	166
IV. YATIRIM • TASARRUF DENGESİ	167
1. Yatırımlar	167
2. Tasarruflar	171
V. FİNANSMAN DENGESİ	171
1. Kamu Kesiminin Finansmanı	171
2. Özel Kesimin Finansmanı	184
VI. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	184
1. İhracat ve Yapısı	184
2. İthalât	189
3. Görünmeyen İşlemler	190
4. Dış Kaynaklara Bağlılığın Azaltılması	191

DÖRDÜNCÜ KESİM**SEKTÖRLERDE GELİŞMELER**

GİRİŞ	195
4	
EKONOMİK SEKTÖRLER	197
BİRİNCİ BÖLÜM:	
I. SEKTÖR ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN METOT	198
1. Özel İhtisas Komisyonu Çalışmaları	198
2. Devlet Planlama Merkez Teşkilâtında Yapılan Çalışmalar	199
II. SEKTÖRLERDE GELİŞME İLKELERİ	202
III. ÜRETİM ve YATIRIM HEDEFLERİ	203
1. Üretim Hedefleri	203
2. Yatırım Hedefleri	204
IV. SEKTÖRLERLE İLGİLİ BÖLÜMLERİN KAPSAMI	207
^	
İKİNCİ BÖLÜM:	
TARIM	208

XIII

	<u>Sahife No.</u>
I. GİRİŞ	208
II. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	209
III. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	211
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	213
1. Talep	213
2. Üretim	214
3. İthalât	214
4. Yatırımlar	214
V. İLKELER VE TEDBİRLER	216
TOPRAK VE SU KAYNAKLARI	218
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	218
II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	219
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	222
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	222
V. İLKELER VE TEDBİRLER	224
BİTKİSEL ÜRETİM	225
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	225
II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	229
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	231
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	231
1. Talep	231
2. Üretim	231
3. İthalât	235
4. Fiziki Denge	235
V. İLKELER VE TEDBİRLER	238
HAYVANCILIK	242
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	242
II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	243
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	244
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	244
1. Talep	244
2. Üretim	247
3. İthalât	251
4. Fiziki Denge	251
5. Uygulanmam öngörülen Başlıca Projeler	251

XIV

	<u>Sahlfte No.</u>
SU ÜRÜNLERİ	255
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	255
II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)	256
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	296
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	257
1. Talep	257
2. Üretim	257
3. İthalât	257
4. Yatırımlar	257
V. İLKELER VE TEDBİRLER	260
ORMANCILIK	260
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	260
II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	262
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	264
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	264
1. Talep	264
2. Üretim	267
3. İthalât	267
4. Yatırımlar	267
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	268
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
MADENCİLİK	269
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	269
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞMELER (1972-1995)	273
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	275
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	275
1. Talep	278
2. Üretim	278
3. İthalât	281
4. Yatırımlar	281
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	282
İMALÂT SANAYİİ	285
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
İMALÂT SANAYİİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ..... *.....	287
I. GİRİŞ VE TANIM	287

II. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	288
1. İmalât Sanayiinin Yapısı	288
2. Üretim	289
3. Yatırımlar	291
4. Dış Ticaret	291
5. İlkeler ve Tedbirler	296
GENELLİKLE TÜKETİM MALI ÜRETEN SANAYİLER .	299
GIDA SANAYİİ	301
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	301
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	302
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	302
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	305
1. Talep	305
2. Üretim	312
3. İthalât	312
4. Yatırımlar	312
V. İLKELER VE TEDBİRLER	312
İÇKİ SANAYİİ	315
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	315
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	317
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	317
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	319
1. Talep	319
2. Üretim	319
3. İthalât	319
4. Yatırımlar	319
V. İLKELER VE TEDBİRLER	320
TÜTÜN MAMULLERİ SANAYİİ	324
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER.....	324
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	326
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	326
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	326
1. Talep	326
2. Üretim	330
3. Yatırımlar	330
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	330

XVI

	<u>Sahife No.</u>
DOKUMA VE GİYİM SANAYİİ	332
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	332
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	333
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	335
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	336
1. Talep	336
2. Üretim	337
3. İthalât	337
4. Fiziki Denge	337
5. Yatırımlar	342
V. İLKELER VE TEDBİRLER	342
GENELLİKLE ARA MALI ÜRETEN SANAYİLER	343
ORMAN ÜRÜNLERİ İŞLEME SANAYİİ	345
•I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	345
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	345
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	346
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	346
1. Talep	346
2. Üretim	352
3. İthalât	352
4. Yatırımlar	352
V. İLKELER VE TEDBİRLER	353
KÂĞIT SANAYİİ	354
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	354
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	354
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	355
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	355
1. Talep	355
2. Üretim	355
3. İthalât	360
4. Yatırımlar	360
V. İLKELER VE TEDBİRLER	360
BASIM SANAYİİ	364
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	364
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)	365
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	365
IV. İLKELER VE TEDBİRLER	365
DERİ VE DERİ MAMULLERİ SANAYİİ	369

XVII

	<u>Sahife No.</u>
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	369
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	370
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	370
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	370
1. Talep	373
2. Üretim	376
3. İthalât	376
4. Yatırımlar	376
V. İLKELER VE TEDBİRLER	377
LASTİK SANAYİİ	377
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	378
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	378
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	380
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	382
1. Talep	383
2. Üretim	383
3. İthalât	383
4. Yatırımlar	386
V. İLKELER VE TEDBİRLER	386
PLASTİK İŞLEME SANAYİİ	387
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	387
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	387
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	388
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	388
1. Talep	388
2. Üretim	392
3. Yatırımlar	392
V. İLKELER VE TEDBİRLER	392
KİMYA SANAYİİ	393
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER.....	393
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)	393
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	395
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	397
1. Talep	397
2. Üretim	4-01
3. İthalât	401
4. Yatırımlar	401
V. İLKELER VE TEDBİRLER	401

XVIII

	<u>Sahife No.</u>
PETROKİMYA SANAYİİ	407
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	407
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	407
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	409
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	416
1. Talep	416
2. Üretim	415
3. İthalât	415
4. Sektörel Fiziki Denge	415
5. Yatırımlar	415
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	416
GÜBRE SANAYİİ	417
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER.....	417
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	419
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	421
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	422
1. Talep	422
2. Üretim	424
3. İthalât	424
4. Sektörel Fiziki Denge	424
5. Yatırımlar	424
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	427
PETROL ÜRÜNLERİ SANAYİİ	428
I. PLANLI DÖNEMDEKİ GELİŞMELER	428
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)	428
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	430
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	431
1. Talep	431
2. Üretim	435
3. İthalât	435
4. Yatırımlar	435
V. İLKELER VE TEDBİRLER.....	435
SERAMİK SANAYİİ	437
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	437
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	437
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	439
1. Talep	439
2. Üretim.....	439
3. İthalât	441
4. Yatırımlar	441
IV. İLKELER VE TEDBİRLER	441

XIX

	<u>Sahife No.</u>
CAM SANAYİİ	442
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	442
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	444
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	444
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	444
1. Talep	449
2. Üretim	449
3. İthalât	449
4. Yatırımlar	449
V. İLKELER VE TEDBİRLER	449
ÇİMENTO SANAYİİ	450
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	450
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	450
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	450
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	450
1. Talep	452
2. Üretim	453
3. İthalât	453
4. Yatırımlar	454
V. İLKELER VE TEDBİRLER	454
PİŞMİŞ KILDEN VE ÇİMENTODAN GEREÇLER SANAYİİ	455
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	455
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1987)	455
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	459
1. Talep	459
2. İthalât	459
3. Yatırımlar	461
V. İLKELER VE TEDBİRLER	461
DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜ	462
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	462
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	465
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	470
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	474
1. Talep	474
2. Üretim	476
3. İthalât	476
4. Yatırımlar	481
V. İLKELER VE TEDBİRLER	482

XX

	<u>Sahife No.</u>
DEMİR DIŞI METALLER SANAYİİ	483
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	483
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	486
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	487
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	490
1. Talep	490
2. Üretim	491
3. İthalât	492
4. Yatırımlar	492
V. İLKELER VE TEDBİRLER	493
GENELLİKLE YATIRIM MALI ÜRETEN SANAYİLER.	495
MADENİ EŞYA SANAYİİ	497
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	497
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	497
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	497
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	499
1. Talep	499
2. Üretim	500
3. İthalât	500
4. Yatırımlar	501
V. İLKELER VE TEDBİRLER	501
MAKİNA İMALÂT SANAYİİ	503
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	503
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	505
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	506
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	507
1. Talep	507
2. Üretim	509
3. İthalât	511
4. Yatırımlar	511
V. İLKELER VE TEDBİRLER	512
TARIM ALET VE MAKİNALARI İMALÂT SANAYİİ.....	513
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER.....	513
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995).....	515
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	515
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	516
1. Talep	516
2. Üretim	516
3. İthalât	516
4. Yatırımlar	521
V. İLKELER VE TEDBİRLER	521

	<u>Sahife No.</u>
ELEKTRİK MAKİNALARI VE GEREÇLERİ SANAYİİ	522
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	522
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	522
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	524
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	524
1. Talep	524
2. Üretim	525
3. İthalât	527
4. Yatırımlar	528
V. İLKELER VE TEDBİRLER	528
ELEKTRONİK SANAYİİ	529
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	529
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)	531
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	531
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	531
1. Talep	531
2. Üretim	533
3. İthalât	534
4. Yatırımlar	534
V. İLKELER VE TEDBİRLER	535
KARAYOLLARI TAŞITLARI İMALÂT SANAYİİ	536
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	536
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	538
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	538
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	539
1. Talep	539
2. Üretim	539
3. İthalât	539
4. Yatırımlar	542
V. İLKELER VE TEDBİRLER	542
DEMİRYOLU TAŞITLARI İMALAT SANAYİİ	543
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	543
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	543
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	544
1. Talep	544
2. Üretim	549
3. İthalât	549
4. Yatırımlar	550
IV. İLKELER VE TEDBİRLER	550

XXII

	<u>Sahife No.</u>
GEMİ İNŞA SANAYİİ	551
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞME	551
H. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	554
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞMALAR	555
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	555
1. Talep	555
2. Üretim	556
3. İthalât	558
4. Yatırımlar	558
V. İLKELERDE VE TEDBİRLER	558
UÇAK SANAYİİ	559
KÜÇÜK SANAYİİ VE ELSANATLARI	561
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞME	561
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	562
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	563
IV. İLKELER VE TEDBİRLER.....	563
BEŞİNCİ BÖLÜM :	
ENERJİ	565
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	565
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ 1972-1995).....	565
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞMALAR	571
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	571
1. Talep ve Üretim	571
2. İthalât ve İhracat	573
3. Sektörel Fiziki Denge	573
4. Yatırımlar	576
V. İLKELER VE TEDBİRLER	578
ALTINCI BÖLÜM :	
ULAŞTIRMA, HABERLEŞME, RADYO VE TELEVİZYON	579
ULAŞTIRMA	579
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	579
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	591
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	596
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	596
1. Talep	598
2. Kapasite	599
3. Yatırımlar	602
V. İLKELER VE TEDBİRLER	602

XXIII

	<u>Sahife No.</u>
HABERLEŞME	606
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	606
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	606
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	611
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	611
1. Talep ve Kapasite	611
2. Yatırımlar	611
RADYO - TELEVİZYON	612
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	612
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	612
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	612
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	613
1. Kapasite	613
2. Yatırımlar	613
YEDİNCİ BÖLÜM :	
TURİZM	615
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	615
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	617
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	618
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	619
1. Turizm ve Dış Seyahat Gelir ve Giderleri.....	619
2. Yatırımlar	619
3. Turizm Eğitim ve İşgücü	620
V. İLKELER VE TEDBİRLER	620
SEKİZİNCİ BÖLÜM :	
KAMU HİZMETLERİ ... *	623
HARİTE - TAPU VE KADASTRO	623
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	623
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ	624
III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR	624
IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	624
V. İLKELER VE TEDBİRLER	627
DİĞER KAMU HİZMETLERİ	628
I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER	628
1. İçme suyu ve kanalizasyon	628
2. Genel idare	631
II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)	632
III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ	632
1. İçme suyu sanayii ve kanalizasyon	632
2. Genel idare	633

XXIV

	<u>Sahife No.</u>
IV. YATIRIMLAR	633
V. İLKELER VE TEDBİRLER	633
DOKUZUNCU BÖLÜM :	
SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	639
I. SOSYAL ALANDAKİ HEDEFLERİN BELİRLENMESİNDE	
İZLENEN YOL	639
II. SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELERİN AĞIRLIK	
NOKTALARI	641
III. SOSYAL KONULARIN KAPSAMI	642
ONUNCU BÖLÜM :	
NÜFUS VE ÇALIŞMA KOŞULLARI	643
NÜFUS	643
İSTİHDAM	653
ÇALIŞMA SORUNLARI	665
ONBİRİNCİ BÖLÜM :	
TEKNOLOJİK GELİŞME VE İNSANGÜCÜ	681
TEKNOLOJİK GELİŞME	681
BİLİM ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME	685
TEKNİK YARDIM VE ULUSLARARASI BİLİMSEL İŞBİRLİĞİ	691
İNSANGÜCÜ	693
ONİKİNCİ BÖLÜM :	
EĞİTİM VE KÜLTÜR	709
EĞİTİM :	
GENEL	709
TEMEL EĞİTİM VE GENEL ORTA ÖĞRETİM	730
MESLEKİ TEKNİK EĞİTİM	745
YÜKSEK ÖĞRETİM	764
YAYGIN EĞİTİM	773
KÜLTÜR	781
GENÇLİK	789
SPOR	793
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
REFAH DAĞILIMI	795
SOSYAL GÜVENLİK	795
ŞOSYAL YARDIM VE SOSYAL REFAH HİZMETLERİ	807
SAĞLIK	809
KONUT	828
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
YERLEŞME	843

XXV

	<u>Sahife No.</u>
ŞEHİRLEŞME	849
KÖY VE KÖYLÜ SORUNLARI	857
ÇEVRE SORUNLARI	866

BEŞİNCİ KESİM

POLİTİKALAR VE REFORMLAR

BİRİNCİ BÖLÜM:

POLİTİKALAR	871
I. TASARRUF VE FİNANSMANA İLİŞKİN POLİTİKALAR	871
1. Maliye Politikası	871
2. Para ve Kredi Politikası	875
3. Tasarruf Politikası	881
II. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER POLİTİKASI	892
1. İhracat Politikası	892
2. İthalât Politikası .....*:	893
3. Görünmeyen İşlemler	894
4. Dış Kaynaklar	894
5. Döviz Rezervleri	895
III. YATIRIMLARA İLİŞKİN POLİTİKALAR	897
1. Yatırım ve Teknoloji Politikası	897
2. Kamu Girişimciliği Politikası	899
3. Teşvik ve Yönelme Politikası	899
4. Sanayinin Yurt Düzeyine Yaygınlaştırılması	900
IV. FİYAT, ÜCRET VE TİCARET POLİTİKASI	902
1. Fiyat ve Ücret Politikası	902
2. Tarımsal Destekleme Politikası	904
3. Ticaret Politikası	905
V. EKONOMİK VE MAL ÖRGÜTLEŞME POLİTİKASI	906
1. Malî ve Yarı Malî Kurumlarda Planlı Dönemde Gelişmeler	906
2. Para Yaratan Malî Kurumlar	907
3. Para Yaratmayan Malî Kurumlar	907
4. Yarı Malî Kurumlar (Zorunlu Sigorta ve Emeklilik Örgütleri)	908
5. Hizmet Gören Mali Kurumlar	909
6. Kooperatifler	909

XXVI

	<u>Sahife No.</u>
İKİNCİ BÖLÜM:	
REFORMLAR	911
I. ADALET REFORMU	911
II. TOPRAK VE TARIM REFORMU	912
III. EĞİTİM REFORMU	914
IV. KAMU KESİMİ REFORMU	915
Kamu Yönetimi	915
Kamu iktisadî Teşebbüsleri	919
EK. 1:	
Fiyat - Tarife - Bütçe Desteği İlkeleri	925
EK. 2:	
Kamu iktisadi Teşebbüslerinin Yatırım İlkeleri.....	926
V. MADEN VE PETROL REJİMİ REFORMU	926

ALTINCI KESİM

**PLAN UYGULAMASI VE ARAÇLARI PLAN
UYGULAMASINDAKİ GELİŞMELER VE SORUNLAR BİRİNCİ
BÖLÜM:**

PLANLI DÖNEMDE UYGULAMA	931
Gelişmeler	931
Sorunlar	931

İKİNCİ BÖLÜM:

PLANLAMA SİSTEMİ VE ARAÇLARI	937
I. UZUN VE ORTA VADELİ PLANLAR	937
Perspektif Plan	937
Beş Yıllık Planlar	937
II. DİĞER PLANLAMA ARAÇLARI VE ÖZEL ÇALIŞMALAR	938
1. Sektör ve Alt Sektör Ana (Master) Planları	939
2. İl (Mahalli İdareler) Planlaması	940
3. Kalkınmadan Öncelikli Yörelere Çalışmaları	947
4. Toplu Küçük Mahalli Tasarrufların Değerlendirilmesi	949
7. Milli Plan, (Mahalli İdareler) Planlı, Kalkınmada, Ön- celikli Yörelere Çalışmaları ve Toplu Küçük Mahalli Tasarruflar İçin İşleyiş Düzeni	950

XXVII

	<u>Sahife No.</u>
III. PLAN UYGULAMASI	952
1. Yıllık Programlar	952
2. Uygulayıcı Kuruluşların Görevleri	954
3. Program - Proje Hazırlığında Bilgi Birimi ve Koordinasyon	955
4. Program ve Bütçe İlişkisi	955
5. Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konulması	956
6. Dış Finansman Uygulaması	956
7. Proje Hizmetleri	960
8. Mevzuat	964
9. Uygulamanın İzlenmesi	965
10. İşbirliği ve Koordinasyon	966

**Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık
Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve
Stratejisi**

		<u>Sayfa</u>
KARARNAME:	*	971
GİRİŞ:		973
BÖLÜM I:	Türk Toplumunun Temel Sorunları	975
BÖLÜM n:	Kalkınma Planlamasının Anayasal Temelleri	981
BÖLÜM m:	Uzun Dönemli Kalkınmanın Amaçları	983
BÖLÜM IV:	Yeni Perspektif Gereği ve Anlayışı	987
BÖLÜM V:	Uzun Dönemli Kalkınmanın Hedefleri ve Yeni “Kalkınma Hızı” Kavramı	989
BÖLÜM VI:	Uzun Dönemli Amaçları ve Hedefleri Gerçekleş- tirmede Yararlanılacak Planlama Araçları	993
BÖLÜM VII:	Kalkınma Politikalarının İlkeleri	997
BÖLÜM Vm :	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri	1007

MİLLET MECLİSİ KARARI

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK (1973 • 1977) KALKINMA PLANININ ONAYLANDIĞINA DAİR

Plan Karar No : 5

Üçüncü Beş Yıllık (1973 - 1977) Kalkınma Planı, 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Kanun gereğince, İMillet Meclisi Genel Kurulunun 26/10/1972 tarihli .15'inci Birleşiminde onaylanmıştır.

BİRİNCİ KESİM

Ekonomik Yapıda Sağlanan Gelişmeler. Sosyal
Alanda Sağlanan Gelişmeler.

PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER

GİRİŞ :

Bu kesimde planlı dönemde ekonomik ve sosyal alanlarda meydana gelen değişimler genel çizgileri ve sayılaştırılabilir yanları ile özetlenmektedir. Sayısal gerçekleştirmeler genellikle plan hedefleri ve tahminleri ile, ayrıca bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmış; çoğunlukla sebep-sonuç bağlantıları üzerinde durulmamıştır. İki bölümden oluşan kesimin ilk bölümü, ekonomik yapıdaki gelişmeleri, İkinci bölümü ise sosyal alandaki değişimleri kapsamaktadır.

Birinci Bölüm, beş alt bölümden kuruludur. Bu alt bölümlerin ilkinde, 1963-1972 döneminde millî hasılanın artışı, ikincisinde millî hasılanın sektörel bileşimindeki değişimler gözden geçirilmekte; tarım, sanayi, alt yapı ve hizmet sektörlerindeki belli başlı gelişmeler alt-sektör ve mal düzeyinde ayrıntıya girilmeden verilmektedir. Üçüncü alt-bölüm, ekonomik kaynakların kullanımı ile ilgilidir. Toplam kaynakların yatırım ve tüketim arasında bölünümü, tüketim kalıplarındaki değişimler ve yatırımların sektörler arasındaki dağılımı bu alt-bölümde ele alınan başlıca konular olmuştur. Dördüncü alt-bölümde planlı dönemde kamu maliyesi ve kamu iktisadi teşebbüsleri gözden geçirilirken, beşinci ve son alt-bölümde ödemeler dengesi kalemlerinin 1963-1971 dönemindeki , gelişmeleri sıralanmakta ve Türkiye'nin 1960'lı yıllarda katılma kararı aldığı Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Kalkınma için Bölgesel İşbirliği ile ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Planlı dönemdeki sosyal değişimleri konu alan ikinci Bölüm dört alt-bölümden oluşmaktadır. Birinci alt-bölüm, nüfus artış hızı, yaş bileşimi, bağımlılık oranı, doğum ve ölüm oranları yardımı ile nüfus değişimlerini belirlemektedir, istihdam ve çalışma şartlarındaki gelişmeler İkinci alt-bölümde ele alınmaktadır. İnsangücündeki sayısal değişimler, eğitimde plan hedeflerinin nitelik ve nicelik yönünden gerçekleşme durumu üçüncü alt-bölümde verilmektedir. Dördüncü alt-bölümde yaşama düzeyi ve toplum refahındaki gelişmelerin tüketim ve fert başına gelir dışındaki bir seri gösterge ile (Ücret düzeyi, sosyal güvenlik, sağlık, barınma ve yerleşme durumu, v.b.) sayılaştırılmasına çalışılmıştır.

Türkiye'nin 1962 ve 1972'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine toplu bir bakış ve uluslararası karşılaştırmalar Birinci Kesim'in sonunda yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK YAPIDA SAĞLANAN GELİŞMELER :

I. BÜYÜME HIZI:

1. Birinci ve İkinci Planlarda büyüme hızı hedefi yılda ortalama 7.0 olarak tespit edilmiş; gerçekleşen büyüme hızı Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 6.7, İkinci Planın ilk dört yılında ortalama yüzde 6.9, tüm 1963-1971 döneminde ise yılda ortalama yüzde 6.8 olmuştur.

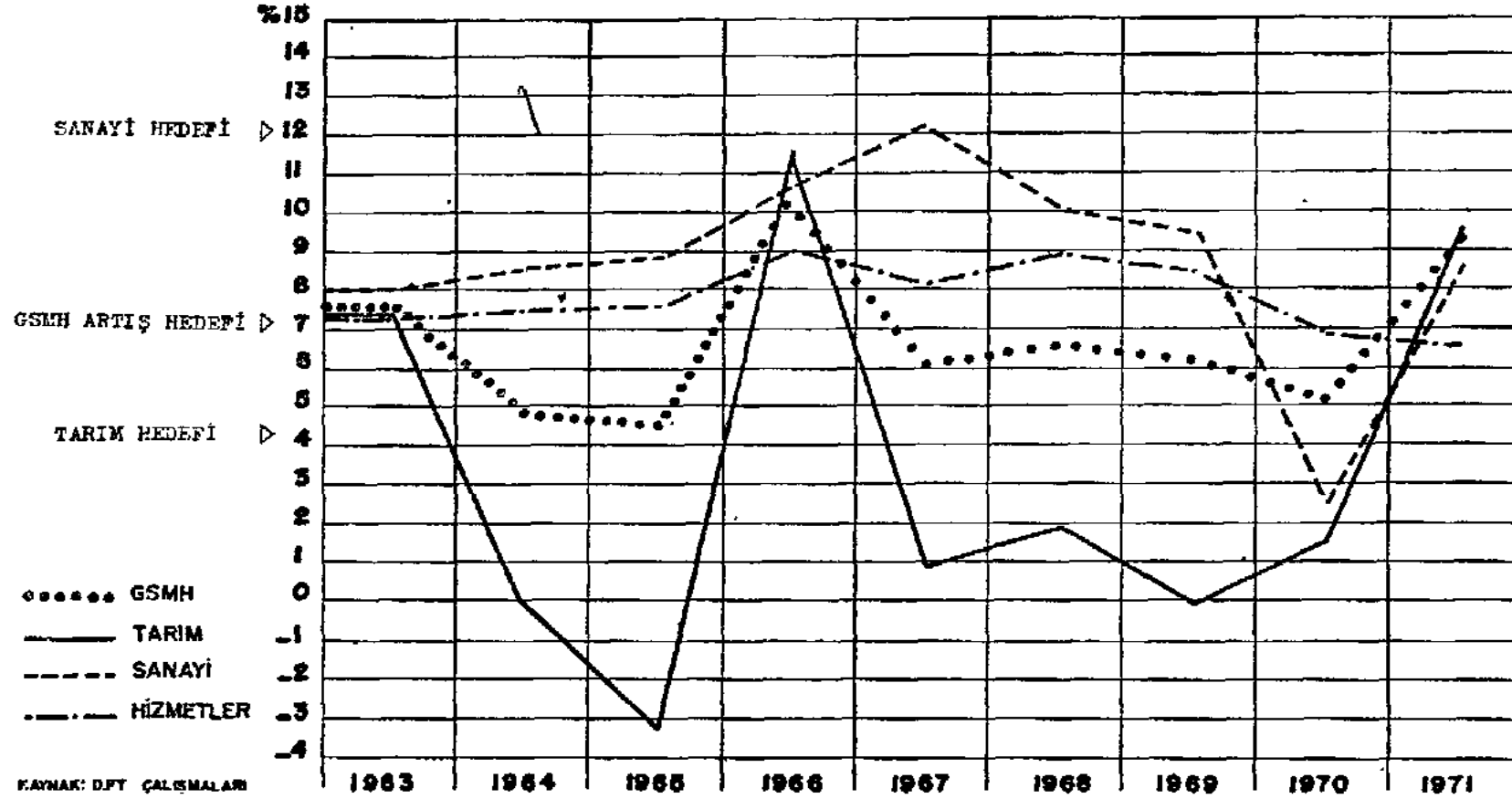
*TABLO : 1 — Gayrisafi Millî Hâsulanın Artış Hızları (a)
(Sabit fiyatlarla)*

Yıllar	Artış hızı (Yüzde)
1963	7,7
1964	4,9
1965	4,6
1966	10,3
1967	6,1
1963 - 1967	6,7
1968	6,7
1969	6,3
1970	5,5
1971	9,2
1968 - 1971	6,9
1972 (Program)	7,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

a) Milli geliri tek seriye dönüştürmek amacı ile yapılan Devlet Planlama Teşkilâtı - Devlet İstatistik Enstitüsü, ortak çalışmaları sonuçlandırılmıştır. Üçüncü Plan döneminden itibaren Türkiye'de bu millî gelir serisi kullanılacaktır. Nitekim Üçüncü Plan'ın hesaplamalarında bu yeni millî gelir serisi esas alınmıştır. Ancak Gayrisafi Millî Hâsulanın geçmiş plan dönemlerinin değerlendirilmesine ait karşılaştırmalarında tutarlılığı sağlamak amacı ile eski Devlet Planlama Teşkilâtı serisi kullanılmıştır. Bu bölümün sonundaki ekte yeni seriye uygun Gayrisafi Millî Hâsıla ve Kaynaklar - Harcamalar tabloları, henüz sabit fiyat çalışmaları kesin şeklini almadığından cari fiyatlarla ve eski Devlet Planlama Teşkilâtı serileri ile birlikte verilmiştir.

Sektör : 1

SEKTÖRLERDEKİ GELİŞME HIZLARI
(GERÇEKLEŞME)

2. Tarım ve diğer sektörlerde izlenen, gelişmeler 1972 yılı için öngörülen yüzde 7.0 büyüme hızının aşılabileceğini göstermektedir. Böylece Planlı dönemde hedef alınan büyüme hızına ulaşılması beklenmektedir (1).

3. Planlı dönemde gayrisafi milli 'hasılda gerçekleştirilen büyüme hızları, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin geçmiş dönemde ulaştıkları ortalama büyüme hızlarından yüksektir (2). Nitekim, 1960-1970 arasında gelişmiş OECD ülkelerinin gayrisafi milli hasıllarındaki ortalama artış hızı yüzde 4.8, gelişmekte olan ülkelerin ise yüzde 5.6 olmuştur. Ancak, Türkiye'de nüfus artışının yüksek olması nedeniyle, Türkiye ile gelişmiş ülkeler arasındaki fert başına gelir farkı, Planlı dönemde gayrisafi milli hasılda sağlanan yüksek büyüme hızına rağmen mutlak olarak artmıştır. Nispi gelir durumunda az da olsa bir iyileşme kaydedilmiştir : 1960 - 1970 döneminde gelişmiş OECD ülkelerinde fert başına gelir yılda ortalama yüzde 3.7 artarak 1810 dolardan 2601 dolara yükselmiştir (3). Türkiye'de ise fert başına gelir, 1962 de 3404, TL. (243 dolar) iken, yılda ortalama yüzde 4.1 oranında artarak 1071'de 4901 TL. (350 dolar) na ulaşmış bulunmaktadır (4).

TABLO : 2 — Yıllık Sektörel Büyüme Hızları
(Sabit fiyatlarla)

	Birinci Plan		İkinci Plan		1963-1972 (b) Gerçekleşme
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme (a)	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Tarım	4,2	3,2	4,1	8,1	3,3
Sanayi	12,3	9,7	12,0	7,6	9,1
Hizmetler	6,8	7,0	6,3	7,7	7,7
inşaat	10,7	8,0	7,2	6,6	7,3
Ulaştırma	10,5	7,2	7,2	7,8	7,5
Konut	" "	8,1	5,9	6,2	7,9
Diğerleri	" "	8,0	6,0	7,9	7,8
Yurtici gelir (Faktör fiyat- larıyla)	6,9	6,4	6,8	6,1'	
Gayrisafi Millî Hasıla	7,0	6,7	7,0	6,9	6,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

a) 1968 - 1971 dönemini kapsamaktadır.

b) 1972 yılı için Program hedefleri alınmıştır.

(1) Gayrisafi Millî Hasıladaki artışın tek başına kalkınmayı yansıtmaması nedeniyle Üçüncü Beş Yıllık Planda yeni «Kalkınma Hızı» kavramı geliştirilmiştir. (Üçüncü Kesim, Birinci Bölüm)

(2) Büyüme hızları konusundaki utuslararası karşılaştırmaların banı tanımsal güçlükler ve istatistiksel sorunlar taşıdığı ve kullanım larının kısıtlı olduğu gözönünde bulundurulmalıdır.

(3) OECD, Main Economic Indicators, July 1972

(4) 1971 fiyatları ile Devlet Planlama Teşkilâtı - Devlet İstatistik Enstitüsü serisi, geçici rakam,.

II. GAYRİSAFÎ MİLLÎ HASILANIN BİLEŞİMİ :

1. TABİM - SANAYİ - HİZMETLER İLİŞKİSİ :

4. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında gayrisafi milli hasıladaki artışın belli bir yapısal değişme ile birlikte 'gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır. Yapısal değişme planlarda, sanayi en hızlı büyüyen sektör olması ve böylece, gayrisafi milli hasıla içindeki payının artırılması biçiminde tanımlanmıştır. Uygulamada bu yönde değişme olmasına rağmen sanayi sektöründe öngörülen ölçüde büyüme sağlanamadığı için Planlarda hedef alınan yapıya ulaşılamamıştır. Yapısal değişme daha çok hizmetler sektörü lehine olmuş, sanayinin payı hedef alınan düzeye ulaşamamıştır (Tablo 3).

5. Türkiye'nin bugün eriştiği ekonomik yapı tarımsal niteliğini korumaktadır. Tarım sektörü üretken sektörler içinde tek başına en büyük paya sahiptir. Türkiye'nin ekonomik yapısı, diğer ülkelerle karşılaştırılmalı olarak Tablo 5 de verilmiştir.

6. Ekonomik yapıdaki gelişmeleri daha ayrıntılı izleyebilmek amacıyla sektörlerin kendi içinde oluşan yapısal değişmeler, aşağıda belirtilmiştir.

2. TARIM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER :

(1) TARIMSAL ÜRETİM BİLEŞİMİ :

7. Birinci Plan döneminde tarımsal üretimin bileşiminde değişiklikler olmuş, 'tarımsal üretim' içinde 'bitkisel üretimin payı artmış ve hayvansal üretimin payı düşmüştür. Bu dönemde hayvansal üretim değeri, Plan hedefinin gerisinde kalmış, bitkisel üretim ise plan hedefine ulaşmıştır. Aynı eğilim ikinci Plan döneminde de devam etmiştir. Planlı dönemde orman ürünlerinin tarımsal üretim bileşimindeki payı devamlı olarak artmıştır. Tablo 4 de tarımsal üretimin bileşimi gösterilmiştir.

TABLO : 4 — Tarımsal Üretimin Bileşimi

(Yüzde)

Alt sektörler	1962	1967	1971 (a)	1972 (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Bitkisel üretim	69,4	61,0	63,3	61,9
Hayvansal üretim	37,7	35,7	33,3	34,6
Su ürünleri	0,6	0,6	0,6	0,6
Orman ürünleri	2,3	2,7	2,8	2,9
Tarımsal üretim	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

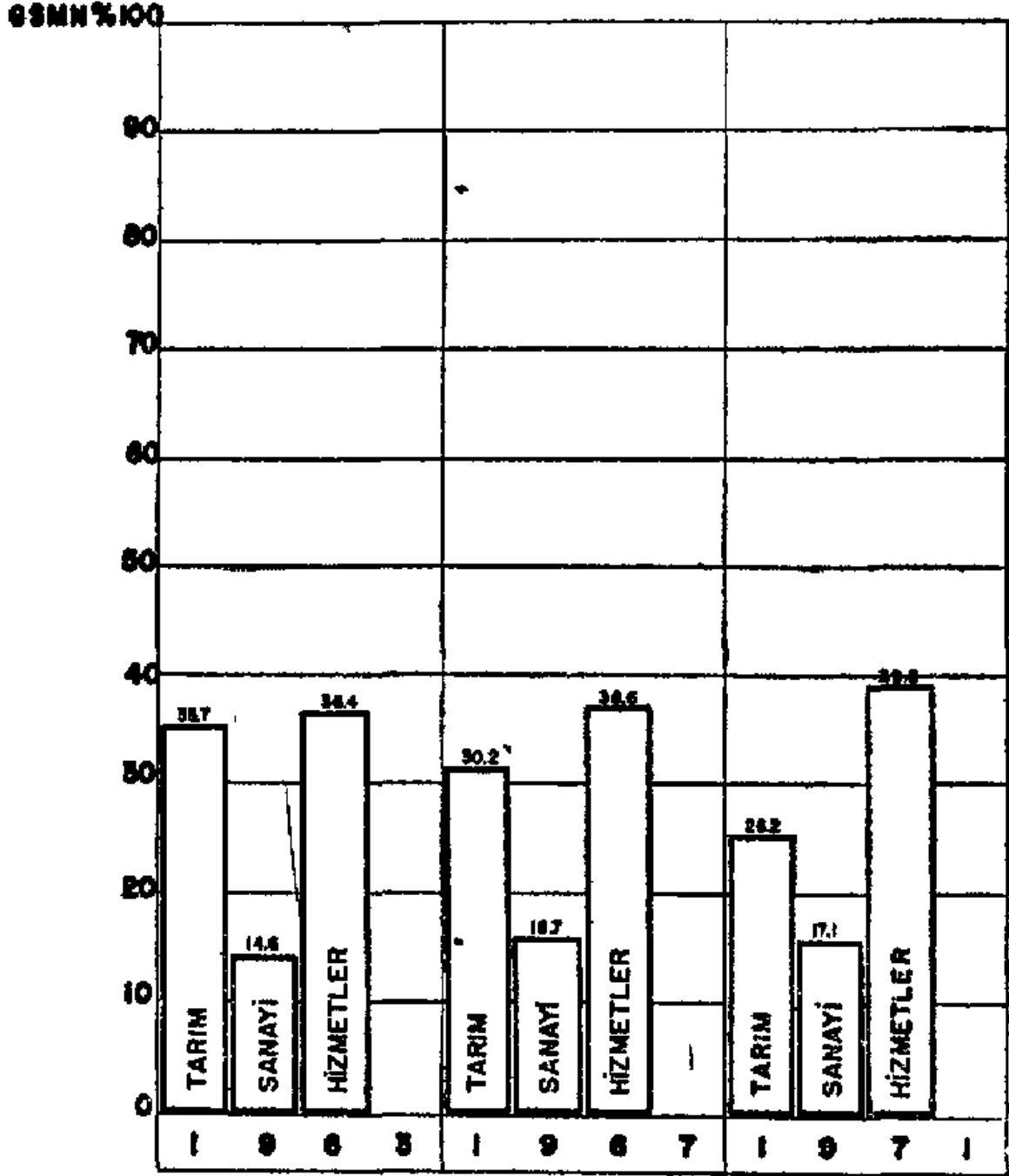
(a) Gerçekleşme tahmini

*TABLO : 3 – Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla ve Yurt içi Gelir İçindeki Payları
(Sabit Fiyatlarla)*

	Yurtiçi gelire oranı			1972 Plan hedefi	Gayrisafi milli hasılaya oranı			1972 Plan hedefi
	Gerçekleşme				Gerçekleşme			
	1963	1967	1971		1963	1967	1971	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Tarım	41,2	35,4	31,	31,1	35,7	30,2	26,2	25,9
Sanayi	16,8	19,5	20,6	24,6	14,6	16,7	17,1	20,5
Hizmetler	42,0	45,1	47,9	44,3	36,4	38,6	39,8	36,9
İnşaat	5,6	6,1	6,2	6,1	4,9	5,2	5,2	5,1
Ulaştırma	6,6	6,8	7,2	7,1	5,7	5,8	6,0	5,0
Konut	3,4	3,7	4,0	3,6	2,9	3,2	3,3	3,0
(Diğerleri)	26,4	28,5	30,5	27,5	22,9	24,4	25,3	22,9
Yurtiçi gelir (P. F.)	100,0	100,0	100,0	100,0	86,6	85,6	83,1	83,3
Gayrisafi millî hasıla	—	—	—	—	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

Şekil 2

SEKTÖRLERİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI
(GERÇEKLEŞME)

KAYNAK DPT ÇALIŞMALARI

TABLO: 5 — Çeşitli Ülkelerde Tarım, Sanayi ve Hizmetlerin Yurtiçi Gelire Oranı

(Sabit faktör fiyatları ile)

Tarım	Türkiye		Yunanistan.		Portekiz		Meksika		Japonya		İtalya		İran	Avrupa Ekonomik Topluluğu		
	1963	1968	1963	1968	1963	1968	1963	1968	1963	1968	1963	1968		1963	1363	1963
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
	41,2	33,8	23,1	19,7	22,1	17,7	18,4	15,8	12,1	10,1	13,9	12,4	25,3	21,6	8,1	6,4
Sanayii	16,8	20,1	20,5	22,4	33,2	39,5	30,5	32,8	30,3	30,8	30,9	33,5	33,2	37,8	37,8	37,4
Hizmetler	42,0	46,1	11,4	57,9	44,7	42,8	51,1	51,4	67,6	59,1	55,2	54,1	41,5	40,6	54,1	56,2
Yurtiçi gelir	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : U.N. "Yearbook of National Accounts Statistics, 1969"

(2) ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ:

6. Planlı dönemde değişik tarım bölgelerinde yetiştirilen ürün çeşitliliğinde ve ürünlerin o bölgelerdeki ekiliş oranlarında büyük ölçüde değişiklik olmamıştır. Özellikle, sulamaya açılan alanlarda sulama ekonomisinin gerektirdiği ve olanak verdiği yeni bir ürün dokusu oluşturulamamıştır¹. Bununla birlikte bir yandan Devlet Su İşleri sulama şebekelerinde 1966-1970 döneminde hububat grubu ile sanayi bitkileri-yağlı tohumlar arasında nisbi değişimler olmuş, öte yandan sulamaya açılan alanlarda genellikle sanayi bitkileri, meyve ve sebze ekiliş oranlarının artması yönünde bir eğilim belirmiştir. Bitkisel üretimin bileşimi içinde özellikle sanayi bitkileri ve yağlı tohumlar oranı artmıştır. Bitkisel üretimin bileşimindeki değişimler Tablo 6 da gösterilmiştir.

TABLO : 6 — Bitkisel Üretimin Bileşimi

Mal grupları	(Yüzde)			
	1962 (1)	1967 (2)	1971 (a) (3)	1972 (a) (4)
Hububat	41.6	38.8	40.7	37.1
Bakliyat	3.3	2.8	2.4	2.4
Sanayi bitkileri ve yumru bitkileri	17.8	22.2	20.4	21.0
Yağlı tohumlar	2.8	3.5	4.2	4.3
Meyveler»	20.3	20.0	18.2	20.9
Sebzeler	4.0	4.1	4.0	4.4
Diğerleri	10.4	8.8	10.1	8.9

Kaynak: Devlet Planlama teşküâtı

(a) Gerçekleşme tahmini

(3) ÜRETİM TEKNOLOJİSİ :

9. Planlı dönemde tarımın bütün kollarında teknolojik gelişmeyi hızlandırmak ve yaygınlaştırmak için modern araç ve girdilerin kullanımı teşvik edilmiştir. Bununla birlikte modern araç ve girdilerin üreticilere planlarda öngörülen düzeyde arzı sağlanamamıştır.

10. 1902-1972 döneminde en belirgin artış kimyasal gübre kullanımında olmuş, kullanım yaklaşık olarak sekiz kat artışla 1962'de 295 bin tondan 1971'de 2.441 bin tona yükselmiştir. 1972 yılında kimyasal gübre kullanımının 3 milyon tonu aşacağı ve nadas hariç toplam ekili ve dikili alanların yüzde 25'inin gübreleneceği tahmin edilmektedir. Bu oranın gerçekleşmesi ile 1972 de hektara 33 Kg. saf bitki besin maddesi kullanılmış olacaktır.

11. 1972 yılında toplam traktör parkı 1962 düzeyinin yaklaşık olarak 3 katına erişecektir. Aynı dönemde traktörle işlenen alanın toplam alan

¹ Ürün çeşitliliği, ürün dokusu, ürün kalıbı (Crop pattern) kavramlarında kullanılmıştır.

içindeki payı yüzde 14 den yüzde 35 e yükselmiş olacaktır ²

12. 1962 yılında 1.115.000 hektar olduğu kabul edilen sulanan alanın ikinci Plan sonunda yüzde 74 artışla 1.939.000 hektara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu alan, Türkiye tarım topraklarının yüzde 7.1 ini kapsamaktadır, İkinci Planda su olanakları gözönüne alınarak, sulanabilecek alanlar 8.5 milyon hektar olarak tahmin edilmiştir. Buna göre sulanabilecek 8.5 milyon hektar alanın İkinci Plan sonunda yüzde 22.8'i sulanmış olacaktır ³.

13 Planlı dönemde hayvancılık kesiminde en belirgin teknolojik gelişme tavukçulukta ve besicilikte görülmektedir. Tavukçuluk ve besicilikte ihtisaslaşmış işletmeler hızla yayılmaya başlamıştır, özellikle ikinci Plan döneminde belirli projeler çerçevesinde uygulanaja besicilik sonucu, besiye aünan hayvanlarda yaklaşık olarak yüzde 35 et artışı sağlanmıştır.

(4) BAZI ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRMA :

14. Teknolojik gelişmeyi hızlandıracak modern girdilerin kullanımında Planlı dönemdeki artışa rağmen, Türkiye, Avrupa ülkelerinin önemli ölçüde gerisindedir örnek olarak, Türkiye'de 1970 yılında hektara 24 Kg saf bitki besin maddesi kullanılmıştır. Bu miktar aynı yılda İtalya'da 82 Kg., Yunanistan'da 84 Kg, Fransa'da 204 Kg. dır ⁴. Tarımsal mücadele ilaçları yönünden de durum çok farklı değildir. Türkiye'de hektara düşen 1.79 Kg. a karşılık İtalya'da 5.16, Yunanistan'da 7.06 Kg düşmektedir.

15. 1970 de Türkiye'de 100 hektara düşen traktör sayısı 0.35 olduğu halde İtalya'da 3.89, Yunanistan'da 1.77 ve Fransa'da 6.37 dir. Türkiye'de toplam tarım arazisinin yüzde 7.1 i sulandığı halde, İtalya'da yüzde 20,0 ı ve Yunanistan'da yüzde 18.5 i sulanmaktadır.

3. SANAYİ SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER :

(1) SINAİ ÜRETİMİN BİLEŞİMİ :

16. Sanayi sektörünün diğer sektörlerden daha hızlı gelişmesi ve gayrisafi milli hasıla içindeki payının artmış, olması, ekonomide yapısal değişikliğin istenen yönde ve ölçüde olduğunu göstermek açısından ye terli değildir. Sanayiin kendi iç yapısı ve bu yapıdaki değişmeler, sanayileşme sürecinin önemli konularından biridir. Sanayi sektörünü oluşturan madencilik, imalât sanayii ve enerji sektörlerinin paylarındaki değişmeler Tablo 7 de verilmiştir.

² Artan traktör parkının ortaya çıkardığı bazı sorunlar olmuştur. Traktörlerin bölgesel dağılımı, tarımın gereklerine her bölgede uygun olmamıştır. (Meraların açılmasında olduğu gibi). Traktörün trınn dışı amaçlarda (Ulaştırma hizmeti gibi) kullanılma eğüimi artmış, buna karşılık küçük işletmelerin ihtiyacına uygun büyüklükte traktör sayısı artmamıştır.

³ Çeşitli girdilerdeki artışın bitkisel üretimin verimliliği üzerindeki etkileri Dördüncü Kesim'de ele alınmıştır.

⁴ FAO, «Production Yearbook, 1970»

TABLO : 7 — Sanayi Sektörünün Bileşimi

Sektörler	Yüzde dağılımı		
	(1)	(2)	(3)
	1962	1967	1972 (a)
Madencilik	3,1	3,6	3,7
İmalât Sanayii	94,4	93,3	93,1
Enerji	2,5	3,1	3,2
Sanayii	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Gerçekleşme tahmini

17. Görüldüğü gibi sanayi üretiminin bileşiminde imalât sanayii büyük yer tutmakta ve bilinen doğal kaynaklara rağmen madenciliğin payının önemli ölçüde artırılmaması dikkati çekmektedir.

18. Madenciliğin gelişmesi, temelde doğal kaynaklara bağlıdır. Enerji ise diğer sektörlerdeki gelişmeye bağlı bulunmaktadır. Bu bakımdan sınai gelişmenin bağımsız ve dinamik bir unsuru olarak imalât sanayiindeki gelişmenin izlenmesi gerekmektedir.

(2) İMALÂT SANAYİİNİN BİLEŞİMİ :

19. İmalât sanayiinin tüketim, ara ve yatırım malları ürteimi açısından bileşimi Tablo 8’de verilmektedir.

TABLO : 8 -İmalât Sanayiinin Bileşimi

Üretim	Yüzde dağılımı		
	(1)	(2)	(3)
	1962	1967	1972 (a)
Tüketim malları	62,3	52,9	46,6
Ara malları	27,8	35,4	39,4
Yatırım malları (b)	9,9	11,7	14,0
İmalât Sanayii	100,0	100,0	100,0

Kaynak • Devlet Planlama Teşkilâtı

a) Gerçekleşme tahmini

b) Bu tablo ve bunu izleyen tablolar da «Yatırım malları» başlığı altında toplulaştırılan kesim, madeni eşya, makina imalat, tarım alet ve makinaları, elektrik makinaları ve elektronik, taşıt imalât sanayilerinin ürünlerinden oluşmakta olup, bir ölçüde dayanıklı tüketim mallarını da kapsamaktadır.

20 Planlı dönemde tüketim malları üretiminin nispi önemi azalırken, yatırım malları sanayiinin payında önemli bir değişme olmamış, ara mallarının nispi önemi artmıştır. Tüketim malları sanayiinin toplam imalât sanayii içindeki payının azalması, buna karşılık yatırım ve ara malları payının giderek artması sanayileşme sürecinde beklenen bir olaydır.

21. Türk imalât sanayiinin 1967 ve 1972 deki yapısı diğer ülkelerin 1967 yapılan ile karşılaştırmalı olarak Tablo 9 da verilmektedir.

*TABLO : 9 •— Çeşitli Ekonomilerde İmalât Sanayii Üretiminin Bileşimi, 1967
(Yüzde)*

Üretim	T ü r k i y e		Gelişmiş ekonomiler	Gelişen ekonomiler	Asya (Japonya hariç)	Lâtin Amerika	Merkezî planlı ekonomiler
	1967	1972 (a)					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Tüketim malları	52,9	46,6	20	39	41	38	25
Ara malları	35,4	39,4	35	36	36	35	27
Yatırım malları	11,7	14,0	45	25	23	27	48
İMALAT SANAYİİ	100,0	100,0	100	100	100	100	100

Kaynak : UNIDO, «Statistical Yearbook, 1970»

(a) *Gerçekleşme tahmini*

(3) SEKTÖR İLİŞKİLERİ VE TUTARLILIK :

22. Plan ve Programlarda öngörülen üretim hedefleri, bir yandan nihai tüketim, öte yandan sektörlerarası ilişkiler dikkate alınarak tespit edilmiş ve böylece sektörlerin gelişmesinde darboğazlara engel olunmağa çalışılmıştır. Ancak programlanan ya da Planda öngörülen Keban, Gökçekaya, Oymapınar santralleri, Akdeniz, Elazığ ve Samsun gübre tesisleri, kâğıt fabrikaları Petrokimya kompleksi, tersaneler, dizel motor fabrikası gibi bir kısım projelerin gecikmesi ya da uygulanmaya başlanamaması, sektörlerarası dengenin tam olarak gerçekleştirilmesini engellemiştir. Özellikle enerji sektöründe talebi kısa sürede karşılayabilmek ve bu sektördeki yatırım gecikmelerinin diğer sektör ve üretim kolları üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletebilmek amacıyla, uzun dönemde ekonomik olmayan, enerji maliyeti yüksek, nispeten kısa ömürlü ve yakıt bakımından ithalâta bağlı tesislerle bu sektördeki açık giderilmeye çalışılmıştır. İmalât sanayiinde, özellikle bazı ara ve yatırım malları üretiminde ortaya çıkan gecikmelerin, bu sanayilere bağımlı bulunan üretim kollarında yarattığı dengesizlikleri gidermek için ise ithalâta gitmek zorunlu olmuştur. Ancak, devalüasyondan önce, ödemeler dengesi güçlükleri dolayısıyla gereği kadar hammadde ithal edilememesi, bazı alanlarda darboğazların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca belirli sektörlerde zaman zaman yapılan grevler de sektörlerarası üretim dengesini etkilemiştir."

23. İmalât sanayii üretiminin ayrıntılı dağılımı Tablo 10 da verilmiştir.

TABLO : 10 —İmalât Sanayii Alt Sektörleri

Yüzde dağılımı

	(1)	(2)	(3)
	1962	1967	1972 (a)
Tüketim malları	100,0	100,0	100,0
Gıda + İçki + Tütün	69,8	65,6	64,6
Dokuma sanayii	30,2	34,4	35,4
Ara malları	100,0	100,0	100,0
Kimya+Petro-Kimya+Gübre	15,9	14,6	18,8
Demir-Çelik	11,1	19,9	17,6
Petrol Ürünleri	25,6	22,0	23,0
Diğerleri (b)	49,4	43,5	40,6
Yatırım malları	100,0	100,0	100,0
Madeni eşya	34,3	27,9	21,9
Makina İmalât	14,8	20,1	15,7
Elektrik Mak.+Elektronik	10,1	12,8	14,7
Taşıt sanayii	36,9	31,7	38,4
Tarım alet ve makinaları	3,9	7,5	9,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Gerçekleşme tahmini

(b) 1979 yılı itibariyle paylan yüzde 10,0 un altında olan sektörler «diğerleri» adıyla gublandırılmıştır.

(4) ÜRETİM TEKNOLOJİSİ :

24. Sanayide teknolojik gelişmeler, yeni üretilmeğe başlanan malların üretim teknolojilerinin transfer edilmeleri ve kurulu sanayilerin yeni yatırımlarla daha ileri teknolojileri kullanmaya başlamaları ile sağlanmıştır. Madencilikte, özellikle linyit istihracında makina kullanım oranı artmış, kömür istihracında ise kül miktarı düşürülerek daha iyi kalitede kok elde edilmesi mümkün olmuş ve sinter manyezit tesisleri kurulmuştur. Tüketim malları sanayilerinde özellikle gıda işleme ve dokuma sanayileri yatırımlarıyla yeni teknolojiler transfer edilmiş ve geleneksel üretimi metotları terkedilmeğe başlanmıştır.

25. Ara malları sanayilerinde teknolojik gelişmeler daha çok kâğıt ve basım, çimento, cam lastik, demir-çelik ve demir dışı metaller sanayileri ile kimya sanayiinin bazı dallarında yoğunlaşmıştır. Kâğıt sanayiinde sülfat teknolojisinin yerini sülfat selülozu teknolojisi almıştır. Çimento üretiminde yaş sistemden kuru sisteme, cam üretiminde Furko metodundan Pittsburgh metoduna geçiş büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir, ilâç sanayiinde ilâçların uzun süre muhafazasını sağlayan liyofilizasyon metodu uygulanmaya başlanmıştır. Demir dışı metaller sanayilerinde alüminyum ve civa imalâtında fabrikasyona, demir-çelikte ise yassı hadde mamulleri ve kaliteli çelik üretimine geçilmiş; oksijen çeliği ve ark ocağı teknolojilerinin uygulanmasına başlanmıştır.

26. Yatırım malları sanayilerinde teknolojik gelişmelerin yoğunlaştığı faaliyet kollarından madeni eşya sanayiinde çelik konstrüksiyon ve basınca dayanıklı kaplar üretim teknolojisinde önemli gelişmeler olmuş; makina sanayiinde ise çimento, rafineri, gıda sanayii tesisleri ve baraj yatırımlarının büyük kısmını yeril yapacak teknolojik düzeye ulaşılmıştır. Gemi inşaat sektöründe ise teknolojik gelişme kısmen blok inşaata geçiş yoluyla gerçekleşme durumundadır.

27. Üretim teknolojileri transfer edilerek, Planlı dönemde üretimlerine veya montajlarına başlanan önemli mallardan bazıları Tablo 11 de verilmektedir.

Tablo 11.: Planlı Dönemde Üretilmeğe Başlanan Başlıca Mallar :

- 154 kv'luk güç transformatörleri
- 10 BG'den büyük elektrik motorları
- Doğru akım motor ve generatörleri
- Alçak gerilim kesici ve kontaktörleri (1000 V'tan küçük)
- Elektrik sayaçları
- Endüstri tipi elektrik fırınları
- Çelik alüminyum iletkenler
- Otomatik telefon santral ve apareyleri
- Multipleks cihazları
- Radyo vericileri
- TV alıcıları
- Bazı tip elektronik devre elemanları
- Yüksek basınçlı buhar kazanları
- Dizel motorları
- İçten yanmalı motor parçaları
- Sanayi fırınları

- Takım tezgâhları
- Kompresörler
- Komple soğutma tesisleri ve klima cihazları
- Dokuma ve iplik makinaları
- Asansörler
- Su savaçları
- Emprime ve telli camlar
- Pencere camı
- Cam yünü. fibrocama, cam boru, cam çubuk
- Krom - manyezit, ateş tuğlası
- Elektroporselen
- Hermetik soğutucu üniteler
- PVC, polietilen, polivinil asetat ve plastikleştiriciler
- Soda. boraks, borik asit, boyar maddeler,
- Sentetik elyaf ve iplik
- Boş film
- Triple süper fosfat gübresi, diamonyum fosfat gübresi
- Kraft kağıdı ve kraft liner
- Taşıt lastikleri, V 'kayışları
- Tanım Haclar» aktif maddeleri
- Tetrasiklin
- Dizel lokomotif
- Yolcu vagonları
- Otomobil
- Otobüs
- Ferro krom
- Yassı hadde mamulleri
- Kaliteli çelik
- Çelik boru
- Plastik boru

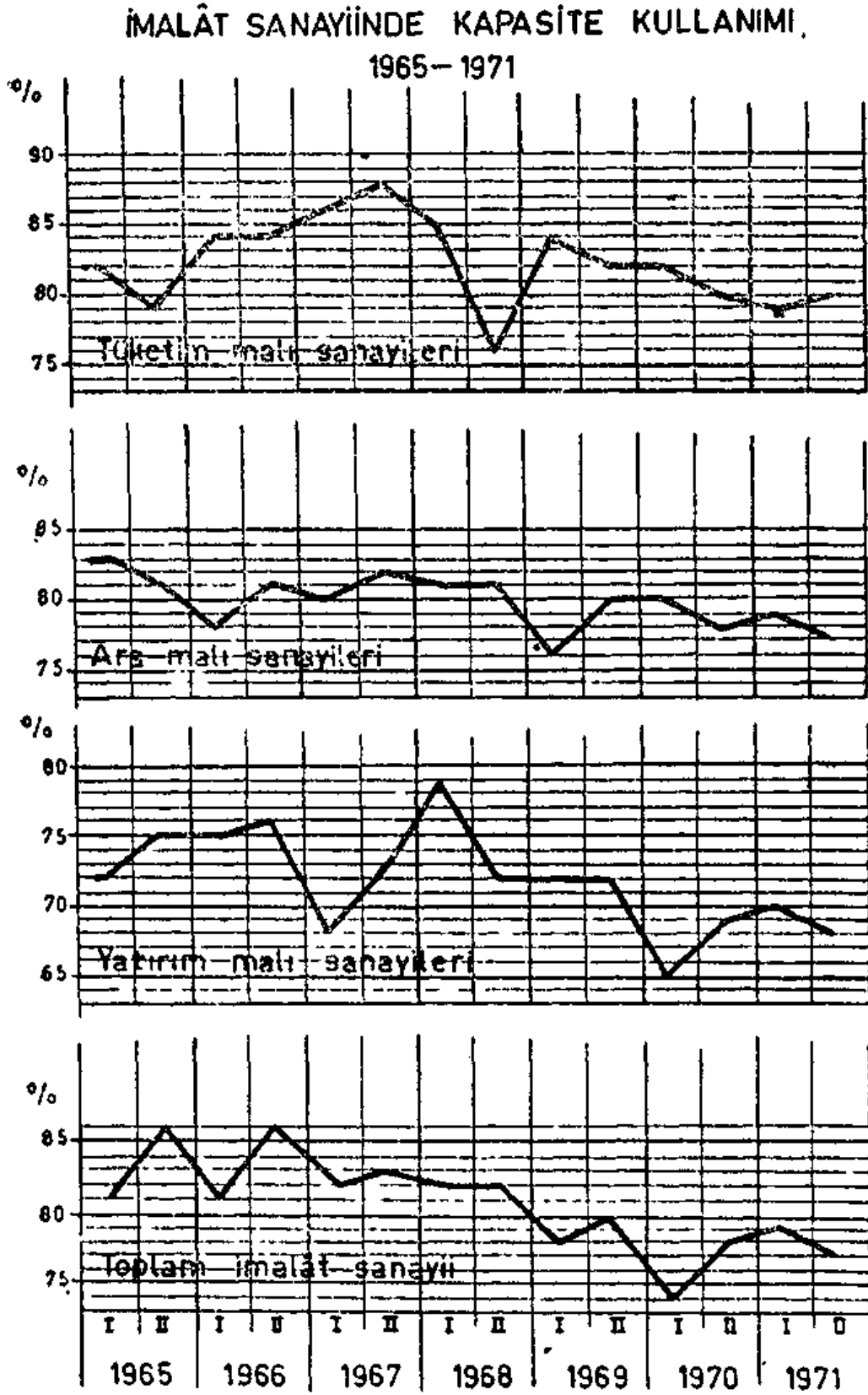
(5) KAPASİTE KULLANIMI :

28. Kapasite kullanımı, ekonominin üretim olanaklarından yararlanma oranlarını göstermektedir. Kapasite kullanım oranları imalât⁵ sanayiinin tümü için, ayrıca tüketim malları, ara malları ve yatırım, malları sanayileri itibariyle Şekil 3 de gösterilmiştir. Tüm imalât sanayiinde kapasite kullanım oranı, 1968 yılından itibaren azalarak 1970 in birinci altı ayında en düşük düzeyine ulaşmış, 1970 in ikinci yansından sonra nispi bir iyileşme görülmüştür.

29. Tüketim malı sanayilerinde Birinci Plan döneminde kapasite kullanım oranları oldukça yüksektir. 1968 yılının son altı aylık döneminde görülen düşmeye, dokuma ve giyim eşyası sanayii neden' olmuştur. Grup üretimi içinde ağırlığı yüzde 40 dolayında bulunan bu sektörün üretimindeki duraklama, kapasite kullanımını önemli ölçüde etkilemiştir. 1969 yılı sonlarında başlayan iyileşme, 1970 den sonra devam etmemiştir.

⁵ *Kapasite kullanım oranları Devlet Planlama Teşkilâtınca yapılan, Kamu ve özel kesimleri kapsayan «imalât Sanayii Eğüim Anketleri» nden yararlanarak hesaplanmıştır.*

Şekil : 3

30. Ara malı sanayilerinde kapasite kullanım oranı, ufak dalgalanmalarla aynı düzeyi korumuştur. Bu sanayi grubundaki kapasite kullanımının 1969 yılında gösterdiği azalma, kimya ve demir-çelik sektörleri ile ilgili hammadde ithalatındaki aksamalardan ileri gelmiştir.

31. Yatırım malları sanayiinde kapasite genel olarak düşük bir düzeyde kullanılmıştır, önemli etkenlerden biri tarım alet ve makinaları ile karayolu taşıtları imalât sanayilerinin gerektirdiği ölçüde ara malı ithalâtı yapılmamış olması ve özellikle karayolu taşıtları sanayiinde dağılık ve gerektiğinden fazla kapasite olmasıdır, öte yandan makina teçhizat imalâtında proje mühendislik hizmetlerinin gelişmemiş olması, bu alandaki kapasiteden tam yararlanmayı önlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 'bu sanayilerin ekonomik kapasitede kurulma gerekleri yanında talebin her alanda bu ölçüde gelişmemiş bulunması nedeniyle düşük kapasitede çalışmaları kaçınılmaz olmaktadır.

4. ALT YAPI VE HİZMETLERDE GELİŞMELER :

32. Hizmetler sektörünün Gayrisafi Miliî Hâsıla içindeki payının ikinci Plan dönemi sonunda yüzde 36.9 a düşürülmesi öngörüldüğü halde, 1971 yılı sonunda bu oran yüzde 39.8 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 3). Hizmet sektörlerinin yararlandığı alt yapı tesislerindeki gelişmeler ise aşağıda belirtilmiştir.

33. Planlı dönemde alt yapı donatımı geliştirilmiş ve iyileştirilmiş, böylece yük ve yolcu taşınması hızla artmıştır. Karayollarında yük ve özellikle yolcu taşımacılığı deniz, demir ve hava yollarına oramla daha çekici hale gelmiş ve bu alt sektörde gelişme daha hızlı olmuştur. Haberleşme alt yapısında ise, Planlı dönemde yapımı tamamlanan radyolink hatları, şehirlerarası telefon konuşmalarını kolaylaştırmış; ayrıca televizyon verici alanlarına gelişme olanağı hazırlamıştır. Elektrik enerjisi iletim tesisleri, plan hedeflerine uygun olarak gerçekleştiği halde, üretim tesislerinin gecikmesi, sanayileşmenin ihtiyacı olan enerji talebinin karşılanmasında gerçek bir darboğaz olmuştur. Sanayi talebinin artması yanında, şehirleşmenin hızlanması da elektrik enerjisi üretimini zorlamıştır.

34. Karayolu ulaşımında. Devlet yolu ve il yollarının 'toplam uzunluğu planlı dönemde değişmemiş, ancak sert satırlı yolların uzunluklarında gelişmeler sağlanarak, karayollarında mevcut ana yön bağlantılarının standardı belirli ölçüde yükseltilmiştir. Planlı dönemde 283 km.lik yeni demiryolu hattı inşa edilmiş ve mevcut sistemin standardının yükseltilmesine ağırlık verilmiştir. 1963 -1972 döneminde deniz ticaret filosu kapasitesi yüzde 23 artmıştır. Hava ulaşımında, iç ve dış hatlarda yolcu tanınması hızla artmış ve T. H. Y. nin uçak filosunun jet uçaklarıyla donatılmasına başlanmıştır. Planlı dönemde genellikle mevcut hava alanlarının tevsi ve iyileştirilmeleri ele alınmıştır.

35. Planlı dönemde gelişen sosyo - ekonomik faaliyetlere paralel olarak haberleşme alt yapı ve hizmetlerinde gelişmeler olmuştur. Ankara - Eskişehir - İstanbul - Edirne ve Eskişehir - İzmir radyo - link hattı tamamlanarak hizmete girmiştir. Ancak hızla artan ihtiyaçlar nedeniyle darboğazlar giderilememiştir.

TABLO : 12 — Ulaştırma ve Haberleşme Sektöründe Gelişmeler

Birim	1963 (a)	1967		1972		
		Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme (b)	
	(D)	(2)	(3)	(4)	(5)	
Devlet yolu beton asfalt	Km.	1 125	1 312	1 470	3 000	1 506
Devlet yolu bitümlü kaplama	Km.	8 603	12 893	11 430	20 500	17 221
İl yolu bitümlü kaplama	km.	380	898	1 170	1 800	2 490
İl yolu stabilize	km.	12 977	10 174	12 511	13 180	13 430
Köy yolu kaplamalı I. sınıf	km.	-	-	4 110	17 500	27 389
Köy yolu kaplamalı II. sınıf	Km.	13 888	28 500	28.776	28 500	45 592
Limanlarda yükleme - boşaltma	Bin Ton	6 397	10 464	8 845	14 464	12 290
Telefon abonesi otomatik sant.	Adet	109 410	220 000	217 906	400 000	306 000
Telefon abonesi manuel sant.	Adet	40 041	62 000	57 474	72 000	112 700
Teleks aboneleri sayısı	Adet	170	450	507	1 072	2 000

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilât*

(a) 1962 yılı değerleri bulunmadığından 1963 yılı verilmiştir.

(b) Gerçekleşme tahmini

36. 1962 yılında 5 adet ve 500 kw çıkış gücünde olan radyo istasyonları, 1967 de 12 adet ve 904 kw a, 1972 de ise 20 adet ve 3744 kw çıkış gücüne ulaşmıştır. Ankara televizyonu 1968 de, İstanbul, İzmir, Eskişehir televizyonları 1971'de. Edirne - Balıkesir ve Kütahya televizyonu ise 1972 de hizmete girmiştir.

37. Türkiye'de fert başına birincil enerji tüketimi petrol eşdeğeri olarak 1962 de 453 kg. dan 1972 de 620 kg. a, fert başına elektrik enerjisi tüketimi ise 1962 de 118 Kwh dan 1972 de 294 Kwh a yükselmiştir. Kuzey - Batı ve Orta Anadoluyu kapsayan alt sistemin Batı Ana-dolu ile bağlantısını sağlayan eniterkonnekte sistem, 1963 yılında kurulmuştur. 1971 yılında 56 il, 336 ilçe, 449 belediye kasaba bu sistemden beslenmekte olup, 11 il, 233 ilçe ve 90 belediye kasabanın da müstakil elektriği vardır. 1971 yılında elektriği olmayan 206 belediyen yerleşim biriminden, 144 ünün tesisleri yapım halindedir. 1972 yılı sonunda elektrikli köy sayısı 4300 e ulaşacaktır. Elektrik enerjisi üretimi ise plan döneminde yılda ortalama yüzde 15.0 artarak 1972'de 11 000 Gwh'a ulaşmış, yıllık üretim düzeyleri Plan hedeflerinin ortalama yüzde 5 gerisinde kalmıştır.

38. Planlı dönemde standart topografik harita yapımında ve tapulama ve şehir kadastro işlerinde ulaşılan sonuçlar genellikle plan hedeflerinin altında, buna karşılık belediyelerin şehir durum haritaları bakımından kaydedilen gelişmeler plan hedeflerinin üstünde olmuştur (Tablo 13).

39. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde kaplamalı köy yolu yapımı için öngörülen hedefler aşılmıştır. (Tablo 12). Birinci Plan'da köy içme suları için fiziksel hedef verilmemiş, bu amaçla 565 milyon TL. harcanması öngörülmüşken; yapılan yatırım harcaması cari fiyatlarla 740 milyon TL. dolayına ulaşmıştır, İkinci Plan döneminde 12.500 köye içme suyu temini hedef olarak alındığı halde uygulamada 19686 köye içme suyu sağlanarak Planda öngörülen hedef, 7 186 fazlasıyla gerçekleştirilmiştir. Plan döneminde gerek şehir içme suları, gerek kanalizasyon şebekelerinin yapımı için Devlet Su İşleri'nden yararlanma olanakları araştırılmış ve bu kuruluşun alt yapı çalışmalarına katkısı planlanmıştır. Belediye hizmetlerinin iyileştirilmesi için gerekli olan mevzuat çalışmaları İkinci Plan döneminde tamamlanamamıştır.

40. Türkiye'ye gelen yabancıların sayısının planlı dönemde yılda ortalama yüzde 15 oranında artarak 1972 yılında 1 milyon kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Planlı dönemde yılda ortalama yüzde 26 oranında artan yurt dışına çıkan vatandaş sayısı ise 1972 de 500 bin kişiye ulaşmış olacaktır. Konaklama tesisleri kapasitesi ikinci Plan döneminin ilk dört yılında ortalama yüzde 14 artarak 1971 sonunda 31 235 yatak kapasitesine ulaşmıştır. Planlı dönemde turizm gelirleri Plan hedeflerinin altında kalmıştır (Tablo 14).

III. KAYNAKLARIN KULLANIMI:

41. Planlı dönemde toplam harcamalarda önemli artışlar olmuştur. Yatırım harcamalarının gayrisafi milli hasıla'ya oranı Plan hedeflerinin altında kalmış; buna karşılık toplam tüketim harcamaları Birinci Plan döneminde Plan hedeflerinin gerisinde, İkinci Plan döneminde Plan hedeflerinin üstünde gerçekleşmiştir (Tablo 15).

TABLO : 13 — Harita - Tapu - Kadastro Hizmetlerinde Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeler

Hizmet dalı	Birim	1967			1972	
		1962	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Km ²	2 016	23 800	4 866	14 000	10 000
Şehir kadastro	Par.	32 031	150 000	61 445	135 000	100 000
Durum haritası	Belde	19	58	95	78	83
Standart topografik harita	Km ²	3 372	23 800	14 952	18 908	18 000

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 14 — Turizmde gelişmeler

	1962	1967		1972	
		Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
		(2)	(3)	(4)	(5)
Turist sayısı (Bin kişi)	198,2	415	574	1 435	1 000
Gelirler (Milyon \$) (a)	8,3	41,5	13,2	135,0	75,0
Giderler (Milyon \$) (a)	18,0	28,0	27,4	65,0	55,0

Kaynak: Merkez Bankası ve Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) Turizm dışındaki amaçlarla yurt dışına çıkan ya da yurda gelenleri kesinlikle ayırmak mümkün olmadığından, verilen rakamlar tüm dtş seyahat gelir ve giderlerini göstermektedir.

TABLO : 15 — Harcamaların Gayrisafi Millî Hasılaya Oranı (a)

(Yüzde)

	1962	Plan 1967	Gerç. 1967	Plan 1972	Gerç. Tah. 1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Toplam yatırımlar	15,1	18,6	18,4	23,5	21,0
— Sabit sermaye	13,7	16,9	16,5	22,1	20,1
— Stok değişmesi	1,4	1,7	1,9	1,4	0,9
Toplam tüketim	88,9	84,2	£2,8	78,2	80,4
— Kamu	11,9	12,7	12,3	13,5	15,2
— Özel	77,0	71,5	70,5	64,7	65,2
Toplam harcamalar	104,0	102,8	101,2	101,7	101,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Gerçekleşmeler sabit fiyatlarla yeni Devlet Planlama Teşkilâtı - Devlet İstatistik Enstitüsü serisine göre hesaplanmış; Plan hedefleri ile gerçekleştirmelerin kıyaslanmasını mümkün kılmak üzere Plan hedeflerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

1. TÜKETİM HARCAMALARI:

42, Carî fiyatlarla birey başına tüketim, 1962 de 1681 TL. dan. 1972 de 4094 TL. na yükselmiştir. 'Bu dönemde birey başına tüketim artışı sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 3.5 oranında, özel tüketim artışı ise yüzde 3.0 dolayında, olmuştur.

*TABLO : 16 — Fert Başına Tüketim Harcaması
(Cari fiyatlarla TL.)*

	1962	1967	1972 (a)
	(1)	(2)	(3)
Toplam tüketim	1 681	2 437	4 094
Özel tüketim	1 456	2 075	3 319

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı (a)
Oerçekleme tahmini*

43. Planlı dönemde tüketim harcamalarında cari fiyatlarla yıllık ortalama artışlar Tablo 17 de gösterilmiştir. 'İkinci Plan döneminde kamu tüketim harcamalarındaki artışlar Devlet Memurları Kanunu'nun uygulanmasından etkilenmiştir.

*TABLO : 17 — Tüketim Harcamalarındaki Yıllık Ortalama Yüzde Artışlar
(Cari fiyatlarla)*

	Birinci Plan Dönemi	1968-1971 dönemi gerçekleşme tahmini	1963 - 1971
	(1)	(2)	(3)
Toplam tüketim	10,4	15,7	12,7
Kamu tüketimi	12,8	22,9	17,1
özel tüketim	10,0	14,3	11,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

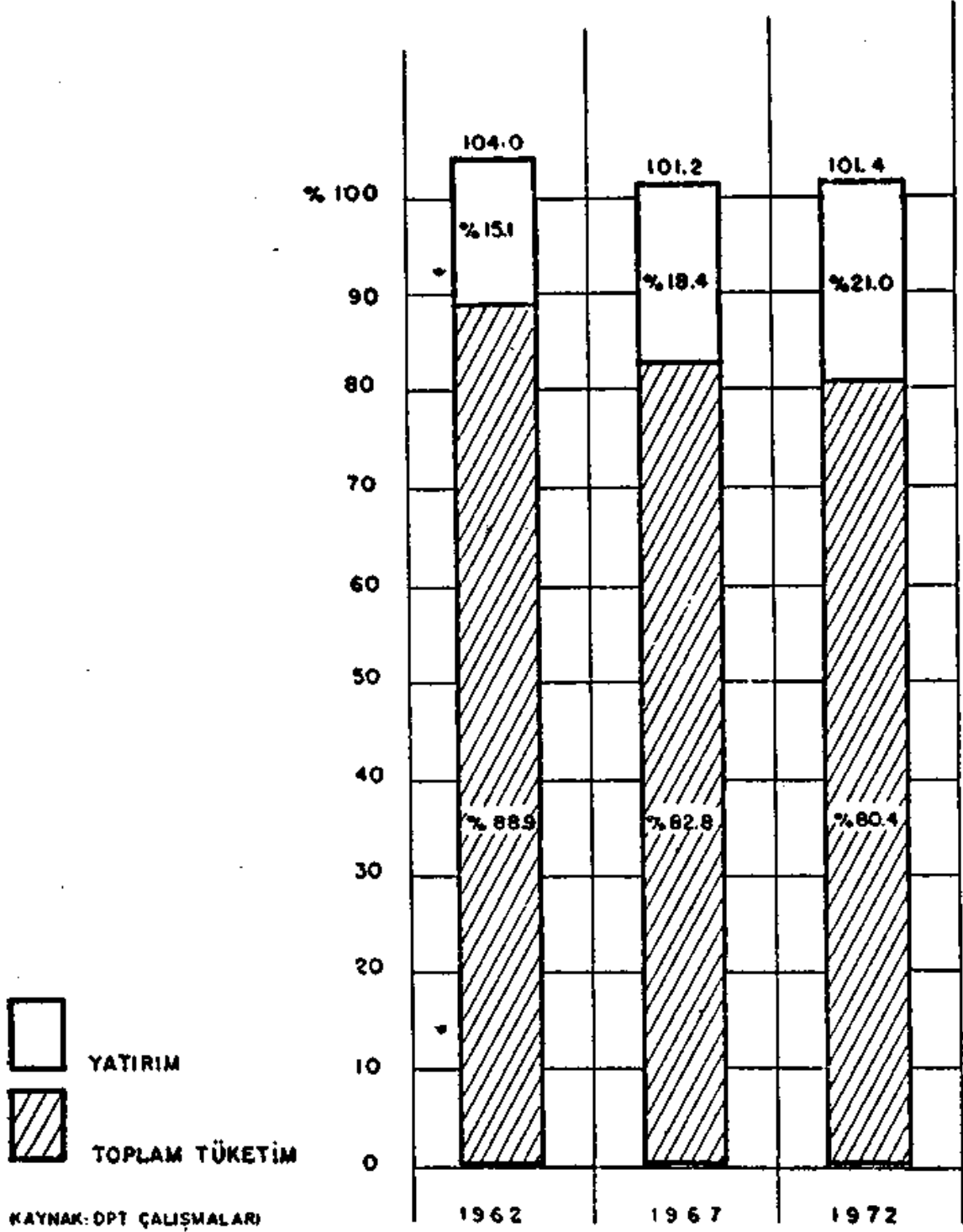
44. Planlı dönemde kamu tüketimi içinde personel giderlerinin payı yükselmiştir. Personel giderleri 1963 de kamu tüketiminin yüzdeünden, 1967 de yüzde 74.2 sine çıkmıştır. 1972 de bu oranın yüzde 77.5e yükseleceği tahmin edilmektedir ⁶.

45.1967 -1972 döneminde toplam nihai tüketimin ortalama yüzde 50 sini oluşturan başlıca mal grupları itibariyle tüketimin cari ve sabit fiyatlarla gelişimi Tablo 18 de verilmiştir. 1968-1972 döneminde dayanıldı tüketim malları ve enerji tüketimi toplam tüketimden daha hızlı artmıştır. Bunda, yurtiçinde binek otomobili imalâtında kaydedilen gelişmeler ile televizyon alıcıları talebindeki artışların önemli etkisi olmuştur. Nitekim, binek otomobili için 1967 de 81.6 milyon TL. Harcandığı halde, 1972 de 1.270 milyon TL. harcanacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan petrol ürünlerinin (LPG ve Fuel - oil) nihai tüketimde kullanımında ikinci Plan döneminde hızlı artışlar göstermiştir.

⁶ *Kaynak : 1963 -1967 input - output çalışmaları, 1972 Program çatışmaları.*

Şekil : 4

**GSMH'NİN YÜZDESİ OLARAK
KAYNAKLARIN
KULLANIMI**

TABLO : 18 — 1967 - 1972 Döneminde Başlıca Mal Grupları İtibariyle Tüketimdeki Gelişmeler

	1967-72 dönemi gelişmeleri (Cari Fiyatlarla)				1967-72 dönemi gelişmeleri (1971 Fiyatlarla ile)			
	Endeks	1967=100	Yıllık	%Ort.Artış	Endeks	1967=100	Yıllık	%Ort.Artış
	1968	1972 Prog.	1967-70	1968-72	1968	1972 Prog.	1967-70	1968-72
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Tarıma dayalı mallar tüketimi	112,7	177,6	15,0	12,0	106,7	130,4	5,5	5,2
Et	110,2	152,8	12,2	11,1	104,0	123,7	3,0	4,4
Süt	99,8	144,3	10,5	9,7	99,8	116,4	1,6	4,0
Yumurta	116,7	196,8	19,7	18,7	107,9	167,1	6,5	11,5
Gıda sanavii	112,5	177,3	14,7	12,0	109,6	135,5	7,0	5,4
İeki	118,3	211,4	21,9	15,6	112,6	147,1	8,2	6,9
Tütün	160,8	175,1	32,6	15,1	104,3	123,9	4,9	4,4
Dayanıksız tüketim malları tüketimi	111,9	192,6	11,5	14,6	—	—	—	—
Dokuma ve gıvım esvası sanavii	110,7	180,9	10,0	13,0	108,0	141,9	6,9	7,0
Kâğıt	111,6	288,1	11,15	30,0	109,6	211,5	5,3	18,0
Kimya	115,2	253,2	18,0	21,7	—	—	—	—
Basın	126,4	254,6	19,5	19,3	—	—	—	—
Beğeni malları tüketimi	94,7	162,5	6,7	14,5	100,4	138,4	6,2	8,3
Cam ve ev esvası	85,4	135,9	1,1	12,3	84,5	124,1	1,0	10,0
Porselen sofa ve süs eşyası	118,4	230,3	18,5	18,1	132,8	167,6	15,9	6,0
Dayanıklı tüketim malları tüketimi	105,4	217,6	9,5	19,9	—	—	—	—
Mobilya	108,8	184,6	9,6	14,2	108,2	133,9	6,1	5,4
Madeni esva	104,3	139,9	6,0	7,6	—	—	—	—
Elektrikli ve elektriksiz								
Makina cihaz ve aletler	79,9	179,2	6,4	22,5	—	—	—	—
Binek otomobilleri	375,0	1556,4	55,5	43,1	—	—	—	—
Enerji tüketimi (a)	117,9	283,4	28,5	24,5	118,6	175,1	10,5	10,2
Kömür	121,0	200,2	11,2	13,4	115,2	141,3	5,5	5,2
Petrol ürünleri	117,2	301,7	31,8	26,6	119,2	172,0	11,1	9,6
Elektrik (Miktar Gwh)	108,5	167,3	10,6	11,4	108,5	167,3	10,6	11,4
TOPLAM	121,1	186,2	14,1	11,4	—	—	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı, 1971-1972 Programları

(a) Elektrik hariç

Not: Programlarda sektör ve mal basımhesaplama yapılmıştır.

46. Başlıca tüketim malı gruplarının toplam tüketim içindeki yüzde dağılımını veren Tablo 19'dan görüldüğü gibi, tarıma dayalı malların tüketim içindeki payı azalmakta, dayanıklı tüketim malları ile enerji tüketiminin payı ise yükselmektedir.

47. 1067-1972 döneminde dört temel mal grubu için fert başına tüketim harcamalarındaki artışlar Tablo 20'de verilmiştir. Bu mal gruplarında carî fiyatlarla fert başına toplam tüketim yılda ortalama yüzde 11 dolaylarında artarken, yiyecek maddeleri tüketimi yüzde 9, dayanıksız mallar tüketimi yüzde 11, dayanıklı mallar tüketimi yüzde 14 dolaylarında artmıştır.

2. YATIRIM HARCAMALARI:

(1) SERMAYE BİRİKİMİNİN KAYNAKLARI :

48. Birinci Planda gayrisafî millî hâsılanın ortalama yüzde 18.3'ünün sabit sermaye yatırımlarına ayrılması, bunun 14.8'inin iç tasarruflardan ve 3.5'inin dış kaynaklardan karşılanması öngörülmüştür. Buna karşılık uygulamada sabit sermaye yatırımları gayrisafî millî hâsılanın ortalama yüzde 16.0'ına ulaşabilmiştir. Bunun 14,2'si iç, 1.8'i de dış kaynaklardan sağlanmıştır.

49. İkinci Planda ise gayrisafî millî hâsılanın ortalama yüzde 21.3'ünün sabit sermaye yatırımlarına ayrılması bunun 19.4'ünün yurtiçi tasarruflardan, 1.9'nün ise dış kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür. 1972 yılının ilk gerçekleşme tahminlerine göre ikinci Plan döneminde gayrisafî millî hâsılanın ortalama yüzde 19.3'ü sabit sermaye yatırımlarına ayrılmış olacaktır. Bu dönemde sabit sermaye yatırımlarının dış kaynaklardan karşılanan kısmının gayrisafî millî hâsılaya oranı yüzde 1.3'e, iç kaynaklardan sağlanan kısmının ise ortalama yüzde 18.0'a ulaşmış bulunmaktadır.

50. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu kesiminin ve özel kesimin payları hedef ve gerçekleşme olarak Tablo 22'de verilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere Birinci Plan dönemindeki gerçekleşmede kamu kesiminin payı plan hedefinin altında kalmıştır. Buna karşılık İkinci Plan gerçekleşmesinde kamu kesiminin payı plan hedefini bir miktar aşmış olacaktır.

51. Tablo 23 te görüldüğü gibi planlı dönemde toplam sabit sermaye yatırımlarının ortalama yıllık artış hızları plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

52. Birinci Plan döneminde marjinal iç tasarruf oranı yüzde 32.0, İkinci Plan döneminde ise yüzde 26,7 olmuştur. Birinci Plan döneminde, marjinal iç tasarruf oranında plan hedefleri aşılmış; İkinci Plan döneminde ise hedefin altında kalmıştır.

53. Birinci Plan'da sabit sermaye / hâsıla, oranının ortalama 2.6 olacağı tahmin edilmiş ve gerçekleşmiştir, İkinci Plan için 3.2 olacağı tahmin edilen bu oran, 1972 yılı ilk tahminlerine⁷ göre 3.0 dolayında olacaktır.

⁷ İlk dört yıl için gerçekleşme, 1972 yılı için tahmin

TABLO : 19 — Başlıca Tüketim Malı Gruplarının Toplam Tüketim içindeki Yüzde Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

	1967 (1)	1972 (2)
Tarıma dayalı mallar tüketimi	33,5	31,2
(Yiyecek ve içecekler)		
Et	5,6	4,9
Süt	5,7	4,3
Yumurta	0,6	0,7
Gıda sanayi	18,9	17,6
İçki	1,0	1,1
Tütün	1,7	2,6
Dayanıksız tüketim malları	12,9	13,1
Dokuma ve giyim eşyası sanayi	10,9	10,3
Kâğıt	0,002	0,003
Kimya	1,4	2,0
Basım	0,6	0,8
Beğeni malların tüketimi	0,2	0,2
Cam ev eşyası	0,13	0,1
Porselen sofras ve süs eşyası	0,07	0,1
Dayanıklı tüketim malları	2,9	3,3
Mobilya	0,6	0,6
Madeni eşya	1,1	0,8
Elektrikli ve elektriksiz makina, cihaz ve aletler	1,1	1,1
Binek otomobilleri	0,1	0,9
Enerji tüketimi	1,0	1,4
Kömür	0,2	0,2
Petrol ürünleri	0,8	1,2
TOPLAM	50,5	49,2
Diğerleri	49,5	50,7
GENEL TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not : Toplamlar yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir

TABLO :20 — Başlıca Mal Gruplarında Fert Başına Tüketim (Cari Fiyatlarla, TL.)

	1967 (1)	1967 (2)	1967-1972 yıllık Ortalama artış (3)
Tarıma dayalı mallar tüketimi (Yiyecek maddeleri)	817,5	1 277,6	9,3
Dayanıksız tüketim malları	3.160	536,2	11,1
Dayanıklı tüketim malların	70,5	135,1	13,9
Enerji	23,2	57,8	20,1
Diğerleri	1 210,0	2 087,3	11,5
TOPLAM	2 431,0	4 094,0	10,9

Kaynak ; Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 21 — Planlı Dönemde Rabit Sermaye Yatırımlarının Gayrisaft Millî Hâsıla içindeki Payı ve Kaynakları

	Birinci Plan Dönemi		İkinci Plan Dönemi	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme
	(1)	(2)	(3)	(4)
Gâyrisaft millî hâsıla içinde Sabit sermaye yatırımları	18,3	16,0	21,3	19,3
İç kaynaklar	14,8	14,2	19,4	18,0
Dış kaynaklar	3,5	1,8	1,9	1,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 22 — Kamu ve özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırından içindeki Payları (Yüzde)

	Birinci Plan Dönemi		İkinci Plan Dönemi	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Toplam yatırım	100,0	100,0	100,0	100,0
Kamu kesimi yatırımları	59,9	52,4	52,6	53,1
Özel kesim yatırımları	40,1	47,6	47,4	46,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1968 -1971 gerçekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak.

TABLO : 2S — Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızlarının

	Birinci Plan Dönemi		İkinci Plan Dönemi	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Toplam yatırım	10,7	9,4	11,2	10,8
Kamu kesimi yatırımları	1,6	8,5	10,0	10,7
Özel kesim yatırımları	11,0	10,5	12,5	11,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1968 -1971 gerçekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak

(b) 1963 programında 1962 yılı gerçekleşmesi olarak verilen sabit sermaye yatırımları baz alınarak hesaplanmıştır.

(2) SERMAYE BİRİKİMİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI:

54. Birinci Plan döneminde 1961 yılı fiyatları ile toplam olarak 59.6 milyar TL., İkinci Plan döneminde ise 1965 yılı fiyatları ile toplam olarak 111.5 Milyar TL. tutarında sabit sermaye yatırımı yapılması ön görülmüştür. Yatırımların gerçekleşme oranı Birinci Plan döneminde yüzde 90.6, İkinci Plan döneminde ise yüzde 91.4⁸ olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı Plan hedefleri ve gerçekleşme olarak Tablo 24 ta verilmektedir

85. Tablodan izleneceği ilgili her iki Plan döneminde de imalat Sanayii, Ulaştırma ve Konut sektörlerindeki gerçekleştirmeler Plan hedeflerini aşmış; Tarım, Eğitim ve Sağlık Sektörlerindeki gerçekleştirmeler ise Plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

TABLO : 24 — Birinci ve ikinci Plan Dönemlerinde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

	Birinci Plan Dönemi		İkinci Plan Dönemi	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Tarım	17.7	15.3	15.2	11.8
Madencilik	5.4	5.6	3.7	3.5
İmalât sanayii	16,9	19,6	22,4	25,7
Enerji	8,6	6,1	8,0	8,5
Ulaştırma	13,7	15,6	16,1	16,4
Turizm	1,4	1,3	2,3	2,1
Konut	20,3	22,3	17,9	20,2
Eğitim	7,1	6,5	6,7	4,7
Sağlık	2,3	1,7	1,8	1,5
Diğer hizmetler	6,6	6,0	5,5	5,5
Kalkınma fonu	—	—	0,4	0,1
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1968 - 1971 dönemi gerçekleşmesi ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak.

66. 1963-1971 yılların arasında sabit sermaye yatırımlarının sektörler itibariyle dağılımı Tablo 30 da, sektörlerin toplam içindeki payları ise Tablo 31 de verilmektedir.

(3) KAMU KESİMİNİN PROJE MEVCUDU VE AKSAMI :⁹

57. 1972 yılı Programına ek yatırım listesinde yer alan Genel ve Katma Bütçeli Kuruluşlar, Kamu iktisadî Teşelaibüsleri ve döner sermayeli idarelere ait yatırım projelerinin toplam maliyeti 98.6 milyar TL. dir. Bu projeler için 1971

⁸ 1968 -1971 gerekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplam olarak

⁹ Mahalli idareler hariç. «Proje mevcudu» deyimi ile yıllık programda yer alan projelerin maliyetleri toplamı kastedilmektedir.

yılı sonuna (kadar toplam olarak 28.6 milyar TL. harcanmıştır. Mahallî idareler hariç, kamunun 1972 yılındaki yatırım gerçekleştirmeleri, ilk tahminlere göre, 19.8 milyar TL, olacaktır.

58. İkinci Plan döneminden kalan projelerin tamamlanması için 1973 ve sonraki yıllarda toplam olarak 50.2 milyar TL.'lık kaynak ayrılması gerekecektir.

59. Ancak, bu tutarlar 1971 yılı fiyatları ve 1972 yılındaki maliyet durumlarına göre tespit edilmiştir. Projelerin maliyetlerinde belirecek artışlar ve muhtemel fiyat yükselişleri, bunu önemli ölçüde artırabilir. Kamu kesiminin proje mevcudundaki değişimler Tablo 25'te, 1972 yılındaki durumun ayrıntıları ise Tablo 26'da verilmektedir.

TABLO : 25 — Kamu Kesimi (a) Proje Mevcudundaki Gelişmeler

YILLAR	Proje mevcudu (Milyar TL.)	Endeks 1963 = 100	Yıllık yüzde artış
	(1)	(2)	(3)
1963	20,4	100,0	—
1964	22,9	112,3	12,3
1965	22,9	112,3	—
1966	26,8	131,4	17,0
1967	32,7	160,3	22,0
1968	49,5	242,6	51,4
1969	60,8	298,0	22,8
1970	62,8	307,8	3,3
1971	88,5	433,8	40,9
1972	98,6	483,3	11,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı (a) Mahallî idareler hariç.

TABLO : 26 — 1972 Yılında Kamu Kesimi (a) Proje Mevcudu (Milyar TL.)

Proje mevcudu	1971 sonuna kadar gerçekleştirilen harcama	1972 harcama tahmini	ÜBYP'a intikal eden kaynak ihtivacı
(1)	(2)	(3)	(4) :1-(2+3)
98,6	28,6	19,8	50,2

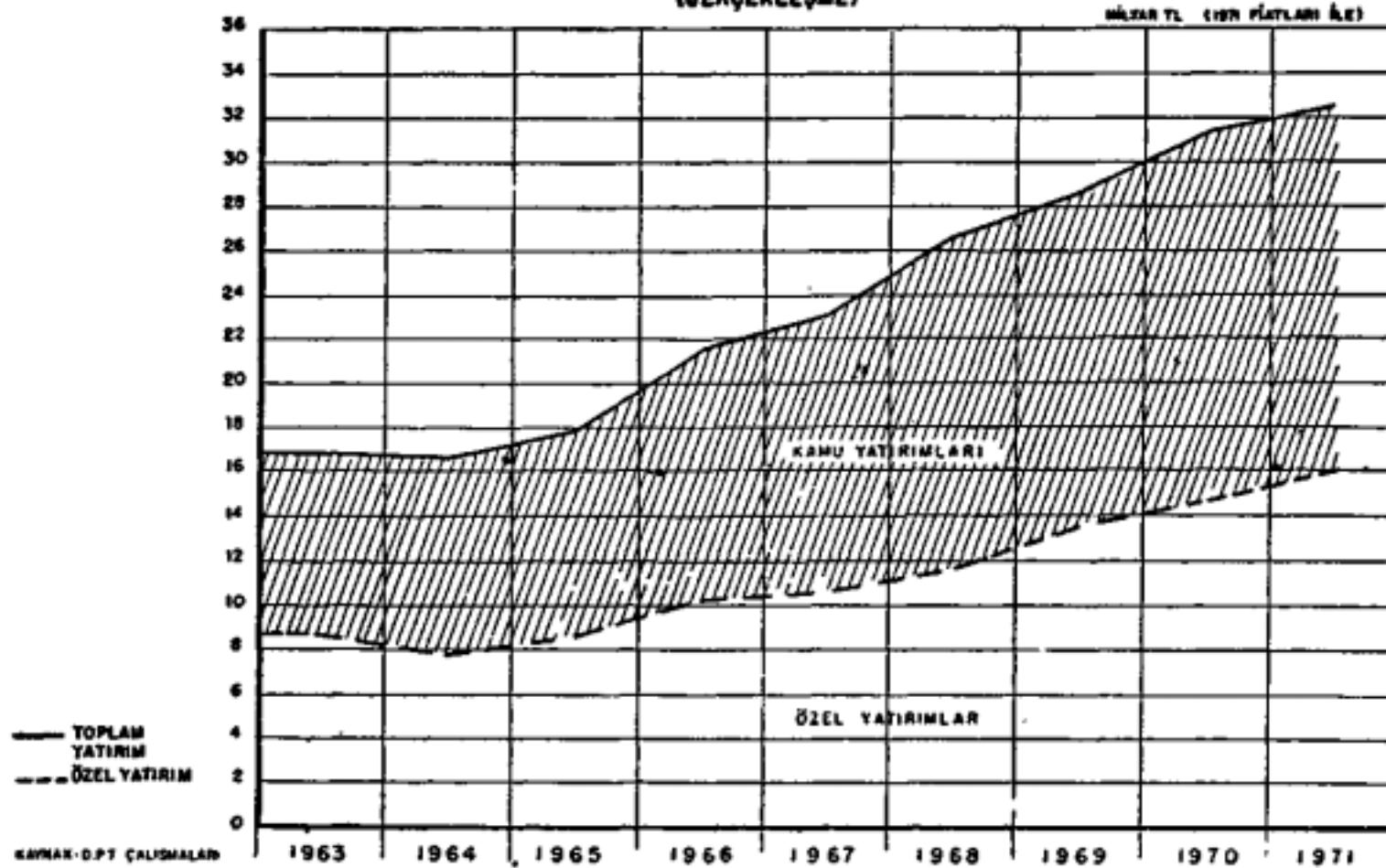
Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Mahallî idareler hariç.

60. 1972 yılı Programında yer alan kamu yatırım projelerinin Üçüncü Plandaki kaynak ihtiyaçlarının sektörel dağılımı incelendiğinde, dört sektördeki (İmalât Sanayii, Enerji, Tarım ve Ulaştırma) kaynak ihtiyaçlarının toplamın yüzde 85.9'una ulaştığı görülmektedir. Diğer ayrıntılar, Tablo 27'de verilmiştir.

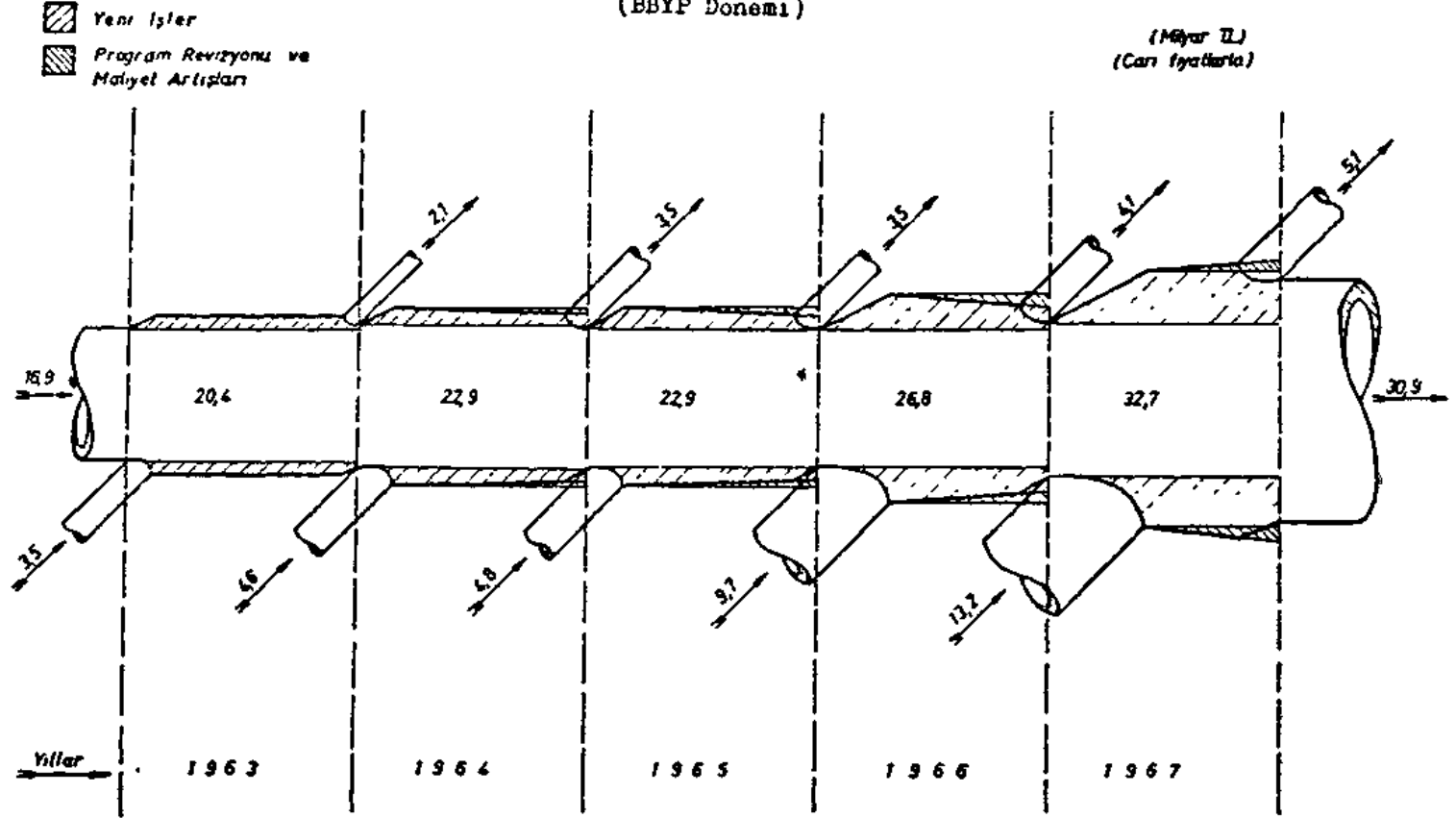
61. Şekil 6 ve 7'de görülen kamu kesimi proje akımı, carî fiyatlarla verilmiştir. 1965 yılında yatırım malları fiyat endeksi 100 olarak alındığında 1971 yılı endeksinin 155.6 olduğu gözönüne alınırsa, proje mevcudundaki reel artışların gerilme görünümünün altında olacağı ortaya çıkmaktadır.

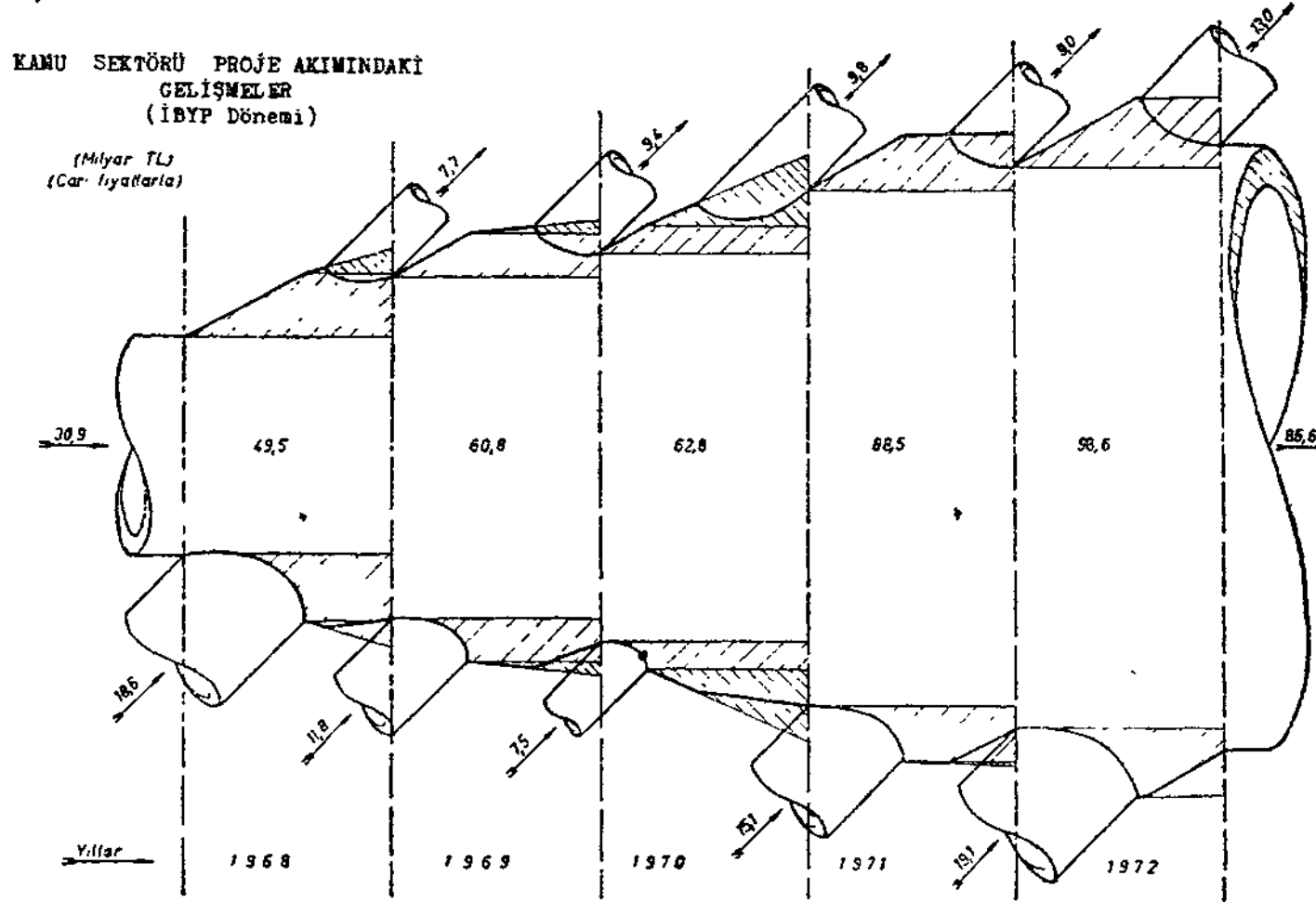
Şekil : 5

YATIRIMLAR
(GERÇEKLEŞME)

Şekil : 6

KAMU SEKTÖRÜ PROJE AKIMINDAKİ
GELİŞMELER
(BBYP Donemi)

TABLO : 27 — Kamu Kesimi (a) Proje Mevcudunun Sektörel Dağılımı
(Milyon TL.)

	Üçüncü Plan'a intikal eden kaynak ihtiyacı				
	Proje mevcudu	1971 sonuna kadar harcama	1972 harcama tahmini (b)	Mutlak	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4:1)-(2+3)	(5)
Tarım	16 178,6	5 229,0	2 121,6	8 828,0	17,6
Madencilik	5 255,3	1541,5	1 466,3	2 247,5	4,5
imalât sanayii	29 420,7	7890,8	6 390,2	15 139,7	30,2
Enerji	19 182,2	5245,1	2 788,3	11 148,8	22,2
Ulaştırma	17 366,6	5 753,1	3 620,4	7 993,1	(15,9
Turizm	972,0	280,0	179,3	512,7	1,0
Konut	677,8	209,0	287,5	181,3	0,4
Eğitim	4 187,5	1 073,4	1 461,8	1652,3	3,3
Sağlık	1 301,6	382,8	445,0	473,8	0,9
D. kamu hizmetleri	4 024,9	995,0	1 029,3	2000,6	4,0
Kalkınma fonu	10,0	—	9,6	0,4	—
	98 577,2	28 599,7	19 799,3	50 178,2	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Mahalli idareler hariç.

(b) Sektörlerde yatırım gerçekleşmesi tahmin edilirken, toplam yatırımların gerçekleşme yüzdesi her sektöre uygulanmıştır.

(4) BAZI ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRMA:

62. Türk ekonomisinde Planlı dönemde gerçekleşen tasarruf ve yatırımların gayrisafî millî hasılaya oranları, diğer bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 28'de verilmiştir¹⁰. Türk ekonomisinde 1966 ve 1969 yıllarında gerçekleştirilen toplam yatırımların ıgayrisafî millî hâsılaya oranı, Portekiss ve italya dışında Tablo'da yer alan diğer ülkelere göre düşüktür.

63. Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının ana sektörler itibariyle dağılımı diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 29'da verilmektedir.

¹⁰ Karşılaştırmanın anlamlı olabilmesi için, büyüklüklerin aynı ya da birbirine yakın yılların değerleri olmasına, tanım ve kapaamlan-nm uygunluğuna dikkat edilmiştir

TABLO : 28 — Gayrisafi Milli Hâsıla'nın Yüzdesi Olarak Tasarruf ve Yatırımların Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması

	TÜRKİYE		YUNANİSTAN		JAPONYA		PORTEKİZ		İTALYA		İSPANYA	
	1966	1969	1966	1969	1966	1969	1966	1969	1966	1969	1966	1969
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Toplam yatırım/Gayrisafi milli hâsıla	100.0	20.5	23.9	29.7	31.3	37.6	19.0	18.7	18.6	20.1	25.0	24.4
İç tasarruf /Gayrisafi milli hâsıla	17.8	18.9	20.0	25.5	32.6	38.6	13.5	13.5	15.1	21.3	22.3	24.7
Dış tasarruflar/Gayrisafi milli hâsıla	1.7	1.6	3.9	4.2	-1.3	-1.0	5.5	5.5	3.6	-1.2	2.7	-0.3

TABLO : 29 — Sabit Sermaye Yatırımları içinde Sektörlerin Yüzde Payları

	TÜRKİYE		YUNANİSTAN		JAPONYA		PORTEKİZ		İTALYA		İSPANYA	
	1967	1970	1966	1969	1966	1968	1965	1968	1966	1968	1965	1968
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Sabit sermaye yatırımları	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1 — Tarım, ormancılık balıkçılık	15,4	11,4	11,2	10,5	5,4	5,9	7,6	8,2	8,6	8,7	10,1	14,1
2 — Sanayi	32,0	37,6	21,9	22,3	26,8	31,4	39,9	40,6,	27,1	26,6	32,0	38,7
— Madencilik	4,6	3,3	1,2	1,0	1,2	1,3	0,4	0,5	· ·	· ·	· ·	· ·
— imalât	20,4	24,7	13,5	11,4	19,3	25,2	32,2	30,0	· ·	· ·	· ·	· ·
— Enerji	7,0	9,6	7,2	9,9	6,3	4,9	7,3	10,1	· ·	· ·	· ·	· ·
3 — Hizmetler	52,6	51,0	66,9	67,2	67,9	62,7	52,5	51,2	64,3	64,7	57,9	47,2

Kaynak: U. N., «National Accounts Yearbook.»

OECD, «.National Accounts;» «OECD Çountry Reports.»

TABLO:30 - 1963-1971 Yılları Arasında Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu-Özel Kesim Ayrımı içinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri.

(1971 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL)

SEKTÖRLER	1963			1964			1965			1966			1967		
	Kamu (1)	Özel (2)	Toplam (3)	Kamu (4)	Özel (5)	Toplara (6)	Kamu (7)	Özel (8)	Toplam (9)	Kamu (10)	Özel (11)	Toplam (12)	Kamu (13)	Özel (14)	Toplam (15)
TARIM	1314.0	987,1	2301.1	1685.1	toiğ	25929	1 971.7	533.5	2905.2	2 101.7	1175.9	3 277.6	2 190.6	1 357.7	3548.3
MADENCİLİK	535.0	145.3	680.8	574.5	372.8	947.3	921.5	326.7	1 248.2	1 102.6	264.1	1396.7	791.7	264.8	10565
İMALAT SANAYİİ	830.0	3113.9	3943.9	1047.0	22210	3288.0	1 034.0	2 022.5	3 056.5	1459.5	2 351.8	3811.3	1773.3	2911.7	4635.0
ENERJİ	727.3	6.8				1 035.4	1 075.0	38.9	1 113.9	1 314.9	36.7	1 351.6	1 522.*	88.7	1611.2
ULAŞTIRMA	2 279.7	3423	26220	19029	4S65	23894	19356	700.1	2635.7	2512.8	1 028.9	3541.7	2 734.6	1067.0	3801.6
TURİZM	40.3	66.5	108.8	52.3	97.2	149.5	68.9	188.7	255.6	97.4	264.6	362.0	83.1	259.2	342.3
KONUT	271.5	36956	2967.1	310.4	3404.5	3714.9	228.9	3 889.5	4 118.4	430.0	4 444.7	4 874.7	497.5	4 284.5	4 782.0
EĞİTİM	1046.1	137	1 059.8	1 2994	16.2	13156	1 169.3	23.3	1 192.6	1280.4	21.9	1302.3	1 363.8	1?7	1381i
SAĞLIK	190.3	10.3	2006	283.1	16.2	299.3	334.8	15.5	3503	378.4	21.9	400.3	391.7	16.3	408.0
DİĞER HİZMETLER	899,1	171,0	1070.1	657.0	291.9	»46.9	719.2	311.2	1 030.4	867,5	440.9	1308.4	936.3	443,4	1 379.7.
KALKINMA FONU	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
TOPLAM	8 133.8	8 554.5	16 688.3	8 798.4	7 862.8	16 661.2	9 458.9	8 447.9	17 906.8	11 545.2	10 081.4	21 626.6	12 285.1	10 711.0	22 996.1

TABLO:30 – (Devam) 1963-1971 Yılları Arasında Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu-Özel Kesim Ayrımı içinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri.

(1971 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL)

SEKTÖRLER	1968			1969			1970			1971			1963 - 1971		
	Kamu (16)	Özel (17)	Toplam (18)	Kamu (19)	Özel (20)	Toplara (21)	Kamu (22)	Özel (23)	Toplam (24)	Kamu (25)	Özel (26)	Toplam (27)	Kamu (28)	Özel (29)	Toplam (30)
TARIM	2598.6	1 448.0	4046.6	2438.8	15054	3944.2	2 243.4	1 318.7	3 562.1	1 849.8	1456.4	3306.2	18 393.7	11090.5	29 484.2
MADENCİLİK	658.7	157.9	816.6	677.7	188.1	865.8	831.9	206.4	1038.3	843.5	222.9	1066.4	6 937.6	1 852.3	8 789.9
İMALAT SANAYİİ	2 301.3	3 422.7	5 724.0	2964.7	38887	6 853.4	3 284.8	4461.0	7745.8	3674.4	4850.0	8524.4	18 369.0	29 243.?	47 612.3
ENERJİ	2030.6	197.4	2226.0	2 439.2	219.5	2 658.7	2853.0	172.0	3 025.0	2 255.5	181.0	2436.5	15 204.7	989.7	16 194.4
ULAŞTIRMA	3 091.9	1250.6	4 342.5	32942	1 630.9	4 925.1	3 502.2	1 662.8	5 165.0	3 791.0	1603.0	55940	25 044.9	9972.1	35 017.0
TURİZM	211.9	395.0	606.9	199.8	4392		208.6	441.5		222.3	423.6	645.9	1 184.6	25'5.5	3760.1
KONUT	530.8	4 574.7	5 105.5	676.8	3 142.8	5819.1	750.3	5899.8	6350.1	603.9	6380.0	69839	4299.6	41 716.1	46015.7
EĞİTİM	1683.4	39.5	1 722.9	1 474.4	43.9	1518.3	13442	40.1	1384.3	1365.5	28.7	1 394.2	12 026.5	245.0	12 271.5
SAĞLIK	438.6	32.8	4714	470.5	439	514.4	418.7	40.1	4588	4008	42.9	443.7	3306.9	239.9	3546.8
DİĞER HİZMETLER	1 101.3	460.7	15620	1313.6	601.7	1 815.3	10595	550.4	16099	1 155.8	611,5	17673	87093	3 782.7-	12 492.0
KALKINMA FONU	39.2	—	39.2	61.1	--	61.1	64.6	--	64.6	40.0	--	40.0	204.9	--	204.9
TOPLAM	14 686.3	11 979.3	26 605.6	160103	13 604.3	29 614.4	16561.2	14 792.8	31 354.0	16 202.5	16 000.0	32 202.5	113681.7	101 707.1	215 388.8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 31 — 1963 - 1971 Yılları Arasında Sektörlerin Kamu-Özel Kesim ve Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Yüzde Payları

SEKTÖRLER	(Yüzde)														
	1963			1964			1965			1966			1967		
	Kamu (1)	Özel (2)	Toplam (3)	Kamu (4)	Özel (5)	Toplara (6)	Kamu (7)	Özel (8)	Toplam (9)	Kamu (10)	Özel (11)	Toplam (12)	Kamu (13)	Özel (14)	Toplam (15)
TARIM	16.1	11.5	13.8	19.1	11.5	10.6	20.9	11.0	16.2	18.2	11.7	15.2	17.8	12.7	15.4
MADENCİLİK	6.6	1.7	4.1	6.5	4.7	5.7	9.7	3.9	7.0	9.5	2.9	6.5	6.4	2.5	4.5
İMALAT SANAYİİ	10.2	36.5	23.6	11.9	28.3	19.6	10.9	23.9	17.1	12.6	23.3	17.6	14.4	27.2	20.4
ENERJİ	8.9	0.8	4.4	11.2	0.6	6.2	11.4	0.5	6.2	11.4	0.4	6.2	12.4	0.8	7.0
ULAŞTIRMA	28.1		15.7	21.7	6.2	14.3	20.5	8.3	14.7	21.8	10.2	16.4	22.3	9.9	16.5
TURİZM	0.5	4.0	0.7	0.6	1.2	0.9	0.7	2.2	1.4	0.9	2.6	1.7	0.7	2.4	1.5
KONUT	3.3	43.2	23.8	3.5	43.3	22.3	2.4	46.0	23.0	3.7	44.4	22.5	4.1	40.0	20.3
EĞİTİM	12.9	0.2	6.3	14.3	0.2	7.9	12.4	0.3	6.6	11.1	0.2	6.0	11.4	0.2	6.0
SAĞLIK	2.3	0.1	1.2	3.2	0.2	1.8	3.5	0.2	2.0	3.3	0.2	1.8	3.2	0.2	1.8
DİĞER HİZMETLER	11.1	2.0	6.4	7.5	3.9	5.7	7.6	3.7	5.8	7.5	4.4	6.1	7.6	4.1	6.0
KALKINMA FONU	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TOPLAM	1000	100.0	1000	1000	1000	1000	100.0	1000	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0»

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 31 — (Devam) 1963-1971 Yılları Arasında Sektörlerin Kamu-özel Kesim ve Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Yüde Payları (Gerçekleşme)

SEKTÖRLER	(Yüzde)														
	1968			1969			1970			1971			1963 - 1971		
	Kamu (16)	Özel (17)	Toplam (18)	Kamu (19)	Özel (20)	Toplara (21)	Kamu (22)	Özel (23)	Toplam (24)	Kamu (25)	Özel (26)	Toplam (27)	Kamu (28)	Özel (29)	Toplam (30)
TARIM	17.7	12.1	15.2	15.2	11.1	13.3	13.6	8.9	11.4	11.4	9.1	10.3	16.2	10.9	13.7
MADENCİLİK	4.5	1.3	3.1	4.3	1.4	2.9	5.0	1.4	3.3	5.2	1.4	3.3	6.1	1.3	4.1
İMALAT SANAYİİ	15.6	28.6	21.5	18.5	28.6	23.2	19.8	30.1	24.7	22.7	30.3	26.5	18.2	28.7	22.1
ENERJİ	13.8	1.7	8.3	15.2	1.8	9.0	17.2	1.2	9.6	13.9	1.1	7.6	13.4	1.0	7.5
ULAŞTIRMA	21.3	10.4	16.3	20.6	12.0	16.6	21.3	11.2	16.5	23.4	11.3	17.4	22.0	9.8	16.2
TURİZM	1.4	3.3	2.3	1.2	3.2	2.2	1.3	3.0	2.1	1.4	2.6	2.0	1.0	2.5	1.7
KONUT	3.6	36.2	19.1	4.2	37.8	19.7	4.5	39.9	21.2	3.7	39.9	21.7	3.8	41.0	21.3
EĞİTİM	11.5	0.3	6.4	9.2	0.3	5.1	8.1	0.3	4.4	9.4	0.2	4.3	10.6	0.3	6.7
SAĞLIK	3.0	0.3	1.3	3.0	0.3	1.7	2.5	0.3	1.5	2.5	0.3	1.4	2.9	0.3	1.7
DİĞER HİZMETLER	7.5	3.8	5.9	8.2	3.7	6.1	6.4	3.7	5.1	7.1	3.8	5.5	7.6	3.7	5.9
KALKINMA FONU	0.3	—	0.1	0.4	—	0.2	0.4	—	0.2	0.3	—	0.1	0.2	—	0.1
TOPLAM	100.0	1000	100.0	100.0	1000	1000	1000	1000	100.0	100.0	1000	1000	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 32 — 1963 - 1971 Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu Kesimi - Özel Kesim Ayrımı İçinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri.

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

SEKTÖRLER	1968			1969			1970			1971			1963 - 1971		
	Kamu (1)	Özel (2)	Toplam (3)	Kamu (4)	Özel (5)	Toplamlar (6)	Kamu (7)	Özel (8)	Toplam (9)	Kamu (10)	Özel (11)	Toplam (12)	Kamu (13)	Özel (14)	Toplam (15)
TARIM	768.0	576.9	1344.9	1039.4	560.0	1 599.4	1 267.3	600.0	1867.3	1429.9	600.0	2 229.9	1 605.5	995.1	2 600.6
MADENCİLİK	313.0	84.9	397.9	354.4	230.0	584.4	592,3	210,0	802,3	750,2	200,1	950,3	550,2	194,1	774,3
İMALAT SANAYİİ	455.1	1 820.0	2 305.1	645.8	1 370.0	2015.8	664.9	1300.0	1 964.6	993.0	1 600.1	2 593.1	1 299.6	2 134.0	3 433.6
ENERJİ	425,1	4,0	423,1	6086	30,0	638,6	691,0	25,0	716,0	894,6	25,0	919,6	1 115,8	65,0	1 180,8
ULAŞTIRMA	1332.5	200,1	1 532,6	1 173,8	300,1	1 473,9	1 244,1	450,0	1694,1	1 709,6	700,0	2 409,6	2 004,2	782,0	2 786,2
TURİZM	23.5	40,0	63,5	32,3	60,0	92,3	44,3	120,0	164,3	65,3	686,2	246,3	60,9	190,0	250,9
KONUT	158.7	2 160.0	2 318.7	101.5	2 100.0	2 291.5	135.7	2500.0	2 685.7	292.8	180.0	3 316.6	364.6	3 140.1	3 504.7
EĞİTİM	611,4	8,0	619,4	801,5	10,0	811,5	751,6	15,0	766,6	871,1	3 024,0	836,0	999,5	13,0	1 012,5
SAĞLIK	111.2	6.0	117.2	174.6	10.0	184.6	215.2	10.0	225.2	257.4	14.9	272.3	287.1	11.9	299.0
DİĞER HİZMETLER	525,5	10,0	535,5	405,3	180,1	585,4	462,3	200,0	662,3	590,2	300,0	890,2	686,2	325,0	1 011,2
KALKINMA FONU	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TOPLAM	4 754.0	4 909.9	9 663.9	5 427.2	4 850.2	10 277.4	6 118.4	5 430.0	11 548.4	7 854.9	6 859.0	14 713.9	5 003.6	7850.2	16853.8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 32 — (Devam) 1963 - 1971 Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu Kesimi - Özel Kesim Ayrımı İçinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

SEKTÖRLER	1968			1969			1970			1971		
	Kamu (16)	Özel (17)	Toplam (18)	Kamu (19)	Özel (20)	Toplam (21)	Kamu (22)	Özel (23)	Toplam (24)	Kamu (25)	Özel (26)	Toplam (27)
TARIM	1 974.0	1 100.0	3 074.0	1 944.2	1 200.1	3 144.3	1 956.3	1 150.0	3 106.3	1 849.0	1 456.4	3 305.4
MADENCİLİK	500.4	119,4	609,8	540,3	150,0	690,3	725,5	180,0	905,5	843,5	222,9	1 066,4
İMALAT SANAYİİ	1 748,3	2 600,0	4 348,3	2 363,4	3 100,0	5 463,4	2 664,5	3 890,2	6 554,7	3 674,4	4 850,9	8 525,3
ENERJİ	1 542,5	150,1	1 692,6	1 944,5	175,0	2 119,5	2 487,9	150,0	2 637,9	2 255,5	161,0	2 416,5
ULAŞTIRMA	2 348,7	950,0	3 298,7	2 626,1	1 300,1	3 926,2	3 054,1	1 450,0	4 504,1	3 791,0	1 803,0	5 594,0
TURİZM	161,0	300,1	461,1	159,3	350,1	509,4	181,9	385,0	566,9	222,3	423,6	645,9
KONUT	403,9	3 475,2	3 879,1	539,1	4 099,3	4 638,4	654,3	5 144,0	5 798,3	603,9	6 380,0	6 983,9
EĞİTİM	1 278,3	30,0	1 308,3	1 175,4	35,0	1 210,4	1 172,2	35,0	1 207,2	1 365,5	28,7	1 394,2
SAĞLIK	333,5	24,5	358,0	375,1	35,0	410,1	365,1	35,0	400,1	400,2	42,9	443,1
DİĞER HİZMETLER	856,0	350,0	1 206,0	1 047,2	400,0	1 447,2	923,9	460,0	1 403,9	1 155,8	611,5	1 767,3
KALKINMA FONU	29,3	—	29,3	48,7	—	48,7	56,3	—	56,3	40,0	—	40,0
TOPLAM	11 156,4	9 099,7	20 256,1	12 763,3	10 845,1	23 608,4	14 442,0	12 900,1	27 342,1	16 202,5	16 000,0	32 202,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

IV. KAMU MALİYESİ ALANINDAKİ GELİŞMELER :

1. GENEL GELİŞMELER :

64. Planlı dönemde toplam -kamu gelirleri ve toplam kamu giderleri Planlarda öngörülen düzeylere yaklaşmışlardır. Ancak, kamu harcamalarının bileşimi dikkate alındığında, kamu cari ve transfer harcamalarının Plan hedefinin üstünde gerçekleştiği, buna karşılık kamu yatırım harcamalarının Plan hedefinin altında kaldığı görülmektedir (Tablo 33).

TABLO: 33 — Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (a)
(1963 - 1971}

(Carî Fiyatlarla, Milyon TL.)

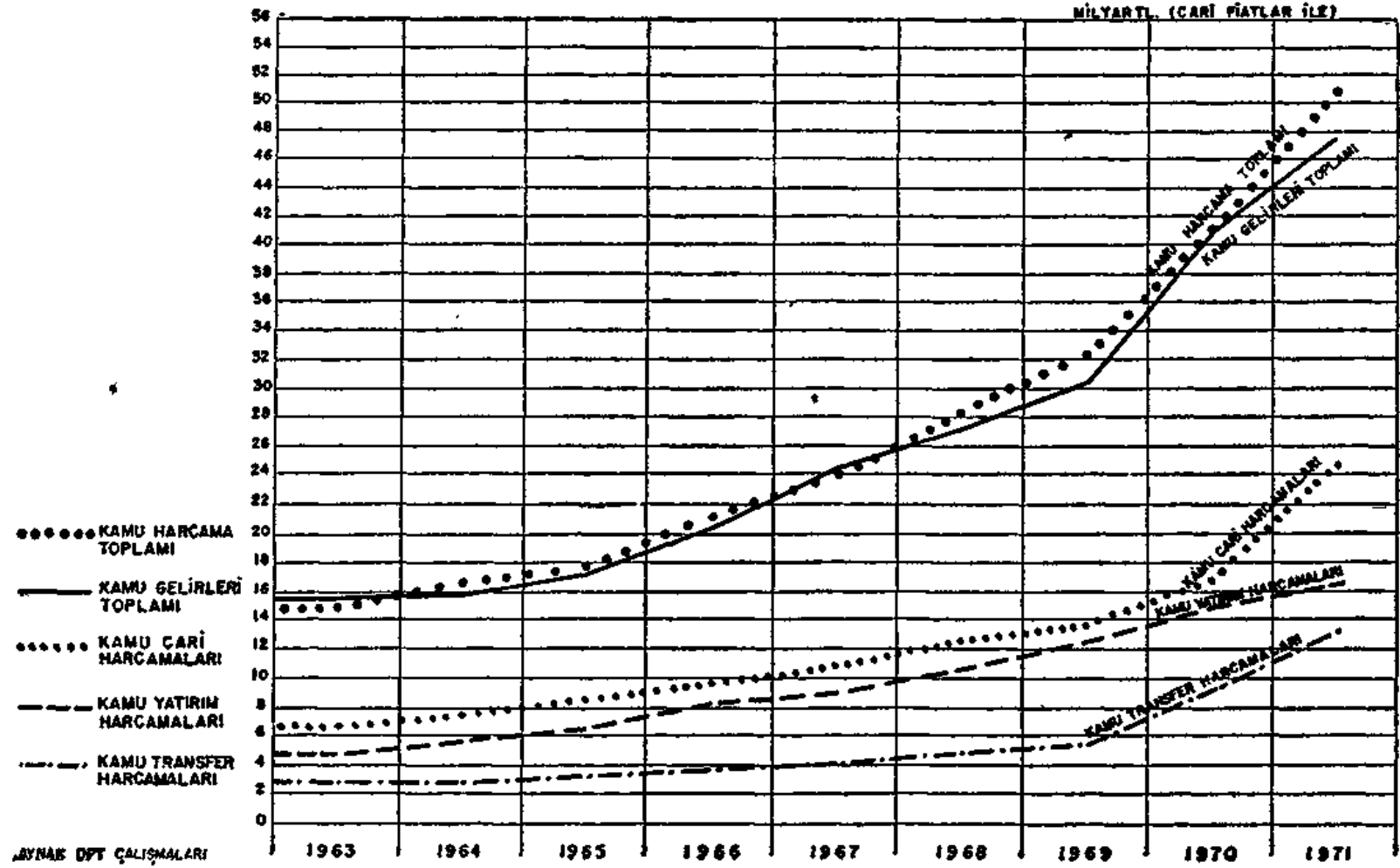
	1963 - 1967 Toplamı			1968 - 1971 Toplamı		
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Gerç. yüzde	Plan hedefi	Gerçekleşme	Gerç. yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
KAMU GE3-JRLERİ	102 105	92 222	90,3	156 421	145 453	93,0
Vergi gelirleri	64 107	55 999	87,4	96 199	90 372	93,9
Vergi dışı gelirler	6 330	6 193	97,8	7 090	15 306	215,9
Öz kaynak ve fonlar	15 519	17 023	109,7	31 551	20 166	63,9
K. paralar ve proje Kr.	8 443	7 960	94,3	10 196	13 662	134,0
Tasarruf bonoları	3 587	3 335	93,0	5 038	3 423	67,9
Ek finansman gereği	4 119	1 712	41,6	6 347	2 524	39,8
KAMU HARCAMALARI	102 105	93 904	92,0	156 421	154 844	99,0
Cari ve transferler	60 190	60 784	101,0	94 156	100 280	106,5
Yatırımlar	41 915	33 120	79,0	62 265	54 564	87,6
DENGE		-1 662			-9 391	

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Tablonun düzenlenmesinde Birinci ve İkinci Plandaki kamu harcama ve gelir hedeflerinin gerçekleştirmelerle karşılaştırılmasını mümkün kılacak fiyat ve tanım değişiklikleri yapılmıştır.

Şekil : 8

KAMU HARCAMALARI

*TABLO : 34 — Birinci Beş Yıllık Planda Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Carî Fiyatlarla, Milyon TL.)*

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963- 1967Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7),
PLAN HEDEFLERİ							
Carî ve transfer harcamaları	8 119	9 838	10 399	11 454	13 357	15 142	60 190
Yatırım harcamaları	15 182	6 291	7 341	8 124	9 471	10 688	41 915
Toplam harcamalar	13 301	16 129	17 740	19 578	22 826	25 830	102 105
GERÇEKLEŞME							
Carî ve transfer harcamaları	8 076	9 874	10 741	11 856	13 289	15 025	60 784
Yatırım harcamaları	3 689	4 754	5 427	6 080	7 855	9 004	33 120
Toplam harcamalar	11 765	14 628	16 168	17 935	21 144	24 029	93 904
GERÇEKLEŞME YÜZDESİ							
Carî ve transfer harcamaları	99,5	100,4	103,3	103,5	99,5	99,2	101,0
Yatırım harcamaları	71,2	75,6	73,9	74,8	82,9	84,2	79,0
Toplam harcamalar	88,5	90,7	91,1	91,6	92,6	93,0	92,0

Kaynak : Maliye Bakanlığı, Devlet Hesapları Bülteni Yıllığı, (1960-1969) Bütçe Yılları.

— Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)

— Devlet Planlama Teşkilâtı çalışmaları

*TABLO : 35 — Birinci Beş Yıllık Planda, Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)*

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963-1967 Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
PLAN HEDEFLERİ							
Kamu vergi geliri	7 854	9 702	11 234	12 496	14 329	16 287	64 107
Diğer kamu gelirleri (a)	949	1 063	1 145	1 236	1 372	1 514	6 330
Tasarruf bonoları	510	575	634	698	789	891	3 587
KİT fonları	561	727	1 068	1 156	1 311	1 565	5 827
Mahallî idare gelirleri	1 367	1 562	1 713	1 888	2 137	2 392	9 692
Karşılık paralar ve proje kredileri	2 060	1 529	1 746	1 590	1 809	1 769	8 443
Kaynağı belirtilemeyen fonlar	--	911	200	515	1 081	1 412	4 119
Toplam gelir	13 301	16 129	17 740	19 578	22 828	25 830	102 105
GERÇEKLEŞME							
Kamu vergi geliri	7 025	8 538	9 417	10 427	12 588	15 029	515 999
Diğer kamu gelirleri (a).	822	1 144	1 119	1 130	1 186	1 614	6 193
Tasarruf bonoları	404	475	543	637	770	910	3 335
KİT fonları	818	887	1 000	1 146	1 943	2 297	7 273
Mahallî idare gelirleri	1 270	1 355	1 588	1 632	1 809	2 144	8 528
Karşılık paralar ve proje kredileri	1 254	2 106	1 490	1 479	1 477	1 408	7 960
Kaynağı belirtilemeyen fonlar	118	204	430	622	855	823	2 934.
Toplam gelir	11 711	14 709	15 587	17 073	20 628	24 225	92 222

Kaynak : Maliye Bakanlığı, Devlet Hesaplan Bülteni Yıllığı, (1960-1969) Bütçe Yuları.

— Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967}

— Devlet Planlama Teşkilâtı çalışmaları

(a) Genel Bütçenin "Vergi dışı normal gelirler toplamı ile özel Fonlar" nı ve Katma Bütçenin vergi gelirleri ve proje kredisi hasılatı dışında kalan diğer gelirleri toplamını kapsamaktadır.

*TABLO : 36 — Birinci Beş Yıllık Plan'daki Kamu Gelir Hedeflerinin Gerçekleşme Yüzdeleri
(Yüzde)*

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963-1967 Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Kamu vergi geliri	89,4	87,5	83,8	83,4	87,8	92,3	87,4
Diğer 'kamu gelirleri	86,6	107,6	97,7	91,4	86,4	106,6	97,8
Tasarruf bonoları	79,2	82,6	85,6	91,2	97,6	102,1	93,0
KfT fondan	145,8	122,0	93,6	99,1	148,2	146,8	124,8
Mahalli idare gelirleri	92,9	86,7	92,7	86,4	84,6	89,6	88,0
Karşılık paralar ve proje kredileri	60,9	137,7	85,3	93,0	61,6	79,6	94,3
Kaynağı belirtilmeyen fanlar	—	22,4	215,0	120,8	79,1	58,3	71,2
Toplam gelir	88,0	91,2	87,9	87,2	90,4	93,8	90,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 37 — İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi

(Cari fiyatlarla, Milyon T.L)

	1968 (1)	1969 (2)	1970 (3)	1971 (4)	1968-1971 Toplam (5)
<i>Plan hedefleri :</i>					
Kamu harcamaları	29 198	33 395	4ü 504	53 324	156 421
Kamu carî harcamaları	13 680	15 609	18 531	23 562	71 382
Kamu yatırım harcamaları	11 380	13 189	16 149	21 547	62 265
Transfer harcamaları	4 138	4 597	5 824	8 215	22 774
<i>Gerçekleşme :</i>					
Kamu harcamaları	28 331	32 200	40 523	53 790	154 844
Kamu carî harcamaları	12 422	13 978	16 820	24 645	67 565
Kamu yatırım harcamaları	11 166	12 763	14 442	16 203	54 564
Transfer harcamaları	4 753	5 759	9 261	12 942	32 715
<i>Gerçekleşme yüzdesi :</i>					
Kamu harcamaları	97,0	96,4	100,0	100,9	99,0
Kamu carî harcamaları	90,8	87,6	90,8	104,6	94,6
Kamu yatırım harcamaları	98,0	96,8	89,4	76,2	87,6
Transfer harcamaları	114,9	125,3	159,0	157,5	148,7

Kaynak : — Maliye Bakanlığı, Devlet Hesapları Bülteni Yıllığı, (1960-1969) Bütçe Yılları.

— Maliye Bakanlığı, Kamu Hesapları Bülteni, Şubat 1971 ve Şubat 1972.

— Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)

— Devlet Planlama Teşkilâtı Çalışmaları.

TABLO: 38 — İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi

(Cari fiyatlarla, Milyon TL.)

	1968	1969	1970	1971	1968-1971 Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>Plan hedefleri :</i>					
Vergi gelirleri,	18 162	20 932	25 017	32 088	96 199
— Vasıtasız	5 178	6 050	7 280:	9 456	27 959
— Vasıtalı	112 989	114 882	17 787	22 632	68 240
Vergi dışı gelirler (a)	1 494	1 573	1 853	2 170	7 090
Öz kaynak ve fonlar	5 748	6 413	8 074	11 316	31 551
Karşılık paralar	2 184	2 420	2 647	29 415	10 196
Tasarruf bonusu	920	1 089	1 324	1 705	5 038
Ek finansman gereği	690	968	1 689	3 100	6 347
Toplam gelir	29 198	33 395	40 504	53 324	156 421
<i>Gerçekleşme :</i>					
Vergi gelirleri	16 439	119 400	23 093	31 440	90 372
— Vasıtasız	5 696	6 775	8 640	11 844	312 954
— Vasıtalı	10 744	12 625	14 453	19 596	67 418
Vergi dışı gelirler (a)	2 240	2 147	5 313	6 606	15 306
Öz kaynak ve fonlar	5 452	6 295	5 288	4 131	20 166
Karşılık paralar	1 706	2 063	6 507	4 296	13 662
Tasarruf bonusu	625	731	882	1 185	1 3423
İç borçlanma (Ek finansman gereği)	514	610	600	800	2 524
Toplam gelir	27 066	130 246	40 683	47 458	145 463

Kaynak : — Maliye Bakanlığı, Devlet Gelirleri Bülteni, Sayı 26.

— Maliye Bakanlığı, Devlet Hesapları Bülteni Yıllığı, 1960-1969 Bütçe yılları.

— Maliye Bakanlığı, Kamu Hesapları Bülteni, Şubat 1978

— Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)

(a) Tablo 34'ün dip notunda ifade edilen kapsamdadır.

TABLO : 39 — İkinci Beş Yıllık Plan'daki Kamu Gelir Hedeflerinin Gerçekleşme yüzdeleri

(Yüzde)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	1968	1969	1970	1971	1968-1971 Ortalama
Vergi gelirleri	90,5	92,7	92,3	98,0	93,9
Vasitasız	110,1	112,0	118,7	126,3	117,9
Vasıtalı	82,7	84,8	81,5	86,5	84,1
Vergi dışı gelirler	149,9	136,5	286,7	258,3	215,9
öz kaymak ve fonlar	94,9	82,6	65,5	36,5	63,9
Karşılık paralar	82,2	815,2	208,0	145,9	134,0
Tasarruf İbonosu	67,9	67,1	66,6	69,5	67,9
Ek finansman gereği	74,9	63,0	37,7	25,8	39,8
Toplam gelir	92,7	90,6	100,4	89,0	93,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

65. Birinci Planın harcama hedefleri ve gerçekleştirmeleri Tablo 34'te, gelir hedefleri ile gerçekleştirmeleri Tablo 35 ve 36'da; İkinci Planın harcama hedefleri ve gerçekleştirmeleri Tablo 37'de, gelir hedefleri ve gerçekleştirmeleri ise Tablo 38 ve 39'da verilmiştir.

3. BÜTÇENİN YAPISINDAKİ DEĞİŞMELER :

66. Tablo 40'da görüldüğü gibi, Planlı dönemde carî fiyatlarla toplam konsolide bütçe harcamaları içinde yatırım harcamaları mutlak olarak artmakla birlikte, İkinci Planın son yıllarında yatırımların nisbi payı giderek azalmıştır ¹¹. Buna karşılık, İkinci Plan döneminde transfer harcamalarının payı Birinci Planı dönemine göre yüksek olmuştur.

¹¹ Devlet Memurları Kanununun uygulanmasına keadar yatırım harcamaları içinde yer alan teknik personel ücretlerinin Devlet Memurları Kanununun uygulanmağa bağlanması ile carî harcamalar içinde alınış olması, yatırımların toplam konsolide bütçe harcamaları içindeki payını azaltıcı yönde etkilemiştir. Nitekim yatırımların payında sadece bu nedenle 1.5 puan dolayında assalma olduğu hesaplanmıştır.

TABLO : 40 — Konsolide Bütçe Harcamaları

	(Carî Fiyatlarla, Milyon TL.)				
	1962	1967	1968	1971 (a)	1972 (b)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Konsolide bütçe	9 368	19 130	22 432	47 345	51 968
Cari	4 654	9 736	11 024	22 171	26 397
Yatırım	2 375	5 104	6 132	7 894	9 455
Transfer	2 339	4 290	5 276	17 280	16 116
Konsolide bütçenin yüzdesi olarak	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Carî	49,7	50,9	49,2	46,8	50,8
Yatırım	25,3	26,7	27,3	16,7	18,2
Transfer	25,0	22,4	23,5	36,5	31,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı

(a) Geçici tahmin

(b) Bütçe tahmini

3. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ:

67. Türkiye'nin sanayileşerek kalkınmasında etkili bir araç olarak kullanılan gelen Kamu İktisadî Teşebbüsleri, Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde de kendilerinden beklenen öncülük görevini yerine getirme çabasını sürdürmüşlerdir. Verimlilik konusunda ciddi sorunları olmasına ve yeniden düzenlenmeleri gerekmesine rağmen, Kamu iktisadî Teşebbüslerinin özellikle üretim, istihdam, ileri teknoloji kullanma ve fiyat istikrarını koruma konularındaki olumlu katkıları yanında, giderek sanayi toplumu olması amaçlanan Türkiye'de işgücüne beceri kazandırma yolunda da yararlı hizmetleri olmaktadır.

68. Birinci Plan döneminde toplam kamu yatırımlarının yüzde 34,8'i, İkinci Plan döneminde ise yüzde 43,3'ü Kamu İktisadî Teşebbüsleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

69. Tablo 41'den görüldüğü gibi Birinci Plan döneminde, 1966 yılındaki artış hariç, Kamu iktisadî Teşebbüsleri yatırımlarının kamu yatırımları içindeki payı değişmemiştir, İkinci Plan döneminde bu pay devamlı artış göstererek 1968 de yüzde 34 den ,1971 de yüzde 43 e çıkmıştır. 1972 Programında öngörülen pay ise yüzde 51.7 dir.

TABLO : 41 — Birinci ve ikinci Plan Dönemindeki Kamu Yatırımlar İçinde Kamu İktisadi Teşebbüslerin Yeri

(Carî fiyatlarla, Milyon TL.)

Yıllar	Kamu İktisadi teşebbüsleri (KİT) nin yatırımları	Toplam kamu yatırımları	Yüzde
	(1)	(2)	(3)
1963	1 591,4	4 754,1	33,5
1964	1 830,7	5 427,2	33,7
1965	2 115,0	6 079,8	34,8
1966	2 928,2	7 854,9	37,3
1967	3 057,0	9 003,7	34,0
TOPLAM	11 522,3	34 119,7	34,8
1968	3 839,4	11 156,4	34,4
1969	4 809,5	12 763,3	37,7
1970	6 173,2	14 442,2	42,7
1971 (a)	6 975,0	16 202,5	43,0
1972 (a)	11 059,4	21 389,7	61,7
TOPLAM	32 866,5	75 954,1	43,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1971 tahmin, 1972 ise Program rakamıdır.

70. Tablo 42 den izleneceği gibi Birinci ve ikinci Plan dönemlerinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımları içinde imalat sanayii yatırımları giderek ağırlık kazanmıştır. 1963 yılında tüm 'Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımları içinde imalat sanayii yatırımlarının payı yüzde 27.2 iken bu pay Birinci Plan dönemi sonunda yüzde 38.8 e çıkmıştır. 1971 yılında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin gerçekleştirdikleri 6 975 milyon TL. tutardaki sabit sermaye yatırımının yüzde 55.9'u imalat sanayii yatırımlarıdır, İkinci Plan döneminin son yılı olan 1972 de ise 11 059 milyon TL. olarak programlanan toplam Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımlarının yüzde 57.8'inin imalat sanayiine ayrılması öngörülmüştür. Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımları içinde tarım ve hizmetler sektörünün payı azalmış, madencilik alanına yapılan yatırımların payı ise sürekli dalgalanma göstermiştir.

TABLO : 42 — Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde Kamu ve KİT Yatırımlarının Sektörel Dağılımları

(Yüzde)

Sektorler	1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971		1972 (a)	
	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU	KİT	KAMU
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
Tarım	1,9	16,1	1,7	19,1	1,0	20,9	0,5	18,2	0,5	17,8	0,9	17,7	1,0	15,2	0,2	13,6	0,2	11,4	0,2	10,5
Madencilik	17,1	6,6	16,7	6,5	25,2	9,7	23,0	9,5	15,8	6,4	10,0	4,5	8,7	4,3	9,2	5,0	9,5	5,1	11,8	7,2
İmalât	27,2	10,2	30,1	11,9	25,5	10,9	31,0	12,6	38,8	14,4	41,2	15,6	45,7	18,5	44,2	19,8	55,9	26,2	57,8	31,3
Enerji	17,5	8,9	20,7	11,2	19,3	11,4	17,6	1-1,4	16,2	12,4	18,8	13,8	21,2	15,2	24,9	17,2	19,7	13,3	14,0	13,9
Hizmetler	36,3	58,2	30,8	51,3	29,0	47,1	27,9	48,3	28,7	49,0	29,1	48,4	23,4	46,8	21,5	44,4	14,7	44,0	16,2	37,1
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkiatı.

(a) 1972 Program rakamıdır.

V. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER :

1. ÖDEMELER DENGESİ:

71. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ödemeler dengesi üzerinde önemle durulmuş ve dış ticaretin kalkınmayı sınırlayıcı etkisini gidermek amacı ile belirli hedefler benimsenmiş ve politikalar öngörülmüştür.

72. Planlı dönemde ödemeler dengesi olumlu bir gelişme göstermekle beraber, tüm ödemeler dengesi kalemlerini Planlarda öngörülen ölçüde yönlendirmek mümkün olmamıştır, ödemeler dengesini oluşturan kalemlerin bazılarında beklenenin üstünde gelişmeler sağlanırken, diğerlerinde gerçekleşme, Plan hedeflerinin altında olmuştur. 1963 - 1971 döneminde ödemeler dengesindeki gelişmeler Tablo 43 de verilmektedir.

73. Mal ithalâtı ve mal ihracatı arasındaki fark olarak tanımlanan «dış ticaret açığı» giderek büyümektedir. Dış ticaret açığındaki bu hızlı artışı azaltmak amacı ile Birinci ve İkinci Planlarda ithalat ikamesi ve ihracatı geliştirme politikaları birlikte benimsenerek uygulanmıştır. Bu dönemde ihracatın geliştirilmesi için düşük faizli kredi, proje bazında döviz tahsisi gibi tedbirler getirilmiştir. Ayrıca, gerek sayı olarak vergi iadesi konusu olan mallar, gerek vergi iadesi oranları artırılmıştır. Toplam ihracat plan hedeflerini aşmakla birlikte, ihracatın yapısını değiştirme açısından beklenen ölçüde gelişme sağlanamamıştır, ithalâtı kısıtlamak için izlenegelmekte olan dış ücret rejimi, Planlı dönemde de devam ettirilmiş ve ihalât, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ile kontrol altında tutulmuştur. Ayrıca, ithal ikamesini gerçekleştirecek sanayilere öncelik verilmiştir. Bununla beraber başlıca ortaya çıkan döviz darboğazını gidermek, iç ve dış fiyatlar arasında gerekli dengeyi sağlamak gibi amaçlarla 1970 Ağustosunda Türk Parasının değeri yenide ayarlanmıştır.

74. Genel olarak Planlı dönemde döviz kaynaklarının sınırlılığı yüzünden rezervler oldukça ölçülü düzeylerde kalmış, ancak devalüasyon, işçi gelirlerinin yükselmesi, ihracatın artması ve serbest alanlara yönelmesi nedeni ile, özellikle son iki yılda, döviz rezervleri artmıştır.

(1) İHRACAT VE YAPISAL DEĞİŞİMİ :

75. İhracatın geliştirilerek sanayi ürünleri yönünde yapısal bir değişiklik sağlanması, her iki Planda da yer alan temel bir ilkedir. 1963-1971 döneminde toplam olarak 4390 milyon dolar ihracat yapılması öngörülmüştür. Bu miktar 4054 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1968 yılında 381 milyon dolar olan ihracat, 1971 yılında 677 milyon dolara yükselmiştir.

T.ABLO : 43 — Dış Ödemeler Dengesi (1963 – 1971)

(Milyon-Dolar)

	1963	1364	1365	1966	1967	1968	1969	1970	1071
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
I. Cari işlemler									
A. Dış ticaret									
1. İhracat (Fob)	368	411	464	490	523	496	537	568	677
2. İthalat (Cif)	—688	— 537	— 572	— 718	— 685	— 764	— 801	— 948	— 3 171
Dış Ticaret Dengesi	—20	— 126	— 108	— 228	— 162	— 268	— 264	— 360	— 404
B. Görünmeyen Kalemler									
1. Dış borç faiz ödemeleri (a)	—24	— 31	— 28	— 28	— 32	— 34	— 39	— 47	— 47
2. Turizm ve dış seyahatlar (Net)	—13	— 13	— 11	— 14	— 14	— 9	— 5	4	21
3. İşçi gelirleri	—	9	70	115	93	107	141	273	471
4. Kar transferleri	—8	— 10	— 15	— 16	— 26	— 32	— 32	— 33	— 38
5. Proje kredileri hizmet ödemeleri	—	— 4	— 7	— 7	— 9	— 15	— 18	— 30	— 32
6. Diğer görünmeyenler (Net)	16	7	5	1	21	20	— 5	14	2
Görünmeyen kalemler	—29	— 42	14	51	34	37	42	131	379
C. Enfrastrüktür ve Off [^] Shore	22	59	18	19	14	9	8	8	6
Cari işlemler dengesi	—327	— 109	— 76	— 159	— 114	— 222	— 214	— 171	— 108
II. Sermaye Hareketleri									
1. Dış borç ödemeleri (a)	— 100	— 85	— 145	— 97	— 79	— 72	— 87	— 131*	— 91
2. TL. gıda ithalatı veya PL. 490	88	31	20	17	—	—	41	83	55
3. Özel yabancı sermaye	21.	24	22	30	17	13	24	58	45
4. Proje kredisi	60.	47	48	71	83	127	174	179	219
5. Bedelsiz ithalat	5	5	6	11	12	22	20	34	27
6. Program kredileri (a)	154	126	190	153	134	118	96	142	89
7. Kredili ithalat	10	10	—	—	—	—	—	—	—
Sermaye Hareketleri Dengesi	23	158	148	185	167	208	268	365	344
Genel Denge	—88	49	73	27,	53	— 14	54	191	235
III. İMF Net Durumu	4	3	— 15	—	8	27	— 11	48	—
IV. Rezerv Hareketleri (-f- Azalı?)	48	—12	— 13	39	25	6	(. .)	— 236	— 345
V. Özel Çekiliş Haklarından Kullanma	—	—	—	—	—	—	—	18	11
VI. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	—21	— 15	— 35	— 39	— 21	—	—	—	—
VII. Net Hata ve Noksan	57	— 25	— 10	— 27	— 15	— 19	— 43	— 24	99

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

(a) Tecil hariç, röfinansman dahil

1963 - 1971 döneminde ihracat yılda tartılı ortalama olarak yüzde 10 oranında artmıştır. Gerçekleşen artış hızları tartılı ortalama olarak Birinci Plan dönemi için yüzde 6.7, İkinci Plan'ın ilk dört yılı için ise yüzde 7.2 olmuştur, ¹²

76. 1963 -1971 döneminde sanayi ürünleri ihracatı yılda tartılı ortalama olarak yüzde 10.7 oranında artış göstermiştir. Sanayi ürünleri ihracatında sağlanan bu artış 1963 - 1967 döneminde yüzde 2, 1968 - 1971 döneminde ise yüzde 20 dir. Sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1962 yılında yüzde 18.0 iken, 1971 de yüzde 21.5 olmuştur. Böylece ihracat, tarımsal yapısını henüz devam ettirmektedir, öte yandan, sanayi ürünleri kapsamına giren bazı maddeleri gerçek sanayi ürünü olarak nitelendirmek de güçtür, örneğin, küspeler dışarda tutulduğunda, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1962 yılında yüzde 15.2, 1971 yılında ise yüzde 18.2 olmaktadır. Buna karşılık, sanayileşmiş ülkelerin ihracatı içinde büyük bir pay tutan nakit ve ulaşım araçları gibi yatırım ve ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1971 yılında sadece binde 5 dir.

77. 1963 - 1971 döneminde gerçekleşen ihracat 26 sektör itibariyle Tablo 44 de, Plan ve Programlardaki ayrıma göre ihracat hedef ve gerçekleştirmeleri ise Tablo 45 de verilmektedir.

(2) İTHALAT VE İTHALÂT İKAMESİ :

78. 1963 -1971 dönemi için toplam olarak 6.953 milyon dolar ithalât yapılması öngörülmüştür. Bu miktar 6 883 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1962 yılında 622 milyon dolar olan ithalat 1971 yılında 1171 milyon dolara yükselmiştir. 1963 - 1971 döneminde ithalât tartılı ortalama olarak yılda yüzde 8.7 oranında artmıştır. Bu hız, Birinci Plan döneminde yüzde 2 olmuş, İkinci Planın ilk dört yılında ise yüzde 15.2 ye ulaşmıştır.

1963 - 1972 yıllarında hedef alınan ve gerçekleşen ithalât miktarları Tablo 46 da gösterilmiştir, ithalâtın finansman kaynaklarına göre dağılımı 1963 - 19712 dönemi için Tablo 47 de verilmektedir.

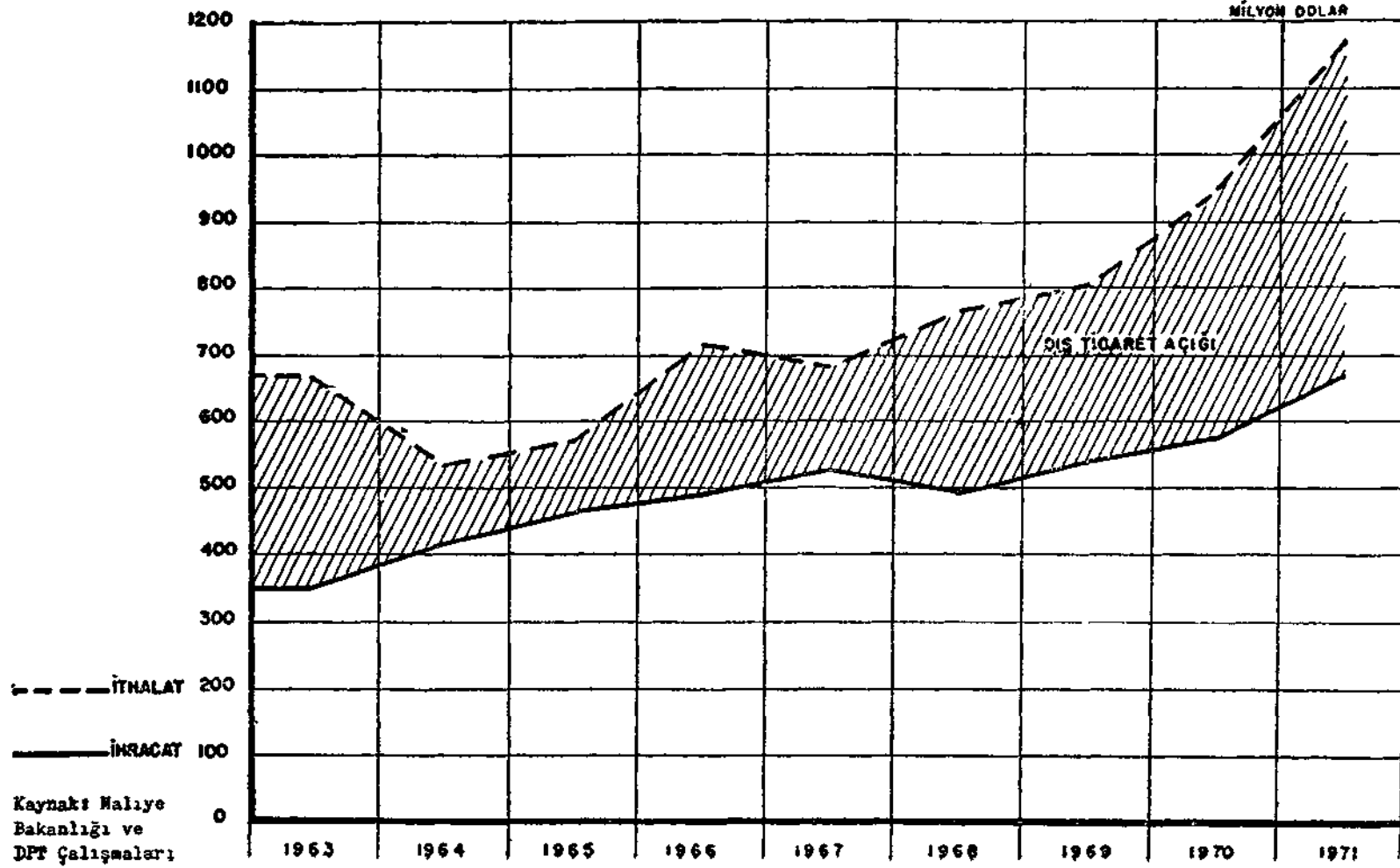
79. İthalât ikamesi Planlı dönemde özellikle Demir - çelik, Karayolu taşıtları, kimya, kâğıt, petrol ürünleri, madeni eşya, tarım araçları ve dayanıklı tüketim malları sanayilerinde ağırlık kazanmıştır.

¹² Birinci ve ikinci Planlarda ihracat için öngörülen artış hızları Planların ilk yılları baz alınarak verilmiştir. Buna göre Birinci Planda hedef yüzde 1.1, İkinci Planda da yüzde 7.8 dir

Şekil : 9

DIŞ TİCARET

TABLO : 44 — İhracat Gerçekleşmeleri

(Bin Dolar)

	1963	1064	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1. Tarım									
A. Hububat ve baklagiller	8 042	10 188	10 838	11 040	6 765	7 738	4 536	9 791	13 763
B. Meyve ve sebzeler	87 102	86 200	106 546	98 020	132 371	126 785	161 675	137 539	145 344
C. Endüstri bitkileri	150 442	184 891	198 716	243 962	254 044	238 20#	201 723	268 713	288 523
2. Orman, ürünleri	2 279	2 319	2 408	2 036	1 950	1 935	2 289	2 833	3 931
3. Hayvancılık ve su ürünleri	44 416	36 348	44 369	34 710	31 422	30 336	33 024	33 832	39 742
4. Kömür madeni	54	150	105	93	26	37	1 382	3 011	192
5. Demir cevheri	85	—	—	—	1 437	905	134	215	—
6. Diğer madenler	10 298	13 993	19 569	21 919	17 143	23 514	30 264	36 242	36 967
7. Seker	10 005	10 309	8 180	6 902	6 238	14 53	12 171	3 946	3 113
8. Tütün mamulleri	7	5	5	5	33	13	6	51	4
9. içki sanayii	192	144	238	422	551	* 856	496	585	539
10. Gıda sanayii	32 281	26 721	38 552	30 677	40 891	29 499	44 631	36 930	49 399
11. Dokuma sanayii	3 063	4 585	4 602	3 751	3 075	7 989	15 879	25 850	37 488
12. Orman ürünleri sanayii	1 595	921	1 244	2 150	1 576	1 792	2 041	2 800	4 895
13. Kâğıt sanayii	39	26	81	112	103	136	133	212	188
14. Deri ve kösele san.	64	237	260	248	173	304	955	4 594	10 625
15. Lastik ve plastik sanayii	3	33	30	26	14	10	521	1 588	865
16. Kimya sanayii	2 934	3 221	2 378	2 613	2 799	3 321	6 273	7 342	9 484
17. Gübre	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18. Petrol ürünleri sanayii	7 713	7 749	5 197	3 750	323	1 296	2 591	591	2 479
19. Cam, seramik, tuğla, kiremit	518	824	767	380	487	1 330	773	1 354	2 660
20. Çimento sanayii	—	—	—	—	—	—	—	2 749	8 785
21. Demir - çelik mamulleri	10	41	64	31	130	87	1 283	253	325
22. Demir dışı metal sanayii	6 769	12 753	20 369	28 397	20 486	18 529	12 581	14 679	8 665
23. Mideni esva sanayii	76	71	155	156	121	144	587	494	1 271
24. Makina - imalât sanayii	4	35	4	14	109	119	757	1 593	1 155
25. Elektrik ve elektronik imalât	—	—	4	41	55	32	65	259	645
26. Taşıt araçları	6	7	57	54	12	1	65	481	252
Diğerleri	—	—	—	—	—	—	—	—	5 303
TOPLAM	368 087	410 771	463 738	490 508	622 334	496 369	536 834	588 476	676 602

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 45 —İhracat Plan Bedefleri ve Gerçekleşmeleri

(Milyon Dolar)

	Tarım ve Hayvancılık Ürünleri		Madencilik Ürünleri		Sanayi Ürünleri		TOPLAM	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1963	269,8	291,9	22,0	10,9	56,0	65,3	347,8	368,1
1964	291,2	319,8	22,2	14,9	60,9	76,3	374,3	410,8
1965	298,0	361,3	24,0	21,0	71,5	81,4	393,5	463,7
1966	329,5	388,9	24,3	23,4	73,4	78,2	427,2	490,5
1967	348,9	425,9	26,0	20,7	82,3	75,7	457,2	522,3
1968	409,0	404,7	31,0	26,1	100,0	66,6	540,0	496,4
1969	427,0	402,7	34,0	36,0	114,0	99,1	575,0	536,8
1970	445,0	442,6	37,0	42,7	133,0	103,2	615,0	588,5
1971	465,0	491,3	40,0	40,1	160,0	145,2	665,0	676,6
1972 (a)	480,9	525,0	42,2	37,0	196,9	188,0	720,0	750,0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Gerçekleşme tahmini

TABLO : 46 — İthalât Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

(Milyon Dolar)

	Yatırım Malları		Ham Maddeler		Tüketim Malları		TOPLAM	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1963	—	256,0	—	327,4	—	104,2	567,0	687,6
1964	—	197,3	—	205,9	—	44,2	627,0	637,4
1965	—	197,0	—	313,0	—	62,0	630,0	572,0
1966	—	257,1	—	396,3	—	64,9	674,9	718,3
1967	—	206,0	—	423,6	—	55,1	704,0	684,7
1968	332,0	255,0	418,0	447,0	85,0	61,7	835,0	763,7
1969	350,0	251,0	460,0	431,0	90,0	119,2	900,0	801,2
1970	370,0	284,0	510,0	527,0	96,0	136,6	975,0	947,6
1971	385,0	340,0	555,0	720,8	100,0	110,0	1 040,0	1 170,8
1972 (a)	405,0	450,0	605,0	775,0	105,0	90,0	1 115,0	1 315,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

(a) Gerçekleşme tahmin

TABLO : 47 — İthalâtın Kaynakları İtibariyle Dağılımı

	(Milyon dolar J)								
	1963 (a)	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1. Liberasyon	265,0	238,6	247,4	292,7	326,0	360,9	344,1	366,9	532,7
2. Tahsisli ithal Mal.	123,8	128,1	158,5	217,5	195,9	201,8	189,4	192,0	260,1
3. Anlaşmalı ülkeler	67,7	50,4	69,3	94,5	106,1	107,7	104,3	95,5	110,3
Program ithalâtı	456,5	417,1	475,2	604,7	627,0	670,4	637,8	654,4	903,1
4. Nato Enfrastrüktür	18,0	2,2	1,9	3,6	2,8	2,0	3,0	16,8	6,8
5. Özel yabancı sermaye	14,0	15,8	15,8	20,8	4,4	5,7	10,1	42,8	29,0
6. Proje kredileri	106,5	60,5	43,3	60,2	37,6	63,4	15,0	113,3	147,7
7. Surplus	87,5	32,7	29,4	17,2	—	—	2,3	54,5	—
8. Bedelsiz ithalât	5,0	4,8	5,4	11,2	11,9	17,3	54,0	61,8	82,6
a) Bedelsiz							19,6	35,0	27,4
b) Hibe							34,4	26,8	55,2
9. Diğerleri	—	4,3	1,0	0,6	1,0	4,8	19,0	4,0	1,6
	687,5	537,4	572,0	718,3	684,7	763,6	801,2	947,6	1 170,8

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

(a) Düzeltilmiştir.

(3) *GÖRÜNMEYEN KALEMLER :*

80. Turizm ve dış seyahat gelirleri gerek Birinci, gerek İkinci Plan dönemlerinde öngörülen düzeye ulaşamamıştır. Ancak, 1970 yılında ilk olarak turizm ve dış seyahat gelirleri giderlerini aşmış ve bu durum, daha büyük bir farkla 1971 yılında da devam etmiştir. Son iki yıldaki yüksek artış hızına rağmen, turizm gelirlerinin ödemeler dengesinin, olumlu yönde gelişmesine olan katkısı sınırlı kalmıştır. Planlı dönemde görünmeyen kalemleri ve ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyen en önemli kalem işçi gelirleridir. 1964 yılında 9 milyon dolar ile başlayan işçi gelirleri, 1971 yılında 471 milyon dolara ulaşmıştır.

(4) *ÖZEL YABANCI SERMAYE :*

81. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre fiilen gelen özel yabancı sermayenin, verilen izinlere oranları çok düşüktür. Planlı dönemde bu oran yüzde 38 dolaylarındadır. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre verilen özel yabancı sermaye izinleri ile fiilen gelen özel yabancı sermaye miktarı ve bunlarla ilgili transferler Tablo 49 da verilmektedir.

Türkiye'ye fiilen gelen özel yabancı sermaye'nin sektörlere dağılımı Tablo 48 de gösterilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi, yurda fiilen gelen özel yabancı sermayenin yüzde 43'ü ilaç ve kauçuk sanayilerinde toplanmaktadır.

TABLO : 48 — Fiilen Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere Dağılımı

S E K T Ö R L E R	Yüzde
İlaç Sanayii	22,8
Kauçuk Sanayii	19,8
Elektrik ve Elektronik Sanayii	17,5
Gıda Sanayii	7,2
Madeni Eşya ve Makina Sanayii	11,5
Taşıt Araçları Sanayii	3,5
Diğerleri	17,7
T O P L A M	100,0

Kaynak : Maliye Bakanlığı

(5) DIŞ KAYNAKLARA BAĞLILIK :

82. Dış kaynaklara bağlılığın azaltılması her iki Planda da benimsenen temel amaçlardan birisidir. ¹³ İşçi dövizleri ve turizm gibi görünmeyen gelirlerle tavizli dış krediler ¹⁴ ödemeler dengesi açığının kapatılmasında yararlı olmakla birlikte, millî ekonominin uzun dönemde dış kaynaklara bağlılığının azalması, mal ihracatının artarak çeşitlenmesi ve toplam ihracat içinde sanayi malları ihracatının artması ile gerçekleşebilecektir.

TABLO : 49 — 6224 Sayılı Yabancı Sermaye Kanunu Uygulaması

Yıllar	(Bin TL.)			
	Verilen izin (1)	Fiilen gelen (2)	Kar (3)	Gayri maddî hak (4)
1963	243 849	78 902	16 086	1 753
1964	125 281	61 963	15 182	3 979
1965	93 321	82 360	32 577	3 107
1966	229 933	69 580	47 249	9 235
1967	170 239	67 750	53 488	2 751
1968	196 255	92 357	54 981	13 929
1969	373 261	61 367	62 692	9 512
1970	152 471	90 559	68 227	5 686
TOP.LAM	1 584 610	604 838	350 482	49 452

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı İstatistikleri

¹³ Bu amaç, ikinci Plan Hedef ve Stratejisinde «Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağlılığının zamanla azaltılması» olarak yer almaktadır

¹⁴ Tavizli (concessionary) dış kredilerde ödemesiz süre ve vadenin uzun, faiz haddinin düşük tutulması gibi krediyi alan ülke lehine tavizler tanınmaktadır

TABLO : 50 — Planlı Dönemde Dış Borç ödemelerinin İhracat ve Fıilen Kullanılan Dış Kredilerle Karşılaştırılması

	İhracat (Mil. \$)	İthalât (Mil. \$)	Borç servisi = Ana para Tak. + faiz (Mil. \$)	Net kredi kullanımı (a) (Mil. \$)	(3/1) %	(4/1) %	(4/2) %
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1963	368	688	124	101	33,7	27,4	14,7
1964	411	537	116	67	28,2	16,3	12,5
1965	464	572	173	65	37,3	14,0	11,4
1966	490	718	125	99	25,5	20,2	13,8
1967	522	685	111	106	21,3	20,3	15,5
1968	496	764	106	139	21,4	28,0	18,2
1969	537	801	126	144	23,5	26,8	18,0
1970	588	948	178	143	30,3	24,3	15,1
1971	677	1171	138	170	20,4	25,1	14,5

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Net kredi kullanımı, toplam kredi kullanımlarından ödenen dış borç ana para ve faizinin çıkarılması İle bulunmuştur.

TABLO : 51 - Türkiye'nin 1963 -- 1971 Döneminde Aldığı Konsorsiyum Kredileri (a) ve Kullanımları (b)

	PROGRAM				PROJE				TECİL VE RÖFİNANSMAN				TOPLAM KREDİLER				(Milyon TL) YIL SONLARI İTİBARIYLA PİPELINE			
	a	b	c	d	a	b	c	d	b	c	d	a	b	c	d	Prog.	Proje	Röf.	Toplam	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)					
1962																33,56	173,27	—	20633	
1963	277,00	160,47	151,34	133,18	58,00	36,81	30,18	60,87	2640	26,40	26,40	335,00	223,68	207,82	225,45	46,72	142,48	—	289,20	
1964	250,00	148,65	157,70	133,66	90,00	106,97	9282	46,61	24,58	35,55	24,58	340,00	280,20	286,07	204,85	70,76	189,69	10,97	270,42	
1965	254,00	112,58	118,66	127,71	65,00	170,00	53,41	48,34	98,28	175,04	88,91	319,00	380,89	347,11	264,96	61,71	193,76	97,57	353,04	
1966	221,00	109,01	99,67	106,85	87,00	131,94	203,51	74,67	68,65	33,60	74,20	308,00	309,60	336,78	255,72	54,53	322,60	56,20	433,33	
1967	165,00	101,04	125,59	125,91	100,00	157,44	139,94	82,89	49,00	—	48,23	265,00	300,48	265,53	257,08	53,79	379,65	7,48	440,92	
1968	214,00	75,49	111,72	109,99	100,00	125,89	189,18	119,83	31,30	29,16	33,72	314,00	232,68	330,06	263,54	55,42	449,04	2,92	507,38	
1969	147,00	97,82	86,63	96,19	160,00	190,09	161,03	137,51	11,54	13,25	11,04	207,00	299,45	260,91	244,74	51,97	472,56	5,15	529,68	
1970	140,00	112,25	133,96	92,39	190,00	81,93	100,53	141,66	22,17	66,12	66,12	300,00	216,35	300,61	300,17	»2,48	431,98	5,89	530,85	
1971	140,00	88,10	81,48	71,42	230,00	186,10	184,99	210,00	c) 38,20	40,47	13,47	370,00	312,40	306,94	294,89	102,54	406,97	32,89	642,40	
Toplam	1 808,00	1 005,41	1 066,75	1 002,30	1 070,00	1 180,17	1 153,49	922,38	370,12	419*70	386,70	2 878,00	2 555,70	2 641,83	2 311,40					

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve OECD

a) İstenen

b) Taahhüt edilen

c) 'Anlaşmaya bağlanan "

d) Yılında kullanılan

(a) Program kredilerinde taahhütle anlaşma rakamları 1910 yılı hariç OECD, Consorhium/Turkey C/T (72) 7 isimli dokümandan, 1970 Program kredisi rakamı ile bütün proje kredileri anlaşma rakamları Maliye Bakanlığında alınmıştır. Tecil ve rofinansman rakamları için adı geçen doküman ve Maliye Bakanlığı rakamları birbirine eşittir.

(b) Bütün kullanım rakamları Maliye Bakanlığının Konsorsiyum ve Proje Şubelerinden temin edilmiştir.

(c) Geçici

83. 1963 - 1971 döneminde toplam dış kredi kullanımı yılda ortalama 240 milyon dolar dolayındadır. Bu dönemde Konsorsiyum kredilerinden anlaşmaya bağlanan miktar 2 642 milyon dolara ulaşmıştır. Planlı dönemde taahhüt edilen ve anlaşmaya bağlanan program kredileri, talep edilen miktarın altında olmuş; fiilen kullanılan program kredisi ise daha düşük düzeyde kalmıştır. Proje kredilerinde gerçekleşme, program kredilerine göre daha yüksek orandadır. Kredi veren ülkeler genellikle proje kredilerini tercih etmektedirler. 1963 - 1971 döneminde alınan proje kredilerinin yüzde 40 i alt yapı projelerine verilmiştir.

84. Planlı dönemde alınan dış kredi miktarının artmış olması, Türkiye'nin toplam dış borçlarını da önemli ölçüde artırmıştır. 1964 yılı sonunda 1 milyar 253 milyon dolar olan dövizle ödenecek dış borç ana para miktarı, 1971 yılı sonunda 2 milyar 760 milyon dolara çıkmıştır. Buna vade sonuna kadar dövizle ödenecek faizlerde eklendiğinde 1971 yılı sonunda toplam dış borç ana para ve faiz miktarı 3 milyar 772 milyon dolara ulaşmaktadır. Planlı dönemde dış borç ve anapara ve faiz ödemelerinin ihracat ve fiilen kullanılan dış kredilerle karşılaştırılması Tablo 60 de verilmektedir.

85. Tablo 51 de 1963 - 1971 döneminde talep edilen, taahhüt edilen, anlaşmalara bağlanan ve fiilen kullanılan konsorsiyum kredileri ayrıntılı olarak gösterilmektedir. 1963 - 1970 döneminde konsorsiyum proje kredilerinin sektörel dağılımı ise Tablo 52 de verilmektedir.

TABLO : 52 — 1963 - 1970 Konsorsiyum Proje Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Milyon \$	Yüzde
	(1)	(2)
Alt yapı (a)	352,38	38,4.
Enerji	63,68	6,9
İmalât	110,02	12,0
Madencilik	78,89	8,6
Tarım	9,50	1,0
Araştırma	7,39	0,8
Sosyal hizmetler (b)	öl,76	5,6
Özel kesim	245,28	26,7
TOPLAM	918,82	100,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı

(a) Ulaştırma ve sulama

(c) Sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetleri.

2. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) VE KALKINMA İÇİN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ (RCD) İLE İLİŞKİLER :

86. Planlı dönemde dış ekonomik ilişkiler açısından alınan en önemli karar, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık kurma karardır. Bu karar sonucunda 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşmasında öngörülen Geçiş Döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili uygulama biçimi, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile tespit edilmiştir. Ankara anlaşması, Türk ekonomisi için genel olarak, uzun dönemde bir Gümrük Birliği'ne gitmek, üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamak, uyrukluğun nedeni ile uygulanan farklı işlemleri aşamalı olarak kaldırmak ve ekonomi politikalarını Avrupa Ekonomik Topluluğunun ekonomi politikalarına yaklaştırmak yükümlerini getirmektedir. Ankara Anlaşmasının getirdiği Geçiş Döneminin uygulama biçimi olarak ortaya konulan Katma Protokol hükümleri ise, Türk ekonomisinin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kurulan Gümrük Birliğini 1996 yılına kadar giderek gerçekleştirmesini öngörmektedir. 1995 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkilerde son döneme geçiş gerçekleşmiş olacak ve Türkiye, tam üyeliğe geçmenin şartlarını Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ile müzakereye hazır olacaktır.

87. Katma Protokol'un ticarî hükümleri, 1 Eylül 1971 tarihinde Geçici Anlaşma ile yürürlüğe konulmuştur. Geçici Anlaşma ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri Türkiye kaynaklı ve çıkışlı sanayi ürünleri ithalatına uyguladıkları gümrükleri sıfıra indirmişler ve miktar kısıtlamalarını kaldırmışlardır. Türkiye ise Katma Protokolde yer alan yüzde 35 lik konsolide liberasyon uygulamasına başlamış, gümrük vergileri ve ithalden alınan eş etkili vergiler üzerinde ilk indirimi yapmıştır.

88. Bu dönemde, dört yeni ülkenin katılması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun genişlemesi konusundaki görüşmeler hızlanmıştır. Katılmalarla ilgili olarak Tamamlayıcı Protokol niteliğinde bir belgenin imzalanma olanağı ortaya çıktığından, Katma Protokol'un iyileştirilmesi konusunda teklifler geliştirilmiş ve müzakere edilmek üzere Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerine bildirilmiştir.

89. Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD), 1964 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında, üç ülke Devlet Başkanlarının katıldığı Zirve Konferansında kararlaştırılmış olan ekonomik, teknik ve kültürel konulara kapsayan bir işbirliğidir. Bu işbirliği çerçevesinde ticaret, sanayi, turizm, ulaştırma, PTT, telekomünikasyon, bankacılık, sigortacılık, teknik ve kültürel konular üç ülke arasında işbirliği yapılabilecek alanlar olarak tespit edilmiştir. Sanayi konusunda ortak teşebbüsleri in geliştirilmesi için üzerinde çalışılan projelerden 11 tanesinin anlaşma muhtırası imzalanmıştır. Ancak, sanayi alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi, büyük ölçüde ticaret alanında sağlanacak işbirliğine bağlıdır. Bu konuda ise önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM'E EK

TABLO : 53 — Sektörlere Göre Gayrisafi Millî Hasıla (a)

(Cart Fiyatlarla, Milyon TL.)

	1962	1963	1964	1065	1966	1967	1968	1969 (b0)	1970 (b)	1971 (b)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1. Tarım	19 640,6	23 032,1	23 482,1	23 044,8	27 696,2	29 008,8	30 319,9	32 376,6	37 968,4	45 975,3
a) Çiftçilik ve hayvancılık	19 222,4	22 549,2	23 013,1	22 483,0	27 142,9	28 436,4	29 670,7	31 553,3	37 131,0	44 825,2
b) Ormancılık	296,8	324,5	328,0	395,0	399,6	415,1	473,5	577,7	601,2	833,3
c) Balıkçılık	1216	156,4	141,0	166,8	152,7	157,3	175,7	245,9	236,2	316,8
2. Sanayi	8 569,3	9 802,1	11 041,1	12 852,3	15 269,7	17 306,0	20 320,0	22 582,8	25 441,4	34 243,4
a) Madencilik	826,3	830,5	1 087,1	1 229,6	1 389,8	1 553,4	1 820,9	2 134,5	2 237,3	2 976,0
b) İmalât Sanayii	7 260,7	8 480,6	9 327,5	10 968,7	13 102,6	14 656,4	17 236,0	19 068,4	21 627,8	29 104,8
c) Elektrik gaz ve su	482,3	491,0	626,5	654,0	777,3	1 096,2	1 263,1	1 379,9	1 576,3	2 162,6
3. İnşaat	2 615,0	3 138,2	3 723,4	4 143,9	5 040,8	6 151,6	7 320,9	8 332,3	9 463,1	10 088,1
4. Ticaret	4.727,5	5 464,9	5 986,5	6 555,0	7 779,3	8 852,0	10 019,1	11 230,0	12 869,2	17 130,9
5. Ulaştırma	3 365,4	3 837,9	4 155,1	4 650,3	4 995,5	5 823,8	6 895,8	7 494,1	8 377,8	10 313,8
6. Malî kurumlar	923,2	1 079,5	1 051,1	1 273,5	1 524,9	1 863,5	2 174,3	2 547,0	3 023,5	3 770,3
7. Serbest meslek ve hizmetler	2 700,8	3 136,8	3 364,0	3 533,8	4 183,0	4 725,1	5 238,4	5 765,7	6 654,4	8 475,4
8. Konut	3.034,0	3 317,4	3 678,3	3 862,7	4 163,7	4 619,6	5 101,3	5 834,7	6 541,9	7 264,3
9. Sektörler toplamı	45 576,0	52 808,9	56 472,1	59 936,3	70 652,1	78 350,4	87 389,7	96 183,2	110 339,7	137 261,5
10. Devlet hizmetleri	4 845,4	5 697,0	6 467,0	7 110,9	8 250,6	9 180,2	10 480,3	11 387,4	13 323,1	20 029,5
11. Gayrisafi yurt içi hasıla (Faktör fiyatları ile) (94-10)	50 421,4	58 505,9	62 939,1	67 047,2	78 902,7	87 530,6	97 870,0	107 570,6	123 662,8	157 291,0
12. Dış alem geliri	— 283,2	— 108,9	— 163,8	286,2	643,5	295,2	303,3	422,1	2285,3	5 469,0
13. Gayrisafi millî hasıla (Faktör fiyatları ile) (11+12)	501 38,2	58 397,0	62 775,3	67 333,4	79 546,2	87 825,8	98 173,3	107 992,1	125 948,1	162 760,0
14. Vasıtalı vergiler - Sübvansiyonlar	4 972,9	5 763,3	64.14,8	7 188,2	8 636,3	10 426,8	10 840,6	12 733,4	14 345,4	16 562,9
15. Gayrisafi millî hasıla (Alıcı fiyatları ile)	55 111,1	64 160,3	69 190,1	74 521,6	88 382,5	98 252,6	109 013,9	120 726,1	140 293,5	179 322,9

(a) Devlet Planlama Teşkilâtı - Devlet İstatistik Enstitüsü ortak çalışması sonucunda hasırlanan yeni GSMH serisidir.

(b) Geçici rakamlar (Nisan 1972 itibariyle)

TABLO : 54 — Milli Gelir (1962 - 1967)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

	1962	Yüzde	1963	Yüzde	1964	Yüzde	1965	Yüzde	1966	Yüzde	1967	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1. Tarım	19 746,8	14,1	22 787,8	15,4	23 378,3	2,6	23 039,5	— 1,4	27 314,0	18,6	28 395,1	4^0
2. Sanavii	8 144,2	11,4	9 259,9	13,7	10 250,7	10,7	11 492,0	12,1	13 434,1	16,9	15 664,2	16,6
3. İnşaat	2 702,8	14,3	3 037,9	12,4	3 375,1	114	3 716,0	10,1	4 516,6	21,5	5 180,5	14,7
4. Ticaret	4 422,2	14,8	4 917,5	11,2	5 448,6	10,8	6 130,7	12,5	6 988,4	14,0	7 819,9	11,9
5. Ulaştırma	3 215,4	11,9	3 650,1	13,8	3 907,9	6,8	4 306,5	10,2	4 719,0	9,6	5 436,2	15,2
6. Mali Kur.serbest meslek	3 510,6	12,6	3 928,4	11,9	4 318,5	9,9	4 864,0	12,4	5 595,4	15,3	6 484,3	15,9
7. Konut	1 702,7	7,7	1 873,0	10,0	2 075,3	10,8	2 295,3	10,6	2 547,8	11,0	2 840,3	11,5
8. Devlet hizmetleri	4 566 J	9,2	5 407,0	18,4	6 110,9	13,0	6 712,3	10,8	7 838,5	15,7	8 724,2	11,3
9. Yurtiçi gelir	48 011,4	12,7	64 870,6	14,3	58 865,3	7,3	62 606,3	6,4	70 953,8	16,5	80 545,3	10,4
10 Dış alım geliri	— 243,7	— 2,5	— 182,8	—	— 202,9	11,0	214,2	—	598,5	179,4	277,4	-53,7
11 Safi millî hasıla (F.F)	47 707,7	12,8	54 687,6	14,5	58 662,4	7,3	62 820,5	7,1	73 552,3	17,1	80 823,2	9,9
12 Vasıtalı vergiler	5 099,6	11,2	5 848,9	15,6	6 392,8	9,3	7 089,6	10,9	6 471,2	19,5	10 323,7	21,9
13 Safi millî hasıla (F.F)	52 827,3	12,7	60 531,7	14,6	65 055,2	7,5	69 910,1	7,5	82 023,5	17,3	91 146,9	11,1
14 Aşınma - Eskime	2 421,1	10,4	2 716,5	12,2	2 980,0	9,7	3 298,9	10,7	3 661,7	11,0	4 082,7	11,5
15 Q31£H	55 248,4	12,6	63 263,2	14,5	68 035,2	7,6	73 209,0	7,6	86 685,2	17,0	96 229,6	114

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı (Eski seri)

TABLO : 55 — Millî Gelir (1968 - 191i)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

	1962	Yüzde	1963	Yüzde	1964	Yüzde	1965	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1. Tarım	29 884,2	5,2	32 031,4	7,2	34 642,0	8,2	42 142,0	21,7
2. Sanayii	17 301,0	10,4	20 069,2	16,0	22 407,3	11,7	28 894,3	29,0
3. İnşaat	6 066,4	17,1	6 867,2	13,2	7 756,6	13,0	8 474,1	9,3
4. Ticaret	8 551,0	9,3	9 679,7	13,2	11 639,9	20,3	15 254,2	31,1
5. Ulaştırma	6 164,7	13,4	7 040,0	14,2	8 127,7	15,5	10 017,5	23,3
6. Malî Kur. serbest meslek	7 480,2	10,3	8 572,2	14,6	9 870,9	15,2	12 275,3	24,4
7. Konut	3 262,6	14,8	3 716,1	13,9	4 364,6	17,5	5 231,0	19,9
8. Devlet hizmetleri	9 853,9	12,9	10 859,0	10,2	13 014,6	19,9	19 643,5	50,9
9. Yurtiçi gelir	88 564,0	10,0	98 834,8	11,6	111 823,6	13,1	141 931,9	26,9
10. Dış alem geliri	303,6	9,4	495,5	63,2	2287,5	361,7	5340,2	133,5
11. Safî millî hasıla (F.F)	88 867,6	10,0	99 330,3	11,8	114 111,1	14,9	147 272,1	29,1
12. Vasıtalı vergiler	11 598,6	12,3	13 090,9	12,9	15 754,9	20,4	19 481,0	23,7
13. Safî millî hasıla (F. F)	100 466,2	10,2	112 421,2	11,9	129 866,0	15,5	166 753,1	28,4
14. Aşınma - Eskime	4 554,2	11,5	5 081,4	11,6	5 744,2	13,1	6 746,6	17,5
15. GSMH	105 020,4	103	117 502,3	11,9	135 610,2	15,4	173 499,7	27,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı (Eski Seri)

TABLO : 56 — Millî Gelir (1962 -1967)

(1965 Fiyatları ile, Milyon TL.)

	1962	Yüzde	1963	Yüzde	1964	Yüzde	1965	Yüzde	1966	Yüzde	1967	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1. Tarım	22 128,8	5,6	23 813,7	7,6	23 813,7	—	23 039,5	— 3,3	25 663,2	11,4	25 905,7	0,9
2. Sanayii	8 996,6	6,9	9 716,3	8,0	10 551,9	8,6	11 492,0	6,9	12 710,2	10,6	14 279,2	12,3
3. İnşaat	3 053,7	5,0	3 240,0	6,1	3 505,7	8,2	3 716,0	6,0	4 191,7	12,3	4 487,0	7,0
4. Ticaret	4 920,8	6,4	5 260,0	7,3	5 739,4	8,7	6 130,7	6,8	6 664,1	8,7	7 200,2	8,0
5. Ulaştırma	3 492,9	5,9	3 786,3	8,4	4 024,8	6,3	4 306,5	7,0	4 629,5	7,5	4 955,6	7,0
6. Malî Kur. serbest meslek	3 942,7	5,6	4 218,7	7,0	4 522,5	7,2	4 854,0	7,3	5 261,0	8,8	5 740,4	8,7
7. Konut	1 835,8	5,7	1 960,6	6,8	2 107,7	7,5	2 295,3	8,9	2 490,4	8,5	2 715,6	9,0
8. Devlet hizmetleri	5 354,8	5,8	5 783,2	8,0	6 193,8	7,1	6 772,3	9,3	7 347,9	8,5	7 983,1	8,6
9. Yurtiçi gelir	53 726,1	59	57 798,3	7,6	60 450,5	46	62 606,3	3,6	68 978,0	10,2	73 266,8	,6,2
10. Dış alem geliri	— 272,2	— 7,4	— 191,9	— 29,5	— 208,4	8,6	214,2	—	571,3	166,7	261,7	-54,2
11. Safî millî hasıla (F.F)	53 453,9	6,0	57 606,9	7,8	60 251,1	4,6	62 820,5	4,3	69 549,3	10,7	73 528,5	5,7
12. Vasıtalı vergiler	5 798,2	8,13	6 244,7	7,7	6 663,1	6,7	7 089,6	6,4	7 656,8	8,0	8 309,0	8,5
13. Safî millî hasıla (P.F)	59 252,1	6,2	63 851,6	7,8	66 914,2	4,8'	69 910,1	4,5	77 206,1	10,4	81 837,5	6,0
14. Aşınım - Eskime	2 727,6	4,5	2 876,0	5,4	3 080,2	7,1	3 298,9	7,1	3 539,7	7,3	3 802,3	7,4
15. GSMH	61 979,7	6,1	66 727,6	7,7	69 994,4	4,9	73 209,0	4,6	80 745,8	10,3	85 639,8	6,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı (Eski seri)

TABLO : 57 — Milli Gelir (1968 - 1971)

(1965 Fiyatları ile, Milyon TL.)

	1968	Yüzde	1969	Yüzde	1970	Yüzde	1971	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1. Tarım	26 401,8	1,9	26 368,1	— 0,1	26 757,0	1,4	29 285,6	9,5
2. Sanayii	15 714,0	10,0	17 198,7	9,4	17 637,1	2,5	19 162,8	8,7
3. İnşaat	4 901,3	103	5 389,4	8,8	5 675,0	5,3	5 785,7	2,0
4. Ticaret	7 801,3	8,3	8 382,4	7,4	8 956,1	63	9 668,2	8,0
5. Ulaştırma	5 354,4	8,0	5 828,2	8,8	6 208,9	6,5	6 696,3	7,9
6. Malî Kur. serbest meslek	6 236,8	8,6	6 757,4	8,3	7 251,5	7,3	7 766,7	7,1
7. Konut	2 966,7	9,2	3 238,1	9,1	3 471,5	7,2	3 716,4	7,1
8. Devlet hizmetleri	8 713,4	9,1	9 475,6	8,7	10 214,7	73	10 914,5	6,9
9. Yurtiçi gelir	78 139,7	6,7	62 657,9	5,8	86 171,8	4,3	92 996,2	7,9
10. Dış alem geliri	286,4	9,4	446,6	55,9	1 365,5	206,8	2 888,8	111,6
11. Safî millî hasıla (F.F)	78 426,1	6,7	83 104,5	6,0	87 537,3	5,3	95 885,0	9,5
12. Vasıtalı vergiler	8 844,8	6,4	9 600,9	8,5	10 172,2	6,0	10 970,8	7,9
13. Safî millî hasıla (P.F)	87 270,9	6,6	92 705,4	6,2	97 709,5	5,4	106 855,8	9,4
14. Aşınma - Eskime	4 089,3	7,5	4 406,1	7,7	4 740,9	7,6	5 070,4	7,0
15. GSMH	91 360,2	6,7	97 111,5	6,3	102 450,4	55	111 926,2	9,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı (Eski seri)

TABLO : 58 — Kaynaklar - Harcamalar Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)									
	1962	1963	1964	1966	1966	1967	1968	1969 (a)	1970 (a)	1971 (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
GSMH	55 111	64 160	69 190	74 522	88 383	98 253	109 014	120 726	140 294	179 323
Dış açık	2 205	2 943	981	684	1 422	1 026	1 998	1 928	1 956	1 635
Toplam kaynaklar	57 316	67 103	70 171	75 206	89 605	99 279	111 012	122 652	142 250	180 958
Toplam yatırımlar	8 339	11 404	11 827	12 710	17 214	18 754	22 456	25 158	29 253	35 951
— Sabdt sermaye Y.	7 539	9 754	10 277	11 510	14 714	16 854	20 256	23 608	27 342	32 203
— Kamu	3 689	4 754	5 427	6 080	7 856	9 004	11 156	12 763	14 442	16 203
— Özel	3 850	5 000	4 850	5 430	6 859	7 850	9 100	10 845	12 900	16 000
— Stok değişimleri	800	1 650	1 550	1 200	2 500	1 900	2 200	1 550	1 911	3 748
Toplam tüketim	48 977	56 699	58 344»	62 496	72 591	80 525	88 556	97 494	112 997	145 007
— Kamu	6 550	7 421	8 325	9 255	10 498	11 966	13 066	14 750	17 653	27 133
— Özel	42 427	48 278	5 0019	53 241	62 093	68 559	75 490	82 744	95 344	117 674

Not: Devlet Planlama Teşkilâtı - Devlet İstatistik Enstitüsü ortak çalışması sonucunda hazırlanan yeni GSMH serisine göre düzenlenmiştir.

(a) Geçici rakamlar (Nisan 1972 itibariyle)

ı

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL ALANDA SAĞLANAN GELİŞMELER :

I. NÜFUS :

1. NÜFUS ARTIŞ HIZI :

90. 1970 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre, yurtiçi nüfus 36.7 milyonu bulmuştur. Bu, 1965 -1970 döneminde yurtiçi nüfusun yılda ortalama binde 25.6 oranında arttığını göstermektedir. Yurt dışında bulunan işçilerin dikkate alınması halinde, bu oran (doğal hız) binde 27.3 dolaylarına yükselmektedir. 1960 -1965 döneminde ise yurtiçi nüfusun artış hızı binde 24,6 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 10).

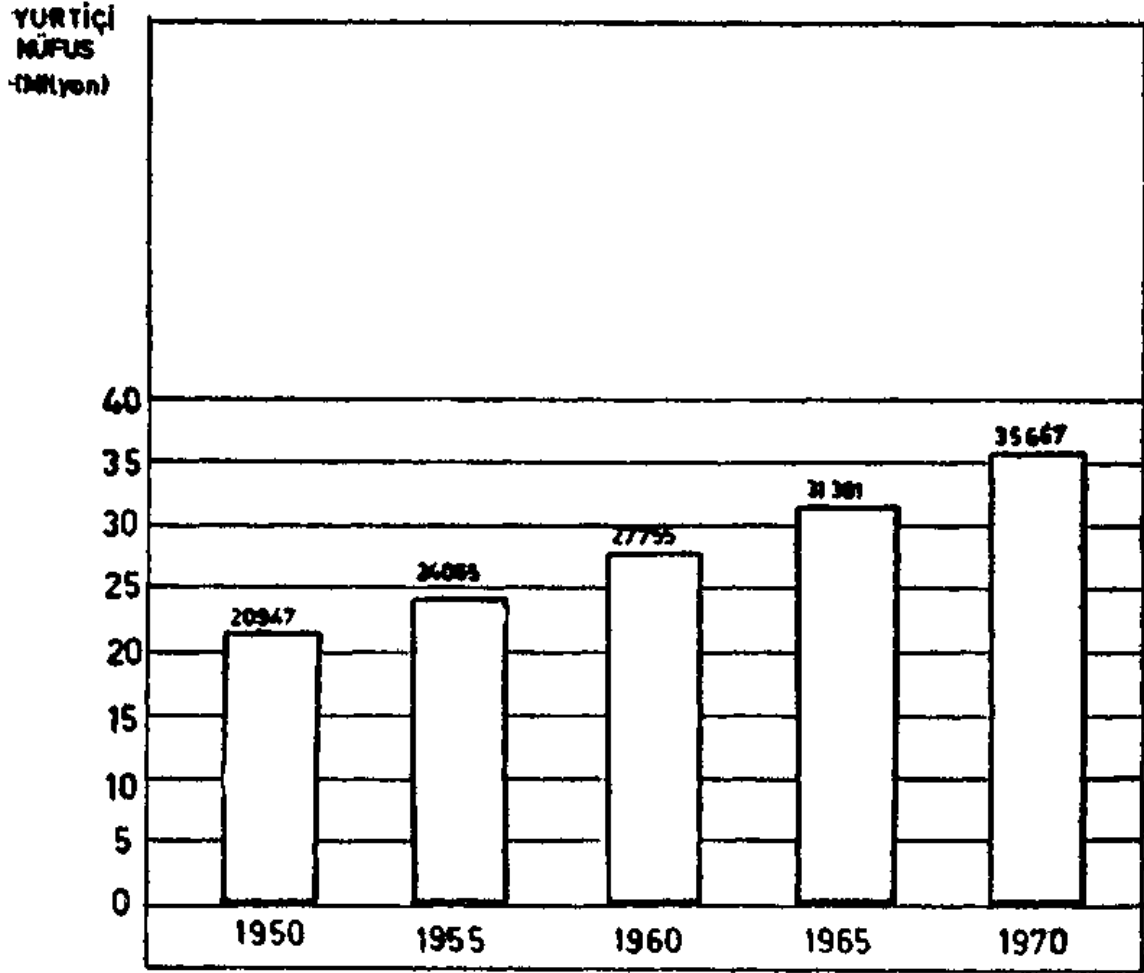
91. Diğer ülkelerdeki doğal nüfus artış hızları Tablo 59 da verilmiştir.

*TABLO : 59 — Doğal Nüfus Artış Hızında Ülkeler Arası Karşılaştırma
(1965 - 1970)*

Ülkeler	Nüfus artış hızı (Binde)
Danimarka	4,6
İsveç	5,8
İngiltere	6,0
Bulgaristan	7,2
Yunanistan	9,3
Amerika Birleşik Devletleri	9,5
Sovyetler Birliği	10,2
Japonya	11,0
İspanya	11,2
Portekiz	13,5
Hindistan	26,1
Türkiye	27,3
Iran	28,8
Suriye	32,2
Pakistan	32,5
Irak	33,8
Meksika	34,3
<u>Ortak Pazar Ülkeleri</u>	
Lüksemburg	0,8
Belçika	4,6
Federal Almanya	6,0
Fransa	6,8
İtalya	8,5
Hollanda	10,8

Kaynak : U. N., "A Concise Summary of The World Population Situation in 1970" Population Studies, No. 48, 1971

Şekil : 10

SAYIM YILLARINA GÖRE YURTİÇİ
NÜFUS

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü

2. DOĞUM VE ÖLÜM ORANLARI:

92. 1950 den bu yana doğum oranında yavaş ve ölüm oranında oldukça hızlı azalma, ohumlu gelişmeler olarak belirmektedir. Ancak, doğum oranındaki azalmanın yetersiz oluşu, dikkati çekmektedir (Tablo 60).

TABLO : 60 — Doğum ve Ölüm Oranlarındaki Gelişmeler
(1950 -1970)

Dönemler	(Binde)	
	Doğum oranı (1)	Ölüm oranı (2)
1950 — 1955	46,7	21,1
1955 — 1960	45,2	17,9
1960 — 1968	41,3	15,3
1965 — 1970	40,8 (a)	13,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının «Türkiye Nüfus Araştırması» bulgularına göre bu oran binde 39,9 dur.

93. Beş yağından küçük nüfusun ölüm oranı, yetişkinlere göre daha yüksektir. Çocuk ölümleri içinde de bir yağından önce ölenler (Bebek ölümleri) ağırlık taşımaktadır. 1966-1967 yılında doğan bin çocuktan 5 yaşına kadar yaşıyanlar sayısı Türkiye ortalamasında 789, kırsal alanlarda 773, şehirlerde 853 dolaylarında olmaktadır ¹⁵.

3. YAŞ YAPISI - BAĞIMLILIK ORANI :

94. 1950 den bu yana yüksek bir hızla çoğalmanın sonucu olarak Türkiye nüfusu bugün «genç nüfus» yapısı niteliği göstermektedir. Toplam nüfus içinde 0-14 yaş grubunun payı 1955 yılında yüzde 39,4 den, 1960 da yüzde 41,3 e, 1966 de yüzde 42,0 ve 19-70 de yüzde 41,1 e ulaşmıştır ¹⁶. öte yandan iktisaden faal nüfusu oluşturan 15-64 yaş grubunun toplam içindeki payı ise, 1955 de yüzde 57,2 den 1970 de yüzde 54,5 e düşmüştür (Tablo 61).

TABLO : 61 — Nüfusun Ana Yaş Grupları Arasında Bölünümü
(1955 -1970)

Yaş grupları	(Yüzde)			
	1955 (1)	1960 (2)	1965 (3)	1970 (a) (4)
0 — 14	39,4	41,3	42,0	41,1
15 — 64	57,2	55,2	54,1	54,5
65 +	3,4	3,5	3,9	4,4

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) 1970 sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçları

¹⁵ Türkiye Nüfus Araştırması, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

¹⁶ 1970 sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçları

95. Toplam nüfus içinde 0J14 yaş grubu oranının yüksek olmasına bağlı olarak, aktif nüfusun ekonomik yükünün artmakta olduğu görülmektedir ¹⁷. Bu durum, bağımlılık oranındaki ¹⁸ değişimlerden de izlenebilir (Şekil 11). Buna göre 1956 yılında iktisaden faal her 1000 kişi kendisi dışında 753 kişiye bakarken, bu sayı 1970 yılında 836 kişiye çıkmıştır.

II. İŞGÜCÜ YAPISI : ¹⁹

1. İSTİHDAMDAKİ GELİŞMELER :

96. Planlı dönemde 15 - 64 yaş grubunda istihdam, 1962 de 12,5 milyon kişi iken, yüzde 12,7 lik bir artışla 1972 de 14,1 milyon kişiye çıkmıştır. Buna karşılık 15-64 yaş nüfusunda aynı dönemde yüzde 27,3 oranında bir artış olmuştur. Bu bulgular, 15-64 yaş grubunun istihdamdan daha hızlı arttığını göstermektedir (Tablo 62). işgücüne katılma oranlarında ²⁰ da aynı eğilimi izlemek mümkündür. 1965 yılında yüzde 43,4 olan işgücüne katılma oranı, 1970 yılında yüzde 40,8 e düşmüştür (Şekil 11).

TABLO : 62 — İstihdamda Gelişmeler (1962-1972) (a)

(Bin kişi)

Yıllar	15-64 Çağ nüfusu	İstihdam	İstihdam dışındaki 15-64 yaş nüfusu
(1)	(2)	(*)	(4)
1962	15970	12520	3450
1967	17920	13270	4650
1972	20350	14110	6240

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) Yurt dışındaki işçiler dikkate alınmamıştır.

¹⁷ Aktif nüfus, 15-64 yaş grubudur.

¹⁸ Bağımlılık oranı, iktisaden faal her bin kişinin (kendisi dışında) geçindirmekle yükümlü olduğu kişi sayısını göstermektedir

¹⁹ İşgücü, «iktisaden faal nüfus» anlamında kullanılmıştır

²⁰

Çalışanlar + işgücü fazlası (= işgücü arısı)

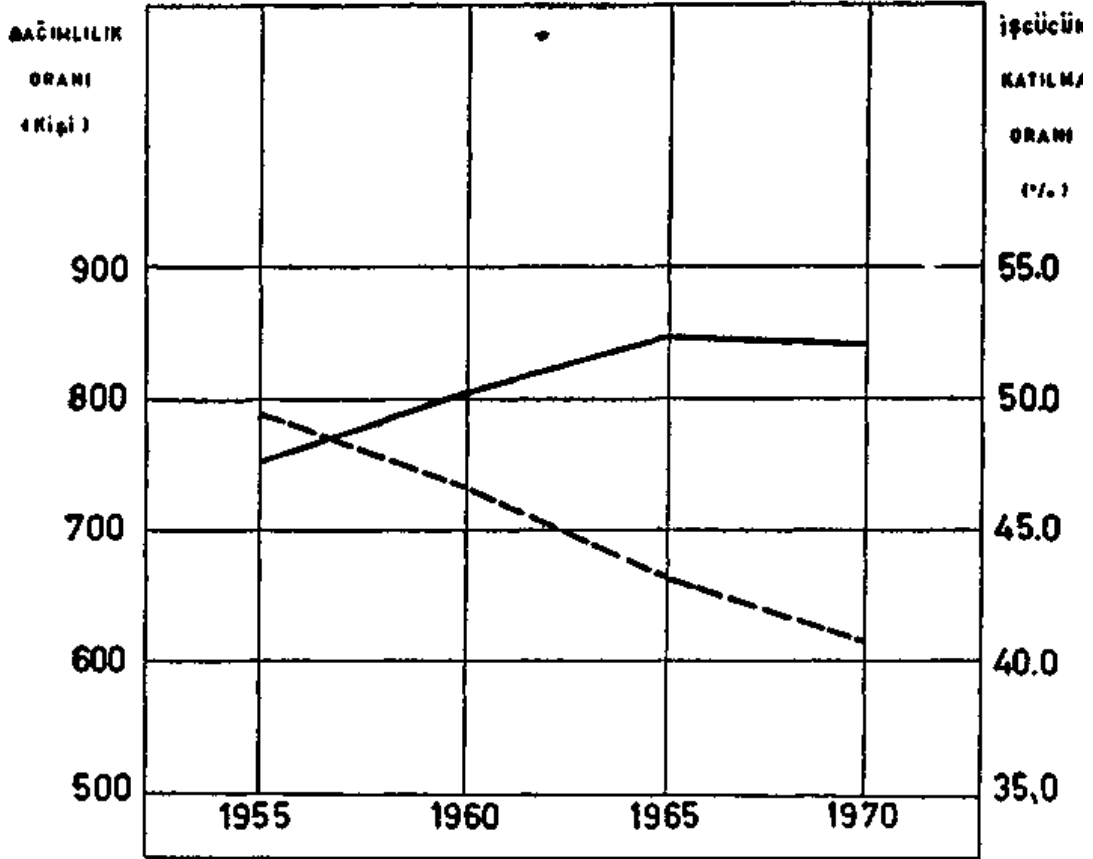
İşgücüne katılma oranı = -----
Toplam Nüfus

Şekil : 11

SAYIM YILLARINA GÖRE BAĞIMLILIK

ve

İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI

————— Bağımlılık oranı

----- İşgücüne katılma oranı

KAYNAK: DPT

97. İstihdama kaynak olan 15-64 yaş grubunun yaratılan istihdam olanaklarından daha hızlı artması bu gruptan istihdam dışı kalanların sayıca büyümesine yol açmaktadır (Tablo 62). 1972 yılı için yapılan tahminlere göre planlı dönemin son yılında istihdam dışında kalanların 1 milyon 600 bin dolaylarında olan 'kısasının işgücü fazlası (gizil ve açık işsiz) olduğu tespit edilmiştir ²¹.

98. İstihdamın üç ana sektör arasında bölünüşü Tablo 63 de gösterilmiştir. Buna göre, tarım sektöründe istihdam, Planlı dönemde 500 bin dolaylarında azalmıştır. Sanayi sektöründe 500 bin, hizmetlerde ise 1 milyon 500 bine yakın bir artış gerçekleşmiştir. Sektörlerin nispi paylarındaki gelişmede, tarım sektörü yüzde 77 den yüzde 65 e düşerken, sanayi ve hizmetler sırasıyla yüzde 8,3 den, 11,3 e ve 13,9 dan 22,7 ye yükselmiştir (Şekil 12).

99. Yurt dışındaki işçilerin sayısının 1967 yılında 200 bin dolaylarında olduğu ve 1971 sonunda 570 bin dolaylarına yükseldiği bilinmektedir. Bu sayının 1972 yılı sonuna kadar 650 bine ulaşması beklenmektedir ²².

TABLO : 63 — Sivillistihdamın Sektörlerarası Dağılımı
(1962 -1972)

Sektörler	1962	1967	1972	Yüzde lümü		
				1962	1967	1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Tarım	9220	9070	8770	77,1	71,3	65,0
Sanayi	995	1175	1520	8,3	9,2	11,8
Hizmetler	1660	2150	3070	13,9	16,8	22,7
Bilinmeyen	80	340	130	0,7	2,7	1,0
Toplam istihdam	11955	12735	13480	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

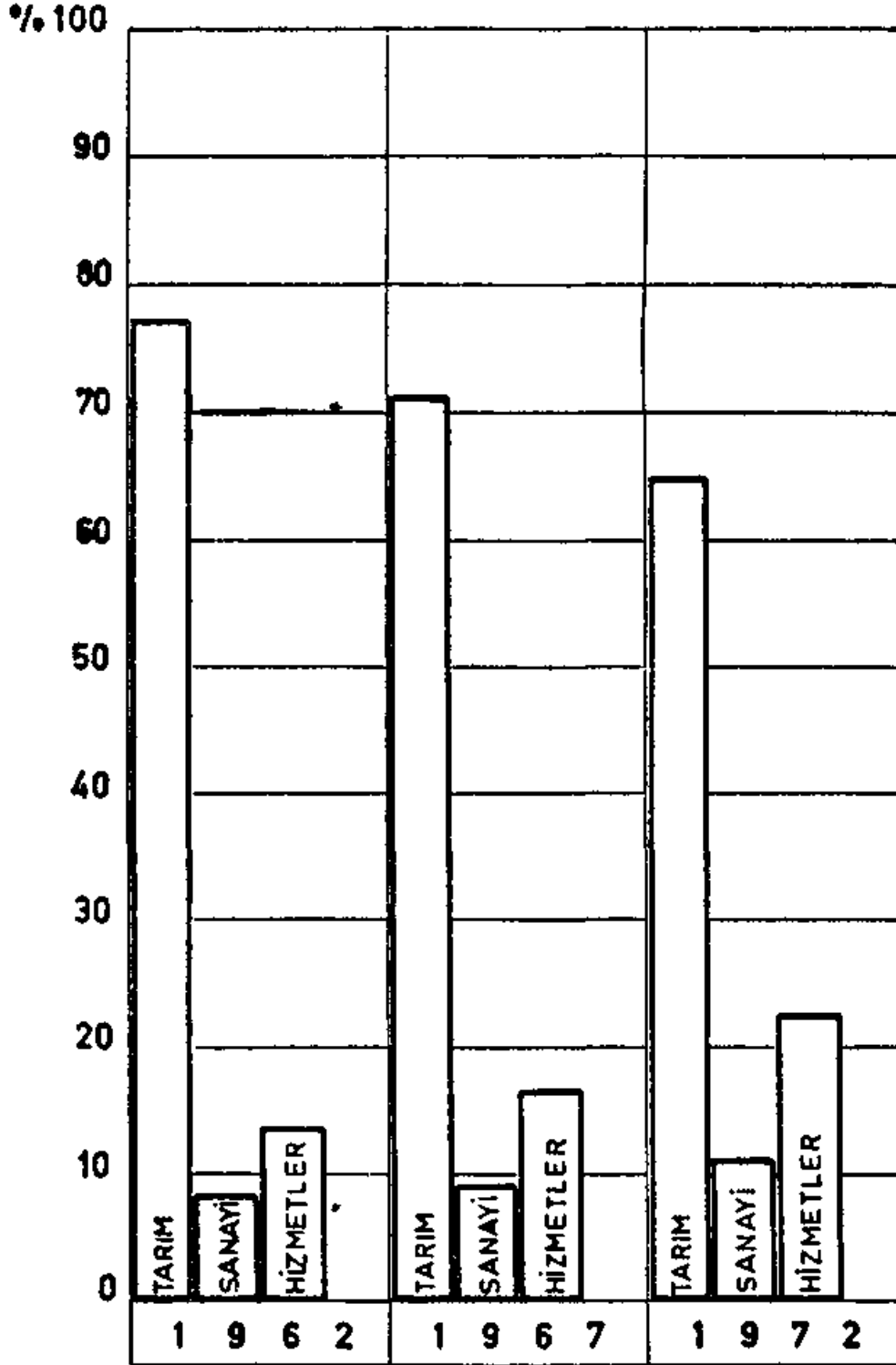
Not: Topamlar ve yüzdeler yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir.

²¹ Birinci ve ikinci Planlarda arz yönünden işgücüne katılma oranlarının yüksek, kırsal ve şehir kesimi nüfus ve işgücü tahminlerinde kabul edilen varsayımların eksik ve talep yönünden çok yüksek katma değer - istihdam esnekliklerinin kullanılmış olması, planlı dönemde 2 milyon dolaylarında işgücü fazlası olduğunu göstermektedir. Üçüncü Plan için yapılan çalışmalarda söz konusu yanılma ve yetersizlikler kısmen giderilmiştir. Bu nedenle ikinci Plan'ın istihdam bölümünde Birinci Plan için verilmiş olan istihdam sayıları ile 1972 yılı Programının istihdam bölümünde yer alan istihdam, sayılarını düzeltmek gerekmiştir.

²² Yurt dışına çalışma izni olmaksızın giden işçilerle yurda dönenler eşit varsayılmıştır

Şekil : 12

İSTİHDAMIN SEKTÖRLERARASI DAĞILIMI (1962 - 1972)

2. ÇALIŞMA ŞARTLARINDA GELİŞMELER:

(1) HUKUKİ GELİŞMELER :

100. Planlı dönemde sanayi ve hizmetler sektörü ile kamu kesiminde çalışanların çalışma şartlarında önemli hukukî gelişmeler olmuştur, özellikle, örgütlenme özgürlüğü ile emeğin ekonomik ve sosyal haklar yönünden korunmasını sağlayan toplu sözleşme ve grev kurumlarının çalışına hayatına girmesi bu alandaki önemli gelişmelerdir, öte yandan, yeni İş Kanunu ve özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde örgütlenemeyen işçileri kapsayan asgarî ücretlerin Anayasa ilkelerine göre tespiti de kayda değer gelişmeler arasında yer almaktadır. Kamu kesiminde çalışanların ücretleri, çalışma şartları ve sosyal hakları, Devlet Memurları Kanunu ile düzenlenmektedir. Küçük işletmelerle tarım işçilerinin çalışma şartlarında 'bir değişme olmamıştır, öte yandan, yapılan ikili anlaşmalarla yurt dışındaki Türk işçilerinin ücretleri, çalışana şartları ve sosyal güvenlikleri buldukları ülkelerin işçilerine denk statüye ulaştırılmış bulunmaktadır. Bu durumda, farklı şartlarda çalışan grüblardan oluşan işgücünde, Planlı dönem süresince, bir kesimi sosyal güvenlik ve sendikal sistem içinde çalışanlar, bir kesimi bu sistemin dışında kalanlar, bir kesimi de yurt dışında çalışanlar olmak üzere üçlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

(2) SAYISAL GELİŞMELER :

101. İktisaden faal nüfus içinde ücretlilerin payı, Planlı dönemin başında yüzde 21,6 iken, sonunda yüzde 29,2 ye çıkmıştır. (Tablo 64). Toplam ücretliler içinde sigortalı işçi ve memurların payı Lse 1963 de yüzde 43,7 iken, 1971 de yüzde 54,4 e yükselmiştir. Bunun başlıca nedeni, sigorta kapsamının yaygınlaştırılmasıdır.

TABLO : 64 — İktisaden Faal Nüfus, Toplam Ücretliler ve Bölümü

(Bin kişi)

Yıllar	İktisaden faal nüfus	Toplam ücretliler	Sigortalı işçiler	Memurlar	Sigortalı işçiler + memurlar	Tarım işçileri + esnaf — sanatkarlar ve diğer ücretliler	Toplam ücretlilerin iktisaden faal nüfusa oranı (Yüzde)	Sigortalı işçiler ve memurların toplam ücretlilere oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1963	12 714	2 745	710	489	1 199	1 546	21,6	43,7
1967	13 268	3 310	1 069	594	1 663	1 647	24,9	50,2
1971	13 875	4 055	1 404	800	2 204	1 851	29,2	54,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

102. İş Kanunu ve toplu sözleşme sistemi kapsamına girenlerin sayısının 1 milyon 4.50 bin dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Sendikalaşma oranındaki gelişmeler Tablo 65 de verilmiştir. Toplu sözleşmenin kapsamı, Planlı dönem içinde hızla genişlemiştir.

TABLO : 65 — Toplam Ücretliler ve Sendikalaşma Oranı (1963-1971)
(Bin kişi)

Yıllar	Sendikalaşabilir Ücretliler sayısı	Sendikalı işçi sayısı	Sendikalaşma oranı, yüzde
	(1)	(2)	(3)
1963	2745	296	10,8
1967	3310	613	18,5
1971	4055	1200	29,6

Kaynak: Çalışma Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

III. İNSANGÜCÜ VE EĞİTİM :

1. İNSANGÜCÜNDE GELİŞMELER : ²³

103. Planlı dönemde insangücü sayısında önemli artışlar olmasına rağmen istenen nitelikte insangücünün zamanında yetiştirilmesinde ve doğru kullanımında tıkanıklıklar devam etmiştir. Teknik insangücünde, mühendis açığı toazı dallarda kapanmış ²⁴, 'buna karşılık teknisyen ve yetişkin işçi düzeylerinde arz, ihtiyacın altında kalmıştır. Aynı durum sağlık alanındaki insangücünde de kendini göstermekte; tıp doktoru, hemşire, sağlık memuru ve efoe tlüzeyinde açık devam ederken, diş doktoru ve eczacılarda arz fazlası görülmektedir.

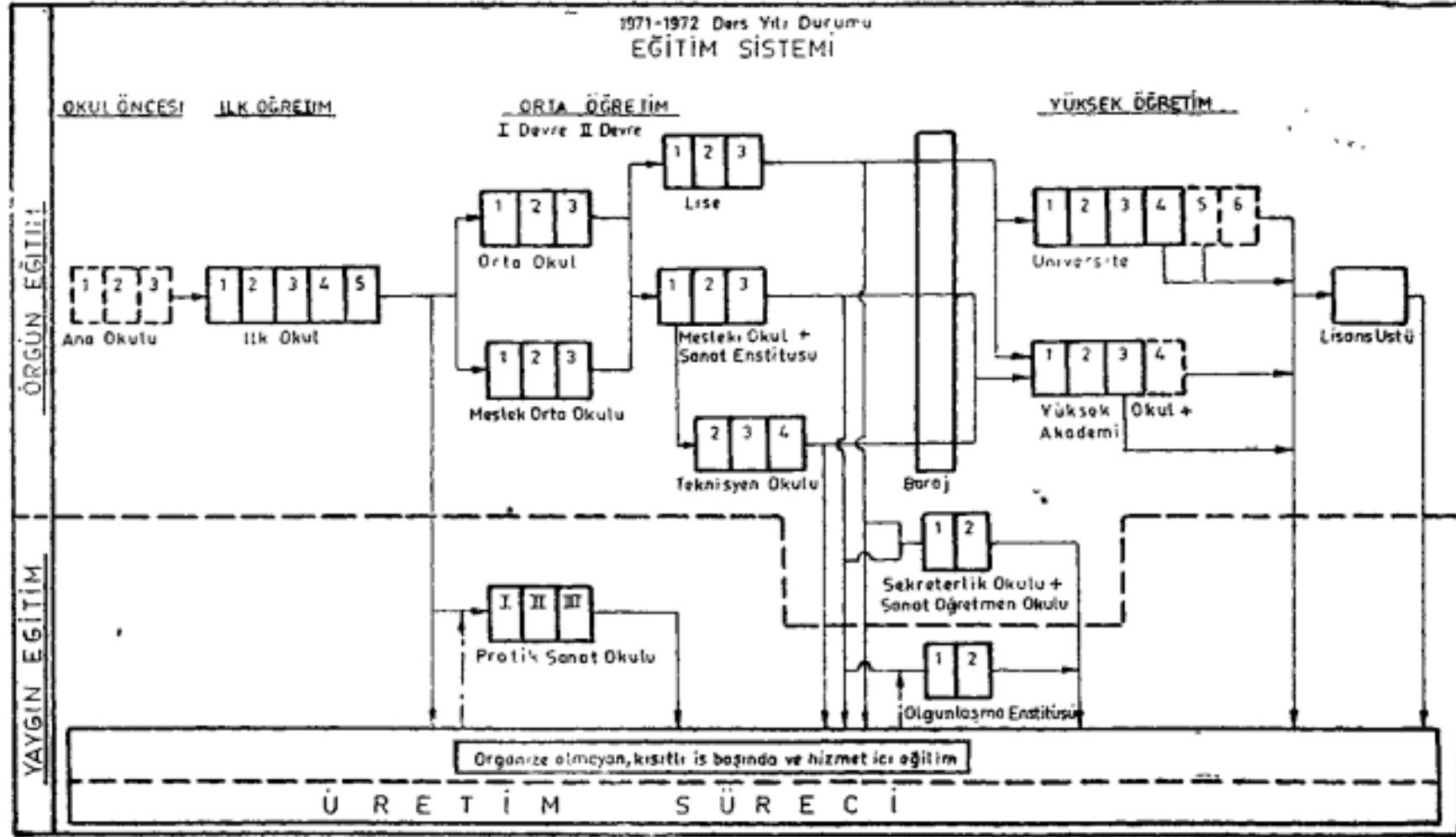
104. İnsangücünün yurt düzeyinde dengesiz dağılımı devam etmekte ve özellikle öğretmen, sağlık personeli ve teknik insangücü alanlarında önem taşımaktadır, öte yandan, nitelikli insangücünün yerinde ve verimli kullanımında ortaya çıkan dengesizlikler, soruna ekonominin işleyişini etkileyen bir önem kazandırmaktadır. Teknik insangücü, sağlık ve eğitim alanlarında ortaya çıkan bu durum ekonominin öncelik vermediği alanlarda gereksiz yığılmalara ve buna kargı ihtiyaçların büyük olduğu alanlarda suni açıklara yol açmıştır.

105 Ötedenberi süregelen beyin göçü, insangücü açıklarının (büyümesinde etkisini sürdürmektedir. Yapılan bir tespate göre 1970 yılına kadar mimarların yüzde 7 si, makina mühendislerinin yüzde 5,3 ü, mütehassis doktorların yüzde 8,2 si ve pratisyen doktorların yüzde 21,4 ü çalışmak için yurt dışına gitmişlerdir. Aynı şekilde yetişkin işçilerin («sanatkâr» ların) yurt dışına gidişinin hızlanması, ekonominin bu tür insangücü açıklarının büyümesine yol açmaktadır. 1965 -1970 döneminde 88 bin sanatkârın yurt dışına çıkması, bu daldaki ihtiyaçları yüzde 26 oranında artırmıştır.

²³ *İnsangücü; işgücü içerisinde mal ve hizmet üretimine dönük bilgi ve maharet kazanmış olan gruptur*

²⁴ *Mühendisliğin belli alt kollarındaki yığılmalar 1970 yılında mtonarlık, inşaat, kimya, tarım ve orman mühendisliği alanlarında ortaya çıkmakta; insangücü açığı elektrik mühendisliğinde en yüksek değeri bulmaktadır.*

Şekil : 13

Şekil : 13 (a)

ORTA ÖĞRETİM
I.Devre

ORTA OKUL
MESLEK OKULLARI (a)
Sağlık (Köy Ebe)Ok.
İmam Hatip Okulu
İlk Öğretmen Okulu
Kız San. Orta Okulu

(a)Sağlık Okulları dışında kalan meslek okullarının genel orta okula dönüştürülmesine başlanmıştır.

ORTA ÖĞRETİM
II.Devre

LİSE
Fen
Edebiyat

TEKNİSYEN OKULU
Makina
Elektrik
İnşaat
Kimya
Motor

SANAT ENSTİTÜSÜ
Teaviyecilik
Metal İşleri
Ağaç İşleri
Elektrikçilik
Motorculuk
Dökümcülük
Modelcilik
Makina Ressamlığı
Elektronik
Yapıcilık
Sihhi Tesisat
Yapı Tek.Ressam
Kalıpcılık
Galvanoteknik
Süsleme Taşçılığı
Kimya
Sinai Boya
İzabe
Dokuma

Ciltcilik
Ofset
Fotografik Klise
Tipo Baskı
Dizgi
Boya Apre
İplikçilik

İLK ÖĞRETMEN OKULU

TİCARET LİSESİ

KFZ ENSTİTÜSÜ
Dağ Giyim
Çiğ Giyim
Hakış
El San.Süs Eşyaları
Resim
Çocuk Gelişim ve Eğitim
Ev Ekonomisi

OTELCİLİK OKULU

İMAM HATİP OKULU

SAĞLIK KOLEJİ

TARIM MESLEK OKULU

HAYVAN SAĞLIK OKULU

EV EKONOMİSİ OKULU

TAPU KADASTRO LİSESİ

MALİYE MESLEK OKULU

METEOROLOJİ OKULU

KONSERVATUAR

ORTA ÖĞRETİM ÜSTÜ EĞİTİM

SEKRETERLİK OKULU

SANAT ÖĞRETMEN OKULU

YÜKSEK ÖĞRETİM

ÜNİVERSİTE
Fakülteleri
İlisans Lisans Üstü

AKADEMİ
İk.Tic.İl.Akademi.
Müh.ve Mim.Akademi.
1 2 3 4

YÜKSEK OKUL
Müh.Mim.Yük.Okulu
Yük.Öğret.Okulu
Güzel San.Yük.Okulu
Tekniker Yük.Okulu
Eğitim Enstitüsü
Yük.İslam Enstitüsü
Diğer Yük.Okullar
1 2 3 4

Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı

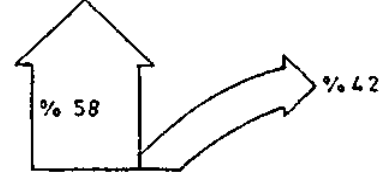
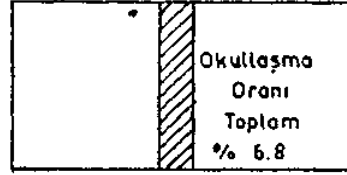
1970-1971 DERS YILINDA ÇAĞ NÜFUSLARI
OKULLAŞMA ORANLARI ve 1969-1970 DERS YILI MEZUNLARININ
BİR ÜST EĞİTİM KURUMLARINA GEÇİŞ ORANLARI

I. YÜKSEK ÖĞRETİM (19-22)

A) Çağ Nüfusu	2.499 bin
B) Toplam Öğrenci Sayısı	172 bin
C) Mezun (1969-1970)	20 bin

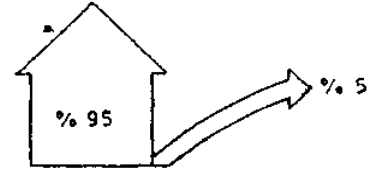
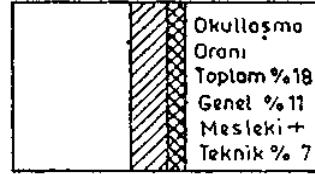
1969-70 Ders yılında toplam öğrencinin
dallar arasında dağılımı

Genel	% 61.1
Fen ve Mühendislik	% 25.3
Sağlık	% 10.1
Tarım	% 3

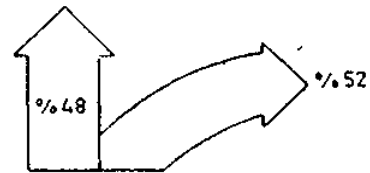
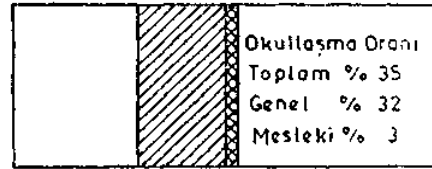
II. ORTA ÖĞRETİM II DEVRE (16-18)

A) Çağ Nüfusu	2.283 bin
B) Toplam Öğrenci Sayısı	413 bin
Lise	258 bin
Mesleki+Teknik	155 bin
C) Mezun (1969-1970)	70 bin

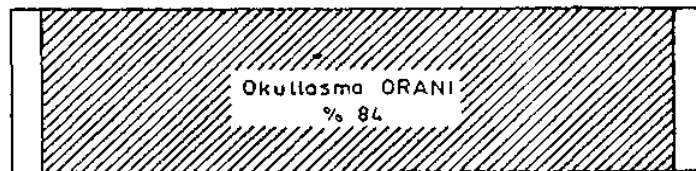
III. ORTA ÖĞRETİM I. DEVRE (13-15)

A) Çağ Nüfusu	2.556 bin
B) Toplam Öğrenci Sayısı	899 bin
Genel Orta Öğrenci	818 bin
Mesleki	81 bin
C) Mezun (1969-1970)	144 bin

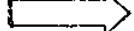

IV. İLK ÖĞRETİM (7-12)

A) Çağ Nüfusu	5.992 bin
B) Toplam Öğrenci	5.035 bin
C) Mezun	718 bin

KAYNAK: M E B 1970-1971 Ders yılı istatistikleri

- GENEL EĞİTİMDE OKULLAŞMA ORANI
 MESLEKİ TEKNİK EĞİTİMDE OKULLAŞMA ORANI
 ÜST EĞİTİME GEÇİŞ ORANI

2. EĞİTİMDE SAĞLANAN GELİŞMELER :

(1) EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELER :

105. Genel olarak Planlı dönemde okul, öğrenci ve öğretmen sayılan önemli ölçüde artmış olmakla birlikte eğitim sisteminde Planlı dönemin bağından bu yana ekonomik ve sosyal yapıya ve Plan hedeflerine tam olarak uyan 'bir gelişme gerçekleştirilememiştir, özellikle genel eğitimden meslekî ve teknik eğitime kaydırmada başarı sağlanamamıştır. Eğitime duyulan sosyal talebin baskısı, ekonominin talep etmediği eğitim dallarında gereksiz kapasite artışlarına yol açmıştır.

107. İlk öğretimde mezunların yarısına yakın bir oranı orta öğretime devam etmektedir. Orta öğretimin ilk kademesi Planlı dönemde hızlı bir gelişme göstermiştir. Ancak buna dayalı genel lise, meslekî ve teknik okullardaki gelişmeler Planların öngördüğü yönde olmamış, genel liselerde gereksiz yığılmalar ortaya çıkarken, meslekî ve özellikle teknik okullarda ekonomik talebe uygun gelişmeler sağlanamamıştır. (Şekil 13).

108. Orta öğretimdeki bu gelişmelere bağlı olarak, yüksek öğretim kurumları Plan hedeflerine ve insan gücü ihtiyaçlarına uymayan bir biçimde gelişmiştir. Teknik alanlarda ücret düzeyi, sosyal statü ve değer yargılarına göre oluşan aşın talebi özel yüksek okullar karşılamaya çalışmıştır.

109. Çeşitli eğitim kademelerinden iş gücü piyasasına geçecek insan gücünün üretim sürecinde gerekli yeri almasını sağlayan yaygın eğitimi, eğitim sistemi içindeki yerini alamamıştır. Yaygın eğitim çahşunalan daha çok okuma - yazma ve kültür programlarından ibaret kalmıştır. Bununla beraber, Planlı dönemin son yıllarında sisteme giren pratik sanat okulları yaygın eğitim alanında önemli bir gelişme olarak belirlemektedir.

(2) EĞİTİMDE NİTELİK VE NİCELİK GELİŞMELERİ:

110. 1971 yılında ilköğretimin, çağ nüfusunun yüzde 100 ünü kapsamı öngörüldüğü halde gerçekleşme yüzde 83,5 dolaylarında olmuştur. Ancak bu oran bazı bölgeler ve kız öğrenciler için çok daha düşüktür, ilkokulu bitirenlerden yüzde 48 i üst eğitime devam edebilmiş ve yarısından çoğu mesleğe yönelmiş yeterli bir yaygın eğitim görmeden üretim sürecine geçmişlerdir. Eğitimin bu kesiminde basan oranı 1965 - 1966 yıllarında şehirlerde yüzde 92,9, kırdada yüzde 93,0 iken bu oran 1969-70 döneminde sırasıyla yüzde 82,6 ve yüzde 75,5 e düşmüştür.

111. Ortaokul birinci dönemde 1960 yılında toplam çağ nüfusunun yüzde 20,5 i kapsanırken bu oran 1970 yılında yüzde 35,2 e yükselmiş ve öğrenci sayısı 342 binden 899 bine çıkmış bulunmaktadır. Bu (kademede okul sayılarında Plan hedeflerinden geri kalmalar olmuş ve okullaşma oranının artması ikili öğretimle gerçekleştirilebilmiştir. 1970-1971 yılında toplam 1703 ortaokulun 330 u köylerde, 408 i bucaklarda ve 965 i il ve ilçelerde bulunmaktadır.

112. Orta öğretim ikinci dönem genel, meslekî ve teknik okullardan oluşmaktadır. Bu dönem, 1960 yılında toplam çağ nüfusunun yüzde 9,0 unu kapsamakta ve bunların yüzde 15,3 ü genel, yüzde 2,6 sı meslekî ve yüzde 1,1 i teknik eğitimde bulunmaktadır. 1970 yılında ise yüzde 11,01 genel eğitimde, yüzde 4,6 sı meslekî eğitimde ve yüzde 2,1'i teknik eğitimde olmak üzere toplam çağ nüfusunun yüzde 17,7 si kapsamıştır. Bu göstergelerden de anlaşılacağı gibi orta öğretim ikinci dönemde meslekî ve özellikle teknik eğitimde Planların öngördüğü gelişmeler gerçekleştirilememiştir.

113. Lise seviyeli öğretmen okulları ve sağlık kolejlerinde ilk kayıtlar öngörülenin altında kalmış, ancak öğretmen okullarını bitirenler sayıca ihtiyaçları karşılayan bir düzeye yükselmiştir.

114. Tarım meslek okullarında Plan hedefleri aşılmakla birlikte hayvan sağlık memurları ve orman tekniker okullarında hedeflerin gerisinde kalınmıştır.

115. Ticaret liselerinde, lise kapasitesinin yüzde 12 si olarak Planda öngörülen kapasite aşılmıştır. Kız Teknik öğretim ve imam Hatip Okullarında, Planlarda hedef konulmamakla birlikte, özellikle imam Hatip Okullarının ikinci döneminde kayıt artışları çok yüksek düzeylere ulaşmış, 1963-1964 ile 1971-1972 dönemleri arasında öğrenci artışı yüzde 611,5 olmuştur.

116. Orta öğretimde gerekli düzenlemeler yapılamadığından, yüksek öğretime olan talep karşılanamayacak bir düzeye varmış ve ikinci Plan döneminde özel yüksek okulların sayısı 40 ı, bu okullardaki öğrenci sayısı yüksek öğretimdeki öğrenci sayısının yüzde 30 unu bulmuştur. Yüksek öğretimde yüzde 6,8 olan okullaşma oranına, özel okullar ile birlikte ulaşılmış; öğrenci sayısı 1960 da 63 binden 1970 de 172 bine çıkmıştır.

117. Yüksek öğretimde çağ nüfusunun 1960 yılında yüzde 3,3 ü kapsanırken Planlı dönemin son yılında bu oran yüzde 6,8 e ulaşabilmiştir. Planlı dönemde yüksek öğretimdeki öğrencilerin mesleki - teknik, edebiyat ve sosyal bilimler dallarına göre dağılımındaki gelişmeler Tablo 67'de görülmektedir.

TABLO : 66 — Orta ve Yüksek Eğitimde Gelişmeler (1960-1970)

(Bin kişi)

Yaş grupları	1960 - 1961			1965-1966			1970 - 1971		
	Çağ nüfusu (1)	Öğrenci sayısı (2)	Yüzde (3)	Çağ nüfusu (4)	Öğrenci sayısı (5)	Yüzde (6)	Çağ nüfusu (7)	Öğrenci sayısı (8)	Yüzde (9)
I. DEVRE									
Orta öğretim (13-15)	1666,7	341,5	20,5	2 162,0	512,3	23,7	2 555,6	899,0	35,2
II. DEVRE				1					
Orta öğretim (16-18)	1432,5	128,4	9,0	1 790,9	208,6	11,6	2 338,0	413,0	17,7
GENEL,		75,3	5,3		114,5	6,4		258,0	11,0
MESLEKİ		37,5	2,6		69,0	3,8		105,0	4,6
TEKNİK		15,5	1,1		25,0	1,4		50,0	2,1
YÜKSEK ÖĞRETİM (18-22)	1 931,5	63,0	3,3	2 009,1	97,6	4,9	2499,6	172,0	6,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 67 — Kamu Yüksek öğretiminde öğrencilerin Eğitim Dallarına Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam	Fen ve Mühendislik	Tarım	Sağlık	Sosyal bilim ve edebiyat
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1962-63	100,0	21,9	4,9	8,	65,2
1966-67	100,0	22,6	4,1	9,7	68,8
1969-70	100,0	25,3	3,5	10,1	61,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

118. Tablo 67 de görüldüğü gibi, fen dallarındaki öğrencilerin toplam öğrenciler içindeki oranı yüzde 21,9 dan yüzde 25,3 e çıkmış, buna karşılık edebiyat ve sosyal bilimlerin oranı yüzde 65,2 den yüzde 61,1 e düşmüştür. Yüksek öğretim, kalkınmanın gerektirdiği elemanları yetiştirecek eğitim kurumları, eğitim programları, değişen ihtiyaçlara zamanında cevap vermeyi sağlayacak eğitim metodları ile donatılmamış, süreklilik sağlanamamış ve yetişkinler için ,bir yaygın eğitime yer verilmemiştir.

119. Yüksek öğretimde, eğitimin muhtevası ve niteliği eğitim kurumları arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Basan oranları yüzde 18 ile yüzde 100 arasında değişmekte, en yüksek basan oranları genellikle fen dallarında eğitim yapan kurumlarda görülmektedir.

(3) EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ VE SOSYAL ADALET :

120. Birinci ve İkinci Planlarda tüm eğitim sistemi, fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi amacıyla yönelmiş, bir araç olarak alınmıştır. Eğitim sisteminde son on yıllık dönem içinde bu alanlarda büyük gelişmeler olmadığı görülmektedir. Eğitim kurumlarının, öğretmenlerin ve eğitim araçlarının yurt düzeyinde dengesiz dağılımı, fiilî bir fırsat eşitsizliği doğurmaktadır.

121. Planlı dönemde bu alandaki gelişmeler, daha çok nüfuslarının azlığı nedeniyle ilkokul açılması uygun olmayan köyler için yatılı bölge okulları açılması ve yüksek öğretim kurumlarının yurt düzeyinde dengeli dağılımı için girişilen çabaları kapsamaktadır. Yetenekli, başarılı ve dar gelirli öğrencilere dikey sosyal hareketlilik yolunu açmak üzere, kalkınma planlarında öngörülen, kredi, burs ve parasız yatılılık olanaklarının artırılmasındaki gerçekleştirmeler, bu hedefi sağlayacak düzeye ulaşamamıştır. Parasız yatılılık olanaklarının çok sınırlı ve belli meslek okullarında yaratılmış olması, öğrencilerin istedikleri üst okullara devam edebilmelerini engellemiştir.

V. YAŞAMA DÜZEYİNDE GELİŞMELER :

1. REFAH DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER :

(1) ÜCRET DÜZEYİNDEKİ GELİŞMELER :

122. Planlı dönemde işgücü içinde memur ve sigortalı Ücretlilerin sayısı ve oranı yükselirken, gayrisafi yurtiçi hâsıladan aldıkları pay da artmıştır. 1963 yılında gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 11,7 si genel bütçeli kuruluşlarda çalışan memurlara ve sigortalı ücretlilere ödenirken, bu oran 1971 de yüzde 18,2 ye çıkmıştır. Aynı dönemde memur ve sigortalı ücretlilerin iktisaden faal nüfus içindeki payı ise yüzde 7,9 dan yüzde 13,8 e yükselmiştir (Tablo 68).

TABLO : 68 — Memur ve Sigortalı işçilerin Aktif Nüfusa ve Ücret Kazançlarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ya Oranı (Yüzde) (a)

Yıllar	Ücret kazançlarının	Ücretlilerin
	GSYİH'daki payı	iktisaden faal
	(1)	nüfustaki payı
	(1)	(2)
1963	11,7	7,9
1967	15,7	10,9
1971	18.2	13.8

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu istatistikleri (a) Yalnızca Genel Bütçeli kuruluşlarda çalışan memurlar kapsamıştır.

123. Yürürlüğe giren Devlet Memurları Kanunu, kamu kesimi görevlilerinin ücretlerinde genellikle bir artışa yol açmıştır, örgütlenmiş işçiruplarının ortalama ücret düzeyi, Planlı dönemde yüzde 119 artarak yılda 14 400 TL. dolayına varmış, Genel Bütçeli kuruluşlarda çalışan devlet memurlarının maaşları ise sekiz yılda yüzde 111 artarak yılda ortalama 24030 TL. na yükselmiştir (Tablo 69). Çalışanların örgütlenmemiş kesiminde ise, ortalama ücretler yörelere ve işkoluna göre değişmiş, çok defa kanuni asgarî ücretin altında bir düzeyde kaldığı görülmüştür.

124. Kamu ve özel kesim sigortalıları ortalama ücretleri 1963 – 1971 döneminde kamu kesiminde yüzde 153 artarak 1963 de 17,4 liradan 1971 de 44,1 liraya yükselmiş, buna karşı özel kesim ortalama ücretleri Tablo 70 de belirtildiği gibi 1963 de 18,3 liradan yüzde 98 artarak 1971 de 36,3 liraya varmıştır. Aynı dönemde reel ücretler kamu kesiminde yüzde 55 ve özel kesimde yüzde 21 artmıştır.

TABLO : 69 — Ortalama Yıllık Ücretler (a)
(TL.)

Yıllar	Sigortalı İşçi	Endeks	Devlet memuru (b)	Endeks
	(1)	(2)	(3)	(4)
1963	6 540	100	11 340	100
1967	9 430	144	14 240	125
1971	14 350	219	24 030	211

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu

(a) Kanunen ücret mahiyetinde tanımlanmış olan kalemleri kapsamakta olup, aynı menfaatler ve sosyal amaçlı ödemeler dahil değildir.

(b) «Devlet memuru» deyimini ile yalnızca Genel Bütçeli kuruluşlarda çalışan memurlar kastedilmiştir.

TABLO : 70 — Kamu ve özel Kesim Ortalama Ücretleri
(TL.)

Yıllar	Günlük Ortalama işçi kazançları		Günlük Ortalama işçi Reel kazançları (a)	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel
	(1)	(2)	(3)	(4)
1963	17,4	18,3	17,4	18,3
1967	28,0	24,4	23,3	20,3
1971	44,1	36,3	26,9	22,1

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu

(a) Reel ücretler, istanbul ücretliler geçinme endeksi, 1963 : 100 alınarak hesaplanmıştır.

(2) SOSYAL GÜVENLİKTE GELİŞMELER :

125. «Sosyal Sigorta programları kapsamına alınan işgücü, Planlı dönemde 1 milyon 220 bin den 2 milyon 240 bine, sigortalıların toplam ücretliler içindeki payı ise hızlı bir artışla yizde 44 den yüzde 55 e yükselmiştir (Tablo 71). Bununla (birlikte, Planlı dönemde sosyal güvenliğin tüm çalışanlara yaygınlaştırılması gerçekleştirilememiş ve istihdam için dekilerin tümü sosyal sigortalar kapsamına alınamamıştır.

TABLO : 71 — Sigortalıların Toplam Çalışanlar içindeki Yeri
(Bin kişi)

Yıllar	Sigortalı (a) sayısı	Sigortalıların İkti saden faal nüfusa oranı (Yüzde)	Toplam ücretliler	Sigortalıların ücretlilere oranı (Yüzde)
	(D)	(2)	(3)	(4)
1963	1220	9,8	2745	44
1967	1690	12,7	3310	51
1971	2240	16,2	4055	55

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Sigortalı sayısı, T. C. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Zıf adet bağımsız/s Sosyal Sigorta Sandığına bağlı olanları kapsamaktadır.

126. Esnaf, sanatkarlar ve diğer bağımsız çalışanların sigorta kapsamına alınmasını sağlayacak kanun 1972 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu durumda sosyal güvenlik sistemi dışında kalan en önemli grup tarım işçileri olmaktadır.

(5) SAĞLIK :

127. 1963 yılından bu yana uygulanmakta olan Sağlık Hizmetlerinin - Sosyalleştirilmesi Programı ile 1972 yılında 25 il ve 3 eğitim bölgesinde 6 milyon 900 bini kır ve 2 milyon 600 bini şehir kesiminde olmak üzere 9 milyon 500 bin kişiye hizmet götürecek birimler kurulmuş olacaktır. Sosyalleştirme bölgelerinde özellikle hekim ve hemşire istihdamında karşılaşılan sorunlar çözümlenmediğinden, Program yavaşlatılmıştır.

TABLO : 72 — Sağlık Ocak ve Evleri - Sayısal Gelişme (1965 - 1972)

	1963	1967	1971	1972 (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Sağlık ocakları	—	570	869	2 300
(Sağlık evleri (b))	—	193	2271	6 760

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) İkinci Plan 1978 yılı hedefi

(b) 1971 de mevcut sağlık evlerinin 862 si Devlet yapısı, diğerleri kira ya da hibedir.

128. 1972 yılı sonunda ulaşılması öngörülen 10 bin kişiye 25 yatak .-sayısı, 1971 yılı sonunda 25,1 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO : 75 — Yataklı Tedavi Kurumları Yatak Sayısı Gelişmeleri (1962 -1971)

Kuruluş	1962	1967	1971
	(1)	(2)	(3)
SSYB	35 400	42 114	47 885
SSK	3 000	6 331	12 285
Diğer kamu	18 000	22 300	26 931
Özel Sektör	3 600	3 606	4 750
Toplam	60 000	74 301	91 851

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

129. Sağlık personeli sayısında, 1962-1971 yılları arasında olumlu gelişmeler olmuştur. 1962 yılında 9 bin olan hekim sayısı 1971 de 15 bin 800 e, yine aynı yıllar içinde hemşire ve yardımcılar sayısı 1600 den 8 bin 800 e, ebe sayısı 3 bin 700 den 11 bin 300 e çıkmıştır. Sağlık personeline düşen nüfus sayılarında ise iyileşmeler görülmektedir. 1962 de doktor başına 3 bin 200 kişi düşerken bu oran 1971 de 2 bin 300 e, hemşire ve yardımcılarında 18 bin 600 den 4 bin 200 e, ebelerde 7 bin 800 den 3 bin 200 e ulaşmıştır (Tablo 74). Bu gelişmelere rağmen, genellikle sağlık personelinin yetiştirilmesinde Plan hedeflerinden geri kalınmıştır.

TABLO : 74 — Sağlık Personeli Sayısı ve Bir Personele Düşen Nüfus (1962 - 1971}

	1962		1967		1971	
	Sayı (1)	Bir personele düşen nüfus (2)	Sayı (3)	Bir personele düşen nüfus (4)	Sayı (5)	Bir personele düşen nüfus (6)
Hekim	9,0	3,2	11,9	2,8	15,8	2,3
Hemşire ve Hem. yardımcısı	1,6	18,6	6,2	6,3	8,8	4,2
Sağlık memuru	3,4	8,4	6,9	5,5	9,9	3,7
Ebe	3,7	7,8	5,6	5,8	11,3	3,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(4) KONUT:

130. Konut sayısı Planlı dönemde önemli artışlar göstermiştir. Bir bölümü yenileme ve büyük şehirlerdeki konut yapımından doğan bu artış, 1971 yılından itibaren yavaşlamış ve konut ortalama alanı Plan hedefleri yönünde olumlu gelişmeler göstermiştir. Yavaşlama, özellikle üç büyük şehirde konut yapımını etkilemiştir. Ruhsatlı birim konut alanında Planlı dönem başı ile sonu arasındaki düşme ve birim sayısındaki azalmalar bu bulguyu kanıtlar niteliktedir (Tablo 75).

131. Nüfusu 10 bini aşan yerlerde konut sayısının 1972 yılı sonunda 2 milyon 800 bine ulaşması beklenmektedir. Oda başına düşen nüfus, 1955 de 2,2 iken, 1965 de 2,0 ve 1970 de 1,9 düzeyine inmiştir.

132. Şehir konutlarında yıllık yapım 1962 de 88 binden, 1971 de 150 bine yükselmiş, ortalama birim inşaat alanı 105 m² den 94 m² ye düşmüştür (Tablo 75).

TABLO : 75 — Şehirlerde Yıllık Konut Yapımı ve Ortalama Alan

	Birim sayısı	Ortalama alan (m ²)
1962	88600	105
1967	04400	97
1970	154000	99
1971	150400	94

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

133. 10 binden az nüfuslu yerleşme birimlerinde 1965 yılında 3 milyon olan konut sayısının, 1972 yılı sonunda 4 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

3. YERLEŞME :

134. Planlı dönemde Doğu Marmara yöresi ve özellikle İstanbul metropolü büyük nüfus çekim merkezi haline gelmiştir. Bunun yanında Ankara, Antalya Çukurova, Diyarbakır, Gaziantep ve Van yörelerinin nüfus içindeki nispi önemi,

Planlı dönem boyunca artmışsa da gelişme Doğu Marmara ölçüsünde olmamıştır. Ülkedeki nüfus hareketlerinin incelenmesi bu bulguları kanıtlayıcı niteliktedir. 1965 yılı nüfus sayımının sonuçlarına göre iç göçlerin yüzde 46,1 ini Marmara yöresi, yüzde 36,6 sını İstanbul metropolü çekmiştir 25. öte yandan, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu yöreleri göç veren başlıca bölgeler niteliğinde görülmektedir. Bu yöreler toplam iç göç hareketinin yüzde 70 ine kaynak olmaktadır. Hızlanan iç göç, Planlı dönemde, doğal kaynaklarla nüfusun yerleşimi arasındaki dengenin sağlanamadığını göstermektedir.

(1) ŞEHİRLEŞME :

135. Türkiye'de 1950 yılından sonra hızlanan demografik şehirleşme ²⁶ Planlı dönemde de bu özelliğini sürdürmüş, 500 binden çok nüfuslu 3 gehirde yaşayanlar toplam şehirli nüfusun yüzde 31 ine ulaşmıştır. (Tablo 76). öte yandan şehirselleşme birimi ve şehirleşme hızında da önemli gelişmeler olmuştur. 1960-1965 döneminde şehirleşme hızı yılda ortalama yüzde 5,0, 1965-1970 döneminde yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO : 76 — Nüfuts Grupları itibariyle Şehir Sayıları ve Şehirleşme Oranları 1950 - 1970)

Şehir nüfusu Grupları (000)	1950		1960		1970	
	Şehir sayısı (1)	Şehirleşme oranı (2)	Şehir sayısı (3)	Şehirleşme oranı (4)	Şehir sayısı (5)	Şehirleşme oranı (6)
10 — 20	65	21,6	69	13,4	134	14,0
20 — 50	30	23,7	52	21,0	85	20,3
50 — 100	6	10,2	18	17,5	21	11,1
100 — 250	3	11,6	6	12,6	17	18,6
250 — < 600	1	7,5	1	5,2	2	4,9
500 +	1	25,4	2	30,3	3	31,1
Şehirler Toplamı	106	100,0	148	100,0	262	100,0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

Hızlı şehirleşmenin doğal bir sonucu olarak bir yandan şehirlerdeki alt yapı ihtiyaçları artarken, öte yandan arsa spekülasyonunun devam etmesi sonucu arazi değerleri de hızla yükselmiştir.

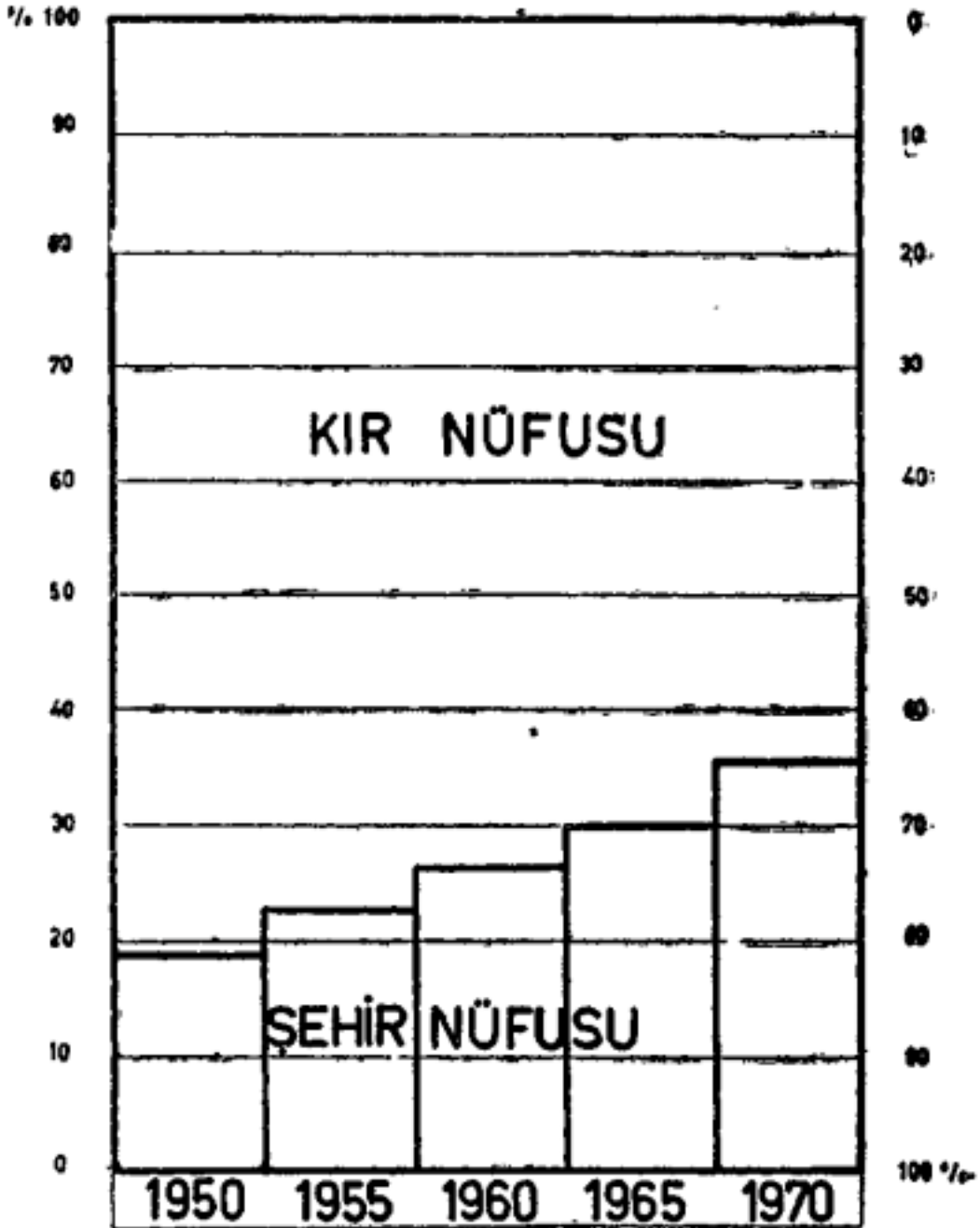
²⁵ Bu oranlar, doğum yeri esas alınarak hesaplanmıştır.

²⁶ Demografik şehirleşme; şehirlerde ekonomik ve sosyal faaliyetlerin emme kapasitesinden fazla nüfusun yığılmasıdır

Şekil : 15

KIR ve ŞEHİR NÜFUSLARININ TOPLAM İÇİNDEKİ PAYI

KAYNAK : DPT

(2) *KIRSAL YERLEŞME* :

136. Planlı dönemde şehirlere doğru oluşan nüfus akımı sonucu, kırsal yörelerde yaşayanların toplam nüfus içindeki oranında düşme görülmektedir. 1960 yılında kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı yüzde 73,7 iken 1970 yılında yüzde 64,1 e düşmüştür (Şekil 15). Bununla beraber mutlak değer olarak kırsal nüfus, 1960 da 20,4 milyon kişi iken, 1970 yılında 22,9 milyon kişi dolaylarına çıkmıştır.

*TABLO : 77 — Kırsal Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Değişmeleri
(1950 -1970)*

(Bin kişi)

Yıllar	Toplam nüfus	Kırsal nüfus	Kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı (Yüzde)
1980	20947	17075	81,5
1955	24065	18631	77,5
1960	27755	20447	73,7
1960	31391	22009	70,1
1970	35667	22861	64,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

137. Kırsal nüfusun çok sayıda ve dağınık yerleşim biçimi Planlı dönemde bir değişiklik göstermemiştir. 1967 yılında tamamlanan bir çalışmaya göre kırsal alanda yerleşim birimi sayısı 65.277 olarak saptanmıştır. İçişleri Bakanlığındaki 1969 yılı kayıtları ise yerleşme birimlerinin sayısını 74000 olarak vermektedir. 74.000 yerleşme biriminden 35 400 ü Köy Kanununun uygulandığı ve köy olarak tanımlanan yerleşme birimleridir. 38.600 ü ise idarî yönden Köy Kanununun uygulandığı yerleşimlere bağlı çiftlik, mahalle, mezra, kom, oba, divan, iskele ve istasyon gibi az haneli yerleşme birimleridir. Yerleşme birimlerinden 887 sinde bucak ve 746 sında belediye vardır.

138. Kırsal yerleşimin çok sayıda birimden oluşan bu dağınık dokusu nedeniyle kırsal alanlara götürülen hizmetin düzeyinde yeterli bir gelişme olmamıştır.

SONUÇ :

139. Planlı dönemde ekonomik ve sosyal yapıda «ağlanan erişmeler, gerek Planda yer alan hedeflere ulaşma, jpprek Türkiye'nin Jeopolitik durumu ve diğer ülkelere göre bulunduğu düzey bakımından önceki bölümlerde ayrıntılarıyla açıklanmıştır. On yıllık Plan uygulaması sonucunda, Türkiye'nin 1972 yılında ulaştığı ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi, Planlı dönemin başlangıcı olan 1962

²⁷ İkinci Planda 6SSf olarak belirtilen kırsal yerleşme birimi sayısı 1961 yılında Devlet İşleri tarafından başlatılan ve 1961 de Köy İşleri Bakanlığınca tamamlanan 7 ve daha çok haneli yerleşme birimlerini kapsayan bir envanter çalışmasına dayanmaktadır

yılı ile karşılaştırmalı olarak Tablo 78 de gösterilmiştir. Bu tablodaki göstergelerin ekonomideki ve toplumdaki değişimleri yansıtacak nitelik taşımalarına dikkat edilerek, Üçüncü Kesim'de tanımı verilen kalkınma kavramını sayılaştıran özellikte olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

TABLO :78 — *Ekonomik ve Sosyal Gelişme Göstergeleri*

	1962 Gerçekleşme (1)	1972 (2)
<i>Ekonomik göstergeler :</i>		
1. Fert başına gelir (\$)	243	364
2. GSYİH (FF) içinde tarım gelirinin payı, %	39,0	28,1
3. GSYİH (FF) içinde sanayi gelirinin payı, %	17,0	22,6
4. GSYİH (FF) içinde hizmet gelirlerinin payı, %	44,0	49,3
5. İmalât sanayii içinde tüketim malı sanayilerinin payı, %	62,3	46,6
6. İmalât sanayii içinde aramaları sanayilerin payı, %	27,8	39,41
8. Fert başına toplam tüketim (Bin TL.)	1,681	4,09
9. GSMH içinde yatırımların payı, %	15,1	21,0
10. Fert başına çelik tüketimi (Kg.)	20,9	58,5
11. Fert başına çimento tüketimi (Kg.)	79,0	195,0
12. Fert. başına kömür tüketimi (Kg.) (d)	219,0	302,2
13. Fert başına pamuk ipliği tüketimi (Kg.)	3,1	5,1
14. Fert başına elektrik enerjisi tüketimi (Kw.)	118,0	294,0
15. Hektar (başına saf bitki besin maddesi (Kg/	4,1	33,0
<i>Sosyal göstergeler :</i>		
1. Yurtiçi nüfus (Milyon kişi)	29,2	37,5
2. Tabii nüfus artış hızı (1960-1965); (1965-1970)	2,6	2,7
3. İşgücüne katılma oranı, %	44	38
4. Tarımda çalışanların tüm işgücüne oranı, %	77	65
5. Sanayide » » » »	8	11
6. Hizmetlerde » » » »	15	24
7. İstihdam/işgücü arzı (e)	92	89
8. Yüksek öğrenim okullaşma oranı, %	(a) 3,0	(b) 6,8
9. Genel+Meslekî+Teknik Orta öğ. (II. devre) okullaşma oranı, %	(a) 9,0	(b) 17,7
10. Meslekî-t- Teknik Orta öğ. (II. devre) okullaşma oranı, %	(a) 3,7	(b) 6,7
11. Şehirleşme oranı, %	27	38
12. Doktor başına nüfus (Kişi)	3200	2300
13. Yatak başına nüfus (Kişi)	485	410 (c)
14. 1000 kişi başına radyo sayısı	52	120
15. Fert başına hayvani protein tüketimi (Gr. gün)	16,8	19,3
16. Fert başına tahıl tüketimi (Gr. gün)	730	674

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1960-61 ders yılı

(b) 1970-71 ders yılı

(c) 1971 yılı gerçekleşme

(â) Taşkömürü eşdeğeri olarak (6700 KCal/Kg.)

(d) Gizli işsizler istihdamdan düşülerek hesaplanmıştır.

140. Daha sonraki bölümlerde açıklanan kalkınma kavramı, Türkiye için yalnızca büyüme anlamına gelmemekte; aynı zamanda ekonomik ve sosyal yapıyı sanayileşmiş toplum yapısına dönüştürmeyi hedef alan çabaları da ifade etmektedir. Bu nedenle Birinci ve İkinci Plan sonuçlarının değerlendirilmesinde tek başına, gayrisafi millî hasıla artış hızı kalkınmanın bir ölçüsü olarak alınmamış; ekonomideki ve toplumdaki değişimleri yansıtacak diğer büyüklüklere de gösterge olarak yer verilmiştir.

141. Sanayileşmiş toplum yapısını ekonomik alanda yansıtan temel göstergeler Tablo 78 de yer aldığı şekilde, fert başına gelir, Gayrisafi yurtiçi hasılanın sektörler itibariyle bileşimi, imalât sanayiinin alt sektörlerle bölümünü, gayrisafi millî hâsıla içinde yatırımların payı ve bazı temel mallarda birey başına tüketimdir. Bu göstergelerle Türk ekonomisinde son on yılda sağlanan gelişmeyi ve sanayi toplumu yapısına dönüşümü oldukça yeterli bir biçimde değerlendirme olanağı vardır.

142. Tablo 78 de görüldüğü gibi, 1962 yılında, gayrisafi yurtiçi hasıla içinde tarım gelirlerinin payı yüzde 39.0, sanayiinin payı yüzde 17.0 ve hizmetlerin payı da yüzde 44,0 dır. 1972 ye gelindiğinde tarım sektörünün payı dikkate değer ölçüde düşürülmüş buna karşılık sanayi ve hizmetlerin payında bir yükselme sağlanmıştır.

143. Öte yandan Planlı dönemde Türk ekonomisinde, yatırımların gayrisafi millî hasılaya oranını artıyma yönünde büyük çabalar gösterilmiş ve 1962 yılında yatırımların gayrisafi millî hasılaya oranı yüzde 15,1 iken 1972 yılında yüzde 21,0 a yükseltilmiştir.

144. Planların hedef aldığı ölçüde yapısal bir değişiklik sağlanamamakla birlikte, imalat sanayiinin yapısında belirli bir iyileşme gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1962-1972 döneminde toplam imalat sanayii içinde tüketim malları üretiminin payında önemli bir düşme olmuş, buna karşılık ara malları üretimi dikkate değer ölçüde yükselmiştir. Ancak yatırım malları üretiminin payında bu ölçüde bir gelişme sağlanamamıştır.

145. Kalkınma çabalarının sosyal açıdan değerlendirilmesinde Tablo 78 de yer alan işgücüne katılma oranı, işgücünün sektörler itibariyle dağılımı, istihdam olanaklarındaki artışlar, eğitim ve sağlık hizmetlerinde sağlanan iyileşmeler gibi göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergeler topluluğu, kalkınmanın yaşama düzeyine yansımaları sonucu toplumsal hayatta ve fertlerin arzularını yerine getirme olanaklarında meydana gelen iyileşmeleri dolaylı olarak ortaya koymaktadır.

146. Tablo 78 de görüldüğü gibi, 1962-1972 döneminde çalışan işgücünün sektörler itibariyle dağılımında sanayi ve hizmet kesimleri lehine gelişme sağlanmıştır. Tanımda çalışanların toplam işgücüne oranındaki azalma, yaşama düzeyinde sağlanan, olumlu bir gelişmenin göstergesi sayılabilmektedir. Sanayi kesiminde çalışanların payındaki artışlar yurt düzeyinde, toplam verimliliğin belli bir ölçüde yükseldiğini belirlemektedir, öte yandan toplumda daha çok kişiye eğitim olanağı sağlandığı, sağlık şartlarının iyileştiği ve beslenme kalıplarında da kalkınmaya paralel de gelişmelerin belirdiği açıkça görülmektedir. Tablo 78 de yer alan fiziksel

göstergelerden birey başına çelik, enerji, çimento, pamuk ipliği, hayvani protein tüketimleri ve benzeri göstergelerdeki iyileşmeler de gerek yaşama düzeyindeki, gerek sanayileşme alanındaki gelişmeleri yansıtmaktadır.

147. Planlı dönemin sonuçları, hedeflere ulaşma açısından değerlendirildiği gibi, bu sonuçlarla varılan gelişmişlik düzeyi Türkiye'nin çağdaşlaşma ülküsü, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri ve jeopolitik durumu nedeniyle yarışmak ve yetişmek zorunda bulunduğu ülkelere göre de değerlendirilmiştir. Bu amaçla kesim içinde çeşitli konulara ilişkin olarak uluslararası karşılaştırmalar yapılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ile komşu ülkeler ve kalkınma çabalarına yaklaşık olarak Türkiye ile aynı yıllarda girişmiş bulunan ülkelere istatistik verileri bulunabilenlerin gelişmişlik düzeyleri, yeni kalkınma kavramını yansıtan göstergeler itibariyle Tablo 79 ve 80 de toplu olarak gösterilmiştir.

148. Bu konudaki karşılaştırmalar Türkiye'nin bu bakımdan henüz yeterli bir gelişmişlik düzeyine ulaşamamış olduğunu göstermektedir. Türkiye on yıllık dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızından daha yüksek bir büyüme hızına ulaşmış olmasına rağmen fert başına geliri halen, Tablo 79 da görüldüğü gibi karşılaştırmaya konu olan ülkelere az ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinden çok geride bulunmaktadır. Türkiye'nin tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki paylarının belirlediği ekonomik yapısının, tabloda ele alınan ülkelerle, özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ile karşılaştırılması sanayi toplumu olma çabalarının yetersiz kaldığını göstermektedir, öte yandan Türkiye, sanayi iç yapısı bakımından da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin düzeyine henüz ulaşamamıştır. (Bkz. Tablo 9). Türk ekonomisinde yatırımların gayrisafi millî hasılaya oranını artırma çabaları gelişme yolundaki bazı ülkelere göre başarılı olmuşsa da bazılarında ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerine göre geride kalmıştır.

149. Aynı zamanda sanayileşmenin ve yaşama düzeyinin de göstergeleri olan bazı mallarda fert başına fiziksel tüketim miktarları, pamuk ipliği hariç diğer bütün mallar itibariyle karşılaştırmaya konu alınan ülkelere genellikle düşük bulunmaktadır.

150. Öte yandan, sosyal gelişmişlik düzeyinin belirtileri olan Tablo 80 deki göstergeler Türkiye'nin tarım toplumu yapısını sürdürdüğünü, tarımın nüfusun diğer ülkelere göre nüfusun çok daha büyük bir kesimine geçim kaynağı olduğunu, işgücü fazlası sorununun diğer ülkelere göre daha ağır bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, mesleki ve teknik öğretimin diğer ülkeler ölçüsünde gelişmediği, sağlık hizmetlerinde yeterince iyileşme sağlanamadığı, beslenme koşullarının bu ülkelerin biri hariç diğerlerinin gerisinde olduğu, sonuç olarak yaşama düzeyinin bu ülkelere ölçüsünde yükseltilememiş. bulunduğu anlaşılmaktadır.

TABLO : 79 — Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Açından Uluslararası Karşılaştırması
AET Ülkeleri

	Türkiye 1972 (1)	B. Almanya (2)	Fransa (3)	İtalya (4)	Hollanda (5)	Lüksemburg (6)	Belçika (d) (7)	Bazı Komşu Ülkeler			Gelişmekte olan ülkeler		
								Bulgaristan (8)	Yunanistan (9)	Yugoslavya (10)	Meksika (11)	İspanya (12)	Portekiz (13)
1. Birey başına gelir (Dolar) (b)	364	2190	2460	140 0	1760	2420	2010	873	840	404	611	663	454
2. GSYİH (FF) içinde tarım gelirinin payı (c)	28,1	4	7	11	7		5 (a)	26	21	24	—	16	19
3. GSYİH (FF) içinde sanayi gelirinin payı (c)	22,6	44	38	31	42		35 (a)	48	19	33	—	29	38
4. GSYİH (FF) içinde hizmet gelirinin payı (c)	49,3	52	55	68	51		60 (a)	25	58	42	—	55	43
5. Birey başına özel tüketim (Dolar) (b)	237	1390	1080	960	1220	1300 (b)	1470		640	276	—	600	430
6. GSMH içinde toplam yatırımların payı (c)	21,0	25,2	26,2	30,1 (b)	27,3		22,1 (a)	..	29,7	30,4	18 (a)	24,4 (b)	19,2
7. Birey başına çelik tüketimi (Kg.) (b)	68,5	ese	443	352	390		47,0 (a)	208	80	143	76	240	79
8. Birey başına çimento tüketimi (Kg.) (b)	195	553	536	580	415	674	508	347	485	236	14	400	203
9. Birey başına katı yakıt (Kömür eş değeri) tüketimi (Kg.) (c)	302	2155	1189	216 5	»59		255 (a)	2177	239	767	38	479	100
10. Birey başına pamuk ipliği tüketimi (Kg.) (b)	5,1	4,3	4,9	4,1	4,9		6,7 (a)	8,4	5,1	4,8	3,0	3,8	9,1
11. Birey başına enerji tüketimi (Kwh) (b)	294	3323	2406	184 8	2486	6902	2671	1671	866	1006	—	1450	602
12. Hektar başına saf bitki besin maddesi (b)	33	349,1	187,8	73,8	626,18		528,5 (a)	133,3	71,4	62,5	18,3	45,5	40,9

Kaynak:

1. Finance and Development IMF, Yearbook of National Accounts Statistics U. N.
- 1-4. Yearbook of National Accounts U. N.
5. Economic Survey OECD
6. Yearbook of National Accounts U. N. Economic Survey OECD
7. Statistical Yearbook U. N.
8. Cement Industry OECD
9. World Energy Supplies, U. N. Statistical Paper»
10. Statistical Yearbook U. N.
11. Annual Bulletin of Electric of Electric Energy Statistics for Europe U. N., Statistical Yearbook U. N.
12. Fertilizers An Annual Review of World Production, consumption and trade 1968

Açıklamalar:

(a) 1967 yılı rakamlarıdır.

(b) 1969 yılı rakamlarıdır.

(c) 1968 yılı rakamlarıdır.

(d) Lüksemburg'a ait rakam gösterilmediğinde, Belçika'ya ait rakam her iki ülkeyi bir arada göstermektedir.

TABLO: 80 — Gelişmişlik Düzeyinin Sosyal Açından Uluslararası Karşılaştırmast

	AET Ülkeleri						Bazı komşu ülkeler			Gelişmekte olan Ülkeler			
	Türkiye 1972 (1)	B Almanya (2)	Fransa (3)	İtalya (4)	Hollanda (5)	Lüksemburg (Ö) (6)	Belçika (d) (7)	Bulgaristan (8)	Yunanistan (9)	Yugoslavya (10)	Meksika (11)	İspanya (12)	Portekiz (13)
1. İşgücüne katılma (Yüzde)	38	43,3	39,7	35,2	34,8	£2,0	38,2	31,0	40,1	17,0	40,0	37,0	32,5
2. Tarımda çalışanlar/tüm iş-gücü (Yüzde)	65	9,6	15,1	21,3	7,6	12,0	52,0	10,4	54,0	9,0	40,0	31,0	31,5
3. Sanayide çalışanlar/tüm işgücü (Yüzde)	11	41,0	30,4	32,2	30,7	45,3	36,4	43,4	14,5	40,0	36,0	28,6	20,0
4. Hizmetlerde çalışanlar/tüm işgücü (Yüzde)	24	41,3	44,3	36,9	50,8	42,6	49,9	35,6	27,0	40,0	20,0	32,0	33,5
5. İstihdam/işgücü arzı (Yüzde)	89	97,5	95,6	94,4	95,5	100,0	95,3	..	93,4	..	..	97,2	93,9
6. Yüksek öğrenim okullaşma oranı (Yüzde)	6,8	9,8	12,7	3,0	14,2	22,5	10,3	18,1	7,8	14,0	28,0	2,9	3,8
7. Mesleki - Tek. Orta öğ.(II) okullaşma oranı (Yüzde)	6,7	56,7	12,0	12,8	35,3	23,0	48,3	38,9	0,3	24,0	3,0	5,5	15,1
8. Genel - Mes. Tek. Orta öğ. (II) okullaşma oranı (Yüzde)	17,7	58,5	40,6	47,2	70,1	52,0	76,9	54,0	50,2	34,0	18,0	18,0	23,6
9. Şehirleşme oranı (Yüzde)	38,0	38,4	70,0	48,0	78,0	62,0	..	49,0	44,0	..	55,0	40,0	22,8
10. Yatak başına nüfus	410	90	150	100	190	80	640	90	170	180	510	220	170
11. 1000 kişi başına radyo	120	519	282	170	263	293	208	202	90	98	..	90	56
12. Hayvani protein gram/kişi/gün	19,3	51,6	60,3	37,8	63,7	49,5	49,5	..	43	21,3	15,2	..	33,5
13. Tahıl tük. gram/kişi/gün	674	191	225	357	188	228	228	..	331	514	356	..	379

Kaynak:1-5 — *Statistiques de la Population Active OSCD, Statistical Yearbook ÜN., Labor Force Statistics ILO*6-8 — *L'education dans le Monde III, L'enseignement du Second Degre, L'education dans is Monde Organization et statistiques, TVarld Survey of Education IV, Higher education,*9 — *Statiscial Yearbook U. N.*10-11. *Statistical Yearbook U.N.*12-13 *Production Yearbook FAO***Açıklamalar :**(1) *Radyo sayısı 1959 - 60, Fransa'nın öğretimle ilgili verileri 1966, diğer veriler ise 1969 yılı içindir,*(2) *Sanayide çalışanlar, tüm işgücü oranında inşaat, sanayi kapsamı dışında tutulmuştur.*

İKİNCİ KESİM

Uzun dönemde hedefler ve amaçlar

UZUN DONEMDE HEDEFLER VE AMAÇLAR

GİRİŞ:

Birinci kesimde Planlı dönemde ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen değişimler sayılaşdırılabilir özellikleri ile belirlenmiş; bu değişmelerden bazıları, uluslararası karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştı.

Türk toplumundaki sosyo-ekonomik yapı değişikliğinin kanıtlan, sadece Birinci Kesimde verilmiş olan sayıların gösterdiği ölçülebilir gelişmelerle kalmamaktadır. Bu ölçülebilir gelişmelerin ötesinde toplumda, sayılarla kanıtlanması güç, fakat gözlenebilen değişimler de meydana gelmektedir. Plan hedeflerine ulaşmadaki bazı aksamalara ve gecikmelere rağmen, sayısal göstergeler ve gözlenen olgular, Türk toplumunun kalkınma yolunda önemli aşamalar kaydettiğini göstermektedir. Karşılaşılan bazı sorunların çözümünde Planlı dönemde önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, Türkiye, Üçüncü Plan döneminin başında bir kısmı yakın geçmişten devralınan, bir kısmı ise yeni belirmeye başlayan birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Türk toplumunun temel sorunları; bu sorunların çözümünü sağlayacak gelişmişlik düzeyinin tanımı ve bu düzeyin benimsenmesinin gerektirdiği uzun dönemli amaçlar; bu amaçların gerçekleştirilmesini sayılaşdırılan ve zamana bağlayan uzun dönemli hedefler; İkinci Kesimde ele alınan başlıca konular olmaktadır.

İkinci Kesim dört bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde Üçüncü Plan dönemine girilirken Türk toplumunun temel sorunları üzerinde durulmuş ve bu sorunlar, hızlı nüfus artışı, istihdam yetersizliği ve verim düşüklüğü, 'gelir dağılımında dengesizlik, nitelik ve nicelik yönünden eksik eğitim ve sağlık hizmetleri, dağılık yerleşme, iç tasarruf açıkları ve kredileme sistemindeki bozukluklar, üretim faaliyetlerinin örgütsel ve teknolojik geriliği, dış ticaret açıkları ve dış ticaretin yapısı, kalkınma çabalarına yeterince katkıda bulunamayan, masraflı ve yavaş işleyen bir kamu yönetimi ve ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerden doğan sorunlar olarak sıralanmıştır.

İkinci Bölümde, Anayasal amaçlar ve ilkeler doğrultusunda, Türk toplumunun uzun dönemli amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar; yaşama düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşme, dış kaynaklara bağlılığın azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesidir.

Sorunların çözümlenerek, bu amaçların gerçekleştirilmesi için kalkınmanın 1990 lara kadar uzanan bir perspektif içinde ele alınmasının gerekliliği, Üçüncü Bölümde nedenleriyle açıklanmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise, uzun dönemli amaçlara ne ölçüde erişilebileceğini ve amaçların nasıl bağdaştırılacağını göstermek üzere uzun dönemli sayısal hedefler verilmiştir. Bu bölümde, uzun dönemli perspektifin ilk

aşaması olan Üçüncü Planın hedeflerine yalnızca değinilmekle kalmamış, söz konusu hedefler, ayrıntılı olarak Üçüncü ve Dördüncü Kesimde ele alınmıştır.

Ekonomik ve sosyal hedeflerin belirlenmesinde sayılaştırılabilir özelliklere bilinerek ağırlık verilmiş olması, diğer gelişmelerin önemsenmediği ya da bu gelişmelerin kendiliğinden gerçekleşebileceğinin varsayıldığı anlamına alınmamalıdır. Kalkınma sürecinin bazı gelişmeleri kendiliğinden uyaracağı kabul edilebilirse de, bu tür «uyarılmış» gelişmeler yanında toplumca bazı kararların alınması ve belirli politikaların izlenmesi de gerekli olmaktadır. Bunların neler olduğu ve ne gibi gelişmelere kaynak olacağı, genel politikalar ile reformlara ayrılmış bulunan Beşinci Kesimde ayrıntıları ile ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ PLANA GİRERKEN TÜRK TOPLUMUNUN TEMEL SORUNLARI

151. On yıllık Plan uygulamasının Türk ekonomisinde ve toplumsal hayatında sağladığı olumlu gelişmeler, Birinci Kesimde ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Sağlanan bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin bugün yarışmak ve yetişmek durumunda bulunduğu ülkelerle karşılaştırılması, Türk ekonomisinin henüz yeterli 'bir gelişmişlik düzeyine ulaşmadığını ortaya koymaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türk toplumunun karşılaştığı temel sorunların kısa dönemde çözümlenebilir niteliklerde olmamasıdır. Ayrıca Birinci ve İkinci Planlarda öngörülen hedeflere her alanda tam olarak erişilememesi bu sorunların çözümünde gecikmelere yol açmıştır.

152. Gerçekten son on yılda harcanan çabaların sonunda, temel sorunlar belli ölçülerde hafifletilmiş, ancak tamamen giderilememiştir. Bu bakımdan. Üçüncü Plan dönemine girerken Türkiye, temel sorunlarını çözümleyememiş ve yeterli bir gelişmişlik düzeyine ulaşamamış bir ülke görünümündedir.

153. Gerek Türk toplumunun çağ'daş uygarlık düzeyine ulaşmak amacı, gerek Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerde geçiş dönemine girilmiş bulunması, sorunların çözümünde belirli nitelikler aranmasını zorunlu kılmaktadır. Üçüncü Plan dönemine girerken Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu ortaklığı ilişkilerinde, gümrük birliğine aşamalı uyum devresi olan geçiş dönemi başlamış bulunacaktır. Bu durum, Türkiye'nin bugün karşılaştığı sorunların gümrük birliğinin tamamlanma yılı olan 1995 e kadar bu birliğe katılmanın gerektirdiği biçimde çözümlenmesini zorunlu kılmaktadır.

154. Söz konusu sorunlar, planlarla öngörülen süreler içinde ve belirli bir düzeyde çözüme kavuşturulmak zorundadır. Bu durum kalkınmanın uzun dönemli perspektif içinde ele alınmasını gerektiren nedenler arasındadır. Perspektifin «ilk aşamalarında» tüm sorunların çözülemeyeceği kanısı uyanabilir veya seçilen yaklaşımlar belli bir sorunun çözümü için yeterli görülmebilir. Ancak perspektifin ilk aşamalarında bu yaklaşımların «uzun dönemde» sağlayacağı olanaklarla bugünkü sorunların büyük ölçüde ortadan kalkması beklenmektedir.

155. Bu bölümde, «Yeni Strateji» de yer alan ve Türk toplumunun uzun dönemde çözümlenmesi öngörülen sorunları;²⁸ (i) Hızlı nüfus artışı, (ii) istihdam, (iii) Gelir dağılımı (iv) Eğitim, (v) Sağlık, (vi) Yerleşme, (vii) İç tasarruf açığı, (viii), Yaşama düzeyinin düşüklüğü ve dengesiz gelir dağılımı (ix) Dış ticaret, (x) Kamu yönetimi, (xi) Avrupa Ekonomik topluluğu ile gümrük birliği ve Teknoloji, başlıkları altında aşağıda incelenmiştir. Bundan sonraki bölümlerde yer alan amaç ve hedeflerin tespitinde bu sorunlar özellikle gözönünde bulundurulmuştur.

²⁸ *Gelişmiş ülkelerde bağımlılık oranının ortalama binde 550 dolayında olduğu gözününde tutulduğunda, Türkiye açısından konunun önemi açıkça belirmektedir.*

I. NÜFUS İLE İLGİLİ SORUNLAR :

156. Türkiye'nin nüfusu 1970 sayım sonuçlarına göre 35,7 milyonu bulan büyüklüğü, yüzde 2,7 oranındaki doğal artış hızı, 0-14 genç yaş grubundaki nüfusun toplam içinde yüzde 41,1 e ulaşan yüksek payı ve yurt düzeyindeki dengesiz dağılımı ile ekonomik ve sosyal gelişmeyi iki yönlü etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal kalkınma nüfusun (i) ölüm, (ii) doğum, (iii) göç gibi üç temel unsurunu etkileyerek yapısal niteliğini değiştirmektedir. Sağlık koşullarının iyileşmesi, ekonomik ve sosyal refahın artması sonucunda (Bakınız : Birinci kesim, yaşama düzeyindeki gelişmeler) ölümlerin, özellikle çocuk ölümlerinin azalması, kadının ekonomik ve sosyal hayatta geleneksel fonksiyon ve rollerinin değişmesi ve ailelerin küçülmesi, bir yandan nüfus yapısındaki değişimleri hızlandırırken öte yandan nüfusun artışını yavaşlatmaktadır.

157. Türkiye dünyada nüfusu en hızlı artan ülkelerden biridir. Bugün Avrupa ülkelerinin çoğunda nüfus artış hızı yüzde 1 in altına düşmüş bulunmaktadır. Tablo 81 de gelişmiş ülkelerle az gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de ölüm, doğum oranları ile doğal nüfus artış hızları karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

158. Türkiye'de gerek doğum, gerek ölüm oranları azalmışsa da gelişmiş ülkelerle yapılan karşılaştırmalar bu oranların yine de yüksek bir düzeyde bulunduğunu göstermektedir, öte yandan nüfusun yaş bileşiminde yalnızca hizmet talep eden tüketici grubun ağırlık taşınması, başka bir deyişle genç yaşların payının yüzde 41,1 gibi yüksek bir düzeyde oluşu, Tablo &'2 de görülen binde 836 dolayındaki bağımlılık oranının önemli bir nedeni olmaktadır.

159. Yapılan tahminlere göre Türkiye nüfusu 1995 de 65 milyon dolaylarında olacaktır. Ancak nüfusun ekonomik ve sosyal kalkınma ile ikili ilişkisi sonucu nüfus büyüklüğünün imafro düzeyde tasarruf - yatırım - tüketim - istihdam bağıntılarını ve bu bağıntılara ilişkin politika kararlarını etkileyeceği açıktır, öte yandan, 1990 ların ortalarında bağımlılık oranının binde 700 dolayına düşeceği tahmin edilmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında bu oran yine de yüksek bir düzeyi temsil edecektir. Gerek yüksek bağımlılık oranı, gerek hızlı nüfus artışı nedeniyle fertlerin alt yapıdan beslenmeye, eğitimden sağlığa kadar her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, gelecek dönemlerin önemli bir sorunu olacaktır.

TABLO : 81 — 1950 -1970 Döneminde Doğum, Ölüm Oranları ve Nüfus Artış Hızları

Alt dönemler	GELİŞMİŞ ÜLKELER (a)			AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER (b)			TÜRKİYE (c)		
	Doğum oranı	Ölüm oranı	Nüfus artış hızı	Doğum oranı	Ölüm oranı	Nüfus artış hızı	Doğum oranı	Ölüm oranı	Nüfus artış hızı
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1950 — 60	23,0	10,0	13,0	41,0	21,0	20,0	46,2	19,5	26,7
1960 — 70	19,0	9,0	10,0	41,0	17,0	24,0	41,2	14,5	26,7

Kaynak : (a) ve (b) : U. N., «1970 Report on the World Social Situation»
(c) Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 82 — 1955 — 1970 Yılları Arasında Bağımlılık Oranındaki Değişmeler

Yıllar	Bağımlılık oranı (Binde) (a)	0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı (%)
	(1)	(2)
1955	753	39,4
1960	814	41,3
1965	845	42,0
1970 (b)	836	414

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) İktisaden faal 1 000 kişinin kendisi dışında bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı,

(b) 1970 sayımı geçici sonuçları.

160. Çağdaşlaşma ve sanayileşmenin doğal sonucu olarak yaşama ve gelir düzeyindeki iyileşmelerle, toplumsal davranışlardaki değişmeler, kalkınmaya ayrılacak kaynakları etkileyecek nitelikte yeni bazı sorunların doğmasına yol açabilecektir, (i) Nitekim, kadın eğitiminin yaygınlaşması ile kadının tarım dışı faaliyetlerdeki çalışma yeteneğinin artması, iş olanaklarının daha hızlı artırılmasını gerektirebilecektir, (ii) Çocuğun iktisadi dayanak olarak düşünüldüğü bir ekonomiden, çocuk eğitimi gereğinin daha belirgin şekilde hissedildiği sanayi toplumuna geçiş, yeni sosyal kurumların kurulmasını ve eğitim olanaklarının artırılmasını zorunlu kılacaktır. (iii) Sanayileşmenin gerçekleşmesi ve davranışların değişmesi ile, nüfusun coğrafi hareketliliğinin yükselmesi ve belirli noktalarda yoğunlaşması hizmet gereklerini artıracaktır.

II. İSTİHDAM İLE İLGİLİ SORUNLAR:

161. Gecen on yıllık dönemde 15-64 yaş grubundaki nüfusun istihdam olanaklarından daha hızlı artması önemli bir istihdam sorunu yaratmıştır. Çalışabilir yaşta nüfus bu dönemde yılda ortalama 440 bin dolaylarında artarken bunun 160 bin kadarına üretken faaliyet alanlarında istihdam yaratılabilmektedir (Tablo 61 ve Tablo 62)²⁹ Bunun sonucunda işgücüne katılma oranında düşmeler olmuştur. 1972 yılında yüzde 38 dolaylarında olduğu tahmin edilen işgücüne katılma oranının, kalkınmaya uygun olarak 1090 larda yüzde 39-40 dolaylarına çıkacağı sanılmaktadır. Böylece 1972 yılında 14,3 milyon kişi olan işgücü arzı 1995 de yaklaşık olarak 26,0 milyon kişiyi bulacaktır. Bu durumda 1995 e kadar yaklaşık olarak 12 milyon kişiye ek iş olanağı yaratmak, gelecek planlı dönemlerin önemli bir sorunu olarak belirmektedir.

161. Oysa 1972 de 14,3 milyon kişi olan işgücü arzının ancak 12,7 milyonu gerçek anlamda istihdam olanağı bulabilmekte, geri kalanların 890 bin dolayında bir kısmının tarım sektöründe gizli işsiz olarak; 750 bininin ise tarım dışı sektörlerde

²⁹ *Çalışabilir çağdaki nüfusa katılan kişilerin tümü iş talep etmediğinden, verilen iki sayı arasındaki fark işsiz sayısındaki ortalama yıllık artış olarak yorumlanmamalıdır*

marjinal verimliliği çok düşük geçici işlerde çalışmakta oldukları ya da işsiz buldukları tahmin edilmektedir.

163. Düşük istihdam yanında, Tablo 64 ve Tablo 65 den görüldüğü gibi, Türkiye'de istihdamın iç yapısında, çalışma şartları ve sosyal güvenlik açısından önemli farklılıklar belirmektedir. Bu farklılaşma üç grupta toplanabilir : (i) Türkiye'de çalışabilir nüfusun çoğunluğu sosyal güvenlik ve sendikal sistemin dışında bulunmaktadır. Bu grupta bulunanlara iş ve gelir güveni ve sürekliliği sağlanamadığı gibi sosyal güvenlik olanakları da verilememiştir. 1971 yılı itibarıyla sendikal sistem dışında kalan ve sosyal güvenliği bulunmayan işgücü grubu 600 bine yakın devamlı tarım işçileri, 3,7 milyon dolayında esnaf ve sanatkârlar³⁰ ile bunların yanında çalışan ücretliler ve 5,9 milyon dolayında tarım işlerinde çalışan ücretsiz aile işçileri, ayrıca bağımsız çalışanlardan oluşmaktadır. (ii) Diğer bir grup, sosyal güvenlik sistemine ve çalışma şartlarını düzenleyen kanunlara bağlı olarak çalışma durumundadır. Ancak, bu grubun da çalışma şartlarını düzenleyen kanunların öngördüğü olanaklardan tümüyle yararlandığı söylenemez. Nitekim Tablo 65 de görüldüğü gibi, 1971 de toplam ücretlilerin sadece yüzde 31 i sendikalaşmıştır. Sendikalaşmış kesim toplam çalışabilir nüfusun yüzde 9 u kadardır. (iii) Yabancı ülkelerde iş bularak, Türkiye'nin çalışma şartlarının üzerindeki olanaklarda çalışanlar, üçüncü bir grubu oluşturmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde halen 650 bin dolaylarında Türk işçisi çalışmaktadır. (Bakınız : paragraf 99). Yurt dışına gitmek üzere 1,5 milyona yakın işçi de sıra beklemektedir. Bu nedenle, bu grubun ağırlığının giderek artacağı umulmaktadır. Çalışanların sosyal güvenlik ve örgütlenme konularında bu şekilde farklılaşmaları sosyal adalet ilkeleri ile çelişen bir durum yaratmaktadır.

III. GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR:

164. Türkiye 1972 de 364 dolar dolayında olan fert başına geliri ile Avrupa ülkeleri arasında en geri düzeyde bulunmaktadır. Bu gelir, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinin ortalama gelir düzeyinin altıda biri kadardır (Tablo 87). Ayrıca, gelir, iş ve meslek grupları itibarıyla gelir dağılımı da dengesizdir.

IV. EĞİTİM İLE İLGİLİ SORUNLAR :

165. Planlı dönemde eğitim sistemi, (i) ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerektirdiği nitelik ve nicelikteki insan gücünü yetiştirme, (ii) fertlerin bilgi ve maharetlerini artırarak ve değer yargılarını etkileyerek kalkınmadan doğan değişikliklere uyumlarını ve kalkınmaya olumlu katkılarını sağlama ve (iii) sosyal adalet ve fırsat eşitliğini gerçekleştirme fonksiyonlarını tam olarak yerine getirememiştir. Eğitimde bu fonksiyonları etkin bir biçimde gerçekleştirecek köklü bir sistem ve muhteva değişikliği sağlanamamıştır.

³⁰ *Esnaf ve sanatkârlar ile diğer bağımsız çalışanların sosyal güvenliğini sağlayacak olan Bağ-Kur, 1972 yılında kurulmuş bulunmaktadır.*

166. Birinci Kesimde de değinildiği gibi, eğitim, toplumun insangücü ihtiyaçlarına göre ağırlık verilmesi gereken alanlar yerine, sosyal talebin de baskısıyla, kapasite yaratılması kolay ve maliyeti düşük alanlarda gelişmiştir. Bunun sonucunda bazı alanlarda insangücü fazlası, ekonomik açıdan özellikle önemli bazı alanlarda ise insangücü açığı ile karşılaşmıştır. Nicelik sorunu yanında, eğitim sistemi ve programları ile üretim faaliyetleri ve iş piyasası arasında uyum sağlanamadığından, yetiştirilen elemanların ekonomik ve sosyal kalkınma gereklerine uygun nitelikte olmaması da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

167. Eğitim metotları, öğrencilere gözlem ve deneye dayanan, araştırma ve soyutlama yeteneklerini kazandıracak nitelikte değildir. Bütün eğitim kademelerinde eğitim programları, ders araç ve gereçleri, bu yetenekleri kazandırmada yetersiz kalmaktadır.

168. Öğrencilerin üst eğitim kurumlarına geçiş kararları, yetenekleri dışında ailenin ekonomik gücüne göre oluşmaktadır. Bu alanda fırsat eşitliği ve sosyal adalete uygun bir yöneltme sistemi geliştirilememiş bulunmaktadır. Bunun başlıca nedeni başarılı fakat dar gelirli öğrencilere sağlanan olanakların sınırlılığı ve öğretim kurumlarıyla eğitim personelinin yurt düzeyine dağılımındaki dengesizliktir, öğretmen sayılarının artmasına rağmen özellikle orta öğretimdeki açıkların devam etmesi ve tüm eğitim kademelerinde öğretmenlerin bölgelerarası dengesiz dağılımları, temel sorunlardan biridir. Eğitime ilişkin sorunların en önemli nedenlerinden biri eğitim organizasyonundaki yetersizliktir.

169. Temel eğitim, üst eğitim kademelerine geçecek öğrencilerin yetiştirilmesinde ve ilk öğretimden sonra çalışma hayatına katılacak geniş kitlelere bilgi ve maharet kazandırılmasında yetersiz kalmaktadır, ilkokulları bitirenlerin yüzde 52 si mesleğe yönelmiş örgün ya da yaygın bir eğitimden geçmeden iş hayatına girmekte, ilkokulda öğrendikleri pratik olmayan bilgileri de bir süre sonra kaybetmektedirler. Çalışma hayatında fazla yararlı olmayan bilgilerin verilmesi yanında, kırsal yörelerde ve şehirlerde üretime katılacak fertler için yaygın eğitim olanaklarının da çok sınırlı oluşu, ilköğretime ayrılan kaynakların yeterli ölçüde verimlilikle kullanılamamasına yol açmaktadır, öte yandan, ilkokul çağındaki nüfusun ancak yüzde 84 U eğitim olanaklarından yararlandırılabilmiş (Paragraf 110), tüm ilköğretim ve özellikle kırsal alanlardaki ilköğretimin niteliği gereken düzeye çıkarılamamıştır.

170. Orta öğretimin her iki kademesinde nitelik, nicelik ve yörelerarası dağılım bakımından yeterli gelişme sağlanamamıştır. Orta öğretimin birinci kademesi büyük ölçüde genel eğitime yönelmiş, öğrencilere mesleğe yönelik bilgi ve maharet kazandıran mesleki ve teknik öğretim yeterince geliştirilememiştir. Böylece, orta öğretimin birinci kademesi sadece üst eğitim kurumları için öğrenci yetiştirme niteliğini devam ettirmiştir.

171. Orta öğretimin II. kademesinde de mesleki ve teknik eğitim gerekli ağırlığı kazanamamış, 1970 - 1971 ders yılında bu kademedeki öğretim gören öğrencilerin ancak yüzde 12 si teknik eğitime yöneltilebilmiştir. Ayrıca bu kademedeki eğitim kurumları ve programlarının modernleşmekte olan ekonominin gerekleri ile ilişkisinin kurulmamış olması, orta seviyeli teknik ve meslekî insangücü ihtiyaçlarının nitelik ve nicelik bakımından karşılanamamasına neden olmaktadır.

172. Yüksek öğrenim çağındaki nüfusun yüzde 6,8 ine eğitim olanağı sağlanabilmektedir, öte yandan yüksek öğretim, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı itici ve hızlandırıcı 'bir nitelikte değildir. Bu öğretim kademesi teknolojik gelişmelere uyabilecek, üretime dönük, yaygın eğitim yöntemlerini uygulayan, sürekli eğitim ve araştırma faaliyeti içinde bulunan bir yapıdan da uzak bulunmaktadır. Tablo 67 de gösterildiği gibi, yüksek öğretim gören öğrencilerden, sosyal bilim ve edebiyat dallarında bulunanların toplam içindeki payları giderek azalmasına rağmen yine de yüksek 'bir düzeydedir. Oysa bu dalların üretim sürecine katkıları sınırlıdır. Yüksek öğretim sistemi teknoloji uygulayacak ve teknoloji üretecek elemanları yetiştirecek biçimde geliştirilmemiştir,

173. Genel olarak örgün eğitim sistemi ekonomik ve sosyal yapının gereklerine uygun, dinamik koşullara ve değişmelere açık değildir. Yaygın eğitim sistemi ise örgün eğitimin 'bu eksikliklerini giderecek, Üretim sürecine geçenleri gerekli bilgi ve maharetle donatıp insan gücünün verimliliğini yükseltecek bir düzeye ulaşamamıştır.

V. SAĞLIK İLE İLGİLİ SORUNLAR:

174. Sağlık hizmetleri, ülkenin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak yaygınlık, nitelik ve nicelikte değildir. Sağlık hizmetlerini dağınıklıktan kurtarıp bütünleşmiş bir sistem içinde sunmak amacıyla öngörülen sosyalleştirme programı, özellikle sağlık personelinin gelişmiş illerde yoğunlaşması sonucu küçük yerleşme birimlerine eleman sağlanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle istenilen 'biçimde gelişmemektedir. Bu durumda, özellikle kırsal yörelere sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak sağlık hizmetini götürmek ve koruyucu hekimlik hizmetlerini yaygınlaştırarak tedavi edici hizmetlere aşım talebi önlemek mümkün olamamıştır. Ayrıca, çevre sağlığı, ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması ve toplumun sağlık eğitimi gibi temel sağlık, hizmetleri de gereğince yitiriltilmemektedir.

175. Yataklı tedavi kurumlarında sayıca görülen gelişmelere rağmen (Birinci Kesim, Tablo 73), yatakların iller arasında dağılımının dengesizliği süregelmekte, toplam yatak kapasitesinin yüzde 44,6 İstanbul, Ankara ve İzmir gibi. üç büyük şehirde yoğunlaşmış bulunmaktadır, öte yandan, personel eksikliği, kaynak yetersizliği, aynı yörede çeşitli kuruluşların ayrı ayrı hastaneler kurmaları ve hastane işletmeciliğinin gelişmemiş olması gibi nedenlerle, yaratılan yatak kapasitesinden de tam yararlanılamamakta ve kamu kuruluşlarında ortalama yatak kullanımı yüzde 58 gibi düşük bir oranda kalmaktadır.

176. Çevre sağlığının büyük bir sorun olarak ortaya çıkışında, düzensiz yerleşme, malî güçsüzlük, eğitim yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve bunların yanında ilgili kurumların gereken etkenlikten tuzak olması başlıca nedenlerdir.

177 Yetersiz ve dengesiz beslenme yanında bazı bölgelerde halkın sağlık eğitiminin yetersiz oluşu özellikle ana ve çocuk sağlığı açısından sorun yaratmaktadır. Hekim ve yardımcı sağlık personeline verilen eğitim programı, ayrıca bu personelin niceliği, koruyucu sağlık hizmetlerini yeterince karşılamaktan uzaktır.

178. Gelişmeye paralel olarak giderek yoğunlaşan ihtiyaçlar karşısında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda standartları tespit eden ve denetimi yapan öngütler gereken kapsam ve yaygınlıktan yoksundur.

179. İlâç kontrolü konusunda, müstahzar yapımı etkili bir denetim altına alınamamış; bu durum ilâç Üretimi ve aktif madde ithalâtında ihtiyaçlara uygun olmayan bir gelişmeye yol açmıştır.

VI. YERLEŞME SORUNLARI:

1. ŞEHİRLEŞME :

180. Türkiye'de şehirselleşme birimleri ³¹ 1960 yılında 148 ilken 1970 yılında 262 ye ulaşmış, aynı dönem içinde şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 26,3 den yüzde 35,9 a çıkmıştır (Tablo 76 ve Tablo 77). Ancak bu şehirleşme, Birinci Kesim'de değinildiği gibi, gerçek şehir fonksiyonlarına ve sanayileşmeye dayalı olmaksızın daha çok nüfus yığılmaları biçiminde gerçekleşmektedir.

181. 1960 -1965 yılları arasında ülke düzeyinde kırdan şehire göçler 880 bin kişi dolayında olmuştur. 1965 - 1970 dönemindeki göçlerin bunun iki katına ulaştığı tahmin edilmektedir Şehirselleşme gruplarının gelişimi, şehirleşmenin özellikle 50 binin üzerindeki yerleşme birimlerine ve büyük şehirlere yöneldiğini ortaya koymaktadır (Birinci Keşan Prg 134 - 135). Nitekim, 1970 yılında nüfusu 500 binin üstünde olan üç toüyük şehirde yaşayanların toplamı şehir nüfusuna oranının yüzde 31,1 e ulaşması, dengeli ve aşamalı bir şehirleşmeden çok, büyük şehir olgusunu yansıtmaktadır.

182. Genel olarak toplumsal ve kültürel değişimin gerçekleştirilmesi ve sanayileşmenin hızlandırılmasında şehirleşme önemli bir etkidir, öte yandan üretkenliğin daha yüksek olduğu bu noktalarda sanayiinin de yoğunlaştırılması kısa dönem için geçerlidir. Ancak yalnızca bir nüfus yığılması biçiminde oluşan demografik şehirleşme süreci ve sanayiinin belirli noktalarda aşırı yoğunlaşması, uzun dönem ekonomik kalkınma açısından bazı sorunlar doğurmaktadır.

183. Ekonomik gelişme ve sanayileşmeyle uyumsuz ve aşırı nüfus yığılması biçiminde ortaya çıkan şehirleşme büyük alt yapı ihtiyaçları doğurmakta ve sınırlı yatırım kaynaklarından daha büyük payların üretken olmayan bu alanlara kaydırılmasına yol açmaktadır, öte yandan arsa fiyatlarının denetlenememesi, şehirlerin düzenli biçimde geliştirilmesi için gerekli olan kamulaştırma harcamalarını artırmaktadır. Bir kaynak transferi niteliğindeki kamulaştırma harcamaları, kamunun üretken yatırımlara ayırabileceği fonları sınırlamaktadır.

184. Belirli noktalarda nüfus, sermaye ve ekonomik faaliyet yığılması şeklinde oluşan ve genellikle sanayileşmeye dayanmayan şehirleşme, çevreyi ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecine alabilecek ve çevrenin toplumsal ve kültürel değişimini ulusal ekonomiyle bütünleştirecek nitelik taşımamaktadır.

³¹ Nüfusu 10000 den yukarı yerleşme birimleri

185. Ayrıca şehirlerin yakın çevrelerinde belirli bir düzen içinde kurulamayan sanayi birimleri, rasyonel olmayan arazi kullanımına ve spekülasyon hareketlere yol açmakta, böylece kaynak kaybına neden olmaktadır³². Sanayiın belirli merkezlerde yoğunlaşması, ilerideki dönemlerde daha büyük sorunlara yol açacak; sanayiın yurt düzeyinde dağıtılması gerektiğini şiddetle hissettirebilecektir. Bu gelişime topluma, bugün bunları planlı biçimde gerçekleştirmekten çok daha pahalıya mal olabilecektir.

2. KIRSAL YERLEŞME :

186. Tarihsel olayların oluşturduğu ve giderek ekonomik, sosyal ve fiziksel faktörlerle biçimlenen ve çok sayıda birimlerden meydana gelen dağınık kırsal yerleşme dokusu, gerek köy kalkınmasını, gerek millî kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Birinci Kesimde işaret edildiği gibi yerleşme birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı bu yörelere merkezden götürülen hizmetlerin ve müşterek mahalli ihtiyaçlardan olan yol, içme suyu, elektrik ve benzeri hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Belediyeler, il özel idareleri ve köy idareleri, kaynakların yetersizliği nedeniyle, kanunlarla belirlenmiş olan görevlerini gereği gibi yerine getirememektedirler. Ayrıca kırsal yerleşme dokusunun niteliği, Merkezi İdare tarafından bu yörelere götürülen hizmetlerin (i) kapsam ve sınırını gereksiz şekilde genişletmekte, (ii) maliyeti artırmakta, (iii) hizmetten tüm kırsal nüfusun yararlanmasını sınırlamakta; sonuç olarak kajuca bu yörelere götürülen hizmetlerin etkenliği azalmaktadır.

187. Kamu, kırsal yörelerin ancak yol, içme suyu, elektrik ve hizmet binaları gibi üretimle doğrudan ilişkisi olmayan tamamlayıcı nitelikteki hizmetlerine ağırlık ve öncelik verebilmekte, üretimi artıracak yatırımlara yeterli kaynak tahsis edebilmek her zaman mümkün olamamaktadır.

VII. İÇ TASARRUF AÇIĞI VE KREDİ SİSTEMİ SORUNLARI :

188. Toplam yurt içi tasarrufların, Gayrisafi Millî Hâsıla içindeki payı 1962 de yüzde 1,1.1 den 1972 de yüzde 19,6 ya yükselmiştir. Buna rağmen Türkiye'de yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirecek çapta yatırımı beslemeye yeterli iç tasarruf düzeyine henüz ulaşamamıştır. Aynı şekilde, toplam yatırımların Gayrisafi Millî Hâsıla'ya oranı da 1962 de yüzde 15.1 den 1972 de yüzde 21.0 a çıkmıştır. Ancak hızlı kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan bir ülkede bu oranın daha yüksek olmasında zorunluluk vardır. Nitekim, diğer bazı ülkelerle yapılacak karşılaştırmalar Türkiye'de iç tasarruf ve yatırım düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (Tablo 83).

³² 1318 sayılı Finansman Kanunu ile spekülasyon kazançlarının vergilendirilmesi sağlanmış bulunmaktadır

TABLO : 83 — İç Tasarruflar ve Toplam Yatırımların Gayrisafi Millî Hâsılaya Oranı

Ülkeler	İç tasarruf/Gayrisafi millî hâsıla	Yatırımlar/Gayrisafi millî hâsıla
	(1)	(2)
Türkiye (1972)	196	21.0
Yunanistan	25,5	29,7
İspanya	24,7	24,4
Japonya	38,6	37,6
İtalya	21,3	20,1

Kaynak : U. N., «National Accounts Yearbook, 1969»

189. Planlı dönemde kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye'de tasarruf düzeyinin hızla yükseltilmesini engelleyen bazı yapısal ıgüçlükler vardır : (i) Fert başına gelir düzeyinin düşük olması, gelirini çak az bir kısmının tasarruflara ayrılmasına olanak vermektedir, (ii) Türkiye'nin ileri ülkelerle 'kurmuş bulunduğu yakın ilişkiler ve yurt düzeyinde oluşan hızlı şehirleşme hareketi, yeni tüketim alışkanlıklarının topluma hızla yayılmasına yol açmakta ve toplam tüketim çeşitlenerek artmaktadır. Nitekim, toplam tüketim Birinci Plan döneminde carî fiyatlarla yüzde 10,4, ikinci Plan'ın ilk dört yılında ise yüzde 15,7 oranında artış göstermiştir.

(iii) Düşük düzeyde de olsa, yapılan tasarrufların, kalkınmaya katkısı büyük olan üretken sektörlerle yöneltilmesini istenen ölçüde sağlayacak etkinlikte trîr kamu maliyesi ve malî kurumlar düzeni geliştirilememiştir, (iv) örgütlenmiş sermaye piyasasının kurulamamış olması biriken fonların sanayi yatırımlarına dönüştürülmesini güçleştiren bir etken olmuştur. Bu bakımdan kredileme sisteminin, ekonomide yapısal değişmeye yardımcı olacak bir esnekliğe sahip bulunmadığı ve kendini yenileyemediği ortaya çıkmaktadır.

VIII. TEKNOLOJİ VE ORGANİZASYON SORUNLARI:

190. Türkiye, Üçüncü Plana girerken yine tarım ve hizmet sektörlerinin ağırlık taşıdığı bir yapıyı sürdürmektedir. Mevcut sınaî üretimin yapısı da güçlü bir sanayiin henüz 'kurulamadığını göstermektedir. Gerçekten Türk sanayii, kalkınmaya katkısı sınırlı olan tüketim mallarına dönük olduğu gibi, son on yıllık dönemde imalât sanayii içindeki temel sektörlerin payında, yatırım malları sanayii lehine büyük bir gelişme sağlanamamıştır (Tablo 8).

191. İmalât sanayiinde karşılaşılan önemli sorunlardan biri, optimum işletme büyüklüğü konusudur. Nitekim 1967 yılı İtubariyle, çalıştırılan işçi sayısına göre işletme büyüklüğü ortalama 36,4 kişi olup, aynı, yılda tüketim malları sanayilerinde ortalama büyüklük 47,6, ara malları sanayilerinde 30,0 ve yatırım malların

sanayilerinde 24,4 kişidir.1970 yılında imalât sanayiinde işçi sayısına göre ortalama 'büyüklük 43,0-kışıye yükselmiş, tüketim malları sanayilerinde 57,0, ara malları sanayilerinde 41,0 ve yatırım malları sanayilerinde de 32,0 olmuştur.³³ Görüldüğü gibi işçi sayısına göre ortalama büyüklükte bir artış olmakla ibirlikte, en 'büyük işletmeler tüketim malları sanayilerinde toplanmış; buna karşılık yatırım malları sanayilerinde genellikle küçük işletmeler kurulmuştur. Bunun önemli bir nedend, geçmiş dönemde yatıran malları sanayilerinin bazı dallarında optimal büyüklükte işletme kurulmasını haklı kılacak talebin yaratılamamış olmasıdır. Oysa, yatırım malları sanayileri genellikle karmaşık teknoloji kullanımına ihtiyaç göstermektedir; ancak bu biçimdeki teknolojiler optimal büyüklükteki işletmeler için geçerli olduğundan Türkiye'deki yatırım malları sanayilerinde çoğu zaman kullanılamamaktadır. Bu bakıundan yatırım malları sanayilerinin bazı dalları için yeterli talep yaratılması konusu önem kazanmaktadır. Sanayileşme çaihalanının yoğunlaştırılması ve bir bütün olarak ele alınması, 'bazı dallardaki talep yetersizliğini giderici bir etken olabilecektir.

192. Ayrıca dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından izlemek, olanağı her zaman bulunamadığı gibi, ileri teknolojileri seçip, gerekli etkinlikte uygulamak da, teknik bilgi ve maharet düzeyinin düşüklüğü nedeniyle çoğu zaman mümkün olamamaktadır.

193. Tarım sektöründe de aynı sorunla karşılaşmaktadır. Gerçekten tarımın geleneksel yapısında değişiklik olmakla birlikte bu sektör bütünü ile modern bir görünüm alamamıştır. Bu nedenle, tarımın hava şartlarına bağlılığı devam etmekte ve yeterli ölçüde verimlilik artışları sağlanamamaktadır.

IX. DIŞ TİCARET SORUNLARI:

194. Türk ekonomisinde tarım ve hizmetler sektörlerinin büyük ağırlık taşıması, sanayiin genellikle küçük işletmelerden oluşması, tarımın hava şartlarına büyük ölçüde bağlı bulunması ve bütün bunların üstünde teknolojik gerilik ülkenin dış ticaret yapısına da yansımaktadır. Nitekim, Planlı dönemde toplam ihracat içinde tarım sektörü en büyük paylan tutmaya devam etmiş, yular itibariyle ihracatın bileşiminde büyük bir yapısal değişiklik sağlanamamıştır (Tablo 84).

TABLO : 84 — İhracatın ve İthalâtın Bileşimleri

Mal grupları	(Yüzde olarak)		
	1963	1967	1971
a. İHRACAT			
Tarım ürünleri	79,3	81,5	72,6
Sanayi ürünleri	17,7	14,5	21,5
Madencilik ürünleri	3,0	4,0	5,9
b. İTHALÂT			
Yatırım malları	37,2	30,1	29,0
Ham maddeler	47,6	61,9	61,6
Tüketim malları	15,2	8,0	9,4

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

³³ Devlet Planlama Teşkilâtı, «imalât Sanayii Anketi» 1967 yılı için kapsanan işyeri sayısı 7400, 1970 yılı için kapsanan işyeri sayısı 82.48 dir

195. Üçüncü Plana girerken ihracat içinde tarımsal ürünlerin payı yine yüzde 70 in üzerinde inılmakta, sanayi ürünleri ihracatı ise yüzde 20 yi 'biraz aşmaktadır. Bu durum, ticaret hadlerini (son yıllar dışında) olumsuz yönde etkilemiştir, ihracat içinde tarım ürünlerinin önemli yer tutması, toplam ihracattaki gelişmelerin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı kalmasına yol açmaktadır, öte yandan ithalât, daha çok sanayi ürünlerine dayanmakta; ara malı ve yatırım analı ithalâtı toplam ithalâtın yüzde 90 mı kapsamaktadır (Tablo 84).

196. Diğer ülkelerle yapılan karşılaştırmalar, Türkiye'de ihracat artış hızının düşük düzeyde bulunduğunu göstermektedir (Tablo 85).

*TABLO : 85 — Ülkelere Göre Yıllık ihracat Artış Hızları
(1960 -1971)*

Ülkeler	Yıllık ortalama artış hızı
Türkiye	7,1
Yunanistan	11,6
İspanya	13,5
Meksika (1960-1969)	6,4
Japonya	17,7
İtalya	13,3
Yugoslavya	12,4

*Kaynak:- OECD Economic Surveys
U. N.; Yearbook of International Statistics*

197. Türkiye'nin dış ticaret yapısı, dış ticaret açıklarının giderek büyümesine yol açmaktadır. Dış ticaret açıklarının ödemeler dengesinde ciddi darboğaz yaratmaması, görünmeyen işlemlerden yeterli döviz kaynaklarının sağlanmasına bağlıdır. Ancak, dış ödemeler dengesini işçi gelirleri, turizm gibi görünmeyen işlemler gelirlerine dayandırmak Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağıllığını azaltmada mal ihracatı kadar etkili olamayacağı gibi, bu kalemlerde sürekli ve kararlı döviz gelirleri sağlanacağı şeklinde, çok geçerli olmayan bir varsayımın yapılmasını gerektirecektir.

198. Bu işlemlerden sağlanması beklenen döviz olanaklarının gerisinde kalındığında ve uygun 'başka dış kaynaklar da bulunamadığında, ithalâtın kısılması 'bir zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır, ithalât gereklerinin tam olarak karşılanamaması, ya mevcut sanayiinin düşük kapasitede çalışmasına yol açacak ve maliyetler yükselecek ya da yeni sanayilerin kurulması sınırlanacak ve 'bu durumda büyüme hızı düşebilecektir.

199. Bu nedenle sorunun çözümünü esas itibariyle ihracat olanaklarının geliştirilmesinde aramak gerekmektedir. Bunun için ihracatın çeşitlendirilmesi ve daha büyük ve kararlı döviz geliri sağlayan sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının artırılması zorunludur. Diğer bazı ülkelerle yapılan karşılaştırmalar, Türkiye'de sanayi ürünleri ihracatının düşük olduğunu göstermektedir (Tablo 86)

TABLO : 86 — Ülkeler itibariyle ihracatın Yapısı (1968 yılı)

Ülkeler	(Yünde olarak)	
	Tarım ürünleri (1)	Sanayi ürünleri (a) (2)
Türkiye (1971)	72,6	27,4
Yunanistan	47,5	02,5
İspanya	37,5	62,5
Meksika	50,0	50,0
İtalya	8,7	91,3
Japonya	3,2	96,8
Yugoslavya	20,7	79,3

Kaynak : OECD, Country Reports
(a) Madencilik ve taşocakçılığı dahil.

X. KAMU YÖNETİMİ SORUNU :

200. Kamu yönetimi içinde yer yer modern kuruluşlar bulunmakta ise de, yönetim genellikle eski yapısını sürdürmektedir. Bugün Türkiye'de kamu yönetimi, sorumluluğunda bulunan işleri (hızlı ve nitelikli biçimde yürütecek verimliliğe sahip olmadığı gibi, ekonomik ve sosyal alandaki gelişmelere 'göre kendini yenileme esnekliğinden de yoksundur.

201. Kalkınmaya paralel olarak kamunun görevlerindeki değişmelere uygun 'kanun ve teşkilât değişikliklerinin sağlanamamış olması, bu görevlerde ikilemelere veya boşluklara yol açmaktadır. Bunun sonucunda kamu kuruluşları arasında koordinasyon ve işbirliği, ortak kararlar alınmasını ve yürütülmesini sağlayacak biçimde gerçekleştirilememekte ve böylece kamu yönetiminde Anayasa'nın 112. maddesinde öngörülen «idarenin bütünlüğü» ilkesine uyum sağlanamamış bulunmaktadır. Kamu yönetiminde bütünlük tam olarak sağlanamadığı gibi, kamu personeli sayısındaki gereksiz şekilde artışlar ve verimlilikle doğrudan ilişkisi bulunmayan ücret yükseltmeleri, kalkınmaya katkıda bulunması (beklenen işgücü ve kaynakların yanlış veya israfli kullanımı anlamını taşımaktadır. (Birinci Kesim, Prg. 43-44). Sayıca yüksekliğine rağmen kamu personeli gerekli niteliklerden yoksundur ve personelin yurt düzeyine dağılımı dengesizdir.

202. Mahallî idareler il, belediye ve köy halkının ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Bunun nedeni kısmen mahallî idarelerin kaynaklarının yetersiz oluşu, kısmen de yerinde önceliklere göre kullanılmamasıdır. Gerek kaynak sorunu, gerek mahallî idare ölçeklerinin günün partlarma uydurulamamış olması nedeniyle yetersiz mahallî idare birimlerinin doğmuş bulunması, merkezden yapılan transfer gereğini artırmakta, ayrıca yapılan aktarmalar da her zaman iyi kullanılmamaktadır. Merkezi idare ile mahallî idareler arasındaki görev çizgilerinin kesinlikle belirlenmemiş olması da mahallî hizmetlerin yeterince karşılanamamasının nedenleri arasındadır.

XI. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ:

203. Türkiye'nin belirli bir süre sonunda gümrük birliğini gerçekleştirmek için Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortak üye olması, Türk ekonomisini büyük bir yarışma ile karşı karşıya bırakmıştır. Gerçekten, Türkiye belirli bir dönemin sonunda Avrupa'nın en ileri ülkeleriyle aynı topluluk içinde yaşayacak ve onlarla rekabet edebilecek bir düzeye gelmek zorundadır. Bu durum, Türkiye'nin yukarıda sayılan sorunlarının bu dönem içinde ve nitelikli bir biçimde çözümlenmesini gerektirmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi, gümrük birliği yükümlülükleri yanında, zaman sınırlaması yönü ile de, Türk ekonomisinin sorunlarının çözümü sürecine önemli bir güçlük olarak yansımaktadır. Gümrük birliğini 22 yıl içinde gerçekleştirme zorunluluğu, Türk ekonomisinde sorunların çözüm süresini kısaltmakta, böylece çabaların yoğunlaştırılmasını gerektirmektedir. Bu durumda sorunların çözümünde önceliklerin dikkatle tespiti önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

204. Gümrük birliği hedefi, çoğu zaman, bazı ülkeler açısından itici bir kuvvet olmuşsa da Türkiye gibi, birliğin diğer üyelerine oranla çok düşük bir ekonomik düzeyden başlayan bir ülke için itici kuvvet teşkil etmesi olanağı sınırlıdır. Geçiş dönemi koşullarını ortaya koyan Katma Protokol'da gümrük birliğine uyumun takvimi kesin olarak belirtildiğinden, Türkiye'nin kalkınma çabalarının gümrük birliğine ilişkin yükümlülüklerle bağdaştırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Türk ekonomisinin kalkınma amaçlarının istenen şekilde gerçekleştirilmesini zaman zaman güçleştirebilecektir. Bu bakımdan, Geçiş Döneminin JEtatma Protokol ile düzenlenen uygulama biçiminin kalkınma amaçlarıyla bağdaş, tıklmasında duyulan esneklik ihtiyacı sorun olarak belirmektedir.

205. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerde, 22 nci yılın sonunda, gümrük birliğini gerçekleştirme gereği, Türkiye'nin bugün karşılaşmakta olduğu temel sorunların bu dönem içinde ve belirli niteliklerde çözümlenmesini zorunlu kılan, yine bu dönem içinde bir yandan da gümrük birliğinin gereği olarak, ithalatta miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük ve eş etkili vergilerin indirilmesi Türk ekonomisinde, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine büyük katkısı olan bazı araç ve politikaların kullanımını sınırlandıracaktır. Bu bakımdan, gümrük birliğine ilişkin yükümlülükler, planlama araçlarının ve ekonomi politikalarının etkinliğine önemli ölçüde yansımadan önce sorunların çözümlenmesinde zorunluluk vardır. Bunun için gelecek on yıllık dönemde, Türk ekonomisinde yoğun ve bilinçli kalkınma çabalarının gösterilmesi ve bazı fedakârlıkların göze alınması gerekmektedir.

İKİNCİ BOLÜM

UZUN DÖNEMDE AMAÇLAR :

206. Üçüncü Plan dönemine girerken, karşılaşılan sorunlar ve ulaşılmış bulunan gelişmişlik düzeyi aşağıdaki uzun dönemli amaçların benimsenmesini gerektirmektedir :

- (i) Yaşama düzeyinin yükseltilmesi
- (ii) Sanayileşme
- (iii) Dış kaynaklara bağıllığını azaltılması
- (iv) istihdam sorununun çözümlenmesi
- (v) Gelir dağılımının iyileştirilmesi

207. Uzun dönemli amaçlara ulaşmak üzere kullanılacak kaynaklar sınırlı olduğundan, bu amaçlar arasındaki ilişkilerin ortaya konulması ve önceliklerin tespiti zorunlu olmaktadır.

I. YAŞAMA DÜZEYİNİN YÜKSELTİLMESİ:

208. Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma çabalarının fertler ve toplum açısından anlamı, yaşama düzeyinin yükseltilmesidir. «Yaşama düzeyi» kavramı tek 'bir gösterge ile ölçülebilecek yalınlıkta değildir. Bununla birlikte fert başına gayrisafi millî hâsıla düzeyi ve fert başına gayrisafi millî hâsılanın artış hızı, uzun dönemde yaşama düzeyindeki gelişmelerin önemli bir göstergesi olmaktadır.

209. Fert başına daha yüksek gayrisafi millî hâsıla düzeyi insanlara sadece daha iyi beslenme, barınma ve giyinme olanağı vermekle kalmayacaktır. Gelir düzeyinin yükseltilmesi topluma daha dengeli bir gelir dağılımı ve yüksek bir istihdam düzeyini gerçekleştirme, ayrıca eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerini iyileştirme ve yaygınlaştırma olanaklarını da sağlayabilecektir. Böylece, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartlar hazırlanmış olacak, ulaşılan gelir düzeyi insanların fiziksel ve entellektüel melekelerini geliştirmelerine, maharet ve verimliliklerini yükseltmelerine, çevreye uyum yeteneklerini artırmalarına olanak verebilecektir.

210. Yaşama düzeyindeki yükselmeler fertlere bu olanakları ve nitelikleri kazandırırken, topluma da daha yüksek bir üretkenlik düzeyine ulaşma, sosyal ve kültürel ilişkilerinde bütünleşme olanakları sağlayacak; ayrıca millî yararlarını savunmada daha üstün bir siyasî güç kazandırabilecektir.

211. Ancak, Türkiye'nin bu yüzyılın sonuna kadar -gelişmiş ülkelerle arasındaki yaşama düzeyi farklarını hızla azaltacak yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirmesi

için toplumun, millet hayatında kısa sayılabilecek ıbir dönemde bazı fedakârlıkları benimsemesi gerekmektedir.Bu dönem içinde kaynakların artan oranlarda tasarruf edilerek, ileride daha hızlı bir .gelir artışına ve daha yüksek ıbir yaşama düzeyine ulaşmayı sağlayacak olan yatırımlara yöneltilmesi zorunlu olmaktadır. Toplumun bu dönemde yapacağı fedakarlıklar gelecekte daha yüksek bir yasama düzeyine kavuşmakla ödüllenecektlr.

II. SANAYİLEŞME:

212. Türk toplumunun yaşama düzeyini hızla yükseltecek bir ekonomik büyüme, sanayiın milli gelire gittikçe artan oranda katıkıda bulunmasını gerektirmektedir. Yasama düzeyinin yükselmesi ile doğacak, olan sınai ürün taleplerinin karşılanması, dış ticaretle ilgili sorunları çözümlenecek ölçüde ihracat ve ithal ikamesi yapılabilmesi, istihdam olanaklarının kararlı ve sürekli olarak artırılması, tarımda modernleşmenin hızlandırılması, kıır-kent arasında gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, toplumun bütün kesimlerinin verimliliğinin artırılması, kısaca kalkınma, ancak sanayileşme ile gerçekleştirilebilir.

213. Sanayileşmeyi zorunlu kılan diğer 'bir etken de Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelerden oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma yolunda yaptığı siyasal tercihtir. Bu tercih, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde ekonomik, sosyal ve kültürel varlığını geliştirerek, devam ettirebilmesi için Topluluk ile gümrük birliğinin gerçekleşeceği 1995 yılına kadar sanayiini sağlam bir temele dayandırmasını; modern teknolojileri etkin bir şekilde kullanma yanında, bazı üretim dallarında yeni teknolojiler geliştirebilecek 'bir bilimsel ve teknik yaratıcılık aşamasına erişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle «sanayileşme» deyimini, bileşimi ne olursa olsun, sadece sına! hâsılanın artması anlamında değildir. Sanayileşme amacı daha çok buketim malları sanayiine dönük, nispeten geri üretim teknolojileri kullanan genellikle küçük üretim birimlerinden kurulu Türk sanayiinde yapısal bir değişikliği ifade etmektedir. Bu yapısal değişiklik, ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malı sanayileri ile teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir niteliği olan, aynı zamanda dış kaynaklara bağılılığı hafifleten yatırım malı ve mühendislik sanayilerine ağırlık verilerek, bu dallardaki üretimin toplam sanayi üretimi içindeki payının artması ve bunların dış rekabete olanak verecek niteliklerde kurulup geliştirilmeleri ile sağlanacaktır. Kalkınmanın geleneksel üretim sektörlerinden 'modern sektörlerle ve özellikle sanayie geçiş süreci olduğu, Birinci ve ikinci Beş Yıllık Planlarda da ifade edilmiştir. «Planlı Dönemde Kalkınma» kesiminde belirtilen gelişmelerden ve verilen göstergelerden anlaşılacağı gibi, Planlı dönemde sanayi tesisleri, alt yapı, vasıflı işgücü ve teşebbüs faktörleri açısından belli bir birikim sağlamıştır. Bu birikim yanında, Türkiye'nin sahip olduğu doğal .kaynakla ve 1987 de 55, 1995 de 05 milyona yaklaşacak bir nüfusun sağlayacağı pazar olanakları da hızlı bir sanayileşmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

III. DIŞ KAYNAKLARA BAĞLILIĞIN AZALTILMASI:

214. Dış kaynaklara bağıllık, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde olduğu gibi, bundan sonraki Plan dönemlerinde de Türk Ekonomisinin temel sorunlarından biri olacaktır. Dış kaynaklara bağıllığın başta gelen belirtilerinden biri, dış ticaret açığının ikinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gittikçe artmasıdır. Bu durum, Türkiye şartlarından bırakıldığında, sanayinin gelişmemiş olmasından doğmaktadır, ihracat, verimliliği hızla artırılmıyan ve dış talebi sınırlı olan tarımsal ürünlere dayalı olduğu, sınaî ürünlerle çeşitlendirilemediği, mal ithalâtının çoğunu oluşturan sınaî ara mallar ve yatırım mallarında iç üretimi artırılamadığı sürece, dış ticaretin kalkınma çabalarını sınırlayan bir darboğaz olması doğaldır.

215. Birinci ve ikinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde gözlenen ekonomik yapı değişikliği Türkiye'nin ödemeler dengesi sorununa köklü bir çözüm getirecek ölçüde olamamıştır. İşçi dövizlerindeki olağanüstü gelişmelerle İkinci Plan'ın son iki yılında carî işlemler açığı azalmış ve döviz rezervlerinde bir artış meydana gelmiştir. Ancak, sadece dış açık ve döviz rezervleri değerlerine bakarak Üçüncü Plan dönemi başında Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağıllığının azaldığı ileri sürülemez. Dış kaynaklara bağıllık sadece dış tasarruf gerekleri ve ithalât finansmanı açısından değil, teknoloji açısından da ele alınması gereken bir olgudur. Türkiye, kalkınmasının gerektirdiği modern girdileri ve teknolojileri ithal eden bir ülke olduğu sürece, dış ödemelerde dengeye ulaşsa bile, dışa bağılı ül'ke olmaya devam edecektir.

216. Bu nedenle, dış kaynaklara bağıllığın azaltılması amacını gerçekleştirmenin yolu, yukarıda tanımlanan biçimde bir sanayileşmedir. Mal ihracatının artırılması, çeşitlendirilmesi ve toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının artması yanında; temel ara mallar ve yatırım mallarında sağlanacak ithalât ikamesi, ödemeler dengesi sorununa güvenilir bir çözüm getirecektir. Ekonominin dış kaynaklara bağıllığının azaltılması, kendi kendine yeten, otarşik bir ekonomi yaratmak anlamında kullanılmamaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmanın da bir gereği olarak, daha yüksek düzeyde bir ihracat ve ithalâtı gerçekleştirerek dış ticaret dengesine yaklaşmak anlamında kullanılmaktadır.

IV. İSTİHDAM SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMESİ :

217. Çalışma çağına bulunanlara iş bulunabilmesi, sıhhatli bir toplumsal gelişmenin belirtisidir. Gerçek bir sosyal güvenlik, iş bulma güvenliğinden bağımsız olarak düşünülemez. Geçmiş yirmi yılda ekonomik büyüme ve sanayileşme alanında harcanan çabalara rağmen, Türkiye Üçüncü Plan dönemine 1 milyon 600 bin 'kişi dolaylarında gizli ve açık işsizlik girmektedir. Kırsal kesimdeki gizli işsizler yanında, şehirlerde hizmet sektöründe çalışanların önemli bir bölümünü de gerçek anlamda üretken saymak mümkün değildir. Bu nedenle Üçüncü Plan ve onu izleyen Plan

dönemlerinin temel amaçlarından biri de istihdam sorununun çözümlenmeğidir.

218. İstihdam sorununu kısa dönemde tüm üretken sektörlerde emek-yoğun teknolojilere yönelerek, ya da işsizlik sigortası sistemini kurup yaygınlaştırarak çözümlenmeye çalışmak sanayileşerek kalkınma amacı ile çelişebileceği gibi, uzun dönemde istihdamı yeterince artırma olanağını da ortadan kaldıran bir tutum olacaktır. Bu nedenle istihdam sorununun kesin çözümü, hızlı bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde aranmalıdır. Hızlı bir kalkınma ve sanayileşme çabası bile istihdam sorununu ancak 1990 larda çözebilecektir. Dolayısıyla, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Plan dönemlerinde istihdam baskısını azaltmak için uluslararası rekabete konu olmayan inşaat ve hizmet sektörlerinde Plan hedeflerini zaman yönünden aksatmamak şartı ile emek-yoğun tekniklerini kullanılması gerekmektedir.

V. GELİR DAĞILIMININ İYİLEŞTİRİLMESİ:

219. Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için 'bazı gelir grublarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek 'bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir. Bu nedenle çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir. Ancak kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgarî ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay almasına olanak sağlanacaktır.

220. Fertler arası gelir bölüşümünde olduğu gibi yöreler arası gelişmişlik farklarını kısa dönemde ortadan kaldırmaya çalışmak da, ekonomik bakımdan etkin olmayan kaynak dağılımına yol açarak uzun dönemde sermaye birimini ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatabilir. Bu nedenle millî ölçekteki üretken yatırımların yer seçiminde öncelikler, perspektif dönem boyunca ekonomik kriterlere göre verilmelidir. Bunun yanında az gelişmiş yörelerin potansiyellerini ve kaynaklarını değerlendirmede özel bir çaba gösterilmesi ve mahallî idarelerin müşterek mahallî hizmet ve yatırımlar açısından etkin çalışmalarının sağlanması igereği de ortadadır. Bu gerçekleştiğinde, az gelişmiş yörelerin uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına ulaşma bakımından olumlu katkılarda bulunmaları ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmış olacaktır.

221. Yöresel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi, dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve şehirleşme düzeninin geliştirilmesi, uzun dönemde erişilmesi gereken amaçlardan biridir. Pazar bütünlüğünü sağlamak ve toplumun para ekonomisine tam olarak girmemiş yörelerini ekonomik sisteme katmak, kalkınma açısından önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ PERSPEKTİF GEREĞİ:

I. PERSPEKTİF PLAN GEREĞİ VE İLK ONBEŞ YILLIK PERSPEKTİF :

222. 1960 ların başında Planlı döneme girerken, Türkiye'nin ileri bir yaşama düzeyine ulaştırılması çabalarının uzun süreli ve sistemli bir görüş çerçevesinde yürütülmesi esası benimsenmiştir. Bunun için ekonomik ve sosyal yapının gelişme yönleri, 1963 - 1967 dönemini kapsayan 15 yıllık bir perspektif çerçevesinde ele alınmıştır. Bu perspektifte asıl amaç «sosyal meselelerin çözümü ve genel refah seviyesinin yükseltilmesi» olarak benimsenmiştir. Ancak bütün kaynakların başlangıçta buna yönltilmesinin amaca ulaşmayı geciktireceği göz önünde tutulmuştur. Uzun sürede bu amaca yöneltilecek kaynaklan en yüksek düzeye ulaştırmak için kısa dönemde bazı 'konularda fedakârlık yapılması, bunların uzun süre açısından ele alınması ve hedeflerin perspektif Plan çerçevesinde uzlaştırılması öngörülmüştür. Bu çerçeve içinde Türk toplumunun temel hedefi, sosyal adalete, tam istihdama ve dış ödemeler dengesine yüksek bir gelir seviyesinde ulaşmak olarak belirlenmiştir³⁴.

223. Bu amaçlara yönelen ilk perspektifin hedefleri, perspektifin son yılında ulaşılması zorunlu büyüklükler olarak alınmamış, toplumun sahip olduğu ekonomik ve sosyal potansiyellerin daima iyi değerlendirilmesi sonucunda ulaşılacak büyüklükler olarak tespit edilmiştir.

II. YENİ PERSPEKTİF GEREKTİREN NEDENLER :

224. Birinci ve ikinci Planlar bu perspektifin ilk on yılını kapsayan dilimler olarak hazırlanmıştır,. Üçüncü Plan'ın da aynı perspektifin son dilimi olarak hazırlanmasının mümkün olduğu düşünülebilir. Ancak ilk perspektifin hazırlanmasını izleyen on yıllık dönemdeki gelişmeler ve ortaya çıkan yeni etkenler, Üçüncü Plan'da önceliklerin yeni bir perspektife göre tespitini ve perspektif Planın yeni bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir.

1. DIŞ DÜNYADAKİ GELİŞMELER :

225. Türkiye, özellikle giderek hızlanan teknolojik ilerlemeler nedeni ile hızla değişen bir dünyada yaşamaktadır. Bu gelişmeleri yeterince izleyememenin Türk milleti için sayısız sakıncalar yaratabileceği, Türk tarihinde sınınmış bir gerçektir.

³⁴ Bkz. Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1963-1967, Sh. 34

Bunlardan kaçınmak için Türkiye dünyadaki gelişmeleri dikkatle ve yakından izleyerek, gelişmesini dünyadaki hızlı değişimlere ayak uydurmanın gerektirdiği doğrultulara koymak ve bugünün ileri ülkelerinin yüzyıllar boyunca oluşturdukları gelişmişlik düzeyine ve teknoloji aşamasına kısa zamanda ulaşmak zorundadır. Ancak, bu süre beş veya on yıllık bir perspektif boyutunu aşmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kalkınmasını orta dönemli planlardan daha uzun bir görüş açısı ve zaman boyutu içinde ele almayı zorunlu kılmaktadır. Dış dünyadaki hızlı gelişmeler karşısında Türkiye'nin gelişmesini kendi oluşumuna ve yapısının doğrultusuna bırakması halinde, bu düzeye ve teknoloji aşamasına kısa bir zaman içinde ulaşması mümkün görülmemektedir. Türkiye hızla ilerleyen gelişmiş dünya ülkelerine onlardan daha hızla ilerleyerek erişmek zorundadır. Bunun için mevcut potansiyeli ve tarihsel gelişimi ile nereye varabileceğini ölçmenin ötesinde, bu ülkelere ulaşmak için hangi hızla ilerlemesinin ve hangi yönlerde değişmesi nin gerekli olduğunu da tespit etmek durumundadır.

226. Türk toplumu, gelişmiş ülkelerin deneylerini ve kendi tarihinden aldığı dersleri ve birikimleri en iyi biçimde değerlendirerek, kendine has bir kalkınma yolu çizmek zorundadır. Milletlerarası düzenin güçsüzlükleri, hataları ve gecikmeleri affetmeyen katılığı, bu yolda gösterilen çabaların başarısız denemeler olarak kalmamasını gerektirmektedir.

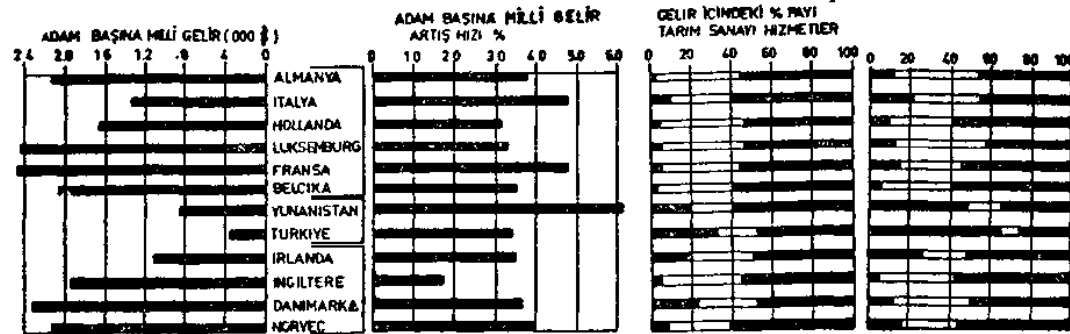
2. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU İLE İLİŞKİLER :

227. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak olma konusunda yaptığı tercih sonucunda Gümrük Birliği'ne ilişkin olarak üstlendiği yükümler, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile zamana ve ölçeklere bağlanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi Katma Protokol Türkiye'nin 1995 yılına kadar Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmesini öngörmektedir. 1995 te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerde «Son Dönem»'e giriş gerçekleşerek ve Türkiye tam üyeliğe geçmenin şartlarını müzakereye hazır olacaktır

228. Tablo 87 den izlendiği gibi topluluk üyeleri, .gerek gelirlerinin kaynağı, gerek çalışan nüfusun sektörlere dağılımı, ayrıca ithalât ve ihracatlarının bileşimi itibariyle sanayileşmiş toplum yapılarındadırlar. Nüfus artış hızları Türkiye'ye oranla çok düşüktür. Fert başına gelirleri Türkiye'den yüksektir. Uzun bir tarihi birikim sonucunda ileri bir bilim ve teknoloji aşamasına ulaşmışlardır.

229. Türkiye'nin 22 yıl sonunda ileri ülkelerden oluşan bu topluluğa katılmakla üstleneceği yükümleri, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda amaç edindiği gelişmeyi aklamayacağı bir düzeye ulaşması zorunlu olmaktadır. Ankara Anlaşması uyarınca «Son Dönem» gümrük birliğine dayanacak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ortak ekonomi politikalarına yaklaştırma dönemi olacaktır. Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle ortak ekonomi politikaları izleyebilmesi, bu ülkelerin yapısal özelliklerine en azından yaklaşmasını gerektirmektedir. Bunu sağlayamadığında, ortak ekonomi politikalarının Türkiye'nin yapısına ve şartlarına tera düşerek, amaçladığı yönde gelişmesini engellemesi mümkündür.

Tablo: 87 TÜRKİYE'NİN AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ÜLKELERİ İLE KARSILAŞTIRMALI GELİŞMİSLİK DURUMU

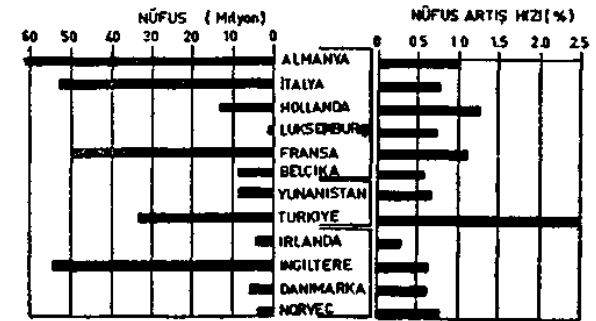
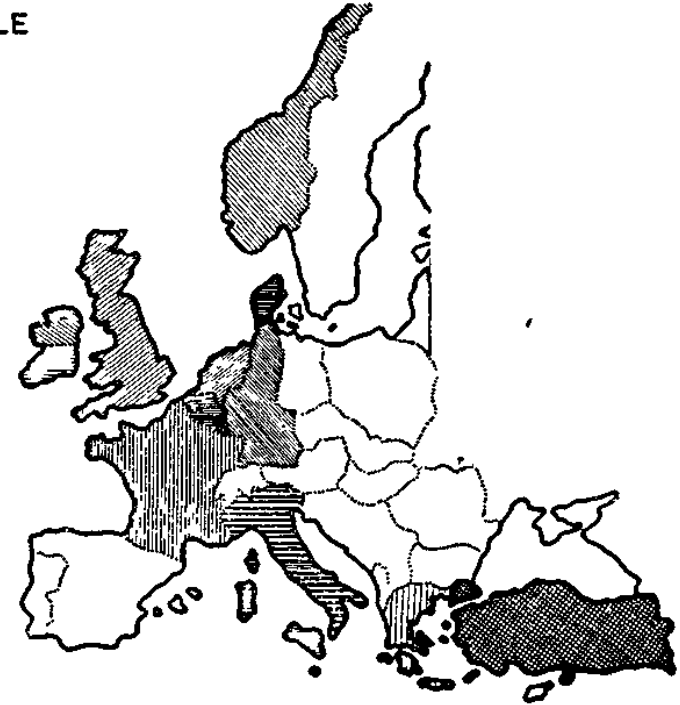
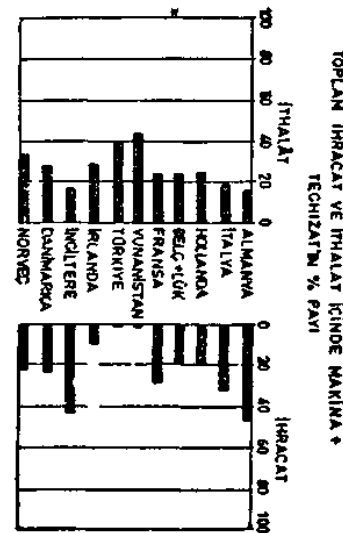
	NÜFUS (1000)	ADAM BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR	BUYUME HIZI		TARIM GELİRİNİN TOPLAM GELİR İÇİNDEKİ % PAYI	SANAYİ GELİRİNİN TOPLAM GELİR İÇİNDEKİ % PAYI	HİZMETLER GELİRİNİN TOPLAM GELİR İÇİNDEKİ % PAYI	TARIMDA ÇALIŞANLARIN TOPLAM ÇALIŞANLAR İÇİNDEKİ % PAYI	SANAYİDE ÇALIŞANLARIN TOPLAM ÇALIŞANLAR İÇİNDEKİ % PAYI	HİZMETLERDE ÇALIŞANLARIN TOPLAM ÇALIŞANLAR İÇİNDEKİ % PAYI	TOPLAM İHRACAT İÇİNDE MAKİNA-TECHİZAT İHRA CATTININ % PAYI	TOPLAM İTHALAT İÇİNDE MAKİNA-TECHİZAT İHRA CATTININ % PAYI
			NÜFUS %	ADAM BAŞINA DÜŞEN GELİR %								
ALMANYA	60842	2190	1.0	3.7	4	44	52	10	41	49	46	16
İTALYA	53170	1400	0.8	4.7	11	31	58	21	32	47	35	19
HOLLANDA	12873	1760	1.3	3.1	7	42	51	0	31	61	20	24
LUKSEMBURG	338	2420	0.8	3.3	6	43	51	12	45	47		
FRANSA	50330	2480	1.1	4.8	7	28	55	15	30	55	31	25
BELÇİKA	9646	2010	0.6	3.5	5	35	60	5	36	59	20	25
YUNANİSTAN	8835	840	0.7	6.2	21	19	60	50	17	33	01	42
TÜRKİYE	34778	350	2.5	3.4	34	19	47	69	8	23	0.2	40
İRLANDA	2921	1110	0.3	3.5	19	36	45	28	21	51	6	29
İNGİLTERE	55534	1890	0.7	1.8	6	43	51	3	40	57	42	16
DANİMARKA	4891	2310	0.7	3.7	14	30	56	12	29	49	26	28
NORVEÇ	3851	2160	0.8	4.0	9	31	60	15	28	57	24	34

NÜFUS: 1969

GELİR: 1969

YILLIK GELİŞME HIZLARI: 1960-1969 ORTALAMASI

DİŞ TİCARET 1969

230. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde gümrük birliği'nin sağlayacağı olanaklardan yararlanabilen bir üye olması için 22 yıllık dönemde 'kaynaklarını, güçlü bir sanayi toplumu yapısını gerçekleştirecek doğrultularda yoğunlaştırması gerekmektedir.

231. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri göz önünde tutularak Türkiye'nin kalkınmasında ileriye bakışın 1995 e kadar uzaması bu nedenlerle zorunlu olmaktadır.

8. TEMEL SORUNLARIN UZUN DÖNEMDE ÇÖZÜMLENEBİLMESİ VE AMAÇLARIN UZUN DÖNEMDE BAĞDAŞMASI:

232. Öte yandan Türkiye'nin Birinci Bölümde özetlenen ve birbirleri ile karmaşık bağıntılar içinde bulunan sorunlarının çözümü. Beş Yıllık Plan sürelerini aşmaktadır. Ayrıca, çeşitli sorunların çözümüne ayrılacak 'kaynakların, birbirlerinin çözümünü destekleyecek biçimde ikullanımı gerekmektedir. Kaynak kullanımının bu şekilde gerçekleştirilmemesi, ekonomide dar boğazlara ve israflara yol açarak gecikmelerin nedeni olabilecektir. Sorunların çözümü sürecinde kaynakların yerinde önceliklere göre kullanımı gereği, kalkınmanın uzun bir perspektif içinde planlanmasını zorunlu kılmaktadır.

233. Ayrıca, İkinci Bölümde verilen amaçlardan bazılarının arasındaki ilişkiler birbirinin gerçekleşmesini destekler nitelikte; kaynakların sınırlılığı nedeni ile bazıları arasındaki ilişkiler ise çelişir niteliktedir. Kısa dönemde kıt kaynakların amaçların birine yoğun bir biçimde yöneltilmesi, çelişir bağıntılar nedeni ile diğerinin aynı dönemde gerçekleşmesini aksatabilecektir, öte yandan, birbirini destekler nitelikteki amaçların kısa dönemde birarada gerçekleştirilmeleri mümkündür.

234. «Kısa dönemde» kaynakların sınırlılığı nedeni ile çelişir nitelikteki amaçlar arasında kurulacak belli bir denge, «uzun dönemde» bu amaçların tümüne üst düzeylerde ulaşılmasına olanak verebilecektir.³⁵ Ancak, böyle bir dengenin sağlanması ve toplumun yapacağı fedakârlıkların ödüllenişmesi kısa dönemleri aşacağı için geleceğe uzun bir bakış zorunlu olmaktadır.

³⁵ Kısa dönemde yaşama düzeyinin yükseltilmesi ile sanayileşme, kaynakların kıt oluşu nedeniyle her ikisinin bir arada üst düzeyde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan amaçlardır. Gelir artışlarının büyük ölçüde sanayileşmeye yöneltimerek yaşama düzeyinin yüksek tutulması; sanayileşme hızının düşürülmesi, böylece sanayileşmenin sağlayacağı verimlilik ve gelir artışlarının, dolayısıyla yaşama düzeyinin yükseltilmesinin daha uzak bir geleceğe ertelenmesi anlamını taşıyacaktır. Oysa, kısa dönemde yaşama düzeyindeki artışların sanayileşmeyi aksatmayacak bir dengede tutulması, toplam verimliliğin ve gelirin hızla artmasına, böylece yaşama düzeyinin ileri dönemlerde daha çok yükseltilmesine olanak verebilecektir. Amaçlar arasında bu tür kısa dönemde çelişebilir bağıntılara ikinci Bölümde her bir amaca ilişkin olarak değinilmiştir.

4. YATIRIMLARIN ÖZELLİKLERİ:

235. Ekonominin bütün kesimlerinde üretimin hızla ve aksamaksızın artırılması, alt yapı yatırımlarının birbirleri ile ve üretken yatırımlarla uyum içinde yapılmasını gerektirmektedir. Oysa, alt yapı yatırımlarının olgunlaşana süreleri genellikle uzundur. Bu durum geleceğe, alt yapı yatırımlarının üretken yatırımlarla uyumunu dengeleyecek bir uzunlukta bakmayı gerektirmektedir, öte yandan, Türkiye'nin ulaştığı gelişmişlik düzeyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde rekabete hazırlanması gereği, üretim birimlerinin daha büyük ölçülerde kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, yatırımların olgunlaşma sürelerinin orta dönemli Plan sürelerini aşmasına yol açtığından geleceğe uzun süreli bakış bu nedenle de zorunlu olmaktadır.

5. PLANLI DÖNEMİN DENEYLERİ:

236. İlk iki Plan dönemindeki kalkınma çabaları ile Türkiye gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortalama büyüme hızından daha yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirmiştir. (Bkz. Birinci Kesim, Birinci Bölüm). Ancak Birinci ve İkinci Planların diğer alanlardaki sonuçları, Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik farklarını kapatması ve temel sorunlarını çözülmesi için tek başına bileşimi ne olursa olsun gayrisafi millî hasıla'nın artırılmasının yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Ekonomiye ve topluma daha hızlı bir kalkınmanın gerektirdiği dinamizmi kazandırarak gelişmişlik farkını daha kısa zamanda kapatmak ve sorunları çözmek için köklü bir sanayileşmenin sürüklediği hızlı bir ekonomik, sosyal ve kültürel yapı dönüşümünün zorunlu olduğu anlaşılmıştır.

237. Kaynakların sınırlılığı ve ekonominin ve toplumun masnetme kapasitesi nedeniyle bunun kısa dönemde başarılması mümkün değildir. Çeşitli alanlardaki değişmelerin uyumunun sağlanabilmesi ve bunları gerçekleştirmede izlenecek politikaların sonuçlarını vermesi için kısa dönemler yetersizdir. Bu durum da, ileriye bakışı uzun bir perspektif içinde almayı gerektiren nedenler arasındadır.

238. Bu zorunluluklar ve gelişmeler yanında Türkiye'de planlama deneyinin birikimi ile daha iyi plan ve tahmin yapma konusunda edinilen bilgiler ileriye daha sıhhatli ve uzun süreli bakışı mümkün kılmaktadır.

III. YENİ PERSPEKTİFTE YAKLAŞIM :

239. Bütün bu gelişmelerin ışığında Üçüncü Plan'ın 1995 e kadar uzanan 22 yıllık yeni bir perspektif içinde hazırlanması ve bu perspektifte hedeflerin farklı bir yaklaşımla tespiti gerekmiştir.

240. 1963-1977 perspektifinden farklı olarak, yeni perspektifin hedeflerinin tespitinde. Türk toplumunun çağdaşlaşma ülküsü, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri, Jeopolitik durumu ve karşılaştığı sorunlar göz önünde tutularak 1995 te ulaşılması zorunlu görülen ekonomik yapı ve gelişmişlik düzeyinden hareket edilmiştir. Bu gelir düzeyine ve ekonomik yapıya 22 yılda erişmek için ekonominin tümünün ve ana sektörlerinin hangi hızlarla büyüebileceği değil, ne hızla büyümesinin gerektiği tespit edilmiştir, öte yandan bu hızların sağlanabilmesi için kaynakların hangi oranda yatırıma ayrılmasının zorunlu olduğu araştırılmış; bulgular kalkınmanın amaçları, özellikle yaşama düzeyinin yükseltilmesi amacı ile bağdaşma yönünden tahkik edilmiştir. Bunlar sonucunda Türkiye'nin potansiyellerini en üst düzeyde değerlendirmesi ve amaçlan arasında belli dengeleri koruması şartı ile,1995 te bugün Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri arasında belirli bir gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkenin gelir düzeyine ve ekonomik yapısına ulaşması gerçekleştirilebilir bir hedef olarak benimsenmiştir.

241. Ancak, bu hedef Türkiye'nin 22 yıllık dönemi kalkınma çabalarını tümü ile buna yönelterek en iyi 'biçimde değerlendirmekle ulaşabileceği bir hedeftir. Bunun için kıt kaynakları, kalkınmanın amaçlarını gerçekleştirmeye yöneltmede bu düzeye 22 yılda ulaşma zorunluluğunun telkin ettiği dengeleri kurmak, kurumsal yapıda gerekli yeniden düzenlemeleri gerçekleştirmek, kalkınma araçlarını amaçlara ve hedeflere yönelterek en etkin biçimde kullanmak gerekmektedir. Bunlar sağlanamadığında Türkiye, 22 yıl sonu için hedef alınan bu gelişmişlik düzeyine, ancak bugünden öngörülemeyen bazı faktörlerin ortaya çıkması ile ulaşılabilir.

242. Perspektif dönem sonu için hedef alınan gelir düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşabilmek için Türkiye'nin ilk iki Plan döneminde gerçekleştirdiğinden daha 'hızlı ve güçlü 'bir sanayileşmeyi başarması gerekmektedir. Bu ise, kaynakların bu alanda daha da yoğunlaştırılmasını ve bu kaynakların güçlü 'bir sanayii hızla oluşturacak biçimde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Gelirin arttırılmasının ötesinde bir anlam taşıyan böyle bir kalkınma uygulamasının izlenmesinde, daha önceki Plan uygulamalarının yaygın bir değerlendirme yolu olan sadece gayrisafi millî hâsıladaki artışlarla yetinilmemesi, yeni perspektifteki kalkınma anlayışının bir gereğidir. Bu nedenle uzun dönemi kapsayan yeni perspektifin amaç ve hedeflerinin gerçekleşmesi, Üçüncü Kesimde verilen kalkınma tanımının ışığında ele alınacak, bu tanıma göre belirlenen göstergeler ile değerlendirilecektir.

243. Bu göstergeler kalkınmanın sadece gelir artışlarındaki belirtisini vermekle kalmamakta, toplumun gelişmiş ülkelerin yapısal özellikleri yönündeki değişmelerinin ekonomik alandaki .belirtilerini de yansıtmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BOLUM

UZUN DÖNEMDE HEDEFLER:

I. GİRİŞ:

244. Bu Kesimin ikinci Bölümünde özetlenen uzun dönemli amaçlar, belirli öncelikler içinde sıralanmış. Ve bunların bazan birbirleri ile uyumlu, bazan da çelişik olabileceğine değinilmiştir, öncelikleri sayılarla belirlemek, amaçlara ne ölçüde erişildiğini ve aralarında nasıl bir uzlaşma sağlandığını gösterebilmek için (i) Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Gümrük Birliği'nin gerçekleşeceği düşünülen 1095 yılında, (ii) 15 yıllık bir ara dönemindeki gelişmeleri yansıtmak üzere 1987 yılında erişilecek başlıca ekonomik ve sosyal hedeflerin tespiti gerekli olmuştur.

245. Uzun dönemli hedeflerin tespitinde ekonometrik metotlar yanında tarihsel benzeşim (analoji) lerden de büyük ölçüde yararlanılmış; Türk toplumunun 1990 larda sanayileşmiş bir toplum aşamasına geçerken, yalnızca daha yüksek bir gelir ve refah düzeyine erişmekle kalmayacağı, üretim yapı ve teknolojisi başta olmak üzere sosyal ve ekonomik kurum ve kurallarının sanayileşmiş toplumlardakine uygun değişmelere uğrayacağı görüşünden hareket edilmiştir ³⁶.

246. Bu tahminlerin başarısı, hiç şüphesiz, Türk toplumunun tarihsel gelişmesinin ve özel şartlarının doğru olarak değerlendirilmesine bağlı olacaktır. Böyle bir değerlendirmenin güçlükleri bir yana, kullanılacak tüm tahmin metotlarının bugünkü bilgi düzeyinin sınırlılıklarından ve bugün için geçerli değer yargılarının yol açabileceği yanılgılardan etkilenmeyeceği ileri sürülemez. Dolayısıyla uzun dönemli hedefler, kesinlik ve güvenilirlik açısından Üçüncü Plan Hedeflerinden farklı bir anlam taşımaktadır. Üçüncü Plan hedefleri, uzun dönemli hedeflere ulaşmak için gerçekleşmesi zorunlu görülen bir aşamayı belirlerken, uzun dönemli hedefler erişilmesi zorunlu öngörülerden çok uzak geleceği bugünkü bilgi düzeyinin olanakları ölçüsünde kavramaya çalışan bir tahminler topluluğu olarak yorumlanmalıdır. Kendi içinde tutarlı olmasına özen gösterilen bu tahminler topluluğunun sayısal kesinliklerden çok, eğilim belirttiklerine işaret etmek yerinde olacaktır.

³⁶ 1981 yılı için yapılan makroekonomik tahminlerde sekiz sektörlü bir optimizasyon modelinin sonuçlarından yararlanılmış olup, modelde 1987 yılı gayrisafi millî hasılanın azamileştirilmesi amaç edinilmiştir. 1995 e uzatım ise üç sektörde toplulaştırılarak yapılmıştır

II. EKONOMİK HEDEFLER: ³⁷**1. GELİR HEDEFLERİ:**

247. Türkiye'nin 1971'de 191,2 milyar TL. olan gayrisafi milli hasılasının 1987'de 654,7 milyar TL. na, 1995'de ise 1361 milyar TL. na yükselmesi hedef alınmıştır. Ekonomik büyümenin birbirini izleyen Plan dönemlerinde hıa alarak devam edeceği, büyüme hızının Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Planları kapsayan 15 yıllık dönemde yılda ortalama yüzde 8,6, 1987-1995 döneminde yüzde 9,6 dolaylarında olacağı düşünülmüştür. Böylece 23 yılı kapsayan perspektif dönemde gayrisafi milli hâsılanın yılda ortalama yüzde 8,9 artması öngörülmüş bulunmaktadır. (Tablo 88). Hedef alınan büyüme hızları, ıgelişmekte olan Güney ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinde 1970 li yıllar için ortalama edilmiş yüzde 7.0-8.0 dolaylarındaki büyüme hızlarını aşmaktadır ³⁸. Böylece, gelecek 23 yılda Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkının nispi olarak azalması sağlanabilecektir. ³⁹

248. Çoğunluğunu yurt dışındaki işçilerin Türkiye'ye gönderdikleri tasarrufların oluşturduğu dış alem gelirlerinin, 23 yıllık perspektifte hızlı (bir artış göstermesi beklenmediğinden, .gayrisafi milli hâsılda öngörülen gelişmenin temel kaynağının yurtiçi gelirlerdeki artış olacağı anlaşılmaktadır. Faktör fiyatları ile gayrisafi yurtiçi hâsıla 1972'de 166,5 milyar TL. düzeyinde iken, 1987'de 566J1 milyar TL. na, 1995'de ise 1166,7 milyar TL. na erişecek ve 23 yıllık perspektifte gayrisafi yurtiçi hâsıladaki yıllık ortalama artış hızının yüzde 8,0, bu perspektifin ilk onbeş yıllık dilimindeki artış hızının ise yüzde 8,4 olacağı tahmin edilmektedir. (Tablo 90).

249. Fert başına gayrisafi milli hâsıla, 1972'deki 5095 TL. (364 \$) lık düzeyden, 1987'de 12 000 TL. (860 \$), 1995'de ise 21000 TL. (1.500 \$) dolaylarına yükselbilecektir. Hedef alınan hızlı ekonomik gelişme ile birlikte sosyal değerler ve eğitim düzeyinde gerçekleşmesi beklenen değişmelerin nüfus artış hızında tahminleri aşanı bir gerilemeye yol açması mümkündür. Bu durumda 1995'deki fert başına gayrisafi milli hâsıla düzeyi 1.500 \$ ı aşabilecektir. ⁴⁰, (Şekil 16).

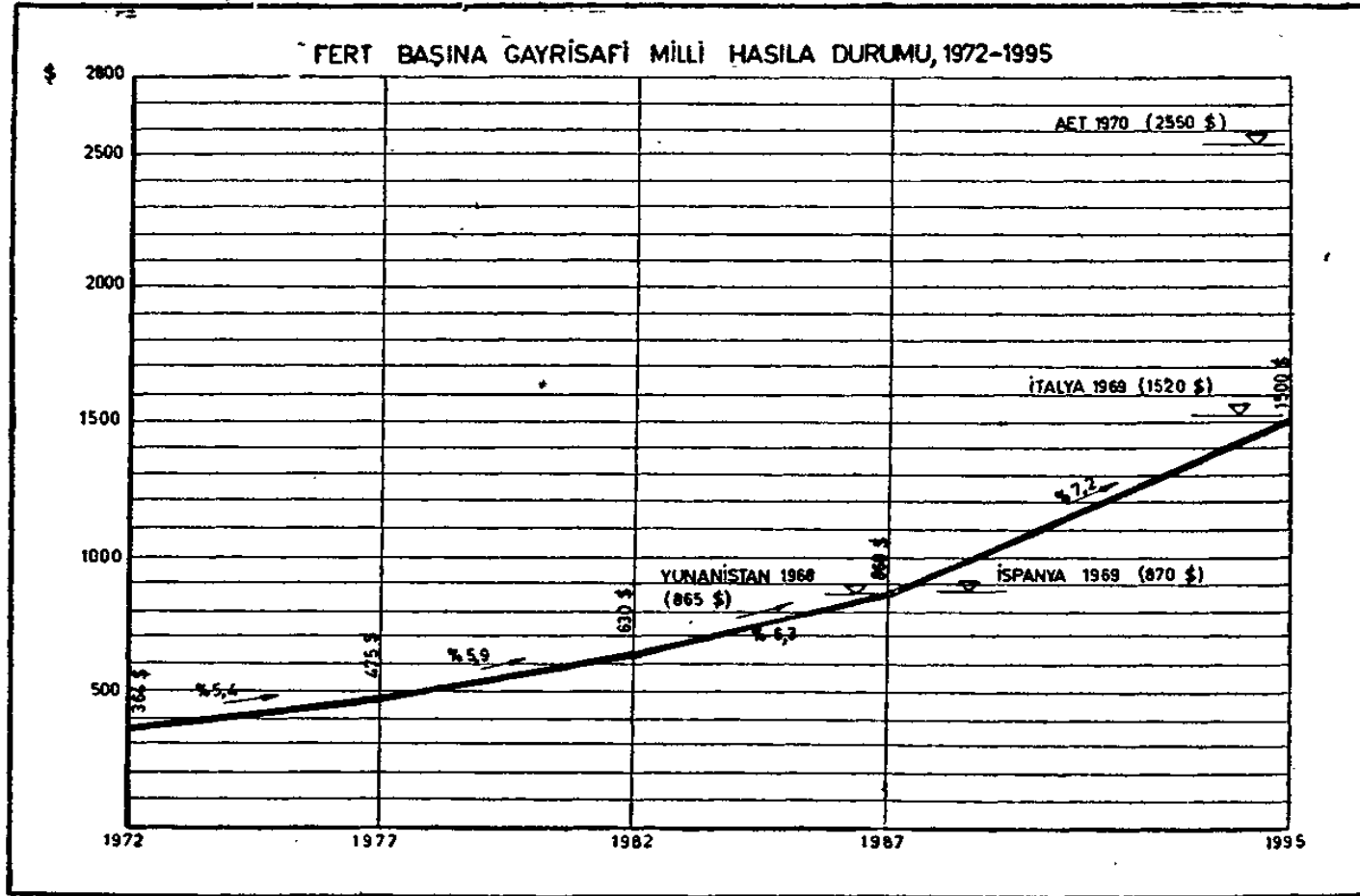
³⁷ Bu ve bundan sonraki bölümlerde yer alan bütün parasal büyüklükler, aksi belirtilmedikçe 1971 fiyatları ile verilmektedir. Dış ülkelerle yapılan karşılaştırmalarda OECD raporlarından yararlanılmıştır.

³⁸ Örnek olarak, İspanya'nın III. Planı, 1972-1975 dönemindeki büyüme hızının yüzde 7,0 yakınlarında olmasını öngörmektedir. (III. Plan de Desarrollo, Sh. 226-228). Yunanistan'ın 1973-1977 beş yılını kapsayan kalkınma planında ise yüzde 8,0 dolaylarında bir büyüme hızının hedef alınacağı öğrenilmiştir.

³⁹ Yeni strateji'de ve diğer bölümlerde sözü geçen «22 yıllık perspektif» deyimini yerine «25 yılı kapsayan perspektif» deyiminin kullanılması, baz yılının 1972, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğine geçiş yılının da muhtemelen 1995 olması dolayısıyla dır.

⁴⁰ Türkiye'nin 1987'de ulaşması öngörülen fert başına gayrisafi milli hasıla hedefine İtalya 1963'de, Japonya 1966'da, Yunanistan 1968'de, İspanya 1969'da erişmişlerdir. Türkiye'nin 1995'deki fert başına gelir düzeyi hedefine ise İtalya 1969'da, Japonya 1968'de ulaşmış bulunmaktadır. 1960' lardaki gelişme hızlarını korudukları takdirde bu düzeye Yunanistan 1975'de, İspanya 1977'de ulaşabileceklerdir

Şekil : 16

250. Fert başına gayrisafî milli hasıladaki artış hızı ortalamasının 23 yıllık perspektif boyunca yüzde 6.3 olması ve gayrisafî millî hâsılda olduğu gibi, fert başına gelir artışının da giderek hızlanması beklenmektedir. Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Planları kapsayan 15 yıllık dönemde fert başına gayrisafî millî hasılanın yılda ortalama yüzde 6.9 artacağı, 1987 - 1996 dönemindeki ortalama artış oranının yüzde 7.2 yi bulacağı umulmaktadır (Tablo 89).

TABLO : 88 — Uzun Dönemde Kaynaklar - Harcamalar Dengesi (a)
(1978-1996)

	1972	1977	1987	1995
<i>(1911 fiyatlarıyla)</i> <i>(Milyar TL.)</i>				
<i>a. Mutlak değerler</i>				
GSYİH (Piyasa fiyatlarıyla)	186,3	273,7	647,7	1 353,5
Dış alem geliri	4,9	5,8	7,0	7,5
GSMH	191,2	279,5	654,7	1 361,0
Dış açık	2,6	1,8	— 1,4	— 1,6
Toplam Kaynaklar	193,8	281,3	653,3	1 359,5
Toplam yatırımlar	40,1	72,8	198,0	430,0
(Toplam iç tasarruflar)	(37,5)	(71,0)	(199,4)	(431,5)
Toplam tüketim	153,7	208,5	455,3	929,6
Toplam harcamalar	193,8	281,3	653,3	1 361,0
<i>b. GSMH içinde yüzde paylar (b)</i>				
Dış alem geliri	2,6	2,1	1,1	0,6
Dış açık	1,4	0,6	— 0,2	— 0,1
Toplam kaynaklar (Hare.)	101,4	100,6	99,8	99,9
Toplam yatırımlar	21,0	26,0	30,3	31,6
Toplam iç tasarruflar	19,6	25,4	30,5	31,7
Toplam tüketim	80,4	74,6	69,5	68,3
<i>c. Ortalama yüzde değişimler (b)</i>				
	1972 - 1977	1972 - 1987	1987 - 1995	1972-1995
	(ÜBYP)	Ortalaması	Ortalaması	Ortalaması
GSYİH (Piyasa fiyatlarıyla)	8,0	8,7	9,7	9,0
Dış alem geliri	33	2,4	0,9	1,8
GSMH	7,9	8,6	9,6	8,9
Dış açık	— 6,5			
Toplam kaynaklar (Toplam harcamalar)	7,7	8,4	9,6	8,8
Toplamlara yatırımlar	12,7	11,2	10,2	10,9
Toplam iç tasarruflar	13,6	11,8	10,1	11,2
Toplam tüketim	6,3	7,5	9,3	8,1

(a) Bu tablodaki sayısal değerler, bölüm başındaki anlamda kullanılmaktadır.

(b) Yüzdeler ve oranlar yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir.

TABLO: 89 — Fert başına gelir ve tüketim (1912 • 1995)

a. Mutlak değerler (1971 fiyatlarıyla) :

	1973	1077	1987	1995
GSMH (Milyar TL.)	191,2	279,5	654,7	1 361,0
Yurtiçi nüfus (Milyon;	37,5	42,1	54,5	64,9
Fert başına GSMH (TL)	5 093	6640	12000	21000
Fert başına tüketim, (TL.)	4096	4950	8350	14320
Fert başına GSYİH (Fak- tor F., TL.)	4410	5650	10200	17980

b. Ortalama yüzde değişmeler

	1972 – 1977 (ÜBYYP)	1972 – 1987 Ortalaması	1987 – 1995 Ortalaması	1972 – 1995 Ortalaması
GSMH	7,9	8,6	9,6	8,9
Yurtiçi nüfus	2,3	2,5	2,2	2,4
Fert başına GSMH	5,4	5,9	7,2	6,3
Fert başına tüketim	3,9	4,9	7,0	6,6
Fert başına GSYİH (Fak- tör F., TL.)	5,1	5,8	7,3	6,3

2. YUBTİÇİ HASILANIN YAPISI:

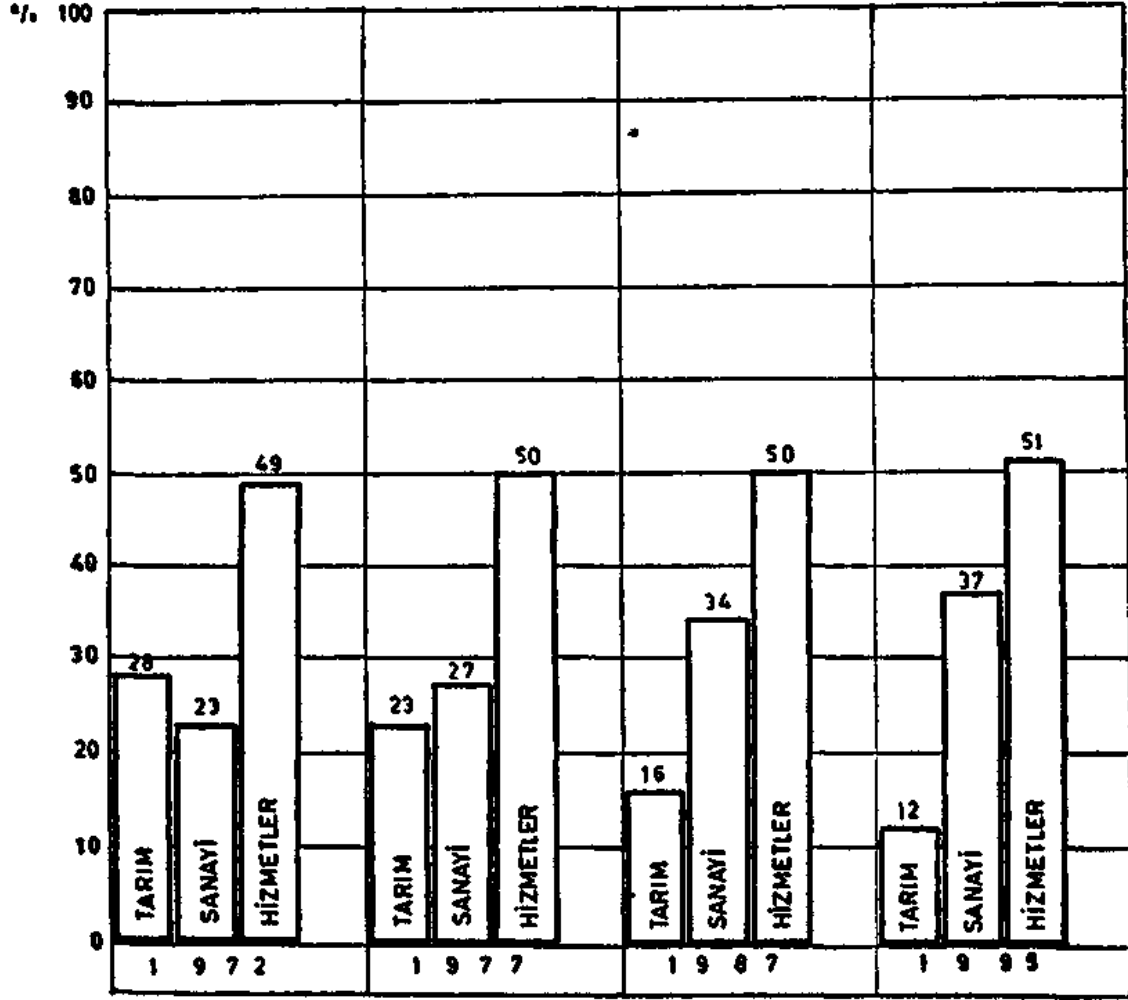
251. 23 yıllık perspektif süresince yurtiçi hâsılanın yapısının köklü bir değişmeye uğraması ve gayrisafi yurtiçi hâsıla'ya bugün belirli gelişmişlik aşamasında bulunan sanayileşmiş toplumlardaMne benzeyeni bir bileşim kazandırılması öngörülmektedir. Bu değişme sonucunda, tarım sektörü gelirlerinin faktör fiyatlarıyla gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payının 1972 de yüzde 28 iken 1987 de yüzde 16 ya, 1995 do yüzde 12 dolaylarına düşeceği, öte yandan sanayi gelirlerinin faktör fiyatları ile gayrisafi yurtiçi hâsıla'ya oranının 1972 de yüzde 23 iken 1087 de yüzde 34e, 1995 de de yüzde 37 yakınlarına çıkacağı tespit edilmiştir (Şekil 17). Hizmet gelirlerinin nispi payında önemli bir değişme olmayacağı; 1972 de yüzde 49 olan bu payın 1987 ve 1995 de, sırasıyla yüzde 50 ve yüzde 51 yakınlarında olacağı umulmaktadır ⁴¹.

⁴¹ 1969 italya'sında tarım, sanayi ve himmet sektörlerinin gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payt sırasıyla yüzde 12, yünde 54 ve yüzde 54 dür. 1968 Japonya'sında bu oranların yaklaşık olarak aynı olduğu görülmektedir. (Sırasıyla yüzde 10, yüzde 31 ve yüzde 69).

Şekil : 17

FAKTÖR FİYATLARIYLA GAYRİSAFİ YURTIÇİ
HASILANIN BİLEŞİMİ, 1972-1995

TABLO : 90 — Faktör Fiyatlarıyla Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler (1972 - 1995)

a. Mutlak değerler (1971 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

	1972	1977	1987	1995
Tarım (Faktör F.)	46,4	55,7	89,0	137,3
Sanayi (Faktör F.)	37,ö	63,7	180,8	434,1
Hizmetler (Faktör F.)	81,6	118,3	278,3	595,3
GSYİH (Faktör F.)	165,5	237,7	556,1	1 166,7
GSYİH (Piyasa F.)	186,3	273,7	647,7	1 353,5

b. Faktör fiyatlarıyla GSYİH'nin bileşimi (Yüzde)

	1972	1977	1987	1995
Tarım	28	23	16	12
Sanayi	23	27	34	37
Hizmetler	49	50	60	61
Toplam	100	100	100	100

c. Ortalama yüzde değişmeler

	1972 – 1977 (ÜBYYP)	1972 – 1987 Ortalaması	1987 – 1995 Ortalaması	1972 – 1995 Ortalaması
Tarım (Faktör F.)	3,7	4,4	5,6	4,8
Sanayi (Faktör F.)	11,2	11,4	11,0	11,2
Hizmetler (Faktör F.)	7,7	8,5	10,0	9,0
GSYİH (Faktör F.)	7,5	8,4	9,7	8,9
GSYİH (Piyasa F.)	8,0	8,7	9,7	9,0

d. Sektörlerin marjinal hasıla artışına katkıları

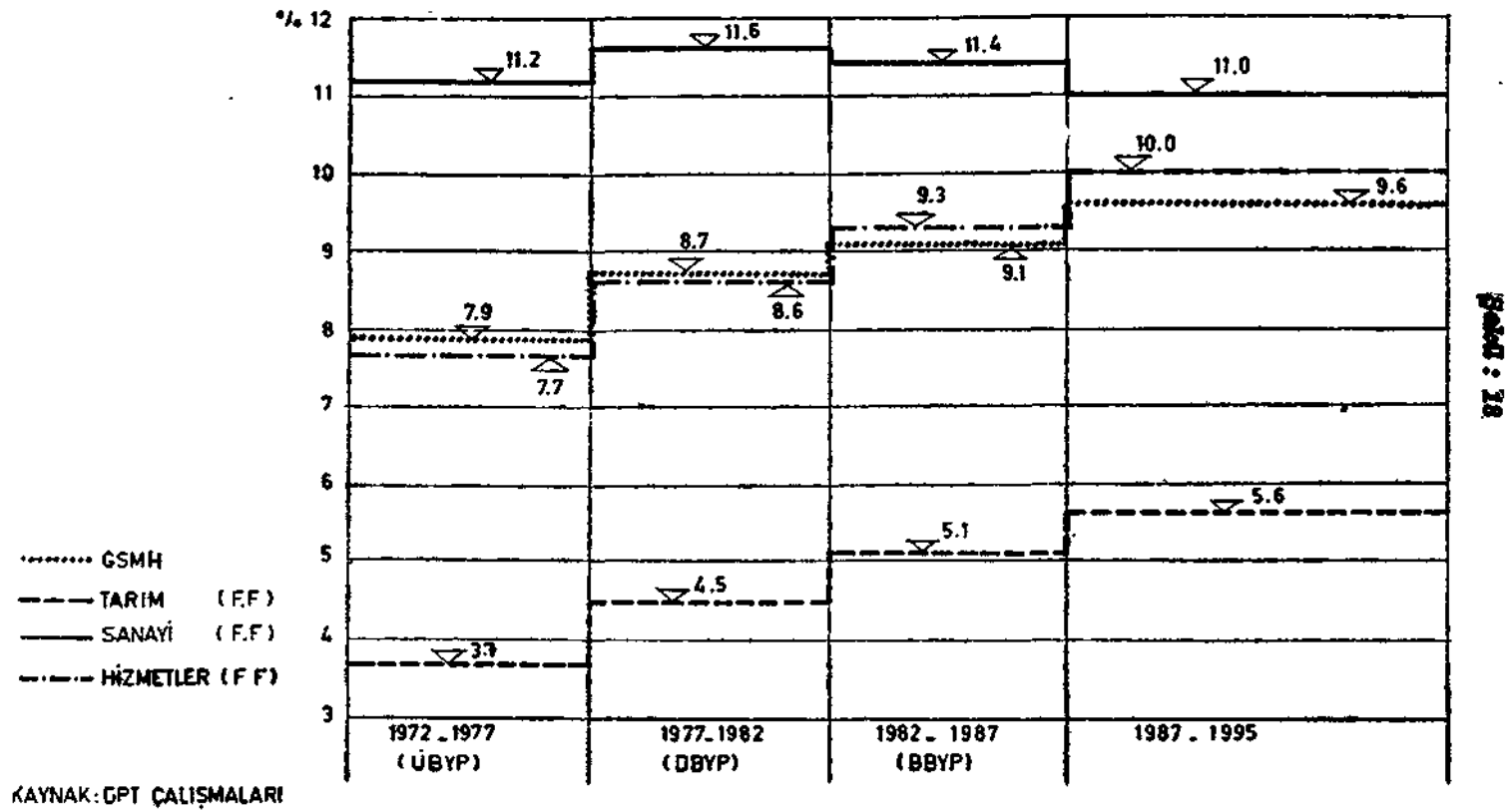
	1972	1977	1987	1995
Tarım	13	11	8	9
Sanayi	36	39	40	40
Hizmetler	51	50	52	51
Toplam	100	100	100	100

252. Sektörel katma değerlerin gelişme hedefleri Tablo 90 da verilmiştir ⁴². Bu hedeflere ulaşmak için tarım sektörü gelirinin 15 yıllık dönemde yılda ortalama yüzde 4.4 oranında bir hızla büyümesi, yine aynı dönemde sanayi gelirinin yılda ortalama yüzde 11.4, hizmet gelirlerinin de yılda ortalama yüzde 10.5 artması gerekmektedir. 1987 – 1995 döneminde ise tarımsal gelirden yılda ortalama yüzde 5.6, sanayi gelirinde yılda ortalama yüzde 11.0, hizmet gelirlerinde yılda ortalama yüzde 10.0 lık artışların sağlanması öngörülmektedir. (Şekil 18). 23 yıllık perspektif bir bütün olarak ele alındığında, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyüme hızları, sırasıyla yüzde 4.8, yüzde 11.2 ve yüzde 9.0-olarak hesaplanmaktadır, özellikle fiziksel anlamda üretken kesimlerde hedef alınan büyüme hızları Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde gerçekleştirilen büyüme hızlarından yüksektir ⁴³. Bu gelişmelerle sanayiın millî hâsılaya katkısının Üçüncü Plan döneminde yüzde 36, tüm 23 yıllık perspektifte yüzde 40 dolaylarında olması öngörülmektedir (Tablo 90).

⁴² Gelişme hızları, faktör fiyatları ile verilmiş olan gelir rakamlarına göre hesaplanmıştır.

⁴³ 1963 - 72 döneminde tarım gelirinin yıllık ortalama artış hızı yüzde 3,3 sanayi gelirinin yıllık ortalama artış hızı ise yüzde 9,1 olmuştur.

SEKTÖREL GELİŞME HEDEFLERİ, 1972-1995

TABLO: 91 — Piyasa Fiyatlarıyla Gayriaafî Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler (1918-1995)

a. Mutlak değerler (1971 fiyatlarıyla, milyar TL.)

	1972	1977	1987	1995
Tarım (Piyasa F.)	47,0	86,7	90,e	180,8
Sanayi (Piyasa F.)	53,4	91,2	254,0	687,9
Hizmetler (Piyasa F.)	85,9	125,8	302,2	655,8
OSSYfH (Piyasa F.)	186,3	273,7	647,7	1 353,5

b. Ortalama yüzde değişmeler

	1972 – 1977 (ÜBYP)	1972 – 1087 Ortalaması	1087 – 1905 Ortalaması	1972 – 1005 Ortalaması
Tarım (Piyasa F.)	3,0	4,5	0,6	4,8
Sanayi (Piyasa F.)	11,3	11,0	10,3	10,7
Hizmetler (Piyasa F.)	7,9*	8,8	10,2	0,2
OSYtH (Piyasa F.)	8,0	8,7	0,7	0,0

3. ÜRETİM VE SANAYİN YAPISINDAKİ GELİŞME :

253. Gelir hedeflerine ulaşabilmek için temel sektörlerdeki üretimin 15 yıllık sürede ne yönde değişmesi gerektiği az çok güvenle tahmin edilebilmektedir.

254. Gelir hedeflerini gerçekleştirebilmek üzere, 1972 - 1087 döneminde baganlması gereken gayrisafî üretim artış oranları, tanmda yılda ortalama yüzde 5.1, ⁴⁴ sanayide yılda ortalama yüzde 111.3, hizmetler sektöründe yılda ortalama yüzde 8.9 olarak hesaplanmaktadır. Sınai Üretimi oluşturan madencilik, imalât sanayii ve enerji üretimindeki ortalama artış hızlarının sırasıyla yüzde 12.0, yüzde 11.2 ve yüzde 11,9 olması gerekecektir (Tablo 92).

255. Sanayi üretimi içinde ara malları ile yatırım ve dayanıklı tüketim mallarına büyük ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Böylece, imalât sanayii üretiminin bileşiminde ara mallar ve yatırım malları lehine önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiş olacaktır. Sonuç olarak bu mallar 1972 de toplam imalât sanayii üretim değerinin yüzde 03 ünü oluştururken, bu payın 1987 de yüzde 69 a yükseleceği; tüketim mallarının imalât sanayii üretimindeki payının 1972 de yüzde 47 iken, 1087 de yüzde 31 e düşeceği tahmin edilmektedir.

⁴⁴ Tarım kesiminde üretim tahminleri yapılırken, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde önemli ölçüde tarımsal ürün ithal edilmeyeceği varsayılmış, artan yurtiçi nüfusun, ihracatın, şehirleşmenin getireceği farklı talep yapısının ve beslenme standartlarındaki iyileşmenin doğuracağı ek talepler gözönünde bulundurulmuştur.

256. Onbeş yılda madencilik Üretiminin yılda ortalama, yüzde 12.9 artacağı, ara malı sanayilerinde ortalama üretim artış hızının yüzde 13.0 olacağı tahmin edilmektedir. Yatırım ve dayanıklı tüketim malları üretimindeki ortalama artış hızı hedefi ise yüzde 13.4 tür⁴⁵. Tüketim malı sanayilerinin üretiminde ortalama yüzde 8.2 dolayında bir gelişmenin Türk toplumunun birbirini teleyen Plan dönemlerinde nispi olarak artan tüketim olanakları ve artırılacak tüketim malı ihracatı hedefleri ile tutarlı olacağı tespit edilmiştir.

*TABLO : 98 — Üretim Hedefleri (197B -1987)
a. Mutlak değerler (1971 Üretici Fiyatlarıyla, Milyar TL.)*

	1972	1977	1987
Tarım	71.0	88.7	150.5
Sanayi	121.9	213.7	606.7
— Madencilik	4.5	9.2	28.0
— İmalât sanavii	113.5	197.4	557.5
: Tüketim malları	52.8	76.5	173.0
: Ara mallar	44.7	87.3	279.0
: Yatırım ve dayanıklı tüketim malları	16.0	34.6	100.6
— Enerji (Elektrik)	3.9	7.1	21.2
Hizmetler (İnsaat dahil)	120.2	178.1	431.4
— İnsaat	23.9	41.1	110.0
— Hizmetler	96.3	137.0	321.4
Toplam Gayrisafi Üretim	313.1	480.5	1188.6
Toplam Fiziksel Üretim (Tarım + Sanayi)	192.9	302.4	757.2
<i>b. İmalât sanavii üretim bileşimi (Yüzde)</i>			
Tüketim malları	47	38	31
Ara mallar	39	44	50
Yatırım ve dayanıklı tüketim malları	14	18	19
<i>c. Ortalama yüzde değişimler :</i>			
		1972 - 1977 (ÜBYP)	1972 - 1987 Ortalaması
Tarım		4.6	6.1
Sanayi		11.9	11.3
— Madencilik		15.3	12.9
— İmalât sanavii		11.7	11.2
Tüketim malları		7.4	8.2
Ara mallar		14.3	13.0
Yatırım ve dayanıklı tüketim malları		16.8	13.4
— Enerji (Elektrik)		12.6	11.9
Hizmetler (İnsaat dahil)		8.2	8.9
— İnsaat		11.5	10.7
— Hizmetler		7.3	8.4
Toplam Gayrisafi Üretim		8.9	9.3
Toplam Fiziksel Üretim		9.4	9.6

⁴⁵ *Gerek toplam sınaî üretimde, gerek madencilik, enerji, ara malları ve yatırım malları sanayileri gibi büyük önem verilen sektörlerde 15 yıllık ortalama artış hızı hedeflerinin Üçüncü Plan dilimi için öngörülen hedeflerin altında katması, sanayileşme çabalarının Dördüncü ve Beşinci Planlarda yavaşlatılacağı anlamına gelmemektedir. Bu durumtm, söz konusu sektörlerde üretimin nispeten düşük olan 197& düzeyinden başlayarak gelişmesi dolayısıyla ortaya çıktığına işaret etmekte yarar vardır.*

257. Elektrik enerjisi üretiminin onbeş yılda ortalama yüzde 12 dolayında artması ve 1987 de fert başına elektrik üretiminin 1090 Kwh dolayında olması hedef alınmıştır, inşaat sektörü üretimi, sabit sermaye yatırımlarının gelişmesi ile ilişkili görülmektedir (Bkz. Tablo 88 ve 92). inşaat dışında kalan hizmet sektörlerinin Üçüncü ve Dördüncü Plan dönemlerinde nispeten sınırlanan büyümesi ise, Beşinci Plan döneminde toplam fiziksel üretimdeki gelişmeyi izleyebilecektir. Yine de bu sektörlerdeki üretimin 1972 - 1987 dönemindeki yıllık ortalama artış hızının (Yüzde 8.4) toplam fiziksel üretimin artış hızından (Yüzde 9.5) düşük olacağı anlaşılmaktadır.

258. 1972 de 37,5 milyar TL. düzeyinde olması beklenen iç tasarrufların, 1972 - 1987 döneminde ortalama yüzde 11.8 ve bu dönemi İzleyen 8 yılda ortalama yüzde 10.1 artarak, 1987 de 199.4 milyar TL., 1995 de 431.5 milyar TL. düzeyine yükselmesi beklenmektedir. (Tablo 88). Söz konusu iç tasarruf düzeylerine erişilmesi, marjinal tasarruf eğiliminin Üçüncü Plan döneminde yüzde 38 ve bu plan dönemini izleyen 18 yılda yüzde 33 yakınlarında tutulması ile sağlanabilecek ve böylece 1972 de yüzde 19.6 olan ortalama tasarruf oranı 1977 de yüzde 25.4 e, 1987 de yüzde 80.5 a, 1995 de yüzde 81.7 ye yükselmiş olacaktır. (Şekil 19). Ortalama tasarruflar Üçüncü Plan dönemi ortalaması olarak gayrisafî millî hâsılanın yüzde 23.3 ü ölçüsündedir. 1972 - 1987 dönemi bir bütün olarak ele alındığında ortalama tasarruf oranı yüzde 27.7 yi bulmaktadır.

259. Gerek Türk ekonomisinin geçmiş Plan dönemlerinde iç tasarrufları artırmada elde ettiği başarılar, gerek 1960 lı yıllarda hızlı bir büyümeyi gerçekleştiren bazı ülkelerin deneyleri, oldukça yüksek olan bu iç tasarruf oranlarına erişmenin mümkün olabileceğini göstermektedir. (Birinci Kesim, Prg. 52 ve Tablo 28).

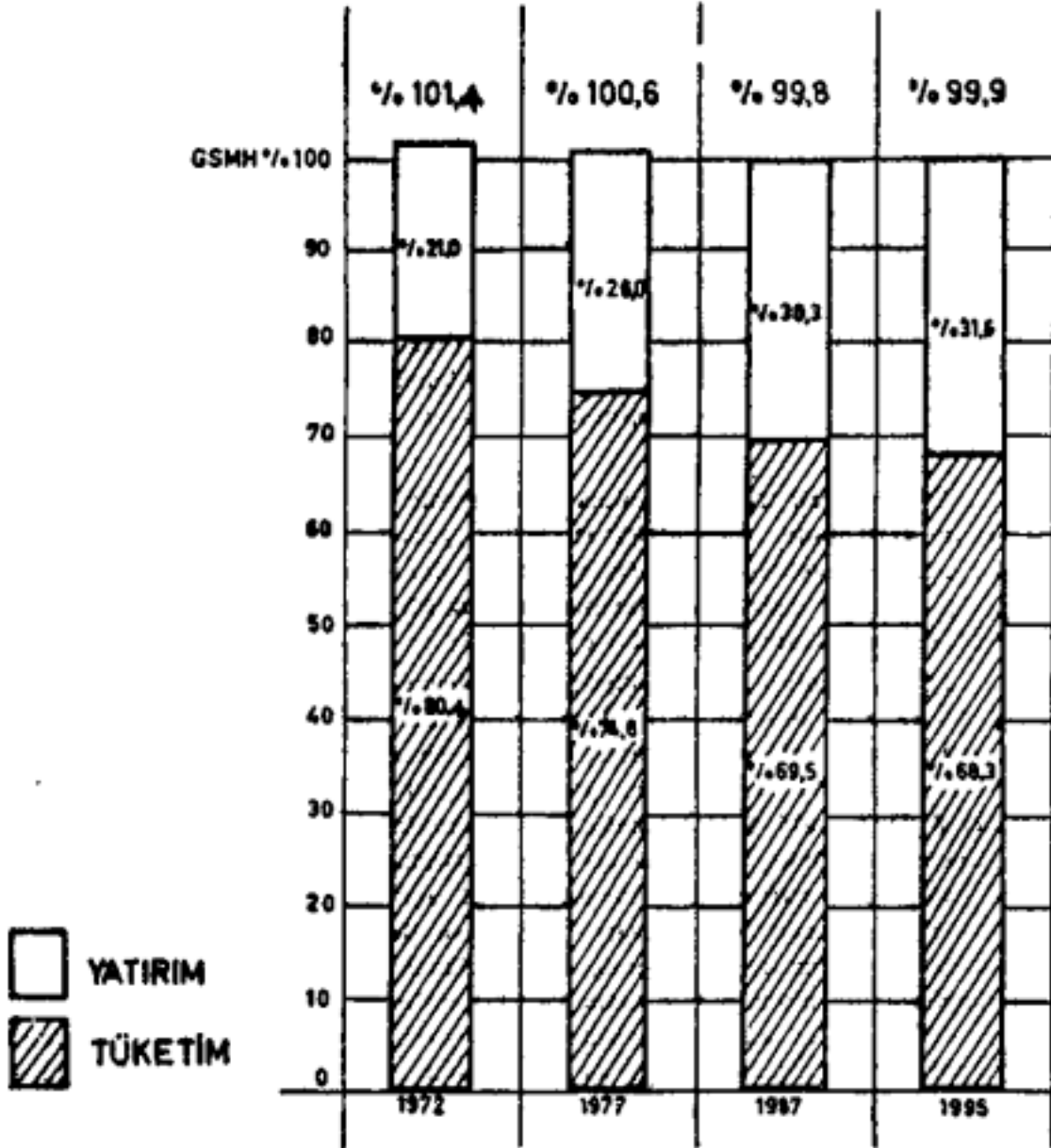
260. Tasarruflar, bu ölçüde artırılmadığı ve büyüme hızı hedefi, 1962 - 1972 döneminde gerçekleşen yüzde 6.9 luk hız dolayında tutulduğu takdirde, 1987 de erişilebilecek fert başına gelir düzeyinin hedef alınan 860 \$ yerine 680 \$, 1995 de erişilecek gelir düzeyinin de hedef alınan 1500 \$ yerine 970 \$ olabileceği hesaplanmaktadır ⁴⁶. Böyle bir gelişme temposu ile Türkiye'nin, sanayileşme, istihdam, dengeli yöresel yerleşme ve şehirleşme sorunlarını çözemeyeceği açıktır. Kaldı ki, fiziksel üretime ayrılacak kaynakların sosyal ve demografik baskılar sonucu olarak kısıtlanması ile geçmiş planlı dönemde gerçekleştirilen büyüme hızına ulaşma olanağı bile ortadan kalkabilir.

261. Hedef alınan büyüme hızına erişilmesini sağlayacak biçimde iç tasarruf yetersizliğini dış kaynaklardaki artışla karşılamak ise, Tür markiye'nin dış kaynaklara bağıllığını azaltma amacına ters düştüğü gibi mümkün de görülmemektedir, Örneğin, Üçüncü Plan dönemindeki, marjinal tasarruf eğilimini İkinci Planda gerçekleşen düzeyde tutarak, aynı büyüme hedeflerine ulaşabilmek için

⁴⁶ Fert başına 970 \$ lık gelir düzeyine Yunanistan 1969,İspanyada 1970 yılında erişmişlerdir

Şekil : 19

GAYRİSAFİ MİLLİ HASILANIN YÜZDESİ OLARAK
KAYNAKLARIN KULLANIMI , 1972-1995

1977 yılında sağlanması gerekli dış kaynağın en az 1 milyar \$ yakınlarında olması gerektiği hesaplanmaktadır. Üçüncü Plan döneminde 3 milyar \$ in üzerinde bir düzeye ulaşacak ölçüde bir dış kaynak akımı, birçok yönlerden gerçekçi sayılamaz.

262. Marjinal tasarruf eğiliminin Üçüncü Plan döneminde, sonraki plan dönemlerindeki aşan bir düzeye çıkarılması, sanayi yatırımlarını hızla gerçekleştirerek ekonomiye daha hızlı büyümenin gerektirdiği potansiyeli ve dinamizmi kazandırmak için gerekli görülmektedir. Böylece Türk sanayii ve tarımı Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğinin zorunlu kıldığı bir teknolojik yapıya, etkinliğe ve rekabet gücüne ulaşma olanağı bulabilecektir, öte yandan 1970 lerin sonuna doğru ve Özellikle 1980 lerde çok ciddi bir nitelik kazanacağı açıkça görünen istihdam sorununun çözümü için de üretim kapasitelerinin hızla artırılması tek tutarlı yol olarak belirmektedir.

263. 1972 de 40.1 milyar TL. dolayında olan toplam yatırım düzeyi, onbeş yılda ortalama yüzde 11.2, 1987 - 1995 döneminde ise yılda ortalama yüzde 10.2 artarak, 1987 de 198.0 milyar TL., 1995 de ise yaklaşık olarak 430.0 milyar TL. na ulaşmış olacak ve böylece Türkiye'nin sabit sermaye stoku 1995 de 1972 dekinin yaklaşık olarak 8-9 katma erişebilecektir.

264. Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında ise, sanayi sektörü lehine önemli bir değişiklik izlenecektir. 1972 - 1995 döneminde sanayi yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık olarak yarısını oluşturacağı sanılmaktadır (1972 - 1987 döneminde yüzde 48 i, 1987 - 1995 döneminde ise yüzde 50 si), ilik iki plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yarısına yakın bir kısmı hizmet sektörlerine ayrılmışken, 23 yıllık perspektifte hizmet yatırımlarının genel toplamın yüzde 42 si düzeyinde tutulması gerekli görülmektedir, öte yandan tarım sektörü yatırımlarının nispi payının sürekli bir azalış göstermesi beklenmektedir (Tablo 93).

TABLO : 93 — Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

	1967 - 1972 (UBYP)	1972 - 1977 (ÜBYP)	1972 - 1987 Ortalaması	1988 - 1995 Ortalaması
Tarım	12	12	10	8
Sanayi	38	45	48	50
Hizmetler	50	43	42	42

5. TÜKETİM :

265. Toplam tüketimdeki artışların plan dönemleri boyunca hızlanması ve 1972 - 1987 yılları arasında ortalama yüzde 7.5, 1987 - 1995 döneminde ise yılda ortalama yüzde 9,3 artması öngörülmüştür. 23 yıllık perspektifte toplam tüketim, yılda ortalama yüzde 8.1 artacaktır. Bu değer, ilk iki plan döneminde sağlanan ortalama yüzde 6.2 lik artışın üzerindedir (Tablo 88).

260. Fert başına tüketimdeki artış oranının 15 yıllık ve 22 yıllık perspektif için alabileceği ortalama değerler, (sırasıyla yüzde 4.9 ,veyüzde 5.6) İlk iki plan döneminde fert başına reel tüketimdeki yüzde 3.5 lik gelişmenin önemli ölçüde üzerindedir. Dolayısıyla tespit edilmiş olan üretim ve yatırım hedeflerinin tüketicinin refahında uzun dönemde ciddi bir iyileşme öngördüğü açıktır.

267. 1980 lerin sonunda «gelişmiş bir sanayi toplumuna geçiş» aşamasına varabilmek için, Üçüncü Plan döneminde fert başına reel tüketim artış oranının İkinci Plandakini fazla aşmaması gerekmektedir. Fert başına tüketim olanakları, ekonomik büyümenin kararlı ve hızlandırılmış bir nitelik kazandığı 1980 lerde yılda ortalama yüzde 5-6 dolaylarında bir hızla geliştirilebilecektir. Kalkınmanın uzun dönemli amaçları ile birlikte düşünüldüğünde, tüketim artışlarının gelişme çizgisi başlıca iki gerekliliğe işaret etmektedir, ilki, 1930 lere kadar gelir bölüşümünü iyileştirme amacı ile yapılacak müdahalelerin toplam iç tasarruflarda gerekli artışı önlemeyecek biçimde uygulanması, ikincisi de bu dönemde üretim faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olmayan kamu tüketim harcamalarında tutumlu davranılmasıdır. 1980 lerden sonra bir yandan artan tüketim olanakları, öte yandan gelir bölüşümünü iyileştirecek tedbirler ile toplum refahını daha hızlı artırmak mümkün olabilecektir.

6. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER :

268. 15 yıllık gelir, üretim ve tüketim hedeflerinin tahmini yapılırken, ithalât ve ihracat değerlerinin nasıl bir eğilimde olacağını da düşünmek ve tahminler yapmak yararlı görülmüştür. Ödemeler dengesi sorununa kalıcı bir çözüm getirebilmek amacı ile 1982 sonunda Türk ekonomisinin carî işlemler dengesinde açık vermemesi ve bu plan dönemini izleyen yıllardaki dış ticaret açığının 1982 düzeyinde tutulması hedef olarak alınmıştır. Bu hedefi gerçekleştirebilmek üzere mal ihracatını 15 yıllık dönemde yılda ortalama yüzde 10 dolayında artırmak gerekli görülmektedir (Tablo 94).

269. Beşinci Plan döneminde bir yandan dış ticaret açığının 780 milyon dolar dolayında tutulması, öte yandan artması beklenen görünmeyen gelirler (Başlıca işçi dövizleri ve turizm gelirleri) 1982 den itibaren Türkiye'nin dış borç yükünün azalmasıvolanağını yaratabilecektir, ihracatın artırılmasında en önemli katkının sanayi sektöründen geleceği ve 1972 de toplam ihracatın yüzde 23 ünü oluşturan sanayi ürünleri payının, 1987 de yüzde 64 e yükseleceği umulmaktadır. Sanayideki gelişme aynı zamanda 1987 de 3 milyar 500 milyon dolar dolayında ithal ikamesi sağlayabilecek, böylece ithalâтта ve dolayısıyla dış ticaret açığındaki artış, döviz gelirleri ile tutarlı olacaktır, ithalâttaki gelişme hızının 1972 – 1987 döneminde yılda ortalama yüzde 7.6 dolayında tutulması öngörülmektedir. Buna göre dış ticaret açığının nispi öneminin azalacağı ve 1987 de (Dış ticaret açığı/gayrisafi millî hâsıla) oranının 1972 dekinin yarısından az olacağı anlaşılmaktadır (Tablo 94).

270. 1970 devalüasyonunun ve 1970 - 1971 yıllarında Batı ekonomilerindeki parasal bunalımların da etkisiyle ani yükselmeler göstermiş olan işçi dövizlerinde

gelecek 15 yıllık dönemde hızlı artışlar beklenmemektedir. Bu 15 yıllık dönemde yurt dışına işgücü ihracı devam etmekle birlikte sözü geçen arızî faktörlerin etkisini hesap dışı bırakma ve işçilerin zamanla içinde 'buldukları toplumun tüketim kalıplarına intibak etme eğilimini gözönünde tutma düşüncesi ile işçi dövizlerinde aşırı iyimser tahminlerden kaçınılmıştır.⁴⁷

III. SOSYAL HEDEFLER:

1. NÜFUS YAPISINDAKİ GELİŞMELER VE YERLEŞME :

(1) NÜFUS :

271. Nüfus konusunda yapılan araştırmalar, Türkiye nüfusunun gelecek 15 yılda ortalama yüzde 2.6 dolaylarında artarak 1987 de 54.5, 1995 de ise 64,9 milyon kişiye ulaşabileceğini göstermektedir. Böylece Türkiye'nin 1990 larda nüfusları 60-70 milyon yakınlarına varacak olan Batı Almanya, italya, ingiltere, Fransa gibi Batı Avrupa Ülkeleri ile yaklaşık olarak aynı nüfus düzeyinde bulunacağı anlaşılmaktadır. 1987 yılına kadar olan dönemde yurt içi tasarruf ve yatırım olanakları zorlandığı halde bu ölçüde artış gösteren bir nüfustan çalışma hayatına katılmak isteyenlerin tümüne ekonomik anlamda verimli istihdam sağlanamamaktadır⁴⁸. Dolayısıyla işgücü ihracının devam edeceği ve 1987 de yurt dışında bulunan Türk vatandaşları sayısının⁴⁹ 1972 dekinden 1 .milyon fazla olacağı tahmin edilmektedir. 1972-1967 döneminde yurt dışına göçün, yurt içi istihdam düzeyinin düşüklüğü yanında, Türkiye ile Batı Avrupa ekonomileri arasındaki ücret düzeyi farklılığından da etkilenmesi beklenebilir.

(2) ŞEHİRLEŞME :

272. Şehirleşme hızının 1972-1987 döneminde ortalama yüzde 5.9 yakınlarında olacağı tahmin edilmektedir⁵⁰. Böylece 1972 Türkiye'sinde nüfusun yüzde 38 i şehir, yüzde 62 si kırsal kesiminde iken, 1987 deki görünümün bunun tersine dönerek, nüfusun yüzde 62 sinin şehir, yüzde 38 inin de kırsal kesiminde yerleşmesi beklenmektedir. 1995 de ise şehirli nüfusun toplamın 3/4 ü dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu ölçüleri aşmayan bir şehirleşme, kırsal

⁴⁷ Esasen, işçi dövizleri uzun dönemde tahmini çok güç bir gelir kalemidir. Tahmin edilen işçi dövizini gelirlerinin aşılmasını durdurmakta, diğer gelir kalemlerindeki geri kalmaların telafi edilebileceği gibi ithalat hedeflerinin ya da rezervlerin artırılması mümkün olabilecektir

⁴⁸ "Ekonomik anlamda verimli sayılmayan istihdam" deyimini ve tarım sektöründeki gizli işsizler, tarım dışı sektörde de marjinal verimliliği çok düşük arazi işlerinde çalışanlar kapsamaktadır.

⁴⁹ İşçiler ve yakınları toplam olarak.

⁵⁰ Şehirleşme hızı, İkinci Plan döneminde yüzde 6.2 yakınlarında idi. Üçüncü Plan döneminde yüzde 6.4 olacağı tahmin edilen şehirleşme hızının Dördüncü ve Beşinci Plan dönemlerinde yavaşlaması beklenmektedir.

ve şehir (kesiminde yaratılacak ek istihdam olanakları ile tutarlı olmakta ve şehirleşme fonksiyonel bir nitelik kazanmaktadır (TaJblo 95 ve Şek. 20).

TABLO : 94 — Dış Ekonomik ilişkiler f 1972 -19⁵¹87}

a. Mutlak değerler (Milyon \$)	1972	1977 (a)	1987
İhracat	750	1176	3180
İthalat	—1315	—1850	—3930
Dış ticaret açığı	—565	—675	—750
Görünmeyenler (Net) (b)	383	645	910
İşçi dövizleri	510	600	700
Turizm gelirleri (Net)	20	85	270
Diğer görünmeyenler (Net)	—147	—140	—60
Carî işlemler açığı	—182	—30	160
b. GSMH'ya oran olarak (Yüzde}	1972	1977	1987
İhracat	5,5	5,9	0,8
İthalât	9,6	9,3	8,4
Dış ticaret açığı	4,1	3,4	1,9
c. Ortalama yüzde değişmeler :		1972 – 1977	1972-1987
ihracat		9,4	10,1
ithalât		7,1	7,6
Dış ticaret açığı		3,6	1,9
Turizm gelirleri '(Net)		33,6	19,0
işçi dövizleri		3,3	2,1
d. İhracatın bileşimi (Yüzde}	1972	1977	1987
Tarımsal ürünler	72	51	29
Madencilik ve taşocakçılığı	5	7	7
Sanayi ürünleri	23	42	04
Toplam	100	100	100

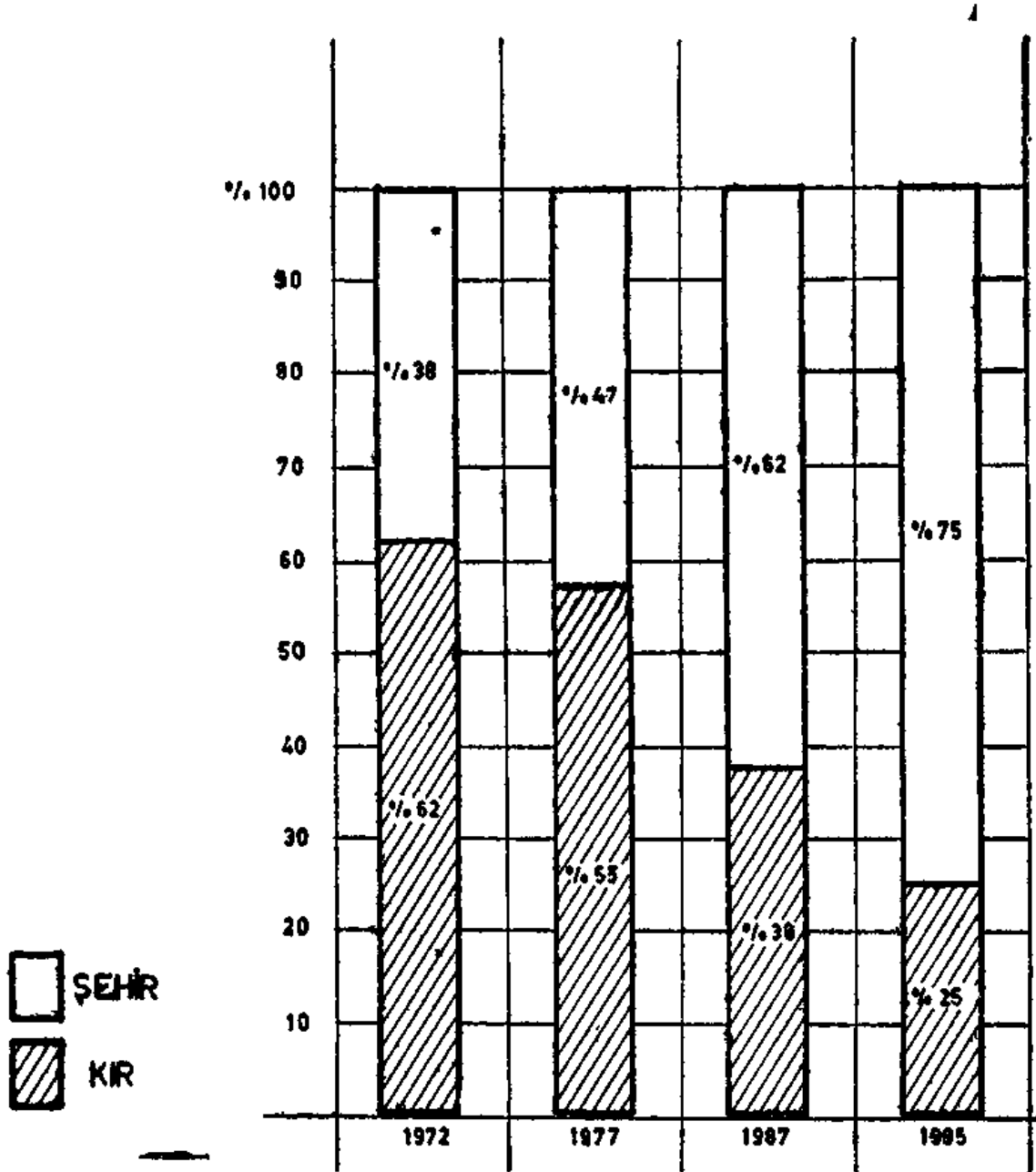
f a} Rakamlar yuvarlatılmıştır.

(b) Enfrastrüktür ve Off-Shore dahi

⁵¹ Türkiye'nin geçireceği gelişmişlik aşamalarını daha önce yaşamış olan ülkelerden İspanya'da 1969 da nüfusun yaklaşık olarak 1/3 ü, 1969 İtalya'sı ve 1968 Japonya'sında ise yaklaşık olarak 1/5 i kır kesiminde yaşamakta idi. Bu oranlar Türkiye'nin 1987 ve 1995 deki yerleşme durumu için yapılan tahminlere oldukça yakındır

Şekil : 20

ŞEHİR VE KIR NÜFUSU YÜZDE PAYLARI
1972 - 1995

KAYNAK: DPT ÇALIŞMALARI

TABLO : 95 — Nüfus ve yerleşme durumu
(Milyon kişi)

a. Mutlak büyüklükler (Milyon kişi)

	1972	1977	1987	1995
Nüfus	37,5	42,6	55,5	65,9
1972'den sonra yurt dışına göç (kümülatif)	0	0,5	1,0	1,9
Yurtiçi nüfus	37,5	42,5	54,5	64,9
- Kır nüfusu	23,2	22,5	20,9	16,3
- Şehir nüfusu	14,3	19,6	33,6	48,6

b. Kır ve Şehir nüfusu yüzde payları (a)

	1972	1977	1987	1995
Kır	62	53	38	25
Şehir	38	47	62	75
Toplam yurtiçi nüfus	100	100	100	100

c. Ortalama Yüzde değişmeler (a)

	1972-1977 (ÜBYP)	1972-1987 Ortalaması	1987-1995 Ortalaması	1972-1995 Ortalaması
:Nüfus	2,6	2,6	2,2	2,6
Yurtiçi nüfus	2,3	2,5	2,2	2,4
—Kır nüfusu	—0,6	—0,7	—3,1	—1,6
—Şehir nüfusu	6,4	5,9	4,7	5,5

(a) Yüzdeler ve artış oranları yuvarlatılmamış büyüklükler üzerinden hesaplanmış yüzdeler sonradan yuvarlatılmıştır.

2. İSTİHDAM VE İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ :

273. 1972 de 14.3 milyon kişi yakınlarda olan işgücü arzının 8.8 milyonunun tarım, 1.5 milyonunun sanayi ve 3.2 milyonunun hizmet sektörlerinde istihdam edildiği ve 750 bin kişinin de şehirselleşme kesiminde verimliliği çok düşük işlerde çalıştığı ya da işsiz olduğu tahmin edilmektedir. İşgücü arzı, yaklaşık olarak nüfus artışına denk (Yüzde 2.6) bir hızla artarak 1987 de 21.0 milyon kişiye ulaşırken, tarım sektöründe çalışanlar sayısının azalarak 8.0 milyon kişiye düşmesi ve gizli işsizliğin azalması beklenebilir. Çalışan 19.0 milyon kişiden 8.0 milyonuna (Yüzde 42) tarımda, 3.4 milyonuna (Yüzde 18) sanayide, 7,6 milyonuna (Yüzde 40) da hizmetler sektöründe istihdam sağlanabilirken, şehirselleşme kesimdeki 2.0 milyon kişiye de ekonomik anlamda üretken iş sağlamak mümkün görünmemektedir. 1987 de ekonomik anlamda üretken olmayan nüfusun toplam işgücü arzına oranının 1972 deki gibi yüzde 11 yakınlarda kalacağı hesaplanmıştır. Ancak 1980 ler için öngörülen gelir düzeyi, toplum yapısı ve sosyal dayanışma anlayışı nedeniyle anılan 2.0 milyon kişinin tümünün bugünkü gibi hizmet sektörlerinde düşük verimle çalışabileceğini kabul etmek güçtür. Bunların bir kısmının açık işsiz durumuna gelmesi beklenebilir.

274. 1987 - 1995 döneminde daha hızlı büyüyen bir ekonominin yaratacağı istihdam olanakları ile istihdam sorunu çözümlenebilecektir. Bu dönemde işgücü arzındaki artış hızı yılda ortalama yüzde 2,7 dolayında iken, işgücü talebi yılda ortalama yüzde 3,6 artacaktır. 1995 de 26,0 milyon dolaylarındaki toplam işgücü arzının 6,2 milyonunun tarım, 5,6 milyonunun sanayi, 13,4 milyonunun da hizmet sektörlerinden gelen işgücü talepleri ile istihdam edilebileceği ve çalışan nüfusun yüzde 3 ü dolayında arızî işsizliğin var olabileceği tahmin edilmektedir- (Tablo 96).

TABLO : 96 — İstihdam, durumu

a. İşgücü katılma oranları, yüzde (a)

	1972	1977	1987	1995
Kır kesiminden	38	38	38	38
Şehir kesiminden	38	38	39	41
Tüm yurt içi nüfustan	38	38	39	40
b. Sivil işgücü arzı ve talebi (15 - 64 yaş) (b)				
Sivil işgücü arzı	14,3	16,0	21,0	26,0
— Tarımdan	8,8	8,6	8,0	6,2
— Tarım dışından	5,5	7,4	13,0	19,8
İşgücü talebi	13,5	14,9	19,0	25,2
— Tarımda istihdam	8,8	8,6	8,0	6,2
: En faal mevsim-de işgücü gereği	7,9	7,9	7,5	6,2
: Gizli işsiz	0,9	0,7	0,5	
— Tarım dışında istihdam	4,7	6,3	11,0	19,0
: Sanayi	1,5	2,1	3,4	6,6
: Hizmetler	3,2 (c)		7,6	13,4
Toplam gizli ve açık işsiz	1,6	1,8	2,5	0,8
— Tarım kesiminde	0,9	0,7	0,5	—
— Tarım dışı kesimde	0,8	1,1	2,0	0,8

c. İstihdamın, sektörel dağılımı, yüzde (d)

Tarım	65	58	42	25
Tarım dışı	35	42	58	75
— Sanayi	11	14	1»	22
— Hizmetler	24	28	40	63
Toplam	100	100	100	100

d. Ortalama yüzde değişmeler

	1972 – 1977 (ÜBYYP)	1972 – 1987 Ortalaması	1987 – 1995 Ortalaması	1972 – 1905 Ortalaması
Sivil işgücü arzı	2,4	2,6	2,7	2,7
— Tarım	— 0,4	— 0,6	— 3,1	— 1,5
— Tarım dışında	6,3	5,9	5,4	5,»
İşgücü talebi	2,1	2,3	3,6	2,8
— Tarımda istihdam	— 0,4	— 0,6	— 3,1	— 1,5
: En faal mevsim	0,0	— 0,4	— 2,3	— 1,0
: Gizli işsiz	— 3,8	— 3,5	••	••
— Tarım dışında istidam	6,1	5,8	7,1	6,2
: Sanayi	6,7	5,5	6,4	5,8
: Hizmetler	5,7	5,9	7,3	6,4
Toplam gizli ve açık işsiz	2,4	3,0	— 13,3	— 3,0
— Tarım kesiminde	— 3,8	— 3,5	.	.
— Tarım dışı kesim<	8,0	6,8	— 10,8	0,3

(a) Yuvarlatılmış olup 15 - 64 yaş arasındaki sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranlanması ile hesaplanmıştır.

(b) Toplamlar yuvarlatma nedeni ile tam tutmayabilir.

(c) Tarım dışı sektörlerde olup istihdam durumu kesinlikle bilinmeyen 133 bin kişiyi de kapsar.

(d) Tarım dışı kesimdeki gizli ve açık işsizler hariç.

275. 1972 de .tarım sektöründeki emeğin zımnî verimliliği 52 1.0 kabul edilirse, aynı yılda sanayi ve hizmet sektörlerindeki zımnî verimlilik sırasıyla 4.7 ve 4.8 olarak hesaplanmaktadır. 15 yıllık dönemde işgücü verimliliğinin tarımda yılda ortalama yüzde 5.1, sanayide yılda ortalama yüzde 5.1, hizmetlerde ise yılda ortalama yüzde 2.4 artacağı ve 1987 de yine tarım sektöründeki verimlilik ölçü birimi olarak alındığında, sanayi sektörünün nispî verimliliğinin 5.0, hizmet sektörlerindeki nispî verimliliğin de 3.3 dolaylarında olacağı sanılmaktadır (Tablo 97). 1987-1995 dönemindeki verimlilik artışları ise tarımda yılda ortalama yüzde 9.0, sanayide yüzde 4.3, hizmetlerde ise yüzde 2.5 dir. Bu değişmelerin 1995 yılda sektörlerin nispî verimlilik durumunda tanm lehine önemli bir düzelme ile sonuçlanacağı söylenebilir (Tarım 1.0, sanayi 3.5, hizmetler 2.0)

276. Tarımda 1960 lere kadar daha çok sulamaya yönelmiş yatırımlar, işletme düzeyinde reform ve verimliliği artırma çabaları ile modern girdi kullanımındaki artışların ürünü olmak üzere, yılda ortalama yüzde 4-5 yatanlarında bir hızla gelişen işgücü verimliliği, 1980 lerden sonra yüzde 7-8 gibi nispeten büyük bir hızla artabilecektir. Bu ikinci aşamada işgücünün zımnî verimliliğindeki artışın başta gelen nedenleri •büyük sulama yatırımları, tarımın büyük ölçüde modernleşmesi ve hızla gelişen şehirselleşen üretim faaliyetlerinin kır kesiminden artan oranda işgücü talep etmesi sonucunda, tarımda gizli işsizliğin ortadan kalkması olarak sıralanabilir. 23 yıllık perspektifin ilk on yılında kır kesiminden «ehir kesimine göçün makul ölçüler içinde tutulabilmesi için tarım sektöründe yapılacak alt yapıyı geliştirme, teraslama ve ağaçlandırma v.b yatırımlarla, kırsal yörelerde yapılacak 'belirli altyapı yatırımlarında işgücü kullanımına öncelik vermenin zorunlu olacağı anlaşılmaktadır.

277. Üçüncü ve Dördüncü Plan dönemlerinde nispeten geri üretim teknolojileri kullanan alt sektörlerden modern ve sermaye-yoğun teknolojiler kullanan alt sektörlerle geçişin sonucu olarak sanayi sektöründe yılda ortalama yüzde 5-6 yakınlarında, önemli zımnî verimlilik artışları görülecektir. Beşinci ve onu izleyen Plan dönemlerinde ise daha ileri bir sınaî yapıya erişilmiş olması nedeniyle sadece üretim yapısının değişmesinden ileri gelen nispi verimlilik artışları önemini kaybederken, alt sektörlerdeki reel verimlilik artışları önem kazanacaktır. Tüm olarak sanayi sektöründeki zımnî verimlilik artışı 1972-1987 döneminde yılda ortalama yüzde 5.6 iken, 1990 larda tm artışın yılda ortalama yüzde 4 dolaylarına düşmesi beklenebilir.

278. Hizmet sektörlerindeki düşük verimlilik artışlarının başta gelen nedenleri, emek-yoğun teknikler kullanmak, 1972 de mevcut teknolojik yapıyı 1987 ye kadar sermaye-yoğun teknikler kullanma yönünde fazla zorlamamak ve özellikle inşaat sektöründe işgücü ve makina kullanım oranlarını, ikinci Plandakine yakın düzeylerde tutma tercihinin yapılmış olduğu varsayımdır. Bir yandan böyle bir tercihin, öte yandan bu yüzyıl sonuna kadar hafiflemiyectek olan demografik baskıların sonucu olarak 1995 de hizmetler sektörünün sanayiye

⁵² *Zımnî verimlilik, belirli bir sektörde yaratılan katma değer o sektördeki toplam çalışanlar sayısına bölünmesi ile elde edilen değerdir*

oranla düşük verimli (2.0/35) olacağı anlaşılmaktadır 53. öyaa TÜRkiye'dekindaa farklı demografik şartlarda gelişen sanayileşmiş. Batı ülkelerinde hizmet ve sanayi sektörlerinin nispi verimliliği birbirine oldukça yakındır 54.

TABLO : 91 — Ana Sektörlerde İşgücünün Zımnî Verimliliği

a. Mutlak değerler (Çalışan başına Bin TL.) (a)

	1972	1977	1987	1995
Tarım	5.3	6.5	11.1	22.1
Tarım dışı	05.2	28.8	42.5	54.2
Sanayi	24.7	30.3	55.5	77.5
Hizmetler	25.5	28.0	36.6	44.4
(Hizmetler) (b)	20.7	22.2	(20.0)	(41.9)
Tüm sektörler ortalama	12.3	15.9	29.3	46.3

b. Sektörlerin tarıma göre nispi verimlilikleri

	1972	1977	1987	1995
Tarım	1.0	1.0	1.0	1.0
Tarım dışı	4.0	4.4	3.8	2.4
-Sanayi	4.7	4.7	5.0	3.5
"Hizmetler	4.8	4.3	3.3	2.0
(Hizmetler) (b)	(3.8)	(3.4)	(2.«)	(1.9)
Tüm sektörler ortalaması	2.3	2.6	2.«	2.1

c. Ortalama yüzde değişimler

	1972 – 1977	1972 – 1987	1987 – 1995	1972 – 1995
Tarım	4.1	3.4	9.0	6.4
Tarım dışı	2.6	3.5	3.1	3.4
Sanayi	4.2	5.6	4.3	5.1
Hizmetler	1.9	2.4	2.5	2.4
(Hizmetler) (b)	(1.8)	(2.9)	(4.7)	(2.0)
Tüm sektörler ortalaması	6.3	6.0	5.9	0.9

(a) Mutlak değerlerin hesaplanmasında yatmaca 15-64 yaş grubu çalışanları hesaba katılmış olduğu için özellikle tarım sektöründeki rakamlar biraz yüksek tahmin edilmiş olmaktadır.

(b) Parantez içindeki sayılar, tarım sektörü dışındaki gizli ve/veya açık işsizlerin hizmetler sektöründe istihdam edildiği ve edileceği varsayımına göre hesaplanan verimlilik değişimlerini vermektedir.

⁵³ Bu tahminler şehirselleşen kesimde bu yüzyıl sonlarında bile «farklılaşmış» bir işgücü yapısının ve ciddi şehircilik sorunlarının var olabileceğine işaret etmektedir. (Bk. Yeni Strateji, Prg. 1.8)

⁵⁴ Bir fikir vermek üzere fert başına 1500 \$ lık gelir düzeyine 1960 larda erişmiş iki ülkenin durumu 1995 Türkiye'si ile aşağıda karşılaştırılmıştır.

	Türkiye (1995)	Japonya (1963)	İtalya (1969)
Tarım	1.0	1.0	1.0
Sanayi	3.5	2.3	1.8
Hizmetler	2.0	2.2	2.4

Uluslararası bu tür karşılaştırmalarda tarım farklılıklarının tamamen giderilmediğine işaret etmek yerinde olur. Yine âe, Türkiye'de 1995 yılındaki nispi verimlilik durumunun Japonya (1968) ve İtalya (1969) dakinden farklı olacağı açıkça görülmektedir.

3. EĞİTİM OLANAKLARININ YAYGINLAŞTIRILMASI VE İYİLEŞTİRİLMESİ :

279. 1995 yılında örgün ve yaygın eğitim bütünlüğü içinde, eğitim üretim ilişkisinin kurulduğu, eğitim kurumlarının yurt düzeyine fonksiyonel ve dengeli dağılımının sağlandığı, fırsat eşitliğine açık bir sistemin gerçekleştirildiği bir düzeye ulaşılması beklenmektedir.

280. Temel eğitimin süresi sekiz yıla çıkarılacaktır. 1995 de temel eğitimin birinci kademesindeki çağ nüfusunun tümüne, ikinci kademesindeki nüfusun yüzde 75 ine eğitim olanağı sağlanması mümkün görülmektedir. Orta öğretim okullaşma oranı 1995 de yüzde 4'5 dolaylarına, ulaşacak ve bu eğitim kademesindeki öğrencilerin yüzde 35 i genel liselere, yüzde 65 i meslekî ve teknik liselere devam edebileceklerdir. Yüksek öğretimde ise okullaşma oranı 1995 de yüzde 15 gibi, oldukça yüksek bir düzeye ulaşabilecektir.

281. Örgün eğitimle karşılanamayan insangücü açıkları, genel ve özellikle meslekî-teknik yaygın eğitim programları ile karşılanacaktır. Yaygın eğitim araçları olarak, pratik sağlık, pratik tarım ve pratik sanat okulları geliştirilecek ve iş öncesi eğitim merkezleri ve işbaşı eğitim sistemi ile yaygınlaştırılması yoluna gidilecektir.

4. SAĞLIK ŞARTLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ:

282. Yaşama şartlarının iyileştirilmesi ve yaşama düzeyinin yükseltilmesinde kamuca sağlanan en önemli katkılardan biri, tüme yaygınlaştırılmış bir sağlık hizmetinin gerçekleştirilmesidir. Bu hedefin 1982 yılında kamu eliyle gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. Bu amaçla sağlık hizmetlerini sosyalleştirme programlarının tüm yurt düzeyinde yaygınlaştırılarak, 1982 de 10 bin kişiye bir sağlık ocağı, 3 bin kişiye bir sağlık evi ve 10 bin kişiye 33 hasta yatağı standardına ulaşılması beklenmektedir. 1982-1995 yulara arasında standartlarda iyileştirmelere gidilerek 1995 de 7500 kişiye bir sağlık ocağı, 2500 kişiye bir sağlık evi ve 10 bin kişiye 50 yatak hedefi gerçekleştirilebilecektir.

5.. SOSYAL GÜVENLİK :

283. Sanayileşme ile birlikte ücretliler grubunun tüm çalışan nüfus içindeki payının giderek büyümesini gözönüne alarak, sosyal ve ekonomik örgütlenmenin olanakları çerçevesinde etken bir sosyal sigorta sisteminin yaratılması ve kapsamının gittikçe genişletilerek 1995 de tüme yaygınlaştırılması mümkün görülmektedir.

284. İşgücü fazlasının, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişmeye uyumlu olarak, açık işsizliğe dönüşmesinin belireceği Beşinci Plan döneminden itibaren sanayileşme kararının yol açacağı tüm riskleri karşılama amacıyla işsizlik sigortası sisteminin aşamalı olarak uygulanmasına çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ KESİM

Üçüncü Beş Yıllık Planın
Hedefleri ve Dengeleri

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANIN HEDEFLERİ VE DENGELERİ

GİRİŞ :

Birinci Kesim'de Birinci ve İkinci Plan dönemlerindeki gelişmeler gözden geçirilmiş; İkinci Kesim'de Türk toplumunun Üçüncü Plan'a girerken karşılaştığı sorunlar ve Anayasal ilkeler çerçevesinde uzun dönemli amaç ve hedefler belirlenmiştir. Üçüncü Kesim'de ise, «Yeni Strateji» ye uygun olarak «Kalkınma Hızı» tanımlanmakta ve Üçüncü Planın makro ekonomik büyüklükleri, hedefleri ve dengeleri verilmektedir.

Birinci bölümde genellikle kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılan büyümenin Türkiye için tek boyutlu ve yetersiz bir gösterge olduğu açıklanırken, kalkınma «sürecinde en az büyüme hızı kadar önemle izlenmesi gereken diğer büyüklüklere işaret edilmektedir.

İkinci bölüm altı alt-bölümden oluşmaktadır. Bunların ilki planlama çalışmalarında izlenen metot ile ilgilidir, ikinci alt-bölümde makro ekonomik hedefler belirlenmektedir. Üçüncü alt-bölümde ekonominin genel dengesi, dördüncü alt - bölümde yatırım - tasarruf dengesi, beşinci alt - bölümde kamu kesiminin ve özel kesimin finansman dengesi kurulmaktadır. Altıncı ve son alt - bölüm ise Üçüncü Plan döneminin dış ekonomik dengelerine ayrılmıştır.

Üçüncü Kesim, bütünüyle makro ekonomik düzeydeki değişmeler 've dengelerle ilgilidir. Sektörel düzeydeki ayrıntılar, Dördüncü Kesim'de yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA HIZI GÖSTERGELERİ:

285. Gayrisafi millî hasıla'nın artış hızı gelişmiş sanayi toplumlarında gelişmenin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. İlk iki Plan döneminde gayrisafi millî hâsılanın artış hızı Türk kamu oyunda genel kabul gören bir kalkınma göstergesi olmuştur. Ancak, .bu gösterge kalkınmanın yalnız gelir artışı boyutunu yansıtmakta, ekonominin yapısındaki değişimleri belirtmemektedir.

286. Oysa kalkınma sadece belirli bir gelir düzeyine ulaşmak değil, bu düzeye gelişmiş bir ülke olmanın gerektirdiği ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerini sağlayarak ulaşmak demektir. Bu nedenle kalkınma çabalarını değerlendirirken yalnızca gelir düzeyindeki değişimleri almakla kalkınmanın tek boyutu izlenmiş olmaktadır. Oysa kalkınma, üretim ve dağıtan faaliyetlerindeki yapısal ve örgütsel değişimleri, bu değişimleri izleyen verimlilik artışlarını ve maharet birikimini, ekonomik ve sosyal kurumlardaki, kurallardaki iyileşmeleri de kapsayan çok boyutlu bir kayradır. Bunun için Perspektif Plan döneminin, amaçları sıralanırken sadece gelirin ve yaşama düzeyinin yükseltilmesi amaçları ile yetinilmemiş, sanayileşme, dış kaynaklara bağıllığın azaltılması, istihdam olanaklarının sürekli ve kararlı olarak artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi de amaçlar arasında yer almıştır.

287. Gayrisafi Milli Hasıla'nın artış hızı, açıklanan tanımdaki kalkınmanın tek başına yeterli bir göstergesi olmadığı gibi, gelişine hızı ve düzeyi konusunda yanıltıcı izlenimler de verebilmektedir. Çünkü Türkiye'de gayrisafi Milli Hâsıla, hava şartlarından büyük ölçüde etkilenen tarımsal hâsıla ve yabancı ülkelerde çalışan işçilerin yurda gönderdikleri gelirler gibi kontrol edilemeyen unsurlardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle yurt içinde üretimi artırma ve özellikle sanayileşme çabaları ile Gayrisafi Milli Hâsıla'daki artış arasındaki bağlantı kaybolmaktadır.

288. Yukarıda açıklanan nedenlerle 22 yıllık dönemde «sanayileşerek kalkınma» çabalarının değerlendirilmesinde, kalkınmanın diğer boyutlarını da kapsayan yeni bir kavramdan hareket edilmesi zorunlu, olmaktadır.

289. Gelişmiş ülkelerin sanayi toplumu yapısının ekonomik yönünü öne alarak geliştirilen yeni kalkınma hızı kavramı, perspektif Plan dönemindeki uygulamanın değerlendirilmesinde Gayrisafi Millî Hasıla'nın artış hızı ile birlikte aşağıdaki göstergelerle sayılaşılacaktır :

- (i) Gayrisafi Millî Hasıla'nın artış hızı,
- (ii) Faktör fiyatları ile gayrisafi yurtiçi hâsıla'nın artış hızı.

Sanayi gelirinin faktör fiyatları ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki payı ve Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla'ya marjinal katkısı,

Sınaî Üretimin (Madencilik, imalât sanayii, enerji) yıllık ortalama artış bizi ve imalât sanayii üretiminin temel sektörler (Tüketim malları, ara mallar, yatırım malları) itibariyle dağılımı,

Sanayie ayrılan yatırımların yıllık ortalama artış hızı ve toplam yatırımlar içindeki payı,

Toplam ihracat içinde yatırım mallan sanayileri ihracatının payı.

290. Gayrisafî Milli Hasıla'nın artış hızı toplumun ve fertlerin yaşama düzeyindeki -yükselmelerin ve hedef alınan gelir seviyesine ulaşmanın -göstergesi olarak kullanılacaktır. Öte yandan Gayrisafî –Yurtiçi Hasıla'nın artış oranı (hızı) toplumun öz çabalarını yansıtmada Gayrisafî (Milli Hâsıla'nın yol açabileceği yanıtıcı izlenimleri giderecek, ekonomideki yapı değişikliğinin ve verimlilik artışlarının tespitine baz olacaktır. Diğer göstergeler ise sanayileşerek kalkınmanın stratejik önemdeki çizgilerini belirlemektedir. Sanayileşmenin dış kaynaklara bağılılığı azaltmadaki, istihdam olanaklarını artırmadaki, gelir bölüşümünü iyileştirme ve yapısal değişimleri gerçekleştirmedeki etkileri gözönüne alındığında, bu göstergeler topluluğu, Türk Milletinin kalkınma çabalarını geniş bir kapsamda yansıtmaktadır.

TABLO : 98 — Üçüncü Plan Dönemi İçin Öngörülen Kalkınmanın Sayısal Göstergeleri
(1971 Fiyatlarıyla)

Kalkınma göstergeleri		İkinci Plan dönemi veya 1972	Üçüncü Plan dönemi veya 1977	Üçüncü Plan/İkinci Plan veya 1977/72 yıllık orta- lama yüzde artışlar
		(1)	(2)	(3)
(i)	Gayrisafi millî hâsıla (Milyar TL.)	191,2	279,5	7,9
(ii)	Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) (Faktör fiyatları ile)	(> >) 165,5	237,7	7,5
(iii)	Sanayi geliri/GSYİH (Yüzde), Sanayi üretiminin GSYİH'ya marjinal katkısı	22,6	26,8 36,3	
(iv)	Sanayi üretimi (Milyar TL.)	121,9	213,7	11,9
	Madencilik	(> ») 4,5	9,2	15,3
	İmalât sanayi	(> >) 113,5	197,4	11,7
	Tüketim malları	(> >) 52,8	75,5	7,4
	Ara malları	(> >) 44,7	87,3	14,3
	Yatırım malları	(> >) 16,0	34,6	16,8
	Enerji	(> >) 3,9	7,1	12,5
(v)	Plan dönemi			
	a. Sanayi yatırımları	(> >) 43,5 (a)	128,0	18,7
	b. Sanayi yatırımlarının toplam yatırımlara oranı	(Yüzde) 36,2 (a)	45,4	
(vi)	Toplam ihracat içinde yatırım malları sanayileri ihracatının payı	(>) 1,1	5,1	

(a) 1968 - 71 dönemi gerçekleşmesine göre

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

EKONOMİK HEDEFLER:

I. METOT:

291. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hedefleri ve 'bu hedefleri gerçekleştirmede uygulanacak temel politikalar üç aşamalı bir metotla tespit edilmiştir. Birinci aşamada makro büyüklükler ile ilgili analizler, ikinci aşamada ekonominin geçitli sektörleri ile ilgili ayrıntılı incelemeler, üçüncü aşamada iae proja değerlendirmeleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

292. Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlıklarında izlenen bu metot, esasları itibariyle Birinci ve İkinci Plan çalışmalarında kullanılan metotlardan farklı değildir. Ancak 10 yıllık planlama deneyi, istatistik verilerindeki iyileşmeler, planlama tekniklerindeki gelişmeler ve ekonominin ulaştığı düzey, bu metodun daha etkin bir şekilde kullanımını mümkün kılmıştır, izlenen metodun birinci aşamasında ekonominin makro büyüklükleri tespit edilirken 37 sektörlü, input - output tekniğine dayalı bir tutarlılık modelinden yararlanılmıştır⁵⁵. Modelin, değişkenlerine ve katsayılarına farklı değerler verilerek çözüm sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Modelin alternatif çözümleri yapılabirlikleri yanında, uzun dönemli amaçlara ve hedeflere uygunlukları yönünden de değerlendirilmiştir. Bu nedenle, Üçüncü Planın hedefleri tutarlı ve yapılabirir olmanın yanında, uzun dönemli hedefleri gerçekleştirebilmek için Üçüncü Plan döneminde ulaşılması zorunlu bulunan düzeyi sağlayacak nitelikte olmaktadır.

⁵⁵ *Üçüncü Plan (1973-1977) Büyüme Modeli ve Çözümleri, Üçüncü Plan Hazırlık Çalışmaları Yardımcı Dokümanları, T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, Özel Seri Yayın No. DPT 58-İPD 17. Birinci aşamadaki çalışmalarda kullanılan model 140 değişkeni, 314 katsayıyı, 64 baz yılı değerini kapsayan 10 denklemden kurutmuştur. 140 değişkenden 70 tanesi egzojen olarak seçilmiştir. Modelin egzojen değişkenleri; 1) İhracat ve sektörel dağılımı, 2) Kamu tüketiminin sektörel değerleri, 3) Dış alem faktör geliri, kamu faktör gelirleri, kamu vergi dışı gelirleri, kamudan özele gelir transferi, kamudan dış aleme faktör ödemesi, 4) Faktör fiyatlarıyla millî gelir, 5) Dış açık ile ilgili değişkenler olarak gniplandırılmıştır*

293. Makro model çözüm sonuçlarının yapılabirliği kontrol edilirken özellikle uzun dönemde ulaşılması öngörülen gelişmişlik düzeyinin gerektirdiği büyüme hızının gerçekleştirilmesi, dış kaynaklara bağılılığın azaltılması, istihdam olanaklarının artırılması, istenen biçimde bir sanayileşmenin sağlanması için gerekli olan iç tasarruf oranı ile tasarrufların kamu - özel ayrımı yönünden de değerlendirilmiştir. Bunun için bir yandan hedeflerin gerektirdiği kamu ek tasarruf ihtiyacı belirlenmiş, buna bağılı olarak kamu kesimi için 1973-1977 yılları itibariyle ayrıntılı gelir ve harcama projeksiyonları yapılmış; böylece kamu tasarrufları tahminleri ile model çözümünün tutarlılığı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kamu kesiminin kasa - banka değişiklikleri, borç ödemeleri ve sermaye transferleri dükkate alınarak kamu kesiminin finansman açığı belirlenmiş, bunlar gözönünde tutularak özel kesimin finansman dengesine ulaşılmıştır.

294. Üçüncü Plan çalışmalarının ikinci aşamasında sektör araştırmaları yapılmıştır. Ayrıntılı sektör çalışmalarında talep, üretim, katma değer, ithalât, ihracat ile ilgili büyüklükler tahmin edilmiş; bunlar arasındaki tutarlılık 37 eektörlü bir (input - output) tablosu yardımı ile sağlanmıştır. Sektör çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi, Dördüncü Kesim'de verilmektedir.

295. Proje değerlendirmesi, Plan çalışmalarının üçüncü aşaması olmaktadır. Birinci ve ikinci aşamalarda tespit edilen üretim ve yatırım hedeflerinin projelendirilmesi, kamu kesimi ve özel kesim için uygulanan yatırım anketleri ve proje tespiti çalışmaları ile yapılmaktadır. Proje çalışmalarında özellikle kamu kesimi projeleri tek tek değerlendirilmiş; gerekli seçimler yapıldıktan sonra, İkinci Plan döneminden devam eden projelerle birleştirilmiş.; özel kesim yatırım anketlerinin sonuçlarından da yararlanılarak her sektörde kamu ve özel kesim yatırımları Yeni Strateji'de belirlenen "Kamu Kesimi ve özel Teşebbüs İlişkileri"⁵⁶ ülkelerinin' ışığı altında ve yürürlükte olan kanunlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilen kanun tasarıları dikkate alınarak tespate çalışılmıştır.

296. Aşamalı Planlama metoduna uygun olarak Üçüncü Beş Yıllık Plan çalışmalarının her aşamasında, diğer aşamanın sonuçlarından yararlanılarak aşamalar arasındaki bağlantı kurulmuştur.

II. GAYRİSAFİ MİLLİ HASILANIN GELİŞMESİ VE YAPISI:

297. Yeni Strateji'de 1995 için hedef alınan gelişmişlik düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşmada ilk aşama olan Üçüncü Plan döneminde, Gayrisafî

⁵⁶ Bkz. Yeni Strateji, Prg. 7.12

Yurtiçi Hâsıla'nın piyasa fiyatlarıyla, yılda ortalama yüzde 8 oranında artması ve 1972 yılındaki 186,3 milyar TL. İrk düzeyden 1977 yılında 273,7 milyar TL. na yükseltilmesi hedef alınmıştır. Böylece Gayrisafî Yurtiçi Hâsıla'da Plan döneminde 87,5 milyar TL. Yakınlarında artıg sağlanmış, olacaktır. Gayrisafî Millî Hâsıla ise 1972 de 1972 milyar TL. dan, yılda ortalama yüzde 7,9 hızla artarak, 1977 de 279,6 milyar TL. na ulaşacaktır ⁵⁷. Dış âlem faktör gelirlerinin 1972 de 4,9 milyar TL. lık düzeyden 1977 de 5,8 milyar TL. ya yükselerek gayrisafî Millî Hâsıla'ya olan oranının 1972 de yüzde 2,6' dan 1977 de yüzde 2,1 e düşmesi ve Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 3,3 lük bir hızla artması öngörülmektedir.

298. Dönem içinde Gayrisafî Millî Hâsıla'da gerçekleştirilecek artışlar sonucunda fert /başına gelir 1972 de 5 094 TL. ndan 1977 de 6 640 TL. na çıkacak ve fert başına Gayrisafî Millî Hâsıla, yılda ortalama yüzde 5,4 artacaktır.

1. GAYRİSAFİ YURTIÇİ HÂSILANIN YAPISI :

299. Üçüncü Plan döneminde sanayi sektörü katma değerinin faktör fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 11,2 hk bir hızla artması hedef alınmıştır. ⁵⁸ Tarım sektörü katma değerinin de yılda ortalama yüzde 3,7, hizmetler sektörünün katma değerinin ise yılda ortalama yüzde 7,7 artması hedef olarak öngörülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda faktör fiyatlarıyla gayrisafî yurtiçi hâsılda sanayinin payı 1972 de yüzde 22,6 dan «1977 de yüzde 26,8 e yükselecek; tarımın payı yüzde 28,1 den yüzde 23,4 e düşecektir. Hizmetlerin payı ise 1972 de yüzde 49,3 iken 1977 de yüzde 49,8 olacaktır (Şekil 21). Üçüncü Plan döneminde sanayi sektörünün gayrisafî yurtiçi hâsıla arışına katkısının yüzde 36,3, tarımın katkısının da yüzde 12,8 i bulacağı hesaplanmaktadır (Tablo 101).

⁵⁷ Tablo 100 ve 101 de sektörlerde katma değerler piyasa ve faktör fiyatlarıyla gösterilmektedir. Tablo 100, piyasa fiyatlarıyla sektörel katma değerleri gösterdiğinden, bu tabloda verilen gelir rakamlarına (Vasıtalı vergiler eksi sübvansiyonlar) dahil edilmiştir. Tablo 101 de katma değerler faktör fiyatlarıyla verilmekte olup vasıtalı vergiler hariç tutulmuştur

⁵⁸ GSYİH tanımından Gayrisafî Milli Hâsıla tanımına geçişi, dış âlem faktör gelirleri sağla/maktadır. Dış âlem, gelirine, işçi gelirleri, kâr transferleri, dış borç faiz ödemeleri, proje hizmet ödemeleri gibi kalemler dahildir

2. SANAYİN YAPISI:

300. Üçüncü Plan döneminde toplam sanayi üretiminin yılda ortalama yüzde 11,9 oranında artması hedef alınmıştır. 'Sanayinin alt sektörlerinden madencilik üretiminin yılda ortalama yüzde 15,3, imalât sanayiindeki üretimin yüzde 11,7, enerji üretim değerinin de yüzde 12,6 artması öngörülmüştür.

301. İmalât sanayiinde bu dönemde ulaşılmak istenen düzey, doğal kaynakları değerlendiren ve ürünleri diğer sanayiler tarafından girdi olarak kullanılan ara malları sanayileri üretiminin artırılması yanında, Üçüncü Plan dönemini izleyen dönemler için daha fazla istihdam yaratan, teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir nitelikte olan, Türkiye'nin yabancı kaynaklara bağıllığının hafifleten, fakat onu dış pazarlarda güçlü bir ticaret ortağı durumuna getirecek yatırım malları sanayilerinin kurulması için uygun 'bir gelişme ortamı hazırlamaktır. Bu nedenle Üçüncü Plan döneminde tüketim malları üretiminin yılda ortalama yüzde 7,4 lük, ara ve yatırım malları üretiminin sırasıyla yılda ortalama yüzde 14,3 ve 16,8 lik hızlarla artırılması hedef alınmıştır.

302. Bu gelişmeler sonucunda Üçüncü Plan döneminin baz yılı olan 1972 de tüm imalât sanayii içinde tüketim malları üretiminin payı yüzde 46,6 iken 1977 de bu pay yüzde 38,3 e düşecek, ara ve yatırım malları üretimlerinin payı ise 1972 de yüzde 53,4 den 1977 de yüzde 61,7 ya yükselmiş olacaktır (Tablo 99).

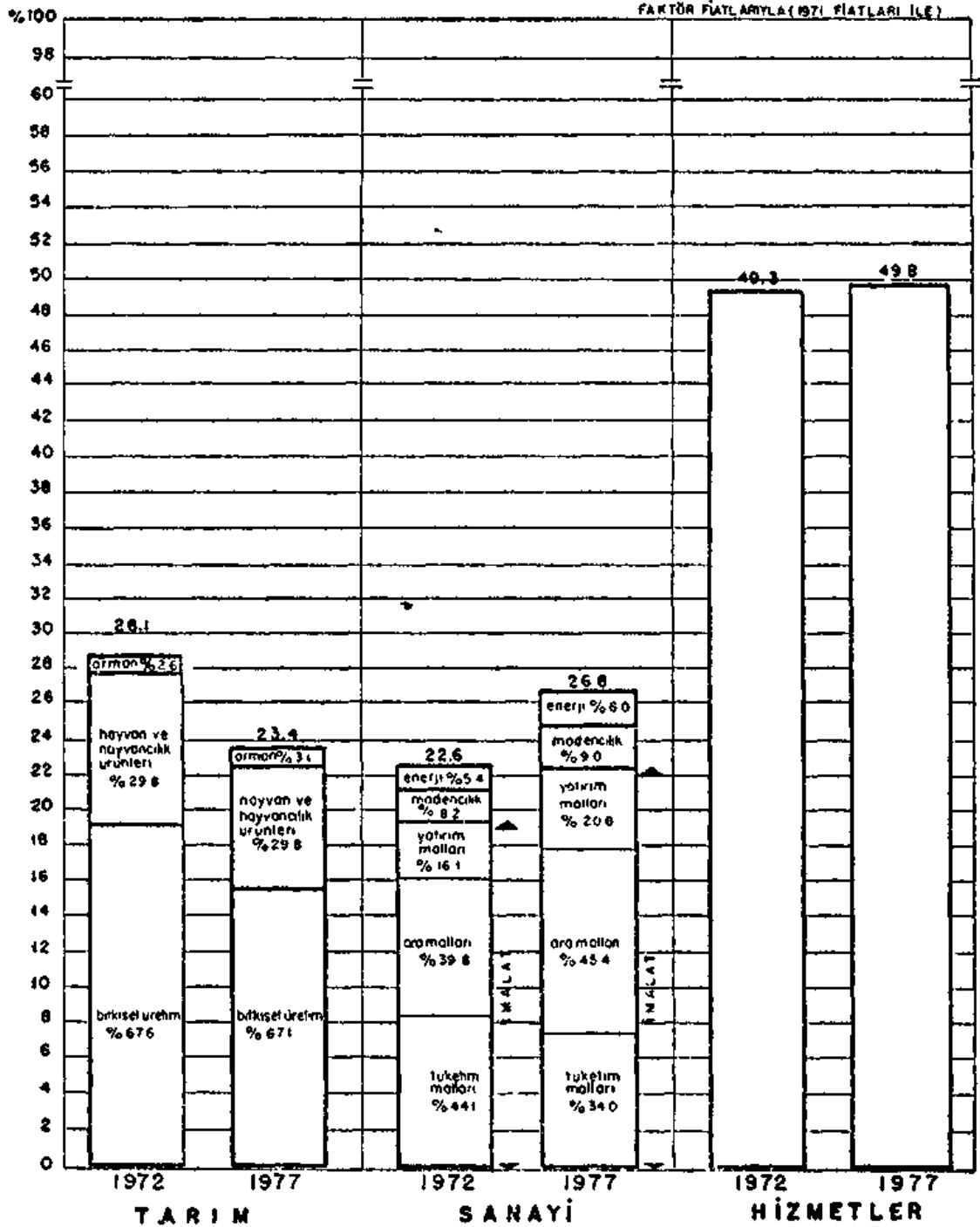
3. TARIMIN YAPISI :

303. 1973 -1977 döneminde tarımsal üretimin yılda ortalama yüzde 4,6 lık bir hızla artması öngörülmüştür. Tarımın alt sektörleri olan bitkisel üretim, hayvan ve su ürünleri, ormancılık üretimleri için hedef alınan artış hızları, sırasıyla yılda ortalama yüzde 4,0, yüzde 5,0 ve yüzde 9,1 dir.

304. 1972 de tarımın toplam üretim içindeki payının yüzde 22,7 den 1977 de yüzde 18,5 e düşmesi beklenmektedir. Toplam tarımsal üretim içindeki bitkisel üretimin payı, nispi olarak azalırken, hayvan ve ormancılık ürünlerinin payları yükselecektir (Tablo 99).

Şekil : 21

ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE
SEKTÖR KATMA DEĞERLERİNİN GSYİH'YA ORANLARI

TABLO : 99 — Üretim Sektörlere Göre Dağılımı
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	1972 (a)			1977			Yüzde artış		Marjinal artış	
	Üretim (Milyon TL.) (1)	Yüzde (2)	Yüzde payı (3)	Üretim (Milyon TL.) (4)	Yüzde (5)	Yüzde payı (6)	Beş yıllık (7)	Yıllık ortalama (8)	(Milyon TL.) (9)	Yüzde payı (10)
Tarım	71 012	100,0	22,7	88 710	100,0	18,5	24,90	4,6	17 698	10,6
Bitkisel üretim	44 322	62,4	14,1	54 032	60,9	11,2	21,90	4,0	9 710	5,8
Hayvancılık+Su ürünleri	24 642	34,7	7,9	31 513	35,6	6,6	27,88	5,0	6 871	4,1
Ormançılık	2 048	2,9	0,7	3 165	3,6	0,7	54,54	9,1	1 117	0,7
Sanayi	121 883		38,9	213 674		44,5	75,31	11,9	91 791	54,8
Madencilik	4 507		1,4	9 169		1,9	103,44	15,3	4 662	2,8
İrmalet sanayi	113 448	100,0	36,2	197 427	100,0	41,1	74,00	11,7	83 979	50,1
— Tüketim malı	52 815	46,6	16,8	75 501	38,3	15,7	42,95	7,4	22 686	13,5
— Ara malı	44 675	39,4	14,3	87 308	44,2	18,2	95,43	14,3	42 633	25,5
— Yatırım malı	15 958	14,0	5,1	34 618	17,5	7,2	116,93	16,8	18 660	11,1
Enerji	3 928		1,3	7 078		1,5	80,19	12,6	3 150	1,9
Hizmetler	120 165		38,4	178 102		37,0	48,22	8,2	57 937	34,6
TOPLAM	313 060		100,0	480 486		100,0	53,48	8,9	167 426	100,0

(a) Gerçekleşme tahmini

TABLO : 100 — Sektörlerde Katma Değer Artış Hızları, 1971 Piyasa Fiyatlarıyla

	1972 (a)			1977			Yüzde artış		Marjinal artış	
	(Milyon TL.) (1)	GSYİH'ya oranı (2)	GSMH ya oranı (3)	(Milyon TL.) (4)	GSYİH'ya oranı (5)	GSMET ya oranı (6)	Beş yıllık (7)	Yıllık ortalama (8)	(Milyon TL.) (9)	GSYİH artışına oranı (10)
Tarım	47 030	25,2	24,6	56 722	20,7	20,3	20,61	3,8	0692	114
Bitkisel üretim	31 703	17,0	16,6	37 822	13,8	13,5	19,30	3,6	6119	7,0
Hayvancılık+ Su ürünleri	13 829	7,4	7,2	16 634	6,1	6,0	20,28	3,8	2805	3,2
Ormancılık	1 498	0,8	0,8	2 266	0,8	0,8	51,27	8,6	768	0,9
Sanayi	53 418	28,7	27,9	91 262	33,3	32,7	70,85	11,3	37844	43,3
Madencilik	3 253	1,8	1,7	6 146	2,2	2,2	88,93	13,6	2893	3,3
İmalât	47 940	25,7	25,0	80 943	29,6	29,5	68,84	11,0	33003	37,8
Enerji	2 225	1,2	1,2	4 173	1,5	1,5	87,55	13,4	1948	2,2
Hizmetler	85 865	46,1	44,9	125 766	46,0	45,0	46,47	7,9	39901	45,6
GSYİH (p. f.)	186 313	100,0	97,4	273 750	100,0	98,0	46,93	8,0	87437	100,0
Dış alem geliri	4 914	2,6	2,6	5 780	2,1	2,0	17,62	3,3	866	1,0
GSMH (p. f.)	191 227	102,6	100,0	279 530	102,1	100,0	46,18	7,9	88303	101,0

(a) Gerçekleşme tahmini

TABLO : 101 — Sektörlerde Katma Değer Artış Hızları, 1971 Faktör Fiyatlarıyla

	1972 (a)			1977			Yüzde artış		Marjinal artış	
	(Milyon)	(f. f.) GSYİH'ya oranı	(P. f.) GSMH'ya oranı	(Milyon)	(f. f.) GSYİH'y oranı	GSMH'ya oranı	Beş yıllık	Yıllık ortalama	(Milyon)	GSYİH'y oranı
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Tarım	46 450	28,1	24,3	55 703	23,4	19,9				
Bitkisel üretim	31 423	19,0	16,6	37 389	15,7	13,4	18,99	3,5	5966	8,3
Hayvancılık+Su ürünleri	13 817	8,4	7,2	16 615	7,0	5,9	20,25	3,8	2798	3,8
Ormancılık	1 210	0,7	0,6	1 699	0,7	0,6	40,41	7,0	489	0,7
Sanayi	37 472	22,6	19,6	63 700	26,8	22,8	69,99	11,2	26228	36,3
Madencilik	3 064	1,8	1,6	5 745	2,4	2,0	87,50	13,4	2681	3,7
İmalât sanayi	32 376	19,6	16,9	54 131	22,8	19,4	67,19	10,8	21755	30,1
Tüketim malı	14 280	8,6	7,5	18 423	7,8	6,6	29,01	5,3	4143	5,7
Ara malı	12 893	7,8	6,7	24 549	10,3	8,8	90,41	13,3	11656	16,1
Yatırım malı	5 203	3,2	2,7	11 159	4,7	4,0	114,47	16,5	5956	8,3
Enerji '	2 032	1,2	1,1	3 824	1,6	1,4	88,19	13,5	1792	2,5
Hizmetler	81 580	49,3	42,6	118 347	49,8	42,3	45,07	7,7	36767	50,9
GSYİH (f. f.)	165 502	100,0	86,5	237 750	100,0	85,0	43,65	7,5	72248	100,0
Vasıtalı V. - sübvansiyonlar	20 811	12,6	10,9	36 000	15,1	12,9	72,99	11,6	15189	21,0
GSYİH (p. f.)	186 313	112,6	97,4	273 750	115,1	97,9	46,93	8,0	87437	121,0
Dış alem geliri	4 914	2,9	2,6	5 780	2,4	2,1	17,62	3,3	866	1,2
GSMH (p. f.)	191 227	115,5	300,0	279 530	117,5	100,0	46,18	7,9	88303	122,2

(a) Gerçekleşme tahmini

TABLO : 102 — Genel Denge

(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

(a)	GSMH'nın yüzdesi olarak															1973-1977 dönemil GSMH toplamına oranları
	Y I L L A R							Yüzde artış								
	1972 (1)	1973 (2)	1974 (3)	1975 (7)	1976 (6)	1977 (6)	973-1977 Toplam (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)	1972 (10)	1973 (11)	1974 (12)	1975 (13)	1976 (14)	1977 (15)	
KAYNAKLAR																
1) GSYİH (p.f.)	186313	200300	215908	233400	252550	273750	1175908	46,93	8,0	97,4	97,4	97,5	97,7 ^a	97,8	97,9	97,7
2) Net dış alem factor gelirleri!	4914	5360	5480	5600	5720	5780	27940	17,62	3r3	2,6	2,6	2,5	2,3	2,2	2,1	2,3
3) OSMH (p.f.)	191227	205660	221368	239000	258270	279530	1203848	46,18	7,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
4) Dış tasarruflar	2548	2410	2240	2050	1950	1820	10470-	-28,57	-6,5	1,4	1,2	1,0	0,8	0,8	0,6	0,9
5) Toplam kaynaklar	193775	208070	223628	241050	260220	281350	1214318	45,19	7,7	101,4	101,2	101,0	100,8	100,8	100,6	100,9
<i>Harcamalar :</i>																
1) Yatırım	40100	45230	51000	57480	641690	72800	291200	81,55	12,7	21,0	22,0	23,0	24,0	25,1	26,0	24,2
Sabit	38400	43830	49350	55530	62390	70000	281100	82,29	12,8	20,1	21,3	22,3	23,2	24,2	25,0	23,4
Stok	1<70Q	1400	1650	1950	2300	2800	10100	64,71	10,5	0,9	0,7	0,7	0,3	0,9	1,0	0,8
2) Tüketim	153675	162840	172628	183570	195530	208550	923118	35,71	6,3	80,4	79,2	78,0	76,8	75,7	74,6	76,7
Özel	124575	131540	138928	147170	156130	165800	739568	33,09	5,9	65,2	64,0	62,8	61,6	60,4	59,3	61,4
Kamu	29100	31300	33700	36400	39400	42750	163550	46,91	8,0	15,2	15,2	15,2	15,2	15,3	15,3	15,3
TOPLAM	193775	208070	223628	241050	260220	281350	1214318	45,19	7,7	101,4	101,2	101,0	100,8	100,8	100,6	100,9

(a) Gerçekleşme tahmini

III. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ :

1. KAYNAKLAR :

305. Ekonomide kullanılabilir tüm kaynaklar, piyasa fiyatlarıyla gayrisafi millî hâsıla ve dış tasarruflardan oluşmaktadır. 1972 de 1971 fiyatlarıyla 191,2 milyar TL. olan gayrisafi millî hâsıla, 1977 de 279,5 milyar TL. na çıkmış olacak; dış tasarruflar 1972 de 2,6 milyar TL., ndan, 1977 de 1,8 milyar TL. dolaylarına düşecektir. Böylece toplam kaynaklar, «beş yılda yüzde 45,2 ve yılda ortalama yüzde 7,7 iik artışla 1972 de 193/8 milyar TL. den, 1977 dip 281,3 milyar TL. dolayına ulaşacaktır (Tablo 102).

2. HARCAMALAR:

(1) YATIRIM HARCAMALARI :

306. Yeni stratejide öngörülen amaçların gerçekleştirilmesinde Üçüncü Plan dönemine düşen hedeflere ulaşmak için bu dönemde 2:81,1 milyar TL. lık sabit sermaye yatırımı yapılması gerekmektedir. Bu nedenle sabit sermaye yatırımlarının, beş yılda yüzde 82,3 ve yılda ortalama yüzde 112,8 oranında artarak, 1972 de 38,4 milyar TL. ndan, 1977 de 70,0 milyar TL. na çıkarılması hedef alınmıştır. Sektörlerin istenen yönlerde ve hızlarda gelişmelerinin sağlanması için bu 'dönemde gerçekleştirilecek sabit sermaye yatırımlarının yüzde 45,4 ünü oluşturan 128,0 milyar TL. lık kısmı, sanayi sektörüne ayrılacaktır.

307. Üçüncü Plan dönemi için öngörülen üretim artışlarının gereği olarak stoklardaki toplam artışın 10,1 milyar TL. dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir. Böylece Üçüncü Plan döneminde toplam yatırımlar 291,2 milyar TL. na ulaşmış olacaktır.

(2) TÜKETİM HARCAMALARI :

308. 1972 de gayrisafi millî hâsılanın yüzde 80,4 ünü oluşturan toplam tüketim harcamalarının Üçüncü Planın son yılında gayrisafi millî hâsılanın yüzde 74,6 sına düşürülmesi hedef alınmıştır .⁵⁹ Yaşama düzeyinin yükseltilmesi yanında Yeni Stratejide öngörülen diğer hedeflere ulaşabilmek için kamu ve özel tüketim harcamalarındaki artışların belli sınırlarda tutulması zorunludur. Bu nedenle toplam tüketimdeki artışın yılda ortalama yüzde 6,3 ü aşmaması sağlanacaktır. Bunu gerçekleştirmek üzere kamu tüketimindeki artışın yılda ortalama yüzde 8,0 den fazla olmaması ve gayrisafi millî hâsıla içindeki payının 1972 ve 1977 de yüzde 15,3 dolaylarında kalması öngörülmektedir.

309. Öte yandan tasarruflarda hedef alınan artışın gerçekleştirilmesi için Üçüncü Plan döneminde özel tüketim harcamalarındaki artışımıyıda ortalama yüzde 5,9 u aşmaması gerekmektedir. Böylece, özel tüketim harcamalarının gayrisafi millî hâsıla içindeki payı, 1972 yılında yüzde 65,2 iken 1977 de yüzde 69,3 e düşmüş olacaktır.

310. Üçüncü Plan döneminde, yurtiçi nüfusun yüzde 2.3 artacağı varsayımına göre, yasama düzeyinin bir göstergesi olan fert başına özel tüketimde

⁵⁹ Tüketime mutlak değerinde bir düşme söz konusu olmayıp müK gelire oranı düşecektir

yaklaşık olarak yılda ortalama yüzde 3,5 oranında bir artış sağlanabilecek; 1972 de 3.319 TL. olan fert başına özel tüketim harcamaları, 1977 yılında 3.938 TL. dolayına yükselecektir. Toplam özel tüketimin başlıca mal gruplarına göre dağılımının ise Tablo 103 deki gibi olacağı tahmin edilmektedir.

V. YATIRIM - TASARRUF DENGE:

1. YATIRIMLAR :

311. Üçüncü Plan döneminde gayrisafî millî hâsılada 88,3 milyar TL, lık artış, sağlamak için 281,1 milyar TL. lık sabit sermaye yatırımı, 10,1 milyar TL. lık stok artışı olmak üzere toplam 291,2 milyar TL. lık yatırım yapılması hedef alınmıştır ⁶⁰. Üçüncü Planı döneminde toplam yatırımların yılda ortalama yüzde 12,7, sabit sermaye yatırımlarının yüzde 12,8 oranlar uıda artması öngörülmüştür.

312. 281,1 milyar TL. yatırımın 158,4 milyar TL. lık kısmı kamu kesimi, 122,7 milyar TL. lık kısmı ise özel kesim tarafından gerçekleştirilecektir. Toplam yatırımlar için Plan döneminde kamu kesimi payının ortalama yüzde 56,3; özel kesim payının yüzde 43/7 olması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi özellikle ara malı sanayilerinde ve alt yapının geliştirilmesinde büyük sermayeyi gerektiren yatırımlar yapacağından kamu kesimi yatırım payının daha önceki Plan dönemlerine oranla azalması mümkün görülmemiştir. (Bkz. Tablo 22,) özel kesimin toplam yatırımlar içindeki payı sektör ve proje nitelikleri ve özel kesimin finansman olanakları dikkate alınarak tespit edilmiş olup, 1973 de yüzde 42,6 olan kamu payın, 1977 de yüzde 45,0 a çıkması beklenmektedir. Tarım, madencilik, imalât sanayii, ulaştırma, ticaret, malî kurumlar, turizm ve konut sektörlerinde toplam 231,1 milyar TL. lık yatırım yapılması ve bu yatırımların yüzde 51,9 unun özel kesim tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. (Tablo 104). Enerji, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri sektörlerine yapılacak yatırımların ise yüzde 94,4 ü kamu kesimi, yüzde 5,6 sı özel kesim tarafından gerçekleştirilecektir. ⁶¹. Üçüncü Plan döneminde yatırımların kamu ve özel olarak dağılımı ve Plan yıllarına düşen dilimleri Tablo 104 de gösterilmiştir (Şekil: 22).

313. Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımları yılda ortalama yüzde 12,8 artarken, özel kesim sabit sermaye yatırımları yüzde 11,8 ve kamu kesimi sabit sermaye yatırımları ise yüzde 13,6 oranında artacaktır. ⁶².

314. Üçüncü Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 11,7 si (38,0 milyar TL.) tarım, yüzde 5,8 i (16,3 milyar TL.), madencilik, yüzde 31,1 i (87,7 milyar TL.) imalât sanayii, yüzde 8,5 i (24,0 milyar TL.) enerji sektörlerine yapılacaktır. Hizmet sektörlerine yapılacak 120,1 milyar TL. lık yatırım ise toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 42,9 unu oluşturacaktır.

⁶⁰ Buna göre marjinal (Sabitsermaye/hâsıla) katsayısı, 1973 - 1977 döneminde 3,2, marjinal (toplam sermaye/hasıla) katsayısı ise 33 olmaktadır..

⁶¹ Bu grupta, özelliği gereği kamu görevi niteliğinde olan işlerin kapsandığı sektörler yer aldığından kamu kesiminin payı yüksektir

⁶² 1963 -1971 döneminde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yıllık artış oranlarının ortalaması yüzde 8,4, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 9,2 olarak gerçekleşmiştir

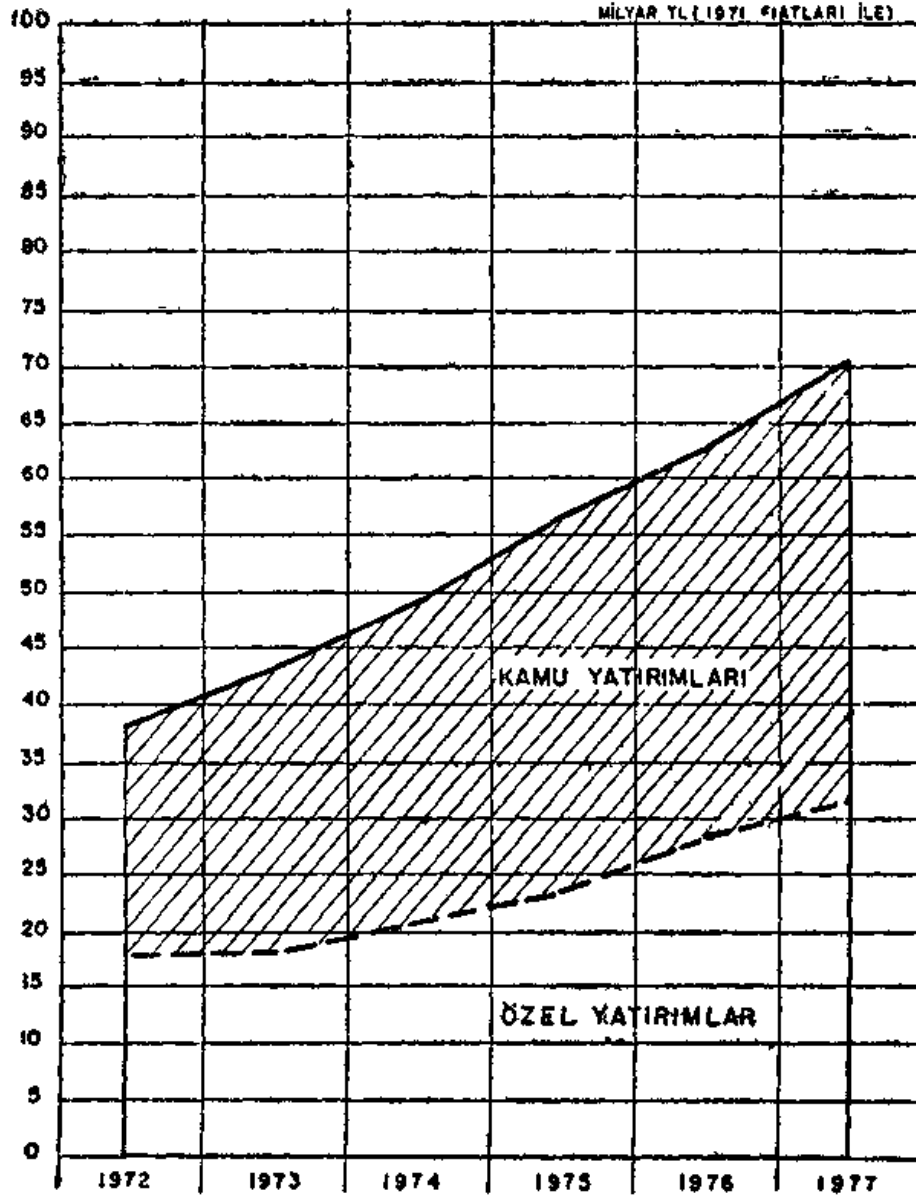
*TABLO : 103 — Üçüncü Plan Döneminde Özel Tüketim Harcamaları
(1971 fiyatlarıyla)*

SEKTÖRLER	1 9 7 2 (a)		1 9 7 7		Yüzde artış	
	Değer (Milyon TL.) (1)	Yüzde dağılımı (2)	(Milyon TL.) (3)	Yüzde dağılımı (4)	Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
1. Tarımsal ürünler	32 826	26,3	40 124	24,2	22,23	4,1
2. Yakacak maddeler	561	0,4	663	0,4	18,18	3,4
3. İşlenmiş gıda Mad. içki, tütün	24 018	19,3	32 331	19,5	34,61	6,1
4. Dokuma ve giyim	13 566	10,0	18 238	11,0	34,44	6,1
5. Diğer sınaî Mad.	14 413	11,6	20 891	12,6	44,95	7,7
6. Elektrik	747	0,6	1 326	0,8	77,51	12,1
7. Hizmetler	38 444	30,9	52 227	31,5	35,85	6^
TOPLAM	124 575	100,0	165 800	100,0	33,09	5,9

(a) Gerçekleşme tahmini

Şekil : 22

ÜÇÜNCÜ
PLAN DÖNEMİNDE
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

— TOPLAM
YATIRIM
- - - ÖZEL YATIRIM

KAYNAK: DPT ÇALIŞMALARI

*TABLO : 104 — Üçüncü Plan Döneminde Yapılacak Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörler ve (Kamu, Kesimi -Özel Kesim) itibariyle Ayrımları
(1971 fiyatlarıyla)*

SEKTÖRLER	TOPLAM		KAMU		ÖZEL	
	Milyar TL.	Toplam içinde yüzde	Milyar TL.	Toplam içinde yüzde	Milyar TL.	Toplam içinde yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1. Tarım	33,0	11,7	17,4	52,7	15,6	47,3
2. Madencilik	16,3	5,8	13,4	82,2	2,9	17,8
3. İmalât Sanayii	87,7	»1,1	43,0	49,0	44,7	51,0
4. Ulaştırma	40,6	14,5	31,9	78,6	8,7	21,4
6. Ticaret+Malî K.	5,0	1,8	1,5	30,0	3,5	70,0
6. Turizm	4,5	1,6	1,7	37,8	2,8	62,2
7. Konut	44,0	15,7	2,2	5,0	41,8	95,0
Toplam (1-7)	231,1	82,2	111,1	48,1	120,0	51,9
8. Enerji	24,0	8,5	22,1	02,0	1,9	8,0
9. Eğitim	14,0	5,0	13,3	95,0	0,7	5,0
10. Sağlık	4,0	1,4	3,8	95,0	0,2	5,0
11. Kamu HİZ.	5,0	2,9	8,0	100,0	—	—
Toplam (8-11)	50,0	17,8	47,2	94,4	2,8	5,6
Genel toplam (1-11)	281,1	100,0	158,4	56,3	122,7	43,7

Not: Toplamlar yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir.

2. TASARRUFLAR :

315. Üçüncü Plan döneminde öngörülen yatırım düzeyini gerçekleştirmek için toplam iç tasarrufların yılda ortalama yüzde 13,6 artırılarak, gayrisafi millî hâsıla içindeki payının 1972 de yüzde 19,6 dan 1977 de yüzde 25,4 e yükseltilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, dönem içinde yaratılan gayrisafi millî hâsıla'nın ortalama yüzde 23,3 ü tasarruf edilecektir ⁶³. Tasarruf oranının bu ölçüde yükseltilmesinde kamu tasarruflarındaki artışların rolü büyük olacaktır.

316. Tablo 105 de yatırım - tasarruf dengesi ile ilgili büyüklükler yer almaktadır. Kamu tasarruflarının yılda ortalama yüzde 18,9 oranında artması öngörülmüştür. Böylece kamu tasarruflarının gayrisafi millî hâsıla içindeki payı, 1972 yılında yüzde 8,7 den, 1977 de yüzde 14,1 e çıkmış olacaktır.

317. Özel tasarrufların yılda yüzde 8,5 lik bir hızla artması ve gayrisafi millî hâsıla içindeki payının 1972 de yüzde 10,9 dan 1977 de yüzde 11,3 e yükseltilmesi öngörülmüştür.

318. 1972 de gayrisafi millî hâsıla'nın binde 14 ü olan dış tasarruflar, 1977 de gayrisafi millî hâsıla'nın binde 6 sı dolaylarında olacak ve Üçüncü Plan döneminde toplam yatırımların yüzde 3,6 sı dış tasarruflarla karşılanacaktır.

V. FİNANSMAN DENGESİ :

1. KAMU KESİMİNİN FİNANSMANI:

(1) KAMU GELİR HEDEFLERİ :

319. Kamu kesimi için Planda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, gerekli gelir olanaklarına ulaşılmasına bağlıdır. Üçüncü Plan dönemi içinde kamunun toplam harcanabilir gelirini oluşturan hedeflerin tespitinde aşağıdaki sınıflandırma ve varsayımlar esas alınmıştır.

320. Yatırım - tasarruf dengesinin ekonominin genel denge analizine temel olabilmesi için kamu harcanabilir gelirinin isabetli şekilde tahmini gerekmektedir. Böylece genel denge analizinin gerektirdiği kamu tasarruflarını tespit etmek ve kamu kesiminin gerçek ek finansman ihtiyacını hesaplamak mümkün olabilecektir.

321. Kamu harcanabilir gelirinin belirlenmesine esas olan gelir sınıflandırmasının özellikleri ve bu gruplarda beklenen gelişmeler aşağıda verilmiştir.

⁶³ Öngörülen iç tasarruf artışının gerektirdiği marjinal tasarruf oranı yüzde 37,9 dur.

TABLO : 105 — Yatırım - Tasarruf Dengesi

	Y I L L A R							Yüzde artış		GSMH'nın yüzdesi olarak						ÜBYP dönemi GSMH toplamına oranları
	1972(a)	1973	1974	1975	1976	1977	Toplam	Bes yıllık	Yıllık ortalama	1972	1973	1974	1975	1976	1977,	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8),	(9)	(10)	(H)	(12)	(13)	(14)	•(15)	
Tasarruflar																
I) Toplam iç																
tasarruflar	37562	42820	48760	55430	62740	70980	280730	89,02	13,6	19,6	20,8	22,0	23,2	24,3	25,4	233
Özel	20947	21300	23060	25390	28280	31520"	130050	50,48	8,5	iO#	10,6	10,4	10,6	11,0	11,3	10,8
Kamu	16005	21020	23700	30040	34*60	39460	150680	137,64	18,9	4 8,7	10,2	11,6	12,6	13,3	14,1	12,5
II) Dış tasarruflar	2548	2410	2240	2050	1950	1820	10470^	-28,57	-6,5	1,4	1,2	1,0	03	0,8	0,6	0,9
Toplam tasarruflar	40100	45230	51000	57480	64690	72800	291200	81,55	12,7	21,0	22,0	23,0	24,0	25,1	26,0	24,2
Yatırımlar :																
I) Sabit Yatırıml.	38400	43830	493150	55530	62390	70000	281120	82,29	12,8	204	21,3	22,3	23,2	24,2	25,0	23,4
Özel	18000	136150	21110	24000	27390	31490	122660	74,94	113	9,4	9,1	9,5	10,0	10,6	113	10,2
Kamu	20480	25180	28240	«1030	35000	38510	158260	88,77	13,6	10,7	12,2	123	13,2	13,6	13,7	13,2
II) Stok değişmesi	1700	1400	1650	19İ50	2300	2800	10100	64,71	10,5	O,9	0,7	0,7	0,8	0,9	1,0	0,8
Özel	800	900	1030	1200	1400	1750	6300	118,75	16,9	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5
Kamu	900	500	600	750	900	1050	3800	16,66	3,1	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	Oİ4	0,3
Toplam yatırımlar	40100	45230	51000	57480	64690	72800	291200	81,55	12,7	21,0	22,0	23,0	24,0	25,1	26,0	24,2

TABLO : 106 — Üçüncü Plan Döneminde Tasarruflardaki Marjinal Aralar ve Gayrisafî Millî Hâsıla Artana Oranları

	(Milyon TL.)	GSMH artışına oranlar
1. Özel iç tasarruf artışı	10 673	11,97
2. Kamu iç tasarruf artışı	22 855	25,88
3. Toplam iç tasarruf artışı	33 423	37,85
4. Dış alem faktör geliri artışı	866	0,98
5. GSMH artışı	88 303	—, —

a. Vergi gelirleri:

322 Kamu kesimi gelirlerinin en önemlisi vergi gelirleridir. Toplam vergi gelirleri, 1972 yılında 40,3 milyar TL. iken Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 11,4 oranında artarak 1977 yılında 69,4 milyar TL. na yükselecek, böylece toplam vergi gelirlerinin gayrisafî millî hâsılaya oranı 1972 yılında yüzde 21,1 iken, 1977 de yüzde 24,9 a ulaşacaktır (Tablo 108 ve Tablo 109).

323. Vergi gelirlerinin tahmininde, (i) 1972 yılında kanunlaşan vergiler ile kanunlaşması beklenen vergi taşanları da dahil olmak üzere mevcut vergi kanunlarının oluşturduğu vergi yapısı, (ii) Katma Protokol'un ithalâta ilişkin vergi indirimleri, (iii) yatırımların, ihracatın, turizm ve döviz kazandırıcı hizmetlerin teşviki için hazırlanan kanun tasarisinin yükü, (iv) özellikle vasıtasız vergiler konusunda vergi idaresi iyileştirmelerinin sağlayacağı ek olanaklar dikkate alınmıştır.

(a) Vasıtasız vergiler :

324. Vasıtasız vergiler, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Emlâk Vergisi ve Mail Denge Vergisi'nden oluşmaktadır. Üçüncü Plan dönemi için vasıtasız vergiler ile ilgili tahminlerde Birinci ve İkinci Plan dönemlerindeki ortalama artış hızları ile vergi idaresindeki iyileşmelerin bu vergiler Üzerinde yaratacağı olumlu gelişmeler esas alınmıştır. Bu varsayımlar altında vasıtasız vengilerin toplam olarak yılda ortalama yüzde 12,5 oranında artarak, Üçüncü Plan dönemi sonunda toplam vergi gelirlerinin yüzde 43,0 ini oluşturması beklenmektedir (Tablo '107 ve Tablo 108). Böylece vasıtasız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının bir miktar artması yanında gayrisafî milli hâsılaya oranı da 1972 de yüzde 8,8 iken 1977 de yüzde 10,8 e yükselmiş olacaktır.

(b) Vasıtalı vergiler:

32ö. Vasıtalı vergilerin tahminlerinde de geçmiş plan dönemleri uygulaması, vergi idaresinde öngörülen iyileşmeler ve üretim gelişmeleri esas alınmıştır. Vasıtalı vergiler yılda ortalama yüzde 10.7 oranında artarak Üçüncü Plan

donemi sonunda toplam vergi gelirlerinin yüzde 53,5 'ini oluşturacaktır (Tablo 107 ve Tablo 108).

326. Toplam vergi gelirleri içinde vasıtalı vergilerin payı düşmesine rağmen, gayrisafî millî hasılaya oranı 1972 de yüzde 11.7 den yüzde 13.3 e yükselmiş olacaktır.

TABLO : 107 — Vergi Gelirlerinin Yüzde Dağılımı

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
— Vasıtasız	41,5	41,3	42,2	42,3	42,9	43,5
— Vasıtalı	55,5	55,6	154,7	54,6	54,1	53,5
— Servet vergileri ve diğer vergiler	3,0	3,1	3,1	3,1	3,0	3,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(c) Servet vergileri ve diğer vergiler :

327. Servet ve servet transferi üzerinden alınan vergiler, Veraset ve intikal Vergisi, Emlâk Alım Vergisi, Taşıt Alım Vergisi ve Gayrimenkul Değer Artış Vergisi'nden oluşmaktadır. Bu vergilerin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 11.3 oranında artması öngörülmekle birlikte, vergilerin yüzde dağılımındaki payı değişmeyecektir. (Tablo 107).

b. Vergi dışı normal gelirler:

328. Vergi dışı normal gelirler, katma bütçeli idarelerin gelirleri, özel fonlar ve çeşitli gelirler ile mahallî idarelerin vergi dışındaki gelirlerinden oluşmaktadır. Vergi dışı normal gelirler,- Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 7.2 oranında artacak ve gayrisafî millî hasılaya oranı 1972 yılında yüzde 1.3 iken, 1977 de yüzde 4:2 ye düşmüş olacaktır. (Tablo 108 ve Tablo 109).

c. Kamu faktör gelirleri:

329. Kamu kesiminin gayrisafî millî hasılaya doğrudan doğruya kattığı gelirleri ifade eden kamunun faktör gelirleri, kamu iktisadî teşebbüslerinin kâr, amortisman ve karşılık hesapları ile konsolide bütçedeki devlet hakkı ve hisseleri, kira gelirleri ve faiz gelirleri kalemlerinden meydana gelmektedir. Bu gelirlerde Üçüncü Plan döneminde beklenen gelişmeler özellikle kamu iktisadî teşebbüslerinin ⁶⁴ işletmecî kuruluşları yönünden önemli olmaktadır. Kamu kesimi faktör gelirleri Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 20;9 gibi

⁶⁴ *Kamu İktisadî Teşebbüslerinin kapsam, ve tanımı Beşinci Kesimde verilmektedir.*

yüksek bir oranda artarak 1972 yılında 7.0 milyar TL. dan 1977 de 18.2 milyar TL. na yükselecektir. Böylece faktör gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payı yüzde 12.8 den yüzde 20.1 e çıkmaktadır (Tablo 1100) Faktör gelirlerinin gayrisafî millî hasılaya oranı ise 1972 yılında yüzde .3.7 iken 1977 de yüzde 6.5 olacaktır (Tablo 109).

d. Sosyal fonlar :

330. Sosyal fonlar kamu iktisadî teşebbüsleri tasarrufçu kuruluşlarından Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur'un toplam sigorta gelirleri, ile sigorta giderleri arasındaki farkı ifade etmektedir ⁶⁵. 1972 yılında toplam kamu gelirlerinin yüzde 2.1 ini oluşturan sosyal fonlar, Üçüncü Plan dönemi başından itibaren düşmeye bağlayarak 1976 ve 1977 yıllarında kamu harcanabilir gelirini azaltıcı yönde etkileyecektir. Tasarrufçu kuruluşlar, 1972 de 1.1 milyar TL. düaeyinde fon yaratırken, 1977 de 2 milyar TL. dolaylarında açık vereceklerdir.

e. Dış borçlanma:

331. Dış borç kullanımının kamu gelirleri içindeki payı, 1972 yılında yüzde 6.8 iken 1977 de yüzde 1.5 e düşecektir.

(2) KAMU TASARRUFU :

332. Toplam tasarrufların artırılmasında en büyük katkının kamu kesiminden sağlanması zorunluluğu nedeniyle Üçüncü Plan döneminde kamu tasarruflarının yılda ortalama yüzde 18.9 düzeyinde artırılması öngörülmüştür. Böylece kamu tasarrufu 1972 yılında 16.6 milyar TL. den 1977 de 39.5 milyar TL. ya yükselecek ve (gayrisafî millî hasıla içindeki payı yüzde 8.7 den yüzde 14.1 e çıkacaktır (Tablo 111). Kamu kesimi için öngörülen tasarruf hedeflerine ulaşılması ile 1972 yılında 4.7 milyar dolaylarında bulunan kamu tasarruf -yatırım farkı yıllar itibariyle gittikçe azalarak Üçüncü Plan dönemi sonunda önemli ölçüde düşürülmüş: olacaktır.

⁶⁵ *Meyak özel kesim içinde düşünüldüğünden sosyal fonların hesabında dikkate alınmamıştır.*

TABLO : 108 — Kamu Kesiminin Gelir Hedefleri (a)
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Gelirler	1972	1973	1974	1975	1976	1977	Yıllık ortalama yüzde artış
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
1 — Vergiler	40 338	44 455	49 030	54 950	61 737	69 353	11,4
— Vasıtasız vergiler	16 743	18 340	20 680	23 220	26 462	30 153	12,6
— Vasıtalı vergiler	22 370	24 740	26 800	30 030	33 375	37 100	10,7
— Servet vergileri ve diğer vergiler ¹	1 225	1 375	1 550	1 700	1 900	2 100	11,3
2 — Vergi dışı normal gelirler	2 487	2 500	2 624	2 892	3 220	3 510	7,2
3 — Faktör gelirleri	7 029	10 303	12 914	14 823	16 188	18 170	20,9
4 — Sosyal fonlar	1 142	942	951	85	—678	—1 963	
Gelir toplamı	50 996	58 200	65 519	72 750	80 467	89 070	11,8
Yıllık yüzde artış	—	14,1	12,6	11,0	10,6	10,6	
5 — Dış Borçlanma	3 751	3 500	2 590	2 030	1 680	1 400	—22,0
Toplam gelirler	54 748	61 700	68 109	74 780	82 147	90 470	10,6
Yıllık yüzde artış	*	12,7	10,4	9,8	9,9	10,1	

(a) Toplamlar yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir.

TABLO : 109 — Kamu Gelirlerinin Gayrisafi Millî Hasılaya Oranları

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1 — Vergiler	21,1	21,7	22,2	23,0	23,9	24,9
— Vasıtasız vergiler	8,8	8,9	9,4	9,7	10,3	10,8
— Vasıtalı vergiler	11,7	12,1	12,1	12,6	12,9	13,3
— Servet vergileri ve diğer vergiler	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
2 — Vergi dışı normal gelirler	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
3 — Faktör gelirleri	3,7	5,0	5,8	6,2	6,3	6,5
4 — Sosyal fonlar	0,6	0,5	0,4	—	—0,3	—0,7
5 — Dış borçlanma	1,9	1,7	1,2	0,9	0,7	0,5
Toplam gelirler	28,6	30,1	30,8	31,3	31,8	32,4

TABLO : 110 — Toplam Kamu Gelirleri İçinde Çeşitli Gelirlerin Payları (Yüzde)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1 — Vergiler	73.7	72.0	72.0	73.5	75.2	76.6
— Vasıtasız	30.6	29.7	30.4	31.1	32.2	33.3
— Vasıtalı	40.8	40.1	39.3	40.1	40.7	41.0
— Servet vergileri ve diğer vergiler	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3
2 — Verai dışı gelirler	4.6	4.1	3.8	3.9	3.9	>9
3 — Faktör gelirleri	12.8	16.7	19.0	19.8	19.7	20.1
4 — Sosyal fonlar	2.1	1.5	1.4	0.1	—0.8	—2.1
5 — Dış borçlanma	6,8	5,7	3,8	2,7	2,0	1,5
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TABLO : 111 — Kamu Tasarruf - Yatırım Farkı

(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Gelirler	1972	1973	1974	1975	1976	1977	Yıllık ortalama yüzde artış
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
Kamu tasarrufu	16 605	21 020	25 700	30 040	34 460	39 460	18,9
Kamu toplam yatırımları	21 300	25 680	28 840	32 280	35 900	39 560	13,2
Tasarruf - Yatırım farkı	— 4 695	— 4 660	— 3 140	— 2 240	— 1 440	— 100	

(3) KAMU KESİMİ HARCAMA HEDEFLERİ:**a. Yatırım harcamaları:**

333. Üçüncü Plan döneminde yapılacak olan kamu yatırım harcamaları, öngörülen sanayileşme amacı, üretim yapısı ve yöresel gelişmişlik farkları esas alınarak tespit edilmiştir. Üçüncü Plan döneminde toplam yatırımlar içinde önemli yer tutan kamu toplam yatırımları yılda ortalama yüzde 13.2 artarak 1977 yılında 39.6 milyar liraya ulaşacaktır. Kamu yatırımlarının gayrisafî millî hasıla'daki payı 1972 de yüzde 11.1'den 1977 de yüzde 14.2 ye yükselecek ve toplam kamu harcamaları içindeki payı yüzde 35.3 den yüzde 42.2 ye çıkmış olacaktır (Tablo 113).

b. Carî harcamalar:

334. Kamu kesimi carî harcamaları için öngörülen büyüklükler üst sınırları ifade etmektedir. Kamu iktisadî teşebbüsleri ile döner sermayelerin gelirleri, işletme ve carî giderleri çıkarıldıktan sonra tespit edilmekte olduğundan kamu kesimi genel dengesinin kurulmasında dolaylı olarak dikkate alınmıştır.

835. Kamu harcanabilir gelirin büyük kısmının yatırımlara yöneltilmesi gerektiğinden Üçüncü Plan döneminde carî harcamalardaki artışın yılda ortalama yüzde 8 i aşmaması esas alınmıştır. Ancak carî harcamalar içinde gelişme carîlerinin, eğitim ve sağlık sektörleri yatırım harcamalarına paralel olarak yüzde 10 dolaylarında artması gerektiğinden, diğer carîlerdeki artışın yılda yüzde 6 yi aşmaması zorunludur.

c. Transfer harcamaları:

336. Kamu kesimi genel dengesinde, gelir ve sermaye transferleri bir arada olmak üzere, transfer harcamaları mahallî idarelere ve kamu iktisadî teşebbüslerine yapılan transferler ile, kamu iktisadî teşebbüslerinin işletmecisi ve tasarrufçu kuruluşları arasındaki transferler netleştirilerek değerlendirilmiştir. Transfer harcamaları Tablo 114 de kasa/banka değişikliği olarak gösterilen nakit gereğini de kapsamaktadır. Üçüncü Plan döneminde kamu iktisadî teşebbüslerine verilen yatırım hedeflerini gerçekleştirecek kaynakların, konsolide bütçeden karşılanması gereği ortaya çıkmış; ayrıca, özel kesim yatırımlarının arzu edilen sektör ve yörelere yöneltilmesi için öngörülen teşvik tedbirlerinin getireceği yükler de dikkate alınmıştır. Transfer harcamaları 1972'de 10.0 milyar TL. yakınlarında iken Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 2.9 artarak, 1977 de 11.5 milyar TL na yükselecek, buna rağmen toplam kamu harcamaları içindeki payı yüzde 16.5 dan yüzde 12.2 ye düşecektir (Tablo 112).

TABLO : 112 — Kamu Kesimi Harcama. Hedefleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL)

Harcamalar	1972 (1)	1973 (2)	1974 (3)	1975 (4)	1976 (5)	1977 (6)	Yıllık ortalama yüzde artış
Carî harcamalar	29 100	31 300	33 700	36 400	39 400	42 700	8,0
Yatırım harcamaları	21 300	25 680	28 840	32 280	35 900	39 560	13,2
Transfer harcamaları	9 951	9 838	10 295	10 609	10 926	11 465	2,9
Toplam harcamalar	60 351	66 818	72 635	79 289	86 226	93 725	9,2

TABLO : 113 — Kamu Kesimi Harcama Hedefleri (Yüzde)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Carî harcamalar	48,2	46,0	46,3	45,9	45,7	45,6
Yatırım harcamaları	35,9	38,4	39,6	40,7	41,6	42,2
Transfer harcamaları	16,5	14,7	14,1	13,4	12,7	12,2
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(4) KAMU KESİMİNİN DENGESİ :

337. Kamu harcamaları yılda ortalama yüzde 9.2 artarken toplam kamu gelirlerinin yılda ortalama yüzde 10.6 oranında artması öngörülmüştür. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarından daha hızlı artması sonucunda, ek finansman ıgereği. 1972 yılında 5.6 milyar TL. dan 1977 yılında 3.3 milyar TL. na düşmektedir. Bu olumlu gelişme, öngörülen gelir hedeflerinin gerçekleştirilmesi, kamu carî harcamalarındaki artışların yüzde 8.0 dolayında tutulması ve böylece karnu tasarruflarının yılda ortalama yüzde 18.9 oranında artırılmasıyla sağlanacaktır.

338. Kamu gelirleri için daha önce verilen hedeflere ulaşıldığı takdirde, Tablo 115 de gösterilen ek finansman ihtiyacının karşılanmasında kamu kesimi, uzun vadeli borçlanma olanaklarından yararlanacaktır. Ancak kamu tasarruflarının öngörülenin üstünde bir ek finansman ihtiyacı yaratmayacak şekilde artırılmasını sağlamada gelir hedeflerine ulaşmak için özellikle kamu kesimindeki işletmecî kuruluşların faktör gelirlerinde öngörülen artışların gerçekleşmesi, vergi idaresinde beklenen iyileşmeler, vergi kayıplarının giderilmesi ve tahsil işlemlerinin hızlandırılması konuları önemli olmaktadır.

339. Üçüncü Plan döneminde, kamu kesimi genel dengesinde beliren ek finansman ihtiyacı, işletmecî kamu iktisadî teşebbüslerinin kendilerine verilen yatırım hedeflerini gerçekleştirmek zorunluluğundan ilen gelmekte ve konsolide bütçeyi büyük ölçüde etkilemektedir.

340. İşletmecî kamu iktisadî teşebbüslerinin faktör gelirleri 1972 ye göre 4 katı kadar artarak 1977 de 12 milyar liraya ulaşmasına rağmen, perspektifte hedef alınan nitelik ve nicelikteki sanayileşmenin gereği olan yatırım hedeflerine ulaşılabilmesi için, tasarrufçu kuruluşlardaki tasarruf fazlalarının işletmecî kuruluşlara transferi zorunlu olacaktır.

TABLO : 114 — Kamu Kesimi Genel Dengesi

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	1972 (a)	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1 — VERGİLER	39 113	43 08ü	47 480	53 250	59 837	67 253
— Vasıtasız	16 743	18 340	20 680	23 220	26 462	30 153
— Vasıtalı	22 370	24 740	26 800	30 030	33 375	37 100
2 — ' Vergi Dışı Normal Gelirler	2 487	2 500	2 624	2 892	3 220	3 510
3 — Faktör Gelirleri (b)	7 029	10 303	12 914	14 823	16 188	18 170
4 — Sosyal Fonlar	1 142	942	951	85	— 678	— 963
5 — (Carî Transferler)	— 3 326	— 3485	— 3 609	— 3 745	— 3 892	— 4 020
6 — (Dış Faizler)	— 740	— 1020	— 960	— 865	— 815	— 790
Kamu Harcanabilir Geliri	45 705	52 320	5 9400	66 440	73 860	82 160
Carî Giderler	— 29 100	— 31 300	— 33 700	— 36 400	— 39 400	— 42 700
Kamu Tasarrufu	16 605	21 020	26 700	30 040	34 460	39 460
Yatırımlar	— 21 300	— 25 680	— 28 840	— 32 280	— 35 900	— 39 560
— Sabit	20 400	25 180	28 240	31 530	35 000	38 510
— Stok Değişimi	900	500	600	750	900	1 050
Tasarruf - Yatırım Farkı	— 4 695	— 4 660	— 3 140	— 2 240	— 1440	— 100
Sermaye Transferleri	— 1 313	— 108	— 231	— 402	— 295	219
1 — Servet Vergileri	1 225	1 375	1 550	1 700	1 900	2 100
2 — (Diğer Transferler)	— 611	— 283	— 491	— 708	— 699	— 265
3 — (Kamulaştırma Sabit Değer)	— 1 927	— 1 200	— 1 290	— 1 394	— 1 496	— 1 616
Kasa - Banka - Borçlanma	6 008	4 768	3 371	2 642	1 735	— 119
1 — 'Kasa - Banka Değişikliği	— 118	— 84	— 885	— 1 021	— 1 046	— 1 770
2 — Dış Borçlanma (Net)'	1 189	812	616	266	56	— 210
3 — Mevcut iç Borçlar ödeme ve Tahsilatı (c)	— 666	— 1 078	— 1 086	— 1 112	— 1 354	— 1 394
Ek Finansman Gereği	5 803	5 118	4 726	4 509	4 079	3 255

(a) Gerçekleşme tahmini

(b) Sanayie düşük fiyatla elektrik enerjisi verildiği takdirde işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinin faktör gelirlerinde 1973-1977 yılları arasında sırasıyla 100, 200, 250, 300 ve 400 milyon liralık düşmeler olacak ve ek finansman gereği doğacaktır,

(c) Mevcut borçların (ödeme-tahsilât) farklarını göstermektedir.

(5) KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ FİNANSMANI :

341. Üçüncü Plan dönemi için Kamu İktisadî Teşebbüslerinin finansman dengesi Tablo 116 da verilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, kuruluşların tasarrufları plan döneminin sonunda 10.2 milyar TL. yakınlarında olmaktadır. Tasarrufların ortalama yıllık artış oranı yüzde 15.6 dır. Kamu iktisadî Teşebbüsleri tasarrufların bileşimi dikkate alındığında Üçüncü Plan dönemi boyunca tasarrufçu kuruluşların harcanabilir gelirlerinde devamlı bir azalış görülmektedir. Bu durum tasarrufçu kuruluşlardan Sosyal Sigortalar Kurumu ile Emekli Sandığının fonlarındaki azalmadan ileri gelmektedir, öte yandan işletmecî kuruluşların faktör gelirlerinin, plan dönemi sonunda 1972 yılına göre 4 katına yakın artması ve Plan dönemi içinde işletmecî kuruluşların 40 milyar dolayında tasarruf yaratması beklenmektedir. Bu nedenle Üçüncü Plan yatırımlarının finansmanında işletmecî kuruluşların tasarruflarının artırılması önem kazanmaktadır.

342. Plan döneminde Kamu iktisadî Teşebbüsleri yatırımlarının, yılda ortalama yüzde 12.5 artarak 1972 de 11 milyar TL. iken 1977 yılında 19 milyar TL. na çıkması öngörülmektedir. Kuruluşlara verilen yatırım görevlerinin sonucu olarak tasarruf-yatırım açıkları her yıl ortalama yüzde 10 kadar artarak büyümekte, diğer bir deyişle finansman gereği artmaktadır.

(6) MAHALLİ İDARELER VE DÖNER SERMAYELER :

343. Mahallî idarelerin Üçüncü Plan dönemi genel dengesi Tablo 117 de verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi 1973 yılında mahallî idarelerin harcanabilir geliri 3.6 milyar TL., carî giderleri 3.1 milyar TL., tasarrufları ise 0.7 milyar TL. dır Vergi gelirlerinde beklenen gelişmeler sonucu 1977 yılında mahallî idarelerin harcanabilir geliri 5.6 milyar TL. na, carî harcamaları 4.1 milyar TL. na ve tasarrufları 1.5 milyar TL. na ulaşacaktır. Ancak mahallî idarelerin yatırımları, bu idarelerin öz kaynakları ile gerçekleştirecekleri tasarruflarla kayıtlı değildir, çünkü Anayasa'nın 116. maddesi ile özel idaresi, belediye ve köy birimlerinin müşterek mahallî ihtiyaçlarının mahalli organlarca sağlanmasını esas almakta ve bu idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanacağını belirtmektedir. Bu nedenle, mahallî idare tasarrufları ile karşılanmasına olanak bulunmayan müşterek mahallî ihtiyaçların yerine getirilmesi için zorunlu hallerde merkezden malî ve teknik yardım yapılmaktadır. Böylece mahallî idare yatırımları merkezden yapılmakta olan yardımlar ölçüsünde artmış olacaktır.

344. Döner sermayeli kuruluşların tasarruflarının 1973 yılında 568 milyon TL. dan, 1977 yılında 770 milyon TL. na yükselmesi beklenmektedir.

*TABLO: 115 — Kamu Kesimi Ek Finansman İhtiyacı
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

a. Mutlak değerler :

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	Yıllık Ortalama yüzde artış
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
Top. Harc. ve nakit Ger. (a)	60 351	668 818	72 835	79 289	86 226	93 726	9,1
Toplam gelirler	54 748	61 700	68 109	74 780	82 147	90 470	10,6
Ek finansman gereği	5 608	5 118	4 726	4 509	4 079	3 259	

b. GSMH'ya oranlar :

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2),	(3)	(4)	(5)	(6)
Toplam harcamalar	31,6	32,6	33,0	33,0	33,3	33,6
Toplam gelirler	28,3	30,1	30,8	31,3	31,9	32,4
Ek finansman gereği	3,2	2,5	2,1	1,9	1,6	1,2

(a) . Tablo 115 de gösterilen toplam harcamalar kalemine kamu kesiminin Tablo 114 ve kasa/banka değişikliği olarak gösterilen nakit gereği de eklenmiştir.

2. ÖZEL KESİMİN FİNANSMANI :

345. Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 12.1 artış göstererek, 1973-1977 döneminde 129.0 milyar TL. dolayında olması beklenen özel kesimi toplam yatırımlarının finansman kaynakları Tablo 118 de gösterilmiştir. Üçüncü Plan dönemi için özel marjinal tasarruf eğiliminin yüzde 20.0 dolayında olacağı tahmin edilmekte ve böylece özel kesim tasarruflarının yılda ortalama yüzde 8.5 oranında artarak 1977 yılında 31.5 milyar TL. dolaylarına ulaşacağı hesaplanmaktadır.

346. Üçüncü Plan döneminde özel kesim yatırım artışının giderek hızlanması öngörüldüğünden, 1972 yılında özel kesim yatırımlarını 2.2 milyar TL. aşan özel tasarrufların 1976 ve 1977 yıllarında özel yatırımların altında olması beklenmektedir. 1977 yılında özel yatırımların özel tasarrufları 1.7 milyar TL. dolayında aşacağı tahmin edilmektedir. Bu yıllarda özel kesimin tasarruf açığı, dış tasarruflar ve kamudan yapılacak net sermaye transferi ile kapatılacaktır.

347. Planlı dönemde dış tasarrufların yaklaşık olarak yüzde 80'inin özel kesim tarafından kullanılması öngörülmüştür. 1973-1977 döneminde kamu kesiminden özel kesime net sermaye transferi yılda ortalama 1.4 milyar TL. dolayında olmaktadır. Dış alemden ve kamu kesiminden net sermaye transferleri, özel nakdî tasarrufların, kamu kesimine ikraza olanak verecek şekilde gelişmesini sağlayacaktır. Ancak, kamu kesimine ikraz giderek azalacaktır (Tablo 118).

VI. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER:

348. Üçüncü Plan döneminde dış ekonomik ilişkilerle ilgili hedefler, sanayileşme ve dış kaynaklara bağlılığın azaltılması amaçlarının ışığında ve bu amaçlara ulaşılmasına katkıda bulunacak yönde saptanmıştır.

1. İHRACAT VE YAPISI:

349. Üçüncü Planın ihracat tahminleri yapılırken ihracatta önemli yer tutan ürünler ile ihracat potansiyeli olan ürünler ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Bu tahminlerde : (i) Geçmiş dönemdeki gelişmetrendi, (ii) ihracat ürünlerine olan dış talep, (iii) Üçüncü Plan döneminde üretime geçecek olan tesislerin ihraç edilebilir üretim fazlaları, (iv) Türkiye'deki bazı sanayilerin temel hammaddelerini oluşturan pamuk gibi ürünlerin, üretim, ihracat ve yerli sanayide kullanım dengeleri, (v) Katma Protokolün getirmiş olduğu ihracat olanakları dikkate alınmıştır. Tahminlerde maddelerin 1971 yılı fiyatları kullanılmıştır. Bu nedenle ihraç fiyatlarında meydana gelecek değişmeler, ihracat hedeflerini etkileyebilecektir.

*TABLO : 116 — Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) Finansman Dengesi
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1 9 7 3		1 9 7 4		1 9 7 5		1 9 7 6		1 9 7 7	
	İşlet.	Tasar.	İşlet.	Tasar.	İşlet.	Tasar.	İşlet.	Tasar.	İşlet.	Tasar.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(ö)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1. VERGİLER	— 815	— 85	— 1160	— 160	— 1 600	— 155	— 1820	— 158	— 2050	— 157
— Vasıtasız	— 815	— 85	— 1160	— 160	— 1 600	— 155	— 1820	— 158	— 2050	— 157
— Vasıtalı	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. VERGİ DIŞI NOR. GEL.	— 150	— 160	— 160	— 136	— 170	8	— 180	—	— 190	—
3. FAKTÖR GEL.	6 000 (a)	1 220	8 125 (a)	1560	9 415 (a)	1 828	10 425 (a)	1 890	12 040 (a)	1 990
4. SOSYAL FON.	—	942	—	951	—	85	—	— 678	—	— 1 963
5. (CARİ TRANS.)	495	—	510	—	525	—	540	—	560	—
6. DIŞ FAİZLER	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
KIT HARCANABİLİR GELİRİ	5530	1 917	7 315	2215	8170	1760	8965	1054	10360	— 130
CARİ GİDERLER	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
KIT TASARRUF	5530	1917	7315	2215	8170	1750	8965	1054	10360	— 130
YATIRIMLAR	13655	215	15527	233	17085	315	18336	364	19334	456
— Sabit	13155	215	14927	233	16335	315	17436	364	18284	456
— Stok Değiş.	500	—	600	—	750	—	900	—	1050	—
TASARRUF- YATIRIM FARKI	— 8125	1702	— 8212	1982	— 8915	1435	— 9371	690	— 8974	— 586
SERMAYE TRANS.	8435	-2 878	10095	— 3459	11072	— 2940	12065	— 2365	12633	— 1282
1. Servet Ver.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Diğer Trans.	8449	— 2752	10100	— 3339	11068	— 2822	12050	— 2264	12596	— 1179
3. Kamu+, S. Def.	— 14	— 126	— 5	— 120	4	— 118	15	— 101	37	— 103
Kasa/Banka/Borç.	— 310	1176	— 1883	1477	— 2157	1505	— 2694	1675	— 3659	1868
1. Kasa/Banka Değ.	33	— 117	— 781	— 104	— 788	— 113	— 550	— 123	— 1089	— 141
2. Dış borç	1739	—	776	—	252	—	— 32	—	— 329	—
3. İç borçlanma	-2082	1293	— 1878	1581	— 1621	1618	— 2012	1798	— 2241	2009

(a) Tablo 114' deki (b) dip notuna bakınız.

*TABLO : 117 — Mahalli İdareler Genel Dengesi
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1973	1974	1970	1976	1977
1 — Vergiler	2600	2750	3100	3500	3900
— Vasıtasız	1400	1500	1700	1900	2200
— Vasıtalı	1200	1250	1400	1600	1700
2 — Vergi dışı normal gelirler	400	520	570	€50	700
3 — Faktör gelirleri	890	920	1000	1150	1250
4 — Sosyal fonlar	—	—	—	—	—
5 — (Carî transferler)	— 165	— 209	— 220	— 237	— 250
6 — (Dış faizler)	—	—	—	—	—
Mah. Idr. harcanabilir geliri	3815	3981	4430	5063	5600
Carî giderler	— 3100	— 3250	— 3500	— 3800	— 4100
Mah, Idr. tasarrufu	715	731	950	1263	1500

TABLO : 118 — Özel Kesimin Finansmanı

(Milyon TL.)

	1973	1974	1975	1976	1977	Yüzde artış	
						Beş yıllık	Yıllık
Özel yatırımlar	19.550	22.160	25.200	28.790	33.240	76,8	12,1
Özel tasarruflar	21.800	23.060	25.390	28.280	31.520	50,5	8,8
Özel tasarruf -yatırım farkı (Özel kesimin malî tasarrufu)	2.250	900	190	— 510	— 1.720		
Sermave transferleri (Net)	2.502	2.633	2.956	3.175	2.813		
— Dış alemden sermave transferi (Net)	1.316	1316	1.442	1.526	1.638		
— Kamu kesiminden sermave transferi (a)	2.661	2.867	3.214	3.549	3.275	—	----
— Kamu kesimine sermave transferi (b)	—	— 1 550	— 1 700	— 1 900	— 2 100		-
Özel nakdî tasarruflar	4.752	3.533	3.146	2.665	1.093	—	
Kamu kesimine ikraz	2.500	1.500	1.000	1.000	—	—	----

(a) Kamu kesiminden özel kesime sermave transferi, kamulaştırma, iç borçların itfası ve diğer sermave transferlerini kapsama kapsamaktadır.

(b) Özel kesimden kamu kesimine sermave transferi, servet vergileri ödemeleridir.

360. Üçüncü, Plan döneminde ihracatın, yılda ortalama yüzde 9.4 oranında artırılması öngörülmüştür ⁶⁶. Bu artış, 1963-1971 döneminde tartılı ortalama olarak yüzde 7.0 oranında gerçekleşen artış hızı ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Ancak yeni devreye girecek olan yatırımların, Üçüncü Plan döneminde yaratacağı ek ihraç olanakları ve 1971 ve 1972 yıllarında ihracatta sağlanan önemli gelişmeler dikkate alındığında, hedef alınan yüzde 9,4 lük ihracat artışı ulaşabilir bir hız olarak görünmektedir.

351. Öngörülen artış hızı gerçekleştirildiğinde, ihracat 1972 yılında 750 milyon dolardan, 1977 yılında 1175 milyon dolara ulaşmış olacaktır. Ancak, Planın baz yılı ile son yılında gerçekleştirilecek ihracat »düzeyleri tek başına yeterli olmayıp, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi açısından gerekli olan, Plan döneminde gerçekleştirilecek toplam ihracattır. Bu nedenle Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 5 milyar dolar dolaylarında ihracat yapılması hedef alınmıştır. Bu dönemdeki ihracat artışı, tarım ürünlerinden çok, sanayi ürünleri ihracatının artması, toplam ihracat içindeki payının yükselmesi ve sanayi ürünleri ihracatı içinde de ara malı ve yatırım malı ihracatının ağırlık kazanması ile sağlanabilecektir.

352. Sektörler itibariyle ihracat hedefleri Tablo 119 da gösterilmektedir. Tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payı, Üçüncü Plan döneminde düşmektedir. Bu dönemde, tarım ürünleri ihracatının yılda ortalama yüzde 2.7 artması öngörüldüğünden, toplam ihracat içinde bu ürünlerin payı 1972 yılında yüzde 70 den, 1977 yılında yüzde 51.1 e düşmüş olacaktır. Tarım sektörü içinde önemli yer tutan geleneksel ihraç ürünlerinden Üçüncü Plan döneminde büyük artış beklenmemektedir. Bu dönemde tanın, ormancılık ve hayvancılık ürünlerinin işlenerek ihraç edilmesine önem verilecektir.

353. Üçüncü Plan döneminde üretime girecek projeler nedeniyle, madencilik sektörü ihracatının yılda ortalama yüzde 17.0 oranında bir artış göstermesi beklenmektedir. Böylece madencilik sektörünün toplam ihracat içindeki, payı, 1972 yılında yüzde 4.9 dan, 1977 yılında yüzde 6.9 a ulaşacaktır.

⁶⁶ *Birleşmiş Milletler İkinci Kalkınma On Yılı (1971-1980) dönemi için kalkınmakta olan ülkelerin ihracatında yüzde 7 artış hızı hedef olarak alınmıştır. (U. N., International Development Strategy, New Work, 1970).*

TABLO : 119 — İhracat Projeksiyonları (Milyon dolar)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Genel toplam	750,0	825,0	910,0	1000,0	1090,0	1175,0
I. Tarım ürünleri	525,0	550,0	567,0	580,0	590,0	600,0
1. Bitkisel üretim	491,0	517,0	534,0	548,0	560,0	572,0
a) Hububat ve baklagiller	16,0	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0
b) Meyveler ve sebzeler	150,0	162,0	172,0	180,0	186,0	190,0
c) Endüstri bitkileri	325,0	338,0	345,0	351,0	357,0	365,0
2. Hayvancılık ve su ürünleri	30,0	28,0	26,5	23,5	19,5	15,5
3. Orman ürünleri	4,0	5,0	6,5	8,5	10,5	12,5
II. Madencilik ürünleri	37,0	42,0	50,5	60,0	70,0	81,0
4. Kömür ürünleri	—	—	—	—	—	—
5. Demir cevheri	—	—	—	—	—	—
6. Diğer madenler	37,0	42,0	50,5	60,0	70,0	81,0
III. Sanayi ürünleri	188,0	233,0	292,5	360,0	430,0	494,0
7. Şeker	5,0	6,0	6,0	6,0	6,0	5,0
8. Tütün mamulleri	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5
9. İçki sanayii	0,8	1,3	2,0	3,0	4,0	5,0
10. Gıda sanayü	56,0	60,0	64,0	68,0	69,5	71,5
11. Dokuma sanayii	43,0	56,0	71,0	86,0	103,0	120,0
12. Orman ürünleri sanayü	5,0	8,0	10,0	13,0	16,0	20,0
13. Kâğıt sanayii	2,0	3,0	4,0	5,1	6,5	8,0
14. Deri ve kösele İşL sanayii	18,0	23,0	28,5	35,0	39,0	42,0
15. Lastik-plastik sanayii	1,5	2,5	3,7	4,5	7,0	11,0
16. Kimya sanayii	12,0	17,0	26,0	35,0	42,5	50,0
17. Gübre sanayii	—	—	—	—	—	—
18. Petrol ürünleri	13,0	15,0	15,0	16,0	17,0	17,0
19. Cam, seramik, tuğla, kiremit	4,0	5,0	6,5	7,5	8,5	10,0
20. Çimento sanayii	6,0	6,0	5,0	4,0	3,0	—
21. Demir-Çelik mamulleri	—	—	—	—	—	—
22. Demir dışı metaller sanayü	10,5	15,0	21,0	34,0	52,0	70,0
23. Maden! eşya sanayii	1,5	1,5	2,0	2,5	3,0	3,0
24. Makina-îmalât sanayü	2,0	4,0	7,0	11,0	14,0	15,0
25. Elektrik ve Elektro, îm. Sn.	0,8	2,0	10,0	17,0	25,0	31,5
26. Taşıt araçları	4,0	4,5	5,5	6,5	7,5	8,0
(Diğerleri)	2,8	3,0	5,0	5,5	6,0	6,5

354. Üçüncü Plan dönemi toplam ihracatı, İkinci Plan döneminde gerçekleştirilen toplam ihracata oranla yüzde 64 dolaylarında yükselmiş olacak; bu artışın yüzde 62 si sanayi ürünleri ihracatındaki artıştan sağlanacaktır, öte yandan, 1972 -1977 döneminde toplam ihracatta öngörülen artışın yüzde 72 si ise sanayi ürünleri ihracatındaki artıştan oluşacaktır. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payının 1972 yılında yüzde 25,1 den 1977 de yüzde 42 ye yükselmesi hedef alınmıştır.⁶⁷ Sanayi ürünleri ihracatı içinde de çoğunlukla yatırım mallarından oluşan ve Üçüncü Plan döneminde özellikle geliştirilmesi öngörülen sektörlerden, demir dışı metaller sanayii, madeni eşya, makina imalât, elektrik, elektronik ve taşıt araçları sektörlerindeki ihracat önem kazanacaktır. Nitekim, «toplam ihracat» içinde bu sektörlerin payının 1972 yılında yüzde 2,5 dan, 1977 yılında yüzde 11 dolayına yükselmesi beklenmektedir. Böylece, «sanayi ürünleri, ihracatı» içinde 1972 yılında yüzde 10 oranında yer tutan bu sektör ürünleri, 1977 yılında yüzde 26 dolaylarına ulaşmış olacaktır. Bunlar dışında, Üçüncü Plan döneminde gıda sanayii, dokuma sanayii, deri ve kösele işleme sanayii ve kimya sanayii sektörleri ihracatında da önemli artışlar beklenmektedir.

355. Üçüncü Plan döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkilerin ihracatı olumlu yönde etkilemesi için, Türkiye'de sanayileşmenin sanayi ürünleri ihracatını artıracak düzeye gelmesi gerekmektedir, ihracat, ekonomide ve ihracatta yapısal değişiklikler sağlandığı ölçüde Avrupa Ekonomik Topluluğu ilişkilerinden yararlanabilecektir.

2. İTHALAT :

356. Üçüncü Plan dönemi ithalât projeksiyonlarında, «ithalât input tablosu» esas alınmıştır. Bunun yanında inâl düzeyinde ithalât tahminleri yapılmış ve özellikle demir - çelik, gübre, 'ham petrol ve makina - teçhizat gibi ithalât içinde büyük ağırlık taşıyan temel mallarda fizikî dengelerden hareket edilerek ayrıca ithal gerekleri belirlenmiş ve ithalât input tablosundan elde edilen değerler, bunlara göre düzeltilmiştir.

357. Öte yandan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerde Geçiş. Dönemi'ne girilmesinin ithalât talebini artırıcı etkisi de dikkate alınarak, toplam ithalât gereği artırılmıştır. İthalât 1972 yılında 1 315 milyon dolardan, 1977 yılında 1 850 milyon dolara yükselecek ve Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 8198 milyon dolarlık ithalât yapılmış olacaktır.⁶⁸ Üçüncü Plan dönemi için öngörülen 8198 milyon dolarlık toplam ithalât ikinci Plan döneminde gerçekleşen 4 998 milyon dolarlık ithalât ile karşılaştırıldığında, yıllık ortalama artış oranı yüzde 10,4 olmaktadır.

⁶⁷ Yeni Strateji, Prg. 8. 9

⁶⁸ Hedef alman hız ve biçimdeki sanayileşmenin sonucu olarak, Üçüncü Plan döneminde 450 milyon dolar dolaylarında ithalât ikamesi yapılması öngörüldüğünden, fiilî ithalâtın yılda ortalama yüzde 1,1 oranında artması beklenmektedir.

450 mflvon dolarlık ithal ikamesinin 40 - 50 milyon dolarının tüketim mallarında, 300-380 milyon dolarının ara mallarından. 100-110 milyon dolarının da yatırım mallarında olması öngörülmektedir.

358. İthalâtın yatırım malı, ara imalı ve tüketim malı olarak dağılımı Tablo 120 de verilmektedir. Tüketim malı ithalâtının yılda ortalama yüzde 7,5, ara malı ithalâtının yüzde 6,1, yatırım malı ithalâtının ise yüzde 8,6 oranında artması öngörülmektedir. Böylece, 1972 de toplam ithalât içinde yüzde 56,9 olan ara malı ithalâtının payı, 1977 de yüzde 56,2 olmaktadır, ithalât kalemleri içinde en 'büyük artış hızı gösteren yatırım malı ithalâtının, toplam ithalât içindeki payı ise 1972 de yüzde 34,2 den, 1977 de yüzde 36,8 e yükselecektir.

359. Yatırım malları ithalâtında öngörülen bu hızlı artışın nedeni, Üçüncü Plan döneminde salbit sermaye yatırımlarının yılda ortalama yüzde 12,8 gibi yüksek bir hızla artmasıdır, öte yandan, bu dönemde, sanayileşmede ara mallan üretimine ağırlık verilmesi, bu malların ithalatındaki artış hızının yatırım malı ithalatındaki artış hızına oranla düşük olmasına yol açmaktadır. Nitekim Üçüncü Plan döneminde gerçekleştirilmesi beklenen ithal ikamesinin yüzde 70 dolaylarındaki kısmının ara mallarında sağlanması planlanmıştır.

*TABLO : 120 — İthalâtın dağılımı
(Milyon dolar)*

Yıllar	Yatırım malları (1)	Ara mallar (2)	Tüketim malları (3)	Toplam (4)
1972	450,0	775,0	90,0	1 315,0
1973	490,0	845,0	95,0	1 430,0
1974	530,0	902,0	100,0	1532,0
1975	575,0	952,0	110,0	1637,0
1976	625,0	1004,0	120,0	1749,0
1977	680,0	1040,0	130,0	1860,0

3. GÖRÜNMEYEN İŞLEMLER:

360. Turizm ve işçi gelirlerinde öngörülen artışlar, Üçüncü Plan döneminde de ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemeye devam edecektir. 1972 yılında 20 milyon dolar olan net «turizm ve dış seyahat geliri» nin Üçüncü Plan döneminde yüksek bir hızla artarak 1977 yılında 85,0 milyon dolara ulaşması beklenmektedir,

361. Yabancı ülkelerin işçi talebi, 1972 yılının ilk dört ayında 1970 ve 1971 yıllarının aynı dönemine oranla büyük bir azalma göstermiştir. Bununla birlikte, 1977 yılı sonunda yurt dışında bulunan işçi sayısının 800 bin-l milyon dolayında olacağı tahmin edilmektedir. 19712 yılında 510 milyon dolar dolayındaki işçi gelirlerinin Üçüncü Plan döneminde de yüksek düzeyini koruyacağı ve 1977 yılında 600 milyon dolara ulaşacağı beklenmektedir. Görünmeyen işlemler içinde en büyük ağırlığı taşıyan işçi gelirlerinin etkisiyle görünmeyen işlemler dengesinde meydana gelecek olumlu gelişmeler, Üçüncü Plan döneminde dış ticaret açığını büyük ölçüde karşılamış olacaktır.

4. DIŞ KAYNAKLARA BAĞLILIĞIN AZALTILMASI:

302. Carî işlemler açığı, dış kaynaklara 'bağlılığın en önemli göstergesidir. Üçüncü Plan döneminde carî işlemler açığının giderek küçülmesi ve 1972 yılında 182 milyon dolardan 1977 yılında 130 milyon dolara inmesi öngörülmektedir. Böylece, carî işlemler açığının Gayrisafi Millî Hâsılaya oranı, 1972 de 'binde 13'den 1977 yılında binde 6 ya düşecektir. Carî işlemler açığının azalmasına rağmen dış ticaret açığı Üçüncü Plan döneminde mutlak değer olarak artmaktadır (Tablo 121).

363. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde belirli bir düzeyde kullanılan dış kredilerin, carî işlemler açığındaki düşmeye paralel olarak, Üçüncü Plan döneminde azalma göstermesi beklenmektedir. Bu dönemde kullanılması öngörülen proje kredilerinin bir kısmı esasen başlamış olan projelere bağlanmış durumdadır. Konsorsiyum'dan ve Konsorsiyum dışından anlaşmaya bağlanmış olan proje kredileri pipeline'ı 1971 yılı sonu itibariyle 608 milyon dolar dolayındadır. Ayrıca 100 milyon doların üzerinde da henüz kullanılmamış, olan program kredisi bulunmaktadır.

364. Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 932 milyon dolarlık dış kredi kullanımı gerekmektedir. Bunun yaklaşık olarak dörtte üçü pipe - line'den karşılanabilecektir. Geri kalanı da Üçüncü Plan döneminde alınacak kredilerle sağlanacaktır.

365. Yukarıda belirtilen ödemeler dengesine ilişkin Üçüncü Plan hedefleri ve tahminleri, uzun dönemli strateji ışığında ve ekonominin diğer kesimleriyle tutarlı olarak 1971 fiyatları ile tespit edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin bugünkü ihracat bileşimi dikkate alındığında, önemli 'bir kaç kaleme meydana gelebilecek değişmelerin, toplam ihracatı büyük ölçüde etkilemesi beklenebilir, örnek olarak pamuk ihraç fiyatlarında bugünkü dünya konjonktürünün de etkisi ile 1971 yılında başlayan fiyat artışı eğiliminin Üçüncü Plan döneminde devam etmesi durumunda pamuk ihracat değerinde önemli artışlar olabilecektir. Aynı şekilde buna benzer diğer ihraç kalemlerinde olumlu ya da olumsuz yönde ortaya çıkabilecek değişmeler de toplam ihracat projeksiyonlarını etkileyebilecektir.

366. Önceki dönemde, turizm gelirleri beüdenen düzeye ulaşamamış olmakla birlikte. Türkiye'nin bugün erişmiş bulunduğu turizm potansiyelinin önümüzdeki dönemlerde turtam gelirlerinde burada tahmin edilenlerin üzerinde artışlara yol açması ihtimali vardır. Aynı şekilde işçi gelirlerinde de 'bugünden öngörülemeyen daha büyük gelişmeler sağlanması olanak dışı değildir.

367. Ancak özellikle turizm ve işçi gelirleri, dış ülkelerdeki konjonktür gelişmelerine karşı çok duyarlı olduğundan, bugünkü artış eğilimlerinin aynı hızla devam edeceğini varsayarak çok büyük gelinmeler beklemek sakıncalı görülmüş ve bilinerek, normal düzeyde döviz gelir tahminleri yapılmıştır.

368, Hedef ve tahminlerin üzerinde döviz gelirleri sağlandığı takdirde, ya «Yeni Strateji» de hedef alınan hız ve biçimdeki sanayileşmeyi aksatmayacak şekilde ithalatın artırılması yoluna gidilecek, ya da döviz rezervleri yükselmiş olacaktır. Ancak, rezervlerdeki artışın enflasyonist baskılara, yol açmaması için gerekli tedbirler alınacaktır. Bunlarla ilgili politika ilkeleri: «Dış ticaret politikası» bölümünde verilmektedir. Uygulama ile ilgili ayrıntılar ise yıllık programlarda saptanacaktır.

TABLO : 121 — Ödemeler Dengesi

	(Milyon dolar)					
	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
I Cari işlemler						
A. Dış ticaret						
1. İhracat	750,0	825,0	910,0	1 000,0	1 090,0	1 175,0
2. İthalât	— 1 315,0	— 1 430,0	— 1 532,0	— 1 637,0	— 1 749,0	— 1 850,0
Dış ticaret dengesi	— 565,0	— 05,0	— 622,0	— 637,0	— 659,0	— 675,0
B. Görünmeyen kalemler						
1. Dış borç faiz ödemeleri	— 79,0	— 79,0	— 80,0	— 80,0	— 81,0	— 85,0
2. Turizm ve dış Seyah. (Net)	20,0	30,0	43,0	56,0	70,0	85,0
3. İşçi gelirleri	510,0	540,0	555,0	570,0	585,0	600,0
4. Kâr transferleri	— 40,0	— 41,0	— 46,0	— 50,0	— 55,0	— 60,0
5. Proje kredileri, hizmet ödemeleri	— 40,0	— 40,0	— 40,0	— 40,0	— 40,0	— 42,0
6. Diğer görünmeyenler (Net)	5,0	13,0	20,0	25,0	31,0	37,0
Görünmeyen kalemler (Net)	\$76,0	423,0	452,0	481,0	510,0	535,0
C. Enfrastrüktür ve Off-shore	7,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
Cari işlemler dengesi	— 182,0	— 172,0	— 160,0	— 146,0	— 139,0	— 130,0
II. Sermaye hareketleri						
1. Dış borç ödemeleri	— 202,0	— 200,0	— 150,0	— 135,0	— 125,0	— 125,0
2. T.L. gıda ithalâtı	18,0	20,0	22,0	24,0	26,0	28,0
3. Özel yabancı sermaye	40,0	42,0	45,0	48,0	51,0	55,0
4. Dış krediler	296,0	278,0	209,0	172,0	146,0	127,0
5. Bedelsiz ithalât	30,0	32,0	34,0	37,0	41,0	45,0
Sermaye hareketleri dengesi	182,0	172,0	160,0	146,0	139,0	130,0
Genel denge	—	—	—	—	—	—

DÖRDÜNCÜ KESİM

Sektörlerde Gelişmeler

SEKTÖRLERDE GELİŞMELER

GİRİŞ :

Bu kesimde ekonomik sektörlerde ve sosyal alanda Planlı dönemde meydana gelen gelişmelerle Üçüncü Plan hedefleri ve büyüklükleri kapsamaktadır. Kesim ondört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde ekonomik sektörlerde gelişmenin genel görünümü anlatılmakta, gelişmelere ilişkin hedeflerin ve büyüklüklerin tespitinde kullanılan metod ve gözönünde tutulan ilkeler verilmekte, daha sonraki bölümlerin kapsamı özetlenmektedir.

İkinci bölüm tarım sektörüne ayrılmış olup, dört alt bölümden oluşmaktadır. Bu alt bölümlerin ilkinde tarımın genel görünümü, ikincisinde toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, üçüncüsünde bitkisel üretim, dördüncüsünde hayvancılık, beşincisinde su ürünleri ve altıncısında ormancılık incelenmektedir.

Üçüncü bölümde madencilik sektörü kapsamaktadır. Dördüncü bölümde imalât sanayii incelenmektedir. Burada önce imalât sanayiindeki gelişmeler genel olarak anlatılmakta, daha sonra sanayiın alt bölümleri genellikle tüketim malları, genellikle ara mallan ve genellikle yatırım mallan üreten sanayiler bağliıkları altında verilmektedir.

Beşinci bölümde enerji, altıncı bölümde ulaştırma ve haberleşme, yedinci bölümde turizm sekizinci bölümde diğerk kamu hizmetleri kapsamaktadır.

Dokuzuncu bölümde, sosyal alanda uzun süreli gelişmenin yönleri ana hatlarıyla ortaya konmuş ve çalışmaların yapılmasında kullanılan metod anlatılmıştır.

Onuncu bölümde, nüfus, istihdam ve çalışma sorunları incelenmiştir. Onbirinci bölümde, teknolojik gelişme ve insangücü ihtiyaçları ele alınmıştır. Onikinci bölümde, en geniş anlamıyla eğitim konusu ele alınmış, eğitimle beraber kültür, gençlik ve spor sorunlan incelenerek gelişme yönleri ve sayısal hedefler ortaya konmuştur.

Onüçüncü bölümde, refah dağılımım onaya koyan sosyal güvenlik, sağlık, konut konulan verilmektedir. Ondördüncü bölümde, yerleşme sorunu genel olarak ele alınmış ve bu çerçeve içinde çevre ilişkileri, köy ve köylü sorunları ile şehirleşme konuları incelenmiştir.

EKONOMİK SEKTÖRLER

BİRİNCİ BOLÜM

SEKTÖRLERDE GELİŞMENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ:

369. Sektörlerde gelişmenin genel görünümü dört alt – bölümden oluşmaktadır. Birinci alt - bölümde sektör çalışmalarında kullanılan metot, ikinci alt-bölümde öngörülen ilkeler, üçüncü alt-bölümde sektör üretim ve yatırım hedefleri, dördüncü alt - bölümde sektörlerle ilgili bölümlerin kapsamı verilmektedir.

I. SEKTÖR ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN METOT:

Üçüncü Plan için yapılan sektör çalışmaları üç ayrı düzeyde yürütülmüştür.

1. ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU ÇALIŞMALARI :

370. Devlet Planlama Merkez Teşkilâtında Plan modeli ve sektörlerarası tutarlılık ile ilgili makro düzeyde yapılan hazırlık çalışmalarından sonra özel ihtisas Komisyonları kurulmuştur. Sosyal ve ekonomik konularda kurulan yüze yakın komisyona özel ve kamu kuruluşları ile üniversitelerden iki bini aşkın uzman katılmıştır. Böylece Plan hazırlık çalışmaları yaygın bir düzeyde yürütülmüş ve bu çalışmalara gerek kamu. gerek özel kesimden gelen geniş bir uzman kadrosunun katkısı sağlanmıştır.

371. Özel ihtisas Komisyonları önce mevcut durumun ayrıntılı bir envanterini hazırlamışlardır. Kurulu kapasite, üretim miktarı ve teknolojisi, ithalât ve ihracat durumu, mevcut sorunlar ve bunların nedenlerinin tespiti, komisyon çalışmalarının ilk aşamasını oluşturmuştur. Daha sonra bu alanda gelişme potansiyeli olup olmadığı araştırılmış ve uzun dönemli bir perspektif içinde gelişme politikaları ve hedefleri ile alınması gerekli tedbirler belirtilmiştir. Komisyonlar geleceğe ait hedefleri tespit ederken finansman konusunda herhangi bir darboğazla karşılaşılmayacağı varsayımından hareket etmişlerdir. Bu esaslara göre hazırlanan Özel İhtisas Komisyonu raporları Devlet Planlama Teşkilâtına verilmiştir.

2. DEVLET PLANLAMA. MERKEZ TEŞKİLATINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR:

(1) SEKTÖR PROGRAMLARININ HAZIRLANMASIYLA İLGİLİ ÇALINMALAR :

372. Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarından da yararlanılarak her sektörün alt dalları için sektör raporları hazırlanmıştır. Bu raporlarda önce planlı dönemde sağlanan gelişmeler incelenmiş; tüketim, üretim, ithalât ve ihracat rakamları değerlendirilmiş, mevcut sorunlar tespit edilmiştir. Bunu talep projeksiyonları izlemiştir. Talep projeksiyonları fiziki miktarlarla ve 1971 yılı gerçekleşme rakamları baz alınarak yapılmıştır. Talep projeksiyonlarının yapılmasında malın niteliğine göre (Tüketim, ara ve yatırım malı olmaları) değişik mototlar kullanılmakla birlikte, genellikle millî gelir artış hızı, nüfus projeksiyonları, şehirleşme hızı, diğer sektörlerdeki gelişmeler ve teknolojik gelişme tahminleri gözönüne alınarak iç talep tahmin edilmiş, buna ihracat lanakları eklenmiştir.

373. Talep projeksiyonları yapıldıktan sonra, talebin olanaklar ölçüsünde yurtiçi üretimle karşılanması genel ilkesinden hareket edilerek hammadde sağlanabilirliği, diğer sektörlerdeki gelişmeler, teknolojik değişiklikler ile dış pazar olanakları gözönüne alınarak üretim hedefleri saptanmıştır.

374. Üretimle karşılanamayan talebin ithalâtla karşılanması öngörülmüştür. Böylece sektörün toplam talebi ile toplam arzı dengelenmiştir.

(2) TUTARLILIK ÇALIŞMALARI :

375. Sektör raporlarının hazırlanmasını tutarlılık çalışmaları izlemiştir. Tutarlılık çalışmaları bir yandan sektörlerarası tutarlılığın sağlanması, öte yandan sektöre! gelişmeler ile makro büyüklükler arasında tutarlılığın sağlanması yönlerinde olmuştur.

376. Sektörlerarası ilişkilerde tutarlılığın sağlanmasında 1967 yılı için hazırlanan 37 sektörlü girdi - çıktı (input-output) tablosundan yararlanılmıştır. Yeni üretim kapasitelerinin kurulması ve teknolojik değişikliklerin belirlenmesi sonucu sektörler arasındaki girdi - çıktı katsayılarının 1972 ve 1977 de alacakları değerler tahmin edilmiş ve tablo bu değerlerle çözümlenerek üretim projeksiyonları yapılmıştır.

377. Ayrıca girdi - çıktı ilişkileri yoğun olan bazı önemli sektörlerde fizikî mal dengelemeleri yapılmıştır, örneğin, gübre - tarım, demir çelik - makina imalât, madencilik - metalürji, lastik - karayolu taşıt araçları, taşıt araçları - ulaştırma, inşaat malzemeleri - inşaat sektörü, elektronik - haberleşme, dokuma - pamuk, kömür - enerji sektörleri arasında fizikî mal dengeleri kurulmuştur.

378. Ayrıca sektörel gelişme hedeflerinin. Üçüncü Kesimde ayrıntıları verilen, (i) Kaynaklar - harcamalar dengesi (ii) Yatırım - tasarruf dengesi (iii) Dış ticaret dengesi (iv) Kamu finansmanı dengesi foüyü'klükleri ile tutarlı olması sağlanmıştır.

TABLO : 122 — Önemli Mallarda Üretim Hedefleri

MALLAR	Birim	1962	1967	1972	1977	1977 Endeks (1977:100)	1982	1987(a)
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
TARIM								
Buğday	Bin ton	7 605	9 000	10 500	12 000	114	1 3500	—
Pamuk	»	245	396	515	650	126	760	—
Ayçiçeği	»	60	230	480	650	135	900	—
	»							
Narenciye	»	269	439	603	771	128	1 180	—
Et (Tavuk dahil)	»	468	521	665	910	137	1 242	1 727
Süt	»	2 417	2 778	3 378	4 430	131	5 844	9 047
Tomruk	Bin M ³	2 398	3 378	4 950	7 800	158	10 398	9 875
Su ürünleri	Bin ton	115	155	200	270	135	360	360
MADENCİLİK								
Demir cevheri (T)	»	813	1 528	1 560 (b)	5 500(b)	353	11 111	—
Ham petrol	»	595	2 728	3 500	6 000	171	10 100	—
Bakır cevheri (T)	»	769	997	120(c)	350(c)	292	700 (c)	—
Taş kömürü	»	3 893	5 031	4 800	5 200	108	7 200	—
Linyit	»	2 979	4 618	6 500	19 150	295	33 000	—
Bor tuzlan (Satılabilir)	»	137	229	465	830	178	1 260	—
Krom (b)	»	527 (T)	201	541	710	131	780	—
ENERJİ								
Elektrik	Milyon KW/saat	3 559	6217	11 000	20330	185	35 430	59 500
İMALAT								
	»							
Şeker	Bin ton	390	728	750	950	127	1 310	—
Bitkisel yağ	»	214	350	533	714	134	891	—
Sanayi yemi	»	17	109	284	519	183	838	—
Pamuklu dokuma	Milyon metre	533	743	945	1 360	—	1 960	—
	»							
Yünlü dokuma	»	21	27	34	46	136	56	—
Kereste	Bin M ³	1 426	1 970	3 060	4 320	141	5 250	—
	»							
Kâğıt	Ton	85 000	121 400	316 900	570 500	180	795 900	—
Soda	»	—	—	—	150 000	—	250 000	—
	»	1 973	11 856	40 000	126 000	315	170 000	—

TABLO : 122 — (Devam)

M A L L A R	Birim	1962	1967	1972	1977	1977	1982	1987(a)
		(1)	(2)	(3)	(4)	Endeks (1977:100) (5)	(6)	(7)
Sülfürik asit (% 100)	»	22 800	50 000	266 000	1 227 000	461	2 077 000	—
Azotlu gübre (% 21 N)	»	104 180	153 400	627 000	2 568 000	410	4 360 000	—
Fosforlu gftbre (% 18 P ₂ O ₅)	»	60 430	206 400	827 000	2 544 000	308	4 180 000	—
Etilen	»	—	—	23 500	65 135	277	365 000	—
Polivinil klorür	»	—	—	20 000	52 000	260	117 000	—
Polietilen	»	—	—	14 180	28 500	201	103 500	—
Sentetik elyaf (îplik dahil değil)	»	—	—	17 274	44 815	259	68 417	—
Sentetik kauçuk	»	—	—	—	18 500	—	48 500	—
Çimento	Bin ton	2 323	4 219	8 500	13 000	153	2 1000	31 000
Ham çelik	»	296	1 133	1 750	4 560	261	8 035	14 040
Özel çelik	»	27	40	100	243	243	567	1 191
Pik döküm	»	49	142	232	344	148	634	1 144
Blister bakır	»	26	25	20	65	325	140	—
Alumina	»	—	—	20	250	1250	385	—
Alüminyum (Ham)	»	—	—	—	100	—	190	—
Traktör	Adet	2 574	12 038	20 000	35 000	175	50 000	—
Bıçerdöğür	»	—	144	500	750	150	1 000	—
Elektrik motorları (0-2 BG)	BG	3 500	.	20 000	40 000	200	70 000	—
Elektrik motorları (2-10 BG)	BG	1 500	.	10 000	100 000	1 000	200 000	—
Telefon santrali	Hat	—	—	70 000	150 000	214	300 000	—
Transfor. (10 KVA dan büyük)	MVA	01	350	750	2 000	267	5 000	—
Kamyon ve otobüs (d)	Adet	3 580	9 847	21 900	37 330	170	77 250	135 000
Otomobil	»	870	1 800	26 000	50 000	192	95 000	200 000

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Her mal için 1987 yuma kadar tahmin yapılamamıştır.

(b) Yüzde 100 metal muhtevası karşılığı

(c) Konsantre

(d) Kamyonet ve minibüsler dahil

(e) (T) Tivonan

(3) SEKTÖR ANA PLANLARI :

379. Daha önce de belirtildiği gibi Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler özellikle sanayi alt sektörlerinin 22 yıllık dönemde belirli yönde geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

380. Öte yandan enerji, demir - çelik, büyük sulama, petrokımya ve gübre gibi sanayi konularındaki projelerin olgunlaşma süresi genellikle beş yıllık dönemi aşmakta ve dolayısıyla bu gibi sektörlerde gelişmelerin beş yılı aşan dönemler için planlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir kısım sektörlerde ise hammadde dengesi yönünden uzun dönemli planların hazırlanması gerekmektedir. Bu nedenlerle enerji, demir - çelik, gübre, büyük sulamalar, ormancılık, metalürji, petrokımya gibi konularda uzun dönemli sektör ana planları hazırlanması yoluna gidilmiştir. Ana planlar, sektörde (i) Uzun dönemli talep tahminleri, (ii) Talebin karşılanması için gerekli kapasiteler, (iii) Kapasitelerin ne şekilde kurulacağı, (iv) Yeni projeler için muhtemel kuruluş yöreleri, kaynak gereği ve zamanlama tahminleri, (v) hammadde gereği ve karşılanma yollarını kapsamaktadır. Ana planı yapılamayan sektörlerde yalnızca sektörün talep ve üretim olanaklarının uzun dönemli gelişmelerinin tahminiyle yetinilmiştir. Bir kısım sektörlerde ayrıntılı çalışmalar 1990 yılına kadar uzatılabilmektedir. Bunun mümkün görülmediği sektörlerde ise ayrıntılar 10 ya da 15 yıla kadar uzatılmıştır.

381. Yukarıda belirtilen nitelikte olmamakla birlikte kamu hizmeti sektörleri için de ana planlar hazırlanması öngörülmüştür. Bu gibi sektörlerde hizmet talebinin, uzun dönemli Plan amaçlarını aksatmayacak ölçüler içinde karşılanabilmesi esas alınmış ve ihtiyaçların karşılanmasının beşer yıllık dönemlere dağıtılması yoluna gidilmiştir. Söz konusu hizmetlerden mahalli müşterek ihtiyaçlar niteliğinde olanların mahallî planlara bağlanması ve bunların mahallî kaynaklar yanında merkezden yapılacak transferlerle finanse edilmesi öngörülmüştür.

II. SEKTÖRLERDE GELİŞME İLKELERİ :

382. Sektörlerin gelişmesinde gözönüne alınan genel ilkeler her sektör için ayrı ayrı aşağıda belirlenmiştir.

383. Tarım sektöründe talebin yurtiçi üretimle karşılanması esas alınmıştır. Tarımda hava koşullarına duyarlılığı en aza indirecek ürün cinsleri ve teknolojilerin seçilmesi, işletilebilir toprakların sınırına yaklaşılması nedeniyle daha yoğun bir teknoloji kullanılarak birim alan ve hayvan başına verimliliğin artırılması esas alınmıştır.

384. Madencilikte önceliğin metal sanayileri ile enerji hammadde ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük arama çalışmalarına yöneltilmesi, ayrıca

bilinen maden değerlerinin geliştirilmesi, kaynakların israf edilmeden en iyi biçimde değerlendirilmesi, 'kaynak dağılımında gözönüne alınan ilkeler olmuştur.

385. İmalât sanayiinde teknoloji üretilen 'bir düzeye ulaşılması, ekonomik ve teknik yönden olumsuz dış etkenlere duyarlılığın azaltılması ve sanayinin yapısının değiştirilerek, imalât sanayii üretimi içinde ara ve yatırım malı üreten sanayüerin daha çok ağırlık kazanması esas alınmıştır. Bu nedenle kimya, petrokimya, makina imalât, madenî eşya, metal ve elektronik sanayileri başta olmak üzere ara malı ve yatırım malı üreten sanayilere öncelik verilmiş., ayrıca montaj sanayinin imalât sanayiine dönüştürülmesi esas alınmıştır.

386. Enerji sektöründe ekonomik ve sosyal gelişmenin hızla artırdığı yurtiçi enerji talebinin darboğaz yaratılmaksızın karşılanması ilkesinden hareket edilmiş, bu amaç için yurtiçi enerji 'kaynaklarının geliştirilmesine öncelik verilmiş, arifcak üretimin talebi karşılayamadığı durumlarda tek kaynağa bağlanmaksızın dış kaynaklardan enerji alınması öngörülmüştür.

387. Ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde bu hizmetlere olan talebin, özellikle sanayi sektörü talebinin, fazla kapasite yaratılarak kaynak israfına gidilmeksizin, zamanında ve güvenilir biçimde karşılanması esas alınmıştır. Bu esasa göre demiryollarının geliştirilmesi öncelik kazanmaktadır.

388. Denizyollarında yük taşıma kapasitesinin ve dış yük taşımalarında Türk gemilerinin paylarının artırılması öngörülmüş; kara yollarında, çalışmalar daha çok mevcut yolların standardının iyileştirilmesine yöneltilmiştir.

389. Turizm sektörünün gelişmesinde, gelişme potansiyeli olan bölgelerde uluslararası kitle turizmine olanak hazırlayabilecek yatırımlara öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiştir. Sektörde alt yapı tesislerinin kamu kesimi, üst yapı tesislerinin genellikle özel kesim tarafından yapılması esas alınmıştır.

III. ÜRETİM VE YATIRIM HEDEFLERİ:

1. ÜRETİM HEDEFLERİ:

390. Tarım sektörü üretiminin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 4.5⁶⁹ hızla artması öngörülmüştür. Bu sektörde bitkisel üretimin yılda yüzde 4.0, hayvan ürünlerinin yılda yüzde 5.0, su ürünlerinin yılda yüzde 8.4. ve orman ürünlerinin yılda yüzde 9.1 hızla gelişeceği tahmin edilmiştir (Tablo 129).

⁶⁹ Tarımsal üretimin Tablo 92 ve 99 da verilen değerleri, bazı ürünlerin gıda sektöründeki işleme değerini de kapsadığı için, bu tablolarda tarımsal üretimin Üçüncü Plan dönemindeki ortalama artış hızı yüzde 4.6 olarak görünmektedir

391. Sanayi lretimi toplam olarak yılda ortalama yüzde 11,9 hızla, bu sektörün alt dallarından imalât sanayii yılda yüzde 11.7, enerji yüzde 12.6 ve madencilik yüzde 15.3 hızla gelişecektir.

392. İmalât sanayii alt bölümleri itibariyle yatırım malları yılda ortalama yüzde 16.8, ara malları yüzde 14.3 tüketim malları yüzde 7.4 dolayında gelişecektir. Hizmetler sektörü üretimi yılda ortalama yüzde 8.2 hızla artacaktır.

303. Sektörlerde gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgiler ilgili sektörlerdeki tablolarda yer almış, ancak bazı önemli mallara ait fizikî üretim hedefleri Tablo 122 de verilmiştir.

2. YATIRIM HEDEFLERİ:

394. Üçüncü kesimde de değinildiği gibi, Üçüncü Plan döneminde 1971 yılı fiyatlarıyla toplam olarak 281.1 milyar TL. lık sabit sermaye yatırımı yapılması öngörülmüştür (Tablo 123). Gayrisafi millî hasılanın ortalama olarak yüzde 24.2 sini oluşturacak olan yatırımların yüzde 9*6.4 ünün yurtiçi kaynaklardan ve yüzde 3.6 sınıjı dış kaynaklardan sağlanacağı tespit edilmiştir.

395. Üçüncü Plan döneminde gerçekleştirilecek yatırımların sektörlerarası dağılımı Btrinoi ve İkinci Plan yatırımları gerçekleştirmeleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 128 ve Şekil 23 de verilmektedir. Tablo ve şekilden de görüleceği gibi yatırımların sektörlerarası dağılımında en büyük ağırlık, sanayileşme amacı ile uyumlu olarak, imalât sanayiine verilmektedir, imalât sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı Birinci Plan döneminde yüzde 19.6, İkinci Plan döneminde yüzde 26.0 olarak gerçekleşmişken, Üçüncü Planda bunun yüzde 31.1 e çıkarılması hedef alınmıştır.

396. İkinci Plan döneminden Üçüncü Plan dönemine devreden kamu projelerin kaynak ihtiyaçları, toplam olarak 50.2 milyar TL. tutmaktadır. Bu durum, toplam yatırımlar içinde kamu kesimi payının yüksek oluşunu etkileyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. 50.2 milyar TL. Lık kaynak ihtiyaçlarının sektörlere göre dağılımı Tablo 27 de verilmiştir.

397. Üçüncü Plan döneminde yapılacak 281.1 milyar TL. Toplam yatırımın 153.9 milyar TL. lık kısmı inşaata, geri kalanı makina- teçhizata gidecektir. Yatırımlarda inşaatın payı sektörler göre değişmektedir (Tablo 123). inşaat yatırımlarında verimliliği artırmak için Üçüncü Plan döneminde ; (i) Kamu inşaatlarının bölge şartlarına uygunluğunun sağlanması, (ii) Kamu yatırımlarında yapı maliyetinin düşürülmesi, (iii) Yapı malzemelerinin standardizasyonu ve tespit edilen standartların mecburi kılınması, Yapı malzemelerinin kalite ve standart -kontrolünün gerçekleştirilmesi, (iv) 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve ihale Kanunlarına gerekli değişikliklerin yapılması, (v) Türk müteahhit ve müşavirlik müesseselerinin geliştirilmeleri bakımından yurt dışında iş yapma olanaklarının hazırlanması gerekli görülmektedir. Bu alanlardaki tedbirler Kamu Hizmetleri .Sektöründe yer almıştır.

TABLO : 123 — Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı

(1971 Fiyatları ile, Milyan TL)

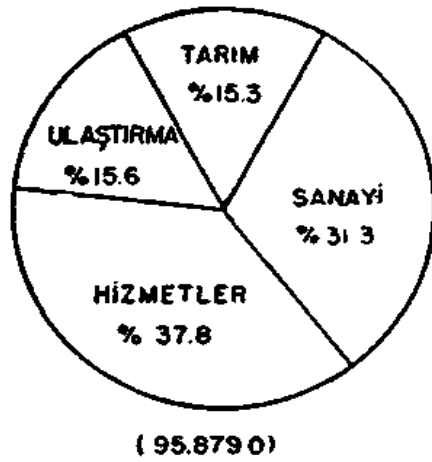
	Birinci Plan dönemi yatırımları (Gerçekleşme)		İkinci Plan dönemi yatırımları (Tahmin)		Üçüncü Plan yatırımları (Hedef)		İnşaat payı (Yüzde) (7)	Üçüncü Plan dönemi toplam inşaat üretimi (8)
	(1)	Yüzde (2)	(3)	Yüzde (4)	(5)	Yüzde (6)		
Tarım.	14 625,1	15,3	18 633,3	11,8	33 000,0	11,7	57,07	18 833
Madencilik	5 329,5	5,6	5 528,1	3,5	16 300,0	5,8	2,91	475
İmalât	18 764,7	19,6	40 613,8	25,7	87 700,0	31,1	39,25	34 422
Enerji	5 846,2	6,1	13 416,1	8,5	24 000,0	8,5	42,28	10 147
Ulaştırma	14 990,4	15,6	25 957,0	16,4	40 600,0	14,5	64,35	26 126
Turizm	1 218,2	1,3	3 276,7	2,1	4 500,0	1,6	62,75	2 823
Konut	21 457,1	22,3	31 967,1	20,2	44 000,0	15,7	85,82	37 760
Eğitim	6 251,8	6,5	7 513,1	7,4	14 000,0	5,0	76,57	10 720
Sağlık	1 658,5	1,7	2 389,5	1,5	4 000,0	1,4	60,45	2 418
Diğer hizmetler	5 737,5	6,0	8 723,9	5,5	13 000,0	4,7	78,45	10 199
Kalkınma fonu	—	—	214,5	0,1	—	—	—	—
TOPLAM	95 879,0	100,0	158 233,1	100,0	281 100,0	100,0	—	153 923

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

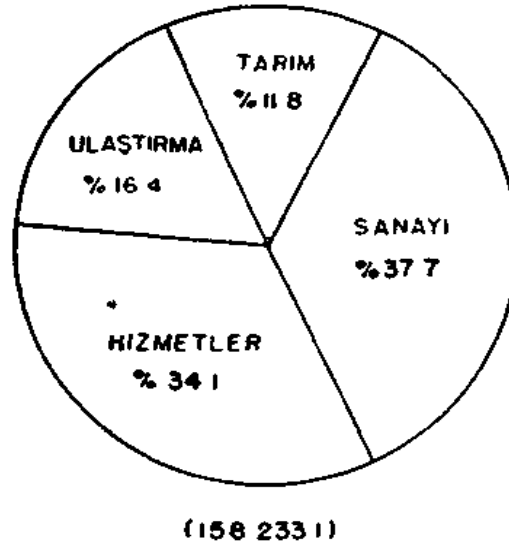
Şekil : 23

YATIRIMLARIN SEKTÖRLERARASI DAĞILIMI

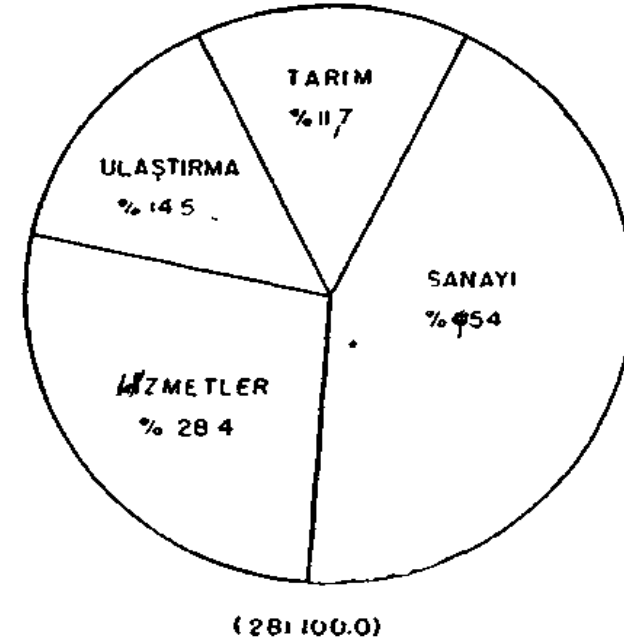
(MİLYON TL
1977 FİYATLARI İÇİN)

BİRİNCİ PLAN DÖNEMİ
GERÇEKLEŞME

İKİNCİ PLAN DÖNEMİ
GERÇEKLEŞME TAHMİNİ

ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİ
YATIRIMLARI

KAYNAK DPT ÇALIŞMALARI

IV. SEKTÖRLERLE İLGİLİ BÖLÜMLERİN KAPSAMI:

398. Her sektör, (i) Planlı dönemde gelişmeler, (ii) Uzun dönemde gelişmeler, (iii) Uluslararası karşılaştırmalar, (iv) Üçüncü Plan hedefleri, (v) ilkeler ve tedbirler olmak üzere beş ana başlık altında incelenmiştir.

399. Sektörlerle ilgili bölümler «Planlı Dönemde Gelişmeler» başlığı ile başlamaktadır. Bu başlık altında her sektörün planlı Sonemde üretim, tüketim ve dış ticaretinde sağlanan gelişmeler özetlenmiş, Birinci ve ikinci Plan dönemlerinde üretimdeki gelişmelerin karşılaştırmalı tablosu verilmiştir.

400. «Uzun dönemde gelişmeler» de önümüzdeki 22 yıllık dönemde sektörün gelişme potansiyeli ve gelişme yönleri tahmin edilmiştir. Ancak bazı sektörlerde 22 yıllık tahmin yapma olanağı bulunmadığından, 10 ya da 15 yıllık dönem için tahminler verilme yoluna gidilmiştir.

401. «Uluslararası karşılaştırmalar» da sektördeki ana malların, tüketim ya da üretiminin başka ülkelerle karşılaştırmasını gösteren tablolar verilmiştir. İstatistikî bilgi yokluğu ve ülkelerin her konuda aynı önemi taşıması, uluslararası karşılaştırmaların her sektörde değişik ülkelerle yapılması sonucunu doğurmuştur.

402. «Üçüncü Plan Hedefleri» nde talep (iç talep ve dış talep), üretim ve ithalât tahminleri ile, plan dönemi için öngörülen yatırımın tutarları verilmiştir. Üçüncü Planda önceki planlardan kısmen farklı olarak sektörlerde yatırım hedefleri belirtildikten sonra, bu yatırım ile kapsanması düşünülen başlanmış ve başlanması öngörülen başlıca projeler belirtilmiştir.

403. Belirtilen projeler uzun dönemli gelişme hedefleri açısından, ile alınması gerekli görülen yatırım konulandır. Bu projelerin seçilmesinde (i) sektörün uzun dönemli gelişme hedefleri ve sanayileşme, (ii) konunun sektörlerarası ilişkiler yönünden önemi, (iii) entegre tesislerin tamamlayıcı bölümleri olmaları, (iv) yatırım büyüklüklerinin önemli olması kriterlerine uygunluk araştırılmıştır. Bu kriterlere uygun proje bulunmayan sektörlerde proje belirtilmemiştir. Projelerin ayrıntıları ile, burada belirlenmeyen projeler yıllık programlarda yer alacaktır.

404. Üçüncü Plan dönemi tahminlerinin, ikinci Plan dönemi tahminleri ile karşılaştırılabilmesi için 1067 yılı gerçekleştirmeleri ile 1972 yılı gerçekleştirme tahminleri de aynı tablolarda verilmiştir. Bütün değerlendirmeler 1971 fiyatlarıyla yapılmıştır.

405. Gübre, petro kimya, tarım gibi bazı sektörlerde «fiziki denge»lere yer verilmiştir. Burada sektör içi ya da sektörlerarası dengeler belirtilmiştir.

406. «İlkeler ve Tedbirler» de Üçüncü Planın uygulama programlarına ışık tutacak ilkeler ve alınması gerekli ana tedbirler belirtilmiştir. Sektörlerin Plan hedeflerine uygun gelişmesini sağlamak üzere, burada belirtilen ilke ve tedbirler çerçevesinde ileride alınması gerekli olan tedbirlerin yıllık programlarda yer alması öngörülmüştür.

İKİNCİ BOLÜM

TARIM:

I. GİRİŞ:

407. Uzun dönemde tarımda hızlı artışı arz yönünden sınırlayan teknolojik ve doğal engeller vardır. Bu nedenle hızla kalkınan ülkeler, millî gelirdeki yüksek artıkları, daha çok tarım dışı sektörler ve özellikle sanayideki artışlarla gerçekleştirebilmişlerdir. Nitekim kalkınmış ülkelerin tarım sektörü incelendiğinde, uzun dönemde bu sektördeki artış hızının yılda ortalama yüzde 4-5 dolayında olduğu görülmektedir⁶⁰. Öte yandan tarımda hızlı gelişmeyi talep yönünden de sınırlayan engeller vardır. Fertlerin gelir artışları ile çeşitli ürünlere olan talepleri konusunda yapılan çalışmalar, tarım ürünlerine olan talebin gelirden daha yavaş arttığını göstermektedir. Diğer biçimle deyimle tarım ürünlerine olan talebin gelir esnekliği genellikle bir'in altındadır ve ekonomik gelişme ile birlikte giderek azalmaktadır. Bunların sonucu olarak tarım sektörünün millî gelir içindeki oranı kalkınma ile azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum, 'tüm kalkınmış ülkelerin gelişme sürecinde açıkça izlenmektedir.

408. Türkiye'nin gelişme sürecinde de tarımın millî gelir içindeki payı devamlı olarak düşmektedir. Sanayileşme yönündeki yapısal değişimde böyle bir eğilimi zorunlu kılmaktadır. Nitekim tarım sektörünün gayrisafi millî hasıla içindeki payı 1963 yılında yüzde 35.7 den 1971 yılında yüzde 26.2 ye düşmüş bulunmaktadır. Ancak tarım sektörünün yurtiçi hasıla içindeki payı azalmakla birlikte, tarımsal hasılanın değeri mutlak olarak artmaktadır. Bu eğilimin «Yeni Strateji» ile kabul edilen hız ve biçimdeki sanayileşme amacı açısından devam etmesi sonucu, 1995 de tarımın gayrisafi yurt içi hasıla içindeki payının yüzde 12 dolayına ineceği tahmin edilmektedir. Tarımın payındaki bu azalmaya rağmen, aynı dönemde tarımsal hasılanın mutlak olarak 'bugünkü düzeyinin üç katına yaklaşması beklenmektedir. Toplam tarım alanı büyük ölçüde değişmeyeceğine göre, uzun dönemde beklenen verim artışları ile tarım arazisinden bugünkünün üç katı kadar daha fazla hasıla alınması 'gerekecektir. Bu büyüklükler, tarım sektörünün uzun dönemli gelişime yönlerinin genel çerçevesini vermektedir.

409. Tukanda belirtilen genel çerçeve içinde uzun dönemli Yeni Stratejiye uygun olarak, tarım sektörünün planlanmasında (i) Bu sektörün gelişme hızının ekonomide dar boğazlara ve enflasyona yol açmayacak bir düzeyde tutulması, (ii) Çiftçinin yaşama düzeyinin yükseltilmesi, (iii) Teknolojinin geliştirilmesi, (iv) Hızla artan nüfus ve yaşama

⁶⁰ U.N., *National Accounts Yearbook, 1969.*

düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak gelişen iç talebin karşılanması, (v) Beslenme dengesinin iyileştirilmesi, (vi) ihracat potansiyelinden, yararlanılması esas alınmıştır.

410. Tarım sektörü planda, (i) Genel ve Toprak-Su kaynaklar (ii) Bitkisel üretim, (iii) Hayvancılık, (iv) Su ürünleri, (v) Ormancılık alt dallarına ayrılarak incelenmiştir. Tarım yatırımları, fiyat ve kredi, örgütlenme ve pazarlamanın geliştirilmesine ilişkin özel tarım tedbirleri genel bölümde ele alınmıştır. Yine bu bölümde sektör, toplu olarak sunulmuş, bilgiler çoğunlukla sayılaşdırılmadan ve genel yönleriyle belirtilmiştir. Ayrıntılar alt bölümlerde yer almıştır.

II. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

411. Planlı dönemlerde modern girdi kullanımında, yatırımlarda, örgütlenmede ve tarımsal üretimde önemli gelişmeler olmuş; ancak Planda öngörülen düzeylere ulaşamamıştır ⁶¹ Tarımda yapı değişikliğini öngören Toprak ve Tarım Reformu gerçekleşmemiştir. Hızla büyüyen nüfus ve gelire bağlı olarak artan tarımsal ürün talebinin ve sanayi hammadde ihtiyacının karşılanmasında her iki plan döneminde de ulusal düzeyde sürekli bir darboğazla karşılaşılması ve tarımsal ürünlerin ihracatında genel olarak bir gelişme gerçekleşmiştir.

412. Planlı dönemde gerçekleşen tarımsal üretim artışı plan hedefleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 124 de verilmiştir. Tablo 124 de görüldüğü gibi, gelişmeler Plan hedeflerine ulaşmamakla birlikte nüfus artış hızının üstünde olmuştur.

TABLO : 12% — Planlı Dönemde Tarımsal Üretim Artışı

	Birinci Plan Dönemi (1962/1967)		İkinci Plan Dönemi (1967/1972) (a)	
	Yıllık Ortalama artış (Yüzde)		Yıllık Ortalama artış (Yüzde)	
	Plan hedefi (1)	Gerçekleşme (2)	Plan hedefi (3)	Gerçekleşme (4)
1) Bitkisel üretim	4,4	4,3	4,4	4,2
2) Hayvancılık ürünleri	5,6	2,6	4,8	3,2
3) Orman ürünleri	6,7	7,0	6,9	5,5
4) Su ürünleri	23,0	6,0	9,1	5,2
TOPLAM TARIM (ÜRETİM DEĞERİ)	4,7	4,0	4,7	3,9

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) 1968-1971 gerçekleşme, 1972 ise tahmindir.*

⁶¹ Bunların etkisiyle hava, şartlarına bağlılık derecesi azalarak devam etmiştir. Buna ilişkin bilgi bitkisel üretim bölümünde verilmiştir

413. Hayvan ve su ürünleri üretimleri, Plan hedeflerinin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır. Planlı dönemde toplam hayvan yemi üretimi ve bileşimi hayvancılıkta beklenen gelişmeyi sağ-hyacak düzeye ulaşamamıştır. Toplumun beslenmesinde hububat ve bitkisel yağlar önemli bir yer tutmaktadır. Genellikle bu ürünlerin üretimi yeterli bir düzeye ulaşmış, ancak bazı yıllarda olumsuz hava şartlarının etkisi ile zaman zaman buğday ve beklenenin üstünde talep artışı nedeniyle bitkisel yağ - ithal edilmiştir.

414. Planlı dönemde fert başına hububat tüketiminde bir azalmanın olacağı hayvan ürünlerinde ise tüketimin artacağı öngörülmüştür. Gerçekleşen sonuçlara göre hububatın »beslenme dengesindeki payı azalmakla birlikte hayvan ürünlerinde tüketim öngörülen düzeye ulaşamamıştır.

415. İkinci Plan dönemi sonunda fert başına günde 2900 kalorinin yüzde 62 si hububattan, günde 81.3 gr. proteinin ise ancak yüzde 23.7 si hayvan ürünlerinden alınmaktadır (Tablo 125).

TABLO : 185 — Fert Başına, Kalori ve Protein Tüketimleri

	Gerçekleşme			Hedef
	1962	1967	1971/72	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)
Kalori (Günde) (a)	3000	3000	2900	2900
Hububattan alınan				
Kalori (Yüzde)	71,5	64,4	62,0	60,0
Protein (Gr/Günde)	81,5	82,0	81,3	81,3
Hayvansal protein (Yüzde)	20,6	21,5	23,7	28,3
Bitkisel protein (Yüzde)	79,4	78,5	76,3	71,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Kalorinin gıdalarla düşmesi, gelişmenin bir sonucu olarak nüfusun beslenmesinde daha yüksek beslenme değeri olan gıda maddelerine bayıldığı göstermektedir.

416. Kimyasal gübre, ıslah edilmiş tohum, tarımsal mücadele ilâçları ve «ulama gibi verim artırıcı girdilerin kullanımındaki gelişmeler. Tablo 126 da verilmiştir. Girdilerin sağlanması ve dağıtımında mevcut finansman ve örgütlenme sorunları devam etmiş; özellikle hububat alanlarında, Planın öngördüğü kimyasal gübre kullanımı beklenen oranlarda olmamıştır. Hayvan hastalıkları ile mücadele özellikle yurda dışarıdan gelerek hızla yayılan hastalıklarda belirli başarıya ulaşmış, buna karşılık yurdumuzda yerleşen hastalıklar ise tam olarak kontrol altına alınamamıştır. Hububat tarımını geliştirme ile hayvan ıslahı çalışmaları özel proje olarak ikinci Plan Dönemi sonlarında ele alınmağa başlanmıştır.

TABLO : 126 — Bazı önemli Verim Artırıcı Girdiler ve Makinalaşmada Gelişmeler

		1962	1967	1972 (a)
		(1)	(2)	(3)
Kimyasal gübre kullanımı	Bin ton	295	1537	3300
İslah edilmiş tohum üretimi (b)	» »	89	260	
Fiilen sulanan alanlar	Bin hektar	1300	1540	1939
Bıçer döğer parkı	Adet	6072	7840	9300
Traktör parkı	»	43747	74982	125 451
Mibzer parkı	»	55135	84220	89875
Aşı serumu	Milyon (Doz)	28	47	73

Kaynak: Tarım Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Tahmin

(b) Yalnız kamu kesimince üretilen tohumu kapsamaktadır.

417. Sulama alanlarında tarla içi hizmetlerine gerekli ağırlığın verilmemesi nedeniyle sudan yararlanma oranı yüzde 70 dolayında kalmıştır. Sulanan alanlarda önemli verim artışlarına ulaşılmakla birlikte, öngörülen ürün çeşitliliği, bileşim ve ekim sırası tam olarak yerleştirilememiştir. Traktör sayısı artmakla birlikte traktör-ekipman dengesi kurulamamış, traktörlerin bölgesel dağılımı ve büyüklüğü,, tarımsal gereklerle tutarlı olmamıştır.

III. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972 -1987) :

418. Dengeli beslenme, tarıma dayalı sanayilere hammadde sağlanmasında darboğazlara yol açmamak ve ihracat hedeflerine ulaşmak üzere 1987 yılına kadar hububat ve bakliyat toplamının yılda ortalama yüzde 3.0, meyve sebze toplamının yüzde 4.6, sanayi bitkileri ve yağlı tohumlar toplamının yüzde 5.3, hayvan ürünleri ve su ürünleri toplamının yüzde 6.7, orman ürünlerinin yüzde 6.2 oranında gelişmesi gerekmektedir. Bu düzeydeki artış hızlan, tarımsal üretimin yapısında önemli değişiklikler oluşturacaktır. Hububat ve bakliyat ile yan ürünler toplamının toplam tarımsal üretim değeri içindeki payının 1972 yılında yüzde 30.8 den 1987 yılında yüzde 23 dolayına düşeceği, buna karşılık hayvan ürünleri ve su ürünleri toplamının payının yüzde 35.2 den yüzde 44 dolayına çıkacağı tespit edilmiştir (Tablo 127).

419. Tarımsal üretimde öngörülen bu yapısal değişikliklere paralel olarak, arazi kullanımında da- köklü değişimler gerekmektedir. Uzun dönemde, tarım alanlarının kullanımında öngörülen değişiklikler Bitkisel üretim bölümünde ele alınmıştır.

420. Tarımın yukarıda belirtilen yapı yönünde modernleşmesi ve geliştirilmesi, kurumsal yapının düzenlenmesini, teknolojinin yaygınlaştırılmasını, pazarlamanın ve üretimle gıda sanayii ilişkisinin etkin bir biçimde kurulmasını, kooperatifleşmenin geliştirilmesini gerektirmektedir.

*TABLO : 127 — Uzun Dönemde Tarımsal Üretim Yapısı
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Alt gruplar	1972	Yüzde payı	1987	Yüzde payı	1987 yılı Endeksleri (1972:100)	1972-1987 yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1) Hububat, bakliyat ve yan ürünler	21 541,4	30,8	33 561,4	22,6	155,8	3,0
2) Meyve ve sebzeler	10 934,4	15,6	21 439,5	14,4	196,4	4,6
3) Sanayi bitkileri,, yumrular, yağlı tohumlar	10 855,8	10,5	23 707,2	16,0	218,4	5,3
4) Hayvan ürünleri, su ürünleri	24 642,0	35,2	64 646,3	43,6	262,3	6,7
6) Orman ürünleri	2 048,0	2,9	5 057,0	3,4	246,9	6,2
TOPLAM TARIM	70 021,6 (a)	100,0	148 411,4 (a)	100,0	212,0	5,1

fa) Tablo 99 daki tarım üretim değeri içerisinde gıda sektöründe yer alan fındık, kuru üzün, badem gibi ürünlerin işleme değeri de katılmıştır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

421. Tarımsal ürünler için talep projeksiyonları, tarım için hazırlanmış ayrıntılı bir girdi-çıktı tablosuna dayanılarak geliştirilmiştir. Bu yöntemle tarımın kendi içinde ve diğer sektörlerle olan tutarlılığı sağlanmıştır.

422. Gıda maddeleri yurt içi nihaî talep projeksiyonları, 1972 yılı tüketimi esas alınarak gelir ve nüfus artışları ile tüketim eğilimleri gözönünde tutularak yapılmıştır. Ayrıca, projeksiyonlarda dengeli beslenme gerekleri ve muhtemel fiyat etkileri de dikkate alınmıştır.

423. Tarımsal ürün talebi genellikle yurt içi üretim ile karşılanabilecektir. Ancak et talebinin yurt içi üretimle karşılanmasında sorunların devam edeceği tahmin edilmektedir.

424. Tarımsal ürünlere ait iç talep tahminleri, tarım kesiminin ilgili alt bölümlerinde ayrıntılı olarak yer almıştır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

425. Tarım ürünleri ihracatının Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 2.8 oranında artması öngörülmüştür (Tablo 128).

TABLO : 128 — Tarım Sektörü İhracat Tahminleri (a)
(FOB 1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	1967	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bitkisel ürünler	2 682.5	3 476.2	6.1	3990.6	2.8
Hayvancılık ürünleri	287,9	125,8	— 15,3	97.1	— 5.1
Orman ürünleri	41,8	82.0	14.4	132.0	10.0
Su ürünleri	91,6	33,4	— 18.3	52,5	9,5
TOPLAM	3003.8	3 717.4	4.3	4 272,2	2.8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

{a) Tütün, fındık, kuru incir, kuru üzüm, antep fıstığı ve et ihracatı gıda sektöründe yer almıştır.

426. Potansiyeli daha çok olmakla birlikte bu dönemde orman ürünlerinin işlenmiş olarak ihracı öngörüldüğünden, işlenmemiş ürün ihracatı yılda ortalama yüzde 10 oranında gelişecektir. Bitkisel ürünler ihracatında geleneksel ihraç maddeleri yanında taze meyve ve sebze ihracatında önemli ölçüde artışlar beklenmektedir. Su ürünlerinde yurtiçi tüketim alışkanlığı olmayan türlerin ihracatı desteklenecektir, tç talepteki gelişmeler nedeniyle, esas itibariyle canlı hayvan ve yapağı ihracatı beklenmemektedir.

2. ÜRETİM :

427. Daha önce değinildiği gibi Üçüncü Plan döneminde tarımsal üretimin, yılda ortalama yüzde 4,5 oranında artırılması öngörülmüştür (Tablo 129).

428. Bu dönemde hayvan, orman ve su ürünleri üretimlerinde İkinci Plan gerçekleşme tahminlerine oranla önemli artışlar hedef alınmıştır (Tablo 129).

429. Hayvan ürünlerinde öngörülen üretim artışına ulaşmak için hayvan yemi üretimi ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla savaş çalışmalarına büyük ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bitkisel üretimin gelişmesinde, sulama, kimyasal gübre kullanımı ve tarımsal mücadele uygulamalarında gösterilecek çabalar en önemli etkenler olacaktır Orman ürünleri üretimindeki gelişme, Orman-Sanayi ilişkilerinin yeni bir anlayış ile geliştirilmesi ve amenajman çalışmalarının buna göre düzenlenmesi ile gerçekleştirilecektir. Su ürünleri üretimindeki gelişmenin ileri avlanma tekniklerinin yaygınlaştırılması ve avlanan ürünleri saklama, taşıma ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi ile sağlanabileceği beklenmektedir.

3. İTHALAT :

430. Üçüncü Plan döneminde tarımda ithalât yurt içinde üretilmeyen ürünler ile, ıslah çalışmaları için gerekli damızlık ve tohumluk gibi girdileri kapsamaktadır.

4. YATIRIMLAR:

431. Tarım yatırımlarının dağılımı Tablo 131 de gösterilmiştir. Bu yatırımların yüzde 43,1 i su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi için yapılacak ve bunun yüzde 60 ı ise büyük su projelerinden oluşacaktır.

432. Yatırımların dağılımında İkinci Plan döneminde başlatılan tarla, içi geliştirme hizmetlerinin Üçüncü Plan döneminde de öncelikle devam etmesi, başlamış olan büyük su projelerin önemli bir bölümünün Üçüncü Plan dönemi sonunda tamamlanması, yeraltı sularının kullanılması yönündeki uygulamaların sürdürülmesi, ormancılık yatırımlarında ağaçlandırma ve orman yolları yapımına Öncelik verilmesi gözönünde tutulmuştur..

433. Toplam tarım yatırımlarının yüzde 47,3 ünün özel kesim yatırımları olacağı tahmin edilmiştir (Tablo 104). özel kesim yatırımlarının, yaklaşık olarak yüzde 73,0 ünü tarımsal makina ve ekipman oluşturmaktadır. Kamu yatırımlarının yüzde 67,5 i su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine ayrılmıştır.

Tablo: 129 — Tarımsal Üretim Hedefleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

			İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	Üçüncü Plan Yüzde artışlar		
	1967 (1)	1972(a) (2)		1977 (4)	Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Bitkisel üretim.	35 332,6	43 331,6	4,2	52 710,6	21,6	4,0
Hayvan ürünleri	20650,1	24 192,0	3,2	30 838,0	27,5	5,0
Orman ürünleri	1571,0	2 048,0	5,4	3 165,0	54,5	9,1
Su ürünleri	349,0	450,0	5,2	675,0	50,0	8,4
TOPLAM TARIM	57 902,7	70 021,6 (b)	3,9	87 388,6 (b)	24,6	4,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Tahmin

(b) Bakınız: Tablo 127 dip notu.

431. Tarımsal ürünler ithalât tahminleri Tablo 130 da gösterilmiştir.

*TABLO : 130 — Tarımsal Ürünler İthalat Tahminleri (a)
(CİF 1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1967	1072	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bitkisel ürünler	20,0	35,0	11,8	100,0	23,4
Hayvan ürünleri	171,4	180,9	1,1	200,0	6,7
Orman ürünleri	11,0	3,0		5,0	10,7
TOPLAM TARIM	202,4	218,9	1,6	355,0	10,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Bu tabloda hava şartlarının olumsuz etkisi ile doğabilecek ithalât ihtiyacı dikkate alınmamıştır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

435. Tarım sektöründe ilkeler tespit edilirken, imlenen toprakların sınırlarına yaklaşıldığı, teknolojinin genellikle geri, verimliliğin belirli ürünler dışında düşük, alt yapının eksik olduğu ve kamu hizmetlerinin yeterli bulunmadığı gözönünde tutulmuştur.

(1) Tarımda üretim artışları; (i) daha ileri teknoloji ile verimliliğin artırılması, (ii) tarımın ulusal ekonomiye katkısını en yüksek düzeye çıkaracak üretim bileşiminin gerçekleştirilmesi ile sağlanacaktır. Bunun ilk gereği olarak, toprakların kabiliyetlerine göre kullanılmasına çalışılacaktır.

(2) Pazara dönük üretimin artırılması için Üçüncü Plan döneminde ulaşım ağı, pazarlama alt yapılan, istikrarlı fiyatlar, etkin bir kredileme düzeni ve örgütlenme en önemli faktörler olarak dikkate alınacaktır,

(3) Tarımsal üretim hedeflerine ulaşmak için tarımda yapılması öngörülen yatırım ve harcamalar kısa sürede beklenen gelişmeyi sağlayacak şekilde gerçekleştirilecektir, özellikle, sermaye/hasıla oranı düşük, olgunlaşma suresi kısa projeler öncelik alacaktır. Bununla birlikte, gelişme potansiyeli uzun dönemde değerlendirilebilecek bölgelerde, toprak ve su kaynaklarını geliştirmeğe dönük alt yapı ve bunların gerektirdiği oranda üst yapı çalışmaları yapılacaktır.

(4) Çiftçilerin yatırımlarının ve girdilerinin finansmanında tarım kredileri uygulaması, Plan üretim hedeflerine uygun programlar çerçevesinde hazırlanacak, belirli projelere bağlanarak yürütülecektir. Küçük çiftçilere kredinin, geliştirilecek kredi kooperatifleri eliyle aynî olarak verilmesi yaygınlaştırılacaktır.

Kredilemede hayvancılık, yem üretimi, yağlı tohum üretimi, balıkçılık, ihracatı hızla artan ürünler ve teknolojiyi iyileştirecek girdiler öncelik alacaktır. Kredi uygulamasının destekleme alımları uygulamasıyla tutarlılığı sağlanacaktır

TABLO : 131 — Tarım Sektörü Yatırımları

1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi yatırımları (Gerçekleşme) (1)	İkinci Plan dönemi yatırımlar (Gerçekleşme tahmini) (2)	Üçüncü Plan dönemi yatırımları	
			Mutlak değer (3)	Yüzde dağılım (4)
1. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmeği (a)	7 600,9	9 561,0	14 209	43,1
2. Tarımsal traktör, makina ve ekipmanlar	3 575,0	4 767,6	11 136	33,8
3. Araştırma, yayım ve diğer kamu hizmetleri	595,3	792,3	1 810	5,5
4. Tarımsal binalar ve pazarlama tesisleri	403,3	664,2	1 162	3,5
5. Tohum, meyvelik, v.b.	306,5	351,2	636	1,9
6. Damızlık	36,5	47,2	140	0,4
7. Ormancılık (a)	1 699,0	1 756,0	3 088	9,3
8. Su ürünleri	351,7	508,0	769	2,3
9. Diğerleri	56,9	185,8	50	0,2
T O P L A M	146 251	186 333	33 000	100,0

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı**(a) Makineler dahildir.*

(5) Üreticiye adil ve istikrarlı gelir sağlamak, tüketicuyu yüksek fiyatlarla karşı karşıya bırakmamak aynı zamanda ihraç ürünlerinin rekabet şartlarını iyiye götürmek üzere fiyat ve destekleme alımları konusunda seçici ve ölçülü olunacak, iç ve dış pazarlar devamlı olarak izlenecektir.

(6) Fiyat müdahalelerinin zorunlu görüldüğü hallerde enflasyonist baskıyı asgariye indirmek, kredi ve finansman kaynaklarını zorlamamak ve gereksiz stok birikimlerini önlemek için destekleme fiyatları ürünlerin özelliğine göre, ekiminden veya hasadından önce belirlenecektir. Desteklemede ekonomik ve sosyal amaçlar gözönüne alınarak ürün destekleme fiyatı, yörelere, ürün kalitesine ve satın alınacak miktara göre farklılaştırılacaktır. Hayvancılığın önemi gözönüne alınarak ilgili bölümde de değinildiği gibi perakende et fiyatlarında tavan fiyat yerine, canlı hayvanlarda taban fiyat sistemi getirilecektir. Dış pazarlarda talep-fiyat esneklikleri yüksek ürünler desteklemelerde öncelik kazanacaktır.

(7) Yerleşme bölümünde belirtildiği gibi dağınık bir özellik gösteren köy yerleşim düzeni içerisinde tarımsal hizmetler, çevredeki çiftçiye seçilecek merkezi nitelikteki köylerden götürülecek, araştırma sonuçları hızla ve yaygın bir biçimde uygulamaya konulacaktır.

(8) Tarım eğitim ve öğretimi yeniden gözden geçirilecek, teknisyen talebini karşılayacak miktarın üzerinde kalan okullar, pratik tarım merkezleri yapısında düzenlenerek teknolojik gelişmeleri yakından izlemek üzere hizmet içi eğitim, usta yetiştirme ve çiftçi eğitimi amacına yönettirecektir.

(9) İhracata dönük meyve ve sefoze üretiminde dış pazar isteklerine uygun üretim planları yapılacaktır; tarla pazar ve işleme sanayii arasında tutarlı bir ilişki kurulacaktır.

TOPRAK VE SU KAYNAKLARI:

1. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

436. Büyük su projelerinin gerçekleşmesinin uzun zaman alması gözönünde tutularak Planlı dönemde bu yatırımlar, uzun süreli programlara bağlanmış ve kuruluşlararası işbirliğinin belirli ölçüler içinde gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

437. Sulama projelerinin önemli bir kesiminde sulayıcı gruplarının kurulması; kamu gözetimi saklı kalmak kaydıyla, bazı tesislerin işletmelerinin yararlananlara devredilmesi sağlanarak işletmeye ve özellikle küçük su yatırımlarına katılma konusunda belirli sonuçlar elde edilmiştir.

438. Kamu yatırımlarının geri ödeme uygulamasına Birinci Plan Dönemi sonunda başlanmış, İkinci Plan Döneminde gerekli ağırlık verilerek uygulama alanı genişletilmiştir, öte yandan öncelikle geri ödemeye konu olması gereken tarla içi geliştirme yatırımlarının geri ödeme kapsamına girmemesi sakıncalı bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır.

439. Planlı dönemde teknik güç ve teknolojide önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1955'ler de barajların inşaat, araştırma ve kontrol hizmetlerinde yabancı teknoloji ve teknik güçten yararlanılırken İkinci Plan

Dönemi sonlarında yerli teknik güç ve teknoloji her türlü araştırma, inşaat ve kontrol işlerini yürütebilecek bir düzeye ulaştırılmıştır. Ayrıca yeraltı suyu araştırma ve çıkarma, çalışmaları İkinci Plan dönemi sonlarına doğru yüzde yüze yakın yerli ekipman ve teknik güçle başarılabilmiş; sulama şebekelerinin inşaatında kanalet sisteminin uygulaması genişletilmiştir, İkinci Plan döneminde görülen gelişmelerden biri de toprak ve su muhafazasında yeni metotların uygulanmaya başlanması ve rüzgâr erozyonu konusunda ülke şartlarına uygun yeni çalışmaların ortaya konmuş olmasıdır.

440. İçme ve sanayi suyu gereğinin belirli bölgelerden başlayarak tarımsal amaçlı kullanımlara rakip hale gelmesi; Planlı dönemin başlarından beri su kullanımının düzenlenmesi için duyulan ihtiyacı, İkinci Plan döneminin sonunda daha belirgin bir duruma getirmiştir.

441. İşletmeye açılan sulama şebekelerinin önemli bir kısmında projelerde öngörülen yararlar, yüzde 70 dolaylarında gerçekleştirilebilmiştir. 1966 -1970 yıllarını kapsayan dönemde sulama şebekelerindeki ürün dağılımında önemli bir değişiklik olmamıştır.

442. Tablo 132 de sulanan alanlardaki ürün dağılımı ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü farklı olarak kamu sulamalarında sanayi bitkileri oranı daha yüksek ve yüzde 55 dolaylarındadır.

443. Planlı dönemdeki çalışmalar Plan hedefleriyle karşılaştırmalı olarak Tablo 133 de ve sulamayla ilgili ayrıntılar Tablo 134 de verilmiştir.

444. İkinci Plan dönemi sonunda, sulanan alanlar, tarım topraklarının yüzde 7 si olan 1939 milyon hektara yükselmiştir ⁽⁶²⁾. Böylece bugünkü teknolojiyle ekonomik olarak sulanabilecek 8,5 milyon hektardan, 6,6 milyon hektar arazinin sulamaya açılması gelecek Plan dönemlerine kalmıştır.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)

445. Toprak etütlerine göre, bugün üzerinde tanım yapılan 27,5 milyon hektarlık arazinin ancak 21,7 milyon hektarının teknik olarak tarıma elverişli olduğu ileri sürülmektedir ⁽⁶³⁾.

446. Ülkede tüketici kullanımlara ⁽⁶⁴⁾ ayrılacak su potansiyelinin 88 milyar m³ dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir ⁽⁶⁵⁾.

447. 1,6 milyar m³ ü içme ve kullanma, 1,2 milyar m³ ü sanayi ve 9 milyar m³ ü de tarımda olmak üzere halen bu miktarın 118 milyar m³ ü kullanılmaktadır.

⁽⁶²⁾ Devlet İstatistik Enstitüsü serilerinden farklı olarak tarım arazilerinin 23,5 milyon hektar olduğu varsayımına dayandırılarak İkinci Plan'da bu oranın yüzde 8.2 ye ulaşacağı belirtilmiştir.

⁽⁶³⁾ Topraksu çalışmalarına göre 21,7 milyon hektarlık bu alanın 0,7 milyon hektarında çoraklık, 1,8 milyon hektarında drenaj, 13,1 milyon hektarında erozyon sorunu vardır. Devlet Su İşleri çalışmalarına göre yüzde 10 ve daha az meyilli ova arazilerinin toplamı 184J milyon hektardır. Bunlardan 13,1 milyon hektarı teknik yönden sulanabilir yapıdadır.

⁽⁶⁴⁾ Tüketici kullanımlar tamamen kullanılıp, yatağa geri dönmiyen su kullanımlarını kapsamaktadır. Enerji amaçlı kullanımlar tüketici değildir.

⁽⁶⁵⁾ 8 milyar m³ ü yeraltı suyudur

448. Su potansiyelini depolayabilmek amacıyla 172 milyar m³ kapasiteli 473 baraj yeri tespit edilmiştir. Bunların 13,9 milyar m³ kapasiteli 54 adedi ⁽⁶⁶⁾. İkinci Plan dönemi sonunda bitirilmiş olacak, bağlanmış, olan 14 ünün inşaatı devam edecektir ⁽⁶⁷⁾.

TABLO : 132 — Sulama Dengesi

	1972		1977		Endeks 1977 1972:100
	Alan (Bin hektar)	Yüzde	Alan (Bin hektar)	Yüzde	
	(1)	(2)	(3)	(4)	
Hububat	510	26,3	650	26,2	127,5
Buğday	290	15,0	360	14,5	124,1
Çeltik	70	3,5	61	3,3	115,7
Mısır	90	4,6	140	5,6	155,6
Diğerleri	60	3,1	69	2,8	115,0
Bakliyat-Yem	90	4,6	124	0,0	137,3
End. Bit.	824	42,5	1065	43,0	129,2
Pamu'k	500	125,8	620	25,0	124,0
Ş. Pancarı	130	6,7	160	6,5	123,1
Ayçiçeği	90	4,6	170	6,9	188,9
Diğerleri	104	6,4	110	4,6	110,6
Meyveler	215	11,1	290	11,7	134,9
Narenciye	45	2,3	50	2,2	122,2
Diğerleri	170	8,8	1235	9,5	138,2
Sebzeler	300	15,5	350	14,1	116,7
T O P L A M	1 939(a)	100,0	2479(b)	100,0	127,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Yaklaşık olarak 670 bin hektar devlet sulamalarındandır.

(b) 1.1 milyon hektarının devlet sulamalarından olacağı sanılmaktadır.

449. Yukarıda belirtilen potansiyelden yararlanarak geliştirilmesi planlanan 481 büyük su projesiyle 4,2 milyon hektar arazi sulanacak, 210 bin hektar arazi taşkından korunacak, 10 bin hektar arazi kurutulacaktır.

450. Üçüncü Plan döneminde 650 bin hektarlık bir alan sulamaya açılacaktır. 1978 -1982 döneminde 680 bin hektar, 1983 - 1987 döneminde 800 bin hektar, 1988 - 1992 döneminde 1 milyon hektar, 1993 -1995 döneminde 500 bin hektarlık alanda sulama şebekelerinin tamamlanması mümkün görülmektedir. Buna göre 1995 yılı sonuna kadar ek olarak 3,6 milyon hektarlık arazi sulamaya açılmış olabilecektir ⁽⁶⁸⁾.

⁽⁶⁶⁾ Başlanmış olup inşaatı 1972 den sonraya kalan barajlarda yaratılmış olan kapasiteler bu rakama dahî değildir.

⁽⁶⁷⁾ Geriye kalan 179 barajın planlama, 886 barajın da istikşaf düzeyinde etüdü yapılmıştır

⁽⁶⁸⁾ Halk sulamaları dahî değildir.

*TABLO : 133 — Planlı Dönemde Sulama ve Muhafaza Çalışmalarında Hedef ve Gerçekleşmeler
(Birim: Hektar)*

	Birinci Plan hedefi	Gerçekleşme	Gerçekleşme oranı (Yüzde)	İkinci Plan hedefi	Gerçekleşme	Gerçekleşme oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Sulama şebekesi (Kamu)	516 000	388 578	75,ö	540 767	436 261	80,7
Sulama alanlarındaki artış	— (a)	240 000	—	392 000	390 000 (b)	99,5
Toprak koruma	— (a)	—	—	293 900	200 325 (c)	68,2
Kurutma ve drenaj	— (a)	—	—	25 000	48 491 (d)	192,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Birinci Planda hedef verilmemiştir.

(b) 130 000 hektarı tarifeli, 160 000 hektarı tarifersiz devlet; ve 100 000 hektarı halk sulamalarındadır. ilk rakam kesin, diğerleri tahmindir.

(c) 49 045 hektarlık toprak koruma ve havza iyileştirmesi, 151280 hektarlık taşkın koruma çalışmalarından oluşmaktadır.

(d) 17 900 hektarı «Kurutma», 30 591 hektarı «Drenaj ve Kurutma» çalışmalarından oluşmaktadır.

TABLO : 134 — Planlı Donemde inşaatı Tamamlanarak Sulamaya Açılan Alanlar (Kamu}

Yıllar	(Hektar)		
	Büyük su (1)	Küçük su (2)	Toplam (3)
1962 sonu	103 257	73 463	176 720
1963	18 150	21 205	39 360
1964	31 778	21 568	53 346
1964	68 915	126 077	94 992
1966	48 211	31 337	79 548
1967	70 475	50 862	121 337
Birinci Plan dönemi	237 529	151 049	388 578
Birinci Plan sonu	340 786	224 512	565 298
1968	43 202	42 079	85 281
1969	16 962	37 168	53 130
1970	67 086	41 552	108 637
1971	68 538	27 590	96 128
1972 (a)	59 132	33 973	93 105
İkinci Plan dönemi	253 919	182 362	436 281
İkinci Plan sonu	594 705	406 874	1 001 579

Kaynak : Devlet Su İşleri Haritalı İstatistik Bültenleri (1967 – 1971) ve Topraksu Genel Müdürlüğü

(a) Program, değerleridir.

451. Büyük ve küçük taşkın tesisleriyle Üçüncü Plan döneminde 155 bin hektar, 1978 -1982 döneminde 103 bin hektar, 1983 -1987 döneminde 100 bin hektarlık bir alan taşkından korunabilecek, daha sonraki dönemlerde genellikle küçük taşkın konularına ağırlık verilecektir.

452. 1982 yılı sonuna kadar 894 bin hektarlık bir alanda, kamuca ele alınacak tarla içi geliştirme yatırımlarına gerek duyulacaktır. Bunun 285 bin hektarı Üçüncü Plan döneminde, 500 bin hektarı 1983 -1987 döneminde olmak üzere 785 bin hektarının 1987 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

453. Ülkelerin farklı doğal şartlara sahip olmaları nedeniyle bu alanda karşılaştırma yapmak güç olmakla birlikte genel bir fikir vermek üzere Tablo 130 de çeşitli ülkelerin durumları özet olarak gösterilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

454. Üçüncü Plan döneminde toprak ve su kaynaklarıyla ilgili olarak hedef alınan büyükler Taiblo 136 da, bunun sulamayla ilgili ayrıntıları Tablo 137 de verilmiştir.

TABLO : 135 — Çeşitli Ülkelerin Yüzölçümleri ile Tarım Alanları ve Sulanan Alanlar

(Bin Hektar)

Ülke	Yüzölçümü	Tarım alanları (a)		Sulanan tarım alanları		Sulanan alanların tarım alanlarına oranı (Yüzde)
		(1)	(2)	(3)	(4)	(4)
İtalya	30 123	15 001	(1969)	2 444	(1960)	16,3
İspanya	50 475	20 359	(1968)	2 323	(1968)	11,4
Yunanistan	13 194	3 631	(1966)	711	(1969)	19,6
S. S C. B.	2 240 220	233 205	(1969)	10 200	(1968)	4,4
A. B D.	936 335	176 440	(1967)	14 996	(1964)	8,5
Cezayir	238 174	6 788	(1968)	270	(1968)	4,0
Hindistan	326 809	163 800	(1967)	27 480	(1967)	16,8
Pakistan	94 672	28 358	(1967)	12 043	(1965)	42,5
Irak	43 492	7 496	(1964)	3 673	(1963)	49,0
İsrail	2 070	410	(1969)	164	(1969)	40,0
Çin	956 100	110 300	(1960)	75 980	(1960)	69,1
Milliyetçi Çin	3 596	877	(1969)	500	(1969)	57,0
Türkiye	78 058	27 471	(1972)	1 939	(1972)	7,1

Kaynak : F AO Productum Yearbook, 1970

(a.) Bağ ve meyvelikler kapsanmıştır.

TABLO : 136 — Üçüncü Plan Döneminde Toprak ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesinde Öngörülen Hedefler (Kamu)

	Miktar (Ha)
Sulama	660 000
Taşkın	155 000
Drenaj ve kurutma	101 000
Toprak koruma ve hava düzenlemesi	98 000
Tarla içi geliştirme hizmetleri	285 000

(1) Halk sulamaları dahil değildir.

TABLO : 137 — Üçüncü Plan Döneminde Tamamlanacak Kamu Sulamaları

Yıllar	Büyük su (1)	Küçük su (2)	Toplam (3)
1973	50 000	67 500	107 500
1974	55 000	59 200	114 200
1975	60 000	60 970	120 970
1976	76 000	69 315	144 315
1977	82 770	80 245	163 015
TOPLAM	322 770	327 230(a)	660 000

(a) 100 bin hektarının yeraltı suyundan yararlanılarak gerçekleştirileceği tahmin edilmiştir.

455. Üçüncü Plan döneminde 440 bin hektarı yeni açılacak devlet şebekelerinden olmak üzere yaklaşık olarak 540 bin hektarlık ek bir alanın sulanacağı tahmin edilmektedir ⁽⁶⁹⁾.

457. Üçüncü Plan döneminde ele alınacak en önemli proje çok yönlü Aşağı Fırat projesidir. Projenin doğrudan doğruya sulamayla ilgili büyük yapılarına 1977 yılında başlanacak, ⁽⁷⁰⁾ 1983 yılında 50 bin hektar, daha sonra her yıl 25 bin hektarlık bir alanda inşaat tamamlanarak 2009 yılından itibaren 700 bin hektarlık bir alan tamamen sulamaya açılmış olacaktır. Tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte proje maliyetinin 25 milyar TL. dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

457. (1) Büyük su işlerinde proje kavramına açıklık getirilerek teknik ve ekonomik yönden birlikte ele alınması zorunlu olmayan projelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi yapılarak en ekonomik bölümler öncelikle ele alınacak, daha az fayda sağlayan ünite ve alt üniteler ileri dönemlere ertelenecektir.

⁽⁶⁹⁾ Projenin enerji ve sulama, gibi başlıca iki yönü vardır. Proje alanında gösteri amaçlı sulama yatırımlarına 1972 yılında başlanmıştır. Enerji ve çok yönlü araştırma ve yayım çalışmalarına Üçüncü Plan döneminin ilk yıllarında başlanacaktır.

⁽⁷⁰⁾ 650 bin hektarlık kamu sulama alanlarından 440 bin hektarının; 125 bin hektarlık halk sulamalarından 100 bin hektarın sulanabileceği varsayılmıştır

(2) Büyük su projelerinin çeşitli kuruluşları ilgilendiren yönleri uyumlu olarak aynı anda ele alınacaktır. Tarım Bakanlığının sulanacak alanlardaki ürün çeşidinin tespitine ve sulu tarım eğitimine, Orman Bakanlığının yukarı havza çalışmalarına gereken ölçüde katılması sağlanacaktır. Sulama şebekelerinin su kaynağı ve tarla şartları birlikte incelenerek Devlet Su işleri ve Topraksu tarafından uyumlu olarak projelendirilmeleri yolu ile tarla içi geliştirme hizmetleri hızlandırılacaktır.

(3) Büyük su işleri ve bir dereceye kadar bunların tarla içi geliştirme hizmetleri ile ilgili çalışmalar belirli projelerde yoğunlaştırılacak ve işletmeler için gerekli olanlarla özel durumların dışında sabit tesislerin yapımına gidilmeyecektir.

(4) Kaynak israfını önleyebilmek için mevcut makina parkı ve bununla ilgili tesislerin ortaklaşa kullanılarak tam kapasitede değerlendirilmeleri sağlanacaktır.

(5) Toprak koruma ve taşkın önleme projeleri, yerleşim yerleri ile baraj ve sulama sistemi gibi kamu yapılarını koruma amacına yöneltilecek; bu sorunun çözümünde daha çok ormancılık ve mera projeleri ile uygun toprak işleme ve yayım çalışmalarına ağırlık verilecektir.

(6) Uzun dönemde tarla içi geliştirme hizmetlerinin bütünüyle çiftçilerce yürütülmesi için gerekli çalışmalar hızlandırılacak, özellikle kredi olanakları buna göre düzenlenerek eğitim ve gösterme çalışmalarına ağırlık verilecektir.

(7) Hazırlıkları tamamlanmış olan 6u Haklan ve Toprak -Su Birlikleri tasarılarının kanunlaşması için çalışmaların sonuçlandırılması; ayrıca erozyon sorununun büyümesini önlemek amacıyla yamaç arazi ve (Hayvancılığın gelişmesine etkisi de göz önünde tutularak) mer'a kullanımını (71) düzenleyen yeni kanunların hazırlanması sağlanacaktır.

(8) Sulama yatırımlarının geri ödenmesi konusu, yararlananların ödeme gücü ve arazi varlığı gözönünde tutularak «Kademeli katılma» esasına göre yeniden düzenlenecek; özel karakteri açık olan tarla içi geliştirme hizmetlerinin geri ödeme kapsamına alınması sağlanacaktır.

(9) Aşağı Fırat Projesiyle ilgili bütün çalışmalar, projenin büyüklüğü ve alan potansiyeline uygun bir titizlikle ele alınacaktır. Sulamayla birlikte bu bölgeye girecek yeni ürünlerin yetiştirme ve değerlendirme şartlarıyla sulu tarım tekniklerini önceden araştırmak üzere, İbir araştırma ünitesi ile yeterli sayıda eğitim - gösterme birimleri kurularak sulama uygulamasına kadar bölgedeki çiftçinin eğitilmesine gidilecektir.

BİTKİSEL ÜRETİM

I. PLANLI DÖNEMDE -GELİŞMELER:

408. Planlı dönemde bitkisel üretim Plan tahminlerine yaklaştı, ancak bazı ürünlerde ekonominin gerekleri ile tutarlılık sağlanamamıştır. Özellikle

⁽⁷¹⁾ Mer'a kullanımının düzenlenmesi Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısında ele alınmıştır

sanayi bitkileri ve yağlı tohumlarda teknolojik gelişmenin etkisi görülmüştür. Teknolojik gelişme belirli ürünlerde hava şartlarına bağlı dalgalanmayı azaltıcı yönde olmuştur.

459. Bitkisel üretim Birinci Plan döneminde yülük ortalama yüzde 4,3 oranında gelişerek Plan hedeflerine yaklaşmıştır.' Hububat, bakliyat ve meyveler dışında diğer ürün grublarındaki artış hızı Plan hedeflerinin üzerinde olmuştur.

460. İkinci Plan döneminde yıllık ortalama üretim artışının yüzde 4,2 dolayında olacağı tahmin edilmiştir. Hububat, bakliyat ve sanayi bitkilerindeki gelişmelerin Plan hedeflerinin gerisinde olacağı beklenmektedir. Planlı dönemde bitkisel ürün grublarındaki gelişmeler Tablo 138: de verilmiştir.

TABLO : 138 — Planlı Dönemde Bitkisel Üretimde Artış Hızları

	Birinci Plan		İkinci Plan	
	Yıllık ortalama		Yıllık ortalama	
	(Yüzde)		(Yüzde)	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
BİTKİSEL ÜRÜNLER				
TOPLAMI	4,4	4,3	4,4	4,2
Hububat	2,9	2,8	4,0	3,4
Bakliyat	4,4	1,4	6,2	1,1
Sanayi bitkileri ve yumru bitkiler	5,7	0,3	5,0	2,8
Yağlı tohumlar	7,5	8,7	6,0	8,6
Meyveler	4,8	3,7	0,5	6,6
Sebzeler	4,8	6,1	6,6	6,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) İlk dört yıl gerçekleşme, 1972 tahminidir.

461. Bitkisel üretimde önemli ürünlerin Birinci Plan hedefleri ve gerçekleştirmeleri ile İkinci Plan hedefleri ve gerçekleştirme tahminleri Tablo 139 da gösterilmiştir.

462. Beş yıllık ortalamalara göre buğday (üretimi Birinci Plan döneminde öngörülen hedefi aşmıştır, İkinci Plan döneminde de hedefin üzerine çıkacağı beklenmektedir. Bununla birlikte bazı yıllar da hava şartlarının olumsuz etkisi sonucu yurtiçi talep üretimle karşılanamamış ve ithal ihtiyacı doğmuştur ⁽⁷²⁾.

463. Arpa ve mısır üretimi iki Plan döneminde de hedefin gerisinde kalmış, bu nedenle yem açığı devam etmiştir, İkinci Plan döneminde bu tip yemlerin üretiminin arttırılması için özel programların hazırlanması öngörülmüşse de bu yönde bir uygulamaya geçilememiştir.

⁽⁷²⁾ Toprak Mahsulleri Ofisi kayıtlarına göre 1963 yılmada 489 bin ton, 1965 de 358 bin ton, 1966 da 289 bin ton, 1969 da 358 bin Kon ve 1970 de 846 bin ton buğday ithal edilmiştir. (Dünya Gıda Programından 1969 da 101 bin, 1970 de 76 bin ton olarak verilen-hibeler dahildir

TABLO : 139 — Planlı Dönemde Bitkisel Üretimde Gelişmeler

(Bin Ton)

Mallar	1967			Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962 Üretim	Üretim Hedefi	Gerçekleşme		Üretim hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Buğ-day (a)	7 605	9 000	9 000	3,4	9 200	10 500	0,1
Arpa	3 500	3 988	3 800	1,7	4 340	4 000	1,0
Mısır	800	1 454	1050	5,6	1 760	1 000	— 1,0
Çeltik	264	370	224	— 3,3	310	260	3,0
Bakliyat	086	— (b)	610	0,8	782	619	0,3
Şeker pancarı	2 731	3 266	5 523	1,1	6 500	5 500	— 0,1
Tütün	80	150	189	16,0	160	150	— 4,7
Pamuk	246	269	396	10,1	465	516	5,4
Patates	1 489	2 000	1 760	3,4	2 230	2 100	3,6
Ayçiçeği	60	187	230	30,8	452	480	15,8
Narenciye	269	444	439	10,3	611	603	6,6
Şeftali	74,	120	103	6^	140	95	— 1,6
İncir	210	2156	232	2,0	235	220	— 1,1
Elma	322	309	640	14,7	405	800	4,6
Fındık	122	130	71	— 11,6	100	220	25,4
Üzüm	3 382	3 417	3 500	0,7	3 600	3 800	U
Zeytin	290	570	495	11,3	800	570	2,9
Çay	37	63	101	— 29,4	—(b)	160	9,6
Sebzeler	3 240	4 092	4 150	5,1	5 250	5 400	5,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Buğday üretim rakamları Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsünce yapılan ortak çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu rakamlar Devlet İstatistik Enstitüsünün geçmiş tahminlerinin yüzde 10 nöksanıdır.

(b) Planlarda hedef belirtilmemiştir.

464. Sulamanın ve modern girdi kullanımının yaygınlaşması sanayi bitkilerinde verimliliği büyük ölçüde etkilemiş H962-1971 döneminde verim, pamukta yılda ortalama yüzde 8,2; geker pancarında yüzde 6,1 ve ayçiçeğinde yüzde 5,2 artmıştır ⁽⁷³⁾. Tütün ve çay üretimi ekonominin gerekleri ile tutarlı olmamış, stok birikimleri devam etmiştir.

465. Meyve ve sebze üretimi Planlarda öngörülen düzeye ulaşmıştır. Birinci Plan sonunda meyve üretimindeki gerilemede o yıl zeytinin düşük ürün yılı olması etkili olmuştur.

466. Birinci Plan döneminde sanayi bitkileri ihracatı Plan hedefinin iki katı olmuştur. Bu artışta özellikle pamuk ihracatı etkili olmuş, 1967 yılında 110 bin ton hedefe karşılık ihraç miktarı 248 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Hububat ve taze meyve - sebze ihracı hedeflerin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır.

467. İkinci Plan döneminde en önemli gelişme sanayi bitkileri ve taze meyve sebze ihracatında görülmüştür. Planda yılda ortalama yüzde 2,7 oranında artması öngörülen sanayi bitkileri ihracatındaki artış hızı yüzde 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış büyük ölçüde pamuk ihracatı ile sağlanmıştır. Taze meyve sebze ihracatında İkinci Plan hedefi (yüzde 11,0) aşılarak yıllık ortalama artış hızı yüzde 12,9 olmuştur. Pazarlama araçlarındaki gelişmeler özellikle narenciye ürünleri ihracatını olumlu yönde etkilemiştir.

468. Planlı dönem sonunda kimyasal gübre kullanımı yaklaşık olarak 10 kat artmıştır. (Tablo 140)

*TABLO : 140 — Planlı Dönemde Kimyasal Gübre Kullanımı
(Bin ton)*

	1962	1963	1967	1971	1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Toplam kullanılan (Gerçekleşme)	295	432	1535	2441	3 300 (a)
Plan hedefleri	—	467	1266	—	4000

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) Gerçekleşme tahmini*

469. Büyük kapasiteli gübre tesisleri üretiminin programlanan düzeye ulaşmaması, finansman ve kredi konularında karşılaşılan güçlükler, tedarik ve dağıtım görevlerinin gereğince yerine getirilememesi nedenleri ile İkinci Plan döneminde gübre kullanım artış hızı yavaşlamıştır, ikinci Plan dönemi sonunda, nadas hariç toplam ekili dikili alanların yaklaşık olarak yüzde 25,0 i gübrelenmiş olacaktır.

470. İyi vasıflı tohumluk üretimi ve kullanımı Birinci Planın son ve İkinci Planın ilk yıllarında gelişme göstermişse de uygulama dönem onuna doğru önemli

⁽⁷³⁾ Ülke ortalamalarına göre pamuk (Lif verimi 1970 -1971 ortalaması olarak kuru şartlarda 486 Kg./Ha., suluda 845 Kg./Ha. olmuştur. Şeker pancarında kuruda 20 Ton/Ha., suluda 39 ton/Ha., Ayçiçeğinde kuruda 113 Kg./Ha. suluda 1 500 Kg.Ha. /verim elde edilmiştir. Verimlerdeki farklılığın tümü yalnut suya bağlanamaz. Sulama yanında kullanılan gübre, iyi vasıflı tohumluk, ilaç gibi modern girdilerinkatkısı da önemlidir

ölçüde gerilemiştir. Teknolojik gelişmeyi yansıtan makineleşme ve sulama gibi etkenler tarımın genel bölümünde ele alınmıştır.

471. Planlı dönemde bitkisel ürünlerde hava şartlarının olumsuz etkisinin asgariye indirilmesi ve üretimdeki büyük dalgalanmaların azaltılmasını sağlamak için teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ilke olarak tespit edilmiştir. Bu ilke, uzun sürede gerçekleştirilebilir nitelikte olmakla birlikte Plan öncesi dönemle karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalar üretimdeki dalgalanmanın Planlı dönemde belirli ölçülerde azaldığını göstermektedir ⁽⁷⁴⁾.

TABLO : 141 — 15 Yıllık Dönemde Tarım Arazisi Kullanılış Dengesi (a)

	1 9 7 2		1 9 8 7	
	1000 Ha.	Yüzde	1000 Ha.	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)
A. Tarla arazisi	24 371	88,7	23 250	86,1
Nadas	8 600	31,3	6 500	24,1
Tahıl	13 231	48,1	11 500	42,6
Bakliyat ve yem	790	2,9	2 750	10,2
Endüstri bitkileri ve yağlı tohumlar	1 750	6,4	2 500	9,2
B. Bağ-bahçe arazisi	3 100	11,3	3 750	13,9
TOPLAM	27 471	100,0	27 000(b)	100,0

a) Meralar hariç

b) 1987 yılına kadar işlenen tarla arazisinin 471 bin Ha.lık bölümü çayır - mer'aya dahil edilecektir.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

479. Bitkisel üretimin yapısındaki değişmeler, arazi kullanımı ve verim artışları şeklinde kendini gösterecektir. Arazi kullanımında öngörülen değişmeler Tablo 141 de görülmektedir. 1972 de yaklaşık olarak 27,5 milyon hektar tahmin edilen ekili dikili alan 1987 ye kadar 27,0 milyon hektara düşürülerek 500 bin hektar kadar arazinin çayır-mer'a arazisine katılmasına çalışılacaktır.

480. Ekili dikili alanda ortaya çıkacak yapısal değişmeler, tahıl alanlarının azalması, sanayi bitkileri, bağ ibahçe ve özellikle bakliyat ve yem bitkileri ekim alanlarının artması yönünde kendini gösterecektir. (Talblo 141).

⁽⁷⁴⁾ (1955 - 1962) - (1963 - 1910) dönemlerini esas alarak yapılan karşılaştırmalarda verimin eğilim, (trend) çizgisi civarındaki dalgalanması; buğdayda Planlı dönem öncesi yüzde 9,5 den Planlı dönemde 6,2 ye; çeltikte yüzde 12,0 dan yüzde 8,0 a; ayçiçeğinde yüzde 15,0 dan yüzde 5,0 a; pamukta yüzde 8,5 den yüzde 4,2 ye; patatesten yüzde 6,0 defa yüzde 1,2 ye düşmüştür

TABLO: 142 — Başlıca Bitkisel Ürünlerde Verim Karşılaştırmaları

ÜRÜNLER		TÜRKİYE		İTALYA		YUNANİSTAN		FRANSA		İRAN	
		Verim (1)	Endeks (2)	Verim (3)	Endeks (4)	Verim (5)	Endeks (6)	Verim (7)	Endeks (8)	Verim (9)	Endeks (10)
Buğday	Kg/Ha.	1 200	100	2 310	193	1 660	138	3 580	298	920	77
Arpa	»	1 338	100	1 630	122	1 780	133	3 210	240	925	69
Mısır	»	1 535	100	4 196	273	2 653	173	4 800	313	1 350	88
Çeltik	»	4 005	100	4 923	123	4 968	124	4 140	103	3 625	91
Patates	»	12 075	100	12 300	102	10 500	87	21 000	174	7 675	64
Pamuk (Laf)	»	605	100	265	44	695	115	—	—	433	72
Şekerpancarı	»	33 500	100	37 675	112	44 825	134	43 125	129	21 075	63
Ayçiçeği	»	1 053	100	2 098	199	1 025	197	1 710	162	—	—
Domates	»	22 178	100	26 608	120	22 544	102	25 308	144	—	—

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı tahminleri ve FAO-Production Yearbook, 1970

NOT : 1966 - 1969 dönemi dört yıllık ortalamalar alınmıştır.

TABLO: 143 — Tarımsal Girdi Kullanımının Ülkelerarası Karşılaştırması, 1970

GİRDİLER	TÜRKİYE		İTALYA		YUNANİSTAN		FRANSA		İRAN	
	Verim (1)	Endeks (2)	Verim (3)	Endeks (4)	Verim (5)	Endeks (6)	Verim (7)	Endeks (8)	Verim (9)	Endeks (10)
a) Kimyasal gübre (Saf madde, Kg/Ha.) (a)	24,0	100	82,0	342	84,0	350	204,0	850	7,3	30
b) Toplam ilaç (Ticari şekli, Kg/Ha.) (a)	1,79	100	5,16	288	7,06	394	(*)		(b)	
c) Traktör (Adet/100 Ha.) (c)	0,35	100	3,89	1111	1,77	506	6,37	1820	(b)	—
d) Sulanan alanların toplam tarım arazisi içindeki payı, yüzde (c)	7,1	100	20,0	—	18,5	—	(b)	—	(b)	—

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Çayır, mer'a ve nadas arazisi hariç

(b) ;statistikler mevcut değildir.

(c) Nadas arazisi daha, çayır mer'a hariç. Bir traktör birimi 42 B.G. olarak alınmıştır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

474. Bağlıca ürünlerin verim yönünden karşılaştırmaları Tablo 142 de, tarımsal girdi kullanımı karşılaştırmaları Tablo 143 de gösterilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

475. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde bitkisel ürünler iç talebinin, nüfus ve gelir artışı, tarıma dayalı sanayilerin gelişmesi ile ilişkili olarak yılda ortalama yüzde 4,1 oranında artacağı tahmin edilmiştir. Yurtiçi talep başlıca ürünler için Tablo 144 de gösterilmiştir.

476. Üçüncü Plan döneminde, Tablo 145 de görüldüğü gibi hububat tahmin edilmiştir. Hububattaki azalmaya karşılık bakliyat, patates ve tüketiminin 1972 de fert başına 246 kg. dan 1077 de 242 kg. a düşeceği meyvelerde belirli artışlar olacaktır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

477. Bitkisel ürünler ihracat tahminleri Tablo 146 da görülmektedir, ihracat projeksiyonlarında dış pazarlardaki gelişmelerle birlikte iç üretim olanakları gözönünde tutulmuştur.

478. Yeni meyve alanlarının üretime başlamasının zaman alması, pazarlama olanakları ve dış pazarlarda yerleşme çabalarının başarıya ulaşması meyve ve sebze ihracatında etkili olacaktır.

479. Sanayi bitkilerinde en büyük ağırlığı olan pamuk ihracatında dış talep yönünden bir tıkanıklık olmayacağı tahmin edilmiştir. Ancak, dokuma sanayiinin gelişmesi ile ihracatın bu yöne kayması ve Üretim düzeyi pamuk ihracatını sınırlayabilecektir.

2. ÜRETİM :

480. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde bitkisel Üretimin yılda ortalama yüzde 4,0 oranında artması hedef alınmış ve üretimin gruplara göre dağılımı Tablo 147 de gösterilmiştir.

481. Plan döneminde öngörülen buğday üretimi verim artışları ile sağlanacaktır. Verim artışında özellikle gübreleme ve iyi vasıflı tohumluk kullanımı etkili olacaktır. Halen yüzde 30,0 dolayında gübrelenen alanın 1977 yılında yüzde 57,0 oranına yükseleceği tahmin edilmiştir. Çeltik üretiminin ithal ihtiyacı yaratmayacak düzeye çıkarılması öngörülmüştür. Üçüncü Plan döneminde yemeklik dane baklagiller üretiminde öngörülen artışa, özellikle kurak alanlardaki nadas arazilerinde bu ürünlerin ekim sırasına konulması ile ulaşılacaktır.

*TABLO : 144 — Bitkisel Ürünler Yurtiçi Talebi (a)
(1971 fiyatlarıyla, milyon TL.)*

	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde (5)
Hububat	13.078,3	15 432,4	3,4	18 199,0	3,4
Bakliyat	902,7	898,2	— 0,1	1 176,9	5,6
Sanayi ve yumru bitkileri	5 938,0	6 301,0	1,2	8 040,8	6,0
Yağlı tohumlar	1 153,7	1 772,2	9,0	2 321,6	5,5
Meyveler	5 858,0	7 847,5	6,0	9 496,8	3,9
Sebzeler	1 046,0	1 326,7	4,9	1 597,5	3,8
Yan ürünler	3 255,0	4 416,0	6,3	5 721,0	5,3
GENEL TOPLAM	31 232,0	37 994,0	4,0	46 553,6	4,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı '

(a) : Yurtiçi talep tohumluk, hayvan yemi ve sanayide ara malt olarak kullanılan, stok değişmesine giden ve nihai olarak tüketilen miktarları kapsamaktadır. Toplam talep ve arz arasında görülen fark üretim içinde yer alan zayıat ve ihraç fiyatları farkındandır.

*TABLO: 145 — Fert Başına Bitkisel Ürünler Tüketimi (a)
Birim: Kg/Yıl*

MADDELER	1967	1972	1977	Endeks 1967 : 100	
				1972	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
A — HUBUBAT	249,2	246,1	241,7	98,8	97,0
Buğday (b)	200,0	200,0	200,0	100,0	100,0
Pirinç	4,2	4,1	5,9	97,6	143,9
Diğer hububat	45,0	42,0	35,8	93,3	79,6
B — BAKLİYAT	9,4	8,5	9,8	90,4	115,3
C — PATATES	36,3	38,8	41,1	106,9	113,2
D — MEYVE-SEBZE VE DİĞERLERİ (c)	267,9	267,7	268,9	100,0	100,4
Narenciye	10,4	10,6	10,6	101,9	101,9
Üzüm	53,0	53,0	51,1	100,0	96,4
Diğer meyveler	26,6	27,0	28,5	101,5	105,6
Diğer tarla Ürünleri	90,0	81,1	82,7	90,1	91,9
Sebzeler	87,9	96,0	96,0	109,2	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Geçmiş dönem tüketim, 1977 talep tahminidir.

(b) İkinci Planda fert başına buğday tüketimi 1967 ve 1972 yıllarında 186 Kg. olarak tahmin edilmiştir. (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, sayfa SIS). Tabloda aynı yıllar için verilen miktarların farklı oluşu, buğday tüketiminin artmasının sonucu değü, istatistik serilerinde son yapılan düzeltmelerden ileri gelmektedir.

(c) Meyve-sebze ve diğerleri kısmındaki ürünler tüketimine üretimden, gıda sanayii ve diğer sanayiler tarafından kullanılan miktarlar düşülerek ulaşılmıştır.

TABLO : 146 — Bitkisel Ürünler İhracatı (a)
(FOB 1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

MALLAR	1967 (1)	1972 Tahmin (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde (5)
Hububat ve baklagiller	129,5	232,2	12,4	285,2	4,2
Meyve ve sebzeler	185,9	340,6	12,9	517,8	8,7
Sanayi bitkileri (b)	2267,1	2903,4	5,1	-3187,6	1,9
TOPLAM	2582,5	3476,2	6,1	3990,6	2,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Tütün, fındık, antep fıstığı, kuru usum, kuru incir ihracatı tütün ve gıda sanayiinde gösterilmiştir.

(b) Pamuk ihracatının, 1977 de 550 bin ton olacağı tahmin edilmiş ve 1971 ortalama FOB fiyatları ile değerlendirilmiştir. ihracat fiyatlarının yükselme eğilimi devam ettiği takdirde ihracat gelirinin artması mümkündür.

482. Tütün üretiminin iç ve dış talebi aşmayacak düzeyde tutulması gerektiğinden üretim hedefi buna göre tespit edilmiştir. Pamuk üretimi Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 4,8 oranında artırılabilir. Bu artışı daha çok gübrelenen ve sulanan alanların artırılmasına bağlı olacak ve yeni pamuk alanlarının üretime girmesi yönündeki çabalar hızlandırılacaktır ⁽⁷⁵⁾. Yağlı tohumlar üretiminde Plan döneminde yılda ortalama yüzde 5,5 oranında artış öngörülmüştür. Bu düzeyde bir artışın gerçekleşmesi ile bitkisel yağ talebinin iç üretimle karşılanacağı tahmin edilmiştir.

483. Meyve üretiminin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 3,9, bunların içinde narenciye üretiminin ise yüzde 4,9 oranında artması öngörülmüştür. Üçüncü Plan döneminde 10 bin hektar dolayında yeni narenciye dikimi projeye bağlanmıştır. Üzüm üretiminde pazar isteklerine uygun sofralık ile şaraplığa elverişli çeşitlerin üretimine ağırlık verilecektir.

484. Hayvancılığın gelişmesinde önemli bir etken olan yem üretimine ağırlık verilecek Plan döneminde arpada yılda ortalama yüzde 4,6, mısırdaki yüzde 6,4, fiğ ve burçakta yüzde 6,8 oranında artışlar hedef alınmıştır. Kaba yemlerde yılda ortalama yüzde 5,4 ve bunların içinde, özel hayvancılık projelerinin gereği olarak, yonca, korunga üretiminde yılda ortalama yüzde 9,4 oranında artış öngörülmüştür.

485. Bitkisel üretim hedeflerine ulaşmada özellikle kimyasal gübre kullanımının katkısı göz önüne alınarak Plan dönemi sonunda ulaşılması gerekli olan gübre miktarı hesaplanmıştır. Tablo 148 de görüleceği gibi 1977 yılında toplam ekili dikili alanların yüzde 43,4 ü gübrelenmiş olacaktır.

486. Gübre kullanımının bu düzeye ulaşmasında kredi önemli bir etkidir. Plan döneminde gübrenin tedarik ve dağıtımı için gerekli kredi miktarları Tablo 149 da gösterilmiştir.

487. Üretimle ilgili olarak arazi kullanım dengesi Tablo 150 de; önemli ürünlerde alan - ortalama verim - üretim dengesi Tablo 151 de görülmektedir.

3. İTHALAT:

488. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde bu alanda yüksek verimli tohumluk ithali öngörülmüştür. Kötü hava şartlarının gerektirebileceği ithalat genel dengeler içinde düzenlenebilecektir.

4. FİZİKİ DENGE :

489. Bitkisel üretimde 1972 ve 1977 yılları itibariyle fiziki dengeler, Tablo 152 de görülmektedir.

⁽⁷⁵⁾ Verim artışının sağlanabilmesi için Plan döneminde, sulu alanlarda 5 yılda yüzde 24,0, gübrelenen alanlarda B yılda yüzde 33,3 oranında artışlar hedef alınmıştır.

TABLO : 147 — Bitkisel Ürünler Üretim Tahminleri

Miktar : 1000 Ton
Değer : 1971 Fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mal grupları	1967		1972 Tahmini		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar _i (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Hububat	14 897,0	13 623,0	17 503,0	16 076,2	3,4	20 634,0	18 962,8	18,0	3,4
Bakliyat	608,3	993,3	619,0	1 049,5	1,1	811,0	1 371,7	30,7	5,5
Sanayi bitkileri ve yumrubitkiler	8 140,9	7 853,8	90 23,0	9 012,0	2,8	10 950,0	10 989,1	21,9	4,0
Yağlı tohumlar	952,0	1 220,2	14 17,0	1 843,8	8,6	1 845,0	2 415,0	31,0	5,5
Meyveler	9 834,5	6 930,6	10 777,0	9 039,4	5,5	12 749,0	10 969,5	21,4	3,9
Sebzeler	4 150,0	1 457,0	54 00,0	1 895,0	5,4	6 500,0	2 281,5	20,4	3,8
Ana ürünler toplamı	—	32 077,9	—	38 915,9	3,9	—	46 989,6	20,8	3,8
Yan ürünler toplamı (a)	—	3 254,7	—	4 415,7	6,3	—	5 721,0	29,6	5,3
GENEL, TOPLAM	—	35 332,6	—	43 331,6	4,2	—	52 710,6	21,6	4,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Sapsaman, otlar, mer'a

TABLO : 148 — Gübre Kullanma Dengesi

	1972					1977				
	Saf madde (1000 ton)				Gübreleme oranı Yüzde (a)	Saf madde (1000 ton)				Gübreleme Oranı Yüzde (a)
	N (1)	Yüzde (2)	P ₂ O ₅ (3)	Yüzde (4)		N (6)	Yüzde (7)	P ₂ O ₅ (8)	Yüzde (9)	
Hububat	226,7	66,3	190,3	69,5	24,0	400,6	66,7	328,0	66,9	44,0
Buğday	199,8	58,3	172,4	62,9	31,6	335,0	55,8	281,1	57,4	57,0
Arpa	3,8	1,1	4,3	1,6	4,0	10,6	1,8	12,0	2,4	10,3
Mısır	18,8	5,5	10,7	3,9	40,0	47,0	7,8	28,8	5,9	/ 69,0
Çeltik	3,4	1,0	2,0	0,7	65,0	6,0	1,0	4,1	0,8	100,0
Diğerleri	0,9	0,3	0,9	0,3	2,5	2,0	0,3	2,0	0,4	6,4
Baklagiller	0,6	0,2	0,8	0,3	5,2	1,6	0,3	1,2	0,3	12,2
End. Bit. yağ tohumlar	72,0	21,1	55,8	20,4	53,9	102,3	17,2	82,0	16,7	72,0
Ayçiçeği	9,8	2,9	7,0	2,6	35,0	19,3	3,2	16,8	3,4	60,0
Patates	6,3	1,8	5,4	2,0	54,5	10,0	1,7	8,4	1,7	66,7
Şeker pancarı	12,6	3,7	10,2	3,7	100,0	14,4	2,4	11,3	2,4	100,0
Pamuk	42,0	12,3	31,5	11,5	74,0	56,0	9,4	42,0	8,6	92,1
Diğerleri	1,3	0,4	1,7	0,6	12,1	2,6	0,4	3,0	0,6	22,9
Meyveler	27,0	7,9	16,2	5,9	15,1	50,5	8,4	33,8	6,9	28,7
Narenciye	6,8	2,0	4,5	1,6	100,0	8,4	1,4	5,6	1,2	100,0
Çay	5,4	1,6			100,0	6,0	1,0			100,0
Zevtin	5,2	1,5	3,9	1,4	18,0	13,1	2,2	10,0	2,0	36,8
Bağ	6,0	1,7	5,2	1,9	10,0	13,0	2,2	11,0	2,2	21,0
Diğerleri	3,6	1,1	2,6	0,9	11,0	10,0	1,6	7,2	1,5	24,0
Sebzeler	13,8	4,0	7,5	2,7	25,0	33,0	5,5	21,0	4,3	54,5
Tem bitkileri	1,7	0,5	3,4	1,2	10,0	12,0	2,0	24,0	4,9	33,4
GENEL TOPLAM	341,8	100,0	274,0	100,0	24,9	600,0	100,0	490,0	100,0	43,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Gübrelenen alanın ekili alana oranıdır.

(1917 yılında % 21 N; % 18 P₂O₅; % 50 K₂O üzerinden 2 857 bin ton azotlu, 2 722 bin ton fosforlu, 33 bin ton potaslı olmak üzere toplam 5 612 bin ton gübre kullanılacaktır.)

TABLO : 149 — Kimyasal Oübre Kredileri

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

1973	1974	1975	1978	1977
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1708	1806	1938	2014	2058

V. İLKELER VE TEDBİRLER .-

490. (1) Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde hedef alınan kimyasal gübre kullanımına ulaşabilmek için tedarik ve dağıtım sistemi aşağıdaki şekilde yürütülecektir :

a. İthalât T. Zirai Donatım Kurumu, T. Şeker Fabrikaları A. Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği veya Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Vakfı tarafından yapılacaktır.

b. Yerli üretimin fabrikalardan satın alınması ve dağıtımını Tarım Bakanlığınca T. Zirai Donatım Kurumu; T. Şeker Fabrikaları A. Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği veya Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Vakfına verilecektir.

c. Tek fiyat sistemi uygulamasına devam edilecektir.

(2) Bitkisel ürünlerde üretim artışının sağlanmasında sulama., gübre ve sertifikalı tohumluk kullanımı, tarımsal mücadele, geliştirilmiş toprak işleme gibi tarım tekniklerinin eğitim ve yayım hizmetleri yoluyla çiftçilere götürülmesinden etkili olarak yararlanılacaktır.

(3) Planın öngördüğü bitkisel üretim hedeflerine uygun olarak iyi vasıflı tohumlukların, Tarım Bakanlığının sorumluluğunda, özel yetiştiricilere dayalı olarak üretilmesi gerçekleştirilerek, dağıtım düzenlenecektir. Ayrıca Toprak Mahsulleri Ofisi vasıtasıyla tohumluk dağıtımında aynı sistemin de uygulanmasına geçilecektir (1). Yağ oranı yüksek tohumlarla, yüksek verimli yem bitkileri tohumluklarının ithal edilerek çoğaltılması ve çiftçilere dağıtımını sağlanacaktır.

(4) Özellikle meyve ve sebzeçiliğin yoğun olduğu alanlarda toplu mücadelenin sağlanabilmesi kooperatifler ve birlikler aracılığı ile gerçekleştirilecektir, ilaç kalıntıları sorunu gözönünde tutularak biyolojik mücadele sistemi geliştirilecektir.

(5) Makinalaşmada çeki gücünün tarımsal gereklere ve işletme büyüklükleri ile tutarlı olması, yöresel şartlara uygun ekipman dengesi kurulması, kooperatiflerin makine - ekipman kullanımında daha aktif rol almaları sağlanacaktır.

(6) Buğday, yağlı tohumlar, meyve-sebze üretimi özel programlar çerçevesinde geliştirilecek, yağlı tohumların Üretiminde şeker pancarı bölgelerindeki olanaklardan yararlanılacaktır.

(7) Kurak bölgelerde gelir artırıcı ürün çeşitliliği sağlanacak, özellikle pamukta alan artışına yönelik çabalar hızlandırılacaktır.

(8) Özellikle hayvan ıslahı, besi ve sütçülük projelerinin uygulandığı alanlarda yem üretimi özel projelerle yürütülecek; pazarlama, yem kurutma ve işleme tesisleri kurularak kamu kuruluşlarınca sözleşmeli yem üretimi sağlanacaktır.

(9) Gübre - bitki - toprak uyumunu sağlayarak gübre kullanımını daha etkili hale getirmek için Toprak Tahlil Laboratuvarlarının sayıları artırılarak çalışmaları çiftçiye rehberlik edecek şekilde düzenlenecek ve geliştirilecektir.

TABLO : 150 — Arazi Kullanım Dengesi (a)

	1972 Bin Ha.	1977 Bin Ha.
Hububat	13 231	13 018
Yerli buğday	6 000	3 900
Yüksek verimli buğday	2 600	4 500
Arpa	2 700	2 900
Mısır	675	750
Celtik	70	81
Diğer tarla bitkileri	1 186	887
Baklagiller (b)	880	410
Endüstri bitkileri yağlı tohumlar	1 750	1 850
Ayçiçeği	400	460
Patates	165	180
Seker pancarı	150	170
Pamuk	710	760
Diğerleri	325	280
Meyveler	2 600	2 745
Narenciye	45	55
Çay	27	30
Zeytin	725	760
Bağ	855	870
Diğerleri	948	1 030
Sebzeler (c)	500	550
Yem bitkileri (d)	410	898
TOPLAM	18 871	19 471
Nadas	8 600	8 000
GENEL TOPLAM	27 471	27 471

(a) Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı carî istatistikler esas alınmıştır.

(b) Hayvan yemi olarak değerlendirilen bakliyat hariç.

(c) Bostan dahil.

(d) Fiğ ve burçak dahil.

TABLO : 151 — Önemli Ürünlerde Alan-Ortalama Verim-Üretim Dengesi

	1972 (Tahmin)			1977			Endeks 1977 (1972:100)		
	Alan Bin Ha.	Verim Kg./Ha.	Üretim Bin ton	Alan Bin Ha.	Verim Kg./Ha.	Üretim Bin ton	Alan	Verim	Üretim
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Buğday	8 600	1 221	10 500	8 400	1 429	12 000	97,7	117,0	114,3
Arpa	2 700	1 481	4 000	2 900	1 724	5 000	107,4	116,4	125,0
Mısır	675	1 630	1 100	750	2 000	1 500	111,1	132,7	136,4
Çeltik	70	3 714	260	81	4 630	375	115,7	124,7	144,2
Pamuk	710	725	515	760	855	650	107,0	117,9	126,2
Şeker pancarı	150	36 666	5 500	170	39 412	6 700	113,3	107,5	121,8
Patates	165	12 727	2 100	180	13 888	2 500	109,1	109,1	119,0
Ayçiçeği	400	1 200	480	460	1 413	650	115,0	117,8	135,4
Narenciye	45	13 400	603	55	13 927	766	122,2	103,9	127,0
Üzüm	855	4 444	3 800	870	5 272	4 500	101,8	118,6	118,4
Sebzeler	300	18 000	5 400	350	18 571	6 500	116,7	103,2	120,4

TABLO: 152 — Bitkisel Üretim Fiziki Dengeleri

Miktar f M) : 1000 Ton
Değer: 1971 fiyatlarıyla Milyon TL.

	1972 YILI						1977 YILI						Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde	
	Brüt üretim (1)	Zayiat (2)	Net üretim (3)	Stoktan gelen (4)	Ara mal olarak tüketilen (5)	Nihaî tüketim (6)	Brüt üretim (7)	Zayiat (8)	Net üretim (9)	Stoktan gelen (10)	Ara mal olarak tüketilen (11)	Nihaî tüketim (12)	Ara mal (13)	Nihaî tüketim (14)
Hububat M	17 503,0	698,0	16 805,0	—	16 091,7	713,3	20634,0	821,5	19 812,5	—	18 687,5	1 124,9		
D	16 076,2	637,8	15 438,4	—	14 724,1	714,3	18 902,8	751,8	18 211,0	—	17 085,2	1 125,8	3,0	9,5
Bakliyat M	618,5	24,6	593,9	—	209,0	384,9	811,0	32,1	778,9	—	280,6	498,3		
D	1 049,5	41,6	1 007,9	—	237,1	770,8	1371,7	54,3	1 317,4	—	306,2	1011,2	5,3	5,6
End. Bit. M	6 183,0	—	6 183,0	4,4	5 764,4	4230	7540,0	—	7 540,0	11,7	7 081,7	470,0		
D	6 507,9	—	6 507,9	39,7	3 157,7	3 389,9	7 977,7	—	7 977,7	105,6	4 311,6	3771,7	6,4	2,2
Yum. Bit. M	2 640,0	313,8	2 526,2	—	470,2	2 056,0	3 410,0	378,0	3 032,0	—	526,4	2505,6		
D	2 504,1	2 77,7	2 226,4	—	378,9	1 847,5	3 011,5	333,1	2 678,4	—	424,4	2254,0	2,3	4,1
Yağlı To. M	1 417,0	42,2	1 374,8	—	1 307,8	67,5	1 845,0	55,3	1 789,7	—	1 713,3	76,4		
D	1 843,8	56,5	1 787,3	—	1 620,8	166,5	2 415,0	72,7	2 342,3	—	2 150,6	191,7	5,8	2,9
Meyveler M	10 777,0	2 174,4	8 602,6	—	2 526,0	6 076,6	12 49,0	2 548,6	10 200,4	—	3 732,4	6 468,0		
D	9 039,4	1 043,4	7 996,0	—	4 947,5	3 048,5	10 969,5	1 246,0	9 723,5	—	6 029,6	3 693,9	4,5	3,9
Sebzeler M	5 400,0	1 620,0	3 780,0	—	150,0	3 630,0	65 00,0	1 950,0	4 550,0	—	460,0	4 090,0		
D	1 895,0	568,2	1 326,8	—	52,7	1 274,1	22 81,5	684,0	1 597,5	—	161,5	1 436,0	25,0	2,4
TOPLAM D	38 915,9	2 625,2	36 290,7	39,7	25 118,6	11 211,6	46 989,7	3 141,9	43847,8	105,6	30 469,1	13 484,3	3,9	3,8

HAYVANCILIK

491. Ekonominin gelişmesine paralel olarak, tarımda öngörülen yapı değişikliği, tarımsal üretim içinde hayvancılığın payının artması şeklinde görülecektir. Bugün, hayvan ürünleri talebinin karşılanmasında zaman zaman darboğazlarla karşı karşıya kalınmakla birlikte, kaynaklar yönünden ülkede büyük bir potansiyelin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi için gelecek plan dönemlerinde hayvancılığın geliştirilmesine büyük ağırlık Verilecek, doğal kaynak Varlığı yönünden hayvancılık için nispî ekonomik üstünlüğü bulunan kalkınmada öncelikli yöreler uygulamada özellikle gözönünde tutulacaktır. Üçüncü Planda hayvancılık, bilinen büyük potansiyelin değerlendirilmesinin gerektirdiği ağırlıkla ele alınmıştır.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

492. ilkel gekilde yürütülen hayvancılığın Planlı dönemde yeni bir anlayışla, ülke şartlarına göre düzenlenmesine çalışılmıştır. Buna göre, mera durumu elverişli olan yerlerde meraya dayanan; tarla ziraatı hâkim bulunan ve pazar durumu elverişli olan yerlerde ise, yem üretimi ile bağlantısı kurulan, yoğun hayvancılığın geliştirilmesi yoluna gidilmiştir.

493. Planlı dönemde mera açımının durdurulması, meraların üzerindeki baskınını azaltılması ve iyileştirmesinin hızlandırılması öngörülmüştür. Ancak hızı yavaşlamakla birlikte, mera açımı planlı dönemde de devam etmiş, iyileştirme çalışmaları ise plan hedefinin onda biri oranında gerçekleşebilmiştir. Kamu meralarından ve köy orta malı meralardan kimlerin, nasıl ve ne şekilde yararlanacağı hakkında gerekli kanunlar henüz çıkarılamamıştır.

494. Planlı dönemde besi projelerinin uygulamaya konulması ile verimliliğin artırılması çabaları yoğunluk kazanmıştır. Düşük verimli yerli hayvanların çeşitli metotlarla ıslah edilerek yüksek verimli türlere dönüştürülmesi çalışmaları, Planlı dönemde önemle ele alınmış, damızlık yetiştirme nüvelikleri ve ihtisaslaşmış teknik hayvancılık işletmelerinin kurulması yoluna gidilmiştir. Hastalıklarla savaş, koruma çalışmalarının gelişmesi, hayvan ölümlerinin azalmasını "kısmen sağlamıştır. Ancak bu gelişmeler sınırlı ölçüde kalmış ve hayvancılık sorunları önemini sürdürmüştür.

495. Planlı dönemde hayvancılık üretimindeki gelişmeler, Plan hedefleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 153 te gösterilmiştir. Planlı dönemde yem açığı devam etmiş, bileşimi de yeterince iyileştirilememiştir. Yem durumu ayrıntılı olarak Tablo 160 da verilmiştir.

496 1960 - 1972 döneminde sığır ve koyun eti üretimi yılda ortalama 3.0 artmış, tavuk eti üretimi ise yılda ortalama yüzde 6.9 gelişme göstermiştir.

497. Planlı dönemin başında 14.7 kg. olan fert başına toplam et tüketiminin ikinci Plan sonunda 17.5 kg. a, süt tüketiminin ise 82,9 kg. dan 90,3 kg. a ulaşacağı tahmin edilmiştir.

TABLO : 153 — *Plarılt Dönemde Hayvan Ürünlerindeki Üretim Gelişmeleri*

Mallar	Birinci Plan		İkinci Plan	
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini
	Yıllık ortalama gelişme hızı	Yıllık ortalama gelişme hızı	Yıllık ortalama gelişme hızı	Yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)
Sığır ve koyun eti	7,6	2,0	5,3	4,1
Tavuk eti		3,5	6,1	10,3
Süt	4,8	2,8	4,6	4,0
Yumurta	11,1	1,9	6,9	7,2
Yapağı	4,5	2,3	4,2	3,6
Tiftik	2,3	-2,3	2,1	0,9
Toplam hayvan ürünü	5,6	2,6	4,8	3,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

NOT : Tabloda yer alan malların Birinci ve ikinci Plan dönemlerinde miktar ve değer olarak karşılaştırması münrikün olmadığından gelişme hızı verilmiştir.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987)

498. Uzun dönem gelişme hedefleri tespit edilirken, hızla artan nüfus ve yükselen refah düzeyine bağlı olarak ortaya çıkacak hayvani protein ihtiyacının karşılanması, hayvancılığın hâkim olduğu kalkınmada öncelikli yörelere ağırlık verilerek, çiftçi gelirinin artırılması ve sanayinin' gerektirdiği girdilerin karşılanması esas alınmıştır.

499. 1972 yılında 19.3 gram olan fert başına günlük hayvani protein tüketiminin 1937 yılında 35.2 grama ulaşacağı tahmin edilmiştir. (Tablo 154).

500. Bu düzeye ulaşılabilmesi için, 1972 - 1987 döneminde et üretiminin yılda ortalama yüzde 6,5, yumurta üretiminin ise yüzde 8.0 oranında artması beklenmektedir. Türkiye'nin potansiyeli dikkate alındığında bu ulaşılabilir bir düzeydir.

501. Dengeli beslenmenin gerçekleştirilmesi yalnız üretimle değil, 'beslenme alışkanlıklarının belirli bir yönde geliştirilmesine de bağlı olacaktır.

502. Uzun dönemde hayvancılıkta pazar için üretim yapan işletmelerin yaygınlaşması beklenmektedir. Hayvancılık tarımın diğer kollarına oranla daha hızlı gelişeceğinden toplam tarımsal üretim içinde hayvancılığın payının ((Su ürünleri hariç) 1972 de yüzde 31.6 iken, 1987 de yüzde 43,0 dolaylarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO : 154 — Uzun Dönemde Fert Basma Hayvan Ürünleri Tüketimi

	1972	1987	1972-1987 Yıllık Ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)
Hayvani protein Tüketimi (gram/Gün)	19,3	35,2	4,1
Toplam Et Tüketimi (kg/Yıl)	17,8	31,7	3,9
Süt Tüketimi (Kg/Yıl)	90,3	166,0	4,1
Yumurta Tüketimi (Kg/Yıl)	3,7	7,6	5,0
Balık Yüketimi	4,5	7,5	3,5

(1) Tohumluk üretiminde özellikle Devlet Üretim Çiftlikleri; dağıtımında Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Şirketi, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu gibi kuruluşlar görülmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

503. Hayvancılıkta ulaşılan düzey diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 155 ve Tablo 156 da gösterilmiştir.

504. Tabloda görüldüğü gibi hayvancılıkta gerçekleştirilen üretim miktarları ve bu ürünlerin fert başına yıllık ortalama tüketimleri diğer ülkelere oranla Türkiye'de oldukça düşük bulunmaktadır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

505. Kaliteli damızlık ve merinos yapağısının belirli bir oranı dışında diğer hayvan ürünleri talebinin Üçüncü Plan döneminde iç üretimle karşılanabileceği beklenmektedir. Ancak bu dönemde sığır ve koyun eti ile dokuma sanayiinde gelişen kaba yapağı talebinin yurtiçi üretimle karşılanmasında, ⁽⁷⁶⁾ bazı güçlüklerle karşılaşılacağı tahmin edilmektedir.

506. Fert başına toplam et tüketiminin yılda ortalama yüzde 3.8 artarak 17.8 kg dan 21.4 kg. a ulaşması beklenmektedir. Şehirleşmenin hızla artacağı gözönünde tutularak aut ve gelişen peynir talebinin yılda ortalama yüzde 5.6 artacağı tahmin edilmiştir.

⁽⁷⁶⁾ Bu ürünler ile ikame ve tamamlayıcı ürün fiyatları arasında 1971 yılındaki ilişkilerin bostulmıyacağı varsayılmıştır, örneğin, sığır ve koyun etinde ar» ve talebe bağlı olarak fiyatların, nisbi şekilde değişebileceği beklenebilir. Kaba yapağında gelişen halı ve battaniye ihracatına bağ olarak talebin hızla artması, aynı gamanda ev. tüketiminin sanayiye yönelmesi gerekmektedir.

TABLO : 155 — Türkiye ve Bazı Akdeniz Ülkelerinde Büyük Baş Hayvan Topluluğu Karşılaştırması (Yüzde)

	Türkiye (a)	Yunanistan	İspanya	Portekiz	Yugoslavya	İtalya
	(1)	(2)	(3)	(4)	(6)	(6)
Yabancı kültür ırkı	0,4	8,0	33,0	30,0	2,0	45,0
Geliştirilmiş mahallî ırk	7,4	42,0	—	—	55,0	33,0
Gelişmemiş yerli ırk	92,2	50,0	617,0	70,0	43,0	22,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : OECD; *The Development of the Production of Beef and Veal in Mediterranean Countries –1968*

(a) Türkiye'de bileşimin dağılımı 1970 yılı sonuçlarını kapsamaktadır

TABLO: 156 — Türkiye ve Diğer Ülkelerde Hayvancılık Üretimi Karşılaştırması

Mallar	Türkiye	Yunanistan	İspanya	İtalya	Yugoslavya	B. Almanya	Fransa	İngiltere	İran
Sığır mevcudu (1 000 Baş)	11833	1050	4185	9563	5029	14286	21886	12151	5200
Canlı ağırlık (Kg.)	190	346	410	353	394	510	519	467	—
Karkas Ağı. (Kg.)	91	180	235	227	197	269	300	254	—
Sığır başına süt Üretimi (Kg.)	739	1145	3600	2036	1240	3779	3120	3910	719
Tavuk başına yumt. üretimi (Adet)	66	75	155	120	72	155	142	140	53
Fert başına et tüketimi (Kg./Tıl)	17,8	40,5	43,8	47,8	34,0	73,0	93,0	75	13,5
Fert başına yumt. tüketimi (Kg./Yıl)	3,2	10,6	10*,9	9,5	5,1	15,3	13,1	16,1	1,2
Fert başına süt tüketimi (Kg./Yıl)	93	164	114	144	103	208	230	217	59,9
Fert başına hayvansal protein (Gr./Gün)	19,3	43,0	36,9	38,2	26,1	53,9	64,3	61,0	12,5
Toplam Tarımsal Üretim içinde Hayvancılık üretimi payı (Yüzde)	34,6	32,0	35,0	39,0	54,0	75,0	67,0	62,0	46,0

Kaynaklar : FAO Production Yearbook 1969-1970

Livestock Improvement Programs in Iran (S. 30) - 1971

Cento Conference on National and Regional Livestock Development Policy

— OBCD, The Development of the Production of Beef and Veal in Mediterranean Countries – 1968

507. Talebin karşılanmasında ülkede mevcut hayvancılık üretim potansiyenin değerlendirilmesi zorunludur. Ancak bu potansiyelin değerlendirilmesinde fiyat, yatırım ve örgütlenme en önemli etkenler olmaktadır.

508. Hayvan ürünlerine ait yurt içi talep tahminleri Tablo 167 de gösterilmiştir.

(2) Dış talep (İhracat):

509. Üçüncü Plan döneminde canlı hayvan yerine et ihracatı öngörülmüştür, ihracatı devam edecek olan, hayvan ürünlerinin ihracat tahminleri Tablo 168 de gösterilmiştir.

510. İtç ve dış talep birlikte alındığında toplam talebin yılda ortalama yüzde 5.0 artması beklenmektedir.

2. ÜRETİM :

511. Hayvancılık üretim tahminlerinde : (i) Hayvan sayıları ⁽⁷⁷⁾ (ii) Sürü bileşimindeki değişiklikler ⁽⁷⁸⁾, (iii) Yaş dağılımları, (iv) Çeki hayvanı sayısının yılda ortalama yüzde 2.7 azalacağı, (v) Birim hayvan başına verim artışındaki gelişmeler, (vi) Uygulamaya konulan yeni projelerin etkileri gözönünde tutulmuştur. Buna göre yapılan hayvancılık üretim tahminleri Tablo 169 da gösterilmiştir.

512. Tabloda görüldüğü gibi toplam üretimde beklenen ortalama yıllık artış yüzde 5.0 olmaktadır, önemli ürünlerden sığır ve koyun eti üretimi ortalama yüzde 5.9 artacaktır. Bu artışını sağlanmasında en önemli etken yeme bağı olarak verim artışıdır. Tavuk eti üretimi yılda ortalama yüzde 8.7 artarak et talebinin karşılanmasında önemli bir rol - oynayacaktır. 'Süt üretiminin yılda yüzde 5.6 oranında artacağı tahmin edilmiştir.

513. Yukarıda öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleştirilmesinde en önemli gereklerden birisi yem olmaktadır. Yem dengesi Tablo 160 da verilmiştir.

914. Tablo'da görüldüğü gibi, Üçüncü Plan döneminin sonunda yem açığı olmayacağı tahmin edilmiştir ⁽⁷⁹⁾. Ancak dengeli beslemenin sağlanabilmesi için, sindirilebilir toplam besin maddeleri ihtiyacının yüzde 3,0 unun yoğun yemlerden, yüzde 70 inin ise kaba yemlerden karşılanması gerekmektedir. Bu düzeye ulaşarak gerçek yem dengesinin sağlanması, •uzun dönemde mümkün olabilecektir.

⁽⁷⁷⁾ Üçüncü Plan döneminde doğum ve ölüm oranındaki değişimler sonucu koyun sayısında yüzde 14, tiftik keçilerinde yüzde 1.1, sığırlarda yüzde 1.1 oranında, artış Dolacağı tahmin edilmiştir.

⁽⁷⁸⁾ Et üretimine esas teşkil eden kasaplık güç oranının (Kasaplığa giden hayvanların sürü toplamına oranı) bu dönemde koyunlarda yüzde 2.0, kılkeçilerinde yüzde 2,2, tiftik keçilerinde yüzde 1.5, sığırlarda yüzde 1.8, mandalarda ise yüzde 4.1 oranında artarken, birim hayvan başına et üretiminin koyunlarda yüzde 15.3, kılkeçüerinde yüzde 9.4, tiftik keçilerde yüzde 8.0, sığırlarda yüzde 26.0., mandalarda yüzde 5,4 oranında gelişeceği beklenmektedir

⁽⁷⁹⁾ Bu tahminde: (i) Mevcut yem kaynaklarının tamamen kullanılacağı, (ii) Küspe, kepek, karma yemler ve benzeri maddelerin ihraç edilniyeceği, (iii) yem üretimini geliştirme projelerinin uygulamaya konulacağı varsayılmıştır

TABLO : 157 — Hayvan Ürünleri Yurt içi Talep Tahminleri

Miktar : 1 000 Ton

Değer : 1971 fiyatlarıyla

Milyon TL,

MALLAR	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Sığır ve koyun eti	435,9	5 539,4	545,8	6 952,0	4,6	730,1	9241,3	5,9
Tavuk eti	72,7	981,3	118,9	1 604,9	10,3	180,1	2 431,7	8,7
Toplam et	508,6	6 520,7	664,7	8 556,9	5,6	910,2	11 673,0	6,4
Süt	2 777,5	5 007,8	3 377,6	6 089,9	4,0	4 429,6	7 986,5	5,6
Yumurta	84,8	693,8	119,9	980,8	7,2	195,6	1 599,9	10,3
Yapağı, tiftik, kıl	62,7	850,3	73,3	995,3	3,2	89,7	1 241,5	4,5
Diğerleri	—	7 481,9	—	7 664,8	0,5	—	8 447,0	2,0
GENEL TOPLAM		20 554,5		24 287,7	3,4		30 947,9	5,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 158 — Hayvansal Ürünler İhracat Tahminleri (a)

Miktar : 1000 Ton

Değer : FOB 1971 fiyatlarıyla

Milyon TL.

MALLAK	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Canlı hayvan eşdeğeri et	12,0	194,6	3,5	31,8	—	—	—	—
Tiftik	3,2	82,5	3,1	79,5	—0,7	3,0	76,9	—0,7
Kıl	0,7	4,8	0,7	4,5	—1,3	0,8	6,2	2,9
Diğerleri	—	6,0	—	10,0	10,7	—	15,0	8,4
TOPLAM	—	287,9	—	125,8	—	—	97,1	—5,1

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Et, barsak, işlenmiş deri ve benzeri ürünlerin ihracatı gıda ve deri-kösele sektörlerinde gösterilmiştir

TABLO : 159 — Hayvan Ürünleri Yurtiçi Üretim Tahminleri

Miktar : 1 000 Ton
Değer : 1971 fiyatlarıyla
Milyon TL.

	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışları (Değer)	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Sığır ve koyun eti	447,9	5 691,9	545,8	6 952,0	4,1	730,1	9 241,3	32,9	5,9
Tavuk eti	72,7	981,3	1 18,9	1 604,9	10,3	180,1	2 431,7	51,5	8,7
Toplam et	520,6	6 673,2	6 64,7	8 556,9	5,1	910,2	11 673,0	36,4	6,4
Süt	2 777,5	5 007,8	3 377,6	6 089,9	4,0	4 429,6	7 986,5	31,1	5,6
Yumurta	84,8	693,8	119,9	980,8	7,2	195,6	1 599,9	63,1	10,3
Yapağı, tiftik, kıl	60,0	793,4	68,4	914,6	2,9	84,5	1 152,0	26,0	4,7
Diğerleri (a)		7 481,9		7 649,9	0,4		8 426,5	10,2	1,9
GENEL TOPLAM		20 650,1		24 192,0	3,2		30 837,9	27,5	5,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

(a.) Artçılık, ipekböcekçüğü, tavşan, hindi yetiştiriciliği gibi geliştirilecek üretim kolları da dahil.

3. İTHALAT :

515. İç talep bölümünde değinildiği gibi, genellikle tıberia iç üretimle karşılanması esas alınmıştır. Bu nedenle Üçüncü Plan döneminde iyi kaliteli damızlıklar ve belirli bir oranda merinos yapağısı ithalatı yapılacaktır. Bununla ilgili ithalât tahminleri Tablo 161 de gösterilmiştir.

4, FİZİKİ DENGE :

516. Hayvan ürünlerinden başlıcaları ile ilgili fizike denge Tablo 162 de gösterilmiş, bu Tabloda hayvan sayılarındaki değişmelere yer verilmemiştir. Canlı hayvanlardan Mezbaha ve Et Kombinasyonu gibi sınai tesislerde kesilenler Gıda (anayinde, kırsal alanlarda kesilenler ise kırsal tüketimde yer almıştır.

5. UYGULANMASI ÖNGÖRÜLEN BAŞLICA PROJELER :

517. Bu bölümde öngörülen hedeflerin ve ilkelerin gerçekleştirilmesi için uygulanması öngörülen başlıca projeler şunlardır.

(1) KÖY HAYVANCILIĞINI GELİŞTİRME PROJESİ :

618. Köy hayvancılığını geliştirme projesinin ilk dönemi kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanacaktır. Proje gereğince, mevcut hayvanların ıslahı, yem üretiminin geliştirilmesi, meraların düzenli otlamaya tabi tutulması, işletme tesislerinin tamamlanması öngörülmektedir. Proje gelişmekte olup, Üçüncü Plan döneminde uygulanacaktır. Proje bittiğinde bununla ilgili finansman yıllık programlarda konulacaktır.

(2) SÜT İŞLETMECİLİĞİ PROJESİ :

519. Tutarı 388,5 milyon TL. olan bu proje, önce nüfusu yoğun tüketim bölgelerinden başlayarak ele alınmış olup, damızlık hayvan yetiştirilmesi amacı ile birlikte yürütülecek ve diğer yörelere yaygınlaştırılacaktır.

(3) BESİ PROJESİ :

520. Üçüncü Plan dönemi sonunda 1 milyon koyun ile 1.2 milyon baş sığırtın besiyeye alınarak, besiyeye alınan hayvanlarda et üretiminin yüzde 35 dolayında artırılması ve kalitenin yükseltilmesi amacıyla taşıyan bu proje kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanacaktır.

TABLO: 160 — Yem Dengesi

Yem maddeleri üretimi	1967.			1972			1977			Ziincirleme Endeks (1967 TDN miktarı: 100)		
	Yem Miktarı 1000 ton	Yemdeki TDN miktarı 1000 ton	TDNnin yüzde dağılımı	Yem Miktarı 1000 ton	Yemdeki TDN Miktarı 1000 ton	TDNnin yüzde dağılımı	Yem miktarı 100 0 ton	Yemdeki TDN miktarı 1000 ton	TDNnin yüzde dağılımı	1972/67	1977/72	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Yoğun yemler (a)	5 111,9	37793	15,15	6321 [^]	4695,2	16,42	7683,2	5735,2	17,83	124,2	122,1	4,1
Samanlar	17 084,7	7266,8	29,12	20 174,0	6534,5	30,59	24 133,7	10 224,5	31,80	117,4	1193	3,7
Bıçılmış ot (Kültür ve mer'a)	3531,8	1740,8	6,97	4 122,3	2045,5	7,32	6486,4	3 247,3	10,10	117,5	158,7	a,7
Mer'a otlaması	17800,2	8630,9	34,57	17741,2	8602,0	30,81	17 876,2	8 669,0	26,96	99,6	101,1	0,3
Anıs, nadas ve benzer artık yemler	7559,4	3042,2	14,19	7 784,3	4147,9	14,86	8 970,7	4 278,3	13,31	117,1	103,1	0,6
	51088,0	24960,5	100,00	57 143,6	28 025,1	100,00	65 150,2	32 154,3	100,00	112,3	114,7	2,8
	1967			1972			1972			Zincirleme endeks		
	Gerçekleşme TDN tüketimi 1000 ton	Normal beslenme için TDN 1000 ton	TDN açığı 1000 ton	Tüketeceği Tahmin edilen TDN 1000 ton	Normal beslenme için TDN 1000 ton	TDN açığı 1000 ton	Tüketeceği tahmin edilen TDN 1000 ton	Normal beslenme için TDN 1000 ton	TDN açığı 1000 ton	1972/67	1977/72	ÜBYP yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Üretim hedeflerinden ge rektiği yem maddeleri tüketimi	24961	29 181 (b)	4220	28026	30 317 (b)	2291	32154(b)	32 154)(c)		112,3	114,7	2,8
TDN Gerçekleşme oranı tahmini			85,5			92,4			100,0			

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Yoğun yemler, tahıllar, baklagiller, kepekler, yağ küspeleri, melas, kurutulmuş pancar posası gibi yemleri kapsamaktadır.

(b) Mevcut hayvan topluluğunun normal beslenmesi için yaşama, büyüme, gebelik ve verim paylarını kapsamaktadır.

(c) 1995 yılına kadar olan dönemde sığırların % 85, koyunların % 70, kanatlıların 95 oranında yüksek verimli gelişmiş hayvanlara dönüşeceği hedef alınmıştır. 1977 yılından itibaren hayvan ıslahı çalışmalarında ulaşılan gelişme oranında normal beslenme düzeyinin de iğşeceği, bunun sonucu olarak 1977 yılında İcurulan yem dengesinin yine açık vereceği tahmin edilmiştir

TABLO : 161 — Hayvan Ürünleri İthalât Tahminleri

(CİF 1971 fiyatlarıyla. Milyon TL.)

Mallar	1967	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış, (Yüzde)	1977	Üçüncü Planı Yıllık ortalama artış, (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(6)
Damızlık hayvan	6,ö	10,0	9,0	20,9	15,9
Merinos yapağısı (a)	149,1	159,7	1,4	213,3	6,0
Kıl	12,3	6,2	-12,8	10,0	10,0
İpekböceği tohumu	1,4	1,6	1,4	1,6	1,3
Sperma	-	1,0	—	,1,6	8,6
Diğerleri	2,1	2,ö	3,6	3,0	3,7
TOPLAM	17,1,4	180,9	1,1	250,3	6,7

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.,

(a) Merinos yapağısı ithalât gerçekleşmesi 1967 yılında 8 400 ton olup, 1972 yılında 9000 ton ve 1977 yılında 12 000 ton dolayında olacağı tahmin edilmiştir.

(4) TÜRKİYE TAVUKÇULUĞUNU GELİŞTİRME PROJESİ:

521. Yumurta üretiminin artırılması ve et sorununun çözümlenmesinde tavuk etinden yararlanılması amacıyla hazırlanan bu proje ile mevcut kapasiteler genişletilerek, toplam sürü içinde kültür ırkı tavuk oranının hızla artması sağlanacaktır. Proje yurt çapında ve özel sektöre ağırlık verilerek uygulanacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

522. (1) Kalkınmada öncelikli yörelere ve hayvancılık bölgelerine ağırlık verilerek besi yapma, yaptırma, bunun için gerekli tesisleri ve et sanayiini kurma, yan ürünleri değerlendirme, genel fiyat politikası ile tutarlı olarak canlı stok ve destekleme alımları yapma çalışmaları Kamu iktisadi Teşebbüslerinden biri eliyle yürütülecektir.

(2) Canlı hayvan arzındaki mevsimlik ve yıllık dalgalanmalar, hayvancılık potansiyelinin geliştirilmesi gereği, üretici ve tüketici yöreler arasındaki büyük fiyat farkları gözönünde tutularak canlı hayvan alımları yapılacak ve etteki tavan fiyat uygulamasına son verilecektir. Alım fiyatlarının tesbitinde yöresel şartlar, girdi fiyatları, hayvan türleri gözönünde tutulacaktır, öte yandan, bu uygulamanın tüketici bakımından' doğurabileceği zararları gidermek üzere zamanında etkili tedbirler alınacaktır.

(3) Hayvancılık üretim artışının sağlanması ile ilgili olarak, özellikle yüksek verimli hayvanların yetiştirildiği yörelerde yetiştiricilerin ve koopepratiflerin «Hayvan Yetiştirme Birlikleri» halinde örgütlenmeleri sağlanacaktır.

(4) Düzenli hayvan alım ve satım yerleri, destekleme alım yerlerine ve sınaî tesislere uygun olarak gerçekleştirilecektir.

TABLO : 162 — Hayvan Ürünleri Üretimi Denge Tablosu

Değer : 1911 fiyatlarıyla Milyon TL.
Miktar : 1 000 Ton

Ürünün adı	Fizikî denge	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		(Miktar (1))	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4),		Miktar (6)	Değer (7)	
Canlı hayvan	Üretim (Toplam Arz) (a)	447,9	5 691,9	545,8	6952,0	4,0	730,1	9241,3	6,0
Eşdeğeri sığır	ihracat	12,0	194,6	—	—	—	—	—	—
ve koyun eti	Kırsal tüketim	208,9	2 654,7	207,2	2639,3	0,2	232,7	2945,4	2,3
	Gıda sanayiine	227,0	2884,7	338,6	4 312,7	8,3	497,4	6 295,9	8,0
Süt	Üretim (Toplam Arz) (a)	2 777,5	5007,8	3 377,6	6089,9	4,0	4429,5	7986,5	5,6
	Kırsal tüketim	1 019,2	3460,3	2 100,5	3 787,1	1,8	2411,3	4 347,6	2,8
	Gıda sanayiine	858,3	1547,5	1 277,1	2302,8	8,3	2 018,2	3638,9	9,6
Yapağı	Üretim	45,6	602,5	54,4	719,1	3,6	70,8	953,9	5,4
	İthalât	8,4	149,1	9,0	159,7	1,4	10,0	177,1	2,1
	Toplam arz	54,0	751,6	63,4	878,9	3,3	80,8	1131,4	5,0
	İhracat	1,9	25,1	—	—	—	—	—	—
	Kırsal tüketim	4,5	59,6	4,2	54,9	1,4	4,1	55,2	0,5
	Dokuma sanayiine	47,6	666,9	59,2	823,9	4,5	75,0	1 076,2	4,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) İthalat olmadığından üretim toplam, arz olarak alınmıştır. Üçüncü Plan döneminde camit hayvan ihracatı öngörülmemiştir.

Et ihracatı gıda sektöründe gösterimmiştir.

(5) (Hayvan birimi basma verimi artırmak için besleme şartlarının iyiye götürülmesi yanında ıslah çalışmalarına hız verilecektir. Kaynak kaybının önlenmesi amacıyla, belirli yörelerde ıslahı yapılan hayvanların yerlilerle karışarak yozlaşmamasını sağlamak için çalışmalar proje çerçevesinde yürütülecektir.

(6) Pazara dönük tavukçuluğun Üçüncü (Plan döneminde hızla geliştirilmesi 'gereği gözönünde tutularak, damızlık yetiştiriciliği desteklenecek, kooperatiflere ağırlık verilerek özel kesim teşvik edilecektir.

(7) Hayvan hastalıklarının sebep olduğu kayıpları asgarî düzeye indirmek amacıyla hayvan hareketlerinin kontrolü ve hastalıklarının eradikasyonu belirli projelere bağlanacak, bu çalışmaların hayvan ıslahı ve geliştirilmesi projeleri ile uyumu sağlanacaktır.

(8) Belirli ağırlık ve randımanın altındaki hayvanların kesimine engel olunacaktır. Kasaplığa ayrılan hayvanların belirli projeler çerçevesinde besiyeye alınması sağlanacaktır.

(9) Tarım «Bakanlığının hayvancılıkla ilgili personelinin ve özellikle veteriner hekimlerin yurt içinde çeşitli bölgelerin hayvancılık potansiyeli ile oranlı olarak dağılımı sağlanacaktır.

(10) Anayasa'nın 181. maddesi gereğince orman alanı dışına çıkarılacak sahalarını otlak ve mer'â haline getirilmesine öncelik verilecek, hayvancılığı geliştirme programına uygun olarak buralarda düzenli otlatma sistemi uygulanarak yetiştiricilerin yararlanması sağlanacaktır.

SU ÜRÜNLERİ

I. PLANLI DÖNEMDEKİ GELİŞMELER :

523. Balıkçılığın hukukî ve idarî yönlerini düzenleyen ve su ürünleri stoklarının korunması, üretimin artırılması ile araştırma, yayım, eğitim konularını kapsayan su ürünleri kanunu tasarıları ikinci Plan döneminin son yıllarında kanunlaşarak yürürlüğe konmuştur.

524. Balıkçıların can ve mal emniyetini sağlamak amacı ile ele alınan 'balıkçı barınaklarından iki Plan döneminde 11 adedi tamamlanmıştır. Bunlara ek olarak 3 barınağın inşaatı devam etmektedir. Balıkçıların üretimlerini daha iyi değerlendirmeleri amacıyla bu barınaklara bazı üst yapı tesisleri yapılması ikinci Plan dönemi sonunda ele alınmıştır.

525. İkinci Plan döneminde, modern teknolojiye uygun olarak balıkçılar elektronik cihazlarla donatılmış ve kaynakların tespitinde büyük bir gelişme görülmüştür.

526. Su ürünleri içinde ihracı önemli yer tutmakta olan bazı balıkların üretimi azalmış ve ihracatı geliştirilememiştir, ihracat olanaklarının artırılması için yeni çeşitlerin avlanması konusunda etüdler tamamlanmıştır.

527. İç sular balıkçılığında, potansiyelin ancak yüzde 28 i değerlendirilebilmektedir. Mevcut potansiyelin kullanımı ve geliştirilmesi için balık üretme merkezi projesi ele alınmıştır.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1982)

528. Balıkçılıkta kooperatifçiliğin önemi gözönünde tutularak Planlı dönemde bu konunun geliştirilmesi Üzerinde durulmuş, belirli bölgelerde (kooperatif ve birlikleri kurulmuş; ancak gelişme gerekli ölçüde yaygınlaştınamamıştır.

529. Gelecek on yıllık dönemde su ürünleri üretiminin yılda ortalama yüzde 8,4 oranında artabileceği tahmin edilmiştir. Bu tahmin, balık kaynaklarının envanter çalışması ve avlama teknolojisinde beklenen gelişmelere dayandırılmıştır.

530. Su ürünleri üretiminin 1980 de talebi karşılayabilmesi için açık deniz balıkçılığına Üçüncü Plan döneminde başlanması gerekmektedir. Bu düzeydeki üretim ile dengeli beslenme için gerekli hayvansal proteinin yüzde 8,2 si su ürünlerinden karşılanmış olacaktır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

531. Türkiye'de balık üretimi ve ihracatının diğer ülkeler ile karşılaştırılması Tablo 163 de, fert başına su ürünleri tüketimi ile ilgili karşılaştırmalar ise Tablo 164 de gösterilmiştir.

TABLO : 163 — Çeşitli Ülkelerde Baltık Üretimi ve İhracatı

	Üretim		İhracat	
	1906	1909	1966	1969
	(1)	(2)	(3)	(4)
Türkiye	123	185	0,3	6,8
İtalya	369	353	3,6	11,5
Fransa	805	746	18,8	16,7
Yunanistan	03	93	1,8	1,8
Bulgaristan	27	56	1,0	15,9
Portekiz	606	457	4,0	7,0
Romanya	37	40	--	--
İspanya	1 363	1486	0,7	11,3
Yugoslavya	46	44	1,6	1,2

Kaynak : FAO - Production Yearbook, 1970

TABLO : 164 — Çeşitli Ülkelerde Fert Basma Su Ürünleri Tüketimi

(Kg/Yıl)			
1. Türkiye	4,5	7. Belçika	8,0
2. Portekiz	20,0	8. Fransa	8,0
3. Norveç	20,4	9. İngiltere	9,0
4. Danimarka	120,8	10. İtalya	6,4
8. İsveç	20,8	11. B. Almanya	7,3
6. Japonya	30,7	12. Hollanda	5,5

Kaynak : FAO - Production Yearbook, 1970

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

532. Su ürünleri iç talebinin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 8,4 oranında artacağı tahmin edilmektedir (Tablo 165).

533. Üçüncü Plan döneminde yurtiçi talep iç üretimle karşılanabilecektir. Dönem sonunda su ürünleri yurtiçi talebinin yüzde 69 unun taze, yüzde 7 sinin konserve ve yüzde 20 sinin ise tuzlu olacağı tahmin edilmektedir.⁽⁸⁰⁾

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

534. Avlanan balık miktarına Ve artan yurt içi talebe bağlı olarak, Üçüncü Plan döneminde su ürünleri ihracatında büyük bir artışın olmayacağı, ancak yurt içinde tüketim alışkanlığı olmayan türlerin ihracatının gelişeceği tahmin edilmiştir.

535. Üçüncü Plan döneminde su ürünleri ihracat tahminleri Tablo 166 da gösterilmiştir.

2. ÜRETİM :

536. Türkiye'de su ürünleri avcılığı genellikle kıyılarda yapılmaktadır. Bu nedenle tabiat olaylarındaki değişmelere bağlı olarak üretimdeki dalgalanmaların Üçüncü Plan döneminde de devam etmesi beklenmektedir.

537. Üçüncü Plan döneminde su ürünleri üretiminin yılda ortalama yüzde 8,4 oranında gelişeceği tahmin edilmektedir. Üretimin dağılımı Tablo 167 de gösterilmiştir.

538. Bu tahminlerin yapılmasında balık stoklarının durumu ile avlanma teknolojisinde beklenen gelişmeler, üretimin değerlendirme olanaklarının belirli düzeyde arttırılacağı ve bunlara bağlı olarak alt yapı yatırımlarının Planın öngördüğü düzeyde tamamlanacağı kabul edilmiştir.

3. İTHALAT :

539. Üçüncü Plan döneminde su ürünleri ithali öngörülmemiştir.

4. YATIRIMLAR :

540. Su ürünlerinde üretim, değerlendirme, ulaşım, barınak ve pazarlama olanaklarının düzenlenmedi için Üçüncü Plan döneminde, özel kesim balıkçı kooperatifleri ve birlikleri ile kamu kesiminin toplam olarak 800 milyon TL. yatırım yapacağı tahmin edilmiştir.

⁽⁸⁰⁾ Talebin yüzde dördü, balık yağı ve balık unu olarak sanayi bölümünde yer almaktadır.

TABLO: 165 — Su Ürünleri Yurtiçi Talep Tahminleri (a)

Miktar : Bîn Ton

Değer : 1971 fiyatlarıyla Milyon TL.

	1967		1972		İkinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Su ürünleri iç talebi	125	281	171	380	6,5	256	576	8,4
Fert başına talep (Kg.)	3,8		4,5		3,4	6,0		5,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Toplam, talep ve ara arasındaki fark üretimde yer alan zayıttan ileri gelmektedir.

TABLO : 166 — Su Ürünleri İhracat Tahminleri

Miktar: Bin Ton

Değer : FOB 1971 fiyatlarıyla Milyon TL.

	1967		1972		İkinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
ÜRÜNLER	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1. Balıklar	—	—	3,4	30,1	—	4,0	37,0	4,2
2. Kabuklular	—	—	0,3	3,3	—	1,5	15,5	—
TOPLAM	9,6	91,6	3,7	33,4	—18,3	5,8	02,5	9,5

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 167 — Su Ürünleri Üretim Tahminleri

Miktar: Bin Ton

Değer : 1971 fiyatlarıyla Milyon TL.

	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	(6)	(7)	(8)
1. Deniz balıkçılığı	—	—	177	307	—	245	547	37,8	6,6
2. İç sular balıkçılığı	—	—	13	30	—	25	59	96,7	14,5
3. Kültür balıkçılığı	—	—	—	—	—	10	24	—	—
4. Kabuklular ve diğerleri	—	—	IX)	23	—	20	54	96,7	14,4
5. Toplam su ürünleri	155	349	200	450	5,2	300	675	50,0	6,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

541. (1) Avlama teknolojisi geliştirilecek, aramalar ve avlanmalar balık nesillerinin korunması ve balık arzında kararlılık sağlayacak biçimde düzenlenecektir. Bu konuda açık deniz balıkçılığı ve iç sular balıkçılığına önem verilecektir.

(2) Beslenme dengesi açısından su ürünlerinin, insan gıdası olarak tüketilmesi öncelik kazanmakla birlikte, bu yolla değerlendirmeye elverişli olmayan ürünler ile artıkların, balık unu sanayiinde kullanılması sağlanacaktır.

(3) Balıkçı barınak tesislerinden, balıkçıların can ve mal emniyetinin sağlanması yanında üretimin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin yapılarak bunların o yöredeki balıkçı kooperatifleri eli ile işletilmesi olanakları hazırlanacaktır.

(4) Balık avcılığında kooperatifleşme desteklenecek, kooperatif ve birliklerine balık avlamak, balık pazarlamasını düzenleyerek, balıkçılara ve tüketiciye yararlı olmak üzere balık avlama yerleri ile barınak ve tüketim merkezlerinde pazarlama ve konserve tesislerine sahip olmak veyaişletmek imkânı sağlanacaktır.

(5) Balık avlanma yerleri ile barınak ve tüketim yerlerindeki pazarlama tesislerinin kullanılmasında o yöredeki balıkçı müstahsil kooperatifleri ile birliklerine öncelik verilecektir.

(6) Kültür balıkçılığının özel zirai işletmelerde yer alması sağlanacaktır.

(7) Sünger avcılığı ve ürününün işlenmesi ve değerlendirilmesi ıslah edilecektir.

(8) Su ürünleri ile ilgili eğitim yaygınlaştırılacaktır.

ORMANCILIK

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

542. Planlı dönemde, ormanlarımızın korunması ve geliştirilmesi yanında, orman potansiyelini hızla değerlendirmek üzere, üretimi arttırmak ve böylece sanayiinin hammadde ihtiyaçlarını öz kaynaklarımızdan karşılama yönünde gelişmeler olmuştur. Orman kanununda tanınmış olan haklar, ormana dayalı sanayiinin gelişmesi karşısında, hammadde talebinin karşılanmasında önümüzdeki dönemlerde güçlükle karşılaşılabileceğini ortaya çıkarmıştır.

543. Planlı dönemde ormancılık üretiminde yılda ortalama yüzde 5,6 oranında bir gelişme öngörülmüş, buna karşılık yüzde 6.2 oranında gerçekleşme sağlanmıştır ⁽⁸¹⁾. Üretim artışı, Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 7 oranında olmuş, İkinci Plan döneminde ise yüzde 5,3 olacağı tahmin edilmiştir.

⁽⁸¹⁾ Bu artış piyasa ve orman köylülerine tanınan indirimli fiyatların ağırlıklı ortalamasına göre hesaplanmıştır. 19S2 yılı tahmindir.

544. Planlı dönemde, kullanacak odun ⁽⁸²⁾ tüketimi yılda ortalama yüzde 6,6 artmıştır. Buna karşılık, linyit ve LPG gazı gibi diğer yakıt maddelerinin kullanımındaki artış nedeniyle yakacak odun tüketimi azalmaya başlamıştır. Orman ürünlerinden kâğıt odunu talebi, diğerlerine oranla daha hızlı artmıştır. Bu talebin karşılanmasında, tomruk yerine daha ekonomik bir hammadde olan yakacak odundan aktarılan, sanayi odunu kullanılmaya başlanmıştır.

545. Planlı dönemde hammadde-sanayi ilişkileri iyi kurulmadığından, belirli yörelerde yerleşmiş sanayilerin hammadde ihtiyaçları güçlükle karşılanabilmektedir. Amenajman planı çalışmaları 1972 sonuna kadar tamamlanacağından, bu çalışma sonuçlarına bağlı olarak yürütülen «Ormanlık Ana Planı», hammadde-sanayi ilişkilerini daha düzenli bir duruma getirebilecektir.

546. Orman kaynaklarımızdan yararlanmanın düzenlenmesini sağlayan ve üretimin planlanmasına yön veren orman amenajman planı çalışmaları, planlı dönemde uygulanan modern envanter metotlarının yardımıyla öngörüldüğü şekilde, orman alanının tamamını kapsamıştır (Tablo 168).

547. Orman sınırlandırma ve kadastro çalışmaları alanında 1938-1962 döneminde yersel metodla toplam 3 839 936 Ha. orman alanının sınırlandırma ve kadastro yapılmış, buna karşılık Planlı dönemde, hava fotoğrafları yardımıyla bu çalışmalar 2 571 779 Ha. alanı kapsamıştır.

548. Üretimle yakın ilişkisi olan orman yolları yapımı. Birinci Plan döneminde, toplam olarak 20023 km., ikinci Plan döneminde ise 16316 km. olarak gerçekleştirilmiştir. Planlı dönemden önce yapılan yollarla birlikte toplam 63 598 km. yol yapılmış olmaktadır. Böylece toplam orman yolu ihtiyacının yüzde 40 ı karşılanabilmektedir.

549. Birinci Plan döneminde 150 813 Ha. ve İkinci Plan döneminde de 128405 Ha. olmak üzere toplam 279218 Ha. saha ağaçlandırılmıştır. (Tablo 168). 18.3 milyon Ha. orman alanının yüzde 60 kadarının ağaçlandırmayı gerektirecek ölçüde bozuk orman niteliğinde olması gözönünde tutulursa, Planlı dönemde yapılan ağaçlandırmaların yetersiz olduğu anlaşılır. Ayrıca, ağaç türleri seçiminde, sanayinin kısa dönemde hammadde ihtiyaçlarını karşılayabilecek türler yerine genellikle daha uzun sürede ürün alınabilecek ağaç cinslerine ağırlık verilmiştir.

TABLO : 168 — Planlı Dönemde Ormanlık Sektöründe Sağlanan Başlıca Gelişmeler

	Birim	1967'ye kadar	1972'ye	Planlı dönem
		toplam	kadar	
		(1)	(2)	(3)
Amenajman çalışmaları	Ha.	6 800 000	11 500 000	18 300 000 (a)
Sınırlandırma	Ha.	1 771 389	800 390	2 571 779
Ağaçlandırma	Ha.	150 813	128 405	279 218
Orman yolları	Km.	20 023	16 316	36 339

Kaynak : Orman Bakanlığı

(a) Amenajman çalışmaları sonucunda değişebilecektir.

⁽⁸²⁾ Yakacak odun dışında kalan genellikle sanayide kullanılan diğer tüm odun türlerini kapsamaktadır.

550. On yıllık planlı dönemde orman ürünleri ihracatında önemli bir artış öngörülmemiş; buna karşılık, yılda ortalama yüzde 14,4 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972-1995)

551. Planlı döneme kadar orman sanayiinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle, ormanlar genellikle yakıt ihtiyacının karşılanması ve toprak-su-bitki doğal dengesinin korunmasına yanan bir doğal kaynak olarak değerlendirilmekteydi. Sektörün başlangıcında da belirtildiği gibi ormanın çeşitli fonksiyonları yanında aynı zamanda sanayiye hammadde veren bir kaynak olarak görülmesi gerekmektedir. Perspektif dönemde ormancılığın bu yöndeki gelişmesinin ağırlık kazanması gerekmekte ve beklenmektedir.

552. Uzun dönem gelişme hedefleri saptanırken ormana dayalı sanayilerin ihtiyaçlarının öz kaynaklarımızdan karşılanması esas alınmıştır. Bu talebin karşılanması için gerekli kullanacak odun üretim miktarının, 1072 -1987 yılları arasında yılda ortalama yüzde 7,6 ⁽⁸³⁾ 1987 - 1985, döneminde ise yüzde 5,5 artması öngörülmüştür. Bu üretim düzeyine ulaşılabilmesi için; (i) Kullanacak odun üretim verimliliğinin ⁽⁸⁴⁾ yüzde 60 dan yüzde 70 e çıkarılması, (ii) Amenajman planlarında idare sürelerinin kısaltılması, (iii) Yakacak odun yerine, diğer yafat maddelerinin hızla ikamesi şartına bağlı olarak, yakacak odun tüketim fazlasının odun işleyen sanayiye yıldan yıla artan oranlarda aktarılması, (iv) Yurtiçi talebin perspektif dönemden sonraki yıllarda güvenle karşılanabilmesi için, özellikle hızlı büyüyen ağaç türlerinden oluşan ağaçlandırma projelerinin en kısa süre içinde geniş ve toplu alanlarda, uygulamaya konulması gerekmektedir.

553. Perspektif dönem ortalarında tomrukta bozulacak olan arz talep dengesinin korunabilmesi için, bugün hammadde gereğinin yüzde 75 kadarı tomrukla karşılanan kağıt sanayi ihtiyacının en kısa sürede tomruk yerine sanayi odunu ile karşılanması zorunlu görülmektedir. Buna ulaşılabilmesi için, bugünkü kullanacak - yakacak odun dengesinin, uzun dönemde değiştirilerek, 1995 te yüzde 80-20 oranına ulaşması öngörülmüştür (Tablo 169).

554. Ayrıca orman sınırlandırma çalışmalarının en kısa bir sürede tamamlanarak, orman-halk ilişkilerinin düzenlenmesi ve rasyonel arazi kullanımı olanaklarının sağlanması yolu ile ormanların yapısı iyileştirilmiş olacaktır.

555. Odun hammaddesinin maliyetini düşürmek amacıyla, birim alandan en çok üretimi sağlamak yöneliminde, istihdam ihtiyacı da gözönünde tutularak, belirli sanayi projelerinin hammaddesini sağlayacak yörelerde ileri üretim ve makina teknolojilerini daha çok kullanma yoluna gidilecektir.

⁽⁸³⁾ 1972 - 1987 döneminde yakacak odun ve ikincil ürünler dahil gelişme hızı yıllık ortalama yüzde 6,2, 1987 - 1995 döneminde ise yüzde 4,5 tir.

⁽⁸⁴⁾ Üretim sonunda elde edilecek kullanacak odun miktarının, ağacın dikili durumdaki hacmine oranıdır..

TABLO : 169 — Kullanacak - Yakacak Odun Dengesi

	Birim	1972	Yüzde	1977	Yüzde	1982	Yüzde	1987	Yüzde	1995	Yüzde
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Kullanılacak odun	Bin M ³ .	6089	38	10024	52	14 111	63	18307	70	28039	80
Yakacak odun	»	9945	62	9180	48	8415	37	7762	30	6885	20
TOPLAM	»	16034	100	19204	100	22526	100	26069	100	34924	100

Not: Kullanacak odun içinde, zamanla yakacak odundan aktarılacak miktar dahildir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

556. Türkiye ormanlarının en az yüzde 60 mm bozuk olması nedeniyle ortalama verim gücü düşüktür. Üretim, tüketim, orman alanı ve üretim oranı yönünden yapılan uluslararası karşılaştırmalar Tablo 170 de görülmektedir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

557. Talep tahminlerinin yapılmasında, kâğıt ve orman ürünleri sanayii, bunun içinde özellikle inşaat sektörünün talebi gözönünde tutulmuştur. Talep tahminleri Tablo 171 de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi yakacak odun talebinin toplam talep içindeki payının azalması, sanayi odunu talebinin artması ve yakacak odunun sanayi odunu talebinin karşılanmasına yöneltilmesi öngörülmüştür. Tomruk, sanayi odunu ve diğer mallar üretimi ile bunlara olan talep arasında fiziki denge sağlanmıştır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

558. 1972 de 82 milyon TL. olacağı tahmin edilen orman ürünleri ihracatının, 1977 de 132 milyon TL. na çıkması ve bunun içinde en büyük ağırlığın tel direği ihracatında olması beklenmektedir (Tablo 172).

TABLO : 170 — Ormanlıkta Uluslararası Karşılaştırmalar

Ülkeler	Orman alanı	Üretim	Üretim oranı (a)	Fert başına
	(Mil. Ha.)	(Mil. M ³ .)	(m ³ /Ha.)	tüketim (b)
	(1)	(2)	(3)	m ³ . (4)
Türkiye	18,3	16	0,88	0,47
A. B. D.	307	297	0,97	1,93
B. Almanya	7,3	27	3,72	0,66
Finlandiya	19,5	44	2,27	4,40
Fransa	13	26	1,99	0,65
İspanya	14,4	4,8	0,33	0,29
İsveç	23,5	64	2,73	2,30
İtalya	6	11	1,66	0,55
Yugoslavya	7,3	17	2,32	0,75
Yunanistan	2,5	3	1,20	0,40

Kaynak : United Nations/FAO (Wood : World Trends and Prospects; World Wood Journal; World Review -1911

(a) Toplam üretim miktarının, üretime sokulmayan alanları da kapsayan tüm orman alanına oranıdır,

(b) Tüketimde sanayiye giden ara malı ve yatırım malları dahildir.

TABLO : 171 — Ormanlık Sektörü Yurtiçi Talebi

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Mallar	Birim	1972		1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
		(1)	(2)	(3)	(4)	
Tomruk	Bin M3.	(4 950) 4 046	1 482	(7 800) 6 386	2336	9,5
Maden direği	Bin M3.	(525) 418	117	(935) 768	208	12,2
Tel direk	Bin M3.	60	26	97	42	10,1
Sanayi odunu	Bin M ³ .	(554) 375	109	(1 119) 840	219	15,0
Kâğıt odunu	Bin M3.	1 190		1 860		9,3
Yakacak odun	Bin ton	6 500	211	6 000	195	— 1,6
İkincil ürün			61		71	3,1
TOPLAM			2 006		3 071	8,9

Not: Parantez içindeki miktarlara, kâğıt odunu dahil edildiğinden, kâğıt odununa ait miktar ve değerler, ayrıca toplama sokulmamıştır.

TABLO : 172 — Ormanlık Sektörü İhracatı

(FOB 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Mallar	Birim	1972		1977		Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
		(1)	(2)	(3)	(4)	
Tomruk (a)	Bin M ³ .	28	32	—	—	.
Tel direği (a)		10	8	73	62	50,6
İkincil ürün			42		70	10,8
TOPLAM			82		132	10,0

(a) Stoktan ihraç edilecektir.

TABLO : 173 — Ormanlık Sektörü Üretimi

f 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birim	1 9 7 2		1 9 7 7		Uçüncü Plan Yüzde artışlar	
		Miktar	Değ-er	Miktar	Değ-er	Beş yıllık	Yıllık ortalama
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Tomruk	Bin M ³ .	(4 950)	1 482	(7 800)	2 338	57,8	9,6
		4 046		6i 386			
Maden direği	»	(525)	117	(935)	208	77,8	12,2
		418		768			
Tel	»	60	26	170	73	180,8	22,9
Sanayi odunu	»	(554)	109	(1 119)	219	100,9	14,9
		375		840			
Kâğıt odunu	»	1 190		1 860		56,3	9,3
Yakacak odun	Bin ton	6 500	211	6 000	195	— 7,6	— 1,6
İkincil ürün			103		132	28,2	5,1
TOPLAM			2 048		3 165	54,5	9,1

Not: Parantez içindeki miktarlara kâğıt odunu dahil edildiğinden, kâğıt odunu sütunundaki miktar ve değerler, ayrıca toplama sokulmamıştır.

2. ÜRETİM:

559. Üçüncü-Plan döneminde tüm orman ürünleri üretimi, Tablo 173 de görüldüğü gibi, yılda ortalama yüzde 9,1 oranında artmaktadır ⁽⁸⁵⁾

560. Üretim hedefinin gerçekleştirilmesinde, (i) Verimliliğin yüzde 60 dolayından 70-75 dolayına çıkarılacağı, (ii) Yeni orman alanlarının üretime açılacağı, (iii) Orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesi yönündeki çalışmaların devam edeceği varsayılmıştır. Üretim hedeflerinin gerektirdiği yol, mekanizasyon, taşıma ve depolama yatırımları yapılacaktır.

3. İTHALAT:

561. Orman ürünlerine olan talebin yurtiçi üretimle karşılanması esas alındığından, ithalât ancak ülkemizde yetişmeyen, bazı kullanımlar için gerekli olabilecek ağaç türlerini kapsamaktadır (Tablo 174).

*TABLO : 174 — Ormanlık Sektörü ithalâtı
(CİF 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Birim	1972		1977		Üçüncü Plan artış, yüzde	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
Tomruk	Bin m ³	3	3	5	5	10,8

4. YATIRIMLAR:

562. Ormanlık sektörü için, Üçüncü Plan döneminde öngörülen 3 088 milyon liralık yatırımın ayrıntıları Tablo 175 de verilmiştir.

*TABLO : 175 — Ormanlık Sektörü Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi Gerçekleşme	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan dönem hedefi
	(1)	(2)	(3)
Ağaçlandırma	440	621	1 028 (a)
Orman yolları	658	618	875
Makina	122	59	255
Diğerleri	479	458	930
TOPLAM	1 699	1 56	3 088

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Ağaçlandırma makinaları ve "Diğerleri" içinde yer alan tabii gençleştirme çalışmaları hariçtir.

⁽⁸⁵⁾ Bu üretim hedefine kavak üretimi dahildir

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

563. (1) Devletçe ormanları konumak ve devamlılığını sağlamak yanında her türlü orman ürünleri sanayiinin talebini özellikle kâğıt sanayii ve inşaat sektöründe darboğaz yaratmadan karşılamak üzere, üretim potansiyeli değerlendirilecektir. Üretim, taşıma, pazarlama gibi hizmetler, sanayiye en uygun maliyetle hammadde ve kuruluş yeri sağlayacak şekilde düzenlenecektir. Bu düzenlemede, aynı zamanda hammadde arzının sürekliliğini de sağlamak üzere, amenajman planları yeni bir anlayışla hazırlanacak; toplu ü: etim alanlarında, sanayinin amacına uygun olarak geliştirilecek optimal üretim metotları uygulanacaktır.

(2) Perspektif dönemde kurulması öngörülen orman ürünleri sanayiinin hammadde isteklerini karşılamak üzere, mevcut ormanların gayeye uygun olarak yenilenmesi projeleri ile hızlı gelişen ağaç türlerine dayalı geniş alanları kapsayan ağaçlandırma projeleri de geliştirilerek uygulanacaktır.

(3) Orman kaynaklarımızın devamlılığını sağlamak, hammadde kullanımını rasyonelleştirmek ve sanayiye verilecek hammaddenin maliyetini ucuzlatmak üzere, orman içi ve kenarındaki orman köylüleri ile diğer iak sahiplerine halen aynı olara'k ucuz tarife ile verilen hakların işlenmiş ürün olarak verilmesi olanakları geliştirilecek; bu hakların nakden verilmesi olanakları da araştırılacaktır.

(4) Anayasa'nın 131. maddesine göre, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanları ile hayvancılıkta kullanılmasında ekonomik yarar bulunan alanlar ve şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler orman rejimi dışına çıkarılacaktır.

(5) Planda öngörülen hedeflere ulaşılmasında, orman-köylü ilişkileri tüm kuruluşlarla işbirliği yapılarak düzenlenecek ve ana planlara bağlanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MADENCİLİK

564. Ham petrol ve diğer madenlerin aranma, işletme ve her türlü cevher zenginleştirme işlemleri madencilik sektörü kapsamında bulunmaktadır. Birinci Plan döneminde bu kapsama bazı metaller ⁽⁸⁶⁾, petrol ürünleri ve petrol taşıması alınmıştır. 1905 yılı programı ile petrol ürünleri ve İkinci Plan döneminde metallerin tümü ⁽⁸⁷⁾ madencilik sektörü kapsamından çıkartılmıştır. Üçüncü Plan döneminden itibaren ham petrol taşımaları da sektör dışında tutulacaktır.

565. Madencilik sektörü mallan başlıca metal madenleri, birincil enerji kaynakları ve metal dışı madenler ana bölümleri olarak incelenmektedir. Yapı taşları, metal dışı madenler kapsamında bulunmaktadır.

566. Uzun dönemli perspektifte madencilik sektörünün sanayi ve jtarımın taleplerini karşılamaya dönük gelişme göstereceği öngörülmekte, özellikle ilk on yıllık dönemde metal madenlerinde çok hızlı bir gelişme hedef alınmaktadır. Yeni Strateji'ye uygun olarak, temel enerji hammaddeleri üretiminde kamu kesimine öncelik verilmekte sektör hedeflerine ulaşılmasında kamu yatırımları ağırlık kazanmaktadır ⁽⁸⁸⁾. Madenlerin, giderek daha büyük oranda işlenmesi sağlanmakta ve Üçüncü Plan döneminin en önemli faaliyetleri kömür, petrol, demir, bakır, alüminyum, çinko ve tungsten alanında yoğunlaştırılmaktadır. Böylelikle madencilik sektörünün gayrisafi yurtiçi hâsıla çindeki payı 1972 de yüzde 1,85 den, 1977 de yüzde 2,41 e çıkmaktadır.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

567. Birinci ve İkinci Planda öngörülen Maden Kanununun ve bu Kanunu yürütmekle görevli kuruluşun yeniden düzenlenmesi 1971 yılı sonuna kadar gerçekleştirilememiştir. Ayrıca Plan ve Programlarda öngörüldüğü halde, Taşocaklan Tüzüğü yürürlükten kaldırılarak ilgili konular Maden Kanunu kapsamına henüz alınmamıştır. Aynı şekilde Maden Bankası geliştirilmemiş, sektörün finansman güçlüğü devam etmiştir. Maden alanlarının hareketsiz bırakılması planlarda önerilen tedbirlere rağmen önlenememiş, dış satış örgütlerinin güçlendirilmesi sağlanamamıştır.

⁽⁸⁶⁾ *Cıva ve antimuan*

⁽⁸⁷⁾ *Metallerin tümü 1969 yılından itibaren madencilik sektörü dışında kalmıştır.*

⁽⁸⁸⁾ *Yeni Strateji, Prg. 7.35*

TABLO: 176 — Planlı Dönemde Madencilik Sektörü Üretiminde Gelişmeler

MADENLER	(Bin Ton)						
	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan Yıllık ortalama. artış, yüzde	
	1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
METAL MADENLERİ							
Antimuan (Tüvönan)	3,4		16,2	36,6	75,0	35,0	16,7
Bakır (Tüvönan)	769,0		996,5	5,3	407,0		
(Konsantre)			93,3			120,0	5,2
Civa (Tüvönan)	19,6		55,6	23,2		130,0	18,5
Demir (Satılabilir)	813,0	2000,0	1 527,6	13,4	3200,0	3200,0	15,9
Krom (Tüvönan)	527,0	550,0	632,2	3,7			
(Konsantre)			200,0			541,0	22,0
Manganez (Tüvönan)	21,0	85,0	18,2	— 2,7	120,0	20,0	1,9
Pirit (Satılabilir)	107,0	210,0	125,0	3,2	500,0	75,0	— 9,7
METAL DIŞI MADENLER							
Alçı taşı (Jips)	140,0		275,0	14,5		650,0	18,8
Asbest (Tüvönan)	0,8		3,9	37,3	20,0	9,0	18,2
(Lif)			1,4			4,0	
Barit			31,6		14,0	41,0	5,3
Bor tuzlan (Tüvönan)	136,9		287,6	16,0	425,0	700,0	19,5
Dolomit	30,9		83,1	21,9		325,0	31,4
Kaolen	20,0		38,7	14,1		200,0	38,9
Killer (Ref+Ser)			39,7			40,0	0,1

TABLO : 176 — (Devam)

	1 9 6 7		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	
	1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
MADENLER	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Kireçtaşı	676,0		1 266,0	13,4		2 000,0	9,6
Kükürt	18,5	30,0	25,0	6,2	26,0	55,0	7,0
Manyesit (Tüvönan)	20,4		87,6	33,8	37,5	225,0	20,8
(Kalsine+Sinter)			22,4			100,0	
Mermer	16,0		50,0	25,6	70,0	125,0	20,1
Sodyum sülfat	7,0		11,3	10,0		25,0	17,2
Tuğla, kremit toprakları	3 900,0		6 800,0	11,8		1 250,0	12,9
Tuz	546,5		637,3	3,1		660,0	0,7
Zımpara	10,4	12,0	31,1	24,5	80,0	11,0	28,7
BİRİNCİL ENERJİ KAYNAKLARI							
Taşkömürü (Satılabilir)	3 893,0	4 700,0	4 893,2	4,7	6 250,0	4 800,0	— 0,4
Linyit (Satılabilir)	2 979,0	5 900,0	4 750,0	9,8	8 500,0	6 500,0	6,5
Ham petrol	595,4		2 041,0	27,9	6 000,0	3 500,0	11,4
Üretim değeri toplamı (1971 fiyatları ile Mil. TL.)	1523,2	2 392,8	2 835,3	13,3	4 969,2	4 506,7	9,6 (a)

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1967 yılı gerçekleştirmelerinde görülmeyen ancak 1972 yılında görülen malların değer toplamı 1972 yılı için 589 milyon TL. dir. Bu fark ortadan kaldırıldığında 1967 yılı sektör mal kapsamına göre üretim artış hızının ikinci Plan dönemi için yılda ortalama yüzde 8ft olması beklenmektedir.

568. Birinci Plan döneminde maden üretiminin yılda ortalama yüzde 7,6, ikinci Plan döneminde ise yüzde 11,0 artması öngörülmüştür. Gerçekleşme, [Birinci Plan döneminde yüzde 13,3 olmuştur ⁽⁸⁹⁾. İkinci Plan döneminde ise yüzde 8,0 dolaylarında olması beklenmektedir ⁽⁹⁰⁾. Maden üretim gerçekleştirmeleri Plan hedefleriyle karşılaştırmalı olarak Tablo 176. da verilmiştir.

569. Planlı dönemde metal madenleri üretiminde iç talebe bağlı olarak, krom, civa ve antimonu önemli artışlar olmuştur, ihracat olanakları nedeniyle metal dışı madenlerden bor tuzları, zımpara ve mermer üretiminde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Birincil enerji kaynaklarından taşkömürü, linyit ve ham petrol üretiminde ise Plan hedeflerine ulaşamamıştır. Planlı dönemde maden üretiminin yapısı Tablo 177 de verilmiştir.

*TABLO : 177 — Madencilik Sektörü Üretim Yapısı
(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.)*

	1962	Sektördeki payı (Yüzde)	1972	Sektördeki payı (Yüzde)	1962 – 72 ortalama yıllık artış hızı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Metal madenleri	2070	13,6	770,5	17,1	14,0
Metal dışı madenler	209,0	13,7	1 254,5	27,8	19,6
Birincil enerji kaynakları	1 107,1	72,7	2 481,7	55,1	8,4
Toplam	1 523,2	100,0	4 506,7	100,0	11,5 (a)

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1962 yılı sektör mal kapsamına göre üretim artış hızı yüzde 9.8 olmaktadır.

570. Planlı dönemde, maden talebinin yılda ortalama yüzde 9,4 artacağı tahmin edilmiş, gerçekleşen? yılda ortalama yüzde 10,0 dolayında olmuştur.

571. Planlı dönemde, gübre sanayiinin talebine bağlı olarak fosfat ve pirit, inşaat sektörü talebine bağlı olarak tuğla ve kiremit toprakları ile mermerin yurtiçi tüketiminde önemli artışlar olmuştur. Demir - çelik sanayiindeki hızlı üretim artışları, demir cevheri talebini 400 bin tondan 3 milyon tonun üzerine çıkarmıştır. Enerji talebi ise, ham petrol tüketimini '3 milyon tondan 11 milyon tona yükseltmiştir.

572. Planlı döneme geçişte maden ihracatında krom, pirit ve bor tuzları önemli bir yer tutarken, 1972 yılı sonlarında bunlara manyezit ve kurşun - çinko ihracatı eklenmiş, 'buna karşılık iç talebin artışı nedeniyle pirit ihracattaki önemini kaybetmiştir.

⁽⁸⁹⁾ Petrol ürünleri ve metaller hariç

⁽⁹⁰⁾ Bakınız Tablo 176 Dipnotu

573. (Maden ithalâtında, ham petrol ve fosfat en önemli yeri tutmaktadır. 1962 yılında 2,3 milyon ton olan ham petrol ithalâtının 1972 yılında 7 milyon tona, 1962 yılında 31 bin ton olan fosfat ithalâtının 550 bin tona çıkması beklenmektedir (Tablo 117®). Ayrıca İkinci Plan döneminde yüksek nitelikli demir cevheri ithalâtı 'başlamıştır. Planlı dönemde Madencilik: 'Sektörü yatırımları Tablo 187 de gösterilmiştir.

*TABLO : 178 — Madencilik Sektörü İthalâtında Hedef ve Gerçekleşme
(Bin Ton}*

	İkinci Plan hedefi 1972	Gerçekleşme tahmin: 1972	Gerçekleşme oranı, yüzde
	(1)	(2)	(3)
Ham petrol	4 000	7 000	175
Fosfat	1 600	550	34
Aspest	2	22	1 100

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞMELER: (1972 - 1995)

574. Madencilik, Türkiye'nin en eski sanayi dallarından biri olduğu gibi, dünyanın ilk maden işletmeleri de Anadolu topraklarında bulunmaktadır. Bugüne kadar çeşitli medeniyetler elinde işletilmiş bulunan binlerce eski maden ve izalbe tesisleri, bugünün imadcn arama çalışmalarına rehberlik edebilecek nitelikte bulunmaktadır. Türkiye'nin jeolojik durumu, çeşitli ve zengin maden kaynaklarına sahip olmamız gerektiği görüşünü ortaya koymaktadır. Madencilik sektörü çalışmalannm uzun dönemdeki temel ilkesi, geniş potansiyeli hızla ortaya koyucu gelişmeleri düzenlemektedir.

575. Metal madenleri konusunda, temel metal üretimini uzun dönemde artırma hedefinin ilk aşaması olarak, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde etkin bir arama ve işletme programının gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Demir, bakır, alüminyum, çinko, kurşun, tungsten, nikel, antimon ve civa geliştirilecek olanların başında gelmektedir. Ayrıca uzun dönemde enerji kaynaklarını geliştirme programı çerçevesinde uranyum ve toryum'un kullanma olanakları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

576. Metal dışı madenler ise, sanayileşmenin gerektirdiği çok çeşitli yeni mineralleri kapsamaktadır. Bunlara kamu olarak önem verilmesi ve özellikle ihracata dönük gelişme projelerinin uygulanması gerekli 'görülmetedir. Bunlardan özellikle (Bor tuzları, manyezit ve mermer kaynaklarının ihracata dönük olarak geliştirilmesi öngörülmektedir, Ayrıca, gübre sanayiinin gelişmesi fosfat ve pirit talebini büyük ölçüde; arttırmaktadır.

577. Birincil enerji kaynaklarından ham petrol yatırımlarının hızlandırılmasıyla üretimde gelişme beklenmektedir. Jeolojik yönden petrol umulan yörelerin yeterince aranmaları, uzun dönemli gelişme yönünden gereklidir.

578. Uzun dönemde, enerji ve sanayi maddesi olarak önemi dünya ölçüsünde hızla artan, doğal ıgaz kaynaklarından yararlanılmasına olan ihtiyaç ve olanakların Türkiye'de de önem kazanması beklenmektedir.

579. Halen tespit edilmiş geniş kömür kaynaklarına ıgöre, on yıl sonra yıllık kömür üretiminin 40-50 milyon ton düzeyine çıkarılması mümkündür. Bu potansiyelin kullanılmasına diğer enerji türleri ile karşılaştırmalı olarak öncelik verilecektir.

580. Madencilikte uzun dönemli hedeflerin gerçekleştirilmesi için arama ve işletme tekniklerinin .geliştirilmesi ve öngörülen hedeflere yöneltilmesi gerekmektedir.

*TABLO : 179 — Madencilikte Uzun Dönemli Gelişme Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)*

	1972	1977	1982
Metal madenleri	0,8	2,5	6,3
Metal dışı madenler	1,2	2,7	4,7
Birincil enerji kaynakları	2,5	4,0	6,0
Üretim toplamı	4,5	9,2	17,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not: Madenciliğin doğal kaynaklara bağlı özelliği dolayısıyla ayrıntılı tahminler 1982 yılından öteye yürütülememiştir.

Tablo : 180 — Çeşitli Madenlerde Dünya Taleplerinin Gelişme Endeksleri

Madenler	1960 yılı	2000 yılı
	(1938 = 100)	(1960 = 100)
Alüminyum	650	633
Krom	320	—
Fosfaf	310	—
Demir	236	260
(Bakır	160	265
Çinko	150	—
Petrol	—	310
Doğal gaz	—	262
Kömür	—	165

Kaynak : World Prospects for Natural Resources, R.J.F. {Resources for Fütura), 1966

581. Uzun dönemde, öncelikle sanayiın temel mallarını üreten metalürji tesislerinin kurulması hedef alınmaktadır. .Bu nedenle, 1972 - 1982 döneminde metal madenleri için yoğun bir program uygulanması öngörülmüştür. Daha sonraki dönemlerde 'bu gelişmenin nispeten yavaşlaması beklenmektedir. Bunun yanında metal dışı madenler ve birincil enerji kaynakları talebinin 19(72-1995 döneminde yılda ortalama yüzde 9 dolayında bir gelişme göstereceği tahmin edilmiştir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

582. Türkiye'de düşük yatırım düzeyine karşılık, 'bugüne kadar ortaya konulan maden rezervi bazı mineraller bakımından, dünya ölçüsünde önem taşımaktadır. Dünya bor tuzu ve lüle taşı rezervlerinin yarısından çoğu Türkiye'dedir. Bakırda İbuprofen oranının yaklaşık olarak yüzde 5 ve civarda yüzde 15 olduğu tahmin edilmektedir ⁽⁹¹⁾. Jeolojik olanaklar gözönüne alındığında maden potansiyelinin büyümesi beklenmektedir.

583. Sanayileşmenin dünya ölçüsünde yaygınlaşması ve nüfusun artışı sonucu, dış ticaretin gelişmesi ve özellikle deniz taşıma ücretlerinin büyük ölçüde düşürülmesi; gelişmemiş ülkelerin el değmemiş doğal kaynaklarının işletmeye açılmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak, nüfusun yoğun olmadığı geniş kara parçalarında, doğal kaynakların aranmasının önemi artmakta, bu ülkelerde ibugün modern alt yapı ve şehirleşme ile dev kapasiteli maden ve enerji kaynakları işletmeleri kurulmaktadır. Karaların son 10 yıl içindeki bu hızlı istismarı, uluslararası denizlere yönelmiştir. Ayrıca, madenlerin kazandığı önem, uluslararası ticaret ilişkileri yanında yeni siyasal etkiler de doğurmaktadır.

584. Belirtilen anlamdaki gelişmelere konu olan bölgeler Kanada, Avustralya ve Sibirya başta olmak üzere Asya, Afrika ve G. Amerika'nın gelişmekte olan bölgeleridir. Buralarda dünya maden piyasasının dev şirketleri çeşitli petrol, doğal gaz, nikel, bakır veya kömür madenlerinin değerlendirilmesine çalışmaktadırlar.

585. Teknolojik gelişmeye paralel olarak yeni inalların üretimi planlanmakta, bazı madenlerin önemi zamanla değişmektedir. 1938 – 1960 döneminde çeşitli madenlerin dünya tüketimi endeksleri 2000 yılına ait tahminlerle birlikte Tablo 180 de gösterilmiştir. Bazı ülkelerin çeşitli madenlerle ilgili ihracat ve ithalâtı Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 181 de ve üretim karşılaştırmaları Tablo 182 de verilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

586. Üçüncü Plan'da Madencilik Sektörü ile ilgili hedefler belirlenirken : (i) Maden Kanununun değiştirilmesi; (ii) Petrol Kanununun değiştirilmesi; (iii) Maden kaynaklarının işletilmesinde yerli sanayi talebinin karşılanmasına ağırlık verilmesi, (iv) Yerli enerji kaynaklarından öncelikle yararlanılması; (v) Uzun dönemde sanayii eşmenin gelişmesine uyumlu olarak maden aramalarına ağırlık verilmesi; (vi) Metal dışı maden talebinin yerli kaynaklardan karşılanması; (vii) öncelikle, bilinen rezervlerin işletmeye açılması ve hızla tevsi edilmesi; (viii) Demir ve kömürün kamu öncülüğünde geliştirilmesi, (ix) Kamu petrol aramalarına, önceki Plan dönemlerine oranla daha büyük ağırlık verilmesi esas alınmıştır.

⁽⁹¹⁾ *Bu yüzdeler dünyadaki ve Türkiye'deki yeni aramalara göre değişebilecektir*

Tablo : 181 – Bazı Ülkelerin 1969 Yılı Madencilik Dış Ticaret Durumu
(Milyon Dolar)

	İhracat				İthalat			
	Türk.	Yunan.	Yugos.	İsp.	Türk.	Yunan.	Yugos.	İsp.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Kükürt	1,3	2,0	0,9	13,3	1,0	7,7	1,9	3,4
Pirit, abrazipler	11,6	20,0	7,3	12,8	—	0,2	0,6	1,2
Demir cevheri	0,1	0,5	1,2	11,9	—	6,9	3,8	11,6
Demir dışı metal cevheri	16,6	14,3	23,2	2,7	0,3	2 Q	14,9	60,8
Ham petrol	—	—	3,8	—	36,9	75,5	51,5	447,6
Gübre ham maddeleri	—	—	—	—	1,8	5,1	11,9	21,9
Taş, kum, çakıl	—	—	—	—	1	0,9	1,5	3,8
Madencilik toplamı	29,6	36,8	36,4	40,7	40,8	96,7	86,1	550,3

Kaynak : OECD Trade Statistic.

TABLO : 182 — Bazı Ülkelerin Çeşitli Maden Üretimleri(1970)

(Bin Ton)

Kurşun (a) (h)		Çinko (a) (h)		Bakır (a) (h)	
A. B. D.	525	Kanada	1 139	A. B. D.	1 548
S. S. C. B.	470	S. S. C. B.	550	S. S. C. B.	925
Avusturalya	450	A. B. D.	496	Şili	686
Kanada	351	Avusturalya	484	Zambiya	684
Meksika	177	Peru	317	Kanada	613
Türkiye	7	Türkiye	25	Türkiye	31
Dünya T.	3410	Dünya T.	5 344	Dünya T.	6 335
Demir (b) (h) (1969)		Boksit (a)		Krom (c)	
S. S. C. B.	186 000	Jamaika	11 821	S. S. C. B.	2 200
A. B. D.	90 669	Avusturalya	9 396	G. Afrika	1 350
Fransa	55 474	Surinam	6 022	Filipinler	550
Avusturalya	37 593	S. S. C. B.	5 400	Rodezya	400
Kanada	36 271	Guyan	4 309	Türkiye	500
Türkiye	2 502	Türkiye	—	Dünya T.	5 700
Dünya T.	701 000	Dünya T.	58536		
Ham Petrol (1971 - Milyon (d) Ton)		Taşkömürü (e)		Manyezit (1968) (f)	
A. B. D.	473	A. B. D.	539	A. B. D.	Bilinmiyor
S. S. C. B.	372	S. S. C. B.	478	S. S. C. B.	3 300
Iran	226	İngiltere	145	Çekoslovakya	2 000
S. Arabistan	223	Polonya	140	Avusturya	1 705
Venezüella	187	B. Almanya	117	Çin H. C.	990
Türkiye	4	Türkiye	5	Türkiye	130
Dünya T.	2478	Dünya T.	1 812	Dünya T.	11 145 (g)

Not: Tablo, genel bir bilgi verebilmesi bakımından üretimde ilk beş sırayı alan ülke, Türkiye ve Dünya toplamı olarak hazırlanmıştır.

(a) Metal Statistics 1960-1970 (Metalgesellschaft)

(b) D.P.T. Metal Madenciligi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan 1972

(c) Mining Annual Review 1971

(d) B.P. Statistical Review of the World Oil Industry. 1971

(e) Taşkömürü Raporu 1972. M. M. Odası Yayınları No. 7

(f) Minerals Yearbook 1968-1969

(g) A.B.D. Hariç

(h) % 100 metal eşdeğeri olarak cevher üretimi

1. TALEP:**(1) İÇ TALEP :**

687. Üçüncü Plan döneminde metal madenleri talebi, metal dışı madenler ve birincil enerji kaynaklarından daha büyük bir hızla gelişecektir. Demir, baskır ve krom talebindeki hızlı artış, bu madenlerin imalat sanayiine yönelecek olan, metalürji sanayiinin hammaddeleri olma özelliğinden ileri gelmektedir. Metal madenlerindeki bu hızlı artışın sonucu olarak toplam madencilik yurtiçi talebinin yılda ortalama yüzde 13,4 artması beklenmektedir (Tablo 183).

688. Metal dışı madenlerde gübre talebine paralel olarak pirit ve fosfataki ve dış talebe bağlı olarak bor tuzlarındaki artış önem kazanacaktır.

689. Birincil enerji kaynaklarından linyit'e olan talep, yeni stratejide enerji talebinin öncelikle yerli kaynaklardan karşılanması ilkesi çerçevesinde önemli ölçüde artacaktır. Ayrıca, metalürji sanayiinin taş kömürü talebinde önemli artışlar beklenmektedir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

590. Üçüncü Plan döneminde ihracat, özellikle, metal dışı madenlere yönelecektir. Buna paralel olarak Üçüncü Plan döneminde ihracatta yıllık ortalama yüzde 17.0 oranında artış öngörülmüştür (Tablo 184). Bor tuzları (kolemanit, boraks 46, boraks 65)⁽⁹²⁾, sinter manyezit, krom, tungsten ve mermer ihraç edilecek başlıca madenler olacaktır. Boraks 46, boraks 65, tungsten, nikel ve talk Üçüncü Plan döneminde ihracata yeni yönelecek madenlerdir.

2. ÜRETİM :

591. Yeni Strateji'deki, sanayi hammadde talebinin yerli kaynaklardan karşılanma ilkesine uygun olarak, önümüzdeki dönemde madencilik üretiminde büyük atılımlar gerekmektedir. Buna uyumlu olarak Üçüncü Plan döneminde, maden üretiminin yılda ortalama yüzde 15,3 hızla artması hedef alınmıştır (Tablo 185).

592. Metal madenciliğinde yeni demir, krom, boksit ve bakır yataklarının büyük kapasitelerde işletilmesi gerekmektedir.

593. İhracat ve yerli sanayi talebine bağlı olarak metal dışı madenlerden bor tuzları, fosfat, pirit, asbest, bentonit (aktif olmayan), mermer ve dolomitte önemli üretim artışları öngörülmüştür.

594. Birincil enerji kaynaklarından linyit üretimi enerji talebine bağlı olarak büyük bir artış göstermektedir. Taşkömürü üretim hedefinin saptanmasında, metalürji sanayiinin talebi esas alınmıştır. Yerli kaynaklardan ham petrol ve doğal gaz aramalarına ve üretimine verilen önem, Üçüncü Plan döneminde daha da artacaktır.

595. Boraks 46, boraks 65, fosfat, bentonit (aktif), zirkon, titan, nikel ve tungsten'in Üçüncü Plan döneminde üretimine başlanacaktır.(1).

⁽⁹²⁾ Boraks 46; yüzde 46 B₂O₃ Boraks 65; yüzde 65 B₂O₃ içeren tinkal konsantresi anlamında kullanılmıştır

*TABLO: 183 — Madencilik Sektörü Yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1972 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde (5)
Metal madenleri		766,6		2 095,4	22,3
Metal dışı madenler		1273,9		2 417,4	13,7
Birincil enerji kaynakları	2 359,5	3 437,1	7,8	5 746,8	10,8
•EOFlıAM	3038,2	5 477,6	12,5 (a)	10 259,6	13,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1967 yılı sektör mal kapsamına göre artış hızı yılda yüzde 8,5 olmaktadır.

*TABLO : 184 — Madencilik Sektörü İhracat Tahminleri
(FOB 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde (5)
Metal madenleri	210,7	279,7	5,8	436,4	9,3
Metal dışı madenler	174,8	238,3	6,4	697,3	24,0
TOPLAM	385,5	518,5	6,1	1 133,7	17,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 185 - Madencilik Sektörü Üretim Tahminleri

	1967	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
					Beş Yıllık	Yıllık Ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Metal madenleri	338,3	770,5	17,9	2531,8	228,6	26,8
Metal dışı madenler	441,4	1 254,5	23,3	2 640,0	110,4	16,0
Birincil enerji kaynakları	2055,6	2 481,7	3,8	3 996,8	61,1	10,0
TOPLAM	2 835,3	4 506,7	9,6 (a)	9 168,6	103,4	15,3

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1967 yılı sektör mal kapsamına göre artış hızı yılda yüzde 8,0 olmaktadır.

TABLO : 186 – Madencilik Sektörü İthalat Tahminleri

(CIF 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

	1967	1972	İkinci Plan Yıllık ortalama Artış (yüzde)	1972	Üçüncü Plan Yıllık ortalama Artış (yüzde)
Metal madenleri	1,7	302,8	--	--	--
Metal dışı madenler	69,5	274,6	31,6	474,7	11,6
Birincil enerji kaynakları	763,9	955,0	4,6	1 750,0	12,9
TOPLAM	835,1	1 532,4	12,9	2 224,7	7,7

3. İTHALAT :

596. Üçüncü Plan dönemi toplamı maden ithalâtında yılda yüzde 7,7 dolaylarında artış beklenmektedir. (Tablo 186). 1977 yılında metal madenleri ithalâtına son verilmesi hedef alınmış, metal dışı madenlerde ise Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 11,6 ithalât artışı gerekli görülmüştür.

4. YATIRIMLAR :

597. 1963-1972 döneminde 1971 yılı fiyatlarıyla madencilik sektöründe 10.0 milyar TL. lık yatırım yapılmıştır. Üçüncü Plan döneminde öngörülen 16.3 milyar TL. li'k yatırım, geçen iki plan dönemi toplam yatırımlarına göre, yüzde 63.2 artış göstermektedir (Tablo 187).

598. Üçüncü Plan dönemi yatırımları sırasıyla metal madenleri, kömür petrol ve metal dışı madenlerde yoğunlaşacaktır. Metal madenlerinde yatırımlar, başlıca demir ve bakır madenleri arama ve işletmeciliğinde toplanmıştır. Metal dışı madenlerde fosfat, bor tuzları ve manyezit önemli yatırımlar gerektirmektedir.

TABLO : 187 — Toplam Madencilik Yatırımları (a)

(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi yatırımları gerçekleşme	İkinci Plan dönemi yatırımları gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Arama	1 802,2	2 561,1	6 530,0 (b)
İşletme	2 672,4	2 961,0	9 770,0
TOPLAM	4 474,6	5 528,1	16 300,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Birinci ve ikinci Planlardaki sektör kapsamları, Üçüncü Plan sektör kapsamına göre düzenlenerek, yatırım değerleri bulunmuştur.

(b) Bu miktarın 60 milyonu kömür, 100 milyonu demir, 100 milyonu petrol ve doğal gaz ve 350 milyonu diğer madenlerde olmak üzere toplam 610 milyon TL. sı teknolojik araştırma tesisleri için ayrılmıştır.

599. Madencilik üretiminin artarak devamını sağlamak amacıyla bu dönemde toplam yatırımın yüzde 40'ünün maden aramalarına ayrılması öngörülmüştür. Aramaların toplam madencilik yatırımları içindeki payının daha sonraki plan dönemlerinde azalması beklenmektedir.

600. Bu yatırımlarla madencilik sektöründe (i) Divriği demir cevheri konsantrasyon ve pellet projesinin 1974 yılında işletmeye geçirilmesi, (ii) Hasan Çelebi demir cevheri aglomerasyon tesisleri projesinin en geç 1974 yılında tamamlanarak 1976 yılından itibaren üretimin sağlanması (iii) Divriği-Hekimhan demir cevheri değerlendirme olanaklarından sünger demir üretimi yönünden yararlanılmasına başlanması, (iv) Manganez cevheri üretiminin geliştirilmesi, (v) Taşkömürü havzası üretim master planının hazırlanması ve yürürlüğe konulması, (vi) Elektrik enerjisi üretimine dönük olarak Soma, Tunçbilek Seyitömer ve Çan linyit işletmelerinin tevsi edilmeleri ve Afşin-Elbistan linyit işletmesinin üretime geçirilmesi, (vii) Doğal gazdan geniş çapta yararlanılması, (viii) Ham petrol arama ve üretim yatırım hedeflerinin öncelikle gerçekleştirilmesi, (ix) Volfram üretiminin 1974 yılında başlaması, (x) Doğu Karadeniz bakır alanlarında Espiye, Çayeli ve Harköy işletmelerinin üretime geçirilmesi, (xi) Batı Kastık fosfat işletmesinin en geç 1975 yılı başında üretime başlatılması, (xii) Mermer projesinin 25 bin m³/yıl üretimle en geç 1975 yılında işletmeye açılması, (xiii) Kefdağı krom işletmesinin 1975 yılında üretime geçirilmesi öngörülen başlıca proje konulan olacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

601. Üçüncü Plan hedeflerine ulaşılabilmesi, Birinci ve İkinci Plan dönemi uygulamalarında karşılaşılmış olan güçlüklerin ve eksikliklerin giderilmesine bağlıdır. Bunu sağlamak için önerilen ilkeler ve tedbirler şu şekilde sıralanmıştır :

(1) Bugüne kadar süregelen uygulamada, Taşocakları mevzuatına tabi maddelerin arama kolaylıklarının olmayışı çeşitli aksaklıklar yaratmıştır. Üçüncü Plan döneminde metal dışı madenlerin aranması ve işletilmesi daha önceki plan dönemlerine oranla ağırlık (kazanacağından, bu madenlerin tamamının Maden Kanunu kapsamına alınması geciktirilmeden gerçekleştirilecektir.

(2) Arama ruhsatı verilmesinde işlemler sadeleştirilecektir. Ruhsat spekülasyonunun önlenmesi için airama ruhsatları malî ve teknik teminata bağlanacak, arama dönemindeki çalışmalar bir programa göreyürütülecek ve kontrol edilecektir. 'Arama ruhsatı verilmesinde maden ler gruplaştırılacak, işletme şartnamesi ülke ekonomisine ve maden potansiyeline göre ilgili Bakanlıkça değiştirilebilecektir.

(3) Elektrik enerjisi üretimi için kullanılması zorunlu olan veya yurt ekonomisine uygun ve verimli biçimde işletilmeyen linyit yatakları ile stratejik madenler (Radyoaktif mineraller, tungsten ve bor tuzları} Anayasa'nın 130 uncu maddesine uygun bir anlayışla kamu kuruluşlarınca işletilecektir. Stratejik madenlerin saptanması ve bu nitelikten çıkarılması; ilgili kuruluşlarla Enerji ve Tabii Kaynaklar- Bakanlığının görüşü ve Devlet Planlama Teşkilâtının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacaktır.

(4) Maden Dairesinin, ülkenin uzun dönemli maden politikasını ortaya koyan, uluslararası maden piyasa etüdlerini ve teknolojik gelişmeleri izleyen, etkin ve verimli çalışır bir örgüt haline getirilmesi esastır, ilk aşamada (Maden Dairesinin madencilere teknik yardım sağlar düzeyine getirilmesine çalışılacaktır.

(5) Madencilğin finansmanında karşılaşılan güçlükleri ve eksiklikleri ortadan kaldırmak ve maden yatırım projelerinin geliştirilmesi amacıyla bir maden bankası kurulması sağlanacaktır. Böylece banka; maden arama, işletme, zenginleştirme ve ticaretini finanse edecek duruma getirilmiş olacaktır.

(6) İthal ve ihracat malı madenlerin kalite ve miktar kontrolü etkinleştirilerek, bu yolla ekonominin uğradığı kayıplar önlenecektir.

(7) Ham cevher yerine konsantre veya daha ileri aşamada zenginleştirilmiş maden ihracatı artırılabilecektir.

(8) Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Petrol dışındaki, tüm kamu maden aramalarının prospeksiyon, detay arama, rezerv tespiti ve teknolojik çalışma safhalarındaki faaliyetlerini; işletmeye elverişli maden bulmak yönünde geliştirerek, rezervi tespit edilmiş madenlerin ekonomik ve teknik maden işletme projelerini hazırlamak ilkesini esas alacaktır. Diğer kamu kuruluşları ise, ancak kendi işletmelerinin gerektirdiği aramalar ile yıllık programlarda yer alacak diğer maden aramalarını yapacaklardır. Maden sanayiinde uzun dönemli hedeflere ulaşabilmek için, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü içinde teknolojik araştırma birimlerinin kurulması ve geliştirilmesi çalışmaları hızlandırılarak, teknolojik araştırmaların maden aramalanna paralelliği sağlanacaktır.

(9) Sanayileşme ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimiz yönünden uzun dönemde rekabet edici ürünlerin hammadde olanakları belirlenecektir. Bu konuda Üçüncü Planın ilk yıllarında aramalar hızlandırılarak bu çalışmalar, sanayiinin uzun dönemdeki ihtiyaçlarını karşılama hedefine yöneltilecektir.

(10) Kamu demir madenciliği Etibank'ta toplanacaktır. Bu şekilde Divriği demir yataklarında, demir dışındaki diğer minerallerin de değerlendirilmesi sağlanacaktır.

(11) Bilinen maden rezervlerinin geliştirilmesi işletmeciliğin millî kalması temel ilke olacak, kaynakların israf edilmeden en uygun biçimde değerlendirilmesi sağlanacaktır.

(12) Enerji ve Sanayi hammaddesi olarak, dünyada önemli gelişmeler gösteren doğal gazın ekonomisi ve kullanma kolaylıkları gözönüne alınarak, Üçüncü Plan döneminde Türkiye'de de kullanılması olanakları aranacaktır.

(13) Kamunun petrol arama, üretim, taşıma, dağıtım ve satış (Perakende dahil), faaliyetleri tek bir kamu kuruluşunda toplanacaktır.

(14) Doğal kaynakların işletilmesinde; tükenebilirlik özelliği ve teknolojik gelişmeler gözönünde tutularak, rezervlerin değerlendirilmesinde optimum yararlanma ilkesine uyulması sağlanacaktır.

(15) Gübre Sanayii ham maddelerinden pirit ve fosfat talebinin, -öncelikle yurt içi kaynaklardan karşılanması sağlanacaktır.

İMALÂT SANAYİİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMALÂT SANAYİİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

I. GİRİŞ VE TANIM :

602. Planlı dönemde ve özellikle ikinci Planda hızla sanayileşme, kalkınma çabalarının önemli bir yönü olmuştur. Bilindiği gibi Yeni Stratejide, sanayileşme bir amaç olarak alınmış, bu amacın gerçekleşmesinde üretimin bileşiminin, gelişmiş ekonomilerin yapısına ulaştırılması manda üretilen bileşiminin, gelişmiş ekonomilerin yapısına ulaştırılması öngörülmüştür. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler de dikkate alındığında, Türkiye'nin, ekonomide yapı değişikliğini sağlayacak temel sanayilerini önümüzdeki kısa dönemde kurmaya başlaması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

603. İkinci kesimde değinildiği gibi Türkiye'nin bugün ulaştığı gelir düzeyi, tasarruf oranı, nüfus, doğal kaynakları, alt yapı tesisleri, işgücü mahareti imalât sanayiinin hızla gelişmesine olanak sağlayacak düzeydedir. Bu etkenler dikkate alındığında önümüzdeki dönemde imalât sanayiinin birçok dalında ekonomik büyüklükte, ileri teknoloji kullanan üretim birimleri kurmanın mümkün olduğu görülmektedir.

604. İmalât sanayiinin gelişmesinde benimsenen ilke, içe değil dışa dönük bir sanayileşmeyi gerçekleştirmektedir. Uluslararası koşullara uygun rekabet gücüne sahip sıhhatli bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek esaa ilke olmakla birlikte bunun bir zaman çerçevesi içinde gerçekleşebileceği de gözönünde tutulmalıdır. Bu nedenle kurulu ya da kurulacak sanayilerin zaman içinde, uluslararası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına intibakını, kolaylaştıracak tedbirler Üçüncü Plan döneminde alınacaktır.

605. Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri, Türkiye kaynaklı ve çıkışlı sanayi ürünleri ithalatındaki gümrükleri kaldırdıklarından Türkiye'nin bundan sağlayacağı yarar toplam ihracat içinde sanayi ürünleri ihracatının hızla artmasıyla mümkün olabilecektir. Bu ise, sanayide yapısal değişikliğin; ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malı sanayileri ile teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir niteliği olan, aynı zamanda dış kaynaklara bağımlılığı hafifleten yatırım malı ve mühendislik sanayilerine ağırlık verilerek dış rekabete olanak verecek niteliklerde sanayi kollarının kurulup geliştirilmesi ile sağlanacaktır.

606. İmalât sanayii «genellikle tüketim malı», «genellikle ara malı» ve «genellikle yatırım malı» üreten sanayiler olarak üç bölümde incelenmektedir

(93) Tüketim malı üreten sanayiler; gıda, içki, tütün, dokuma ve giyim sanayileri gibi çoğunlukla tarımsal kaynaklı hammadde kullanan Üretim kollarından oluşmaktadır. Ara malı üreten sanayiler; orman ürünleri işleme, kağıt, basım, deri ve kösele işleme, lâstik, plâstik işleme, kimya, gübre, petrokimya, petrol ürünleri, çimento, pişmiş kilden ve çimentodan gereçler, camr seramik, demir-çelik ve demir dışı metal sanayilerini içine almaktadır. Yatırım malları üreten sanayiler ise makina imalât, madenî eşya, tarım alet ve makinaları, elektrik makinaları ve gereçleri, elektronik, karayolu taşıtları, demir yolu taşıtları, gemi inşa ve uçak sanayilerini kapsamaktadır.

607. Planlı dönemde imalât sanayii üretiminde ortalama yüzde 9 dolayında bir artış sağlanmıştır. Bu dönemde en hızlı gelişme aramalı sanayilerinde olmuştur. Tablo 8 den de görüldüğü gibi tüketim mallarının imalât sanayi içindeki payı 1962 de yüzde 62,3 den 1972. de 46.6 ya düşmüş, yatırım mallarında önemli bir gelişme olmamış ve ara mallarının payı ise 1962 de yüzde 27,8 den yüzde 39,4 e çıkmıştır.

608. İmalât sanayiinde planlı dönemde sağlanan gelişmeler Birinci Kesimde, uzun dönemde beklenen gelişmeler İkinci Kesimde ayrıntılı olarak verilmiştir. Bundan sonraki bölümde alt sektörler itibariyle ve mal bazında gerek planlı dönemde elde edilen gelişmeler ve gerekse Üçüncü Plan döneminde beklenen gelişmeler ayrıntılı olarak verildiğinden burada imalât sanayiinin yalnız Üçüncü Plan dönemine ait hedefleri toplu olarak belirtilmiştir.

II. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

I. İMALAT SANAYİİNİN YAPISI :

609. Tüketim, ara malı ve yatırım malları sanayileri üretiminin, tüm imalât sanayii üretimi içindeki paylarında Üçüncü Plan döneminde beklenen değişimler Tablo 188 de verilmiştir. Teknoloji üreten bir düzeye ulaşılması, böylece ekonomik ve teknik yönden dış etkenlere duyarlılığının azaltılması ve Yeni Stratejide 1995 yılı için hedef alınan sanayi yapısına ulaşılması amacıyla imalât sanayiinde uzun dönemli perspektifin ilk dilimi olan Üçüncü Plan döneminde ara ve yatırım malı üreten sanayilere ağırlık verilmesi öngörülmüştür. Bu hedeflerin saptanmasında millî savunma hizmetlerinin gerekleri de gözönünde tutulmuştur. Tabloda da görüldüğü gibi bu dönemde ara ve yatırım mallara sanayilerinin imalât sanayii içindeki payının artarak 1972 de yüzde 53.4 den 1977 de yüzde 61.7 ye yükselmesi, tüketim mallarının payının ise azalarak, 1972 de yüzde 46.6 dan 1977 de yüzde 38.3 e düşmesi beklenmektedir.

(93) «Genellikle» deyimi her gruba giren sanayide o grubun niteliğine uygun mal üretiminin çoğunlukla bulunmasını ifade etmektedir. örnek olarak madenî eşya sanayiinde dayanıklı tüketim, malı da üretildiği halde yatırım malı üretim payı yüksek olduğundan bu sanayi, yatırım malı grubu içinde tanımlanmıştır.

2. ÜKETİM :

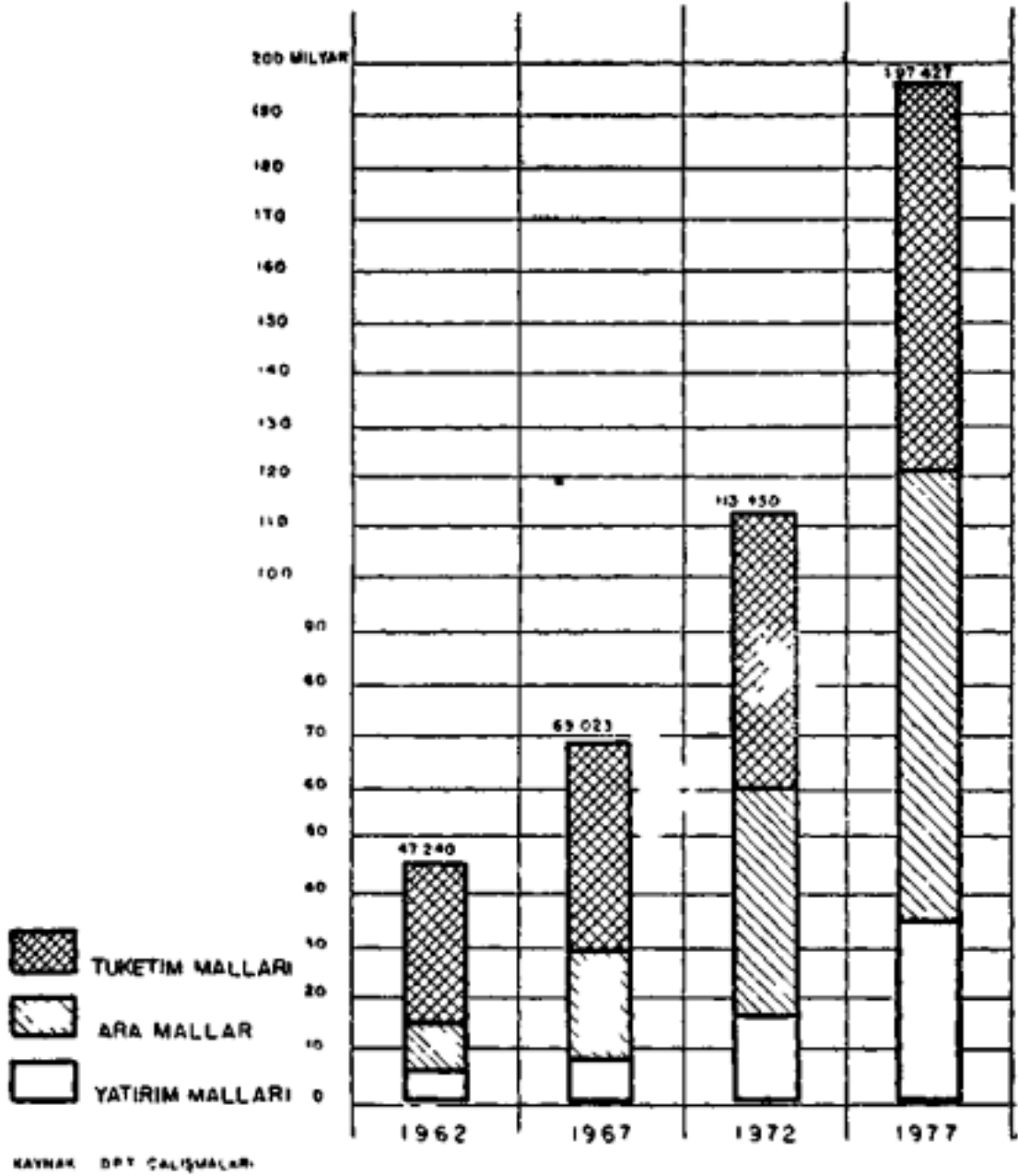
610. Üçüncü Kesimde belirtildiği gibi Üçüncü Plan döneminde imalât sanayii üretiminin yılda ortalama yüzde 11.7 hızla artması öngörülmektedir. Sektörün yapısında, amaçlanan yönde bir değişim sağlanması için, bu dönemde üretimin tüketim malları sanayiinde yılda ortalama yüzde 7.4 hızla artması, buna karşılık, ara malları sanayiinin yılda ortalama yüzde 14.3, yatırım malları sanayiinin ise yüzde 16.8 gibi daha yüksek hızlarda gelişmesi öngörülmüştür. Yatırım malları sanayii içinde makina imalât, elektrik makinaları ve elektronik sanayileri üretimi daha hızlı gelişecektir. Tüketim malları sanayilerinden dokuma ve giyim ile içki sanayileri, ara malları sanayilerinde ise petrokimya ve gübre gibi kimya grubu ile metal sanayileri bu dönemde hızla gelişecek alt-sektörler olacaktır (Tablo 189).

TABLO : 188 — İmalât Sanayii Üretiminin Yapısı

		1972		1977
Tüketim Malları Sanayii	46,6	100,0	38,3	100,0
Gıda		03,3		60,5
İçki		2,7		3,1
Tütün		8,6		9,3
Dokuma ve giyim		35,4		37,4
Ara Malları Sanayii	39,4	100,0	44,2	100,0
—Orman ürünleri		8,8		6,9
—Kâğıt		3,6		3,6
Basım		2,6		2,6
Deri ve kösele		5,0		4,8
Lastik		3,6		2,9
Plastik		2,5		2,9
Kimya		15,5		14,8
Petro kimya		1,1		3,3
Petrol ürünleri		23,0		22,1
—Gübre		2,3		3,9
Çimento		4,4		3,4
Pişmiş kilden ve çimentodan gereçl.		2,5		2,1
Cam		2,7		2,3
Seramik		0,8		0,7
Demir- Çelik		17,6		18,2
Demir dışı metaller		4,0		6,5
Yatırım Malları Sanayii	14,0	100,0	17,5	100,0
—Madenî egva		21,9		20,8
— Makina imalât		15,7		20,6
Tanım alet ve makinaları		9,4		9,6
Elektrik makinaları		7,7		8,8
Elektronik		6,9		8,3
Karayolu taşıtları		32,9		27,1
Demiryolu taşıtları		3,4		2,8
Gemi inşa		2,1		2,0
İmalât Sanayii	100,0		100,0	

Şekil : 24

İMALAT SANAYİNİN ÜRETİM YAPISI

3. YATIRIMLAR :

611. Öngörülen uzun dönemli hedeflerin sağlanması için Üçüncü Plan döneminde imalât sanayiine 87.7 milyar TL. lik sabit sermaye yatırımı yapılacaktır. Plan döneminde tüketim, ara ve yatırım malları sanayilerinde yapılacak yatırımlar ve bunların tüm imalât sanayii yatırımları içinde payları Tablo 190 da verilmiştir, öngörülen yapısal değişimin gerçekleştirilmesi için imalât sanayii yatırımlarının yüzde 16.6 sı tüketim, yüzde 61.4 ü ara ve yüzde 22.0 si yatırım malları sanayilerine ayrılmıştır.

612. Ara malı sanayilerinden Kimya ıgrubunda İkinci Petrokimya Kompleksi, yeni bir Petrol Rafinerisi, Tarsus Kimya Kompleksi projeleri ile metal sanayilerinden iskenderun Demir-Çelik ve Alüminyum tesisinin genişletilmesi, Çinko-Kurşun projeleri Üçüncü Plan döneminin önemli projeleri olacaktır. Yatırım malı sanayilerinde otomotiv sanayii için dizel motorları yapımı, Pendik Tersanesi ve deniz dizel motorları yapımı, aktarma organları, diğer ağır sanayi teçhizatı projeleri bu dönemin önemli yatırım konularıdır.

4. DIŞ TİCARET :

613. İmalât sanayiinin tüketim, ara ve yatırım inalları sanayileri itibariyle ithalât ve ihracat durumu Tablo 191 de gösterilmiştir.

614. Üçüncü Kesimde değinildiği üzere Üçüncü Plan döneminde özellikle ara ve yatırım mallarında büyük ölçüde ithal ikamesi sağlanacaktır. Ara malları sanayiinin 1972 de yüzde 43.2 olan toplam imalât sanayi ithalâtı içindeki payı 1977 de yüzde 28.4 e düşecektir. Yatırım mallarında, perspektif planda amaçlanan yönde bir sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için ithalât hızla artmaya devam edecektir. Böylece yatırım mallan ithalâtının toplam imalât sanayi ithalâtı içindeki payı 1972 de yüzde 55.1 den, 1977 de yüzde 66.6 ya yükselecektir. (Tablo 192) ⁽⁹⁴⁾.

614. İhracatın bileşimindeki ara ve yatırım mallarının paylan artacak, ara malı sanayilerinin toplam içinde payı 1972 de yüzde 18,0 den 1977 de yüzde 28.8 e, yatınm malı sanayilerinin payı yüzde 2.1 den yüzde 7.7 dolayına yükselecektir. Buna karşılık tüketim malları ihracatının toplam imalât sanayii ihracatı içindeki payı 1972 de yüzde 79.9 dan 1977 de yüzde 63.5 e düşecektir. İhracatın bileşimindeki bu değişmeye rağmen tüketim malları bu dönemde de toplam ihracat içindeki ağırlığını koruyacaktır.

⁽⁹⁴⁾ Üçüncü Kesimin «Dış Ekonomik ilişkiler» alt-bölümünde verilen toplam ithalâtın üçlü dağılımı (Tüketim, ara malı, yatırım) ithalâtın kullanım yerine göre dir. Burada ise orijin sektörler göre dağılım verilmiştir

TABLO : 189 — İmalat Sanayii Alt Sektörleri Üretim Tahminleri

(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Alt Sektör	1962 (1)	1967 (2)	Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1972 (4)	İkinci Plan yıllık ortalama artış yüzde (5)	1977 (6)	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
							Beş yıllık (7)	Yıllık ortalama (8)
Tüketim malları sanayii	29 106 1	36 543 8	46	52 815.4	7,7	75 501,0	43,0	7,4
Gıda (a)	16 914,4	20 150,0	3,6	28 169,0	6,9	38 163,0	35,4	6,3
İçki (a)	887,4	1 213,9	6,5	1 419,0	3,2	2 350,0	65,6	10,6
Tütün	2 474,3	2 614,9	1,1	4 527,4	11,6	6 796,0	50,2	8,5
Dokuma ve giyim	6 800,0	12 565,0	7,3	18 700,0	8,2	28 200,0	50,8	8,6
Ara malları sanayii	12 975,0	24 422,0	13,5	44 675,0	12,8	87 308,0	95,4	14,3
Orman ürünleri	1 869,4	2 644,7	7,2	3 934,3	8,3	6 055,0	53,9	9,0
Kâğıt	488,0	673,0	7,5	1 609,5	19,1	3 140,0	95,1	14,3
Basım	318,0	605,0	13,7	1 140,0	13,5	2 262,0	98,4	14,7
Deri ve deri /mamulleri	1 483,5	1 714,0	2,9	2 251,0	5,6	4 232,0	88,0	13,4
Lastik	185,4	1 107,4	43,0	1 590,0	7,5	2 500,0	57,2	9,5
Plastik	237,0	513,4	16,7	1 100,0	16,4	2 500,0	127,3	17,8
Kimya	1 660,4	3 232,1	14,2	6 914,5	16,5	12 881,0	86,3	13,3
Petrokimya	8,2	77,4	56,6	491,9	44,9	2 861,0	481,6	42,3
Petrol ürünleri	3 316,5	5 78,2	30,2	10 288,6	13,8	19 254,0	87,1	13,4
Gübre	139,7	253,9	12,7	1 005,7	32,0	3 442,0	242,2	218,0
Çimento	538,9	978,8	12,7	1 972,0	15,0	3 016,0	52,9	8,9

TABLO : 189 —(Devam)

Alt Sektör	1962 (1)	1967 (2)	Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1972 (4)	İkinci Plan yıllık ortalama artış yüzde (5)	1977 (6)	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
							Beş yıllık (7)	Yıllık ortalama (8)
Pişmii Kil. ve Çim. Gerçi.	402,7	652,7	10,1	1 138,7	11,8	1 830,0	60,7	10,0
Cam	310,4	476,8	9,0	1 202,2	21,0	2 016,0	67,7	10,9
Seramik	41,9	215,0	38,1	358,2	10,8	646,0	80,3	12,5
Demir - Çelik	1 435,0	4 869,0	27,7	7 884,1	10,1	15 881,0	101,4	15,0
Demir dışı metaller	560,0	1 030,6	13,0	1 794,1	11,7	4 792,0	167,1	21,7
Yatırım malları sanayii	4 603,6	8 057,5	11,8	15 960,0	11,6	34 618,0	116,9	16,8
Madenî eşya	1 580,0	2 250,0	7,3	3 500,0	9,2	7 200,0	105,7	15,5
Makina imalat	681,1	1 617,2	18,8	2 000,0	9,1	7 140,0	185,6	23,4,
Tarım alet ve makinaları	179,5	607,7	27,6	1 494,0	19,7	3 329,0	122,8	17,4
Elektrik makinaları	268,0	740,0	22,5	1 236,0	10,8	3 057,0	147,5	10,9
Elektronik	198,0	2 09,0	7,8	1 106,0	31,3	2 880,0	159,9	21,0
Karayolu taşıtları	1 360,6	2 110,2	0,2	5 248,0	20,0	9 369,0	78,5	12,3
Demiryolu taşıtları	274,6	281,7	0,5	540,0	13,9	945,0	75,0	113
Gemi inşa	61,8	161,7	21,2	335,0	15,7	698,0	108,4,	15,8
Toplam imalat sanayii	46 664,4	69 023,3	8,1	113 450,4	10,4	197 427,0	74,0	11,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Gıda ve içki sanayii sektörlerinde bu tablodaki üretim rakamları ile sektör tablolarında verilen rakamlar, ilgili sektörlerde belirtileceği üzere, sanayi kapsamına alınan mallardaki değişiklik dolayısı ile farklı bulunmaktadır.

TABLO : 190 — İmalat Sanayii Yatırımları

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Alt Sektör	Birinci Plan dönemi (1)	İkinci Plan dönemi (2)	Üçüncü Plan dönemi (3)	Yüzde dağılımı (4)
Tüketim malları sanayii	5257	7093	14520	16,56
Gıda	1797	2761	4870	5,55
İçki	809	631	500	0,57
Tütün	279	200	400	0,46
Dokuma ve giyim	2872	3501	8750	9,98
Ara malları sanayii	10914,	27690	03 880	61,43
Orman ürünleri	261	733	1250	1,42
Kâğıt	443	2690	4250	4,85
Basım	358	419	350	0,40
Deri ve kösele	93	119	700	0,80
Lastik	710	257	700	0,80
Plastik	153	399	400	0,46
Kimya	2423	6419	3850	4,39
Petrokimya	— (2)	— (1)	4650	5,30
Petrol ürünleri	— (2)	3476	6700	7,70
Gübre	...(1)	...(1)	4670	5,32
Çimento	1054	2125	2060	2,35
Pişmiş Kil ve Çim. Ger.			480	0,515
Cam	1077	1421	650	0,74,
Seramik			270	0,31
Demir-Çelik		5684	15400	7,56
Demir dışı metaller	4537	3948	7450	6,49
Yatırım malları sanayii	2593	5831	19300	22,01
Madenî eşya	975	1161	4100	4,67
Makina imalât	329	1587	6700	7,65
Tarım alet ve Maki.	100	307	1550	1,77
Elektrik makinaları		363	1050	1,77
Elektronik	457	147	1500	1,77
Karayolu taşıtları			1080	1,23
Demirvolu taşıtları			300	0,34.
Gemi inaat	602	1833	1020	1,16
Uçak bakım ve onarımı			1500	1,71
Küçük sanayi	130	223		
TOPLAM İMALAT SANAYİİ	18 764	40 614	87 700	100,00

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(1) Kimya Sektörü yatırımı içindedir.

(2) Madencilik sektörü içindedir.

TABLO: 191 — İmalât Sanayii Dış Ticareti

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Alt sektör	İthalat		İhracat		Üçüncü Plan Yıllık ortalama Yüzde artışler	
	1972	1977	1972	1977	İthalât	İhracat
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Tüketim malları sanayii	292,4	600,0	4 853,3	7 003,2	15,4	7,6
Gıda	70,0	200,0	2 735,0	3 748,0	23,4	6,5
İçki	12,4	50,0	18,3	75,2	32,1	32,7
Tütün	—	—	1 500,0	1 500,0	—	—
Dokuma ve giyim	210,0	350,0	600,0	1 680,0	10,8	23,0
Ara malları sanayii	7 189,4	6 430,3	1 096,4	3 196,6	-2,2	24,9
Orman ürünleri	—	20,0	65,2	280,7	...	33,9
Kâğıt	166,9	181,3	29,9	109,7	1,7	29,7
Basım	54,0	100,0	5,1	10,6	13,1	15,7
Deri ve ikösele	26,0	73,5	2 152,0	583,0	23,0	18,3
Lastik	65,0	275,0	15,0	140,0	33,4	66,3
Plastik	6,0	10,0	5,0	10,0	14,9	14,9
Kimya	1 558,6	2 934,0	168,0	594,6	13,5	26,8
Petrokimya	796,3	485,0	3,8	113,2	-9,4	97,1
Petrol ürünleri	346,2	200,0	182,0	254,0	-10,4	5,2
Gübre	987,0	681,0	—	—	-7,2	—
Çimento	—	—	84,0	—	—	—
Pişmiş kilden ve Çim Ge.	67,2	70,0	4,6	16,0	0,8	26,7
Cam	24,5	50,5	06,8	124,8	15,6	17,1
Seramik	23,0	50,0	—	—	16,8	—
Demir-Çelik	2 624,0	1 000,0	78,0	—	-17,6	..
Demir dışı metaller	445,7	300,0	147,0	980,0	-7,6	46,1
Yatırım malları sanayi	9 177,0	15 790,0	126,5	845,0	11,5	46,2
Madenî eşya	385,0	1 215,0	22,0	45,0	25,8	15,4
Makina imalât	5300,0	8 715,0	30,0	200,0	10,5	46,1
Tarım alet ve Mak.	237,0	250,0	0,5	10,0	1,1	82,0
Elektrik makinaları	686,0	1 600,0	11,0	314,0	18,5	23,3
Elektronik	629,0	1 170,0	7,0	110,0	13,2	73,4
Karayolu taşıtları	930,0	1 450,0	13,0	73,0	9,3	41,2
Gemi inşa	050,0	750,0	8,0	23,0	6,4	23,6
Demiryolu taşıtları	100,0	160,0	35,0	70,0	8,6	14,9
Uçak yapım ve onarm	360,0	490,0	—	—	6,4	—
Diğerleri	—	600,0	—	—	—	—
İMALÂT SANAYİİ	166 158,8	23 320,3	6 076,2	11 043,8	7,0	12,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

5. İLKELER VE TEDBİRLER :

616. Ekonominin tümünü ve bunun yanında imalât Sanayiini etkileyen genel politikalar «Politikalar ve Reformlar» Kesiminde, her alt sektörle ilgili ilkeler ve tedbirler de sektörlerle ilgili bölümlerde verilmiştir, İmalât Sanayiinin tümünü etkileyecek nitelikte görülen politikalar aşağıdadır.

TABLO : 192 — İmalât Sanayii İthalât ve ihracatının Bileşimi

	İTHALAT		İHRACAT	
	1972	1977	1972	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)
Tüketim malları	1,7	3,0	70,9	63,5
Ara malları	43,2	28,4	18,0	28,8
Yatırım malları	55,1	68,6	2,1	7,7
İMALÂT .SIANAYtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(1) Özellikle ileri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malı sanayilerinin, belirli bir gelişme süresince rakip ithalâta karşı korunması ve teşviki esastır.

(2) Yeni yatırımlara karar verilirken tesislerin ekonomik kapasitede olmaları gereği gözönüne alınacaktır. Bu karar monopol yaratacak ise, monopolün olumsuz etkileri, küçük kapasiteli üniteler kurularak değil, fiyat ve kalite kontrolü ve gerektiğinde ithalâtle giderilecektir.

(3) Aralarında büyük ölçüde ürün alış-verişi olan sanayi dallarında, yan ürünleri değerlendirmek için, ünitelerin birbirini tamamlayıcı nitelikte ve entegre olarak kurulması esas alınacaktır.

(4) Hızla sanayileşmenin önemli bir itici gücü teknolojik gelişmedir. Bu Plan döneminde, bazı alanlarda, teknoloji üreten bir toplum olmağa geçişin gerekleri hazırlanacaktır.

Bu amaçla;

a. Araştırma ve geliştirme çalışmaları yeniden örgütlendirilecek, çalışmaların birbirini tamamlayıcı ve uygulamaya dönük olması sağlanacaktır.

b. Bu amaca dönük çalışmalarla, transfer edilen teknolojilerin adaptasyonu, yeni teknolojilerin izlenmesi, bunların uygulanması ve geliştirilmesi için, merkezi

araştırma ve geliştirme ünite ve laboratuvarları ile kurulu sanayiler arasında işbirliği sağlanacak, ayrıca büyük sanayi kuruluşları bu amaçlara yönelen birimleri de kendi bünyelerinde oluşturacaklardır.

(5) Sanayie dönük temel mal ve hizmetlerin uluslararası fiyatlarla temini için gerekli ekonomik tedbirler alınacak, bu tedbirlerin yetersizliği halinde malî politikalar uygulanacaktır.

(6) Üçüncü Plan döneminde öncelikle temel sanayi mallarının ve ihraç ürünlerinin standartlarının hazırlanması tamamlanarak mecburî yürürlüğe konulması sağlanacak, kalite kontrolünün daha etkili hale getirilmesi için gerekli organizasyon getirilecektir.

(7) Ham ve ara malları üzerinden alınan gümrük, istihsal v.b, vergilerin nihai ürün üzerinden alınması için vergi sisteminde gerekli değişiklikler yapılacaktır.

(8) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yeni Stratejide amaçlanan hızlı sanayileşmenin gerektirdiği politikalar ve tedbirleri zamanında tespit edip uygulayabilmek, sınaî gelişmeyi izleyip yönlendirebilmek, sınaî organizasyonu iyileştirmek ve teknolojideki gelişmelerin izlenip zamanında ilgili kuruluşlara bilgi aktarılması çalışmalarında koordinasyonu sağlamak gibi modern gerekleri gerçekleştirmek üzere, reorganize edilecektir.

(9) Sanayileşme yürütülürken, Millî Savunma hizmetlerinin gerektirdiği araç ve gereçler yeterli ölçülerde sağlanacak ve millî sanayileşme çabaları ile söz konusu gereçlerin sağlanması arasında sistemli bir bağlantı kurulacaktır.

(10) Kurulu sanayilerde, verimliliği artırmak, ürün kalitesini iyileştirmek ve dış rekabet gücünü geliştirmek amacı ile, kullanılan teknolojilerin ve sorunların tespiti, bunların çözüm yollarının araştırılması konusunda bir çalışma yapılacaktır.

(11) Kullanılmış kâğıt, cam, demir-çelik, alüminyum ve plastik gibi malların sanayide tekrar kıymetlendirilmesi teşvik edilecektir. Bu amaçla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gerekli organizasyon ve mevzuat çalışmasını yapacaktır.

GENELLİKLE TÜKETİM MALI ÜRETEN SANAYİLER

Gıda Sanayii

İçki Sanayii

Tütün Mamulleri Sanayii

Dokuma ve Giyim Sanayii

GIDA SANAYİİ

617. Gıda Sanayii, imalât Sanayii içimde geniş bir yer tutagelmıştır. Tarıma dayalı olan ve tüketim malı üreten gıda sanayiinin, kapsamı yalnız büyük kapasiteli işyerleri ile sınırlandırıldığında bile imalât sanayii içindeki önemi büyük olmaktadır. Birinci Plan'da gıda sektörü yalnız büyük sanayi ölçüsündeki iş yerlerini kapsamaktaydı, İkinci Plan'da kapsam genişletilerek, imalât tekniği ilkel de olsa pazarlanan diğer bazı ürünler de kapsama alınmıştır ⁽⁹⁵⁾.

618. Üçüncü Plan'da ise, kapsam, Birinci Plan'da incelenemeyen bazı mallar ele alınarak genişletilmiştir ⁽⁹⁶⁾. Bununla birlikte bilgi yetersizliği nedeni ile, sektördeki bazı ürünlerin incelenmesi mümkün olamamıştır ⁽⁹⁷⁾.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

619. Planlı dönemde gıda sanayiinde ekonomik büyüklükte, ileri teknikler kullanan tesisler kurulmağa başlanmıştır. Ancak, bunların kapasite olarak toplam içindeki oranı, özellikle et, süt, un, sebze ve meyve işleme ile bitkisel yağ sanayilerinde çok düşüktür, ileri tekniklerden yoklun ve hijyenik şartlan yetersiz tesislerin yarattığı rekabet, etkin kalite kontrolü yapılamaması gibi nedenler, modern tesislerin kurulmasını ve mevcutların gelişmesini güçleştirmektedir. Bu yüzden, yeni tesisler tam kapasite üe çalıştırılmamış, yan ürünler yeterince değerlendirilememiş, ürün kalitesi iyileştirilememiş ve maliyetler düşürülememiştir. Plan ve programlarda, üzerinde önemle durulmasına rağmen, bu sanayi teknolojisinin geliştirilmesine yön verecek, kontrol hizmetlerini yapacak, mevzuat ve organizasyon sorunlarını çözümleyecek merkezi bir örgüt kurulamamıştır.

620. Birinci ve İkinci Planların üretim tahminleri ve gerçekleştirmeleri Tablo 193 te gösterilmiştir. Genellikle et, süt ve bitkisel yağ sanayilerindeki gelişmeler Plan hedeflerinin gerisinde; çay ve yem sanayilerinin•dekiler ise üstünde olmuştur, gıda sanayiinde ise üretim gerçekleşmesi Birinci Planda öngörülenin çok üstünde, İkinci Planda ise öngörülenin gerisinde kalmıştır.

⁽⁹⁵⁾ Karataş değirmeni unu, zeytin salamurası, v.b. gibi ilkel tesislerde üretilen ve pazarlanan ürünler.

⁽⁹⁶⁾ Şekerli mamuller, kuru kayısı, tahin, iç cevte, çekirdekli kuru üzüm, melaslı kuru küspe, kahve, işlenmiş salyangoz gibi ürünler.

⁽⁹⁷⁾ Çikolata; salam, sosis, gibi et mamulleri; börek, baklava gibi unlu mamuller; kuru erik, kırmızı biber gibi kurutulmuş meyve ve sebzeler; leblebi; turşu; teneke konserve dışındaki reçel ve marmelat gibi ürünler.

621. Gıda maddeleri üretimi genellikle talebi karşılamakla birlikte, işleme ve pazarlamadaki teknik ve ekonomik yetersizlikler, tüketim alışkanlıkları ve eğitim noksanlığı gibi nedenlerle dengeli beslenme sağlanamamaktadır. Ayrıca çabuk bozulabilen gıda maddelerinin depolanması, işlenmesi ve taşınması için gerekli tesislerin yeterince kurulmaması, üretimde kayıplara yol açmıştır.

622. Tarımsal üretimle gıda sanayii arasında etkili bir işbirliği kurulması gereği belirmiştir. Bu işbirliği, tarımsal üretimde dalgalanmaların azaltılması, fiyat kararlılığının sağlanması, verimliliğin ve ürün çeşitliliğinin artırılması yoluyla tarımsal gelişmeyi olumlu etkileyeceği gibi, gıda sanayiinin gelişmesi için gerekli ortamı da hazırlamış olacaktır.

623. İkinci Planda genel olarak gıda sanayiinde ithalât yapılmaması öngörülmüştür. Ancak, üretimdeki dalgalanmalar nedeni ile pirinç ithali; talebin hızlı gelişmesi ve sanayi in ileri tekniğe kavuşturulamaması nedeniyle de bitkisel yağ ithali zorunlu olmuştur. Uluslararası kuruluşlardan alınan çeşitli gıda maddelerinden bazılarının amaçlarının dışında kullanılmaları, üretimi olumsuz olarak etkilemiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

624. Uzun dönemde gıda sanayiinde üretimin yılda ortalama yüzde 6 dolayında bir hızla artacağı tahmin edilmiştir. Belirli gıda sanayii kollarında ham madde üretiminden nihai tüketime kadar bütün aşamaları kapsayan, ileri tekniği kullanan gıda sanayii zinciri halinde bir gelişme beklenmektedir. Sözleşmeli üretim uygulamaları ile hammadde sanayi ilişkisinin geliştirilmesi, ayrıca sanayide kayıpların önlenmesi suretiyle kaynakların daha iyi kullanımı sağlanabilecektir.

625. Uzun dönemde üretimde beklenen gelişmeler Tablo 194 te gösterilmiştir. Gelişmenin, et ve mamulleri, süt ve mamulleri, sebze ve meyve işleme ile yem sanayiinde, diğerlerine göre daha fazla olacağı tahmin edilmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

626. Fert başına belli başlı gıda maddeleri tüketimleri, bazı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 195 te gösterilmiştir. Türkiye'de fert başına hububat ürünleri tüketimi, karşılaştırılan ülkelere göre yüksektir. Şeker ve bitkisel yağlar tüketiminde Türkiye bu ülkelerin gerisinde olmasına rağmen gerekli kalori, hububat ürünleri tüketimindeki fazlalıkla karşılanabilmektedir. Dengeli beslenmede önemli olan hayvansal proteinli maddelerden süt ve mamulleri tüketiminde Türkiye, italya, ıspanya ve Yugoslavya ile aynı düzeyde, Tablo'daki diğer ülkelerin ise gerisindedir. Toplam et ve balık tüketiminde Yugoslavya hariç, diğer ülkelerin çok gerisinde kalmıştır. Ayrıca bu ülkelerde tavuk ve diğer nevi etler, sığır, koyun ve keçi etlerinden daha fazla tüketilmektedir.

*TABLO : 193 — Planlı Dönemde Gıda Sanayii Üretiminde Gelişmeler
(1971 fiyatlarıyla. Milyon TL.)*

	1972	1967	Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972 gerçekleşme tahmini	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
Alt sanayiler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Et ve mamulleri (a)	2 870,4	3 090,8	1,5	4 747,5	8,9
Su ürünleri mamulleri	13,4	31,1	18,3	202,6	45,5
Süt ve mamulleri	1 980,5	2 492,7	4,7	3 865,4	6,1
Un ve unlu maddeler	10 750,5	11 489,9	1,3	15 297,9	5,8
Sebze ve meyve işleme	248,1	509,6	15,5	922,8	12,6
Kuru meyvalar	1 979,2	2 085,3	1,0	3 031,0	7,7
Bitkisel yağlar	2 096,7	2 659,2	4,8	3 824,0	7,5
Şeker	1 459,0	2 726,9	13,3	2 871,2	1,0
Şekerli mamuller	917,1	1 113,2	3,9	1 554,0	6,8
Çay	339,1	855,6	20,3	1 498,3	11,8
Sanayi yemi	23,6	128,1	40,3	334,0	21,2
Diğerleri	245,5	280,9	2,7	353,8	4,7
GIDA. SANAYİİ TOPLAMI	22 923,1	27 463,3	3,6	38 503,4	6,9

(a) Belediye mezbahaları ile et kombinalarındaki et ve yan ürünler üretimini kapsamaktadır. Kırsal alanlardaki kesimler ve et mamulleri üretimi, bu değer dışındadır

*TABLO : 194 — Gıda Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1972	1977	1982	1987
Alt sanayiler	(1)	(2)	(3)	(4)
Et ve mamulleri	4 747,5	6 852,8	9 782,0	13 719,2
Su ürünleri mamulleri	202,6	287,1	400,3	537,7
Süt ve mamulleri	3 865,4	6 125,7	10 437,1	15 695,3
Un ve unlu maddeler	15 297,9	20 489,8	25 158,2	30 610,0
Sebze ve meyve işleme	922,8	2 249,5	3 308,7	5 090,7
Kuru meyveler	3 031,0	3 403,2	4 306,1	5 239,2
Bitkisel yağlar	3 824,0	5 140,8	6 358,4	8 115,2
Şeker	2 871,2	3 696,5	5 089,4	6 810,6
Şekerli mamuller	1 554,0	2 148,2	2 975,7	3 982,1
Çay	1 498,3	1 774,0	2 365,8	3 019,5
Yem	334,9	611,8	987,0	1 589,5
Diğerleri	353,8	442,9	555,4	708,9
GIDA SANAYİİ TOPLAMI	38 503,5	53 222,3	71 724,1	95 117,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

627. Üçüncü Plan hedeflerinin tesbitinde, tarımsal üretimdeki gelişmeler gözönünde tutulduğu gibi tarımla sanayi arasında işbirliği kurulacağı ve sözleşmeli alımın sağlanacağı, ayrıca ileri teknolojinin uygulanması ile kayıpların azaltılacağı ve maliyetlerin düşürüleceği varsayılmıştır. Bundan başka şehirleşme hızı ve gelir artışına paralel olarak iç talepte ve öngörülen ihracat dolayısı ile toplam talepte beklenen gelişmeler de dikkate alınmıştır.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

628. Üçüncü Plan döneminde gıda maddeleri talebinin, yılda ortalama yüzde 7.1 hızla artacağı tahmin edilmiştir (Tablo 196). Alt sektörler olarak süt ve mamulleri, sebze ve meyva işleme sanayii, yem sanayii ve çay sanayiinde talep artışlarının diğerlerinden daha fazla olması beklenmektedir. Genellikle hızlı şehirleşme, beslenmenin iyileştirilmesi, sınıai gıda ürünü çeşitlerinin çoğaltılması, sanayi mallarına olan talebi artıracaktır.

629. Pastörize süt üretimi, içme sütü tüketiminin artmasını olumlu olarak etkilemektedir. Meyva ve sebze işleme sanayiinde, meyva suyu ve konserve gibi tesislerin faaliyete geçmesinin talebi arttıracacağı tahmin edilmiştir. Köylere fırın ekmeğinin giderek yayılması ve buna bağlı olarak bazı büyük köylerde fırın kurulmağa başlaması ile sanayi unu talebinin artacağı, buna karşılık karataş değirmeni unu talebinin azalacağı beklenmektedir.

630. 1962 yılından bu yana artmakta olan fert başına çay tüketimi 311 gr./yıl'dan 1970 de 508 gr./yıl'a çıkmıştır⁽⁹⁸⁾. Ancak bazı il ve yörelerde, gelir ve nüfus artışına ve çaydaki toplam tüketim artışına rağmen, fert başına tüketimde bir azalma görülmektedir. Bu durum resmî olmayan yollarla yabancı çayların girdiğini ve tüketildiğini kanıtlamaktadır. Üçüncü Plan döneminde alınacak tedbirlerle bu durumun önleneceği kabul edilmiş ve İç üretimden gelen çay tüketiminin bu nedenle ortalama yılda yüzde 12 gibi yüksek bir hızla artacağı tahmin edilmiştir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

Tablo 197 de gösterilmiştir. Konserve, şekerli mmauller ve kurutulmuş meyvalar ihracatının daha hızlı artacağı tahmin edilmektedir. Şeker yerine şekerli mamuller ihracı öngörülmektedir. Hayvan yeminin yurtiçinde kullanılması esas olduğundan, hayvan yemi olarak kullanılabilir yan ürünlerin ihracı öngörülmemiştir.

⁽⁹⁸⁾ Kaynak : Tekel Genel Müdürlüğü bilançoları.

TABLO : 195 — Türkiye'de ve Bazı Ülkelerde Fert Basma &ıda Tüketimi
(Birim: Kg.)

Gıda maddeleri		Batı	Fransa	İngiltere	İspanya	İtalya	Yugoslavya	Yunanistan	Türkiye
		Almanya							
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Buğday	1960	55,7	96,7	...	104,2	120,1	148,2	152,6	—
	1967	48,8	78,6	...	88,1	121,9	161,9	117,3	200,0
	1973	...	...	...	...	...	...	...	200,0
Toplam Hububat	1960	81,6	99,7	81,9	115,6	134,5	186,2	162,4	—
	1967	70,4	82,2	73,3	93,4	130,7	191,0	127,1	249,2
	1972	...	...	...	...	...	...	...	246,1
Şeker	1960	30,4	31,2	49,0	16,8	22,5	15,0	13,3	—
	1967	32,3	38,0	45,1	26,6	24,7	24,4	16,1	15,3
	1972	...	...	...	...	...	...	...	18,2
Balık	1960	11,0	11,0	9,7	27,3	7,1	1,4	14,1	—
	1967	9,7	12,6	9,2	27,1	9,4	1,7	18,5	4,9
	1972	...	...	...	...	...	...	...	4,6
Et	1960	19,8	28,2	83,2	14,5	20,9	9,6	20,9	—
	1967	22,1	30,5	31,6	9,2	22,5	9,1	26,5	13,2
	1972	...	...	...	...	...	...	...	14,6
Tavuk	1960	4,4	8,5	6,2	1,1	3,9	3,5	2,3	—
	1967	7,2	12,6	8,9	8,2	10,2	4,4	5,5	1,9
	1972	...	...	...	...	...	...	...	3,2
Toplam Et	1960	59,7	69,3	67,9	19,0	28,5	28,2	23,7	—
	1967	70,5	82,7	70,6	34,3	46,7	28,7	37,6	15,1
	1972	...	...	...	...	...	...	...	17,8

TABLO : 195 — (Devam)

Gıda maddeleri		Batı	Fransa	İngiltere	İspanya	İtalya	Yugoslavya	Yunanistan	Türkiye
		Almanya							
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Süt	1960	134,1	115,7	170,5	62,8	66,2	88,4	60,1	—
	1967	120,2	127,5	181,0	74,2	77,7	74,9	86,6	56,5
	1972	...	...	...	...	...	...	...	60,8
Peynir	1960	7,1	9,5	4,7	1,6	7,7	5,3	11,2	—
	1967	8,9	12,6	4,9	2,1	9,0	4,9	15,3	4,9
	1972	...	...	...	...	...	...	...	5,2
Tereyağı	1960	8,6	7,5	8,8	0,2	1,8	0,7	1,4	—
	1967	8,5	0,4	8,7	0,2	1,8	0,9	1,2	2,0
	1972	...	...	...	...	...	...	...	2,3
Bitkisel Yağlar	1960	12,0	10,5	10,1	...	...	2,9	2,1	—
	1967	12,2	12,3	11,0	6,3	8,5	6,5	3,2	2,9
	1972	...	...	...	...	...	...	...	3,9
Margarin	1960	10,7	3,0	6,4	...	0,9	...	...	—
	1967	9,4	3,2	4,4	...	1,2	...	...	3,3
	1972	...	...	...	...	...	...	...	3,6
Zeytinyağı	1960	...	...	...	...	8,3	0,3	14,4	—
	1967	...	...	...	9,7	7,6	0,2	14,9	2,5
	1972	...	...	...	...	...	...	...	3,1
Yağlar Toplamı	1960	31,3	21,0	25,	...	15,0	3,9	17,9	—
	1967	30,1	24,0	24,1	16,1	19,1	7,6	19,3	10,7
	1972	...	...	...	...	...	...	...	12,9

NOT : Yabancı Ülkelerde 1960 ve 1967 yuları ile Türkiye'de 1967-1972 yıllarına aittir,

Kaynak : F AO, OECD, DPT.

*TABLO : 196 — Gıda Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Mallar	1967	1972	İkinci Plan	1977	Üçüncü Plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış, yüzde	(4)	yıllık ortalama artış yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
EL ve mamulleri	3 090,0	4 567,9	8,1	6 685,4	7,9
Su ürünleri mamulleri	16,8	162,6	57,4	242,1	8,2
Süt ve mamulleri	2 492,7	3 863,8	9,1	6 045,7	9,3
Un ve unlu maddeler	11 480,9	15 297,9	0,9	20 489,8	6,0
Sebze ve meyve işleme ma.	450,5	750,6	10,7	1 619,5	16,6
Kuru meyvalar	851,8	973,2	2,7	1 106,3	2,6
Bitkisel yağlar	2 059,0	3 488,0	11,1	4 807,5	6,6
Şeker	1 908,1	2 632,8	6,6	3 678,0	6,9
Şekerli mamuller	1 113,2	1 550,7	6,9	1 988,2	5,1
Çay	579,6	867,5	8,3	1 537,8	12,1
Sanayi yemi	128,1	334,9	21,0	611,8	12,8
Diğerleri	208,7	293,8	7,0	369,9	4,7
TOPLAM	24 388,4	34 783,7	7,3	49 182,0	7,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO: 197 — Ghda Sanayii İhracat Tahminleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)
FOB*

(Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış yüzde (5)
Et ve mamulleri	30,0	181,0	43,3	192,0	1,1
Su ürün mamulleri	11,1	40,0	29,2	45,0	2,3
Süt ve mamulleri	—	13,0	—	80,0	43,7
Un ve unlu maddeler	30,0	1,5	— 45,1	—	—
Sebze ve meyva işletme M.	56,7	131,1	18,2	547,1	33,0
Kuru meyvalar	1 757,4	1 890,6	1,4	2 460,7	5,4
Bitkisel yağlar	410,1	234,0	— 10,6	110,0	— 14,0
Şeker	114,0	72,0	— 8,8	—	—
Şekerli mamuller	—	2,2	—	144,0	—
Çay	27,9	65,8	18,7	16,4	— 24,3
Sanayi yemi	—	—	—	—	—
Diğerleri	30,0	103,8	28,0	152,8	8,0
TOPLAM	2 467,2	2 735,0	2,0	3 748,0	6,5

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

*TABLO : 198 — Gıda Sanayii Üretim Tahminleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
					Beş Yıllık (5)	Yıllık Ortalama (6)
Et ve mamulleri	3 090,8	4 747,5	8,9	6 852,8	44,3	7,6
Su ürünleri mamulleri	31,1	202,6	45,5	287,1	41,7	7,2
Süt ve mamulleri	2 492,7	3 865,4	9,1	6 125,7	58,5	9,6
Un ve unlu maddeler	11 489,9	15 297,9 ₄	5,8	20 489,8	33,9	6,0
Sebze ve meyve işleme ma.	509,6	922,8	12,6	2 249,5	143,8	19,5
Kuru meyveler	2 085,3	3 031,0	7,7	3 403,2	12,3	2,3
Bitkisel yağlar	2 659,2	3 824,0	7,5	5 140,8	34,4	6,1
Şeker	2 726,9	2 871,2	1,0	3 696,5	28,7	5,1
Şekerli mamuller	1 113,2	1 554,0	6,8	2 148,2	38,2	6,6
Çay	855,6	1 498,3	11,8	1 774,0	18,4	3,4
Sanayi yemi	128,1	334,9	21,0	611,8	82,7	12,8
Diğerleri	280,9	353,8	4,7	442,9	25,2	4,5
TOPLAM	27 463,3	38 503,4	6,9	53 222,3	38,2	6,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 199 — Gıda Sanayii İthalât Tahminleri
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)
CİF*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış yüzde (5)
Kakao	14,8	10,0	— 7,5	40,0	32,0
Kahve	14,5	50,0	28,1	100,0	14,9
Bitkisel yağlar	26,3	—	—	—	—
Diğerleri	48,4	10,0	27,2	60,0	43,1
TOPLAM	104,0	70,0	— 7,5	200,0	23,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü.

2. ÜRETİM:

632. Gıda maddeleri toplam üretiminin yılda ortalama yüzde 6.6 bir hızla gelişeceği tahmin edilmiştir. Üretim tahminleri ile ilgili ayrıntılar Tablo 198 de verilmiştir. Planda öngörülen toplam üretime ulaşılabilmesi için et, süt, un, sebze ve meyva işleme ile bitkisel yağ sanayiilerinde, ileri teknolojiyi uygulayan tesislerin üretimlerinde daha hızlı artış olması beklenmektedir.

633. Et üretim hedefinin tespitinde, kurulu et kombinalarının tam kapasite ile işletileceği varsayılmıştır. Ayrıca yan ürünlerin değerlendirilmesi için proje geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

634. Öngörülen üretim hedeflerine ulaşmak için süt sanayiinde pazarlama sisteminin düzenlenmesi; bitkisel yağ sanayiinde ise teknolojinin geliştirilmesi gerekmektedir.

635. Çay üretimi bu gün için yurt içi tüketimi aşmakla birlikte daha kaliteli çay imali halinde yurdumuzdaki çay tüketimi gerekli artışı göstererek normal düzeye çıkacak, kaçak çay kullanılması önlenecek ve böylece iç tüketim de üretimle denk hale gelecektir. Bu nedenle, çay imalatında kalitenin yükseltilmesi için bütün tedbirlerin alınması gerekmektedir.

3. İTHALAT :

636. Gıda sanayiinde, genellikle üretim yurtiçi talebi karşıladığından ithalat öngörülmemiştir. Plan döneminde yurtiçi üretimi olmayan kahve, kakao ile turistik ihtiyaçlara ithalâtına devam edilecektir (Tablo 199).

4. YATIRIMLAR :

637. Gıda sanayiinde, 1971 fiyatlarıyla Birinci Plan döneminde 1 797,0 ve ikinci Plan döneminde ise 2 761,0 milyon TL. h.k yatırım yapılmıştır. Üçüncü Plan dönemi yatırımları alt sektörler itibariyle Tablo 200 de gösterilmiştir. Sektörde öngörülen gelişmenin ve yapısal değişimin gerçekleştirilmesini sağlayacak yatırımlara öncelik verilmiştir. Geçmiş on yıllık Plan ve Üçüncü Plan dönemi için, bazı sanayi kollarındaki kapasite tahminleri ise Tablo 201 de gösterilmiştir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER : *

638. (1) Gıda sanayii ile ilgili teşvik tedbirlerinin uygulanmasında, ilgili kuruluşlar arasında işbirliği kurularak, hammadde ilişkisi yönünden yer, kapasite ve teknoloji seçiminde, isabetli kararların alınması sağlanacaktır.

(2) Gıda maddelerinin kalite kontrol hizmetlerinin yürütülmesi, teknoloji ve kalite geliştirilmesine yön verecek mevzuat sorunlarının çözümlenmesi Tarım Bakanlığı bünyesinde etkin ve tutarlı bir şekilde ele alınacaktır. Tarım Bakanlığı Türk gıda kodeksini hazırlayacak ve uygulamasını sağlayacaktır. Bütün bu hizmetlerin yürütülmesinde Tarım Bakanlığı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile iş birliği kuracaktır.

*TABLO : 200 — Gıda Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Alt sanayiler	Birinci plan	İkinci plan	Üçüncü plan hedefi
	dönemi gerçekleşme	dönemi dönemi gerçekleşme	
	(1)	(2)	(3)
Et ve mamulleri	. •	. .	575,0
Su ürünleri işleme	. .	. .	180,0
Süt ve mamulleri	. .	. .	500,0
Un ve unlu mamuller	. .	. .	550,0
Sebze ve meyva işleme	. •	. .	520,0
Bitkisel yağlar	. .	. .	615,0
Soğuk depo ve taşıtlar	. .	. .	375,0
Yem sanayii	. .	. .	170,0
Çay sanayii	. .	. .	205,0
Şekerli mamuller	. .	. .	60,0
Şeker sanayii	. •	. •	1 100,0
TOPLAM	1 797,0	2 761,0	4 870,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(3) Gıda sanayiinde, hammadde temini konusunda devamlılığı sağlamak için yeni tesisler kurulurken, hammadde üretici kooperatifler ve birlikler teşvik edilecek; anayicilere verilen kredilerin uygulamasında, hammadde üreticileri ile orta vadeli bağlantılar kurmaları özendirilecektir.

(4) Çabuk bozulabilen meyva, sebze ve gıda sanayii ürünlerinin ihracatında soğuk depolama ve taşıma sisteminin örgütlenmesi teşvik edilecektir.

(5) Çay sanayiinde kaliteli üretimi sağlamak için gerekli kapasite ihtiyacını karşılayacak tesisler kurulacak, yaş yaprak alımında fiyat politikası bu istikamete yönlenecek ve yine bu amaçla yaş yaprak alımında mevcut aksaklıklar giderici tedbirler alınacaktır.

(6) Et kombinalarının bulunduğu belediye sınırı içinde ve civar sahalardaki mezbahaların kapatılmasına ve bu alan dışındaki mezbahaların ımerkezileştirilmesine çalışılacaktır.

(7) Nüfusu yüzbinin üzerindeki kentlerde tavuk mezbahalarının kurulması sağlanacak, halk sağlığını korumak için satış yerlerinde mezbaha kesimleri özendirilecektir.

(8) Et satışlarında et kombinalarında, gövde ve gövde parçalarında derecelendirme (Sınıflandırma) yapılarak, farklı satış fiyatları uygulanması ele alınacaktır.

(9) Sterilize süt tesislerinin kurulması özendirilecektir.

TABLO : 201 — Planlı Dönem ve Üçüncü Plan Dönemi Kapasite Tahminleri

Alt sanayi kolları	Birim	1962	1967	1972	1977
		(1)	(2)	(3)	(4)
1. Et kombinaları	8 Saat/gün				
	3 000 Adet küçükbaş	8,7	8,7	14,2	23,2
	1 000 Büyükbaş	1,1	1,1	1,7	2,8
2. Belediye mezbahaları	8 Saat/gün				
	000 Adet küçükbaş	850,0	991,0	1000,0	500,0
	000 Büyükbaş	110,0	142,0	150,0	100,0
S. Süt sanayii	Bin Ton/yıl süt	15,0	30,0	180,0	530,0
4. Un sanayii	Bin Ton/yıl un	2 199,0	3 622,0	3 725,0	4 250,0
5. Makarna	Bin Ton/yıl makarna	34,0	106,0	167,0	200,0
6. Şeker sanayii	Bin Ton/yıl (kampanya)	540,0	570,0	660,0	980,0
7. Çay sanayii	Bin Ton/yeşil yaprak gün	0,6	0,9	2,3	3,3
8. Yem sanayii	Bin Ton/yıl (8 saat/gün)	66,0	70,0	223,0	508,0
9. Meyva suyu sanayii	Bin Ton/yıl (Kampanya)	...	15,0	39,0	100,0
10. Salça sanayii	Bin Ton/yıl (Kampanya)	3,0	11,2	50,0	75,0
11. Konserve sanayii	Bin Ton/yıl (Kampanya)	33,0	54,0	60,0	150,0
12. Soğuk depolar	000 MZ. alan	67,0	113,0	121,0	250,0
13. Soya yağı sanayii	000 Ton/yıl hammadde	—	10,0	10,0	50,0
14. Yer fıstığı sanayii	000 Ton/yıl hammadde	—	—	—	15,0
15. Pamuk yağı sanayii	000 Ton/yıl tohum (Çiğit)	...	525,0	1 191,2	1200,0
16. Ayçiçeği yağı sanayii	000 Ton/yıl tohum	...	334,8	784,0	800,0
	— Ekstraksiyon	Bin Ton/yıl yağ	...	354,0	400,0
	— Rafine yağ	Bin Ton/yıl yağ	...	520,0	550,0
	— Margarin	Bin Ton /yıl yağ	...	137,1	200,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

İÇKİ SANAYİİ

639. İçki sanayii alkollü ve alkolsüz içki alt sektörlerinden oluşmaktadır. Bu sektörde kapsanan ürünler yüksek alkollü içkiler, şarap, bira ile gazozlar, memba ve maden sulandır. Meyve suları gıda sektörünün kapsamına girmektedir. Birinci Plan'da yeterli bilgi olmadığı için sektörde incelenemiyen gazozlar İkinci Plan'da ele alınmış; Üçüncü Plan'da ise memba ve maden sular da kapsanabilmiştir.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

640. Planlı dönemin ilk yansında şarap ve bira, ikinci yansında gazozlar dışında, sektör kapsamına giren diğer ürünlerin üretiminde Plan hedeflerinin üzerinde bir gelişme olmuştur.

641. Planlı dönemde üzümün daha geniş ölçüde değerlendirilmesi amacı ile şarap kapasitelerinin yeterli düzeye çıkarılması ve ihracatın artırılması öngörülmüştü. Ancak, kaliteli şarap için yeter miktarda üzüm, üretilememesi, ileri teknolojiyi uygulayacak tesislerin kurulamaması ve ihracatın artırılması ile ilgili organizasyonun gerçekleştirilememesi nedenleri ile şarap üretiminde beklenen gelişme sağlanamamıştır. Böylece ihracat Planlı dönemde öngörülenin çok altında gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen ihracat da çoğunlukla Tekel Genel Müdürlüğüne ait tesislerde üretilen şarabın dökme olarak, maliyetlerinin altında bir değerde ihracıyla sağlanmıştır.

642. İkinci Plan döneminde yüksek alkollü içki tüketim oranının, diğer içkiler lehine azalması öngörülmüştü, özellikle bira üretiminin tahminleri aşması ve pazarlanmasında sağlanan kolaylık, ayrıca şarap ihracatının gerçekleştirilememesi ve yüksek alkollü içkilerde yapılan fiyat ayarlamaları sonucunda, fert başına yüksek alkollü içki tüketiminin, toplam alkollü içki tüketimi içindeki oranının 1967 yılında yüzde 26,3 ten, 1972 sonunda yüzde 16,3 e düşmesi beklenmektedir, ikinci Plan döneminde özellikle meyve suları üretiminin hızla artması nedeni ile alkolsüz içkiye olan talep beklenen hızda artmamıştır. Sağlık şartlarına uygun şişeleme tesislerinin yaygınlaşması ile, memba ve maden sularının belirgin şekilde geliştiği görülmüştür. Planlı dönemde sektörün üretimindeki gelişmeler Tablo 202 de verilmiştir. Dönem başında 20,9 milyon Lt/yıl olan bira kapasitesi, 4 yeni tesis ve tevsilerle dönem sonunda 96 milyon Lt/yıla ulaşarak önemli bir gelişme kaydetmiştir.

TABLO : 202 — Planlı Dönemde İçki Sanayii Üretiminde Gelişmeler

*1971 Fiyatları ve
Miktar : Milyon Lit
Değer : Milyon, TL.*

	1 9 6 7						Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2				İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1 9 6 2		Plan hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
Mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Bira	32,2	117,8	70,0	256,2	34,1	124,8	1,1	55,9	204,6	85,0	311,1	20,0
Şarap	26,1	80,9	36,0	111,6	30,9	95,8	3,4	68,0	210,8	54,6	169,3	12,0
Yüksek alkollü içkiler	16,1	563,5	21,6	756,0	22,0	769,8	6,4	20,9	700,0	26,8	938,7	4,0
Alkolsüz içkiler	72,8	125,2	—	—	124,0	213,3	11,2	172,0	295,8	179,0	308,5	7,6
TOPLAM		887,4		1 1236		1 203,7	6,2	••	1 411,2		1 727,6	7,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

643. Şarap sanayiinde üretim, 206 üniteden sağlanmaktadır. Bu ünitelerin 24 kadarı modern, diğerleri ilkel tesislerden oluşmaktadır. İkinci Plan dönemi sonunda,, kapasitenin 60 milyon Lt/yıla ulaşması beklenmektedir. Yüksek alkollü içki sanayiinde ise kapasite, 28 milyon Lt/yıla ulaşmıştır. Alkolsüz içki sanayiinde ilkel tesisler yerine modern tesisler kurulmakta olup, kapasitenin ikinci Plan sonunda 150 milyon Lt/yıla ulaşacağı tahmin edilmiştir.

631. Üçüncü Plan döneminde ihracat yılda ortalama yüzde 6.5 artarak 1977 yılında, 3 748 milyon TL. na ulaşacaktır, ihracat tahminleri Tablo 197 de gösterilmiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987)

644. Uzun dönemde yüksek alkollü içki talebinin azalması, buna karşılık düşük alkollü içki talebinin artmağa devam etmesi beklenmektedir. Uzun dönem gelişme hedefleri Tablo 203 te ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi üretim, perspektif dönemin ilk yıllarında daha hızlı gelişme göstererek, talebin bileşimi miktar ve kalite yönünden karşılanmış olacaktır. Modern tekniklerin, özellikle şarap sanayiinde kullanılması ile üretimin 1987 de 300 milyon litre dolaylarına ulaşması ve bunun üçte birinin ihraç edilmesi beklenmektedir.

TABLO : 203 — İçki Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefler

Miktar : Milyon Lt.

Değer : 1971 fiyatları ile milyon TL.

		1972	1977	1982	1987
		(1)	(2)	(3)	(4)
Bira	Mik.	85,0	160,0	240,0	324,0
	Değ.	311,1	585,6	878,4	1 185,8
Şarap	Mik.	54,6	113,5	198,5	300,0
	Değ.	169,3	351,8	615,3	930,0
Y. alkollü içki	Mik.	26,8	39,8	49,5	45,0
	Değ.	938,7	1 403,2	1 742,5	1 575,0
Alkolsüz içki	Mik.	179,0	202,9	241,0	286,0
	Değ.	308,5	363,8	444,6	491,9
Maden memba suları	Değ.	14,2	32,2	52,5	75,0
TOPLAM DEĞER		1 741,8	2 736,6	3 733,3	4 257,7

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

645. Bağ alanı, şarap ihracatı ve fert başına şarap ve bina tüketimleri bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 204 te gösterilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi Fransa. Batı Almanya ve italya'da bağ alanlarının ve şarap üretiminin azalmasına karşılık, Fransa, İspanya dışındaki diğer ülkelerde, fert başına şarap tüketimi artmaktadır. Uzun dönemde Türkiye'nin alkollü içki tüketiminde önemli artışlar beklenmekle birlikte, sosyal ve ekonomik nedenlerle, karşılaştırılan ülkeler tüketimlerinin çok altında kalınacağı tahmin edilmektedir.

TABLO : 204 — Uluslararası Karşılaştırmalar

	Bağ alanı (Bin hektar)		Şarap üretimi (Bin hektolitire)		Şarap ihracatı (Bin hektolitire)		Şarap ithalatı (Bin hektolitire)		Fert başına şarap tüketimi (Litre/Yıl)		Fert başına bira tüketimi (Litre/Yıl)	
	1967	1969	1967	1969	1964	1968	1964	1968	1963	1968	1963	1968
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Fransa	1 363,1	1 342,1	61 000,0	49 800,0	3 687,8	3 620,4	11 955,4	4 653,2	125,0	113,0	36,4	41,2
B. Almanya	88,7	85,4	6069,4	5 947,3	—	—	4 114,3	5 299,4	12,9	15,3	97,2	137,6
İtalya	1 626,6	1 524,8	74 725,0	71 470,0	2 129,7	2 645,6	84,6	134,0	109,0	118,0	5,4	11,2
Belçika	0,4	0,4	4,4	13,0	—	—	832,7	1 073,2	7,6	10,5	..	139,0
Yunanistan	228,6	220,9	4 464,0	5500,0	269,4	818,9	—	—	29,5	37,7	..	5,5
İspanya	1 630,3	1 615,7	23 448,7	25 176,7	2 013,1	2 395,7	—	—	63,6	62,0	11,3	32,7
Yugoslavya	257,0	271,4	5 230,0	7 059,6	453,0	325,0	—	—	20,8	25,7	6,7	16,9
Türkiye	830,0	838,0	434,3	518,9	14,5	83,2	—	—	0,79	0,86	1,1	1,1

Kaynak : — BUL. Del. O.İ. V. Kasım 1969,
— F AO Trade Year Book 1969
— OECD Statistics
— Devlet Planlama Teşkilâtı
— Devlet İstatistik Enstitüsü

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

646. Üçüncü Plan döneminde biranın alkollü içki kapsamında çıkarılması ile başlayan-eğilimin, yüksek alkollü içki yerine düşük alkollü, içki tüketiminin gelişmesi yönünde devam edeceği varsayılmıştır.

1. TALEP :

1. İÇ TALEP :

647. Tüketim eğilimlerindeki değişimler sonucunda votka, bira, konyak ve şarap taleplerinin yılda ortalama yüzde 10 u aşan oranlarda artış göstereceği tahmin edilmiştir. Kolalı ve meyvalı gazozlar talebindeki artış ve sade gazozlar talebindeki azalışların devam etmesi, memba vema den sulan talebinin, sağlık şartlarına uygun tesislerde şişelenmesi sonucu önemli artışlar göstermesi beklenmektedir (Tablo 205).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

648. Sektörde ihracatı geliştirilecek ürünlerin başında şarap gelmektedir. Daha önce belirtilen nedenlerle Planlı dönemde artırılmayan şarap ihracatının Üçüncü Plan döneminde dökme beyaz ve kalite şarap olarak yılda ortalama yüzde 25 oranında artacağı tahmin edilmiştir. Diğer alkollü içkiler ihracatının da, gerek dış talepteki gelişmeler, gerekse gümrük kapılarındaki yeni düzenleme ile sağlanacak satış kolaylıkları ile artacağı tahmin edilmiştir, ihracat tahminleri Tablo 206 da gösterilmiştir.

2. ÜRETİM :

649. İç ve dış talebin isteklerine uygun kalite şarap üretimine önem verilecektir. Kaliteli şarapta bir kaç yıllık dinlenmeye imkân verecek ve toplam talebi karşılayacak şekilde, Üçüncü Plan döneminde toplam üretimin yılda ortalama yüzde 9,4 oranında artması öngörülmüştür (Tablo 207). Bira üretiminde kullanılan şerbetçi otunun, yurt içinde yüksek kalitede üretimi mümkün olduğundan, sözleşmeli üretimin teşviki ve ithalinin önlenmesi gerekmektedir.

3. İTHALAT :

650. Viski ithalâtı yanında, özel turistik talepleri karşılayacak diğer alkollü içkiler ithalâtının devam edeceği tahmin edilmiştir (Tablo 208).

4. YATIRIMLAR :

651. Talebi karşılayacak kapasitelere ulaşmak üzere, düşük alkollü ve alkolsüz içki sanayilerinde yeni tesisler ön görülmüş, idame ve tamamlamalarla birlikte toplam 500,0 milyon TL. lık yatırım yapılacağı tahmin edilmiştir. Yatırımlar Tablo 209 da gösterilmiştir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER:

652. (1) İçki ve özellikle şarap ihracatını geliştirmek ancak kalitenin sağlanmasıyla mümkün olabileceğinden, içki sanayiinde teknoloji ve kalite kontrollerinin temini için yeni bir sistem geliştirilecektir.

(2) Yeni kurulmakta olan ve kurulacak şarap fabrikaları birer kampanya işletmesi olarak çalışmaktan kurtarılacak ve daha fazla meyveyi değerlendirmek yönlerinden meyva usaresi işlemek üzere cihazlandırılacaktır.

(3) İçki sanayiinde, otomatik, sıhhi şişe yıkama, doldurma ve kapatma üniteleri teşvik edilecek, bundan yoksun tesisler Plan dönemi sonuna kadar kapatılacaktır.

(4) Kaliteli şarap üretimi teşvik edilecektir.

(5) Şarapçılığa en uygun çeşit ve kalitede, yeter miktarda üzüm üretimini sağlamak üzere uzun dönem sözleşmeli alım yapacak tesislerin kredi olanakları ile desteklenmesi teşvik edilecektir.

TABLO : 205 — İçki Sanayi Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Milyon Lt.
Değer : 1971 fiyatları ile milyon TL.

MALLAR	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Bira	32,4	118,6	85,0	311,1	21,2	160,0	585,6	13,4
Şarap	27,0	83,7	42,6	132,1	9,5	74,6	231,2	11,8
Yüksek alkollü içkiler	21,3	745,8	24,9	879,4	3,3	35,4	1 257,1	7,5
Alkolsüz içkiler	124,0	213,3	179,0	308,5	7,7	202,9	363,8	3,3
Memba ve maden suları		10,0		14,0	7,0		32,0	18,0
Maltözü	0,03	0,2	0,03	0,2	4,0	0,03	0,2	0,0
TOPLAM	••	1 171,6	..	1645,3	7,0	••	2 469,9	8,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 206 — İçki Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar : Milyon Lt.
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. (FOB)

MALLAR	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Şarap	4,7	6,1	12,0	15,6	20,0	37,9	49,3	25,8
Rakı	0,03	0,1	0,2	0,9	56,7	4,0	18,4	82,3
Votka	0,003	0,01	0,04	0,2	82,0	0,3	1,2	43,1
Likörler	0,02	0,3	0,04	0,6	14,8	0,05	0,8	5,9
Diğerleri	....	0,8	...	1,0	4,5	••	5,5	40,6
TOPLAM	....	7,3	••	18,3	20,0	••	75,2	32,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

TABLO : 207 — İçki Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Milyon Lt.
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1 9 6 7		1 9 7 2		Üçüncü Plan yıllık Ort. artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan Yüzde artış (Değer)	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık Ört.
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Bira	34,1	124,8	85,0	311,1	20,0	160,0	585,6	38,2	13,4
Şarap	30,9	95,8	54,6	169,3	12,0	113,5	351,8	107,8	15,8
Yüksek alkollü içkiler	22,0	769,8	26,8	938,7	4,0	39,8	1 403,2	49,5	8,3
Alkolsüz içkiler	124,0	213,3	179,0	308,5	7,6	202,9	363,8	17,9	3,3
Menba ve maden suları		10,0	...	14,0	7,0	...	32,0	128,6	18,0
Maltözü	0,03	0,2	0,03	0,2	0,0	0,03	0,2	0,0	0,0
TOPLAM		1 213,9		1741,8	7,4	...	2 736,6	57,1	9,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 208 — İçki Sanayii İthalât Tahminleri

*Miktar : Milyon Lt
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. (CİF)*

	1967		1972		İkinci Plan yıllık Ort. artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık Ort. artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Viski	0,2	4,8	0,1	2,4	13,0	0,2	4,8	14,9
Diğerleri	...	1,0	...	10,0	58,4	...	45,2	35,6
TOPLAM	...	5,8	...	12,4	16,4	...	50,0	32,2

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı ve. Devlet İstatistik Enstitüsü

TABLO: 209 — İçki Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla Milyon TL.)

	Birinci Plan Dönemi Gerçekleşme	İkinci Plan Gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	309.0	630.7	500.0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TÜTÜN MAMULLERİ SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GEÇİŞMELER :

653. Planlı dönemde tütün üretimi, planlarda, yıllık programlarda öngörülen tedbirlere ve 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanunu'na rağmen talebe göre sınırlandırılmamıştır. Yaprak tütünün yurtiçi talebi toplam üretimin yüzde 25 i düzeyinde kalmış; yeterince ihracat yapılamadığı için, biriken düşük kaliteli tütün stokları önemli ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Bu sorunun çözümü amacı ile dış pazarın gark tipi tütün kullanımı oranı ve kalite isteklerinde olan önemli değişimler de dikkate alınarak yeni pazarlar ve pazarlama yolları aranmıştır. Ayrıca çok etkili olmamakla birlikte, düşük kaliteli ürün veren taban arazilerde, tütün ekiminin kredi verilmeyerek önlenmesine ve ihraç amaçlı, sözleşmeli «Burley» tipi tütün üretimine başlamıştır. Talebe uygun, daha bütünleştirilmiş bir tütün üretim programının geliştirilmesi ve daha etkin kontrol olanakları ile yaprak tütün alım politikasında iyileşme sağlanamamıştır.

654. Planlı dönemde bu sektör dikkati çeken gelişme, filtreli sigara talebinin hızla artması olmuştur. 1962 yılında yüzde 1,1 olan sigara üretimindeki filtreli sigara oranı 1967 de yüzde 2.4 e çıkmıştır. Bu oranın 1972 de yüzde 17.6 ya çıkması beklenmektedir. Bu talebin karşılanmasında özellikle son yıllarda güçlükle karşılaşılmış olup, bu sorun devam etmektedir. Tablo 210 da görüldüğü gibi, sigara ve diğer tütün mamulleri üretimi miktar olarak Birinci Plan hedefinin altında, ikinci Plan hedefinin üzerinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin önemli bir tütün üreticisi olmasına rağmen, genellikle sigara üretiminde kalite iyileştirilememiş, kayıplar önlenememiştir. Kalitenin iyi olmaması ve filtreli sigara talebinin yeterince karşılanamaması, tüketicinin değişik yollarla sağlanan yabancı sigara kullanım eğilimini arttırmıştır.

655. Planlı dönemde kapasiteler 1962 de 30.1; 1967 de 30.7 ve 1972 de 46.5 bin ton/yıl aigara olmuştur. 1962 - 1970 döneminde normal kapasiteyi aşan düzeylerde üretim yapılması gereği ortaya çıkmıştır. 1972 toplam talebinin normal kapasite kullanımı ile karşılanacağı talimin edilmektedir.

TABLO : 210 — Planlı Dönemde Tütün Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar: Bin Ton

Değer : 1971 fiyatları üe Milyon TL.

	1 9 6 2		1 9 6 7				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2				İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
			Plan hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Filtreli sigara	0,35	89,9	....	....	0,8	205,4	18,0	....	....	7,5	1925,8	....
Filtresiz Diğer tütün mamulleri	31,25	2 192,5	....	....	32,5	2280,2	0,8	....	....	35,0	2455,6	1,4
	4,6	191,9	....	...	3,1	129,3	—7,6	....	....	3,5	146,0	2,4
TOPLAM	36,2	2 474,3	43,0	2 927,4	36,5	2 614,9	1,1	44,7	3.200,1	46,0	4 527,4	11.6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

656. Uzun dönem tahminlerinde fert başına tütün mamulleri tüketiminde bugünkü eğilimin devam edeceği kabul edilmiştir. Tütün harmanında önemli değişiklikler beklenmemekle birlikte, özellikle ihraca dönük mamul üretimi için yabancı tütün kullanımı gerekebilecektir. Kalitenin iyileştirilerek sigara ihracatının geliştirilebileceği tahmin edilmektedir. Tablo 211 de görüldüğü gibi filtreli sigara üretiminin toplam üretime oranının 1977 de yüzde 38,7, 1982 de 48,7 ve 1987 de 07,7 olması beklenmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

667. Avrupa Ekonomik Topluluğu, Akdeniz ülkelerinin ve diğer bazı ülkelerin sigara üretimi, fert başına sigara tüketimi ve sigara içindeki filtreli sigara oranları karşılaştırmalı olarak Tablo 212 de gösterilmiştir. 1977 de Türkiye'de fert başına, sigara tüketiminin, 1966 yılı Fransa, İspanya, İtalya, Hollanda ve Belçika - Lüksemburg tüketimleri düzeyinde; filtreli sigara tüketiminin ise Hollanda, Fransa, İspanya'dan çok, karşılaştırma yapılan diğer ülkelerinkinden az olacağı tahmin edilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

658. Üçüncü Plan döneminde sigara kalitesinin iyileştirileceği, kayıpların önleneceği ve sağlık nedenleri ile filtreli sigara talebindeki hızlı artışın devam edeceği kabul edilmiştir.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP ;

659. Plan döneminde, özellikle filtreli sigara talebindeki gelişmeler dikkate alınarak, yurtiçi talepte ortalama yılda yüzde 0.8 oranında miktar, yüzde 7.3 oranında da değer artışı olması beklenmektedir. Yurtiçi talep tahminleri Tablo 213 te gösterilmiştir. Talep yurtiçi üretimle karşılanacağından bu dönemde de sigara ithalatı öngörülmemiştir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

660. Türk tütününün özelliği ve dünyadaki tüketim eğilimleri gözönünde tutularak, tütün bileşiminde gerekli değişikliklerin yapılması, Türk tütününün özelliğini daha çok değerlendirecek yönde sigara kalitesinin iyileştirilmesi ve böylece sigara ihracatının artırılması öngörülmüştür. Bunun yanında yeniden düzenlenen gümrük kapılarındaki satış kolaylıklarının da ihracatı etkileyeceği tahmin edilmiştir. ihracat tahminleri Tablo 214, te gösterilmiştir.

TABLO : 211 — Tütün Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri

Miktar : Bin Ton

Değer : 1971 fiyatları ile Milyon TL.

	1972		1977		1982		1987	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)	Miktar (5)	Değer (6)	Miktar (7)	Değer (8)
Filtreli sigara	7,5	1 925,8	18,0	4 622,0	27,2	6 984,4	39,7	10 194,1
Filtresiz sigara	35,0	2 455,6	28,5	1 999,6	28,7	2 013,6	23,3	1 634,7
Diğer tütün mamulleri	3,5	146,0	3,9	177,0	4,3	196,0	5,0	227,9
TOPLAM	46,0	4 527,4	50,4	6 798,6	60,2	9 194,0	68,0	12 056,7
Sigara içindeki filtreli yüzdesi	17,6	—	38,7	—	48,7	—	57,7	—

TABLO : 212 — Tütün Sanayiinde Uluslararası Karşılaştırmalar

	Fert başına yıllık tüketim (Gram)						ÜRETİM			Sigara içindeki		
	Tütün mamulü			Sigara			Sigara (Bin Ton)			Filtreli Oranı (Yüzde)		
	1962	1964	1966	1962	1964	1966	1962	1964	1966	1962	1964	1966
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
TÜRKİYE	2274	2230	2426	1992	1986	2212	31,6	29,7	35,6	1,1	1,5	2,1
FRANSA	2270	2260	2240	1390	1410	1560	50,6	49,3		16,4	19,5	26,0
B. ALMAKTA	2710	2740	2900	1880	1990	2200	85,6	33,4	107,0	75,9	80,0	82,9
BELÇİKA-LÜK.	3150	3170	3300	1700	1800	2070	13,3	14,2	15,5	38,0	42,0	51,0
HOLLANDA	3890	3770	3680	1810	1620	1580	14,4	14,2	15,8	14,4	17,6	21,0
İTALYA	1620	1630	1720	1450	1480	1600	55,7	58,9	63,1	33,6	39,0	43,0
İSPANYA	1710	1860	2090	1330	1580	1800	27,6	28,1	35,0	13,0	17,0	32,0
YUNANİSTAN	...	....	....	...	....	....	11,1	11,9	13,1	5,7	15,2	....
E. AMERİKA	4720	4510	4555	3840	3750	3830	529,8	539,9	567,2	54,6	60,9	68,5
RUSYA	....	....	.....	.....	.....	.....	229,7	270,0	...	15,0	35,0	...
JAPONYA	2030	2260	2450	2090	2250	2440	147,5	160,9	180,0	11,2	24,8	58,0
İNGİLTERE	2950	2920	2790	2680	2760	2810	127,4	125,4	120,0	26,0	41,8	60,0

Kaynak : UNCTAD — GATT Yayınları ve TEKEL Genel Müdürlüğü Yıllık Bilançosu.

TABLO : 213 — Tütün Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Bin Ton
Değer : 1911 fiyatları ve
Milyon TL.

MALLAR	1967		1972		İkinci Plan yıllık Ort. artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık Ort. artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Filtreli sigara	0,8	205,4	7,5	1 925,8	56,4	17,0	4366,3	17,8
Filtresiz sigara	33,3	2 336,3	35,0	2 455,6	1,0	27,1	1 901,3	— 5,0
Diğer tütün mamulleri	3,3	137,6	3,5	146,0	1,1	3,9	177,0	4,0
TOPLAM	37,4	2 679,3	46,0	4 527,4	11,0	48,0	6 443,6	7,3

Kaynak : Tekel Genel Müdürlüğü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 214 — Tütün Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar: Bin Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. (FOB)

MALLAR	1967		1972		İkinci Plan yıllık Ort. artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık Ort. artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
İşlenmiş yaprak tütün ve tütün mamulleri	19,8	1 377,0	100,0	1500,0	1,7	100,0	1500,0	0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

2. ÜRETİM :

661. Üçüncü Plan döneminde sigara üretiminin değer olarak yılda ortalama yüzde 8.5 artması öngörülmüştür. Bu üretim, mevcut kapasitenin ileri teknikleri uygulayacak şekilde yenilenmesi, tamamlanması ve yeni kapasitelerin eklenmesi yoluyla gerçekleştirilecektir. Filtreli sigara üretimindeki hızlı artışın, talep artışına bağlı olarak yılda ortalama yüzde 19.1 oranında artması beklenmektedir (Tablo 21ö).

3. YATIRIMLAR :

662. Plan döneminde toplam olarak 400 milyon TL. lık yatırım yapılması öngörülmüştür. Bununla itkinici Plan döneminde başlanmış bulunan sigara fabrikalarının tevsii ve modernizasyonu ile diğer yaprak tütün işleme tesisleri tamamlanacaktır. Böylece 1972 yılında 46 5 bin ton/yıl olan sigara kapasitesi 1977 yılında 56.6 bin ton/yıla çıkarılacaktır. Birinci Plan, ikinci Plan ve Üçüncü Plan dönemleri Yatırımları Tablo 216 da gösterilmiştir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

663. (1) Yaprak tütün ve tütün mamulleri hareketlerinin düzenlenmesi ve özellikle filtreli sigara ihtiyacındaki hızlı artış dikkate alınarak bu tip sigara imalinin talebi karşılayacak düzeye çıkarılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

(2) Sigara ihracatında gümrük duvarlarını aşmak güç olduğundan, öncelikle Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde Türkiye'den harmanlanmış yaprak tütün ihraciyle mahallinde ortaklık, mümessillik, lisans veya doğrudan doğruya Tekel tarafından sigara imaline girişilecektir.

(3) Yaprak tütün ihracatında prefinansman uygulanmasına son verilecektir.

TABLO : 215 — Tütün Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar : Bin Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık Ort. artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan Yüzde artışlar (Değer)	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miklar	Değer	Beş yıllık	Yıllık Ört.
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Filtreli sigara	0,8	205,4	7,5	1 925,8	56,4	18,0	4 622,0	140,0	19,1
Filtresiz sigara	32,5	2280,2	35,0	2 455,6	1,4	28,5	1 999,6	— 18,6	— 4,0
Diğer tütün mamulleri	3,1	129,3	3,5	146,0	2,4	3,9	177,0	21,2	3,9
TOPLAM	36,4	2614,9	46,0	4 527,4	11,6	50,4	6 798,6	50,2	8,5

Kaynak: Tekel Genel Müdürlüğü ve Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 216 — Tütün Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla Milyon TL.)

	Birinci Plan Dönemi Gerçekleşme	İkinci Plan dönemde Gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	279,5	199,9	400,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

DOKUMA VE GİYİM SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

664,. Planlı dönemde dokuma ve giyim sanayii, imalât sanayii içinde hızla gelişen ve özellikle İkinci Plan döneminde büyük ihracat olanaklarına ulaşan sektörlerden biri olmuştur. Bu dönemde sektörü oluşturan ana mal gruplarında önemli bir değişme olmamıştır. Ancak yurt dışındaki gelişmelere paralel olatacak sanayide artan oranlarda sentetik ve sun'i elyafın kullanılması, özellikle yünlü, sun'i ipekli dokuma ve örme mamulleri gruplarının mal kapsamını genişletmiştir.

665. Sektörün en büyük mal grubu olan pamuk ipliğinin, iş sayısı itibariyle kurulu kapasitesinde Birinci Plan döneminde yüzde 3.4, İkinci Plan döneminde yüzde 29.8 artış olmuştur. Aynı dönemlerde tezgâh sayıları itibariyle belirlenen pamuklu dokumanın kurulu kapasitesinde meydana gelen artış ise sırasıyla yüzde 19.1 ve yüzde 15.6'dır. 1972 yılı sonunda yaratılması beklenen kapasitenin gerçekleşmesi halinde pamuk ipliğinde 1460 bin adetlik bir iş kapasitesine ve pamuklu dokumada 24 500 adetlik bir tezgâh kapasitesine ulaşılmış olacaktır.

666. Yünlü dokuma kolunda kapasite artışı özellikle İkinci Plan döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özel kesimde yapılan yatırımlar sonucu kamgam iplik kapasitesi yılda ortalama yüzde 8.0, dokuma kapasitesi yüzde 4.8 artış göstermiştir.

667. Planlı dönemde sektörün üretiminde de önemli gelişmeler olmuştur. Pamuk ipliği üretimi Birinci Plan sonunda 136.0 bin tona, İkinci Plan dönemi sonunda ise 207.0 bin tona ulaşmıştır. Pamuklu dokumada Birinci Plan'da yüzde 6.5 olarak öngörülen yıllık ortalama üretim artışı yüzde 6.9 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık İkinci Plan döneminde öngörülen üretim düzeyine ulaşamamış, yurt içi talebin karşılanması ve ihracatın gerçekleştirilmesi stokların kullanımıyla sağlanmıştır. (Tablo 217).

668. Sun'i ipekli dokuma sanayii özellikle İkinci Plan döneminde hızlı bir gelişme göstermiş, öngörülen yüzde 5.0 oranındaki fizikî üretim artış hedefi yıllık ortalama yüzde 9.1 olarak gerçekleşmiştir.

669. Örme sanayiinde ve el - dokuma halı dalında kapasitenin kesinlikle tesbiti güç olmaktadır ⁽⁹⁹⁾ Bu nedenle de üretim gerçekleştirmeleri tahminî olarak verilebilmektedir. Tablo 217 de görüldüğü gibi örme sanayii üretiminde Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 50:0, İkinci Plan döneminde ise 15.9 artış olmuştur, örme mamulleri üretimi daha çok yurt içi tüketime yönelmiş ve ihracat hedef alınan düzeye ulaşamamıştır. El - dokuma halı, planlı dönemde öngörülen hedeflerin üzerinde bir gelişme göstermiştir. Birinci ve İkinci Plan'lardaki yıllık ortalama yüzde 7.9 ve 9.0

⁽⁹⁹⁾ Bu grubun çok çeşitli üretim faaliyetlerini kapsamı, mevcut işletmelerin dağılık ve küçük üniteler halinde bulunması kapasitenin yeteri kesinlikle tespitini ve gelişmenin izlenmesini zorlaştırmaktadır.

olan üretim artışı tahminlerine kargılık gerçekleşen artış yüzde 9.9 ve 9.6 olmuştur.

670. Dokuma -ve giyim sanayii içinde yer alan ve Tablo 222 de diğerleri içinde gösterilen konfeksiyon dalında özellikle İkinci Plan döneminde önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bu grubun toplam üretiminde İkinci Plan döneminde yıllık ortalama yüzde 6.7 artış olmuştur.

672. Planlı dönemde sektörün üretiminde meydana gelen gelişmeler Tablo 217 de gösterilmiştir. Planlı dönemde özellikle İkinci Plan döneminde sektörün toplam ihracatında önemli gelişmeler olmuştur. Birinci Plan döneminde 18.1 milyon dolar olan sektör ihracatı İkinci Plan döneminde, sektörün toplam ihracatında önemli gelişmeler olmuştur. Büyümeye rağmen ihracat öngörülen İkinci Plan hedefinin bir miktar altında bulunmaktadır. Nitekim 1988-1971 dönemi için öngörülen ihracat hedefi 98.7 milyon dolardır.

673. Sektörün 1971 yılı itibariyle toplam ihracatının yüzde 50.0'ını pamuk ipliği, yüzde 20.0'ını pamuklu dokuma, yüzde 12.0'ını halı-kilim-seccade, yüzde 1.7'sini örme mamulleri, yüzde 1.3'ünü yünlülük dokuma ve yüzde 15.0'ını ise ipek, sentetik mensucat, giyim eşyası, sentetik elyaftan iplik, havlu, yün ipliği gibi diğer ürünler oluşturmıştır.

674. Planlı dönemde pamuklu grubu malları, sektörün ihracatını büyük ölçüde etkilemiştir. Nitekim 1967 yılında mevcut olmayan pamuk ipliği ihracatı 1971'de 19.2 milyon \$'a, 1967'de 0.5 milyon \$ olan pamuklu dokuma ihracatı ise 1971'de 7.7 milyon \$'a yükselmiştir. 1972 yılında ihracatın pamuk ipliğinde 29.0 milyon \$'a, pamuklu dokumada ise 9.0 milyon \$'a ulaşacağı tahmin edilmektedir.

675. Sektörde Birinci Plan döneminde 37.4 milyon \$, 1968-1971 döneminde ise 48.7 milyon \$ ithalat yapılmıştır, ithal konusu olan bir kısım malların yurt içi üretimine başlanması sektör ithalatının nisbî önemini azaltmıştır. Geçmiş dönemdeki ithalatın yüzde 60.0 dolayındaki bir kısmını kord bezi ithalatı oluşturmıştır.

676. Geçmiş dönemde iç fiyatlar maliyetlerden çok talebe bağlı olarak değişmiştir. Birinci Plan döneminde hızlı bir artış gösteren fiyatlar daha sonraları zaman zaman gerilemiş, ancak 1970'den sonra tekrar bir yükselme göstermiştir.

677. Geçmiş plan ve programlarda getirilen politika ve tedbirlerle bu faaliyet kolundaki teşebbüslerin büyük işletmeler haline dönüşmeleri hızlanmıştır. Söz konusu değişim pamuklu dokumada, pamuk ipliğine oranla daha yavaş olmuştur.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

678. Uzun dönemli gelişmelerin tespitinde (i) Geçmiş dönemdeki ana mallar itibariyle tüketim eğilimi, (ii) Dokuma ve giyim özel tüketim harcamaları ve talep esnekliği, (iii) Diğer ülkelerin tüketim yapıları, (iv) Ana mallar itibariyle dış rekabet olanakları, (v) Ortak Pazar'a girişimizin etkileri ve gelişmekte olan ülkelerin bu sektörü geliştirme yönündeki çabaları gözönünde tutulmuştur.

671. (Sektörün değer itibariyle toplam üretiminde İkinci Plan dönemi için yılda ortalama yüzde 8.9 artış öngörülmüş, ancak bu yüzde 8.2 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 222).

TABLO : 217 — Planlı Dönemde Dokuma ve Giyim Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Mallar	Birim	1967			Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		1962	Plan hedefi	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Pamuk ipliği	Bin Ton	—	—	136,0	...	—	207,0	8,8
Pamuklu dokuma	Milyon Mt.	533,0	732,0	743,0	6,9	1 095,0	945,0	4,9
Yünlü dokuma	Milyon Mt.	21,1	23,6	27,0	5,0	28,6	33,8	4,6
Sun'i ipekli dokuma	Milyon Mt.	23,0	27,6	42,0	12,8	35,3	65,0	9,1
Örme mamulleri (a)	Bin Ton	1,7	2,6	12,9	50,0	6,7	27,0	15,9
El dokuma halı (a)	Milyon Mκ.	1,5	2,2	2,4	9,9	3,3	3,8	9,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not: Birinci Plan'da hedef verilmemiştir. Tablodaki rakamlar program hedeflerini kapsamaktadır.

(a) Tahmin

679. Onbeş yıllık dönem sonunda (1987) sektörün toplam üretiminin yılda ortalama yüzde 9.1 artışla 65.0 milyar TL. na ulaşacağı, bu üretimin bileşiminde pamuklu dokuma payının yüzde 27.0, örme mamullerinin yüzde 26,0, suni ipekli dokumanın yüzde 9,0 ve yünlü dokumanın yüzde 6.0 dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir. Fert başına tüketimde uzun dönemde beklenen gelişmeler Tablo 218 de verilmektedir.

TABLO : 218 — Fert Başına Tüketimde Beklenen Gelişmeler

	Birim	1972	1977	1972	1987
		(1)	(2)	(3)	(4)
Pamuk ipliği	Kg.	5.1	7.1	8.3	9.2
Pamuklu dokuma	Mt.	24.7	29,1	33,2	36,0
Yün ipliği	K'g.	0.9	1,0	1.1	1,2
Yünlü dokuma	Mt.	0.9	1,0	1.1	1.2
ıSunl ipekli dokuma	Mt.	1.8	S,7	3.7	5.3
örme mamulleri	Kg.	0.7	0,1	1.4	1.8
El - Dokuma halı	M ² .	96.2	110,6	105.8	01,0

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

680. Dokuma ve giyim sanayii yakın bir gelecekte Ortak Pazar üyesi ülkelerin rekabetine açılma zorunluluğunda olan sanayiimizin en başta gelen sektörlerinden biridir. Bu nedenle üye ülkelerin dokuma ve giyim sanayilerinde meydana gelen gelişmelerin ülkemiz açısından önemi büyüktür. Ortak Pazar üyesi ülkelerin, pamuklu dokuma sanayilerinde meydana gelen gelişmeler karşılaştırmalı olarak Tablo 219 da gösterilmiştir.

681. Tablo 219 da görüldüğü üzere 196<3-1967 döneminde tüm Ortak Pazar üyesi ülkelerin pamuklu sanayilerinde iş ve tezgâh sayıları itibariyle 'kapasitelerinde azalma meydana gelmiştir. Bu durum pamuk ipliği ve pamuklu dokuma üretimini etkilemiştir. Nitekim, söz konusu dönemde üye ülkelerin toplam pamuk ipliği üretiminde yüzde 13.0 pamuklu dokuma Üretimlerinde ise yüzde 14.0 dolaylarında düşme olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'de artan kapasiteye paralel olarak pamuk ipliğinde yüzde 43.0 pamuklu dokumada ise yüzde 34.0 üretim artışı sağlanmıştır. Ortak Pazar üyesi ülkeler dışında kalan diğer Avrupa ülkelerinde de Türkiye'ye benzer gelişmeler meydana gelmiştir.

682. Otomasyonun hızlanması sonucu iş ve tezgâh başına verimlilikte Ortak Pazar üyesi ülkelere ve Türkiye'de paralel gelişmeler olmuştur (Tablo 219). örneğin; 1966 yılı itibariyle Ortak Pazar üyesi Ülkelerde otomatik tezgâh oranı yüzde 79.6, Türkiye'de ise yüzde 79.9 dur. Nitekim, 1906 yılı itibariyle Ortak Pazar üyesi ülkelere iş başına verim 82 Kg. tezgâh başına verim 2988 Kg. olmasına karşı Türkiye'de bu sırasıyla 116.1 ve 3922 Kg. dır (100). Türkiye, iş ve tezgâh başına verimlilik açısından bu ülkelere oranla daha iyi durumda bulunmasına karşılık işçi başına verimlilik açısından yeterli

⁽¹⁰⁰⁾ Ortak Pazar üyesi ülkelerdeki verimlilik faaliyet halindeki iş ve tezgâhlara girre hesaplanmıştır. Türkiye'de kapasite tam olarak değerlendirildiğinden karşılaştırmalar bu faal iş ve tezgâhlar gözönünde tutularak yapılmıştır.

düzeğe ulaşmamıştır,örneğin; aynı yıl itibariyle bu ülkelerde işçi verimliliği iplikte 2 484, Kg., pamukta 1 862 Kg. dır. Türkiye'de ise işçi basma verimlilik sırasıyla 2 260 ve 1 511 Kg. dolayındadır.

683. Ortak Pazar ülkelerinin rekabetine açılma yönünden özel bir durumu olan Türk Pamuklu sanayii, bu ülkelerin sanayilerine oranla önemli kısıtlayıcı etkenlere sahiptir, iğ ve tezgâh sayıları ile tanımlanan ekonomik işletme büyüklüğü, mamullerin kalitesi ve çeşitleri, pazarlamada tecrübe ve bilgi yetersizliği Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatan etkenlerin başında gelmektedir.

684. Dokuma ve giyim sanayiini oluşturan diğer mal gruplarında değişik gelişmeler meydana gelmiştir. 1962-1967 döneminde Ortak Pazar üyesi ülkelerin yün ipliği ve yünlü dokuma üretiminde sırasıyla yılda ortalama yüzde 2.1 ve 1.1 dolaylarında azalma olmasına karşılık örme mamulleri, sun'i ve sentetik elyaf karışımı mamulleri üretiminde yılda ortalama yüzde 8.5 ve 17.0 dolaylarında artış meydana gelmiştir.⁽¹⁰¹⁾. Aynı dönemde Türkiye'nin bu mal gruplarındaki üretim artışları Tablo 217 de gösterilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

685. Üçüncü Plan dönemi hedeflerinin tespitinde uzun dönemde sektörde ulaşılması zorunlu görülen yapı gözönünde tutulmuştur, özellikle ana mal grupları itibariyle üretim hedefleri belirlenirken yurt içi talebi karşılama amacı yanında sektörü ihracata dönük bir faaliyet kolu olarak geliştirme öncelikle gözetilmiştir.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

686. Bu dönemde özellikle pamuk ipliği, sun'i ipekli dokuma ve örme mamulleri talebinde önemli artışlar beklenmektedir, İkinci Plan döneminde pamuklu dokumada ortaya çıkan darboğazın bu dönemde giderilmesi pamuk ipliği talebini etkileyecektir. Üçüncü Plan döneminde yurt içi talebin ortalama yüzde 8.0 artacağı tahmin edilmektedir. (Tablo 220).

687. Geçmiş dönemde yünlü dokuma talebinin ince ve sentetik sun'i elyaf karışımı kumaşlara kaydığı görülmüştür. Bu eğilimin kısmen devam edeceği ve fert başına gelir artışının özellikle bu mallar talebini etkileyeceği tahmin edilmektedir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

688. Dokuma ve giyim sanayii bu Plan döneminde imalât sanayii içinde önemli bir yer tutan ilraç kollarından biri olmak durumundadır. Sektörde toplam ihracatın 1972 tahminî olan 600 milyon TIL. (43 Mil. \$) dan yılda ortalama yüzde 23,0 bir hızla artarak 1977 de 1,7 milyar TL. (120 Mil. \$) na ulaşması öngörülmektedir. Üçüncü Plan dönemi

⁽¹⁰¹⁾ *Textile Industry in OECD Countries, OECD, 1969-1970.*

toplam ihracatının 6,4 milyar TL. (457 milyon \$) olması beklenmektedir. Ana mallar itibariyle sektörün ihracat hedefleri Tablo 221 de verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere bu dönemde özellikle pamuk ipliği ve pamuklu dokuma ihracatının hızla artması beklenmektedir. Ayrıca geçmiş yıllarda özellikle fiyatlara bağlı olarak yapılamayan yün ipliği ve yünlü dokuma ihracatının bu dönemde gerçekleştirileceği öngörülmüştür.

2. ÜRETİM :

689. Plan döneminde iç talep ve ihracatta beklenen gelişmeler özellikle pamuk ipliği, pamuklu dokuma, sunî ipekli dokuma ve örme mamullerinde hızlı bir üretim artışını zorunlu kılmaktadır. Mevcut durumda bu ana mallarda kurulu kapasite tam olarak değerlendirilmesine rağmen iç talebi ve öngörülen ihracatı karşılayacak düzeyde bulunmamaktadır. Bu nedenle Üçüncü Plan dönemi için yatırım eğilimleri de göz önünde tutularak özellikle bu ana mallarda diğerlerine oranla daha hızlı bir gelişme öngörülmüştür.

690. Üçüncü Plan'da sektör üretiminin yılda ortalama yüzde 8,6 artarak dönem dönem sonunda 28 milyar TL. na ulaşması hedef alınmıştır. (Tablo 222). Bu üretim değeri içinde, pamuklu dokuma payının yüzde 33,0, örme mamullerinin yüzde 20,0 yünlü dokumanın 8,0 ve suni ipekli dokumanın ise yüzde 3,0 dolayında olması beklenmektedir.

3. İTHALAT :

691. Dokuma ve giyim sanayii toplam ithalâtı Tablo 223 de verilmiştir. Geçmiş Plan dönemlerinde başlıca mallar talebi yurt içinden karşılanır duruma geldiğinden Üçüncü Plan döneminde bu sektörde önemli ithalât beklenmemektedir.

692. Dokuma sektörü ithalâtının içinde en büyük payı alan Kord bezinin Plan dönemi sonlarına doğru yurt içinde üretimine geçilmesiyle büyük ölçüde ithal ikamesi sağlanacaktır. Ayrıca kanaviçe ve jüt çuval ithalâtında azalma olması beklenmektedir.

4. FİZİKİ DENGE :

693 Üçüncü Plan döneminde geçmiş yıllarda aksamalara yol açan pamuk ipliği ve pamuklu dokuma üretimi arasındaki dengesizliğin giderilmesi üzerinde önemle durulacaktır. Nitekim yatırımların planlanmasında bu amaç özellikle gözetilmiştir. Ayrıca pamuk üretim ve ihracat hedeflerinin saptanmasında da dokuma sanayiinin pamuk talebi dikkate alınmıştır.

694 Yünlü dokuma sanayiinin geliştirilmesinde ortaya çıkan merinos yapağı ihtiyacının uzun dönemde yurt içinden karşılanmasına çalışılmaktadır. Bu Plan dönemindeki ihtiyacın giderilmesi için gerekli merinos ithalâtı öngörülmüştür ⁽¹⁰²⁾.

⁽¹⁰²⁾ Bu ithalât tarım sektöründe hayvan ürünü İthalâtı olar alt yer almıştır.

*TABLO : 219 — Ortak Pazar Üyesi Ülkelerin Pamuklu Sanayierinâeki Gelişmeler
(1963-1967) (Dört Kolda Yüzde Arttı olarak)*

Ülkeler	Kapasitede gelişme üretim artışı				Verimlilik	
	İğ sayısı	Tezgâh sayısı	Pamuk ipliği	Pamuklu dokuma	İğ başına verimlilik	Tezgâh basma verimlilik
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Almanya	— 16	— 29	— 17	— 16	14	63
Fransa	— 12	— 19	— 11	— 13	35	80
İtalya	— 3	— 10	— 12	— 14	43	47
Hollanda	— 37	— 42	— 20	— 12	1	78
Belçika +	— 25	— 37	— 7	— 14	41	71
Lüksemburg	—	—	—	—	—	—
AET	— 14	— 23	— 13	— 14	26	58
TÜRKİYE	+ 32	+ 17	+	+ 34	—	—

Kaynak : Textile Industry in OECD Countries, 1962 - 1963, 1968-1969; Ortak Pazar ve Türkiye'de Tekstil Endüstrisi İhraç İmkânları Araştırması, İktisadi Kalkınma Vakfı, 1959.

TABLO : 220 — Dokuma ve Giyim Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Değer : 1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.

Mallar	Birim	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Pamuk ipliği	Bin Ton	130	2500	189	3630	7.8	300	6125	9.7
Pamuk dokuma	Milyon Mt	665	4030	925	6020	6.2	1234	8500	5.9
Yün ipliği	Bin Ton	24	1490	34	2145	7.2	46	3035	6.2
Yünlü dokuma	Milyon Mt.	26	1150	34	1620	5.5	43	2180	4.8
Sun'i ipekli dokuma	Milyon Mt.	44	450	68	740	9,1	113	1250	10.7
Örme mamulleri	Bin Ton	13	1590	27	3430	15.7	41	5580	8,7
El-dokuma halı	Milyon M ² .	2	690	4	1 120	14,9	5	1540	4,6
Diğerleri	—	—	4160	—	5270	—	—	7690	—
TOPLAM	—	—	12070	—	15 200	8.5	—	26740	8,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

Not: (a) Yıllık artışlar mik tar itibariyle verilmiştir,

(c) Pamuk ve yün ipliği toplama dahil değildir.

TABLO : 221 — Dokuma ve Giyim Sanayii ihracat Tahminleri Değer : 1971 Fiyatlarıyla, Milyarı TL. FOB

Mallar	Birim	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Pamuk ipliği	Bin Ton	—	—	18,0	266,0	—	40,0	646,0	19,4
Pamuklu dokuma	Bin Ton	0,2	4,5	5,5	126,0	94,7	16,0	420,0	27,2
Yünlü dokuma	Ton	50,0	3,2	130,0	11,0	28,0	800,0	56,0	38,5
örme mamulleri	Ton	30,0	3,8	70,0	11,0	24,0	700,0	116,0	60,1
Halı-kilim v.s.	Ton	170,0	13,2	540,0	76,0	41,9	1100,0	164,0	16,6
Diğerleri	—	—	1,8	—	110,0	127,4	—	280,0	20,5
TOPLAM	—	—	26,5	—	600,0	86,6	—	1 680,0	22,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not : Yıllık artışlar değer itibariyle verilmiştir.

TABLO : 222 — Dokuma ve Giyim Sanayii Üretim Tahminleri

Değer : 1971 Fiyatları ne, Milyon TL.

Mallar	Birim	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar,	
		Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık Ortalama
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Pamuk ipliği	Bin Ton	136,0	2 610	207,0	4 016	8,8	342,0	6 975	65,2	10,6
Pamuklu dokuma	Milyon Mt.	743,0	4 550	945,0	6 140	4,9	1360,0	9 200	43,9	7,6
Yün ipliği	Bin Ton	25,6	1 620	34,5	2 165	6,1	47,0	3 100	36,2	6,7
Yünlü dokuma	Milyon Mt	27,0	1 225	33,8	1 640	4,6	46,0	2 250	36,0	6,4
Sun'i ipekli dokuma	Milyon Mt.	42,0	375	65,0	600	9,1	117,0	1 370	80,0	12,5
Örme mamulleri	Bin Ton	12,9	1 595	27,0	3 450	15,9	42,0	5 730	55,5	9,2
El dokuma hah	Milyon MZ.	2,4	741	3,8	1 180	9,6	5,0	1 750	31,5	5,6
Diğerleri	—	—	4 079	—	5 690			7 900		
TOPLAM	—	—	12 565	—	18 700	8,3	—	28 200	50,8	8,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not: a) Yıllık artışlar miktar itibariyle verilmiştir.

b) Pamuk ve yün ipliği toplama dahil değildir.

*TABLO : 223 — Dokuma ve Giyim Sanayii ithalât Tahminleri
(1971 fiyatlarıyla. Milyon TL.)*

	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış, yüzde
Toplam	160	210	5,6	350	10,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

5. YATIRIMLAR :

696. Öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için sektöre Üçüncü Plan döneminde 8,7 milyar TL. yatırım yapılması gerektiği hesaplanmıştır. Sektörün alt grupları itibariyle mevcut kapasiteleri, Plan dönemi içinde üretim hedeflerine ulaşabilmek için eklenmesi gereken kapasiteler ve yenileme ihtiyacı yatırım hedeflerinde gözönünde tutulmuştur.

697. Bu dönemde öngörülen kamu kesimi yatırımları daha çok mevcut işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaştırılması, yenilenmesi ve modernizasyonuna yöneltilecektir. Yeni tesislerin programlanmasında ise esas olarak bu sanayiın kamu öncülüğünde, kalkınmada öncelikli yörelere yayılması gözetilecektir. Üçüncü Plan yatırımları geçmiş dönem yatırımlarıyla karşılaştırmalı olarak Tablo 224 de verilmiştir.

*TABLO : 224 — Dokuma ve Giyim Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci plan dönemi (Gerçekleşme) .	İkinci plan dönemi (Gerçekleşme tahmini)	Üçüncü Plan hedefi
Toplam yatırım	2872	3501	8750

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

698. (1) Dokuma ve Giyim Sanayii ihracata dönük olarak geliştirilecek, sektörün rekabet gücü artırılacaktır. Bu amaçla kapasite büyüklüğü ve teknoloji seçimi sektörün gelecekte de rekabet gücünü devamlı kılacak biçimde yapılacak, kapasitenin etkinlikle kullanımı ve uygun kuruluş yeri teşvik ve yöneltmede esas olacaktır.

(2) Sektörde ara maldan çok dokuma, konfeksiyon, örme gibi mamul malların ihracatı öncelikle teşvik edilecek, her ana mal grubunun özellikleri gözönünde tutularak dış pazarlamayı kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı metotlar geliştirilecektir. Bu konuda geliştirilecek Türk modasından etkili olarak yararlanılacaktır.

(3) İhracatın geliştirilmesi amacı ile dış pazara topluca çıkılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

(4) Makine halıcılığında iç talep dikkate alınacak, el halıcılığı ihracata yönelme açısından teşvik edilecektir.

695. Kimya Sanayiindeki gelişmeler, dokuma sanayii sektörünün üretim faaliyetlerini önemle etkileyecektir. Geçmiş dönemlerde ithal edilen kimyasal ham ve yardımcı maddeier Üçüncü Plan döneminde daha büyük oranlarda yurt içi üretimle karşılanacaktır.

GENELLİKLE ARA MALI ÜRETEN SANAYİLER

Orman Ürünleri İşleme Sanayii
Kâğıt Sanayii
Basım Sanayii
Deri ve Deri Mamulleri Sanayii
Lastik Sanayii
Plastik İşleme Sanayii
Kimya Sanayii
Petrokimya Sanayii
Gübre Sanayii
Petrol. Ürünleri Sanayii
Seramik Sanayii
Cam Sanayii
Çimento Sanayii
Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler
Sanayii
Demir Çelik Sanayii
Demir Dışı Metaller Sanayii

ORMAN ÜRÜNLERİ İŞLEME SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

699. Planlı dönemde sektör üretimi yılda ortalama yüzde 7,7 gelişme göstermiştir. Birinci Plan'da yüzde 6,5 ikinci Plan'da ise yüzde 8,2 olarak öngörülen yıllık ortalama artış sırasıyla yüzde 7,2 ve 8,3 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 225).

700. Birinci Plan'da orman ürünleri sanayii ayrı bir sektör olarak ele alınmamıştır, ikinci Plan'da ise sektör ayrılmış ve modern tesislerin kurulması, ihracata yönelmesi ana ilke olarak kabul edilmiştir, İkinci Plan'da kabul edilen ilkeler çerçevesinde gelişme sağlanamamıştır. Bunun başlıca nedeni öngörülen biçimde hammadde sanayi ilişkilerinin kurulamamış olmasıdır.

701. Sektörde üretim hedefleri genellikle aşılmış olmakla beraber dünya kalite ve standartlarında üretim yapabilecek, hammadde değerlendirme oranı yüksek, etkin, entegre tesislerin kurulması gerçekleşmemiştir. Yüksek maliyet, sınırlı arz ve yanlış pazarlama şeklinde ortaya çıkan hammadde sorunu ve tesislerin küçük kapasitede, çak sayıda ve dağınık olması bu sanayinin bazı üretim dallarında kapasitenin yeteri düzeyde değerlendirilmesini önlemiştir, örneğin 'kereste üretim kapasitesi ancak yüzde 50,0 dolayında değerlendirilebilmiştir.

702. Planlı dönemde orman potansiyenin daha çok değerlendirilebilmesi sonucu bu sektör ürünlerinin ithalâtı durmuş ve sektör ihracata yönelmiştir. Nitekim 1967 de 9,1 milyon TL. olan sektör ihracatının ikinci Plan dönemi sonunda 65,2 milyon TL. sına ulaşacağı tahmin edilmektedir (Tablo 230). Ancak, ulaşılan bu sonuç dahi dış talepler yanında küçük kalmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

703. Sektörde küçük işletmelerin çoğunlukta olması ve ikame malların hızla artması nedenleri ile sektör toplam üretiminin 1972 – 1987 döneminde yılda ortalama yüzde 6,9 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Başlıca ana mallar itibariyle gelişmeler karşılaştırmalı olarak Tablo 226 da verilmiştir. Dünya orman ürünleri sanayiinde daha düşük kaliteli hammadde işlenmesi yönündeki gelişmeye paralel olarak bu sektörde en hızlı artışın yonga levha üretiminde olması beklenmektedir. Perspektif dönem sonuna kadar kereste üretimi artış hızı, zamanla yavaşlamasına rağmen orman ürünleri sanayii içindeki ağırlığını koruyabilecektir.

704. 1987 lerden aonra mobilya sanayiinin ağırlık kazanması ve levha üretiminin de hızlı gelişmesiyle bu sektörde, ileri ülkelere benzer bir üretim bileşiminin oluşması beklenmektedir. Mobilya sanayii üretim değeri, Fransa, italya ve Almanya'da toplam sektör Üretim değerinin sırasıyla yüzde 50,0 yüzde 33,0 ve yüzde 80,0 mı oluşturmaktadır. Üçüncü Plan'dan itibaren bu üretim kolunu ve sert ağaç üretimini gelecekteki yüksek talebi karşılayacak şekilde düzenlemek gerekmektedir.

705. Uzun dönemde orman potansiyelinin üst sınırına yaklaşılmaması nedeniyle odun kullanımında dayanıklılığı arttırmak üzere tahdit sanayiinin önem kazanacağı tahmin edilmektedir.

706. 1996 yılı dolaylarında sektörün toplam üretim değerinin 1972 toplam değerinin üç katını aşması beklenmektedir. Uzun dönemde kereste ihracının azalacağı, buna karşılık ileri işlenmiş malların ihracatında artışın devam edeceği tahmin edilmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

707. Fert başına orman ürünleri sanayii ana malları tüketimi Tablo 2127 de karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye Avrupa ülkeleri arasında fert başına tüketimi en düşük ülkedir. Ancak, 1960 yılı itibariyle lif levha üretiminde Portekiz ve Romanya'dan ileri olduğumuz görülmektedir. Türkiye 1987 (hedeflerini gerçekleştirebildiği takdirde bir çok Avrupa ülkesinin 1969 da ulaştığı fert başına tüketim düzeyini geçebilecektir.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

708. Üçüncü Planda taleple ilgili büyüklüklerin tespitinde, (i) sektör mallarının birbirini ve diğer malların bu sektör mallarını ikame etmeye başlaması, (ii) yurtiçi talebinde alınmış mallar dışına çıkma eğilimi, (iii) inşaat tipleri miktarlarında görülecek değişikliğe paralel olarak kereste talebinin inşaat sektörüne oranla daha düşük hızla gelişme göstereceği, (1972 toplam kereste tüketiminin yüzde 79,0 u inşaat sektöründe kullanılmakta iken bu oranın 1977 de yüzde 74,9 a düşmesi beklenmektedir, (iv) ambalaj sandığı üretiminde kalitenin iyileştirilmesi ile ilgili olarak kereste kullanımı oranında beklenen artış, (v) levhalardan özellikle yonga levhanın inşaat, dekorasyon ve mobilya üretiminde kerestenin yanısıra kontrplak ve lif levhayı da artan bir şekilde ikame ederek ağırlık kazanması, etken olmuşlardır. Orman ürünleri sanayi talebi Tablo 228 ve talebin sektörel dağılımı Tablo 229 da verilmiştir.

TABLO : 225 — Planlı Dönemde Orman Ürünleri Sanayii Üretiminde GelişmelerDeğer : (1971 fiyatları ile Milyon TL.)

Mallar	1 9 6 7						Birinci plan Yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2				Birinci plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1 9 6 2		Plan hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	
Kereste (Bin M ³)	1 426.6	898.7	1 900.0	1 197.0	1 970,0	1 241.1	6.7	2 850.0	1 795.5	2 900.0	1 827.3	8.0
Doğrama (Bin M ²)	1651.9	115.8	2 250,0	157.5	2 250,0	157.5	6.3	3 300.0	231,0	3 112.0	218.0	6.7
Parke (Bin M ²)	259.0	7.7	800.0	24,0	800,0	24.0	25.5	1 318.0	39.5	1 393.0	41.8	11.7
A. Sandığı (Bin adet)	26 000.0	103.6	39 900,0	147.6	40 000.0	148,0	7.4	56 000.0	207.2	64 000,0	236.8	9.9
Kontraplak (Bin M ²)	19.3	58.4	33,8	102,4	32.7	99.1	11.2	48.5	146.9	40.0	121.2	4,1
Lif levha (Bin ton)	12.8	23.2	25.4	46,1	30,0	54.5	18.6	58.2	105.8	40.0	72.7	5.9
Tonga levha (Bin ton)	2.0	C.O	5,1	12.7	14.5	36,2	48.6	38.8	97,0	70.0	175.0	37.0
Mobilya (Bin adet)	437.2	390.2	550,0	742,5	550,0	742.5	4.7	743.0	1 003.0	736,0	994.0	6,0
Kaplama (Bin M ²)	1 750.0	7.8	1 927.9	8,6	1 928,0	8.6	2.0	2328.0	10.4	2 765.0	12,5	7.8
Karoseri (Bin M ²)	1.8	3.3	35	€.4	3,5	6.4.	14.2	4.0	7.3	6.5	12.0	13.4
Mantar tapa (Bin adet)	7 009,0	0,5	—	—	65 000,0	4.8	57,1	—	—	121 000.0	9.0	13.4
Tahnit (Bin M ³)	6.3	1,2	—	—	23.0	4.6	30.0	—	—	52,0	10.4	17.8
Formika (Bin M3)	—	—	—	—	730.0	33.6	—	—	—	2 030.0	93.4	22,7
Diğerleri (Milyon TL.)	—	64,0	—	95.7	—	83.8	9.2	—	158.4	—	110.2	5.6
TOPLAM	—	1 869.4	—	2 540,5	—	2644.7	7.2	—	3802.0	—	3 934.3	8.3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

*TABLO : 226 — Orman Ürünleri Sanayii Üretiminde Uzun Dönem
Gelişme Hedefleri
(1971 fiyatları ve Milyon TL.)*

	1962 Üretim	Yüzde Dağılım	1972 Üretim	Yüzde Dağılım	1987 Üretim	Yüzde Dağılım
Ana mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Kereste	899	48,1	1827,3	46,4	3881	36,4
Yonga levha	5	0,3	175,0	4,4	1250	11,7
Mobilya	590	31,5	994,0	26,3	3341	31,3
Kontrplak	58	3,1	121,2	3,1	251	2,3
Diğerleri	317	17,0	816,8	20,8	1927	18,3
TOPLAM	1869	100,0	3 934,3	100,0	10650	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

*TABLO : 227 — Orman Ürünleri Sanayii Tüketiminde Uluslararası
Karşılaştırma*

		Kereste m ³ /Fert	Kontrplak dm ³ /Fert	Lif levha Kg./Fert	Lif yonga levha Kg./Fert
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Finlandiya	1969	0,918	18128	16848	26018
B. Almanya	1969	0,213	12067	6482	37763
İspanya	1969	0,095	6836	1717	6744
Portekiz	1969	0,141	2219	0211	4015
Yunanistan	1960	0,081	5453	2045	2840
İtalya	1969	0,123	5782	1917	8436
Yugoslavya	1969	0,105	6748	1340	7393
Romanya	1969	0166	8924	0316	7150
Türkiye	1969	0,076	1193	1133	0835
Türkiye	1972	0,078	1069	1042	1871
Türkiye	1977	0,092	1351	1530	4708
Türkiye	1987	0,112	1521	1836	7805

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 228 — Orman Ürünleri Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Değer : 1971 fiyatlarıyla, milyon TL.

	1957		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977.		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(6)
Mallar								
Kereste (Bin m ³)	1 961,6	1 235,3	2 832,6	1 780,8	7,6	4 036,0	2 540,0	7,4
Doğrama (Bin m ²)	2 250,0	157,5	3 112,0	218,0	6,7	4 125,0	288,7	5,8
Parke (Bin m ³)	778,7	22,9	1 193,0	05,8	9,3	1 635,0	55,0	9,0
A. sandığı (Bin adet)	40 000,0	148,0	64 000,0	236,8	9,9	79 000,0	292,3	4,3
Kontrplak (Bin m ³)	32,7	99,1	40,0	121,2	4,1	57,4	173,9	7,5
Lif levha (Bin ton)	30,0	54,5	39,0	70,9	5,4	65,0	118,2	10,8
Yonga levha (Bin ton)	14,5	36,2	70,0	175,0	37,0	200,0	500,0	23,3
Mobilya (Bin adet)	550,0	742,5	736,0	994,0	6,0	1 056,0	1 425,6	7,5
Kaplama (Bin m ²)	1 815,5	7,4	2 465,0	11,1	8,4	4 000,0	18,0	10,3
Karoseri (Bin m ³)	3,5	6,4	6,5	12,0	13,4	9,0	16,4	6,4
M. tapa (Bin adet)	65 000,0	4,8	121 000,0	9,0	13,4	155 000,0	11,4	4,8
Tahnit (Bin m ³)	23,0	4,6	52,0	10,4	17,7	91,6	18,3	12,0
Formi'ka (Bin m ²)	730,0	33,5	2 015,0	92,7	22,6	2 224,0	102,3	2,0
Diğerleri (Milyon TL.)	—	82,7	—	106,6	5,2	—	230,9	16,7
TOPLAM (Milyon TL.)	—	2 635,4	—	3 874,3	8,0	—	5 791,0	8,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 229 — Orman Ürünleri Sanayii Toplam, Talep Değerlerinin Sektörel Dağılımı

	İnşaat	Nihai tüketim	Pazarlama	Diğerleri	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1972	47,9	38,0	6,0	8,1	100,0
1977	46,6	39,1	5,2	9,1	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 230 — Orman Ürünleri Sanayii İhracat Tahminleri (1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL. FOB)

Mallar	1937		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Kereste (Bin m ³)	8,4	5,8	07,4	46,5	—	284,0	196,0	34,0
Parke (Bin m ²)	21,3	1,1	200,0	10,5	57,1	400,0	21,0	14,8
A. sandığı (Bin adet)	—	—	—	—	—	3 000,0	8,1	—
Lif levha (Bin ton)	—	—	1,0	0,9	—	5,0	4,5	38,0
Yonga levha (bin ton)	—	—	—	—	—	10,0	19,0	—
Mobilya (Bin adet)	—	—	—	—	—	3,0	5,0	—
Kaplama (bin m ³)	112,5	1,2	300,0	3,3	22,4	1 000,0	11,2	27,7
Formika (Sin m ²)	—	—	15,0	0,4	—	40,0	1,0	20,1
Diğerleri (Milyon TL.)	—	1,0	—	3,6	29,2	—	4,9	6,4
TOPLAM (Milyon TL.)	—	9,1	—	65,2	48,3	—	280J	33,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablo : 231 — Orman Ürünleri Sanayii Üretim, Tahminleri

(1971 Fiyatları ile Milyon TL.)

(Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	(8)	(9)
	(1)	(2)	(3)	(±)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Kereste (Bin m ³)	1 970,0	1 241,1	2 900,0	1 627,3	8,0	4 320,0	2 722,0	48,9	8,3
Doğrama (Bin m ²)	2 250,0	157,5	3 112,0	218,0	6,7	4 125,0	288,7	32,4	5,8
Parke (Bin m ²)	800,0	24,0	1 393,0	41,8	11,7	2 235,0	67,0	60,3	9,9
A. sandığı (Bin adet)	40 000,0	148,0	64 000,0	236,8	9,9	82 000,0	303,4	28,1	5,1
Kontrplak (Bin m ²)	32,7	99,1	40,0	121,2	4,1	57,4	173,9	43,4	7,5
Lif levha (Bin ton)	30,0	54,5	40,0	72,7	5,9	70,0	127,3	75,1	11,9
Yonga levha (Bin ton)	14,5	36,2	70,0	175,0	37,0	210,0	525,0	200,0	24,6
Mobilya (Bin adet)	550,0	742,5	736,0	994,0	6,0	1 066,0	1 439,1	44,7	7,7
Kaplama (Bin m ²)	1 998,0	8,6	2 765,0	12,5	7,8	5 000,0	22,5	80,0	12,5
Karoseri (Bin m ³)	3,5	6,4	6,5	12,0	13,4	9,0	16,4	36,6	6,4
M. tapa (Bin adet)	65 000,0	4,8	121 000,0	9,0	13,4	105 000,0	11,4	26,6	4,8
Tahnit (Bin m ³)	23,0	4,6	52,0	10,4	17,7	91,6	18,3	75,9	12,0
Formika (Bin m ²)	730,0	33,6	2 030,0	93,4	22,7	2 264,0	104,1	11,4	2,2
Diğerleri (Milyon TL.)	—	83,8	—	110,2	5,6	—	235,8	113,9	16,4
TOPLAM (Milyon TL.)	—	2 644,7	—	3 934,3	8,3	—	6 054,9	153,9	9,0

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

709. Hammadde, kalite ve standart sorunlarının çözümlenmesi ile bu sektördeki ihracatın artması öngörülmüştür. Ayrıca hammaddenin daha ileri aşamada işlenerek ihraç edilmesi ilkesi çerçevesinde bu dönemde mobilya ve yonga levha gibi bazı yeni malların ihracatta yer alması beklenmektedir. Orman ürünleri ihracat tahminleri Tablo 230 da gösterilmiştir.

2. ÜRETİM :

710. Plan dönemi üretim hedefleri saptanırken, (i) yurtiçi talebin tamamının yerli üretimle karşılanması (ii) optimal büyüklükteki kuruluşlar üretiminin toplam üretim içerisindeki payının hızla artmasının sağlanması (iii) bu kuruluşların uygun entegrasyon içerisinde bulunması ve kuruluş yerlerinin isabetle seçilebilme olanaklarının yaratılması (iv) rasyonel hammadde kullanımı gerçekleştirilerek maliyetler üzerindeki olumsuz etkinin ortadan kaldırılması esas alınmıştır. Üretimin bu dönemde yılda yüzde 9,0 artması öngörülmüştür (Tablo 231).

3. İTHALÂT:

711. Sektör mallarında 1972 yılında ithalât yapılmayacağı 1977 yılında ise 20 milyon liralık ithalât yapılacağı tahmin edilmektedir (Tablo 232).

TABLO : 232 — Orman Ürünleri Sanayii İthalât Tahminleri

(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL. CİF)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Diğer orman ürünleri	1,0	0,0	—	20,0	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.

4. YATIRIMLAR

712. Plan döneminde orman ürünleri sanayiine toplam 1 250 milyon TL. Yatırım yapılması öngörülmektedir. Üçüncü Plan sector yatırım dağılımında (i) Kamu yatırımlarının genellikle devam eden projelerin tamamlanmasına yönlendirilmesi (ii) Kereste sanayiinde boş kapasite gözönünde tutularak bu sanayiye yapılacak yatırımların ihracata ve devam eden yatırımların tamamlanmasına ayrılması hususları dikkate alınmıştır. Orman ürünleri sanayi yatırımları Tablo 233'de gösterilmiştir. Toplam özel kesim yatırımlarında yonga levhanın tek başına 40,0 oranına ulaşması beklenmektedir.

*TABLO : 233 — Orman Ürünleri Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatları ile Milyon TL.)*

	Birinci plan dönemi gerçekleşme (1)	İkinci plan dönemi gerçekleşme tahmini (2)	Üçüncü plan hedefi (3)
Toplam yatırım	261,0	733,3	1 250,0-

Kaynak : Devlet Planlanma Teşkilâtı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

713. (1) Hammadde yönünden kuruluş yeri uygun olan, ekonomik kapasitede ve ileri seviyede mamul üreten entegre tesislerin hammadde ihtiyaçtan öncelikle ve tahsis yoluyla karşılanacak teşvik tedbirlerinden istifade edecek ve hammadde fiyatları, ekonomik konjoktüre göre düzenlenecektir.

(1) Orman ürünleri işleme sanayii içinde büyük ağırlığı olan kereste sanayi kolunda hammaddeden daha yüksek düzeyde yararlanacak ekonomik kapasiteli büyük tesislerin kurulmasına olanak sağlamak üzere, ilkel teknikle kurulmuş küçük ve dağınık kereste imalâthanelerinin öncelikle kooperatifleşerek, bunun mümkün olmadığı durumlarda başka biçimlerde birleşmeleri teşvik edilecektir. Bu konuda teşvik araçlarından yararlanılacaktır.

KÂĞIT SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

714. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlarda kâğıt sektörü, talebin artan oranlarda yurt içinden karşılanması ilkesine göre yönlendirilmiştir. Ayrıca, tarım artıklarının değerlendirilmesine ve özel kesim tesislerinin selüloz ihtiyacını karşılayacak projelerin geliştirilmesine de çalışılmıştır. Ancak, hammadde maliyetlerinin düşürülmesi, kâğıt tesisleri bölgelerinde hızlı büyüyen ağaç türlerinin yetiştirilmesi konusundaki çalışmalar sonuçlanmamıştır. Kâğıt sanayii malları tüketimi, Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 12 dolayında artış göstermiştir. 1962 yılında tüketimin yüzde 71 i yurtiçi üretimle karşılanırken 1967 yılında bu oran yüzde 58 e düşmüştür, ikinci Plan dönemi sonunda bu oran yüzde 85 e yükselmiş olacaktır, ikinci Plan'da yılda ortalama yüzde 13,6 artacağı tahmin edilen yurtiçi talebin yüzde 11,8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

715. Planlı dönemde fert başına kâğıt-karton tüketimi, 1962 de 4,1 kg. dan 1967 de 6,4. [kg a çıkmıştır, Kağıt-karton tüketiminin 1972 de 0,7 kg. a yükseleceği beklenmektedir.

716. Birinci Plan döneminde yatırımlarına başlanan kâğıt sanayii tesisleri 1970 yılından itibaren üretime geçmiştir. Böylece kamu kesiminin 240 bin ton selüloz ve 220 bin ton kâğıt-karton üretebilecek 3 yeni tesisi devreye girmiştir. Ayrıca özel kesimde 1968 yılında yatırımına başlanan tesislerin birinci ünitelerinin toplamı olarak 30 bin tonluk kâğıt-karton üretim kapasitesi 3 yeni tesisi de 1970 yılından itibaren üretime bağlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1962 yılında 85 bin ton olan kâğıt-karton üretimi, yılda ortalama yüzde 14,0 artarak 1972 yılında 317 bin tona yükselecektir. Planlı dönemde 'kâğıt sanayii üretimindeki gelişmeler Tablo 234 de gösterilmiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

717. Uzun dönemde, imalat sanayiinin gelişmesi, şehirleşmenin artması ile eğitim ve kültürün topluma yayılması kâğıt - karton talebini geniş ölçüde etkileyecektir. Türkiye, kâğıt sanayii hammaddesini yurtiçi kaynaklardan karşılayabileceği gibi bazı

selüloz ve kâğıt cinslerinde ihracata yönelmesi de mümkün görülmektedir. Ancak, bu gelişmenin sağlanabilmesi için Türkiye ormanlarının kurulu ve kurulacak kâğıt sanayinin gelişmenin sağlanabilmesi için Türkiye ormanlarının kurulu ve kurulacak kâğıt sanayinin gereklerine uygun olarak geliştirilmesi ve işletilmesi gerekmektedir.

718. Kâğıt tüketimi 1962-1972 döneminde yılda ortalama yüzde 11,6 artmıştır. Bu artışın 1972 -1982 döneminde yılda ortalama yüzde 12 dolayında olacağı tahmin edilmektedir. Kâğıt sanayiinin gelişiminde 1972 yılındaki 317 ibin ton üretimin 1995 de 4 milyon tona çıkarılması, fert başına tüketimin ise 64 kg. a ulaşması hedef alınmaktadır.

719. Uzun dönemde kâğıt sanayiinin, dış rekabete hazırlanması ve sınırlı da olsa ihracata dönük tesisler kurulması esas alınmıştır. Bu amaçla mevcut tesislerin tevsileriyle beraber orman ürünleri sanayileri ile entegrasyonuna öncelik verilmektedir. Ayrıca, yeni kurulacak tesislerin büyük kapasitede, entegre tesisler olması üzerinde dönemle durulmaktadır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

720. 1970 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri içinde fertbağına kâğıt tüketiminde 142 kg. la Hollanda başta gelmekte, İtalya ise 65 kg. la en düşük düzeyde bulunmaktadır. Türkiye aynı yıldaki 7,5 kg. lık fert başına tüketim ile RCD üyeleri olan İran ve Pakistan'dan yukarı düzeyde bulunmaktadır.

721. Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri, başta Batı Almanya olmak üzere büyük kapasiteli kâğıt - karton tesislerine sahip bulunmaktadırlar. Bu ülkeler, hammadde kaynakları yeterli olmadığı için toplam kâğıt üretiminde kullanılan selülozun 1970 yılında yüzde 35 ini üretebilmişler ve kalanını ithalâtle karşılamışlardır. Türkiye, daha düşük bir üretim düzeyinde bulunduğundan aynı yılda kâğıt üretiminde kullanılan selülozun yüzde 72 sini yurtiçi üretim ile karşılamıştır. Bunun yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde kullanılmış kâğıdın yüzde 30 u kâğıt sanayiinde değerlendirilirken, ülkemizde yüzde 12 oranında bir değerlendirme sağlanabilmektedir. Türkiye'de kâğıt sanayiinin

durumu ve fert başına kâğıt tüketimi diğer bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 235 de gösterilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

722. Kâğıt sanayi ana mallan yurt içi talebinin saptanmasında uzun dönem gelişme hedefleri bölümünde belirtilen esaslar gözöntünde bulundurulmuştur. Kağıt talebinin Üçüncü Plan döneminde yıllık ortalama yüzde 13,0 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bugüne kadar döviz kısıtlıkları nedeniyle yeteri ölçüde ithal edilemeyen veya hiç ithalâtı olmayan kâğıt türlerinin (Kraft kâğıdı, temizlik kâğıtları gibi) üretimine başlanması özellikle sanayideki kâğıt kullanım alanlarını genişletecektir. Kâğıt sanayii yurtiçi talep tahminleri Tablo 236 da gösterilmiştir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

723. Üçüncü Plan döneminde arz fazlası olan yıllarda kâğıt – karton ihracatı yapılabilecektir. Ayrıca, Üçüncü Plan döneminde ihracata dönük olarak kurulacak kraft kâğıdı tesislerinden (Antalya projesi ve Çaycuma'nın tevsi) 1977 yılından sonra ihracata başlanabilecektir. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde toplam olarak 500 milyon TL. lık ihracat yapılması öngörülmüştür. Kâğıt sanayii ihracat tahminleri Tablo 237 de gösterilmiştir.

2. ÜRETİM:

724. 1970 yılından itibaren üretime başlayan kamu ve özel kesim tesisleri 1977 de tam kapasiteye ulaştıkları zaman 250 bin ton üretim yapacaklar ve eski tesislerin tevsiyle birlikte kâğıt sanayiinin toplam üretim gücü 570 bin tona yükselecektir.

725. İkinci Plan'ın son yılında yatırımına başlanılan tesisler, 1976 yılında tamamlanacak ve 1980 yılında tam kapasitede toplam üretim gücü 795 bin ton'a ulaşacaktır. Böylece, Üçüncü Plan döneminde kâğıt sanayii üretimi yılda ortalama yüzde 14,3 dolayında artış gösterecek ve toplam kâğıt talebi büyük ölçüde yurt içinden karşılanacaktır, önümüzdeki dönemde sınaî kâğıt ⁽¹⁰³⁾ ve hassas kâğıtların ⁽¹⁰⁴⁾ üretim olanaklarının araştırılması gerekecektir. Kâğıt sanayii üretim tahminleri Tablo 238 de gösterilmiştir.

⁽¹⁰³⁾ Elektrik makineleri ve formika imalâtında kullanılan kâğıtlar.

⁽¹⁰⁴⁾ Mumlu kâğıt, Aydinger, Ozalit ve Fotokopi kâğıtları gibi.

TABLO : 234 — Planlı Dönemde Kâğıt Sanayiinin Üretiminde Gelişmeler(Bin Ton)

Mallar	1962	1967		Birinci Plan. yıllık ortalama artış, yüzde	1972 _v		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	Plan hedefi	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme	
1. Yazı tabı kağıdı	16,0	29,4	33,0	15,6	63,0	09,7	12,6
2. Gazete kâğıdı	20,4	17,0	12,6	—9,2	67,0	66,3	39,5
3. Sarğılıklar							
4. Kraft torba kâğıdı	27,5	50,6	44,4	10,0	114,2	110,4	21,5
5. Oluklu mukavva							
6. Kartonlar	21,8	36,0	29,6	6,3	62,0	69,9	18,7
7. Sigara kâğıdı	—	1,7	1,8	—	1,8	1,6	—2,2
TOPLAM	85,7	134,7	121,4	7,2	308,0	316,9	21,0
8. Selüloz	—	—	—	—	—	7,5	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO: 235 — Selüloz ve Kâğıt - Karton Üretiminde Uluslararası Karşılaştırmalar (Bin Ton)

	1965			1970			Fert başına tüketim endeksi 6/3 (7)
	Selüloz üretimi	Kâğıt-Karton üretimi	Fert başına tüketim Kg.	Selüloz üretimi	Kâğıt-Karton	Fert başına Tüketim Kg.	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
<i>AET ülkeleri</i>							
Belçika	224,	529	82,0	345	772	108,2	132
Fransa	14,70	3165	73,0	1613	4134	94,6	129
Almanya	^{14:12} 571	4235	101,0	1802	5516	120,5	^{124:} 143
İtalya	571	2202	46,0	890	3401	65,6	143
Hollanda	536	1307	108,8	563	1567	142,3	131
<i>Kalkınma için bölgesel işbirliği (BCD)</i>							
İran	2	6	2,9	8	26	6,3	217
Pakistan	69	11	1,1	90	136	1,3	118
Türkiye	80	107	5,1	110	151	7,5	14/T
<i>Diğer ülkeler</i>							
Yunanistan	2	131	18,1	13	160	25,0	138
Romanya	320	276	14,4	561	514	23,2	161

Kaynak: Pulp and Paper International -1968 ve 1971 yıllığı
Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 236 — Kâğıt Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Bin Ton

Değer : 1971 fiyatları ile Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci Plan artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değ-er	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(6)
1. Yazı-Tabı kâğıdı	41,5	226,4	73,0	401,0	12,2	119,0	724,0	12,5!
2. Gazete kâğıdı	59,3	117,8	102,0	325,3	22,5	181,0	577,0	12,1
3. Sargılık kâğıt	37,0	193,5	42,0	231,0	3,6	82,0	449,0	14,3
4. Kraft torba kâğıdı	37,8	69,0	44,0	219,4	26,0	79,0	291,5	5,8
5. Oluklu mukavva	12,4	62,0	31,0	153,7	19,9	61,0	272,5	12,1
6. Kartonlar	33,5	136,8	69,2	285,7	15,8	119,7	404,0	11,6
7. Sigara kâğıdı	1,8	64,3	1,8	58,9	—1,8	2,3	68,3	3,0
Kâğıt toplamı	223,3	868,8	363,0	1 675,0	14,0	659,0	2876,3	11,4
8. Selüloz	15,7	53,0	21,5	71,5	6,1	115,4	336,4	96,2
Sektör toplamı	—	921,8	—	1 746,5	13,6	—	8211,7	13,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

3. İTHALAT :

726. İkinci Plan döneminde toplam tüketim içinde ithalâtın payı yüzde 33 iken, Üçüncü Plan döneminde yüzde 19,4 e düşecektir. Büyük kısmı gazete ve kraft kâğıdından oluşan kâğıt ithalâtının 1977 yılına kadar devam edeceği tahmin edilmektedir. Kâğıt sanayii ithalât tahminleri Tablo 239 da gösterilmiştir.

727. Üçüncü Plan döneminde gazete ve kraft kâğıdı dışında, özel sektörün kâğıt tesislerinin selüloz ihtiyacını karşılamak amacıyla 1976 yılına kadar artan ölçüde ithalât yapılacaktır.

4. YATIRIMLAR:

728. Artan talebin yurtiçi üretimle karşılanması ve Özellikle kraft kâğıdında ihracata yönelmek amacıyla, Üçüncü Plan döneminde İkinci Plan dönemine göre yüzde 58 daha fazla yatırım yapılması öngörülmektedir. Bu dönemde toplam 4 milyar 250 milyon TL. lik yatırım yapılacak ve bu yatırımlarla yeni tesislerin yapılması, başlanmış fabrikaların ikmali, mevcutların tevsii sağlanacaktır. Kâğıt sanayii yatırım tahminleri, geçmiş plan gerçekleştirmeleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 240 da gösterilmiştir.

729. Bu yatırımlarla kapsanacak başlıca kamu yatırım konuları :

- (1) Balıkesir Beyaz Sülfat Selülozu ve Yazı Tabı Kâğıdı Tesisi,
- (2) Afyon Beyaz Kamış/Saman Selülozu Tesisi,
- (3) Antalya Kraft Selülozu ve Kraft Kâğıdı Tesisi,
- (4) İzmit Tesisleri Modernizasyon Projesi Hammaddeye Bağlı Olarak Etüd ve Projesi Hazırlanacak Tesisler,
- (5) Çaycuma-Zonguldak Kraft .Salülozu ve Kraft Kâğıdı Tevsii Projesi,
- (6) Aksu-Giresun Mihaniki Odun Hamuru ve Gazete Kâğıdı Tevsii Projeleridir.
- (7) Entegre yeni kâğıt sanayi tesislerinin yapılması.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

730. (1) Kâğıt sanayiini uzun dönemde dış rekabete hazırlamak amacıyla kurulu tesislerin tevsilerine öncelik verilecektir.

(2) Kurulu ve kurulacak kâğıt sanayi tesislerinin entegre olması (Kâğıt+Selüloz ve Kâğıt Kompleksi+Onman Ürünleri Sanayii) sağlanacaktır.

(3) Kurulu ve kurulacak İkâğıt sanayii bölgelerinde hızlı büyüyen türlerde kâğıtçılık hammadde yetiştirilmesi için bir program hazırlanacak ve uygulamaya başlanacaktır.

(4) Kâğıt sanayiinin hammadde ihtiyacını düzenli şekilde karşılamak ve hammadde fiyatlarında kararlılık sağlamak amacıyla Orman Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında gerekli işbirliği sağlanacaktır.

(5) Orman mahsulleri ve tarım artıkları (Kendir, buğday, çavdar ve pamuk sapları çeltik otu :gibi) ile kendir elyafının üretildiği bölgelerde mevcut veya kurulacak kâğıt sanayi tesislerinde kıymetlendirilmegine çalışılacaktır.

TABLO : 237 — Kâğıt Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar: Bin Ton

Değer : 1971 Fiyatları ile

Milyon TL. FOB

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık' ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
1. Yazı-Tabı kâğıdı	—	—	—	—	—	28,7	77,5	—
2. Gazete kâğıdı	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Sargılıklar	—	—	4,3	14,0	—	—	—	—
4. Kraft torba kâğıdı	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Oluklu mukavva	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Kartonlar	—	—	0,7	2,5	—	6,8	24,4	57,6
7. Sigara kâğıdı	—	—	—	—	—	—	—	—
Kâğıt toplamı	—	—	5,0	16,5	—	55,5	101,9	44,0
8. Selüloz (Viskoz)	—	—	6,0	13,4	—	3,5	7,3	—10,3
Sektör toplamı	—	—	—	29,9	—	—	109,7	30,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 238 — Kağıt Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Bin Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş Yıllık	Yıllık Ortalama
Mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1. Yazı-Tabı kâğıdı	33,0	198,0	59,7	358,2	12,6	147,7	801,5	123,7	17,5
2. Gazete kâğıdı	12,6	52,0	66,3	275,0	39,5	117,5	487,5	77,2	12,1
3. Sargılıklar	32,0	176,0	46,3	245,0	6,9	81,1	446,0	62,0	12,7
4. Kraft torba kâğıdı	—	—	42,5	216,7	—	45,0	229,5	5,9	1,1
5. Oluklu mukavva	12,4	62,0	30,6	153,0	19,8	50,9	254,5	66,3	10,7
6. Kartonlar	29,6	122,0	69,9	288,2	18,7	126,5	518,4	79,8	12,4
7. Sigara kâğıdı	1,8	63,0	1,6	56,0	-2,2	1,7	59,5	5,7	1,2
Kâğıt toplamı	121,4	673,0	316,9	1 592,1	18,8	570,4	2 796,9	75,6	11,9
8. Selüloz (a)	—	—	7,5	17,4	—	119,4	343,2	1 872,4	81,5
Sektör toplamı	—	673,0	—	1 609,5	19,1	—	3 140,1	95,0	14,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Bu tabloda verilen rakamlar, SEKA tesislerinde girdi olarak kullanılanın dışında, selüloz olarak satılacak miktarı göstermektedir.

TABLO : 239 — Kağıt Sanayii İthalat Tahminleri

Miktar : Bin Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. CİF

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
1. Yazı-Tabı kâğıdı	8,0	27,4	13,3	42,9	9,3	—	—	—
2. Gazete kâğıdı	46,7	65,6	35,7	60,3	—6,2	63,5	89,5	12,2
3. Sargılıklar	5,0	17,5	—	—	—	0,9	3,0	—
4. Kraft torba kâğıdı	373	69,0	1,5	2,7	—	34,0	62,0	87,2
5. Oluklu mukavva	—	—	0,3	0,7	—	10,1	18,0	91,4
6. Kartonlar	33	148	—	—	—	—	—	—
7. Sigara kâğıdı		1,3	0,2	2,9	17,4:	0,6	8,8	24,5
Kâğıt toplamı	101,9	186,8	61,0	99,4	—12,7	109,1	181,3	12,8
8. Selüloz (Beyaz sülfat) (a)	15,7	63,0	20,0	67,5	4,9	—	—	—
Sektör toplamı	—	248,8	—	166,9	—7,7	—	181,3	1,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1973-1975 yıllarında toplamı 110 000 ton beyaz sülfat selülozu İthal edilecek, 1976 yılından itibaren ithalat yapılmayacaktır..

TABLO: 240 — Kâğıt Sanayii Yatırımları

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci plan dönemi gerçekleşme (1)	İkinci plan dönemi gerçekleşme tahmini (2)	Üçüncü plan hedefi (3)
Yatırımlar	443,0	2704,2	4250,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

BASIM SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

731. 1962 yılında genellikle İstanbul ve Ankara'da toplanan basım sanayii, planlı dönemde İzmir ve Adana'da da gelişmiştir. Birine Plan döneminde yılda ortalama yüzde 13.7 artan basım sanayii üretiminin, ikinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 13.5 artacağı tahmin edilmektedir. Basım sanayii üretiminin planlı dönemdeki gelişmesi Tablo 241 de gösterilmiştir.

732. Basım sanayiindeki kurulu kapasite planlı dönemde artan talebi karşıladığı gibi, üretim tekniklerine göre değişen bazı alanlarda da fazla kapasite bulunmaktadır. Basım sanayii üretimindeki payı ortalama yüzde 30 dolayında olan küçük ve dağınık iş yerlerinin düşük kapasite kullanımında etkisi vardır.

733. Planlı dönemde basım sanayiinde, sermaye ve makine-teçhizat bakımından önemli gelişmeler olmuştur. Basım sanayiinin ithal yoluyla sağlanan imakina-teçhizatmdakl genişleme carî fiyatlarla beşer yıllık dönemler itibariyle Tablo 242 de gösterilmiştir.

7314. Basım sanayiine son on yıl içinde ithal edilen makina teçhizat en ileri teknolojiyi ülkemize getirmiştir. Ancak, bu sanayide kaliteli üretim için makina teçhizat kadar gerekli olan, yetişmiş teknik eleman sorunu çözümlenememiştir.

735. Planlı dönemin başında Ankara ve İstanbul'da sınırlı kullanımı olan ofset baskı tekniği genişlemiş, ayrıca izmir, Adana ve Bursa illerine de yayılmıştır. Bu gelişmenin etkisiyle reproduksiyon tekniği kullanılmaya başlanmıştır. Basım sanayiinde ileri tekniklerin kullanılması sonucu daha önce ithal edilen am'balaj, reklam ve eğitim konusundaki baaki işleri yerli yapılmaya 'başlanmıştır. Ayrıca, Ankara ve istanbul'da kullanılmakta olan rotatifler baskı tekniği günlük gazete tirajının artması sonucu ve dağıtımın yaygınlaştırılması amacıyla Adana ve izmir'de de kurulmuştur.

II. UZUN DÖNEM GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982) :

736. Basım sanayii ana mallarının talebini, sanayi gelişmesi, eğitim ve kültür hareketleri geniş ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, toplumun satın alma gücü ve ulaştırma olanakları da talep artışını hızlandırmaktadır. Basım sanayiinin gelişmesini etkileyen faktörlerin çok değişik oluşu nedeniyle yalnızca on yıllık dönem için talep tahminleri geliştirilmiştir.

737. Basım sanayiinin temel ham maddesi olan muhtelif cins kâğıt memleketimizde üretilmektedir. Ayrıca yardımcı hammaddelerden matbaa mürekkebi üretimi gelişme yolundadır.

738. Basım sanayi ürünlerinin yurt içi talebi İkinci Plan döneminde yıllık ortalama yüzde 13.4 artış gösterirken, bunun Üçüncü Plan döneminde yüzde 14.6 ve 1977-1982 döneminde ise yüzde 16.5'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Basım sanayi ürünleri içinde, uzun dönemde -en hızlı artışı gazete ve ambalaj baskılarının göstermesi beklenmektedir. Basım sanayii ana malları içinde ambalaj baskılarının üretimdeki payının 1967 yılında yüzde 28.0'dan, 1972'de yüzde 28.5, 1977'de yüzde 30.9 ve 1982'de 32.1'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

739. Basım sanayii Üçüncü Plan talep tahminleri, uzun dönem gelişmeler bölümünde belirtilen esaslar dikkate alınarak yapılmıştır. Planlı dönemde, basım sanayiine, daha önceki beş yıla göre üç misli fazla makina teçhizat ithalatı yapılmıştır. Bu yatırımın yüzde 80'i baskı makinelerine yapıldığından, kurulu tesisler artan talebi karşılayabilecektir. Ancak, basım sanayiinin cilt, kalıp, klişe ve reproduksiyon bölümlerinde yeni kapasitelerin eklenmesi gerekli görülmektedir. Basım sanayii, Üçüncü Plan dönemi talep, üretim, ihracat ve ithalat tahminleri Tablo 243, 244, 245 ve 246'da gösterilmiştir.

740. Basım sanayiinde yatırımlar yeni ve büyük projeler yerine, genellikle mevcut kuruluşların büyümesi yönünde olmaktadır. Basım sanayi yatırım tahminleri Birinci ve İkinci Plan dönemi ile karşılaştırmalı olarak Tablo 247'de gösterilmiştir.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

741. (1) Özellikle büyük şehirlerdeki dağıtık matbaaların belirli sanayi bölgelerinde toplanmaları teşvik edilecektir.

(2) Kamu Kuruluşlarındaki matbaalardan, hizmetin gereği olarak kurulan ve rasyonel çalışanlar dışındakilerin Devlet Malzeme Ofisi bünyesinde birleştirilmesi işlemleri sonuçlandırılacaktır.

*TABLO : 241 — Planlı Dönemde Basım Sanayii Üretiminde Gelişmeler.
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Mallar	1962	1967		Birinci plan Yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci plan Yıllık ortalama artış, yüzde
		Plan hedefi	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1. Gazete, kitap, dergi ve broşür	79	219	175	17,2	395	349	14,8
2. Ambalaj baskıları	93	184	170	12,8	340	325	13,8
3. Reklam baskıları	22	69	62	23,0	115	105	11,1
4. Formüler baskıları	46	63	73	9,7	150	112	8,9
5. Basılı eğitim malzemesi	39	99	65	10,8	175	135	15,7
6. Diğerleri	39	56	60	9,0	103	114	13,7
TOPDAM	318	710	605	13,7	1278	1140	13,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 242 — Basım Sanayii Makina - Teçhizat İthalatı
(Bin TL.)*

	Dizgi, kalıp, klişe	Baskı makinaları	Toplam
	(1)	(2)	(3)
1958 - 1962	6026	20911	26937
1962 - 1967	20499	74682	95181
1968 - 1970 (a)	12476	70738	83214

*Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü
(a). Üç yut kapsamaktadır.*

*TABLO : 243 — Basım Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 Flyatlarıyla, Milyan TL.)*

Mallar	1967	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Gazete, kitap, dergi Ve broşür	188,9	379,5	14,9	775,0	15,4
2. Ambalaj baskıları	170,0	325,2	13,9	700,2	16,6
3. Reklam baskıları	62,3	105,9	11,1	180,3	11,2
4. Formüller baskıları	74,0	112,0	8,7	176,0	9,5
5. Basılı eğitim malzemeleri	75,5	152,2	15,0	297,4	14,3
6. Diğerleri	61,5	114,1	13,2	222,5	14,3
TOPLAM	632,2	1 188,9	13,4	2 351,4	14,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

*TABLO : 244 — Basım Sanayii Üretim Tahminleri
(1971 Flyatlarıyla, Milyon TL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
1. Gazete, kitap, dergi ve broşür	175	349	14,8	710,0	103,4	15,2
2. Ambalaj baskıları	170	325	13,8	700,0	115,3	16,6
3. Reklam baskılar	62	105	11,1	180,0	71,4	11,4
4. Formüller baskıları	73	112	8,9	176,0	57,1	9,5
5. Basılı eğitim mal- zemesi	65	135	15,7	274,0	103,0	15,2
6. Diğerleri	60	114	13,7	222,0	94,7	14,2
TOPLAM	605	1140	13,5	262,0	98,4	14,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 245 — Basım Sanayii ihracat Tahminleri
Değer : 1971 Fiyatları ile, Milyon TL. FOB)

Mallar	1067	1972	İkinci Plan	1977	Üçüncü Plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış (Yüzde)	(4)	yıllık ortalama artış (Yüzde)
			(3)		(5)
1. Gazete, kitap, der- gi ve broşür	1,1	4,ö	32,5	9,0	14,8
2. Ambalaj baskıları	—	—	—	—	—
3. Reklâm baskıları	—	0,1	—	0,3	24,5
4. Formüler baskıları					
5. Basılı eğitim mal- zemesi		0,3		0,6	14,8
6. Diğerleri	0,1	0,2	14,8	0,7	28,5
TOPLAM	1,2	5,1	33,5	10,6	15,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

TABLO : 246 — Basım Sanayii ithalât Tahminleri
Değer: 1971 Fiyatları ile, Milyon TL. CİF)

Mallar	1967	1972	İkinci plan	1977	Üçüncü plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış. (Yüzde)	(4)	yıllık ortalama artış (Yüzde)
			(3)		(5)
1. Gazete, kitap, der- gi ve broşür	15,0	35,0	18,5	74,0	16,2
2. Ambalaj baskıları	—	0,2	—	0,2	—
3. Reklâm baskıları	0,3	1,0	27,0	0,6	— 9,7
4. Formüler baskı- ları	1,0	—	—	—	—
5. Basılı eğitim mal- zemesi	10,5	17,5	10,8	24,0	6,5
6. Diğerleri	1,6	0,3	— 28,7	1,2	32,0
TOPLAM	28,4	54,0	13,7	100,0	13,1

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

TABLO : 247 '— Basım Sanayi Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci plan dönemi gerçekleşme	İkinci plan dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırım	35'8,0	427,2	350,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

DERİ VE DERİ MAMULLERİ SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

742. Türkiye'de çok eski bir sanayi kolu olan deri sanayii, genellikle küçük, dağınık, ileri teknolojiye yoksun birimler halinde ve daha çok iç talebe dönük çalışmaktadır. Planlı dönemde deri ve deri mamulleri üretimi, iç talebi tümüyle karşılamakla birlikte, bu sanayiinin sorunları çözümlenemediği için son yıllarda büyük artış gösteren dış talep yeterince karşılanamamaktadır.

743. 'Deri konfeksiyon ihracaatında son yıllardaki büyümeye bağlı olarak, küçük baş mamul fteri üretiminde plan hedeflerinin üzerinde bir artış olmuş; ancak ayakkabı sanayiinde ihracata dönük üretimin gerçekleştirilememesi ve lastik, plastik, tekstil gibi deri yerine kullanılan malların ikame etkisi dolayısı ile büyük baş mamul deri üretiminde plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. (Tablo 248)

744. Ülkemizde hayvan sayısı çok olmasına rağmen, hayvancılığın en önemli yan ürünlerinden olan derinin değerlendirilmesinde geri kalmıştır. Hayvancılıkta, beklenen gelişmenin sağlanamaması yanında yetersiz bakım, hastalıklar, parazitler, beslenme bozuklukları gibi nedenlerle derilerin kalitesi düşmektedir. Ayrıca, kesim yerlerinin dağınık ve yetersiz oluşu, gereğince kontrol edilememeleri, yüzmeye, muhafaza ve taşımadaki ihatalar dolayısı ile kalite daha da düşmekte, ekonomik kayıplar artmaktadır. Planlı dönemde, kesimlerin kırsal alanlardan, et kombinaları ile büyük mezbahalara kaydırılması öngörüldüğü halde, bu tedbir çeşitli nedenlerle yerine getirilememiştir. Sanayiinin öncelikle ihtiyaç duyduğu teknik bilgiyi ve elemanı temin edecek olan «Dericilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü» 1967 yılında programa alındığı halde bitirilememiştir. Bu tesisin 1972 yılı yonlarına doğru çalışmaya başlaması beklenmektedir,

745. Deri sanayii; üretim değeri bakımından, büyük oranda İstanbul - Kazlıçeşme'de toplanmıştır. Trakya bölgesinin hayvan hastalıklarından arıtılmasını sağlamak üzere, alt yapı ve sağlık şartları bakımından çok yetersiz olan bu yerden sanayiinin Anadolu yakasına nakli, İkinci Plan ve 1965 yılından beri Yıllık Program tedbirleri ile öngörüldüğü halde gerçekleştirilememiştir. Gelişen talebi kısmen karşılayacak, modern teknolojiyi uygulayan entegre kuruluşlar ortaya çıkmakla beraber, Kazlıçeşme'nin her yönden yetersiz şartları içinde deri sanayii geliştirilememektedir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

746. Türkiye ham deri bakımından zengin olduğundan, bu sanayi kolunda ayakkabı, deri eşya ve deri işiyim eşyasında çok büyük bir hamle yaparak uluslararası ticarete daha büyük bir yer alması mümkündür. Uzun dönem gelişme hedefleri Tablo 249 da gösterilmiştir. Uzun dönemde deri mamulleri üretimi, Türkiye'nin ham deri kaynakları gözönünde tutularak hesaplanmıştır. Hayvancılığın gelişmesi ve ham deri ithalât olanaklarına bağlı olarak üretimin hedefleri aşması mümkün olabilir. Köselelik büyük baş ağır deri dışında, uzun dönemde ham deri kaynağından gereğince yararlanmak için canlı hayvan ve ham deri ihracatı yapılmayarak, derilerin işlenmesi ile talebin karşılanması öngörülmüştür.

747. Son yıllarda gelişen lastik, tekstil ve sentetik mamulleri, deri yerine büyük ölçüde kullanılmakta ise de, özellikle gelişmiş ülkelerde deri mamulleri önemini mufahaza etmektedirler. Bu nedenle kaliteli deri mamulleri talebi artmakta devam edecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

748. Seçilmiş bazı ülkelerle Türkiye'de, et kombinaları, mezbaha ve kırsal kesimlerden elde edilen deri üretimleri Tablo 250 de gösterilmiştir.

Tabloda görüleceği üzere miktar itibariyle Türkiye, ham deri üretiminde bir çok ülkelerden ileridir. Fakat daha önce değinilen çeşitli nedenlerden dolayı, işlenmiş deri üretimi bakımından gerilerde yer almaktadır (Tablo 251).

749. 1969 Yılında bazı ülkeler itibariyle ayakkabı üretim; ihracat ve ithalâtı miktar ve değer olarak Tablo 252 de gösterilmiştir. Deri mamulleri içinde, uluslararası ticarete en önemli yeri deri ayakkabı tutmaktadır. Toplam OECD ülkelerinde deri ayakkabı ihracatının yüzde 54,8 i İtalya tarafından yapılmış bulunmaktadır. Japonya, sentetik maddelerden yapılmış ayakkabıda en büyük ihracatı gerçekleştirmiştir. OECD ülkelerinden Japonya, Fransa ve B. Almanya'nın sentetik ayakkabı ihracatı, uluslararası ticaretin yüzde 92 sine ulaşmaktadır. Tekstilden yapılmış ayakkabı ihracatında, sırayla Japonya, Fransa, B. Almanya ve İspanya, toplam ticaretin yüzde 8,0,7 sine ulaşmışlardır. Lastik ayakkabı ihracatında sırasıyla Japonya ve İngiltere öncülük etmekte; terlikte ise Japonya, B. Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç başta gelmektedirler. 199 yılında OECD devletlerinin ihracatı; deri ayakkabıda 976,9 milyon dolar, sentetik ayakkabıda 99,4, lastik ayakkabıda 42,1, tekstil ayakkabıda 36,4 ve terlikte ise 35,1 milyon dolar olmuştur.

750.. Deri eşya ithalâtında, en fazla ithalât yapan ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu ülkeyi B. Almanya, İngiltere ve İsviçre izlemektedir. Diğer Avrupa ülkelerinin 1964 - 68 yılları arasında ithalâtı % 60-80 artış göstermiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

751. Ham deri üretimi ve sanayiini bunu değerlendirme olanakları gözönünde tutularak plan hedefleri tespit edilmiştir.

TABLO : 248 — Planlı Dönemde Deri ve Deri Mamulleri Üretiminde Gelişmeler
Miktar : Bin Ton
Değer : 1971 Fiyatları ile Milyon TL.

	1962		1967				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972				İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
			Plan hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer(a)	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Küçükbaş mamul deri (Milyon Dm ² -)	35,0	31,5	—	76,5	110,0	99,0	25,7	—	255,3	288,9	260,0	21,3
Büyükbaş mamul deri :												
a) Vidala (Milyon Dm ²)	220,0	132,0		271,4	333,3	200,0	0,4	—	352,5	350,0	210,0	1,0
b) Kösele (Bin Ton)	13,0	260,0	—	—	10,0	200,0				5,5	110,0	— 11,3
Deri giyim eşyası (Bin parça)	275,0	137,5	—	—	300,0	150,0	1,8	—	—	800,0	400,0	21,7
Deri eşya (Saracıye)		60,0	—	—		65,0	1,6	—	—		71,0	1,8
Ayakkabı ve terlik (Milyon çift)	13,3	862,5	—	—	15,1	1000,0	3,0	—	—	18,5	1200,0	3,7
TOPLAM		1 483,5	—	—		1 714,0	2,9	—	—		2 251,0	5,6

(a) Birinci Plan'da bu sektör ayrı olarak ele alınmadığından 1967 program değeri konmuştur.

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 249 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri

(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.)

	1972		1977		1982		1987	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Küçükbaş mamul deri								
(Milyon Dm ²) Büyükbaş	288,9	260,0	733,3	660,0	1 540,2	1 338,6	1 965,7	1708,0
a) Vidala (Milyon Dm ²)	350,0	210,0	583,3	350,0	1 278,8	767,3	2 059,5	1235,7
b) Kösele (Bin ton)	5,5	110,0	9,0	180,0	19,7	394,0	31,7	634,0
Deri giyim eşyası (Bin parça)	800,0	400,0	1 700,0	850,0	2 737,8	1 368,9	2 737,8	1 368,9
Deri eşya (Saraciye)	...	71,0	....	90,0	...	120,0	...	150,0
Deri ayakkabı (Milyon çift)	18,5	1 200,0	32,3	2 102,0	67,8	4 415,0	109,2	7 110,3
TOPLAM ,	••	2 251,0	••	4 232,0	••	8 403,8	••	12 206,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 250 — 1969 da Türkiye ve Bazı Ülkelerde Ham Deri Üretimleri

	(Milyon adet)					
	Mezbahi Kombina		Kırsal (*)		Genel Toplam	
	B. baş	K. baş	B. baş	K. baş	B. baş	K. baş
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
B. ALMANYA	0.478	5.483	—	—	0,5	5,5
FRANSA	6.239	7.907	—	—	6,2	7,9
İTALYA	4.179	5.217	—	—	4,2	5,2
İNGİLTERE	3.798	10.420	—	—	3,8	10,4
İSPANYA	1.445	12.380	—	—	1,4	12,4
ABD	40.585	10.923	—	—	40,6	10,9
YUNANİSTAN	0.552	10.200	—	—	0,5	10,2
YUGOSLAVYA	2.166	6.263	—	—	2,2	6,3
TÜRKİYE	1.690	7.501	0,6	12,0	2,3	19,2

(*) Kırsal kesimlerde kurban derileri de vardır.

Kaynak: FAO 1970 Production Yearbook ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 251 — 1969 da İşlenmiş Deri Üretimi

	Kösele	Vidala	K. baş deri
	(Bin Ton)	(Milyon DM ²)	(Milyon DM ²)
	(1)	(2)	(3)
AET Ülkeleri	50,0	9 758,0	6922,0
EFTA Ülkeleri	19,1	4366,0	2 062,0
İSPANYA	17,9	1662,0	1281,0
ABD ve KANADA	68,1	8 935,0	1 551,0
JAPONYA	6,3	2 576,0	77,0
TÜRKİYE	6,0	325,0	180,0

Kaynak : The Hides, Skins and Footwear Industry, OECD ve Devlet Planlama Teşkilâtı

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

752. Sektörün yurt içi toplam talebinin yılda ortalama yüzde 13,2 .artacağı tahmin edilmiştir, özellikle gelişmekte olan deri giyim eşyası ihracatına bağlı olarak, sektör talebi içinde en önemli yeri olan küçük baş mamul deri iç talebinin ortalama yılda yüzde 20,5 artması beklenmektedir (Tablo 253). Yurda gelen turistlere satılacak deri giyim eşyasındaki artışın, toplam iç talebin gelişmesinde büyük ağırlığı olacaktır.

TABLO : 252 — Türkiye ve Bazı Ülkelerde Deri Ayakkabı Üretimi, Fert Başına Tüketim, Toplam Ayakkabı İhracat ve İthalâtı (1969)
Miktar: Milyon Çift
Değer : Milyon Dolar

	Deri ayakkabı		Deri ayakkabı ihracatı		Toplam Ay. İhracatı Değer	Toplam Ay. İthalâtı Değer	Deri ayakkabı ithalâtı	
	Üretim (Milyon Çift)	Fert başına Tüketim (Çift)	Miktar	Değer			Miktar	Değer
	(1)	(2)	(3)	(4)			(5)	(6)
B. Almanya	122,7	2,64	12,5	64,6	79,6	212,0	50,6	164,2
Fransa	139,7	2,69	20,6	74,3	106,7	66,7	16,6	64,6
İtalya	258,0	1,74	165,6	535,8	570,9	4,1	1,8	3,5
İngiltere	104,5	2,00	12,0	63,7	£0,5	85,2	16,3	48,4
İspanya	813	1,55	37,9	88,8	95,3	1,7	0,2	0,8
İsviçre	10,9	2,23	2,4	25,8	28,9	46,2	7,1	35,2
A. B. D,	461,6	3,05	1,7	6,0	9,3	488,2	953	343,4
Japonya	53,3	0,53	1,8	7,2	128,2	4,8	1,4	4,5
Yunanistan'	15,0	1,58	0,3	3,7	3,8	0,1	...	0,06
Yugoslavya	...	...	...	...	51,3	10,3	...	...
Türkiye	16,5	0,47	...	0,03	0,1	—	—	—

Kaynak: The Hides, Skins and Footwear Industry, OECD ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 253 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri (1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Küçükbaş mamul deri (Milyon Dm ²)	110,0	99,0	288,9	260,0	21,3	733,3	660,0	20,5
Büyükbaş mamul deri :								
a) Vidala (Milyon Dm ²)	333,3	200,0	350,0	210,0	1,0	583,3	350,0	10,8
b) Kösele (Bin Ton)	10,0	200,0	5,5	110,0	— 11,3	9,0	180,0	10,4
Deri giyim eşyası (Bin parça)	299,8	149,9	280,0	140,0	— 1,4	700,0	350,0	20,1
Deri eşya	—	64,9	—	70,0	1,5	—	85,0	3,9
Ayakkabı ve terlik (Milyon çift)	15,3	999,0	18,4	1199,0	3,7	31,9	2074,0	11,4
TOPLAM	—	1 712,8	—	1 989,0	3,0	—	3 699,0	13,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

753. Deri mamulleri ihracatının toplam olarak yılda ortalama yüzde 18,3 artacağı tahmin edilmiştir, ihracat tahminleri, sektörün, içinde bulunduğu alt yapı, teknik bilgi, eğitilmiş işgücü ve küçük kapasitelerin birleştirilmesi gibi sorunların belirli oranlarda çözümleneceği varsayılarak yapılmıştır (Tablo 254).

2. ÜRETİM :

754. Üretimde gelişmenin bağlı olduğu en önemli faktör üretilen ham derinin, sanayiın isteklerini kalite olarak karşılamağıdır. Yurt çapında ham derinin dağılımı kontrol altına alındığı zaman, bulaşıcı ve paraziter hayvan hastalıklarının yayılması da önemli ölçüde önlenmiş olacaktır. Mezbaha ve et kombinaları dışı kırsal kesimlerin yalnız ham deri üretimi bakımından değil, et üretimi ve insan sağlığının 'korunması için de bir mevzuata bağlanarak kontrolü zorunludur.

755. Üretim tahminleri Tablo 255 de gösterilmiştir. Üretimin ortalama yılda yüzde 13,4 artacağı tahmin edilmiştir. Üretim birimlerinin genellikle küçük işletmeler şeklinde faaliyet gösterdiği bu sektörde sanayiın hammadde temini, iç ve dış pazarlaması, kalite kontrol ve araştırmaları gibi sorunların çözümü için kamu örgütü içinde sorumlu bir teşekkülün tanımlanması ve bunun geliştirilmesi zorunlu görülmektedir.

3. İTHALAT :

756. Köselelik büyük baş ağır deri, yurt içi üretimle tamamen karşılanamadığı için ithali gerekmektedir. Deri mamullerinde, özellikle dış talebi gereğince karşılamak için yardımcı madde ve malzeme ithalâtında, mevzuatın sanayici lehine iyileştirilmesi, kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması, sanayiın geliştirilmesi bakımından da zorunlu görülmektedir, ithalât tahminleri Tablo 206 da gösterilmiştir. Bu tahminde (i) ihracatta öngörülen hızlı gelişme, (ii) Köselelik büyük baş ağır derinin yurt içi üretimle karşılanamayan kısmının ithalâtla Karşılanması, (iii) Yardımcı malzeme ithal gereklerinin, sektörün genel gelişme hızına paralel olarak artacağı kabul edilmiştir.

4. YATIRIMLAR :

757. Plan dönemi yatırımları, mamul deri ve deri eşya sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin (i) Üretim teknolojisinin iyileştirilmesi, (ii) 'Sektörün alt yapı gereklerinin karşılanması, (iii) Dağınık işletmelerin toplulaştırılması amacına yönelik olacaktır. Birinci, İkinci ve Üçüncü Plan dönemlerine ait yatırımlar karşılaştırmalıolarak Tablo 257 de gösterilmiştir.

*TABLO : 254 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayii ihracat Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL. FOB)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Küçük baş ham deri	35,9	30,0	—	—	—
Küçük baş pikle deri	27,4	30,0	1,8	—	—
Küçük baş mamul deri	—	1,0	...	—	—
Postlar	1,6	2,0	4,5	—	—
Deri giyim eşyası	1,0	187,2	...	525,0	22,9
Deri eşyası (Saraciye)	0,1	1,0	...	5,0	38,0
Ayakkabı, terlik	1,0	0,8	— 4,3	53,0	...
TOPLAM	67,0	252,0	30,3	583,0	18,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

758. (1) Hammadde ve yardımcı malzeme temini, ileri teknolojiye yararlanma vb. gi'bi özellikle ihracata dönük sanayiinin sorunlarını ivedilikle çözümlenecek ve gerekli koordinasyonu sağlayacak, yetkili ve sorumlu merkezi bir organizasyon Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı içinde kurulacaktır.

(2) Deri mamullerinin pazarlanmasında en önemli husus moda eğilimlerinin yakından izlenmesi ve özellikle bir Türk modasının yaratılması ve yayılmasıdır. Bunun için başta Olgunlaşma Enstitüleri ve ilgili kuruluşlar, konu üzerine eğilerek çalışacaklardır.

(3) İstanbul'da Kazlıçeşme'de toplanmış bulunan deri işletme tesisleri, sanayiinin geliştirilmesini ve Trakya Bölgesinin bulaşıcı hayvan hastalıklarından arıtılmasını sağlamak için Anadolu yakasında uygun bir yere taşınacaktır.

(3) Deri ve deri mamulleri sanayiinin gelişmiş ve gelişmesi mümkün olan yerlerde, deri sanayiinin çeşitli kollarını içine alacak, düzenli yerleşme kurulacaktır. Genellikle işletmelerin buralarda toplanması sağlanacak, ayrıca küçük işletmelerin 'birleşerek buralara yerleşmesi teşvik edilecektir.

LASTİK SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

759. Planlı dönemden önce tüketim malı üretimine dönük olan lastik sanayii, planlı dönemde genellikle ara malı üretimini hedef alan bir gelişim göstermiştir. Motorlu araç tekerlek lastikleri, güç aktarma kayışları ve çeşitli tip sanayi hortumları bu dönemde üretimine başlanan ara malların başlıcalarıdır. 1962 yılında lastik ayakkabının sektör üretimindeki payı yüzde 70 iken bu oranın 1972 de yüzde 14 dolayına düşmesi beklenmektedir. Kullanılmış lastik tekerlekleri kaplıyan tesisler ve bu işlemde kullanılan kaplama malzemesi ile rejenere kauçuk üretiminde yeni girişim ve gelişmeler görülmüştür.

760. Planlı dönemde lastik sanayii yurtiçi talebinin tamamen yerli üretimle karşılanması hedef alınmış, fakat yurtiçinde üretilmeyen tiplerde ve piyasayı düzenlemek amacıyla yerli üretimi olan lastik tekerleklerde yılda ortalama 70 milyon TL. tutarında ithalât yapılmıştır. 1963 yılında başlayan tekerlek lastiği üretimi, sektörde hızlı bir gelişme sağlamıştır. 135 bin adet dış lastik ile başlayan üretim, 1967 yılında 1 milyon 138 bin adede, 1972 yılında da 1,5 milyon adede ulaşmış olacaktır. Bu dönemde kurulu kapasite genellikle yurtiçi talep düzeyinde tutulma yoluna gidilmiş ve ihracat için gerekli çaba gösterilmemiştir.

761. 1962 - 1972 yıllarını kapsayan dönem için üretim artışları Tablo 258 de verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi düşük bir düzeyden başladığından, Birinci Plan döneminde yıllık ortalama üretim artış hızı yüzde 43,0, İkinci Plan döneminde ise yüzde 7,5, ve on yıllık dönemde de yüzde 24,0 olmuştur.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

762. Sektörde üretimin büyük çoğunluğunu tekerlek lastikleri oluşturmaktadır. Lastik sanayiinin uzun dönem tahminlerinde (i) Yurtiçi talebin yerli üretimle karşılanması,, (ii) Karayolu taşıtları ve tarım, makinalarında ara mal olarak kullanılan lastik malzeme için, bu sanayilerin gelişmesi, (iii) Tüketime dönük lastik sanayii ürünleri talep tahminlerinde ise gelir ve nüfus artışları esas alınmıştır.

*TABLO : 255 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Üretim, Tahminleri
(1971 Ftyatları ile Milyon TL.)*

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yüzde artışlar	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Küçük baş mamul deri (Milyon Dm ²)	110,0	99,0	288,9	260,0	21,3	733,3	660,0	153,8	20,5
Büyük baş mamul deri :									
a) Vidala (Milyon Dm ²)	333,3	200,0	350,0	210,0	1,0	583,3	350,0	66,7	10,8
b) Kösele (Bin ton)	10,0	200,0	5,5	110,0	— 11,3	9,0	180,0	63,6	10,4
Deri giyim eşyası (Bin parça)	300,0	150,0	800,0	400,0	21,7	1700,0	850,0	112,5	16,3
Deri eşya (Saraciye)	— ,	65,0	—	71,0	1,8	—	90,0	263	4,9
Ayakkabı ve terlik (Milyon çift)	15,4	1000,0	18,5	1200,0	3,7	32,3	2 102,0	75,2	11,9
TOPLAM	—	1 714,0	—	2 251,0	5,6	—	4 232,0	88,0	13,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 256 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayii İthalât Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL. CİF)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Büyük baş ham deri «köselelik»	67,1	19,0	— 22,3	62,5	27,0
Yardımcı madde ve malzeme	...	7,0	...	11,0	9,4
TOPLAM	67,1	26,0	— 17,3	73,5	23,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

*TABLO : 257 — Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatları ile)
Milyon TL.*

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme (1)	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini (2)	Üçüncü Plan hedefi (3)
Toplam yatırım	92,8	118,7	700,0

763. Yukarıdaki esaslara göre tahmin edilen talebi karşılamak için üretimin 15 yıllık dönemde, yılda ortalama yüzde 9,8 dolayında artması gerekecektir. Uzun dönem için üretimin gelişmesi Tablo 259 da verilmiştir.

764. Bugünkü kapasite, aynı dönemde artan talebi karşılayamayacağından, yeni yatırımlara giderek kapasitenin artırılması zorunluluğu vardır. Kapasite artımında yalnızca yurtiçi talep değil, ihracat olanakları da gözönünde tutulmalıdır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

765. 1968 yılında bazı ülkelerin tekerlek lastiği üretimleri ile o yılın araç parkı Tablo 260 da verilmiştir.

766. Lastik üretimi ile yakın ilişkisi olan sentetik kauçuk tüketim karşılaştırmaları, 1970 yılı itibari ile endeks olarak Tablo 261 de verilmiştir.

TABLO : 258 — Planlı Dönemde Lastik Sanayi Üretiminde Gelişmeler

Miktar : Bin adet

Değer : 1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.

	1 9 6 7						Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2				
	1 9 62		Plan Hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini		İkinci Plan yıllık ortalama Artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	
MALLAR												
Binek lastikleri	—	~	191,0	52,4	615,9	166,3	—	400,0	108,0	775,0	209,2	4,7
Kamyon ve otobüs lastikleri	—	—	517,0	568,7	388,0	426,8	—	700,0	770,0	513,0	586,5	5,8
Traktör ve grayder lastikleri	—	—	81,0	49,6	131,3	82,6	—	300,0	183,9	220,0	131,3	10,3
İç lastikler	—	—	—	—	870,5	43,5	—	—	—	1145,0	57,2	5,6
Lastik ayakkatı (Milyon çift)	115	130,7	17,9	214,8	16,8	201,6	9,1	19,0	227,1	19,0	223,0	2,5
Diğer lastik eşya	—	54,7	—	—	—	186,6	27,8	—	322,1	—	304,3	16,1
Sektör toplamı	—	185,4	—	885,5	—	1107,4	43,0	—	1611,5	—	1590,0	7,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 259 — Lastik Sanayii Üretiminde Uzun Donem. Gelişme Hedefleri

	Birim	1972	1982	1987
		(1)	(2)	(8)
Taşıt aracı lastikleri	Bin adet	1.290	3500	5730
Traktör ve grayder lastikleri	Bin adet	220	630	820
Lastik sanayii toplam üretimi (a)	(Milyon TL)	1590	4100	6400

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilâtı
(a) 1971 fiyatları ile verilmiştir,

TABLO : 260 — 1968 Yılı Tekerlek Lastiği Üretimi

Ülkeler	Tekerlek lastiği üretimi (Bin adet)	Araç parkı (Bin adet)
	(1)	(2)
ABD	203052	99663
Japonya	49464	12430
B. Almanya	29443	12222
İngiltere	29384	12670
Fransa	29300	14048
İtalya	19144	8967
Kanada	18379	7147
Avustralya	6780	4366
Brezilya	6226	2491
Türkiye	985	294

Kaynak : Karayolları 1969 Yılı ve Devlet Planlama. Teşkilâtı,

TABLO : 262 — Sentetik Kauçuk Tüketimi (Türkiye: 100)

A.B.D.	Japonya	B. Almanya	Fransa	İtalya	Hollanda
16916	4083	3033	2066	1608	250

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

767. Üçüncü planın büyüklük ve hedeflerinin saptanmasında (i) Talebin yurtiçi üretimle karşılanması, (ii) Karayolu taşıtlarındaki gelişme, (iii) Tüketim mallarında talebin gelişmesini sürdüreceği ve bunun gelir ile olan ilişkisi, (iv) Lastik tekerlek ihraç olanaklarının artırılmasına çalışılması esas alınmıştır.

1. TALEP :**(1) İÇ TALEP :**

768 Yukarıda bahsedilen esaslar çerçevesinde talebin yılda ortalama yüzde 9,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Talep artış hızı özellikle motorlu araç sanayiine gidecek türlerde yüksek olacaktır. Talebin yapısında buna bağlı olarak bir değişme meydana gelecek, lastik ayakkabı talebinin toplam talep içindeki oranı 1972 de yüzde 14 den 1977 de yüzde 10 a inecektir. Buna kargılık özellikle yurtiçi talepte binek ve traktör lastiklerinin oranı Üçüncü Plan döneminde yükselmektedir. Sektörün başlıca mallarına ait yurtiçi talep tahminleri Tablo262 de verilmiştir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

769. Gerekli kapasite artışı sağlandığında kamyon, otobüs ve binek lastiklerinde ihraç olanakları vardır. Bu dönemde, söz konusu malların ihracatının artacağı tahmin edilmektedir, ihracat tahminleri Tablo 263 de verilmiştir,

2. ÜRETİM :

770. Üçüncü Plan döneminde sektör üretiminin yılda ortalama yüzde 9,5 artması öngörülmüştür. Böylece Plan dönemi sonunda iç talebin yüzde 94,9 u yerli üretimle karşılanmış olacaktır.

771. Ana mal gruplarından tekerlek lastiklerinde kapasite 1974 yılında 1,6 milyon adede ulaşacaktır, Artan talebe bağlı olarak Plan dönemi sonunda kapasite toplamının 2,6 milyon adet dış lastik üretecek düzeye çıkartılması zorunludur, özellikle büyük tip lastiklerde, iç talebin yerli üretimle karşılanmasına çalışılacaktır. Böylece karayolu taşıt parkı ile tarım makinalarının lastik tekerlek talebi iç üretimden karşılanmış olacaktır

772. Lastik konfeksiyon ve sanayide kullanılan lastik eşya üretimlerinde yılda ortalama yüzde 6,5 ve lastik ayakkabı üretiminde yüzde 3 artış olacağı tahmin edilmektedir.

773. Hammadde yönünden petrokimya sanayince Üçüncü Plan döneminde gerçekleştirilecek olan karbon siyahı ve sentetik kauçuk üretimleri ile başlıca girdiler yurtiçinden temin edilecektir. Lastik sanayi üretim hedefleri Tablo 264 de verilmiştir.

3. İTHALAT:

774. Üçüncü Plan döneminde, daha çok, yurtiçinde üretilmeyen tiplerde ve piyasanın düzenlenmesi amacıyla lastik tekerlek ithalâtı devam edecektir, ithalât tahminleri Tablo 265 de gösterilmiştir.

TABLO: 262 — Lastik Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Bin adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1 9 6 7		1 8 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
Mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Binek lastikleri	702,4	182,3	799,0	213,8	3,2	1370,0	359,9	11,0
Otobüs ve kamyon lastikleri	397,0	434,2	506,0	560,1	5,2	900,0	986,3	12,0
Traktör ve grayder lastikleri	145,6	97,4	239,0	157,3	10,1	506,0	357,4	17,8
İç lastikler	958,5	49,4	1136,0	56,6	2,8	2330,0	116,0	15,4
Lastik ayakkabı (Milyon çift)	16,8	201,6	19,0	228,0	2,5	22,0	264,0	3,0
Diğer lastik eşya		228,9		425,2	13,2	...	551,4	5,3
TOPLAM DEĞER		1 193,8		1 641,0	6,6		2 635,0	9,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 263 — Lastik Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar; Bin adet
Değer : 1971 fiyatları ile Milyon TL.
FOB

	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
Mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Binek lastikleri	—	—	4,0	0,7	—	135,0	33,6	117,0
Kamyon ve otobüs lastikleri	—	—	15,0	11,6	—	60,0	46,4	31,9
Traktör ve grayder lastikleri	—	—	—	—	—	34,0	25,0	—
İç lastikler	—	—	25,0	1,4	—	90,0	5,0	29,0
Diğer lastik eşya	—	—	—	1,3	—	—	30,0	87,2
TOPLAM DEĞER				15,0	—		140,0	56,3

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

TABLO : 264 — Lastik Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Bin Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Afallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beg yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Binek lastikleri	615,9	166,3	775,0	209,2	4,7	1 345,0	363,2	73,6	11,7
Kamyon ve otobüs lastikleri	383,0	420,8	615,0	566,5	5,8	860,0	946,0	67,0	10,8
Traktör ve greyder lastikleri	134,8	82,6	220,0	134,8	10,3	450,0	275,8	104,6	15,4
İç lastikler	870,5	43,5	1 145,0	57,2	5,6	2 220,0	111,0	94,1	14,2
Lastik ayakkabı (Milyon çift)	16,8	201,6	19,0	228,0	2,5	22,0	264,0	16,8	3,0
Diğer lastik eşya		186,6		394,3	16,1		540,0	37,0	6,5
TOPLAM DEĞER		1 107,4		1590,0	7,5		2 500,0	57,2	9,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

4. YATIRIMLAR:

775. Lastik sanayiinin Üçüncü Plan dönemi yatırım gereği 700 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Kurulu kapasitelerin ilerdeki yıllar talebini karşılayamayacağı dikkate alınarak tekerlek lastikleri üretiminde yem kapasite yaratıcı yatırımlar zorunludur. Yapılacak yeni yatırımların 1972 - 1977 yıllarını kapsayan dönemde, toplam dış lastik üretim kapasitesini 1 milyon adet dolayında arttırması, ayrıca bu dönemde 1,5 milyon adet ek kapasite yaratacak başka yatırımlara başlanması gereklidir. Üçüncü Plan döneminde, lastik tekerlek fabrikalarının tevsileri yanında kamu öncülüğü ile yeni bir kapasitenin gerçekleştirilmesi de öngörülmektedir. Planlı dönemde yatırım gerçekleştirmeleri ve Üçüncü Plan dönemi sabit sermaye yatırım hedefi Tablo 266 da gösterilmiştir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

776. (1) Lastik sanayii başlıca mal gruplarında talebin iç üretimle karşılanması esas alınacaktır.

(2) Hammadde talebinin yerli üretimle karşılanması esas alınacaktır,

(3) Tekerlek lastiği talebinin karşılanmasında kaplama lastik kullanım oranı artırılacaktır. Bu kolda çalışan kapasitelerin yeterince kullanılması için gereken miktarda sırt kauçuğunun dünya fiyatları ile arzı sağlanacaktır.

*TABLO : 265 — Lastik Sanayii İtfülât Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL. CİF)*

Mallar	1967	1972	İkinci plan Yıllık Ortalama Artış, (Yüzde)	1977	Üçüncü plan Yıllık Ortalama Artış, (Yüzde)
	(1)	(2)	artış (Yüzde) (3)	(4)	artış (Yüzde) (5)
Binek lastikleri	16,0	5,3	— 19,9	30,3	41,7
Kamyon ve otobüs lastikleri	7,4	5,2	— 6,8	86,7	75,5
Traktör ve grayder lastikleri	14,8	22,5	8, 8	106,6	36,5
İç lastikler	5,9	0,8	— 32,9	10,0	65,7
Diğer lastik eşya	42,3	31,2	— 5,9	41,4	5,8
TOPLAM DEĞER	86,4	65,0	— 5,5	275,0	33,4

Kaynak ; Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

*TABLO ; 266 — Lastik Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	710,0	257,0	700,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

PLASTİK İŞLEME SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

777. Planlı dönemde plastik İşleme sanayimin yurtiçinde üretilecek ve ithal edilecek hammadde miktarına uygun olarak geliştirilmesi ve ayrıca mamul mal kalitesini yükseltecek üretim tekniklerine ulaşılması öngörülmüştür. Kurulu kapasiteyi tam kullanmak için plastik hammadde arzına uygun yatırım yapılması planlı dönemde öngörüldüğü halde, küçük işletmelerin çoğunlukta olduğu bu sektörde düşük verimli imakina parkı hızla genişlemiş bulunmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni, hammadde İthalinde firma tahsisleri için kurulu kapasite miktarının esas alınmış olmasıdır. Planlı dönemin başlangıcında 24 bin ton/yıl olan sektör kapasitesi, 1972 yılında yılda 160 bin ton plastik hammadde İşleyecek duruma gelmiş olacaktır. Ancak, kapasite kullanımında hammaddenin darboğaz yaratması nedeni ile tesisler son yıllara kadar devamlı olarak kapasite altı çalınmak zorunda kalmışlardır.

778. Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 16,7 oranında gelişme gösteren plastik işleme sanayii, İkinci Plan döneminde de aynı hız dolayında gelişmiş olacaktır. Yurtiçi talebin yerli üretimle karşılandığı plastik İşleme sanayiinde 1962 - 1972 yıllarını kapsayan dönem için üretim gelişmesi Tablo 267 de verilmiştir.

779. Planlı dönemde plastik işleme sanayiinde özellikle yatırım ve ara malı niteliğindeki plastik mamuller miktar ve kalite yönünden gelişme göstermiştir. Bu gruba ; boru ve bağlantı parçaları, yer ve duvar müşambaları, vmil asbeat ver döşemelikleri, sum deri profil - levha – şerit ve bantlar, ökçe - taban, film, sünger ve köpükler dahildir. Tüketime giden plastik mamullerin başlıcaları; ayakkabı, plastik kumaş, pardesü, gözlük, düğme ve mutfak eşyalarıdır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

780. Plastik mamullerin üretimindeki teknik gelişmeler ve kullanım alanlarındaki değişmelerin, yzun dönemde sektörün bileşimini etkileyeceği düşünülmektedir. Sektör mallarına olan talebin uzun dönem gelişmesinde : (i) Standart mal üretiminin sağlanacağı, (ii) islenmiş plastik mamul kalite ve fiyatlarının başka tür malzemededen yapılan ve aynı amaçla kullanılan mallarla rekabet şartlarına kavuşturulacağı, (iii) Ham ve yardımcı madde arzının, sektör talebini karşılayacak düzeye ulaştırılacağı, (iv) Yatırım ve ara mal niteliğindeki plastik malzeme kullanımının yaygınlaştırılacağı esas alınmıştır.

781. Uzun dönemde alışlagelen plastik hammadelerin yanı sıra yeni reçine tiplerinin işlem göreceği tahmin edilmektedir. Sanayinin öncelikle, poliamid - 6, epoksid ve cam elyafla kuvvetlendirilmiş poliester reçine kullanım alanlarında yeni ürün çeşitlerine kayma olanakları vardır.

782. Üatün özellikleri nedeniyle geleneksel malzemeleri ikame eden plastiklerin uzun dönemde yeni kullanım alanlarına girerek 1995 yılında fert başına 28 Kg. plastik tüketileceği tahmin edilmekte ve ihracatın gelişmesi beklenmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR :

783. Plastik işleme sanayiinin çok değişik mal üretmesi ve mal grupları için uluslararası karşılaştırmalara ait yeterli bilgilerin bulunamaması nedeniyle, yalnızca hammadde tüketimi yönünden, bazı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Sektörün hammadde üretimi, petrokimya sanayiinde incelendiğinden ve gerekli karşılaştırmalar o bölümde yer aldığından, Tablo 268 de başlıca hammadde tipleri açısından tüketimdeki farklılıklara yer verilmiştir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

784. Üçüncü Plan hedeflerinin saptanmasında; (i) Yurtiçi talebin geçmiş planlı «dönemde olduğu gibi, yeril üretimle karşılanması, (ii) Sektör ana mal gruplarında zorunlu standartların tespiti ve uygulanması, (iii) fâektör bileşiminde ara mal üretiminin ağırlık taşınması esas alınmıştır.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

785 Sektör mallarının başlıca niteliği olan ikame özelliği, mamullerin ucuzluk ve kalitesine bağlı olarak talebi etkileyeceğinden Üçüncü Plan döneminde plaatik işleme sanayii ana mal gruplarında zorunlu standartların tespiti gerekli görülmüştür. Böylece naksia rekabet bir ölçüde giderilebileceği gibi, standart 'kalite altı çalığın çok sayıdaki küçük işletmelerin belli bir düzeye getirilmesi da sağlanmış: olacaktır.

786. Üçüncü Plan döneminde, elektroteknikte kullanılan plastik kablo ve elektrik malzemesi talep tahminleri, plastik işleme sanayiinde gösterilmemiş geçmiş planlı dönemlerde olduğu gibi ilgili sektörde yer almış bulunmaktadır.

TABLO : 267 — Planlı Dönemde Plastik İşleme Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatları ile Milyon TL.)

Mallar	1962 (1)	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (4)	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (7)
		Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme (6)	
İşlenmiş plastik	237,0	1331,7	513,4	16,7	1215,6	1 100,0	16,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a.) Kablo ve elektrik malzemesi üretimi plastik işleme yanayn dışında bırakılmış, İlgili sektörde gösterilmîştir.

TABLO : 268 — 1969 Yılı Hammadde Tüketimi

Plastik hammaddeler	(Bin Ton/Yıl)				
	B. Almanya (1)	İngiltere (2)	Fransa (3)	İtalya (4)	Türkiye (5)
Polivinil klorür	795	282	327	489	15
Polietilen	527	282	275	255	18
Polistiren	400	177	141	164	5
Polipropilen	73	68	23	61	0,3
Diğerleri	1150	400	448	268	18
TOPLAM	2945	1209	1214	1237	56,3

Kaynak : *Modern Plastics (Nisan -1970) ve Devlet Planlama Teşkilâtı*

787. İşlenmiş plastik mamul talebinde, özellikle tarım sektöründe ve teknikte kullanılan ürün çeşitlerine kayma olanakları vardır. Sulu tarım ve seracılıkta beklenen gelişmeye bağlı olarak, bitki anlama ve korunmasında plastik boru, örtü ve levha talebinin yaygınlaşarak artacağı tahmin edilmektedir. Makina ve alet yapımında, ulaştırma ve inşaat sektörlerinde kullanılan malzeme talebi içinde, plastiklerin ikame oranının giderek artacağı düşünülmektedir. Tarım ve sanayi ürünleri pazarlamasında plastik ambalaj kullanımının hızla artacağı ve bunda standart tiplere kayılacağı tahmin edilmektedir. Sektör ürünlerine olan iş talebin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 17,8 artacağı tahmin edilmiştir. Yurtiçi talep tahminleri Tablo 289 da verilmiştir.

TABLO : 69 — Plastik İşleme Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Mallar	(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)				
	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (6)
İşlenmiş plastik mamuller	517,1	1 100,0	16,3	2600,0	17,8

*TABLO : 270 — Plastik işleme Sanayii Üretim Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
İşlenmiş plastik mamuller	513,4	1 100,0	16,5	2 500,0	17,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Kablo ve elektrik malzemesi üretimi plastik işleme sanayii dışında bırakılmış ilgili sektörde gösterilmiştir.

*TABLO : 271 — Plastik İşleme Sanayii İthalât Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL. CİF)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
İşlenmiş plastik mamuller	3,7	6,0	6,2	10,0	14,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

*TABLO: S72 — Plastik işleme Sanayii ihracat Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL. FOB)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
İşlenmiş plastik mamuller	—	5,0	—	10,0	14,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT):

788. Üçüncü Plan döneminde toplam talep içinde ihracata ağırlık verilmemiştir. Ancak üretimin belli oranda ihracata kaymasını sağlayıcı tedbirler alınarak özellikle dış pazarda olan mal gruplarında Üçüncü Plan döneminde bu pazar olanaklarından yararlanılması öngörülmüştür. Bu dönemde boru ve bağlantı parçaları, yer ve duvar muşambaları, vinilastik yer döşemelikleri gibi malların ihraç edilmesi beklenmektedir, ihracat tahminleri Tablo 272 de verilmiştir.

2. ÜRETİM;

789. 1972 yılında 1,1 milyar TL. olarak tahmin edilen plastik işleme sanayii üretiminin yılda ortalama yüzde 17,3 artış göstererek 1977 yılında 2,5 milyar TL. na ulaşması öngörülmektedir. Böylece sektör talebi, yerli üretimle karşılanmış olacaktır.

790. İşlenmiş plastik mamullerin bir kısmı, diğer sektörlerde ara mal olarak kullanılmaktadır. Sektör üretim değeri içinde bu grubun payının 1972 yılında yüzde 70 dolayında olacağı hesaplanmakta ve Üçüncü. Plan döneminde bu oranın değişmeyeceği kabul edilmektedir. Böylece tarım, inaat, makina ve taşıt imalâtı isin gereken plastik malzeme talebi yerli üretimle sağlanmış olacaktır. Demir, alüminyum ve kereste gibi geleneksel malzemeleri ikame etme olanağı nedeni ile, bu tür işlenmiş plastik malların standart üretimi zorunlu görülmektedir.

791. Üçüncü Plan döneminde bağlıca plastik hammaddelerin yerli üretiminde beklenen miktar artışları,,plastik İşleme sanayiinde mevcut atıl kapasite, küçük tesis ve fazla stok sorunların büyük ölçüde çözecektir. Üretim tahminleri Tablo 270 de verilmiştir.

3. YATIRIMLAR :

792. Üçüncü Plan döneminde yapılacak yeni yatırımların, henüz imal edilmeyen., yurtiçi talep açığı bulunan mamuller Üreten tesislerle, ihracata dönük ve yeni teknolojiler ile çalışacak tesislere ait olması gerekmektedir. Kurulu tesislerin verimi artırıcı, darboğaz giderici yatırımlarla .mevcut üretim kapasitelerini optimum düzeye çıkarmaları beklenmektedir. Bu dönem için toplam 400 milyon TL. yatırım yapılması öngörülmüştür. Bu değere kalite kontrolü için gerekli cihazlar dahil bulunmaktadır. Planlı dönemde yatırım gerçekleştirmeleri ve Üçüncü Plan dönemi sabit germaye yatırım hedefi Tablo 273 de verilmiştir.

*TABLO : 273 — Plastikİşleme Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme (1)	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini (2)	Üçüncü Plan hedefi (3)
Toplam yatırımlar	153,0	399,0	400,0

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

7913. (1) Yurtiçi talebin yerli üretimle karşılanması esas alınacaktır.

(2) Kalite kontrolü ile standart mal üretimini sağlayıcı çalışmalara Türk Standartlar Enstitüsünce öncelik verilecektir.

(3) Yeni yatırım ve genişlemelerde, sektörün emek yoğun niteliğini degistirmeksizin uygulanacak ileri ve yeni teknolojiler seçilecektir.

KİMYA SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

794. Birinci ve İkinci Planlarda Kimya Sanayi Sektörü, Gübre ve Petrokimya sanayilerini içine alan bir kapsamda İncelendiği halde bu sanayilerin planlı dönemde gösterdikleri gelişmeler ayrı birer sektör olarak incelenmelerini gerektirmiştir. ⁽¹⁰⁵⁾

795. Planlı dönemin başında kimya sanayiinde ancak belirli birkaç madde yurtiçinde üretilmekte, talebin çoğunluğu ithalatla karşılanmaktaydı, imalât sanayii içinde Kimya Sanayii en hızlı gelişen sektörlerden biri olmuş ve bu sektör kapsamına giren bir çok madde planlı dönemde yurtiçinde üretilmeye başlanmıştır. Bunun yanında Planlı dönem bağında üretilen mallar daha çok tüketime dönük olduğu halde planlı dönemde önemli ara inalların üretimine geçilmiştir.

796. Kimya sektörü üretiminin çoğunluğunu oluşturan boraks, sentetik elyaf ve iplik, boyalar, sabunlar ve ilâçlar gibi ürünlerde üretim, plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiş; sudkostik, borik asit, boyar maddeler, sunî lifler gibi bazı ürünlerde ise plan hedeflerine ulaşamamıştır. Planlı dönemdeki üretim artış hızları Tablo 274 de verilmektedir. Tatbloda da görüldüğü gibi planlı dönemde kimya sektörü üretimi yılda ortalama yüzde 16,6 oranında artmıştır. Böylece kimya sektörü üretim hedefleri, Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde sırasıyla yüzde 92 ve yüzde 95 oranlarında gerçekleşmiştir.

797. Planlı dönemde hızla gelişen kimya sanayii yatırımlarının imalât sanayii toplam yatırımları içindeki yeri artmış, 1665 yılında sektör yatırımları toplam imalat sanayii yatırımlarının yüzde 6,6 sini oluştururken, bu oran planlı dönemde yüzde 15-20 arasında değişen değerlere ulaşmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982) :

798. Kimya sanayiinde, teknolojinin hızla gelişmesi ve mal çeşitliliği gibi nedenlerle ancak 1982 yılına kadar olan dönem kapsanabilmiştir.

799. Kimya sanayii, (i) Doğal kaynakları geliştirilmesi ve de, değerlendirilmesi, (ii) Ara malı üreten ve pek çok sektöre ürün veren sanayi dalı olması, (iii) Teknolojinin gelişmesinde etkili olması, dolayısıyla (iv) Sanayileşme ile olan sıkı ilişkisi nedeniyle öncelikle geliştirilecek sektörler arasındadır.

⁽¹⁰⁵⁾ Ancak Birinci ve İkinci Plan dönemleri ile karşılaştırmalar yapılırken bu iki sektörün kimya sektörü içine alınması gerekmiştir.

TABLO : 274 — Planlı Dönemde Kimya Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Mallar	1967		Birinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	1972		Bİtrvm: Ton İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	
	1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Soda	—	60 000	—	—	85 000	—	—
Sudkostik (!% 100)	1 973	40 000	11 854	43,3	46 000	40 000	27,6
Tuz	445 750	930 000	644 703	7,6	740 000	720 000	2,2
Teknik amonyum nitrat	2 040	—	6 189	25,0	7 300	11 000	12,2
Karpit	1 634	—	9 738	43,0	16 400	10 000	0,5
Boraks	—	—	821	—	20 000	26 400	100,5
Borik asit	—	—	807	—	26 000	11 000	68,0
Asetik asit	129	13 500	862	46,3	2300	1 380	9,9
Etil alkol (Milyon Lt.)	18,0	—	26,4	8,0	31,0	25,0	—1,1
Boyar maddeler	—	2 300	632	—	2 600	2 100	27,8
Reyon	647	—	665	0,6	3 500	650	—0,5
Viskon.	674	3 000	1 041	9,1	8 000	1 300	4,5
Sentetik elyaf ve iplik	—	—	1 442	—	18 500	31 934	86,0
Boyalar	6 600	—	16 092	19,5	21 800	30 788	13,9-
Vernikler	988	—	2 748	223	3 300	2 960	1,5
Sabunlar	77 000	—	96 000	4,5	95 000	119 700	4,5
Deterjanlar	4 500	—	16 200	32,3	55 000	55 000	25,0
Kibrit (Milyon kutu)	577	—	763	5,8	8,75	1 070	7,0
Matbaa mürekkebi	100	—	263	10,5	—	3 148	64,3
D on yağı	4 300	—	7 200	10,9	8 572	53,500	49,3
Prina yağı	8 000	—	13 778	11,5	16 800	15 300	2,2
Valeks	12 367	—	8 059	8,1	9 000	8 100	0,1
Tarım mücadele ilaçları	17 980	—	22 446	4,5	30 725	49 300	17,0
Tıbbî ilâçlar (Milyon TL,.)	320	—	752	18,7	925	1 750	18,4
Sektör Toplamı (Gübre ve Petrokimya dahil) 10 ⁶ TL.	1 808,3	3 886,7	3 563,4	14,5	8 613,4	8412,1	13,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

800. Bazı ürünler için talep ekonomik bir kapasite kurulmasına yeterli düzeye ulaşmıştır. Ayrıca kurulmuş olan ve genellikle tüketim malı üreten dağıntık v.e küçük tesislerde teknoloji ve işgücü yönünden birikim olmuştur. Ancak, sanayileşme için gerekli olan ve «ağır kimya sanayii» diye adlandırılabilir ana tesisler, talebi tam olarak karşılayabilecek büyüklükte değildir. Uzun dönemde, yukarıda belirtilen nitelik ve olanaklar da gözönüne alınarak, öncelikle temel kimyasal madde sanayilerinin ve büyük organik ve inorganik kimya komplekslerinin kurulması hedef alınmaktadır,

801. Hızla artan talep, birçok kimya ürününün ekonomik kapasiteli tesislerde yurtiçinde üretilmesini mümkün kılacak ve sektörde öncelikle ithal ikamesi sağlanmanın yanında, uzun dönemde İhracata yönelme olanağı doğabilecektir. Soda ve sudkostik gibi kimyasal maddeler ve boyar madde tesislerinin kurulması ve tevsileri önemli ölçüde İthal ikamesi sağlayacak; bor bileşiklerinde, sentetik elyaflarda ve ilaçlarda aynı zamanda ihracata dönük üretimleri öngören yatırımlar gerçekleştirilebilecektir.

802. Uzun dönemde kimya sanayiinde tahmin edilen değişimin yönleri incelendiğinde (Tablo 275) 'başlıca mal gruplarının kararlı bir gelişme göstereceği; en büyük artışların inorg-anik kimyasal maddeler ile sun'l ve sentetik elyaf ve ipliklerde olacağı görülmektedir. Genellikle ana organik kimyasal maddeler petrokimya sektörü kapsamına girdiğinden kimya sanayii bünyesindeki organik kimyasal maddeler yüzdesi gerçeği tam yansıtmamaktadır. Türkiye'deki kimya sanayiinin yapısı Batı Avrupa ülkelerindeki yapıyla karşılaştırıldığında özellikle organik kimya sanayiinin nisbî olarak gelişmemiş bulunduğu görülmektedir, ilaçlar, boya ve boyar maddeler, vernikler için hammadde üretecek olan ana organik kimya sanayiinin Üçüncü Plan döneminde kurulması ve bu dönemde organik kimya kompleksi içinde yeni boyar maddeler ve bazı ilaç aktif maddelerinin entegre bir tesiste üretilmesi öngörülmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

803. Kimya sanayiinde önem kazanmış madde gruplarına ait üretim değerlerinin bazı ülkelerle karşılaştırmalı durumu Tablo 276 da verilmektedir. Tablo 277 de ise kimya sektörü yatırımlarının (Petrokimya ve gübre dahil) sanayi yatırımları içindeki yeri bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

TABLO : 275 — Uzun Dönemde Kimya Sanayiinin Yapısı

	1972 Yüzde	1977 Yüzde	1982 Yüzde
İnorganik kimyasal maddeler	7,7	12,6	12,9
Suni ve sentetik elyaf ve iplik	15,5	20,2	20,0
Boya ve vernik	6,2	5,3	4,8
Sabun ve deterjan	17,3	14,2	15,9
Uçan yağlar ve kozmetikler	4,6	4,3	3,8
Sınaî yağlar	4,0	2,6	1,8
İlaçlar	32,0	25,8	25,1
Diğer organik maddeler	2,7	2,8	3,1
Diğerleri	10,0	12,3	12,6
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

TABLO : 276 — Bazı Ülkelerde 1969 Yılı Kimya Sanayii Üretimleri

	Tuz Ton (1)	Sud kostik Ton (2)	Boyar maddeler Ton (3)	Boyalar, Vernikler Ton (4)	Matbaa mürekkepleri Ton (5)	Sabunlar Ton (6)	Tıbbî ilâçlar (10 ⁹ TL.) (7)
Almanya	8 797 000	1 542 000	98 992	1 103 100	1 283 000	134 700	12,9
Belgika	--	••	2 040	116 000	1 017 000	46 400	1,2
İspanya	1 950 000	2 200 000	12 120	185 500	1 380 000	147 400	3,9
Fransa	4 000 000	1 042 000	23 311	681 300	1 265 000	150 800	11,1
Yunanistan	94 000	••	•••	400	••	••	•••
İtalya	4 200 000	830 000	23 200	396 000		207 300	6,8
Hollanda	2 710 000	•••	5 300	170 600	1 016 000	31 900	
İngiltere	8 544 000	••	139 100	5 727 100	••	279 700	6,0
Türkiye	589 000	12 640	500	27 700	1306	104 700	0,9

Kaynak : OECD Yıllık Bültenleri ve Devlet Planlama Teşküâtı

TABLO : 277 — Kimya, Sektörü Yatırımlarının Toplam İmalât Sanayii Yatırımları İçindeki Yeri (Yüzde) (a)

	1963	1966	1967	1968
	(1)	(2)	(3)	(4)
Almanya	8,3	11,7	11,4	10,3
Belçika	9,0	15,7	19,7	21,1
İspanya	9,2	6,7	4,6	6,2
Fransa	7,0	8,4	7,4	6,7
İtalya	11,2	12,2	11,0	10,4
Hollanda	14,4	10,2	17,5	15,8
İngiltere	12,7	15,9	13,3	12,9
A.B.D.	10,8	11,1	10,8	10,7
Türkiye	6,6	16,8	19,3	18,9

*Kaynak : OECD Yıllık Bültenleri ve Devlet Planlama Teşkilatı
(a) Petrokimya ve Gübre dahil.*

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

804. Uzun dönemde gelişmeler bölümünde anlatılan esaslar çerçevesinde geliştirilecek olan kimya sanayiinde, ilk ağıama olarak Üçüncü Plan döneminde temel kimyasal maddeler üretimine ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Plan hedeflerinin ve büyüklüklerinin tespitinde; (i) Rekabet edebilir optimum kapasiteli tesisler kurularak, kimyasal ürünlere talebin mümkün olan en yüksek oranda yerli üretimle karşılanması; (ii) azı mallarda ihraç olanaklarının sağlanması; (iii) Halen ihracatı olan bazı mallarda ise ihracatın geliştirilmesi gibi hususlar gözönüne alınmıştır.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

805. 1972 - 1977 yılları arasında kimyasal ürünler talebinin ortalama yüzde 12,9 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Kimya sanayiinde üretilen ara mallar, ilgili oldukları sektörlerin gelişimine bağlı olarak, bu oranın üzerinde bir hızla gelişme olanağına sahiptirler (Tablo 278).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

806. 1972 yılında 168.0 milyon TL. olan toplam kimya sanayii ihracatının yılda ortalama yüzde 28,6 artışla 1977 yılında 594,6 milyon TL. na ulaşacağı tahmin edilmektedir. (Tablo 279) Kimya sanayiinde, genellikle yurtiçi talep kaygılandıktan sonra artan ürünlerin ihracı öngörülmektedir.

TABLO : 278 — Kimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Soda	43 292	37,6	75 000	652	11,6	122 000	106,0	10,2
Sud kostik (% 100)	30 044	95,1	79 000	239,7	20,2	117 000	553,2	18,2
Klor	10 656	18,6	34 000	60,2	26,4	121 000	206,8	28,0
Tuz	644 703	25,8	720 000	28,8	2,2	1 700 000	68,0	18,7
Sodyum bikarbonat	7 079	6,0	16 600	14,1	18,6	25 000	21,3	8,6
Teknik amonyum nitrat	6 188	18,6	11 000	330	12,2	13 500	40,5	4,2
Patlayıcı maddeler	—	61,2	—	78,8	5,2	—	106,5	6,2
Karbit	9 738	24,3	15 250	32,5	6,0	29 000	72,5	17,4
Alüminyum sülfat	1 438	1,2	20 092	16,5	69,8	44 721	559	27,7
Boraks	821	1,3	7 400	11,4	52,0	7 800	12,0	1,0
Sodyum perborat	1 503	4,2	4 700	13,2	26,0	9 300	26,0	14,5
Borik asit	807	1,9	900	2,1	2,0	1 300	3,0	7,4
Karbon sülfür	814	3,8	1 000	4,7	4,4	1 500	11,8	20,3
Bakır sülfat	1 936	1,5	3 130	2,2	8,0	4 320	3,3	8,5
Sodyum sülfat	3 286	1,8	17 500	9,6	39,8	58 000	30,4	25,9
Nitrat asidi (Keaif)	5 192	15,6	4 850	14,6	— 1,3	5620	16,9	3,0
Klorür asidi	4 834	3,5	14 000	10,5	24,8	20 000	14,4	6,5
Asetik asit	862	4,6	1 380	7,4	10,0	2 140	11,4	9,0
Etil alkol (10 ⁶ Lt.)	26,4	29,0	25,0	27,5	— 1,2	29,2	28,2	0,5
Sitrik asit	698	6,0	1 587	13,6	17,8	3 200	27,5	15,1
Okzalik asit	101	0,5	120	0,6	3,8	190	0,9	8,5
Naftalin	1 215	2,6	1 630	3,5	6,1	2 180	4,6	5,6
Sınai gazlar (1000 Nm ³)	6 655	272	13 400	54,7	15,0	19 600	85,8	9,4
Titandiokait	2 815	18,2	5 170	33,5	13,0	7 220	46,8	6,9
Çinko oksit	2 578	12,5	3 410	16,5	5,7	4 260	20,6	4,5
Mangandioksit (Elektrolitik)	1 065	64	500	2,9	— 13,8	700	4,0	6,6
Boyar maddeler	3 637	175,1	4 650	210,6	3,8	7 383	505,3	13,4
Reyon	5 534	80,9	6 871	94,6	3,2	8 787	213,7	17,7
Viakon	5 098	41,5	10 500	77,2	13,2	14 900	181,7	18,7
Akrilik elyaf	1 478	7,5	11 468	188,9	90,5	21 038	605,2	26,2

TABLO : 278 — (Devam)

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Poliamid elvaf	956	14,1	1 774	31,0	17,1	3 565	62,4	15,0
Poliester elvaf	2 166	27,7	9 275	218,2	51,0	18 715	448,4	15,5
Poliamid iplik	4 184	93,0	8 960	364,3	31,8	16 131	661,4	12,7
Poliester iplik	858	15,0	4 700	231,7	72,5	9 500	468,4	10,0
Yağlı bovalar	5 390	51,6	9 236	88,5	11,4	15 068	144,3	10,3
Selüloz! k bovalar	1 988	34,9	4 032	70,9	15,2	6 610	116,9	10,5
Sentetik bovalar	4 603	69,7	8 305	127,2	12,8	13 862	214,0	11,0
Diğer bovalar	4 497	49,5	9 835	107,7	18,8	16 443	179,6	10,8
Vernikler	3 127	43,4	3 360	46,6	1,4	4 300	593	5-1
Sabunlar	96 000	554,4	119 700	691,3	4,5	137 830	795,0	2,9
Deterianlar	18 200	167,4	55 000	506,0	24,8	112 400	1 034,1	15,3
Kibrit (Milyon kutu)	763	114,4	1 070	160,5	7,0	1 330	199,5	4,5
Matbaa mürekkebi	1 735	24,8	3 302	58,9	18,9	4 797	86,5	8,0
Bos film ve kağıtlar	—	34,7	—	180,8	39,0	—	715,7	31,8
Don yağı	16 000	66,3	53 500	187,2	28^	62 000	217,0	3,0
Prina yağı	13 778	81,0	15 300	90,0	2,1	19 500	112,1	4,5
Valeks	4 216	9,6	4 600	10,6	2,0	5 600	12,9	4,0
Tarım mücadele ilaçları	24 480	201,7	51 000	380,0	13,5	60 000	421,4	2,1
Tanm mücadele ilâçları aktif Mad	8 656	73,4	12 200	113,9	9,2	13 000	128,7	2,5
Tıbbi ilâçlar	—	1 032,5	—	1 755,0	11,2	—	2 550,0	7,8
Tıbbi ilâc aktif maddeleri	—	309,9	—	400,0	5,2	—	595,0	8,2
Veteriner İlaçları	—	20,1	—	70,0	28,3	—	250,0	29,0
Veteriner ilâc aktif maddeleri	—	4,6	—	16,2	28,8	—	57,5	28,7
Kozmetikler	—	175,0	—	300,0	11,4	—	500,0	10,8
Diğerleri	—	586,2	—	730,0	4,5	—	2 105,6	23,8
SEKTÖR. TOPLAMI	—	4 577,6	—	8 305,1	12,6	—	15 220,4	12,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 279 — Kimya Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar Ton
Değer : 1971 fiyatları ile Milyon TL.
FOB

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Soda	—	—	—	—	—	28 000	24,3	—
Sud kostik (100%)	—	—	—	—	—	9 000	12,5	—
Klor	—	—	1 000	1,1	—	—	—	—
Boraks	—	—	19 000	16,9	—	49 200	43,8	21,0
Borik asit	—	—	10 100	16,2	—	40 700	£5,1	32,1
Sodyum perborat	—	—	—	—	—	2 700	7,6	—
Susuz boraks	—	—	—	—	—	25 000	48,8	—
Karbon sülfür	—	—	—	—	—	1 500	2,4	—
Bakır sülfat	—	—	170	0,3	—	2 280	1,7	—
Sodyum sülfat	—	—	—	—	—	30 000	18,0	—
Etil alkol (Milyon TL.)	—	—	—	—	—	2,0	6,7	—
Okzalik asit	—	—	118	0,6	—	290	1,5	—
Poliester elyaf	—	—	975	7,3	—	2 535	19,1	21,2
Poliamid iplik	—	—	1 000	14,2	—	2 200	35,2	19,2
Boş film ve kâğıtlar	—	—	—	—	—	—	43,6	36,0
Valeks	3843	10,5	3 500	9,6	-1,8	3 750	10,3	1,4
Gülvağı	—	8,4	—	25,0	24,4	—	45,0	12,5
Meyan balı	1738	16,3	2 100	19,7	3,8	2 600	24,4	4,4
Tarım mücadele ilaçları	—	—	300	2,8	—	1 000	8,4	27,4
Tarım mücadele ilaçları aktif Mad	900	4,6	2 180	10,0	16,8	3 180	15,5	9,2
Tıbbi ilaçlar	—	0,7	—	30,0	7,4	—	100,0	60,0
Tıbbî ilaç aktif maddeleri	—	—	—	5,0	—	—	5,0	—
Diğerleri	—	18,9	—	20,0	1,1	—	54,7	22,3
SEKTÖR TOPLAMI	—	59,4	—	168,0	23,1	—	594,6	28,8

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

2. ÜRETİM:

807. Kimya sanayiinde Üçüncü Plan döneminde Üretimin yılda ortalama yüzde 13,3 oranında artması öngörülmektedir (Tablo 280). Gübre ve petrokimya hariç tutulduğunda kimya sanayiinde tüketim malları üretimi toplam üretim içinde büyük bir yer tutmaktadır. Sabunlar, deterjanlar, kibrit, tıbbi ilaçlar ve kozmetikler 1972 yılı toplam üretim değerinin yüzde 49,3 ünü oluştururken, 1977 de bu oranın yüzde 39,9 a düşmesi beklenmektedir. Gübre ve petrokimya dahil edildiğinde bu oranlar sırasıyla yüzde 40,5 ve yüzde 26,9 olmaktadır.

808. Öngörülen üretim artışının gerçekleştirilmesi için bu dönemde bazı önemli tesisler devreye girecek ve mevcut bazı tesislerin de tevsileri tamamlanacaktır, örneğin, yeni soda ve sodyum bikarbonat, sudkoatik, sodyum perborat, elyaf ve iplik tesisleri, boyar maddeler, reyon, viskon, kibrit, tıbbî ilaçlar tesislerinin devreye girmesi ile boraks ve borik asit tesislerinin, tevsii bunlar arasındadır.

3. İTHALAT:

809. 1972 yılında talebin yüzde 18,8 i ithalâtle karşılanırken, 1977 de bu oranın yüzde 19,3 olacağı tahmin edilmektedir. 1972 -1977 döneminde toplam İthalâtın yüzde 13,5 artması beklenmektedir. Böylece, 1972 yılında 1556,6 milyon TL. olan toplam kimya ithalâtı 1977 yılında 2934,4 milyon TL. na ulaşmış olacaktır (Tablo 281).

4. YATIRIMLAR:

810. 1973 - 1977 dönemi içinde kimya sektörüne yapılacak toplam yatırım 3 800 milyon TL. sına ulaşacak ve bu yatırımla bağlica boraks, borik asit, sudkostik, suni ve sentetik elyaf ve iplik, soda, boyar maddeler ile ilaç aktif maddeleri için yeni tesisler ve tevsiler gerçekleştirilecektir. Planlı dönemdeki gübre ve petrokîmya dahil kimya sanayii, yatırımın, hedef ve gerçekleştirmeleri Tablo 282 de verilmektedir.

Üçüncü Plan döneminde gerçekleştirilmesi öngörülen organik kimya kompleksi ile kamu ve özel ilaç tesislerinin yatırımları da kimya sanayii yatırımları içinde yer almaktadır.

V. İLKELER VE TEDBİLER :

811. (1) Kimya sanayiinde hem ithal ikamesi sağlayan hem de ihracata dönük optimum kapasiteli yatırımların gerçekleştirilmesi esas alınacaktır. Bu nedenle özellikle soda, sudkostik, sodyum perborat, matbaa mürekkepleri gibi mallarda taleplerin tamamen yurtiçi üretimle karşılanmasının sağlanmasına; bor bileşikleri ile sentetik elyaf ve iplik gibi mallarda ihracatın artırılmasına çalışılacaktır.

TABLO : 280 — Kimya Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü plan yüzde artışlar*	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	(6)	(7)	(8)
Soda	—	—	—	—	—	150 000	130,3	—	—
5ud Koşuk (% 100)	11 656	53,2	40000	179,6	27,6	126 000	565,7	215,0	25,7
Klor	10 656	18,6	35000	61,3	26,8	112 000	196,0	219,7	26,2
Tuz	614 703	25,8	720 000	28,8	2,2	1 700 000	68,0	136,6	18,8
Sodyum bikarbonat	—	—	—	—	—	25 000	21,3	—	—
Teknik amonyum nitrat	6 188	18,6	11 000	33,0	12,2	13 500	40,5	22,7	4,2
Patlayıcı maddeler	—	53,0	—	67,7	5,0	—	88,7	31,0	5,6
Karbit	9 738	24,3	10 000	25,0	0,5	29 000	72,5	190,0	24,0
Boraks	821	1,3	26 400	28,3	100,5	57 000	55,8	97,2	14,5
Borik asit	807	1,9	11 000	18,3	68,0	42 000	69,1	272,1	30,0
Sodyum perborat	—	—	—	—	—	12 000	33,6	—	—
Susuz boraks	—	—	—	—	—	25 000	48,8	—	—
Karbon sülfür	814	3,8	1 000	4,7	4,4	3 000	14,2	202,1	24,8
Alüminyum sülfat	—	—	—	—	—	40 000	52,0	—	—
Bakır sülfat	1 936	1,5	3 300	2,5	10,7	66 000	5,0	100,0	14,9
Sodyum sülfat	2 970	1,6	17 500	9,6	43,3	88 000	48,4	404,2	38,2
Nitrat asidi (Kesif)	5 192	15,6	4 850	14,6	— 1,3	5 620	16,9	15,8	3,0
Klorur asidi	4 379	3,3	14 000	10,5	24,8	18 000	13,5	28,6	5,1
Asetik asit	862	4,6	1 380	7,4	10,0	2 140	11,4	54,1	9,0
Etil alkol (Milyon Lt.)	26,1	29,0	25,0	27,5	— 1,2	31,7	34,9	26,9	4,9
Sitrik asit	—	—	1 087	13,6	—	3 200	27,5	102,2	15,1
Okzalik asit	—	—	238	1,2	—	480	2,4	100,0	14,9
Naftalin	1 210	2,6	1 630	3,5	6,1	2 180	4,6	31,4	6,6
Sınai gazlar (1000 NM3)	6 655	27,2	13 400	64,7	15,0	19 600	85,8	56,8	9,4
Boyar maddeler	632	25,3	2 150	86,0	28,0	3 140	218,6	154,2	21,0
Reyon	665	29,0	650	28,3	— 0,5	3 650	159,0	461,8	41,4
Viskon	1 041	16,5	1 300	20,6	4,6	9 300	147,3	615,0	47,9
Akrüik elyaf	—	—	5 250	157,5	—	20 000	600,0	280,9	31,2

TABLO : 280 — Devamı

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü plan yüzde artışlar**	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	(6)	(7)	(8)
Pohamid elyaf	—	—	1 774	31,0	—	3 565	62,4	101,3	15,0
Poliester elyaf	—	—	10 250	225,5	—	21 250	467,5	107,3	15,7
Poliamid iplik	1 442	54,8	9 960	378,5	47,4	18 331	696,6	84,0	13,0
Poliester iplik	—	—	4 700	231,7	—	9 500	468,4	102,2	15,1
Yağlı boyalar	5 390	51,6	9 236	88,5	11,4	15 068	144,3	63,0	10,3
Selülozik boyalar	1 976	34,5	4 002	69,8	15,1	6 530	113,9	63,2	10,3
Sentetik boyalar	4 586	69,3	8 005	120,9	11,8	13 062	197,2	63,1	10,3
Diğer boyalar	4 140	45,5	9 545	105,0	18,2	15 573	171,3	63,1	10,3
Vernikler	2 748	37,6	2 980	40,7	1,6	3 650	50,2	23,3	4,3
Sabunlar	96 000	554,4	119 700	691,3	4,5	137 830	795,0	15,0	2,9
Deterjanlar •	18 200	167,4	55 000	506,0	24,8	112 400	1 034,1	104,4	15,3
Kibrit (Milyon kutu)	763	114,4	1 070	160,5	7,0	1 330	199,5	24,3	4,5
Matbaa mürekkebi	263	4,7	3 148	56,8	64,3	4 797	86,5	52,3	6,8
Boş film ve kâğıtlar	—	—	—	174,6	—	—	759,3	334,9	34,3
Don yağı	7 200	25,2	53 500	187,2	49,3	62 000	217,0	15,9	3,0
Prina yağı	13 778	81,0	15 300	80,0	2,1	19 500	112,1	24,6	4,5
Valeks	8 059	20,1	8 100	20,2	0,1	9 350	23,2	14,9	2,8
Gülyağı	—	8,4	—	24,7	26,0	—	45,0	82,2	12,8
Meyan balı	1 620	16,2	2 100	19,7	4,0	2 600	24,4	23,9	4,4
Tarım mücadele ilaçları	22 446	152,1	49 300	334,0	17,0	60 000	406,4	21,7	4,0
Tarım mücadele ilâçları aktif maddeleri	4 735	23,0	6 000	29,2	4,9	6000	29,2	—	—
Tıbbi ilâçlar	—	1 021,5	—	1 750,0	11,4	—	26 000	48,6	8,2
Tıbbi ilâç aktif maddeleri	—	—	—	25,0	—	—	40,0	60,0	99
Veteriner ilâçları	—	18,6	—	68,0	29,6	—	2 480	264,7	295
Veteriner ilâçları aktif maddeler	—	—	—	1,2	—	—	5,5	358,3	35,6
Kozmetikler	—	175,0	—	300,0	11,4	—	5 000	667	10 8
Diğerleri	—	200,0	—	300,0	8,5	—	5 52,8	94,3	13,0
SEKTÖR TOPLAMI	—	3 232,1	—	6 914,5	16,4	—	12 880,6	86,4	13,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 281 — Kimya Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL., CİF

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 1		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Soda	43 292	37,6	75 000	65,2	11,6	—	—	—
Sud kostik (% 100.)	27 188	41,9	39 000	60,1	7,5	—	—	—
Klor	—	—	—	—	—	9 000	10,8	—
Sodyum bikarbonat	7 079	6,0	16 600	14,1	18,6	—	—	—
Patlayıcı maddeler	—	82	—	11,1	6,1	—	17,8	9,9
Karpit	—	—	5 250	7,5	—	—	—	—
Alüminyum sülfat	1 438	1,2	20 092	16,5	69,8	4 721	3,9	— 25,0
Sodyum sülfat	316	0,2	—	—	—	—	—	—
Sodyum perborat	1 503	4,2	4 700	13,2	26,0	—	—	—
Klorür asidi	455	0,2	—	—	—	2,1	0,9	—
Sitrik asit	698	6,0	—	—	—	—	—	—
Okzalik asit	101	0,5	—	—	—	—	—	—
Titan dioksit	2 815	18,2	5 170	33,5	13,0	7 220	46,8	6,9
Çünko oksit	2 578	12,5	3 410	16,5	5,7	4 260	20,6	4,5
Mangan dioksit (Elektrolitik)	1 065	6,1	500	2,9	—16,0	700	4,0	6,6
Boyar maddeler	3 005	149,8	2 500	124,6	— 3,5	4 243	286,7	18,1
Reyon	4 869	51,9	6 221	66,3	5,0	5 137	54,7	— 3,8
Viskon	4 057	25,0	9 200	56,6	17,8	5 600	34,4	— 9,5
Akrilik elyaf	1 478	7,5	6 218	31,4	33,1	1 038	5,2	— 31,0
Poliamid elyaf	956	14,1	—	—	—	—	—	—
Poliester elyaf	2 165	27,7	—	—	—	—	—	—
Poliamid iplik	2 742	38,2	—	—	—	—	—	—
Poliester iplik	858	15,0	—	—	—	—	—	—

TABLO :281 — (Devam)

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 1		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Selülozik bovalar	12	0,4	30	1,1	— 23,0	80	3,0	22,2
Sentetik boyalar	17	0,4	300	6,3	73,0	800	16,8	21,8
Diğer boyalar	357	4,0	290	2,7	— 7,5	870	8,3	25,0
Vernikler	379	5,8	400	5,9	0,3	650	9,6	10,3
Matbaa mürekkebi	1 472	20,1	154	2,1	— 36,2	—	—	—
Boş film ve kağıtlar	—	34,7	—	15,5	— 14,8	—	—	—
Don vağı	8 800	80,1	—	—	—	—	—	—
Tarım mücadele ilaçları	2 031	49,6	2 000	48,8	— 0,5	1 000	24,4	— 13,0
Tarım mücadele ilaçları aktif	4 871	55,0	8 380	94,7	11,4	10 180	115,0	4,0
Tıbbî ilâçlar	—	11,7	—	15,0	5,1	—	50,0	27,2
Tıbbî ilâç aktif maddeleri	—	309,9	—	380,0	4,2	—	560,0	8,1
Veteriner ilaçları	—	1,5	—	2,0	5,9	—	2,0	0,0
Veteriner ilâç aktif maddeleri	—	4,6	—	15,0	26,6	—	62,0	28,2
Diğerleri	—	405,1	—	450,0	2,1	—	1 607,5	29,0
SEKTÖR TOPLAMI	—	1 404,9	—	1 558,6	2,1	—	2 934,4	13,5

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 282 — *Kimya Sanayii Yatırımları (a)**(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.)*

	I. Plan dönemi Gerçekleşme	II. Plan dönemi Gerçekleşme tahmini	III. Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	2 428.5	6 418.9	13 170,0

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilat**(a) Gübre ve petrokimya dahil*

(2) Hazır ilaç ve aktif maddelerin kalite ve çeşitliliğinin sınırlandırılmasına, miktar ve fiyatlarının tespitine ilişkin kamu hizmetleri etkin, sürekli, yaygın olarak yapılacak ve bu konuda açıklık esas tutulacaktır.

(3) Yeni boyar maddeleri ve yarı mamulleri ile ilaç aktif maddeleri üretimi sağlayacak entegre bir organik imya tesisi kurularak kamu öncülüğünde geliştirilecektir. Bugünkü Tarsus Mensucat Boyaları Fabrikasının da bu tesislere katılması sağlanacaktır.

(4) Özellikle küçük tekstil üreticilerinin boyar madde talebinin karşılanmasındaki düzensizlik dikkate alınarak ihtiyacı karşılayacak ithalat Sûmarbank tarafından yapılacaktır.

(5) Klor-alkali tesislerinin kapasitelerinin artırılması sağlanacak, küçük kapasiteli tesisler kurulması önlenecektir.

(6) Kimya sanayiinin geliştirilmesi için etil alkolün sanayie daha ucuz fiyatla verilmesi ve etil alkolün ihraç olanaklarının artırılması sağlanacaktır.

(7) Sentetik elyaf ve iplik tesislerinin kapasiteleri arttırılacak, yeril üretilecek hammaddeye dayalı olarak kurulması ve polimerizasyon kademesinin tesislere eklenmesi sağlanacaktır.

(8) Sağlık Bakanlığınca kurulmakta olan Devlet ilaç Kontrol Laboratuvarı, yerli üretilen ve ithal edilen tıbbî ve veteriner ilaçları ile bunların aktif maddelerinin tüm kontrollerini yapacak ve belli ilaçlar için kullanılacak kontrol yöntemlerini standardize edecektir. Üçüncü Plan döneminde bu laboratuvarın özellikle tıbbî ilaç ve aktif maddeler için gerekli araştırma ve geliştirme çabalarına önderlik edecek düzeyde organize olması sağlanacaktır. Tarım ve veteriner ilaçlarının, ürünler üzerinde bıraktığı kalıntılar ve çevre sağlığına olan etkileri yönünden Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile gerekli koordinasyonu sağlayacaktır.

(9) Yabancı sermayeli firmalarca imal edilen tıbbî ilaçlarla, yerli firmalarca, teknik bilgi dış ödemesi yapılarak imal edilen ilaçların ihracatının artırılması için ilgili Bakanlıklarca gerekli tedbirler alınacaktır.

PETROKİMYA SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

812. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlarda kimya sektörü içinde bir mal grubu olarak incelenen petrokünya sanayii dünyada olduğu gibi

Türkiye'de de hızla geliştirilerek ayrıca ele alınmayı gerektiren bir önem kazanmış, bu nedenle Üçüncü Planda ayrı bir sanayi dalı olarak incelenmiştir.

813. Türkiye'de petrokimya sanayiinin kurulması fikri planlı dönemde ortaya atılmış ve 1962 yılında başlayan etüdler sonunda ilk petrokimya kompleksinin yapımına Yarımca'da başlanarak, 1969 yılında deneme işletmesine geçilmiştir. Aynı dönemde bazı küçük tesislerde hammadde ithal edilerek polivinil asetat, doymamış poliester reçineleri, plastikleştiriciler gibi ürünlerin üretilmesine de başlanmıştır. Ancak, Birinci Plan döneminde hem talep, hem de üretimde öngörülen düzeye ulaşamamış, Üçüncü Plan döneminde ise genellikle talebin tahminlerin üzerinde gerçekleşmesine karşılık üretimde hedeflere ulaşamamıştır. (Tablo 283-). İkinci Plan döneminde petrokimyasal maddelere, Özellikle plastiklere olan talep yılda ortalama yüzde 29,7 artmış, ancak Birinci Petrokimya Kompleksinin yapımındaki gecikme, artan talebin ithalatla karşılanmasını zorunlu kılmıştır. Yarımca Petrokimya Kompleksindeki kapasiteler yüzde 100 tevai edilmelerine rağmen talebi karşılamaya yeterli olamamaktadır. 1972 yılında Yarımca Kompleksinin beş ünitesi (Etilen, klor-alkali, polietilen, vînîlklörür monomer ve polivlnil klörür) çalışmakta, bu ünitelerin tersilerine ve diğer ünitelerin yapımına da devam edilmektedir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

814. Petrokimya sanayi, Yeni Strateji'de kabul edilen uzun dönemli kalkınmanın «ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malı sanayilerini geliştirme»⁽¹⁰⁶⁾ amacına uygun oluşu, ayrıca teknolojik gelişmeyi itici ve hızlandırıcı etkisi gözönünde tutularak öncelikle geliştirecek ara malı sanayilerinden biri olarak ele alınmıştır.

815. Hızlı değişen teknoloji, bu sanayi koluna, dayanıklı tüketim mallarından yatırım malları üreten sanayilere kadar çeşitli sanayi kollarına ara malı veren bir sanayi niteliği kazandırmıştır. Teknoloji, plastiklerin metalleri ikamesine imkân vermekle petrokimyanın önemini daha da artırmıştır. Bu yöndeki gelişmenin devam edeceği beklenmektedir. Petrokimya sanayiinin uzun dönemdeki gelişmesi bu çerçevede içinde ele alınmıştır.

⁽¹⁰⁶⁾ Yeni Strateji, Prg. S. 5.

TABLO : 283 — Planlı Dönemde Petrokimya Sanayii üretiminde Gelişmeler (a)

Mallar	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde <4)	1972		(Ton) İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (7)	
	1962 (1)	Plan hedefi (2)		Gerçekleşme (3)	Plan hedefi (5)		Gerçekleşme tahmini (6)
Benzen (b)	4 139	—	11 473	22,8	40 000	15 000	5,5
Toluen (b)	258	—	800	25,3	—	1 500	13,4
Ksilen (b)	195	—	614	21,3	800	500	—
Triklor etilen	—	2 900	—	—	—	—	—
Polİvinil klorür	—	20 000	—	—	27 000	20 000	—
Polietilen	—	—	—	—	12 500	14 180	—
Polistren	—	—	—	—	10 000	—	—
Polivinil asetat	—	—	4 415	41	6 500	10 300	18,5
Plastikleştiriciler	—	10 000	2 200	—	10 500	11 400	39,0
Stiren-Butadien kauçuğu ve Cis-Polibutadien kauçuğu	—	—	—	—	15 000	—	—
Karbon siyahı	—	—	—	—	14 000	—	—
Dodesil Benzen	—	—	—	—	6 700	—	—
Kaprolaktam	—	—	—	—	10 900	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Petrokimya sanayii son yıllarda gelişmekte olan bir sanayi dalı olduğundan tümü için Birinci Plan dönemine ait hedefler bulunamamış, bu nedenle tablo yalnızca elde edilebilen miktarlarla hazırlanmıştır

(b) Benzen, Toluen ve Ksilen halen kömür katranı distilasyonundan elde edilmektedir.

816. Yukarıdaki esaslara göre gelişecek olan talep, I. Petrokimya kompleksine ek olarak Aliğa'da kurulması planlanan II. Petrokimya kompleksi üretimiyle de kısmen kargılanabilecektir. İlk ünitelerinin yapımına 1972 yılında bağlanması programlanan II. Kompleksinin ancak 1980 dolaylarında tamamlanarak tam kapasiteye ulaşabileceği tahmin edilmektedir. 1985 yılında fert başına 28 Kg. plastik tüketileceği varsayılarak, toplam plastik üretiminin aynı yılda 2 milyon tona ulaşması hedef olarak alınmaktadır. Bu nedenle 1982 yılından sonraki dönem için II. Kompleksinin bazı ünitelerinin tevsi ve Dördüncü Plan döneminde üçüncü bir kompleksin hazırlıklarının yapılması gerekecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

817. Petrokimya sanayiinin en önemli ürünü olan plastiklerin fert başına tüketimleri ile bazı petrokimyasal ürünlerin üretim miktarları diğer bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo 284, 285, 286 da verilmektedir. Petrokimya sanayii sanayileşme süresinin belirli bir aşamasında gerçekleştirilmiş olduğundan karşılaştırmalar belirli ülkelerle yapılabilmektedir.

TABLO : 284 — Bazı Ülkelerde Fert Başına Plastik Tüketimi (Kg/Fert)

	1962	1965	1966	1967	1968	1969
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Avusturya	14,6	17,2	18,9	21,1	...	...
Belçika	17,4	24,8	25,5	...	...	...
Fransa	9,1	13,9	17,1	23,1	...	...
Almanya	18,1	26,2	28,5	34,7	38,9	52,2
İtalya	8,2	11,9	14,7	...	...	...
Hollanda	10,4	16,4	16,5	16,8	17,4	18,0
İspanya	4,2	6,2	8,1	10,5	13,7	17,8
İngiltere	11,8	15,1	15,6	17,0	18,5	21,8
Türkiye	0,52	0,80	1,20	1,58	1,85	1,90

*Kaynak: — Plastics, Kunststoffe Rundschau ve Modern Plastics
— Devlet Planlama Teşkilatı*

818. Tabloların incelenmesinden genel olarak görülebileceği gibi Türkiye'de plastik kullanımı diğer ülkelere oranla çok düşük bir düzeydedir. Ancak, tüketim hızla artmakta ve plastik her gün yeni kullanım alanları bulmaktadır. Tablo 285 plastik üretiminde petrokimya sanayiinde ileri teknolojiye sahip ülkelere çok geride olmamıza rağmen, bu sanayiinin yeni girdiği Yunanistan, Portekiz gibi bazı Ülkelerle aynı düzeyde bulunduğumuzu göstermektedir.

TABLO : 285 — Bazı Ülkelerde 1970 Yılı Plastik Üretimi

Ülkeler	Üretim
	Bin (ton)
	(1)
Fransa	1500
Almanya	4320
İtalya	1730
İngiltere	1450
A.B.D.	9000
Rusya	1600
Japonya	8310
Portekiz	20
Danimarka	20
Yunanistan	20
Türkiye	22.6

Kaynak ; — *Chemie und Industrie, Genie Chimique. Temmuz 1971*
— *Modern Plastic International, Ağustos 1971,*
— *Devlet Planlama Teşkilatı*

TABLO : 286 — Bazı Ülkelerde Sentetik Kauçuk ve Karbon Siyahı Üretimi
(Bin ton)

	1965	1967	1970
	(1)	(2)	(3)
<i>a. Sentetik kauçuk üretimi :</i>			
Almanya	161"	187	310
İngiltere	172	200	300
Fransa	146	186	275
Hollanda	100	125	215
İtalya	118	120	155
İspanya	—	11	38
Türkiye (a)	—	—	—
<i>b. Karbon siyahı üretim :</i>			
Almanya	125,0	139,4	134,8
İspanya	1,7	4,0	11,5
Fransa	99,8	120,0	118,5
İtalya	73,9	84,8	90,6
Türkiye (a)	—	—	—

Kaynak : *The Chemical Industry ve International Institute of Synthetic Rubber Producers Inc.*

(a) Üretim. 1973 yılında başlayacaktır.

TABLO : 287 — Petrokimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Ton

Değer : 1971 fiyatları ile

Milyon TL.

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Benzen	11473	20,1	15000	26,3	5,5	64 668	86,2	26,7
Toluen	1413	2,2	5600	6,8	25,4	6800	9,0	5,8
Ksilen (Orto ve para)	1509	2,2	13000	14,6	46,1	38250	42,3	23,9
Triklor etilen	1521	4,1	2106	5,6	6,4	2738	7,3	6,5
Polivinil klorür	11 841	55,9	36500	242,0	34,1	65000	487,8	15,0
Polietilen	9333	47,0	31 360	195,8	33,0	55691	356,5	12,8
Polistiren	3264	17,3	11200	09,2	27,9	21 000	142,3	19,2
Polipropilen	304	2,1	9500	67,0	100,0	26750	431,9	45,3
Polivinil asetat	4458	33,3	9200	73,5	17,2	16900	120,1	10,3
Plastikleştiriciler	6702	55,3	11400	111,2	15,0	27 200	265,2	19,0
Stiren- Butadien kauçuğu	13 124	72,1 (a)	14000	76,9		29800	260,9	27,8
Cis - Polibutadien kauçuğu			4700	38,0		10300	140,9	30,0
Karbon siyahı	11 811	35,6	22500	67,7	13,7	30000	141,6	15,9
Etilen oksit	50	0,2	12100	41,1	190,0	24 500	93,4	17,9
Etilen glikol	223	0,6	11670	32,3	122,0	20 150	63,5	14,5
Dodesil benzen	674	1,9	4235	11,9	44,6	8655	39,0	26,8
Kaprolaktam	—	—	12590	888	—	23560	207,4	18,5
Akrilonitril	—	—	5303	28,7	—	20200	122,3	33,6
Dimetil tereftalat	—	—	16870	97,0	—	34689	214,9	17,2
TOPLAM		349,9		1 284,4	29,7		3 232,5	20,3

(a) Verilen değer bütün sentetik kauçukları kapsamaktadır.

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 288 — Petrokimya Sanayii İhracat Taahminleri

Miktar : Ton
Değer : 1971 fiyattan ile
Milyon TL,, FOB

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Polipropilen	—	—	—	—	—	8 250	52,4	—
Folivinilasetat	—	—	1100	3,8	—	1 757	6,7	12,0
Stiren-Butadien kauçuğu	—	—	—	—	—	5 200	27,6	—
Cis-Polibutadien kauçuğu	—	—	—	—	—	3 200	23,2	—
Dodesil benzen	—	—	—	—	—	1 345	3,3	—
TOPLAM.				3,8			113,2	97,1

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 389 — Petrokimya Sanayii Yurtiçi Üretim. Tahminleri

Miktar; Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yüzde artışlar	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	(6)	(7)	(8)
Benzen	11 473	20,1	15 000	26,3	6,5	25 000	43,8	66,5	10,7
Toluen	800	1,6	1 500	2,9	13,4	2 600	4,9	69,0	11,1
Ksilen	514	1,1	500	1,0	— 2,0	700	1,4	40,0	7,0
Pohvini] klorür	—	—	20 000	164,0	—	52 000	426,4	160,0	21,0
Polietilen	—	—	14 180	-102,2	—	28 500	219,5	101,4	15,0
Polistren *	—	—	—	—	—	15 000	110,6	—	—
Folipropilen,	—	—	—	—	—	35 000	484,3	—	—
Polivinil asetat	4 415	33,1	10 300	77,3	18,5	16 900	126,8	64,0	10,4
Plastikleştiriciler	2 202	21,5	11 400	111,2	39,0	27 200	265,2	133,5	19,0
Stiren - Butadien kauçuğu	—	—	—	—	—	35 000	288,5	—	—
Cis - Polibutadien kauçuğu	—	—	—	—	—	13 500	164,1	—	—
Karbon siyahı	—	—	—	—	—	30 000	141,6	—	—
Etilen oksit	—	—	—	—	—	7 000	33,9	—	—
Etilen glikol	—	—	—	—	—	10 000	35,4	—	—
Dodesil benzen	—	—	—	—	—	10 000	42,3	—	—
Dünetil tereftalat	—	—	—	—	—	32 000	199,4	—	—
'Kapolaktam	—	—	—	—	—	21 200	190,8	—	—
•AJtrilonitril	—	—	—	—	—	12 800	82,2	—	—
TOPLAM		77,4		491,9	44,9		2 861,1	481,6	42,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 290 — Petrokimya Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL., CİF

MALLAR	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Benzen	—	—	—	—	—	39 668	42,4	—
Toluen	613	0,6	4 100	39	45,8	4 300	4,1	1,0
Ksilen	995	1,1	12 500	13,6	66,0	37 550	40,9	24,6
Triklor etilen	1 521	4,1	2 106	5,6	6,4	2 738	7,3	5,5
FolmniJ klor ur	11 841	55,9	16 500	78,0	6,9	13 000	61,4	— 4,9
Polietilene	9 333	47,0	17 180	86,6	13,0	27 191	137,0	9,6
Polistiren	3 264	17,3	11 200	59,2	28,0	6 000	31,7	— 11,7
Polipropilen	304	2,1	9 500	67,0	100,0	—	—	—
Polivinil] asetat	43	0,2	—	—	—	—	—	—
Plastikleştiriciler	4 500	33,8	—	—	—	—	—	—
Stiren-Butadien kauçuğu	13 124 (a)	72,1 (a)	14 000	76,9	—	—	—	—
Cia - Pohbu-tadien. Kauçuğu	—	—	4 700	38,0	—	—	—	—
Karbon siyahı	11 811	35,6	22 500	67,7	13,7	—	—	—
Etilen oksit	50	0,2	12 100	41,1	190,0	17 500	59,5	7,7
Etilen glikol	223	0,6	11 670	32,3	122,0	10 150	28,1	— 2,9
Dodesil Benzen	674	1,9	4 235	11,9	44,8	—	—	—
Kaprolaktam	—	—	12 590	88,8	—	2 360	16,6	— 27,0
Akilonitril	—	—	5 303	287	—	7 400	40,1	7,0
Dimetiltereflat	—	—	16 870	97,0	—	2 689	15,5	— 31,0
TOPLAM		272,5		796,3	23,9		484,6	— 9,4

(a) Verilen değer bütün sentetik kauçukları kapsamaktadır.

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama. Teşkilât

2. ÜRETİM :

822. Yarımca .Petrokimya Kompleksinin. 1974 de tamamlanarak plan dönemi sonunda tam kapasiteye ulaşması beklenmektedir. Petrokimyasal malların yurtiçi üretimi çok düşük bir düzeyden başladığından artış hızı yüksek, olacaktır. Nitekim Üçüncü Planda üretim yılda ortalama 42,2 oranında artacaktır. İkinci Petrokimya Kompleksinin dimetiltereftalat, akrilonitril etilen glikol ve etilen oksit ünitelerinin bu dönemde üretime geçmesi öngörülmektedir. Polivinil asetat ve plastikleştiriciler konularında ise bugünkü tesislerin tevsilerle ile gerekli üretim sağlanabilecektir. Üçüncü Plan dönemi üretim tahminleri Tablo 289 da verilmektedir.

3. İTHALAT:

823. Yurügi talebin üretimle karşılanamayan kısmı ithal edilecek, kurulmakta olan üniteler devreye girdikçe ithalat azalacaktır. 1977 yılında bu sektörde toplam ithalât İkamemesinin 2 milyar TL. na ulaşması beklenmektedir (Tablo 290).

4. SEKTÖREL FtZtKI DENGE :

824. Petrokimyasal ürünlerin bir kısmı kendi içinde kullanılmakta; plastik maddeler, plastik işleme sanayiine, kauçuklar ve karbon siyahı lastik işleme sektörüne girdi olmaktadır. Diğer bazıları da kimya sektörü içinde deterjan, yapıştırıcı, boya, tekstil yardımcı maddeleri gibi ürünlerin yapımında kullanılmaktadır, imalât sanayiinin üçlü ayırımı itibariyle 1970 yılı gerçekleştirmelerine göre petrokimyasal maddelerin yüzde 50,5 i yatırım mallarına, yüzde 12,7 si dayanıklı tüketim mallarına, yüzde 36,8 ,i de tüketim mallarına girdi olmaktadır. 1972 yılında talebin yüzde 62 si ithalâtle karşılanırken, 1977 yılında talebin 15,5 i ithalât, yüzde 84,5 i iç üretimle karşılanacaktır.

5. YATIRIMLAR:

625. Yarımca Petrokimya kompleksinin kalan ünitelerinin yatırımı 1974 yılına kadar sürecektir. 1972 yılında başlanması programlanan Aliğa H. Petrokimya Kompleksi yatırımları Üçüncü Plan döneminde devam edecek ve kısmen Dördüncü Plan dönemine kalacaktır. 1973 - 1977 yılları arası petrokimya sektörü toplam yatırımı 4 milyar 650 milyon TL. na ulaşacaktır. Petkim Petrokimya A, Ş. nin mevcut sermayesi Yarımca Kompleksinin ve kurulması planlanan Aliğa Kompleksinin finansmanı için yeterli değildir, Yarımca Kompleksi için 1,5 milyar TL. dolayında, Aliğa Kompleksi İçin ise en az 2,5 milyar TL. dolayında sermaye gereklidir. Bu nedenle Petkim'in sermayesinin Plan dönemi başında artırılması gerekmektedir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

819. Üçüncü Planda Petrokimya sanayii hedef terinin tespitinde; (i) Petrokimyasal ürünlere karşı talebin yurtiçi üretimle karşılanması ilkesi, (ii) Talepteki hızlı artışın devam edeceği varsayımı, (iii) Bu alandaki teknolojinin hızla değişmekte oluşu gözönünde tutularak, özellikle ikinci Petrokimya Kompleksinin zamanlanan sürede tamamlanması öngörülmüştür. Bu dönem sonuna kadar İkinci Petrokimya Kompleksinin bütün ünitelerinin tamamlanması mümkün olmadığından, talep, ancak Dördüncü Plan döneminde yurtiçi üretimle karşılanabilecektir; bu dönemde bazı mallarda ihraç olanakları da sağlanabilecektir.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP:

820. Petrokimyasal mallar genel olarak ara mal niteliği taşıdığından talep tahminleri bu ürünleri girdi olarak kullanan sektörlerin üretim tahminlerine dayandırılmıştır. Ayrıca bu tahminler diğer ülkelerle karşılaştırmalar yapılarak fert başına tüketim bakımından da değerlendirilmiştir. 1972 - 1977 yılları arasında toplam petrokimyasal mallara olan talebin yılda yüzde 20,3 artacağı tahmin edilmiştir (Tablo 287).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

821. Bazı Ürünlerde yurtiçi talep kapasite düzeyine erişinceye kadar aradaki farkın ihracı öngörülmektedir. 1972 yılında 3,3 milyon TL. olan İhracatın 1977 yılında 113,2 milyon TL. na ulaşacağı tahmin edilmektedir (Tablo 288).

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

826. (1) Talebin yurtiçi üretimle karşılanması esas olacaktır.

(2) Petrokimya Komplekslerinin ekonomik olarak tesisinin gerektirdiği ünitelerin (Hammadde hazırlama, ara ürün, polimerizasyon ve son ürünler gibi) bütün olarak optimal kapasitede bütün imkanlardan faydalanılarak Petkim Petrokimya A. Ş. öncülüğünde kurulması ve geliştirilmesi sağlanacaktır.

(3) Hızla gelişen teknolojinin yakından izlenmesi ve yeniliklerinin bugünkü tesislere uygulanması gerçekleştirilecektir.

(4) Lastik sanayi sektörü ile petrokimya sektörü arasında yapılacak işbirliği ile karbon siyahı ve sentetik kauçuk gibi hammaddelerin tümünün yurtiçinden üretimi sağlanacaktır.

GÜBRE SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

827. Gübre Sanayii, Birinci ve ikinci Planda kimya sektörü içinde yer almıştır. Hızla gelişerek önemli bir sanayi dalı durumuna gelmesi ve tarım sektörüne etkisi gözönünde tutularak gübre sanayii Üçüncü Planda kimya sektöründen ayrılarak incelenmiştir. Burada, gübre, sanayi yönü ile incelenmiş; dağıtım, fiyat, kredi sorunlarına tarım sektöründe değinilmiştir.

828. Gübre sanayiinde ilk tesis 1954 yılında kurulmuş; bu sanayi özellikle planlı dönemde büyük bir gelişme göstermiştir. Gübrenin tarımsal verimin kısa sürede artırılmasında en büyük etken oluşu ve tarımsal üretimin artırılması zorunluluğu bu gelişmenin başlıca nedeni olmuştur. Planlı dönemde gübre kullanımı yılda yüzde 26 oranında artmış ve bu artışa paralel olarak 1963 -1972 yılları arası gübre üretiminde 1962 yılına göre 9 kat artış sağlanmıştır.

829. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde gübre tüketim hedefleri azotlu gübrelerde yüzde 152.5, fosfatlı gübrelerde yüzde 89.8, potaslı gübrelerde yüzde 67.0 oranlarında gerçekleşmiştir. Tüketim azotlu gübrelerde yılda ortalama yüzde 38.0 fosfatlı gübrelerde 32.0 artış göstermiştir. Bu dönemde üretim Karabük, Kütahya, Yarımcı ve İskenderun gübre tesisleri ile sağlanmıştır. 1987 yılında tüketimin azotlu gübrelerde yüzde 23'ü, fosfatlı gübrelerde yüzde 24 ü yurtiçi üretimle karşılanabilmiştir.

830. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde gübre tüketimi plan hedefine göre azotluda yüzde 113.3 fosfatlıda yüzde 65.8 oranlarında gerçekleşmiştir. Buna göre, tüketim artışları azotluda yılda ortalama yüzde 19.2, fosfatlıda yüzde 18.4 oranlarında olmuştur, İkinci Plan döneminde Kütahya ve İskenderun tesislerinin tevsileri gerçekleştirilmiş, yeni olarak da Samsun ve Elazığ tesisleri kurulmuştur. Bu dönem sonunda talebin azotlu gübrelerde yüzde 36.9 u, fosfatlı gübrelerde yüzde 51.7 si yurtiçi üretimle karşılanmış olacaktır.

831. Üretim, plan hedeflerine göre Birinci Plan döneminde azotluda yüzde 35.0, fosfatlıda yüzde 34.4 oranlarında; ikinci Plan döneminde ise azotluda yüzde 41.8, fosfatlıda yüzde 34.0 oranlarında gerçekleşme göstermiştir. Üretimde plan hedeflerinin çok altında kalınmasının başlıca nedeni Plan dönemlerinde kurulması öngörülen tesislerin yatırım sürelerinin uzaması, yeni kurulan tesislerin ham maddelerini temindeki aksamalar ve kuruluşundaki teknik hatalar nedeni ile tam kapasiteye ulaşamamasıdır. (Tablo 291, 292, 293) 1972 yılında kapasite kullanım oranı azotlu gübrelerde yüzde 44, fosfatlı gübrelerde yüzde 51 dolaylarındadır.

TABLO : 291 — Planlı Dönemde Gübre Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar : Ton
Değer : 1971 Fiyatları ile
Milyon TL

	1967						Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972				İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962		Plan hedefi		Gerçekleşme			Plan hedefi		Gerçekleşme		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Azotlu gübreler (% 21 N)	104 180	50.0	440 000	292,8	154 707	73,9	8,2	1 500 000	709,9	627 000	296,8	32,0
Fosfatlı gübreler (% 18 P ₂ O ₅)	60 430	24.2	600 000	158,4	206 349	82,5	2a o	2 430 000	900,6	827 000	306,5	30,0
Amonyak	23 646	14,5	125 500	164,9	43 933	68,3	9,0	293 000	404,0	125 000	168,9	10,9
Fosfat asidi (% 100)	—	—	—	—	—	—	—	179 000	218,6	61 000	74,4	—
Sülfat asidi (%100)	22 800	10.1	300 000	132,4	65 153	29,2	23,7	1 000 000	598,1	266 000	159,1	40,3
Sektör toplamı	—	1283	—	776,5	—	253,9	14.5	—	2 831,2	—	1 005,7	31,7

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 292 — Birinci ve ikinci Bey Yıttık Plan Dönerlerinde Gübre Sanayiinde Kurulu Kapasiteler (Ton)

	1962 (D)	1972 (S)	1972 (S)
Azotlu gübre (% 21 N)	118 000	118 000	1 408 000
Fosfatlı gübre (% 18 P ₂ O ₅)	222 000	222 000	1 600 000

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 293 — Gübre Cinslerine Göre 1972 Yılında Kurulu Gübre Kapasitesi

		Ton
Amonyum nitrat	0% 21 N)	50 000
Amonyum sülfat	036 21 N)	68 000
Amonyum nitrat	(1% 26 N)	938 500
Diamonyum fosfat	(1% 18 - 46)	150 000
Normal süperfosfat	(% 18 P ₂ O ₅)	422 000
Tripl süperfosfat	(% 45 P ₂ O ₅)	320 000

832. İkinci Plan döneminde bitki besin maddelerini Konsantre şekilde ihtiva eden gübre çegitlerinin üretimine ağırlık verilerek, amonyum nitrat ve stlperfosfat gübrelere daha konsantre olanları ve diamonyum fosfat gübresi üretimi gerçekleştirilmiştir. Planlı dönemde gübre tesisleri ekonomik kapasitede ve yeni teknolojileri uygulayan modern tesisler olarak kurulmuşlardır,

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

833. 1972-1995 yılları arası gübre talep artışının belirlenmesinde; (i) Türkiye'nin bölgesel olarak mevcut ürün çeşitleri tespit edilmiş ve 1972 - 1995 döneminde ürün çeşitlerinde meydana gelebilecek değişiklikler, (ii) öncelik verilen ürün ve ürün gruplarındaki gelişmeler ile hububat, endüstri bitkileri, meyve ve sebze gibi ürünlerde uygulanacak özel projeler, (iii) finansman, fiyat, organizasyon ve sulama konuları' ile çiftçinin gübre kullanma eğilimindeki değişmeler gözönünde bulundurulmuştur. Bu faktörlere dayalı olarak gübre talebinin uzun dönemde Tablo 294 de görüldüğü şekilde gelişeceği; talebin azotluda yılda ortalama yüzde 6,3, fosfatlıda yüzde 4.2 oranlarında artacağı tahmin edilmiştir.

TABLO : 294— Uzun Dönem Gübre Talep Tahminleri

	1972	1977	1962	(Ton) 1987	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Azotlu gübreler ($\wedge$ 21 N)	1 700 000	2 860 000	4 360 000	5 200 000	6 100 000
Fosfatlı gübreler (% 18 PjO ₅)	1 600 000	2 720 000	4 180 000	5 100 000	6 200 000
Potaslı gübreler (.% 50 K $\wedge$ O)	25 000	33 000	52 000	67 000	69 000

834. 1987 yılına kadar Türkiye'nin ekilebilir alanlarının tümünün gübrenmesi hedef alınmıştır. Bu nedenle bu dönemde gübre talebinin artış hızı daha sonradaki dönemlerdekinden yavaş saptanmıştır. 1987 den sonra gübre talebindeki artış, daha yoğun gübre kullanımını gerektiren arazi alan ve bitki çeşitlerinin gübrenmesinden ileri gelecek; gübre talebinin artış hızı 1972 - 1987 dönemindekinden az olacaktır.

835. Gübre üretiminin uzun dönemde iç talebe uygun bir artış göstermesi öngörülmektedir. 1972 de 907.0 milyon TL. dan 1977 yılında 396 milyon TL. na inecek olan gübre ithalatının 1981 yılından sonra daha da azalması ve gübre talebinin büyük ölçüde yurtiçi üretimle karşılanması mümkün görünmektedir.

836. Uzun dönemde gübre sanayiinin başlıca hani maddelerinden olan fosfat kayası, pirit ve naftanm yurtiçi kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür.

837. Amonyak üretiminde dünyadaki teknolojik gelişmeye uygun olarak kömür yerine rafineri ürünleri kullanılmaktadır. Amonyak üretiminde doğal gaz kullanılması ekonomik oluşu bakımından uzun dönemde önemle ele alınması gereken diğer bir konudur. Gübre sanayiinin gelişmesini ekonomik kapasiteli entegre tesisler kurulmağı yönünde sürdürmesi öngörülmektedir,

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

838. Gübre üretimi için 1970 yılı itibariyle bazı ülkelerle yapılan karşılaştırmalarda, Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerine göre en az azotlu ve fosfatlı gübre üreten; Kalkınma İcui Bölgesel İşbirliği ülkelerine göre de azotlu gübrede İkinci, fosfatlı gübrede birinci sırayı alan ülke olarak belirlemektedir. (Tablo : 295)

TABLO : 295 — Bazı Ülkelerde Gübre Üretimleri (1970) (a)
(Tm)

	Azot (N)	Fosfat (P ₂ O ₅)
	(1)	(2)
Batı Almanya	1074 100	919 400
Belçika	514 000	618 600
Fransa	1 313 000	1 400 000
Hollanda	905 800	273 292
İtalya	960300	054 117
Meksika	358 695	115 462
İspanya	543 300	375 300
Portekiz	117 008	80 431
Lüksemburg	20	139 671
Yunanistan	146 000	1 121 200
İran	28 000	—
Pakistan	173 600	2 800
Türkiye	81 561	64 581

Kaynak : FAO Production Yearbook, 1970

(a) Tablodaki değerler saf besin maddesi olarak gübre miktarlarını vermektedir.

839. 1970 yılında hektar başına kullanılan aaf besin maddesi olarak gübre miktarlarının diğer ülkelerle karşılaştırmasında Türkiye'nin bu bakımdan özellikle, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerine göre çok geride olduğu görülmektedir. (Tablo 296)

*TABLO : 296 — Bazı Ülkelerde Hektar Bacına Gübre Tüketimleri
(Kg.) (a)*

	Azot (N) (1)	Fosfat (P ₂ O ₅) (2)	Potas (K ₂ O) (3)
Batı Almanya	132,68	104,80	137,03
Belçika	206,26	166,86	216,91
Fransa	64,31	86,22	66,28
Hollanda	431,85	120,71	138,06
İtalya	36,69	32,41	12,97
Lüksemburg	153,00	97,87	112,87
Yunanistan	52,50	31,57	4,94
Meksika	16,28	4,99	11,14
İspanya	29,68	19,97	11,02
Portekiz	25,41	17,88	1,88
İran	4,74	2,59	0,17
Pakistan	11,28	1,76	0,88
Türkiye	8,32	7,23	0,52

Kaynak FAO Annual Fertilizer Review, 1970.

(a) Tablodaki değerler saf besin maddesi olarak gübre miktarlarını vermektedir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

840. Üçüncü Plan dönemi ile ilgili büyüklüklerin ve hedeflerin tespitimle, (i) Tanımsal üretim hedeflerinin gerektirdiği gübre ihtiyacı, (ii) Tarımda yöresel farklılıklar, (iii) Gübre teknolojisindeki gelişmeler, (iv) Hammadde olanakları, (v) Gübre talebindeki eğilimler esas alınmıştır.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

841. Yukardaki esaslara göre tespit edilen gübre talebinin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 15,6 hızla artacağı tahmin edilmiştir. (Tablo 297).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) ;

842. Üretimin yurtiçi talebi karşılayıp, ayrıca dış taleplere yönelecek ölçüde artırılması mümkün olmadığından gübre üretiminde ihracat öngörülmemiştir.

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

TABLO : 297 — Gübre Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Peğer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Azotlu gübreler (% 21 N)	675 566	357,1	1 700 000	846,1	18,9	2 860 000	1 372,8	10,2
Fosfatlı gübreler (% 18 P ₂ O ₅)	844 712	342,2	1 600 000	640,0	13,3	2 720 000	1 088,0	11,2
Potashlı gübreler (% 50 K ₂ O)	15 000	12,8	25 000	24,0	13,4	33 000	31,7	6,7
Amonyak	43 986	68,3	170 000	195,9	23,4	684 000	524,9	21,8
Fosfat asidi (% 100)	—	—	96 000	117,1	—	346 000	422,1	29,2
Sülfat asidi (% 100)	115 669	49,6	287 000	169,6	27,9	1 323 000	683,4	82,0
SEKTÖR TOPLAMI		830,0		1 992,7	19,1		4 122,9	15,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

2. TANITIM:

843. Üçüncü Plan döneminde azotlu gübre üretiminin yılda ortalama yüzde 32, fosfatlı gübre üretiminin yüzde 24 oranlarında artırılması öngörülmüştür. Bu artışlar yatırımı tamamlanmış olan tesislerin tam kapasiteye ulaşmaları ve kurulmakta olan yeni tesislerin devreye girmesi ile sağlanacaktır (Tablo 298 ve 299).

TABLO : 298 — Üçüncü Plan Döneminde Eklenecek Kapasiteler

Gübre cinsi	Kapasite (Ton/Yıl)
	(1)
Amonyum Sulfat	1000 000
Amonyum nitrat % 26 N)	1200000
Üre	274000
Normal Süper fosfat	600000
Tripl süper fosfat	300 000
Dioimonyun fosfat	370000

3. İTHALAT:

844. Gübre talebinin tamamının yurtiçi üretimle karşılanması mümkün olmadığından Üçüncü Plan döneminde de gübre ithalatı devam edecektir. Ancak, 1972 yılında hammadde dahil 987,0 milyon TL. olan gübre sektörü İthalat toplamının 1877 yılında 630,6 milyon TL. na düşmesi beklenmektedir. Yalnız gübre ithalatı ise 907 milyon TL. dan 396 milyon TL. na inecektir (Tablo 300).

4. SEKTÖREL FİZİKİ DENGE :

845. Gübrenin tamamı tarımsal üretimde kullanıldığı için üretim, tarım sektörünün talebine göre dengelenmiştir. Gübre sektörünün ana hammaddeleri pirit, fosfat kayası, nafta veya tabii gaz olup, sektörün gelişimine paralel olarak bu girdilerin talebinde de büyük artışlar olacaktır. Gübre tüketiminin ,1981 yılında yurtiçi Üretimle karşılanması beklenmektedir.

5. YATIRIMLAR :

846. Üçüncü Plan dönemi yatırımları uzun dönem gübre üretim hedefleri esas alınarak tespit edilmiştir. Buna göre Üçüncü Plan döneminde gübre sektörüne 4 milyar 670 milyon TL. yatırım yapılması öngörülmektedir. Üçüncü Plan döneminde ulaşılacak gübre üretim kapasitesi Tablo 801 de verilmektedir.

TABLO : 299 — Gübre Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL,

MaJlar	1967		1972		İkinci plan. yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü plan Yüzde artışları	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Azotlu gübreler (% 21 N)	154 707	73,9	627 000	296,8	32,0	2 568 000	1 199,7	304,2	32,2
Fosfatlı gübreler (% 18 P ₂ O ₅)	206 349	82,5	827 000	306,5	30,0	2 618 000	896,6	192,5	24,0
Amonyak	43 986	08,3	126 000	168,9	19,9	260 000	288,5	70,8	11,3
Fosfat asidi (% 100)	—	—	61 000	74,4	—	346 000	422,1	467,3	41,5
Sülfat asidi (% 100)	66 153	29,2	266 000	155,1	40,3	1 227 000	635,4	299,4	33,0
SEKTÖR TOPLAMI		253,9		1 005,7	31,7		3 442,3	242,3	27,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 299 — Gübre Sanayii İthalat Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. CİF

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Azotlu gübreler (% 21 N)	534 420	290,5	1 073 000	549,3	13,6	292 000	173,1	32,2
Fosfatlı gübreler (% 18 PjO ₅)	728 896	313,4	773 000	333,5	1,3	102 000	191,4	— 10,5
Potastı gübreler (% 50 K ₂ O)	15 735	13,4	25 000	24,0	12,4	33 000	31,7	5,7
Amonyak	—	—	45 000	27,0	—	394 000	236,4	55,0
Fosfat asidi (% 100)	—	—	35 000	42,7	—	—	—	—
Sülfat asidi (% 100)	49 516	20,4	21 000	10,5	— 12,5	96 000	48,0	35,5
SEKTÖR TOPI^AMI		637,7		987,0	9,1		680,6	— 7,2

Kaynak: Tarım Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO :301 — Üçüncü Plan Dönemi Sonunda Ulaşılabacak Gübre Kapasiteleri

Gübre- cinsî	(Ton/Yıl)
Amonyum nitrat (% 21 N)	50 000
Amonyum sülfat (% 21 N)	168 000
Amonyum nitrat 0% 36 N)	1 538 000
Üre (% 46 N)	274 000
Normal süper fosfat (% 18 P ₂ O ₅)	522 000
Tripl süper fosfat (% 49 P ₂ O ₅)	400 000
iDJamonyum fosfat (18-46-0)	320 000

847. Üçüncü Plan döneminde gübre sektöründe gerçekleşecek başlıca büyük yatırımlar, Karadeniz Gübre Fabrikasının tevsii ile Yarımca Amonyak - Üre ve Gemlik Gübre Tesisi projeleridir. Bu projelerle Üçüncü Plan döneminde amonyak, sülfat asidi, fosfat asidi, amonyum nitrat veya Ura, diamonyum fosfat ve tripl süperfosfat tesislerinin kurulması öngörülmektedir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

848. (1) Üçüncü Plan döneminde gübre yatırımlarında hammadde ile entegre tesislere öncelik verilecek, yeni projelerin gübre sektörü ana planına uygunluğm sağlanacak ve doğal kaynakların değerlendirilmesi açısından fosfat kayası ve pirit gibi hammaddelerin yurtiçinden sağlanması esas olacaktır.

(2) Yeni kapasite yaratılmasının teşvikinde yüksek tenörlü gübre imalatı esas alınacaktır.

(3) Gübre Ütelim ve pazarlamasında Türk standartlarına uyulması mecburi olacaktır.

(4) Gübre tesisleri ile hammadde veren tesislerde darboğazların giderilmesi, yan ürünlerin değerlendirilmesi, verimliliğin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi üzerinde gerekli çalışmalar yapılarak, tesislerin optimum çalışma şartları saptanacaktır,

(5) Gübre arz ve talebi arasındaki dengenin sağlanması ile üretim, ithalat ve dağıtımın koordine edilerek düzenlenmesi konusundaki çalışmalar sonuçlandırılarak esaslar tespit edilecektir.

PETROL ÜRÜNLERİ SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDEKİ GELİŞMELER:

849. Planlı dönemde, petrol ürünleri talebi, genellikle yurtiçi üretim ile karşılanmış; rafineri üretim programları, özellikle son yıllarda, talebe en uygun ürün elde edecek şekilde düzenlenmiştir. Petrol arama, üretim, nakliyat ve pazarlama faaliyetlerini tek elden yürütecek bir örgütün kurulması gerçekleştirilememiştir.

849. Planlı dönemde petrol ürünleri üretimi, yılda ortalama yüzde 13,9 dolayında artmıştır (Tablo 302). 1962 yılında İzmit ve Mersin rafinerileri devreye girmiş ve daha önce Batman Rafinerisinin üretimi ve ithalât ile karşılanan talep, büyük ölçüde yurt içinden karşılanmıştır. Kapasite, 1969 yılında Mersin Rafinerisi ve 1970-71 yıllarında da İzmit Rafinerisi tevsi edilerek artırılmış, 1966 yılında İzmir-Aliağa Rafinerisinin kurulması için çalışmalara başlanmış ve bu rafinerinin 1972 yılında devreye girmesiyle, 1962 yılında 0,5 milyon ton olan rafineri kapasitesi 1972 yılında 14,2 milyon ton ham petrol işleyebilecek düzeye yükselmiştir. (Tablo 303),

*TABLO : 303 — Türkiye'de Rafineri Kapasitesinde Gelişmeler
(Milyon ton)*

	1962	1965	1967	1969	1970	1971	1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Batman	0,5	0,5	0,7	0,7	0,7	1,1	1,1
İzmit (İPKAŞ)	—	2,2	2,2	2,2	6,5	5,5	5,5
Mersin (ATAŞ)	—	2,9	2,9	4,4	4,4	4,4	4,4
Ersan	—	—	—	—	—	0,2	0,2
İzmir (ALIAĞA)	—	—	—	—	—	—	3,0
TOPLAM	0,5	5,6	5,8	7,3	109	11,2	14,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982) :

851. Petrol ürünleri sanayiinin uzun dönem gelişmesinde, talebin yurtiçi üretim ile karşılanması esas alınmıştır.

852. Petrol Ürünlerinde iç talebin ve bunun toplam enerji talebi içindeki payının, uzun dönemde artması beklenmektedir. Bu talebin yurtiçi ham petrol üretimi ile karşılanması olanağı bugünkü bilgilere göre sınırlı görüldüğünden, ham petrol ithalatının giderek artacağı tahmin edilmektedir. Gelecekte oluşacak gelişmeler bu durumu değiştirebilecektir. Genel enerji arz ve talebi gözönünde tutularak incelenen petrol ürünleri talebinin Tablo 304 deki gibi değişeceği tahmin edilmiştir.

TABLO ; 302 — Planlı Dönemde Petrol Ürünleri Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar: Bin Ton
Değer : 1971 Fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mallar	1 9 6 7			Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1 9 6 2 (1)	Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme tahmini (6)	
LPG	6,1	85,0	107,6		295,0	320,0	24,2
Benzin	545,6	830,0	796,6	7,9	1 485,0	1 500,0	13,15
Nafta	—	50,0	43,0	—	170,0	180,0	33,2
Jet yakıtı	—	85,0	175,4	—	330,0	250,0	7,4
Gazyağı	408,6	490,0	392,2	— 0,8	510,0	525,0	6,0
Motorin	778,6	1 400,0	1259,0	10,1	2 390,0	2 650,0	16,1
Solvent	3,4	2,9	2,6	— 5,5	0,0	10,0	33,7
Fuel-Öl No. 4-5-6	1 131,6	2 100,0	2 302,6	15,3	4 500,0	4 320,0	13,4
Asfalt	90,1	140,0	185,9	15,6	300,0	250,0	6,1
Rafineri yakıt gazı	—	—	55,7	—	190,0	190,0	27,8
Toplam değer	3 316,5	—	5 378,2	10,2	—	10 288,8	13,8
Toplam (Miktar)	2 963,9	5 182,9	5 321,0	12,4	10 178,0	10 195,0	13,9

Kaynak:; Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO ; 304 — Petrol Ürünleri Şanoyu Talebinde Uzun Dönem Gelişme Tahminleri
(Bin ton)

	1 9 7 2	1 9 7 7	1 9 8 2
	(1)	(2)	(3)
Patrol Ürünleri	9 905	17 906	32 200

853. 1971 yılında sektörde kurulu kapasitenin talepten fazla olması sonucu bağlayan ihracat olanağının uzun dönemde gelişme göstereceği tahmin edilmektedir,

854. Uzun dönemde petrol ürünleri üretim kompozisyonunun sanayileşmenin gereği olarak değişmesi beklenmektedir. Toplam petrol ürünleri üretimi içindeki nafta ve jet yakıtı paylarının uzun dönemde artış göstereceği tahmin edilmektedir. Fuel-011 talebinin karşılanmasında ithalât zorluğunun ortaya çıkması beklenmektedir. Birinci ve ikinci Plan döneminde ithal yoluyla karşılanan madeni yağ talebi, Üçüncü Plan döneminde büyük ölçüde yurtiçi üretim ile karşılanabilecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

855. Fert başına petrol ürünleri tüketimi ve kurulu rafineri kapasiteleri, bazı Ülkelerle karşılaştırılmalı olarak Tablo 305 ve Tablo 306 da gösterilmektedir.

TABLO : 305 — Bazı Ülkelerde Fert Başına Petrol Ürünleri Tüketimi
(Kg.)

	Yunanistan	Yugoslavya	Batı Almanya	İtalya	İran	İspanya	Türkiye
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1963	260	83	811	666	174	203	82
1964	269	105	947	751	195	237	101
1965	345	133	1087	821	195	285	111
1966	391	163	12U	920	218	875	131
1B68	506	244	1388	1069	257	491	174

Kaynak ; Birleşmiş Milletler - Dünya Enerji Durumu - 1968

TABLO : 306 — Bazı Ülkelerde Kurulu Rafineri Kapasitesi

Milyon ton

	İtalya	İran	B. Almanya	Hollanda	Türkiye
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1967	128	28	109	38	5,8
1968	131	30	113	41	5,8
1969	137	30	115	67	7,3
1970	147	30	120	67	10,6
1971	171	30	126	77	11,2

Kaynak : BP Dünya Petrol Endüstrisi İstatistikleri 1968 – 1970.

TABLO : 307 — *Benzin, Motorin ve Fuel - Oil Kullanımı.*

	<i>(Bin ton)</i>				
	Avusturya	B. Almanya	Yunanistan	İtalya	Türkiye
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Benzin	1 582	15 911	935	9 271	935
Motorin	1 614	54 678	1 635	13 123	1 886
.Fuel-Oil	4 499	29 471	2 512	45 762	3 265

Kaynak : OECD Petrol İstatistikleri ve Devlet Planlama Teşkilâtı

856. Bazı Avrupa ülkelerinde 1970 yılı benzin, motorin ve fuel-oil tüketimleri Tablo 307 de ve 1971 yılı Haziran ayı itibariyle benzin ve motorin fiyatları Tablo 308 de gösterilmektedir.

TABLO : 308 — *Benzin ve Motorin Fiyatları (a)*

	<i>(TL/Ton)</i>					
	Avusturya	B. Almanya	italya	isviçre	ingiltere	Türkiye
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Benzin	2 576,00	3 067,40	4 697,00	2 767,80	3 381,28	2 531,00
Motorin	2 030,00	2 732,80	2 000,04	2 616,32	3 045,00	1 373,00

Kaynak : OECD Petrol İstatistikleri ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Vergi ve resimler dahil pompa satış fiyatlarıdır . Fiyat çeviriminde 1 \$=14.00 TL. kabul edilmiştir.

V. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

857. Üçüncü Plan döneminde petrol ürünleri talebinin yılda ortalama yüzde 12,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir (Tablo 308). iç talebin yerli üretimle karşılanabilmesi için, rafineri üretim kapasitesinde artış yapılması gerekli olmaktadır. Yurtiçi talep artırlarının en fazla nafta, LPG, motorin ve solventte olacağı tahmin edilmektedir.

858. Nafta tüketimi, petrokimya tesislerinin kapasitelerinin yükseltilmesi, ayrıca gübre sanayiinin hammadde olarak nafta kullanmaya bağlanması ile 1977 yılında 750 bin tona ulaşacak ve ihracat olanağı kalmayacaktır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) ;

859. Rafineri kapasitesinin 1976 yılına kadar yurtiçi talebin üstünde olması sonucu benzin, motorin ve jet yakıtında ihracat devam edecek, bu yıldan sonra ihracat miktar ve ürün cinsi bakımından sınırlı kalacaktır .(Tablo 310).

TABLO : 309 — Petrol Ürünleri Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkincî Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
LPG	108,3	185,5	320,0	548,1	24,2	680,0	1 164,7	16,3
Benzin	849,9	1666,6	1 325,0	2 411,9	7,8	2050,0	4 005,4	10,7
Nafta	31,0	11,6	160,0	60,0	38,9	750,0	281,3	36,2
Jet yakıtı	175,7	193,4	200,0	220,0	2,6	350,0	385,3	11,9
Gazyağı	453,5	675,8	510,0	760,0	2,4	650,0	968,6	5,0
Motorin	1 493,2	2154,7	2 410,0	3469,0	10,0	4 930,0	7 114,0	15,5
Solvent	2,6	5,4	10,0	20,9	31,2	20,0	41,9	14,9
Fuel-Oil- No. : 4-5-6	2 077,4	934,8	4500,0	1 830,6	14,4	7500,0	3 051,0	10,7
Asfalt	174,9	77,8	220,0	99,0	4,9	380,0	175,0	12,1
Madeni yağ	103,7	480,2	180,0	833,6	11,7	280,0	1 296,7	9,2
TıafıTipri ynUt. £BT1	106,0	—	190,0	—	12,4	310,0	—	10,3
Diğerleri	—	—	—	—	—	6,0	24,0	—
TOPLAM	5 576,2	6 380,7	10 025,0	10 251,3	9,9	17 906,0	18 550,1	12,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 310 — Petrol Ürünleri Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatlar ile
Milyon TL. FOB

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Benzin	—	—	175,0	66,6	—	450,0	165,3	19,9
Nafta	12,0	4,5	20,0	7,6	11,0	—	—	—
Jet yakıtı	—	—	50,0	18,6	—	50,0	18,6	0,0
Gazyağı	—	—	15,0	4,7	—	50,0	15,7	27,3
Motorin	0,8	2,6	240,0	75,4	16,1	70,0	22,8	—27,1
Asfalt	—	—	30,0	9,1	—	40,0	12,1	6,9
Fuel-Oil No: 4-5-6	216,3	68,8	—	—	—	—	—	—
TOPLAM	229,1	75,9	530,0	182,0	19,1	660,0	234,0	5,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Petrol Dairesi Reisliği

TABLO :311 — Petrol Ürünleri Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Bin Ton
Değer : 197i fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		Üçüncü plan Yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
LPG	107,7	184,5	320,0	548,1	24,3	680,0	1164,7	112,5	16,3
Benzin	796,0	1 557,0	1 500,0	2 910,8	13,3	500,0	884,7	67,8	10,9
Nafta	43,0	16,1	180,0	67,5	33,2	760,0	281,3	316,7	33,1
Jet yakıtı	175,4	193,1	250,0	275,2	7,4	400,0	440,0	59,9	9,9
Gazyağı	392,2	584,5	525,0	782,4	6,0	700,0	1 043,1	33,4	5,9
Motorin	1 259,1	1 816,9	2 650,0	3 814,0	16,0	5000,0	7 215,0	89,2	13,6
Solvent	2,7	5,7	10,6	20,9	29,7	20,0	41,9	100,5	14,9
Fuel Oil No : 4-5-6	2 302,6	936,7	4 320,0	1 757,4	13,4	7 200,0	2 920,0	66,7	10,8
Asfalt	185,9	83,7	250,0	112,5	6,1	420,0	189,0	68,0	10,9
Madenî yağ	—	—	—	—	—	230,0	1 065,1	—	—
Rafineri yakıt gazı	106,0	—	190,0	—	12,4	310,0	—	63,2	10,3
TOPLAM	5 371,5	5 378,2	10 195,0	10 388,8	13,9	18 250,0	19 254,1	87,1	13,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Petrol Dairesi Reisliği

2. ÜRETİM :

860. Üçüncü Plan döneminde petrol ürünleri üretiminin yılda ortalama yüzde 13,4 oranında artması öngörülmüştür (Tablo 311). Üretimde bu artışın sağlanması, rafineri yatırımlarının zamanında gerçekleştirilmesine bağlıdır.

3. İTHALAT :

861. Petrol ürünlerinin üretim kompozisyonundaki teknolojik zorunluklar nedeniyle bazı ürünlerde talebin karşılanması için ithalat yapılması gerekecektir. Fuel-Oil ve madenî yağda, üretim durumunun sınırlı olması sonucu, ithalâtın süregelmesi beklenmektedir, ithalât tahminleri Tablo 312 de verilmiştir.

4. YATIRIMLAR :

862. Üçüncü Plan dönemindeki talebin mevcut rafinerilerini tevsi edilmeleri ile karşılanması mümkün görülmektedir. Ancak, 1978 yılından itibaren başlayacak arz eksikliğinin giderilmesi amacıyla yeni bir rafinerinin T. P. A. O. nca 1973 yılında kurulmasına başlanacaktır. Sektörün yatırımları Birinci Plan döneminde madencilik sektörü arasında görülmekte, İkinci Plan dönemindeki yatırım 1971 yılı fiyatlarıyla 3.476,0 milyon TL. na ulaşmaktadır. Üçüncü Plan döneminde yatırım 6.750 milyon TL. olarak öngörülmektedir.

863. Petrol ürünlerinin etkili bir şekilde taşınma ve pazarlanması için gerekli boru hattı şebekesinin kurulması sektörün diğer önemli bir yatırım konusu olmaktadır. Ayrıca depolama tesislerinin geliştirilmesi ve pazarlama ünitelerinin talebi karşılayacak düzeye çıkarılması beklenmektedir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

864. 1. İkinci Plan'da yer alıp uygulanmadığı gibi bu Plan'da da yeni kurulacak tesislerin kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Bununla birlikte uzun dönem petrol ürünleri yurtiçi talebini düzenli ve sürekli hammadde kaynaklarından karşılamak için T. P. A. O. nom uluslararası ilişkileri geliştirilecektir. Münhasıran ihracat yapmak üzere kurulacak tesisler için ise, kamu ve özel kaynaklardan faydalanılacaktır.

2. Kamunun petrol arama, üretim, taşıma, dağıtım ve satış (Perakende dahil) faaliyetlerinin tek bir kamu kuruluşunda toplanması Üçüncü Plan'ın ilk yılı içinde gerçekleştirilecektir.

3. Üretim ve ekonomik satış bölgelerinin tanımlanması, gereksiz taşımaların önlenmesi ve boru hatlarının kurulmasını sağlayacak çalışmaların sonuçlandırılarak en kısa zamanda uygulamaya geçilmesi öngörülmüştür. Bu uygulama çerçevesinde petrol ürünü perakende satış fiyatları yeniden ayarlanarak bölgelerarası ürün dengesi sağlanacaktır.

TABLO : 312 — Petrol Ürünleri Sanayii İthalat Tahminleri

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatlar ile
Milyon TL. CIF

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Benzin	50,9	18,7	—	—	—	—	—	—
Nafta	4,5	1,6	—	—	—	—	—	—
Jet yakıtı	62,3	20,3	—	—	—	—	—	—
Gazyağı	0,2	1,8	—	—	—	—	—	—
Motorin	223,5	86,9	—	—	—	—	—	—
Asfalt	16,7	5,3	180,0	57,6	62,0	300,0	96,0	10,8
Fuel-Oil No: 4-5-6	103,7	165,9	180,0	288,6	11,7	50,0	80,0	29,0
Diğerler.	9,9	39,6	—	—	—	6,0	24,0	—
TOPLAM	471,7	340,1	360,0	346,2	0,4	356,0	200,0	— 10,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Petrol Dairesi Reisliği

SERAMİK SANAYİİ

1. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

865. Seramik sanayii sofras ve süs eşyası, karofayans, sağlık gereçleri, karoseramik ve elektroporselen olara'k gruplandırılan malları kapsamaktadır.

866. Sofra ve süs eşyası üretimi Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 42.9, İkinci Plan döneminde yüzde 11.2 oranında artmıştır. On yıllık dönemin ortalama yıllık artış hızı yüzde 26.1 dir. 1962 yılında talebin yüzde 81 i ithalâtle karşılanırken 1966 yılından sonra tamamı iç üretimle karşılanmaya başlanmıştır. Ancak sofras ve süs eşyası sanayii ihracata dönük bir sanayi olamamıştır.

867. Karofayans üretimi Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 33.4, İkinci Plan döneminde yüzde 8.6 oranında artmıştır. On yıllık dönemde yıllık ortalama artış hızı yüzde 20.4 dir. Tüketimin 1962 yılında yüzde 10 kadarı ithalâtle karşılanırken 1965 yılından bu yana tamamı iç üretimle karşılanmaktadır.

868. Sağlık gereçleri üretimi Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 38.6, İkinci Plan döneminde yüzde 11.1 artmıştır. On, yıllık dönemde yıllık ortalama artış hızı yüzde 24,0 tür. Sağlık gereçleri sanayii yalnızca iç talebi karşılayacak kadar gelişmiş, ihracata yönelmemiştir.

869. Karoseramik üretimine 1966 yılında başlanmıştır, inşaat sektöründe daha önce alışılmamış bir mal olan karoseramik, fiyatı ve rakip malların varlığı dolayısıyla tutulmamıştır. 1966 yılında 737 ton olan üretim 1972 yılında 1 600 ton civarında olacaktır.

870. Elektroporselen üretimi Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 44.1, İkinci Plan döneminde yüzde 20.1 artmıştır. On yıllık dönemdeki yıllık ortalama artış hızı yüzde 31.5 olmuştur. 1962 yılında talebin yüzde 60 ı ithalâtle karşılanırken bu oran 1972 de yüzde 50 ye düşmüştür., (Tabla 313).

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 -1995):

871. Seramik, üretim teknolojisi bilinen ve hemen hepsi yerli olan girdiler kullanan bir sanayiidir. Bu nedenle üretim kapasitelerinin talebin iç üretimle karşılanmasını sağlayacak şekilde artırılması mümkündür. Ayrıca bu sanayide ihraç potansiyeli de görülmektedir.

872. Seramik sanayii ürünlerine olan talebin gelecek yıllarda artmaya devam edeceği, daha hızlı artışların karofayans ve sağlık gereçleri talebinde olacağı beklenmektedir. Ancak artış hızlarının Üçüncü Plan döneminden sonra yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Uzun dövnmde seramik sanayii üretim tahminleri Tablo 314 de verilmiştir.

TABLO : 313 — Planlı Dönemde Seramik Sanayii Üretiminde Gelişmeler

1971 Fiyatlarıyla
Değer : Milyon TL.
Miktar: Ton

Mallar		1 9 6 7		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	
		1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Sofra ve süs eşyası	Miktar	540	3 600	3 228	—	6 580	5 500	—
	Değer	8,4	55,8	60,0	42,9	102,0	85,2	11,2
Karofayans	Miktar	4700	10 500	19 847	—	16 600	30 000	—
	Değer	20,2	45,1	85,3	33,4	71,4	129,0	8,6
Sağlık gereçleri	Miktar	1106	5500	5 621	—	11 800	9 500	—
	Değer	10,0	50,0	51,1	38,6	107,4	86,4	11-1
Karo seramik	Miktar	—	10500	2 036	—	16 400	1 600	—
	Değer	—	42,0	8,1	—	65,6	6,4	—
Elektropofselen	Miktar	321	—	2 000	—	—	50 000	—
	Değer	3,3	—	20,5	44,1	—	51,2	20,1
TOPLAM	Değer	41,9	192,9	215,0	38,7	346,4	358,2	10,8

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 314 — Uzun Dtinemde Seramik Üretim Tahminleri

Mallar	(Ton)		
	1972 (1)	1977 (2)	1987 (3)
Sofra ve süs eşyası	5 500	8 860	15 104
Karofayans	30 000	55 300	113 000
Sağlık gereçleri	5 900	17 500	35 980
Karoseramik	1 600	2 250	3 686
Elektroporselen	5 000	10 000	20 580

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP :

873. Sofra ve süs eşyası talebi esas olarak halkın gelir düzeyine ve alışkanlıklarına 'bağlıdır. Karofayans, sağlık ıgereçleai ve karoseramik inşaat yatırımlarının girdileri olduğundan ini malların talepleri inşaat sektöründeki gelişmeye bağlı bulunmaktadır, öte yandan, elektroporselen, elektrik makinaları sektöründe ve elektrifikasyon tesislerinde kullanılmakta, dolayısıyla talep bunlarla ilgili faaliyetlerden etkilenmektedir. Bu faaliyetlerin muhtemel gelişmeleri gözönünde tutularak yapılan talep tahminleri Tablo 315 de verilmektedir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

874. Üçüncü Plan döneminde kurulacak kapasitelerin ancak artan iç talebi karşılayabilecekleri tahmin edilmekte, bu dönemde önemli miktarda seramik ihracatı olması beklenmektedir.

2. ÜRETİM:

875. Üçüncü Plan döneminde sektörün toplam üretiminin yılda ortalama yüzde 12.5 artacağı tahmin edilmektedir, öngörülen yatırımlar zamanında gerçekleştiği takdirde bu üretim miktarlarına ulaşılması ve talebin hemen tamamının iç üretimle karşılanması mümkündür. Üretim hedefleri Tablo 316 da verilmektedir.

TABLO : 315 — Seramik Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

1971 fiyatları ile
Değer : Milyon TL.
Miktar : Ton

Mallar	1967		1972		İkinci Plan Yıllık ortalama Artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Sofra ve süs esvası	3255	50,4	5500	85,5	11,1	8857	137,3	10,0
Karofayans	16526	71,0	30000	129,0	12,7	55272	236,2	12,9
Sağlık gereçleri	5538	50,4	9500	86,4	11,4	17500	156,2	12,6
Karoseramik	970	3,9	1600	6,4	10,4	2250	9,0	7,1
Elektroporselen	4569	16,8	8446	86,5	13,1	15561	156,3	12,6
TOPLAM		222,5		393,5	12,1		695,0	12,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 316 — Seramik Sanayii üretim Tahminleri

Değer: Milyon TL,
Miktar: Ton
1971 fiyatlarıyla

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Sofra ve süs esvası	3228	50,0	5500	85,2	11,3	8660	137,3	61,2	10,0
Karofayans	19847	85,3	3000	129,0	8,6	55300	237,8	84,3	13,0
Bağlık gereçleri	5621	51,1	9500	86,4	11,4	17500	159,2	64,3	13,0
Karoseramik	2036	8,1	1600	6,4	—4,5	2250	9,0	40,6	7,1
Elektroporselen	2000	20,5	6000	51,2	20,1	10000	102,4	100,0	14,9
TOPLAM		215,0		358,2	10,8		645,7	80,3	12,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

3. İTHAIAT:

876. Üçüncü Plan döneminde seramik ithalâtının Türkiye'de yapılmayan elektroporselen tipleri ile laboratuvar gereçleri v.b. mallardan oluşması beklenmektedir (Tablo 317).

TABLO : 317 — Seramik Sanayii İthalât Tahminleri

Birim : Milyon TL.

Mallar			İkinci plan.	Üçüncü plan	
	1967	1972	yıllık ortalama artış, yüzde	1977	yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Seramik sanayii	5,6	23	32,6	50	16,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

4. YATIRIMLAR :

877. Üçüncü Plan döneminde seramik sanayiinde 270 milyon TL. yatırım yapılması Öngörülmüştür. Bu dönemde 4000 ton/yıl sofa ve süs eşyası, 15000 ton/yıl karofayans, 5000 ton/yıl sağlık gereçleri ve 5000 ton/yıl elektroporselen kapasitelerinin üretime başlamaları beklenmektedir.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

878. (1) İç talep genellikle (özel durumların gerektirdiği ihtiyaçlar dışında) yurtiçi üretimle karşılanacaktır.

(2) Üretim maliyetlerinin düşürülebilmesi için, yeni yatırımlarla küçük kapasiteli tesislerin kapasitelerinin genişletilmesine öncelik verilecektir.

(3) Sektör mamullerinin, özellikle hatıra ve süs eşyasındaki ihracat potansiyelinin değerlendirilmesi için gereken tedbirler alınacaktır.

CAM SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

879. Cam sanayii Birinci ve özellikle İkinci Plan dönemlerinde hızlı bir gelişme göstererek yurtiçi talebi yurtiçi üretimle karşılayan, ayrıca İhracata yönelen bir nitelik kazanmıştır.

880. Birinci ve İkinci Plan dönemlerini kapsayan 10 yılda cam sanayiinde önemli kapasite artışı olmuş; sektörün toplam üretimi 1962; de 52.8 bin tondan 1972 de 242.9 bin tona çıkarak yılda ortalama yüzde-17.6 oranında yükselmiştir. Üretimle ilgili gelişmeler Tablo 318 de görülmektedir.

881. Birinci Plan dönemi başında talebin yüzde 77 si yurtiçi üretimle karşılanırken bu oran 1967 de yüzde 90 a çıkmıştır. 1972 de ise-bazı özel tipler dışında yurtiçi talebin tamamı yurtiçi üretimle karşılanır hale gelmiştir. 1962 de 2.13 Kg. olan fert başına cam tüketimi 1967 4.16 Kg. a ve 1972 de ise 5.38 Kg. a yükselmiştir.

Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde gerek yurtiçi talep, üretim ve fert başına tüketim artış hızları, gerek yatırımlar plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

İkinci Plan döneminde yurtiçi talebi karşılamaya ve/veya ithalâtı ikame etmeye yönelen yeni tesisler devreye girmiş, böylece ana malların üretim kapasitelerinde artışlar sağlanmıştır. Cam sanayiinde ana mallar itibariyle kapasite gelişimi Tablo 319 da gösterilmiştir.

882. 1968 de cam yünü, 1969 da cam boru ve cam çubuk, 1970 de laboratuvar eşyası, 1971 de emprime ve telli cam üretimine başlanmıştır. Ayrıca 1974 de devreye girmesi beklenen bir cam keçe tesisi kurulmaktadır, öte yandan, 1968 de cam inşaat malzemesi ve cam yünü, 1971 de emprime ve telli cam, 1972 de cam boru ve cam çubuk ihracatına başlanmıştır.

TABLO : S19 — Cam Sanayiinde Ana Mallar itibariyle Kapasite GeUşümü

Mallar	(Ton)		
	1962 (1)	1967 (2)	1972 (3)
Sınai kaplar	30 000	58 400	160 000
Ev eşyası	15 000	19 000	32 000
Düz cam	37 500	72 500	145 000
Emprime ve telli cam	—	—	30 000
Cam inşaat malzemesi	2 000	3 511	4 208
Cam elyafı (Fibrocam ve cam yünü)	—	2 200	3 250
Cam boru ve cam çubuk	—	—	1 240
Diğerleri (Laboratuvar eşyası, ampul kavanoz ve ampul boru)	1 000	3 411	4 051

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 318 — Planh Dönemde Cam Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Mallar	1 9 6 7			Birinci Plan yıllık ortalama artış. yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962 (1)	Plan hedefi (a-) (2)	Gerçekleşme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme tahmini (6)	
Sınai haplar	17 900	—	58 000	26,5	100 000	89 934	9,2
Ev eşyası	12 300	—	16 200	5,7	28 500	29 700	12,9
Düz cam	22 100	—	46 800	16,2	82 300	88 800	13,7
Emprime ve telli cam	—	—	—	—	14 600	24 676	—
Cam inşaat malzemesi	—	—	2 177	—	6 200	1 790	33
Cam elyafı	—	—	7	—	15 300	3 549	—
Gam boru, cam çubuk	—	—	—	—	2 100	1 417	—
Diğerleri	500	—	1 500	24,6	1 500	3 080	15,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Birinci Planda. 1967 Plan hedefi ayrıntılı olarak verilmediğinden tabloya konulmamıştır.

883. Plan döneminde ithalat ikamesini hedef alarak gelişen cam sanayii giderek ihracata yönelen bir nitelik kazanmıştır. Birinci Plan döneminde 44 bin ton ithalâta karşılık 112 bin ton ihracat yapılabilmektedir. Yurtiçi talepteki hızlı artış fazla kapasitenin kullanılmasına olanak sağlamıştır. 1972 yılındaki gerçekleştirmelerle- ikinci Plan döneminde 50 bin ton dolayında İthalât ve 77 bin ton dolayında İhracat yapılması beklenmektedir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

884. İnşaat, içki ve gıda sanayii ile cam mamulleri kullanan diğer faaliyet alanlarındaki gelişmelere paralel olarak cam mamullerine olan talebin ve üretimin artmaya devam etmesi beklenmektedir.

885. Uzun dönemde sınaî kap ve düz cam üretimi sektör içindeki ağırlığını koruyacaktır. Düz camda 2 nün. kalınlıktan 3 ve 4 mm.ye yönelmesi ve dönüşsüz şişe kullanma eğilimi nedenleriyle talep ve üretimin hızlı bir artış göstermesi beklenmektedir. Bu dönem içinde sektörün mamul ve yardımcı hammadde ithalâtının olmayacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca kalite, maliyet ve pazarlama yönünde sağlanacak gelişmeler cam sanayiinin önemli trtr ihracat endüstrisi haline gelmesine olanak sağlayabilecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR :

886. Avrupa Cam Federasyonuna dahil ülkeler arasında Türkiye fert başına cam tüketimi itibariyle geri durumda bulunmaktadır. Türkiye'nin fert başına cam tüketimi Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak Tablo 320 de gösterilmiştir.

TABLO : 380 — Fert Basma Cam Tüketimi (1970)

(Kg)

	Düz cam	Sınaî kap
Türkiye	2,34	2,14
Yunanistan	5,17	4,03
Portekiz	3,57	12,40
İspanya (a)	10,11	13,65
İtalya	8,89	22,73
Fransa	10,01	28,71

Kaynak ; *Confress of the European Glass Federations (1970)*

(a) 1968 yılı rakamıdır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

887. Üçüncü Plan dönemine ait büyüklüklerin tespitinde nüfus artışı, inşaat faaliyetleri ve cam mamulleri kullanan sanayi dallarındaki gelişmeler gözönünde tutulmuştur.

TABLO : 321 — Cam Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL,

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Sınai kaplar	58 076	130,0	79 516	250,4	14,0	131 744	415,8	10,7
Ev esvası	16 224	149,3	28 726	385,4	20,9	39 891	540,8	7,0
Düz cam	45 866	172,0	76 000	312,8	12,7	136 086	567,3	12,6
Emprime ve telli cam	11 400	22,7	18 084	85,6	30,4	23 897	146,2	11,3
Cam inaat malzemesi	2 365	11,0	1 700	8,8	4,4	1 850	9,3	1,1
Cam elvafı	1 132	15,0	4 271	79,0	39,4	8 188	145,2	12,9
Cam boru ve cam cubuk	1 024	8,7	1 317	14,9	11,4	1 714	20,4	6,5
Diğerleri	2 000	31,3	3 030	33,0	1,1	8 107	96,7	24,0
TOPLAM		540,0		11 699	16,7		1 941,7	10,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 322 — Cam Sanayii ihracat Tahminleri

Miktar: Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. FOB

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Sınaî kaplar	3	0,01	10 442	14,9	—	17 807	25,4	11,3
Ev eşyası	112	0,9	1 016	8,5	—	2 515	21,1	19,9
Düz cam	1034	1,3	13 000	16,1	—	25 914	32,1	14,8
Emprime ve telli cam	—	—	6 592	7,2	—	21 103	23,0	26,1
Ca inşaat malzemesi	—	—	100	0,4	—	250	1,1	22,4
Cam elyafı	—	—	400	2,7	—	1 050	8,4	25,5
Cam boru ve cam çubuk	—	—	350	1,5	—	420	1,8	3,7
Diğerleri	—	—	250	5,5	—	540	11,9	16,7
TOPLAM	—	2,21	—	56,8	—	—	124,8	17,1

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 323 — Cam Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar : Ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Sınai kaplar	58 000	129,1	89 934	265,3	15,5	149 551	441,2	66,3	10,7
Ev eşyası	16 200	148,4	29 700	293,5	21,5	42 406	561,9	42,8	7,4
Düz cam	46 800	173,1	88 800	328,6	13,7	162 000	599,4	82,4	12,8
Emprime ve telli cam	—	—	24 676	92,8	—	45 000	169,2	82,3	12,8
Cam İnşaat malzemesi	2 177	7,4	1 790	8,9	3,8	2 100	10,4	16,9	3,2
Cam elyafı	7	0,4	3 549	64,5	—	6 945	115,1	78,4	12,3
Cam boru ve cam çubuk	—	—	1 417	14,8	—	2 134	22,2	50,0	8,4
Diğerleri	1 500	18,4	3 080	33,8	12,9	7 762	96,6	185,8	23,4
TOPLAM	—	476,8	—	1 202,2	20,3	—	2 016,0	67,7	10,9

Kaynak : Devlet planlama Teşküât*

TABLO : 324 — Cam Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar: Tan
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL., CİF

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Düz Sınaî haplar	79	0,9	24	0,04	— 46,4	—	—	—
Ev eşyası	136	1,8	42	0,4	— 26,1	—	—	—
Dİlz cam	100	0,2	200	0,3	8,4	—	—	—
Emprime ve telli cam	11 400	23,7	—	—	—	—	—	—
Cam inşaat malzemesi	183	3,6	10	0,3	— 46,7	—	—	—
Cam elyafi	1 125	14,6	1 122	17,2	3,3	2 293	38,5	17,5
Cam boru ve cam çubuk	1 024	8,7	250	1,6	— 28,9	—	—	—
Diğerleri	500	12,9	200	4,7	— 18,6	885	12,0	20,6
TOPLAM	—	66,4	—	24,5	-- 18,6	—	50,5	15,6

1. TALEP;**(1) İÇ TALEP :**

888. Üçüncü Plan döneminde cam sanayii mamullerine olan yurtiçi talebin yılda ortalama yüzde 10.7 oranında artış göstermesi beklenmektedir. Böylece fert başına çajn tüketimi 1977 de 7.8 Kg. a yükselmiş olacaktır. Bu dönemde sınaî kaplar, düz cam ve cam elyafı talebi de artacaktır. İnşaat faaliyetlerinin ve otomotiv sanayiinin gelişmesi düz cam; meşrubat ve diğer gıda maddeleri sanayiinin gelişmesi ise sınaî kap talebini hızla artırmaktadır (Tablo 3'21j).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT :

889. Üçüncü Plan döneminde cam sanayii ihracaatı değer olarak yılda ortalama yüzde 17.1 artış gösterecektir, ihracatta düz cam, sınai kaplar, emprime ve telli cam ile cam ev eşyası önem kazanacaklardır. (Tablo 325).

2. ÜRETİM :

890. Cam sanayii üretiminin Üçüncü Plan döneminde değer olarak yılda ortalama yüzde 10.9 artması öngörülmüştür. Düz cam ve sınaî kaplarda mevcut kapasite yurtiçi talebi karşılama yanında ihracata da olanak verecek düzeydedir. Ancak, bu gelişmelere rağmen sınai kaplarda kapasitenin tam olarak kullanılması mümkün görülmemektedir. Sektör ana mallarının üretim artış hızları Tablo 323 de verilmektedir.

3. İTHALAT :

891. Üçüncü Plan dönemi için optik cam, cam keçe ve özel nitelikleri olan bazı mallar dışında ithalât öngörülmemiştir. (Tablo 324).

4. YATIRIMLAR :

892. Üçüncü Plan döneminde cam sanayiinde 650,0 milyon TL. tutarında yatırım yapılması öngörülmektedir. Bu dönemde 2 000 ton/yıl cam keçe, 1000 ton/yıl cam yünü, 16.000 ton/yıl ev eşyası, 200 ton/yıl fibrocama. 2800 ton/yıl canı boru ve cam çubuk, 30000 ton/yıl emprime ve telli cam. 1 200 ton/yıl aydınlatma eşyası için ek. üretim kapasitesi yaratılmış olacaktır.

893. Ayrıca Dördüncü Plan döneminde devreye girmesi öngörülen 100 bin ton/yıl kapasiteli düz cam tesisi ile 40 ftin ton/yıl kapasiteli amal kaplar tesisinin ve 300 ton/yıl kapasiteli fibrocama tesisinin yatırımlarına Üçüncü Plan dönemi içinde başlanması öngörülmüştür.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

894. (1) Üçüncü Plan döneminde modernizasyon, yenileme ve tevsi yatırımlarına öncelik verilecek, dış rekabete olanak sağlamak içinekonomik büyüklükteki kapasitelerin yaratılması esas tutulacaktır.

(2) Yeni yatırımlar yerli özel sermaye ile gerçekleştirilecektir.

ÇİMENTO SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

895. Çimento Üretimi 1902 yılında 2,3 milyon tondan 1967 de 4,2 milyon, 1972 ise 8,5 milyon tona ulaşmıştır. Üretimin ortalama yıllık artışı Birinci Plan döneminde yüzde 12,7, ikinci Plan döneminde yüzde 15 olmuştur. On yıllık dönemdeki ortalama, artıg hızı yüzde 14 dür (Tablo 325).

896. Çimento üretim kapasitesi 1962 yılında 2,3 milyon tondan 1972 yılında 9.5 milyon tona ulaşmıştır. Bu sektörde özel kesim, kurulu kapasitenin yüzde 45 ine sahiptir.

1960 larda her yıl tüketimin yüzde 9 kadarı ithalâtla karşılanırken yeni kapaaaitaler kurulmağı ile 1970 yılında ithalât gereğı kalmamış, ayrıca aynı yıl çimento ihracatına başlanmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ: (1972 - 1995)

897. Çimento bütün yatırımlarda kullanılan bir mal olduğundan talebinin karşılanmaması yatırımların gecikmesine böylece ekonomide darboğazların doğmasına yol açabilecektir. öte yandan, çimento üretiminde kullanılan inputların hemen hepsinin yerli olması, üretim teknolojisinin bilinmesi, makına - teçhizatın bir kısmının yerli yapılabilmesi nedenleri ile çimento Üretim kapasitesinin iç talebi karşılayacak düzeyde geliştirilmesinde önemli bir sorun görülmemektedir. Uzun dönem hedefleri bu gerekler ve olanaklar gözönünde tutularak hesaplanmıştır.

898. 1970 yılından itibaren sektörde kurulu kapasitenin talepten fazla olması sonucunda ihracat yapılmaya başlanmış olmasına rağmen Çimento ihraç malı olarak düşünülmediğinden İlerdeki yıllarda çimento ihracatının azalacağı, Üretim kapasitenin ancak iç talebi karşılayacak ölçüde geliştirileceğı beklenmektedir. Çimento talebindeki artış hızının giderek yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Uzun doneme ait çimento talep tahmini Tablo 326 da verilmiştir.

TABLO : 326 — Çimento Talebinde Uzun Donem Gelişme Tahminleri
(Bin Ton)

	1972	1977	1982	1987	1990
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Çimento	7 300	13 000	21 000	31 000	40 000

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

899. Bazı ülkelerdeki çimento üretim artış endeksleri Tablo 327 de verilmiştir.

TABLO : 327 — Bazı Ülkelerin Çimento Üretim Artış Endeksi

Ülkeler	1963	1970
	(1)	(2)
AET ortalaması	100	146
İtalya	100	150
İspanya	100	232
Yunanistan	100	213
Türkiye	100	236

Kaynak : OEOD, The Cement Industry -1970.

TABLO : 325 — Planlı Dönemde Çimento Sanayin Üretiminde Gelişmeler

Miktar : Bin Ton
Değer : 1971 Fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mallar	1962	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
		Plan hedefi	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Cimento	Miktar	2 323	3 737	127	9 900	8 500	15
	Değer	538,9	866,9	12,7	20 790	1 972,0	15

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

900. Türkiye 1963 - 1970 aralarında, karşılaştırma yapılan ülkeler arasında, çimento üretiminde en yüksek artış hızını sağlayan ülke olmuştur. Fakat Tablo 328 de görüldüğü gibi tüketim, gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaşamamıştır.

TABLO : 328 — Çimento Üretim ve Tüketim Miktarları (1970)

Ülkeler	Üretim (Bin ton)	Fert başına tüketim (Kg.)
	(1)	(2)
Batı Almanya	37 482	600
Fransa	28 860	553
İtalya	33 126	608
İspanya	16 536	496
Yunanistan	4 895	515
Türkiye	6 374	178

Kaynak : OECD, The Cement Industry -1970.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(i) İÇ TALEP :

901. Üçüncü Plan döneminde çimento talebinin yılda ortalama yüzde 12,3 artacağı tahmin edilmiştir (Tablo 329). Bu tahminde büyüme hızı ve inşaat yatırımlarındaki gelişmeler gözönünde alınmıştır.

TABLO ; 529 — Çimento Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

1971 Fiyatlarıyla

Miktar ; Bin Ton

Değer : Milyon TL.

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Miktar	4 455	7 300	10,4	13 000	12,2
Çimento Değer	1 033,5	1 693,6	10,4	30 16,0	12,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

902. Çimentonun ağır, fakat ucuz bir mal olması nedeni ile dış ticarete önemli bir yeri olmayacağı, çimento ihracatının özellikle kapasitenin iç talepten fazla olduğu sürece yapılacağı, tahmin edilmektedir (Tablo 330).

*TABLO : 330 — Çimento Sanayii İhracat Tahminleri-'
1971 Fiyatlarıyla
Miktar : Bin Ton
Değer : Milyon TL,*

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Çimento	—	84,0	—	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

2. ÜRETİM:

903. Üçüncü Plan döneminde çimento üretimi yılda ortalama yüzde 8,9 hızla artacaktır. Üretimde bu artış hızının sağlanabilmesi, yapılmakta olan projelerin zamanında tamamlanmasına bağlıdır (Tablo 331)

*TABLO : 331 — Çimento Sanayii Üretim Tahminleri
1971 Fiyatlarıyla
Miktar; Bin Ton
Değer ; Milyon TL.*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan Yüzde artışlar(Değer)	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Miktar	4 219	8 500	15,0	13 000	52,9	8,9
Çimento Değer	978,8	1 972	15,0	3 016	52,9	8,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

3. İTHALAT:

904. Çimento üretim kapasitesi iç talebi karşılamaya yeterli olduğundan Üçüncü Plan döneminde çimento ithalâtı öngörülmemektedir.

4. YATIRIMLAR :

905. Üçüncü Plan döneminde Çimento sektörüne 2060 milyon TL. tutarında yatırım yapılması öngörülmüştür (Tablo 332). Halen inşa halinde olan beş yeni fabrika ve iki tevsi yatırımı ile 1975 yılında çimento üretimi kapasitesi 13,2 milyon tona ulaşacaktır.

*TABLO : 332 — Çimento Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci plan dönemi gerçekleşme (1)	İkinci plan dönemi gerçekleşme tahmini (2)	Üçüncü plan hedefi (3)
Çimento	1054,1	2125,0	2 060

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

906. (1) Talep iç üretimle karşılanacak, üretimin talepten fazla olan kısmı, özellikle klinker olarak, ihraç edilecektir.

(2) Yeni yatırım yerleri çimentonun kullanıcıya en ucuz şekilde sağlanması ilkesi gözönüne alınarak seçilecektir.

(3) Yeni fabrikaların optimum kapasitede kurulması sağlanacak, ayrıca bu fabrikaların yurt içinde üretilen kısımlarının arttırılmasını sağlamak amacıyla Türkiye Çimento Sanayii T. A, Ş. bünyesinde proje, mühendislik ve dizayn çalışmaları yapacak bir birim kurulacaktır,

(4) Yeni yatırımlarda öncelik özel kesime verilecektir.

(5) Hava kirlenmesi sorunu doğurmakta olan çimento fabrikalarına, kirlenmeyi önleyici teçhizatın konulması konusu üzerinde durulacaktır.

PİŞMİŞ KILDEN VE ÇİMENTODAN GEREÇLER SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

907. Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii kapsamına giren mallar diğer sektörlerde girdi olarak kullanıldığından, izlenen gelişmeler diğer, sektörlerdeki gelişmelere bağlı olmuştur.

908. Planlı dönemde tuğla ve kiremit ile çimentodan gereçler üretiminde hızlı artışlar olmuş., talep yurtiçi üretimle karşılanabilmiştir. Bu sanayide genellikle kapasitenin altında üretimde bulunulması dikkati çekmektedir. Ayrıca, bir kısım tesislerdeki üretim tekniği üretim maliyetlerini ve kaliteyi olumsuz yönde etkilemekte devam etmiştir,

909. Kamu ve özel kesim kuruluşlarının faaliyet gösterdiği ateş tuğlası Üretiminde kapasite artışları sağlanmıştır. Konya'da kurulan 16 500 ton/yıl ateş tuğlası ve 26 500 ton/yıl sinter-magnezit kapasiteli bir tesisin kurulmasıyla magnezit ve krom - magnezit ateş tuğlalarının yurtiçi üretimine başlanmıştır. Ancak, tesislerin kapasite altı çalışmaları, [kalite sorununu gerektirdiği şekilde çözümleyen emel eri ve özel nitelikleri olan bazı tip ateş tuğlalarının yurt içinde üretilmesi nedeniyle ithalat devam etmiştir.

910. Planlı dönemde İnşaat ve alt yapı yatırımlarının hızlandırılması; su, kanalizasyon, sulama ve elektrik şebekelerinin geliştirilmeye çalışılması inşaat tuğlası ve kiremitle birlikte asbestli çimento boru, kanalet ve beton direk talebini önemli ölçüde arttırmıştır. 1070 yılından itibaren ateş tuğlası sanayiinin >bir yarı mamulü olan sinter – magnezit ihracatına başlanmıştır. Planlı dönemde üretimde gelişmeler Talblo 333 de verilmiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1987) :

911. Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii mallarına olan yurtiçi talebin uzun dönemde diğer sektörlerdeki yatırımı ve üretim faaliyetlerine bağlı olarak önemli artışlar göstermesi beklenmektedir. Tuğla, kiremit, düz ve oluklu levhalar ile hafif betondan yapı gereçlerinin inşaat sektörünün gelişmesine; beton oluk ve asbestli çimento boruların sulama ve kanalizasyon yatırımlarına; beton direk üretiminin de elektrifikasyona bağlı olarak önemli artışlar göstereceği tahmin edilmektedir.

912. Uzun dönemde kimya ve metalürji gibi sanayilerin giderek ağırlık kazanması öngörüldüğünden tm sanayilerin bir girdisi olan ateş tuğlası üretiminin yurtiçi talebi karşılayacak düzeyde tutulması bir zorunluluk olmaktadır. Bu dönemde şehirleşme ve yapı malzemeleri kullanımındaki değişmelerin etkisiyle delikli ve boşluklu fabrika tuğlası üretiminin harman tuğlası üretimini geniş ölçüde ikame etmesi beklenmektedir.

Tablo : 333 — Planlı Dönemde Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Mallar	1 9 6 7			Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962	Plan hedef i (a)	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
İnşaat tuğlası (Mil. Ad.)	817,4	—	1720,0	16,0	1960,0	3 100,0	12,5
Kiremit (Mil. Ad.)	140,0	—	207,0	8,1	350,0	340,0	10,4
Ateş tuğlası ve harç (Bin ton)	32,2	—	46,1	7,4	106,0	90,0	14,3
Asbetli çimento boru (Bin ton)	6,5	—	19,7	21,8	62,0	44,5	17,7
Asbetli çimento levha {Bin m ¹ }	—	—	600,0	—	050,0	2 650,0	39,6
Beton direk (Bin Ad.)	18,0	—	34,0	13,6	60,0	41,5	4,1
Beton ölüğü (Bin M)	—	—	600,0	—	—	1 450,0	19,3
Hafif betondan yapı gereçleri (Bin m ¹)	—	—	82,0	—	115,0	108,0	5,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Birinci Planda 1967 Plan hedefi ayrıntılı olarak verilmediğinden konulmamıştır.

TABLO : 334 — Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
İnşaat tuğlası (Mil. Ad.)	1720	351,1	3 100,0	495,4	7,1	4 640	749,7	8,6
Kiremit (Mil Ad.)	207	118,6	340,0	190,4	9,9	485	271,6	7,4
Ateg tuğlası ve harçlar (Bin ton)	66,1	88,7	114,0	175,2	14,6	205,1	264,2	8,6
Asbestli çimento boru (Bin ton)	19,7	50,3	44,5	89,9	12,3	82,7	167,1	13,2
Asbestli çimento levha (Bin m ²)	500,0	8,9	2 650,0	40,6	35,5	3 717,0	56,9	7,0
Beton direk (Bin Ad.)	35,0	28,7	41,5	43,6	8,7	66,0	69,3	9,7
Beton oluk (Bin m.)	600,0	45,2	1 450,0	142,7	25,8	2 660,0	261,7	129
Hafif betondan yapı gereçleri (Bin m ²)	82,0	17,2	108,0	28,1	10,3	171,0	44,5	9,6
TOPLAM	—	708,7	—	1 205,9	11,2	—	1 885,0	9,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 335 — Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Üretim Tahminleri

Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		Üçüncü plan yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
İnşaat tuğlası (Mil. ad.)	1 720,0	351,1	3 100,0	395,4	7,1	4 640,0	749,7	51,3	8,6
Kiremit (Mil. ad.)	207,0	118,6	340,0	190,4	9,9	483,0	271,6	42,6	7,4
Ateş tuğlası ve harçlar (Bin ton)	46,1	32,7	90,0	108,0	27,0	189,0	209,2	93,7	14,1
Asbestli çimento boru (Em ton)	19,7	50,3	44,5	89,9	12,3	82,7	167,1	85,8	13,2
Asbestli çimento levha (Bin M ²)	500,0	8,9	2 650,0	40,6	35,5	3 717,0	56,9	40,1	7,0
Beton direk (Bin ad.)	35,0	28,7	41,6	43,6	8,7	66,0	69,3	58,9	9,7
Beton oluk (Bin m.)	600,0	45,2	1 450,0	142,7	25,8	2 060,0	261,7	83,4	12,9
Hafif betondan vanı gereçleri (Bin M ³)	82,0	17,2	108,0	28,1	10,3	171,0	44,5	58,4	9,7
TOPLAM	—	652,7	—	1 138,7	11,8	—	1830,0	60,7	10,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

913. Üçüncü Plan hedeflerinin saptanmasında sektör kapsamına giren malları kullanan inşaat ve alt yapı yatırım faaliyetleri ile metalürji ve diğer sanayilerdeki gelişmeler esas alınmıştır.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

914. Sektörde genellikle sipariş üzerinde üretim yapıldığından ve ateş tuğlası dışında ithalat ve ihracat olmadığından talep üretime eşit kabul edilmiş ve birlikte incelenmiştir.

915. Pişmiş kilden ve çimentodan gereçler sanayii üretiminin Üçüncü Plan döneminde değer olarak yılda ortalama yüzde 10,0 artması öngörülmüştür. Asbestli çimento levha ve borular, beton oluk, ateş tuğlası ve harçlar sektöründe üretimleri Hızlı gelişen mallar olacaktır. Beton oluk üretimi ile dönem içinde 540 bin hektar arazinin, sulanmasına olanak sağlanacaktır,

916. Bu dönemde ateş tuğlası talebi demir-çelik, cam, bakır, çimento ve diğer sanayilerin şimdiki ve gelecekteki üretim kapasitelerine uymak üzere hızla artacak 1972 yılında 114 bin tondan, 1977 yılında 205,1 bin tona yükselecektir. 1977 yılında çeşitli sanayilerin magnezit ve krom -magnezit tuğla talebinin 60 bin ton/yıla çıkması beklenmektedir. Bazik refrakter malzeme ve ateş tuğlası üretim açığını kapatmak üzere 1976 ve 1977 arasında 49 500 ton/yıl yeni kapasitenin yaratılması gerekli görülmektedir. Yurtiçi talep ve üretim hedefleri Tablo 334 ve Tablo 335 de' verilmiştir.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

917. Ateş tuğlası üretiminde yarı mamul olarak kullanılan sinter magnezitin Üçüncü Plan dönemi taşlarında ihracatına devam edilmesi, ancak 1975 den itibaren ihraç edilmeyerek bu yılda devreye girecek olan krom - magnezit ateş tuğlası tesislerinde kullanılması öngörülmektedir. 1976 yılından itibaren ateş tuğlası ihracatının başlaması beklenmektedir (Tablo 336).

2. İTHALAT :

918. Ateş tuğlası talebinin yurtiçi üretimle karşılanması öngörüldüğü halde talep artışları nedeniyle yüksek alüminli ve/veya özel nitelik isteyen tuğlalarla birlikte magnezit ve krom - magnezit tuğlalarının ithal edilmesi gerekecektir (Tablo 337).

TABLO : 336 — Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL., FOB

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Ateş tuğlası	—	—	5,0 (a)	4,6	—	8,9	15,0	—
TOPLAM	—	—	—	4,6	—	—	15,0	26,7

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Sinter – Magnezit.

TABLO : 337 — Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL., CIF

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Ateş tuğlası ve harçlar	20,0	56,0	24,0	67,2	3,7	25,0	70,0	0,8
TOPLAM	20,0	56,0	24,0	67,2	3,7	25,0	70,0	0,3

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

8. YATIRIMLAR :

919. Bu sektörde Birinci Plan döneminde 1 076.7 milyon TL., İkinci Plan döneminde 1421,0 milyon TL. yatırım yapılmıştır. ⁽¹⁰⁷⁾ Sektörde atıl kapasitenin de oluşu dükkate alınarak Üçüncü Plan döneminde 480 milyon TL. tutarında yatırım yapılması öngörülmektedir. Toplam yatırım tutarı 141 milyon TL. olan Konya Krom-Magnezit Ateş Tuğlası Fabrikası I, II, ve III. kademe tevsiyeleri ile 85 milyon TL. tutarı olanyeni bir ateş tuğlası tesisi yatırımların ağırlık noktalarını oluşturacaktır.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

920. (1) Yapılacak yatırımlarda bölgesel talep tahminlerine önem verilecek, böylece ulaştırma masraflarının azaltılması ve âtil kapasite yaratılmaması sağlanmış, olacaktır. Yapı malzemesi üreten dağınık işletmelerin düzenli ve entegre sanayiler olarak geliştirilmesi teşvik edilecektir,

(2) Ağır sanayinin önemli bir girdisi olan ateş tuğlasında hammadde ve kalite sorunu çözümlenecek ihracat olanakları araştırılacaktır.

(3) Ateş tuğlası tesislerinin tam kapasite ile çalışması sağlanacaktır.

⁽¹⁰⁷⁾ Bu yatırımlara Cam ve Seramik Sanayii yatırımları dahildir.

DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

921. Çeşitli ikame mallarındaki gelişmelere rağmen, çeliğin, sanayiın başlıca girdisini oluşturması, demir çelik sektörü ile sanayi arasındaki kuvvetli ilişkiyi sürdürmektedir. Bu sektördeki gelişmelerin, hedef alınan sanayileşme doğrultusunda gerçekleşmesi beklenmektedir.

922. Birinci Beş Yıllık Planda demir - çelik sanayiinin bazı alt dallarında kullanılmayan kapasitenin varlığı üzerinde durulmuştur, İkinci Beş Yıllık Planda ise ithalat gerekliliği belirtilmiştir

923. Ayrıca planlı dönemde demir-çelik sektöründe verimliliğin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla diğer bazı tedbirler yanında, demir cevheri niteliğinin geliştirilmesi ve üretim tekniğinde yeni metodların kullanılması öngörülmüştür. Demir - Çelik Sanayiinde Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların üzerinde ağırlıklı durduğu proje, tesis ve İşletme ile ilgili işlerin tümünü birleştirecek tek örgüt kurulması gerçekleştirilememiştir. Cevher niteliğini geliştirme alanında da gecikmeler olmuş, ilgili projeler ikinci Plan döneminin sonunda ele alınabilmiştir

924. Planlı dönemde ham demir üretimi 7,4 kat, ham çelik üretimi 7,5 kat artmıştır. Demir -Çelik nihai ürünlerinin, aynı dönemdeki üretim artışı 5 kat olmuştur. Nihai ürün talebi ise, miktar olarak yine aynı dönemde 4,1 kat artış göstermiştir. Demir-Çelik nihai ürünleri üretimindeki gelişmeler Tablo (338) de yer almıştır Bu dönemde, Ereğli tesislerinin büyük bir kapasite ile üretime başlaması sonucu, en büyük gelişme yassı hadde ürünlerinde görülmüştür Bu konuda her iki Planın da öngördüğü hedefler büyük oranda aşılmıştır

925. Uzun hadde ürünleri talebi ise, genellikle inşaat sektöründeki Plan hedeflerini aşan gelişmeye paralellik göstermiş bu ürünlerde her iki planın hedefleri aşılmıştır. Konut tipi inşaat talebinin gelişmesine paralel olarak, çubuklara olan talep, profillere oranla daha hızlı artmıştır, imalat sanayiinin yassı hadde ürünleri talebi önemli ölçüde Plan hedeflerini aşarken, özel çelik talebi ve döküm parçaları üretimi İkinci Plan hedeflerinin altında kalmıştır. Bu durum, planlı dönemde makina imalat sanayileri dışındaki madeni eşya, taşıt imalatı gibi sanayi kollarında daha hızlı bir gelişme gerçekleştiğini doğrulamaktadır.

926. Demir - Çelik talebinin karşılanmasında sürekli olarak ithalât gerekmiştir, ithalâtın yapısında görülen en önemli değişiklik; ithalâta yarı ürün payının, Plan tahminlerine oranla daha büyük bir hızla artmış olmasıdır. Nitekim yarı ürün ithalâtı, İkinci Plan döneminde tahmin edilen değerlerin yüzde 160 ı olarak gerçekleşirken, nihai ürün ithalâtı gerçekleşme oranı yüzde 30 de kalmıştır. Bu dönemde sektörün bazı mallarında süreksiz ve küçük miktarlar halinde ihracat yapılabilmektedir.

TABLO : 338 — Planlı Dönemde Demir - Çelik Nihai Ürünleri üretiminde Gelişmeler

(Bin Ton)

Mallar	1962 (1)	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (4)	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (7)
		Plan hedefi (2)	Gerçeklenme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme tahmini (ö)	
Çubuk	220	310	488	17,3	580	720	8,1
Ağır profil	15	—	42	22,0	25	50	3,5
Hafif profil	35	145	88	20,3	100	170	14,1
Demiryolu malzemesi	14	&6	24	11,4	10	16	—7,7
Tel	42	49	67	9,5	108	92	6,5
Levha	4	17	28	47,6	30	115	32,6
Sıcak çekilmiş sac	21	---	99	36,5	120	117	3,4
Soğuk çekilmiş sac	—	72	80	—	120	200	20,3
Kaplamalı sac	—	—	—	—	40	30	—
Teneke	—	47	52	—	68	65	4,6
Dikişli boru	29	53	62	16,4	111	130	15,9
Dökme Boru	17	40	27	0,7	35	,—	---
Pik döküm	49	110	140	23,4	205	214 (a)	4,3(a)
Çelik döküm	4	4	6	14,9	35	18	17,7
Diğer döküm	1	1	6	43,1	14		
Özel çelik	27 (b) ¹	18	35	5,3	80	70	14,9
Dikişsiz boru		—			22		
T O P L A M	451	932	1246	22,5	1703	2007	9,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

'a) Pik döküm, dökme boru ve diğer dökümler dahildir.

(b) özel çelik diğer ürünlere paylaşılmıştır. Toplama dahil edilmiştir

TABLO : 339 — On Yıllık Dönemde Demir-Çelik Ürünleri Talebi (a)

	Bin Ton			Yıllık yüzde artış	
	1972	1977	1982	1977/72	1982/77
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yuvarlak (b)	700	1137	1657	10.2	78
Ağır profil (g)	67	112	132	10.8	3,3
Hafif profil (c)	205	417	696	15.3	10.3
Demiryolu malzemesi	27	47	60	11,7	5,0
Tel	96	188	317	14.6	110
Levha	130	260	454	149	11,8
Sıcak Çek. sac	180	350	599	14.2	113
Soğuk Çek. sac (f)	200	565	993	230	11,9
Galvanizli sac	30	48	78	99	10,2
Teneke	70	123	216	11.9	11,9
Dikişli boru	130	210	338	10,1	10.0
Dikişsiz boru	32	54	93	11.0	11.5
Özel çelik (d) (f)	100	265	567	23.3	14,7
Döküm	2132	389	729	10.9	13.4
TOPLAM	2198	4185	6929	137	10,6

(a) Bu tablodaki ayrıntı 10 yıl için verilebilmektedir.

(b) + 60 mm. hariç

(c) Yuvarlak hariç

(d) Makini yapıym ve taktan çelikleri, alaşımli, yüksek karbonlu, dövme, kütük v.b. gibi her türdeki ürünler olarak verilmiştir, Yan ürün şeklindeki özel çeliklerden, sadece yarı ürün olarak kullanılanlar veya ürün şekline getirilmeden tüketilenler dahil edilmiştir.

(e) Galvanizli sacların içindeki soğuk çekilmiş sac tutan soğuk çekilmiş saclardan düşünülmüştür. Diğer kaplamalı saclarda (Tenekeler hariç) bu kalemde gösterilmiştir.

(f) Manyetik saclar, soğuk çekilmiş saclara dahil ağıldır. Bu tür saclar özel çelikler içinde gösterilmiştir.

(g) + 60 mm. çaplı yuvarlaklar ile genişliği + 120 mm. lik lamalar, büyük kesitli çubuklar, kütük ve blumlar dahil edilmiştir.

(h) Pik borular, sfereo, temper v.b. ile her nevi pik ve çelik dökümler dahil edilmiştir.

TABLO : 340 — Uzun Dönemli Demir-Çelik Talebinin Ana Ürün Bölümlerine Göre Değişimi

	(Bm Ton)					
	1972	1977	1982	1987	1992	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Uzun hadde ürünleri	1 094	1 901	2 862	4 418	6 230	6 765
Yassı hadde ürünleri	740	1 556	2 678	4 879	7 400	8 800
Özel çelik	100	285	567	1 191	2 000	2 400
Çekme boru	32	54	93	150	210	250
Dökümler (Boru dahil)	232	389	729	1 314	1 060	2 285
TOPLAM	2 198	4 185	6 929	11 952	17 800	20 500

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

927. Demir - çelik sektörünün uzun dönemli gelişmesi sanayileşmenin ve özellikle yatırım malları sanayilerinin temel hammaddesi olması ve bu nedenle sanayileşmede kilit rolü bulunması gözönünde tutularak ele alınmıştır. Sanayileşmenin gelişmesine paralel olarak, özel çelik ve yassı hadde ürünlerinin toplam demir-çelik talebi içindeki paylarının hızla artması ve üretim bileşiminin bu yönde değişmesi beklenmektedir.

928. Çeşitli metaller ve petrokimya ürünleriyle ciddi rekabeti ve gelişen ikame malları karşısında demir ve çelik ürünlerinin tüketim alanlarında sürekli bir değişme görülmektedir. Buna rağmen, daha çok gemi sanayi ile boru hatları yapımında ve denizaltı sondaj çalışmalarındaki gelişmeler sonucu dünya demir-çelik dış ticaret hacminin hızla gelişmesi dikkat çekicidir. Türkiye'de talebin, uzun dönemde bu sanayilerin ve ayrıca inşaat sektörünün talebine bağlı olarak gelişmesi beklenmektedir.

929. Yeni strateji'de öngörülen hız ve yapıdaki sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için, demir-çelik ürün maliyetlerinin uluslararası alanda rekabet edebilir düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu sektör malları Avrupa Kömür ve Çelik Birliği kapsamında bulunmasına rağmen, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimiz açısından maliyetlerinin indirilmesi zorunludur. Bunun sonucunda bazı ürünler için uzun dönemde ihracat olanağı yaratılabilir,

930. Uzun dönemli bir perspektif içinde inşaatta kullanılan demirin kalitesinde iyileştirmeler yanında, mukavemet artıncı şekillendirmelerin yaygınlaştırılması gerekli görülmektedir, inşaat tekniğindeki gelişmeler, şehirleşme hızı, nüfus artış hızı ve gayrisafi milli hasılanın perspektif dönemdeki artış hızları dikkate alınarak, yuvarlak demir talebinin yıllık artış hızının önümüzdeki on yıl içinde ortalama yüzde 9 dolayında olacağı tahmin edilmiştir.

931. Hızlı sanayileşmenin ve özellikle yatırım malları sanayilerinin gelişmesine bağlı olarak hafif profil talebinin 1973 -1987 döneminde yılda ortalama yüzde 12 dolayında artması beklenmektedir. Ağır profilde talebin ikame mallarına dönüşmesi beklendiğinden, artış hızının aynı dönemde yılda ortalama yüzde 7,0 dolayında olacağı tahmin edilmiştir

932. Yassı ürün talebi, imalat sanayiinin çeşitli alt dallarının gelişmelerine göre tahmin edilmiştir. Sanayileşme yapısında yatırım malları yönünde öngörülen değişimler, uzun dönemde özel çelik ve döküm ile yassı hadde ürünleri talebinde önemli artışlar gerektirecektir. (Tablo 339, 340 ve 341).

TABLO : 341 — Talebin Bileşimi.

	1972	1977	1982	1987	1992	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Uzun hadde ürünü	49,8	45,4	41,3	37,0	35,0	33,0
Yassı hadde ürünü	33,7	37,2	33,6	40,6	41,5	43,0
Özel çelik	4,5	6,8	8,2	10,0	11,3	11,8
Çekme boru	1,4	1,3	1,4	1,2	1,2	1,2
Dökümler (Boru dahil)	10,6	9,3	10,5	11,0	11,0	11,0
TOPLAM	1000	1000	1000	1000	1000	1000

TABLO : 342 — Japonya ve Türkiye Demir Çelik Üretimi Özelliklerinin Gelişmesi

	JAPONYA			T Ü R K İ Y E		
	1960	1965	1972	1977	1982	1987
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Ham demir üretimi (.Milyon ton)	11	27	1,2	3,4	6,1	10,6
Yüksek fırın sayısı (Adet)	34	49	4	8	10	14
Ortalama fırın hacmi (M ³)	941	1 173	713	1 151	1 331	1 665
Kok kullanımı (Kg.) (a)	61f	507	800	650	500	450
Şarj içinde aglomere cevher oranı (Yüzde)	46,0	62,6	25,0 (b)	70,0(a)	80,0	95,0

Kaynak : Muhtelif U. N. Yayınları

(a) Ton Ham Demir başına

(b) Sinter

(c) Sinter ve Pellet

y-

TABLO : 343 — Ham Çelik Üretim Kapasitelerine Göre Çelik Tesisleri Sayısı (Adet)

Kapasiteler Milyon Ton/Yıl tesis		+10	8/10	6/8	4/6	3/4	2/3	1,5/2	1/1,5	0,5/1	0/0,5	Toplam	Yıllık üretim miktarı (Milyon Ton)
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
JAPONYA	1966	1	1	2	1	1	2	—	—	4	191	203	48
	1969	5	—	—	1	1	—	—	1	0	207	220	82
İTALYA	1966	—	1	—	—	—	—	—	2	1	92	96	14
	1969	1	—	—	—	—	—	1	1	1	109	113	15
İSPANYA	1966	—	—	—	—	—	—	—	2	1	113	116	4
	1969	—	—	—	—	—	—	1	1	1	116	119	6
İNGİLTERE	1966	—	—	—	—	4	4	1	—	3	15	29	25
	1969	1	—	—	—	1	—	—	—	—	24	26	27
FRANSA	1960	—	—	1	—	—	4	—	—	5	29	39	20
	1969	—	—	2	—	—	1	—	—	4	28	35	23
B. ALMANYA	1966	1	—	1	2	1	3	2	4	—	26	42	35
	1969	1	—	1	2	1	1	5	2	1	27	41	45
TÜRKİYE	1966	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	1,0
	1969	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	8	1,2
	1977	—	—	—	—	—	—	2	—	1	16	19	4,6
	1982	—	—	—	—	1	1	—	—	1	18	21	8,0
	1987	—	—	1	1	1	—	—	—	1	20	24	13,5

Kaynak ; Muhtelif U. N. Yayınları ve Devlet Planlama Teşkilâtı

933. Yukarıda belirtilen hedefler. maliyetler düşürülerek gerçekleştirilmesi için belirli verimlilik artışlarının sağlanması zorunlu görülmektedir. Bununla ilgili olarak yüksek fırınlara zenginleştirilmiş demir cevheri ⁽¹⁰⁸⁾ verilmesi ve birim hamdemir için kok kullanımında düzenli azaltmalar ⁽¹⁰⁹⁾ yapılması öngörülmüştür. Bu husus rtemlr - çelik sanayiinin verimliliklerini artırma yanında sınırlı arz olanakları açısından da zorunludur (Tablo 342 ve 343) Demir cevheri ve metalurjik taşkömürü talepleri Tablo 344 ve 345 de gösterilmiştir.

TABLO : 344 — Demir Cevheri Talebi

	(Milyon Ton, Yüzde 68 Fe muhtevası)				
	1977	1962	1987	1992	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Erdemir	2,2	4,5	7,0	8,0	8,0
İsdemir	2,8	5,4	7,0	8,0	8,0
IV. Tesis	—	—	3,5	7,0	10,0
Karabük	1,2	1,4			
Diğerleri	0,3	1,0	1,3	2,0	4,0
TOPLAM	6,5	12,3	18,8	25,0	30,0

TABLO : 345 — Metalurjik Taşkömür Talebi

	(Milyon Ton)				
	1977 (a)	1982 (b)	1987 (b)	1992 (b)	1995 (b)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Erdemir	1,5	2,0	3,0	3,5	3,5
İsdemir	1,7	2,7	3,0	3,5	3,5
IV. Tesis	—	—	1,7	3,0	4,0
Karabük	0,9	1,0	...	...	...
Diğerleri	0,5	0,2	0,9	1,0	1,5
TOPLAM	4,3	5,9	8,2	11,0	12,5

(a.) Yüzde 9 küllü

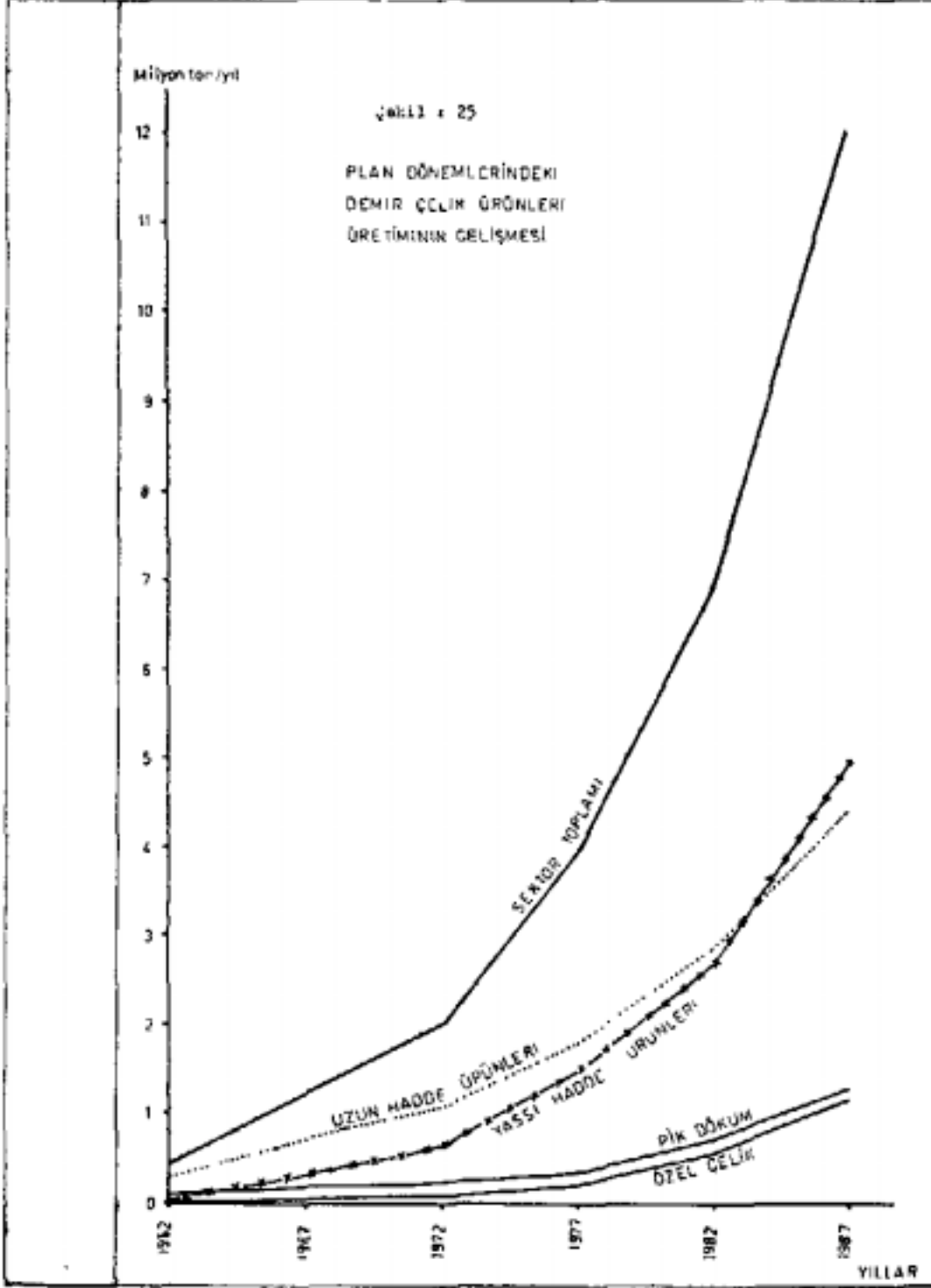
(b.) Yüzde 8 küllü

⁽¹⁰⁸⁾ Demir cevherinin pellet veya sinter gibi aglomerasyon ürünlerini kullanmak suretiyle yüksekfırın şarjının ortalama yüzde 68 (Fe) üzerinden yapılması öngörülmüştür

⁽¹⁰⁹⁾ 1972 de 800 kg, 1977 de 650 kg. 1982 de 600 kg. kok/ton hamdemir hedef alınmıştır.

Şekil : 25

934. Son on yıllık dönemde hızla gelişen oksijenle çelik üretiminin uzun dönemde yerini koruması beklenmektedir, özellikle, elektrik enerjisi üretim maliyetlerinin yüksek oluşu, elektrikle çelik üretimini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu darboğazın 1982 yılından sonra nisbeten kaldırılacağı tahmin edilebilir. Çelik teknolojisindeki hızlı gelişmeler ile özellikle, ön redükleme usulleri ile yeni hafif alaşımlı özel çelik üretmek; ileride kurulacak demir - çelik tesislerinin özelliklerini büyük ölçüde etkileyecektir. Bu nedenle yeni tesisler kurma durumunda olan Türkiye'nin, bu teknolojik gelişmeyi yakından araştırması ve izlemesi gerekmektedir (Tablo 346).

TABLO : 346 — Üretim Programlaması (Sektör İçi genel denge) (a)
(Bin Ton)

	1972 (e)	1977	1982	1987
	(1)	(2)	(3)	(4)
Elektrik çeliği	235,0	324,0	700,0	1 450,0
Oksijen çeliği	250,0	3 535,0	6 635 0	11 890 0
SM çeliği	635,0	700,0	700,0	700,0
Toplam ham çelik	1 750,0 (c)	4 560,0	8 035,0	14 040,0
Ham demir	1 130,0	3 410,0	6 088,0	10 564,0
Döküm piki	244,0	362,0	603,0	1 204,0
Döküm çeliği	17,5	45,0	95,0	2 100
Hadde ürünleri (d)	1 400,0	3 567,0	6 200,0	10 638,0
Pik döküm	232,0	344,0	634,0	1 144,0
Çelik döküm	17,5	45,0	05,0	210,0
Ürün toplamı	1 649,5	3 956,0	6 929,0	11 952,0

- (a) Talep tahminleri 1995 yılına kadar uzatılmış, ancak üretim teknolojisindeki değişimler nedeniyle üretim programlaması 1987 yılından öteye götürülememiştir. Üretim, programlarının düzenlenmesinde tamir ve bakım, gibi durumların dengelenmesini sağlamak üzere, üretim kapasitelerinde talebin üzerinde seçimler yapılmıştır.
- (b) Siemens-Martin çeliği üretiminin uzun dönemli gelişmesi; proje bazındaki değerlendirmelere göre, oksijen çeliği üretimine dönüşebilir,
- (c) Ham çelik miktarları; nihai Ürünler üretim programı için gerekli dengelemenin yapılmasında kullanılmaktadır. Üretim gerçekleşme miktarı 1401 bin tondur.
- (d) Özel çelik dahildir.
- (e) Denge değerleri olup, gerçekleşme değerlerinden farklı olabilirler.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

935. Özellikle, Planlı dönemde Türkiye'nin çelik üretim ve tüketiminde önemli ilerlemeler meydana gelmiştir. Bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak; üretim Tablo 347 de, tüketim ise Tablo 348 de verilmektedir,

936. Fert basma ham çelik tüketiminde (Tablo 349). 1971 yılı için görülen genel azalmalar, 1970 yılında batı ülkelerindeki genel ekonomik durgunluk ile ilgilidir. 1977 ve 1982 yılları için Türkiye'de öngörülen yüksek üretim artış hızına rağmen, nüfus artışının yüksek olması nedeniyle fert başına tüketim miktarındaki artış düşük kalmaktadır.

TABLO : 347 — Bazı Ülkelerde Ham. Çelik Üretiminin Gelişmesi

	(Bin Ton)					
	Üretim miktarlarına göre sıralama					
	1937	1970	Endeks 1970 (1937:100)	Artış hızlarına göre sıralama	1937	1970
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
1. G. Afrika	360	4 740	1 316,7	14	11	13
2. Çin Halk Cum.	454	18 000	3 964,7	6	10	4
3. Hindistan	910	6 265	688,5	18	8	11
4. Japonya	5 801	93 322	1 608,7	12	3	3
5. Brezilya	76	5 412	7 121,1	i	16	12
8. Şili	19	605	3 184,2	8	18	21
7. Arjantin	2	1 823	91 250,0	3	20	17
8. Meksika	106	3 856	3 637,8	7	15	15
9. ABD	53 242	119 140	223,8	22	1	1
10. Kanada	1 452	11 200	771,3	17	7	8
11. Avusturya	650	3 879	596,8	20	9	14
12. Finlandiya	43	1 159	2 435,4	10	17	20
13. Yunanistan	10	210	2 100,0	11	19	22
14. italya	2 087	17 277	827,9	15	5	5
15. ispanya	166	7 400	4 457,6	5	14	9
16. Yugoslavya	169	2 228	1 318,3	13	13	16
17. SSCB	17 730	115 837	653,3	19	2	2
13. Romanya	237	6 517	2 749,8	9	12	10
19. Polonya	1 448	11 749	811,3	16	6	6
20. Çekoslovakya	2 300	11 480	499,1	21	4	7
21. Bulgaristan	—	1 800	—	1	21	18
22. Türkiye	37(a)	1 520	—	2	22	19

Kaynak : U. N. Çelik Komitesi Yayınları ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri 1939 yılında üretime başlamış olup, 1940 yılı ham çelik üretimi 37 404 ton idi.

TABLO : 348 — Bazı Ülkelerde Ham Çelik Eş Değeri Olarak Tüketimin Gelişmesi

(1000 Ton)

	1938	1970	Endeks 1970 (1038:100) %	Endekse göre sıralama	Tüketime göre sıralama	
	(1)	(2)	(3)	(4)	1938 (5)	1970 (6)
1. Avustralya	1 424	6 138	431.0	25	10	15
2. Çin Halk Cumhuriyeti	1 267	21 058	1 662.0	5	11	8
3. Hindistan	1 237	6 435	519.9	23	12	14
4. Japonya	5 929	69 882	1 178.7	9	5	3
5. Güney Afrika	919	4 783	520.4	22	14	17
6. Arjantin	635	3 286	472.8	24	15	20
7. Brezilya	328	6 888	1 856.1	4	21	16
8. Şili	138	795	576.1	19	27	28
9. Kolombiya	89	685	769.6	14	30	29
10. Meksika	205	4 168	2 033.2	3	23	18
11. Venezüella	129	1 614	1 251.2	6	28	26
12. ABD	40 436	127 304	314.8	28	1	1
13. Kanada	1443	12 198	845.3	13	9	9
14. Avusturya	465	2 836	609.9	17	16	22
15. Yunanistan	170	643	378.2	27	25	30
16. İtalya	2 280	21 112	925.9	12	7	7
17. Finlandiya	539	1 885	556.0	20	20	24
18. İspanya	377	9 323	2 472.9	1	19	U
19. Portekiz	172	896	520.9	21	24	?7
20. İsviçre	436	2 977	682.8	15	17	21
21. Yugoslavya	261	3 422	1 311.1	7	22	19
22. Bulgaristan	100	2 320	2 320.0	2	29	23
23. Romanya	427	6 514	1 525.5	6	18	11
24. Polonya	1 040	11 662	1 123.2	10	13	10
25. Çekoslovakya	1 452	8 837	608.6	18	8	12
26. S.S.C.B.	17 523	110 234	629.1	16	3	2
27. Fransa	5 457	23 236	425.8	26	6	6
28. Batı Almanya	....	40 602	....	....	2	4
29. Türkiye	164	1 708	1 041.4	11	26	25
30. İngiltere	10 921	25 511	233.6	29	4	5

Kaynak: The Steel Market in 1971, N. N. Economic Commission for Europe

TABLO : 349 — Çeşitli Ülkelerde Fert Başına Ham, Çelik. Tüketimi

	(Kg. /Kişi)						
	1935	1950	1960	1969	1971	1977	1982
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1. İtalya	52	63	186	325	358	—	—
2. İspanya	16	32	60	187	276 (d)	370 (b)	480 (c)
3. Yugoslavya	17	37	92	167	201	—	—
4. Japonya	84	58	209	602	551	—	—
5. Yunanistan	24	30	49	80	72	—	—
6. Bulgaristan	...	21	110	253	273	—	—
7. ABD	314	367	497	682	617	—	—
8. Fransa	132	156	300	444	421	—	—
9. Almanya	...	205	027	663	571	—	—
10. Türkiye	10	16	22	47	58(a)	107	166

Kaynak : U.N. Economic Commission For Europe, 1971 ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1972 Yılı

(b) 1975 Yılı

(c) 1980 Yılı

(d) 1970 Yılı

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

937. Üçüncü Plan'ın demir çelik sektörü ile ilgili büyüklüklerinin tespitinde, (i) Mevcut 1,3 milyon ton hamdemir üretim kapasiteli 4 yüksek fırına ek olarak, inşaatı devam eden 1,2 milyon tonluk 2 yüksek fırının 1974 yılı Ekim ayında işletmeye geçirilmesi, (ii) 6,0 milyon ton üretim kapasiteli yeni 5 yüksek fırının inşaatının başlaması, (iii) Yeni fırınlardan birinin 1977 yılında İskenderun'da ve diğerinin 1975 yılı başında Ereğli'de üretime başlaması, (iv) Yeni elektrikli çelik üretim tesislerinin kurulmasında kapasite seçimi ve özel çelik Üretimine elverişlilik üzerinde önemle durulması ve fırın sayısının 1977 yılında 19 u geçmemesi, (v) Yüksek fırınlara şarj edilen demir cevherinin ortalama yüzde 62 Fe ihtiva etmesi, (vi) ton hamdemir üretimi için 1977 yılında ortalama 650 kg. ve 1982 yılında 500 kg. kok kullanılması, (vii) yeni yüksek fırınların en az 2000 m³ hacimle seçilmesi, (viii) 1988 lerde demir çelik ürünlerinde uluslararası fiyat düzeyine ulaşılması, (ix) inşaat demiri biçim ve niteliğinin geliştirilmesi. (x) 1987 yılında in milyon ton dolayında ham çelik üretimi yapacak yeni bir tesisin projesinin hazırlanması ve alt-yapı inşaatlarına geçilmesi esas alınmıştır.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

938. Üçüncü Plan döneminde toplam talebin yılda ortalama yüzde 14,7 artacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, yassı hadde ürünleri talebinin, uzun hadde ürünleri talebine oranla daha yüksek bir hızla artması beklenmektedir, özel alaşımlı çelik talebinin ise yılda ortalama yüzde 27,8 gibi hızlı bir gelişme göstereceği hesaplanmıştır.

939. Başta alaşımlı çelikler olmak üzere, soğuk çekilmiş saclar ve çelik ürünleri talebinin en yüksek artışı göstereceği ve bunların yanında yüksek karbonlu özel çelikler ile tel ve hafif profil talebinin sektör ortalamasının üzerinde gelişeceği tahmin edilmektedir.

940. Üçüncü Plan döneminde yurtiçi talebin en düşük artış göstermesi beklenen ürünleri ağır profil, demiryolu malzemesi ve çubuklar olmaktadır (Tablo 350 ve 351).

941. 1973 - 1974 yıllarında yurtiçi talebin karşılanmasında ithalatın önemi artacak, daha sonra, yerli üretim olanaklarının gelişmesiyle ithalat hızla azalacaktır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

942. Üçüncü Plan döneminde demir-çelik ürünlerinde ihracat önem taşımamaktadır.

TABLO : 350 — Demir Çelik Sanayii Ürünleri Yurtiçi Talebi

Miktar : (Bin ton)
Değer : 1871 fiyatları ile
Milyon TL

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Yuvarlak	458	1 145	700	1 750	8,9	1 137	2 808	9,9
Hafif profil	42	118	205	574	37,2	417	1 231	16,5
Ağır profil	90	255	67	190	— 5,7	112	321	11,1
Demiryolu malzemesi	8	24	27	81	27,5	47	140	11,0
Tel	67	302	95	428	7,2	188	846	14,6
Levha	39	156	130	520	27,1	260	1 086	15,9
Sıcak çekilmiş .aac	100	450	180	810	12,5	350	1 573	14,2
Soğuk çekilmîg sac	76	342	200	900	21,4	565	2 536	23,0
Kaplamalı sac	14	70	30	150	16,5	48	240	9,9
Teneke	50	263	70	368	6,9	123	646	11,9
Dikişli boru	66	297	130	585	14,5	210	945	10,1
Dikişsiz boru (b)	22	110	32	160	7,8	54	243	8,7
Yükselt karbonlu özel çelik	61 (c)	397 (c)	58	270	10,4 (c)	135	600	17,3
Alaşımli özel çelik (a)	—	—	34	340	—	137	1 160	27,8
Manyetik sac	—	—	8	40	—	13	65	10,2
Pik döküm	145	435	214	642	8,1	344	1 035	10,0
Çelik döküm	8	24	18	54	17,6	45	135	20,3
TOPLAM	1 267	4 388	2 198	7 362	12,4	4 185	15 610	14,7

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Alaşımli özel çeliğin toplam, çelik içindeki payı yüzde 1,7 dir. Toplam özel çelik içindeki payı ise yüzde 36 dir. Birinci oranı 1977 de 3,1 ve 1988 de 5.5 olacağı, İkinci oranın ise 1977 de 45 ve 1982 de 60 olması beklenmektedir.

(b) Çekme boru fabrikası 1974 de ithalâtı önlemektedir.

(c) Özel çelik toplamı için verilmiştir.

TABLO : 351 — Demir Çelik Sanayii Yan Ürünleri Yurt içi Talebi

Miktar : Bin Ton

Mallar	1967	1072	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Haon demir	—	1 636	—	3 407	15,8
Döküm piki	167	244	7,9	362	8,2
Çelik piki	—	1 391	—	3 021	16,6
Ham çelik	—	2 219	—	4 560	15,5
Döküm çeliği	—	18	—	45	20,1
Haddelenecek Özel çelik	—	88	—	325	29,9
Uzun hadde için ham çelik	—	1 279	—	2 115	10,8
Yassı hadde için ham çelik	—	834	—	1 975	18,7
ÜRÜN TOPLAMI	1 267	2 198	11,6	4 165	13,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.

2. ÜRETİM:

943. Üçüncü Plan döneminde demir çelik ürünleri üretiminin yılda ortalama yüzde 15,9 artması öngörülmüştür. Aynı dönemde hamdemir üretiminin yılda ortalama yüzde 24, ham çelik üretiminin yüzde 26, yassı hadde üretimi için gerekli ham çelik üretiminin yüzde 19, uzun hadde ürünleri üretimi için gerekli ham çelik üretiminin yüzde 36 oranında artması hedef alınmıştır. Bu hedefe ulaşıldığında, ithalata dayalı uzun hadde ürünleri talebi yurtiçi üretimle karşılanacaktır, iç talepteki önceliklere uygun olarak alaşımli özel çelik, soğuk çekilmig sac ve çelik döküm ürünleri üretim artışlarının, genel sektör ortalama artışlarının üzerinde gelişme gösterecekleri tahmin edilmektedir. Bu durum, yeni üretime geçecek tesislerin haddeme ve döküm birimlerini de kapsamasından ileri gelmektedir. Sektörün alt bölümleri itibariyle üretim hedefleri Tablo 352 ve 353 de verilmiştir.

3. İTHALAT:

944. Üçüncü Plan döneminde, yapılan talep ve üretim tahminlerine göre, bu sektörde toplam olarak 10 milyar 733 milyon TL. lık İthalat yapılması gerektiği hesaplanmıştır. Bu ithalatın içindeki nihai ürünler payının yüzde 32 yi bulacağı tahmin edilmektedir. Sektörün ithalât durumu Tablo 354 ve 355 de verilmiştir.

TABLO :352 — Demir Çelik Ürünleri Üretimi

Miktar : (Bin ton)
Değer : 1971 fiyatları üe
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü plan yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Yuvarlak	488	1 220	720	1 800	1,8	1 077	2 690	49,4	8,4
Ağır profil	42	120	50	113	3,6	95	271	89,5	13,6
Hafif profil	88	246	170	476	14,1	386	1 081	127,1	17,8
Demiryolu malzemesi	24	72	16	48	— 7,8	40	120	150,0	20,1
Tel	67	302	92	414	6,5	188	846	104,3	15,4
Levha	28	112	115	460	32,6	244	976	112,2	16,3
Sıcak çekilmiş sac	99	446	117	527	3,4	325	1 463	177,6	22,7
Soğuk çekilmiş sac	80	360	200	900	20,3	539	2 426	169,6	22,0
Kaplamalı sac	„	—	30	150	—	45	240	60,0	9,9
Teneke	52	273	65	341	4,6	123	646	89,4	13,6
Dikişli boru	62	279	130	585	15,9	210	945	61,5	10,1
Dikişsiz boru	—	—	—	—	—	54	243	—	—
Yüksek karbonlu özel çelik	35 (a)	228 (a)	45	205	14,8 (a)	110	500	143,9	19,5
Alaşımli özet çelik	—	—	25	250	—	115	960	284,0	3Ü. 9
Manyetik sac	—	—	—	—	—	13	65	—	—
Pik dökümler	173	438	214	642	7,9	344	1 035	61,2	10,0
Çelik dökümler	8	24	18	54	17,5	45	135	150,0	20,1
ÜRÜNLER TOPLAMI	1 247	4 120	2 007	6 995	11,1	3 956	14 642	109,3	13,9
YARI ÜRÜNLER. TOPLAMI (b)	—	749	—	889	3,5	—	1 239	39,4	6,9
SEKTÖR TOPLAMI	—	4 869	—	7 884	10,1	—	15 881	101,4	15,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Özel çelik toplamı verilmiştir,

(b) Entegre tesislerden sektör içi diğer kuruluşlara, sevkedilen yarı ürünlerinin değerini göstermektedir.

TABLO : 353 — Demir Çelik Yarı Ürünleri Üretimi

Miktar : Bin Ton

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ham demir	1 069	1 180	2,0	3 410	23,6
Döküm piki	150	236	9,5	341	9,2
Çelik piki	—	944	—	2 069	17,0
Ham çelik	1 120	1 401	4,6	4 580	2R6
Döküo çeliği	—	18	—	45	20,3
Haddelenecek özel çelik	—	88	—	326	20,8
Yassı hadde için .ham çelik	—	824	—	1 975	19,1
Uzun hadde için ham çelik	—	482	—	2 259	36,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 354 — Demir Çelik Ürünleri İthalâtı

Miktar : Bin ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. CİF

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Yuvarlak	9	23	20	50	16,8	60	175	28,4
Ağır profil	6	17	17	47	22,5	18	50	1,2
Hafif profil	11	31	42	126	32,4	31	94	— 5,7
Demir yolu malzemesi	4	12	11	33	22,4	7	20	—9,5
Tel	—	1	3	14	695	—	—	—
Levha	8	32	15	60	13,4	16	75	4,6
Sıcak çekilmiş sac	2	9	63	283	99,2	25	110	— 17,4
Soğuk çekilmiş sac	—	—	—	—	—	25	110	—
Teneke	2	11	5	27	19,7	—	—	—
Kaplamalı sac	14	30	—	—	—	—	—	—
Dikişsiz boru	22	110	32	160	7,8	—	—	—
Yüksek karbonlu özel çelik	—	—	13	65	—	25	100	9,0
Alaşımlı özel çelik	26 (a)	169 (a)	9	90	2,9 (a)	22	200	11,3
Manyetik sac	—	—	8	40	—	—	—	—
Dikişli boru	3	6	—	—	—	—	—	—
Ürünler toplamı	107	451	241	995	17,1	229	934	— 1,3

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı
(a) Toplam özel çelik içindir.

TABLO : 355 — Demir Çelik Ürünleri ithalâtı

Miktar; Bin ton
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. CIF

Mallar	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Döküm piki	21	32	8	12	— 17,8	44	64	40,6
Yassı için yan ürün (a)	3	7	10	23	26,8	—	—	—
Uzun için yan ürün (a)	130	260	797	1 594	43,7	—	—	—
Toplam	154	299	815	1 629	40,3	44	66	— 47,4
Ürün toplamı	110	451	241	995	17,2	229	934	— 1,3
Sektör toplamı	264	740	1 056	2 624	28,9	273	1 000	— 17,6

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Ham çelik eşdeğeri olarak

4. YATIRIMLAR :

945. Üçüncü Planda demir çelik sektörünü toplam olarak 16,4 milyar TL. lık yatırımın yapılması öngörülmüştür (Tablo 556). Bu, 1963-72 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde 1971 yılı fiyatlarıyla demir çelik sektöründe yapılan toplam 10,8 milyar TL. lık yatırıma göre yüzde 42,3 oranında bir artış ifade etmektedir. Yatırımlar sırayla çelik tesisleri, ham demir tesisleri, atıl kapasiteler dikkate alınarak haddehaneler ve ham madde Hazırlama tesislerinde yoğunlaştırılacaktır.

TABLO; 356 — Demir Çelik Sanayii Yatırımları

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi Gerçekleşme	İkinci Plan dönemi Gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırım	4 337	5 604,0	15 400

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

946. Bu yatırımlarla iskenderun yeni tesis ve tevaiatı basta olmak üzere, Erdemir II. ve III. fırın tevsiyatları, Karabük'te prodüktiviteyi artırıcı yatırımlar, Kırıkkale Çelik Fabrikasının rasyonel işletme düzenine kavuşturulması ve ayrıca Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu tarafından 200 bin ton/yıl ham çelik kapasiteli yeni bir elektrikle çelik üretimi tesisinin inşa edilmesi öngörülmüştür, özel kesim elindeki elektrik fırınlarında kapasite kullanım oranlarının artırılmasını sağlayacak yatırımların gerçekleştirilmesi ve sünger demir projelerinin çelik tesisleriyle entegrasyonunun sağlanması beklenmektedir, özel haddehanelerin entegrasyona gitmesi ve modernleştirilmeleri, dökümhanelerin modern üretim programlarına kavuşturulmak suretiyle fabrikasyon şekli üretime geçirilecekleri tahmin edilmektedir. Mevcut tesislere ek olarak yeniden yatırıma bağlanacak 1 adet yüksek fırınla 1983 yılına kadar talebin karşılanması mümkün olmaktadır. Ayrıca, gerek yerli hammadde ve gerekse altyapı kolaylıklarındaki gelişmeler ile demir çelik üretim teknolojisindeki değişimler de yakından izlenerek yeni bir demir çelik tesisinin yeri, üretim karakteristikleri ve üretim teknolojisi seçimleri 1975 - 76 yıllarında yapılacak ve üçüncü planın son yılında tesisin inşaatına geçilebilecektir.

947. Erdemir, üçüncü fırını 1970 -1980 yıllarında işletmeye konacak şekilde planlanacaktır. Bununla ilgili proje çalışmalarını 1974 -1976 de bitirilebilecek, yeni tevsi yatırımlarına 1975 - 76 yıllarında geçilebilecektir, iskenderun tesislerindeki ham demir üretim kapasitesi, 1977 yılında üç yüksek fırınla 2,7 milyon tonu ve daha sonra eklenecek dördüncü fırınla 1982 yılında 4 milyon tonu aşacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

948. (1) Türkiye Demir Çelik işletmeleri demir ve çelik tesislerinin ürün, teknoloji ve yer seçiminde gerekli koordinasyonu sağlayacak; hammadde, yarı ürün ve nihai ürün alış verişini rasyonel bir şekilde koordine edecek şekilde yeniden örgütlendirilecektir.

(2) Kaynakların rasyonel dağıtımı ve ileride doğabilecek darboğazların önceden görülerek giderilmelerini sağlamak üzere demir çelik sektöründe, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığın koyduğu aşamalara da uygunluk sağlayacak biçimde bir ana plan yapılacaktır. Bu ana plan; demir çelik sektöründe üretim, teknoloji ve verimlilik hedeflerini belirleyecek ve dinamik bir yaklaşımla düzenlenecektir. Sektördeki tesislerin bu ana plan çerçevesinde yer alan uzun vadeli planlara göre geliştirilmesi sağlanacaktır.

(3) Yeni yatırım kararları ve bunlara ait teknoloji, ürün ve yer seçimleri demir çelik ana planı çerçevesinde dinamik bir metotla programlaştırılacaktır.

(4) Demir çelik sektörünü ilgilendiren üretim teknolojisi, ürün ve pazar araştırmaları merkezi bir sistem içinde örgütlendirilecek ve hızlandırılacaktır.

(5) Proje arşivi, çizimi ve imalat programları hazırlama faaliyetleri sektörde yapılacak yeni yatırımlardaki yerli imalat payının artırılmasını sağlayacak biçimde merkezi bir sistem içinde geliştirilecektir.

(6) Türkiye çapında mevcut demir çelik üretim kapasitesinin: en yararlı bir şekilde kullanılmasını sağlayacak izleme ve uygulama sistemi kurulacaktır.

(7) Planda öngörülen üretim hedeflerine ulaşabilmek için işletmelerde verimliliği artırıcı yatırımlara öncelik verilecektir.

(8) Elektrikli çelik üretim tesislerinde atıl kapasite yaratılmaması için ufak kapasiteli yeni tesislerin kurulması desteklenmeyecektir. Bunun yanında hurda ikamesi sağlayıcı ön redüklenmiş cevher kullanan üretim tesisleri teşvik edilecektir.

DEMİR DIŞI METALLER

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

919. Birinci Plan döneminde metalürji sanayii toplu halde ele alınmış, İkinci Planda ise Demir Çelik ve Demir Dışı Metaller sektörü olarak ayrı ayrı incelenmiştir. Flaalı dönemde demir dışı metal sanayilerinde oldukça hızlı bir gelişme sağlanmış, ancak geçen on yıl içinde temel metal sanayileri öngörülen üretim kapasiteleriyle kurulamamıştır.

950. Planlı dönemde bakırın tamamen rafinasyonu, blister bakırın ihracat yerine elektrik makinaları sanayiinde değerlendirilmesi, ferrokrom basta olmak üzere ferromangan, çinko, kurgun ve alüminyum üretimlerine başlanması hedeflerine ulaşılamamıştır. Metal üretiminin öngörülen hedeflere ulaştırılamaması ve yeterli ölçüde ithalât yapılamaması dolayısıyla, iç piyasada metal fiyatları genellikle dünya fiyatlarından yüksek düzeylerde kalmıştır. Metalürji projelerinin geri kalmalarında maden kaynaklarının zamanında işletmeye alınamamasının da etkileri vardır, öte yandan, dış kredilerin zamanında sağlanmaması, yapılabirlikleri ortaya konmuş birçok tesisin tamamlanmasını veya inşaatına başlanmasını geciktirmiştir. Demir dışı metaller sektöründeki üretim, ihracat ve ithalat gelişmeleri Tablo 357 de toplu olarak gösterilmiştir.

TABLO : 357 — Planlı Dönemde Demir Dışı Metaller Sanayiinde Gelişmeler (1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1962 (1)	1867 (2)	Birinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1972 (4)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Üretim	560,0	1 030,6	13,0	1 794,1	11,7
İhracat	117,6	266,8	17,8	147,0	— 11,2
İthalat	168,2	274,8	10,3	445,7	10,2

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilatı

951. Planlı dönemde Demir Dışı Metaller Sektöründe üretim plan hedeflerinin gerisinde olmakla birlikte, büyük bir artış göstermiş, yurtiçi talebin hızlı artışı, ihracatı olumsuz yönde etkilemiş ve ihracatta gelişme sağlanamamıştır. Planlı dönemde, metallerin üretimindeki gelişmeler Tablo 358 de görülmektedir. Planlı döneme geçişte, blister bakırın yurt içi talebinin yüzde 20 si elektrolitik hale getirilmekteydi. Planlı dönemde bu oranın yüzde 100 e ulaşması öngörülmüşken, 10 yıllık gelişme sonunda elektrolitik bakır oranı ancak yüzde 50 ye yükselmiştir. Bunun yanında, civa üretiminde plan hedeflerine ulaşılmıştır.

952. Birinci Plan döneminde bakır, alüminyum ve einko-kurşun metal nihai ürünleri üretiminde hedefleri ağan bir gerçekleşme olmuş, İkinci Planda ise temel metalürji tesislerinin kurulması öngörüldüğü halde yatırımların zamanında gerçekleştirilememesi sonucu hemen hemen bütün metallerde (Civa ve antimuan hariç) geri kalınmıştır

TABLO : 358 — Planlı Dönemde Demir Dışı Metaller Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Mallar	1967				1972		(Bin Ton) İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962	Plan hedefi	Gerçekleşme	Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
YARI ÜRÜNLER	—	—	—	—	—	(231,4)	—
Birincil ham alüminyum	—	—	—	—	25,0	—	—
Birincil rafine bakır	25,8	—	25,4	— 0,3	58,0	20,0	— 4,7
Ham kurgun-	1,1	—	4,0	29,5	2,5	4,0	0,0
Cıva	0,09	0,114	0,14	9,2	0,39	0,4	23,3
Regulus antimuan	—	—	—	—	—	0,35	—
Ferro krom	—	—	8,5	—	20,0	10,0	3,3
ÜRÜNLER	—	—	—	—	—	(1 562,7)	—
<i>Alüminyum. :</i>							
Yassı hadde ürünleri (Levha, şerit, folyo)	2,6(a)	—	10,0 (a)	30,9 (b)	32,0 (a)	9,4	21,0 (b)
Çekme ürünleri (Profil, çubuk, boru)	—	—	—	—	—	5,7	—
Filmaşın (Tel)	—	—	—	—	—	9,0	—
Döküm	—	—	—	—	—	1,9	—

TABLO : 358 — (Devamı)

Mallar	1 9 6 7			Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962 (1)	Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme tahmini (6)	
<i>Bakır :</i>							
Yassı hadde ürünleri (Levha, gerit, bant)	14,3	18,7	10,0	— 6,9	230	3,0	— 21,4
Çekme Ürünleri (Çubuk, profü, boru)	2,6	5,4	3,0	2,9	9,5	0,8	— 23,3
Tel	3,2	9,6	5,3	10,6	10,0	9,5	12,4
<i>Pirinç :</i>							
Yaası hadde ürünleri (Levha, şerit, bant)	—	—	—	—	—	5,5	—
Çekme ürünleri (Çubuk, profil, boru)	—	—	—	—	—	6,5	—
	—	—	—	—	—	0,25	—
<i>Kurgun (d)</i>							
Boru	2,0	—	6,5	26,6 (b)	13,0	0,35	—
Levha, şerit	—	—	—	—	—	0,05	—
<i>Çinko :</i>							
Levha	—	—	4,0	—	—	2,5	- 0,0 (b)
Pres döküm	—	—	—	—	—	0,5	—
TOPLAM (1971 fiyatı ile milyon TL)	560,0	756,0	1030,6		2124,0	1794,1	
Üretimin talebi karşılama oranı (Yüzde):			106,5	—		97,1	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Toplam alüminyum ürünleri miktarı

(b) Ürün toplamı artış hızı

(c) Toplam, kurşun ürünleri miktarı

(d) Kapsam farklılaşmasından dolayı üretim 1972 yılında, düşmektedir. Gerçekte düşüş söz konusu değildir. 1972 yılında önceki yıllardan farklı olarak Akü sanayinde kullanılıp hurdaya ayrılmış olan kurşun tekrar kullanılırken, üretim içinde kabul edilmemektedir

(e) Toplam çinko ürünleri miktarı..

953. Birinci Plan dönemi ortalarında yükselen dünya bakır fiyatları, yurt içi blister bakır tüketimini azaltırken, ihracatta belirli bir artışa yol açmıştır, İkinci Plan döneminde bu artış; arz tıkanıkları ve iç talebin artışı nedeniyle devam etmemiştir. Bakır, ferrokrom ve cıva bu sektörün başlıca ihraç ürünleri olmuştur.

954. Son on yıllık dönemde, sektörde kullanılan üretim teknolojisinde önemli bir değişiklik olmamış, işletmeler yine küçük kapasiteler şeklinde üretimlerini devam ettirmişlerdir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ:

935. Dünya metalürji üretim değeri 1968 yılında (Demir-çelik hariç) 321 milyar TL. idi. Bu değer 2 000 yılında 1400-2800 milyar TL. arasında bir düzeye ulaşacağı tahmin edilmektedir ⁽¹¹⁰⁾. Bu gelişme, 30 yıllık bir dönemde metal talebinin 4-9 katı artacağını ifade etmektedir. Başlıca metallerin bu değer içindeki paylarında beklenen gelişmeler Tablo 359 da verilmektedir.

TABLO : 359 — Dünya Metal Üretiminin Bileşimi (% olarak)

	1968 yılı (1)	2000 Yılı		
		Alt (2)	Üst (3)	Sınırlar (4)
Bakır	36,6	36,4	—	34,8
Alüminyum	24,9	44,3	—	61,3
Çinko	6,9	3,8	—	4,5
Titanyum (Metal ve metal olmaya)	6,0	4,0	—	4,7
Altın	5,5	3,4	—	2,7
Kurşun	4,4	1,4	—	1,0
Kalay	3,9	1,2	—	1,1
Gümüş	3,5	1,3	—	1,6
Platin grubu	3,1	2,3	—	1,8
Magnezyum	2,4	0,9	—	0,8
Cıva	0,9	0,3	—	0,5
Diğerleri	1,7	1,2	—	15,2
TOPLAM	100,0	100,0	—	100,0

Kaynak : *Metals Weeks*, 4/1/1971.

956. Uzun dönemli sanayileşme amacına ulaşabilmek için öncelikle yerli doğal kaynakların değerlendirilmesi zorunlu bulunmaktadır. Bu değerlendirme maden işletmelerinin metalürji ve diğer imalat sanayii projeleri ile entegrasyonu yönünde olacaktır.

957. Metal üreten tesislerin uzun dönemli hammadde ihtiyaçlarının karşılanması; Üçüncü Plan döneminde maden aramalarına ağırlık verilmesine bağlı bulunmaktadır. Bakır, alüminyum, kurşun, çinko, tungsten, gümüş, altın, eiva, antıman ve kadmiyum maden rezervleri Üçüncü Plan döneminde metal üretimine geçme olanağı yaratmaktadır. Demir alaşımlarından ferrokrom ve ferrosilisyum üretimi uzun dönemde hızla artırılacaktır. Metalürji sanayilerinin geliştirilebilmesi için

⁽¹¹⁰⁾ *Metals Week*, 4/1/1971.

elektrik enerjisinin ucuz, düzenli ve yeterli miktarda sağlanması, bunun yanında diğer girdilerin üzerinde de önemle durulması gerekmektedir. Bu sağlanmadığı takdirde madenlerin sadece zengin tenörlü kısımlarının işletilmesine gidilecek, bu ise madenlerin ekonomik olmıyan şekilde istismarına yol açacaktır.

958. Başlıca gelişme bakır ve alüminyumda olmakla birlikte uzun dönemde, özellikle tungsten, nikel, antimon ve cıva metallerinin ihracata dönük ve uluslararası önem kazanacak ölçüde geliştirilmesi mümkün görülmektedir. Uzun dönemde Demir Dışı Metaller Sektöründe beklenen gelişmeler Tablo 360 da gösterilmektedir.

TABLO : 360 — Uzun Dönemde Demir Dışı Metaller Sektöründe Gelişmeler (1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	1977	1982	1987	1992	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Üretim	4792,4	9 618,0	16 000,0	26 960,0	36 375,0
Yarı Ürün	1 667,8	3 340,5	5 000,0	7 450,0	9 440,0
Ürün	3 124,6	6 277,5	11 000,0	18 910,0	25 9315,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

959. Gelişmekte olan ülkelerde maden üretimi önemli düzeylere ulaşabildiği halde, metal üretimi, daha çok sanayileşmiş ülkelerde yoğunlaşmıştır. Metal ve alaşımlarının nihai ürün haline dönüştürülmesi, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından yapılmaktadır. Maden kaynaklarına sahip gelişmekte olan ülkeler ile sanayileşmiş ülkeler arasındaki ilişkiler giderek nitelik değiştirmektedir, örneğin, dünya metal ticareti hacminde çoğunluk payına sahip ülkeler birlikte hareket etmek suretiyle, pazarlık güçlerini yükseltmek eğilimindedirler. Bunun yanında, yine bir çok klasik metal ve özellikle önemi yeni ortaya çıkan metallerin maden ve metal işletme hakları üzerinde, belirli sermaye güçleri kontrol kurmakta veya bu durumlarını sürdürmektedirler. Bu durum, yeni metal sanayilerinin kurulmasında dikkate alınması gereken önemli bir özellik olmaktadır. Başlıca metallerin fert başına tüketimi dünya ortalamalarıyla karşılaştırmalı olarak Tablo 361 de verilmiştir.

TABLO : 361 — Çeşitli Metallerin Dünya Tüketiminin Fert Başına Gelişmesi (Kg/Kişi)

	DÜNYA (ABD hariç)				TÜRKİYE		
	1950	1955	1960	1965	1960	1972	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Bakır	1,3	2,0	2,5	3,3	6,8	0,68	1,59
Kurşun	1,0	1,1	1,4	1,5	1,9	0,21	0,37
Çinko	1,1	1,4	1,7	1,9	2,7	0,29	0,67
Alüminyum	0,8	1,2	2,0	3,0	10,8	0,27	1,53

Kaynak: — Metals Week, 4/1/1971.

— Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 362 — Bazı Ülkelerde Metal Dış Ticareti (19689)

(Milyon Dolar)

	İHRACAT			İTHALAT		
	Türkiye	Yunanistan	Yugoslavya	Türkiye	Yunanistan	Yugoslavya
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Demir dışı metal hurdaları	0,2	0,4	4,3	0,4	0,1	2,6
Pik ve demir alaşımı	2,7	28,2	9,3	4,0	2,7	14,9
Gümüş, platin	—	—	0	0,6	—	3,0
Bakır	6,6	2,0	80,4	0,7	15,1	52,4
Nikel	—	1,0	1,8	0,3	0,2	5,1
Alüminyum	—	37,6	30,7	10,2	3,4	32,3
Çinko	—	—	16,3	3,0	3,3	3,4
Kurşun	—	—	18,3	1,1	1,6	1,3
Kalay	—	—	0,8	2,9	0,7	4,0
Diğer metaller	—	—	3,1	0,4	0,4	13
Demir dışı metaller toplamı (a)	9,5	69,2	1 596	213	25,1	109,4

Kaynak: OBCD, Trade Statistics

(a) Hurda ve demir alaşımları dahil, pik demir hariç

960. Avrupa Ekonomik Topluluğu Ülkeleri; 1971 yılı istatistiklerine göre, alüminyum tüketimlerinin yüzde 70 ini, kurşunun yüzde 90 ını, çinkonun yüzde 85 ini, bakırın yüzde 9 unu, kalayın yüzde 60 ını, nikelin yüzde 15 ini kendi ülkelerinde izabe ettikleri metaller ile karşılamaktadırlar. Bu üretim için gerekli maden konsantreleri çoklukla, Topluluk dışından ithal edilmektedir. Bazı ülkelerin çeşitli madenlerle ilgili ihracat ve ithalâtları Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 362 de verilmiştir.

961. Klasik metaller, bir yandan yeni teknolojik bulgular sonucu daha iyi nitelikli yeni metallere uygulama alanlarını terketmekte, öte yandan da petrokimya ürünleri ile ciddi bir teknolojik yarığın içinde bulumaktadırlar. Bu durum, demir dışı metaller sanayii malları talebinde istikrarsızlık yaratmaktadır. Bazı ülkelerin çeşitli metal üretimleri Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 363 de gösterilmiştir.

TABLO : 363 — Bazı Ülkelerin Çeşitli Metal Üretimleri (1970)

<i>B&tn oMrmAnyv/m</i>	<i>(Bin Ton)</i>	<i>Rafine bakır</i>	<i>(Bin Ton)</i>
A. B. D.	3 607	A. B. D.	2062
S. S. C. B.	1 750 (a)	S. S. C. B.	1075
Kanada	972	Japonya	705
		Zambiya	581
Japonya	733	Kanada	493
Norveç	527	Şili	461
Türkiye	—	Türkiye	14
Dünya T.	10 324	Dünya T.	7 567
<i>Kurşun</i>	<i>(Bin Ton)</i>	<i>Cıva</i>	<i>(Ton)</i>
A. B. D.	730	İspanya	1 708
S. S. C. B.	540	S. S. C. E.	1 650
B. Almanya	305	İtalya	1 530
İngiltere	287	Mökslka	1 043
Japonya	209	A. B. D.	940
Türkiye	—	Türkiye	296
Dünya T.	3 990	Dünya T.	10 017
<i>Çinko</i>	<i>(Bin Ton)</i>	<i>Antimua.n</i>	<i>(Ton)</i>
A. B. D.	672	Çin H. C.	12 000
Japonya	676	S. S. C. B.	7 000
S. S. C. B.	570	Japonya	4 954
Kanada	418	İngiltere	4 000
B. Almanya	301	A. B. D.	3 386
Türkiye	—	Türkiye	50
Dünya T.	5 086	Dünya T.	42 862

Kaynak ; Metal Statistics 1960-1970

(a) İhracat.

Not: ." Tablo; genel bir bilgi verebilmesi bakımından üretimde ilk beş sırayı alan ülke (Bakırda, Şili'ye de tabloda yer verebilmek için ilk 6 Ülke alınmıştır.), Türkiye ve Dünya toplamı olarak hazırlanmıştır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

962. Üçüncü Planda demir dışı metaller sektörü ile ilgili büyükler belirlenirken; (i) Yeni alüminyum, bakır, kurşun, çinko, antimuan, tungsten, cıva, ferrokrom, ferrosilisyum, ferromangan gibi temel metal ve alaşımları ile bunların hadde ürünlerinin üretilmesine bağlanacağı; (ii) Metal üretimi için gerekli hammaddenin öncülükle yerli kaynaklardan karşılanacağı; (iii) Demir dışı metaller projelerinin en kısa sürede milli ekonomiye katkıda bulunmasının sağlanacağı varsayılmıştır.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP:

963. Demir dışı metaller sektöründe yurt içi talebin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 16,4 hızla artması beklenmektedir. (Tablo 364). Yarı ürün talebi, toplam ürün talebine oranla daha yüksek bir hızla gelişecektir. Yurtiçi talepte en hızlı artışlar sırasıyla bakır tel, alüminyum yassı hadde ürünleri, alüminyum tel, ferromangan ve alüminyum çekme ürünlerinde olacaktır,

TABLO : 364 — Demir Dışı Metaller Sanayii Yurt İçi Talep Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış.
	(1)	(2)	Yüzde, (3)	(4)	Yüzde (5)
Yarı ürünler	—	392,7	—	1 150,2	24,1
Ürünler	—	1 602,7	—	3 110,9	14,2
TOPLAM	967,7	1 995,4	15,6	4 261,1	16,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

964. Üçüncü Planda Entegre Alüminyum ve Bakır tesislerinin işletmeye başlaması sonucu, 1975 den itibaren ihracatta büyük artışlar beklenmektedir. 1972 yılında 147.0 milyon TL. olarak tahmin edilen sektör ihracatının, 1977 yılında 980,0 milyon TL, na çıkması öngörülmüştür, ihracat daha çok yarı ürün olarak gerçekleştirilecektir. Üçüncü Plan dönemi sonunda toplam ihracat içinde yarı ürünlerin payı yüzde 78 olacaktır. Bu dönemde ihracata yönelecek yeni yarı ürünler ham çinko, kadmiyum, tungsten, ferrosilis'tir. Nihai ürünler içinde ise, alüminyum yassı hadde ve çekme ürünleri, bakır yassı hadde ürünleri, bakır tel, pirinç yassı hadde ve çekme ürünleri ile çinko levha ihracatı gelişecektir, ihracat tahminleri tablo 365 de gösterilmektedir.

*TABLO: 365 — Demir Dışı Metaller Sanayii İhracat Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL. FOB)*

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış, Yüzde	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış, Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yan ürünler	266,8	147,0	— 11,2	764,6	39,1
ürünler	—	—	—	218,5	—
TOPLAM	266,8	147,0-	— 11,2	980,0	46,1

Kaynak; Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

2. ÜRETİM :

965. Hızlı sanayileşmeye paralel olarak, metalürji sanayilerinin Üçüncü Plan döneminde yurt içinde kurulması gerekli görülmüştür, ihracat içindeki sanayi ürünleri payının artması ve imalât sanayileri hammadde talebinin dünya fiyatlarından karşılanabilmesi için Üçüncü Plan döneminde metal tesislerinin üretime geçirilmesi önemli bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır,

966. Üçüncü Plan döneminde üretimin yılda ortalama yüzde 21,7 artması öngörülmüştür. Yarı Ürünler üretimindeki artış hızı nihai ürün üretimine oranla daha yüksek olacaktır, İkinci Plan'da yatırımlarına başlanan Entegre Alüminyum tesisleri ve Bakır Kompleksi tesislerinin işletmeye geçmeleri üretimin hızla artmasını sağlayacaktır. Ferro-Krom Üretimi, yeni tesislerin devreye girmesi ile dönem ortasında hızla artacaktır. Ferro-mangan üretimi, madencilik yönünden olanaklar henüz ortaya konulmamalarına rağmen, talep yönünden Üçüncü Plan döneminde ele alınacaktır. Kobalt, altın ve gümüş ite, bazı nadir ve kıymetli metallerin bakır-kurşun-çinko izabe tesislerinden yan ürün olarak elde edilmeleri öngörülmüştür. Üretim hedefleri Tablo 366 da verilmiştir.

*TABLO : 368 — Demir Dış Metaller Sanayii Üretim Hedefleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkin plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan Yüzde artışlar	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Yan ürünler	—	231,4	—	1667,8	620,7	48,4
Ürünler	—	1 562,7	—	3 124,6	99,9	14,9
TOPLAM	1 030,6	1 794,1	11,7	4 792,4	167,1	21,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

3. İTHALAT:

967. İthalâta Üçüncü Plan döneminde büyük bir azalma beklenmektedir. Kalay ve özel metal alaşımları dışında, dönem bağında ithalat ile karşılanan temel metal ve alaşımları talebi, dönem sonunda yurtiçi üretimle karşılanacaktır, ithalât tahminleri Tablo 367 de gösterilmektedir.

*TABLO : 367 — Demir Dışı Metaller Sanayii İthalat Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon CİF)*

Mallar	1987	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde-	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış, yüzde'
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yan ürünler	201,6	415,7	İö,6	185,6	— 16,4
Ürünler	73,2	30,0	— 16,3	114,5	30,8
TOPLAM	274,8	445,7	10,2	300,0	— 7,6

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

4. YATIRIMLAR:

968. Üçüncü Plan döneminde demir dışı metaller sanayiinde toplam olarak 7 milyar 450 milyon TL. tutarında yatırım yapılması hedef alınmıştır. Sektörün toplam yatırımları Tablo 368 de gösterilmiştir.

*TABLO : 368 — Demir Dışı Metaller Sanat/ü yatırımları
(1971 Fiyatları ile, Milyon TL.)*

	Birinci plan dönemi gerçekleşme	İkinci plan. dönemi gerçekleşme tahmini (a)	Üçüncü plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırım	— (b)	3 948,0	7 450,0 (c)

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1968 - 1971 gerçekleşme, 1972 tahmin

(b) Birinci Plan gerçekleştirmeleri Demir Çelik Sektöründe yer almaktadır.

(c) 200 milyon TL, uzun dönemli sanayileşmenin teknolojik araştırma gereğini karşılayacak yönde kullanılacaktır,

969. Bu yatırım programı çerçevesinde; (i) Alüminyum üretiminin 1975 yılından itibaren 90 bin tona çıkarılması ve yeni tevsiler gözönünde tutularak Seydişehir hadde testlerinde gerekli tevsiyatın yapılanan (ii) Samsun, Murgul ve Ergani Bakır Tesislerinin tam kapasitelerde çalıştırılması ve tevsi projelerinin tamamlanması, (iii) Blister bakır üretiminin rafine edilmesi, (iv) Kayseri çinko tesislerinin en geç 1970 yılında üretime başlatılması, (v) Ordu - Giresun - Gümüşhane bölgesi ilâ Çanakkale - Balıkesir - Kütahya bölgesinde birer kurşun izabe tesisinin kurulması, (vi) Antimuan üretim kapasitesinin artırılması, (vii) Uludağ Volfram (Tungsten) konsantrelerinin en geç 1976 yılında metal haline getirilmesi, (viii) Elazığ Ferrokrom tesislerinin 1970 yılında üretime geçirilmesi, (ix) Ferrosiliyum ve ferro manganez üretiminin en geç 1975 yılında saslanması, gerçekleştirilmesi öngörülen başlıca projeler olmaktadır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

970. (1) Yerli maden kaynaklarını değerlendirecek metal sanayii projelerinin, maden sanayi işletmelerini de kapsayacak şekilde entegre projeler olarak ele alınması sağlanacaktır,

(2) Demir dışı metal sanayii yatırım projelerinin en kısa sürede ulusal ekonomiye katkıda bulunur duruma getirilmesini sağlayacak gereklerin teminine öncelik verilecek, bu suretle projelerin bitiş tarihlerindeki gecikmeler önleneyecektir.

(3) Uluslararası metal fiyatlarının ve borsa hareketlerinin yakından izlenmesi sağlanacak ve gerekli metallerde ihtisas elemanlarının yetiştirilmesi programlanacaktır.

(4) Kamu ve özel kesimin iştirakiyle üreticilerarası koordinasyon sorunlarını çözümlenmesine yardımcı olmak üzere “Metal Birliği” kurulması desteklenecektir.

(5) Kamu kuruluştan elinde bulunan hammadde, mamul madde ve İşletme malzemesinin gerek işletmeler, gerekse ülke ekonomisi yönünden en yararlı bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. Geçici piyasa hareketleri yakından izlenecek ve bu konuda kuruluşlararası İşbirliği gerçekleştirilecektir,

(6) Proje arşivleri, proje değerlendirme ve hazırlama ile teknolojik araştırma birimlerini ve laboratuvarlarını kapsayacak biçimde bir hizmetin Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü içinde geliştirilmesi ve yönlendirilmesine çalışılacaktır.

GENELLİKLE YATIRIM MALI ÜRETEN SANAYİLER

Madeni Eşya Sanayii
Makina İmalât Sanayii
Tarım Alet ve Makinaları İmalât Sanayii
Elektrik Malı ve Gereçleri Sanayii
Elektronik Sanayii
Karayolları Taşıt Sanayii
Demiryolu Taşıttan İmalât Sanayii
Gemi İnşa Sanayii
Uçak Sanayii

MADENÎ EŞYA SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

971. Madenî eşya sektörü, kapsamına giren mallar yönünden diğer sektörlerden farklılıklar ve özellikler göstermektedir. Genellikle yatırım malı üreten bir sektör olmasına rağmen, demir çelik inşaat aksamı, çelik konstrüksiyon, basınca dayanıklı kaplar, depo, sarnıç, küv, v.b. leri gibi yatırım malları ile transmisyon zincirleri, her türlü civata, somun, perçin, rondela, pim, yaprak, helezon! ve spiral yaylar, vanalar, fittingsler gibi ara mallar yanında; günlük hayata giren mutfak, sofa ve büro levazımatı gibi dayanıklı tüketim mallarında bu sektör ürünlerindedir.

972. Yatırım malları üretimini geliştirmek amacıyla Birinci Planda, çelik yapı ve benzeri mamullerin yurtiçi üretimini sağlamak için ihalelerin anahtar teslimi yerine yerli olanaktan değerlendirecek usullerle yapılması öngörülmüştü, İkinci Plan'da ise madenî inşaat ve çelik konstrüksiyon grubunda projecilik ve mühendislik hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

973. Birinci Plan'ın ilk yıllarında uygulamaya konulan Montaj Sanayii Talimatı ile Yatırımlarda Yeril Mamuller Kullanma Yönetmeliği etkisini göstermiş, sektör üretiminde 1962 - 67 arası yüzde 7,3, 1967 – 72 arası yüzde 9.2 oranında yıllık artışlar elde edilmiştir, Planlı dönemde üretimdeki gelişmeler Tablo 369 dadır. Bu üretim artışlarında yatırım ve ara mallarda elde edilen gelişmeler özellikle etkili olmuştur. Böylece Planlı döneme geçişte bu sektörde görülen kapasite fazlası giderek kaybolmuş ve İkinci Plan sonlarına doğru da yeni kapasiteler yaratma gereği ortaya çıkmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982) :

974. Sektör mallarının çok çeşitli olması, dayanıklı tüketim malları grubunda ikame olanaklarının fazlalığı yüzünden mal bazında uzun dönemli tahminler verilememiştir, Yatırım malları ve ara mallar grubu, girdi verdiği sektörlerde beklenen gelişmelere uygun olarak geliştirilecektir. Sektör üretiminde 1872 -1977 yılları arasında ortalama yüzde 15,5 olarak öngörülen artışın 1977 -1982 arasında yüzde 14,5 olarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Böylece 1972 de 3,5 milyar TL. olan üretimin 1982 de 14,2 milyar TL. na yükselmesi beklenmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR;

975. Sektör mallarına ait diğer ülkeler rakamlarının bulunamaması nedeniyle uluslararası karşılaştırmalar verilememiştir. Ancak sektör üretimi yatırım malı üreten sektörlerdeki gelişmeyle ilgili olduğundan genellikle yatırım malı üreten sektörlerin tüm imalât sanayii içindeki payları açısından bir kargılaştırma anlamlı olabilir. Bu oran, örneğin Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde yüzde 35-40 çevresinde olduğu halde Türkiye'de yüzde 14 kadardır.

TABLO : 369 — Planlı Dönemde Madeni eşya Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatları ile
Milyon TL.)

Mallar	1962 (1)	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (4)	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (7)
		Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)		Plan hedefi (5)	Gerçekleşme Tahmini (6)	
Madeni eşya	1580	2400	2250	7,3	4850	3500	9,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

976. Sektör mallarına olan talep hesaplanırken yatırım, ara malı ve dayanıklı tüketim malları için kendi özelliklerine uygun hesaplama metotları kullanılmıştır. Bu yolla sektör mallarına olan İç talebin 1972 deki 3 milyar 863 milyon TL. dan 1977 de 8 milyar 370 milyon TL. na çıkacağı hesaplanmıştır. Tablo 370 de madeni eşya sektörü iç talebt verilmektedir.

TABLO:370 — Madeni Eşya Sanayii Yurt İçi Talep Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama		1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama	
			artış,	Yüzde		artış,	Yüzde
			(3)			(5)	
Tüketim malları	859	1 195	6,8		1 955	10,8	
Ara mallar	532	930	11,8		2 225	10,1	
Yatırım malları	1 131	1 738	9,0		1 190	19,2	
TOPLAM	2 522	3 863	8,9		8 370	16,7	

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) ;

977. Plan döneminde özellikle dayanıklı tüketim mallarında kalite ve standartlaştırma sorunlarının çözülmesi ile bu sektörün ilerdeki dönemler için ihracata hazırlanması sağlanacaktır. Buna rağmen 1977 de 45 milyon TL. lık bir ihracat beklenmektedir (Tablo 371).

TABLO : 371 — Madeni Eşya Sanayii ihracat Tahminleri
(1971 Fiyatları ile Milyon TL, FOB)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama		1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama	
			artış,	Yüzde		artış,	Yüzde
			(3)			(5)	
Tüketim malları	2	10	—		25	20,2	
Ara mallar	—	ö	„—		10	14,9	
Yatırım malları	—	7	—		10	7,4	
TOPLAM	2	22	—		45	15,4	

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

2. ÜRETİM :

978. Sektör üretiminin yılda ortalama yüzde 15,5 artarak 1972 de 3,5 milyar TL. dan 7,2 milyar TL. na yükseleceği beklenmektedir. Üretim hedefleri Tablo 872 de verilmektedir.

TABLO : 372 — Madeni Eşya Sanayii Üretim Tahminleri

(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkin plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Tüketim malları	830	1 180	7,3	1 840	55,9	9,3
Ara mallar	450	800	12,2	1 960	145,0	19,6
Yatırım malları	970	1 520	9,1	3 400	123,7	17,5
TOPLAM	2 250	3 500	9,2	7 00	105,7	15,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

3. İTHALAT :

979. Üretimdeki bu hızlı artışa rağmen ithalâta da önemli artışlar beklenmektedir. Hızlandırılan yatırımların etkisi yanında demonte getirilen makine sanayii mallarının yerli üretimle karşılanamayan madeni eşya sanayii malları da bu hızlı ithalât artışı gerektirmektedir, ithalatın yılda yüzde 25,8 artarak 1977 de a 215 milyon TL. na ulaşacağı tahmin edilmiştir (Tablo 373).

TABLO: 373 — Madeni Eşya Sanayii İthalat Tahminleri

(1971 fiyatları ile, Milyon TL. CIF)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış Yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış Yüzde (5)	
Tüketim malları	31	25	—4,2	140		41,0
Ara mallar	82	135	10,5	275		15,3
Yatırım malları	161	225	6,9	800		28,6
TOPLAM	274	385	7,0	1215		25,8

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

4, YATIRIMLAR:

980. Üçüncü Plan döneminde setkör için öngörülen üretim hedeflerine ulaşabilmek için toplam olarak 4,1 milyar liralık yatırım yapılması gerekli görülmüştür. Sektörün toplam yatırımları Tablo 374 de verilmiştir.

*TABLO : 374 — Madeni Eşya Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi Gerçekleşme	İkinci Plan dönemi Gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	975,5	1 161,0	4 100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

981. (1) Sektörün gelişmesinde dizayn ve mühendislik hizmetlerimin önemi büyüktür. Büyük ünitelerde bu hizmetlerin işletme bünyesinde kurulması sağlanacaktır.

(2) Sipariş üzerine iş yapan ünitelerin belirli imalat konularında ihtisaslaşması için gerekli tedbirler alınacaktır.

TABLO : 375 — Planlı Dönemde Makina İmalat Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatları ile, Milyon TL.,

Mal grupları	1 9 6 7			Birinci Plan yükh ortalama artış, yüzde	1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	1962	Plan hedefi	Gerçekleşme		Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
	(1)	(2)	(3)	(4)	{5}	(8)	(7)
1. Buhar ve gazojen teçhizatı, buhar kazanları	—	47,6	91,6	—	339,2	140,0	8,9
2. İnşaat, yol, toprak, maden v.b. makinaları	9,4	278,8	60,6	45,1	486,7	120,0	14,6
3. İçten yanmalı motorlar ve diğer güç üreten makfnalar	3,7	464,7	35,6	57,3	413,0	75,0	16,1
4. Ağır sanayii makinaları	—	47,3	86,9	—	295,0	120,0	6,7
5. Takım tezgâhları, el aletleri v.b.	12,1	120,4	59,7	37,5	162,2	180,0	24,7
6. Kompresör, vantilatör, pompa ve türbinler	19,2	74,7	34,6	12,5	324,5	105,0	24,9
7. Besin ve içki makinaları	26,5	127,4	57,4	16,7	191,7	97,0	11,1
8. Klima, ısıtma cihazları, tesis ve makinaları	—	3,8	43,7	—	103,2	98,0	17,6
9. Tekstil makinaları	7,4	128,2	62,7	53,3	309,7	160,0	20,6
10. Üretim ara malları	—	25,6	60,1	—	354,0	125,0	15,8
11. Tüketim malları	371,7	401,9	485,2	5,5	1 076,7	650,0	6,0
12. Diğer makinalar	231,1	880,0	539,1	18,5	1 106,2	630,0	3,2
TOPLAM	681,1	2 600,4	1 617,2	18,9	5 162,1	2 500,0	9,1

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

MAKİNA İMALÂT SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

982. Makina imalat sanayii bir ülkenin sanayileşme derecesini gösteren yatırım malı sanayileri arasında en önemli olanlardan birisidir. Bu sektör, Türkiye'nin planlı kalkınma döneminde sanayileşme çabalarına paralel olarak, önemini gitgide artan bir ağırlıkla duyurmuştur. Üçüncü Plan dönemine girerken Türkiye'nin karşılaştığı yeni şartlar büyük bir sanayileşme hamlesini zorunlu kıldığı için sektörün gelişme sorunu hayati bir nitelik kazanmıştır.

933. Makina imalat sanayiinde üretim on yıllık planlı dönem boyunca yüzde 13,9 gibi oldukça yüksek bir ortalama yıllık artış göstermiştir. Birinci Plan döneminde üretimdeki artış yılda ortalama yüzde 18,9, İkinci Plan döneminde ise yüzde 9,1 olmuştur. Üretimin Birinci Plan dönemi başında çok düşük bir başlangıç değerinden hareket ederek gelişmesi ona yüksek bir gelişme hızı sağlamıştır, ikinci Plan dönemi ise üretim artışını güçleştiren etkenlerin yoğunlaşmaya başladığı bir dönemdir. Bir çok mallar için ekonomik kapasitede üretim tesisi kurmayı önleyen talep düşüklüğü yanında esasen bu sektör yatırımlarının genellikle yüksek finansman, ileri teknoloji ve buna ilişkin dizayn ve konstrüksiyon -hizmetleri ile kalifiye işgücü gibi kıt kaynakları gerektiren niteliği ve hammadde darlığı bağliça olumsuz etkenler olmuştur. Birinci ve İkinci Plan dönemindeki üretim gelişmeleri Tablo 376 de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

984. Planlı dönemde üretim, toplam talep ve talebin üretimle karşılanma oranındaki gelişmeler Tablo 376 da gösterilmiştir. Tablodan görüleceği gibi Birinci Planda 1967 yılında toplam talebin yüzde 77,5 inin yurtiçi üretimle karşılanması öngörülmüş, ancak gerçekleşen talebin Plan hedefinin üzerinde, üretimin ise Plan hedefinin altında kalması dolayısıyla iç üretimin talebi karşılama oranı yüzde 35,7 değerine erişebilmiştir.

TABLO : 376 — *Makina İmalat Sanayiinde Üretimin Talebi Karşılama Oranları*

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	1967		1972		Gerçekleşme tahmini (5)
	1962 Gerçekleşme (1)	Birinci Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)	İkinci Plan hedefi (4)	
Üretim	681,1	2 600,4	1617,2	5 162,1	2 500,0
Toplam talep	4 059,6	3 354,5	4 524,0	11 788,6	7 800,0
Üretim/Toplam talep (Yüzde)	16,8	77,5	35,7	43,8	32,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

985. İkinci Planda hedef alınan Üretim ve toplam talep değerlerine göre iç üretimin, talebin yüzde 43,8 ini karşılması öngörülmüşken 1972 yılında bu talebin yüzde 82,1 inin yurtiçi üretimle karşılanması beklenmektedir. Bu azalmaya talebin üretimden daha hızlı artması sebep olmuştur.

986. Sektörün üretim kapasitesi, birkaç büyük kuruluş dışında genellikle küçük ünitelere bölünmüş durumdadır. Daha çok sipariş üzerine imal edilebilen, özel proje ve dizayn çalışması gerektiren sınıai buhar kazanları, sınıai fırınlar, metalürji teçhizatı, maden hazırlama tesisleri, vinç, kren, konveyör, sınıai vantilatör gibi ağır sanayi teçhizatının üretimine elverişli olan kapasitelerin kullanım oranı genellikle düşüktür. Sektörde bulunan bu tür üretim kapasitelerinin toplamı 175 bin ton/yıl dolayında olup bunun yaklaşık olarak 105 bin ton/yıl kadarı kamu kesimine aittir ⁽¹¹¹⁾. Kitle imalâtı daha çok, yeterli talebi bulunan tüketim malları ile sulama pompası, kompresör, otomotiv sanayiine ait bazı parçalar, Universal takım tezgahları gibi bazı standart mallar için yapılabilmektedir.

987. Planlı dönem boyunca üretimin yapısında önemli değişimler olmuştur. Başlangıçta toplam üretim içinde dayanıklı tüketim malları çok büyük yer tutarken sektörün üretimi hızla yatırım malları ve ara mallarına doğru kaymıştır. Tablo 377 de Planlı dönem boyunca sektör yapısının değişimi Plan hedefleri ile karşılaştırmalı olarak görülmektedir.

*TABLO : 377 — Makina imalât Sanayii Üretiminin Yapısal Değişimi
(Toplam Üretim Yüzdesi Olarak)*

	1967			1972	
	1962 Gerçekleşme	Birinci Plan hedefi	Gerçekleşme	İkinci Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini
	(1)	(2)	(3)	(4)	(6)
Tüketim malları	54,6	15,5	30,0	20,9	26,0
Yatırım malları	45,4	83,6	66,3	72,3	69,0
Ara malları	—	0,9	3,7	6,8	5,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

988. Planlı dönemde daha önce üretilmeyen birçok yatırım ve ara mallarının üretimine başlanmış, ve bu üretim hızla gelişmiştir, Yüksek basınçlı buhar kazanları, ağır sanayi teçhizatından sanayi fırınları ve tav ocakları, klima tesisleri, komple soğutma tesisleri, otomotiv sanayiinin ihtiyacı olan bazı dövme parçalar ile piston imalâtı bunlardan bazılarıdır. Kamu kesimi tarafından bazı yol İnşaat makinalarının imalat denemeleri yapılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Atelye takım tezgahları, bazı tip kompresörler, dizel elektrik lokomotiflerinin motorları, dokuma ve iplik makinaları, amortisör, supap gibi otomotiv yan sanayi mamulleri Planlı dönemde yabancı lisanslarla üretimine başlanan önemli mallar olmuştur.

⁽¹¹¹⁾ Sektörde faaliyet gösteren başlıca 16 kuruluşun kapasite toplamı.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982):

989. İkinci Kesim'de de değinildiği gibi, Türkiye'nin uzun dönemli kalkınma perspektifinin esas amacı hızlı bir sanayileşmeyi yapısal değişme ile birlikte gerçekleştirmektir. Bu yapısal değişimde en büyük katkıyı genellikle yatırım malı üreten sanayilerin en önemlilerinden biri olan makina imalat sanayii sağlamak zorundadır. Uzun dönemde sanayileşme hedeflerine göre makina imalat sanayii önemli ölçüde ithal ikamesine yönelmek durumundadır. Türkiye'de özellikle tarım, madencilik, enerji ve ulaştırma sektörlerinin makina ihtiyacının ekonomik kapasiteli yurtiçi üretimle karşılanması mümkün görünmektedir, imalat sanayii alt sektörlerinin ihtiyacı olan yatırım mallarının üretiminde ise bazı alanlarda talep sorunu ve dış rekabet faktörü nedenleri ile çok dikkatli bir seçicilik gerekmektedir.

990. Sektörün uzun dönemli gelişmesinde ağırlığını duyuran sorunlar arasında hammadde ve teknoloji ile ilgili olanlar en basta gelenlerdendir. Sektörün metalurjik ihtiyaçlarının tespiti ve koordine bir programın geliştirilmesi ihtiyacı vardır, Gelişmiş ülkelerle aramızdaki teknoloji açığı ise gitgide büyümektedir. Yatırım malı üreten sanayi kollarının kurulması geciktikçe teknolojik sorunlar çoğalmakta, dışardan transfer edilen teknolojilerin ilerilik niteliği artmakta, dolayısıyla bu teknolojilerin yurt içi üretim şartlarına uygulanması ve geliştirilmesi güçleşmektedir. Makina imalat sanayiinde mevcut ve kurulacak bütün üretim dallarında yurt içi katkıyı artırma zorunluluğu teknoloji seçimi, geliştirilmesi, yerli teknoloji üretilmesi sorunlarına stratejik önem kazandırmaktadır. Ayrıca uzun dönemde teknolojik gelişmeleri iyi tahmin edip bilimsel ve teknolojik bakımdan ümit veren bazı alanları seçerek bunlarda ihracata dönük sanayileşmeyi düzenlemek çabaya değer görünmektedir. Bu çeşit gelişmeler teknolojik araştırmalara ve yerli teknoloji üretimine verilecek önemle orantılı olabilecektir, örneğin, proses dizayn çalışmaları, nümerik kontrol cihazlarının geliştirilmesi gibi alanlar elverişli görünmektedir. Bundan başka bazı dış ülkelerle ortak üretimlere geçmek, örneğin bazı kompleks ünitelerin bir kısım siparişi erini alıp yurt içinde üretmek de uzun dönemde ortaya çıkabilecek ilginç gelişmelerden biri olabilir. Bu gibi üretimler için Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğü işgücünün ucuzluğudur.

991. Türkiye'nin uzun dönemli sanayileşme perspektifine paralel olarak makina talebi 1977 de 16 milyar TL. dan 1982 de 33 milyar TL. na yükselebilecektir. Bu talebin ithalatla karşılanan kısmı 1977 de yüzde 55 ten, 1982 de yüzde 42 ye düşebilecektir. Yurtiçi Üretimin 1977 de 7,1 milyar TL. dan 1982 de 19 milyar TL., na yükselmesi gerekecektir. Bu gelişmede üretimin yapısının Tablo 3-78 de gösterilen biçimde değişebileceği tahmin edilmektedir.

TABLO : 378 — Uzun Dönemde Makina İmalât Üretim Yapısının Değişmesi (Toplam. Üretim Yüzdesi Olarak)

	1972	1977	1982
	(1)	(2)	(3)
Yatırım inalları	69	77	78
Ara malları	5	6	13
Tüketim malları	26	15	9
TÖPLAM	100	100	100

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

992. Makina imalat sanayii bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde çok önemli bir yer tutar. Bu hususta bir fikir vermek üzere Tablo 379 da bazı ülkelerin belirli yıllar için makin imalât sanayii üretimlerinin ülkenin toplam imalât sanayii veya toplam sanayii içindeki yüzdeleri ve o yıla ait üretimin 1963 yılına göre artış endeksi gösterilmiştir.

TABLO : 379 — Çeşitli Ülkelerde Makina İmalât Sanayii Üretiminin Sanayi Üretimi içindeki Payları

Ü l k e	Yıl	İmalât sanayii içindeki yüzdesi	Toplam sanayi içindeki yüzdesi	Üretim endeksi 1963 : 100
		(1)	(2)	(3)
B. Almanya	1967	10,8	9,9	105
İtalya	1967	—	8,2	114
Hollanda	1965	110,0	9,6	—
İspanya	1968	—	—	136
Yugoslavya	1967	—	—	125
Yunanis tan	1966	1,9	1,7	96
İsrail	1966	4,6	—	107
İngiltere	1967	—	—	125-
Meksika	1.967	—	—	103
Japonya	1967.	7,3	—	122
Hindistan	1966	—	—	161
Avustralya	1967	7,0	7,1	126
İsveç	1967	13,4	12,4	133
Finlandiya	1967	ö,8	5,4	113
Türkiye	1969	2,4	2,3	260

Kaynak: Birleşmiş Milletler ve OECD İstatistikleri, Devlet Planlama Teşkilâtı (Yıllık Programlar)

993. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de toplam makina arz ve talebinin üretim, ithalât, iç talep ve ihracat arasında nasıl değiştiğini göstermek üzere Talblo 380 düzenlenmiştir. Bu tabloda 1967 yılı üretim ve ithalat değerleri toplam arzın yüzdesi, aynı yıl iç talep ve ihracat değerleri de toplam talebin yüzdesi olarak verilmiştir.

TABLO : 380 — Bazı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Makina Arz Talebinin 1967 Yılı Dağılımı

(Arz ve talebin yüzdesi olarak)

	A r z		T a l e p	
	Üretim	İthalat	İç talep	İhracat
	(1)	(2)	(3)	(4)
Amerika Birleşik Devletleri	95,8	4,2	86,8	13,2
Kanada	38,8	61,2	76,2	23,8
OBCSD'nin Avrupa Ülkeleri	94,3	5,7	82,8	17,2
Japonya	94,0	6,0	90,9	9,1
Türkiye	35,7	64,3	99,6	0,4

Kaynak : OECD yayınları VE Devlet Planlama Teşkilâtı (Yıllık Programlar)

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

994. Makina sanayii uzun dönemde olduğu gibi Üçüncü Plan döneminde de hızla geliştirilecek bir sanayi dalı olarak ele alınmıştır. Bu gelişmede yatırım malları üretimi önceliği alacaktır. Bu arada makina sanayiinin millî savunma ihtiyaçları bakımından da gelişmede öncelik kazanmanı gerektirmiştir. Ekonominin gereklerine ve strateji amaçlarına uygun olarak makina sanayiinin gelişmesi savunma sanayii için gerekli üretim gücünün oluşmasını Bağlıyacaktır. Bu konu proje seçiminde dikkate alınmıştır.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

995. Sektörün tüketim ve ara malı grupları dışında kalan yatırım malları, ekonominin bütün sektörlerinde öngörülen yatırımların makina taleplerini karşılayacak ölçülerde tahmin edilmiştir, Taşıt imalat ve onarım setotörü ile tarım alet ve makinaları imalat sektöründeki gelişmeler, ayrıca hafriyat ve madencilik makinaları imalat gereği özellikle içten yanmalı motorların talebini büyük ölçüde artırmaktadır. Madencilik sektöründe yapılacak yatırımlar hafriyat ve maden makinaları ile kompresörlerde büyük talep yaratacaktır. Kimya, lastik, plastik işleme, gıda ve tekstil sektörlerindeki gelişmeler ise buhar kazanlarının talebini etkileyecektir. Üçüncü Plan döneminde kurulacak motor, hafriyat ve madencilik makinaları ile diğer ağır sanayi teçhizat yatırımları, dişli ve dişli kutuları gibi projeler hem takım tezgâhları hem de ağır sanayi makinalarının talebini çok yükseltecektir. Klima cihazlarında görülecek çok büyük talep artışı özellikle Akdeniz Bölgesindeki turistik yatırımlar, Çukurova ve civarındaki hızlı sanayileşme, büyük şehirlerdeki modern konutlar ile büyük iş hanı ve idare binaları inşaat gereklerinden doğmaktadır. Tekstil sanayiinin ihracat imkânlarının gelişmesi sebebiyle önemli miktarda tevsi ve modernizasyon yatırımları öngörüldüğünden tekstil makinaların talebi de yükselmektedir.

996. Üretim ara malları (rulmanlı yataklar, dişliler ve dişli kutular, transmisyon elemanları v.b.) için talep, sektörün girdi verdiği sanayi kollarındaki üretim gelişme hızına paralel olarak hesaplanmıştır. Dayanıklı tüketim mallarının talebi, nüfus artışı ve fert başına tüketim harcamalarının artışına, bağlı olarak tespit edilmiştir. Sektörün Üçüncü Plan dönemine ait yurt içi talep tahminleri Tablo 381 de verilmiştir.

*TABLO : 381 — Makina İmalât Sanayii yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)*

Mal grupları	1987	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Buhar ve gazojen teçhizatı, buhar kazanları	124,4	389,6	25,6	843,5	16,7
İnşaat, yol, top- rak, maden vb. ma- kinaları	534,4.	825,3	9,1	1420,0	11,5
İçten yanmalı mo- torlar ve diğer güç üreten makinalar	518,0	724,1	6,9	1 559,1	16,6
Ağır sanayii ma- kinaları	179,5	307,1	11,3	835,3	22,1
Takım tezgâhları, el aletleri vb.	251,3	543,5	16,7	1 347,4	19,»
Kompresör, van- tilatör, pompa ve türbinler	280,5	622,9	17,3	1468,8	18,7
Besin ve içki ma- kinaları	174,6	429,3	19,7	882,5	15,5
Klima, ısıtma ci- hazları, tesis ve makinaları	68,5	151,0	17,1	527,8	28,5
Tekstil makina- ları	360,6	627,5	11,7	1 073,1	11,3
Üretim ara mal- ları	412,8	668,1	16,0	1961,5	17,7
11. Tüketim malları	616,3	697,6	2,5	1 144,6	10,4
12. Diğer makinalar :	1 001,3	1 583,5	9,6	2 581,4	10,4
TOPLAM	4 522,2	7 770,0	11,4	15 655,0	15,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

697. İkinci Plan dönemi sonlarında başlayan ihracat artışının devam ederek Üçüncü Plan döneminde gerek miktar, gerekse çeşit olarak oldukça önemli gelişmeler göstermesi beklenmektedir. Fiyat, kalite, standart ve pazarlama sorunlarının çözümü ihracatı artırma konusunun ön şartlarını teşkil etmektedir, özellikle dayanıklı tüketim malları ile otomotiv yan sanayii -ürünleri, pompalar, klima cihazları, el aletleri gibi standart mal gruplarında ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 536 milyon TL. lık İhracat yapılması öngörülmüştür (Tablo 382).

TABLO : 382 — Makina imalât Sanayii ihracat Tahminleri
(1911 fiyatları ile. Milyon TL. FOB)

Mal grupları	1967	1972	İkinci Plan	1977	Üçüncü Plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	(4)	yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
1. Buhar ve gazojen teçhizatı, buhar kazanları	—	—	—	10,0	—
2. İnşaat, yol, toprak, maden vb. makinaları	—	0,7	—	15,0	85,0
3. İçten yanmalı motorlar ve diğer güç üreten makinalar	—	0,2	—	10,0	118,0
4. Ağır sanayii makinaları	—	—	—	—	—
5. Takım tezgâhları, el aletleri vb.	—	0,1	—	15,0	172,0
6. Kompresör, vantilatör pompa ve türbinler	—	1,5	—	15,0	58,5
7. Besin ve işçi akinaları	—	—	—	10,0	—
8. Klima, ısıtma cihazları, tesis ve makinaları	—	—	—	15,0	—
9. Tekstil makinakinaları	—	—	—	15,0	—
10. Üretim ara malları	—	—	—	10,0	—
11. Tüketim malları	0,9	25,0	84,0	60,0	19,1
12. Diğer makinalar	0,9	2,5	22,6	25,0	58,5
TOPLAM	1,8	30,0	75,5	200,0	46,1

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

2. ÜRETİM

998. Uzun dönemli kalkınma stratejisinin öngördüğü sanayileşme amacının gereği olarak sektörde Üçüncü Plan döneminde yılda yüzde 23,4 gibi yüksek bir üretim artış hızı planlanmıştır. Yatırım mallarının üretimi oldukça büyük ithal ikameleri sağlayacaktır. Genel olarak tarım, madencilik, enerji, ulaştırma sektörlerinin ihtiyacı olan makinaların üretiminde büyük artış hızları olacaktır. Üretimin toplam talebi karşılama oranı 1972 de yüzde 32,1 den 1977 de yüzde 45 e yükselmiş olacaktır. Üçüncü Plan döneminde üretim tahminleri Tablo 383 de gösterilmiştir.

*TABLO : 383 — Makina İmalat Sanayii Üretim Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)*

Mal grupları	1967	1972	İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977	Üçüncü Plan yüzde artışlar	
					Beş yıllık	Yıllık ortalama
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1. Buhar ve gazojen teçhizatı, buhar kazanları	91,6	140,0	8,8	400,0	185,7	23,4
2. İnşaat, yol, toprak, maden v.b, makinaları	60,6	120,0	14,6	560,0	366,7	36,0
3. İçten yanmalı motor ve diğer güç üreten makinalar	35,6	75,0	16,1	380,0	406,7	38,3
4. Ağır sanayi makinaları	86,9	120,0	6,7	290,0	141,7	19,3
5. Takım tezgâhları, el aletleri v.b.	59,7	180,0	24,7	515,0	186,1	23,5
6. Kompresör, vantilatör, pompa ve türbinler	34,6	105,0	24,9	655,0	523,8	44,1
7. Besin ve içki makinaları	57,4	97,0	11,1	530,0	446,4	40,5
S. Klima, ısıtma cihazları, tesis ve mak.	43,7	98,0	17,5	460,0	369,4	36,2
9. Tekstil makinaları	62,7	160,0	20,6	510,0	218,7	26,1
10. Üretim ara malları	60,1	125,0	15,8	575,0	360,0	35,7
11. Tüketim malları	485,2	650,0	6,0	1080,0	66,1	10,7
12. Diğer makinalar	539,1	630,0	3,2	1 135,0	88,1	13,5
TOPLAM	1 617,2	2 500,0	9,1	7 140,0	185,6	23,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

3. İTHALAT:

999. Otomotiv montaj sanayiinin temel sorunu olan motor ve dişli kutularını yurt içinde üretmek için Üçüncü Plan döneminde yapılacak yatırımların ancak bu dönemden sonra tam kapasite ile devreye girebilecekleri tahmin edildiğinden motor ve ara malı ithalâtı yüksek bir düzeyde olacaktır. İnşaat, hafriyat ve madencilik makinaları için de benzer bir durum söz konusudur. Üretimde yüksök bir artış öngörüldüğünden sektörün ihtiyacı olan ara mallarının ithal gereği büyük bir artış göstermektedir. Makina imalât ve diğer yatırım malı üreten sektörlerin yatırımları takım tezgahlarının ithalâtını önemli ölçüde artıracaktır. Üçüncü Plan döneminde 36,1 milyar TL, lık ithalât yapılacağı beklenmektedir (Tablo 384).

*TABLO : 384 — Makina İmalât Sanayii İthalât Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL, CİF)*

Mal grupları	1967	1972	İkinci Plan	1977	Üçüncü Plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	(4)	yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
1. Buhar ve gazojen teçhizatı, buhar kazanları	32,8	249,6	50,1	453,5	12,7
2. İnşaat, yol, toprak, maden vb makinaları	473,8	706,5	8,3	875,0	4,4
3. İçten yanmalı motorlar ve diğer güç üreten makinalar	482,4	640,3	6,1	1 189,1	12,9
4. Ağır sanayii makinaları	92,6	187,1	15,1	545,3	23,8
5. Takım tezgâhları, el aletleri vb.	191,6	363,6	13,7	847,4	18,4
6. Kompresör, vantilatör pompa ve türbinler	245,9	519,4	16,1	828,8	9,8
7. Besin ve içki makinaları	117,2	332,3	23,1	362,5	1,8
3. Klima, ısıtma cihazları, tesis ve makinaları	24,8	53,0	16,4	82,8	9,4
9. Tekstil makinaları	297,9	467,5	9,4	578,1	4,3
10. Üretim ara malları	352,7	743,1	18,1	1 396,5	13,4
11. Tüketim malları	132,0	72,6	— 11,3	124,6	11,4
12. Diğer makinalar	463,1	956,0	15,6	1 431,4	8,4
TOPLAM	2 906,8	5 300,0	12,8	8 715,0	10,6

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı.

4. YATIRIMLAR:

1000. Mafcina imalât sanayii sektöründe Üçüncü Plan dönemi içinde 6 milyar 700 milyon TL. lık yatırım yapılması öngörülmüştür. (Tablo 385). Bu yatırımlarla sektörün üretim kapasitesinin yaklaşık olarak 220-250 Bin Ton/Yıl kadar artırılacağı tahmin edilmektedir. Büyük yatırımların olgunlaşma süreleri oldukça uzun olduğundan yapılacak yatırımların önemli bir kısmının ancak Üçüncü Plan döneminden sonra tam kapasite ile üretime geçmesi beklenmektedir. Bu yatırımların

yarıya yakın kısmı daha önce proje çalışmalarına başlanmış olan başlıca aşağıdaki alanlara yönelecektir :

- Otomotiv sanayiinin ihtiyacı olan dizel motorları sanayii,
- Dişli ve dişli kutuları sanayii,
- Madencilik, hafriyat, inşaat, yol yapım makinaları gibil malları üretecek ağır sanayi teçhizatı projesi.

1001. Ayrıca talep ve kapasite durumları etraflı inceleme gerektiren çok çeşitli yatırım ve ara malı proje konuları da Üçüncü Plan döneminde ele alınacaktır. Bunların arasında özellikle komple tesis üretimine yönelen (kâğıt, tekstü, gıda, çimento fabrikaları v.b.) ve seri imalat niteliği az olan yatırımların yurt içi üretim katkısını artıracak proje ve çalışmalara ağırlık verilecektir.

*TABLO; 385 — Makina imalât Sanayii Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi	İkinci Plan dönemi	Üçüncü Plan hedefi
	gerçekleşme	gerçekleşme tahminî	
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımın	329,3	1 587,2	6 700,0

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1002. (1) Uzun dönemli kalkınma stratejisinin sanayileşme amacının gerçekleştirilmesinde makina imalât sanayiinin büyük ağırlığı olacağından ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler yönünden zaman faktörü önem kazanacağından özel kesimin ekonominin gereklerine göre yöneltmekte tereddüt gösterdiği alanlarda ve özellikle motor ve aktarma organları konularında kamu kesiminin zaman kaybetmeden öncülük görevini yapması esas olacaktır.

Motor ve aktarma organları projelerinin gerçekleştirilmesinde kamu, özel, üçüncü kesim (kurumlar, vakıflar v.b), halk ve yurt dışında çalışan işçilerin katılması esas alınarak örgütlenilecektir.

(2) Teknolojik araştırmaları ve yerli teknoloji üretimini geliştirmek amacıyla projecilik, dizayn gibi mühendislik hizmetleri teşvik edilecek ve bunları üreten kuruluşların yabancı kuruluşlar karşısında rekabet edebilir bir düzeye gelmelerine imkan sağlamak üzere yatırımların (mühendislik hizmetlerinin ihalelerinde, hizmetin gerektirdiği kalite ve süreden vazgeçmemek şartıyla, yerli kuruluşlara öncelik verilecektir. Araştırma ve geliştirme ünitelerinin işletme bünyesinde kurulup gelişmesini kolaylaştıracak tedbirler alınacaktır.

(3) Kamu kesiminde, özellikle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı kuruluşların elinde çeşitli yerlerde, çeşitli amaçlar için kurulmuş bulunan makina İmalât kapasitelerinin tam ve verimli kullanılmasını ağırlıyacak teknik ve idari düzenlemelerin, yapılması öncelikle ele alınacaktır,

(4) Makina imalat sanayiinin hızlı gelişmesi, üretim kapasitelerinin daha yüksek oranda kullanılması, dış teknolojik ve ticari tecrübe kazanılmasını sağlamak amacıyla sektörde siparişe bağlı olarak dış piyasalara is yapılması teşvik edilecektir. Bu amaçla dış piyasalardan müğterl bulunması, buna ait bilgilerin imalatçılara, hızla ulaştırılması ve bu imalatın gerektirdiği mal giriş ve çıkışlarında zorunlu görülecek kolaylıkların sağlanması yolunda gerekli tedbirler alınacaktır.

TARIM ALETLERİ VE MAKİNALARI İMALAT SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1003. Planlı kalkınma döneminde tarımın makinalasma derecesini yükseltmek için sarfedilen çabalar sonucunda özellikle tarım makinalarının en önemli malı olan traktörlerin imalatında büyük gelişme sağlanmıştır. Böylece traktör üretimi Birinci Plan dönemi sonunda Plan hedefini iki misli aşmış ve bu dönemde 45.190 adet traktör yurt içinde imal edilmiştir. İkinci Plan döneminde ise üretim yıldan yıla dalgalanmalar göstererek Plan hedefinin en az üçte bir fazlasıyla gerçekleşmiştir. 1968 -1972 döneminde toplam olarak 74.000 adet dolayıda traktör üretilmiş olacaktır. Kırsal yörelerde traktörün tarım işleri dışında taşıt olarak da çok kullanılmakta oluşu traktör talebindeki büyük gelişmenin önemli bir sebebidir. Buna karşılık traktör dışındaki tarım ekipman ve makinalarında gelişme dana sınırlı olmuştur. Sektörün kurulu kapasitesi yurtiçi talebin hemen tamamının karşılamaya yeterli ve sektör mallarının üretim teknolojisi genellikle basit olmasına rağmen traktör dışındaki ekipmanların birçoğunda Plan hedeflerinin bir miktar gerisinde kalmıştır. Önemli bir mal olan biçer-döver üretimi hedef olarak Birinci Planda yer almasına rağmen çok az gerçekleşmiş, ancak İkinci Planın sonlarında gelişmeye başlayarak, kurulan üretim kapasitesiyle ihtiyacı karşılayabilir düzeye ulaşmıştır (Tablo 380).

1004. Sektör üretiminin toplam talebe olan oranı İkinci Plan dönemi boyunca artmağa devam etmiş ve 1967 de yüzde 71 den 1970 de yüzde 77 ye yükselmiştir. -1972 de yüzde 86 ya ulaşabileceği tahmin edilen bu oranın yüksekliği, yanıltıcıdır. Çünkü sektör üretiminin girdileri arasında bulunan traktör motorları, aktarma organları v b. gibi ara mallarının büyük bir kısmı makina imalat sektörünün ithalatı içinde yer almaktadır. Özellikle traktör vâ biçer - döğer montajında, yerli üretim oranı belli bir yüzdenin üzerine çıkamamıştır. Bu sorun otomotiv sanayii ile makina imalat sanayiinin temel sorunlarından biri olan motor ve aktarma organlarının yerli üretimi ile çözümlenebilecektir.

1005. Planlarda sektör için ihracat tahmin edilmemiş, olmakla birlikte 1970 yılından itibaren çok az da olsa basit el aletleriyle krema makinaları gibi malların ihracatına bağlanmıştır.

1006. Sektör, traktör fabrikaları ve bir kaç kuruluşun dışında ileri teknoloji kullanmayan ve yurdun her tarafına yayılmış küçük atelyelerden olunmaktadır. Üretim mevsimlik talep dalgalanmalarına bağlı olduğundan düzensizdir planlı dönemde üretimde teknolojik ve yapısal yönden büyük bir değişme olmamasına rağmen önceleri yurtiçi üretimi bulunmayan bir çok malın üretimine bağlanmıştır. Bunların başlıcalarını biçer-döver, çizel pulluk, rotovator, vanvey, dip karıştırıcı, ayçiçeği harman makinası, patates sökme makinası, triyör, zeytin pres, motorlu araba ve sırt pülverizatörleri meydana getirmektedir.

TABLO : 386 — Planlı Dönemde Tarım Alet ve Makinaları İmalat Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar: Adet

Değer : 1971 fiyatları ile
milyon TL.

Mal grupları	1962		1967				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972				İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Plan hedefi		Gerçekleşme		Plan hedefi			Gerçekleşme tahmini				
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar,	Değer		Miktar	Değer	Miktar	Değer	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	
1. Traktör	2 574	133,3	6 000	2 783	12 038	405,5	24,8	15 000	778,8	20 000	11 00,0	22,1
2. Traktör pulluğu	—	—	—	—	—	—	—	13 904	49,3	12 500	48,0	—
3. Diğer toprak işleme aletleri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15,0	—
4. Hububat mibzeri	—	—	—	—	—	—	—	3550	71,2	1350	21,0	—
5. Diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,0	—
6. Bakım makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67,0	—
7. Biçer döğeri	—	—	650	365	144	13,5	—	600	67,3	500	102,0	49,8
8. Diğer hasat ve harman makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55,0	—
9. Ürün işleme makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6,0	—
10. Diğer makinalar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67,0	—
11. Aksam ve parçalar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7,0	—
TOPLAM	—	179,5 (a)	—	595,7 (a)	—	607,7 (a)	27,6	—	1 805,4 (a)	—	1 494,0	19,7

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Sınıflandırma farkları dolayısıyla 1962 ve 1967 yılları için yalnız traktör, biçer döğeri ve sektör toplam üretimi değerleri verilmiş, gelişme hızları da bu üç değer kategorisinde hesaplanmıştır. Ayrıca, 1972 Plan hedefi sütununda bu üç değerden başka, traktör pulluğu ve hububat mibzeri değerleri de gösterilmiştir. Bu nedenle 1962, 1967 yılları ile 1972 yılı plan hedefi toplam değerleri, mal gruplarında verilen değerler toplamından farklı bulunmaktadırlar.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995):

1007. Sektörün gelişmesinde yurtiçi talebin potansiyel büyüklüğü çok önemli rol oynayacaktır. Hızlı nüfus artışı, nüfusun gitgide artan beslenme ihtiyaçları, tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatının gelişmesi tarım Ürünleri talebini dolayısıyla tarım makineleri talebini büyük ölçüde artırmaktadır. Hızlı şehirleşme olgusu sonucunda kırsal yörelerde tarımla uğraşan nüfusun oransal azalışı da tarım makinelerine olan ihtiyacı büyüten bir başka etkidir. Bütün bu nedenlerle, sektörün gelecekte potansiyel gelişme imkanları büyük olduğundan her çeşit tarım makina ve donatımı optimum kapasitelerde üretilebilecektir. Böyle bir gelişine basta hammadde sorunu olmak üzere diğer maliyet yükseltici sorunların da çözülmüş olmasını gerektirdiğinden sektör mallarının dış piyasalarda rekabet gücünün artması sonucunda ihracat imkanları çoğalacaktır.

1008. Planlı dönemde kaydedilen önemli gelişmelere rağmen Türkiye'de tarım, istenen makinalaşma derecesine henüz ulaşamamıştır, işlenen tarım arazisinin yüz hektarı başına düşen traktör sayısı 0,45 adettir ⁽¹¹²⁾. Hektar başına düşen traktör gücü 1971 yılında 0,14 B. G. dolayındadır. 1963 yılı için ise Türkiye hariç Avrupa ortalaması 0,70 B.G./hektar'dır.

1009. Bu açıdan yapılan hesaplara göre Türkiye tarımının 1971 de eristiği 0,14 B.G./hektarlık makinalaşma derecesini 1977 de en az iki misline çıkarmak için 1971 de 110 bin civarında olan traktör parkını 1977 de 235 bin adede çıkarmak gerekmektedir. Tarım sektörü hedefleri ile uyumlu olarak traktör parkının 1982 yılında 400-450 bin, 1987 de 700 bin dolaylarına çıkması beklenmektedir. Traktör sayısının artması yanında bugün 38 B.G. dolayında olan ortalama traktör gücünün 30 B.G. nün altına düşmesi gerekmektedir. Böylece traktör gücü 1982 de 0,5 ve 1987 de 0,7 B.G./hektar düzeyine ulaşmış olacaktır.

1010. Traktör dışındaki tarım makina ve teçhizat ihtiyacı da hesaplanmış ve böylece tüm sektör üretiminin 1972 de 1,5 milyar TL. iken 1977 de 3,3 milyar TL., 1982 de 5 milyar TL., 1995 de 8-10 milyar TL, düzeyine yükseleceği tahmin edilmiştir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1011. Sektör mallarının en önemlilerinden olan traktör ve biçer-döger üretimi diğer bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Tablo :387 de verilmiştir.

⁽¹¹²⁾ 1970 Tarım İstatistikleri Özeti'nden hesaplanmıştır.

TABLO : 387 — Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Traktör ve Biçer Döğeri Üretimi (Adet)

Ülke	Traktör			Biçer - Döğeri		
	1967 (1)	1968 (2)	1969 (3)	1967 (4)	1968 (5)	1969 (6)
Batı Almanya	107 453	111 710	101 703	19 540	26 557	29 482
Avusturya	10 059	7 670	8 092	866	366	648
İngiltere	166 201	178 774	...	2 719	3 721	3 524
Fransa	128 283	119 850	171 430	2 987	4 500	4 930
İtalya	72 981	75 385	72 742	2 000	...	...
Japonya	19 589	20 894	24 400	1 578	2 019	2 320
Yugoslavya	8 793	10 929	10 819	1 644	2 463	1 852
Türkiye	12 038	15 281	13 548	144	120	110

Kaynak; U. N. The Growth of World Industry, 1969

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1012. Üçüncü Planla ilgili hedef ve büyüklüklerin tespitinde (i) Tarım sektörünün gelişme hedefleri, (ii) Tarımdaki makinalaşma eğilimi, (iii) Talebin büyük ölçüde yurtiçi üretimle karşılanması esas alınmıştır.

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

1013. Plan dönemi sonunda yurtiçi talep bugünkü düzeyinin iki katını aşacaktır. Traktör dışındaki donatımların talepleri genellikle traktör miktarına bağlı olmakla birlikte mibzer ve diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları, ürün işleme makineleri gibi bazı malların taleplerinde teknik tarım eğitiminin de gelişmesiyle gök büyük artışlar olacağı tahmin edilmiştir. Üçüncü Plan döneminde talebin yılda ortalama yüzde 15,6 hızla artması beklenmektedir (Ta/blo 388).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) ;

1014. Başlamış olan ihracatın Planlı dönemde devam edeceği beklenmektedir. Dönem içinde toplam olarak 21 milyon, TL. lık ihracat yapılması öngörülmüştür (Tablo 388).

9. ÜRETİM :

1015. Üretimin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 17,4 hızla artması öngörülmüştür. Traktör ve biçer - döğeri üretiminde mevcut kuruluşların üretim kapasitelerini genişletmeleri sonucunda talebin hemen tamamı yurtiçi üretimle karşılanabilecektir. Bu malların dışındaki tarım alet ve makinalarının birçoğunda da talep yurtiçi üretimle karşılanacaktır (Tablo 390).

3. İTHALAT:

1016. Yurt içinde üretilemeyen veya üretimi kapasitesi yetersiz olan malların ithali öngörülmüştür. Büyük güçlü traktörler, bir kısım

TABLO : 388 — Tarım Alet ve Makinaları İmalât Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar: âdet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mal grupları	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
1. Traktör	15 040	553,4	21 200	1 144,0	15,6	35 350	1 947,2	11,2
2. Traktör pulluğu	—	—	12 500	430	—	31 400	120,6	20,2
3. Diğer toprak işleme aletleri	—	—	—	15,0	—	—	44,5	24,3
4. Hububat mibzeri	—	—	1 350	21,0	—	8 950	139,2	46,0
5. Diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları	—	—	—	5,0	—	—	40,0	51,5
6. Bakım makinaları	—	—	—	67,0	—	—	200,0	24,4
7. Biçer-döğer	571	71,7	700	126,0	11,9	735	149,9	3,5
8. Diğer hasat ve harman makinaları	—	—	—	68,7	—	—	214,0	25,5
9. Ürün işleme makinaları	—	—	—	7,0	—	—	70,0	58,5
10. Diğer makinalar	—	—	—	81,8	—	—	294,0	29,1
İL Aksam ve parçalar	—	—	—	147,0	—	—	349,6	18,9
TOPLAM	—	861,7	—	1 730,5	14,9	—	3 569,0	15,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

Not: Sınıflandırma farkları dolayısıyla, 1967 yut için yalnız traktör, biçer döğer ve sektör toplam talep değerleri verildiğinden İkinci Plan yıllık artış yüzdeleri de yalnız bu üç değer için hesaplanmıştır. Aynı nedenle 1961 yılı toplam değeri, mal gruplarında verilen değerler toplamından farklı bulunmaktadır.

TABLO: 389 — Tarım Alet ve Makinalar İmalat Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. FOB

Mal grupları	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
1. Traktör	—	—	—	—	—	50	2,8	—
2. Traktör pulluğu	—	—	—	—	—	100	0,4	—
3. Diğer toprak işleme aletleri	—	—	—	—	—	—	0,5	—
4. Hububat mibzeri	—	—	—	—	—	50	0,8	—
5. Diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Bakım makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Eiçer-döğeri	—	—	—	—	—	15	3,1	—
8. Diğer hasat ve harman makinaları	—	—	—	0,3	—	—	1,0	27,2
9. Ürün işleme makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Diğer makinalar	—	—	—	0,2	—	—	1,0	38,0
11. Aksam ve parçalar	—	—	—	—	—	—	0,4	—
TOPLAM	—	—	—	0,5	—	—	10,0	82,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 390 — Tarım. Alet ve Makmaları İmalât Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar : Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mal grupları	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde (5)	Miktar (6)	Değer (7)	Üçüncü Plan Artışlar, Yüzde	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)				Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
1. Traktör	12 038	405,5	20 000	1 100,0	22,1	35 000	1 925,0	75,0	11,8
2. Traktör pulluğu	—	—	12 500	48,0	—	31 500	121,0	152,1	20,3
3. Diğer toprak işleme aletleri	—	—	—	15,0	—	—	45,0	200,0	24,6
4. Hububat mibzeri	—	—	1 350	21,0	—	9 000	140,0	566,7	46,2
5. Diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları	—	—	—	5,0	—	—	40,0	700,0	51,6
6. Bakım makinaları	—	—	—	67,0	—	—	200,0	198,5	24,4
7. Bıçer-döğer	144	13,5	500	102,0	49,8	750	153,0	50,0	8,4
8. Diğer hasat ve harman makinaları	—	—	—	56,0	—	—	200,0	257,1	29,0
9. Ürün işleme makinaları	—	—	—	6,0	—	—	55,0	810,7	55,7
10. Diğer makinalar	—	—	—	67,0	—	—	250,0	273,1	30,2
11. Aksam ve parçalar	—	—	—	7,0	—	—	200,0	2 757,1	95,5
TOPLAM	—	607,7	—	1 494,0	19,7	—	3 329,0	122,8	17,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

Not: Sınıflandırma farkları dolayısıyla, 1967 yut için yalnız traktör, bıçer döğer ve sektör toplam talep değerleri verildiğinden İkinci Plan yıllık artışı yüzdeleri de yalnız bu üç değer için hesaplanmıştır. Aynı nedenle 1961 yılı toplam değeri, mal gruplarında verilen değerler toplamından farklı bulunmaktadır.

TABLO : 391 — Tarım Alet ve Makinaların İmalât Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatları ve
Milyon TL. Cif

Mal grupları	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
1. Traktör	3 002	147,9	1 200	44,0	—21,6	400	25,0	—10,7
2. Traktör pulluğu	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Diğer toprak işleme aletleri	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Hububat mibzeri	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Diğer tohum ekme ve gübreleme ekipmanları	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Bakım makinaları	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Biçer-döğür	427	53,2	200	24,0	—16,2	—	—	—
8. Diğer hast ve harman makinaları	—	—	—	13,0	—	—	15,0	2,9
9. Ürün işleme makinaları	—	—	—	1,0	—	—	15,0	72,0
10. Diğer makinalar	—	—	—	15,0	—	—	45,0	24,6
11. Aksam ve parçalar	—	—	—	140,0	—	—	150,0	1,4
TOPLAM	—	254,0	—	237,0	1,4	—	250,0	1,1

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı.

Not: Sınıflandırma farkları dolayısıyla, 1967 yılı için yalnız traktör, biçer döğür ve sektör toplam talep değerleri verildiğinden İkinci Plan yıllık artış yüzdeleri de yalnız bu üç değer için hesaplanmıştır. Aynı nedenle 1961 yılı toplam değeri, mal gruplarında verilen değerler toplamından farklı bulunmaktadır.

hasat ve harman makinaları, ürün işleme makinaları ve diğer makinaların bir kısmı ile aksam ve parçalar bunlar arasındadır. Ancak traktör ve biçer - döğer üretimi için gerekli motor ve aktarma organları gibi önemli miktarda ithal girdileri makina imalat sektörüne ait oldukları için burada görünmemektedir (Tablo 391).

4. YATIRIMLAR :

1017. Üçüncü Plan döneminde sektörde yapılması öngörülen yatırımların toplamı 1.550 milyon TL'dir. (Tablo 392). Bu yatırımların önemli bir kısmı özellikle artan traktör talebini karşılamak üzere mevcut kuruluşların kapasitelerini artırmak ve Türkiye'nin şartlarına uygun ekonomik kapasiteli yeni tesislerin kurulmasına tahsis edilecektir. Böylece traktör yapımında 20 bin adet/yıl olan, sektör kapasitesi 35 bin adet/yıl'ın üstünde bir düzeye ulaşacaktır. Bundan başka tarımda planlanan gelişmelere paralel olarak yeterli talebi bulunacak diğer tarım makina ve aletlerinin üretimi için gerek yeni gerekse kapasite büyütme yatırımları yapılacaktır. Bahçe tipi traktörler, pamuk, kendir, pancar gibi amal bitkiler için hasat makinaları, modern hayvancılıkta kullanılan yem, süt, v.b. donatımı, modern tavukçuluk ve meyvacılık makina ve aletleri gibi yerli üretimi bulunmayan veya yetersiz olan çok çeşitli ekipman yatırım konusu olacaktır. Yapılacak toplam yatırımlarla sektörde 60 - 70 bin ton/yıl büyüklüğünde ek bir üretim kapasitesi oluşacaktır.

*TABLO ; 392 : Tarım Alet ve Makinaları İmalat Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan Dönem Gerçekleştirme (1)	İkinci Plan Dönem Gerçekleştirme tahmini (2)	Üçüncü Plan hedefi (3)
Toplam Yatırımlar	100,0	307,0	1 550,0

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1018. Tarım aletleri ve makinaları imalat sanayii Uluslararası Standart Sanayi Tasnifi {ISIC) kodlarına göre ayrı bir sektör olmayıp makina imalat ve madeni eşya sektörlerinin birer bölümünden oluşmaktadır. Fakat tarımın Türkiye ekonomisindeki büyük yeri dolayısıyla tarım alet ve makinaları imalatını ayrı bir sektör halinde incelemek Birinci Plan döneminden beri uygun görülmüştür. Bu nedenle makina imalat ve madenî egypta sanayii sektörlerine uygulanacak ilke ve tedbirler tarım alet ve makinaları sektörü için de aynen geçerli olacaktır.

1019. Özel olarak tarım alet ve makinaları imalat sanayii için şu esaslara yer verilmiştir:

(1) Traktör ve biçer-döğer dışındaki tarım alet ve makinalarının üretiminde görülen dağınık kapasitelerin birleştirilerek bu kollarla üretimin daha ekonomik kapasitelerde ve daha modern teknoloji ile yapılması teşvik edilecektir.

(2) Tarım sektöründe planlanan gelişmelere ve Türkiye'nin ekolojik koşullarına bağlı olarak tarım sektörünün ihtiyacı bulunan tarım alet ve makinalarının standart ve tipleri Tarım Bakanlığı ve Türk standartlar Enstitüsü tarafından tespit edilecek ve bu standartlara uyulması sağlanacaktır.

ELEKTRİK MAKİNALARI VE GEREÇLERİ SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1020. Birinci ve İkinci Planlarda, yatırımlarda kullanılan elektrik makina ve gereçlerinin üretim teknolojisi basit olanlardan bağlanarak üretilmesi ve giderek ihracata, yönlendirilmesi hedef alınmıştı. Üretim, Birinci Plan döneminde yılda ortalama 10,8, İkinci Plan döneminde ise yüzde 22,5 oranında artmıştır ⁽¹¹³⁾. Planlı dönemde iletkenler, kablolar, aydınlatma ve iç tesisat malzemesi üretiminde büyük gelişme görülmüştür. Dayanıklı tüketim malları üretimi, bu dönemde yavaş fakat kararlı bir artış göstermiştir. Ölçme ve kontrol cihazları üretimi tahminlerin üstünde gerçekleşmiş, buna rağmen yurtiçi talebin tamamı karşılanamamıştır. Diğer mal gruplarında elektrik enerjisi sektörünün yatırımlarına paralel gelişmeler olmuştur (Tablo 393). Buna karşılık ihracat, planlarda öngörülen düzeyde gerçekleştirilememiştir.

1021. Seri Üretim tekniği ile üretilen bu mal gruplarına karşılık, araştırma ve mühendislik hizmetlerine dayalı olan ağır elektroteknik ekipman ve yüksek gerilim salt cihazları gibi mal gruplarında beklenen gelişme sağlanamamıştır. Bu nedenle, bu mal gruplarında talebin büyük ölçüde ithalatla karşılanması yoluna gidilmiştir. Sektörün İkinci Plan dönemindeki gelişmesi, Birinci Plan döneminde üretimlerine başlanmış bulunan malların üretimlerinin artması yönünde olmuş, daha ileri teknoloji gerektiren yeni mal üretimi sınırlı kalmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

1022. Bu sektörde uzun dönemli tahminler sanayi ve özellikle enerji sektörü için öngörülen uzun dönemli hedeflere dayalı olarak yapılmış; talebin, birçok mallarda ekonomik kapasiteli birimler kurulmasını sağlayacak düzeylere ulaşması mümkün görülmüştür.

Bu sektördeki malların değişik karakteri ve sayısının fazla olması nedeniyle uzun dönemli fiziki hedefler verilememiştir. Ancak, toplam üretimin yılda yüzde 16 dolaylarında artarak 1995 de bugünkünün 20 katına ulaşması beklenmektedir. Üretimde, elektrik makinaları ve şebeke cihazları, iletken ve kablolar, ölçme ve kontrol cihazlarının ağırlık kazanacağı; diğer elektroteknik malzemenin üretiminde büyük gelişme görüleceği tahmin edilmektedir.

1023. Elektrik makinaları ve gereçleri sektörünün uzun dönemde, mühendislik ve emek yoğun üretim teknolojilerinden yararlanarak ihracata dönük bir sektör olarak geliştirilmesi; kamu ve özel kesimin bu biçimde yönlendirilmesi öngörülmüştür. Sektörün, emek yoğun üretim teknolojilerinden yararlanmakla birlikte «montaj sanayii» hüviyetine girmemesi için mühendislik hizmetlerinden de geniş ölçüde yararlanması gerekmektedir,

⁽¹¹³⁾ Üretim çok düşük bir düzeyden başladığından yıllık ortalama artış hızları yüksek olmalıdır

TABLO : 393 — Planlı Dönemde Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Mallar	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	
	1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1. Elektrik makinaları ve şebeke cihazları	14	140	190	68,5	422	240	4,8
2. İletken ve kablolar	38	93	230	43,4	360	445	14,1
3. Ölçme ve kontrol cihazları	—	18	7	—	53	69	58,0
4. Aydınlatma ve iç tesisat malzemesi	8	85	80	58,5	65	154	14,0
5. Pil ve akümülatörler	108	...	200	13,1	251	243	4,0
6. Elektrikli dayanıklı tüketim malları	37	...	10 (a)	—	165 (a)	41	32,6
7. Diğer teknik malzeme	63	...	13 (a)	—	532 (a)	23	12,1
8- Yarı mamuller	—	...	10	—	—	20	14,9
TOPLAM	268	...	740	22,6	1 898	1 235	10,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Birinci ve İkinci Planlarda buzdolabı, çamaşır makinesi ve benzerleri gibi sektör dışı mallar da bu kapsam içine alınmıştır. İkinci Plan gerçekleşme tahminlerinde bu gibi mallar sektör kapsamından çıkarılmış, karşılaştırmayı aynı bazda yapabilmek için gerekli indirgemeler yapılmıştır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1024. Karşılaştırmalar, Hindistan, Yugoslavya, İspanya ve İtalya'nın, elektrik makinaları üretiminde teknolojik gelişmenin göstergesi olan bazı karakteristik değerleri gözönüne alınarak yapılmıştır. Bu sektörde, yüksek gerilim salt teçhizatında ulaşılan düzeyin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de halen bu konuda geliştirilecek geniş bir alan bulunmaktadır (Tablo 394).

TABLO : 394 — Bazı Ülkelerde Elektrik Makinaları Sanayiinin ve Ticaretinin Durumu

	Türkiye 1972	Hindistan 1970	Yugoslavya 1969	İspanya 1969	İtalya 1969
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Güç transformatörü	2000	25000	8000	20 000	...
Üretim kapasitesi	MV A/yıl	MV A/yıl	MVA/yıl	MVA/yıl	—
Elektrik motorları	600000	6300000	1670000	2700000	...
Üretim kapasitesi	BG/yıl	EG/yıl	BG/yıl	BG/yıl	—
Yüksek gerilim salt teçhizatı Üretiminde ulaşılan gerilim.	35 kV	400 kV	400 kV	400 kV	440 kV
Toplam EM ihracat	0,79 M\$	34,6 M\$	34,5 M\$	...	330 M\$

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1025. Elektrik makinaları ve gereçleri sektörünün; teknolojik Bilişmeye, istihdama, özellikle mühendislik ve hammadde potansiyelinin ekonomik kullanımını sağlamadaki etkileri gözönüne alınmış ve Üçüncü Plan büyüklük ve hedeflerinin tesbitüde; (i) Elektrik makinaları ve şebeke cihazları ile iletkenler ve yan mamullerin talebinde, elektrik enerjisi yatırımlarının artıg hızı, (ii) Kablolara ihracat olanakları, (iii) ölçme ve kontrol cihazları, aydınlatma ve iç tesisat malzemesi talepleri için bina ve enerji yatırımları, (iv) Fil, akümülatör ve diğer elektroteknik malzemenin talebinin tahmininde, bunları kullanan sanayilerin gelişme hızı gözönünde tutulmuş ve, (v) Üçüncü Plan döneminin gerek uzun dönem gelişme hedeflerine ulaşmada gerek uzun dönem teknoloji üretiminde ilk adımların atılacağı bir dönem olması esas alınmıştır.

1. TALEP:

(1) İÇ TALEP ;

1026. Yukardaki esaslara göre hesaplanan iç talebin, yılda ortalama yüzde 17.9 artacağı tahmin edilmiştir. Elektrik makinaları ve şebeke cihazlarının toplam talep içindeki payı giderek artacak, diğer malların payı ise azalacaktır. Talep tahminleri, Tablo 395 de verilmiştir. Diğer elektroteknik malzeme, otomotiv endüstrisinin talebine paralel olarak, bekirli bir artış göstermiştir.

*TABLO ; 395 — Elektrik Makina Ürtü ve Gereçleri Satutüü
Yurtiçi Talep Tahminleri*

(1911 fiyatları «e, Milyon TL.)

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Elektrik makinaları ve şebeke cihazları	417	594	7,3	1861	25,6
2. İletken ve kablolar	304	490	10,0	930	13,7
3. Ölçme ve kontrol cihazları	60	109	12,7	195	12,3
4. Aydınlatma ve iç tesisat malzemesi	80	172	16,5	317	13,0
5. Pil ve akümülatörler	201	243	3,9	380	9,4
6. Elektrikli dayanık tüketim malları	44	47	1,3	73	9,2
7. Diğer elektroteknik malzeme	113	163	7,6	451	22,6
8. Yarı mamuller	60	92	8,9	136	8,1
TOPLAM	1279	1910	8,4	4343	17,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) ;

1027. Üçüncü Plan döneminde bu sektör ihracatının, 1972 de 11 milyon TL. iken 1977 de 314 milyon TL. na çıkacağı tahmin edilmektedir, ihracat içinde en büyük ağırlığın, iletken ve kablolarda olması mümkün görülmektedir (Tablo 396).

2. ÜRETİM:

1028. Üçüncü Plan döneminde üretimin yılda yüzde 19,9 oranında artırılması öngörülmüştür. Üretim içinde elektrik makinaları ve şebeke cihazları, ölçme ve kontrol cihazları, diğer elektroteknik malzeme ve yarı mamullerin artış hızları yüksek olacaktır, iletken ve kabloların toplam üretim içindeki payı. Plan dönemi bağında yüzde 36 iken, dönem sonunda yüzde 34 e düşmekle beraber, yine de üretimin yüksek bir payını teşkil edecektir (Tablo 397).

1029. Elektrik makina ve şebeke cihazlarında ileri teknoloji gerektiren bazı mallar dışındakilerin yurtiçinde üretilmesi öngörülmüştür, iletken ve kablolarda dönem sonunda 36 kv luk enerji ve yüksek kapasiteli haberleşme kabloları talebi de yerli üretimle karşılanabilecektir. Ölçme ve kontrol cihazlarından belirli bazı tipler yerli olarak üretilmeye devam edilecek; buna rağmen talebin karşılanmasında ithalâtın payı yine de büyük olacaktır.

TABLO : 396 — Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayii İhracat Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL., FOB)

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plajı yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Elektrik makinaları ve şebeke cihazları	—	4	—	100	90,4
2. İletken ve kablolar	0	5	—	170	102,5
3. Ölçme ve kontrol cihazları	—	—	—	10	—
4. Aydınlatma ve iç tesisat malzemesi	—	—	—	4	—
6. Pil ve akümüla-törler	1	1	0	15	71,5
6. Elektrikli dayanıklı tüketim malları	—	—	—	5	—
7. Diğer elektrotek-nik malzeme	—	1	—	5	38,0
8. Yarı mamuller	0	—	—	5	—
TOPLAM	1	11	61,5	314	38,5

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

**TABLO : 397 — Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayii Yurtiçi
Üretim Tahminleri**
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yüzde artışlar	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
1. Elektrüt makinaları ve şebeke cihazları	190	240	4,8	835	247,9	28,3
2. İletken ve kablolar	230	445	14,1	1050	190,0	18,7
3. Ölçme ve kontrol cihazları	7	69	58,0	165	124,6	17,6
4. Aydınlatma ve iç tesisat malzemesi	80	154	14,0	291	89,0	13,6
5. Pil ve akümültörler	200	243	4,0	391	60,9	10,0
6. Elektrikli dayanıklı tüketim malları	10 (a)	41	32,6	63	65,9	10,6
7. Diğer elektroteknik malzeme	13	23	12,1	206	795,7	&5,0
S. Yarı mamuller	10 (a)	20	14,9	61	205,0	25,0
TOPLAM	740	1235	10,8	3057	147,5	J9,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Tahmin

1030. Aydınlatma ve is tesisat malzemesi, pil ve akümülatörler ve elektrikli dayanıklı tüketim mallarının üretimi, yurtiçi talebin yüzde 97 sini karşılayabilecek; bunun yanında bazı türlerin ihracatı da geliştirilecektir.

3. İTHALAT :

1031. İthalatta halen en büyük payı, elektrik makinaları ve şebeke cihazları almaktadır. Üçüncü Plan döneminde de bu mal grubunun ithalattaki önemini koruyacağı tahmin edilmektedir. Bunu, diğer elektroteknik malzeme ile, dahilde üretimi yapılmayacak tipteki kablolar izleyecektir. Toplam ithalatın, yılda yüzde 18,5 artarak, 1972'deki 686 milyon TL. değerinden, 1977'de 1 600 milyon TL. na çıkacağı tahmin edilmiştir (Tablo 398).

TABLO : 398 — Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayii İthalât Tahminleri

(1971 fiyatları ile, Milyon TL. CİF)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
1. Elektrik makinaları şebeke cihazları	227	358	9,5	1126	25,8
2. İletken ve kablolar	74	50	—7,0	80	0
3. Ölçme ve kontrol cihazları	53	40	—6,5	50	4,6
4. Aydınlatma ve iç tesisat malzemesi	—	18	—	30	10,8
5. Pil ve akümülatörler	2	1	—12,9	4	32,0
6. Elektrikli dayanıklı tüketim malları	34	6'	—29,3	10	10,8
7. Diğer elektroteknik malzeme	100	141	7,1	250	12,1
8. Yarı mamuller	50	72	7,6	80	2,1
TOPLAM	540	686	4,9	1600	18,5

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

4. YATIRIMLAR:

1032. Üçüncü Plan döneminde toplam 1 550 milyon TL. lık yatırım yapılması öngörülmüştür. Kamu yatırımlarının, daha çoî ağır elektroteknik makina ve ekipman üreten sanayilerde ve araştırma kurumlarında; özel kesim yatırımlarının İse İhracata dönük kablo ve İletkenler üreten sanayiler ile ithal ikamesi sağlayacak diğler sanayilerde olması öngörülmüştür (Tablo 399).

TABLO : 399 — Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayii Yatırımlar*

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan gerçekleşme	İkinci Plan gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	456,5	563,0	1550

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1033. (1) Üçüncü Plan döneminde, ağır elektroteknik ekipman üretimi kamu kesimi öncülüğünde geliştirilecektir. Teknoloji üretiminde üniteler, sanayie dönük biçimde geliştirilecek; özel kesimin üretilen teknolojiyi kullanımı ve sanayi içinde teknoloji geliştirmesi teşvik edilecektir.

(2) Kurulu bulunan üretim kollarında kapasitelerin ihracata yönelecek biçimde genişletilmeleri, yeni kurulacaklardan özellikle yatırım malı niteliğinde üretim yapanlarda ise tesislerin ihracata da yönelebilecek ekonomik kapasitelerde kurulması esas olacaktır.

83) Sektör mallarının standartları en kısa zamanda hazırlanacak ve bu standartlara uyulması zorunlu kılınacaktır.

ELEKTRONİK SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1034. Birinci Planda «Elektrik Makina Cihaz ve Malzemesi» sektörünün içinde kapsanan bu sektör, İkinci Plan döneminde ayrı bir sektör olarak ele alınmıştır.

Planlı dönemde, bu sektör mallarının yurtiçinde üretimlerine ağırlık verilmesi ve elektronik dayanıklı tüketim cihazlarından, elektronik profesyonel cihazların imaline yönelinmesi, elektronik sanayiinde araştırmaların yoğunlaştırılması ve devlet tarafından desteklenmeleri ilke olarak tespit edilmiştir.

1035. Birinci Plan döneminden önce elektronik tüketim cihazları üretimine başlanmıştır. Buna, planlı dönemde elektronik profesyonel cihazlar ⁽¹¹⁴⁾ imal eden tesisler eklenmiştir. Bu tesislerin en büyükleri, PTT nin ortaklığı ile kurulan ve sea frekans haberleşme cihazları üreten tesislerdir. Profesyonel cihaz imal eden diğer tesisler, küçük kapasiteler halinde kamu ve özel kesime dağılmışlardır.

İkinci Plan dönemi sonunda, toplam elektronik sanayii üretiminin yüzde 24 ü tüketim cihazları, yüzde 72 si ses frekans haberleşme cihazları, yüzde 4 ü diğer profesyonel cihazlarından, oluşmaktadır (Tablo 400).

Elektronik sektörü içinde, özellikle elektronik profesyonel cihazların yurtiçi üretimi yeni gelişmektedir. Bu sektörün bazı malları için kamu kesiminin önemli bir alıcı olarak belirmesi, bu mal gruplarının gelişimini teşvik etmiştir öte yandan (i) Bazı önemli mal gruplarına olan ihtiyaçların dış yardımlardan karşılanmakta olması, (ii) Kamu kuruluşlarının satın alma işlemlerinde gelecek yıllara sarı ihale imkânlarının kısıtlı olması, (iii) 3222 sayılı Telsiz Kanununun amatör radyoculuğu yasaklamış olması ⁽¹¹⁵⁾, (iv) Yerli üretilen sistem ve cihazlara karşı alıcıların çekingenlik duymaları gibi etkenler sektörün gelişmesini sınırlamıştır. Bu sektörde kurulmuş olan tesislerin çoğunluğu «Elektronik laboratuvarı» olmaktan ileri geçememişlerdir. Buna rağmen, bu tip küçük imalâtçılar, bazı profesyonel cihazların küçük çapta ihracını da gerçekleştirmektedirler.

1037. Elektronik sektöründe, teknolojinin kullanıcılar tarafından iyi bilinmemesi nedeniyle modası geçmiş ya da ülke şartlarına uymayan sistem ve cihazlar da ithal edilmektedir. Planlı dönemde edinilen tecrübeler, ithal edilen cihaz ve sistemler için belirli bir standart kabul edilerek sınırlama yapılması gereğini ortaya koymuştur

⁽¹¹⁴⁾ Amatör radyoculuğun, dünya ülkeleri tarafından elektronik sanayiine, eğitime, himmet sektörlerine, harp gücüne katkısı kabul edilmiştir. Her iki blok ülkelerinde de bu tip faaliyetlere kontrollü olarak izin verilmiştir.

Türkiye, bugün amatör radyoculuk faaliyetini yasaklamış çok az sayıdaki ülkelerden biridir. Bunun dışında, amatör ve profesyonel amaçlarla elektromagneitik ortamın kullanılması, araştırma ve deney yapılması, mevcut durumda kamu kuruluşlarının kuruluş kanunlarına veya Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlı bulunmaktadır.

⁽¹¹⁵⁾ Elektronik profesyonel cihazlar, elektronik tüketim cihazları dışındaki bütün elektronik cihazları kapsamaktadır. Bu kapsam içine her çeşit haberleşme ve yayın cihazları, elektronik ölçü cihazları, endüstride kullanılan her çeşit elektronik kontrol cihazları, elektronik hesap makinaları ve tıbbi elektronik cihazlar v.b. girmektedir.

TABLO : 400 — Planlı Dönemde Elektronik Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL..)

Mallar	1 9 6 7				1 9 7 2		
	1962 (1)	Plan hedefi (2)	Gerçekleşme (3)	Birinci Plan yıllık ortalama artış. yilzde (4)	Plan hedefi (5)	Gerçekleşme tahmini (6)	İkinci Plan yıllık ortalama artış. yüzde (7)
1. Ses frekans haberleşme cihazları	1	72	8	51,6	121	798	150,5
2. Yüksek frekans haberleşme cihazları	—	...	10	—	126	36	29,2
3. Elektronik endüstri cihazları	1	...	6 (b)	43,1	42	4	— 7,8
4. Elektronik tüketim cihazları	196	424	265	6,2	543	270	0,4
5. Elektronik devre (a) elemanları		...	(115)	—	(23)	(190)	—
TOPLAM	198	496	289	7,8	852	1108	30,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Üretim, sektör İçi ara malı olduğundan, toplamın dışında tutulmuştur.

(b) Devlet Planlama Teşkilatı tahmini

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1982) :

1038. Elektronik sektörü, emek ve mühendislik hizmetleri yoğun bir teknolojiye sahip olduğundan, istihdam sorununun çözümlenmesinde ve teknoloji üretiminde önemli kalkılan olacak sektörlerden biridir. Bu bakımdan elektronik sanayii uzun dönemde dış pazar da gözönünde tutularak geliştirilecek başlıca sanayi kollarından biri olabilecektir.

1039. Perspektif dönem sonunda sektör üretiminin, bugünkü düzeyinin 100 katından fazla artması mümkün görülmektedir. Üretim, elektronik profesyonel cihazlar, elektronik tüketim cihazları ile devre elemanlarının dış ve iç talebini karşılayacak düzeyde ve denge bir biçimde olması öngörülmektedir.

1040. Bu sanayie, uzun dönemde beklenen gelişmeye olanak sağlamak üzere, Üçüncü Plan döneminde büyük bir ağırlık verilecektir. Böylece uzun dönemde talebin büyük ölçüde yurtiçi üretimle karşılanması ve sektör ürünlerinin önemli ihraç malları arasına girmesi sağlanacaktır. Sektör mallarının çok çeşitli olması nedeniyle uzun dönem için fiziki hedefler verilememektedir,

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1041 Uluslararası karşılaştırmalar, fert başına milli gelirle, fert başına elektronik sanayii üretimi arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin fert başına üretimi 1972 yılında 2 dolar civarındadır. 1971 yılında İtalya'nın üretimi fert başına 28 dolar, İspanya'nın 16 dolar, Avrupa ortalaması ise 65 dolar dolaylarındadır. Bu değerlerin, Türkiye'de 1977 de fert başına 4.9 dolara çıkması öngörülmüştür. 1982 de ise 15,8 dolara ulaşması beklenmektedir,

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1042. Üçüncü Planla ilgili büyüklük ve hedeflerin saptanmasında; (i) PTT'nin Üçüncü Plan dönemindeki yatırımları; (ii) PTT, Milli Savunma ve TRT'nin yüksek frekans haberleşme cihazları taleplerinin giderek yurt içinden karşılanacağı, (iii) 3222 sayılı Telsiz Kanunu'nun değiştirileceği, (iv) Sanayinin, sağlık ve ticaret hizmetlerinin gelişme hızları ve dolayısıyla elektronik endüstri cihazlarına olan taleplerinin Büyümesi, (v) Televizyon yayın alanının genişlemesi, (vi) Gayrisafi Milli Hâsıla artış hızı esas alınmıştır.

I. TALEP:

(i) İÇ TALEP:

1043. Yukarıda verilen esaslar gözönünde tutularak, iç talebin yılda ortalama, yüzde 17,9 artacağı tahmin edilmiştir. En büyük artış hızı, elektronik endüstri cihazları talebinde olacaktır. Talep artışında elektronik profesyonel cihazlar önde gelmektedir. Bu artışla 1972 de elektronik sektörü yurtiçi talebinin yüzde 37'sini teşkil eden elektronik tüketim cihazları, dönem sonunda yüzde 28 e

düşebilecektir. Bu oran, normal bir sektör malları dengesini belirtmektedir (Tablo 401).

(2) *DIŞ TALEP (İHRACAT) :*

1044. Ses frekans haberleşme cihazlarının ihracatında hızlı bir gelişme beklenmektedir. Diğer profesyonel elektronik cihazların ihracatında Üçüncü Plan dönemi sonuna doğru önemli artışlar olması öngörülmüştür. Dönem içinde, elektronik tüketim cihazlarının üretiminde kararlı bir gelişmenin sağlanacağı ve ihracata başlanabileceği tahmin edilmektedir.

*TABLO : 401 — Elektronik Sanayi Yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Ses frekans haberleşme cihazları	45	794	77,7	1 560	14,5
Yüksek frekans haberleşme cihazları	129	135	0,9	600	34,8
Elektronik endüstri cihazları	60	31	— 12,4	350	62,4
Elektronik tüketim cihazları	586	640	1,8	1 110	11,6
Elektronik devre elmanları (a)	(223) 108	(260) 130	3,8	(840) 320	19,7
TOPLAM	928	1 730	13,3	3 940	17,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Parantez içindeki değer cihazların içindeki devre elemanlarını da kapsamaktadır. Bu bakımdan toplama sademe parantezlerin altındaki rakamlar dahildir.

*TABLO : 402 — Elektronik Sanayi İhracat Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL FOB)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Ses frekans haberleşme cihazları	—	5	—	30	58,5
Yüksek frekans haberleşme cihazları	—	1	—	0	—
Elektronik endüstri cihazları	—	1	—	20	62,1
Elektronik tüketim cihazları	—	—	—	20	—
Elektronik devre elemanları	0	0	—	20	—
TOPLAM	0	7	—	110	73,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1045. Elektronik devre elemanlarının yerli üretimi olanlardan bir kısmının da dönem sonuna doğru ham veya yan mamul halinde ihracatı mümkün olabilecektir. Üçüncü Plan döneminde bu sektörde yaklaşık olarak 240 milyon TL.'lık ihracat yapılması öngörülmüştür. Böylece 1972 de 7 milyon TL. olması beklenen ihracatın 1977 de 110 milyon TL.'na çıkması hedef alınmıştır. (Tablo 402).

2. ÜRETİM:

1046. Üçüncü Plan döneminde üretimin yılda ortalama yüzde 21 .artması öngörülmüştür. Üretim hedeflerinin tespitinde bugün genellikle ithalâtle karşılanan ve hızla büyüyeceği tahmin edilen talebin, büyük ölçüde yurtiçi üretimle karşılanması esas alınmıştır. Ayrıca, kamu kesiminin profesyonel cihaz üretimini geliştireceği de kabul edilmiştir. Yük.sek frekans haberleşme ve elektronik endüstri cihazları üretiminin bugün çok düşük düzeyde bulunmasına karşılık hızla gelişmesi beklendiğinden, büyük üretim artış hızları öngörülmüştür (Tablo 403).

TABLO : 403 — Elektronik Sanayi Üretim Tahminleri

(1971 Fiyatları ile, Milyon TL.)

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	Üçüncü plan yüzde artışlar		
				1977 (4)	Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Ses frekans haber- leşme cihazları	8	768	151,3	1570	96,7	14,5
Yüksek frekans ha- berleşme cihazları	-10	36	29,2	400	1011,1	61,9
Elektronik endüstri cihazları	eC	4	—7,8	170	4 150,0	113,5
Elektronik tüketim cihazları	265	270	0,4	720	166,7	21,7
Elektronik devre e- lemanları (a)	(115) 0	(100) 0	— —	(540, 20	— —	— —
-TOPLAM	289	1108	50,8	2880	139,9	21,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Parantez içindeki değer cihazların içindeki devre elemanlarını da kapsamaktadır. Bu bakımdan toplama dahil değildir.

(b) Devlet, Planlama Teşkilâtı tahmini

3. İTHALAT :

1047. İthalatta en büyük artığın, elektronik endüstri cihazlarında olacağı talimin edilmektedir. Üretimi büyük teknolojik araştırmalar gerektiren malların ithalâtı devam edecektir. Buna karşılık yurtiçi talebi büyük olan tıbbî elektronik cihazlar, küçük elektronik hesaplayıcılar, basit işlem kontrol edicileri ve ölçü aletleri gibi cihazların ithalatının yerli üretimde öngörülen artışlar nedeniyle büyük ölçüde değişmeyeceği tahmin edilmektedir. Elektronik tüketim cihazlarının ithalatındaki artışın bir süre daha devam etmesi beklenmektedir. Elektronik devre elemanlarından, yerli üretimi ekonomik olmayan tiplerin ithalâtı devam edecektir (Tablo 404).

TABLO : 404 — Elektronik Sanayii İthalât Tahminleri

(1971 fiyatları ile, Milyon TL. CİF)

Mallar	1967	1972	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1977	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ses frekans haberleşme cihazları	37	1	— 51,4	40	109,1
Yüksek frekans haberleşme cihazları	119	100	— 3,4	200	14,9
Elektronik endüstri cihazları	54	28	— 12,3	200	48,2
Elektronik tüketim cihazları	321	370	2,9	410	2,1
Elektronik devre elemanları	108	130	3,8	320	19,7
TOPLAM	639	629	—0,3	1 170	13,2

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

4. YATIRIMLAR :

1048. Bu sektörde dönem içinde toplanı olarak 1,6 milyar TL. lık yatırım yapılması öngörülmüştür (Tablo 405), Yatırımlar, daha çok elektronik profesyonel cihazlar sanayiine ve aragtırma - geliştirme tesis ve hizmetlerine yapılacaktır. Kamu kesiminin payına düşen araştırma ve geliştirme yatırımları, sektörün uzun dönem gelişmesini sağlama yönünde olacaktır.

TABLO : 405 — Elektronik Sanayii Yatırımları

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Yatırımlar	(a)	147	1500

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı**(a) Birinci Plan \$/atırılan Elektrik Makinaları Sektörü içinde gösterilmiştir.***v. İLKELER VE TEDBİRLER :**

1049. (1) Yatırım malı niteliğinde bulunan elektronik profesyonel cihazların üretimine öncelik verilecektir. Bu alanda öncülük etmek üzere bir kamu iktisadi teşebbüsü kurulacaktır.

(2) Elektronik teknolojiğinin yurt içinde geliştirilmesinde, kurulacak kamu teşebbüsünün öncülük etmesi, bilimsel kuruluşların çalışmalarını uygulamaya üretime dönük hedeflere yöneltilmesi sağlanacak ve özel kesim sanayi içinde teknoloji geliştirmeye dönük çalışmaları desteklenecektir.

(3) Elektronik devre eleman, cihaz ve sistemlerin ölçü, dizayn, imalat, işletme ve şekil semboller ile ilgili standartları hızla tamamlanıp yürürlüğe konulacaktır. Bu arada, kamu alımlarında belli fonksiyonlar için gereken cihaz ve sistemlerde milli standartların hızla tamamlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

(5) Yabancı sermaye tekliflerinden, profesyonel cihazlar ve devre elemanları sanayilerinin, yüksek teknolojiyi gerektiren ve özellikle ihraca dönük olanları öncelikle değerlendirilecektir.

(6) 3222 sayılı Telsiz Kanunu, amatör radyoculuğun gelişmesine imkan sağlayacak ve günün gereklerini yansıtabilecek biçimde değiştirilecektir.

KARAYOLU TAŞITLARI İMALÂT SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1050. Planlı dönemde yurtiçi taşıt ihtiyacını karşılamak üzere, Plan ve Programlarda konulan tedbirlere rağmen, çok sayıda montaj firması optimum kapasiteden uzak olarak kurulmuş ve taunlar genellikle kapasite altı üretim yapmışlardır.

1051. Yan sanayiın kurulduğu ve önemli gelişme gösterdiği planlı dönemde dövme tesisleri, döküm tesisleri, fren donanımı, amortisör, makas, jant, kardan mili, motor yatağı, radyatör, piston, yağ, mazot ve hava filtreleri, bombeli cam, elektrik aksam ve parçalan gibi belirli konularda seri imalât yapan sanayi tesisleri kurulmuştur. Böylece Planlı dönemden önce lastik, akümülatör, boya gilbi yan sanayiden sağlanan bir kııam hazır parçalar dışında hemen tama-mı yurt dışından getirilerek monte edilen taşıtların (Kamyon - kamyonette döviz tasarruf oranı yüzde 20 den az, otobüste yüzde 30 dan az) Planlı dönemdeki montajında döviz tasarruf oranı büyük ölçüde arttırılmıştır (Kamyon - kamyonetta yüzde 57,5, şehir içi otobüste yüzde 67,5, şehirlerarası otobüste yüzde 75) ⁽¹¹⁶⁾. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi çok sayıda firmadan oluşan dağınık yapı, firma başına üretim miktarının düşük düzeyde kalmasının ve İkinci Plan'da hedef alınan motor ve aktarma organlarının yurt içinde imalinin gerçekleşmemesinin en büyük nedeni olmuştur,

1052. Üçüncü Plan dönemine girerken bu sanayideki en büyük sorun, çok sayıda firmanın otomotiv sanayii için küçük kapasiteli sayılacak tesislere sahip olması ve kapasitelerin tam olarak kullanılmamasıdır.

1053. Birinci Plan döneminde kamyon - kamyonet üretimi Plan hedeflerine uygun olarak gerçekleşmiştir. İkinci Plan'da yüzde 9,9 olarak öngörülen üretim artış hızı 1968 ve 1&69 yıllarında ortalama yüzde 22,7 ye erişmiştir. 1970 ve 1971 yıllarında ise üretim büyük ölçüde azaldığından ilk 4 yılın ortalama artış hızı yüzde 7.2 olmuştur. Otobüs ve minibüs üretimi, her iki Plan döneminde de Planda öngörülenin altında gerçekleşmiştir.

1054. Birinci Plan dönemi sonunda binek arabası imalatına başlanmıştır, İkinci Plan döneminin son yılında binek arabası üretiminin Plan hedefinin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Üretim gerçekleşme durumu Talblo 406 da hedeflerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

⁽¹¹⁶⁾ *Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Montaj Sanayii Talimatına uygun olarak tespit ettiği değerlerdir.*

TABLO : 406 — Planlı Donemde Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar : Adet
Değer : 1971 fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mal grupları	1962		1967				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Plan hedefi		Gerçekleşme		Plan hedefi			Gerçekleşme tahmini				
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Kamyon-Kamyönet	1354	129,8	—	—	8 903	714,3	40,6	12 000	1 150,4	16 300	1 852,0	21,0
Otobüs-Minibüs	820	36,1	—	—	944	107,5	24,4	3 900	908,6	3 600	636,0	42,7
Binek-Arazı-binek	877	36,9	—	—	4 032	142,0	31,1	16 500	681,4	26 000	1 430,0	58,5
Diğerleri, büyük onarım ve tamirat	—	1 157,8	—	—	—	1 145,5	—0,2	—	2 023,6	—	1 330,0	3,0
TOPLAM	—	1 360,6	—	—	—	2 110,2	9,2	—	4 764,0	—	5 248,0	20,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ:

1055. Karayolları talebinin tuzum döneminde, ekonomideki genel gelişme hızına bağlı olarak artacağı, ayrıca satış kolaylıkları karayollarının iyileşmesi gibi etkenlerin de bu artışı etkileyeceği kabul edilmiştir. Uzun dönemli gelişme hedeflerinin başında sektörde iktisadi büyüklükte ve rekabet gücü olan işletme birimlerinin oluşturulması gelmektedir. Gelişen talebin yurt içinden karşılanabilmesi için firmaların optimum kapasitelere erişecek şekilde tevsileri veya aralarında birleşmeleri beklenmektedir. Uzun dönemde kamyon ve kamyonet üretiminin yılda ortalama yüzde 11.6, otobüs ve minibüs üretiminin yüzde 17.1 artacağı tahmin edilmektedir.

1056. Üretim tesislerinde uygulanması beklenen yeni teknolojilerin otobüs, minibüs ve kamyon ihracatı olanaklarını artıracığı tahmin edilmektedir. Özellikle otobüs yapımının uzun dönemde ihracata yöneltilerek geliştirilmesi mümkün görülmektedir. Bu sanayide uzun dönemde yerli malzeme kullanım oranı artacak ve böylece ara mal niteliğinde olan ithalât çok düşük düzeye inecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1057. 1960 -1969 yılları arasında dünya taşıt imalatı yılda ortalama yüzde 7 oranında bir artış göstererek yıllık üretim miktarı 29 milyon 778 bin adede ulaşmıştır. Dünya taşıt aracı imalatında başta gelen ülkelerle Türkiye'nin imalatı 1968 yılı için karşılaştırmalı olarak Tablo 407 de, gelişmekte olan ülkelerle Karşılaştırma ise Tablo 408 de verilmiştir.

TABLO : 407 — Dünya'da Motorlu Karayolu Taşıt Aracı İmal Eden İlk 7 Ülke ile Türkiye'nin 1969 Yılı üretimlerinin ve Araç Mevcutlarının Karşılaştırılması

Ülkeler	A.B.D. (1)	Japonya (2)	Federal Almanya (3)	Fransa (4)	İngiltere (5)	İtalya (6)	Kanada (7)	Türkiye (8)
1969 yılı üretimi (Bin adet)	10 206	4 675	3 605	2 459	2 188	1 596	1 350	20
Mevcut araç başına düşen nüfus (a)	2,0	8,0	4,6	3,8	4,4	6,0	2,7	117,0

Kaynak : Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğunda Sanayi Dalları İtibariyle Monografiler, otomotiv sanayii.

Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1969, 1971 Yılı Programı.

(a) 1/1/1969 tarihi itibariyle mevcut park gözönüne alınarak hesaplanmıştır.

TABLO : 408 — Türkiye'deki Taşıt Aracı Üretiminin Gelişmekte Olan Ülkelerle Karşılaştırılması

(Bin adet)

Ülkeler	1969 yılı üretimleri
İspanya	453
Brezilya	354
Arjantin	219
Yugoslavya	81
Hindistan	80
Türkiye	20

Kaynak: Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğunda Sanayi Dalları itibariyle Monografiler, Otonativ Sanayii, 1971 Yılı Programı.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

1058. Yurt içi talebin hesaplanmasında ulaştırma gereklerine ve yatırım olanaklarına uygun olarak oluşacağı tahmin edilen taşıt parkı esas alınmıştır. Üçüncü Plan döneminde yurtiçi talebin ortalama artış hızının yüzde 11.8 olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 409).

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

1059. Halen çok düşük düzeyde olan karayolu taşıt ihracatının Üçüncü Plan döneminde ortalama yılda yüzde 41.2 oranında artması öngörülmüştür. Bununla birlikte ihracat değeri olarak 13 milyon TL dan ancak 73 milyon TL. na çıkabilecektir (Tablo 410).

2. ÜRETİM :

1060. Talebin üretimle karşılanması esas alınmıştır. Halen kurulu kapasite iç talebi karşılayacak düzeydedir. 1977 yılı ve daha sonraki yılların iç ve dış talebinin karşılanmasında firmaların, daha ziyade otobüs üretiminde olmak üzere üretimlerini artıracak şekilde tevsilere gidecekleri tahmin edilmektedir.

1061. Üçüncü Plan döneminde toplam üretimin yılda ortalama yüzde 12.3 artacağı tahmin edilmiştir. En büyük artış hızının otobüs ve minibüste olması beklenmektedir. Bu tahminlere göre kamyon, kamyonet üretiminin yıllar itibariyle toplam üretim (otomobil hariç) içinde adet olarak payı 1972 yılında yüzde 83.6 iken. 1977 yılında yüzde 76.3 e düşmektedir. Otobüs üretiminde bu oran aynı yıllarda yüzde 55 den yüzde 8.8 e yükselmektedir. Otobüs ve minibüsün toplam üretime (otomobil hariç) oranı 1972 yılında yüzde 16.4 den 1977 yılında yüzde 23.7 e çıkmaktadır (Tablo 411).

8. İTHALAT:

1062. Bu ithalât, bedelsiz ithal şeklinde gelecek binek otomobilleri ile yurt içinde üretilmeyen özel tipte taşıt araçları, aksam ve ithalâtını kapsayacaktır. Dönem başında 930 milyon TL. olan parçaların dönem sonunda 1 milyar 450 milyon TL. olacağı tahmin edilmektedir. (Tablo 412).

TABLO : 409 — Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

MAL GRUPLARI	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Kamyon - Kamyonet	9 565	746,3	18 398	1 865,8	20,1	28 400	2 876,5	9,0
Otobüs - Minibüs	991	1091	3 500	627 0	41,7	8 650	1 664,0	21,6
Binek - Arazi binek	3 854	199,3	28 000	1 900,0	47,7	53 000	2 855,0	13,7
Diğerleri, büyük onarım ve tamirat	—	1 779,1	—	2 172,2	4,1	—	3 350,5	9,1
TOPLAM	—	2 833,8	—	6 165,0	16,8	—	10 746,0	11,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 410 — Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatlarıyla
Milyon TL. FOB

Mal grupları	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Kamyon - kamyonet	—	—	2	0,2	—	100	10,0	118,7
Otobüs - minibüs	—	—	100	9,0	—	180	15,5	11,5
Binek - arazi binek	—	—	—	—	—	—	—	—
Diğerleri, aksam ve parçalar	—	—	—	3,8	—	—	47,5	65,7
TOPLAM	—	—	—	13,0	—	—	73,0	41,2

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 411 — Karayolu Taşıtları İmalât Sanayü Üretim Tahminleri

Miktar: Adet

Değer : 1971 fiyatları İle

Milyon TL.

Mal grupları	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yüzde artışlar	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş Yıllık (8)	Yıllık Ortalama (9)
Kamyon - kamyonet	8903	714,3	18 300	1 852,0	21,0	28 500	2 886,5	55,9	9,3
Otobüs - minibüs	944	107,5	3 600	636,0	42,7	8 830	1 679,5	164,1	21,4
Binek - arazi binek	1 032	142,9	26 000	1 430,0	58,5	50 000	2 750,0	92,3	14,0
Diğerleri, büyük onarım ve tamirat	—	1 145,5	—	1 330,0	3,0	—	2 053,0	54,4	9,1
TOPLAM	—	2 110,2	—	5 248,0	20,0	—	9 369,0	78,5	12,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 412 — Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii İthalât Tahminleri

Miktar: Adet

Değer : 1971 fiyatları ile

Milyon TL. CİF

MAL GRUPLARI	1 9 6 7		1 9 7 2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	
Kamyon - Kamyonet	662	32,0	100	14,0	— 15,3	—	—	—
Otobüs - Minibüs	47	1,6	—	—	—	—	—	—
Binek	1 822	56,4	2 000	70,0	4,4	3 000	105,0	6,6
Diğerleri, aksam ve parçalar	—	633,6	—	5 46,0	6,0	—	13 45,0	9,7
TOPLAM	—	723,6	—	9 30,0	5,2	—	1 450,0	9,3

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

4. YATIRIMLAR :

1063. Halen özel sektörün faaliyet gösterdiği bu sanayi kolunda Üçüncü Plan döneminde 1971 fiyatları ile toplam 1 milyar 80 milyon TL. yatırım yapılması öngörülmüştür. Yatırımlar daha çok tevsi ve tamamlama yatırımları şeklinde olacaktır. Motor ve aktarma organları yatırımları Makina İmalât Sanayii Sektöründe kapsamıştır. İkinci Plan döneminde başlamış bulunan otomobil üretimi ile ilgili yatırımlar Üçüncü Plan ortalarında tamamlanmış olacaktır. Taşıt sanayii yatırım tahminleri, geçmiş plan gerçekleştirmeleri ile karşılaştırmalı olarak Tablo 413 de gösterilmiştir,

TABLO : 413 — Taşıt Araçları İmalât Sanayii Yatırımları

(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	601,6 (a)	1 833,0 (a)	1 080,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Yatırım değerleri Karayolu ve Demiryolu Taşıtları İmalat Sanayileri ile Gemi İnşa Sanayi Yatırımlarını da kapsamaktadır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1064. (1) Talebin yurtiçi üretimle karşılanması esas olacaktır.

(2) Dağınık, küçük kapasitelerden kurulu firmaların oluşturduğu sektörün yapısının, makina imalât sanayii sektöründeki 1 No.lu tedbirde öngörüldüğü gibi mevcut firmaların, Üçüncü kesim, halk, yurt dışında çalışan işçiler ve kamunun katılması esas çerçevesinde yeniden organizasyonu ve birleşmeleri sağlanarak güçlendirilmesi teşvik edilecektir.

(3) Otobüs ve kamyon üretimi» geliştirilerek ihracatları desteklenecektir.

(1) Yan sanayiın dış ülkelerdeki firmalarla bağlantılı olarak imalât yapmaları, dış, piyasalara açılmaları özendirilecektir.

DEMİRYOLU TAŞITLARI İMALÂT SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1065. Planlı dönemden önce onarımla birlikte çelik konstrüksiyon, bariyer, takım, baskül ve muhtelif dökümler, demiryolu makası ve benzerleri ile yük vagonu imal eden TCDD. Planlı dönemde Sivas ve Eskişehir fabrikalarında yük vagonu imalâtını, Planlarda öngörüldüğü şekilde geliştirerek toplam üretim kapasitesini 750 adet/yıla çıkarmıştır. Adapazarı fabrikası ise planlı dönemde yolcu vagonu imalatına başlamış ve kapasitesi 100 adet/ yıla erişmiştir.

1066. Birinci Plan döneminde Eskişehir'de kurulması öngörülen dizel lokomotif mal ve montaj fabrikasının yatırımına 1965 yılında başlanmıştır. Bu yatırımın 1972 yılı sonunda tamamlanması beklenmektedir. 1&67 Yılında manevra lokomotifi, 1970 yılı ortalarında ise dizel lokomotifi imalâtına başlanmış olup, yeril imal oranı dizel anahat lokomotifinde yüzde 36, dizel manevra lokomotifinde ise yüzde 75 dolayındadır ⁽¹¹⁷⁾ Planlı dönemde sektör üretim değerlerinde meydana gelen 'gelişme Tablo 414 de gösterilmiştir.

1067. Planlı dönemde üretim değerinde yıllık ortalama artış yüzde 7 dir. Birinci Plan döneminde elektrikli lokomotiflerle dizelli lokomotiflerin imalâtı öngörülmekle birlikte gerçekleştirilememiştir. İkinci Plan döneminde 98 dizel elektrik lokomotifinin imalâtı öngörülmüş; ancak 1970 yılı ortalarında imalata bağlanabilmesi nedeni ile bu hedefe ulaşamamıştır. Aynı dönemde toplam 34 adet manevra lokomotifi imalı öngörülmüştür. Gerçekleşmenin 12 adet olması beklenmektedir. Planlı dönemde yolcu vagonu üretimi devamlı artış göstermiş, özellikle İkinci Planda hedefleri aşmıştır. Ayrıca İkinci Plan döneminde bir miktar yolcu vagonu ihracatı gerçekleştirilmiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ:

1068. Uzun dönemde ortaya çıkacak olan talep yurtiçi üretimle karşılanacaktır. Yük vagonu ve yolcu vagonu imal kapasiteleri de ihracat imkanlarına paralel olarak arttırılacaktır.

⁽¹¹⁷⁾ Bilgiler TCDD'den alınmıştır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1. TALEP :

1069. Üçüncü Plan hedeflerinin tespitinde ulaştırma sektöründeki gelişmeler eaaa alınmış ve talebin yurtiçi üretimle karşılanması ilkesi kabul edilmiştir.

(1) İÇ TALEP :

1070. Yukarıdaki esaslara göre tespit edilen iç talebin yılda ortalama yüzde 11.1 artacağı tahmin edilmiştir (Tablo 415). Bu tahmine göre en büyük talep artışı dizel lokomotifinde olmaktadır.

(2) DIŞ TALEP (İHRACAT) :

1071. Daha çok yolcu ve yük vagonlarında gelişeceği tahmin edilen ihracatın ortalama yıllık artışı hızının yüzde 14.9 olması öngörülmüştür (Tablo 416).

TABLO : 414 — Planlı Donemde Demiryolu Taşıtları İmalat Sanayii Üretiminde Gelişmeler

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatlarıyla
Milyon TL.

Mallar	1962		1967				Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972				İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Plan hedefi		Gerçekleşme		Plan hedefi			Gerçekleşme tahmini				
	Miktar	Değer	Mikta	Değe	Miktar	Değer		Miktar	Değer			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Lokomotifler :												
a. Düzer auahat Lok.	—	—	—	152,2	—	—	—	36	212,5	25	147,6	—
b. Elektrik anahat Lok.	—	—	—	36,0	—	—	—	5	38,0	—	—	—
c. Manevra lokomotifi	—	—	—	—	2	4,0	—	—	—	5	10,0	20,1
Yolcu vagonu	—	—	—	57,1	48	32,6	—	42	28,6	100	68,0	16,8
Yük vagonu	152	22,8	—	96,6	516	77,7	27,8	740	122,0	750	112,2	7,6
Onarım ve diğerleri	—	251,8	—	44,2	—	167,4	-7,3	—	321,5	—	202,2	3,9
TOPLAM	—	274,6	—	387,0	—	281,7	0,5	—	722,6	—	540,0	13,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 415 — Demiryolu Taşıtları İmalat Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri

Miktar : Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (5)	Değer (7)	
Lokomotifler :								
a. Dizel anahat Lok.	—	—	23	332,2	—	50	295,3	17,4
b. Elekt anahat Lok.	—	3İ	—	—	—	—	—	—
c. Dizel manevra Lok.	—	s!b	5	10,0	14,9	10	20,0	14,9
Yolcu vagonu	48	32,6	75	50,7	9,2	65	44,0	— 2,8
Yük vagonu	518	77,7	735	109,9	7,2	900	173,5	9,6
Sair vagonlar	—	0,6	—	—	—	—	—	—
Onarımlar ve diğerleri	—	185,8	—	302,2	10,2	—	492,2	10,2
TOPLAM	—	304,8	—	605,0	14,7	—	1025,0	11,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 416 — Demiryolu Taşıtları İmalat Sanayii İhracat Tahminleri

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL. FOB

Mallar	1967		1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1977		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (5)	Değer (7)	
Dizel anahat lokomotifleri	—	—	2	15,4	—	—	—	—
Yolcu vagonları	—	—	25 (a)	17,3	—	60	41,0	18,8
Yük vagonları	—	—	15	2,3	—	66	10,0	34,2
Diğerleri	—	—	—	—	—	—	19,0	—
TOPLAM	—	—	—	35,0	—	—	70,0	14,9

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, ve Devlet Planlama Teşkilatı.

(a) 1971 yılında ihraç edilecek vagonlar olup, 1972 yılına ertelenmiştir.

TABLO : 417 — Demiryolu Taşıtları İmalat Sanayii Üretim Tahminleri

Miktar: Adet
Değer : 1971 fiyatları Oe
Milyon TL.

Mallar	1967		1972		İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		Üçüncü Plan Yıllık ortalama Artış, yüzde	
	Miktar (1)	Değer (2)	Miktar (3)	Değer (4)		Miktar (6)	Değer (7)	Beş yıllık (8)	Yıllık ortalama (9)
Lokomotifler :									
a. Dizel anahat lokomotifi	—	—	25	147,6	—	50	295,3	100,1	14,9
b. Elektrik anahat lokomotifi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c. Dizel manevra lokomotifi	2	4,0	6	10,0	20,1	10	20,0	100,0	14,9
Yolcu vagonu	48	32,6	100	68,0	15,8	125	86,0	25,0	4,6
Yük vagonu	518	77,7	750	112,2	7,6	966	183,5	63,5	10,3
Onarımlar ve diğerleri	—	107,4	—	202,2	3,9	—	361,2	78,6	12,3
TOPLAM	—	281,7	—	640,0	13,9	—	945,0	75,0	11,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

2. ÜRETİM :

1072. Dizel anahat lokomotiflerinin üretiminde yeterli organizasyonun sağlanamamış olması ve kalifiye eleman eksikliği nedenleri ile potansiyel talebin tam olarak karşılanamayacağı tahmin edilmekte, üretim artış hızının yüzde 14.9 olacağı hesaplanmaktadır. Üçüncü Plan döneminde 208 adet dizel anahat lokomotifi, 630 adet yolcu vagonu üretilmesi öngörülmektedir.

1073. Vagon imalatında özel niteliği olan vagonların imalatı da gerçekleştirileceğinden ve bunların üretim miktarları yıldan yıla değişeceğinden yıllar itibariyle imalat adet ve değerlerinde düzgün bir artış sağlanamamaktadır. Tablo 417 de 1972 ve 1977 yılı değerleri görülmektedir.

3. İTHALAT:

1074. Üçüncü Plan döneminde demiryolu taşıtları ithalâtı öngörülmemiştir. Ancak yurtiçi taşıt üretiminde kullanılan aksam ve parçaların ithalâtı devam edecektir. Aksam ve parça ithalat tahmininde yerli malzeme kullanımındaki artışlar gözönüne alınmıştır. 1972 de 100 milyon TL. olan ithalâtın 1977 yılında 150 milyon TL. olması beklenmektedir, ithalâtteki yıllık ortalama artış yüzde 8.4 tür (Tablo 418).

TABLO : 818 — Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayti İthalat Tahminleri

(1971 fiyatları ile, Milyon TL. CİF)

Mallar	1967	1972	İkinci plan	1977	Üçüncü plan
	(1)	(2)	yıllık ortalama artış (Yüzde)	(4)	yıllık ortalama artış (Yüzde)
			(3)		(5)
Lokomotifler					
a. Dizel anahat lokomotifi	—	—	—	—	—
b. Elektrik anahat lokomotifi	3,1	—	—	—	—
c. Dizel manevra lokomotifi ve diğer lokomotifler	1,0	—	—	—	—
Yolcu vagonları	—	—	—	—	—
Yük vagonları	—	—	—	—	—
Sair vagonlar	0,6	—	—	—	—
Diğerleri, aksam ve parçalar	15,4	100,0	40,3	150,0	8,4
TOPLAM	23,1	100,0	34,1	150,0	8,4

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı.

4, YATIRIMLAR :

1075. Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 300 milyon TL. yatırım yapılması hedef alınmıştır. Eu döneminde, TCDD. Fabrikalarında teknik ömürlerini doldurmuş olan tezgâhların ve bu fabrikaların imal kapasitesine uygun olmayan tezgâhların yenilenerek imalattaki darboğazların büyük ölçüde giderilmesi ve diğer tesislerin de buna paralel olarak geliştirilmesi öngörülmüştür (Tablo 419).

TABLO : 419 — Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii Yatırımları.

(1971 fiyatlarıyla, milyon TL.)

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme	İkinci Plan. Dönemi gerçekleşme tahmini	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Toplam yatırımlar	(a)	(a)	300

(a) Birinci ve İkinci Plan Yatırım gerçekleştirmeleri Tablo 415'te toplam taşıt araçları yatırımları içinde verilmiştir.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1076. (1) Talebin yurtiçi üretimle karşılanması esastır.
- (2) Vagon ihracatı ve başlamış olan lokomotif parçaları ihracatı geliştirilecektir.
- (3) Mevcut kapasitelerin daha iyi kullanılabilmesi için gerekli zamanlama etüdüleri yapılacak, darboğazların giderilmesi için tedbirler alınacaktır.

GEMİ İNŞA SANAYİİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1077. Birinci Planda, 1963 -1965 yılları arasında tersanelerin eksikliklerinin tamamlanması, 1965 yılından sonra da bu tesislerin tam kapasite ile çalışarak gemi ihtiyacının tamamının yurt içinde imal ve monte edilerek karşılanması öngörülmüştür. İkinci Planda, yurtiçi gemi inşaat kapasitesinin artırılması, modernleştirilmesi ve taleplerin yurtiçi üretimle karşılanması esas alınmakla birlikte kısıtlı olarak İthalâtın da yapılabileceği kabul edilmiştir. Ayrıca özel kesim tersane bölgesinin seçimi ve bu tersanelerin 1969 yılı içinde işletmeye girebilecek durumda olması, kamu sektörü tarafından büyük bir tersanenin kurulması ve Deniz Kuvvetleri Gölcük Tersanesi ile Taşkızak Tersanesinin askerî hizmetler dışındaki kapasitesinin ticarî gemi inşaaaına ayrılacağı öngörülmüştür.

1078. Birinci Plan döneminde tersanelerin genişletilmesi, eksikliklerinin tamamlanması planlanan şekilde yapılamamış, bu nedenle bu dönemde öngörülen 3.500 DWT'un üzerindeki gemilerin, inşaları gerçekleştirilememiştir.

1079. Birinci Plan döneminde Gemi Koordinasyon Kurulunun ve 1965 yılında bir gemi inşa kredi fonunun kurulması ile bu sanayi kolunda bir canlanma görülmüş, 3 500 DWT'un altında muhtelif tipte gemilerin inşasında adet olarak Birinci Plan hedefleri aşılmıştır, özel kesim de bu arada 1.000 DWT dolayındaki gemilerin inşasına yönelmiştir. Gemi inşa değerinde yılda ortalama yüzde 26.9 artış öngören hedef yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir,

1079. İkinci Plan döneminde 1969 yılında Gemi İnşa Koordinasyon Komisyonu ve Gemi Kredi Fonu kaldırılmış, Pendik Tersanesi gerçekleştirilememiş, orta ve kısa vadeli krediler de bu sektörde iyi işlemediğinden, taleplerin ithalatta karşılanması eğilimi artmıştır. Bu dönemde İkinci Planda onarımlarla birlikte yılda yüzde 24.5 olarak öngörülen toplam üretim değer artış hızı ortalama yüzde 15.1 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 425). Planlı dönemde üretimde gelişmeler Tablo 420-421 de verilmiştir.

TABLO :420 — Planlı Dönemde Gemi İnşa. Sanayii üretiminde

M a l l a r	Gelişmeler				
	(Adet)				
	Birinci Plan		İkinci Plan		
1962	Plan hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Gerçekleşme tahmini	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
10 000 — 15 000 DWT					
kuru yük gemisi	—	4	—	9	2
10 000 DWT .tanker	—	—	—	3	—
6 000 — 7 500 DWT					
kuru yük gemisi	—	6	—	9	—
6 000 — 7 500 DWT	—	—	—	5	—
3 500 — 6 000 DWT gemi	—	6	—	8	2
1 000 — 3 500 DWT gemi	—	8	9	14	15
250 — 1 000 DWT gemi	4	—	55	30	30
Yolcu gemisi	—	—	—	2	3
Araba vapuru	2	10	9	3	4
Römorkör	3	10	—	—	—
Diğerleri	29	11	104	126	144

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1080. Genellikle planlı dönemde 3.500 DWT'dan büyük gemi talepleri yurtiçi üretimle karşılanamamıştır. İkinci Plan döneminde üretim hedefi olarak alınan 3.500 DWT'dan büyük 34 adet gemiye karşılık yalnızca 4 adet gemi üretimi gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de 1971 yılında toplam kapasitenin 75.000 DWT/yıl olduğu tahmin edilmektedir.

1081. Tersanelerimizde, yeni gelişen teknolojinin takibi çok sınırlı kalmaktadır. Son 10 yılda ortaya çıkan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir : Bazı özel kesim tersanelerinde ve 20 000 DWT'luk gemilere kadar inşaat yapılabilecek şekilde tevsi edilen Camialtı Tersanesinde kısmen blok inşaata başlanmıştır. Son yıllarda geminin siparişinden teslimine kadar geçecek sureyi kapsayan zamanlama etUdlerl yapılmakta, hasıl olacak darboğazlar önceden tespit edilerek giderilme çareleri aranmaktadır. Bu dönemde, açık deniz feribotları ve 10.000 DV/T'un üzerinde şilepler sektörde yeni olarak üretilmeye başlanmıştır.

TABLO : 421 — Planlı Dönemde Gemi İnşa Sanayii Üretiminde Gelişmeler

(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.)

	1967		Birinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1972		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	
	1962	Plan hedefi		Gerçekleşme	Plan hedefi		Gerçekleşme tahmini
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
TOPLAM	34,0	121,3	99,7	24,0	553,1	202,0	15,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Not: 1963 yılı üretim değeri ve 1967 yılı hedefi içinde onarımlar gösterilmemiştir. Değerlerin mukayese edilebilir olması sağlamak amacıyla, onarımlar diğer yıllarda- da hesaplara ithal edilmemiştir.

*TABLO : 428 — Gemi İnşa Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (yüzde) (5)
Gemi değeri	351,7	752,0	16,4	1285,0	11,5
Gemi onarımı	56,7	125,0	17,1	140,0	2,3
TOPLAM	408,4	877,0	16,5	1 425,0	10,2

Kaynak : Devlet Planlama. TeşkiHtı

Not: İnşa edilen seminin çoğunlukla aynı yıl içinde bitirilmesi mümkün olmadığından yıllar itibarıyla gemi büyüklükleri verilememiştir,

*TABLO 423 — Üçüncü Plan Döneminin Gemi Talep Tahminleri
(Adet)*

Gemiler	1973 – 1977 yılları toplamı
60 000 — 100 000 DWT arası	2
20 000 — 50 000 DWT arası	15
10 000 DWT civarında	4—10
6000 DWT civarında	8
3 000 DWT civarında	20
300 — 1 500 DWT arası ve muhtelif	50 - 75

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ:

1082. Etkili bir deniz ticaret filosuna sahip olmak, deniz yolu ulaştırmasında dışa bağımlık nedeniyle yüksek navlunlar ödenmesini önlemek ve dış pazarlarda rekabet gücü kazanabilmek amacıyla, istihdam yaratmada ve yan sanayii geliştirmede: de olumlu etkileri buJunan gemi İnşa sanayiine gereken ağırlık verilecek ve uzun dönemde taşıma kapasitesi 100 000 DWT ve daha büyük olan tankerlerin inşaatının yapılabildiği yeni projeler gerçekleştirilecektir. Gemi inşa sanayiinin iç talebi karşılaması ve ayrıca ihracat yapacak şekilde geliştirilmesi öngörülmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1083. 1062 -1972 yılları arasında gemi inşa sanayiine yeni girmiş olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Birleşik Arap Devletlerinin 1972 Yılı sonuna kadar almış oldukları siparişler ve Denizcilik Bankasının aldığı siparişler aşağıda verilmiştir:

Yunanistan (a)	2 adet 3 000 grostonluk yolcu feribotu
	22 » (Toplam 484 000 DWT) yük gemisi
Bulgaristan	15 » (Toplam 114 650 DWT) inaden yük ve dökme yük gemisi
Romanya (b)	61 » (Toplam 375700 İDWT) yük ve cevher gemisi
Birleşik Arap Cumhuriyeti	16 » (Toplam 381600 DWT) yük gemisi
Türkiye Denizcilik Bankası Tersaneleri	1 » 3 422 grostonluk feribot
	4 » Şehirhattı yolcu gemisi
	1 » Römorkör (800 HP)
	4 » Klavuz motoru
	12 » (Toplam 15 500 DWT) muhtelif gemiler

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Denizcilik Bankası

(a) Yunanistan'ın 4 tersanesi mevcut olup beşincisinin kurulması proje safhasındadır. Yukarıdaki sipariş durumu sadece 2 tersanesine aittir.

(b) Romanya'nın 1975 yılına kadar aldığı siparişlerdir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ

1. TALEP :

(1) İÇ TALEP :

1084. Bu sektörün mallarına olan talebin tespitinde ulaştırma sektörünün yatırım ve finansman imkanları ve gelişme hedefleri göz önünde tutulmuş ve talebin» yılda ortalama yüzde 10.2 oranında artacağı tahmin edilmiştir (Tablo 422 ve 423).

(2) DI TALEP (İHRACAT) :

1065. İhracatın küçük tonajlı özel tip gemilerde gelişeceği tahmin edilmektedir, ihracat 1972 yılında 8 milyon TL. dan 1077 yılında 23 milyon TL., na çıkmış olacaktır (Tablo 424).

*TABLO : 424 — Gemi İnşa Sanayii İhracat Tahminleri
(1971 fiyatları ile, Milyon TL. FOB)*

Mallar	1967 (D)	1972 (2)	ikinci plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (5)
Onarım ve diğerleri	5,3	8,0	8,6	23,0	23,5
Toplam	5,3	8,0	8,6	23,0	23,5

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

2. ÜRETİM :

1086. Tuzla'da toplanacak olan özel sektör tersanelerinin 1974 yılı aonunda üretime bağliyacıkları, Pendik Tersanesinin ise ilk gemilerini 1977 yılında teslim edeceği ve 20.000 DWTa kadar büyüklükteki gemi taleplerinin yurtiçi üretimle karşılanacağı kabul edilmiştir. Üçüncü Plan döneminde üretimin yılda yüzde 15.8 oranında artması öngörülmüştür (Tablo 425 ve 426t). Beş yıllık dönemde toplam olarak 280.000 DWT üretim yapılacağı tahmin edilmektedir.

*TABLO : 425 — Gemi İnşa Sanayii Üretim Tahminleri
(1971 Fiyatları ile MilyonTL.)*

Mallar	1967 (1)	1972 (2)	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde (3)	1977 (4)	Üçüncü plan yüzde artışlar	
					Beş yıllık (5)	Yıllık ortalama (6)
Gemi yapım değeri	90,7	202,0	15,1	535,0	161,9	21,5
Gemi onarım değeri	62,0	133,0	16,5	163,0	22,6	4,2
TOPL-A.M	161,7	335,0	15,7	698,0	108,4	15,8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 486 — Üçüncü Plan Döneminin Yurt İçi Gemi
Üretim Tahminleri*

(Adet)

Gemiler	1973 – 1977 yılları toplamı
20 000 DW tanker veya yük Cemisi	5
9 000 — 15 000 DWT kuru yük	4 — 10
5 000 — 7 000 DWT kuru yük	R
2 500 — 3 800 DWT yük gemiai	20
300 — 1 500 DWT yük gemisi	50
1 200 — 3 000 M3 L.P.G, gemisi	5
Asit sülfirik gemisi	5
5 000 — 7 000 groston turistik yolcu gemisi	3
1 000 groston şehir hattı yolcu gemisi	5
1 000 groston şehir hattı araba gemisi	5
Z 000 — 3 000 groston feribot	3
Römorkör, şat-layter v.b. hizmet gemileri	—

Not : Üretim bugünkü değerlemelere göre dir. Üçüncü Planda bu tipler ya, da eşdeğerde gemilerin üretilmesi öngörülmektedir.

TABLO : 427 — Gemi İnşa Sanayii İthalat Tahminleri

Miktar : Adet
Değer : 1971 fiyatları ile
Milyon TL.

	1 9 6 7		1 9 7.2		İkinci Plan yıllık ortalama artış, yüzde	1 9 7 7		Üçüncü Plan yıllık ortalama artış, yüzde
	Miktar	Değer	Miktar	Değer		Miktar	Değer	
Mallar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
15 000 DWT dan büyük gemiler	2	149,4	—	550,0	29,8	—	750,0	6,4
6 000 - 10 000 DWT arası gemiler	2	102,6	—	—	—	—	—	—
TOPLAM	4	252,0	—	550,0	16,9	—	750,0	6,4

NOT : Üçüncü Plan. döneminde toplam 525 000 DWT'a eşdeğer gemi ithalâtı yapılması öngörülmüştür.

*TABLO : 428 — Gemi İnşa Sanayii Yatırımları
(1971 fiyatları ile, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi gerçekleşme	İkinci Plan dönemi gerçekleşme tahminî	Üçüncü Plan hedefi
Toplam yatırım	(a)	(a)	1020

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.

(a) Birinci ve İkinci Plandaki gerçekleştirmeler Tablo 413 te toplam taşıt yatırımları içinde verilmiştir.

3. İTHALAT :

1087. Bu dönemde mevcut tersanelerin olanakları yeterli olmadığından yurt içinde üretilmeyen gemilerin ithalatına devam edilecektir, özellikle 20 000 DWT'nun üzerinde gemilerin ithal edilmesi öngörülmektedir {Tablo 427}.

4. YATIRIMLAR :

1088. Üçüncü Plan döneminde toplam olarak 1 milyar 20 milyon TL. yatırım öngörülmüştür. Özel sektöre Tuzla'da ayrılan tersane yerlerinin alt yapısının tamamlanması ve bu sahada 10 000 DWT'a kadar gemilerin inşaatına uygun tersane yatırımlarının bu dönemde yapılması beklenmektedir. Ayrıca 20 000 DWT'un üzerinde gemilerin inşa edilebileceği yeni bir tersane kurulması öngörülmektedir. Ancak bu tersanelerin tam kapasite ile çalışmaları Dördüncü Plan döneminde gerçekleşecektir. Yine bu dönemde yatırımlarla mevcut tersanelerin belirli amaçlara göre tevsi ve geliştirilmesi kapsanacaktır (Tablo 428).

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1089. (1) Gemi ihtiyacının karşılanması bir ana plan çerçevesinde zamanlandırılacak, yurtiçi sivil tersanelerle, askerî hizmetleri aksatmamak kaydı ile askerî tersanelere öncelik verilmesi esas olacaktır, ihtiyacın, yurtiçi üretimle karşılanmayan kısmı ithal edilecektir.

(2) Uygulamada ortaya çıkan darboğazları giderecek şekilde gemi yapımına ilişkin mevzuatın basitleştirilmesi sağlanacaktır.

(3) Bu sektöre, uluslararası koşullara uygun kredi olanakları ve diğer kolaylıklar sağlanacaktır.

(4) Gemi ihracatını geliştirecek tedbirler alınacaktır.

(5) Kamu tersanelerinin belirli tip ve büyüklüklerde-ihhtisaslaşması, kredi şartları ve fiyatların sipariş sureleri ile uyumluluğunu sağlayacak bir işletmecilik geliştirilecektir.

(6)Gemi inşaatında yeni teknolojiler gözönünde bulundurulacaktır.

UÇAK SANAYİİ

1090. Uçak sanayiinin, talebin doğuşu, karşılanması ve süreleri yönünden diğer sektörlerden farklı olarak incelenmesi zorunluluğu vardır. Bu bakımdan diğer sektörlerdeki anlatım yapısına uyulamamıştır. Birinci ve İkinci Planlar bu sanayi kapsamını bakım, onarım ve yenileştirme ile sınırlamışken, Yeni Strateji ile geliştirilen politika ve ilkeler karşısında bu kapsamın genişletilmesi gerekmektedir. Yeni Stratejinin öngördüğü yapısal değişmeyi sağlamaya yönelmiş, milli güvenlik gereklerini gözönünde tutan teknoloji üretiminde itici ve özendirici niteliğe sahip sanayi kollarından biri de uçak sanayiidir.

1091. Cumhuriyet Türkiye'si çeşitli zamanlarda uçak sanayiini kurma çabalarına girmiştir, ilk uçak fabrikası Kayseri'de «Kayseri Tayyare Fabrikası» adı altında 1925 yılında kurulmuştur. 1935 yılında kurulan ve özel sektöre ait bir diğer fabrika ise 1952 yılında faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Bu konudaki üçüncü teşebbüs Türk Hava Kurumu tarafından yapılmış ve 1941 de Ankara'da kurulan fabrika, 1956 ya kadar çeşitli uçak ve planör yaptıktan sonra uçak imalatını durdurmuştur.

1092. Bu plan döneminden itibaren yoğunlaştırılacak, teknoloji yaratan bir toplum haline gelme çabaları, bazı üretim dallarında cesur girişimleri zorunlu kılmaktadır. Uçak, motor ve elektronik gibi sanayi dallarında gerçekleştirilecek yatırımlar ülkenin teknoloji düzeyinde önemli gelişmeler sağlayacaktır. Bu girişimler, aktarılan teknoloji yönünden olduğu kadar bu yolla gelen teknolojinin diğer üretim dallarına da yansması açısından da önem taşımaktadır. Ancak ulusça geçirilen tecrübeler ve diğer ülkelerin durumu, teknolojik gelişmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilen uçak sanayii konusunda çok yönlü ve birbirini tamamlayıcı nitelikteki çalışmaların sürdürülmesini ve kararlarda, kamunun, önemini gerektirdiği titizliği dikkate almayı zorunlu kılmaktadır.

1093. Geçmişteki teşebbüslerin devamını engelleyen nedenlerden biri de devamlı ve yeterli bir taleple üretimin desteklenememesidir. Millî güvenlik gereklerinin yarattığı askeri ihtiyaçlar ile havayolu yük ve yolcu taşımalarının tüm ulaştırma sektörü içindeki payını giderek artırması yanında tarımsal mücadele ve eğitim amaçlı uçaklara olan talep bu sanayi kolunu verimli olarak kurup yaşatacak düzeye yükselmiştir.

1094. Üçüncü Plan döneminde bu sektörde 1.5 milyar TL. lık yatırım öngörülmektedir. Bu yatırımın büyük kısmı uçak sanayii kurulması yönünde öncülük yapan ve kamu oyu yaratan «Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı» kaynaklarından karşılanacaktır.

İLKELER VE TEDBİRLER :

1095. (1) Uçak sanayii devlet gözetiminde, «üçüncü sektör» öncülüğünde, ülkenin teknolojik düzeyini yüceltecek, millî güvenlik ve sivil ihtiyaçlara, yönelmiş uçak taleplerini karşılayacak şekilde kurulacaktır.

(2) Kuruluş sırasında ve kuruluştan sonra 'bu alandaki hızlı gelişmenin gerekleri gözümlünde bulundurulacak ve işletmeyi talep ve teknik güç açısından desteklemek ve işletmenin devamlılığını sağlamak için ilgili kuruluşlar ve sanayiler arasında işbirliğine gidilecek, tespit edilecek program ve tedbirler dizisinin uygulanması sağlanacaktır.

KÜÇÜK SANAYİ VE EL SANATLARI

1096. Küçük sanayinin üretim, yatırım ve diğer sayısal yönleri imalat sanayiinin alt sektörlerinde kapsamıştır. Bu bölümde ise küçük sanayi ve el sanatlarının temel sorunlarına ve kurumsal yönlerine yer verilmiştir.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1097. Birinci Planda (i) Küçük sanayi ve el sanatlarının sorunları ile ilgilenecek bir merkezî örgütün kurulması, (ii) Ucuz kredi sağlanması (iii) Kooperatifleşme ve birleşmenin teşviki, (iv) Küçük sanayinin sanayi bölgelerinde toplanması (v) Çıraklık müessesesinin iyileştirilmesi, (vi) Mamullerin pazarlanmasının düzenlenmesi gibi tedbirler öngörülmüştür. İkinci Planda ise küçük sanayi ve el sanatları için ayrı ayrı tedbirler öngörülmüştür. Bu tedbirler genellikle Birinci Plandakilere benzemekle birlikte ayrıca (i) Küçük sanayi kredisinin esnaf ve küçük sanat kredilerinden ayrı olarak ele alınması, (ii) Küçük sanayie teknoloji seçiminde yol göstermesi, (iii) El sanatları dalında eğitim sağlanması, mahallî renk, desen, şekil araştırmaları yapılması (iv) El sanatları ürünleri için dış pazar araştırması yapılması ve (v) «yasama imkânlarından yoksun küçük sanayi işletmelerinin» desteklenmemesi ve başka sahalara yöneltilmesi öngörülmüştür.

1098. Küçük sanayi ve el sanatları ile ilgili olarak merkezî oir kuruluş gerçekleştirilmediği gibi özellikle el sanatları konusunda birçok Bakanlığın ayrı ayrı çalışmalar yapmağa başlaması koordinasyon ihtiyacını doğurmuştur. Gaziantep Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi kurulmasına başlanılmış, ancak bu kuruluşun yurt çapında yaygın iş görmesi yerine bölgesel kalması ihtimali belirlemiştir. El sanatları için kurulması öngörülen geliştirme merkezi gerçekleştirilememiştir.

1099. Planlı dönemde küçük sanayi ve el sanatlarında örgütlenme konusuna önem verilmiştir. 1907 yılında yürürlüğe giren 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu ekonomik faaliyetleri farklı bütün üretim gruplarını aynı zorunlu örgüt içinde toplamıştır. Hizmet erbabı sayı yönünden çoğunlukta olduğundan meslukî Örgütlerde üretim biçimi ve sorunları farklı küçük sanayiciler ve küçük sanat erbanmm örgütlenmesinin sağlayacağı olanaklardan yararlanmaları mümkün olmamaktadır. Aynı sorun kredi konusunda esnaf kefalet kooperatifleri içindeki örgütlenmede de ortaya çıkmaktadır. Kooperatiflerin, ekonomik faaliyet alanları farklı kişilerin kredi taleplerini aynı biçimde karşılamaya dönük faaliyetleri sonucu, kredi programlarının başarı şansı azalmaktadır.

1100. Küçük Üretim kapasitelerinin tedarik, üretim ve programlama konularında işbirliğini hedef alan gönüllü örgütlenmeler gerek sayı

gerekse faaliyet alanı yönlerinden sınırlı ölçüde kalmıştır, örgütlenmedeki karışıklık ve örgütler içinde çoğunluğu hizmet erbabının teşkil etmesi, küçült sanayi ve el sanatları konusunda teşviki öngörülen konu ve müteşebbisler için etkili uygulama yapılmasını sınırlamaktadır, İkinci planda el sanatları için kurulması öngörülen El Sanatlarını Geliştirme Merkezinin örgütlenmesi konusunda herhangi bir gelişme sağlanmamıştır.

1101. Küçük sanayi in sanayi bölgelerinde toplanması konusu, sanayi siteleri yapımı şeklinde uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde 17 site tamamlanmış olup, 35 sitenin yapımı devam etmektedir Proje maliyetlerinin yansının mahalli katkılarla finansmanı konusundaki uygulama başarılı olmuştur,

1102. Çıracılık müessesesini düzenleyecek mevzuat henüz yürürlüğe konulamamıştır. Teknoloji seçiminde yol gösterilmesi hizmetleri etkili olarak sağlanamamıştır. Küçük el sanatları alanında çeşitli kuruluşlar eğitim ve ürünlerin pazarlaması için çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmaların arasında ilişki ve tutarlılık kurulması uygulamanın ortaya çıkardığı bir ihtiyaç olmuştur.

1103. Planlı dönemde küçük sanayiciler için «yan sözleşmeler» yolu ile ibir pazarın ortaya çıkması ve buna bağlı olarak küçük sanayide modernleşme ve seri üretime geçiş gereğinin duyulmaya başlaması yönünde bir gelişme belirmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni makine va teçhizatın finansmanına ilişkin sorunların çözümü için Halk Bankası çerçevesi içinde tedbirler alınmıştır. Turizmin gelişmesi hatıra eşya niteliğindeki el sanatları ürünleri için bir pazarın oluşmasına yol açmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞMELER :

1104. Küçük sanayi ve el sanatları uzun dönemli gelişme ve Üçüncü Plan açısından özelliklerine göre 7 grupta ele alınmıştır, (i) Büyük ölçüde mühendisliğe dayalı üretim teknolojisi ve müteşebbis – yönetim birliğini gerektiren niteliği dolayısıyla küçük sanayi çapında kalan sanayiler, (ii) Halen küçük sanayi niteliğinde olmakla birlikte konusu bakımından büyümesi mümkün olanlar, (iii) Hammadde vb. gibi kaynak kaybına yol açması bakımından uzun sürede teşvik edilmemesi gereken küçük sanayiler, (iv) işçilik ve mühendislik isteği çok olmayan ancak mahiyeti gereği bağlantı yaparak yaşaması mümkün küçük sanayiler, (v) Aile fertlerince ek iş olarak yapılan el sanatları, (vi) Devam etmesi gerekli fakat büyümesi mümkün olmayan çeşitli tamir hizmetleri vb ,(vii) Geleneksel sanata dayalı, geleneksel usullerle çalışılan Kütahya Çiniciliği, lületaşı işlemeciliği, el dokumacılığı gibi sanatlar.

Mevcut iküçük sanayiler va el sanatları yakardaki gruplara, göre Sınıflandırılacak ve bunlardan üçüncü gruba girenlerin teşvik edilmeyerek uzun dönemde büyüyerek gelişmesi mümkün olanlar bu yönde desteklenecek, bu mümkün olmayan durumlarda ise söz konusu alanlarda çalışanların başka sanayi ve hizmet dallarına geçişleri desteklenecektir.

1105. Uzun, dönemde amaç alınan yönde sanayileşme geliştikçe küçük sanayilerden bir kısmı için yan. bağlantılar yolu ile ıgeniş bir pazar doğmuş olacaktır. Bu gibi küçük sanayilerin toliyük sanayilerden doğacak talebi karşılayacak yönde geliştirilmesi gerekecektir. Gerek bazı küçük sanayi dalları gerekse el sanatları istihdam açısından da değerlendirilecektir. Ayrıca özellikle el sanatlarının ailelere ek gelir sağlama ve geleneksel sanat değerlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yolu ile kültür etkisi de göz önünde tutulacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1106. Bu konunun başında da belirtildiği gibi küçük sanayi ve el sanatlarının sayısal yönleri imalât sanayileri içinde kapsanmıştır. Bu bakımdan burada üretim, itthalât, ihracat ve yatırım gibi hedeflere yer verilmiştir.

Sanayi ve el sanatları üretiminin gelinmesi (i) Sanayi gelişmesi, (ii) Dış pazarlara sipariş yolu ile iş yapımının geliştirilmesi, (iii) Dış talebin karşılanması için gerekli organizasyonun kurulması, (iv) Özellikle hatıra ve hediyelik eşya bakımından turizm gelişmesi, (v) Finansman İhtiyacının karşılanmasında kredileri etkili kılma, (vi) Eğitim, teknik, yol gösterme gibi hizmetlerin geliştirilmesi gibi faktörlerden etkilenecektir Bu faktörlerin küçük sanayi için özellikle makina, elektrik makinaları, madeni eşya, tarım makinaları alet ve parçaları, lastik ve Plastik ait kollarında, el sanatlarında ise çinicilik, el-dokuma halı, kilim üretiminde ve lületaşı işletmeciliğinde hızlı bir gelişme yaratması beklenmektedir.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1107. (1) Küçük sanayi kesiminde mevcut kapasitenin, ve beceri gücünün ekonomik kalkınmaya yararlı biçimde yönlendirilmesi ve buna göre küçük sanayinin konusu, kullanılan teknoloji ve teşebbüsün büyüklüğü vs. açılardan ayrıcalıklı bir teşvik ve yönlendirme politikası esas olacaktır.

(2) Niteliği gereği yoğun mühendislik hizmeti veya şahsi beceri ile teknik bilgiyi gerektiren ve bu nedenle küçük sanayi çapında kalması uygun olan teşebbüslerin devamlılığı sağlanacaktır.

(3) Büyüme imkânı ve yeteneği bulunan veya büyümekte olan küçük sanayi işletmelerinin kısa sürede ekonomik büyüklüğe erişecek şekilde gelişmeleri teşvik edilecektir.

(4) Üretim konuları itibariyle büyük sanayi ile yan sözleşmeler yaparak çalışma olanağı bulunan küçük sanayi kuruluşlarının büyük sanayi ile işbirliği kurmaları teşvik edilecektir.

(5) Hammadde veya diğer şekilde kaynak kaybına yol açan ve büyüterek gelişmesi mümkün olmayan küçük sanayide çalışanların başka üretim konularına geçmeleri teşvik edilecektir.

(6) Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi küçük sanayie yurt çapında örgütlenme, tedarik, mühendislik hizmetleri, üretim planlaması, pazarlama ve diğer

ilgili konularda, hizmet sağlayacak biçimde teşkilatlandırılacaktır.

(7) Küçük sanayi siteleri için ayrılan fon daha çok mahalli katkıya dayanan, sadece sanayicileri bir araya .toplamayı amaç edinen ortak tesisi bulunan projelere yönlendirilecektir. Küçük sanayi siteleri sadece bir yapı bütünlüğü olarak değil, aynı zamanda sitede bulunanların ortak ihtiyaçlarını karşılayacak, meslekî eğitim, ortak girdi tedariki ve pazarlama teşebbüs üslerini kapsıyacak biçimde uygulanacaktır.

(8) Gelir artışı ve şehirleşmeye paralel olarak pazar imkanları genişleyen ve daha çok tamirat hizmeti esasına dayanan veya berberlik gibi büyümesi gereği veya olanağı bulunmayan küçük sanatların, mesleki disiplin içinde faaliyetlerinin sürdürülmesi esastır.

(9) Makine üretimi alanına da giren üretim dallarındaki küçük sanat girişimlerinin üretim, konu ve tiplerinin iç ve dış pazara dönük hatıra ve hediyelik eşya üretimine çevrilmesi teşvik edilecektir, özellikle küçük el dokuma tezgâhlarında bu amaca dönük özel bîr programın uygulanması sağlanacak t i r.

(10) Geleneksel, tarihi veya yöresel desen, renk ve seklileri işleyen özellikle çinicilik, lületaşı işlemeciliği, kilim ve halıcılık gibi küçük sanatların kalite, desen, renk ve şekil yönünden belli standartların üzerinde sürdürülmesi teşvik edilecek, hammadde tedarikleri düzenlenecektir.

(11) El sanatları, ailelere yan gelir sağlama ve mevsimlik işsizliğe çözüm getirme olanakları dikkate alınarak geliştirilecektir.

(12) Üçüncü Plan döneminde el sanatlarının özellikle geleneksel sanata dayalı el sanatları ile ev ve köy sanatlarının geliştirilmesi için teknik yardım yapılması ve ürünlerin pazarlamasının düzenlenmesi teşkilatlandırılacaktır. Bu teşkilât süs eşyası vs. ürünlerin özellikle ihracata yönelmesini sağlayacaktır.

(13) Küçük sanayi kooperatiflerinin kredi yönünden desteklenmesine devam edilmesi yanında kamu satınalmalarında, ürünlerine öncelik verilmek suretiyle de desteklenmeleri sağlanacaktır.

(14) Küçük sanayi ve el sanatlarına ilişkin hizmetlerle ilgili kamu kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi de kamu kesimi reformu içinde genel olarak kapsamıdır. Bu hizmetlerin yukarıda belirlenen ilke ve hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak ve hızlandıracak yönde organizasyonu söz konusu reform ile tutarlı kılınmak suretiyle sağlanacaktır.

BEŞİNCİ BOLÜM

ENERJİ SEKTÖRÜ

1108. Genel enerji birincil ve ikincil enerji çeşitlerinin tümü ile ilgili tüketimi ve üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Halen Türkiye'de linyit, taşkömürü, petrol ürünleri, hidrolik enerji ticari; odun ve tezek gayriticarî enerji grubunda mütalâa edilmek üzere altı çeşit birincil enerji kullanılmaktadır. Ülkede kullanılan İkincil enerji çeşitleri ise elektrik, kok ve havagazıdır. Ayrıca, dünyanın çeşitli ülkelerinde geniş ölçüde kullanılan ve perspektif dönemde Türkiye'de kullanımına başlanacak diğer birincil enerji türleri doğalgaz, nükleer ve Jotermal enerjidir.

Birincil enerji kaynaklarından taşkömürü, linyit ve petrol ürünlerine ait bilgiler madencilik ve petrol ürünleri sektörleri ile ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak verilmektedir.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1109. Türkiye'de fert başına birincil enerji tüketimi, petrol eş değeri olarak 1972 yılında 453 Kg. dan 1972 yılında 620 Kg. a ulaşmıştır. Yurt içi enerji üretim olanaklarının gelişmemiş olması, sanayi ve ulaştırma sektörleri dışındaki enerji talebi baskı altında kalmıştır. Teshin amacıyla linyit kullanımı planlarda öngörülen ölçüde artırılmadığından, gayriticarî enerji kaynaklarının toplam birincil enerji içindeki payının, istenilen derecede azaltılması sağlanamamıştır (Tablo 429, 430, 431). Ham petrol üretiminde Birinci Plan dönemindeki önemli artışa rağmen, İkinci Plan dönemindeki duraklama nedeni ile talebin karşılanmasında dış enerji kaynaklarına bağımlılık artmıştır.

TABLO : J,S9 — Birincil Enerji Tüketimi (1962-1971)

Hidrolik enerji: Gwh

Miktar: Bin Ton

Ana mallar	1962 (1)	1967 (2)	1 97 2 Tahmini (3)
Taş kömürü	3 810	4 337	4 806
Linyit	2 979	4 018	6 500
Petrol ürünleri	2 491	6 298	9 905
Hidrolik enerji	1 124	2 382	3 397
Odun (a)	13 700	12 831	12 800
Tezek	12 705	13 849	14 826

Kaynak ; Devlet Planlama Teskilatı.

(a) ÖİK çalışmalarında resmi kayıtlara girmeyen kesim tahminleri ilâve edilmiştir. Resmi kayıtlara göre üretim 1962, 1967 ve 1972 yılları için sırasıyla, 5.511, 6 490 ve 6.500 bni tondur.

*TABLO : 430 — Birincil Enerji Tüketimi (1962 – 1972)
(Petrol Eş Değeri Olarak)*

Miktar: Bin ton

Ana inallar	1962	1967	1972 Tahmini
	(1)	(2)	(3)
Taş kömürü	2 455	2 732	3 220
Linyit	953	1 478	2 025
Petrol Ürünleri	2 491	5 298	9 900
Hidrolik enerji	281	595	850
Toplam ticari enerji	6 180	10 103	16 000
Odun	4 110	8 847	3 840
Tezek	2 920	3 182	3 410
Genel toplam	13 210	17 132	23 250
Fert başına tüketim (Kg.)	453	519	620

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilatı

TABLO : 431 — Birinci Enerji Tüketimimle Kaynakların Oranları (1962 - 1972)

(Yüzde)

Ana mallar	1962	1967	1972 Tahmini
	(1)	(2)	(3)
Taş kömürü	18,6	15,9	13,9
Linyit	7,2	8,6	3,7
Petrol ürünleri	18,9	30,9	42,6
Hidrolik enerji	2,1	3,5	3,7
Toplam ticari enerji	46,8	58,9	68,9
Odun	31,1	22,5	16,5
Tezek	22,1	18,6	14,6
Toplam gayri ticari enerji	53,2	41,1	31,1
GENEL TOPLAM	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 432 — Kok ve Havagazı Üretimleri (1962 - 1972)

*Kok ; Bin Ton
Havagazı : Milyon M³*

Ana mallar	1962	1967	1972 Tahmini
	(1)	(2)	(3)
Metalurjik kok	311,4	991,9	1 360,0
Teshin koku	478,8	386,0	190,0
Toplam kok	790,2	1,377,9	1 550,0
Havagazı	85,0	108,4	123,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

1110. İkincil enerji kaynaklarından kok üretimi esas itibariyle sanayi ihtiyacını karşılamış, Yıllık Programlarda öngörülen tedbirlere uygun olarak teshin koku kullanımını azaltılmıştır. (Tablo 432). Havagazı üretimindeki artış sınırlı kalmış, buna karşılık petrol kaynaklı fuel-oil ve LPG kullanımını büyük ölçüde artmıştır. Elektrik enerjisi üretiminin artış hızı 1955-1960 yılları arasında yüzde 12, olmuş, 1960-1961 yıllarında ise yüzde 7 ye kadar düşmüştür. Planlı dönemde elektrik üretimi, yüzde 95 dolayında gerçekleşmiş yıllık ortalama artış hızı ise yüzde 12,0 olmuştur (Tablo 433). 1962 yılında 118 kwh/kişi değerinde olan, fert başına elektrik enerjisi üretiminin, 1972 yılında 294 kwh/kişi olacağı tahmin edilmektedir. Elektrik enerjisinin üretim kaynaklarına göre dağılımı yıldan yıla büyük değişimler göstermiş, ancak toplam üretim içindeki hidrolik enerji payı planlı dönemin başında ve sonunda aynı kalmış, bu alandaki plan hedefleri 'gerçekleşmemiştir. (Tablo 434), 1971 yılı sonunda enterkonnekte sistemde 20 hidroelektrik, 7 termik olmak üzere 27 bölge santral faaliyettedir. Bunlardan 23 ü Türkiye Elektrik Kurumu, 3 ü Çukurova Elektrik Anonim Şirketi ve biri de Kepez Anonim Şirketi tarafından işletilmektedir.

1111. Kuzey-Batı ve Orta Anadoluyu kapsayan alt sistemin Batı Anadolu ile bağlantısını sağlayan enterkonnekte sistem, 1963 yılında kurulmuş, buna 1970 yılında Almus, Orta Karadeniz ve Çukurova alt sistemleri bağlanarak genişletilmiştir. Halen 56 il, 336 ilçe, 449 belediyeli kasaba bu sistemden beslenmektedir. Bunun yanında 11 il, 233 ilçe ve 90 belediyeli yerleşim biriminde sistem dışı elektrik enerjisi kullanılmaktadır. 1971 yılında elektriği olmayan 206 belediyeli yerleşim biriminden 144 ünün tesisleri halen yapım halindedir. Elektrikli köy sayısı 1972 yılı sonunda 4300 e ulaşmış olacaktır ⁽¹¹⁸⁾.

1112. Birinci Plan Döneminde yüzde 63 olarak gerçekleşen «Enerji Sektörü» yatırımları, İkinci Plan döneminde öngörülen hedef dolayında gerçekleşmiş olacaktır. Buna karşılık İkinci Plan döneminde parasal düzeyde sağlanan gerçekleştirmeler, fizikî düzeyde sağlanamamıştır iletim ve dağıtım tesisi erindeki fizik hedeflerin gerçekleşmiş olmasına karşılık üretim tesisleri zamanında bitirilememiş; ve bu durum plan dönemi başında dikkate alınmayan pahalı, dışa bağlı üretim kaynaklarını kullanan, nispeten kısa ömürlü bazı yeni tesislerin ele alınmasını gerektirmiştir.

⁽¹¹⁸⁾ *Türkiye Elektrik Kurumu*
— PKD (48) — Ocak 1972.

TABLO : 433 — Elektrik Enerjisi Üretimi ve Puant Gücü Gerçekleşme Değerleri

	PUANT GÜÇ Ortalama yıllık artış			GwH	ENERJİ Ortalama yıllık artış		Elektrik enerjisi Plan hedefi Gwh
	MW	Miktar Mw	Yüzde		Miktar Gwh	Yüzde	
	(1)	(2)	(3)		(4)	(5)	
1962	125	—	—	3 560	—	—	—
1967	1 241	103	11,4	6 217	531	31,8	6 540
197İ2 (T)	1 982	148	9,8	11 000	957	12,1	11 850

Kaynak: Türkiye Elektrik Kurum

TABLO : 454 — Elektrik Enerjisi üreiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

Birim : Gwh
Yüzde.

Yıllar	Taşkömürü		Linyit		Akaryakıt		Diğer yakıtlar		Hidrolik		Toplam	
	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1962	1520	42,7	600	16,8	271	7,6	45	1,3	1 124	31,6	3 560	100,0
1967	1102	17,6	1 021	16,6	1 639	25,1	17	2,7	2 332	38,0	6 217	100,0
1972 (T)	1500	13,6	1 500	13,6	4 378	39,8	3	2,0	3 397	31,0	11 000	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Elektrik Kurumu

(Tj : Tahmin

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

1113. Hızlı sanayileşmenin gereği olarak 1995 yılına kadar uzanan, perspektif dönemde, gerek genel enerjji, gerek elektrik enerjisi tüketiminin hızla artması beklenmektedir. (Tablo 435). Genel enerji tüketimi petrol eşdeğeri olarak 1995 yılında 1890 kg/kişi'ye erişecek, elektrik, enerjisi üretimi de aynı değerle 1890 kwh/kişi'ye ulaşmış olacaktır.

1114. Üçüncü Plan dönemindeki genel enerji tüketim değerleri, gayri safi millî hasıla ile genel enerji talebi arasındaki esneklik katsayısının ⁽¹¹⁹⁾ 1.2 olacağı varsayılarak saptanmıştır. Daha sonraki yıllara ait tahminler ise bu esneklik katsayısında beklenen değişiklikler dikkate alınarak hesap edilmiştir. Perspektif dönem için tahmin edilen genel enerji taleplerini karşılamada bugün bilinen enerji kaynaklarının yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1982 sonlarında enerji açığının kapatılması yeni kaynakların ortaya konulması ile mümkün görülmektedir. Bu açığı kapatacak olan enerji türü, bugün bilinen taşkömürü ve linyit kaynaklarına Önemli bulgular sonucu yenileri eklendiğinde kömür olabilir. Ayrıca yerli doğal gaz ve yeni petrol alanları üretime geçi-ilebildiğinde, bu enerji açığının ham petrol ve doğal gaz ile karşılanması öngörülebilir. Kısa bir deyişle, gelecek için yapılan tahminlere göre ortaya çıkacak enerji açığı ülkenin millî politikasına göre uygun görünen enerji türü veya türleri ile kapatılacaktır.

1115. Elektrik enerjisi talebinin belirlenerek uzun dönemli amaç ve hedefleri gerçekleştirecek şekilde karşılanmasını sağlamak üzere; kaynakların rasyonel kullanımına imkân vermek için yapılan ve 1987 yılına kadar uzanan 15 yıllık dönemin elektrik enerjisi ana (master) planı aşağıdaki ilkeler gözönüne alınarak hazırlanmıştır.

1. Öncelikle öz kaynaklardan yararlanılacaktır.
2. Hidrolik aleyhine bozulan termik/hidrolik denge düzeltilecektir;.
3. Enerjinin devamlılığı, güvenirliliği ve ucuzluğu sağlanacaktır.

1116. Perspektif dönemde jeotermal ve nükleer kaynaklardan da, faydalanılacaktır. Üçüncü Plan döneminde tesisine başlanacak olan eğitim amaçlı protip nükleer santral, uzun dönemde nükleer teknolojiye girişi sağlamak için nükleer enerji santrallarının planlama, projelendirme ve tesisinde yararlar sağlayacak ayrıca elektrik enerjisi üretecektir..

(1) Yaklaşık olarak aynı paralellerde bulunan Yugoslavya, Yunanistan İspanya için bu değer sırasıyla 1.18, 1.41 ve 0.84 dür.

Kaynak : Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Radyasyon sağlığı, radyoizotop üretimi, nükleer tıp, radyoizotopların sanayi ve tanıma uygulanması konuları önemle ele alınacaktır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1117. Genel enerji ve elektrik enerjisi kullanımında, diğer ülkelerle karşılaştırmalar Tablo 436 da görülmektedir. Birincil enerji türlerinin uluslararası karşılaştırmaları planın madencilik ve petrol ürünleri bölümlerinde belirtilmiştir.

Dünyada fert başına ortalama elektrik enerjisi tüketimi, 1951, 1962 ve 1969 yıllarında sırasıyla 440, 845 ve 1265 Kwvh/kişidir. Bu değerler aynı yıllarda Türkiye için sırasıyla 41, 118 ve 219 Kwh/kişi olarak gerçekleşmiş olup, yıllık artış hızı ortalamasından yüksek olmasına rağmen tüketim değerleri ortalamanın altındadır. Enerjiye doymun hale gelmiş gelişmiş ülkelerin üretimi yılda ortalama yüzde 4-6 oranında artarken, gelişmekte olan ülkeler için bu artış yüzde 10-14 dolayındadır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ

1. TALEP VE ÜRETİM :

1118. Birincil enerji türlerine ait tüketim tahminleri Tablo 437 de verilmiştir. İkincil enerji kaynaklarında yıllık ortalama artış oranlarının kok için yüzde 13.6, havagazı için yüzde 7.8 ve elektrik için yüzde 13.2 olması öngörülmüştür, (Tablo 438), Mevcut elektrik santrallerinin ve Üçüncü Plan döneminde hizmete girecek yapım halindeki tesislerin elektrik enerjisi talebini, minimum rezerv ile karşılayabileceği tahmin edilmektedir.

3119. Enterkonnekte sistemin birinci aşaması adı ile anılan ve ülkenin bütün alt sistemlerini birleştiren projenin 1977 yılında bitirilmesi, Birinci Plandaki hedefe uygun olarak sağlanacaktır. Böylece TEK Genel Müdürlüğünün 1971 yılı sonunda işletmekte olduğu 11.934 km. lik şebeke, 1977 yılı sonunda 27.672 km, ye ulaşacaktır. Planlandıkları zamanlarda işletmeye açılacak elektrik enerjisi üretim tesislerinin kapasitesi, Üçüncü Plan döneminde 2293 MW güç ve 11.932 Gwh ortalama enerji ilâvesiyle, alınabilir güç 1756 MW a, ortalama enerji 22.466 Gwh a firm enerji 20,742 Gwh a çıkacaktır.

TABLO : 435 -- Enerji Sektörü Uzun Dönem Gelişme Perspektifleri

ANA MALLAR		1972	197?	1982	1987	1992	1995
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
I — GENEL ENERJİ							
Toplam enerji tüketimi (Petrol eşdeğeri) (Bin ton)		23 250	36 555	53 600	78 000	105 000	125 000
Fert başına enerji tüketimi (Petrol eşdeğeri) (Kg. / Kişi)		620	858	1 100	1 405	1 688	1 896
II — ELEKTRİK ENERJİSİ							
Puvant güç (Mw)		1 982	3 650	6 384	10 720	17 000	22 400
Enerji (Gwn)		11 000	20 330	35 430	59 500	95 000	125 000
Enerji / Kişi (Kwh)		294	447	728	1 090	1 527	1 896
Ortalama yıllık enerji artışı (Yüzde)		13,1	11,8	10,9*	9,7	9,6	

TABLO : 436 — Çeşitli Ülkelerde 1969 Yılında Genel Enerji Tüketimi ve Elektrik Enerjisi Üretimi

Ülkeler	Genel enerji		Elektrik enerjisi	
	Toplam genel enerji (Petrol eşdeğeri) (Bin ton)	Kişi başına tüketim (Petrol eşeğeri) (Kg.)	Üretim 10 ⁶ Kwh	Kişi başına tüketim Kwh
	(1)	(2)	(3)	(4)
A.B.D.	1 229 749	6052	1 645 759	8 099
S.S.C.B	...	...	689 051	2 864
İngiltere	286 881	2803	238 664	4 208
Japonya	....	...	316 100	3 089
B. Almanya	278 493	4743	226 049	3 850
Fransa	161 653	3214	137 500	2 734
İtalya	141 368	2658	110 447	2 077
İsveç	27 472	3440	58 065	7 270
Norveç	19 915	5171	57 768	15 000
tapanya	51 325	1557	51 738	1 570
İsviçre	49 143	5095	31 260	5 022
Bulgaristan	...	...	17 230	2 043
Yunanistan	9 593	1085	8 510	963
Yugoslavya	...	...	23 375	1 149
Macaristan	...	...	14 069	1 367
İran (a)	...	...	2 408	91
Batı Pakistan	...	...	4 700	104
Doğu Pakistan	...	....	1 300	21
Türkiye	19 115	544	7 830	219

(a) 1968 değeridir.

2. İTHALAT VE İHRACAT :

1120. Sektörde ihraç edilebilir tek mal olan kok ve koklaşabilir taş kömürünün yurt içi talebi, üretimi aşan bir düzeyde olduğundan ihracat yapılmayacaktır. Birincil enerji kaynaklarından olan petrol ürünleri ve bu ürünlerin elde edildiği ham petrol ithalât değerleri, «Petrol Ürünleri Sektörü» bölümünde verilmektedir.

3. SEKTÖREL FİZİKİ DENGELER :

1121. Birincil enerji kaynaklarından, taş kömürü, linyit ve petrol ürünlerinin fizikî dengeleri «Madencilik Sektörü» bölümünde yer almaktadır. Üretilen elektrik enerjisinin kullanıcı grupları itibarıyla bölümünde (Tablo 439) sanayi kullanımı payının gelişmiş ülkelere oranla büyük görünmesinin nedeni nüfusumuzun çoğunluğunun (1970 de yüzde 62 si) elektrikten yararlanamamasıdır. Ayrıca elektrikten yararlananların da elektrikli ev cihazları kullanımı sınırlı olduğundan tüketim düşük düzeyde kalmaktadır. Üçüncü Plan dönemi başında, net tüketim içinde sanayi payı yüzde 73 dolayındadır. Bu değer, Üçüncü Plan dönemi sonunda sanayi talebi tam karşılanarak yüzde 71 olacak, köy ve şehir aydınlatması için kullanılan elektrik enerjisinin payı ve miktarı artacaktır.

TABLO : 437 — Birinci Enerji Tüketimi (1972 - 1977)
(Petrol eşdeğeri olarak)

Miktar : Bin ton

	1972	1972	1974	1975	1976	1977
ANA MALLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
TAŞ KÖMÜRÜ	3 220	3 295	3 370	3 455	3 520	3 600
LINYİT	2 025	2 338	2 823	3 405	4 420	5 555
PETROL ÜRÜNLERİ	9 905	11 150	12 550	14 100	15 900	17 900
HİDROLİK ENKEUİ	850	960	1 535	2 225	2 250	2 500
TOPLAM TİCARİ ENERJİ	16 000	17 743	20 278	23 185	26 090	29 555
ODUN	3 840	3 865	3 880	3 860	3 810	3 710
TEZEK	3 410	3 460	3 490	3 450	3 390	3 290
GENEL TOPLAM	23 250	25 068	27 648	30 495	33 290	36 555
Yıllık artış (Yüzde)		7,8	10,3	10,3	9,2	9,8

TABLO : 438 — İkincil Enerji Tüketimi (1972-1977)

ANA MALLAR		1972	1973	1974	1975	1976	1977
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
I — KOK	(Bin ton)	1 550	1 590	1 770	2 200	2 432	2 030
Yıllık artış	(Yüzde)		2,6	11,3	24,3	10,5	20,5
II — HAVAGAZI	(Milyon M ³)	123	130	141	152	165	179
Yıllık artış	(Yüzde)		5,7	8,5	7,8	8,6	8,5
III — ELEKTRİK							
Enerji	(Gwh)	11 000	12 400	1-1450	15 440	18 260	20 330
Yıllık artış	(Yüzde)		12,8	16,5	13,8	11,1	11,3
Güç	(Mw)	1 982	2 214	2 580	2 941	3 272	3 650
Yıllık ilâve	(Mw)		232	366	361	131	378

4. YATIRIMLAR :

1122. Üçüncü Plan döneminde, Enerji Sektöründe yapılmakta olan ve yapılması planlanan tesislerle, daha sonraki dönemlerde işletmeye alınmak üzere kurulmasına başlanacak tesisler için gerekli yatırım parasal olarak 1971 yılı fiyatlarıyla 39 milyar 400 milyon lira tutarındadır. Bu miktarın 23 milyar TL. sı elektrik enerjisi sektörü içindir. (Tablo 440). Bu yatırımla talep ve üretim bağığında belirtilen, üretim, iletim ve dağıtım tesislerini gerçekleştirme yanında elektriksiz bütün belediye yerleşme alanları ile 5000 köyün de elektrikleştirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, 460 beldenin dağıtım şebekesi tevsi ve ıslah edilecektir. Yaklaşık olarak bir milyar liralık yatırım, nükleer enerji, kok ve havagazı sektörleri için kullanılacaktır. Bu yatırımla prototip, eğitim amaçlı nükleer santralin yapım faaliyetlerine başlanacak, kok ve havagazı alt sektörlerindeki tesislerin geliştirilmesi, düzeltilmesi işlemleri yapılacaktır. Geriye kalan 15 milyar 400 milyon TL. ile, madencilik ve petrol ürünleri sektörlerinde, ele alman, birincil enerji kaynakları için öngörülen üretimi sağlayacak yatırımlar gerçekleştirilecektir. 15,4 milyar TL. maden ve petrol ürünleri sektörlerinde yer almıştır.

*TABLO : 440 — Elektrik Enerjisi, Nükleer, Kok ve Havagazı
Alt Sektörleri Yatırımları*

*(1971 fiyatları ile)
(Milyon TL.)*

	Birinci Plan gerçekleşme (1)	İkinci Plan tahmini (2)	Üçüncü Plan hedefi (3)
I — Elektrik enerjisi (Toplam)	—	—	23 013
Üretim tesisleri	—	—	13 187
İletim tesisleri	—	—	3 667
Dağıtım tesisleri ve şebekeler	—	—	4 374
Santral ve şebeke idame yatırımları	—	—	1 885
II — Nükleer, kok ve havagazı (Toplam)	—	—	1 005
GENEL TOPLAM	5 846	13 416	24 018

1123. Birincil enerji kaynaklarından taşkömürü, linyit ve petrol ürünlerine ait büyük projeler, madencilik ve petrol ürünleri ile ilgili bölümlerde verilmiştir. Elektrik enerjisi alt sektöründe İkinci Plan döneminde yapımına başlanan, Hopa 2. Seyitömer 2. Gökçekaya 1, 2, 3, Çıldır ve Kadıncık 2 ünitelerinin 1973 yılında; Keban 1, 2, 3, 4, Ünitelerinin 1974 yılında; Seyitömer 3, Keban 5, 6, ünitelerinin 1976 yılında; Tunçbilek 2, Elbistan - Afşin 1, ve Hasan Uğurlu-1, 2, ünitelerinin

TABLO : 439 — Elektrik Enerjisi Üretiminin Kullanılışı Gruplarına Göre Dağılımı

(Enerji: Gwh)

Yıllar	Ev ve ticarethane		Resmi daire		Sokak aydınlatma		Cer		Sanayi		Kayıplar ve dahili Sar.		Brüt üretim		Net tüketim sanayi Payı Yüzde
	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	Enerji	Yüzde	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)
1972	1 870	17,0	308	2,8	240	2,2	86	0,8	6 869	62,4	1 628	14,8	11 000	100,0	73,2
1973	2 103	17,0	335	2,7	273	2,2	100	0,8	7 749	62,5	1 835	14,8	12 400	100,0	73,2
1974	529	17,5	375	2,6	318	2,2	120	0,8	9 042	62,6	2 056	14,3	14 450	100,0	73,0
1975	2 926	17,8	411	2,5	378	2,3	220	1,3	10 203	62,1	2 302	14,0	16 440	100,0	72,1
1976	3 305	18,1	438	2,4	450	2,3	400	2,2	11 195	61,3	2 502	13,7	18 260	100,0	71,0
1977	3 741	15,4	467	2,3	480	2,4	450	2,2	12 460	61,3	2 724	13,4	20 330	100,0	70,8

1977 yılında servise girmesi gerekmektedir. Dördüncü ve Beşinci Plan dönemlerinin ihtiyaçları için; Elbistan - Afşin 2, 3, 4, Aslantaş, Boma 2, Oymapınar, Karakaya, Altinkaya ve Karababa ünite ve santralleri gibi büyük projeler yanında, beş adet küçük hidro - elektrik santralının yapımına Üçüncü Plan döneminde başlanacaktır. Dicle Nehri hidrolik potansiyelinden istifade imkanları araştırılacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1124. (1) Sanayileşmenin ve yükselen yaşama düzeyinin gerektirdiği elektrik enerjisi ihtiyacının zamanında, kararlı ve güvenilir bir şekilde sağlanması için 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) Kanunu çerçevesinde gerekli çalışmalar hızlandırılacaktır.

(2) Dış kaynaklardan enerji alınması, dış kaynaklara bağıllığın azaltılması amacı dikkate alınarak ve enerji alımının tek dış kaynağa bağlanmaması ilkesi gözönünde tutularak gerçekleştirilecektir. Bunun yanında elektrik enerjisinde bir gök ülkede uygulanan şekilde, Türkiye'nin de komşu ülkelerle, işletme kolaylığı sağlamak üzere «karşılıklı yararlanma»⁽¹²¹⁾ ilkesi esas alınarak elektrik enerjisi bağlantıları yapması olanakları araştırılacaktır.

(3) Türkiye Elektrik Kurumunun nükleer teknolojiye girişi sağlanacak, ve nükleer enerji uzun dönem elektrik enerjisi üretiminde yurt içi kömür, petrol ve hidrolik kaynakların ihtiyaçları ekonomik şekilde karşılayamadığı dönemde işletmeye alınacak tarzda planlanacaktır.

(4) Perspektif dönem elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanmasında, diğer kullanma amaçları da gözönüne alınarak su kaynakları ile Aşağı Fırat Hidrolik, Elbistan - Afşin ve Soma Termik potansiyellerinin geliştirilmesine hız verilecektir.

(5) İşletme, tesis ve kaynak arama alanlarında faaliyet gösteren kamu kuruluşlarının ve bağlı oldukları Bakanlıkların bünyelerinde gerekli değişiklikler yapılarak, yatırımların planlanan süre ve maliyette gerçekleşmesini sağlayacak yetki ve sorumluluk sistemi geliştirilecektir.

(6) Köy elektrikleştirilmesinde, Yeni Strateji çerçevesinde seçilip, geliştirilecek merkezi köylere öncelik verilecektir. Köy elektrifikasyonu, planlama aşamasından, projelendirme, işletme, tesis, bakım ve köylünün sektör içi eğitimine kadar tek bir kuruluş tarafından yürütülecektir. Bu konularda Köy İşleri Bakanlığı işbirliği yapacaktır.

⁽¹²¹⁾ İki ülkenin sistemlerindeki puvant saatleri ve tatil günleri farklılığının, feyzan zamanlarının değişik oluşunu taraflar lehine kıymetlendirmek, arıza hallerinde yardımlaşabilmek ve yedekleme sorunlarını hafifletebilmek amacı ile bileşkesi sıfır olan bir elektrik enerjisi mübadelesi yapılması..

ALTINCI BÖLÜM

ULAŞTIRMA, HABERLEŞME, RADYO - TELEVİZYON

ULAŞTIRMA

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1125. Sektör hizmetleri Planlı dönemde öngörülen hızda artmış, altyapı ve taşıt kapasiteleri yönünden Plan tahminlerine ulaşılmıştır. Planlı dönemde yapılan yatırımlarla sektörde oluşturulan alt-yapı ve üst-yapı kapasitesi ile, bugün yapılardan daha çok taşıma yapmaya elverişli bir durum meydana getirilmiştir. Ancak, Birinci ve özellikle İkinci Planda öngörülen ilkeler kısmen gerçekleştirilebilmiştir.

1126. Alt-yapı ve Üst-yapı kapasitesinde elde edilen gelişmelere karşılık, her iki Plan ve yıllık programlarda sözü edilen, kesimin kendisine özgü, işletme ve kullanmaya ilişkin bazı sorunları devam etmektedir, örneğin her alt sistemin benzer koşullar altında rekabet etmesi olanağı yaratılamamış, sistemi kullananların yapılan harcamalara belirli ölçüde katılmaları sağlanamamıştır. Çağdaş ulaştırmacılıkta büyük önemi olan alt sistemler arasındaki koordinasyon etken bir düzeye çıkarılamamıştır. Bunların yanı sıra, işletme, idare, planlama ve araştırma konularının Planda öngörüldüğü şekilde modernleşememesi ve yetenekli personel sayısının azlığı gibi darboğazlar giderilememiştir. Taşıma ve buna ilişkin yan hizmetler yine kamu ve özel kuruluşlar eliyle yürütülmekte ve organizasyon sorunları ağırlıklarını duyurmaya devam etmektedirler,

1127. İç ve dış hatlarda gerçekleşen yolcu ve yük taşımaları İkinci Planda tahmin edilen değerlere ulaşmış ve bazı alt sektörlerde tahminleri aşmıştır. Bu durum, özellikle iç hatlarda şehiriçi yolcu taşımada görülmektedir. Karayolu, demiryolu ve denizyolu şehiriçi yolcu taşımaları tahminlerin iki katı kadar fazla gerçekleşmiştir. Şehirlerarası yolcu taşımada ise demiryolu ve denizyolu ağırlıklarını kaybetmeye devam etmişlerdir. Demiryolundaki yolcu taşımaları Birinci ve İkinci Plan tahminlerinin altında kalmış, ikinci Planda yüzde 4,1 olarak tahmin edilen yıllık artışa karşılık 1972 de gerçekleştirileceği tahmin edilen demiryolu taşımaları 1967 düzeyinde kalmış olacaktır. Öte yandan, havayollarında şehirlerarası yolcu taşımada yüzde 18,2 gibi oldukça, yüksek bir artış hızına erişilmiştir (Tablo 441). İç hatlar yük taşımada ise, karayollarında yılda yüzde 15,5 oranında bir gerçekleşme ile İkinci Plan tahminlerine yaklaşmış, denizyolları dışında diğer taşımalarda tahminlerin gerisinde kalmıştır (Tablo 442).

TABLO : 441 — İç Hatlar Yük Taşınması

(Milyon Ton X Km.)

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1 9 6 3 (1)	1 9 6 7 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1 9 7 2 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
Karayolu : Şehirlerarası	19 369	36 100	16,8	60 400	10,9	60 000	10,7
Şehir içi	1 184	1 045	—3,1	1 200	2,9	1 325	4,9
Demiryolu : Şehirlerarası	3 005	3 548	4,3	4 428	4,1	3 650	0,6
Şehir içi	626	753	4,7	880	4,8	1 300	11,5
Denizyolu : Şehirlerarası	213	171	—5,3	147	—3,9	141	—3,8
Şehir içi	965	1 106	3,5	1 150	2,6	1 600	7,7
Havayolu : Şehirlerarası	124	215,9	14,9	356	12,0	498	18,2
Toplam : Şehirlerarası	22 711	40 034,9	15,2	65 331	10,0	64 289	9,9
Şehir içi	2 775	2 094	1,1	3 230	3,3	4 225	7,8

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Karayolu ve denizyolları şehirlerarası ve şehir içi değerleri sadece kamu sektöründe yapılan taşımaları kapsar.

Karayolu şehir içi taşıma miktarları sadece Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerine aittir.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 442 — İç Hatlar Yük Taşınması

(Milyon Ton X Km.)

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1 9 6 3 (1)	1 9 6 7 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1 9 7 2 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
Karayolu	6 717	12 500	16,8	25 900	15,8	25 700	15,5
Demiryolu	4 111	5 476	7,4	7 849	4,9	6 600	3,8
Denizyolu : Şehirlerarası	1 889	4 307	22,8	4 880	7,3	7 260	11,0
Şehir içi	65	110	14,0	103	6,2	157	7,4
Havayolu	1,1	1,9	14,7	5,0	11,8	2,4	4,8
Toplanı : Şehirlerarası	12 718,1	22 284,9	15,1	38 634,0	12,0	39 562,4	12,2
Şehir içi	65	110,0	14,0	103	6,2	157,0	7,4

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Karayolu ve denizyolu şehirlerarası üretim miktarları verilmiştir.

Denizyolları şehirlerarası ve şehir içi değerleri sadece kamu sektöründe yapılan taşımaları kapsamaktadır.
Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

1128. Dış hatlar yolcu taşımada, havayolları en büyük payı almaya devam etmiş ve İkinci Planda yüzde 8,7 olarak tahmin edilen yıllık artış hızı, yüzde 43 dolaylarında gerçekleşmiştir. Denizyollarında da taşınan yolcu yüzde 4,9 yıllık artış tahminine karşılık yüzde 17,7 oranında bir artış göstermiştir (Tablo 443). Dış hatlar yük taşınmasında ise denizyollarında Plan tahminlerinin üstünde, yılda yüzde 24,5 dolayında bir artış oranı elde edilerek 1972 yılında 24 milyar ton Km. değerine yaklaşmıştır. Bu bölümdeki karayolu taşımaları tahminlerin gerisinde kalmış havayollarında ise yüzde 25 dolayında yıllık artış hızı elde edilmiştir (Tablo 444).

1129. Yukarıda ve ilgili tablolarda belirtilen sonuçlardan da anlaşılacağı gibi. Planlı dönemde, iç hatlar yolcu ve yük taşımalarında karayolu, dış hatlarda, yolcu taşımada havayolu, yük taşımada ise denizyolu ağırlıklarının sürdürmüşlerdir.

1130. Taşıtların yolcu taşıma kapasitesinde Planlı dönemde artışlar kaydedilmiştir. Havayolunda filoya katılan jet yolcu uçakları ile taşıma kapasitesi Plan dönemi tahminlerini aşmıştır. Ayrıca yolcu taşıma kapasitesinde, karayollarında ve denizyollarında, şehirlerarasında ve şehir içinde, Planlı dönem tahminlerini aşan yıllık artış oranlarına ulaşılmıştır (Tablo 445). Taşıtların yük taşıma kapasitesinde ise, karayolları ve demiryollarında ikinci Plan tahminine yaklaşmış ve diğer alt sektörlerde Plan tahminleri aşılmıştır (Tablo 446). Karayollarında, taşıt parkı sayısının hızla artmasına karşılık (Tablo 447) taşıtların yük taşıma kapasitesi tam olarak kullanılamamıştır. Karayolu taşıt parkında elde edilen gelişmelerin diğer ayrıntıları Tablo 447 de gösterilmiştir.

1131. Demiryolu taşıtlarından buharlı lokomotiflerde azalma, dizel ve elektrik lokomotiflerinde artışlar olmuştur (Tablo 448). Diğer ayrıntılar Tablo 448 de gösterilmiştir. Denizyolu taşıtlarında ise, kamu kesiminde yük gemileri, özel kesimde de tankerler artış kaydetmiştir (Tablo 449). Uçak parkı Tablo 450 de gösterilmiştir.

1132. Karayolu uzunluğu, devlet yollarında 35 016 Km. il yollarında 24 437 Km-, köy yollarında ise 162 055 Km. olmuştur. Toplam uzunluk olarak İkinci Plan dönemi için köy yollarının 150 000 Km. olması öngörülmüş, Plan dönemi sonunda bu değer 12 055 Km. fazlasıyla gerçekleştirilmiştir. Devlet ve il yollarında uzunluk açısından önemli artışlar olmamış, ancak mevcut yol ağı standartlarının yükseltilmesine ağırlık verilmiştir. Bu konuda, tahminlere göre elde edilen gelişmeler Tablo 451 de gösterilmiştir.

TABLO : 443— Dış Hatlar Yolcu Taşıma

(Milyon yolcu X Km.)

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1 9 6 3 (1)	1 9 6 7 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1 9 7 2 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
Karayolu	—	72	—	130	11,8	120	10,7
Denizyolu	145	102	— 8,4	144	4,9	230	17,7
Havayolu	49	115	23,8	280	8,7	683	42,8
TOPLAM	194	289	10,5	554	8,3	1 033	29,0

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programları.

No t: Karayolu hariç diğer sistemlerdeki miktarlar sadece kamu sektöründe yapılan taşımaları göstermektedir.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 444 — Dış Hatlar Yük Taşınması

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1 9 6 3	1 9 6 7	Yıllık artış, yüzde	1 9 7 2	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6),	(7)
Karayolu	3	15	49,6	100	48,0	46,5	25,4
Demiryolu	52	153	31,0	780	17,6	—	....
Denizyolu	7 204	8 131	3,1	9 400	2,9	24 200,0	24,5
Havayolu	0,4	1,2	31,6	2,5	15,6	3,7	25,3
TOPLAM	7 259,4	8 300,2	3,4	10 282,5	3,9	24 250,2	23,9

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma, Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Karayolu hariç diğer sistemlerdeki miktarlar sadece kamu sektöründe yapılan taşınmaları göstermektedir.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO: 445 — Taşıtların Yolcu Taşıma Kapasitesi

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu : Şehirlerarası	40900	60100	10,1	88 500	7,9	92 520	9,0
Şehiriçi	2830	2490	— 3,3	2 840	2,8	3 030	4,0
Demiryolu : Şehirlerarası	5120	5439	1,6	6 240	2,3	6 392	3,3
Şehiriçi	2109	2181	0,9	2 82	4,2	2 732	4,7
Denizyolu : Şehirlerarası	900	594	— 10,0	758	— 2,5	661	2,2
Şehiriçi	2405	3448	9,4	2690	1,2	4 020	3,1
Havayolu : Şehirlerarası	314	543	14,7	1059	5,6	1 522	22,9
Toplam : Şehirlerarası	47234	66676	9,0	96557	7,3	101095	8,7
Şehiriçi	7344	8119	2,5	8355	2,7	9782	3,8
GENEL TOPLAM	54578	74795	8,3	104912	6,8	110877	8,2

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programları.

Not; Karayolu ve demiryolu şehiriçi taşıma kapasitesi sadece kamu sektörünü kapsamaktadır.

Karayolu şehiriçi kapasitesi sadece Ankara İstanbul ve İzmir'e aittir.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 446 — Taşıtların Yük Taşıma Kapasitesi

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu	16 800	24 000	9,3	43 000	12,0	37 500	9,3
Demiryolu	10 900	11 983	2,4	17 987	5,7	15 320	5,0
Denizyolu : Şehirlerarası	20 514	21 413	1,1	24 950	2,2	41 895	14,4
Şehir içi	83	132	2,3	129	6,0	343	21,0
Havayolu	8	47	55,7	26	5,5	161	27,»
Toplam : Şehirlerarası	48 222	57 443	4,5	85 963	7,4	94 876	10,6
Şehir içi	83	132	12,3	129	6,0	343	21,0
GENEL TOPLAM	48 305	57 575	4,5	86 092	7,4	95 219	10,6

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma, Planları ve Yıllık Programları.

Not: Denizyolu şehirlerarası ve şehir içi kapasitesi sadece kamu sektörünü kapsamaktadır.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi aort yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 447 — Karayolu Taşıt Parkı

Ulaştırma tipi	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Kamyon-Kamyonet	80 695	110 418	8,2	111 150	2,4	179 900	10,3
Otobüs-Minibüs	19 269	29 408	11,2	33 500	5,8	46 500	9,6
Binek otomobil ve Jeep	73 034	126 037	15,0	213 780	12,0	205 000	10,2
TOPLAM	171998	265 863	11,5	358 430	7,9	431 400	10,2

Kaynak: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma, Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Tablodaki adetlere askeri araçların sayıları dahil değildir.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 448 — Demiryolu Taşıtları

(Adet)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1. Buharlı lokomotifler							
a) Normal hat lokomotifleri							
1) Uzak servis yapanlar							
Kömürlü	572	528	— 2,0	450	— 2,4	480	— 1,9
Fuel oil	192	230	4,7	270	2,4	226	— 0,3
2) Manevra servisi yapanlar							
Kömürlü	81	74	— 2,3	32	— 14,5	55	— 5,8
Fuel oil	22	22	0,0	22	0,0	26	3,4
b) Dar hat lokomotifleri							
Kömürlü	6	6	0,0	6	0,0	6	0,0
2. Dizel lokomotifleri							
a) Normal hat							
1) Uzak servis yapanlar	3	53	60,6	146	25,0	119	17,6
2) Manevra servisi yapanlar	59	53	— 2,6	93	9,6	66	4,5
3. Normal hat elektrik lokomotifleri	3	3	0,0	13	3,0	18	43,2
4. Normal hat elektrik tren dizileri	30	30	0,0	35	0,1	30	0,0
5. Normal hat motorlu tren dizileri	31	30	— 0,8	26	— 3,5	29	— 0,8
6. Normal hat motorlu vagonlar							
römorklar	70	64	— 2,2	67	0,9	65	0,3
7. Yolcu vagonları							
a) Normal hat	1 216	1202	— 0,5	1 042	— 2,8	1290	1,4
b) Dar hat	16	16	0,0	16	0,0	16	0,0
8. Yük vagonları							
a) Normal hat	16 086	16 459	0,6	16 512	0,3	17040	0,7
b) Dar hat	33	28	— 4,0	28	0,0	9	— 20,3
9. İdari hizmet vagonları							
a) Normal hat	2 344	2 460	1,3	2 535	0,4	3060	4,5
h) Dar hat	4	4	0,0	4	0,0	3	— 6,6
10. Çeşitli özel ve kamu kuruluşlarına ait normal hat vagonları	451	420	— 1,8	445	1,2	480	2,7
11. Çeşitli özel ve kamu kuruluşna ait sarnıçlı normal Hat vagonları	1 014	1 125	2,6	1 116	— 0,1	1044	-1,0

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not : Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 449 — Deniz Taşıtları (DWT)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963 (1)	1967 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1972 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
Kamu sektörü							
Yük	196 042	174 496	— ,6	230 477	6,6	351 906	15,0
Yolcu (Mıks)	59 203	37 768	— 10,6	56 446	0,5	33 763	— 2,2
Tanker	68 018	127 673	17,1	205 725	26,0	141 688	2,1
TOPLAM	323 263	339 937	1,2	491 648	11,4	527 357	9,2
Özel sektör							
Yük	369 006	303 519	— 4,8	401 318	2,6	293 106	— 0,7
Yolcu	—	—	—	—	—	—	—
Tanker	106 061	129 806	6,2	298 486	8,5	194 956	8,5
TOPLAM	475 067	433 325	— 2,3	699-804	4,8	488 062	2,4
Toplam							
Yük	565 048	478 015	— 4,1	631 795	3,9	645 012	6,2
Yolcu	59 203	37 768	— 10,6	55 446	0,5	33 763	— 2,2
Tanker	174 079	257 479	— 10,3	504 211	14,2	336 644	5,5
GENEL TOPLAM	798 330	773 262	— 0,8	1 191 452	7,1	1 015 419	5,6
Kamu sektörü							
Şehirli vapuru	—	29 808	—	34 340	1,0	29 390	— 0,3
Araba vapuru	—	15 680	—	18 096	5,0	18 444	3,3
TOPLAM	—	45 488	—	52 436	2,1	47 834	1,0

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Şehirli ve Araba. Vapurları «Gross Ton» olarak alınmıştır.

Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 450 — Uçaklar

(Adet)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963 (1)	1967 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1972 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
C-47	2	2	0,0	2	—	—	....
DC-3	17	2	— 70,1	—	—	—	—
F-27	9	8	— 2,9	8	—	7	— 2,6
VÎSCOUNT	4	4	0,0	4	—	—	—
JET		2		4	15	11	40,9

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 451 — Karayolu Şebekesi

(Kilometre}

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6),	(7)
1. Devlet yolları							
a) Sert satırlı yollar							
(1) Parke	198	190	— 1,0	240	4,7	150	— 4,6
(2) Beton asfalt	1 125	1 470	6,9	3 000	15,9	1 508	0,5
(3) Bitümlü kaplama	8 603	11 430	7,4	20 500	9,0	17 221	8,5
b) Gevşek satırlı yollar							
(1) Stabilize çakıl	19 292	15 630	— 5,1	7 900	— 11,4	11 216	— 6,4
(2) Kıırma taş	285	280	— 0,5	200	— 7,2	1 900	46,7
c) Toprak yollar							
(1) Drenajlı toprak tesviye	1 226	700	— 13,1	200	— 24,0	450	— 8,5
(2) Toprak tesviye	1 293	1 190	— 2,1	300	— 27,8	480	— 16,3
a) Ham yollar	2 514	1 850	— 7,4	400	— 29,3	1 020	— 11,2
2. İl yolları							
a) Üst yapıllı yollar							
(1) Bitümlü kaplama	380	1 170	32,5	1 800	16,9	2 400	16,3
(2) Parke	—	19		40	6,8	80	33,7
(3) Kıırmataş	1 292	1 600	5,5	1 600	0,0	810	— 12,7
(4) Stabilize	12 977	12 511	— 0,9	13 180	5,6	13 430	1,5
b) Toprak tesviye yollar							
(1) Drenaj yapıllı	—	1 160		800	— 9,9	2 100	12,6
(2) Drenaj yapılsız	4 313	5 900	8,2	1 200	— 12,0	1 850	— 20,9
c) Ham yollar	4 953	3 260	— 9,9	7 000	— 6,1	2 400	— 6,0
3. Köy yolları							
(1) Kaplamalı I. sınıf	—	4 110	....	17 500	54,1	27 389	46,1
(2) Kaplamalı II. sınıf	13 888	28 776	20,0	28 500	—	45 592	9,7
(3) Tesviye	13 873	18 509	7,5	15 979	— 1,5	29 694	9,9
(4) Ham yollar	20 230	98 605	48,8	88 021	— 3,5	59 380	— 9,7

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

No t: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

1133. Demiryollarında da, Tatvan - Van - İran hududu ile Pehlivan köy-Edirne-Bulgaristan hududu hatları işletmeye asılmıştır. Bunların yanında Gebze - Arifiye çift hattı, Ankara banliyö hattı elektrifikasyonu ve Samsun Bakır Kompleksi demiryolu inşaatına devam edilmiştir. Demiryollarında alt yapının eskiliği geometrik ve fizikî standartların düşüklüğü ve hatların gereksiz yere uzun oluşu önemli sorunlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler (Tablo 452),

1134. Limanlardaki yükleme - boşaltma gerçekleştirmeleri, İkinci Plan tahminlerine ulaşamamış, limanlardaki donatım noksanlıkları devam etmiştir (Tablo 453). Ayrıca çeşitli kuruluşlar kendi özel limanlarında yükleme - boşaltma yapmaya yönelmişlerdir.

1135. İkinci Plan döneminde dünya havacılığında önemli teknolojik ilerlemeler kaydedilmiş, bunların sonucunda kapasitesi ve hızı yüksek büyük uçaklar servise konulmuştur. Böylece çok sayıda küçük uçakların yapacağı taşıma daha az sayıda büyük uçakla yapılabilir duruma gelmiş ve bunun etkisiyle alanlarımıza gelen uçak aayısı İkinci Plan tahminlerinin gerisinde kalmış ancak yolcu sayısında önemli artışlar olmuştur (Tablo 454).

1136. Filodaki uçak sayısının artmasına karşılık, alanlardaki tesisler yetersizdir. Yer hizmetleri çeşitli kuruluşlar tarafından koordinasyonsuz yürütüldüğünden büyük ölçüde aksamaktadır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1972 - 1995) :

1137. Uzun dönemde ulaştırma sektörünün yeni stratejide amaçlanan sanayileşmenin gerçekleşmesi ile doğacak ulaştırma talebini karşılayacak biçimde ve yönde geliştirilmesi esas alınacaktır. Fert başına 1 500 dolar dolayında, bir gayrısafî yurtiçi hasıla ve toplam yurtiçi hasılda yaklaşık olarak hizmetlerin yüzde 50 dolayında yer tuttuğu bir ekonomik yapı ve yüzde 75 dolaylarında bir şehirleşme şeklinde saptanan hedefte ulaştırma hizmetlerine olacak talebin karşılanması önem kazanacaktır. Bu hususlar gözönünde tutularak uzun dönemde, ulaştırma sektörünün önemli büyüklüklerine ilişkin gelişme tahminleri Tablo 455 de gösterilmiştir. Tabloda karayolu ağı olarak, Devlet, il ve köy yolları toplamı verilmiştir, Uzun dönemde de özellikle Devlet ve il yolu ağı uzunluğunun büyük ölçüde değişmeyeceği, yapılacak işlerin daha çok, mevcut ağın geometrik ve fiziki standartlarının yükseltilmesine yöneltileceği kabul edilmiştir. Yolcu taşımada iç hatlarda karayollarının, dış hatlarda havayollarının önemli büyüklüklere ulaşması beklenmektedir. Yük taşımada ise, İç hatlarda karayolları, dış hatlarda da denizyolları hakimiyeti devam edecektir. Uzun dönemde sanayileşmenin gerektirdiği taşıma hizmetlerinin karşılanması için demiryolu alt sektörünün ulaştırma içindeki ağırlığının bugünküne oranla artması gerekmektedir.

TABLO :452 — Demiryolu Şebekesi

	Birinci Plan Gerçekleşmesi		İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi		
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Normal hatlar	7 874	7 971	0,3	8 187	0,3	8 135	0,4
Dar hatlar	37	37	0,0	—	—	—	—
TOPLAM	7 911	8 008	0,3	8 187	0,1	8 135	0,3

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 453 — Limanlarda Yükleme - Boşaltma

(Bin ton)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Derince	295	445	10,8	617	7,2	600	6,2
Ereğli (Karadeniz)	452	1 944	45,7	4 250	8,7	2 750	7,2
Giresun	58	43	— 7,2	63	5,8	35	— 4,0
Haydarpaşa	958	850	— 3,0	1 094	5,7	1 200	7,1
İstanbul (Haydarpaşa hariç)	795	601	— 6,8	915	2,7	700	3,1
İskenderun	697	447	— 10,5	1 482	10,2	900	15,0
İzmir	674	922	8,1	1 070	4,6	1 175	5,0
Mersin	370	631	14,3	838	7,4	1 200	13,7
Samsun	364	978	28,5	1 840	12,0	1 730	12,1
Trabzon	224	178	— 5,5	275	4,3	100	— 10,9
Zonguldak	1 510	1 806	4,6	2 020	3,7	1 900	1,0
TOPLAM	6 397	8 845	8,4	14 464	7,2	12 290	6,8

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem, için hesaplanmıştır.

TABLO : 454 — Hava Alanları Trafikliği

(Trafik = 1 İniş + 1 Kalkış)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963 (1)	1967 (2)	Yıllık artış, yüzde (3)	1972 (4)	Yıllık artış, yüzde (5)	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış, yüzde (7)
I — Türk uçakları (Sivil+Askeri)							
1. Yeşilköy Havaalanı	14 878	18 870	6,1	33 000	9,5	24 300	5,2
2. Esenboğa Havaalanı	10 161	21 161	20,1	22 100	11,6	19 200	— 1,9
3. Diğer havaalanları	19 537	22 685	3,8	30 850	4,6	14 800	— 8,6
TOPLAM	44 576	62 716	8,9	85 950	7,5	58 300	— 1,4
II — Yabancı uçaklar (Sivil+As.)							
1. Yeşilköy Havaalanı	13 989	15 725	3,0	15 300	2,1	32 600	15,7
2. Esenboğa Havaalanı	9 961	8 304	— 4,5	10 800	3,5	5 300	— 8,7
3. Diğer havaalanları	3 560	1 824	— 15,4	3 950	5,0	2 000	1,9
TOPLAM	27 510	25 853	— 1,6	30 050	3,0	39 900	9,1
GENEL TOPLAM	72 086	88 569	5,3	116 000	6,1	98 200	2,1

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar.

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdesi dört yıllık dönem, için hesaplanmıştır.

TABLO : 455 — Uzun Dönem Gelişmeleri

Büyüklikler		Birim	1972 (1)	1977 (2)	1982 (3)	1987 (4)	1095 (5)
<i>Karayolu ulaşımı ;</i>							
— Yolcu taşınması	İç hat	(MU. Yol X Km.)	61 325	131 300	266 387	535 797	1 639 008
— s »	Dış hat	»	120	167	218	304	520
— Yük »	İç hat	(Mil. TonXKm.)	25 700	60 500	97 434	157 076	336 702
— » »	Dış hat	»	46,5	75,1	110	177	379
— Yol ağı uzunluğu		Km.	221 508	221 508	221 508	221 508	221 508
— Taşıt parkı		Adet	431 400	657 825	1 064 775	1 744 455	3 927 015
<i>Demiryolu ulaşımı;</i>							
— Yolcu taşınması	İç hat	(Mil. YolKKm.)	4 850	5 910	7 012	8 156	9 573
— Yük >	İç hat	(Mil. TonXKm.)	6 600	10 076	14 873	21 955	40 937
<i>Denizyolu ulaşımı :</i>							
— Yolcu taşınması	İç hat	(Mil. YolXKm.)	1 741	2 366	2 400	2 460	2 580
— » »	Dış hat	»	230	255	275	304	355
— Yük s	İç hat	(Mil. TonxKm)	7 417	12 762	20 833	34 012	74 512
— » »	Dış hat	»	24 200	38 974	57 060	101 083	196 980
— Filo tonajı		DWT	1 015 419	1 765 000	2 800 000	3 200 000	3 500 000
<i>Havayolu ulaşımı :</i>							
— Yolcu taşınması	İç hat	(Mil. YolXKm.)	498	1 236	3 072	7 641	32 848
— » »	Dış hat	»	683	1 697	3 518	5 768	16 040
— Yük »	İç hat	(MiL TonXKm.)	2,4	3,6	5,1	7,2	12,5
— » »	Dış hat	»	3,7	5,2	6,8	9,5	16,4
— Uçak sayısı		Adet	18	25	30	35	40

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1138. İkinci Plan donemi içinde ulaştırma sektörü ile ilgili bazı büyüklükler ve uluslararası karşılaştırmalar Tablo 456, 457, 458 de gösterilmiştir,

1139. Türkiye 1 000 kişiye düşen motorlu taşıt sayısı bakımından 1968 yılı durumuna göre ancak Pakistan, Hindistan ve Suriye'den daha yüksek bir değere sahip bulunmaktadır. 1968 yılında Türkiye'de 1000 kişiye 9 motorlu taşıt ve 1 motorlu taşıta da 113 kişi düşmekte idi, Türkiye, karşılaştırma yapılan ülkeler arasında, 1000 kişiye düşen motorlu araç sayısı yönünden, 10. sırada, 1 Km. karayoluna düşen, motorlu taşıt sayısı yönünden de yine 10. sırada yer almaktadır. Burada Türkiye'den sonra, Pakistan ve Hindistan gelmektedir. Toplam yol ağı uzunluğu açısından ise, Türkiye 11. durumdadır (Tablo 456).

1140. Deniz Ticaret Filosu karşılaştırmalarında, 1969 yılı değerleriyle, Türkiye 11. sırada bulunmakta, Yunanistan ise Türkiye'nin 18 katına yakın bir değerde 1. yeri almaktadır (Tablo 457).

1141. Havayolu taşımalarında da yolcu, yolcu X Km. ve ton x Km. artışları önemli göstergeler olmaktadır. Bu açılarından Türkiye, «Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu» üyelerindeki yıllık ortalama artış -oranlarını aşmış bulunmaktadır (Tablo 458).

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1142. Taşıma hizmeti arzeden ulaştırma sektöründe, talep ve kapasite özellik gösteren başlıca İki kavram olmaktadır. Genel anlamda, ulaştırma sektöründeki talep kavramı, ekonominin diğer sektörlerince, sosyo ekonomik gelişmelere paralel olarak yaratılan bir taşıma hizmeti talebi niteliğinde olup «bağlı» bir özellik göstermektedir.

1143. Sektörün alt yapı ve taşıt olarak, mevcut teknik ve işletme koşulları altında, yolcu ve yük taşınması için ortaya koyduğu olanakların, tümü de kapasite olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, taşıma hizmetlerine olan talep ve bu talebi karşılayabilecek alt yapı ve taşıt kapasitesi bu bölümde üzerinde durulan İki kavram olmuştur. Bu konudaki tahminlerin yapılmasında uzun dönemde sanayileşme ve şehirleşme ile nüfus ve milli gelir artışları gözönünde bulundurulmuştur.

*TABLO : 455 — Bazı Ülkelerarası Karayolu Karşılaştırmaları
(1968 değerleri)*

	1000 nüfusa düşen motorlu taşıt sayısı	BİR Km. karayo- luna düşen mo- torlu taşıt Sayısı	Milyon TL. ola- rak millî gelire düşen motorlu taşıt sayısı	Bir Km. karayoluna düşen nüfus	Sert sathlı yollar uzunluğu (Km.)	Toplam yol ağı uzunluğu (Km.)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Türkiye	9	6	3	731	15 700	59 500
Batı Almanya	204	35	14	172	159 700	159 700
Bulgaristan	—	—	—	268	—	29 800
Fransa	218	19	18	67	500 000	1 430 000
İngiltere	230	36	19	158	346 000	347 000
Hindistan	2	3	3	1 975	148 100	890 000
Irak:	11	16	6	1 387	6 500	20 800
İran	9	11	4	1 227	8 000	34 000
İspanya	56	46	10	811	40 700	80 100
İtalya	169	36	19	212	250 000	280 000
Romanya	—	—	—	1 667	12 000	76 800
Kıbrıs	93	17	19	182	3 300	7 600
SSCB	—	—	—	550	433 000	1 368 400
Yugoslavya	27	30	7	1 099	18 200	88 300
Suriye	8	6	6	777	6 300	9 700
Yunanistan	30	21	5	709	12 700	34 400
Pakistan	2	4	2	1 997	20 400	217 400

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Karayolu Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

TABLO : 457 — Bazı Ülkelerarası Deniz Ticaret Filosu Karşılaştırmaları

	DWT olarak Filo	(1969 Yılı Sonu) Türkiye Filosu=100 üren
Türkiye	734 000	100
Batı Almanya	10 267 000	1 398
Yunanistan	13 136 000	1 790
İspanya	5 751 000	738
İtalya	9 727 000	1 325
Fransa	8 089 000	1 102
Yugoslavya	1 965 000	268
İsrail	1 111 000	151
Belçika	1 462 000	199
Romanya	499 000	08
Pakistan	770 000	105
Bulgaristan	867 000	118

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Deniz Ulaştırması Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

TABLO : 458 — Havayolu Karşılaştırmaları

*(1965 -1970 seneleri arası)
Birim : Yünde*

	Ortalama yolcu artışı	Yolcu X Km. artışı	Ton X Km. artışı
	(1)	(2)	(3)
Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyon Üyeleri	12,0	14,5	16,3
Türk Hava Yolları	22,0	26,0	23,0

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hava Yolu Ulaştırması Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

I. TALEP :

1144. İç hatlarda yolcu taşımada, geçen Plan dönemlerinde olduğu gibi, karayollarında, şehirli ve şehirlerarasında önemli artışların olacağı tahmin edilmektedir. Şehirlerarası taşımada yılda ortalama yüzde 16.1 ve şehirli taşımada yüzde 27,7 artacağı hesaplanmaktadır. Bu artışların başta gelen nedenleri, Üçüncü Plan döneminde gelişecek ekonomik faaliyete paralel olarak, şehir nüfusunun artması, taşıt sahibi olma oranının yükselmesi, alt yapı standartlarının daha da iyileştirilmesidir. Bu dönemde de yolcu taşımada karayollarının hakimiyeti devam edecektir. Şehir nüfusunun hızla artması, demiryollarına olan talebi de önemli ölçüde artırılabilecektir. Demiryollarında şehirli yolcu taşımada yılda ortalama yüzde 10 oranında bir gelişme beklenmektedir. Bu arada, şehirlerarası yolcu taşımada, havayolları filo kapasitesinin ve sefer sayılarının artması nedeniyle yılda ortalama yüzde 20 oranında bir artış kaydedileceği tahmin edilmektedir.

1145. İç hatlar yük taşımasında, yılda ortalama yüzde 18,7 oranında bir artışla karayollarının en büyük payı alacağı, çeşitli sanayi tesisleri dolayısıyla denizyollarında yük taşımalarının önem kazanacağı, demiryollarında da yine sanayi taşımaları nedeniyle yüzde 8.8 lik bir artış hızına erişileceği, havayollarının artacak kargo kapasitesinin daha fazla yük taşıma olanaklarını yaratacağı Üçüncü Plan döneminde beklenen gelişmeler arasındadır.

1146. Dış hatlar yolcu taşıma, önceki Plan dönemlerinde olduğu -gibi, büyük ölçüde havayolları tarafından gerçekleştirilecektir. İkinci Plan dönemi sonuna göre, havayolu yük taşımasında yılda ortalama yüzde 7 oranında bir artış beklenmektedir. Dış hatlar yük taşımasındaki deniz yolları ağırlığının devam edeceği ve 1972 de 24 milyar ton x Km. den 1977 yılında 39 milyar ton x Km. ye ulaşılacağı tahmin edilmektedir.

1147. Öte yandan, sanayileşmeye paralel olarak Karadeniz Ereğli, Zonguldak, Samsun, Akdeniz'de ise Mersin ve İskenderun limanlarındaki yükleme boşaltma İşlemleri büyük artışlar gösterecektir.

1148. İşçi ve turist taşımaları dolayısıyla, havaalanları trafiği, özellikle dolmuş (Çarter) trafiği açısından önemli artışlar gösterecektir

1149. İç hatlarda yolcu taşıma talebi tahminleri Tablo 459 da yük taşıma talebi tahminleri Tablo 460 da, dış hatlarda yolcu taşıma tahminleri Tablo 461 de ve dış hatlarda yük taşıma tahminleri ise Tablo 462 de gösterilmiştir.

2. KAPASİTE :

1150. Karayollarında Devlet ve il yolları toplamının değişmeyeceği varsayılarak, yatırımlar daha çok mevcut ağı standartlarının yükselttirilmesine yöneltilecektir. Böylece, sert satırlı ve yüksek standartlı Devlet ve İl yollarının uzunluğunda önemli artışların olacağı tahmin edilmektedir. Hazırlanacak yeni projelere göre, köylerin ana merkezlerle bağlantılarının kurulmasına devam edilecektir. Yol ağı standartlarının yükseltilmesi, daha büyük hacimdeki trafik akımlarına olanak sağlayacaktır.

1151. Demiryolu şebekesinin uzunluğu normal hatlarda 8 135 Km. dir. Üçüncü Plan döneminde normal hatlarda fiziki ve geometrik standartların iyileştirilmesi sağlanacaktır. Sanayinin gereklerini karşılamak ve özellikle kömür ve cevher taşımalarının yapıldığı güzergahları yüksek hız ile fazla trafiğe elverişli hale getirilebilmek için modern demiryolu -standartlarına ve yeni yol alternatiflerine gidilmesi öngörülmektedir.

1152. Demiryolu taşıtlarında, buharlı lokomotiflerin yerine dizel lokomotiflerinin kullanılmasına önem verilecektir. Dizel lokomotiflerin Bayisinin 1972 yılında 185 den 1977 yılında 428 e 1972 de ,16 540 olan yük vagonları sayısının da 1977 de 21 289 a ulaşması öngörülmüştür. Demiryolu taşıtları ile ilgili ayrıntılı bilgi Tablo 465 de verilmiştir.

1153. Alt yapının iyileştirilmesi ve taşıt parkındaki gelişmeler nedeniyle, hem karayollarında hem de demiryollarında taşıma kapasitesi artacaktır.

TABLO : 459 — İç Hatlar Yolcu Taşıma

(Milyon yolcu x Km.)

Ulaştırma tipi	1968	1972	İkincl Plan Yıllık ortalama artış, yüzde (1967 - 1972)	1973	1977	Endeks 1977 1972 - 100	Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu : Şehirlerarası	38 200	60 000	10,7	73 000	126 800	211,33	16,1
Şehirçi	1 070	1 325	4,9	1 500	4 500	339,62	27,7
Demiryolu : Şehirlerarası	3 643	3 650	0,6	3 683	3 816	104,55	0,9
Şehirçi	890	1 300	11,5	1 430	2 094	161,08	10,0
Denizyolu : Şehirlerarası	158	141	— 3,8	137	122	86,52	-2,9
Şehirçi	1 282	1 600	7,7	1 712	2 244	140,25	7,0
Havayolu : Şehirlerarası	255	495	18,2	597	1 236	248,19	19,9
Toplam : Şehirlerarası	42 256	64 289	9,9	77 417	131 974	205,28	15,5
Şehirçi	3 248	4 225	7,8	4 642	8 838	209,18	15,9

Not: Karayolu ve denizyolu şehirçi taşıma değerleri kamu sektörünce yapılan taşımaları kapsar.
Karayolu, şehirçi taşıma miktarları sadece Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerine aittir.

TABLO : 460 — İç Hatlar Yük Taşımaları

(Milyon ton X Km.)

Ulaştırma tipi	1968	1972	İkincl Plan Yıllık ortalama artış, yüzde (1967 - 1972)	1973	1977	Endeks 1977 1972 - 100	Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu : Şehirlerarası	140 80,0	25 700	15,5	34 100	60 500	235,41	18,7
Demiryolu : Şehirlerarası	5 671,0	6 600	3,8	8 590	10 076	152,66	8,8
Denizyolu : Şehirlerarası	3 589,0	7 260	11,0	8 437	12 499	172,16	11,5
Şehirçi	118,0	157	7,4	186	263	167,51	10,9
Havayolu : Şehirlerarası	2,1	2,4	4,8	2,8	3,6	150,00	8,5
Toplam : Şehirlerarası	23 342,1	39 562,4	12,2	51 129,8	83 078,6	209,99	16,0
Şehirçi	118,0	157,0	7,4	186	263	167,51	10,9

TABLO : 461 — Hatlar Yolcu Taşıma Tahminleri

(Milyon yolcu X Km.)

Ulaştırma tipi	1968	1972	İkinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde. (1967 - 1972)	1973	1977	Endeks 1977 1972 = 100	Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu	83	120	10,7	128	167	139,17	6,8
Denizyolu	90	230	17,7	235	255	110,86	2,1
Havayolu	213	683	42,8	819	1 697	248,46	20,0
TOPLAM	386	1 033	29,0	1 182	2 119	206,14	15,5

Not: Karayolu hariç diğer sistemlerdeki miktarlar sadece kamu sektörünce yapılan taşımaları göstermektedir.

TABLO : 462 — Dış Hatlar Yük Taşıma Tahminleri

(Milyon Ton X Km.)

Ulaştırma tipi	1968	1972	İkinci Plan Kıllık ortalama artış, yüzde (1967 - 1972)	1973	1977	Endeks 1977 1972 = 100	Üçüncü Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Karayolu	21	46,5	25,4	51,5	75,1	161,50	10,1
Denizyolu	16 588	24 200	24,5	26 620	38 974	161,05	10,0
Havayolu	2,3	3,7	25,3	3,9	5,2	140,54	7,0
TOPLAM	16 611,3	24 250,2	25,9	26 675,4	39 054,3	161,05	10,0

1154. İkinci Plan döneminin son yılında, uygulamaya konulan projelerle, Üçüncü Plan döneminde Deniz Ticaret Filosu kapasitesi artacak, ithal ve ihraç mallarımızın yüzde 50 sinin kendi gemilerimizle taşınması hedefi gerçekleştirilecektir. Filo kapasitesinin 1972 de 1 015 419 DWT dan 1977 yılında 1.765.000 DWT a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Filo kapasitesinin geliştirilmesine paralel olarak, limanlardaki tarama araçlarının, ve yükleme-boşaltma donatımının artırılmasına gidilecektir.

1155. Türk havayolları filosundaki uçak sayısının 1972 da 18 den 1977 yılı sonunda, 25 e ulaşması öngörülmektedir,

1156. Karayolları satih türlerine göre karayolu uzunlukları Taiblo 463 de, karayolu taşıt parkı gelişmeleri Tablo 464 de, demiryolu taşıt parkı tahminleri de Tablo 465 de gösterilmiştir.

3. YATIRIMLAR :

1157. Yukardaki bölümlerde belirtilen talep tahminleri vs kapasite gelişmelerinin ışığında, Üçüncü Plan döneminde ulaştırma sektörü için öngörülen yatırımlar aşağıda gösterilmiştir (Tablo 466).

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1158. (1) Ulaştırma sistemlerinde taşımanın gerçek maliyeti saptanacak, bu maliyetin düşürülmesi için gerekli işletme ve organizasyon tedbirleri alınacak ve ekonomik gelişmenin, özellikle sanayileşmenin yaratacağı ulaştırma talebinin bu maliyetlere dayalı olarak tespit edilen tarifelerle karşılanması esas olacaktır.

(2) Belirli yerleşme yörelerinin karakterleri ve doğuracakları ulaştırma talebi, uzun zaman dilimleri dikkate alınarak tespit edilecek ve böylece elde olunacak yöresel ulaştırma ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli alt yapının kurulması ve kullanılması sektör ana planlarına bağlanacaktır.

(3) Yurtiçi ve yurtdışı ulaşımda, güven verici bir süreklilik sağlanacak, çağdaş ulaştırmanın gereği olan teknoloji, sistem, organizasyon ve koordinasyon kurulacak ve devamlı bir gelişme süreci içinde tutulacaktır.

(4) Karayolu ulaştırmasının daha düzenli bir ortamda sağlanması ve transit taşımalarının Türkiye üzerinden kontrollü olarak yapılması esas tutulacaktır.

(5) Demiryolu ulaştırması, özellikle geligen sanayiinin ihtiyacını süratli ve ucuz olarak karşılayacak yönde geliştirilecektir.

(6) Deniz ve havayolları ulaştırmasında, özellikle, dış piyasalarla rekabeti olumlu yönde sağlayacak bir kapasite ve işletmecilik anlayışı yaratılacaktır.

TABLO : 463 — Karayolları Satış Cinslerine Göre Uzunluk Tahminleri

Birim; Km.

	ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİ					
	1972 (1)	1973 (2)	1974 (3)	1975 (4)	1976 (5)	1977 (6)
1 - Devlet yolları :						
a) Sert satırlı yollar						
1 — Parke ve çimento beton	150	153	155	158	161	163
2 — Beton asfalt	1 508	1 590	1 650	1 720	1 800	1 890
S — Bitümlü kaplama	17 221	18 550	19 471	20 350	21 250	22 100
b) Gevşek satırlı yollar						
1 — • Stabilize çakıl	11 215	10 638	9 950	9 240	8 560	7 960
2 — Kıırma taş	1 900	1 325	1 125	975	800	628
c) Toprak yollar						
1 — Drenajlı toprak tesviye	450	440	435	420	410	400
2 — Toprak tesviye	480	520	530	553	570	580
d) Ham yollar ve geçit vermeyan yollar	2 091	1 800	1 700	1 600	1 465	1 300
DEVLET YOLLARI TOPLAMI	35 016	35 016	35 016	35 016	35 016	35 016
2 - il yolları :						
a) Üst yapı yolları						
1 — Çimento beton	7	7	7	7	7	7
2 — Bitümlü kaplama	2 490	2 575	2 663	2 754	2 848	2 945
3 — Parke	eo	76	72	68	64	60
4 — Kıırma taş	810	732	665	605	550	500
5 — • Stabilize	13 430	14 021	14 536	15 176	15 844	16 649
b) Toprak yollar						
1 — Drenaj yapışız	1 850	1 875	1 900	1 925	1 950	2 000
2 — Drenaj yapılı	2 100	2 032	1 971	1 912	1 856	1 800
c) Ham yollar ve geçit vermeyan yollar	3 670	3 119	2 623	1 990	1 316	476
İL YOL TOPLAMI	24 437	24 437	24 437	24 437	24 437	24 437
3 - Köy yolları :						
a) Kaplamalı birinci sınıf	27 389	28 414	29 424	30 414	31 394	32 369
b) Kaplamalı ikinci sınıf	45 592	46 000	46 227	47 527	48 817	50 097
c) Tesviye	29 694	29 374	29 064	28 774	28 494	28 219
d) Ham yollar	59 380	58 267	57 340	55 340	5 3350	51 370
KÖY YOLLARI TOPLAMI	162 055	162 055	162 055	162 055	162 055	162 055

TABLO : 464 — Karayolu Taşıt Parkı

(Adet)

Taşıtlar	1973 (1)	1974 (2)	1970 (3)	1976 (4)	1977 (5)
Otomobil	208 320	233 318	261 316	292 673	327 793
Kamyonet	63 800	70 818	78 607	87 253	96 850
Minibüs	27 250	29 702	32 375	35 288	38 464
Otobüs	23 220	25 077	27 083	29 250	31 590
Kamyon	129 214	136 966	145 184	153 895	163 128
TOPLAM	451 604	495 881	544 565	598 359	657 825

TABLO : 465 — Demiryolu Taşıtları

(Adet)

	1973 (1)	1974 (2)	1975 (3)	1976 (4)	1977 (5)
1 - Buharlı lokomotifler					
a) Normal hat lokomotifleri					
(1) Uzak servis yapanlar					
Kömürlü	464	440	384	334	230
Fuel Oil	256	260	266	365	270
(2) Manevra servisi yapanlar					
Kömürlü	28	13	İS	3	3
Fuel Oil	27	27	27	27	27
b) Dar hat lokomotifi					
Kömürlü	6	G	6	8	6
2 - Dizel lokomotifleri					
a) Normal hat					
(1) Uzak servis yapanlar	132	177	227	277	327
(2) Manevra	71	77	83	91	101
3 - Elektrik lokomotifleri					
a) Normal hat	18	21	24	24	24
4 - Elektrikli trenler (Dizi)	30	30	30	30	30
5 - Motorlu trenler					
a) Normal hat (Dizi)	53	53	53	53	53
6 - Motorlu vagonlar ve römorkları					
a) Normal hat	70	70	70	70	70
7 - Yolcu vagonları					
a) Normal hat	1 360	1430	1 500	1 670	1 640
b) Dar hat	16	1a	16	16	15
8 -Yük vagonları					
a) Normal	17-180	18 330	19 330	20 380	21 280
b) Dar hat	9	9	9	9	9
9 - İdarî Hizmet					
a) Normal	3 060	3 060	3 060	3 060	3 060
b) Dar hat	3	3	3	3	3
10 - Çeşitli Özel ve kamu kuruluşlarına ait vagonlar					
a) Normal hat	480	480	480	480	480
11 -Çeşitli özel ve kamu kuruluşlarına ait sarnıçlı vagonlar					
a) Normal hat	1 044	1 044	1 044	1 044	1 044

*TABLO : 466 — Ulaştırma - Haberleşme - Radyo Televizyon Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

	Birinci Plan dönemi toplam gerçekleşme (1)	İkinci Plan dönemi dönem toplam gerçekleşme tahmini (2).	Üçüncü Plan dönemi toplamı (3)
Karayolu ulaştırması	—	—	17 600
Demiryolu ulaştırması	—	—	7 600
Denizyolu ulaştırması	—	—	4 200'
Havayolu ulaştırması	—	—	4 400
Haberleşme	—	—	5 500
Radyo - Televizyon	—	—	1 300
TOPLAM	14 990,4	25 957,0	40 600

(7) Kamu kesimindeki gemi ve uçak gibi önemli taşıt araçlarının işletilmesi, ulusal ekonomiye daha çok olumlu katkılarda bulunacak yönde düzenlenecektir.

(8) Hava liman ve meydanlarında görev yapan çeşitli kamu ve özel kuruluşların meydan işletmeciliğince gerekli olan ahenkli çalışmayı destekleyecek şekilde düzenlenmeleri ve bu kuruluşlara bağlı personelin tek otoritenin yetki ve sorumluluğu altında görev yapmaları sağlanacaktır.

(9) Trafiği çok artan güzergâhlarda mevcut yolların yetersiz kalması ve yeni yol yapımının gerekli olması hallerinde mevcut yol ağı dışında ekonomik rantabihtesi yüksek, «ücretli hız yolları» yapılacaktır. Bu yolların yıllık programlara uygun olarak yapımının ve paralı geçiş sisteminin işletilmesini sağlamak üzere katma bütçeli, yetki genişliğine sahip bir kuruluşun süratle gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

(10) Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde, karayollarına ait yatırımlarda öncelik yıllık programlarda gösterilecek bölgelerdeki Devlet il ve köy yollarına verilecektir.

(11) Şehir içi yolcu taşımaları haricinde, iç ve dış hatlarda özel millî sektör imkânlarından da faydalanılacaktır.

H A B E R L E Ş M E

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1159. Haberleşme sektöründe, Birinci ve özellikle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen ilkeler, telefon haberleşmesi dışında, büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir.

1160. Hızla gelişen sosyo- ekonomik faaliyetlerin yarattığı telefon haberleşmesi talebi önemli sorunlar ortaya koymuş, şehirlerarası ve şehir içi konuşmalarda tıkanıklıklar devam etmiştir. İkinci Beş Yıllık iPlanda, yılda ortalama olarak yüzde 4,3 artış göstereceği tahmin edilen şehir içi konuşmalar yüzde 11,1; yüzde 8,8 artacağı tahmin edilen şehirlerarası konuşmalar ise yüzde 18,1 oranında artışlar göstermiştir, öte yandan Uluslararası konuşmalarda da artışlar yüzde -1,0 oranındaki tahminlere karşılık yüzde 21,3 oranında gerçekleşmiştir. Telefon trafiğinin tahminlerin üstünde hızlı bir artış göstermesi zaman zaman darboğazlar yaratmıştır.

1161. Telefon aboneleri sayısı, ikinci Planda tahmin edilen oranda arttırılamamıştır. Bu değerlerin 1972 yılında otomatik santrallerde 396000, manuel santrallerde 122700 olacağı beklenmektedir. Telefon almak isteyenlerin sayısı ise tahminlerin üzerinde artmıştır. 1971 yılı sonu itibariyle 300 000 ikisi telefon alma'k için beklenmektedir. Bu abone talepleri, her yıl daha da artmaktadır, öte yandan, şehirlerarası telefon haberleşmesinde önemli yeri olan 1800 kanallı Radyo - link tesisleri, 1973 yılı sonunda Türkiye'nin Kuzey - Batı bölgesini kapsamış olacaktır. Bu konudaki sayısal bilgilerin ayrıntıları Tablo 467, 468, 469, 470, 471 de verilmiştir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ : 1972 - 1995)

1162. Uzun dönemde haberleşme sektörünün artan sosyo - ekonomik faaliyetlerinin doğuracağı talebi karşılayacak düzeye getirilmesi esas olacaktır. Şehirlerarası ve şehir içi telefon haberleşmesi, onun yanında teleks ve telgraf haberleşmesinin önemli artışlar kaydedeceği beklenmektedir. Diğer posta hizmetlerindeki gelişmeler, Planlı dönemdeki artış hızlarını koruyarak devam edecektir. Haberleşme sektöründeki önemli büyüklüklerin uzun dönemde göstereceği tahmin edilen gelişmeler Tablo 472 473, 474 de gösterilmiştir.

TABLO : 467 — Telefon Trafığı

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963 (1)	1967 (2)	Yıllık	1972 (4)	Yıllık artış,	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış,
			artış, yüzde (3)		yüzde (5)		yüzde (7)
1 — Şehir içi konuşmalar	281338	446 752	12,3	520 000	4,3	765000	11,4
2 — Şehirlerarası konuşmalar	15301	26281	14,5	35000	8,8	60300	18,1
3 — Şehirlerarası iptal	2457	3826	11,7	4200	8,8	6700	-11,9
4 — Şehirlerarası talep (2+3)	17758	30107	14,1	39200	8,8	67000	17,3
5 — Uluslararası konuşma							
a) Giden	769	1278	13,5	1255	4,0	2790	16,9
b) Gelen	526	858	13,0	850	3,9	2250	21,3

Kaynak: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan ve Yıllık Programlar.

Wof: Birinci Plan gerçekleştirmeleri yıllık artış yüzdeleri dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 468 — Telgraf ve Teleks Trafığı

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963 (1)	1967 (2)	Yıllık	1972 (4)	Yıllık artış,	1972 (Tahmin) (6),	Yıllık artış,
			artış, yüzde (3)		yüzde (5)		yüzde (7)
1. Yurtiçi telgraf (Bin adet)	8 937	9 112	0,5	8 200	0,7	10 700	3,3
2. Yurt dışı telgraf (Bin adet)							
a) Giden	449	515	3,5	600	3,7	800	9,2
b) Gelen	458	582	6,2	620	3,5	610	1,0
3. Teleks aboneleri sayısı (AB)	170	507	31,4	1 072	22,0	2000	31,6
4. Yurtiçi teleks (1000 Dak.)	—	—	—	—	—	9500	—
5. Yurt dışı teleks (1000 Dak.)	—	—	—	—	—	2150	—

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan ve Yıllık Programları.

Not: Birinci Plan gerçekleştirmeleri yıllık artış yüzdeleri dört yıllık dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 469 — Posta Trafığı

(Bin Adet)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6),	(7)
1. Yurtici :							
a) Mektup postası (a)	287 342	400549	8.7	895 132	14.1	652000	10.2
b) Koliler (b)	1594	2043	6.4	2400	4.7	2950	7.6
c) Havaleler	6071	7563	5.6	9900	5.5	13200	11.8
2. Yurtdışı :							
a) Giden							
(1) Mektup postası	23544	40886	14.8	89200	14.8	66000	10.1
(2) Koliler (b)	58	88	11.0	125	5.0	145	10.5
b) Gelen							
(1) Mektup postası	..	33666	—	—	—	56600	11.0
(2) Koliler (b)	85	80	— 1.6	100	2.4	118	8.1
(3) Havaleler	1	468	—	1000	13.6	1481	26.0

(a) Adli bildirimler dahildir.

(b) Adli, kıymetli bir arada

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan ve Yıllık Programları

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdeleri dört yıllık dönem, için hesaplanmıştır.

TABLO : 170 — Telefon Abone Sayısı

(Adet)

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6),	(7)
1 — Otomatik santral Telf. Ab.	159 410	217 906	8,2	400 000	13,0	396 000	12,7
2 — Manuel santral Telf. Ab.	40 041	57 474	9,5	72 000	2,6	122 700	16,4

TABLO : 471 — Telefon Abone Talepleri

	Birinci Plan Gerçekleşmesi			İkinci Plan Tahminleri		İkinci Plan Gerçekleşmesi	
	1963	1967	Yıllık artış, yüzde	1972	Yıllık artış, yüzde	1972 (Tahmin)	Yıllık artış, yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1 — Otomatik santraller	179 833	162 022	— 25	50 000	— 23,0	320 183	14,5
2 — Manuel santraller	5 531	8 984	12,9	—	0,0	17 000	13,6

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan ve Yıllık Programları

Not: Birinci Plan gerçekleşmesi yıllık artış yüzdeleri dört yılhk dönem için hesaplanmıştır.

TABLO : 472 — Telefon Trafiği

	1972	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1982	Dördüncü Plan yıllık ortacına artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Şehir içi konuşmalar (Milyon Adet)	765	1520	14,7	2 920	14,0
Şehirlerarası konuşmalar (Milyon Adet)	60,3	200	27,1	385	14,0
Uluslararası konuşmalar (Milyon dakika)	5,04	10,7	16,3	20,9	14,3
Telefon abone sayısı (Bin adet)	510	960	13,1	2 160	17,8

TABLO : 473 — Telgraf ve Teleks Trafiği

	1972	1977	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış (Yüzde)	1982	Dördüncü Plan yıllık ortacına artış (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yurt içi Telgraf (Bin Adet)	10 700	8 500	— 4,5	7 500	— 2,5
Yurtdışı Telgraf (Bin Adet)	1 410	1 800	5,0	2 300	5,0
Yurt içi Teleks (Bin Dakika)	9 500	28 000	24,3	80 000	23,5
Yurtdışı Teleks (Bin Dakika)	2 150	5 200	19,3	9 600	13,0
Teleks Abone Sayısı (Adet)	2 000	8 500	25,6	16 700	20,9

TABLO : 474 — Posta. Telgraf Tahminleri

(Bin Adet)

	1972 (1)	1977 (2)	Üçüncü Plan yıllık ortalama artış (Yüzde) (3)	1982 (4)	Dördüncü Plan yıllık ortacına artış (Yüzde) (5)
1 — Yurtici :					
a) Mektup postası	652 000	1 119 000	11,4	1 799 000	10,0
b) Koliler	2 950	5 200	12,0	64 00	10,1
c) Havaleler	13 200	21 300	10,0	34 300	10,0
2 — Yurtdışı :					
a) Giden ve gelen					
1. Mektup postası	122 600	190 000	9,8	310 000	9,7
2. Koliler	118	415	28,7	670	10,1
3. Havaleler	1 485	2 200	8,2	3 500	9,7

TABLO : 475 — Bazı Ülkelerle Haberleşme Karşılaştırmaları

(1969 yılı)

	Toplanı telefon sayısı (1)	Telefon yoğunluğu (Yüzde) (2)	Otomatik telefon yüzdesi (3)	Merkeç işyeri sayısı (4)	Personel sayısı (5)	Merkez başına nüfus (6)	Nüfus başına ortalama mektup (7)	Yurtiçi mektup poataaı (8)	Yurtdışı mektup postası giden+gelen (9)	Yurtiçi koliler (10)	Yurtdışı koliler giden+ gelen (11)
Türkiye	151 769	1,33	83,4	2 930	11 106	11 750	15	520 191	107 879	2 526	191
İran	250 300	0,92	84,9	—	—	—	—	—	—	—	—
Pakistan	175 811	0,16	76,1	—	—	—	—	—	—	—	—
Belçika	1 847 336	19,80	98,8	2 163	38 110	4 441	95	2 552 348	400 338	6 010	1 503
Almanya	1 124 8 979	18,65	100,0	—	—	—	—	—	—	—	—
Fransa	7 503 491	14,98	78,1	17 500	165 000	2 846	142	11 842 529	1 245 290	—	953
Yunanistan	761 550	8,63	97,7	1 584	6 166	5 501	22	282 305	46 281	708	466
İtalya	7 752 042	14,37	100,0	13 109	141 974	3 992	53	5 895 859	807 019	29 331	3 334
Hollanda	2 917 384	22,80	100,0	2 285	30 449	5 544	105	2 644 800	447 000	10 184	2 584

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1163. Haberleşme sektöründeki bazı değerlerin uluslararası düzeydeki durumu Tablo 470 de gösterilmiştir. Karşılaştırma yapılan ülkeler arasında telefon yoğunluğu bakımından Türkiye, yedinci sırada yer almaktadır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1. TALEP VE KAPASİTE :

1164. Haberleşme hizmetlerine olan talebe ve ibu talebi karşılayacak kapasiteye ilişkin tahminlerin yapılmasında uzun dönemde sanayileşme ve şehirleşme ile nüfus ve millî gelir artışları gözönünde bulundurulmuştur.

1165. Üçüncü Plan döneminde şehiriçi telefon konuşmalarının ortalama olarak yılda yüzde 14,7 şehirlerarası konuşmaların yüzde 27,1 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Yurtiçi telgrafta azalma, eğilimi görülmektedir. Kapasitede elde edilecek gelişmelerin çok hızlı bir şekilde artan telefon ve teleks talebini tamamen karşılayacağı beklenmemektedir. Bir telefondan yararlanan kişi adedinin hızla artması santrallere gelen yükü çoğaltmaktadır. Üçüncü Plan döneminde yatırımlarda bu konu üzerine ağırlık verilecektir. Ancak, sorunun tamamıyla çözümü daha uzun bir zamana ihtiyaç göstermektedir, öte yandan teleks haberleşmesi yurt içinde yüzde 24,3, yurt dışında yüzde 19,3 ve abone sayısı yüzde 25.6 oranında arttırabilecektir. Üçüncü Plan dönemi telefon trafiği tahminleri Tablo 472 de telgraf ve teleks tahminleri Tablo 173 da Posta trafiği tahminleri ise Tablo 474 de gösterilmiştir.

2. YATIRIMLAR:

1166. Üçüncü Plan döneminde, Haberleşme sektörüne 5 milyar 500 milyon TL. lık yatırım yapılması öngörülmüştür.

RADYO - TELEVİZYON

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1167. Planlı dönemde radyo ve televizyon konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde televizyon yayınları başlamıştır. Yurdun alan olarak 79,3 ü, nüfusun yüzde 87,5 i ulusal radyo şebekesinden, ayrıca alanın yüzde 95,3 ü, nüfusun yüzde 98.4 ü de bölge radyolarından faydalanacak duruma getirilmiştir. Böylece en az bir ulusal ve bir de bölgesel radyo yayınının dinlenmesi ilkesi büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. 1962 yılında 28366 olan radyo yayın saati toplamı, 1967 de 67805 e çıkmış, 1972 de ise 96010 saate çıkarılmıştır.

1168. Öte yandan televizyon şebekesinin kurulmasına ilişkin olarak, özellikle İkinci Plan döneminin sonlarında, önemli adımlar atılmıştır. Radyolink tesislerinin yapımına paralel biçimde Ankara televizyonu yayınları Eskişehir, İstanbul, İzmir, Edirne, Balıkesir ve Kütahya'ya iletilmiştir. Gerçekleştirilen Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Edirne verici istasyonları ile nüfusumuzun 1972 yılı sonuna göre televizyon yayın alanı içinde kalan oranının yüzde 21 dolayında olacağı tahmin edilmektedir. Bu istasyonlar yanısıra Bursa, Samsun, Trabzon Erzurum, Kars, Diyarbakır, Van. Adana ve Gaziantep istasyonları da 1973 yılı yatırım programına alınmıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ : (1972 - 1995)

1169. Uzun dönemde yurdun her tarafı bir ulusal bir de bölgesel radyo yayınına daha uzun yayın saatleri ile net bir şekilde dinler duruma gelecektir 1977 yılı sonunda, Türkiye radyolarının yayın saati toplamı 125900 e çıkacak ve bu değer uzun dönemde değişmeyecektir.

1170. Televizyon konusunda ise, sınır bölgelerinden başlayarak bütün ülkenin 1980 yılında 625/25 sisteminde ulusal yayınlarla kapsanmasının tamamlanması beklenmektedir. 1980 yılında toplam nüfusumuzun yüzde 82 sinin televizyon yayın alanı içinde kalacağı tahmin edilmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1171. Uluslararası karşılaştırmalarda 1000 km² ye düşen radyoverici istasyonlarının gücü önemli göstergelerden biri olmaktadır. Bu açıdan, Türkiye'de bu değer 1970 ve 1971 yıllarında 1,54 kw/1000 km².dir. Kuruluş aşamasında olan yüksek güçlü radyoların hizmete girmesiyle bu değer 4,7 ye çıkacağı tahmin

edilmektedir. Sözlü edilen değer, Almanya'da 19,37, Belçika'da 11,50, Bulgaristan'da 4,42, Fransa'da 6,66, Hollanda'da 22,77, İtalya'da, 5.13, Yunanistan'da 3,98, İran'da 0,09 ve Pakistan'da 0,07 dir.

1172. Televizyon konusunda ise, nüfus ve alan kapsamı, yayın saatleri toplamı, 100 kişiye düşen televizyon alıcıları sayısı bakımından Türkiye, kendine özgü koşulları nedeniyle diğer ülkelerden önemli farklılıklar göstermektedir. Yapılan hesaplara göre, bu farklılıkların 1980 den sonra ortadan kalkacağı tahmin edilmektedir.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. KAPASİTE:

1173. Üçüncü Plan döneminde yurtiçi yayın yapan ulusal radyo şebekesinin yüksek bir güçle kurulmasının tamamlanması, yurt dışı yayınların yeni iki verici ile geliştirilmesi, bölge radyoları şebekesinin Karadeniz Bölgesi Radyosunun da yapılmasıyla bütün ülkeyi kapsar duruma getirilmesi öncelikle gerçekleştirilecektir. Toplam radyo yayın saatinin 123900 e çıkarılması beklenmektedir. 1973 -1977 yılları arasında, 1973 de 200, 1974 de 660, 1975 de 460, 1976 da 20 ve 1977 de 20 olmak üzere radyolara 1360 kw. luk yeni güç eklenmiş olacaktır,

1174. Bu dönemde televizyon şebekesinin kurulmasına hız verilecektir. Dönem sonuna kadar nüfusumuzun yüzde 80 inin televizyon yayın alanı içinde kalacağı tahmin edilmektedir.

2. YATIRIMLA :

1175. Yukarıdaki bölümlerde belirtilen hedef ve tahminlerin gerçekleştirilmesi amacıyla Radyo - Televizyon sektöründe 1 milyar 300 milyon TL. lik yatırım yapılması öngörülmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

TURİZM

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1176. Planlı dönemde turist sayısı, turizm gelirleri ve konaklama tesisleri kapasitesindeki gelişmeler Plan hedeflerinin altında kalmıştır. Bununla birlikte turist sayısı ve turizm gelirlerinin artış hızları dünyadaki ortalama gelişme hızlarından fazla olmuştur ⁽¹²²⁾.

1177. Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 23,7 İkinci Planın ilk dört yılında ortalama yüzde 12,7 artmış ve 1971 de 926 tun kişiye ulaşmıştır. Turizmden sağlanan gelirler ise aynı dönemlerde sırasıyla yılda ortalama yüzde 9,7 ve yüzde 48,0 oranlarında geligerek 1971 de 63 milyon dolara yükselmiştir. ⁽¹²³⁾ Buna karşılık yurt dışına çıkan vatandaşlar sayısı Planlı dönemde yılda ortalama yüzde 25,7, turizm ve dış seyahat harcamaları ise yüzde 9,9 oranlarında artmıştır. 1971 yılında yurt dışına çıkan vatandaş sayısı, işçiler hariç, 471 bin kişi, dış. seyahat harcamaları ise 42 milyon dolar olmuştur. Bu gelişmeler 476, 477, 478 numaralı tablolarda belirtilmiştir.

TABLO : 476 — Türkiye'ye Gelen Yabancılar (Kişi)

Yıllar	Turistler	Ekskursiyonistler	Diğerleri	Toplam	Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1962	172 867 (a)	—	25361	198 228	—
1967	345 677	174 810	68 568	574 055 (b)	4.15 000
1972	570 000	441 000	89 000	1 100 000 (c)	1 435 000

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Bu sayıya ekskursiyonistler dahildir.

(b) 1967 yılı Hatay girişi dahil değildir.

(c) 1972 yılı tahminlerinde Planlı dönemde gerçekleşen artış ortalaması (Yüzde 18,7) esas alınmıştır.

⁽¹²²⁾ Türkiye'de sağlanan bu gelişme hızları planlı dönem başında gelirler seviyesi ve turist adedi çok düşük düzeyde olması nedeniyle yüksek olmuştur.

⁽¹²³⁾ 1972 yılı ilk beş ayı gelişmeleri 1971 yılı aynı dönem gelişmelerine oranla yüzde 103,7 bir artış kaydetmiştir.

TABLO : 477 — Yurt dışına çıkanlar (Kişi)

Çıkış nedeni	1962	1967	1972 (a)
	(1)	(2)	(8)
Turizm	—	49 080	120 000
Hac (b)	—	34 612	20 000
Çalışma (c)	—	40 820	262 000
Diğer (d)	—	13 350	50 000
Toplam	—	137 862	452 000
işçiler	11 185	8 855	128 000
GENEL TOPLAM	47 535	146 717	580 000

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı
 (a) 1972 yılı Programı
 (b) Merkez Bankası kaynaklarına göre
 (c) Yurt dışında çıkan işçilerin ve ailelerinin Türkiye'ye gelişleri nedeni ile ve diğer sebeplerle yaptıkları çıkışlar.
 (d) Eğitim, ticaret amacıyla seyahat, resmî geziler ve göç.

TABLO : 478 — Turizm ve dış seyahat gelir ve giderleri
(Milyon \$)

	1962		1967		1972
	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Tahmin
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
GELİRLER					
Turistler	7,3	—	11,8	—	—
Diğerleri	1,0	—	1,4	—	—
TOPLAM	8,3	48,0	13,2	135,0	75,0
GİDERLER					
Turistler	8,7	—	10,2	—	—
Diğerleri	9,3	—	16,6	—	—
TOPLAM	18,0	28,0	26,8	65,0	55,0
NET	— 9,7	20,0	— 13,6	70,0	20,0

Kaynak : Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı

1178. Kamu yatırımları, bazı örnek tesisler dışında, genellikle alt yapı ve tamamlayıcı yatırımlara yönelmiştir, özellikle Birinci Plan döneminde Devlet tarafından yapımına başlanılan büyük kapasiteli otel ve tatil köyleri yatırımları tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. İkinci Plan döneminde konaklama tesisleri yapımı daha çok özel kesim tarafından ele alınmış ve bu girişim teşvik tedbirleri ile desteklenmiştir.

1179. Öte yandan turizm faaliyetlerinin Türkiye'nin her tarafına dağılmasının alt ve üst yapı bakımından bazı verimsiz yatırımlara sebep olacağı saptanmış; bu nedenle yatırımların Öncelik bölgelerinde yoğunlaştırılması ilkesi benimsenmiştir. Uygulamada Akdeniz, Göreme, Uludağ, Güney Ege ve kısmen Marmara bölgelerinde fiziksel Planlama çalışmalarına girişilmiştir.

1180. İkinci Plan döneminde turizm politikasının ilkesi kitle turizminin geliştirilmesi olmuştur. Son yıllarda özellikle fiziksel planlan tamamlanmış alanlarda kitle turizmi amaçlarına uygun tesislerin kurulması için teşvik tedbirleri getirilmiştir. Ancak, turizm sektörünün finansmanında kredi ihtiyacı tam olarak karşılanamamıştır.

1181. İkinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 14 oranında bir hızla artan belgeli tesisler kapasitesi 1971 yılında 31.235 yatağa ulaşmıştır. Otel ve motellerin büyük bir kısmı Marmara Bölgesinde yoğunlaşmıştır (Tablo 479, 480).

1182. Turizm hizmetleri için yetiştirilen personel nicelik ve nitelik bakımından yetersiz kaldığı gibi yetiştirilen elemanların tamamının da ihtisas alanlarında çalışmaları sağlanamamıştır.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ: (1972-1987)

1183. Turist talebi Ülke içi ve Ülke dışı ekonomik, sosyal ve politik faktörlere çok fazla bağlıdır. Bu nedenle turizm sektöründeki gelişmeleri tahmin etmek, özellikle uzun dönem için oldukça güçtür. Buna rağmen gerek turist sayısı gerek turizm gelir ve giderleri uzun dönem için belli varsayımlara dayalı olarak tahmin edilmiştir (Tablo 481). Turist sayısının 1982 de 3,3 milyon, 1987 de 6,3 milyon kişiye, net turizm gelirlerinin ise 1982 de 212 milyon dolara, 1987 de 342 milyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir,

TABLO : 479 — 1971 yılında belgeli tesisler

Cinsi	Sınıfı	Adedi	Oda	Yatak
Oteller	Lüks	7	1 564	2 632
	1. Sınıf	9	1 008	1 865
	2. Sınıf	27	2 208	4 002
	3. Sınıf	63	3 145	5 504
	4. Sınıf	92	3 425	6 062
Moteller	1. Sınıf	25	1 230	2 371
	2. Sınıf	37	1 325	2 732
	Diğer	8	428	838
Pansiyonlar	1. Sınıf	7	UG	286
	2. Sınıf	14	241	455
	3. Sınıf	13	160	358
Tatil köyleri	A. Sınıf	3	1 144	2 248
	B. Sınıf	2	180	436
Oberjler		6	232	518
Kamplar	2. Sınıf	4	106	272
	3. Sınıf	10	110	224
Özel		1	209	432
TOPLAM		331	16 851	31 235

Kaynak; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı.

*TABLO : 480 — Belgeli ve Toplam Tesislerin Bölgesel Dağılımı
(Yatak Yüzde Olarak)*

Bölgeler	Belgeli tesisler	Toplam tesisler
Marmara	47,6	33,1
Ege	24,0	9,8
Akdeniz	3,4	8,5
iç Anadolu	13,8	19,1
Oiger	6,2	29,5
TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak : Turizm ve Tanıtma Bakanlığı

TABLO : 481 — Uzun Dönem Gelişme Perspektifleri

	Gelen			
	yabancılar (Kişi) (a)	Gelirler (Milyon \$) (a)	Giderler (Milyon \$) (b)	Net gelirler (Milyon \$) (c)
	(1)	(2)	(3)	(4)
1972	1 100 000	75,0	55,0	20,0
1977	2 026 000	186,6	101,6	85,0
1982	3 263 000	375,7	163,6	212,1
1987	5 255 000	605,0	263,4	341,6

(a) 15 yıllık perspektif içinde Üçüncü Plan döneminde gelen yabancıların sayısının yılda ortalama yüzde 13 artacağı., 1978 den sonra oranın ortalama yüzde 10 olacağı; turizm gelirlerinin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 20, 1977 - 1982 döneminde yüzde 15, 1982 -1987 döneminde yüzde 10 artacağı varsayılmıştır.

(b) Turizm giderlerinin Üçüncü Plan döneminde yılda ortalama yüzde 13, 1977-1982 döneminde yüzde 10 artacağı varsayılmıştır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1184. Son on yılda dünyada turist sayısı yılda ortalama yüzde 9 oranında artarak 1970 yılında 168 milyon kişiye; turizm gelirleri ise yılda ortalama yüzde 9,8 artarak aynı yılda 17,4 milyar dolara ulaşmıştır. Turizm hareketleri Avrupa'da yoğunlaşmaya devam etmektedir. 1970 yılında dünyada turistlerin yüzde 75 i Batı Avrupa'ya gitmiş ve turizmden en fazla gelir sağlayan Ülkeler Avrupa Ülkeleri olmuştur ⁽¹²⁴⁾.

1185. Uluslararası turizm, hava yolu ulaştırmasında kaydedilen gelişmelere paralel olarak hızla gelişmiştir. Bu arada havayolu charter (dolmuş) seferleri özellikle Kuzey Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasındaki turist trafiğini yoğunlaştırmıştır.

1186. Gelecek on yılda dünyada turist sayısının ve gelirlerinin bugünküne oranla bir misli artacağı tahmin edilmektedir ⁽¹²⁵⁾. Öte yandan, Avrupa vb özellikle Akdeniz ülkelerinin turist çeken ülkeler olarak önemlerini devam ettirmeleri, ayrıca charter taşımacılığının yeni bir hız kazanması beklenmektedir.

⁽¹²⁴⁾ *Uluslararası turizm İstatistikleri en son 1970 yılı itibarıyla derlenmiştir.*

⁽¹²⁵⁾ *Kaynak : UIOOT; 22. Genel Kurul Notları.*

1187. Türkiye'de ise turizm gelişmelerinin dünya, ortalamalarının üstünde olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye turizminin bugünkü durumunun turizmde gelişmiş bazı ülkeler ile karşılaştırmaları Tablo 182 de verilmiştir,

*TABLO : 482 — Turist Çeken Başlıca Ülkeler ve Türkiye {a}
(1970 yılı itibariyle)*

Ülkeler	Turist sayısı (000 kişi)	Turizm Harcamaları (Milyon \$)		
		Gelirler	Giderler	Net
	(1)	(2)	(3)	(4)
İspanya	24 105	1 680,7	113,0	1 567,7
Kanada	14 188	1 192,0	1 410,0	— 218,0
İtalya	14 188	1 638,6	726,9	911,7
Yugoslavya	26 001	274,6	112,7	161,9
A. B. D.	13 167	2 318,0	3 916,0	— 1598,0
Fransa	13 700	1 191,5	11 056,8	134,7
İngiltere	6 730	1 040,0	924,0	116,0
Portekiz	1 586	222,0	08,0	124,0
Yunanistan	1 407	193,6	05,3	138,3
TÜRKİYE	725	51,6	47,8	3,8

Kaynak : Tourisme international et politique du tourisme dans les pays de «OECD» 1971 Paris.

(a) Sınır kamularında yapılan rölüve ile tespit edilen yabancı sayısı.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ:

1. TURİZM VE DIŞ SEYAHAT GELİR VE GİDERLERİ :

1188. Bu dönemde turist sayısı ve gelir - gider tahminlerinde uzun dönemdeki faktörler dikkate alınmıştır. Üçüncü Plan döneminde Türkiye'ye gelecek turist sayısında ve yurt dışına gidecek vatandaş sayısında yılda ortalama yüzde 13, buna karşılık turizm gelirlerinde yüzde 20, giderlerinde ise yüzde 13 oranında artış olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 483, 484).

2. YATIRIMLAR:

1189. Üçüncü Plan dönemi başında yaklaşık olarak 72000 yatak ⁽¹²⁶⁾ olan konaklama tesisleri kapasitesinin dönem sonunda 126 000 yutağa çıkarılması hedef alınmıştır. Gerek bu kapasitenin yaratılması, gerek alt yapı için toplam yatırım ihtiyacının 4,5 milyar TL. olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 485, 486).

1190. Üçüncü Plan döneminde konaklama tesisleri yatırımlarının öncelik bölgelerinde yoğunlaştırılmasına devam edilecek ve kurulacak tesislerin kapasite ve nitelikleri itibariyle kitle turizminin gereklerine uygun olmalarına dikkat edilecektir.

⁽¹²⁶⁾ Bu kapasite belgeli tesisler ile belgeli olmadığı halde dış turizme hizmet edebilecek standartta tesisler toplam yatak kapasitesidir

TABLO : 483 — Yurdumuza Gelen Yabancılar ve Yurt Dışına Çıkan Vatandaşlar (000) Kişi

	Turistler	Ekskürsiyonistler	Diğerleri	Toplam gelenler	Yurt dışına çıkanlar
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1972	570	441	89	1 100	672
1973	644	498	101	1 243	760
1974	728	563	113	1 404	859
1975	823	636	127	1 586	970
1076	930	718	144	1 792	1 096
1977	1 050	811	165	2 026	1 238
1973-77					
Toplamı	4 175	3 226	650	8051	4923

Not : Üçüncü Plan döneminde yurdurtmza fcl&u yabancıların ve yurt dışma gidenlerin sayısının yılda ortalama yüzde 13 artacağı varsayılmıştır.

1191. Mevcut ve yapılması planlanan konaklama tesislerinin alt yapı ihtiyacı fiziksel planlara uygun olarak karşılanacaktır. Öncelik bölgelerinde alt yapı yatırımları hava alanı yapımı, karayollarının iyileştirilmesi, yerleşmelerin su, elektrik ve kanalizasyon tesislerinin yapımı ve yat yanaşma yerleri inşaatına yönelecektir. Ayrıca milli park yatırımları ile tarihi eserlerin onarımı tamamlayıcı yatırımlar içinde ele alınmaya devam edilecektir.

3. TURİZM EĞİTİMİ VE İŞGÜCÜ:

1192. Üçüncü Plan döneminde kurulması öngörülen tesislerin yetişmiş personel ihtiyacınının 27 000 kişi olacağı tahmin edilmektedir. Personel yetiştirilmesi ve istihdamı olanaklarının sağlanması için yeni bir program hazırlanacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1193. (1) Yatırımların, tanıtma faaliyetlerinin, sektörün tüm organizasyonunun ve kamu denetiminin kitle turizmi esaslarına uygunluğu sağlanacaktır.

(2) Turizmi yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun biçimde özel sektör esas alınacaktır. Kamunun yatırımı ve işletmeciliği öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımlara özel milli sektörün kifayetsizliği ölçüsünde eşlik amacına yönelecektir,

(3) Turizmin hızla geliştği alanlarda, arazi kullanımını ve tesis - alt yapı ilişkilerini düzenlemek, otel ve rekreasyon tesislerinin düzensiz gelişmesini önlemek amacıyla fiziksel planlama çalışmalarına devam, edilecektir. Turizm alt ve üst yapı yatırımlarınının fiziksel planlara uygun olarak yapılması sağlanacaktır. Fiziksel planların yapılması ve uygulanmasında imar ve İskân Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı arasında işbirliği sağlanacaktır.

(4) Kıyıların turistik ve milli park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılmasını ve korumasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır. Toplum yararına kullanmada öncelik fiziksel planlan yapılmış veya turizmin hızla geliştiği yörelere verilecektir.

(5) Turizm sektörünün kredi ihtiyacının Turizm Bankası yanında genel banka sisteminden karşılanması olanakları da hazırlanacaktır. Kredi uygulamasında yatırımların turistik önceliği olan bölge ve merkezlere yöneltilmesini sağlamak için özendirici tedbirler alınacaktır.

(6) Turizm faaliyetlerinin bütünü içinde sosyal turizmin gelişmesine önem verilecektir. Bu gelişim tatillerin yayılması tedbirleriyle birlikte temin edilerek sosyal turizm faaliyetlerine iştirak eden kamu turistik konaklama tesislerinin dış turizm de hizmet etmek suretiyle kamu personelinin bu tesislerde geçirecekleri tatillerin maliyetlerinin düşürülmesi olanakları geliştirilecektir.

Ayrıca iç turizmin millî bütünlüğe katkısını sağlamak amacıyla ülke içi turizm teşvik edilecektir.

(7) Turistik konaklama tesisleri personel eğitiminin başarıya ulaştırılması gayesiyle eğitimin akademik eğitim yerine beceriye dönüşmesi sağlanacak konaklama tesislerinde resmi eğitim görmüş personel istihdamı sağlamak yanında bu personelin yıl boyunca istihdamını sağlayıcı tedbirler de alınacaktır.

TABLO : 484 — Dış Turizm Seyahat Gelir ve Giderleri (Milyon \$)

GELİRLER						
	Turist	Eksürsionist	Diğer	Toplam	Giderler	Net
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1972	53,1	18,3	3,6	75,0	55,0	20,0
1977	132,1	45,5	9,0	186,6	101,6	85,0

Not: Üçüncü Plan döneminde turizm ve dış seyahat gelirlerinin yılda, ortalama yüzde 20, giderlerinin ise yüzde 3 artacağı varsayılmıştır.

1972 yılı tahmininde her eksürsionistin ortalama 35 dolar harcıyacağı kabul edilmiştir.

TABLO : 485 — Üçüncü Plan Döneminde Turtam Yatırımları

	1971 Fiyatlarıyla	
	Milyon TL	Yüzde
	(1)	(2)
1. Alt yapı yatırımları ve tamamlayıcı yatırımlar	1500	83,4
2. Konaklama tesisi yatırımları	3000	66,6
Toplam yatırımlar	4500	100,0

(a) Kamu ve özel sektör yatırımları toplamı.

TABLO ; 486 — Turizm yatırımları (a)
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

Gerçekleşme		Tahmin
Birinci Plan	Birinci Plan	Üçüncü Plan
(1)	(2)	(3)
1 218,2	3 267,7	4 600,0

TABLO : 487 — Üçüncü Plan Döneminde Konaklama Tesisleri Yatırımları Bölgesel Dağılımı.

BÖLGELER.	1972 de tesis kapasitesi (a) (Yatak) (1)	Yüzde dağılımı (2)	Üçüncü Planda tas yatırımları (b) (Yatak) (3)	Yüzde dağılımı (4)	1972 de tesislerin kapasite dağılımı (Yatak) (5)	Yüzde dağılımı (6)
Marmara	84 500	47,6	10 890	20,0	45 390	35,8
Ege	17 390	24,0	13 615	25,0	31 005	24,4
Akdeniz	6 090	8,4	21 780	40,0	27 870	22,0
Diğer	14 490	20,0	8 165	15,0	22 655	17,8
TOPLAM	72 470	100,0	54 450	100,0	126 920	100,0

(a) 1972 de tesis kapasitesi belgeli ve belgeli olmadığı halde belirli standartları haiz tesisler yatak kapasitesini kapsamaktadır. Yüzde dağılımı ise belgeli tesislerin dağılımıdır. Diğer grup tesislerin aynı yüzdelerle dağıldığı var sayılmıştır.

(b) Bu kapasite Üçüncü Plan dönemi sonunda ulaşılması gereken belirli standartta yatak kapasitesini göstermektedir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KAMU HİZMETLERİ

HARİTA TAPU - KADASTRO SEKTÖRÜ

1194. Harita, Tapu, Kadastro (HTK) sektörü, hertürlü ve amaçlı harita ve planların yapımını, yaşatılmasını, yenilemesi ile bunların bayındırlık, imar, tarım ve diğer alanlardaki uygulamalarını; kadastro hizmetlerini, tapu sicillerinin düzenlenmesini, taşınmaz mallara ilişkin: doğmuş ve doğacak hakların hukukî ve fenni bakımdan izlenmesini ve yürütülmesini kapsamaktadır.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1195. Türkiye'de kadastrolanması gerekli sahalarda yürürlükteki mevzuata göre 430000 km² ve standart topografik (ST) haritası yapılacak saha 500 000 km² kadardır. Kadastrolanacak sahalarda 410 000 km² sinin kırsal alanlarda olup 766 sayılı Tapulama Kanununa 20 000 km² sinin ise (5 000 000 parsel) 2613 sayılı Kadastro ve Tapu Tahriri Kanununa göre kadastrolanması gerekmektedir.

1196. Planlı dönemde tapulamada, 179.500 km², şehir kadastrounda 1.350.000 parsel, standart topografik harita da 189.500 km² öngörülmüş; buna karşılık 64.300 km² (Yüzde 35,8) tapulama, 684.000 parsel (Yüzde 50,7) şehir kadastro ve 141.086 km² (74,4) ST harita yapımı gerçekleştirilebilmiştir. (Tablo 488)

1197. 1971 sonunda 1971 e ulaşan ve yıldan yıla önemli artışlar gösteren belediyelerin İmar Kanununa göre durum haritalarının (Halihazır harita) yapılması zorunludur. Planlı dönemde 761 belediyenin yeniden durum haritası yapımı öngörülmüş; buna karşı 565 (Yüzde 74,2) adet gerçekleştirilmiştir. (Tablo 488) Revizyon ve kısmî yenilemesi ve ilüve saha haritası yapılan belediye sayısı da 500'dür.

1198. Türkiye'nin 1 : 25000 ölçekli topoğrafik haritaları 5557 pafta olarak tamamlanmış olup, revizyonlarına bir plan dahilinde başlanmıştır. Değişen şartlara göre gerekenlerinin de yenilenmesine devam edilmektedir. Diğer küçük ölçekli haritalardan 1 : 100 000 ve 1 : 250000 ölçekliler tamamlanmıştır, 1 : 50000 ve 1 : 500000 ölçeklilerin yapımına devam edilmektedir.

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ (1973 - 1987) :

1199. Tarım ve toprak reformu ile, sulama, kurutma, tarım Kredileri, tarım sigortası, şehirlerin, nazım ve imar planları tanzimi ve uygulaması, gecekondu problemi, hazine ve vakıf arazileri ile mülkiyet konusu olmayan devletin hüküm ve tasarrufu altındaki kullanılmaya elverişli arazilerin kıymetlendirilmesi, arazi, bina ve tarım gelirlerinin adaletli olarak vergilendirilmesi, devlet gelirleri arasında büyük payı olan ve gayrimenkullere ilişkin olarak alınan harç ve vergilerin tam olarak tahsili, gayrimenkul karşılığı kredi alınabilmesi, kamulaştırma işlemlerinin aksamadan yürütülmesi, turizm alanlarının değerlendirilebilmesi, mahkemelere intikal eden hukuk davalarının yüzde 70 - 80 ini teşkil eden arazi ve ona bağlı ihtilafların azaltılması ve bütün bunların doğuracağı sosyal faydalar, harita ve kadastronun kısa zamanda bitirilmesini zorunlu kılmaktadır.

1200. Bu nedenlerle, Türkiye'nin standart topografik haritaları ile ilk tesis kadastronunun tamamlanması için, 1973 ten başlayarak 15 yıllık bir süre öngörülmüştür. Üçüncü Plan döneminde 500 şehir ve kasabanın durum haritasının olanaklar ölçüsünde kadastronun ile birlikte yürütülerek tamamlanması, haritaların ve kadastronun yenilenmesi için gerekli hukuki ve teknik mevzuatın ivedi olarak çıkarılması ve yenileme çalışmalarına girişilmesi zorunlu görülmektedir. (Bunlara ilişkin rakamlar Tablo 489 da verilmiştir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1201. Sektörün özelliği ve kadastronun işlerinin her ülkede değişik kapsamlarda ele alınmış olması nedeniyle objektif ve yeterli bir karşılaştırma olanağı bulunmamıştır. Bununla beraber gelişmiş batı ülkelerinde harita, ve kadastronun sorununun çözümlendiği, bugünkü çalışmaların iyileştirmeye ve yenileştirmeye dönük ve modern tekrolojiye dayalı arazinin değeri, toprak yapısı, bitki örtüsü, topografik durumu gibi teknik özellikleri kapsıyan çok yönlü kadastronun çalışmalarına dönüşerek sürdürüldüğü tespit edilmektedir. Türkiye'de halen hukuki kadastronun yapılmakta diğer bilgiler için ilgili kuruluşlarca mükerrer harita ve planlar yapılmaktadır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :

1202. Harita ve ilk tesis kadastronunun tamamlanması için öngörülen 15 yıllık süre, toprak ve tarım reformu ve hizmetin etkiliyeceği diğer sektörlerle ilişkiler dikkate alınarak Üçüncü Plan hedefleri tayin edilmiştir. Diğer taraftan teknik değerini yitiren harita ve kadastronun yenilenmesi hizmetleri bu plan hedefleri içinde yer almıştır. Birinci ve İkinci Plan hedef ve gerçekleştirmeleri ile Üçüncü Plan hedefleri Tablo 490 da verilmiştir.

TABLO : 488 — HTK Sektöründe 1968 - 1978 Durumları Planlı Dönem Gerçekleşmeleri

Hizmet dalı	Toplam Birim ihtiyaç (a) (1)	1962 sonuna kadar gerçekleşen		Planlı dönemde (1963 - 1972) durumu		1972 sonuna kadar		
		Miktar (2)	Toplam ihtiyaca oranı (Yüzde) (3)	Hedef (4)	Gerçekleşen (5)	Gerçekleşen (6)	Toplam ihtiyaca oranı (Yüzde) (7)	
Tapulama	Km ²	410 000	53 700	13,1	179 500	64 300	118 000	28,8
Kadastro	Parsel	5 000 000	95 2000	19,1	1 350 000	684 000	1 633 000	32,7
Durum haritası	Belde	1 571	723	46,0	761	565	1 283	82,0
ST harita	Km ²	500 000	14 106	2,8	189 500	141 086	155 192	31,0

(a) Türkiye'de büyük ölçekli haritası ve kadastro gereken toplam sahayı ifade etmektedir.

TABLO : - 489 — HTK Sektörünün 1972 Sonu Gerçekleşmeleri ile 1972 - 1987 Üretim Tahminlerini Kümülatif Olarak Gösterir Tablo

Hizmet dalı	Birim (1)	Toplam ihtiyaç (2)	1972 sonu gerçekleşme durumu (3)	1977 tahmin! (4)	1982 tahminî (5)	1987 tahminî (6)
Tapulama	Km ²	410 000	120 000	200 000	310 000	410 000
Şehir kadastro	Parsel	5 000 000	1 636 000	2 556 000	3 931 000	5 000 000
Durum haritası (a)	Belde	1 571 mevcut + yeni "kurulacaklar	1 288	1 588	1 858	2 183
Standart topoğrafik harita (STH) Yenileme	Km ²	500 000	155 000	245 000	380 000	500 000
a) Tapulama	Km ²	60 000	—	15 000	35 000	60 000
b) Şehir kadastro	Parsel	700 000	—	100 000	350 000	700 000
c) Durum haritası	Belde	450	—	150	300	450
d) ST harita	Km ²	40 000	—	10 000	25 000	40 000

(a) Durum haritası sayılarına ilave sahalar için yapılacak işler dahil edilmemiştir.

TABLO : 490 — HTK Sektörü I. ve II. Planlar Hedef ve Gerçekleşmeleri ile III. Plan Hedeflerini Gösterir Tablo

Hizmetler	Birim	Toplam İhtiyaç (1)	I. Plan Dönemi		II. Plan Dönemi			III. Plan hedefleri (8)	
			Hedef (2)	Gerçekleşme		Hedef (5)	Gerçekleşme		
				Miktarı (3)	Yüzde (4)		Miktarı (6)		Yüzde (7)
Topulama	Km ²	410 000	99 500	21492	21,6	80 000	42528	53,2	80000
Kadastro	Parsel	5 000 000	750 000	256 326	34,1	600 000	427 299	71,2	920000
ST harita	Km ²	500 000	99 500	56 554	56,8	90000	84897	94,3	90000
Durum haritası	Belde	1 571	361	265	73,4	400	300	75,0	500
Yenilemeler (a)									
a) Tapulama	Km ²	60 000	—	—	—	—	—	—	15*000
b) Kadastro	Parsel	700 000	—	—	—	—	—	—	100000
c) ST harita	Km ²	40 000	—	—	—	—	—	—	10000
d) Durum haritası	Belde	250	—	—	—	—	—	—	150

(a) Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde yenileme öngörülmemiştir.

1203. Sektör yatırımlarının tümü kamu yatırımı niteliğini taşımakta olup Üçüncü Plan döneminde toplam yatırım 710 milyon TL. olarak öngörülmüştür. Birinci ve İkinci Plan gerçekleştirmeleri ile Üçüncü Plan yatırımı Tablo 491 de verilmiştir.

TABLO : 491 — HTK. Eektöründe Birinci ve İkinci Plan Yatırım Gerçekleşmeleri ile Üçüncü Plan Yatırım Hedeflerini Gösterir Tablo

(1000 TL.)

Plan dönemleri	Birinci Plan gerçekleşmesi	İktoci Plan gerçekleşmesi	Üçüncü Plan. hedefi
	(1)	(2)	(3)
Yatırımlar	63 455	252 634	710 000

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1204. (1) Sektörün kapsamına giren hizmetlerin çeşitli teşkilâtlara dağılmış kuruluşlar tarafından yürütülmekte olması hizmetlerini etkinliğini azaltmakta zaman ve kaynak israfına sebep olmaktadır. Bu nedenle, 203 sayılı Kanun çerçevesinde bulunmayan kuruluşlararası işbirliği ve koordinasyon etkili olarak sağlanacaktır.

(2) Kadastro çalışmaları toprak ve tarım reformunun gerektirdiği yörelere zamanında hizmet götüreceği biçimde örgütlenecek, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü işlerini bu esnekliği sağlayacak şekilde düzenliyecektir.

(3) Halen yurdumuzda uygulanan hukukî kadastro günün koşulları karşısında yetersiz kalmakta, uygulamacılar yeterince yararlanamamaktadır. Arazinin diğer gerekli özelliklerini de yansıtan çok yönlü kadastro çalışmaları ma Üçüncü Plan döneminde bağlanacaktır.

(4) Haritalar her türlü teknik çalışmalara cevap verecek tarzda sınıflandırılarak herbirinin standardı tespit edilecektir. Mükerrerliğin önlenmesi için 657 sayılı Harita Müdüriyeti Umumiyesi Kanunu'nun 6. maddesi işler hale getirilecektir.

(5) Harita ve kadastro teknik değerlerini ve uygulama olanağını kaybeden yerlerde gerek mülkiyet konularıyla, gerekse teknik konularla ilgili işlemler yapılamamakta ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu gibi yerlerde harita ve kadastro her yönüyle yenilenebilmesini sağlayacak kanun çıkarılmasına çalışılacaktır.

(6) 796 sayılı Tapulama Kanunu ile 2613 sayılı Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunları birleştirilerek bir kanun, çıkarılması ele alınacaktır.

(7) Harita ve Plan uygulamalarında kolaylık, sınırda emniyeti sağlamak için parsel köşelerine sabit işaretlerin konmasını zorunlu kılan mevzuat getirilecektir.

(8) Haritaların ve haritalarla ilgili bilgilerin ve dokümanların gizliliği konusu, günün koşulları dikkate alınarak yeniden gözden geçirilecek, uygulamada darboğaz yaratmayacak tarzda düzenlenecektir.

DİĞER KAMU HİZMETLERİ

1204. Kamu hizmetleri merkezi ve mahallî kamu hizmetleri olarak çeşitli hizmet alanlarını kapsamaktadır. Merkezi kamu hizmetlerinden eğitim, sağlık, konut, ulaştırma, tarım, enerji, maden, sanayi gibi sektörlerle ilişkin olanlar ilgili sektörlerde ele alınmıştır. Burada adalet ve genel idareye ilişkin merkezî kamu hizmetleri ve merkezî kamu yönetiminin katkısı olan içmesuyu ve kanalizasyon gibi mahallî kamu hizmetleri kapsamıştır. Müşterek mahalli hizmetlerin planlanması ve yürütülmesine ilişkin genel çerçeve planın 6. kesiminde incelenmiştir. Kamu yönetiminin reformu ise ayrıca ele alınmıştır.

Bu kesimde diğer kamu hizmetleri, içmesuyu, kanalizasyon ve genel idare hizmetlerini ve inşaat hizmetlerine ilişkin tedbirleri kapsamaktadır.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1. İÇMESUYU VE KANALİZASYON :

1206. Birinci Plan döneminde içmesuyu çalışmalarının konunun teknik yapısı dolayısıyla bir elde toplanması ilkesi benimsenmiştir. Bu devrede prensip itibariyle köy içmesuları Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve şehir içmeauları da iller Bankası Genel Müdürlüğü'nce yürütülmekte idi. Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulması ile köy içmesuları bu Bakanlığa bağlanmış daha sonra kabul edilen 1053 sayılı Kanun ile de 100 000 den fazla nüfuslu şehirlerin içme kullanma ve endüstri suyu temini görevi Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Çalışmaların, bir elde toplanamaması ihtiyacın karşılanmasında uygulanan proje tiplerinin ve ihtiyacı karşılamakla sorumlu idarelerin örgütlenme ve görev farklılığından ileri gelmiştir.

1207. Birinci Planda İçmesuyu tesislerinin maliyetini düşürücü tedbirler alınması, İkinci Plan döneminde ise malzemelerin standart tiplere göre yapılması ve içmesuyu tesislerinde modern işletmecilik esaslarının uygulanması öngörülmüştür. Ancak, köy şehir ve büyük şehirlerde uygulanan projelerin teknik yönden birbiri ile bağlantısı olmadığından maliyeti düşürücü standartlar geliştirilememiştir. Belediyelerin işletmecilik konusunda sahip olduğu mahallî yetkiler, yurt çapında bir örnek işletmeciliğin geliştirilmesine imkân vermemiştir. Köy içmesularında yatırımlara halkın katılmasının teşvik edilmesini öngören tedbir başarılı bir şekilde uygulanmış ve Birinci Plan döneminde 127.900,880 TL. olan halk katılımı İkinci Plan döneminde 445.1916.215 TL. na ulaşmıştır ⁽¹²⁶⁾.

1208. Birinci Plan döneminde 9.760 adet, İkinci Plan döneminde 10.694 adet proje gerçekleştirilmiş ve iki plan döneminde toplam olarak 29.454 kırsal yerleşim birimine içmesuyu sağlanmıştır. Birinci Planda sayısal bir hedef saptanmamıştır. İkinci Plan dönemi için öngörülen hedef 12500 dür. Buna göre plan hedefi yüzde 58.0 fazlası ile gerçekleşmiştir. Bu fazla gerçekleşmede özel idarelerden ayrılan ödeneklerin ve özellikle gönüllü halk katkılarının önemli rolü olmuştur.

⁽¹²⁶⁾ (Cari fiyatlarla. Kaynak : Yol-Su-Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü)

TABLO : 492 — Planlı Dönemde İçmesuyu Sağlanan Kırsal Ünite Sayıları

Plan dönemi	Yıllar	Ünite (Adet)
	(1)	(2)
1963 - 1967	1963	954
	1964	1 214
	1965	2 192
	1966	2 600
	1967	2 800
TOPLAM		9 760
1968 - 1972	1968	3 600
	1969	4 330
	1970	4 382
	1971	3 701
	(a) 1972	3 681
TOPLAM		19 694
GENEL TOPLAM		29 454

*Kaynak : Yol - Su - Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü
(a) Program rakamlarına göre.*

1209. Birinci Plan döneminde köy nüfusunun yüzde 14.98 sına, İkinci Plan döneminde ise köy nüfusunun yüzde 30.2 sine içmesuyu sağlanmıştır. (Tablo 493) Bu konuda gönüllü halk katılımları en yüksek değere 1970 yılında ulaşmıştır.

TABLO: It9\$ — Planlı Dönemde İçmesuyundan Faydalanan Köy Nüfusu Oranındaki Artış

Plan dönemi	Yıllar	Yararlanan nüfusun köy nüfusuna oranı (%)
	(1)	(2)
1963 - 1967	1963	1,46
	1964	1.86
	1965	3,36
	1966	399
	1967	4,29
B.B.Y.P. TOPLAM		14,96
1968 - 1972	1968	5,52
	1969	6.64
	1970	6,72
	(a) 1971	5,67
	(b) 1972	5,63
İ.B.Y.P. TOPLAM]		30,18
PLANLI DÖNEMDE GENEL TOPLAM		45,14

*Kaynak : Yol - Su – Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü
(a) Geçici sonuçlara göre.
(b) Tahmin edilen sonuçlar.*

1210. İller Bankası Genel Müdürlüğü eliyle yürütülen şelür içmesularında yapılan, çalışmaların sonuçları da Tablo 494 de görülmektedir.

TABLO : 434 — Planlı Dönemde İller Bankası İçmesuyu Çalışmaları

Plan dönemi	Yıllar (1)	Tamamlanan işler	
		Projelendirme (Adet) (2)	İnşaat (Adet) (3)
1963 - 1967	1963	37	25
	1964	37	15
	1965	39	40
	1966	37	56
	1967	64	40
B.B.T.P. TOPLAMI		214	176
1968 - 1972	1968	85	64
	1969	31	45
	1970	51	40
	1971	68	37
	1972	—	—
İ.B.Y.P. TOFLAMI		255	186
PLANLI DÖNEM GENEL TOPLAM		469	362

Kaynak : İller Bankası Genel Müdürlüğü

1211. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 1053 sayılı Kanun çerçevesinde yürütülen çalışmalar şimdiki durumda Ankara, İstanbul, İzmir ve Gaziantep şehirlerinde devam etmektedir, Büyük çaptaki bu projelerle ilgili çalışmalar, programlanan zamanlamaya uygun olarak yürütülmektedir.

1212. Kanalizasyon konusunda Birinci Plan döneminde yalnız proje hazırlanması, inşaat yatırımlarının «Belediye kaynaklarındaki artış gözönünde tutularak Beş Yıllık Plan dönemi sonunda» düşünülmesi öngörülmüştür, İkinci Plan döneminde ise bu konu için belirli bir kaynak ayrılmakla birlikte ele alınacak proje sayısı için bir hedef verilmemiştir.

1213. Planlı dönemde kanalizasyon tesislerindeki yetersizliğin olumsuz etkileri hızlı şehirleşme, sanayileşme ve turizmin, gelişmesine paralel olarak daha belirli duruma gelmiştir, özellikle sağlık sorunları kanalizasyonunun önemini daha da arttırmıştır. Bunun sonucu olarak bu dönemde kanalizasyon yapımı konusundaki isteklerde büyük bir artış olmuştur.

1214. Sorunun çözümüne yardımcı olabilmek için iki Plan döneminde, daha önce projesi hazırlanmış, kanalizasyonla ilgili bütün yapım önerileri ile yeni projelendirme çalışmaları yıllık programlara alınmıştır. Başlanan projelerden henüz tamamlanan olmamıştır, itki Plan döneminde kanalizasyonla ilgili uygulama Tablo 495 de gösterilmiştir.

TABLO : 495 — Planlı Dönemde Kanalizasyon Çalışmaları

Yıllar	Programlanan proje hazırlığı (1)	Programlanan inşaat projesi (2)	Toplam (3)
1966	1	—	1
1967	10	—	10
1968	11	—	11
1969	11	3	14
1970	16 (15+1)	4 (5+1)	20
1972	18 (14+1)	21 (15+6)	39
1972	—	2	2
TOPLAM	67 {62+5}	30 (23+7)	97

Kaynak : İller Bankası Genel Müdürlüğü

Not : Parantez içindeki rakamların birincisi İller Bankasının kendi programında ele alınan projeleri, ikincisi de İmar ve İskân Bakanlığı'nca çeşitli nedenlerle ele alınan ve adı, geçen Bakanlık adına İller Bankası'nca yürütülen projeleri gösterir.

1215. Ancak bu çabalara rağmen kanalizasyon sorunu çözümlenememiş ve bir tek şehrimiz bile teknik ve sağlık standartlarına uygun bir kanalizasyona kavuşturulamamıştır. Bunun nedeni belediyelerin mail güçsüzlükleri ile yetişmiş eleman ve denenmiş yöntemler bakımından içinde bulunulan yetersizliklerdir.

2. GENEL İDARE :

1216. Genel idare bölümünde idarenin bina, teçhizat taşıt ve diğer donatım konuları ile inşaat konusundaki tedbirler ele alınmıştır.

1217. Genel idare konusunda İkinci Plan döneminde inşaat yatırımlarının verimini arttıracak maliyet ve fizik standartların tesbiti ve inşaat projelerinin hazırlanmasında ve inşaat yeri arsanın temininde nüve proje sisteminin uygulanması öngörülmüştür, iş tanımlaması, iş akımı ve zamanlaması idarede genel bir uygulama görmediğinden yukarıdaki tedbirlerin gerçekleşmesini sağlayacak idari normlar tespit edilememiş ve belirtilen tedbirler gerçekleştirilmemiştir.

1218. Genel idare inşaat yatırımları projelerinin programlanan zamanda bitirilemiyerek gelecek yıllara devretmeleri nedeni ile de İkinci Plan dönemi sonunda önemli birikimler meydana gelmiştir. Bu gecikmelerin başlıca nedenleri ihtiyaç programlarının rasyonel olarak saptanmaması, proje öncesi etütlerin ve projelendirme hizmetlerinin yetersizliği, idare müteahhit ilişkilerinin iyi düzenlenememesi, ihalelerin geç yapılması olarak belirmektedir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan sorunlar kamu kesimi reformu bölümünde incelenmiştir.

I. İÇMESÜYU, SANATI SUYU VE KANALİZASYON :**II. UZUN DÖNEMDE GELİŞMELER 1972-1995):**

1219. Türkiye'deki dağınık yerleşme, hizmet ve ait yapı ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlükler doğurmaktadır. Müşterek mahallî ihtiyaçlar arasında yer alan içmesuyu ve kanalizasyon hizmetleri için merkezi idarenin Devlet .Su İşleri Genel Müdürlüğü, İller Bankası Genel Müdürlüğü ve Yol - Su - Elektrik işleri Genel Müdürlüğü yolu ile katkıda bulunmasına olan ihtiyacın devam edeceği tahmin edilmektedir. Uzun dönemde şehirleşme hızına bağlı olarak şehir içmesuyu çalışmalarının daha çok kaynak İhtiyacı doğurması beklenmektedir. Uzun dönemde köy içmesuyu sorunu genel olarak bütünüyle çözümlen mis olacaktır. Sanayileşme hızına bağlı olarak, sanayi suyu ihtiyacı büyük oranda artacak ve su kaynaklarının kullanımı bakımından ciddi sorunlar ortaya çıkabilecektir. Bu açıdan uzun dönemde ihtiyacı karşılayacak su kaynaklarının geliştirilmesi ve bölgeleraraaı su dengesi konusunun ele alınması gerekebilecektir.

1220. Araştırma safhasından başlamak üzere ihtiyaçların tespiti önceliklerin saptanması projelendirme inşaat ve işletme konularında bugün çeşitli kamu kurumları görev yapmaktadır. Bu kurumların çalışmaları arasında etkin bir koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması zorunludur. Uzun dönemde içmesuyu konusu müşterek mahalli ihtiyaçlar çerçevesinde uzun vadeli ana planlara bağlanacaktır. Merkezi idare katkısı bu ana plan çerçevesinde programlanacaktır.

1221. Sanayileşme ve şehirleşmenin gelişmesi ile birlikte kanalizasyon ihtiyacı gittikçe daha belirli şekilde anlaşıldığından bu konudaki taleplerin artması beklenmektedir. Uzun dönemde bu taleplerin karşılanması için basit, ucuz, teknik ve sağlık yönünden güvenilir kanalizasyon sistemlerinin geliştirilmesi zorulu olmaktadır.

2. GENEL İDARE:

1222. Sanayileşmeye ve şehirleşmeye bağlı olarak kamu hizmetleri niteliği ve ulaştığı birimler bakımından gelişme gösterecektir. Bu gelişme sonucu olarak genel idare hizmetlerine olan talebin zamanında, kararlı, açık, yaygın ve etkili olarak karşılanması ihtiyacı daha belirli duruma gelecektir.

Bu talebin saptanması, idarenin yeniden düzenlenmesi çalışmaları sonucuna sıkıca bağ olduğundan, burada bu konuda fizikî hedefler vermek mümkün olmamıştır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN HEDEFLERİ :**1. İÇMESUYU, SANAYİİ SUYU VE KANALİZASYON :**

1223. Yurdumuzda halen yeterli içme suyu bulunmayan 22 000 dolayındaki kırsal yerleşim ünitesinin tamamına içmesuyu götürülecektir. Aynı dönemde şehir içme sulan konusunda, 200 ünitenin tesis ve 300 ünitenin projelendirme hizmetlerinin sonuçlandırılması öngörülmektedir.

1224. Yatırım projelerinin tesbiti ve önceliklendirilmesinde il (Mahalli idareler) planlaması çalışmalarından yararlanılacaktır. Müşterek mahalli ihtiyaçlardan alan içmesuyu ve kanalizasyon hizmetleri ihtiyaçlarının karşılanmasında, mahalli kaynakların kullanılmasını arttırıcı tedbirler alınacaktır. Merkezden yapılacak teknik ve malî yardımlar il (Mahallî idareler) planlaması çalışmaları ile birlikte ele alınacaktır. Böylece 6. Kesim II. Bölüm'de de belirtildiği gibi müşterek mahalli ihtiyaçların karşılanmasında mahallî kaynakların etkin bir biçimde kullanılması, idarenin bütünlüğü ve plan bütünlüğü de gözetilerek sağlanmış olacaktır.

1225. Üçüncü Plan döneminde daha önceki yıllarda başlamış, olan projeler tamamlanacak, mevcut kanalizasyon sistemlerinin standartları yükseltilecek ve yeni kanalizasyon, sistemlerine bağlanacaktır.

2. GENEL İDARE :

1226. Genel idare konusundaki ihtiyaçlar idareyi yeniden düzenleme ile ilgili çalışmaların sonuçlanmasından sonra açıklık kazanabilecektir. Bu nedenle, Üçüncü Plan dönemi için öngörülen yatırımların projelere bağlanması 6. Kesim II. Bölüm'de de öngörüldüğü gibi, alt sektör ana planı ile düzenlenecektir.

IV. YATIRIMLAR:

Ticaret hizmetleri ve diğer kamu hizmetleri sektörü için Üçüncü Plan döneminde 13 milyar TL. yatırım öngörülmüştür (Tablo 496).

TABLO : 496 — Ticaret hizmetleri ve Diğer Kamu Hizmetleri Sektörü Yatırımları (1971 Flyatlarıyla, milyon TL.)

	Birinci Plan döneminin gerçekleşmesi (1)	İkinci Plan döneminin gerçekleşmesi tahmini (2)	Üçüncü Plan hedefi (3)
Toplam yatırımlar	5 737,5	8723,9	13 000,0
Ticaret hizmetleri	—	—	5 000,0
Diğer kamu hizmetleri	—	—	8 000,0

V. İLKE VE TEDBİRLER :

1227. (1) Su kaynaklarının, kapasitelerinin saptanması ve tespit edilecek ihtiyaçlara göre rasyonel kullanımının düzenlenmesi ile su kaynaklarının (Yeraltı ve yerüstü) kirlenmekten korunması konusunda koordinasyon Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca sağlanacaktır.

(2) Metropolitan alanların içmesuyu ve kanalizasyonu Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yönetiminde yapılacaktır. Belediye hudutları içerisindeki çalışmalara tiler Bankası Genel Müdürlüğü köylerle ilgili çalışmalara da Yol, Su, Elektrik işleri Genel Müdürlüğü katılacak, yatırımın finansmanına mahallî kaynakların katkısı sağlanacaktır.

Bu ortak çalışma sırasında projelendirme ve uygulamada yurt düzeyinde genel tutarlılığı sağlamak üzere suların kaynaktan alınıp kullanmaya verilişinden kullanılmış suların kanalizasyonla boşaltımına kadar, metot, malzeme ve proje hazırlığı ile ilgili konularda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünde standartlar hazırlanacak yapımçı kuruluşların kendi alanlarındaki çalışmalarında bu standartları uygulaması sağlanacaktır.

(3) İçmesuyu, sanayi suyu ve kanalizasyon konusunda projeci, inşaatçı ve işletmeci eleman yetiştirmek yurt koşullarına uygun ilke ve yöntem geliştirilmek üzere gerekli eğitim ve staj olanakları kullanılacaktır. Ayrıca bazı işletmelerin eğitim amacı ile deneme ve yetiştirme merkezi olarak kullanılması konusu incelenecektir. Yol, Su, Elektrik İşleri Genel Müdürlüğünce bu çalışmalarda köy su ve kanalizasyonlarının sorunları gözönüne alınarak gerekli programlar uygulanacaktır. Grup köy içmesularında işletme bakım işleri Köy İşleri Bakanlığınca düzenlenecektir.

(4) İçmesuyu, sanayi suyu ve kanalizasyonun birbiri ile olan ilişkisi de gözönüne alınarak yurt çapında içme ve sanayi suyu ile kanalizasyon ihtiyaçlarının değerlendirilmesine dayalı bir ara plan hazırlanacaktır. İlgili kurumlar bu - çalışmaya gerekli bilgi ve önerilerle katılacaktır.

(5) 7478 ve 1053 sayılı Kanunlarla kabul edilen nüfus kriterine göre kuruluşlararası görev ayrımının, hizmetin bünyesindeki teknik özelliklere göre düzenlenmesi bağlanacaktır.

(6) Genel idare inşaat yatırımları içerisinde konu olarak hükümet konakları, adalet binaları, gümrük giriş kapıları ve cezaevlerine öncelik verilecektir. Bu konudaki projelerden de, kalkınması teşvik edilen geri kalmış illerimizde, hudut bölgelerinde, metropoliten şehirlerde bulunanlara öncelik verilecektir.

(7) Yatırımlar, 5 er yıllık ana planlara göre hazırlık yapılarak yürütülecektir.

(8) Genel idare inşaat projelerinden yarışmayla yapılacak olanlar Maliye Bakanlığı, proje sahibi yatırımcı Bakanlık ve Bayındırlık Bakanlığı'nca birlikte kararlaştırılacaktır.

(9) İl ve ilçelerde yapılacak hükümet konakları, merkez idarenin bütün taşra kuruluşlarının tek bir binada barındırılması hususu gözönün alınarak projelendirilecektir

(10) Cezaevleri yatırımları, hazırlanacak uzun vadeli planlara göre yürütülecektir. Bu planlarda iş esasına göre yapılacak cezaevlerinin tip, büyüklük, iş konusu ve yerleri de tanımlanacaktır.

(11) Genel idare hizmetleri ihtiyacının karşılanması beser yıllık dönemler halinde uzun vadeli ana planlara bağlanarak plan ve programlarda belirlenen amaçlar çerçevesinde uygulanacaktır.

(12) Güvenlik hizmetlerinde mevcut kadronun eğitimine ve etkinliğinin arttırılmasına öncelik verilerek uzun vadeli bir gelişme, genişleme ve donatım planı yapılacaktır. Bu planın hazırlanması sırasında, sayı ve teçhizat bakımından uzun dönemde Batı Avrupa standartlarına ulaşılması gözönünde tutulacaktır.

(13) Kamu yatırımlarında yapı maliyetini düşürücü malzeme, teknik ve teknolojilerin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar hızlandırılacak, alınan sonuçlar uygulamaya konulacaktır.

(14) Yapı malzemelerinin standardizasyon çalışmaları hızlandırılacak, bunlar saptanacak önceliklerine göre mecbur kılınacak, yapı malzemelerinin kalite ve standart kontrolü gerçekleştirilecektir,

(15). Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun, Yapı Araştırma Enstitüsü uygulayıcı kuruluşlara hem önderlik yapabilecek, hemde yapı üretiminde ülke koşullarında geçerli olacak çeşitli standart ve teknolojileri belirleyecek şekilde güçlendirilecektir. Enstitü yapı üretimi konusunda yapılacak tüm araştırmalarda koordinatörlük ile ve bu konuda araştırmacı, planıcı ve uygulayıcı elemanların eğitimini sağlamakla görevlendirilecektir.

(16) Kamu bina yatırımlarının çoğunluğunun uygulayıcısı durumunda olan Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliğinin Merkez ve Taşra Teşkilatı yeni yöntem ve gerekleri uygulayabilecek bir yapı ve insan gücüne kavuşturulacaktır. Bugüne kadar projelendirme ve uygulamayla sınırlanan sorumluluğuna bu safhaların ayrılmaz tamamlayıcısı olan araştırma eklenecek, bu amaçla halen İmar ve İskan Bakanlığına bağlı olan Yapı Malzemesi Genel Müdürlüğünün Bayındırlık Bakanlığına devri ile ilgili olarak başlamış çalışmalar tamamlanacaktır. Bu örgüt gerek kendi bünyesinde yapılan gerek başka araştırma kuruluşlarınca geliştirilen bulguları uygulamaya aktaracak olanaklara kavuşturulacaktır.

(17) İnşaatların projelendirme aşamasında maliyetlerinin hesaplanmasına imkân verecek yeni keşif yöntemlerinin Üçüncü Plan dönemi içinde uygulamaya konması sağlanacaktır.

(18) Kamu inşaat yatırımları kararlarını yerleşme birimleri ölçeğinde yapılan yersel planlama çalışmalarına yansıtılmak ve karşılıklı tutarlılık sağlamak için araştırmacı, yatırımcı ve uygulayıcı kuruluşlarla Metropolitan Plan, Nazım Plan ve İmar Planı Büroları arasında her kademedeki gerekli koordinasyonu sağlanacaktır.

(19) Master plana dahil projelerin yıllık yatırım programlarına alınmasında fonksiyonel birimlerden ve bunların tamamlayıcısı niteliğinde olan projelerden hareket esas olacak, tamamlanan ünitelerin hizmete açılması geçiktirilmeyecek, atıl kapasite yaratılmasından titizlikle sakınılacak tır.

(20) Yapı üretimini ve proje uygulamalarını olumsuz yönde etkileyen yasal sistemin özellikle 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanununun ve 2490 sayılı Arttırma ve Eksiltme ve İhale Kanununun yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilecektir.

(21) Türk müteahhit ve müşavirlik müesseselerinin geliştirilmeleri bakımından yurt dışında iş yapabilmeleri teşvik edilecektir.

(22) Çeşitli kuruluşların yapılarının yer alacağı ya da aşamalı gerçekleştirilecek kompleks projelerde (Üniversite kampüsleri, organize sanayii bölgeleri, turistik büyük tesisler ve benzeri gibi) uzun dönemli gelişmeyi gözeterek genel bir yerleşme planı öncelikle hazırlanacak; birimlerin projelendirmesinde alt yapı, idare binaları, sosyal tesisler ve diğer ortak hizmet yapılarının rasyonel kullanımı dikkate alınarak toplam maliyet asgari seviyede tutulacaktır. Yerleşme planını ve birimlerin fonksiyon ve mimari açıdan temel standart ve prensiplerini planlama karan olarak keskinleştiren kuruluş ya da bakanlık, proje bütünüyle gerçekleşinceye kadar uygulamanın bu standart ve prensiplere uyumunu denetlemekten sorumlu olacaktır.

SOSYAL SEKTÖRLER

DOKUZUNCU BÖLÜM

SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

I. SOSYAL ALANDAKİ HEDEFLERİN BELİRLENMESİNDE İZLENEN YOL :

1228. Uzun dönemli ve Üçüncü Plan içinde sosyal alandaki gelişmelere, ekonomik gelişmeyle uyumlu bir yön verebilmek ve bunları genel makro plan modeli içinde çözüme götürmek özellikle veri sınırları nedeniyle olanak dışı kalmıştır. Bu nedenle sosyal hayatın gelişme yönleri yan model ya da yaklaşımlarla belirlenebilmektedir. Bu arada özelliği gereği bağımsız değişkenlere bağlı alanlardaki gelişmelerin yönünü ve genişliğini belirlemek üzere bağımsız modellere de yer verilmiştir.

1229. Nüfusun gelecek yıllardaki büyüklüğü, yapısı ve artış hızını belirlemek üzere mevcut demografik araştırmalara dayanarak altı alternatifli nüfus projeksiyonları yapılmıştır.

1230. Nüfus projeksiyonlarında doğurganlık, ölümlülük ve göçler gibi üç temel değişken dikkate alınmıştır. Böylece nüfusun belirli bir zaman süreci içinde gösterdiği değişimler yapılan çalışmalarla izlenmiş ve nüfus tahminlerinde bu temelden hareket edilmiştir. Nüfusun ileriye ait tahminlerinde kullanılan yöntem ise iki ana grup altında toplanabilmektedir. Hazırlık çalışmaları adı altında toplanabilecek birinci grup çalışmalar içinde nüfusun yaş gruplarının düzeltilmesi ve Birleşmiş, Milletler model hayat tablolarının Türkiye için kullanılabilirliği, yurt dışına giden işçilerin nüfus üzerindeki demografik etkileri konulan yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye nüfus araştırmasının Türkiye, şehir ve İstanbul'a ait özel yaş doğum oranları incelenerek bu üç özel yaş doğum oranlarındaki değişmelerin İstanbul'un bugünkü özel yaş doğum oranları yönünde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre. Türkiye oranlarından İstanbul oranlarına geçiş enterpolasyonla bulunarak beş ayrı doğurganlık cetveli türetilmiştir. Yetişkin ölüm oranları ise 1960-1970 ve 1965-1970 dönemleri için ayrı ayrı tahminler yapılarak her iki dönemin ağırlıklı ortalaması olarak verilmiştir. Çocuk ölüm oranlarının bulunmasında 1970 nüfus sayımında, doğan ve ölen çocukların sayısına ait geçici verilerden yararlanılmış ve bunların hayat tablosu ölçülerine çevirme olanağı sağlanmıştır.

1231. Plan için kabul edilen projeksiyonda, doğurganlık oranının 1985 lere kadar her beş yılda yüzde 5 azalacağı, ancak bu tarihten sonra azalmanın süratle 1995 de İstanbul'un bugünkü doğurganlık düzeyine ulaşacağı biçiminde hesaplanmıştır. Yurtdışına gidecek işçilerin her yıl programlarda dikkate alınarak tahminlerin gözden geçirilmesi yöntemi benimsenmiştir,

1232. Üçüncü Plan döneminde istihdam ekonomik büyümeye bağımlı bir değişken olarak ele alınmış ve istihdam sorununun yeni perspektifin zaman süreci

içinde çözümlenebileceği varsayılmıştır. İstihdam tahminlerinde iki ayrı yoldan hareket edilmiştir. İstihdam katma değer elastikiyetleri kullanılarak ve proje bazından hareket edilerek tahmin edilen istihdam bağımlı bir yan model çalışması ile ortaya konulabilmektedir.

1233. İşgücü arzı, işgücüne katılma oranlarının yıllar itibariyle gösterdiği değişimlere bakılarak geleceğe ait değişimlerin tahmin edilmesiyle elde edilmiştir.

1234. İstihdamın talep yönü için, geçmiş dönemin gerçekleşen istihdam düzeylerinin Üretim - katma değer ilişkilerine dayanılarak elde edilen elastikiyetlerin üretim ve katma değer projeksiyonlarına uygulanmasıyla tahminler yapılmıştır. Bu tahminler, projelerden elde edilen istihdam tahminleriyle karşılaştırılmış ve işgücü nispi verimlilikleri artış oranları ile tutarlılıkları sağlanmıştır.

1235. İnsangücü ihtiyaçları üç aşamalı olarak ve ekonomik hedeflere göre bağımlı bir model yardımı ile bulunmuştur, ilk aşamada. Üçüncü Plan üretim hedeflerine göre bulunan istihdam hedeflerine dayalı ve ileriki yıllar içinde istihdam içinde bütün mesleklerin yapısal değişimlerini gözönünde bulunduran bir model geliştirilmiştir, ikinci aşamada. Plan'da verilen üretim hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli ana meslekler itibariyle insangücünün ihtiyaçları girdi - çıktı tablosuna dayalı üretim hedeflerinin dolaylı ve dolaysız etkisini (Ara Üretim ve nihai talep) gözönüne alarak hesaplanmıştır, ilerisi için tahmini yapılan insangücü ihtiyaçlarında meslekler itibariyle verimlilik değişimi de gözönünde bulundurulmuştur. Üçüncü aşamada, meslek alt kolları için geçmiş on yıllık dönemin, sektörler itibariyle katma değer ve meslekler itibariyle istihdam artışı ilişkilerini belirleyen elastikiyet metodu kullanılmıştır. Burada, mesleklerin sektörlerarası ve sektör içi dağılımı, ileriye doğru aynen yansıtılmamıştır. Sektörlerin insangücü yapısı, ülkelerarası karşılaştırmalar ve verimlilik artışına göre değiştirilmiş, rasyonel bir yapı üzerinden projeksiyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada belirli teknik meslekler için yatırım - insangücü ilişkileri de gözönünde bulundurulmuştur,

1236. Eğitimi hedefleri de, insangücü ihtiyaçlarına dayandırılması nedeniyle, ekonomik büyüme modeline bağlı bir yan modelle belirtilmiştir. Ayrıca, bu model eğitime duyulan sosyal talebi de gözönüne alınan yan çalışmalarla desteklenmiştir.

1237. Eğitim modeli eğitime duyulan ekonomik ve sosyal talebi dengeleyen bir niteliktedir. Eğitim modelinin iç sistemi, eğitim kademeleri arasında başarı, terk, ilk kayıt, mezun ve okullaşma oranlarını dikkate alan bir benzetme (Simulasyon) metodu ile, özellikle yüksek öğretim için gecikmeli mezunları da gözönüne alan bir girdi - çıktı metoduna dayandırılmıştır.

1238. Böylece, insangücü ihtiyaçlarını karşılayacak ve sosyal talebe cevap verecek eğitim sistemindeki değişiklikler ve yaratılacak kapasite artışları ileriki yıllar için belirlenmiş bulunmaktadır. Bu işlemlerde eğitime ayrılacak kaynakların etkisi de bir sınırlayıcı faktör olarak dikkate alınmıştır. Gerekli kapasite artışlarının yatırımlara dönüştürülmesinde çeşitli eğitim alt sistemleri için kısmen belirlenebilen asgarî standartlar kullanılmıştır.

1239. Konut arz ve talebinin hesaplanmasında demografik değişiklikler, şehirleşme, eski konutların yenilenmesi, gecekonduların tasfiyesi, sıkışıklıkların giderilmesi v.b. değişkenler dikkate alınmıştır. Konut ihtiyaçlarının hesaplanmasında demografik değişimler ve şehirleşme dikkate alınarak ortaya çıkan ihtiyacın fiilî talep olduğu varsayılmıştır. Ruhsatlı konut üretimi ise geçmiş yıllardaki gelişme aeyri ve konut yapımına ayrılacak kaynaklara göre hesaplanmaktadır. Arz ve talep arasındaki açıklığın gecekonduların üretimi olduğu varsayılmıştır. Sıkışıklık giderilmesi, gecekonduların tasfiyesi, eski konutların yenilenmesi ve afetlerle ilgili talepler ancak maddî ihtiyaçların vazgeçilmez olduğu hallerde dikkate alınmıştır.

1240. Sağlık, çalışma sorunları, sosyal güvenlik, sosyal refah alanlarındaki gelişmelerin yönü sanayi toplumunun ihtiyaçlarına uygun standartlara ve bu alanlara ayrılacak kaynaklara bağlı olarak hesaplanmıştır.

1241. Tüm sosyal alanlardaki model ve yaklaşımların geliştirilmesinde, sorunların teşhisinde ve çözüm yollarının oluşturulmasında Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarından geniş ölçüde yararlanılmıştır. Sosyal alanlarla ilgili Üçüncü Plan hazırlık çalışmaları sırasında 19 Özel İhtisas Komisyonu kurulmuş ve bunların ikisi dışında gerekli raporlar elde edilmiştir.

II. SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELERİN AĞIRLIK NOKTALARI:

1242. Sanayileşme ve hızlı şehirleşme sonunda ortaya çıkan gelişmeler, fert ve toplum olarak daha ileri bir yasama düzeyini gerekli ve mümkün kılmaktadır. Sosyal alandaki gelişmeler, bu yaşama düzeyine ulaşmada ortaya çıkacak sorunları gözönüne alan bir ağırlıkla ele alınmıştır. Sosyal güvenlik, sosyal refah hizmetleri, sağlık, konut, eğitim, yerleşme ve istihdam alanlarında öngörülen gelişmeler özellikle bu sorunun çözümüne yönelmiştir.

1243. Sanayileşme, tabii kaynaklar, fizik sermaye ve insan gücünün teknoloji düzeyine bağlı bir bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal alanlardaki gelişmeler içinde insan gücünün vasıf yönünden belli düzeye ulaştırılması ve doğru kullanılması büyük bir önem taşımaktadır. Teknolojik gelişme insan gücünün vasıf bileşimini etkileyen bir konu olarak özel bir yer almaktadır. Bu yaklaşımda öncelik, sanayileşmenin gerektirdiği ve teknoloji transferi, uygulaması ve geliştirmesi yapacak vasıfta insan gücünün yetiştirilmesine verilmektedir. Bu çerçevede araştırmacıların, sevk ve idarecilerin, teknik ve diğer insan gücünün yetiştirilmesi ve kullanımıyla ilgili gelişmeler insan gücü, eğitim, istihdam ve çalışma sorunları içinde ele alınmaktadır.

1244. Sosyal alandaki gelişmelerin bir başka yönü de refahın sosyal adalet içinde dağılımını sağlamaktır. Uzun dönemli gelişme içinde, bir yandan yaşama düzeyinin yükseltilmesi öngörülmekte bir yandan da mevcut dengesizlikleri de gözeten artan refahın dengeli bir şekilde paylaşılması amaç edinilmiş bulunmaktadır. Sosyal alandaki gelişmelerin bu amaca doğru yönlendirilmesi için, en önemli araç sanayileşmedir. Sana-

yileşmeyle birlikte fonksiyonel bir şehirleşmenin oluşturulması, tarım ve toprak reformunun uygulanması, istihdam olanaklarının artırılması ve tüme yaygın sosyal güvenlik, sağlık, eğitim hizmetlerinin geliştirilmesine ağırlık veren gelişme yönleri seçilmiş bulunmaktadır.

1245. Çevrenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinde yüksek yaşama düzeyinin önderliğini yapan ve çevreyi millî merkezlere bağlayan şehirlerin mahallî idarelerinin geliştirilmesi ekonomik, sosyal ve kültürel örgütlenmeleri üzerinde önemle durulacaktır. Yerleşme dokusunun düzenli bir şekilde oluşmasından fonksiyonel şehirleşmenin yanında, kırsal yerleşim dokusunun da merkez köy yaklaşımıyla ele alınması bir başka ağırlık noktası olmaktadır. Toprak reformu, kooperatifleşme, eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişmeler köy hayatındaki gelişmenin yönlerini ortaya koymaktadır.

1246. Uzun dönemde öngörülen daha yüksek yaşama düzeyi, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli gelişmeler öngörmektedir. Bir yapı değişikliğini beraberinde getiren bu oluşum büyük örgütlenme ve organizasyon sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu sorun, kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesinde ele alınmakla beraber, sosyal alandaki gelişmeler büyük ölçüde bu düzenlemeye dayanmaktadır.

III. SOSYAL KONULARIN KAPSAMI:

1247. Sosyal konular; (i) «Planlı Dönemde Gelişmeler» (1962-1972) (ii) «Uzun Dönemli Gelişime Yönü» (1972-1995), (iii) istatistik verilerin derlenebildiği ve karşılaştırmanın geçerli olduğu alanlarda «Uluslararası Karşılaştırmalar», (iv) Alanın özelliğine bağlı olarak «Üçüncü Plan Döneminde Gelişmeler», (v) «İlkeler ve Tedbirler» kapsamı içinde incelenmiştir.

ONUNCU BÖLÜM

NÜFUS VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

N Ü F U S

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1248. Nüfusun yapısını doğum, ölüm ve göçler belirlemektedir. Bu üç unsurun etkisine bağlı olarak, nüfusun yaş yapısında ve toplamında görülen değişimler doğrudan doğruya sosyal ve ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta veya sosyo - ekonomik gelişmelerin etkisi altına girebildiği sürece onları hızlandırmaktadır,

*TABLO : 497 — Üç Ana. Yaş Grubu (1955 - 1970)
(Yüzde Dağılım)*

Yaş Grupları		1955	1900	1905	1970 (a)
		(1)	(2)	(3)	(4)
0 — - 14	Erkek	40,5	42,0	42,8	41,1
	Kadın	38,3	40,4	41,1	41,2
	Toplam	39,4	41,3	42,0	41,1
15 — 64	Erkek	56,8	55,2	54,0	54,8
	Kadın	57,4	55,2	54,2	54,1
	Toplam	57,2	55,2	54,1	54,5
65 +	Erkek	2,6	2,7	8,2	4,1
	Kadın	4,3	4,4	4,7	4,7
	Toplam	3,4	3,5	3,9	4,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1970 Nüfus Sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçları üzerinde gerekli yaş düzeltmeleri yapılmıştır.

1249. Türkiye nüfusunun yaş yapısı, genç ve dinamik bir nitelik taşımakta, nüfusun üç ana yaş grubuna dağılımı da Türkiye'nin potansiyel işgücünü etkileyen bu yapının özelliğini ortaya koymaktadır (Tablo 497).

1250. 0-14 yastaki nüfusun hizmet talep eden tüketici bir nitelik taşıması ve ayrıca bu grubun tüm nüfus içindeki yüzdesinin yüksek olması sonucu Türkiye'de iktisaden faal nüfus büyük bir yük taşımaktadır. Bu nedenle, bağımlılık oranı da doğurganlığın bir göstergesi olarak yüksek .bir düzeydedir (Bakınız İkinci Kesim, Tablo 82).

1251. Bağımlılık oranında izlenen değişimler, doğurganlık dolayısıyla, sosyo - ekonomik yapıdaki gelişmelerle de yakından ilişkilidir. Eğitim, şehirleşme, kadının çalışması ve sosyal mevki ile genel gelir düzeyi gibi değişkenlerle

doğurganlık arasındaki ilişkilerin varlığı araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu sosyo - ekonomik faktörlerin yanısıra, çocuk ölüm oranlarındaki düşme ve doğurgan çağdaki evli kadın nüfusun yüzdesinin ⁽¹²⁸⁾ azalması, ailelerimi bırakarak yurt Sığına giden işçilerin sayısının ⁽¹²⁹⁾ yüksek oluşu gibi demografik faktörler de doğurganlığın azalmasında rol oynamaktadır.

1252. Doğurganlıktaki azalmanın en kaba göstergelerinden biri olan çocuk - kadın oranları ⁽¹³⁰⁾ yıllar itibariyle değişen bir eğilim göstermekte, 1965 de binde 693, 1900 da 700, 1955 de 676 iken 1970 de ise 625 e düşmektedir.

1253. Doğurganlıkta ve ölümlülükte farklılaşmalar zaman içinde ve yöreler arasında da kendini göstermektedir. Sosyo - ekonomik yapıyla ilgili olarak bu farklılaşma, geri kalmış yörelerde yüksek, gelişmiş yörelerde düşük ölüm. ve doğum oranları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye Nüfus Araştırması (1967) bulgularına göre, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İg Anadolu en yüksek doğum oramları (Binde 4:8) ve ölüm oranlarına (Binde 18-15) sahiptir.

1254. Buna karşılık Ege, Marmara bölgelerinde doğum oranı, binde 32, ölüm oranları binde 13 dolaylarındadır. Şehir ve kırsal yönünden ⁽¹³¹⁾ bu konudaki farklılaşma da oldukça büyüktür. Şehirde binde 3.1 doğum oranına karşılık kırsal binde 44, ölüm oranları ise binde 11 e karşılık binde 17 olmaktadır. Bebek ölüm oranlarında da aynı farklılıklar izlenmektedir, ölümlülükle ilgili daha güvenilir bir endeks, doğuştan hayat ümidi değerleridir. ⁽¹³²⁾ Ancak, yaş gruplarının özellikleri incelendiğinde, Batı ülkelerinin geçmişte görülen ölüm düzeyinden farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, düşük olan beş yaşın üzerindeki yetişkinlerin ölüm düzeyini, nisbeten yüksek çocuk ölüm düzeyi ile birleştiren bir özellik olarak tanımlanabilir. Doğuştan hayat ümidi, çocuk ve yetişkin ölümlülüğünü birlikte değerlendirmektedir. Çocuk ölümlülüğünün endeksi olarak, hayat tablosundaki bin canlı doğumdan beş yaşına kadar hayatta kalanlar ve yetişkin ölümlülüğünün göstergesi olarak da beş yaşında hayat ümidi kullanılmaktadır (Tablo 498). Çocuk ölümleri içinde, bir yaşından önce ölenler (bebek ölümleri) büyük bir ağırlık taşımaktadır.'

⁽¹²⁸⁾ Evli kadın oranı; 1960 da, yüzde 80, 1965 de yüzde 76, 1970 de yüzde 71 olmuştur

⁽¹²⁹⁾ Almanyadaki evli erkek işçilerin yüzde 28 i, Kadın işçilerin ise yüzde 52 si eşleriyle birlikte bulunmaktadır.

⁽¹³⁰⁾ Çocuk-Kadın oranı; 0-4 yaş grubunun 15-49 yaş grubundaki kadın nüfusa oranıdır

⁽¹³¹⁾ Bu araştırmada, 2 bin'in altında nüfuslu yerler kırsal kabul edilmiştir.

⁽¹³²⁾) Bu endeks, bir çocuğun doğduğunda ortalama olarak yaşaması ümit edilen yıl sayısını veya, hayat tablosu değeri_ olarak olumdaki ortalama yaşı göstermektedir.

*TABLO : 498 — ölüm Göster g elerinin Yöresel Farklılaşmam
(1966 - 1967)*

	Doğuştay hayat ümidi (Yıl) (1)	Beş yaşında hayat ümidi (Yıl) (2)	Beş yaşına kadar hayatta kalanlar (a) (3)	Bebek ölüm onanları (b) (4)
Türkiye	54,9	62,2	798	153
Kırda	52,8	61,5	773	168
Şehirde	58,6	63,6	853	113
Ankara	58,2	61,8	873	101
İstanbul	60,6	64,9	867	109
İzmir	62,4	64,6	884	105

Kaynak : Türkiye Nüfus Araştırması

(a) Doğan bin çocuğa karşılık beş yaşına kadar yaşayanların sayısı.

(b) Bin canlı doğumdan bir yaşına kadar ölenlerin sayısı.

1255. Bahirlerde yetişkin ve çocuk ölümlülüğü ortalaması Türkiye ortalamasının üstünde farklılıklar göstermektedir. Ancak, yetişkin ölümlülüğü bölgeler ve yöreler arasında büyük farklılıklar göstermemektedir. Asıl farklılaşma çocuto ölümlülüğünde ortaya çıkmaktadır. Çocuk ölümlülüğünün yüksekliği, doğuştay hayat değerlerinde de kendim hissettirmektedir. Bu endeks, ayrıca, sağlık şartlarını yansıtan bir gösterge niteliğindedir

1256. 1970 sayımı geçici sonuçlarına göre Türkiye nüfusu 35 milyon 667 bindir. Yılda 1 milyon 300 bin dolaylarında doğal artış gösteren nüfus üzerinde yurt dışına giden işçilerin de demografik etkileri olmaktadır. 1965-1970 döneminde yurt dışına giden, işçiler ve beraberindeki aileleri dikkate alındığında, bu dönemde, nüfusun tabii artış hızı 2,7 dolaylarında olmaktadır.

1257. Göçler yaşanan bölgenin ekonomik özellikleri sonucu doğmakta ve geri kalmış yöreler nüfus kaybetmektedir. 1960-1965 yılları arasında, ülke çapında kırdan kente göçler 880 bin dolaylarında olmuştur. 1965-1970 döneminde ise göçlerin 1 milyon 600 bini aştığı tahmin edilmektedir. Nüfus gruplarına göre şehirli nüfusun gelişimi incelendiğinde, Türkiye'de özellikle elli binin üzerindeki yerleşmelerde ve büyük şehirlerde bir nüfus yoğunlaşması ortaya çıkmaktadır (Tablo 499). Ayrıca, her yerleşme grupundaki artış yıllara göre ayın olmamakta, 1950 yılı nüfusları sabit alındığında en fazla artış 100 binin üzerindeki gruplarda izlenmektedir.

*TABLO : 499 — Şehirli Nüfus Gruplarının Gelişim Endeksi
(1955 – 1970)*

Yerleşme Grupları (Bin)	(1950=100)			
	1955	1960	1965	1970 (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
10 — 14	85	111	150	217
15 — 19	170	132	112	197
20 — 24	133	231	301	186
26 — 49	134	152	218	309
50 — 99	192	312	312	356
100 —> 499	158	169	279	406
500 +	129	215	269	405

*Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü
(a) 1970 sayımı geçici sonuçları*

1258. 1970 sayımı geçici sonuçlarına göre Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerindeki yıllık ortalama nüfus artış hızları sırasıyla yüzde 5,8, 5,1 ve 4,7 dir. Bu şehirlerin tabii artış hızları sırasıyla yüzde 2,2, 1,3 ve 1,4 tür ⁽¹³³⁾. Göçler nedeniyle artış Ankara'da yılda ortalama yüzde 3,6, İstanbul'da 3,8 ve İzmir'de 3,3 olmaktadır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1259. 1970 sayımı geçici sonuçları gözönünde tutularak ve elde bulunan demografik araştırmaların ⁽¹³⁴⁾ bulgularından yararlanarak, 1995 yılına kadar yirmibes yıllık bir perspektifi kapsayan ve İkinci Plan nüfus tahminlerinde uygulanan metodun geliştirilmesiyle kurulan modelde doğum ve ölüm özellikleri hakkında elde edilen son veriler kullanılarak nüfus projeksiyonları hazırlanmıştır ⁽¹³⁵⁾. Modelde, ölüm düzeyinde beklenen gelişmeler hazırlanan bütün alternatifler için sabit kabul edilmiştir. Bu duruma göre, 1990-1995 döneminde doğuştan hayat ümidi değerlerinin kadınlar için 70,4, erkekler için 65,0 yıla ulaşacağı varsayılmıştır.

1260. Toplam doğurganlık oranında ⁽¹³⁶⁾ ve özel yaş doğum oranlarının ⁽¹³⁷⁾ gelecekteki gelişimi bakımından yapılan varsayımlara dayalı olarak, altı değişik projeksiyon hazırlanmıştır.

⁽¹³³⁾ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının «.Türkiye Nüfus Araştırması, 1967» bulguları

⁽¹³⁴⁾ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Hıfzısıhha, Okulu'nun Türkiye Nüfus Araştırması ve Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etüdüleri Enstitüsü'nün Aile Yapısı ve Nüfus Araştırması (1968).

⁽¹³⁵⁾ Yeni metoda göre, Türkiye'nin ölüm özelliklerini en iyi yansıtan hayat tablosu, Birleşmiş Milletlerin «*Methods of Estimating Basic Demographic Measures from Incomplete Data*» adlı el kitabında, belirtilen model tablolar arasında temel olarak seçilmiştir

⁽¹³⁶⁾ Toplam doğurganlık oranı; (15 - 49) yaşları arasında, bir kadının sahip olduğu ortalama çocuk sayısını göstermektedir. 1965 -1970 dönemi için bu değer 5,78 bulunmuştur.

⁽¹³⁷⁾ Özel yaş doğum oranları; beşer yaşlık gruplar içinde bir kadına düşen doğum sayısını gösterir.

1261. Buna göre toplam doğurganlık oranının, yüksek doğurganlık tahminlerinde sabit kalacağı, orta doğurganlıkta bu oranın her beş yılda bir yüzde 5 alçak doğurganlıkta ise her beş yılda bir yüzde 10 azalacağı varsayılmıştır. Ayrıca Plan çalışmalarına temel teşkil etmek üzere, aşağıda belirtilen varsayımlar kullanılmıştır,

1262. Dördüncü tip projeksiyonda, toplam doğurganlık oranındaki, azalmanın 1985 e kadar her beş yılda bir yüzde 5, 1985 den sonra yüzde 10, diğer bir deyimle, ilk onbeş yılda orta doğurganlığın sonra da alçak doğurganlığın geçerli olacağı, beşinci tip projeksiyonda, toplam doğurganlıktaki azalmanın 1995 de İstanbul şehrinin bugün sahip olduğu oran olan 2,65 e düşeceği; altıncı tip projeksiyonda, 1985 e kadar her beş yılda bir yüzde 5 lik bir azalma olacağı, ancak 1985 den sonra fon azalmanın hızının gittikçe artarak 1995 de İstanbul'un bugünkü seviyesine ulaşacağı varsayılmıştır.

1263. Son sayım sonuçlarına göre, 1965-1970 yılları arasında, doğurganlıkta beklenen hızda bir azalma olmamıştır. Gerçekleşme orta ve yüksek doğurganlık arasında olmuştur. Bu neden ve nüfusun yaş yapısının gösterdiği özellikler gözönünde tutulursa, Üçüncü Plan döneminde hızlı bir azalma beklenmemektedir. Bununla beraber, doğurganlığın kalkınma ve şehirleşmenin bir sonucu olarak, orta doğurganlık düzeyinde bir azalış göstermesi beklenmektedir. Doğacak nüfusun doğurgan çağa gelmesinin etkisini göstereceği 1985 den sonra doğurganlıkta daha hızlı bir düşme gerçekleşecektir. Bu nedenlerle, uzun dönemli plan çalışmaları için sonuncu alternatif seçilmiştir (Tablo 500).

1264. Yurt dışı göçler, önceden tahmindeki güçlükler nedeniyle bu projeksiyonlarda dikkate alınmamış ve ibi düzeltmelerin yıllık programlarda yapılması öngörülmüştür.

*TABLO ; 500 — Nüfus Projeksiyonları (a)
Sayım Tarihleri Nüfusu
(Bin)*

	1970	1975	1980	1985	1990	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Yüksek doğurganlık	35 667	40 813	47 282	55 226	64 823	76 353
Orta doğurganlık	35 667	40 484	46 199	52 919	60 536	69 139
Alçak doğurganlık	35 667	40 162	45 226	50 714	56 632	62 789
Alternatif A	35 667	40 487	46 199	52 919	60 162	67 714
Alternatif B	35 667	40 218	45 350	50 836	56 560	62 190
Alternatif C	35 667	40 487	46 199	52 919	59 628	65 929

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Dış göçler kapsam, dışı tutulmuştur.

TABLO : 501 — Demografik Oranlar

	(Binde)				
	1970-1975 (1)	1975-1980 (2)	1980-1985 (3)	1985-1990 (4)	1990-1995 (5)
Doğal Nüfus Artış Hızları					
Yüksek doğurganlık	27,0	29,0	31,1	32,0	32,7
(Orta doğurganlık)	25,4	26,4	27,2	26,9	26,6
Alçak doğurganlık	23,7	23,7	22,9	22,1	20,6
Alternatif A.	25,4	26,4	27,2	25,7	23,6
Alternatifi B	24,0	24,0	22,3	21,3	19,0
Alternatif C	25,4	26,4	27,2	23,9	20,1
Doğum Oranları					
Yüksek doğurganlık	39,3	40,6	40,8	40,3	39,5
Orta doğurganlık	37,5	37,2	36,7	35,0	33,4
Alçak doğurganlık	35,6	34,3	32,2	30,1	27,5
Alternatif A	37,5	37,2	36,7	33,7	30,4
Alternatif B	36,0	34,6	32,11	29,3	25,8
Alternatif C	37,5	37,2	36,7	31,8	26,7
Ölüm Oranları					
Yüksek doğurganlık	12,3	11,1	9,8	8,2	6,8
Orta doğurganlık	12,1	10,8	9,5	8,1	6,8
Alçak doğurganlık	11,9	10,6	9,3	8,0	6,9
Alternatif A	12,1	10,8	9,5	8,0	6,7
Alternatif B	11,9	10,6	9,3	7,9	6,6
Alternatif C	12,1	10,8	9,5	7,9	6,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 502 — Plan Yılları Üç Ana Yaş Grubu Dağılımı
(Plan Alternatif C)

	(Yıl Ortalaması Nüfus) (Bin)				
	1972 (1)	1977 (2)	1982 (3)	1987 (4)	1992 (5)
Erkek					
0 — 14	7 659,2	8 531,9	9 740,4	11 135,4	12 050,4
15 — 64	10 350,6	11 855,8	13 574,8	15 546,5	17 742,9
65 +	979,7	1 150,3	1 234,1	1 245,3	1 485,2
Toplam	18 989,5	21 538,0	24 529,3	27 927,2	31 278,5
Kadın					
0 — 14	7 486,3	8 354,3	9 528,5	10 846,7	11 726,9
15 — 64	9 998,1	11 515,2	13 270,0	15 293,3	17 532,4
65 +	1 062,5	1 222,7	1 323,7	1 411,7	1 693,6
Toplam	18 546,9	21 092,2	24 122,0	27 551,7	30 952,9
Erkek + kadın					
0 — 14	15 145,5	16 886,2	19 268,9	21 982,1	23 777,3
15 — 64	20 348,7	23 371,0	26 844,8	30 839,8	35 275,3
65 +	2 042,2	2 373,0	2 537,6	2 657,0	3 178,8
GENEL TOPLAM	37 536,4	42 630,2	48 651,3	55 478,9	62 231,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 503 — Üçüncü Plan Dönemi Üç Ana, Yaş Grubu Dağılımı
(Plan Alternatif C)

	(Yıl Ortalaması Nüfus) (Bin)				
	1973 (1)	1974 (2)	1975 (3)	1976 (4)	1977 (5)
Erkek					
0 — 14	7 821,5	7 986,8	8 154,0	8 326,4	8 531,9
15 — 64	10 663,7	10 960,8	11 260,2	11 554,8	11 888,8
65 +	882,6	851,9	1 019,8	1 034,4	1 150,3
Toplam	19 367,8	19 899,5	20 434,0	20 965,6	21 538,0
Kadın					
0 — 14	7 647,6	7 811,5	7 987,2	8 148,5	8 354,3
15 — 84,	10 311,3	10 609,2	10 911,8	11 210,0	11 515,2
64 +	960,4	1 028,6	1 094,1	1 157,6	1 222,7
Toplam	18 919,3	19 449,3	19 984,1	20 516,1	21 092,2
Erkek + Kadın					
0 — 14	15 469,1	15 798,3	16 132,2	16 474,9	16 886,2
15 — 64	20 975,0	21 570,0	22 172,0	22 764,8	23 371,0
65 +	1 843,0	1 980,5	2 113,9	2 242,0	2 373,0
GENEL TOPLAM	38 287,1	39 348,8	40 418,1	41 481,7	42 630,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilât*

TABLO : 504 — Yaş Yapısı Tahminleri (1970 - 1995) (a)

	(Yüzde)					
	1970 (1)	1975 (2)	1980 (3)	1985 (4)	1990 (5)	1995 (6)
0 - 14 Yaş Grubu						
Yüksek doğurganlık	41,1	40,6	41,2	42,6	43,6	44,1
Orta doğurganlık	41,1	40,1	39,8	40,1	40,2	39,7
Alçak doğurganlık	41,1	39,6	38,6	37,5	36,6	35,2
Alternatif A	41,1	40,1	39,8	40,1	39,8	38,7
Alternatif B	41,1	39,7	38,7	37,6	36,4	34,3
Alternatif C	41,1	40,1	39,8	40,1	39,2	36,8
15 - 64 Yaş Grubu						
Yüksek doğurganlık	64,5	64,9	54,2	53,5	52,6	52,1
Orta doğurganlık	54,5	65,8	55,5	55,6	65,8	66,0
Alçak doğurganlık	64,5	65,8	56,7	58,3	69,1	60,2
Alternatif A	54,5	65,3	55,5	55,8	56,2	67,2
Alternatif B	54,5	65,7	56,5	58,1	69,3	61,0
Alternatif C	54,5	65,3	56,0	55,8	56,7	58,8
65 + Yaş Grubu						
Yüksek doğurganlık:	4,4	4,5	4,6	3,9	s.a	8,8
Orta doğurganlık	4,4	4,6	4,7	4,1	4,0	4,4
Alçak doğurganlık	4,4	4,6	4,8	4,3	4,3	4,7
Alternatif A	4,4	4,6	4,7	4,1	4,1	4,3
Alternatif B	4,4	4,6	4,8	4,3	4,3	4,7
Alternatif C	4,4	4,6	4,7	4,1	4,1	4,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.
(a) Sayım tarihlerine göre

TABLO ; 505 — *Bağımlı Oranlar (J.970 - 1035)*

	1970	1975	1980	1985	1990	1995
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Yüksek doğurganlık	836	322	845	869	901	919
Orta doğurganlık	836	808	802	791	792	785
Alçak doğurganlık	836	7,93	704	717	1&92	662
Alternatif A	836	808	802	791	781	748
Alternatif B	836	796	769	721	687	641
Alternatif C	836	808	802	791	765	702

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR :

1265. Gelişmekte olan ülkelerde doğum ve ölüm oranlarının yüksek bir düzeyde olması, ölüm oranlarının düşmesi ve doğum oranlarının aynı düzeyde kalması nedeniyle tabii nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre yüksek bir düzeydedir (Tablo 505).

1266. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan değerlendirmelere göre 1965 de gelişmiş ülke nüfuslarının yüzde 28 i gelişmekte olan ülkelerinin nüfusunun yüzde 42 si 15 den küçük yaşlarda bulunmaktadır. 10-64 yaş grublarındaki nüfus gelişmiş ülkelerde yüzde 63 ü gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 54 ü kapsamaktadır. 1985 de ise 0-14 yaş grubunun yüzdesi, gelişmiş ülkelerde 26 ya, gelişmekte olan ülkelerde ise 40 a doğru bir düşme gösterecek, 15-64 yaş grubu gelişmiş ülkelerde yüzde 63, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 56 olacaktır.

1267. Yaşlı nüfus oranının yüksek olması nedeniyle, gelecekte, gelişmiş ülkelerde ölüm oranları aynı düzeyde kalırken diğer ülkelerde düşme gösterecektir (Tablo 507).

TABLO : 506 — Demografik Göstergelerin Uluslararası Karşılaştırılması (1965 - 1970)

(Binde)

Ülkeler	Doğum oranları (1)	Ölüm oranları (2)	Tabii artış hızları (3)	Bebek ölüm oranı (4)	Hayat ümidi (Yıl olarak)		Toplam (7)
					Erkek (5)	Kadın (6)	
Danimarka	14,4	9,8	4,6	14,8	70,6	75,4	—
İsveç	16,1	10,3	5,8	13,1	71,9	76,5	—
İngiltere	17,6	11,6	6,0	18,6	68,5	74,7	—
Norveç	16,2	9,8	6,4	13,7	71,0	76,0	—
Bulgaristan	16,1	8,5	7,6	27,3	68,8	72,7	—
Yunanistan	16,6	8,8	7,8	31,8	67,5	70,7	—
ABD	19,1	9,6	9,5	19,8	66,6	74,0	—
SSCB	17,9	7,7	10,2	18,4	67,4	75,0	—
İrlanda	21,8	11,5	10,3	19,2	68,1	71,9	—
İspanya	20,2	9,0	11,2	27,8	67,3	71,9	—
Romanya	21,3	8,3	13,0	49,5	66,5	70,5	—
Hindistan	42,8	16,7	26,1	139,0	41,9	40,6	—
Türkiye (a)	40,8	13,5	27,3	153,0	53,4	56,5	—
Iran	45,4	16,6	28,8	—	—	—	50,0
Suriye	47,5	15,3	32,2	125,0	—	—	52,8
Pakistan	50,9	18,4	32,5	142,0	53,7	48,8	—
Irak	49,3	15,5	33,8	162,0	—	—	51,6
Meksika	43,2	8,9	34,3	67,4	61,0	63,7	—
Ortak Pazar Ülkeleri :							
Lüksemburg	13,0	12,2	0,8	24,9	61,7	65,8	—
Belçika	16,8	12,2	4,6	21,7	67,7	73,5	—
Almanya	17,5	11,5	6,0	23,5	67,6	73,6	—
Fransa	17,4	10,6	6,8	15,1	68,0	75,5	—
İtalya	18,2	9,7	8,5	29,2	67,2	72,3	—
Hollanda	18,9	8,1	10,8	12,7	71,0	76,4	—

Kaynak: U. N., «Demographic Year Book, 1970» ve «A Concise Summary of the World Population Summary in 1970» Population Studies No. 48, 1971

(a) 1970 yılı nüfus sayımı sonuçları.

TABLO : 501 — Demografik Göstergelerin Gelişimi

(Binde)

On yıllık dönemler	Gelişmiş Ülkeler			Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Doğum oranı (1)	Ölüm oranı (2),	Tabii artış hızı (3)	Doğum oranı (4)	Ölü m oranı (5)	Tabii artış hızı (6)
1900 — 1910	34	21	13	41	34	7
1910 — 1920	26	23	3	40	37	3
1920 — 1930	28	16	12	41	31	10
1930 — 1940	22	11	B	41	29	12
1940 — 1950	20	15	5	40	28	12
1950 — 1960	23	10	13	41	21	20
1960 — 1970	19	9	10	41	17	24
1970 — 1980	10	9	10	33	13	25
1960 — 1990	19	10	9	34	10	24
1990 — 2000	18	10	3	29	8	21

Kaynak : U. N., «.A Concise Summaryy of the World Population Situation 1970»
Population Studies No. 48, 1971.

İSTİHDAM

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1. GENEL:

1268. Birinci Beş Yıllık Planda İstihdam sorununun çözülmesi Planın bağımsız bir hedefi, İkinci Beş Yıllık Planda ise gelir artış hedefine bağlı bir değişken olarak kabul edilmiştir.

1269. Birinci ve İkinci Planlar, kalkınmayı Türkiye'nin sanayileşmesine bağlamış, buna uygun olarak yatırımların dağılımında sanayie özel bir yer vermiştir. Ancak, sanayileşmenin kısa dönemde tek başına istihdam sorununu çözmeye yetecek sayıda iş olanakları yaratamayacağı kabul edilerek istihdamın özel tedbirlerle desteklenmesi öngörülmüştür.

1270. Planlı dönemde 15-64 yaş grubu yıllık ortalama artış hızının, aynı yaş istihdamının yıllık ortalama artış hızından daha yüksek olması, zamanla büyüyen bir «işgücü fazlası ve iradi çalışmayanlar» grubunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum, geçmiş iki plan dönemi için yapılan istihdam tahminlerinden bazı sapmalar ortaya koymakta ve istihdamdaki artışların öngörülenin oldukça altında kaldığını göstermektedir (Tablo 508).

1271. Görüldüğü gibi, 15-64 yaş grubu ve aynı yaş istihdam endeksleri 1962 yılı 100 alındığında 1972 de sırasıyla 127,4 ve 112,7 olmaktadır. Bu değerler 15 - 64 yaş grubu için yılda ortalama yüzde 2,4, istihdam için ise yılda ortalama yüzde 1,2 lik bir artışı göstermektedir.

15-64 yaş grubundan istihdam dışında kalanların endeks değeri, İkinci Plan sonunda 181,0 e varmıştır. Bu, yılda ortalama yüzde 6,1 ilk bir artış hızını vermektedir.

1272. İşgücü arzı ile istihdam arasındaki farkı gösteren tarım dışı işgücü fazlası 1962 de 235 binden 1972 de 750-800 bin dolaylarına çıkmıştır. Tarımdaki işgücü fazlasının eklenmesiyle toplam işgücü fazlası 1962 de 985 binden İkinci Plan dönemi sonunda 1 milyon 600 bin dolaylarına varmıştır. Tarım dışı işgücü fazlasına katılanların önemli bir kısmı verimliliği ve geliri çok düşük bazı geleneksel faaliyetlerde istihdam olanağı bulabilmektedir. Sosyo - ekonomik yapının özelliği, işlerini kaybeden bir kısım işgücünün de bu tür işlere kaymasını zorunlu kılmakta ve bu durum eksik istihdam sorununu daha belirgin hale getirmektedir. Eksik istihdamın bir yönü olan ve hızla kaybolma süreci içinde bulunması gereken geleneksel faaliyetlerde çalışanlar, tarım dışı sektörlerde çalışan nüfusun 1960 da yüzde 7,1 i, 1965 de yüzde 8 idir. 1972 yılında bu oranın yüzde 12 ye çıkacağı tahmin edilmektedir.

1273. Bu yapısıyla, stihdamın en büyük sorunu işgücü fazlası olmakta ve yaygın bir açık işsizlikten çok eksik istihdam şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak, bugün, işgücü fazlası içinde bulunan açık işsizlerin büyüklüğünü kesinlikle belirleyecek istatistik bilgiler bulunamadığı için, açık işsizleri, gizli işsizleri, verimsiz ve geçici işlerde çalışanları kapsayan bir kavram olarak işgücü fazlası tahmininden öteye gidilememektedir.

TABLO : 508 — İstihdamda Genel Gelişmeler (1962-1972) (a)

Yıllar	15 - 64 Yaş Grubu (1)	İşgücü Arzı (Sivil+Ordu) (15 - 64 Yaş) (2)	İstihdam (b) (Sivil+Ordu) (15 - 64 Yaş) (3)	İstihdam Dışındaki 15 - 64 Yaş Grubu (c) (4)	Tarım Dışı İşgücü Fazlası (5)	Tarımda en faal Mevsimdeki İşgücü Fazlası (6)	Toplam İşgücü Fazlası (15 - 64 Yaş) (7)	15 - 64 Yaş Grubu End. (1962 = 100) (8)	İşgücü Arzı Endeksi (1962 = 100) (9)	İstihdam Endeksi (1962 = 100) (10)	İstihdam Dışındaki 15 - 64 Yaş Grubu Endeksi (1962 = 100) (11)	Toplam İşgücü Fazlası Endeksi (1962 = 100) (12)
1962	15 967	12 755	12 520	3 447	235	700	985	1 00,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1963	16 297	13 019	12 714	3 583	305	750	1 055	1 02,1	102,1	101,5	103,9	107,1
1964	16 634	13 153	12 799	3 835	304	780	1 134	1 04,2	103,1	102,2	111,3	115,1
1965	16 979	13 411	13 006	3 973	405	800	1 205	1 06,3	105,1	103,9	115,3	122,3
1956	17 443	13 596	13 130	4 313	465	650	1 315	1 09,2	106,6	104,9	125,1	133,5
1967	17 919	13 798	13 268	4 651	530	910	1 440	1 12,2	108,2	106,0	134,9	146,2
1958	18 408	14 025	13 450	4 958	575	895	1 470	1 15,3	110,0	107,4	143,8	149,2
1969	18 910	14 153	13 553	5 357	600	890	1 490	1 18,4	111,0	108,2	155,4	151,3
1970	19 427	14 304	13 674	5 753	630	860	1 510	1 21,7	112,1	109,2	166,9	153,3
1971	19 948	14 576	13 875	6 073	701	860	1 561	1 24,9	114,3	110,8	176,2	158,5
1972	20 350	14 862	14 112	6 238	750	850	1 600	1 27,4	116,5	112,7	181,0	162,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) İstihdam Sektöründe gelişmelerin tespiti ve ileriye ait tahminleri veren çalışmalar 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına dayanmaktadır. Tam sayım, sonuçlarının yüzde 1 örnekleme sonuçlarından farklı olması halinde, varılan bulgular ve yapılan tahminlerde değişimler olabilecektir.

(~b) 1962-1970 arası nüfus sayımları ve gerçekleşen üretim miktarlarından, 1971 ve 1972 istihdam sayıları ise katma, değer elastikiyetlerine göre hesaplanmıştır. Yurt dışındaki işgücü dikkate alınmamıştır..

(c) 15-64 yaş grubundan istihdam dışında kalanlar; ev kadınları, öğrenciler, tutuklu ve hükümlüler, sakatlar, sosyal güvenlik kurumları ve sosyal yardımlardan faydalananlar, üretim sürecinin dışındaki çeşitli gelirlerle geçinenler ve işsizlerden oluşmaktadır.

2. SEKTÖRLER AÇISINDAN GÖRÜNÜM :

(1) TARIM:

1274. Tarım sektöründe 15 - 64 yaş istihdamı 1960-1965 yılları arasında önemi: bir değişme göstermemiş, 1965 -1970 döneminde 500 bin dolaylarında azalmıştır.

Tarım sektöründe önemli istihdam sorunu, mevsimlik eksik istihdamdır. Bu sorun, tarımsal üretimin mevsimlik oluşundan doğmaktadır. Ancak üretimi iklim, pazar ve işletme koşullarına uygun olarak çeşitlendiren bir kısım işletmelerde mevsimlik eksik istihdam azalmaktadır. Ayrıca, işgücünün kendi içinde veya tarım dışı sektörlerle olan devreyi göç hareketi, bazı sosyal sorunlar yaratmasına rağmen, bu sorunu bir ölçüde hafifletmektedir.

1275. öte yandan tarım faaliyetlerinin en yoğun olduğu zamanda bile ihtiyaç duyulmayan sürekli bir işgücü fazlası belirlemekte ve bu gizli işsizlerin baskısı köyden şehire göçü hızlandırmaktadır. 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarında, tarım sektöründe istihdamın 1965 e göre 500 bin dolaylarında azalması, bu kesimde sürekli eksik istihdamın bir ölçüde azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu yorumu, söz konusu dönemde tarımda meydana gelen teknolojik gelişmeyi de gözönünde tutarak değerlendirmek gerekmektedir.

(2) TARIM DIŞI :

1275. İstihdamın tarım dışı sektörler arası dağılımı ve gelinmesi Tablo 509 da verilmiştir.

1277. Görüldüğü gibi Birinci Plan dönemi başında 2 milyon 054 bin olan tarım dışı istihdam, dönem sonunda 3 milyon 322 -bin olmuştur. Bu, yılda ortalama yüzde 4,6 hk bir artış ifade etmektedir. İkinci Plan dönemi sonunda istihdam, 1972 yılı için öngörülen üretim artış hedeflerinin gerçekleşmesi halinde 4 milyon 586 bine çıkacaktır, İkinci Plan dönemindeki bu geligme yılda ortalama yüzde 6.6 olmaktadır.

1278. Tablo 509 daki istihdam gelişmelerinin endeksleri ve yıllık ortalama yüzde artıklar Tablo 510 da gösterilmiştir.

1279. İkinci Plan döneminde sektörlerde istihdamın, yıllık ortalama yüzde artışları Birinci Plan dönemine göre, inşaat dışında, yüksek olmuştur. Ticaret ve hizmetler sektörleri en yüksek artışı göstermektedir, inşaat sektörü yıllık ortalama yüzde artışları iki Plan döneminde de yaklaşık olarak aynıdır.

1280. Tespit edilen yıllık ortalama artışlar, önceki yıllarda tahminlere dayanarak yapılan değerlendirmeleri doğrulamamaktadır. Önceki dönemlerde sanayi sektörünün doğrudan istihdam yaratma bakımından başta gelen sektör olduğu varsayılmaktaydı. Oysa gerçekleşen istihdam değerleri, inşaattan sonra en düşük yıllık ortalama yüzde artışının sanayi sektöründe meydana geldiğini göstermektedir.

1281. Ticaret ve hizmetler sektöründe istihdam artışı hızının yüksek olması bu sektörlerdeki emek verimliliğinin düşük olmasına bağlanabilir. Sanayi sektöründeki düşük istihdam artış oranı ise bu sektördeki yüksek emek verimliliği ile açıklanabilir. Sanayi istihdama asıl katkısı dolaylı yoldan diğer sektörlerde yarattığı gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

TABLO : 509 — Planlı Donemde Tarım, Dışı Sektörlerde Sivil İstihdam ve Dağılımı ve Gelişmesi (15-64 Yaş)

Sektörler	1962		1967		1971		1972 (a)	
	(Bin kişi)	Yüzde	(Bin kişi)	Yüzde	(Bin~ kişi)	Yüzde	(Bin kişi)	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Sanayi	995	37,5	1 175	35,4	1 450	33,2	1 519	33,1
İnşaat	305	11,5	369	11,1	419	9,6	433	9,4
Ticaret	328	12,4	1 390	11,9	681	13,3	605	13,2
Ulaştırma	258	9,7	325	9,0	424	9,7	450	9,8-
Hizmetler (b)	768	23,9	1 058	31,8	1 490	34,1	1 570	34,4
TOPLAM	2 654	100,0	3 322	100,0	4 364	100,0	4 586	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1972 Yılı Programının öngördüğü üretim artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

(b) Banka, sigorta ve gayrimenkul işleriyle uğraşanlar, hizmetler sektörü kapsamındadır.

(3) YURT DIŞI İSTHDAM İ

1282. Özellikle 1963 yılından sonra hız kazanan yurt dışına işgücü göndermeleri, istihdam sorununu geçici de olsa hafifletmiştir. 1971 yılı sonuna kadar, çeşitli ülkelere gönderilen 570 bin civarındaki işgücünün 1972 yılı sonunda 650 bine çıkacağı tahmin edilmektedir,

(4) SEKTÖRLERDEKİ İSTİHDAM ARTIŞLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ :

1283. İkinci Plan döneminde Tarım dışı sektörlerde oluşan yıllık ortalama yüzde 6,6 lık artış, tarım sektöründe çalışan nüfusun barındığı sektörlerle kaymasından meydana gelmiştir.

1284. Yurtiçi sivil istihdam Birinci Plan döneminde 780 bin, İkinci Plan döneminde 750 bin artmıştır. Başka bir deyişle, Planlı döneme girildiğinden bu yana ekonominin yarattığı istihdam artışı yılda ortalama 150 ton civarındadır. Yurt dışına gönderilen işgücünün de dikkate alınmasıyla, toplam istihdam artışları Birinci Plan dönemi için 985 bin ve İkinci Plan dönemi için 1 milyon 195 bin olmaktadır (Tablo 511).

TABLO : 510 — Planlı Donemde Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam Endeksleri

Sektörler	1067 Endeks (1962 = 100)	Birinci Plan. ortalama yıllık artış 1963-67 (Yüzde)	1971 Endeks (1967=100)	1972 Endeks (a) (1967 = 100)	İkinci Plan Yıllık Ortalama artış	
					1968-71 (Yüzde)	1968-72 (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	W	(5)	(6)
Sanayi	118.1	3,4	123.4	129,3	5,4	5.3
İnşaat	121.0	3,9	113.5	117.3	3,2	3.2
Ticaret	120.4	3.8	147.1	153,2	10,1	8,9
Ulaştırma	126,0	4,7	130,5	138,5	6,9	6,7
Hizmetler	137,3	6,6	140,8	149,2	8,8	8,3
TOPLAM	1 252	4,6	131,4	138,0	7,1	6,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1972 yılı Planın öngördüğü üretim artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

*TABLO : 511 — Planlı Donemde Toplam Sivil İstihdam
(15-6 Yaş)
(Bin Kişi)*

Sektörler	1962	1967	1971	1972 (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)
Tarım	9 2 16	9 073	8 763	8 763
Sanayi	995	1 175	1 450	1519
İnşaat	305	369	419	433
Ticaret	323	395	581	005
Ulaştırma	258	325	424	450
Hizmetler	768	1 058	1 490	1079
Bilinmeyenler	81	338	133	133
Yurtiçi istihdam	11 951	12 733	13 260	13482
Yurtdışı istihdam	—	204	570	650
TOPLAM İSTİHDAM	11 951	12 937	13 330	14 132

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1972 Yılı Programının öngördüğü üretim, artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

1284. Öte yandan yurtiçi istihdamın sektörler arası dağılımı da Tablo 512 de verilmiştir.

*TABLO : 512 — Yurtiçi İstihdamın Sektörler Arası Dağılımı
(15-64 Yaş)
(Yüzde)*

Sektörler	1962	1967	1971	1972 (a)
	(1)	(2)	(.1)	(4)
Tarım	77,1	71,3	56,1	65,0
Sanayi	8,3	9,2	10,9	11,3
İnşaat	2,6	2,9	3,2	3,2
Ticaret	2,7	3,1	4,4	4,5
Ulaştırma	2,2	2,5	3,2	3,3
Hizmetler	6,4	8,3	11,2	11,7
Bilinmeyenler	0,7	2,7	1,0	1,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1972 Yılı Programının öngördüğü üretim, artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1285. İstihdam sorununun çözülmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi, perspektif planın uzun dönemli amaçlarında biri olarak benimsenmiş. 0.995 te çalışan nüfustan dörtte biri tarımda, dörtte biri sanayide ve yarısı hizmetlerde çalışacak biçimde tam istihdama ulaşılacağı kabul edilmiştir, istihdamda uzun dönemli gelişmeler (Kesim İki'de Tablo 98-97 ve açıklamalarında belirtilmektedir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR :

1285. Yabancı ülkelerle Türkiye'yi istihdam konusunda karşılaştırmak tanım, kapsam ve yapı farklılıkları nedeniyle bazı zorluklar taşımakla beraber ilgi çekici sonuçlar da vermektedir.

1. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARI:

1287. Karşılaştırılan ülkelerde Japonya dışında hemen hepsinde işgücüne katılma oranlarının giderek düştüğü görülmektedir, İtalya'da 1962 yılında işgücüne katılma oranı yüzde 42.1 iken 1988 yılında 37.0 düşmüştür. Türkiye'de 19.60 yılında yüzde 46.8 olan işgücüne katılma oranı 1970 de yüzde 40.8 e inmiştir {Tablo 513}.

*TABLO : 513 — Çeşitli Ülkelerde İşgücüne Katılma Oranları
(15+Yaş)
(Yüzde)*

Ülkeler	1962	1965	1968
	İşgücüne katılma oranı	İşgücüne katılma oranı	İşgücüne katılma oranı
	(1)	(2)	(3)
İtalya	42,1	39,2	37,9
Fransa	42,1	41,8	41,5
Almanya	47,3	46,3	44,3
Hollanda	36,9	36,9	36,4
İspanya	38,6	38,5	38,4
Yunanistan	43,3 (1961)	—	43,2 (1967)
Japonya	48,6	48,9	50,1
TÜRKİYH	46,8 (1960)	43,4	40,8 (1970)

Kaynak : OECD., «Labour Force Statistics, 1957-1968» 1970 ve Devlet İstatistik Enstitüsü

2. İSTİHDAMIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI :

1288. Türkiye'de çalışanların 1970 yılında yüzde 67.1 i tarım sektöründe çalışmaktadır. 65 yaşından yukarı grubun dikkate alınması bu oranı daha da yükseltecektir. Bu yaş grubunun işgücüne katılma oranı tarım sektöründe çok yüksektir, incelenen ülkelerden tarım sektöründe istihdamın en yüksek oranda olduğu ülkeler İspanya, İtalya ve Japonya'dır. .Bu ülkelerde 19'68 yılında tarımda çalışan nüfusun istihdam hacmine oranı İspanya'da yüzde 31.8 İtalya'da yüzde 22.5 ve Japonya'da yüzde 19.8 dir (Tablo 614).

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER:

1. İŞGÜCÜ TALEBİ:

(1) SEKTÖRLERE GÖRE İŞGÜCÜ TALEBİ :

(a) Tarım dışı sektörler :

1289. Üçüncü Plan döneminde tarım dışı sektörlerde yaratılacak istihdam Tablo 515 de gösterilmiştir.

TABLO : 514 — Çeşitli Ülkelerde Sivil İstihdamın Sektörler Arası Yüzde Dağılımı (1968)

(15+Yaş)

Ülkeler	Tarım (1)	Sanayi (2)	İnşaat (3)	Ticaret <4)	Ulaştırma (5)	Hizmetler (6)	Diğer (7)	Toplam (8)
İtalya	22,5	31,6	10,2	15,5	5,3	14,9	—	100,0
Fransa	15,8	30,2	10,2	15,6	6,1	22,1	—	100,0
Almanya	10,2	40,3-	7,9	14,8	5,6	21,2	—	100,0
Hollanda	7,9	30,7	10,6	18,3	6,8	25,7	—	100,0
İspanya	31,8	27,9	8,4	10,6	5,1	16,2	—	100,0
Yunamstan (1967)	50,1	21,2	—	—	—	28,6	—	100,0
		(Kolon 2+3)				(Kolon 4+5+6)		
Japonya	19,6	27,2	7,4	22,2	6,0	17,4	—	100,0
Türkiye (a) (1970)	67,1	10,6	3,1	4,3	30	10,8	1,0	100,0

Kaynak : OECD, «Labour Force Statistics 1957-1968» 1970 ve Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) Türkiye 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçları (15-64 Yaş)

*TABLO : 515 — Üçüncül Plan Döneminde Tarım Dışı
Sivil İstihdam, Tahminleri (a)*

SEKTÖRLER	(15-64, Yaş)	
	(Bin Kişi)	
	1972	1977
	(1)	(2)
Sanayi	1 519	2 102
İnşaat	433	632
Ticaret	606	726
Ulaştırma	450	615
Hizmetler (b)	1 579	2 072
TOPLAM	4 586	6 197

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Planda öngörülen üretim artış hedeflerine göre hesaplanmıştır,*

(b) *Hizmetler sektörü malî kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumlar, yardımcı iş hizmetlerinde çalışanları da kapsamaktadır.*

1290. Görüldüğü gibi 1972 yılında 4 milyon 586 bin olan tarım dışı işgücü talebi, Üçüncü lan önemi sonunda 6 milyon 197 bine çıkacaktır. Bu, yılda ortalama, yüzde 62 lık bir artışı göstermektedir. Sanayideki ortalama artış yüzde 6, ile genel ortalamayı aşmakta, hizmetler sektörü yılda ortalama yüzde 5.6 lık artış ile genel ortalamanın altında kalmaktadır.

1291. İnşaat sektörünün yüzde 9.5 gibi çok büyük bir artış hızı göstermesi bu sektördeki elastikiyet katsayısının büyük, başka bir deyimle verimliliğinin şok düşük olacağı varsayımının bir sonucudur.

(b) Tarım sektörü:

1292. 1960 ve 1965 nüfus sayımlarında tarımda fiilen çalışanlar (15-64, yaş) sırasıyla 9 milyon 110 bin ve 9 milyon 287 bin iken 1970 nüfus sayısı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına göre 8 milyon 763 bine düşmüştür.

1293. Üçüncü Plan döneminde ise tarım sektörünün istihdam hacminde önemsiz bir daralma olacağı tahmin edilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi 1972 yılında 8 milyon 763 bin olan tarım sektörü istihdamı 1977 yılında 8 milyon 600 bin dolaylarına inecektir (Tablo 516).

*TABLO : 516 — Üçüncü Plan Döneminde Tarım Sektörü
İstihdam ve İşgücü Fazlası Tahminleri*

	(15-64 Yaş)	
	(Bin Kişi)	
	1972	1977
	(1)	(2)
Tarımda fiilen çalışanlar	8 763	8 600
Tarımda en faal mevsimdeki işgücü talebi	7 913	7 900
Tarımda en faal mevsimdeki işgücü fazlası	850	700

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1294. Tarım sektöründe sürekli eksik istihdamdan çöli mevsimlik eksik istihdam önemli bir sorun olmakta devam edecektir.

(c) Yurt dışı işgücü talebi :

1295. 1971 yılında yurt dışına gönderilen işgücü 1970 yılına göre 41 bin kişi azalmıştır. Bu durum, 1957 yılındaki geçici düşüğe benzememekteyse de, yurt dışına işgücü göndermelerinin Üçüncü Planı döneminde, önceki yıllarda gerçekleşen hızla devam etmeyeceği beklenmektedir. Üçüncü Plan döneminde yurt dışına gönderilecek işgücü sayısının 350 bin dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 517).

(2) TOPIAM İŞGÜCÜ TALEBİ :

1296. Üçüncü Plan dönemindeki toplam sivil işgücü talebi tahminleri Tablo 517 de gösterilmiştir.

TABLO : 517 — Üçüncü Plan Dönemi Toplam. Sivil istihdam Tahminleri

	<i>(15-64 Yaş)</i> <i>(Bin Kişi)</i>	
	1972 (1)	1977 (2)
Tarım	8 763	6 600
Tarım dışı (a)	4 586	6 197
Bilinmeyen (b)	133	133
Toplam iç talep	13 482	14 030
Yurt dışına yılı içinde gidecek işgücü	85	50
Toplam işgücü talebi	13 567	14 980

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Planda öngörülen üretim artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

(b) 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına göre, iktisadi faaliyet kolu bilinmeyenler 133 bin kişidir,

1297. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması tarım dışı sektörlerde öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleşmesine bağlı olacaktır. Üretim hedefleri gerçekleştirdiği takdirde toplam yurtiçi talebi Plan dönemi sonunda 14 milyon 930 bine çıkacağı tahmin edilmektedir. Toplam işgücü talebi ise yurt dışına işgücü gönderilmesi tahmininin gerçekleşmesi halinde 14. milyon 980 bin olacaktır.

2. İŞGÜCÜ ARZI :

1298. Plan döneminde toplam nüfus, 15-64 yaş grubu ve işgücü. arzı yıllara göre Tablo 518 de gösterilmiştir.

TABLO : 518 — Üçüncü Plan Döneminde Yıllara Göre İşgücü Arşısı Tahminleri

	<i>(15-64 Yaş) (Bin Kişi)</i>	
	1972	1977
	(1)	(2)
Toplam nüfus	37 536	42 630
(15-64) yaş grubu	20 350	23 371
İşgücü arzı (a)	14 317	16 080

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Toplam, işgücü arzından yurt dışına gönderilen ve gönderilecek işgücü ile Ordu -- Jandarma, sayısı düşülmüştür.

3. İŞGÜCÜ FAZLASI:

1299. İşgücü arzı, talebi ve işgücü fazlası tahminleri Tablo 519 da gösterilmiştir.

*TABLO : 519 — İstihdam ve İşgücü Fazlası Tahminleri
(15-64 Yaş)
(Bin Kişi)*

	1972	1977
	(1)	(2)
I. işgücü arzı (a)	14317	16 080
II. [işgücü talebi	13 567	14 980
— . Tarımda fiilen çalışanlar	8 763	8 600
— Tanım dışı (b)	4 586	6 197
— Bilinmeyen	133	133
— Yurt dışına yılı içinde gidecek işgücü	85	'50
III. Tarım dışı işgücü fazlası (I-II)	750	1 100
IV. Tarımda En faal .mevsimdeki işgücü fazlası	850	700
V. Toplam işgücü fazlası (III + IV)	1 600	1 800
VI. İşgücü arzının oranı olarak toplam iş-gücü fazlası (Yüzde)	11,2	11,5

Kaynak; Devlet Panlama Teşkilâtı

(a) Toplam İşgücü arzından Ordu + Jandarma sayısı ile yurt dışına gönderilen ve gönderilecek işgücü düşülmüştür.

(b) Planda Öngörülen üretim artış hedeflerine göre hesaplanmıştır.

1300. Üçüncü Plan döneminde öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleşmesi halinde işgücünün oranı olarak toplam işgücü fazlasında bir değişme beklenmemektedir. 1972 yılında işgücü fazlası oran yüzde 11.2 iken 1977 yılında da aynı oranda kalacaktır. Bununla beraber eksik istihdamın bilinen sorunları bu dönemde de önemini sürdürecektir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1301. 1. Kısa dönemde istihdam imkânlarını artırma çabaları perspektif plan döneminin gerekli kıldığı ileri ve sermaye yoğun teknolojilerin gelişmelerini engellemeyecek biçimde sürdürülecek, teknoloji seçimi ve tercihi bu ilkedan hareket edilmesi esas olacaktır.

2. Kişilerin yetiştirildikleri meslek ve alanlarda istihdamının sağlanması esas olacaktır.

3. Ekonomik gelişmenin belli bir düzeye ulaşmasına kadar devam etmesi beklenen işgücü fazlasının, yoğun olduğu bölge ve sektörlerin dış ülke istihdam olanaklarından öncelikle yararlandırılması esas olacaktır,

4. İş ve işçi Bulma Kurumu, iş arayanların, en kısa dönemler içinde en yüksek verimi sağlayabilecekleri açık işlerde istihdamlarını kolaylaştırıcı tedbirleri özellikle yoğun sanayi bölgelerinde alacaktır,

5. İstihdamla ilgili gelişmeleri yakından izlemeye imkân vermek üzere üretim birimlerinin mevcut ve yakın gelecekteki gelişim programlarına dayalı olarak, kullanılmakta oldukları işgücünün nicelik ve niteliği hakkında güvenilir bilgileri toplayan ve değerlendiren bir sistem kurulacaktır.

ÇALIŞMA SORUNLARI

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1302. Ücretlilerin aktif nüfusa oranı, sektörleraraâi dağılımları ve statüleri ekonomik gelişmeye bağlı olarak zaman içinde anlamlı değişmeler göstermektedir. Bir işyerinde ve ücret karşılığı devamlı çalışanların sayılarında ilk iki plan döneminde önemli artışlar göze çarpmaktadır. Toplam sayılan 1963 yılında 2.7 milyon ve iktisaden nüfusa orau yüzde 21,6 olan ücretliler, 1971 yılında 4 milyona ve iktisaden faal nüfus içindeki payları ise yüzde 29 a ulaşmıştır. (Tablo 520).

1303. Tabloda görüldüğü gibi. 1971 yılında toplam sayılan 4 milyon dolayında olan ücretlilerin 1 milyon 400 bini tarım dışı sektörlerde sigortalı işçi, 800 bini devlet memuru ve 1.6 milyonu devamlı tarım işçisi, esnaf ve küçük sanatkâr ücretlileri olarak çalışmaktadır.

1304. Ücretlilerin çalışmadan doğan sorunları, mikro ölçekte işçi ve işveren arasındaki ferdi ve toplu iş ilişkilerine, makro düzeyde ise istihdam, üretim ve dağılım gibi ekonomik faktörlere bağlı olarak değişim göstermektedir. Öte yandan, ücretli gruplar arasındaki dengesizlikler; çalışılan kesime, işletme büyüklüğüne ve düzenleyici yasaların kapsamlarına göre geçmiş plan dönemlerinde farklı gelişmeler göstermektedir.

1. ÜCBETLİ GRUPLARINDA GELİŞMELER :

(1) SİGORTALI İŞÇİLER VE DEVLET MEMURLARI:

1305. Ferdî iş ilişkilerini düzenleyen iş kanunları ile toplu iş ilişkilerini düzenleyen Sendikalar ve Toplu Sözleşme Kanunları, özellikle tarım dışı sektörlerdeki büyük ve orta ölçekli üretim birimlerinde istihdam edilen ücretlilerin çalışma koşulları üzerinde etkili olabilmektedir. .Sayılan 1 milyon 400 bin dolavmda olan bu .grubun genellikle sigortalı işçilerden oluştuğu düşünüldüğünde, belirtilen statüye sahip ücretlilerin düzenli çalışma şartları ve etken bir sosyal gtlvenltk sistemi içinde istihdam edildikleri ortaya çıkmaktadır.

1306. Öte yandan, karnu kesiminde memur statüsü ile istihdam edilen maaşlıların çalışma koşullarında 1971 yılında Devlet Memurları Kanununu uygulamalarıyla önemli gelişmeler olmuştur. Getirilen «değişen katsayı sistemi» aracılığıyla maaşlarda, fiyat ve millî gelir değişmeleri arasında devamlı bir ilişkinin korunması amacı gözetilmiş tir.

1307. Sigortalı işçi ve devlet memurlarının çalışma koşullarını düzenleyen hukuki ve ekonomik tedbîrlerin etkileri, her İki kesim ücretlerinin ortalama yıllık kazançlarındaki gelişmelerden de görülmektedir,

*TABLO : 520 — İktisaden Faal Nüfus İçinde Ücretliler ve Dağılımı
(15-64 yaş, bin kişi)*

YILLAR	Ücret Grupları					İktisaden faal nüfusta Ücretliler (Yüzde) (6)
	İktisaden faal nüfus (1)	Ücretliler (2)	Sigortalı işçi (3)	Memur (4)	Tarım işçileri, esnaf, sanatkâr ücretlileri ve diğer ücretliler (5)	
1963	42 714	2 745	710	489	1 546	21.6
1965	13 006	2 989	921	548	1 520	22.9
1967	13 268	3 310	1 069	594	1 647	24,9
1969	13 537	3 665	1 261	709	1 695	27.0
1971	13 875	4 055	1 404	800 (a)	1 851	29,2

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı.

(a) 1971 geçici tahmin

TABLO : 521 — Sigortalı İşçi ve Devlet Memuru Ortalama Yıllık Kazançlar (Carî fiyatlarla, TL.)

Yıllar	Sigortalı işçi ortalama (a) yıllık kazancı	Endeks	Memur yıllık ortalama (b) Ödemeleri	Endeks
	(1)	(2)	(3)	(4)
1963	6 537	100	11 337	100
1965	7 887	120	12 683	111
1967	8 427	144	14 238	125
1969	11 727	179	14 892	131
1971	14 351	219	24 032	211

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

- (a) İş akdine göre sigortalıya ödenen ücretlerden başka, kıdem, devam, ve üretime bağlı primler, fazla mesai ücretleri gibi ücret mahiyetindeki bürüt ödemeleri kapsar. Aynı menfaatlerle kanuni ikramiyeler, çocuk zamları gibi sosyal maksatlarla, ödenen paralar dahil değildir.
- (b) Genel bütçeye dahil birimlerde çalışan kamu personelinin bürüt yıllık gelirlerinden emeklilik kurum payı çıkarılmak sureti ile bulunmuştur.

1308. Tablo 521 de yer alan verilere göre, incelenen dönem içinde sigortalı işçi ortalama yıllık kazancının, mutlak rakam olarak yıllık ortalama memur maaşından daha düşük olmasına rağmen daha yüksek bir oranda arttığı anlatılmaktadır.

(2) TARIM İŞÇİLERİ VE KÜÇÜK ÜRETİM BİRİMİ ÜCRETLİLERİ :

1309. Sayıları 600 bin dolayında tahmin edilen tarımda devamlı işçi statüsünde istihdam edilenlerin, ücret ve çalışma koşulları kanunî düzenlemeler dışında, sektördeki işgücü ve üretim özelliklerine bağlı olarak, bölgelere, mevsime ve ürün tipine göre değişiklik göstermektedir.

1310. İş ve işçi Bulma Kurumunun 1971 yılında Adana, Denizli ve Hatay illeri için derlemiş olduğu bilgilerden elde edilen sonuçlara göre; çeşitli tarım kollarında çalışan tarım işçisi ücretleri günde 15-20 TL. arasında değişmektedir. Ancak, belirli tarım türlerinde işçi ücretlerinin 3-5-40 TL. na ulaştığı bölgeler olduğu gibi bazı bölgelerde de ücretlerin kanunî asgarî ücretler altına indiği görülmektedir.

1311. Tarım sektörü ücretlilerinin çalışma koşullarının kanunî düzenlemesinde, tarım işi, tarım işvereni ve tarım işçisi tanımlamasındaki güçlükler dolayısı ile hazırlanan Tarım İş Kanunu gecikmekte ve önemli bir çalışma kesimi, kapsam dışında kalmaktadır.

1312. Küçük işletmelerde çalışan ücretliler, ekonomik nedenler yanında denetleme güçlükleri ile de oldukça zor çalışma şartları altında istihdam edilmektedirler. Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından 1969 1970 yılında 5 ilde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, sanatkar yanında çalışan usta ve kalfa ücretlerinin ortalama net 400 TL., dolaylarında ve kanunî asgari ücretlerin altında bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, çırak statüsünde çalışanların, yetişme sürecini ve asgarî çalışma koşullarını düzenleyici kanunî tedbirlerin henüz hazırlık aşamasında olması çıraklık alanında düzensiz istihdam koşullarının varlığına yol açmaktadır.

2. ÖRGÜTSEL GELİŞMELER :

(1) SENDİKALAŞMA:

1313. 1963 yılından bu yana tarım dışı sektörlerde sendikalı işçi sayısında önemli gelişmeler olmuştur. Toplam sendikalı işçi sayısı ve sektörlerarası dağılımı, bu alandaki istatistiklerin yetersizliği nedeni ile tam olarak tespit edilememekle beraber, 1962 yılında 300 bin dolayında olan sendikalı işçi sayısının 1971 yılında 1.2 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

1314. Toplam ücretlilerin yüzde 29.6 sini oluşturan sendikalı işçiler sanayi ve hizmetler sektörlerindeki büyük ve orta üretim birimlerinde toplanmışlardır. Sendikalaşmadaki gelişmelerin belirgin bir özelliği, sendikalı işçilerin 435 i mahalli ve 302 si işkolu olmak üzere toplam 737 sendikaya dağılmış olmalarıdır. Sendikalı işçi sayısı en yüksek olan iş kolları .gıda, tekstil, genel hizmetler, madencilik ve enerji sektörleridir.

1315. İşverenler arasında sendikalaşma, gecikmeli bir gelişim göstermiştir. Bir üst işveren örgütü olan Türkiye İşverenler Konfederasyonuna bağlı 18 işkolu sendikası toplam olarak 1100 işletme işverenini temsil etmektedir. Ayrıca, işveren sendikalaşmasının özellikle imalât sanayiinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

(2) TOPLU SÖZLEŞMELER :

1316. Toplu pazarlık ve toplu sözleşme sistemi sendikalaşmış sektörlerdeki çalışma koşullarının düzenlenmesinde etken bir kurumsal faktör olarak rol oynamaktadır.

1317. Toplu pazarlık sistemi, sendikalı işçi sayısındaki artışlara bağlı olarak giderek artan işyeri ve ücretliyi kapsamına almaktadır. 1966-1967 dönemine göre 1970-1971 de toplu sözleşmelerle kapsanan işçi ve işyeri sayısında yüzde 50 yi aşan artışlar gözlenmektedir (Tablo 522).

TABLO : 522 — Toplu İş Sözleşmeleri ve Sapsamt (1966-1971)

Yıllar	Toplu sözleşme sayısı	Kapsadığı işyeri			Kasadığı işçi sayısı		
		Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1966-1967	3 495	2 124	4 101	6 225	269 416	253 737	523 153
1968-1969	2 994	2 701	3 145	5 846	362 705	300 078	662 783
1970-1971	2 959	2 287	6 291	9 578	523 291	370 210	893 501

Kaynak : Çalışma Bakanlığı

1318. Yapılan toplu sözleşmelerin genellikle belirli bir işyerini veya işletmeyi kapsadığı uygulamalardan anlaşılmaktadır. İşkolu düzeyinde yapılan toplu sözleşmeler ise gıda, cam, tekstil, petrol, madenî eşya, milli savunma ve genel hizmetler gibi işkollarında yoğunlaşmıştır. Toplu pazarlık özellikle çalışma koşullarından sadece ücretler ve sosyal yardımlar üzerinde sürdürülmekte ve eşit düzeyde sağlanan zamlar mevcut ücret sistemini değiştirmeyerek bir üst dereceye yükseltmektedir.

(3) GREV VE LOKAVTLAR :

1319. Çalışma koşullarının toplu sözleşme sistemi ile düzenlendiği kesimlerde grev ve lokavtlar ilgili tarafların bir anlaşmaya varabilmeleri amacı ile başvurdukları en son araçlar olmaktadır. Grevlere katılan toplam işçi sayısı, toplam grev süresi ve grevlerde kaybolan toplam işgünü sayısı Tablo 523 de verilmektedir.

1320. Grevlerin genellikle pazarlık aşamasında doğdukları ve sözleşme yürürlükte iken ortaya çıkan grevlerin az olduğu uygulamalardan anlaşılmaktadır. Öte yandan Tablo 523 de yer aldığı gibi, sadece 1971 yılında 10 916 işçiyi kapsayan toplam grevlerin 476 bin işgücü kaybına yol açtığı, buna karşı lokavtların grevlere göre oldukça sınırlı bir uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Gerçekten, 1968-1971 yıllarını kapsayan yıllık bir dönemde 78 işyeri 4 226 işçiyi kapsayan lokavtların, toplam 200 bin dolayında işgünü kaybına yol açtığı tespit edilmiştir⁽¹³⁸⁾.

3. ÜCRETLERDE GELİŞMELER :

(1) CARI ÜCRETLER ;

1321. Türkiye'de ortalama ücretlerdeki gelişmeler çeşitli sektörlerdeki işgücü verimi, işletme büyüklüğü gibi ekonomik ve asgarî ücretler, toplu sözleşme sistemi gibi kurumsal faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.

1322. Ücretler, çalışan başına sermaye oranı yüksek, sendikalaşmış emek piyasasına sahip, büyük ve orta üretim birimlerinden oluşan sektörlerde, daha yüksek bir ortalama yıllık artış hızı göstermektedir.

1323. Tablo 524 de görüldüğü gibi, 1971 yılında mutlak rakam olarak en yüksek sigortalı işçi kazancı 44.8 TL. ile ulaştırmada ve en düşük ortalama sigortalı kazancının ise enerjide 34.4 TL. ve madencilikte 35.1 TL. olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, incelenen dönem içinde en yüksek yıllık ortalama artış hızı yüzde 11,9 ile sendikalaşma oranı yüksek madencilik ve işgücü vasıf bileşimi ve verimi yüksek imalât sanayiilerinde olmuştur. Ayrıca, kapsanan sektörlerde sigortalı işçi kazancının uzun dönemde ücret farklılıklarını azaltıcı bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

⁽¹³⁸⁾ Kaynak : Çalışma Bakanlığı

TABLO : 523 — Grevler: Katılan İşçi Sayısı, Toplam. Grev Süresi ve Kaybolan İşgücü (1967-1971)

Yıllar	Katılan işçi sayısı			Grev süresi (Gün)			Kaybolan işgücü		
	Kamu (1)	Özel (2)	Toplam (3)	Kamu (4)	Özel (5)	Toplam (6)	Kamu (7)	Özel (8)	Toplam (9)
1967	6 279	3 184	9 463	1 791	2 196	3 987	199 577	144 535	344 112
1968	1 246	3 933	5 179	439	1 276	1 715	28 090	147 196	175 286
1969	14 702	5 453	20 155	428	1 498	1 926	132 066	191 154	323 220
1970	18 969	2 181	21 150	427	1 325	1 752	125 347	94 842	220 189
1971	5 556	5 252	10 916	771	1 361	2 132	217 428	258 688	476 316

Kaynak : Çalışma Bakanlığı

TABLO : 523 — Tarım Dışı Sektörlerde Ortalama Günlük Sigortalı Ücretleri

(Cari Fiyatlarla TL.)

Sektörler	1963	1965	1967	1969	1971 (a)	1963 - 1971 ortalama yıllık yüzde artış
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Sanayi	16,9	19,9	24,2	32,1'	38,4	10,9
Madencilik	14,3	17,0	22,3	27,0	35,1	11,9
İmalât	17,2	20,7	24,8	31,8	39,6	11,0
Enerji	18,6	19,1	24,1	29,0	34,4	8,0
İnşaat	18,6	21,3	27,0	32,2	35,5	8,4
Ticaret	25,3	28,4	29,5	33,7	38,9	5,5
Ulaştırma	20,3	23,8	31,6	38,4	44,8	10,4
Hizmetler	20,8	24,8	28,5	34,0	40,6	8,7

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı.

(a) 1971 geçici tahmin

(b) Madencilik+Enerji ortalaması

1324. Toplu sözleşme sisteminin yürürlüğe girdiği 1963 yılından bu yana iktisadî Devlet Teşekküllerinde işçi ortalama ücretleri özel kesime göre daha hızlı bir artış göstermektedir. Kamu ve Özel kesim arasındaki ücret farkları özellikle vasıfsız ve yan vasıflı işgücü için daha belirgin olmaktadır. Tablo 625 de görüldüğü gibi 1971 yılında özel kesimde istihdam edilen sigortalı işçinin ortalama günlük kazancı 36,3 TL. olduğu halde, aynı statü ile kamu kesiminde çalışan sigortalı işçinin ortalama günlük kazancı 44.1 TL. olarak tespit edilmiştir.

1325. Kanunî asgarî ücretlerde gözetilen temel amaç vasıfsız bir işgücünün ortalama ücretinin, ekonomik nedenlerle sosyal yönden kabul edilmez bir düzeye inmesini kanunî yollardan önlemektir.

1326. Kanuni asgarî ücretler 1969 yılına kadar mahallî komisyonlarca ve 1969 dan itibaren ilgili taraflardan meydana gelen ve Çalışma Bakanlığına bağlı bir komisyon tarafından bütün ülke için merkezî kademede tespit edilmektedir. Küçük ve düzensiz işletmelerde uygulama olanağı sınırlı olmakla beraber kanuni asgarî ücretlerin saptanan düzeyi, özel ücret yapısı üzerinde etkili olabilmektedir. Kamu kesimi fiilî asgarî ve ortalama ücretlerinin kanunî asgarî ücretin oldukça üstünde gerçekleşmesi nedeniyle asgari ücret düzeyinin tespitinden kamu kesimi daha az etkilenmektedir. Kanunî asgarî ücretlerin ve özel sektör ortalama ücretlerinin karşılaştırılması Tablo 526 da verilmektedir.

TABLO : 525 — Kamu ve Özel Kesimlerde Sigortalı Sayısı ve Ortalama Günlük Ücret

(Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Ortalama sigortalı kazancı TL (a)				Yıllık sigortalı sayısı			
	Kamu (1)	Endeks (2)	Özel (3)	Endeks (4)	Kamu (5)	Endeks (6)	Özel (7)	Endeks (8)
1963	17,4	100	18,3	100	311 900	100	398 920	100
1965	22,1	127	21,2	115	338 940	124	532 520	123
1967	28,0	160	24,4	133	436 810	140	632 570	157
1969	34,5	198	30,8	167	520 520	167	741 340	185
1971	44,1	253	36,3	198	510 580	163	894 230	224

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu

(a) Ortalama sigortalı kazancı prime esas ücretlerin ortalamasıdır.

TABLO : 526 — Özel Kesim Sigortalı İşçi Günlük Kazancı ve Kanuni Asgari Ücretler

(Cari Fiyatlarla TL)

Yıllar	Ortalama özel sektör ücreti (1)	Ortalama asgari ücret (2)	Farkın asgari ücrete oranı (Yüzde) (3)
1963	18,3	10,1	0,81
1965	21,2	11,0	0,93
1967	24,4	12,9	0,89
1969	30,8	17,1	0,80
1971	36,3	17,1	1,12

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu ve Çalışma. Bakanlığı

(2) REEL ÜCRETLER :

1327. Ücret-fiyat ilişkisi özellikle toplu sözleşme sistemi açısından önemini sürdüren bir gelişme göstermektedir. Tablo 527 de geçimde endeksleri ve ücretlerdeki artışlar endeks olarak verilmektedir.

TABLO : 527 — Ücret ve Fiyatlar (1963 - 1971)

(1963 = 100)

Yıllar	Ortalama sigortalı Ücret endeksi (1)	Yıllık artışlar (Yüzde) (2)	İstanbul ücretliler geçim endeksi (3)	Yıllık artışlar (Yüzde) (4)	Gerçek ücretler (5)	Yıllık artışlar (Yüzde) (6)
1963	100,0	—	100,0	—	100,0	—
1964	108,8	8,8	102,2	2,2	106,4	6,4
1965	120,6	10,8	108,4	6,0	111,2	4,5
1966	131,3	8,8	113,1	4,3	116,0	4,3
1967	144,2	9,8	120,0	6,1	120,1	3,5
1968	157,5	9,2	125,0	4,1	126,0	4,9
1969	179,3	13,8	131,2	5,0	136,6	8,4
1970	197,2	9,9	143,3	9,2	137,6	0,7
1971	219,5	11,3	164,0	14,4(a)	133,8	-2,8
1963-1971 ortalama artış	—	10,8	—	6,4	—	8,7

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu ve İstanbul Ticaret Odası

(a) 1971 Haziran ortalaması

(3) MİLLÎ GELİR İÇİNDE ÜCRET VE MAAŞLAR :

1328. Sanayileşmeye bağlı olarak aktif nüfus içinde ücretliler oranı yükselmekte, aynı zamanda çeşitli sosyal politika uygulamaları, ortalama ücretli kazancını arttırmaktadır.

1329. Türkiye'de tüm ücretlilerinin ortalama kazancı ve millî gelir içinde toplam ücret ödemeleri tespit edilememekte bu nedenle hesaplamalar ancak istatistikleri yeterli olduğu ücretli grupları için yapılabilmektedir. Tablo 528 de tüm ücretliler içinde sigortalı işçi ve devlet memurlarına yapılan toplam ödemelerin millî gelir içindeki payında tespit edilen gelişmeler yer almaktadır.

(4) *DİĞER ÇALIŞMA SORUNLARI:*

1330. Ücret dışında kalan diğer çalışma şartları, işe başlama yaşı, çalışma saatleri, izinler, çeşitli tazminatlar ve iş 'güvenliği gibi sorunları kapsamaktadır. Söz konusu çalışma şartlarında asgarî normlar, ilgili yasalarda yer almakta, ancak uygulamalar örgütlenmiş çalışma kesimleri ile küçük üretim birimlerinden oluşan kesimlerde önemli farklılıklar göstermektedir,

TABLO : 528 -- Sigortalı İşçi ve Memur (a) Toplam Ücret Ödemelerinin Millî Gelire Safî Millî Hâsıla Oranı

Yıllar	Yıllık toplam	Yıllık toplam	Endeks	Memur+sigortalı	Endeks
	Ücret ve maaşlar (Milyon TL.)	Ücret+maaşların millî gelire oranı (Yüzde)		işçilerin iktisaden faal nüfusa oranı	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1963	7 108	11,7	100	7,9	100
1965	10 240	14,6	124	9,6	121
1967	14 312	15,7	134	10,9	137
1969	19 167	17,0	145	12,5	158
1971	30 486 (b)	18,2	155	13,8	174

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Genel Bütçeye dahil birimlerde çalışan memurları kapsamaktadır.

(b) 1971 yılı toplam sigortalı işçi ücret ödemeleri tahminidir.

II. YURT DIŞINDA ÇALIŞAN İŞÇİLER:

1331. Yurt dışına işgücü göçleri iki plan döneminde de istihdam ve gelir açılarından önemini sürdüren bir konu olmuştur. 1971 sonunda çeşitli ülkelerde çalışan işçi sayısı 570, bin dolaylarında tahmin edilmektedir.

1332. Sosyal ve ekonomik yönleri ile yurt dışına işgücü göndermeleri, çeşitli yararlarına karşı, belirli sorunlar yaratan bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Olumlu etkilerinin başında işgücü göndermelerinin işsizlik sorunu hafiflettiği ve dış ödemeler dengesine sağladığı önemli katkılar gelmektedir. 1971 yılında gönderilen toplam döviz tutan, toplam ihracatın 69.6 sı dolayındadır (Tablo 529).

III. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1333. Geçmiş Plan dönemlerinde çalışma koşullarını düzenleyici kanunî ve örgütsel tedbirler, sanayi ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Tarım işçileri ile küçük üretim birimi ücretlileri ise diğer kesimlere göre oldukça ağır çalışma şartları altında istihdam edilmektedir. Uzun dönemli gelişmelerin, belirli ücretli gruplarına sağlanmış ekonomik ve sosyal hakların yaygınlaştırılması yolu ile tüm ücretlileri kapsayan bir denge durumuna ulaşılabilecek şekilde yönlendirilmesi gerekli olmaktadır.

TABLO : 529 — Yurt Dışı İşgücü Göçleri

Yıllar	Giden İşçi (1)	Vasıflı işçi oranı (Yüzde) (2)	Gelen döviz (Milyon \$) (3)	Gelen dövizin ihracata oranı (4)	Kümülatif	
					Giden İşçi (5)	Gelen İşçi döviz (6)
1964 - 1966	152 106	35,4	193 230	14,2	152 106	193 230
1967	8 947	31,2	93 020	17,7	161 053	286 259
1968	43 204	28,1	107 318	21,6	204 257	393 577
1969	103 975	31,2	140 636	26,2	308 232	534 213
1970	129 575	27,0	273 020	46,4	437 807	807 232
1971	88 442	35,7	471 000	69,6	526 249	1 297 233

Kaynak : İş ve İşçi Bulma Kurumu ve Devlet Planlama. Teşkilâtı

1334. Ücretliler arasında sendikalaşma eğilimi sanayileşmeye paralel olarak artmaktadır. Ancak, sendikaların faaliyetleri genellikle ücret sorunu üzerinde yoğunlaşmakta ve işçi eğitimi, tüketim ve konut kooperatifleri gibi sosyal ve ekonomik girişimlerin geliştirilmesinde beklenen yararları sağlayamamaktadır.

1335. Toplu sözleşme sistemi işleyişinde, toplu pazarlıkta güvenilir kriter ve veriler tam olarak kullanılamamakta, toplu sözleşmelerde İşgücü verimini yükselten özendirici bir ücret sistemi işletmeler düzeyinde uygulanamamaktadır. Toplu sözleşme sisteminde kamu kesiminde işleyişinde, etkili bir ücret politikası geliştiren uygulayıcı bir örgütün en kısa zamanda kurulması bu sorunları büyük ölçüde giderecektir.

1336. Toplu iş uyuşmazlıklarının çözülmesinde mevcut uzlaştırma sistemi, özellikle seçilen araçların tarafsızlıktan ve uzlaştırma kurullarının teknik bir büroanın desteğinden yoksun olması nedenleri ile beklenen yararları sağlayamamaktadır. Bu bakımdan toplu sözleşme sisteminde grev öncesi uzlaştırma, arabuluculuk ve tahkim kurumlarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

1337. Çalışma alanındaki gerek toplu gerek kişisel hak uyuşmazlıklarına bakmakla görevli iş mahkemelerinde, genellikle iş hukuku alanında uzmanlaşmış hâkimlerin yeterli sayıda olmaması ve iş mahkemelerinin yavaş işleyişi iş uyuşmazlıklarının çözümünde önemli güçlükler yaratmaktadır.

1338. Asgari ücretlerin genellikle küçük işletmeler ve kırsal yörelerde ekonomik nedenler ve denetim güçlükleri dolayısıyla uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Asgari Ücretlerin sendikalaşmama, çalışma kesimlerinde uygulanabilmesi, büyük bir önem taşımaktadır.

1339. Çalışma koşulları içinde iş kazaları ve meslek hastalıkları sanayileşme süresindeki teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak artış göstermektedir. Sorunun işçi sağlığı ve iş güvenliği merkezi çalışmaları çerçevesinde etkin bir denetleme sistemi ile birlikte ele alınması gerekli olmaktadır.

1340. Çalışma hayatında belirtilen gelişmelerin etkin bir düzenleme ve denetim sistemi ile yönlendirilmesi Çalışma Bakanlığı görev alanına girmektedir. Bu nedenle söz konusu bakanlığın teşkilât düzenlenmesinde, gelişmeleri her yönü ile izleyen dinamik bir yapıya kavuşturulması gerekli olmaktadır.

IV. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR :

1341. Çalışma koşullarının uluslararası karşılaştırması, ekonomik ve düzenleyici kanunî faktörlerdeki önemli farklılıklar nedeni ile belirli sınırlar içinde anlam taşımaktadır. Ancak, Türkiye'nin özellikle Ortak Pazar- çerçevesinde ölçülebilir bazı çalışma şartlarının ülkelerle karşılaştırılması, bu alandaki gelişmeleri değerlendirme olanağı verebilmektedir.

1. SENDİKALAŞMA ORANI:

1342. Sendikalaşma oranı, ücret ve maaşlı olarak çalışanların toplam sayıları içinde sendikalı olanların yüzde oranı olarak ifade edilmektedir.

TABLO : 530 — Sendikalaşma. Oranı (1971)
Sendikalaşma oranı
(Yüzde)

Ülkeler	(1)
Federal Almanya	25
Belçika	66
Fransa	20
İtalya	80
Lüksemburg	60
Hollanda	40
Türkiye	30

Kaynak : Avrupadaki İşçi Sendikalarının durumu, Dennis Brulet, Avrupa Topluluğu, No : 8, Aralık 1971

1343. Ortak Pazar ülkelerinde sendikalaşma oranının değişik yüzdeler verdiği Tablo 530 dan anlaşılmaktadır. Sendikalaşma oranının Belçika'da yüzde 66 ile en yüksek, Fransa'da yüzde 20 ile en düşük olduğu görülmektedir. Bu oran Türkiye'de yüzde 30 a ulaşmıştır.

2. ÇALIŞMA SÜRELERİ:

1344. Çeşitli ülkelerdeki çalışma süreleri, işgücü verimi ve işletmelerin rekabet yeteneğine bağlı olarak değişim göstermektedir. Diğer bir deyimle çalışma sürelerinin kısaltılması örtülü bir ücret yükselişi anlamını taşımakta ve birim emek faktörü verim artış oranı ölçüsünde mümkün- olabilmektedir.

TABLO : 531 — Çalışma Süreleri
Çalışma saatleri

Ülkeler	(Haftalık)
Federal Almanya	43,8
Belçika	37,9
Fransa	44,8
İtalya	7,8 (Günlük)
Lüksemburg	44,0
Hollanda	44,2
TÜRKİYE	48,2

Kaynak ; I.L.O., «Year Book of Labour Statistics» 1971.

3. İMALAT SANAYİNDE ÜCRETLER :

1345. İncelenen ülkelerde imalât sanayi reel ücretlerindeki gelişmeler, ücret faktörünün gelir ve maliyet açılarından karşılaştırılmasında anlam taşımaktadır,

TABLO : 532 — İmalât Sanayiinde Ülkelerarası Reel Ücret Karşılaştırılması
(Endeks Değerler) (a)
(1961 : 100)

Ülkeler	1963 (1)	1964 (2)	1967 (3)	1969 (4)	Yıllık ortalama artış, yüzde (5)
Federal Almanya	114,4	129,0	136,0	149,7	5,2
Belçika	110,5	123,3	123,6	142,6	4,5
Fransa	112,3	119,9	127,8	143,5	4,6
İtalya	102,3	124,6	129,8	143,2	4,6
Lüksemburg	102,6	115,2	118,2	130,2	3,3
Hollanda	109,3	123,4	133,5	143,1	4,6
TÜRKİYE	104,7	119,7	115,6	133,6	3,6

Kaynak : I.L.O., «Year Book of Labor Statistics» 1971 ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Türkiye için kullanılan istanbul ücretliler geçinme endeksi ve sigortalı işçi ücretleri Eylül ayı ortalamalarıdır.

Ülkelerarası ücret farklılığı işgücü verimi, işgücü vasıf bileşimi istihdam durumu gibi ekonomik faktörlerle sendikalaşma gibi kurumsal faktörlere bağlı olarak açıklanmaktadır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1346. «Çalışmamdan doğan sorunlar, toplumda üretim ve paylaşım gibi ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu nedenle, sorunların çözümünde, istihdam, iktisadî büyüme ve gelir dağılımı birlikte gözetilecek temel ilişkilerdir. Ayrıca çalışma ile ilgili tedbir ve uygulamalarda, ücret karşılığı çalışanların kanunlarla öngörölmüş normlara uygun şartlarda istihdam edilmeleri ve üretimden verim artışıyla uyumlu pay alabilmeleri amacıyla; çalışma hayatını düzenleyen tedbir ve denetlemelerin belirli çalışma kesimlerinde yoğunlaşmasından çok, tüm çalışanları kapsayacak biçimde dengeli olarak yaygınlaştırılması temel ilkadır.

1347. Belirtilen genel ilke çerçevesinde, Üçüncü Plan dönemi tedbirleri, aşağıda yer almaktadır.

(1) Tarımı fcesimtnde ücretli işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen Tarım İş Kanunu; sektörün yapısı ile ilgili özellikler gözdnüne alınarak öngörülecek çalışma normlarını denetleyebilecek bir örgütsel yapının geliştirilmesi ile birlikte hazırlanacaktır.

(2) Küçük üretim birimlerinde işçi statüsü ile çalışanların, diğer kesim ücretlerine göre düzensiz ve ağır çalışma şartları ile istihdam edilmeleri, mevzuat düzenlemeleri ve etkin bir denetleme sistemi ile giderilecektir.

(3) Çırac statüsü ile istihdam edilen, ücretlilerin çalışma şartlarının düzenlenmesi ve etkin bir yetiştirme sistemi içinde vasıf kazanmaları sanayi içi eğitimi ile ilgili kanun çerçevesinde çalışma ve Millî Eğitim Bakanlığının işbirliği ile sağlanacaktır.

(4) Sendikalaşma, hareJcetinde işçi eğitimi konut ve tüketim kooperatifleri gibi sosyal ve ekonomik girişimleri özendirici tedbirler Çalışma Bakanlığı önderliğinde ilgili kuruluşlarla yapılacaik işbirliği içinde geliştirilecektir.

(5). Aynı işyerinin belli bir dönemde malhiyet ve muhtevası aynı olan iki ayrı toplu iş sözleşmesine muhatap olmasını önleyecek yasal tedbirler alınacak, ayrıca toplu iş sözleşmelerinin mevcut yasa çerçevesinde daha uzun dönemleri kapsamaları uygulamalarda gözetilecektir.

(6) Ücret karşılığı çalışanların millî gelir içindetki toplam reel payının korunması ve verim artışları ile tutarlı yükselişlerin gerçekleştirilmesi, genel gelir dağılımı politikası içinde gözetilecektir.

(7) Kanunî asgarî ücretler, emeği ile geçinenlere çeşitli istihdam kesimleri ve bölgelerinde eşdeğer satın alma gücü sağlayacak bir politika aracı olarak kullanılacaktır.

(8) İşgücü: verimindeki gelişmeleri ve bu gelişmeleri etkileyen faktörleri devamlı olarak izleyerek ilgili taraflara duyurmak amacıyla Milli Prodüktivite Merkezi yeniden düzenlenecek ve olanaklarından yararlanılacaktır.

(9) Ücret politikası uygulamalarında gerektiğinde iş kolu düzeyinde tedbirler önerebilen, işçi, işveren ve devlet temsilcilerinden kurulacak istişari bir «Ücret ve Gelirler Konseyi» gerçekleştirilecektir ⁽¹³⁹⁾.

(10) Toplu İş sözleşmesi yapmak durumunda olan kannu iktisadî teşebbüslerinde ortak bir ücret politikası uygulamasının genel esaslarını saptamak, verim artışını özendirici ücret sistemleri geliştirmek ve bu alanlardaki gelişmeleri izlemek amacı ile merkezî bir «Kamu Kesimi Endüstriyel ilişkiler Birimi» kurulacaktır.

(11) Toplu iş uyuşmazlıklarının görev öncesi aşamada, çözülebilmesinde ilgili taraflara yardımcı olmak üzere, uzlaştırma, arabuluculuk ve tahkim yöntemlerinin etkinliği araştırılarak ilgili yasal değişiklik önerileri geliştirilecektir.

Ayrıca iş mahkemeleri hâkimlerinin uzmanlaşmalarını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.

(12) Yurtdışı işgücü talepleri giderek vasıflı işgücüne yöneleceğinden genel endüstriyel eğitim politikası çerçevesinde, kısa dönemli yaygın eğitim programları işgücü talep eden ülke katkıları da sağlanarak geliştirilecektir.

(13) Yurt dışı işgücü göndermelerinde işçilerin; gönderme öncesi, yurt dışı ve dönüş sorunları ekonomik ve sosyal boyutlar içinde ele alınacak ve çözümü ilgili kamu kuruluşlarının işbirliği ile sağlanacaktır.

(14) İşçi tasarruflarının değerlendirilmelinde tasarruf sahibinin tercihi ile ekonomik ve sosyal kalkınma amaçlarını bağdaştırarak bir politika izlenecektir. Söz konusu politika uygulamasında devlet önderliğinde etkin örgütsel bir yapı geliştirilecektir.

⁽¹³⁹⁾ *Bakınız : 5. inci kesim politikalar v« reformlar Fiyat ve Ticaret Politikası Madde «O».*

ONBİRİNCİ BÖLÜM

TEKNOLOJİK GELİŞME VE İNSANGÜCÜ

TEKNOLOJİK GELİŞME

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1. GENEL :

1348. Teknolojik gelişme bu bölümde insangücü verimliliği, bu konudaki örgütlenme ve sosyo-ekonomik ilişkileri açısından ele alınmıştır. Planın 4. ve 5. kesimlerinde Sektörlerde Gelişmeler, imalât ve ilgili Alt Sektörleri ile Yatırım ve Teknoloji. Dış Ekonomik İlişkiler. Özel Yahancı Sermaye Politikaları bölümlerinde de konularla ilgisi açısından teknolojik gelişmeye yer verilmektedir.

1349. Töknolojik gelişme, üretimin fiziki nitelik, nicelik ve verimliliğini, ve üretim girdilerinin yapısını, bileşimini ve niteliğini ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme amaçlarına göre yönlendirmek durumunda olan bir oluşumdur. Bu nedenle teknolojik gelişmenin amaç ve yönünün., uzun ve kısa dönemde uygulanacak sosyal ve ekonomik kalkınma politikaları ile tutarlı biçimde tesniti büyük önem taşımaktadır. Teknolojik gelişmeye en fazla duyarlı olan değişkenler istihdam, işgücü verimliliği ve yapısıdır. Bütün bu faktörlerin doğal kaynaklar karşısındaki birleşik etkenliği işgücünün verimliliği olarak belirlenmektedir. Verimliliğin işgücü girdisi başına üretim olduğu varsayımı ile, imalât alt sektörlerinde on ve daha çok işçi çalıştıran işyerleri için yapılan bir çalışmada, sektörlerde teknolojik gelişmenin seyri incelenmiştir. Birinci Plan döneminde imalat alt sektörlerindeki teknolojik gelişme, yıllık ortalama işgücü verimliliği artış hızları olarak, tütün, taşıt, lastik ve petrolde oldukça yüksek olmuştur. Bunun yanında ana metal, makina, elektrik gibi ağır sanayii kapsayan sektörlerde gelişme nispeten yavaş olmuştur (Tablo : 533)

1350. Planlı dönemde, teknolojik gelişme ile kalkınma hedef ve amaçları, sosyal ve kültürel yapı, uluslararası ilişkiler ve yerli kaynaklar arasında bütünleyici bir ilişki kurulamamıştır. Bu alandaki uygulama fonksiyonunu üstlenmek durumunda olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı da, bu konuda henüz yeterince teşkilâtlanamamıştır.

*TABLO : 533 — Birinci Plan Döneminde İmalât Alt Sektörlerinde
Teknolojik Gelişme (a)*

SEKTÖRLER	Yıllık ortalama işgücü verimliliği artış, yüzde
Gıda	2,4
İçki	4,2
Tütün	9,2
Dokuma + Giyim	2,8
Orman Ürünleri + Mobilya	1,3
Kâğıt+ Basım	2,7
Deri + Kösele	0,0
Lastik + Kauçuk	13,7
Kimya	3,8
Petrol	5,4
Ana metal	1,0
Maden! eşya	1,5
Makina	— 2.0
Elektrik	— 0.2
Taşıt	9,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Ondan fazla işçi çalıştıran işyerleri için, İkinci Plan dönemi veri yetersizliği nedeniyle ele alınmamıştır.

2. TEKNOLOJİ TKANSFERİ:

1351. Tabancı üretim süreçlerinde kullanılan ve uygulamayı etkileyen tüm bilgilerin, yerli üretimde tekrarlanması ve bunun kalkınmanın ekonomik vb sosyal hedefleri ile tutarlı olmasının sağlanması, planlı bir yaklaşımı gerektirmektedir. Teknoloji transferi, genellikle mamul mal üretim araçları ve teknik bilgi ithalâtı biçimlerinde gerçekleşmektedir. Transfer araçları ise; yabancı sermaye, ortak amaçlı teşebbüsler, üretim malları ticareti, lisans anlaşmaları, özel hizmetlerin satın alınması, teknik bilgi değişimi ve teknik yardımdır. Teknoloji bu araçların birinin veya birkaçının beraber kullanılması ile transfer edilmektedir. Transfer geniş ölçüde mikro düzeyde olmakta halen belirli bir şekilde denetlenmemektedir. Teknolojiyi ülke şartlarına göre uygulayacak vasıflı inamgücü yetersizliği nedeniyle araştırma ve geliştirme çalışmaları üretim ve hizmet birimlerinde istenen düzeye ulaşmamıştır.

3. TEKNOLOJİ ÜRETİMİ :

1352. Gelişmekte olan bir ekonominin sadece yabancı teknolojilere bağlanmasının uzun dönemde, dış ticaret açısından bazı sorunlara yol açması söz konusudur. Türkiye'nin dünya piyasasındaki rekabet gücü, yabancı teknolojileri yalnız kopya etmekten çok, ülke şartlarına göre düzenlenen yeniliklerin uygulanmasına bağlı bulunmaktadır. Bu bakımdan yerli teknolojinin üretimi de önem kazanmaktadır.

1353. Teknoloji üretiminin girdileri araştırma geliştirme yatırımları, araştırmacı insan gücü ve teknik bilgi akımıdır. Bu girdilerin teknoloji üretimine dönüştürülebileceği yerler ise; Üniversiteler, araştırma ve geliştirme kuruluşları, işletme düzeyindeki

araştırma, geliştirme birimleri ve araştırmacılarıdır.

1354. Teknoloji üretiminde önemli etkisi olan sınaî patent hakları (Sanat mülkiyet) ile ilgili kanunların yetersizliği nedeniyle, yeterince özendirilmemekte ve korunamamaktadır. Ayrıca buluş belgelerini değerlendiren, sanayi ile ilişkilendiren ve sınıflandıran bir örgütün bulunmayışı uygulamayı aksatmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde bu görevi üstlenmesi gereken örgüt ise henüz böyle bir yapıda değildir.

1355. Mevcut bilgi kaynaklarının en iyi şekilde kullanımının sağlanması, etkin bir bilgi akım sisteminin kurulması, teknolojinin bilinmesi, uygulanması ve üretiminin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası bilgilerin, istatistiklerin ve belgelerin toplanması yurt çapında etken bir biçimde gerçekleşmemektedir. Bu hizmet sınırlı bir şekilde henüz gelişme döneminde bulunan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumuna bağlı bir merkez (TURDOK) tarafından yapılmaktadır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1356. Yeni bir ürün türünün üretim sürecine girmesi, yeni bir üretim biriminin kurulması ve hammaddenin yeni kullanım biçimi ile değerlendirilmesinde sınaî yapının değişmesini birinci derecede oluşturan etken teknolojik gelişmedir. Sınaî üretim yapısının değişmesi, teknolojik değişme ile uyumlu olarak meydana gelmektedir. Ancak, teknolojik gelişmenin sınaî yapıda meydana getirdiği değişiklikler, üretim girdilerinin hareketliliği oranında gerçekleşebilmekte, işgücü ve sermayenin çeşitli sosyal nedenlerle, gelişmesi önerilen endüstrilere aktarılmasındaki zorluklar, ekonomik gelişmeyi olumsuz yönden etkilemektedir. Bu nedenlerle, çağdaş teknolojilerin yapısının değişmesi birinci derecede önemli olan endüstri dallarına, üretim girdilerinin özellikleri ile uyumlu olarak aktarılması ve bu işlemin kaynak kaybına yol açmadan gerçekleştirilmesi esastır. Aktarılan teknolojinin uyumu yerli araştırma, geliştirme çalışmaları ile sağlanırken, yerli teknolojinin üretilmesi için teknoloji üretim girdilerinin nitelik ve niceliklerinin gereken biçimde değiştirilmesi ve yönlendirilmesini sağlamak zorunlu olmaktadır. Özellikle İşgücü verimliliğinin artırılmasına ilişkin, meslekî, teknik eğitim, örgütlenme, sosyal güvenlik çalışmaları yanında yüksek düzeyli araştırmacı insangüçü yetiştirilmesi önem kazanmaktadır. Bu amaçla, eğitim bölümünde teknolojinin üretimi ve uygulanması için gerekli insangüç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik, gerek yaygın gerek örgün eğitim içinde, teknik ve meslekî eğitime ağırlık veren sistem değişikliğinin gerçekleşmesine öncelik verilecektir.

1357. İşletme düzeyinde teknoloji seçimini etkileyen dış. ticaret, vergi, para, kredi, fiyat ve ücret politikalarının teknolojik gelişmeyi sağlayacak biçimde düzenlenmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

II. İLKELER VE TEDBİRLER :

1358. (1) Dış pazarlarda rekabet olanaklarının artırılması ve ekonominin bütün kesimlerinde yüksek bir verimliliğin sağlanması, amacıyla, dünyadaki teknolojik gelişmelerin yakından izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, teknik enformasyon merkezlerinin daha etkin bir şekilde çalışmaları ve araştırma - geliştirme kuruluşlarının teknolojik gelişmeleri izleyip, değerlendirmesi ve Türk teknoloji literatürünü geliştirecek şekilde örgütlenmeleri sağlanacaktır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı teknolojik gelişmeleri izleyecek, planlarda ve programlarda belirtilen teknolojik tercih ve transferlerinin uygulanmasını kontrol etmek amacıyla her tür fizik sermaye (makina - teçhizat) ithalâtı, patent anlaşmaları, yabancı ve ortak teşebbüslerin getirdikleri teknolojileri değerlendirebilecek ve diğer ilgili kuruluşlarla gerekli işbirliğini sağlayabilecek bir yapıya kavuşturulacaktır.

(2) Teknoloji ithalâtında mevcut üretim sürecinin teknolojik yapısı, bileşimi, üretim sürecinde boş kapasite ve yatırımların teknolojik yapıya etkileri transfer kararlarında gözönüne alınacak ve teknoloji transfer edilecek üretim sürecinin bunlara göre incelenmesi sağlanacaktır.

(3) Maliye, Sanayi ve Teknoloji, Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Ticaret Bakanlıkları ile T. C. Merkez Bankası ve diğer ilgili kuruluşlarda bulunan, teknoloji transferi politikalarına esas olabilecek, teknoloji ithalâtı ile ilgili işlemlere ait bilgiler ve veriler geliştirilecek bir sistem çerçevesinde kuruluşlararası gerekli işbirliği sağlanarak yeniden düzenlenecek ve değerlendirmeye esas olmak üzere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında toplanacaktır..

(4) Üniversite ve diğer akademik araştırma kurumlarının çalışmaları teknoloji üretimini arttıracak biçimde yönlendirilecek ve bu kurumların sanayi kesimi ve ekonominin diğer faaliyet dalları ile yakın ilişkisi kurulacaktır.

(5) Yürürlükte bulunan sınaî patent hakkı ile ilgili mevzuat teknoloji üretimini özendirici biçimde yeniden düzenlenecek ve mevzuatı uygulama durumunda olan kuruluşlar ihtiyaçları karşılar biçimde geliştirilecektir.

BİLİM ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1. GENEL :

1359. Bilim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin gerçekleşmesinde etkin araçlar olarak belirmektedir. Bilimsel ve teknolojik araştırmaların üretim ve karar verme mekanizmalarına olan etkileri özellikle gelişmiş ülkelerde hemen her alanda kendini belli etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde geleneksel sanayi yapısına ve üretim biçimlerine bağlı kalmakta, araştırma ve geliştirme çabaları genellikle akademik seviyede kalmakta, teknolojik gelişmelerin uygulamaya aktarılması güç. veya olanak dışı kalmaktadır.

1360. Birinci Planın ilk yılı olan 1963 de tabii bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmaları örgütlemek, işbirliğini sağlamak ve araştırma yapmayı özendirme amacıyla Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulmuştur. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumuna bağlı olarak 1967 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi (TÜRDOK) kurulmuştur. Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsünün kuruluş çalışmaları tamamlanmış ve bu Enstitüye bağlanacak çeşitli araştırma üniteleri üniversitelerin bünyesinde kurulmuş bazıları da Enstitü içinde faaliyete geçmiştir. Millî kütüphane bünyesinde bir Devlet Dokümantasyon Merkezi nüvesi kurulmuş bulunmaktadır.

1361. Bilimsel ve teknik bilgi birikimi ve bilgi akımının sağlanması konusundaki çabalar gelişen ihtiyaçlara oranla sınırlı kalmaktadır. Üniversiteler ve diğer kuruluşlardaki ihtisas kitaplıkları arasında işbirliği ve haberleşme gelişmemekte, kaynak israfına yol açılmaktadır.

1362. Soya.1 bilimler dışı alanlardaki araştırmacı sayısı 5 750 dolaylarındadır. Bu araştırmacıardan yüzde 10 u temel bilimler, yüzde 38 i tıp, yüzde 26 sı, tarım, yüzde 22 si mühendislik ve yüzde 3 ü diğer alanlarda çalışmaktadır. Sayısı 1700 dolaylarında olan sosyal bilimlerdeki araştırmacıların yüzde66 sı üniversite ve yüksek okullarda, yüzde 28 i kamu kuruluşlarında ve yüzde 6 sı özel kuruluşlarda -bulunmaktadır.

1363. Yüksek seviyeli bilimsel, teknik ve araştırmacı insangücü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde öngörülen toplam 6 bin yüksek öğrenim yapmış elemanın yurt dışında yetiştirilmesi programı öngörülen düzeyde uygulanamamış, 1963 – 1971 yılları arasındaki dönemde ancak 1 181 (öngörülenin yüzde 19,7 si) öğrenci lisans üstü eğitim için yurt dışına gönderilmiştir. Yurt dışına gönderilen öğrencilerin dallara dağılımında sosyal bilimler yüzde 20, sevk - idare konuları yüzde 27, tarım ve veterinerlik yüzde 17, sağlık yüzde 7, mühendislik yüzde 12, temel bilimler yüzde 10 ve diğer alanlar yüzde 7 pay almaktadır.

1364. Yüksek seviyeli bilimsel ve teknik araştırmacı insan gücünün yetiştirilmesine ilişkin gelişmeler sınırlı kalmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı lisans üstü eğitim programları ihtiyaçlara uygun bir biçimde gelişmemektedir. Yurt içindeki yüksek öğrenim kurumlarındaki laboratuvarlar ve teçhizat, araştırma yapma ve araştırmacı yetiştirme bakımından yetersiz bulunmaktadır.

1365. 1960 - 1961 döneminde lisans üstü öğrenci sayısının toplam öğrenci sayısına oranı 0,6 iken, bu oran 1969-1970 döneminde 1,8 e yükselmiştir.

1366. Araştırma - geliştirme harcamalarının kuruluşların bütçelerinde ayrı bir kalem olarak yer almaması ve gerçek araştırma - geliştirme harcamalarının diğer harcamalardan kesin olarak ayrılması bu harcamaların Birinci ve İkinci Planlarda kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sınırlamıştır. Ancak eldeki verilere dayalı olarak yapılan çalışmalar sonucu kamu sektöründeki araştırma - geliştirme harcamalarının GSMH ya oranının 1964 yılında binde 4.1 iken 1969 yılında binde 3,6, ya, 1970 yılında ise binde 3,5 e düştüğü görülmektedir,

1367. Üniversiteler ve diğer yüksek öğretim kurumlarındaki araştırmalar daha çok öğretim fonksiyonuna hizmet amacıyla yapılan temel araştırmalardır. Bu kesimdeki öğretim üyeleri zamanlarını çok küçük bir payını salt araştırma faaliyetlerine ayırabilmektedirler, Üniversitelerle sanayi ve kamu sektörü arasında yeterince işbirliği geliştirilememiş ve akademik kesimde yapılan araştırmaların çoğu uygulamaya aktarılamamıştır.

1368. Üniversiteler dışındaki kamu kuruluşlarında, kısıtlı olan araştırmacı insan gücü ve araştırma kaynakları yeterince kullanılmamakta, yapılan araştırmalar genellikle gerçek araştırma niteliğinden uzak bulunmaktadır. Devlet Planlama Teşkilâtınca, üniversiteler dışındaki kamu kuruluşlarının 1970 - 1971 yılları içinde yaptıkları ve yapmakta oldukları araştırmaları tespit amacı ile yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre; Araştırmaların yüzde 1 i temel, yüzde 2,2 si geliştirme, yüzde 6,7 si uygulamalı araştırma, ve yüzde 85 i araştırma ile ilgili dolaylı faaliyetlerdir ⁽¹⁴⁰⁾. Bakanlıklar ve bunlara bağlı kuruluşlar ve iktisadî Devlet Teşekküllerinde kurulmuş bulunan ve kuruluşların planlama ve araştırma faaliyetlerini yürütmekle görevli birimler fonksiyonlarını yerine getirecek yapıya kavuşturulamamış, çoğunda da bu birimler kurulamamıştır. Araştırmayı özendirerek ve yapılmasını sağlayacak sevk ve idare yöntemleri geliştirilmemiştir,

1369. İkinci Planda ekonomik gelişme ile ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin etkin bir şekilde düzenlenmesi ve en yeni teknolojik gelişmelerin izlenebilmesi amacıyla Devlet Planlama Teşkilâtı Bütçesi içinde kalkınma fonları ayrılması öngörülmüştür. 1968 yılında uygulanmaya başlanan bu faaliyet içinde 84 proje finanse edilebilmiştir.

1370. Yüksek nitelikli insan gücünün yurt dışına göçü konusu önemini korumaktadır. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde bu konuda önerelebilen tedbirler yeterince

⁽¹⁴⁰⁾ *Dolaylı bilimsel maliyetler ; Buluş veya yaratmayı amaçlamayan, teknik haber alma, bilgi toplama, eğitim ve öğretim, test ve standardizasyon çalışmaları gibi, bilimsel ve teknolojik çalışmalardır.*

uygulanamamıştır. Yüksek nitelikli eleman göçü sorunu ekonomik olduğu kadar sosyal nedenlere de dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler istatistiklerinden alınan bilgilere göre, çeşitli nedenlerle gelişmiş ülkelere her yıl ortalama 375 Türk bilim adamı ve yüksek nitelikli eleman göç etmektedir. (1962-1967 ortalaması). Göç eden elemanların yüzde 51,5 i tıp, yüzde 40 ı mühendislik, yüzde 5,5 i tabii bilimler ve yüzde 3,0 ü sosyal bilimler alanlarındadır.

2. ELEKTRONİK BİLGİ İŞLEM MAKİNALARI :

1371. Türkiye'de elektronik bilgi işlem makinaları kullanan kuruluşların sayısı son on yıl içinde giderek artmıştır. Bunların aayısı 1971 yılı sonunda çoğu küçük kapsamlı sistemler olmak üzere 78 e ulaşmıştır. 1970 yılı içinde Türkiye'deki her tür bilgi işlem makinası için işletme, kira giderleri ile kira ek ödemeleri için 33 milyon TL. sı döviz karşılığı olmak üzere 112 milyon 800 bin TL. ödenmiştir. Şimdiye kadar satın alınan makmalara ise 22 milyon 600 bin TL. sı döviz karşılığı olmak üzere 69 milyon 200 bin TL. ödenmiştir.

1372. Mevcut 78 sistemin kullanamayarak bos kalan kapasiteleri, vardiya kullanım esasına göre, yüzde 60,7 olarak tespit edilmiştir.

1373. Türkiye'nin bu konudaki teknik insangücü birikimi sayıca yetersizdir. Özellikle çözümleyici niteliği olan elemanların aayısı, eldeki donanımın gerektirdiği insangücünün çok altında bulunmaktadır. Bilgi işlem majkinal arının kullanımına ilişkin eğitim olanakları satıcı firmalar ve üniversite!erce sağlanmakta ancak, ibu eğitim daha çok programcılık düzeyinde kalmaktadır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ:

1. GENEL;

1374. Üçüncü Plan döneminde ve uzun dönemde ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin gerçekleşmesi yönündeki yatırım, istihdam ve üretim ile ilgili kararların ve uygulamaların bilimsel temellere ve araştırma sonuçlarına dayandırılması sağlanacaktır. Bu amaçla, bilimsel ve teknolojik araştırmalar ülkenin uzun ve kısa dönemli ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ve öncelikle sanayiin gereksinmelerine yönelmiş olarak karar verme mekanizmalarını etkileyecek biçimde kullanılacaktır.

1375. Araştırmaya ayrılan kaynakların kullanımında iktisadî kalkınma ve sosyal gelişmenin gereği olarak maliyeti düşük, verimi yüksek tutacak uygulamalı araştırmalara öncelik verilecektir. Bu konudaki önceliklerin seçiminde kalkınma ve sanayileşmenin temel tercihleri esas alınacaktır.

1376. Kısa dönemde bilimsel, teknik ve araştırıcı insangücünün, öncelikle transfer edilen teknolojiyi uygulayacak ve ülke şartlarına uyumunun sağlanması için gerekli uygulamalı araştırmaları yapacak nitelikte yetiştirilmesine önem verilecektir.

1377. Araştırma ortamının yaratılması için gerekli şartlar hazırlanacak, araştırma fikrinin yaygınlaştırılması ve bilimsel etkinliği özendirme amacıyla uygun bir yayın ve ödüllendirme sistemi geliştirilecek, var olanlar desteklenecektir.

1378. Araştırma, yapan kuruluşlar arasında ve bunlarla uygulama birimleri arasında karşılıklı bir ilişki sağlanarak, araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasına, sanayiye ve uygulamanın sorunlarının ise araştırmaya çevrelere duyurulmasına ağırlık verilecektir.

1379. Bilimsel ve teknolojik alanda dünyadaki gelişmeleri izlemek, bilim sınırlarını genişletmek ve bilim adamlarının en yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yerinde incelemelerini sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğine önem verilecektir.

2. ELEKTRONİK BİLGİ İŞLEM MAKİNALARI:

1380. Türkiye'de bulunan 74 küçük ve 4 orta büyüklükteki bilgi işlem sisteminin, etkin bir değerlendirme düzeni içinde ve makinaların kullanılma potansiyeli çerçevesinde, sayısının önemli ölçüde artacağı tahmin edilmektedir ⁽¹⁴¹⁾. Giderek çok sayıda ve küçük sistemlerin kurulması insan gücü, donanım yatırımları, bakım, onarım ve yazılı ürünler (Software) açısından gereksiz tekrarlara yol açabilecektir. Özellikle kamu kesiminde, benzer işlerin yapımında büyük merkezi bilgi işlem sistemlerinin dağıtık ve çok- sayıda küçük sistemlerin yerini alması gerekmektedir. Bu eğilimin gerçekleşmesi, yetmişmiş insan gücünün yoğun bir şekilde çalıştırılabilmesini, ikilemelerin önlenmesini ve sistem çözümü, eğitim ve geliştirme çalışmalarının merkezlerde örgütlenerek daha etkin bir hale getirilmesini sağlayacaktır.

1381. Elektronik bilgi işlem makinalarının kullanımının ekonomik gelişme amaç ve hedeflerine erişimde yönetime destek sağlayan bir araç düzeyine varması, verimli bir işletme biriminin gerçekleşmesine bağlıdır. Kuruluşların yönetimde ortaya çıkan çok yönlü sorunlara bütüncü bir yaklaşımla yönelmeleri ve örgüt yapısında gerekli yeniden düzenlemeleri gerçekleştirmeleri esastır.

1382. Elektronik bilgi işlem dalında çalışanların ve çalışacak olanların eğitiminin en kısa sürede belli bir düzey içinde ele alınması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmemesi halinde, yeterince eğitilmemiş ve hızla gelişen teknolojiyi izlemeyen personel sayısı 'hızla çoğalacak, kurulacak yeni ve büyük sistemlerden gereğince yararlanılması sağlanamayacaktır.

III. İLKELER VE TEDBİRLER :

1383. (1) Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ve bağlı kuruluşları kalkınma hedeflerine ve sanayiye ihtiyaçlarına dönük uygulamalı ve temel araştırmaların

⁽¹⁴¹⁾ Bir tahmine göre, 1980 yılında 100 küçük, 51 orta ve 5 büyük Elektronik Bilgi İşlem Sistemine ihtiyaç doğacaktır.

yapılmasına öncülük edecek, destekleyecek, Üniversiteler, diğer kamu kuruluşları ve özel kuruluşlarla karşılıklı, işbirliği içinde etken bir haberleşme ve ilişkiler düzen kuracaktır

(2) Tekrarların önlenmesi ve araştırma yönünden boşluk olan alanların belirlenmesi için üniversiteler diğer kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ve kendi ilgi alanlarına giren uzun süreli araştırma programlarını hazırlayacak ve bu programların Devlet Planlama Teşkilâtı ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumuna duyuracaklardır,

(3) Kamu kesimi, ve özel kesimde kuruluşların araştırma gereksinmelerini tespit etmek, araştırmaları yapmak ve uygulamaya aktarmakla görevli araştırma ve koordinasyon birimleri fonksiyonel bir biçimde kurulacak, kurulmuş olanlar geliştirilecek ve araştırma ortamının geliştirilmesi için çaba göstereceklerdir. Bu kuruluşlar arasındaki koordinasyon çeşitli yollarla Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunca sağlanacak, birimlerin kurulmasıyla ilgili sorunlara ve çalışmalara ışık tutacak yayım ve danışmanlık hizmetleri yine bu Kurumca yapılacaktır.

(4) İktisadî ve Sosyal bilimler alanında yapılan, araştırmaların koordinasyonu, bilgi akımının düzenlenmesi, haberleşmenin sağlanması ve tekrarların önlenmesi amacıyla Devlet Planlama Teşkilâtı koordinatörlük görevini yükümlenecek, üniversitelerin ilgili fakülte ve enstitüleri bu alanda Devlet Planlama Teşkilâtı ile ilişki kuracaklar ve yardımcı olacaklardır.

(5) Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin gerektirdiği araştırmaları ve bilimsel çalışmaları yapacak yüksek nitelikli bilimsel, teknik ve araştırmacı insan gücünün yetiştirilmesi için yurt içi ve yurt dışı lisans üstü öğretim imkânları iltiyaçlara uygun bir biçimde düzenlenecektir. Üniversitelerde, özellikle insan gücü açıklarının en fazla olduğu ve sanayiî gelişmesinde ön şart olan temel bilimler ve mühendisliğin bazı dallarında öğretim üyesi ve araştırmacı yetiştirmek amacıyla lisans üstü eğitimdeki mevcut kapasite ihtiyaçlar oranında artırılacak ve bu alana kaynak ayrılacaktır. Yurt dışı lisans üstü eğitim olanakları, öncelikle Üniversitelere öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla, yurt içinde eğitim olanağı bulunmayan veya sınırlı olan alanlarda kullanılacaktır. Yurt dışı eğitim olanaklarının dağıtımını merkezi bir örgütçe yapılacak, konuyla ilgili gerekli mevzuat değişiklikleri saklanacaktır.

(6) Yetişmiş yüksek nitelikli insan gücünün gelişmiş ülkelere göçü sorununa çözüm yolları getirmek amacıyla istihdam, ücret politikası, araştırma ortamı ve çalışma koşulları gibi temel politikalar arasında tutarlılık sağlanacaktır

(7) Eğitim sisteminde, araştırmacı düşüncüyü geliştirecek ve bilim alanındaki yeniliklerin tanıtılmasını ve öğretilmesini sağlayacak program düzenlemeleri yapılacaktır.

(8) Bilimsel ve teknik araştırmacıların sürekli olarak ve gerekirse yeni yollarla özendirilmesi ve hak ettikleri yerin ve önemin verilmesi gözetilecek, araştırmacılığı cazip kılacak bir araştırma ve çalışma ortamı sağlanacaktır.

(10) Arattırma ve geliştirmeye ayrılan kaynak ve İmkânların araştırılabilmesi ve yerinde kullanımının sağlanabilmesi için kuruluşlar kısa ve uzun dönemli gerçek arattırma ve geliştirme harcamalarını ve ihtiyaçlarını tespit edeceklerdir. Araştırma, geliştirme ve inceleme yapan 'bütün kamu kuruluşlarının bu alandaki çalışmaları için ayrılan ödeneklerin, bütçelerinde ayrı bir bölüm olarak gösterilmesini ve ayrılan ödeneğin gerçekten bu çabalara harcadığını denetlemeye olanak sağlayacak bir düzen geliştirilecektir.

(11) Bilimsel ve teknik bilgi birikimi, bilgi akımı ve bu hizmetlerin ihtiyaçlara uygun biçimde gelişmesini sağlamak amacıyla dokümantasyon hizmetleri ile araştırma ve ihtisas kitaplıkları geliştirilecektir. Millî Kütüphane ve TB TAK bu amaçla ortak tir envanter çalışması yapacak ve bir geliştirme programı hazırlayacaklardır.

(12) Teknoloji ve bilimsel araştırmalar alanında Avrupa işbirliği çalışmasına katılacaktır.

(13) Elektronik bilgi işlem makinalarının yurt dışında ithali, yenilenmesi, kullanılması ile ilgili değerlendirme, standardizasyon, eğitim ve 'koordinasyonlarının esaslarını tespit edecek ve yürütecek örgüt bir yıl içinde kurulacaktır. Bu örgüt kuruluncaya kadar Devlet Planlama Teşkilâtı kurduğu bugünkü sistemi devam ettirecektir.

(14) Çok sayıda küçük sistemler yerine, benzer işleri merkezi olarak yapabilecek yetenekli büyük sistemler ithal edilecektir.

(15) Kuruluşlar elektronik bilgi işlem sistemlerini tam verimlilikle kullanabilmek için bünyelerinde gerekli örgütsel ve idari yeniden düzenlemeleri yapacaklardır.

(16) Elektronik bilgi işlem sistemleri için gerekli personelin eğitimine üniversitelerde, firmalarda ve işbaşında olmak üzere önem verilecek ve eğitim programları desteklenecektir. Eğitim, yem personelin yetiştirilmesi yanında mevcudunda yeterli düzeye çıkarılmasını sağlayacak biçimde olacaktır.

TEKNİK YARDIM VE ULUSLARARASI BİLİMSEL İŞBİRLİĞİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1384. Planlı dönemde teknik yardım olanaklarından yararlanma oranının artırılması amacıyla Devlet Planlama Teşkilâtı, kamu ve özel kuruluşların görev, sorumluluk ve işbirliğini belirleyen bir düzenin kurulmasına Birinci Plan döneminde başlamış ve bunu İkinci Plan döneminde geniş ölçüde gerçekleştirmiştir. Bu düzen gereğince, kamu ve özel kuruluşların teknik yardım ihtiyaçlarının derlenmesi, değerlendirilmesi, yardımın nicelik ve nitelik yönünden ihtiyaçlarını karşılar bir düzeyde olması, Kalkınma Planının uzun ve kısa süreli hedeflerine uyumlu olarak programlanması ve koordinasyonu Devlet Planlama Teşkilâtınca yerini getirilmektedir. Yardımın sağlanması ve kullanılması gibi uygulamayla ilgili işlemlerde Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarınca yürütülmektedir.

1385. Planlı dönemde, teknik yardım ve uluslararası teknik işbirliği çalışmaları genel anlamda plan ve program amaç ve hedefleri çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmış ve yılda ortalama 20 milyon dolar tutarında olanaik sağlamıştır. Ancak, uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar ve kuruluşların teknik yardım kaynaklarıyla kurdukları bakımsız ilişkiler nedeni ile uluslararası teknik yardım alanında gereken ölçüde etken olunamamıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1386. Bilimsel ve teknolojik gelişme, sanayileşmenin temel unsuru olarak benimsenmektedir. Bu durumda, bilgi ve teknoloji transferinde teknik yardım ve uluslararası bilimsel işbirliği çalışmaları yararlı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Teknik yardım ve uluslararası bilimsel işbirliği çalışmalarının bilgi ve teknoloji transferi ile yakından bağlantılı olması esastır.

1387. Teknik yardım olanaklarının, gerek teknoloji transferi gerekse üretime dolaylı ve dolaysız etkili insangücü niteliğinin yükseltilmesi ile ekonomiye olan katkısını arttırmak ve ülkenin teknik yardımdan etken biçimde yararlanmasını sınırlayan yapısal ve kurumsal aksaklıkların giderilmesi önem kazanmaktadır.

III. İLKELER VE TEDBİRLER :

1388. (1) Teknik yardımdan, teknik yardım desteğine ihtiyaç duyulan ekonomik ve sosyal alanların bu ihtiyacını ortadan kaldırılacak biçimde yararlanılması esas olacaktır.

(2) Teknik yardım, kültürel anlaşmalar ve diğer düzenlemeler çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan teknik yardım olanakları, fonları ve uluslararası bilimsel işbirliği çalışmalarının sektörel dağılımının ilkeleri plan ve yıllık program hedef ve öncelikleri ışığında Devlet Planlama Teşkilâtınca belirlenecek ve endüstriyel üretim ile doğrudan ilgili alanların desteklenmesine yöneltilecektir.

(3) Teknik yardım olanaklarının kullanılmasında, somut amaç ve sonuçlara yönelen kendi içinde bir bütün olan proje ve programlar esas alınacak, kişisel programlar desteklenmeyecektir.

(4) Teknik yardım programı ve projelerinden en çok yararın elde edilmesi için, teknik yardım olanaklarından yararlanan kamu ve özel kuruluşların, uygulamada gerekli olan bütçe tahsisatı, araç, gereç, eş uzman ve nitelikli bura adaylarını zamanında sağlamaları, teknik yardım, program ve projelerinin uygulanmasında esas olacaktır.

(5) Teknik yardım programlarından tam yararı sağlamak amacıyla, halen faaliyet gösteren Devlet Lisan Kursu, Devlet Yabancı Dil Eğitim Merkezi haline dönüştürülerek, kamu kuruluşları personelinin yabancı dil bilgisi ihtiyaçlarını karşılar biçimde geliştirilecektir.

(6) Teknik işbirliğini öngören proje ve program önerileri, kuruluşlarca Devlet Planlama Teşkilâtına iletilecek, projelerin sektörel önceliği, plan ve programların uzun ve kısa vadeli hedeflerine, makro tercihlerine uygunluğu Devlet Planlama Teşkilâtınca saptanacaktır. Bu düzen dışındaki teknik yardım uygulamalarından kaçınılacak, kuruluşların teknik yardım kaynakları ile doğrudan ilişkileri önlenecektir.

(7) Kamu ve özel sektör kuruluşları teknik yardım kaynaklarından en iyi biçimde yararlanmak için araştırma, uzmanlık hizmetleri, eğitim ve malzeme ihtiyaçlarının yerli kaynaklarca karşılanamayacak kısmını belirten kısa ve uzun vadeli taslak program ve projeler hazırlayacaklardır. Eğitim programlarından yararlanan elemanların eğitimi, eğitim süresince değerlendirilecek ve izlenecek, eğitim gören personelden gerekli yararın sağlanması gözetilecektir.

İ N S A N G Ü C Ü

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1. SAYISAL GELİŞMELER :

1389. Planlı dönemde öngörülen mal ve hizmet üretim artışlarının gerektirdiği sayıda ve nitelikteki insangücüiniin yetiştirilmesi için belirlenen hedeflere dengeli bir biçimde ulaşılamamış, ekonomide bir yandan belirli sektörlerde yetişmiş insangücü sıkıntısı çekilirken öte yandan insangücünün bölgelerarası dağılımı ve yerinde kullanımındaki sorunlar tümüyle çözülememiştir.

1390. Yüksek nitelikli insangücü kaynaklarının arttırılmasında, ekonominin yapısı ve bu yapının oluşturduğu talep gözönünde tutularak, transfer edilen teknolojiyi uygulayacak nitelikteki kişilerin yetiştirilmesi gerekirken, yetiştirilenler genellikle teorik düzeyde kalmışlardır.

1391. Orta nitelikli insangücü ihtiyarlarının karşılanmasında, örgün eğitim kurumları önem kazanmış, yaygın eğitim yoluyla yetenekli işgücü sağlanmasında sistemli bir çaba gösterilememiştir.

(1) TEKNİK İNSANGÜCÜ :

1392. Tablo 534 âe görüleceği gibi 1960 yılında 15,5 bin olan mühendis sayısı 1965 yılında 17,7 bine ve 1970 yılında da 31,4 bine yükselmiştir. Buna göre mühendis sayısı 1965 yılında 1960 yılına oranla yüzde 13,5 ve 1970 yılında ise 1965 yılına oranla yüzde 77,4 artmıştır.

1393. Teknisyen sayısı 1960 yılında 27,1 bin ve 1965 yılında 37,4 bin iken 1970 yılında 54,8 bin olmuş, 1960-1965 yılları arasında yüzde 38,0 oranında ve 1965 - 1970 yılları arasında yüzde 46,5 oranında artış göstermiştir,

1394. Tarımla ilgili nitelikli insangücü sayısında da 1960 -1970 döneminde önemli artışlar tespit edilmiştir.

1395. 1950 yılında 998,9 bin olan yetişkin işçi sayısı, 1965 yılında 1 235,4 bine ve 1970 yılında 1 235,1 bine yükselmiştir.

(2) SAĞLIK ALANINDAKİ İNSANGÜCÜ :

1396. Sağlık alanındaki insangücünün 1962-1971 yılları arasındaki sayısal gelişimi Tablo 535 de verilmektedir ⁽¹⁴²⁾.

⁽¹⁴²⁾ Genel nüfus sayımları ile S. S. Y. Bakanlığınca, yayınlanan İstatistiklerde sağlık alanındaki insangücü sayılan farklılık göstermektedir. Çalışmalarda Sağlık ve Sosyal Yardım, Bakanlığının verileri esas alınmıştır.

TABLO : 534 — Teknik İnsangücünün Sayısal Gelişimi (a)
(1960, 1965, 1970)

Meslek Grupları	1960	1965	1970 (b)
	(1)	(2)	(3)
MÜHENDİSLER	15 461	17 692	31 401
İnşaat mühendisi ve mimar	4 168	5 552	12 469
Makina mühendisi	1 866	2 550	5 101
Elektrik ve elektronik mühendisi	907	1 415	2 494
Maden, izabe mühendisi	660	773	1 474
Kimya mühendisi	984	914	3 174
Harita mühendisi, topograf, kartograf	1 023	1 386	2 721
Diğer mühendisler	5 853	5 102	3 968
TEKNİSYENLER	27 050	37 417	54 753
İnşaat teknisyeni	6 336	5 505	8 102
Makina teknisyeni, montörler	4 263	4 179	9 522
Elektrik ve elektronik teknisyeni	3 205	4 904	6 348
Maden ve izabe teknisyeni	205	316	794
Teknik ressam v.b.	1 925	5 572	8 502
Kimya teknisyeni	106	315	907
Laborant vs eczacı kalfası	5 373	7 382	11 223
Diğer teknisyenler	5 643	9 244	9 295
TARIMLA İLGİLİ ELEMANLAR	5 555	8 057	17 923
Ziraat mühendisi	1 501	3 034	—
Orman mühendisi	922	1 539	10 316
Veteriner	1 308	1 574	1 927
Tarım teknisyeni ve biyolog	1 376	1 964	—
Orman teknisyeni	88	444	5 567
Hayvan sağlık memuru	246	345	113
Diğer	21	57	—
YETİŞKİN İŞÇİLER (Sanatkârlar)	998 902	1 235 301	1 831 110
İzabe, hadde ve dökümcüler	13 759	19 379	30 948
Makina alet ve madeni eşya ile ilgili elemanlar	182 874	235 981	291 231
Elektrik ile ilgili elemanlar	24 924	39 393	59 184
İnşaat ile ilgili elemanlar	100 983	119 755	407 752
Diğer yetişkin işçiler	676 362	820 883	1 041 905

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü.

(a) İnsangücü sayılarının sayım yılları itibarıyla gösterdiği beklenmedik farklılıklar, önemli ölçüde tarif ve tasnif farklılıklarından anlaşılmaktadır.

(b) 1970 yılına ait veriler 1970 Genel Nüfus Sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarından alınmıştır. Kesin sayım sonuçları elde edildiğinde bu yıla ait veriler değiştirilecektir.

TABLO : 535 — Sağlık Alanındaki İnsangücünün Sayısal Gelinimi
(1962 -1987-1971)

	(Bin kişi)		
	1962	1967	1971
	(1)	(2)	(3)
Doktorlar	9.0	11.9	15.8
Dış doktoru	1.6	2.2	3.2
Eczacı	1,5	2.2	3.0
Hemşiret Hemşire yardımcısı	1,6	6.2	8.8
Sağlık memuru	3.4	5.9	9,9
Ebe	3.7	5,6	11,3

Kaynak : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

1397. Doktor sayısı 1962 yılında 9 binden 1967 yılında 11,9 bine ve 1971 yılında da 15.8 bine yükselerek 1962-1971 yılları arasında yüzde 75.5 oranında artış göstermiştir.

1398. 1962 yılında 8.7 bin olan yardımcı sağlık elemanları sayısı, 1971 yılında 30 bine yükselerek bu dönemde yüzde 244 oranında artış göstermiştir.

(3) *SEVK VE İDARECİLER.*:

1399. Nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de 1960 yılında 136 bin ve 1965 yılında da 100 bin sevk ve idareci bulunmaktadır. 1970 yılı için sevk ve idareci sayısının 160 bin dolaylarında olduğu tahmin edilmiştir ⁽¹⁴²⁾.

(4) *ÖĞRETMENLER.*:

1400. İnsangücünün yetiştirilmesinde en önemli unsur, öğretmenlerin sayı ve nitelik açısından yeterli bir düzeyde bulunmasıdır. İlköğretimde öğretmen sayısı 1960-1961 ders yılında 61.2 binden, 1970-1971 ders yılında 134.6 bine yükselerek yüzde 120 oranında artış göstermiştir. (Tablo 536).

1401. Genel orta öğretimle 1960-1961 ders yılında 7.5 bin olan öğretmen sayısı 1970-1971 ders yılında 20.5 bine, mesleki ve teknik orta öğretimde toplam öğretmen sayısı 1960-1961 ders yılında 5.1 binden 1970-1971 ders yılında 10.9 bine yükselmiştir.

1402. Üniversite ve yüksek okullarda Öğretim Üyesi sayısı 1960-1961 ders yılında 4.1 binden, 1970-1971 ders yılında 8.5 bine yükselmiş ve bu dönemde yüzde 107 oranında artış göstermiştir.

TABLO : 536 — Eğitim Kademelerine Göre öğretmen Sayısı

	1960-1961 Ders yılı	1966-1967 Ders yılı	1970-1971 Ders yılı
	(1)	(2)	(3)
İlköğretim	61 230	95 417	134 624
Ortaöğretim (Genel)	7 469	13 876	20 459
Ortaöğretim (Meslekî+Teknik)	5 123	8 688	10 805
Üniversite+ Yüksek okul	4 071	5 517	8 499

Kaynak ; Milli Eğitim Bakanlığı

⁽¹⁴²⁾ Sayım yularında beliren farklılık, sevk ve idareci tanımında yapılan değişiklikten ileri gelmektedir.

2. İNSANGÜCÜ SORUNLARI :

(1) NİCELİK VE NİTELİK SORUNLARI:

1403. Türkiye'de bazı dallarda önemli sayıda işgücü fazlası bulunmasına karşılık ekonomide üretimin her kademesindeki vetenekli işgücü ihtiyaçları sayısal olarak bütünüyle karşılayamamaktadır ⁽¹⁴³⁾.

1404. Sayım yıllarına göre işgücünün eğitim yapısı incelendiğinde toplam çalışanlara oranla genellikle eğitim görmüş işgücünün yetersiz sayıda kaldığı görülmektedir (Tablo 537). Bunun başlıca nedeni yaygın ve örgün eğitim sisteminin ekonominin İnsangücü ihtiyaçları karşısında esnek bir yapıya kavuşturulamamış olmasıdır.

TABLO : 537 — İşgücünün Eğitim Yapısı (15-64) (1960, 1965, 1970)

Mezun olunan eğitim kademesi	1960		1965		1970	
	Sayı (Bin)	Yüzde	Sayı (Bin)	Yüzde	Sayı (Bin)	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Üniversite ve yüksek okul	99,4	0,8	146,5	1,1	230,9	1,7
Meslek okulu	127,6	1,0	193,2	1,5	816,1	2,3
Lise	100,7	0,8	135,4	1,0	216,4	1,6
Ortaokul	255,9	2,1	297,5	2,3	435,5	3,2
İlkokul	2 829,8	23,0	3 724,6	28,6	4 933,7	36,1
Oğur yazar olup da bir okuldan mezun olmayan ve derecesi tayin edilemeyen			1 684,5	12,9	1 372,2	10,0
Okuma yazma bilmeyen	8 872,9 (a)	72,3	6 824,9	52,6	6 170,1	40,1
TOPLAM	12 286,3	100,0	13 006,6	100,0	13 674,4	100,0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) 1960 için bu ayrımı yapmak mümkün olamamaktadır.

1405. Yüksek nitelikli teknik insangücüne Planlı dönemde sağlanan sayısal artışlarla 1972 de mimarlık, inşaat, kınıva tarım orman mühendisliği ve veterinerlik dallarında ekonominin insangücü ihtiyaçları aşılmış diğer mühendislik dallarında ise ihtiyacın altında kalınmıştır. Mimar, inşaat ve kimya mühendisliği dallarındaki insangücünün ekonominin ihtiyaçlarını aşmasının başta gelen nedeni İkinci Beş Yıllık Plan döneminin son yıllarında özel yüksek okulların artan sayılarda mezun vermeleridir.

1406. Planlı dönemde yüksek öğrenim gören nitelikli teknik insangücü kaynakları artırılırken, ekonomi için aynı derecede önem taşıyan orta nitelikli teknik insangücü kaynaklarının arttırılmasına uygulamada gereken ağırlık verilememiş, teknisyen ve yetişkin işçi sayıları ekonominin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmış, yüksek nitelikli

⁽¹⁴³⁾ 1972 yılında Türkiye'de tarım ve tarım dışı kesimlere 1,6 milyon işgücü fazlası bulunduğu hesaplanmıştır

İnsangücü ile teknisyen ve yetişkin işçiler arasındaki denge kurulamamıştır.

1407. Genel orta öğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının 1964-1965 ders yılında 44 den, 1970-1971 yılında 50 ye, mesleki ve teknik eğitimde aynı göstergenin 3 den 15 e yükselmesi, orta öğretimde öğretmen sayısının, öğrenci sayısı artışı karşısında yetersiz olduğunu göstermektedir.

1408. 1970-1971 dera yılında üniversitelerde öğretim üyelerinin yüzde 29.6 sı profesör ve doçent, yüzde 53.6 sı asistan ve yüzde 16.8 i de öğretim görevlisi, okutman ve uzmandan oluşmaktadır. Buna göre üniversitede ortalama olarak 51 öğrenciye 1 profesör veya doçent düşmektedir. Öğretim üyelerinin sayıca yetersiz kalmasına doktor asistanlara eğitim görevi yüklenmemesinin önemli payı bulunmaktadır.

1409. Yüksek öğretimde bilimsel ve teknik araştırmalara gereken ağırlığın verilememesi ve araştırma olanaklarının oldukça sınırlı olması, gerek duyulan bilgi ve beceri düzeyindeki insangücünün sağlanamaması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum genellikle ithal edilen ileri teknolojinin ülke şartlarına uydurulanılaması ve yerli teknoloji üretimine geçilememesine yol açmaktadır.

1410. Mühendis başına düşen teknisyen ve yetişkin işçi sayısının düşük oluşu, bir yandan mühendisleri daha alt nitelikteki işleri yapmaya zorlamakta, öte yandan insangücünün yerinde kullanılmaması üretimde hedef alman artışları olumsuz yönde etkilemektedir ⁽¹⁴⁴⁾. Bunun yanı sıra genellikle mühendis başına düşen teknisyen sayılan giderek düşmektedir (Tablo 538).

TABLO : 538 — Mühendis Başına Düşen Teknisyen Sayılar.

	1960	1965	1970
İnşaat Teknisyeni/Mimar + İnşaat Mühendisi	1,5	1,0	0,7
Makine Teknisyeni/Makine Mühendisi	2,3	1,6	1,9
Elektrik Teknisyeni/Elektrik Mühendisi	3,5	3,5	2,5
Maden Teknisyeni/Maden Mühendisi	0,3	0,4	0,5
Kimya Tek. Laborant/Kimya Mühendisi	5,3	5,8	4,7
Orman ve Tarım Teknisyeni/Orman ve Tanm Müh.	0,6	0,5	0,5

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı.

1411. Planlı dönemde doktor başına düşen yardımcı sağlık elemanı sayısında artışlar olmasına rağmen, varılan düzeyin yetersiz oluşu nedeniyle doktorlar daha alt nitelikteki hizmetleri yapmaya zorlanmakta ve böylece kendilerinden beklenen hizmetin verimi düşmektedir (Tablo 539).

⁽¹⁴⁴⁾ D. P. T. - Sosyal Planlama Dairesi, İnsangücü Raporu Eylül 1969

TABLO : 539 — Sağlık Alanında Doktor Başına Yardımcı Sağlık Personeli Oranları (1962 - 1967, 1971)

Doktor başına	1962	1967	1971
	(1)	(2)	(3)
Hemsire	0,17	0,52	0,55
Ebe	0,41	0,47	0,71
Sağlık memuru	0,37	0,49	0,63

Kaynak : Sağlık ve Boşal Yardım Bakanlığı

1412. Sevk ve idarecilerin sayısal yönden yeterliliğine karşılık nitelik açısından yetersizliği önemli bir sorundur. İkinci Plan döneminde madencilik, imalât, enerji, ulaştırma, bankacılık ve sigortacılık sektörlerini kapsayan araştırma bulgularına göre bu sektörlerdeki sevk ve idareciler alışlagelmiş metotlarla çalışmakta, bugünün sevk ve idareciliğinin gereği olan modern teknik ve metotlara gereken önemi verememektedirler. Sevk ve idarecilerin bugünkü nitelik düzeyi ve asgari bir eğitim düzeyine kavuşturulmamış olmaları bu kişilerin üretime olan katkıların önemli ölçüde sınırlamaktadır⁽¹⁴⁵⁾.

Tablo 540 da özel ve kamu kesiminde çalışan sevk ve idarecilerin eğitim durumları gösterilmiştir.

TABLO : 540 — Sevk ve İdarecilerin Eğitim, Durumları (1968)
(Yüzde)

Eğitim kademesi	Kamu	Özel
	(1)	(2)
İlk	3,8	5,7
Orta	9,8	13,8
Lise	23,2	32,9
Teknik okul	1,1	0,7
Üniversite	46,1	34,9
Belirsiz	16,0	9,0
TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(2) İNSANGÜCÜNÜN YÖRESEL VE SEKTÖRLERARASI DAĞILIMI SORUNU:

1413. Sanayileşmeye bağlı olarak artan hizmet ihtiyaçları her nitelikteki insangücünün hizmetler sektöründe gereksiz yığılmasına yol açmaktadır. Mühendislerin yüzde 45.9 unun, fizik ve kimya ile ilgili elemanların yüzde 74.1 inin ve teknisyenlerin de yüzde 45.5 inin hizmetler sektöründe yığılması sektörlerarası insangücü dağılımının ortaya çıkardığı sorunu göstermektedir (Tablo 541).

⁽¹⁴⁵⁾ DPT - SPD, «Sevk ve İdareciler Araştırması» 1969. Bu araştırmaya göre, sevk ve idarecilerin yüzde 1.1 i, sevk ve idarecilikle ilgili eğitim görmüş kişilerdir.

*TABLO : 541 — İnsangücünün Sektörlerarası Dağılımı (1965)
(Yüzde)*

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mühendisler	0,8	23,3	30,0	45,9	100,0
Tarımla ilgili elemanlar	22,2	5,1	5,7	67,0	100,0
Kimya ve fizik ile ilgili meslekler	0,5	22,4	3,0	74,1	100,0
Teknisyenler	0,6	25,3	28,6	15,5	100,0
Yetişkin işçiler (Sanatkârlar) ¹	10,2	81,9	14,1	3,8	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1414. Öte yandan, insangücünün bölgelerarası dağılımındaki dengesizlikler, özellikle sağlık alanındaki insangücünde ve öğretmenlerde belirgindir. 1970 yılında toplam ülke nüfusunun yüzde 17,2 sinin yaşadığı İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde toplam tıp doktorlarının yüzde 65,8 i ve toplam yardımcı sağlık elemanlarının, yüzde 34,1 i çalışmaktadır. Buna karşılık toplam nüfusun yüzde 6,9 unun yaşadığı 11 Doğu ve Güneydoğu ilinde sosyalizasyon hizmetlerine rağmen toplam doktorların yüzde 2,2 si çalışmaktadır.

1415. Öğretmenlerin iller arasındaki dağılımında durum çeşitli eğitim kademelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları ile belirlenmektedir. İlköğretimde 1970-1971 ders yılında Artvin, Bilecik, Çanakkale ve Edirne illerinde bu gösterge 30 iken, Sivas'da 43, Gaziantep ve Adıyaman'da 15 ve Ordu'da 47 dir. Genel orta öğretimde 1971-1972 ders yılında aynı göstergenin Hakkâri'de 25, Çanakkale'de 30, Aydın'da 37, İzmir ve Kocaelin'de 39 iken, Elazığ'da 70, Rize'de 72, Malatya ve Yozgat'da 74, Muş'da 86 ve Burdur'da 95 oluşu öğretmenlerin yurt düzeyinde dağılımında önemli flengesizlikler bulunduğunu göstermektedir.

(3) YURT DIŞINA NİTELİKLİ İNSANGÜCÜ AKIMI:

1415. Yetersiz ve dengesiz çalıştırma, ücret, sosyal statü, bilim ve teknoloji politika uygulamalarının olumsuz etkisi sonucu, yüksek masrafla yetiştirilen insangücü yurt dışında çalınma olanakları aramakta ve «beyin göçü» aorunu giderek önem kazanmaktadır. Yıllardır süren bu göç sonunda, bugünkü nitelikli insangücü mevcudunun yaklaşık olarak onda birinin yurt dışında bulunduğu tahmin edilmektedir ⁽¹⁴⁶⁾.

1417. Yüksek nitelikli insangücü göçü yanı sıra, Planlı dönemin son yıllarında yurt dışına giden işgücünde nitelikli insangücü oranının yükselmesi, 1965-1970 döneminde 90 bin dolayında yetigkin işçinin yurt dışına çıkışına bağlı olarak bu tür insangücü ihtiyaçlarını yüzde 26 oranında arttırmıştır.

⁽¹⁴⁶⁾ Birinci kesim. İkinci bölüm, Sayfa-83

(4) İNSANGÜCÜ ARZI İLB İLGİLİ SORUNLAR :

1418. İnsangücünün yetiştirilmesinde başlıca sorunlar eğitime ayrılan kaynakların yetersizliği, teknik, meslekî ve yerel eğitim arasında yatırımların dengesiz dağılımı, eğitimi yatırımlarında olgunlaşma süresinin uzunluğu ve eğitim sisteminin ekonominin gelişmesine uyumunun, sınırlı oluşudur.

1419. Yüksek öğretimde yaratılan kapasite artışları; maliyetleri düşük olduğu için kapasite yaratılması kolay olan sosyal bilimler ve benzeri meslek dallarına yönlendirilmiş, çok sayıda kişinin ekonominin talep ettiği dallarda eğitim görme isteğine karşılık fen ve mühendislik dallarında kapasite yaratılması yüksek maliyet ve uzun süreyi gerektirdiğinden, teknik insangücü arzında yeterli artışlar sağlanamamıştır.

1420. Teknisyenlerde üst eğitime geçiş tercihinin ağırlık kazanması ve bu kişilerin meslekleri dışındaki alanlarda çalışmak istemeleri işgücüne katılma oranının ortalama yüzde 35'e düşmesine yol açmakta ve böylece ekonominin talep ettiği teknisyen arzı sınırlı kılmaktadır ⁽¹⁴⁷⁾ .

1421. Ekonominin talebine karşı esnek ve maliyeti düşük olan yaygın eğitim olanaklarının, insangücü ihtiyaçlarını karşılamada yeterli bir düzeyde kullanılmaması sevk ve idareciler, teknisyenler ve yetişkin işçilerin arzında ortaya çıkan sayısal açık ve nitelik sorunu yönünden önemli bir eksikliklerdir.

(5) ÜCRET SORUNU :

1422. İnsangücü alanında beliren sorunların başlıca nedenlerinden biri, uygulanan yetersiz ve dengesiz ücret ve istihdam politikası olmaktadır. Kamu ve özel kesim arasında varolan Ücret farkı daha da açılmış ve bu durum, bir yandan kamu kesiminde teknik insangücü kaybına yol açarken, öte yandan özel kesimde sektörlerarası ücret farklılaşması ise nitelikli insangücünün yurt dışına göçünü hızlandırmıştır. Bunun bir başka etkisi de yöresel ve sektörlerarası insangücü dağılımında ve insangücünün yerinde kullanılmamasında görülmektedir.

(S) TALEP -İHTİYAÇ FARKLILAŞMASI :

1423. Özellikle, teknik insangücüne özel kesim talebinin içinde bulunduğu teknolojik şartların gerektirdiği standarttan düşük olması nitelikli insangücünde işsizlik, yerinde kullanılmama ve dışarıya insangücü akımı sorununu doğurmaktadır. Örnek olarak bir işletmede, bir mühendisin yapması gereken işi teknisyence yapılmakta, çok sayıda insangücü kullanımı 'gereken üretim birimlerinde maliyet düşürme amacıyla az sayıda insangücü kullanılmakta ve böylece, işverence talep edilen insangücü, gerçek insangücü ihtiyacının sayı ve nitelik olarak altında kalmaktadır. Bu durum genellikle üretim kalitesinin düşüklüğüne ve dış pazarlarda rekabet olanaklarının sınırlı olmasına yol açmaktadır.

⁽¹⁴⁷⁾ Teknisyen okulu mezunlarının yılda ortalama yüzde 55 i eğitim kurumlarına devam etmektedir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1424. Önümüzdeki plan dönemlerinde insangücü politikası eğitim, sanayileşme ve istihdam politikalarıyla olan sıkı ilişkileri gözönünde tutularak birlikte ele alınacak, çeşitli nitelikteki insangücünün ekonominin ihtiyacını karşılayabilecek bir biçimde sağlanması hedef olacaktır.

1425. Öte yandan uzun dönemde sanayinin yapısında yer alacak değişmelerin yaratacağı insangücü ihtiyaçları da nitelik açısından farklılık taşıyacak ve bir yandan teknoloji uygulayan ve ülke şartlarına uyumunu sağlayan öte yandan uzun dönemde yerli teknolojiyi üreten insangücünün yetiştirilmesini gerektirecektir.

1426. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye'nin ortaklık şartlarını hazırlayan katma protokol hükümlerine göre, 1983 yılında Türkiye insangücü hareketi serbestliği ilkesinden etkilenecektir. Buna göre Türkiye'nin uzun dönemli insangücü hedeflerinin bu olguyu yansıtacak biçimde tespit edilmesi gerekmektedir. Topluluğun endüstrileşmiş ülkelerinde yıllardır süren gelen düşük nüfus artış hızı, üretim artışının gerektirdiği insangücü ihtiyaçların karşılayamamakta, topluluğun bazı ülkelerinde otomasyon eğilimine rağmen belirli iş kollarında nitelikli insangücü sıkıntısı çekilmekte ve dışarıdan insangülcü talep edilmektedir. Bu durum Türkiye'de nitelikli insangücünün yurt dışına gitme imkanlarını artıracak ekonominin nitelikli insangücü ihtiyaçlarında açıkların büyümesine ve insangücünde sayısal hedeflere varılmasında darboğazlarla karşılaşılmasına yol açabilecektir.

*TABLO : 542 — İnsangücünün Sektörlerarası Dağılımı (1995)
(Yüzde)*

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mühendisler	1,0	49,1	15,1	34,8	100,0
Tarımla ilgili elemanlar	68,0	6,0	0,3	25,7	100,0
Fizik ve kimya ile ilgili meslekler	3,9	50,0	1,0	45,1	100,0
Teknisyenler	0,9	48,0	15,9	35,2	100,0
Yetişkin işçiler (Sanatkâr)	0,5	77,6	19,1	2,8	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

1427. Uzun dönemde ulaşılabilecek sanayileşme yapısı ile insangücünün sektörel dağılımı arasında uyum sağlamak gerçekleştirilmesi zorunlu şartlardan biridir. Tablo 542'de 1996 yılında ekonominin alacağı yapı gözönünde tutularak, sektörler arası insangücü istihdamını tutarlı kılacak insangücü dağılımı verilmiştir.

1428. Ekonomik sektörlerde öngörülen üretim artışlarının gerektirdiği yüksek nitelikli insangücü ihtiyaçlarının önümüzdeki plan dönemi sonuna kadar tümüyle karşılanabilmesi imkânları, eğitim sektörüne ayrılacak kaynaklar ve eğitim yatırımlarında olgunlaşma süresinin plan dönemini aşması nedeniyle sınırlıdır. Bu nedenle insangücü açıklarının kapatılması ve ekonomik büyüme ile insangücü arasındaki dengenin sağlanması ancak Beşinci Plan dönemi sonunda gerçekleşebilecektir. Bu nedenle ara dönemde insangücü ihtiyaçları meslekî ve teknik

Yaygın eğitim yoluyla sağlanacak, ileriki dönemlerde de yaygın eğitim insan gücü ihtiyaçlarını karşılamada etkili bir araç olarak kullanılacaktır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1429. Tablo 543'de sosyo - ekonomik gelişmişlik açısından farklı düzeyde bulunan 14 ülkede toplam çalışan nüfusa göre meslekî ve teknik insan gücünün oranı verilmiştir ⁽¹⁴⁸⁾.

TABLO : 543 — Çalışan Nüfus İçerisinde Mesleki ve Teknik İnsangücü Oranı (a)

Ülkeler	Faal nüfus	Meslekî ve teknik	Mesleki ve teknik
	(Bin kişi)	insangücü (Bin kişi)	nsangücünün faal nüfusa oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)
Belçika	3 375	281	6,3
Kanada	6 472	627	9,7
Danimarka	2 094	158	7,5
Fransa	18 955	1 882	3,9
Almanya	26 527	2 087	7,7
İngiltere	23 100	1 994	6,6
Yunanistan	3 663	158	4,2
Japonya	43 890	2 137	4,9
Hollanda	4 168	380	0,1
Norveç	1 406	113	6,0
Portekiz	3 316	92	2,8
İsveç	3 244	374	11,5
Yugoslavya	1 256	362	28,9
TÜRKİYE (1960)	11 999	205	1,7
TÜRKİYE (1965)	13 590	289	2,1

Kaynak : OECD, 1969 İstatistikleri.

(a) Türkiye dışındaki ülkelere ait veriler 1960-1965 yıllarını kapsamaktadır.

1430. 1971 yılında Türkiye'de doktor başına ortalama 2,3 bin kişi, diş doktoru başına 11,3 bin kişi, eczacı başına 12,1 bin kişi düşmektedir. Tablo 544'de görüldüğü gibi 10 Avrupa ülkesinde, doktor başına düşen nüfus 580-1 190, diş doktoru başına düşen nüfus 1 240-10 210 ve eczacı başına düşen nüfus 2 260 - 5 710 arasında değişmektedir. Buna karşılık doktor başına ebe oranı bütün ülkeler içinde en yüksek değerini Türkiye'de bulmaktadır.

1431. Tablo 545'de çeşitli ülkelerde eğitim kademelerine göre öğretmen başına düşen öğrenci sayıları verilmiştir. Orta ve yüksek öğretimde bu göstergenin en yüksek olduğu ülke Yunanistan'dır. Ancak, diğer ülkelere bakıldığında Türkiye'de ilk ve orta öğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının bu ülkelere oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

⁽¹⁴⁸⁾ *Mesleki-Teknik v.b. çalışanlar deyimi OECD yayınlarında geçen «Professional Technical and Related Workers» deyimi ile eşanlamda kullanılmıştır.*

TABLO : 543 - On Avrupa Ülkesinde Sağlık Alanındaki İnsangücü. (1968-1969)

Ülkeler	Doktor sayısı	Doktor başına nüfus	Diş doktoru sayısı	Diş doktoru başına nüfus	Eczacı sayısı	Eczacı başına nüfus	Doktor başına hemşire sayısı	Doktor başına ebe sayısı
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Fransa	65 600	770	20 000	2 500	16 600	3 030	2,7	0,13
B. Almajıya	100 525	580	31 227	1 880	21 680	2 700	1,6	0,07
Yunanistan	13 711	640	3 935	2 240	—	—	0,6	0,24
Norveç	5 175	740	3 083	1 240	1 299	2 960	2,8	0,15
Polonya	47 401	690	13 098	2 480	11 841	2 705	2,1	0,25
İspanya	42 460	770	3 226	10 210	14 552	2 260	0,4	0,10
İsveç	9 840	800	6 300	1 260	2 710	2 940	3,5	0,19
İngiltere	56 500	860	12 500	4 440	15 800	3 510	2,6	0,32
Yugoslavya	19 357	1 050	2 726	7 465	3 560	5 710	1,0	0,24
Portekiz	8 019	1 190	—	—	2 324	4 110	1,0	0,15
TÜRKİYE (1971)	15 866	2 300	3 200	11 300	3 000	12 100	0,5	0,71

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistikleri, 1970

TABLO : 545 — Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (a.) (1967-1968)

Ülkeler	İlköğretim	Ortaöğretim	Yüksek öğretim
	(1)	(2)	(3)
Belcika	21.0	8.7	10.7
Kanada	24,9	16,2	17.9
Almanya	27,3	17.9	11.8
Yunanistan	34.8	40,1	31,5
İtalya	21,5	12,5	13,2
Norveç	19,9	30,7	9,7
Portekiz	31,8	19,2	17.1
İspanya	33,9	25,4	14.5
TÜRKİYE	42,3	25,6	18,5

Kaynak : Birleşmiş Milletler İstatistik Yıllığı, 1970

(a) Tablodaki eğitimle ilgili verilerin karşılaştırılabilmesi için Türkiye ile ilgili verilerin bu ülkelerin kabul ettikleri sınıflandırmaya, uyumu sağlanmıştır.

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER ;

1. İNSANGÜCÜ İHTİYACI, ARZI VE AÇIKLARI :

1432. Uzun dönemde amaçlanan ekonomik büyümenin gereği olarak insangücü ihtiyaçlarının projeksiyonunda ekonominin tüm sektörleri için üretim, katma değer, yatırım, istihdam ve verimlilikteki gelişmeler ile uluslararası karşılaştırmaları gözönüne alan bir insangücü modelinden yararlanılmıştır. Teknik insangücü ihtiyaçlarının tespitinde ileriki yıllarda yatırımların genellikle modern sanayi kesimi tarafından gerçekleştirileceği ve insangücünün vurt dışına göçünde bugünkünden çok farklı bir gelişme olmayacağı varsayılmıştır.

1433. İnsangücü arzındaki gelişmeler, mevcut eğitim sistemine göre, eğitim kurumlarının tam kapasite ile kullanımı varsayımına dayanılarak saptanmıştır. Arzın tahmininde, ekonominin sürekli insangücü ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilen yeni eğitim sistem ve kurumlarına yaratılacak olan kapasiteler dikkate alınmamıştır. Üçüncü Plan döneminde yaratılacak yeni kapasiteler, insangücü arzı ve dolayısıyla açıkların kapatılmasında eğitim yatırımlarının olgunlaşma süresinin uzun olması nedeniyle yüksek nitelikli İnsangücünde ancak Beşinci Plan döneminde ve orta nitelikli insangücünde ise Dördüncü Plan döneminde etkili olabilecektir.

Tablo 546 da uzun dönemde teknik İnsangücü ihtiyacı, arzı ve açıkları gösterilmiştir.

1434. Sağlık alanındaki insangücü ihtiyaçları mevcut sağlık kurumları. Üçüncü ve Dördüncü Plan dönemlerinde yataklı tedavi kurumlarında yaratılacak ek yatak kapasiteleri ile sosyalizasyon hizmetlerinin kapsamında öngörülen hedefler dikkate alınarak hesaplanmıştır. 1982 yılına kadar sağlık alanındaki insangücü ihtiyaçların hesaplanmasında fizik birim ve insangücü kullanım standartlarında değişiklik olmayacağı varsayılmıştır. 1982 yılından sonra sağlık hizmetleri standartlarının yükseltilmesi öngörüldüğünden, bu hedeflere bağlı olarak insangücü ihtiyaçlarında da önemli artışlar meydana gelecektir.

Tablo 547 de 1977 ve 1982 yılları için sağlık alanındaki insangücü ihtiyaçları ile yüksek nitelikli sağlık elemanları arzı gösterilmiştir.

TABLO : 547 — Sağlık Alanlarındaki İnsangücü İhtiyacı ve Arzı (1971-1982)

Meslek grupları	1 9 7 7					1 9 8 2				
	Yataklı tedavi kurumları ihtiyacı	Koruyucu hizmetler ihtiyacı	İl merkezleri ihtiyacı	Toplam ihtiyaç	Arz	Yataklı tedavi kurumları ihtiyacı	Koruyucu hizmetler ihtiyacı	İl merkezleri ihtiyacı	Toplam ihtiyaç	Arz
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Hekim	8,1	5,7	1,1	14,9	19,1	12,3	9,3	1,1	22,7	20,8
Diş Hekimi	1,0	2,9	—	3,9	4,3	1,5	4,4	—	5,9	4,8
Eczacı	1,0	—	0,1	1,1	5,6	1,5	—	0,1	1,6	6,2
Hemgire	8,1	11,7	0,4	20,2	—	12,3	18,7	0,4	31,4	—
Sağlık Memuru	—	5,8	0,6	6,4	—	—	8,7	0,6	9,3	—
Hemşire Yardımcısı	—	1,2	—	1,2	—	—	2,2	—	2,2	—
Ebe	—	16,6	—	16,6	—	—	20,4	—	20,4	—
Tıfcbı Teknisyenler	7,1	2,0	1,6	11,3	—	10,8	4,6	1,6	17,0	—
Diğer	5,1	2,2	0,3	7,6	—	7,7	33	0,3	11,8	—

Kaynak ; Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 546 — Teknik İnsangücü İhtiyacı, Arzı ve Açıklar
1972 yılı İnsan gücü (a)

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi İçin Yıllık İnsangücü Ek İhtiyacı Arzı ve Açıklar (b)

	1972			1973			1974			1975			1976		
	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık
MÜHENDİSLER (d)															
Mimar	4 380	2 900	+ 1480	315	200	+ 115	350	250	+ 100	280	250	+ 30	290	300	10
İnşaat. Mühendisi	8 290	6 400	+ 1890	740	450	+ 290	810	500	+ 310	470	550	80	450	650	200
Makina Mühendisi	5 550	6 200	650	580	450	+ 130	570	500	+ 70	450	550	100	440	600	160
Elektrik Mühendisi	3 420	5 560	2140	200	400	150	300	450	150	220	500	280	230	550	320
Maden Mühendisi	1 690	1 790	100	90	250	160	100	300	200	110	350	240	130	400	270
Kimya Mühendisi	3 080	2 000	+1080	160	300	140	330	330	+ 20	140	380	240	140	400	260
Topograf, Kartograf vb	650	1 000	350	10	75	35	35	80	45	20	95	65	35	100	65
Diğer Mühendisler	1 660	1610	+ 0	100	350	250	100	490	300	100	500	400	100	600	500
TEKNİSYENLER (e)!															
İnşaat Teknisyeni	9 000	14 830	5830	60	1600	640	160	1700	1640	160	2000	1940	90	2250	2160
Makina Teknisyeni	11 360	7 540	+ 3820	240	800	560	260	900	640	240	900	660	260	1100	840
Elektronik Teknisyeni	7 270	7 840	570	170	800	630	210	900	690	20	1000	780	240	1150	910
Maden İzabe Teknisyeni	800	860	60	30	80	50	35	90	55	40	100	60	50	100	50
Teknik Ressam	8 900	4 020	+ 4880	160	400	240	200	425	225	240	450	210	290	550	260
Kimya Teknisyeni	1 120	1 060	+ 60	70	120	50	90	130	40	100	140	40	120	170	50
Laborant	11 500	3 920	+ 7080	40	100	60	45	110	65	50	120	70	60	130	70
Diğer	9 290	8 490	+ 800	10	900	810	10	1950	940	15	1025	1010	20	1175	1155
TARIMLA İLGİLİ ELAMANLAR															
Ziraat Mühendisi	6 920	3 160	+3760	175	125	+ 50	160	150	+ 10	170	180	10	180	250	70
Orman Mühendisi	2 440	1 770	+ 670	75	100	25	80	110	30	70	120	50	75	130	55
Veteriner	1 785	1 175	+ 610	20	80	60	30	90	60	25	100	75	30	110	80
Tarım Teknisyeni	5 800	6 350	550	1125	350	+ 775	1170	375	+ 795	1200	425	+ 775	1250	525	+ 725
Orman Teknisyeni	1 000	2 060	1060	--	125	115	--	150	150	--	175	175	--	225	223
Hayvan -Sağlık Memuru	1 000	1 380	380	110	100	+ 0	90	100	10	100	100	--	110	150	40
YETİŞKİN İŞÇİLER VE(SANATKARLAR) (e)															
İzabeci, Haddeci, Dökümcü	31 250	36 200	4950	340	4000	3660	430	4500	4070	510	5000	4490	610	56000	4990
Makine, Alet, Madeni Eşya	297 980	371 320	73340	7740	23000	21260	9640	31000	21360	11260	33000	21740	13700	37000	23300
Elektrikle İlgili -Mes	61 260	132 040	70420	2380	12000	9620	2960	13000	10040	3460	15000	11540	4210	16000	11790
İnşaatla İlgili Meslekler	410 680	176 350	234330	3350	14500	11150	4180	15500	11320	4880	16000	11120	5940	18000	12068
Diğer	1 042 215	1 043 500	1285	250	25000	24750	370	27000	26630	540	31000	30460	635	38000	37365

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1972 yılı sayıları tüm ekonomi için insangücü, ihtiyacı, arzı ve açıklarını göstermektedir.

(b) Üçüncü Plan dönemindeki insangücü ihtiyaçları, arzı ve açıkları yıllık artışlar yansıtmaktadır.

(c) Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Plan dönemi için yıllık ortalama ihtiyaçlar, arz ve açıklar olarak belirlenmiştir.

(d) Yüksek nitelikli insangücü arzı hesaplarında mimar ve mühendis odaları kayıtları esas alınmıştır.

(e) Teknisyen ve yetişkin işçii arzı 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına dayandırılmakla birlikte, son on yıllık gelişimleri dikkate alınarak, örneklemeden ileri gelen hatalar düzeltilmiştir. İleri yıllarda teknisyen ve yetişkin işçi arzındaki yıllık artışlar örgün eğitim yoluyla yetiştirilenleri göstermektedir. Bu alandaki insangücünden 1970 kesin sayı sonuçları elde edildiğinde yıllık programlarda gerekli düzeltmeler yapılacaktır.

TABLO : 546 — (Devamı)

	1977			Dördüncü Plan Dönemi Yıllık Ortalama (c)			Beşinci Plan Dönemi Yıllık Ortalama (a)			Altıncı Plan Dönemi Yıllık Ortalama (c)		
	1978 - 1982			1983 - 1987			1988 - 1992					
	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık	Arz	İhtiyaç	Açık
MÜHENDİSLER (d)												
Mimar	310	300	10	300	550	250	300	570	270	320	640	320
İnşaat Mühendisi	460	750	290	410	1470	1060	360	1250	890	300	2830	2530
Makina Mühendisi	430	700	270	360	450	120	300	1020	720	320	2330	2010
Elektrik Mühendisi	220	600	380	210	1060	830	240	1110	870	250	2450	2200
Maden Mühendisi	150	400	250	150	7EÜ	630	155	510	355	160	1250	1090
Kimya Mühendisi	140	500	360	140	820	680	150	1220	1070	160	1180	1020
Topograf, Kartograf vb	35	100	65	30	100	70	35	160	125	35	300	265
Diğer Mühendisler	120	750	630	140	720	580	150	730	580	160	1590	1430
TEKNİSYENLER (e)1												
İnşaat Teknisyeni	90	2500	2410	100	1020	920	200	2260	2060	400	4060	3660
Makina Teknisyeni	300	1400	1100	400	500	- 100	600	1440	840	990	2320	1420
Elektronik Teknisyeni	260	1350	1090	350	1080	730	630	2460	1830	1050	500	3950
Maden İzabe Teknisyeni	60	100	40	85	100	15	125	240	115	175	520	345
Teknik Ressam	340	675	335	450	380	+ 70	630	1140	1510	870	2200	1330
Kimya Teknisyeni	110	190	80	190	120	+ 70	245	360	115	320	700	380
Laborant	75	140	65	90	340	250	150	940	790	225	1880	1655
Diğer	25	1250	1225	45	100	55	75	780	705	130	1180	1050
TARIMLA İLGİLİ ELAMANLAR												
Ziraat Mühendisi	200	300	100	180	420	240	200	640	440	200	400	200
Orman Mühendisi	70	140	70	80	220	140	80	160	280	80	240	160
Veteriner	20	120	100	20	220	200	20	320	300	40	240	200
Tarım Teknisyeni	1350	625	+ 725	1750	870	+ 880	2500	1400	+ 1100	3000	870	+ 2030
Orman Teknisyeni	—	275	275	--	370	370	--	585	585	--	390	390
Hayvan -Sağlık Memuru	120	150	30	150	245	95	200	390	190	250	260	10
YETİŞKİN İŞÇİLER VE(SANATKARLAR) (e)												
İzabeci, Haddeci, Dökümcü	720	6300	5580	1000	7400	6400	1600	8800	7200	2300	19200	16900
Makine, Alet, Madeni Eşya	16150	40000	23850	22000	85100	63100	32000	94600	62600	40000	180900	149900
Elektrikle İlgili -Mes	4970	17000	12030	7500	31000	13500	13000	34700	21700	18500	67800	49300
İnşaatla İlgili Meslekler	6990	20000	13010	1400	21600	12600	14000	36400	22400	20000	73800	23800
Diğer	780	44000	43220	1400	170760	169300	3000	190400	187400	5000	380500	375500

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) 1972 yılı sayıları tüm ekonomi için insangücü, ihtiyacı, arzı ve açıklarını göstermektedir.

(b) Üçüncü Plan dönemindeki insangücü ihtiyaçları, arzı ve açıkları yıllık artışlar yansıtmaktadır.

(c) Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Plan dönemi için yıllık ortalama ihtiyaçlar, arz ve açıklar olarak belirlenmiştir.

(d) Yüksek nitelikli insangücü arzı hesaplarında mimar ve mühendis odaları kayıtları esas alınmıştır.

(e) Teknisyen ve yetişkin işçii arzı 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına dayandırılmakla birlikte, son on yıllık gelişimleri dikkate alınarak, örneklemeden ileri gelen hatalar düzeltilmiştir. İleri yıllarda teknisyen ve yetişkin işçi arzındaki yıllık artışlar örgün eğitim yoluyla yetiştirilenleri göstermektedir. Bu alandaki insangücünden 1970 kesin sayı sonuçları elde edildiğinde yıllık programlarda gerekli düzeltmeler yapılacaktır.

1435. Sevk ve İdareciler ihtiyacı 1977 yılında 220 bin dolaylarında bulunacak, bu konudaki ihtiyaç arz kaynaklarının fazlalığı ve çeşitliliği nedeniyle nicelik yönünden karşılanabilecektir. Ancak sevk ve idarecilere teknolojik değinmelerin ve yönetim tekniklerindeki gelişmelerin gerektirdiği vasıfları kazandırmak için bu alanda geliştirilecek hizmet iği ve yaygın eğitiminden yararlanılacaktır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1436. (1) İnsangücü politikasının eğitim, istihdam çalışma koşulları, bilim ve teknoloji ve sanayileşme politikalarıyla birlikte ele alınması temel ilkedir.

(2) Üretime katılacak fertlere üretime dönük bilgi, beceri ve teknikler kazandırılacaktır.

(3) Çalışma süresi boyunca insangücünün, çalışma koşulları ve teknolojiye meydana gelen sürekli değişikliklere uyumu yaygın eğitim yoluyla sağlanacaktır.

(4) Üçüncü Plan döneminde insangücünün yerinde istihdamının sağlanması esastır. Bu amaçla kamu kuruluşlarında görev, örgütlenme biçimi ve yurt düzeyinde yaygınlaşmaya uyumlu insangücü planlaması yapılacaktır. Kamu kuruluşlarında insangücü planlamasına göre ortaya Çıkan insangücü fazlalıkları yerinde istihdam ilkesini gerçekleştirmek ve verimi artırmak üzere, bu kişilere gerek duyan diğer kamu kuruluşlarına aktarılacaktır.

Bu görevin yerine getirilmesinde kamu kuruluşları sorumlu olacak, Devlet Personel Dairesi kuruluşlara teknik: yönden yardım ve denetim, gerektiğinde kuruluşlararası koordinasyon sağlayacaktır. Devlet Personel Dairesi bu amaçla yeniden düzenlenecektir.

(5) Her vasıftaki insangücünlto sektörler ve bölgelerarasındaki denge ve esnekliğini sağlayıcı istihdam ve ücret politikası izlenecek, özellikle kamu kesiminin teknik insangücü kaybını önleyici tedbirler alınacaktır.

(6) Kamuda sevk idare ve işletme sorumlularının konularında ortak bir eğitim düzeyinde bulundurulmaları gözetilecek, meslekî ve teknik insangücünün kamu kuruluşlarında yönetim ve destek hizmetlerinde istihdamı ile sınırlandırılacaktır,

(7) İnsangücü kaynakarı artırılırken, bileşimindeki dengenin, sağlanabilmesi amacıyla, teknisyenlerin örgün ve yetişkin işçilerin iş başında ve yaygın eğitim yoluyla sağlanması gözetilecektir.

(8) İhtiyaca göre arz fazlası yaratılmış olan öğretim, dallarında kapasite sınırlandırılmasına gidilecek, ihtiyaçların karşılanamadığı dallarda ise mevcut okulların ve üniversitelerin tam kapasite ile kullanımı gerçekleştirilecek, ayrıca yeni açılacak olan öğretim kurumlarının ihtiyaç duyulan dallara yöneltmesi sağlanacaktır.

(9) Teknoloji ithali ve transferinde yabancı sermaye ile birlikte ancak üstün nitelikli teknik insangücünün gelmesine izin verilecektir,

(10) Pnojecilik ve mühendislik çalışmalarının kendi teknik insangücümüz ile yürütülmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.

(11) Belli belgelerde ve hizmet yerlerinde belli sürede hizmet etme ilkesine göre ve insangücünün yurt düzeyinde dengeli dağılımını sağlamak amacıyla, tüm yüksek öğrenim yapanlara uygulanacak, «yurt kalkınması hizmeti» için gerekli mevzuat planın ilk yılı içinde hazırlanacaktır.

ONİKİNCİ BÖLÜM

EGİTİM VE KÜLTÜR

EGİTİM

GENEL:

1437. Türk Millî Eğitiminin, genel amacı,

1. Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk Devrimlerine ve Anayasa'nın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı, kaderde, kıvançta, tasada ortak bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplamak; millî, ahlakî, insanî ve kültürel değerlerini korumak ve geliştirmek;

2. Türk vatandaşlarını insan Haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan millî, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, kişiliğe ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, aileye bağlı, milletini, vatanını seven ve daima yüceltmeye çalışan, hür ve bilimsel düşünceye, geniş bir dünya görüşüne sahip verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. Türk vatandaşlarını;

a) Çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine uygun,

b) Türk toplumunun planlı kalkınma hedeflerine cevap veren,

c) Fırsat ve imkan eşitliği ve sosyal adalet ilkelerini gerçekleştirecek biçimde düzenlenmiş,

d) Bedenî ve fikrî gelişmelerine göre ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde en üst seviyede yetiştiren, bir eğitim ve öğretimle hayata hazırlamak; onlara, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek ve birlikte iş görme alışkanlığını edinmeleri için gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak;

4. Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; diğer yandan millî birlik ve bütünlük içinde kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak; ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın, yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı haline getirmektir.

1438. Türk eğitim sisteminin genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçlarının genel amaçlara uygunluğunun sağlanması esastır.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1. EĞİTİM SİSTEMİNİN DİĞER SİSTEMLERLE BAĞINTISI:

1439. Kalkınma sürecinin bir parçası olarak eğitim sistemi fertlerin topluma ve ekonomiye uygun sayı ve nitelikte yetiştirilmelerini ve toplumdaki gelişime yapıcı katkıda bulunmalarını sağlamada etken bir göreve sahiptir. Fertlerin insan ve vatandaş olarak niteliklerinin eğitimin her hademesinde uygulanan eğitim programlarında tespit edilmesi ve bunun için ülke şartlarına göre, Türk Ulusuna has, Atatürk ilkeleriyle uyumlu, laik ve sosyal hukuk devleti nitelikleri ile tutarlı ve kalkınma çabalarına olumlu katkıyı özendirici yönde değerler geliştiren kültür muhtevasına sahip bir eğitim sisteminin kurulması önem taşımaktadır.

1440. Eğitim sisteminin büyüklüğü, niteliği, gelişme yönü ve yapısal çerçevesinin toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi planlı dönemde ele alınmış fakat yeterince gerçekleştirilememiştir. Ayrıca, sayıca da öngörülen gelişme hedeflerine ulaşılamamıştır.

Birinci ve İkinci Plan döneminde öğrenci sayıları ve ilk kayıtlar olarak verilen hedefler ve gerçekleşme durumu Tablo 548'de gösterilmiştir.

1441. Birinci ve İkinci Kanlarda fertlerin belli bir temel eğitim imkanından yararlanması ve bunun üstündeki eğitimin kişilerin yeteneklerine göre ve kalkınmanın gerektirdiği alan ve sayılarda sağlanması yolu ile kist ve toplum ihtiyaçlarının bağdaştırılması esas alınmıştır.

1442. Eğitim sisteminin toplumun bütününden bağımsız olarak ele alınması ve geliştirilmesi imkansız olduğu halde, planlı dönem uygulamasında eğitim sistemi ile diğer ekonomik ve sosyal sistemler arasındaki ilişkiye gereken ağırlık verilmemiştir.

1443. Milli Eğitim Bakanlığında başlatılan «Eğitim Reformu» çalışmaları, mevcut eğitim sisteminin yukarıda belirtilen sakıncalarını giderme ve yenilikler getirme yönünde çaba göstermesine rağmen, bu çalışmaların genel kalkınma planı ile ilişki kurulmadan yürütülmesi nedeniyle bütünlüğe kavuşamamıştır.

1444. Eğitim planlamasında Üretim - insangücü - eğitim sistemleri arasında ve kistlerin talepleri, bölgeler, gelir grupları ve eğitimin muhtevası arasındaki dengenin sağlanması zolunlu olmaktadır.

TABLO : 548/a, — Birinci Planda Eğitim. Kademelerinde Öğrenci Sayıları, (a) Hedefleri ve Gerçekleşmeler (1963-1967)

Eğitim kademeleri	1963 - 1964			1964 - 1965			1965 - 1966			1966 - 1967			1967 - 1968		
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)
İlkokul	3567	3535	— 32	3859	3743	— 116	4141	3906	— 235	4432	4190	— 242	4736	4492	— 244
Ortaokul	387	352	— 35	401	366	— 35	426	407	— 19	455	518	+ 63	480	561	+ 81
Liseler	96	101	+ 5	96	96	0	97	103	+ 6	102	127	+ 25	107	145	+ 38
Lise seviyeli teknik okul	17	20	+ 3	20	21	+ 1	25	25	0	30	34	+ 4	42	36	— 6
Mesleki lise (öğretmen okulları dahil)	43	48	+ 5	53	52	— 1	66	65	— 1	74	72	— 2	81	78	— 3
Teknik yüksek öğretim	11	13	+ 2	13	16	+ 3	15	19	+ 4	20	25	+ 5	27	33	+ 6
Genel yüksek öğretim	52	64	+ 12	55	68	+ 13	57	79	+ 22	57	84	+ 27	61	82	+ 21

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Birinci Planda hedefler öğrenci sayıları ve İkinci Planda yeni kayıtlar olarak verildiğinden, iki plandaki gerçekleştirmeleri aynı tanımlarla karşılaştırmak mümkün olmamaktadır.

TABLO : 548/b — İkinci Planda Eğitim Kademelerinde Öngörülen Yeni Kayıtlar Gerçekleşme

	1968-69 Ders yılı yeni kayıt hedefi	Gerçekleşme				1969-70 Ders yılı	Gerçekleşme			
		Kamu	Özel	Toplam	Fark		Kamu	Özel	Toplam	Fark
İlkokullar	980,0	980,0	4,7	984,7	+ 4,7	1000,0	8923	5,8	898,6	— 101,4
Ortaokullar	227,0	230,4	8,0	238,4	+ 11,4	275,0	268,4	9,0	277,4	+ 2,4
Köy Ebe Okulları	2,0	1,1		14	— 0,9	1,7	2,0	—	2,0	+ 0,3
Liseler	60,0	71,0	6,4	77,4	+ 17,4	65,0	80,9	7,7	88,6	+ 23,6
Ticaret Liseleri	5,0	7,6	0,2	7,8	+ 23	7,8	8,6	0,2	8,8	+ 1,0
İlköğretmen Okulları I	8,0	4,3	—	4,3	— 3,7	—	—	—	—	—
İlköğretmen Okulları II	17,0	15,6	—	15,6	— 1,4	18,0	17,0	—	17,0	— 1,0
Tarım Okulları (Hayvan Sağlığı)	0,2	0,2	—	0,2	—	0,3	0,2	—	0,2	— 0,1
Tarım Okulları (Tarım Meslek)	0,7	0,9	—	0,9	+ 0,2	0,8	1,3	—	1,3	+ 0,5
Tarım Okulları (Orman Tekniker)	0,2	0,1	—	0,1	— 0,1	0,2	0,1	—	0,1	— 0,1
Sağlık Kolejleri	2,0	1,4	0,1	1,5	— 0,5	3,0	1,6	0,2	1,8	— 1,2
Teknisyen Okulları	8,0	—	—	—	— 8,0	10,0	1,7	—	1,7	— 8,3
Eğitim Enstitüleri	4,6	2,6	—	2,6	— 2,0	4,0	1,8	—	1,8	— 2,2
Teknik Yüksek öğretim	7,8	3,3	7,5	10,9	+ 3,0	9,3	33	6,7	10,5	+ 1,2
Fizik-Kimya Yüksek öğretim	1,6	1,2	1,8	3,0	+ 1,4	1,6	2,0	0,1	2,1	+ 0,5
Tarım Yüksek öğretim (Tanım)	0,7	0,7	—	0,7	—	0,8	0,6	—	0,6	— 0,2
Tarım Yüksek Öğretim. (Veteriner)	0,3	0,1	—	0,1	— 0,2	0,4	0,1	—	0,1	— 0,3
Tarım Yüksek Öğretim (Orman)	0,4	0,4	—	0,2	— 0,2	0,4	0,2	—	0,2	— 0,2
Sağlık Yüksek öğretim (Tıp)	1,7	1,3	—	1,3	- 0,4	2,2	1,3	—	1,3	— 0,9
Sağlık Yüksek öğretim (Dişçilik)	0,6	0,2	0,5	0,7	+ 0,1	0,6	0,3	0,5	0,8	+ 0,2
Sağlık Yüksek öğretim (Eczacılık)	0,7	0,4	2,5	2,9	+ 2,2	0,7	0,4	2,4	2,8	+ 2,1
Genel Yüksek öğretim	—	15,6	3,6	19,2	—	—	14,8	5,0	19,8	—

TABLO : 548/b .- (Devamı)

(Bin)

	1970- 1971 Ders yılı yeni kayıt hedefi	Gerçekleşme				1971 - 1972 Yılı yeni kayıt hedefi	Gerçekleşme				1972-1973 Ders yılı yeni kayıt hedefi
		Kamu	Özel	Toplam	Fark		Kamu	Özel	Toplam	Fark	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
İlkokullar	1 170,0	934,7	4,9	939,6	—230,4	1 270,0	979,1	4,4	983,5	286,5	1000,0
Ortaokullar	390,0	315,9	7,4	323,3	— 66,7	361,0	322,1	7,1	329,2	— 31,8	366,0
Köy Ebe Okulları	2,0	1,9	—	1,9	— 0,1	2,0	—	—	—	—	2,0
Liseler	82,0	84,0	6,7	89,7	+ 7,7	101,0	85,9	5,3	91,2	— 9,8	123,0
Ticaret Liseleri	9,8	11,2	0,2	11,4	+ 1,6	12,0	12,9	—	12,9	+ 0,9	15,0
İlköğretmen Okulları I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
İlköğretmen Okulları II	18,0	17,4	—	17,4	— 0,6	20,6	16,8	—	16,8	—3,8	22,8
Tarım Okulları (Hayvan Sağlığı)	0,5	0,1	—	0,1	— 0,4	0,6	—	—	—	— 0,6	0,7
Tarım Okulları (Tarım Meslek)	0,9	1,2	—	1,2	+ 0,3	1,0	1,2	—	1,2	+ 0,2	1,0
Tanım Okulları (Orman Tekniker)	0,3	—	—	—	— 0,3	0,4	—	—	—	— 0,4	0,4
Sağlık Kolejleri	4,7	1,7	0,1	1,8	— 2,9	6,6	1,9	—	1,9	— 4,7	8,3
Teknisyen Okulları	13,5	1,9	—	1,9	— 11,6	17,0	1,6	—	1,6	— 15,4	21,6
Eğitim Enstitüleri	8,8	2,8	—	2,8	— 6,0	10,6	—	—	—	—	13,0
Teknik Yüksek öğretim	11,2	4,3	7,2	11,5	-1- 0,3	13,5	—	—	—	—	16,5
Fizik-Kimya Yüksek Öğretim	U	2,3	—	2,3	+ 0,6	13	—	—	—	—	1,9
Tanım Yüksek öğretim (Tanım)	0,9	0,6	—	0,6	— 0,3	1,0	—	—	—	—	1,0
Tarım Yüksek öğretim (Veteriner)	0,5	0,2	—	0,2	— 0,3	0,6	—	—	—	—	0,7
						33,1	31,6 (a)				
Tanım Yüksek öğretim (Orman)	0,5	0,2	—	0,2	— 0,3	0,5	—	—	—	—	0,6
Sağlık Yüksek Öğretmen (Tıp)	2,8	1,2	—	1,2	— 1,6	3,5	—	—	—	—	4,3
Sağlık Yüksek öğretim (Dişçilik)	0,7	0,3	0,7	1,0	+ 0,3	0,8	—	—	—	—	0,9
Sağlık Yüksek öğretim (Ekizacük)	0,7	0,3	2,9	3,2	+ 2,5	0,8	—	—	—	—	0,9
Genel Yüksek öğretim	—	14,8	4,7	19,5	—	—	—	—	—	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1971 -1972 yılı için yüksek öğretimde, genel yüksek öğretim dışında, yeni kayıt hedefi 33 100'dür.

Gerçekleşme genel yüksek öğretim dahili olarak 31 566 olmuştur.

2. EĞİTİM SİSTEMİNİN İÇ YAPISI:

1445. Planlı dönemde, diğer sistemlerle ilişkisi gereğince kurulamayan eğitim sistemi, ayrıca örgün ve yaygın eğitim sistemleri arasında ve bu sistemlerin kendi içindeki bütünlüğünü ve çalıgma hayatındaki insangücünün bilgi düzeyini yükseltici, ya da yenileyici biçimde sürekliliğini de sağlamaktan uzak kalmıştır.

1446. Eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana alt sistemden oluşmaktadır, örgün eğitim sistemi okul öncesi eğitim, 5 yıllık temel eğitim, 3 yıllık orta öğretim I. devre (Orta okullar), 3 yıllık (bazı teknik ve mesleki okullarda 4 yıllık) genel, mesleki ve teknik orta öğretim II. devre, çeşitli sürelerdeki orta Öğretim üstü okullar ve 3 – 6 yıllık yüksek öğretim kademelerinden meydana gelmiştir

1447. Örgün eğitimin ilk kademesi olan temel eğitim 5 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu süre içinde çevre ve yagama düzeyine uygun ve kişilere maharet kazandıracak bir eğitim verme imkânı bulunmadığından eğitim teorik düzeyde kalmaktadır. Oysa bu kademeyi bitirenlerin yüzde 52 si doğrudan doğruya çalıgma hayatına katılmaktadır. Böylece örgün ya üa yaygın eğitim sistemi İçinde temel eğitimden geçen kişilere maharet kazandıracak bir kademenin bulunmayışı sistemin en önemli bir eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır.

1448. Orta öğretim I. devre, büyük ölçüde temel öğretimde verilen bilgilerin genişletilerek tekrarından ibaret eğitim programları ile maharet kazandırıcı olmaktan uzak kalmış, ağırlıkla genel üst öğrenimi besleyici bir kademe olmuştur.

1449. Orta öğretim II. devrede kalkınmanın gerektirdiği orta seviyeli (teknisyen) inaangücünün yetiştirilmesi esas olduğu halde, genel öğretimde (liseler) yığılmalar olmuştur.

1450. Orta öğretimle yüksek öğretim arasındaki bazı meslek okulları aa sayıda ve değişik türlerde devam etmiş, eğitim, sistemi içindeki yerleri sınırlı kalmıştır.

1451. Eğitim sisteminde temelden başlayan düzensizlikler ve özellikle orta öğretim kademesinin meslek elemanı yetiştirecek düzeye getirilememiş olması, belli dallarda yüksek seviyeli insangücü yetiştirmesi esas olan yüksek öğrenimde gereksiz yığılmalara neden olmuğ, talebin karşılanamaması özel yüksek okulların açılmasına yol açmış, yüksek öğretimde insangücü gerekleri dışındaki dallarda kapasite yaratılmıştır, öte yandan, yüksek öğretim, uygulayıcı eleman yetiştirme konusunda başarısız kalmış ve teorik bilgisi ağır baaan elemanlar yetiştirme yönünde yoğunlaşma eğilimi göstermiştir,

1452. Mesleki - Teknik yaygın eğitim, örgün eğitim dışında kalan kişilerin mesleki beceri edinecekleri tek imkân ve ekonomik gelişmenin kısa sürede gerektirdiği insangücünü esnek programlarla yetiştirme ve çalıgma hayatı içindeki inaangücünün bilgisini yenileme aracı olarak gereken ölçüde geliştirilememiş, fonksiyonel bir niteliğe kavuşturulamamıştır.

3. EĞİTİM SİSTEMİNİN NİTELİK FIRSAT EŞİTLİĞİ YÖNÜNDEN GELİŞMESİ:

(1) NİTELİK :

1453. Planlı dönemde bütün eğitim kademelerinde öğretim programları ve yöntemleri öğrencide bilgiye dayanan düşünme, beceri ve yaratıcılık yeteneğini geliştirecek, öğrendiğini çalışma hayatında uygulamasını ve yenilikleri devamlı olarak izlemesini sağlayacak şekilde düzenlenmemiştir.

1454. Planlı dönemde yoğunlaşan çabalara rağmen, eğitimin bütün kademelerinde ders araçları ve gereçleri yetersizliği sorunu süregelmektedir.

1455. Millî Eğitim Bakanlığı ve eğitimle ilgili diğer kuruluşların İdarî yapıları ve personel durumları Plan ve programlarda öngörülen eğitim politikalarının uygulanması için gerekli iç planlama, program geliştirme ve benzeri işlemlerin yapılmasını sağlamaktan uzak bulunmaktadır.

1456. Öğretmen sayıları artmakla beraber, bazı kademelerde yeterli sayılara varılamamış, öğretmenlerin bölgelerarası dengeli dağılımı, yeni ihtiyaçlara cevap verecek hizmet içi eğitimleri sağlanamamıştır. Belli dallar için süratle öğretmen yetiştirecek esnek bir sistemi bulunmamaktadır.

1457. Öğrenci/öğretmen oranlarında ilk ve yüksek öğretimde bir ölçüde iyileşme sağlanmakla beraber, diğer eğitim kademelerinde ve bölgelerarasında bu oranın yüksekliği süregelmektedir.

1458. Eğitim kademelerinde genellikle öğrenci/derslik oranları uluslararası standartların gerisinde bulunmakta, ancak bu konuda alanların rasyonel kullanılması ile ilgili yeterli çalışmalar yapılmamış bulunmaktadır.

1459. Planlı dönemde örgün ve yaygın eğitim alt sistemleri ve eğitim kademeleri arasında yatay ve dikey geçişlerde yeterli bir gelişme sağlanamamıştır. Bütün eğitim sisteminde yöneltme yöntemi uygulanmadığından genel ve akademik eğitimin kanalında gereğinden çok yığılma olmuş, mesleki ve teknik öğretim kanalındaki öğrenciler ise yetenek ve seçmelerden çok sosyo - ekonomik şartların sonucunda bu alana yönelmişlerdir.

1460. Eğitim kurumları ve eğitim programları ile iş piyasası ve çalışma hayatı arasında ilişki kurulamamış, bu nedenle eğitimin fonksiyonel olması sağlanamamıştır.

Birinci ve İkinci Plan döneminde eğitim yatırımlarının gelişmesi Tablo 549 da gösterilmiştir.

1461. Uygulamada eğitim yatırımlarının öngörülen seviyede tahsis edilememesi ve gerçekleşmenin düşük olması eğitim hedeflerinin karşılanmasında güçlükler yaratmıştır. Eğitim yatırımlarının gerçekleşmeindeki geri kalmaların nedenleri yatırımların uygulamada planlanan hedeflerden sapması, programlarda tespit edilen maliyet sınırları içinde gerçekleşmemesi ve programlanan sürede tamamlanmamasıdır.

*TABLO ; 549 — Birinci ve İkinci Planda Mahallî İdareler Hariç
Kamu Eğitimi Yatırımları*

*(1971 Fiyatları)
(Milyon TL.)*

Yıllar	Hedef	Program	Açık
	(1)	(2)	(5)
1963	1 129,1	1 184,4	+ 66,3
1964	1 269,5	1 301,7	+ 32,4
1065	1236,8	1 189,4	— 47,4
1666	1 228,6	1 311,8	+ 83,2
1967	1 073,0	1 484,3	— 88,7
	6 456,8	6 471,6	+ 34,8
1968	1 825,7	1 654,5	— 271,2
1969	2 030,3	1 592,9	— 446,4
1970	2 266,9	1 027,7	— 739,2
1071	2717,9	1 389,9	— 1 328,0
1972	2718,4	1 528,2	— 1 190,2
	11668,2	7 693,2	— 3 975,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1462. Planlı dönemde eğitim yapılarında eğitimin niteliğini etkilemeyecek tasarruf sağlayan standartların teapitl ve bütün eğitim birimlerinde maliyet indirimi çalışmaları öngörülmüş ancak tını konuda yeterli geligme sağlanamamıştır ⁽¹⁴⁹⁾ .

1463. Eğitim hedeflerinin gerçekleşmemesinde yatırım yönünden sözü edilen darboğazlar yanında mevzuat ve organizasyon tikanıklıkları ve özellikle yatırımlarla cari harcamalar arasındaki paralelliğin kurulmamıg olması önemli bir etken olmaktadır. Bunun sonucunda birçok tamamlanmış tesis cari gider yetersizliğinden işletmeye açılmanuştır.

(2) EĞİTİMDE SOSYAL ADALET VE FIRSAT EŞİTLİĞİ :

1464. Planlı dönemde eğitimde sosyal adalet ve fırsat eşitliği, yöresel dengeyi sağlamak üzere nüfuslarının azlığı nedeniyle İlkokul açılması uygun olmayan köyler için yatılı bölge okulları açılması, yüksek öğretim kurumlarının yurt düzeyinde dengeli dağılımı, ye tenekli ve dar gelirli öğrencilere kredi, burs ve parasız yatılılık sağlanması, kız öğrencilerin toplam öğrenciler içindeki oranının arttırılması konusundaki sınırlı çabalarla yerine getirilmeye çalışılmıştır.

⁽¹⁴⁹⁾ *Bu çalışmalar her tip ve kademede okul için gerekli alanların nitelik ve nicelik yönünden açık olarak tanımlanması, müfredat programları - öğrenci ilişkilerini rasyonel ölçüde dikkate alan programiarm hatırlanması, yapılarda tasarruf sağlayacak standart ve malzemelerin araştırılmasıdır*

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

I. GENEL İLKELER :

1465. Eğitim politikası, kalkınma politikasının bir bölümü olarak kalkınmanın bütün hedefleriyle tutarlı bir şekilde ele alınacaktır. Genel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitimin amacı tüm vatandaşlara ortak temel eğitim sağlama ve uzun dönemli kalkınma hedeflerini gerçekleştirecek nitelik ve nicelikteki insangücünü yetiştirmektir. 1995 yılına kadar uzanan bir süreyi kapsayan kalkınma stratejisinde sanayileşme büyük ağırlık taşıdığından eğitim sisteminin bir yandan büyüklüğü ve yapısı üretim sistemi ve insangüeyü gereklerine göre belirlenecek, öte yandan muhtevası vatandaşları sosyal ve kültürel alanda Atatürk İlkeleri ve millî gereklere uygun bir şekilde yetiştirecek bir yapıya kavuşturulacaktır.

Buna göre eğitim sistemi yeniden düzenlenecek ve tu düzenlemede şu ilkeler gözetilecektir.

(1) Temel eğitim ve insangücü gereklerine yönelmiş diğer eğitim kademelerinde, eğitim programları, toplum gururunu artırmak ve kalkınma çabalarına katkıda bulunacak bilgi ve beceri gücüne ve Atatürkçü yaklaşıma sahip bireylerin yetitirilmesi amacına dönük olarak düzenlenecektir.

(2) Eğitim bir bütün ve devamlı bir süreç olarak ele alınacak, bundan örgün ve yaygın eğitim sistemleri arasındaki bütünlük ve üretim sürecinde bulunan kişilerin bilgileirinin yenilenmesi şeklindeki eğitim sürekliliği ilkesi anlaşılacaktır.

(3) Eğitim sistemi en alt kademelerinden itibaren tüm fertlere modern sanayileşmenin gerektirdiği vasıfları kazandırarak çalışma hayatına katabilecek bir yapıya kavuşturulacak, eğitimle üretim arasında tam bir ilişki kurularak çeşitli aşamalarda üretim sisteminin gerektirdiği teknoloji uygulayan ve teknolojiyi ülke koşullarına uyduran yahut üreten araştırmacı elemanlar yetiştirilecektir.

(4) Eğitim kademelerini bitirenlerin üretim süreci ve çalışma hayatında istihdam durumları devamlı olarak izlenecek, bu kesimdeki ihtiyaçlara göre eğitim sistemi dinamik bir biçimde geliştirilerek eğitimde değişen şartlara uyabilecek esneklik sağlanacaktır.

(5) Eğitim sistemi ülke çapında inaangücü ihtiyaçlarına göre düzenlenmekle beraber, eğitim kurumlarının yurt düzeyine dengeli dağılımı ile yetenekli ve dar gelirli fertlerin eğitimden yararlanmalarında sosyal adalet ve fırsat eşitliği olanaklarına kavuşturulması gözetilecektir. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde bütün orta öğretim kademesindeki öğrencilerin yüzde dördünü kapsayacak parasız yatılılık imkânından teknik lise öğrencilerinin yararlanmasına ağırlık verilecektir, özellikle uygulamaya dönük eğitim programlarının düzenlenmesinde yakın çevre şartları dikkate alınacaktır.

(6) Bütün eğitim kademelerinde niteliğin yükseltilmesi için öğretim program ve yöntemlerinin devamlı olarak yenilikleri yansıtıcı yönde geliştirilmesi, eğitim araçlarının uluslararası standartlara uygun sayı ve nitelikte temini, öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranlarının modern standartlara ulaştırılması için yeterli sayıda öğretmen yetiştirilmesi ve bunun için gerekli fiziki yatırımın, yatırımlarda tasarrufu sağlayacak ve araştırmalar sonucu saptanacak standartlara uygun olarak, yapılması gerçekleştirilecektir.

(7) Millî Eğitim Bakanlığı başta, olmak üzere tüm eğitim örgütlerinin, öngörülen uzun dönemde eğitim gelişmelerini etkili olarak uygulayacak ve yurt düzeyine yayacak biçimde yeniden düzenlenmeleri sağlanacaktır. Millî Eğitim Bakanlığının gereğinden çok büyümüş, karmaşık ve fonksiyonel olmayan merkez örgütünün idari ilkelere göre fonksiyonel birimler halinde gruplandırılması yolu ile Planın öngördüğü yönde karar alma ve uygulama faaliyetleri geliştirilecektir. Eğitim örgütünde yapılacak yeniden düzenlemeler; araştırma - geliştirme temeline dayanan, devamlı olarak yenilikleri izleme ve ülke koşullarına uyanları seçip uygulamaya geçirme çabaları olarak ele alınacaktır.

(8) Eğitim yatırımlarından umulan yararın elde edilebilmesi için eğitim yapılarında her kademede ülke koşullarına uygun kapasite, ölçek, alan kullanış ve maliyet standartları geliştirilecek ve Plan dönemi içinde uygulamaya konulacaktır.

1466. Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde her eğitim kademesi için Plan döneminde yeniden şekillenecek eğitim programlarına dayalı ihtiyaç programları geliştirilecek, uygulamalarda fizik yapı ile eğitimin bünyesi arasındaki karşılıklı etkilenmeyi izleyerek program ve proje geliştirme önerileri hazırlayacak bir birim teşkil edilecektir. Kamu yatırımı talep etmeksizin dernekler ve özel kuruluşlarca yapılan eğitim yatırımlarında da kamu standartlarına-uygunluk sağlanacaktır.

2. UZUN DÖNEMDE ÖNGÖRÜLEN EĞİTİM SİSTEMİ:

1467. Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi için 1995 yılına kadar eğitim sistemi aşağıda açıklanan şekilde geliştirilecektir (Şekil 26). Bu oluşumun aşamaları ve bunu sağlayacak politika düzenlemeleri eğitim kademeleri ile ilgili bölümlerde açıklanmıştır.

(1) *ÖRGÜN EĞİTİM :*

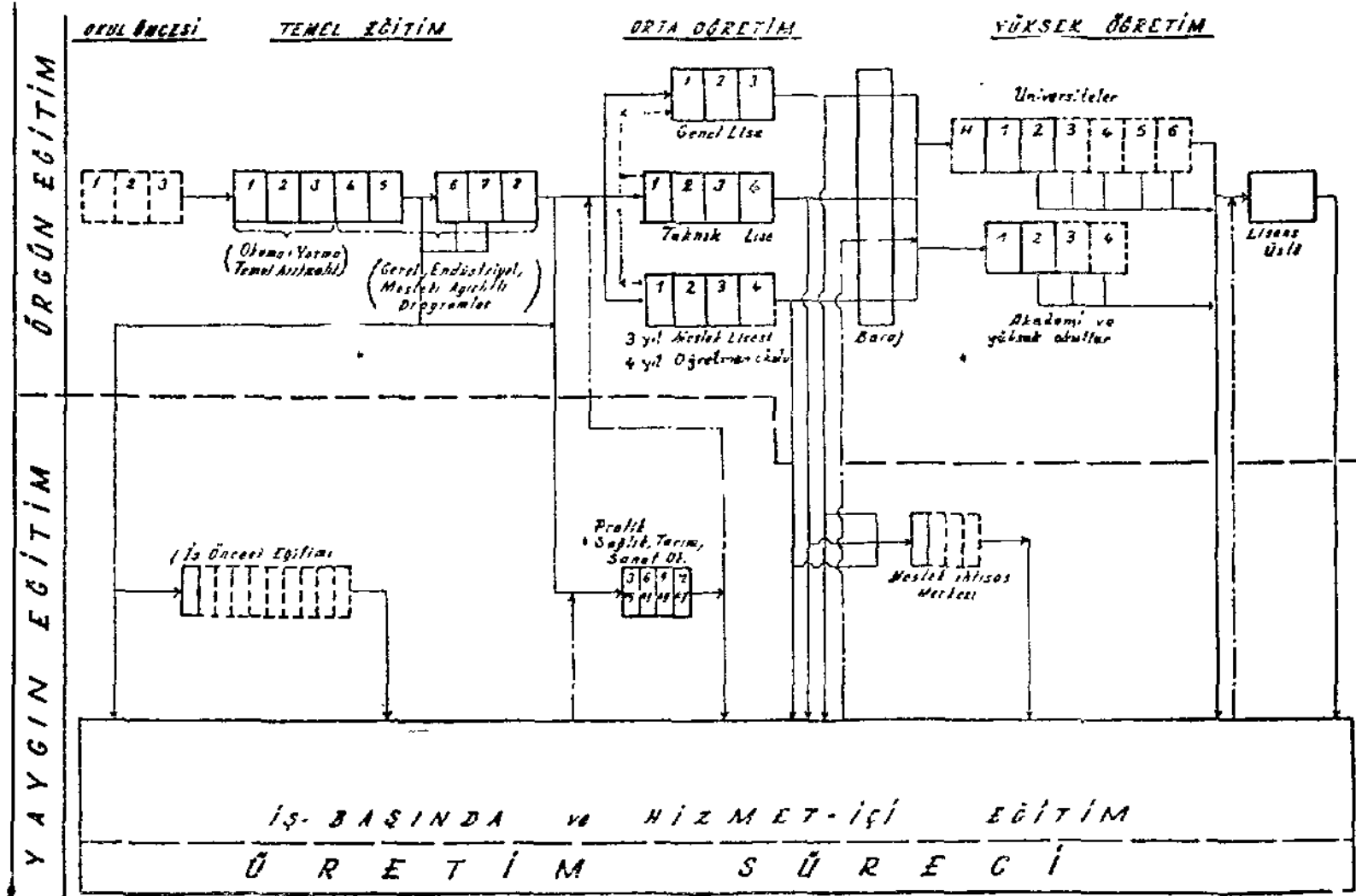
(a) **Okul öncesi eğitim :**

1468. Kaynakların sınırlılığı nedeniyle okul öncesi eğitimin de 1995 yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığı ve İlgili diğer kuruluşların çabaları bir model geliştirme ölçeğinde olacak ve bu model çerçevesinde özel sektör teşvik edilecektir.

Şekil : 20/a

EĞİTİM SİSTEMİ

Perspektif Plan Döneminde Öngörülen

Şekil: 26/b

ORTA ÖĞRETİM

GENEL LİSE
Fen
Edebiyat
TEKNİK LİSE
Makina
Motor
Elektrik - Elektronik
Yapı
Kimya
Maden - İzabe
Teknik Resim
Dokuma
Harita - Kadastro
Matbaa

TİCARET MESLEK LİSESİ
Maliye - Muhasebe
Ticaret - Büro Hiz.
Kooperatifçilik
Sekreterlik

KIZ MESLEK LİSESİ
Giyim - Konfeksiyon
El Sanatları
Diyet - Beslenme
Çocuk Bakımı + Eğitimi
Kurs Öğretmenliği

OTELCİLİK - TURİZM MESLEK LİSESİ
Otel - Turizm İşletmesi

İLK ÖĞRETMEN OKULLARI

TARIM MESLEK LİSESİ
Tarım Teknisyeni
Ev Ekonomisi
Hayvancılık ve Sağlığı
Balıkçılık - Su Ürünleri

ORMAN MESLEK LİSESİ
Orman Ürünleri Teknisyeni
Orman Teknisyeni

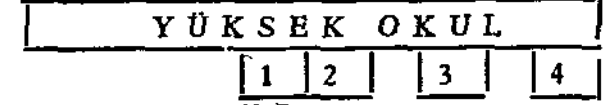
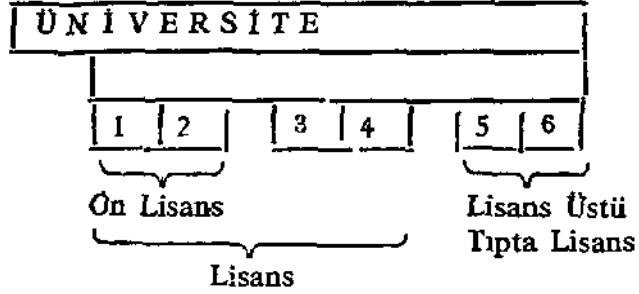
SAĞLIK MESLEK LİSESİ
Hemşirelik
Sağlık Memuru
Laborant
Çevre Sağlığı

KONSERVATUVAR

İMAM HATİP OKULU

Şekil : 26 — (b) (Devamı)

YÜKSEK ÖĞRETİM

1. Ön lisansla teknik ve meslekî yardımcı eleman yetiştirilecektir.

1. Temel ve Orta öğretim için öğretmen yetiştiren okullar
2. Belli alanlara eleman yetiştiren yüksek okullar (Sağlık İdaresi Yüksek Okulu gibi 3-4 Yıl)

2. Ön lisans üstüne 2 yıl sonunda lisans mezunu verilecek bunlar uygulayıcı meslek ve teknik elemanlar olacaklardır.
(Tıp için lisans süresi 6 yıldır.)

3. Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri yeniden düzenlenecek ilk 2 yıl sonunda ara eleman, 4 yıl sonunda uygulayıcı mühendis yetiştireceklerdir.
4. İktisadî ve Ticarî İlimler Akademileri aynı şekilde ilk iki yılda yardımcı eleman 4 yıl sonunda ise uygulayıcı meslek elemanı yetiştireceklerdir.

3. Lisans üstüne 1-2 yıllık yüksek lisansla araştırmacı, tasarımcı, teknoloji üretici eleman yetiştirilecektir.

4. Lisans üstü eğitimden sonraki Doktora eğitimi ile daha ileri düzeyde araştırmacı, tasarımcı, teknoloji üretici eleman ve yüksek öğretime öğretim üyesi yetiştirilecektir.

(b) Temel eğitim:

1469. 7-14 yaş grubunu kapsayan ve ilk beş yılı sorunlu olan sekiz yıllık temel eğitimin birinci dönemi 1977 de çağ nüfusunun yüzde 100 ünü, ikinci dönemi 1995 yılında çağ nüfusunun yüzde 75 İni kapsayacak biçimde düzenlenecektir.

1470. Temel eğitim okuma - yazma ve vatandaşlık eğitimi yanında bu kademeyi bitirenlerin üretim sürecinde yararlanacakları, çevrenin ekonomik hayatına dönük meslek ve beceri programları ile desteklenecektir. Çalışma hayatı ve üst eğitim kademeleri için daha üstün bilgi ve becerilerle donatılmış kişilerin yetiştirilmesi sağlanacaktır. Bu kademede yöneltme yöntemi uygulanarak, öğrencilerin yeteneklerine göre bir üst eğitim kurumuna devamları sağlanacaktır.

1471. Bu kaideme üstünde sağlanan eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitliği ilkesi gözetilecek, bunun için seçmeler burs ve yatılılık sistemleri yeniden düzenlenecektir.

(c) Orta öğretim :

1472. Orta öğretim genel, teknik ve meslek liselerinden oluşacak, temel eğitimin İkinci döneminde öğrenciler kabiliyetlerine uygun olarak bu dallara yöneltilenlerdir. İnsangücü gereklerine gö-e mesleki ve teknik liselerde kapasite artışını sağlamak için bu okulların nitelikleri yükseltilecek, öğrencilere kendi alanlarında yüksek öğrenime devam etme olanağı sağlanacaktır.

1473. Ancak, bu kademedeki mesleki ve teknik liselerden tam anlamıyla ve kalkınma çabalarında çok önemli yeri olan orta seviyeli (teknisyen) İnsangücü İhtiyaçlarını karşılayacak eleman sağlanması esas olduğundan, bu okulların öğretim programları düzenlemeleri ile genel lise paraleline getirilmesinden önemle kaçınılacak, yüksek öğretime geçi? sınavları eğitim türüne göre düzenlenerek, okulların mesleki ve teknik nitelikleri korunacaktır.

1474. Bu okulları bitirenlerin büyük ölçüde kendi alanlarında çalışmalarını sağlamak için çalışma koşulları, özellikle istihdam, ücret ve personel politikalarında düzeltmeler yapılacaktır. Genel, mesleki ve teknik liselerin ilk yıllarında aynı oranda kültür programları uygulanarak, birinci yıl sonunda yanlış yapılan seçmeleri düzeltmek için okullar arasında geçişlere imkân verilecektir. Ancak bu geçişlerin insangücü planlarını bozacak seviyeye yükseltilmesinden kaçınılacaktır. Bu dönemdeki eğitim 1995 de çağ nüfusunun yüzde 45 i için sağlanacaktır.

(d) Orta öğretim üstü kurslar :

1475. Genel olarak orta ve yüksek öğretim arasında bir eğitimi kademesine gerek duyulmamaktadır. Ancak bazı meslek dallarında ivedilikle yetiştirilmesi gereken insangücü için orta ve yüksek öğretim arasında çegitli kurslara yer verilecektir.

(e) Yüksek Öğretim:

1476. Yüksek öğretim bir kanadıyla üst seviyeli uygulayıcı insangücünü diğer kanadıyla bilimsel araştırma alanları için araştırmacı, yüksek öğrenim için eğitici, üretim ve hizmet süreci için yüksek aevk ve idareci yetiştiren bir eğitim kademesi olarak ve kalkınmanın çeşitli aşamalarındaki ihtiyaçlara slratle cevap verebilecek bir esneklikte düzenlenecektir. Yüksek öğretim, insangücü gereklerine göre planlandığı için, orta öğretimden yüksek öğretime geçişte bir sınav barajı bulunacak, ancak mesleki ve teknik öğretimi bitirenlerden üstün yeteneklilerin de kendi alanlarında yüksek öğretime devamım sağlamak üzere, mevcut sınav sistemi yeniden düzenlenecektir. Yüksek öğretim kademesinde 1-2 yıllık ve mesleklere uygulayıcı eleman yetiştiren bölümler kurulacaktır.

1477. Eğitim sisteminin ilk kademelerinden itibaren uygulanacak olan iki kanaldan uygulayıcı ve tasarımcı (Bilgi üretici - araştırmacı) yetiştirme ilkesi yüksek öğretimde de 1 - 2 yıllık eğitim, ve 4 yıllık yüksek öğretim kademeleriyle uygulayıcı; lisana üstü eğitimle de tasarımcı yetiştirme biçiminde sürdürülecektir.

1478. Eğîtim sisteminin tümünde getirilen yeniliklerin yüksek öğretim kademesine de tutarlı bir biçimde yansiyabilmesi için, ülke çapında bir yüksek öğretim politikası uygulanacak, bunun için de yüksek öğretim kademesinde süratle örgütsel düzenleme sağlanacaktır.

(2) YAYGIN EĞİTİM :

1479. Yaygın eğitim, örgün eğitimde kısa sürede yetiştirilemeyen ve ekonomik kalkınmanın süratle gerektirdiği insangücünü yetiştirmek üzere ve örgün eğitimle bir bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenecek, örgün eğitim dışı kalmış kişilere beceri kazandıracak tek imkan olarak, üzerinde önemle durulacaktır.

1480. Temel eğitimin ilk beş yılını ya da tümünü bitirip bir üst öğrenime devam etmeyen kişiler için çeşitli sürelerde ve modüler biçimde (3, 6, 9, 12 veya daha çok ay) düzenlenecek pratik sanat, pratik sağlık pratik tarım okulları kurulacaktır. Üretim içinde de iş önce! ve iş başında hizmet içi eğitimi bu okullara paralel olarak geliştirilecek, üretim sürecindeki ya da dışındaki kişiler eğitimleri için her iki imkândan da yararlanacaklardır. Bu iki imkan insangücü gereklerinin yetişkin işçi (Sanatkâr), kesimini bağliyacaktır.

1481. Pratik sanat okullarının çeşitli «modüllerini» bitiren öğrencilerden başarılı olanlar tetknik liselerin hazırlık sınıflarını başarmak kaydı ile bu okullara geçebilecekleri gibi, doğrudan teknik liselere girmiş öğrencilerden hazırlık sınıfını başaramıyanların ikinci yıl pratik sanat okullarına geçmeleri sağlanacaktır. Orta öğretimi bitirenler, yine kısa süreli ve ivedilikle yetiştirilmesi gereken bazı meslek elemanlarını sağlamak için kurulan okullara devam edebilecekleri gibi, kuruluşların aynı paralelde kuracakları meslek ihtisas merkezlerinde de eğitilebileceklerdir. Orta öğretim ve onun üstündeki kısa süreli eğitimden geçen kişilerin, yeniden düzenlenecek yüksek öğretim baraj sınavın dan geçmek kaydı ile yüksek öğrenime

devamlarına imkân sağlanacaktır. Yüksek Öğretimi bitirenlerin de üretim süreci içinde bilgilerini yenileyici yaygın eğitim sistemi geliştirilecektir.

1482. Örgün eğitim, pratik sanat okulları gibi yarı örgün, yarı yaygın eğitim ve üretim süreci içindeki eğitimin tümü arasında işbirliğini sağlayacak bir örgütlemeye gidilecektir.

3. EĞİTİM HEDEFLERİ

1483. Öngörülen yeni eğitim sistemiyle yetiştirilecek elemanların eğitim kademeleri ve dallarına göre dağılımı ek kayıtlar biçiminde ilgili bölümlerde belirtilmektedir. Üçüncü Plan döneminde eğitim kademelerinde okul çağı nüfus, toplam öğrenci ve okullaşma oranları Tablo 650 de verilmektedir. Öngörülen sayısal gelişmenin gerçekleştirilmesindeki geri kalmalar genel kalkınma hedeflerine ulaşılmasını da engelleyeceğinden, bu konudaki çabalar yoğunlaştırılacaktır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1484. Eğitim açısından uluslararası karşılaştırmalarda, eğitim kademelerine göre çağ nüfuslarının farklı olması, zorunlu eğitim süresindeki değişiklik nedeniyle orta öğretimde genel ve mesleki teknik eğitim ayrımı yapılmasındaki güçlük ve yüksek öğretimde de çok değişik süre ve nitelikte kuruluşlar bulunması nedeniyle zorluklarla karşılaşmaktadır;

1485. Örneğin Tablo 551 de Federal Almanya için orta öğretimde genel ve meslekî - teknik eğitim ayrımının hesaplanmasında genel eğitim çağ nüfusu 10 - 18 meslekî - teknik eğitim çağ nüfusu ise 13 - 17 olarak alındığından okullaşma oranı ayrı ayrı dallar için yüksek çıktığı halde orta öğretim ortalaması küçük çıkmakta, bu ise Türkiye'deki durumla (Genel ve meslekî teknik eğitim için 13 - 18 yaş grubu alınmaktadır) karşılaştırmada anlamlı olmamaktadır.

1486. Ayrıca Öğretim programlarının yapısı karşılaştırılmadan, yapısal karşılaştırma yanıltıcı olabilmektedir.

1487. Bu sakıncalarına rağmen Tablo 551 incelendiğinde, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerine göre Türkiye'deki okullaşma oranlarının belirli bir düşüklük gösterdiği görülmektedir.

1488. Gelişmiş ülkelerde ilkokullarda genellikle yüzde 100 okullaşma oranı sağlandığından ilköğretim tabloya dahil edilmemiştir.

1489. Tablo 552 de aynı sakıncaları taşımakla birlikte, orta öğretimde öğrencilerin, genel ve meslekî - teknik eğitim alanları arasındaki dağılımında ele alınan ülkeler içinde Türkiye'nin İran ve Meksika'dan sonra en kötü durumda olduğunu ve öğrenci dağılımının mesleki - teknik eğitim alanından yana ivedilikle değiştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu da halen 61/39 olan orta öğretim genel/meslekî-teknikeğitim oranınının 1977 de 66/45, 1995 de 05/95 olması şeklindeki Plan politikasını desteklemektedir.

Tablo : 550 — Eğitim, Kademelerinde Okul Çağı Nüfus Toplam Öğrenci ve Okullaşma Oranları (1973-1978)
(Bin Kişi)

Ders yılları	TEMEL EĞİTİM						ORTA ÖĞRETİM						Yüksek Öğretim	
	I. Kademe			II. Kademe			Genel Lise			Mesleki-Teknik Lise				
	Okul çağı Nüfus (7-12 yaş)	Toplam öğrenci	Okullaşma oranı (Yüzde)	Okul çağı nüfus (13-15 yaş)	Toplam öğrenci	Okullaşma Oranı (4 Yüzde)	Okul çağı nüfus (16-18 yaş)	Toplam öğrenci	Okullaşma oranı (Yüzde)	Toplam öğrenci	Okullaşma Oranı (Yüzde)	Okul çağı nüfus (19-22 yaş)	Toplam öğrenci	Okullaşma oranı (Yüzde)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	
1973 — 1974	5 770,2	5 193,1	90,0	2 642,2	1 170,5	44,3	2 471,9	326,2	13,2	171,8	7,0	2 935,0	206,0	7,1
1974 — 1975	5 873,9	5 408,5	92,0	2 692,3	1 208,3	44,9	2 525,7	338,4	13,4	191,9	7,6	3 053,4	232,0	7,6
1970 — 1976	5 988,8	5 689,3	95,0	2 743,3	1 261,9	46,0	2 579,0	345,6	13,4	229,5	3,9	3 149,0	252,0	8,0
1976 — 1977	6 111,9	5 928,5	97,0	2 792,8	1 343,3	48,1	2 631,1	352,6	13,4	268,4	10,2	3 231,4	275,0	8,5
1977 — 1978	6 242,7	6 242,7	100,0	2 843,0	1 441,4	50,7	2 631,8	359,4	13,6	308,4	11,5	3 306,3	298,0	9,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

1490. Tablo 553 de Türkiye'de eğitim harcamalarının yıllık artış oranının bu ülkeler ortalamasının altında bulunduğu, bu harcamaların 1955 - 1966 yılları arasında Gayrisafi Millî Hasıla ve Milli Gelire oranlarında bir iyileşme olduğu, ancak bu artışın, özellikle meslekî - teknik eğitimde ağırlık verilmesi ve hızlı sanayileşmenin gerektirdiği insangücünü yetiştirecek bir atılıma girişilmesi için yeterli olmadığı görülmektedir.

TABLO ; 551 — Orta ve Yüksek Öğretimde Okullaşma Oranları

Ülkeler	Yıllar	Orta öğretimin:			Yüksek öğretim
		Genel	Meslekî -Teknik	Toplam (a)	
		(1)	(2)	(3),	(4)
Federal Almanya	1955	15,7	58,3	40,0	3,7
	1967	27,2	06,7	58,5	a,e
Belçika	1954	30,3	30,4	60,7	3,7
	1966	28,6	48,3	76,9	10,3
Fransa	1955	21,5	9,7	28,2	5,0
	1996	37,6	12,0	49,6	12,7
İtalya	1951	8,1	8,8	16,9	3,1
	1967	35,0	55,3	70,1	14,2
Hollanda	1950	24,4	27,3	51,7	6,8
	1967	35,0	35,3	70,1	14,2
Lükaenburg	1966	19,0	18,6	37,5	3,6
	1966	80,3	22,0	52,0	22,5
TÜRKİYE	1955	5,8	2,5	8,3	1,9
	1967	14,0	4,5	19,1	5,0

Kaynak :UN., UNESCO, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Toplamı her tsaman genel ve meslekî-teknik eğytvm toplamalarına eşit değildir. Bunun nedeni bazı hallerde genel eğitimdeki yaş grubunun meslekî-teknik eğitimdeki yaş grubunu da kapsamasıdır.*

TABLO : 552 — Orta Öğretimdeki Öğrencilerin Genel ve Meslekî Öğretim Dalları Arasında Yüzde Dağılımı (1968}

ÜLKEKER		Sayı	Yüzde
		(1)	(2)
TÜRKİYE	Genel	649 533	79,8
	Meslekî-Teknik	214 013	20,2
	Toplam	1 063 546	—
İTALYA	Genel	2 365 059	67,7
	Meslekî -Teknik	1 124 556	32,3
	Toplam	3 468 915	—
F. ALMANYA	Genel	2 038 948	46,0
	Meslekî-Teknik	2 616 093	54,0
	Toplam	4 424 737	—
FRANSA	Genel	2 979 264	74,3
	Meslekî-Teknik	991 069	25,7
	Toplam	3 670 333	—
SSCB	Genel	4 440 000	51,0
	Meslekî-Teknik	4 261 500	49,0
	Toplam	8 701 500	—
YUGOSLAVYA	Genel	183 193	26,5
	Meslekî-Teknik	505 629	73,5
	Toplam	688 822	—
MEKSİKA	Genel	1 085 829	82,5
	Meslekî-Teknik	229 519	17,5
	Toplam	1 315 348	—
İRAN	Genel	781 507	26,8
	Meslekî-Teknik	25 114	3,2
	Toplam	806 625	—
LUKSEMBURG	Genel	9 946	58,0
	Meslekî-Teknik	7 179	42,0
	Toplam	17 125	—
BULGARİSTAN	Genel	107 915	28,7
	Meslekî-Teknik	266 807	71,3
	Toplam	374 722	—

Kaynak: U N., «Statistical Yearbook, 1970

TABLO : 553 — Eğitim Harcamaları ve Milli Gelir Artışı

Ülkeler	Eğitim harcamalarının yıllık artış yüzdesi	Yurtiçi GSMH'nin yıllık artış yüzdesi (1965-1967)	Eğitim Harcamaları			
			GSMH'nin Yüzdesi		Milli Gelir yüzdesi	
			1955	1965	1955	1965
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
F. Almanya	9,3 (1950-1066I)	5,1	2,17	2,93	2,80	3,84
Belçika	9,3 (1957-1966)	4,4	3,11	3,66	3,98	4,79
İspanya	10,4 (1950-1966)	7,0	1,08	1,96	1,24	2,27
Fransa	11,0 (1963-1067)	4,9	2,83	4,55	3,73	6,05
Yunanistan	12,2 (1900-1966)	6,3	1,50	2,10	1,78	2,55
İtalya	13,7 (1957-1965)	5,3	2,98	5,19	3,79	6,48
Japonya	9,8 (1950-1967)	9,6	4,56	4,55	5,70	5,64
Hollanda	11,4 (1950-1907)	4,4	3,57	6,19	4,41	7,53
Portekiz	6,5 (1960-1965)	5,4	1,58	1,44	1,85	1,66
İngiltere	7,8 (1953-1965)	3,0	2,77	4,17	3,32	5,21
Yugoslavya	17,5 (1952-1967)	8,5	2,22	4,33	2,47	4,68
TÜRKİYE	9,5 (1950-1967)	4,6	2,17	3,76	2,50	4,37

Kaynak ; OECD

IV. EĞİTİM YATIRIMLARI:

1491. Üçüncü Plan döneminde eğitime ayrılan ödenekler ve eğitim kademeleri arasındaki dağılım Tatolo 654 de gösterilmektedir.

1492. Üçüncü Plan eğitim hedeflerine uygun olarak yatırımları temel eğitimde ilk kademede yüzde 100, ikinci kademede yüzde 50 okullaşma oranını sağlayacak şekilde ayrılma., mesleki - teknik eğitime verilen öneme paralel olarak orta seviyeli mealeki-teknik öğretime tüm eğitim yatırımlarının- yüzde 30.6 si ayrılmıştır.

1493. Yüksek öğretimde kısa sürede çok sayıda teknik ve meslekî eleman yetiştirilmesi için, bu okullara ayrılan ödenek yüksek tutulmuştur.

TABLO : 554 — Eğitimde Toplam Yatırımlar

Konular	(1971 Fiyatlarıyla) (Milyan TL.)		
	Birinci Plan gerçekleşene	İkinci Plan gerçekleşme	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Temel Eğitim			3 780,0
Lise(Genel)			430,0
Teknik Liseler			2 100,0
Meslek Liseleri			600,0
Pratik Sanat Okulları			2 000,0
Diğer Pratik Okullar			150,0
Genel Yaygın Eğitim			60,0
Üniversiteler			1 750,0
Yüksek: Okul ve Akademiler			600,0
Bilimsel Araştırmalar			200,0
Kültür, Gençlik ve Spor			870,0
Diğer Eğitim Yatırımları			70,0
İkinci Plan döneminden kalan projeler			1 600,0
TOPLAM	6 251,0	7 002,0 (a)	14 000,0

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) 1972 yılı tahmini olarak verilmiştir.*

Not; Temel eğitim hedeflerine ulaşılması için 5 300,0 TL. gerekmektedir. Aradaki fark (1 520,0) yıllık Program uygulamalarında diğer yatırımlarından doğacak tasarruflarla karşılanacaktır.

TEMEL EĞİTİM VE GENEL ORTA ÖĞRETİM'

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM :

1494. Anne eğitiminden yolusun 3 - 6 yaşındaki çocukların eğitimi olarak ele alınan okul öncesi eğitimi ile ilgili çalışmalar planlı dönemde sınırlı kalmıştır. Bununla beraber özel kesime örnek olması amacı ile Ankara, Adana (iki okul) Bolu, Gaziantep ve Zonguldak'ta olmak üzere 6 ana okulu açılmıştır. 1970 - 1971 öğretim yılında ana sınıflarının sayısı da 118 olmuştur.

1495. 6 ana. okulunda 1970 - 1971 öğretim yılında 29 öğretmen ve 569 öğrenci, 118 ana sınıfında da 118 öğretmen ve 2-114 öğrenci bulunmaktadır.

1496. Bu dönemde ana okulu açılması konusunda özel kesimde çelişmeler olmuş 1970 - 1971 öğretim yılında yabancı ve azınlık özel ana okulları hariç özel kesime ait ana okullarının sayısı t 70 olmuştur.

2. İLK ÖĞRETİM :

(1) SAYISAL GELİŞME :

(a) öğrenci ve derslik sayılarındaki gelişmeler :

1497. İlköğretimde, İkinci Plan dönemi sonunda yüzde 100 olacağı tespit edilen okullaşma oranı hedefi gerçekleşmemiş, 1970 - 1971 yılında okullaşma oranı yüzde 84, toplam öğrenci sayısı 4; milyon 992 bin olmuştur (Tablo 555).

1498. Kır ve şehirde okul sayılarındaki gelişme Tablo 6S6 da gösterilmigür, 1963 den 1&71 -yılına kadar okul sayılarında yüzde 38.5 oranında bir artış olmuştur.

1499. Tablo 3 de nüfus .gruplarına göre okulsua köy sayıları görülmektedir. Ancak bu sayılar değerlendirilirken kasaba, bucak ve köylerde bulunan toplam 34 837 okulun 10 037 sinin tek derslikli, 11 623 ünün de iki derslikli olduğu gözönünde bulundurulmalıdır (/Tablo 558).

1500. 1970 - 1971 öğretim yılında mevcut derslik sayısı 97 223. dür. Bunun 6 023 ü harap derslik olup 7 018 i geçici binalı okullara aittir. Ayrıca 1153 derslik baraka okullarda bulunmaktadır.

TABLO : 555 — İlk Öğretimde Birinci ve İkinci Plan Hedeflerinin Gerçekleşme Durumu (Bin)

Yıllar	Çağ nüfusu		Toplam öğrenci		Okullaşma Oranı (Yüzde) (a)	
	Plan hedefi (1)	1965 ve 1970 sayım sonuçları (2)	Plan hedefi (3)	Gerçekleşen (4)	Plan hedefi (5)	Gerçekleşen (6)
1963 — 1964	4 880	—	3 567	3 535	73	72,7
1965 — 1966	5 150	5 063	4 141	3 906	80	77,1
1970 — 1971	5 720	5 992	5 400	4 992	94	83,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) Okullaşma oranları tespit edilirken azınlık ve yabancı ilkokulları ile özel ilkokullardaki öğrenci sayıları kapsamamıştır. 1970-1971 de bu okullardaki Öğrenci sayısı 15 500 ü Özel ilkokullarda olmak üzere 23 734 tür.

TABLO : 556 — Faal İlkokul Sayıları

Yıllar	İl ve İlçe	Kasaba, Bucak	Toplam (a)
	Merkezi	ve Köy	
	(1)	(2)	(3)
1963 - 1964	2 513	25 100	27 610
1964 - 1965	2 622	26 801	29 423
1965 - 1966	2 735	27 955	30 690
1966 - 1967	2 868	29 358	32 226
1967 - 1968	3 015	30 654	33 669
1968 - 1969	3 171	32 356	35 529
1969 - 1970	3 840	33 772	37 112
1970 - 1971	3 455	34 837	38 292

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

(a) Okul sayısının azınlık ve yabancı ilkokulları (86 okul) ve özel ilkokullar (83 okul) katılmamıştır.

TABLO : 557 — 1970 - 1971 Öğretim Yılında Nüfus Gruplarına Göre Okulsuz Köy Sayıları

Nüfus grupları	Köy	Okulsuz
	sayısı (a)	köy sayısı
	(1)	(2)
1 — 250	8 812	3 258
251 — 500	13 042	1 144
501 — 1000	10 183	244
1001 ve daha fazla	4 333	16
TOPLAM	36 370	4 662

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

(a.) Köy sayısı muhtarlık birimini göstermektedir,

TABLO : 558 — 1970 - 1971 öğretim Yılında Derslik Aâeâine Göre Faal İlkokul Sayıları

Yıllar	İl ve ilçe	Kasaba, Bucak	Toplam
	Merkezlerinde	ve Köylerde	
	(1)	(2)	(3)
1 Derslikli okul	103	16 037	16 140
2 Derslikli okul	129	11 623	11 752
3 Derslikli okul	110	3 561	3 671
4 Derslikli okul	57	1 204	1 261
5 + Derslikli okul	3 056	2 412	5 468
TOPLAM	3 455	34 837	28 292

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilâtı

1501. Planlı dönemde saptanan sayısal hedeflere ulaşılamaması nedenlerinin bağında ilk öğretime ayrılması öngörülen yatırım ödeneklerinin yıllık program tahsislerinde gerçekleşmemesi gelmektedir (Tablo 559). Öte yandan ilkokul yapımları konusunda her yıl programlanan derslik sayıları, derslik maliyetinin plan standartlarını aşmış olması, sosyal hizmet giderlerinin yatırım ödeneğinden

karşlanması, özel idareden ayrılan eğitim ödeneklerinin yetersizliği, uygulanmakta olan okul yapımı sisteminin halk katkısını değerlendirici olmaması gibi nedenlerle gerçekleştirilememiştir.

*TABLO : 559 — İlköğretim Yatırımları (1968-1972)
(1965 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)*

Yıllar	Plan hedefi (1)	Program toplamı (2)	Fark (3)
1968	537,6	321,5	— 216,1
1969	472,5	185,5	— 287,0
1970	361,0	134,8	— 226,2
1971	602,0	210,1	— 391,9
1972	226,9	201,4	— 25,5
TOPLAM	2 200,0	1 053,3	— 1 146,7

Kaynaç : Devlet Planlama Teşkilatı

1502. Gerekli yatırımların yapılamaması sonucu okul ve derslik sorunu ikili ve üçlü öğretim yoluna gidilerek çözülmeye çalışılmış, özellikle kırsal kesimde ikili öğretim artmıştır. (Tablo 560).

*TABLO : 560 — Öğretim Şekillerine Göre Faal İlkokullar
(1967 - 1971)*

Yıllar	İl ve İlçe Merkezlerinde			Bucak ve Köylerde		
	Normal (1)	İkili (2)	Üçlü (3)	Normal (4)	İkili (5)	Üçlü (6)
1967-1968	1 582	1 941	36	27 116	2 669	5
1968-1969	1 383	1 754	34	28 253	4 083	22
1969-1970	1 281	2 014	45	27 953	5 796	23
1970-1971	1 266	2 179	50	27 287	7 528	22

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(b) Öğretmen sayılarındaki gelişmeler - öğrenci/öğretmen oranları :

1503. Planlı dönemde ilköğretimde öğretmen sorunu sayı yönünden çözülmüş görülmektedir. 1960 - 1964 öğretim yılında 75 047 olan öğretmen sayısı 1970. - 1971 öğretim yılında 134616 ya ulaşmıştır. (Tablo 661). Ancak öğretmen dağılımı politikasının gerçekleştirilememesi sonucu şehir, kırsal ve bölgeler arası dengesizlik devam etmiştir.

TABLO : 561 — Yıllar İtibariyle Öğretmen Sayısı (a) (1963 - 1971)

Yıllar	İl ve İlçe- Merkezleri (1)	Bucak ve Köy (2)	Toplam (3)
1963 - 1964	27 668	47 379	75 047
1964 - 1965	29 232	52 074	87 306
1965 - 1966	31 319	06 137	87 456
1966 - 1967	33 975	61 442	95 417
1967 - 19 68	38 283	66 928	105 211
1968 - 1969	41 586	74 714	116 300
1969 - 1970	45 371	80 045	125 416
1970 - 1971	48 246	86 370	134 616

Kaynak : Milli Eğitim Bakanlığı

(a) *Bu toplam içinde sınıf okutmayan yönetici, okul geçici öğretmen ve eğitimler dahildir,*

1504. 1970 - 1971 öğretim yılında şehirde iki sınıf okutan 424 öğretmenin dışında daha çok sınıf okutan öğretmen bulunmamaktadır. Buna karşılık kırdada 3 ve daha çok sınıf okutan 27 112 öğretmen bulunmakta ve 22 195 öğretmen iki sınıf okutmaktadır (Tablo 562).

TABLO : 562 — Öğretmenlerin Okuttukları Sınıf Sayısına Göre Dağılımları (1970-1971)

	İl ve İlçe Merkezlerinde (1)	Bucak ve Köyler (2)	Toplam (3)
Sınıf okutan öğretmen	43 942	35 860	70 802
Sınıf okutan öğretmen	424	22 195	22 619
Sınıf okutan öğretmen	—	12 861	12 861
Sınıf okutan öğretmen	—	2 060	2 060
Sınıf okutan öğretmen	—	12 191	12 191

Kaynak : Devlet Planlama. Teşkilâtı

1505. Planlı dönemde ilköğretimde öğrenci öğretmen oranında bir gelişme sağlanmakla birlikte bu oranın illere göre dengesizliği devam etmektedir.

(2) NİTELİK GELİŞMELERİ :

1506. Planlı dönemde sayısal hedeflere ulaşma çabaları yanı sıra eğitimde niteliği geliştirecek çalışmalara yönelmesine rağmen gereken ağırlık verilememiştir.

1507. Nitelik gelişmesini engelleyen faktörler, okul ve derslik sayılarının yetersizliği, dolayısı ile ikili ve üçlü öğretimin artması, öğretmen dağılımının dengesizliği, ders programlarının temel eğitimin amaçlarına uygun biçimde

düzenlenememesi, ders araç ve gereçlerinin yetersizliği ve ders kitaplarının yayımında belli bir sistemin geliştirilmemiş olmasıdır.

TABLO :563 — Sınıf Geçme Oranları (1965 - 1970)

Yular	İl ve İlçe		Genel ortalama
	Merkezi	Köy ve Bucak	
	(1)	(2)	(3)
1965 - 1966	92,9	93,0	93,0
1966 - 1967	91,5	85,5	90,1
1967 - 1968	88,4	84,2	85,6
1968 - 1969	81,4	73,8	76,5
1969 - 1970	82,6	75,5	78,1

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilâtı

1508. Bütün bu nedenlerle ilköğretimde niteliğin düşmesi sınıf geçme oranlarını etkilemiştir. 1965 - 1966 öğretim yılında sınıf geçme oranı şehirde 92.9, kırdada 93.0 iken bu oran 1969 - 1970 de şehirde 82.6, kırdada 75.5 olmuştur (Tablo 563).

1509. Ayrıca ilköğretimde 10 yıllık verim ortalaması binde 289'dur. Kayıt olan her bin kişiden 239 kişi 5 yıl sonra mezun olmaktadır.

(3) YATILI BÖLGE OKULLARI :

1510. İlkokul yapılamıyacak kadar az nüfuslu köylerin okul ihtiyacını karşılamak amacıyla planlı dönemde kurulmasına başlanan yatılı bölge okulları kapasitesi geliştirilirken, bir yandan da bu okullarda ortaokul öğretimine başlanmıştır.

1511. Yatılı bölge okullarının öğrenci kapasitelerinin 1972 de 30 000 e çıkartılması İkinci Plan döneminde öngörülmüş 85 okul programa alınmışsa da (1972 de programa alınan 5 merkezî okul hariç) yapım işlerinin ağır yürümesi sonucu 1971 -1972 öğretim yılında öğretim yapan yatılı bölge okulu sayısı 51, toplam öğrenci kapasitesi ise 19756 olmuştur.

3. GENEL ORTA ÖĞRETİM I. DEVRE :

(1) SAYISAL GELİŞME :

1512. Ortaokul okullaşma oranları da planlı dönemde tespit edilen hedeflere ulaşmamıştır. Okullaşma oranı 1970 - 1971 öğretim yılında 30.4 olmuştur (Tablo 664). Tespit edilen yeni kayıtların da gerisinde kalmıştır (Tablo 665).

1513. Planlı dönemde okul açma politikasında düzenli bir program uygulanmamış, bu nedenle bazı yerlerde okullar kapasite artışını karşılayamayıp zorunlu olarak çift öğretime geçmiş,(Tablo 566) bazı yerlerde iae açılan okullarla atıl kapasite yaratılmıştır.

TABLO : 564 — Genel Orta Öğretim I. Devrede Birinci ve İkinci Plan Hedeflerinin Gerçekleşme Durumu

Yıllar	Çağ nüfusu		Toplam öğrenci		Okullaşma Oranı (Yüzde) (a)	
	Plan hedefi (1)	1965 ve 1970 sayım sonuçları (2)	Plan hedefi (3)	Gerçekleşen (4)	Plan hedefi (5)	Gerçekleşen (6)
1963 — 1964	1 985	—	387	352	19,1	—
1965 — 1966	2 220	2 162	427	407	19,0	18,8
1970 — 1971	2 606	2 556	1 106	777	42,4	30,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(a) *Okullaşma oranları tespit edilirken azınlık ve yabancı orta okulları ile özel orta okullardaki öğrenci sayıları kapsamamıştır. 1970-1971 de bu okullardaki öğrenci sayısı 16 144 ü özel orta okullarda olmak üzere 24264 dır.*

TABLO : 565 — Orta Okullarda Yeni Kayıt Hedefleri ve Gerçekleşme
(Bin)

Yıllar	Plan hedefleri (1)	Gerçekleşme (2)
1967 - 1968	—	212,0
1968 - 1969	227	232,4
1969 - 1970	296	268,4
1970 - 1971	390	304,7
1971 - 1972	361	324,9

Kaynak : Millî Eğitim. Bakanlığı

TABLO : 566 — Orta Okulların öğrenim Şekillerine Göre Dağılımı
Orta Okul

Y ı l l a r	Normal (1)	İkili (2)	Toplam (a) (3)
1964 - 1965	487	161	683
1963 - 1966	533	163	696
1966 - 1967	565	223	788
1967 - 1968	658	280	938
1968 - 1969	719	335	1 004
1969 - 1670	891	616	1 507
1970 - 1971	1 062	650	1 712

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

(a) 1970 - 1971 yılında toplam 1 712 ortaokulun 330 u köylerde, 408 îbticaklarda ve 974 ü il ve ilçe merkezlerinde bulunmaktadır.

1514. Orta Öğretimde program dışı okul açma uygulaması yanı sıra yatırımların plan hedeflerinin gerisinde oluşu öngörülen okullaşma oranına ve okul sayısına ulaşılamamasının. nedeni olmuştur (Tablo 567).

TABLO 567 — Ortaöğretim Yatırımları

(1965 Fiyatlarıyla)
(Milyon TL.)

	Plan Hedefi (1)	Program Tahsis (2)	Fark (3)
1968	313,4	214,8	— 99,4
1969	413,8	185,0	— 228,8
1970	563,8	180,5	— 383,3
1971	517,8	157,4	— 360,4
1972	510,8	157,4	— 353,4
TOPLAM	2 319,6	894,3	— 1 425,3

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1515. Ortaokullarda öğretmen sorunu nitelik, nicelik ve dağılım bakımından çözülememiştir. 'Dalları bakımından Öğretmen sayılarında uyumlu bir gelişme olmamış, özellikle kırsal alanda açılan okulların öğretmen ihtiyacını karşılama sorunu giderek büyümüştür. Özellikle bağımlı ortaokullarda lise öğretmenlerinin ortaokullarda da ders vermesi bu kademedeki sayısal gelişmeyi kesin olarak saptamayı engellemektedir.

(2) NİTELİK GELİŞMESİ

1516. Ortaokullarda artan çift öğretim, ders araçları, öğretmen durumu ve yeterli kapasiteli bina sorununa gereken önem verilmeyerek açılan programsız okullar, sayı ve nitelik bakımından öğretmen yetersizliği bu açığın meslekten olmayanlarla kapatılmaya çalışılması, öğretimin niteliğinin düşmesine etken olmuştur.

1517. Okulların ders araçları bakımından yetersizliği ve ders programlarının, gözlem ve deneme metodlarına dayanır yönde, süreli düzenlenmeyişi öğrencilerin devam edecekleri üst eğitim kurumu için gerekli düzeyde yetişmemelerine ve verimin düşmesine sebep olmuştur.

1518. Planlı dönemde ders araçlarında bir gelişme olmuşsa da bu yetersiz kalmıştır. 1904 - 1905 Öğretim yılında 930 ortaokulda 385 takım fizik, 50 takım kimya ders aracı ve 483 iş atelyesi mevcutken bu miktar 1970 - 1971 öğretim yılında 1703 ortaokulda 941 takım fizik, 346 kimya ve 246 takım biyoloji ders aracına ve 721 iş atelyesine ulaşmıştır.

4. GENEL, ORTA ÖĞRETİM II. DEVRE (LİSELER) :

(1) SAYISAL GELİŞME :

(a) Öğrenci ve okul sayılarında gelişme :

1519. Lise sayılarında öğretim durumlarına göre gelişme Tablo 568 de gösterilmiştir.

TABLO : 568 — Öğretim, Şekillerine Göre Lise Sayılarındaki Gelişme (a)

Y ı l l a r	Normal (1)	İkili (2)	Toplam (3)
1964 - 1965	74	74	148
1965 - 1966	84	73	157
1966 - 1967	108	95	203
1967 - 1968	88	122	210
1968 - 1969	113	167	280
1969 - 1970	143	195	338
1970 - 1971	182	221	403
1971 - 1972	198	337	535

Kaynak : Milli Eğitim Bakanlığı

(a) 1970-71 yılında 70 özel lise ve 26 azınlık ve yabancı lisesi mevcut olup, toplam lise sayısına bu okullar dahil edilmemiştir.

1520. Liselerde sayıca plan hedeflerine ulaşılmıştır. 1970 – 1971 öğretim yılında toplam 403 lisenin 3 ü bucaklarda, 233 ü ilçe ve 167 si il merkezlerindedir.

1521. Program dışı okul açma uygulaması liselerin de yersel dağılımında dengesizlik yaratmış bu durum ikili öğretimdeki artışı etkilemiştir, ikili öğretim yapan okulların yüzde 44 ünün 16 derslikten küçük okullar olması okul açmada mahallî ihtiyaçlara uygun bir programın uygulanmadığını göstermektedir.

1522. Liselerde bir şubeye düşen öğrenci sayısı gelişimi incelendiğinde oranın düştüğü görülmektedir. 1963 - 1964 öğretim yılında bir şubeye düşen öğrenci sayısı 53.7 iken, 1970 - 1971 Öğretim yılında bu sayı 38,0 a düşmüştür. Ancak bu, derslik kapasitesinin yeterli hale getirilmesi ile değil ikili öğretime gidilmekle sağlanmıştır,

1523. Mesleki ve teknik orta öğretimin is ve toplum hayatında ihtiyaç duyulan insangücünü sağlamadaki yetersizliği yanında bu okulların bitirenlerin yüksek öğretime geçişlerinin sınırlılığı nedeni ile liselerin yüksek eğitime öğrenci hazırlayan tek öğretim kurumu olarak bilinmesi, bu okullarda yeni kayıt hedeflerinin aşılmasına yol açmıştır. İkinci Plan'da liselere yeni kayıt hedefi 308 bin olarak tespit edilmişken gerçekleşme 336 bin olmuştur.

(b) Öğretmen durumundaki gelişme :

1524. Liselerde de öğretmenlerin dallara ve okullara göre dağılımındaki dengesizlik en önemli sorunlardan biridir. Bazı dallarda normal bazı dallarda da çok ağır bir gelişme olduğu halde bazı dallarda, kimya öğretmenlerinde olduğu gibi, azalma görülmektedir (Tablo 569). Bu nedenle öğrenci/öğretmen oranında da dallara göre dengesizlikler mevcuttur (Tatlo 670).

TABLO : 569 — Lise Öğretmenlerinin Dallara Göre Dağılımı

Dallar	1963 - 1964	1967 - 1968	1971 - 1972
	(1)	(2)	(3)
Edebiyat	311	440	759
Felsefe	136	168	271
Tarih	316	539	653
Coğrafya	483	756	779
Matematik	163	320	754
Biyoloji	243	311	535
Fizilî	94	1 124	342
Kimya	111	120	140

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

*TABLO : 570 — 1971-1972 öğretim Yılında Dallara Göre
öğretmen öğrenci Oran*

Dallar	Öğrenci	Öğretmen	Öğrenci -
	sayısı	sayısı	öğretmen
	(1)	(2)	(3)
Bdefoiyat	258 098	759	34,0
Felsefe	258 098	271	95,2
Tarih	258 098	653	39,5
Coğrafya	258 098	779	33,1
Matematik	258 008	754	34,2
Biyoloji	258 098	535	48,2
Fizik	258 098	342	75,4
Kimya	208 098	140	184,3

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

(2) NİTELİK GELİŞMELERİ :

1525. Liselerde öğrenci sayılarının hedefleri açması, buna dayalı olarak okul ve derslik ihtiyacının karşılanamaması nedeni ile ikili öğretimdeki artış, öğretmenlerin sayı ve nitelik yönünden yetersizliği, ders programlarının ihtiyaçlara cevap verir durumda düzenlenmemesi bu okullarda basan oranını düşürmekte, sınıflarda yığılmaya yol açmaktadır. Ayrıca ders araçlarında da planlı dönemde bir gelişme olmuşsa da ihtiyaca cevap verir duruma gelinememiş, başarıyı etkileyen bu önemli sorun durumunu muhafaza etmiştir. 1964 - 1965 öğretim yılında 140 lisede 144 takım fizik, 72 takım kimya ders aracı ve 136 işlik varken 1970 - 1971 öğretim yılında 304 lisede 199 takım fizik, 188 takım kimya ders aracına ulaşmış işlik sayısında ise bir artış olmamıştır.

1526. Bu kademedeki verilen bilgi yüksek öğretimdeki eğitim için yeterli olmamakta ve başarıyı engellemektedir.

(3) PARASIZ YATILILIK :

1527. İkinci Plan'da genel orta öğretimdeki toplam öğrencilerin yüzde 4 ünü (1971 - 1972 Öğretim yılında 45 bin öğrenci) kapsayacak biçimde parasız yatılı kurumunun geliştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, parasız yatılı kapasitesinin yüzde 60 oranında da paralı yatılı öğrenci, için olanak yaratılması öngörülmüştür. 1971 - 1972 öğretim yılında parasız yatılılık kapasitesi 20 bin'i bulmuştur. Bu kapasitenin 8013 ü parasız yatılı, 8879 u paralı yatılı olarak kullanılmaktadır. 3113 kapasite boş bulunmaktadır. Bunun nedeni de carî ödeneklerin yetersizliğidir. 12 ilde 2 400 kapasiteli pansiyon, hizmetli kadrosu verilmediğinden açılmamıştır. Ayrıca, 1972 yılında da 1 600 öğrencilik ek kapasite yaratılması programlanmıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ:

1528. Okul öncesi eğitim konusunda beliren sorunun önemine rağmen bu eğitimin bütün 3 - 6 yaş grubunu kapsayacak şekilde sağlanması büyük malî kaynak gerektirdiğinden konu ile ilgili araştırmalar yapılacak ve soruna uzun dönem içinde kapsamlı bir şekilde yaklaşılması için gerekli hazırlıklar yapılacaktır.

2. TEMEL EĞİTİM VE GENEL LİSELER :

1529. İlkokul programları ile ortaokul programları arasındaki mevcut uyumsuzluğu temelden kaldırmak, eğitimde fırsat eşitliğini köyde ilkokulun üstünde eğitim olanağı bulamayan çocuklardan yana sağlamak ve bu eğitim süresinin sonunda yetenekleri geliştirilmiş, mesleki beceriye yöneltilmiş, hızlı kalkınma sürecinde toplumun gelişmelerine katkıda bulunabilecek kişilerin yetiştirilmesi açısından eğitim sistemimiz tekrar incelenmiş ve temel eğitimi bu amaçlar içinde sağlayacak 8 yıllık okul biçimi tespit edilmiştir.

1530. Bu eğitim sonunda bir üst eğitime devam etmeyecek fertler yeterli bir temel eğitim almış olacaklarından çalışma hayatına daha kolaylıkla uyabilecek, iş başında eğitim ve diğer yaygın eğitim olanaklarından daha iyi yararlanarak meslek elemanı haline geleceklerdir.

1531. İlk beş yılı zorunlu olan 8 yıllık temel eğitimin ikinci kademesinde 1995 yılında okullaşma oranı yüzde 70 olacaktır. Temel eğitim ve genel liseler için öngörülen toplam öğrenci ve okullaşma oranlarındaki uzun dönemli gelişme yönü Tablo 571 de görülmektedir.

1532. Eğitimden umulan amaçlara erişebilmek için düzenlenen bu yeni sistem sayı ve nitelik açısından ele alınarak ekonomik ve sosyal kalkınma ile değişen şartları gerektirdiği şekilde programlanacaktır.

1533. Genel liselerde yığılma önlenerek, 1995 yılında okullaşma oranı yüzde 15,7 olacak şekilde yeni kayıtlar programlanacak eğitim programları öğrencileri akademik eğitim kanalına, hazırlayıcı nitelikte bilim ve kültür muhtevasına önem verilerek düzenlenecektir.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER :

1. TEMEL EĞİTİM :

1534. Üçüncü Plan dönemi sonunda temel eğitimin ilk beş yılında okullaşma oranı yüzde 100, son üç yılında yüzde 50 olacaktır. Temel eğitimin ilk beş yılında 40 öğrenciye bir derslik kriterine göre, 1977 - 78 öğretim yılında 156 068 dersliğin bulunması gerekmektedir. Toplam öğrenci, okullaşma oranı ve yeterli derslik sayısı için yıl içindeki gelişme hedefleri Tablo 573 de gösterilmektedir.

TABLO : 571 — Temel Eğitim ve Genel Liselerin Uzun Dönemli Gelişme Yönü

(Bin Kişi)

Yıllar	Temel Eğitim İlk 5 Yıl			Temel Eğitim Son 3 Yıl			Genel Liseler		
	Çağ nüfusu (1)	Toplam öğrenci (2)	Okullaşma Oranı (Yüzde) (3)	Çağ nüfusu (4)	Toplam öğrenci (5)	Okullaşma oranı (Yüzde) (6)	Çağ nüfusu (7)	Toplam öğrenci (8)	Okullaşma oranı (Yüzde) (9)
1973 - 74	5 770	6 193	90	2 642	1 170	44,3	2 471	326	13,2
1974 - 75	5 878	5 408	92	2 692	1 208	44,9	2 525	338	13,4
1975 - 76	5 988	5 689	95	2 743	1 261	46,0	2 579	345	13,4
1976 - 77	6 111	5 928	97	2 792	1 343	48,1	2 631	352	13,4
1977 - 78	6 242	6 242	100	2 843	1 441	50,7	2 681	359	13,4
1982 - 83	7 214	7 214	100	3 139	1 789	57,0	2 941	444	15,1
1987 - 88	8 166	8 166	100	3 530	2 259	64,0	3 268	516	15,8
1992 - 93	9 520	9 520	100	4 123	2 927	71,0	3 742	595	15,9
1995 - 96	9 859	9 859	100	4 593	3 454	75,2	4 113	645	15,7

TABLO : 572 — Temel Eğitim ve Genel Liselerde İlk Kayıt Hedefleri ve Geçiş Oranı

Yıllar	Temel eğitim ilk beş yıl	Temel eğitim son Uç yılma geçiş oranı	Temel eğitim Son üç yıl	Liseye geçiş oranı	Lise
	(Bin)	(Yüzde)	(Bin)	(Yüzde)	(Bin)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1973-74	1 091	46	356	43	90
1974-75	1 105	47	376	34	91
1975-76	1 123	48	399	32	93
1976-77	1 160	49	410	33	98
3977-78	1 182	50	423	32	103

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 573 — Temel Eğitimin İlk 5 Yılındaki Gelişme Hedefleri (1973 – 1977)

Yıllar	Çağ nüfusu	Toplam öğrenci	Okullaşma oranı	Yeterli derslik sayısı
	(Bin)	(Bin)	(Yüzde)	(4)
	(1)	(2)	(3)	(4)
1973-74	5 770	5 193	90	129 829
1974-75	6 878	5 408	92	135 215
1975-76	5 988	5 689	95	142 234
1976-77	6 111	5 928	97	148 213
1977-78	6 242	6 242	100	156 068

Kaynak : Devlet Planlama. Teşkilâtı

1535. 8 yıllık temel eğitimi sistemi için Üçüncü Plan dönemi sonunda 130 bin kadar sınıf ve çeşitli dallarda 180 bin kadar öğretmen gerekli olmaktadır.

1536. Genel liselerin insangücü ihtiyaçlarına göre düzenlenen beş yıllık hedefleri Tablo 571 ve 572 de gösterilmektedir. Üçüncü Plan dönemi sonunda genel liselerde toplam 16 400 öğretmen bulunacaktır.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1537. (1) Kız meslek liseleri bünyesindeki ana okulları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının çocuk yuvaları ve belli işyerlerinde kanunen açılması gereken çocuk yuvaları ve ana okulları uygulaması genişletilerek devam ettirilecektir. Bu okul öncesi eğitim ve bakım birimlerinin standartları ve eğitim programları Milli Eğitim Bakanlığınca saptanacak özel kesimin bu konudaki çabaları teşvik edilecek, yol gösterici yayınlar, araştırmalar yapılacak ve denetleme sağlanacaktır.

1538. (2) 8 yıllık temel eğitimin uygulanmasına 1973-74 öğretim yılında bağımsız genel orta öğretim I. devre okulları, diğer orta öğretim I. devre okulları ve bina durumu imkân veren ilkokullarda bağlanacaktır.

1539. (3) Yeniden düzenlenen öğretmen yetiştirme sistemi içinde temel eğitimin gerektirdiği nitelik ve nicelikte sınıf ve dal öğretmenleri süratle yetiştirilecektir.

(4) 8 yıllık temel eğitimi uygulayan okulların ders programlarının gerektirdiği ders kitapları ve araçları tespit edilecek ve bunların yapımı artırılarak bu konudaki dar boğaz giderilecektir.

(5) 8 yıllık temel eğitim programları çevrenin şartları dikkate alınarak teknik, sanat, tarım konularına ağırlık verilerek hazırlanacak eğitim süresince bireylere yeteneklerine göre bilgi ve bir ölçüde beceri kazandırarak mesleğe ve bir üst eğitim kademesine yöneltecek, ayrıca bu düzenlenen programlarda öğrencilere ezbercilik yerine inceleme ve doğru düşünce alışkanlıkları kazandırmak esas olacaktır.

(6) Geliştirilecek rehberlik hizmetleri ile öğrenciler yeteneklerine göre bir üst öğretim kurumunu seçmeye yönlendirileceklerdir.

(7) Nüfusu 250 den az okulsuz köylerin ve nüfusu okul yapılmasına yeterli olan fakat okula veya yeterince dersliğe ve öğretmene sahip olmayan köylerin sorunları merkez köylerde kurulacak merkezî okullarla çözümlenecektir. 8 yıllık temel eğitim verecek olan bu okullar yatılı, pansiyonlu ve gündüzlü olarak çevrenin şartlarına uygun biçim ve büyüklükte kurulacaktır.

(8) Merkezî okulların yatılı kısımları ve bu dönemde de geliştirilmesine devam edilecek olan yatılı bölge okullarının yatılılık kapasitesi ile parasız yatılılık kapasitesi artırılabilecektir.

(9) Yurt dışında bulunan, işçilerin çocukları için temel eğitim sorununun çözümlenebilmesi için durum ve ihtiyaç saptaması ile ilgili araştırmalar geliştirilecek ve bu çocuklara süratle eğitim imkanları ulaştırılacaktır.

(10) Temel öğretim hedeflerinin gerçekleşmesi için 222 sayılı Kanunun sosyal hizmetler giderlerinin yatırım ödeneğinden karşılanması şeklindeki hükmü değiştirilerek, bu giderlerin cari ödeneklerle karşılanması sağlanacaktır.

(11) Akademik öğrenime ağırlık verilerek daha çok üniversite ve yüksek okullara öğrenci yetiştiren genel liseler sayı ve nitelik yönünden amaçlarına uygun hale getirilecektir.

(12) Bağımlı ortaokulların kapasitesi bağlı oldukları liselere devredilecek bunun dışında gereken okul ve derslik ihtiyacı karşılanacaktır.

(13) Genel liselerde gözlem ve deneye dayalı olarak hazırlanacak ders programları için, gerekli ders araçları yapımı sağlanacaktır.

(14) Öğrencileri üniversite veya yüksek okullara gereken bilgi düzeyinde yetiştirmek amacıyla düzenlenen ders programlarında kültür muhtevası geliştirilecektir.

(15) Genel liselerde öğrencilerin, öğretim giderlerine katılma yolları araştırılacaktır.

MESLEKÎ VE TEKNİK EĞİTİM

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1538. Bugünkü eğitim sistemi, Planlı dönemde meslekî teknik eğitime ağırlık verilmesine rağmen, ağırlıklı genel öğretimde yoğunlaşmış, bulunmaktadır. Ayrıca, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde, eğitimin çevre ve iş hayatı ile ilişkisinin kurulması ilke olarak benimsenmiş olmasına rağmen tedbirler fonksiyonel bir meslekî ve teknik eğitim sağlamada sınırlı kalmıştır.

1. TEKNİK EĞİTİM :

1539. Teknik eğitim, Planlı dönemdeki nitelik ve nicelik gelişmesinde çeşitlilik göstermektedir. Teknik öğretimin bütün olarak üretime dönük ve sanayi ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde gelişmesini sağlamak amacıyla Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında önerilen kamu ve özel sektör kuruluşlarının işbirliği gerçekleştirilmemiştir. Erkek sanat enstitüsü ve tekniker okulu mezunlarının çeşitli sorunları Plan dönemlerinde ele alınmış ancak bugüne kadar etatü ve istihdam gibi sorunları çözülememiştir.

1540. Birinci Plan döneminde, mezunların kazandığı nitelik yeterli görülmediğinden iki yıllık sanat enstitülerinin öğretim süreleri üç yıla çıkarılmıştır. İkinci Plan döneminde bununla da yetinilmemiş, nitelikli teknisyen yetiştirmek amacıyla 4 yıllık teknisyen okulları açılması yoluna gidilmiştir. Ayrıca bu dönemde ortaokul (I. devre) seviyeli teknik okulların genelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir.

1541. Teknik eğitimde nitelik 'geliştirme çabaları, öğretim programlarını düzenleme çalışmalarıyla desteklenmiş ancak teknik öğretim, çeşitli is kollarında nitelikli insan gücü talep ve ihtiyaçlarını karşılamada çok sınırlı kalmıştır.

1542. Birinci Plan dönemi sonu olan 1967 - 1968 öğretim yılında lise seviyeli teknik okullardaki öğrenci sayısı 39000 e ulaşarak Plan hedefi olan 42000 e yaklaşmıştır. 1971 - 1972 öğretim yılında öğrenci sayısı 59 800 e ulaşarak, İkinci Plan hedefi üstüne çıkmıştır. Ancak, toplam öğrenci, ilk kayıt ve mezunların yıllık artış oranlarında düzensizlikler görülmektedir.

1543. Teknik okullarda toplam öğrenci, ilk kayıt ve mezunlardaki yıllık gelişme oranlarında İkinci Plan döneminde Birinci Plan dönemine 'göre daha düzenli bir durum görülmektedir. İkinci Plan dönemi toplam öğrenci artışlarında düzenli bir gelişme göstermekteyse de, ilk kayıt ve mezunların gelişimlerinde görülen düzensizlik dikkati çekmektedir.

TABLO : 574 — Lise Seviyeli Teknik Okullarda Gelişme
(Sanat Enstitüleri + Teknisyen Okulları)
(İkinci Plan Devresi Hedefleri Sanat Enstitülerinin Teknisyen Okullarına. -Dönüştürüleceği Hedefine Göre Saptanmıştır.)

	1963-1964			1964-1965			1965-1966			1966-1967			1967-1968			1968-1969			1969-1970			1970-1971			1970-1971		
	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark	I. Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)
Toplam Öğrenci	17,0	20,4	+3,4	20,0	20,5	+0,5	25,0	25,0	—	30,0	34,3	+4,3	42,0	36,1	-5,9	19,4	40,5	+21,1	26,8	44,0	+17,2	36,2	50,2	+14,0	47,6	59,8	+12,2
İlk kayıt	—	13,4	—	—	11,2	—	—	15,8	—	—	12,5	—	—	12,6	—	8,0	15,9	+7,9	10,5	19,5	+9,0	13,5	22,3	+8,3	17,1	27,3	+10,2
Mezun	—	5,9	—	—	8,1	—	—	2,0	—	—	7,3	—	—	10,0	—	1,5	10,0	+9,1	1,8	9,7	+7,9	2,9	10,3	+7,4	4,4	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO: 575 — Teknisyen Okullarında II. Plan Döneminde Gelişme

	1968 - 1969			1969 - 1970			1970- 1971			1971 - 1972		
	II. Plan hedefi	Gerçekleşen	Fark	II. Plan hedefi	Gerçekleşen	Fark	II. Plan hedefi	Gerçekleşen	Fark	II. Plan hedefi	Gerçekleşen	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Toplam öğrenci	19 350	—	— 19 350	26 850	1 547	— 25 303	36 250	3 142	- 33 108	47 550	4 365	— 43 185
İlk kayıt	8 000	—	— 8 000	10 450	1 547	— 8 903	13 500	1 757	- 11 743	17 050	1 634	— 15 416
Mezun	1 450	—	— 1 450	1 800	—	— 1 800	2 900	243	- 2 657	4 350	—	—

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

1544. Teknik okul kesimindeki toplam öğrenci artışlarında İkinci Plan hedeflerinin aşılmasındaki önemi büyük ölçüde azaltan faktör, 1968 - 1969 öğretim yılından sonra 4 yıllık teknisyen okullarına dönüştürülmesi öngörülen 3 yıllık sanat enstitüleridir. Vasıflı işçi ile teknisyen arasında uluslararası meslekler ve fonksiyonları sınıflandırmasına uygun farklılığı sağlayamayan sanat enstitülerinin muhtevası bu farkı yaratacak ve eğitim sistemine belli bir esneklik getirecek bir yapıya ulaştırılması için pratik sanat ve teknisyen okullarına dönüştürülemez. İkinci Planda öngörülen hedefler sanat enstitülerinin 4 yıllık teknisyen okullarına dönüştürüleceğine göre saptanmıştır. Buna rağmen 1971 - 1972 öğretim yılında 56 500 öğrenci ile 136 sanat enstitüsü ve ancak 4 400 öğrenci ile 30 teknisyen okulunun bulunduğu görülmektedir. (Tablo 574 ve 575)

1545. Sanat enstitülerinde her meslek dersi öğretmenine düşen öğrenci sayılarında görülen artış nitelik gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. 1968 - 1969 Öğretim yılında her meslek dersi öğretmenine düşen öğrenci sayısı 17.5 iken, 1969 - 1970 öğretim yılında 18.4 e 1970- 1971 ders yılında 19.3 e yükselmiştir. Sanat enstitüsü ve teknisyen okullarında 15 öğrenciye bir öğretmenin sağlanması öngörülmektedir.

1546. Nitelik ve nicelik geliştirme çabaları, teknik öğretimin bütün olarak üretime dönük olmasını ve kalkınma için gerekli nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini sağlayamamıştır.

1547. Sanat enstitüsü mezunlarının istihdam sorunu ile ilgili olarak, dört ayrı bölge ve düzeyde bulunan kentimizde yapılan bir araştırmadan elde edilen sonuçlara göre dört kentteki toplam sanatkarlar arasında sanat okulundan ayrılanlar yüzde 1.5, sanat okulunu bitirenler yüzde 4,0 civarında bulunmaktadır.

1548. Mezunların teorik bilgilerinin yanında pratik tecrübelerinin iş hayatının gereklerini karşılamada yetersiz kalışı öğrenimin sanayideki gelişmeleri izleyememesi nedenleriyle iş piyasası sanat enstitüsü mezunlarına işe girişte usta-ustabası statüsü vermemektedir. Bu durum sanat enstitüsü mezunları ücretlerinin iş içinde usta-ustabası ücretlerinden düşük olmasıyla da doğrulanmaktadır.

2. MESLEKİ EĞİTİM :

1549. Planlı dönemde meslekî eğitimin bazı kesimlerinde nitelik ve sayı gelişmelerinde plan hedeflerinin aşıldığı, bazı kesimlerinde plan hedeflerine ulaşılmadığı görülmektedir. Meslek okulları mezunlarının çeşitli sorunları üzerinde yapılan çalışmaların bir kısmı sonuçlandırılmamış bir kısım çalışmalar ise statü ve istihdam gibi çeşitli sorunların çözülmesinde teknik eğitimde olduğu gibi sınırlı kalmıştır.

TABLO : 576 — Sağlık Okulları Gelişimi (1968 – 1972)

	1968 - 1969			1969 - 1970			1970 - 1971			1971 - 1972		
	Plan hedefi (1)	Gerçekleşme (2)	Fark (3)	Plan hedefi (4)	Gerçekleşme (5)	Fark (6)	Plan hedefi (7)	Gerçekleşme (8)	Fark (9)	Plan hedefi (10)	Gerçekleşme (11)	Fark (12)
Toplam öğrenci	3 800	4 445	+645	4 250	5 170	+ 920	4 750	5 395	+ 645	5 300	5 331	+ 31
İlk kayıt	1 400	1 768	+ 368	1 600	1 949	+ 348	1 800	1 859	+ 59	1 950	1 654	—296
Mezun	900	1 066	+ 166	950	1 528	+ 578	1 050	1 651	+ 601	1 200	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(1) ORTAOKUL SEVİYELİ MESLEK OKULLARI :

1560. Bu kesim, ilk öğretmen okullarının ilk devresini, teknik tarım ve bahçıvanlık okullarını, ebe ve hemşire yardımcısı yetiştiren sağlık okullarını, imam-hatip okulları, kız enstitüleri ile ticaret liselerinin ilk devrelerini ve diğer bazı meslek okullarını kapsamına almaktadır. Bu okullardan ticaret liselerinin ilk devresini birinci plan döneminde, sağlık okulları ve imam-hatip okulları dışındaki diğer meslek okullarının ilk devrelerinin İkinci Plan döneminde genel ortaokul durumuna getirilmeleri öngörülmüştür.

(a) Sağlık okulları (I. devre) :

1551. Sağlık okulları ilkokula dayalı üç yıllık öğretim yapan, ebe ve hemşire yardımcısı yetiştiren meslek okullarıdır. Sağlık okullarının gelişmesinde İkinci Plan hedeflerinin üstüne çıkıldığı görülmektedir. Bu gelişmelere rağmen ebe ve hemşire yardımcısı niteliğindeki yardımcı sağlık personeli ihtiyaçları tam olarak karşılanamamıştır. (Tablo 576).

(b) İmam-hatip okulları (I. devre) :

1552. Genel ortaokula dönüştürülmeyen imam-hatip okulları I. devresi, planlı dönem içinde imam-hatip okullarının II. devresiyle birlikte, meslekî ve teknik okullar içinde en yüksek gelişme hızı gösteren okullar olmuştur, imam-hatip okulları birinci devresi, 1963 - 1964 yılı ile 1970 - 1971 öğretim yılları arasında ilk kayıtlarda yüzde 234,6 toplam öğrencide yüzde 396,7 ve mezunlarda yüzde 633,8 gibi çok yüksek gelişme hızları göstermektedir (Tablo 577).

TABLO : 577 — İmam Hatip Okulları Gelişimi I. Devre)

	1863 - 1964	1970-1971
	(1)	(2)
Toplamı öğrenci	8 076	42 600
İlk kayıt	4 051	13 555
Mezun	639	5 056

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

1553. 1970 - 1971 öğrenim yılında imam-hatip okulları tümünün, I. ve II. devre meslekî ve teknik okullarındaki toplam öğrenci sayısının yüzde 20,8 gibi büyük bir payını aldığı görülmektedir.

(c) Kız sanat ortaokulları:

1554. İkinci Planda, sağlık okulları imam-hatip okullarının I. devresi dışındaki tüm ortaokul seviyeli meslekî okulların genelleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak kız sanat ortaokullarında bu tedbirin uygulanmadığı görülmektedir. (Tablo 578).

TABLO : 578 — Kız Sanat Orta Okullarında Gelişme. (1963-1972)

	1963	1664	1965	1966	1967	1868	1969	1970	1971
	1964	1965	1966	1967	1968	1669	1970	1971	1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Toplam öğrenci	21 087	22 030	19 847	20 114	19 448	20 476	20 977	22 042	23 784
İlk kayıt	8 606	9 113	5 070	7 008	7 504	7 701	8 205	8 903	9 733
Mezun	3440	4 160	4 701	4 881	4 502	4 243	4 442	4 538	••

Kaynak : Milli Eğitim Bakanlığı

1555. Kız sanat ortaokulları planlı dönemde diğer meslek okullarına oranla sınırlı bir gelişme göstermişlerdir. 1963 - 1964 öğrenim yılından 1971 - 1972 öğrenim yılına kadar olan ilk kayıt artışı yüzde 13,1 ve toplam öğrenci artışı yüzde 12,7 olmuştur.

(2) LİSE SEVİYELİ MESLEK OKULLARI:

(a) İlköğretmen okulları :

1556. İlköğretmen okullarının sayısal gelişmesinin Plan hedeflerinin altında kaldığı görülmektedir. Ancak İlkokullara öğretmen yetiştiren bu okulların, plan hedeflerinin gerisinde kalmış olmasına rağmen öğretmen ihtiyacını karşılayacak hatta ihtiyaçların üstünde öğretmen yetiştirecek bir kapasiteye ulaştığı görülmektedir. İkinci Plan döneminde I. Devreleri genelleştirilen ilköğretmen okulları 1963 - 1964 öğrenim yılı ile 1970 - 1971 öğrenim yılı arasında ilk kayıtlarda yüzde 105,0 ve mezunlarda yüzde 147,1 ilk (Dışardan bitirenler dahil) bir artış göstererek 1970 - 1971 öğretim yılında 89 okulda 51 264. öğrencilik bir kapasiteye erişmiştir. Toplam öğrenci ve ilk kayıtlarda plan hedeflerinin gerisinde kalmış ancak mezun sayılan dışardan sınav veren öğrencilerde görülen artış nedeniyle hedefleri aşarak öğretmen açıklarını kapatacak duruma erişmiştir (Tablo 579).

(b) Kız enstitüleri:

1557. Birinci Planda kız enstitülerinde eğitimin amacı iki ana ilkede belirlenmiş, kız öğrencileri iyi bir ev kadını olarak yetiştirmek ve kadınlar için uygun görülen, mesleklere hazırlanmalarını sağlamak olmuştur. Birinci Plan döneminde başlatılan kız enstitülerinin öğretim programlarına üretim sistemi ihtiyaçlarını karşılayacak yön kazandırma Çalışmaları ikinci Plan döneminde de devam etmiş ve sınırlı ölçüde başarı kazanılmıştır (Tablo 580).

TABLO : 579 — Lise Seviyeli İlk Öğretmen Okullarında Gelişme (1968 – 1972)

(Bin Kişi)

Yıllar	Toplam Öğrenci		İlk Kayıt		Mezunlar (a)	
	İkinci Plan hedefi	Gerçekleşme	İkinci Plan hedefi	Gerçekleşme	İkinci Plan hedefi	Gerçekleşme
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1968 — 1969	47,9	47,0	16,7	11,8	11,6	15,7
1969 — 1970	02,1	49,7	17,8	13,3	14,3	17,2
1970 — 1971	57,5	51,3	18,9	12,0	15,0	19,9
1971 — 1972	64,7	52,9	20,0	16,8	16,7	—
1972 — 1973	72,8	—	22,8	—	18,9	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) Dışarıdan bitirenler dahil.

TABLO: 580 — Kzs Enstitülerinde Gelişme (1963-1972)

	1963 1964	1964 1965	1965 1966	1966 1967	1967 1968	1968 1969	1969 1970	1970 1971	1971 1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Toplam öğrenci	9 014	6 694	10 080	9 213	9 686	9 432	10 299	11 216	13 830
İlk kayıt	5 221	2 492	3 944	3 224	3 410	3 477	4 154	4 396	6 047
Mezun	3 377	205	3 582	2 435	3 382	2 828	2 939	3 057	••

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

1558. Kız enstitülerindeki öğretmenlerin nitelik yetersizliği ve eğitim programlarının üretim sisteminin gerekleri ile bağ kuramamış olması kız enstitüsü öğrencilerinin fonksiyonel bir eğitim görmeleri olanağını sınırlamaktadır, örneğin giyim dalında mezunlarda bir gelişme görülmekle birlikte, konfeksiyona gerekli ağırlık kazandırılmamıştır. Kız enstitülerinin nicelik gelişmesinde, toplam öğrenci, ilk kayıt ve mezun sayılarında yıldan yıla artış ve düşüşler kaydedilmiş ve düzenli bir gelişim sağlanamamıştır. Toplam öğrenci ve ilk kayıt sayılarındaki düzensizliğe rağmen 1963 - 1964 öğretim yılında 103 okul bulunmaktayken okul sayılan, yüzde 43,6 oranında devamlı bir artışla 1971 - 1972 öğretim yılında 148 e ulaşmıştır.

(c) Tarım okulları (II. Devre) :

1559. Tarım okullarının kapsamına, tarım meslek okulları hayvan sağlık okulları, ev ekonomisi okulları ve orman tekniker okulları girmektedir.

1560. Tarım okulları içinde en toüyük gelişmeyi plan hedeflerini aşarak tarım meslek okulları göstermiştir. 196 yılında 3 bölge tarım okulu bulunurken, 1970-1971 öğretim yılında 7440 öğrenci kapasiteli 38 tarım meslek okulu bulunmaktadır. Yapılmakta olan okulların tamamlanmasıyla 45 tarım meslek okulunda 8700 öğrencilik bir kapasiteye ulaşılabacaktır. Halen bu okullarda yüzde 82 lik bir kapasite atıl kalmaktadır. (Tablo 581).

1961. İlk mezunlarını 1966 yılında veren ev ekonomisi okullarından 1970 - 1971 öğretim yılı sonuna kadar 378 öğrenci mezun olmuştur. Halen 510 öğrenci kapasiteli 5 ev ekonomisi okulu bulunmakta bu okullarda 1971 -1972 öğretim yılında 265 öğrenci okumaktadır. Mezunlarını istihdamı bir sorun olarak ortadadır.

1962. Tarım meslek okulları ve ev ekonomisi okullarındaki gelişmenin tersine bir gelişme hayvan sağlığı okulları ile orman tekniker okullarında görülmektedir. Bu okullar plan hedeflerinin çok gerisinde kalarak alanlarındaki insangücü ihtiyaçlarını karşılayamama durumuna düşmüşlerdir. Orman tekniker okullarında Birinci Plan döneminde düşük de olsa devamlı bir gelişim görülmektedir. Ancak, İkinci Plan döneminde öğrenci ve dik kayıtlarda düşüşler bağlamış, hatta 1970 - 1971 ve 1971-1972 öğretim yıllarında ilk kayıtlar yapılmamış ve okulların kapatılmam yoluna gidilmiştir (Tablo 582 ve 583).

TABLO : 581 — Tarım Meslek Okullarında Gelişme (1963 - 1973)

Yıllar	Toplam öğrenci			İlk kayıt			Mezun		
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1963 — 1964	—	789	—	—	508	—	—	155	—
1967 — 1968	—	1 963	—	—	874	—	—	470	—
1968 — 1969	1 550	2 333	+ 783	650	1 120	+ 470	375	524	+ 149
1969 — 1970	1 800	2 933	+ 1 133	750	1 169	+ 419	425	835	+ 410
1970 — 1971	2 100	3 216	+ 1 116	850	1 193	+ 343	500	1 055	+ 555
1971 — 1972	2 350	3 221	+ 871	950	1 236	+ 286	550	—	—
1972 — 1973	2 600	—	—	1 000	—	—	650	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 582 — Hayvan Sağlık Okullarında Gelişme (MG3 — 1972)

Yıllar	Toplam öğrenci			İlk Kayıt			Mezun		
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(3)	(6)	(7)	(8)	(9)
1963 — 1964	—	101	—	—	71	—	—	30	—
1967 — 1968	—	401	—	—	135	—	—	56	—
1968 — 1969	350	416	— 66	200	150	50	125	119	— 6
1969 — 1970	550	446	— 104	325	150	— 175	175	147	— 28
1970 — 1971	800	419	— 381	450	120	— 330	300	141	— 159
1971 — 1972	1 050	—	—	550	—	—	400	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 583 — Orman Tekniker Okullarında Gelişme (1963 —1972)

Yıllar	Toplam öğrenci			İlk kayıt			Mezun		
	Plan hedefi (1)	Gerçekleşme (2)	Fark (3)	Plan hedefi (4)	Gerçekleşme (5)	Fark (6)	Plan hedefi (7)	Gerçekleşme (8)	Fark (9)
1963 — 1964	—	176	—	—	50'	—	—	36	—
1967 — 1968	—	390	—	—	99	—	—	78	—
1968 — 1969	625	415	— 210	150	104	— 46	140	108	— 32
1969 — 1970	775	341	— 434	200	39	— 161	150	99	— 51
1970 — 1971	950	238	— 712	275	—	— 275	175	93	— 82
1971 — 1972	1 150	138	— 1 012	350	—	—	200	—	—

(d) İmam Hatip Okulları (II. Devre) :

1563. Planlı dönemde, tüm meslekî ve teknik okullar içinde en büyük gelişme hızını İmam Hatip okulları kaydetmiştir. İmam Hatip okullarının II. devrelerinde 1963 - 64 ile 1971 - 72 öğretim yılları arasında ilk kayıtlarda yüzde 766,1; toplam öğrenci sayısında yüzde 611,5 ve mezun sayısında yüzde 334,9 oranında bir gelişme görülmektedir. Bu gelişme hızlarının yüksekliği ve önemli, aynı dönem içinde tüm Meslekî Teknik Eğitimi II. devrede kaydedilen gelişme hızlarıyla karşılaştırıldığı zaman belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 584).

Aynı dönem içinde II. Devre İmam Hatip Okulları sayıları 72 ye ulaşmıştır.

TABLO : 554 — İmam Hatip Okulları (II. Devre) ve Mesleki ve Teknik Eğitim (II. Devre) 1963 - 1964 ve 1971 - 1972 Yılları Arasında Yüzde Artış

	İmam Hatip Ok..	Tüm mesleki ve teknik eğitim
	(1)	(2)
Toplam öğrenci	611,5	127,1
İlk kayıt	766,1	84,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

(e) Ticaret Liseleri :

1564. Ticaret Liseleri, hizmetler sektöründe çalışacaklara, genel eğitim yanında mesleki eğitim veren okullar olarak nicelik yönünden gelişme kaydetmişlerdir. Ancak, ticaret liselerinin nitelik yönünden, mezunlarına piyasanın gereklerini karşılayacak eğitim vermede sınırlı kaldığı görülmektedir (Tablo 585).

TABLO ; 585 — Ticaret Liselerinde Gelişme (1963 - 1972)

	1963 1964	1964 1965	1965 1966	1966 1967	1967 1968	1968 1969	1969 1970	1970 1971	1971 1972
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Toplam öğrenci	8 936	9 786	12 552	13 385	14 367	15 251	16 958	20 617	27 337
İlk kayıt	4 673	3 988	5 299	4 595	5 267	5 898	6 992	9 377	12 978
Mezun	1 223	1 452	2 133	2 769	3 561	3 325	3 737	4 887	• -

Kaynak : Devlet Planlama, Teşkilatı.

(f) Sağlık Kolejleri (II. devre) :

1560. Yardımcı sağlık personeli yetiştiren okullar olarak, sağlık kolejlerinin sayısal gelişmesinde plan hedeflerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. 1971 -1972 öğretim yılında toplam öğrenci sayısını plan hedefinin yüzde 32,1 ine erişmiştir.

1566. Sağlık kolejleri, sahanın gerektirdiği uygulayıcı nitelikte yardımcı sağlık personeli yetiştirmede sınırlı kalmıştır (Tablo 586).

TABLO : 586 — Sağlık Okullarında Gelişme (II. Devre)

Yıllar	Toplam öğrenci			İlk kayıt			Mezun		
	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark	Plan hedefi	Gerçekleşme	Fark
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1963 — 1964	—	2 236	—	—	1 029	—	—	223	—
1967 — 1968	—	3 860	—	—	1 112	—	—	892	—
196B — 1969	4 350	4 200	— 150	2 000	1 370	— 630	650	844	— 194
1969 — 1970	6 600	4 790	— 1 510	3 000	1 572	— 1428	900	905	+ 5
1970 — 1971	10 100	5 489	— 4 611	4 700	1 749	— 2951	1 200	1 119	— 1
1971 — 1972	14 850	6 247	— 8 603	6 000	1 924	— 4076	1 750	—	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

1567. Meslekî ve teknik okullarda terk oranları ile bu okullara yapılan ilk kayıtlardaki lise veya dengi okullardan tasdiknameli öğrencilerin çokluğu nitelik ve verimlilik açısından göze çarpan iki önemli nokta olarak belirmektedir.

1568. Sanat enstitüsü, ticaret lisesi ve kız enstitülerine yapılan ilk kayıtların önemli bir kısmının lise veya dengi okullardan tasdiknameli öğrencilerden oluşması, toplumda bu okulların genel lisede başarılı olmayan öğrencilerin devam ettikleri düşük seviyeli okullar oldukları kanısını desteklemekte ve yaratmaktadır. Bu durum meslekî ve teknik eğitimin cazip hale gelmesini ve ağırlık kazanmasını olumsuz yönden etkilemektedir.

1569. Meslekî ve teknik okullarda, özellikle verimlilik açısından önemli bir sorun terklerdir. Ticaret liselerinde olduğu gibi yüzde 34 e kadar çıkan terk oranları görülmektedir.

1570. Bu durum bu okullardaki verimliliği büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, terklerin çokluğu nedeniyle bu öğrencilere ayrılan kaynakların büyük ölçüde israfına yol asılmaktadır. Böylece, hem kaynaklar israf edilmekte hem de nitelikli insan gücü açıklamalarını kapatmak için yapılan çabalar önemli ölçüde başarısızlığa uğramaktadır. (Tablo 587).

TABLO : 587 — Mesleki ve Teknik Okullarda Ortalama Verimlilik ve Terk Oranları

	Terk (1)	3 yılda mezun (2)	3 yıldan ussun sürede mezun (3)
.Sanat Enstitüsü	32,4	55,4	12,1
Kız Enstitüsü	13,0	85,1	1,9
Ticaret Lisesi	34,0	48,4	17,6

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1571. Uzun dönemli insan gücü ihtiyaçlarında beliren büyük sayısal açıklar ve nitelik sorunu örgün ve yaygın eğitim sisteminin, mesleki ve teknik eğitime yönelmesi gereğini ortaya koymaktadır.

1572. Eğitim sisteminin bütünü içinde, meslekî ve teknik eğitimin yeri sanayileşmenin ve üretim hedeflerinin insan gücü ihtiyaçlarına uygun, çağdaş teknikleri iyi kavramış, üretim sürecine hemen uyabilen, ayrıca üretim sürecinin geliştirilmesine katkıda bulunabilen elemanlar yetiştirme olacaktır.

1573. Mesleki ve teknik eğitim sürecinden çıkan elemanların, üretilen veya ithal edilen teknolojiyi üretim sürecinin gereklerine göre uygulamaya koymakta başarılı olmaları esastır.

1574. Meslekî ve teknik eğitimin, mevcut ve uzun dönemde ortaya çıkan teknik insan gücü açıklarının kapatılmasında gereken gelişme yönünü alması, istihdam, yetki ve sorumluluk sorunlarının çözülmesini ve özellikle insan gücünün 1982 de Ortak Pazar'da kazanacağı serbest hareketliliğin gözönüne alınmasını gerekli kılmaktadır.

1575. Bu çerçeve içinde ve gelişmekte olan temel ve genel eğitim sistemiyle uyum sağlamak amacıyla, uygun mesleki ve teknik eğitimi alt sisteminin aşağıda açıklanan gelişimi göstermesi gerekmektedir.

1576. Orta öğretimde mesleki ve teknik eğitim ağırlık kazanacak, üretimin teknisyen ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmeye yönelecektir. Bugünkü durumda genel eğitimden yana işleyen gelişme hız ve ram, meslekî ve teknik eğitim lehine çevrilecektir {Tablo 588}.

TABLO : 588 — Ortaöğretimde Gelişme (II. Devre}

(Yüzde)

Yıllar	Ortaöğretim Okullaşma Oranı			Ortaöğretimde Bölünme	
	Genel	Meslekî-Teknik	Toplam	Genel	Mesleki-Teknik
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1971 - 1972	10,4	7,2	17,6	60,03	39,97
1977 - 1978	13,4	11,5	24,9	55,25	44,75
1981 - 1982	14,5	14,9	29,4	50,85	49,15
1988 - 1987	15,8	19,1	34,9	45,20	54,80
1991 - 1982	16,0	24,4	40,4	39,50	60,50
1995 - 1096	15,7	29,1	44,8	35,00	65,00

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1577. Meslekî ve teknik okullarda nicelik gelişimi sağlanırken, nitelik gelişmesine de büyük ağırlık verilecektir. Tüm meslekî ve teknik okullarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim birliği sağlanacaktır. Özel durumları olanların dışında, mesleki teknik okulların eğitim süreleri ve genel ve kültürel eğitim programlarında eşitlik ve birlik sağlanacaktır.

1578 Meslekî teknik orta öğretim öğrencilerine kendi alanlarında yüksek öğrenime geçiş imkânını sağlamak, amacıyla çok yönlü üniversite giriş imtihanı geliştirilecektir.

1. TEKNİK LİSE :

1579. Teknik Öğretimin bütün olarak üretime dönük ve sanayi ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde teknisyen yetiştirmesini sağlamak amacıyla, teknik öğretim sisteminde değişikliğe gidilmesi uygun görülmüştür, Bu amaçla, teknik liseler açılarak, modern teknolojinin gerektirdiği teknisyenlerin yetiştirilmesine yön elin ecek tir.

1580. Sanayi nitelikli işçi talebini karşılamak üzere pratik sanat okulları uygulamasına devam edilecektir. Sanatkar ile teknisyenler arasında bugün için belirsiz olan statü, yetki ve sorumluluk sınırı, eğitim niteliği ve süresi yönünden kesin bir ayırma kavuşacaktır. Teknik Lise mezunlarının yetki ve sorumluluklarını gereği gibi kullanabilmeleri, bu elemanların mühendisin gerçek anlamda yardımcı olmalarını sağlayacak nitelikte bir eğitim düzeyinin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Ayrıca, Teknik Lisede uygulanan eğitimin, sanayileşmenin her aşamasında ekonomik yapıda meydana gelecek değişikliklere cevap verecek nitelikte olması sağlanacaktır.

2. MESLEK LİSELERİ :

1581. Kız enstitüleri, ev kadınlığı ve annelik bilgileri verme yanında öğrencilerin çağdaş mesleklere yönlendirilmelerini sağlayacak kız meslek liselerine dönüştürüleceklerdir. Kız meslek liseleri giderek geleneksel meslek dalları yanında çağdaş koşullara uygun meslek dallarını kapsamlarına alacaklardır.

1582. Tarım teknisyenlerinde 1972 durumuna göre insangücü fazlalığı, orman teknisyenlerinde ve hayvan sağlık teknisyenlerinde insangücü açıkları görülmektedir.

1583. Tarım eğitiminde birlik sağlanması ve tarımda modernleşmeye yönelmiş çalışmaların yapılmasını sağlamak amacıyla tarım eğitiminin tarım meslek liselerinde toplanması öngörülmektedir. Tarım meslek liseleri, mevcut tarım meslek okulları, ev ekonomisi okulları ve hayvan sağlık okullarına kapsamına alacaktır.

1584. Mevcut tarım meslek ve ev ekonomisi okullarındaki fazla kapasitenin değerlendirilmesi amacıyla bu okullarda yaygın tarım eğitim sistemi geliştirilecektir.

1585. Orman teknisyeni niteliğinde teknik insangücü açıklarını kapatmak ve orman ürünlerini değerlendirmeye yönelecek teknisyenlerin yetiştirilmesi için Orman Tekniker Okulları geliştirilecektir.

1586. Ticaret Liselerinin, kamu ve özel sektörün ticaret ve hizmet alanlarına çeşitli büro görevlerini yapabilecek nitelikli eleman yetiştirmek amacıyla yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilecektir.

3. DİĞER MESLEK OKULLARI:

1587. Konservatuvarların kendine has durumları nedeniyle, bu günkü biçimlerinde değişiklik yapılmayacaktır.

1588. Özelliği olan diğer bir okul türü olarak İmam-Hatip okulları (II. Devre) uygulamasına gerekli sayıda ilk kayıtlarla devam edilecektir.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER :

1. TEKNİK LİSE :

1589. Tüm teknisyen okullarının ve fizikî olanağı ve öğretim kadrosu uygun olan sanat enstitülerinin 1973 -1974 öğretim yılında ilk kayıt yapacak biçimde teknik liselere dönüştürülmeleri sağlanacaktır.

1590. Öğretim süreleri dört yıl olan, teknik liseler öncelikle motor, makina, elektrik-elektronik, maden-izabe, kimya, teknik resim, yapı - arihhî tesisat, harita - kadastro, dokuma ve matbaa dallarında öğretim yapacaklardır.

1591. Plan dönemi içinde teknik liselerde 110 bin öğrencilik bir kapasite yaratılması gerçekleştirilecektir (Tablo 589).

TABLO : 589 — Teknik Liselerde Gelişme (1373 - 1378J)

Yıllar	İlk kayıt	Toplam öğrenci	Mezun
	(1)	(2)	(3)
1973 - 1974	4 000	9 000	1 250
1974 - 1975	12 500	20 500	1 500
1976 - 1979	19 000	39 000	2 100
1076 - 1977	27 500	66 000	3 250
1971 . 1978	35 000	110 000	9 250

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

2. KIZ MESLEK LİSELERİ :

1592. Kız enstitüleri 1973 - 1974 öğretim yılında dikiş - konfeksiyon,, elsanatları, diyet - beslenme, çocuk gelişimi ve eğitimi, kurs öğretmenliği bölümleri halinde öğretim yapacak kız meslek liseleri olarak ilk kayıt yapacaklardır (Tablo 590).

TABLO : 590 — Kız Meslek Liselerinde Gelişme (1973 - 1978)

	1973-1974	1974-1975	1975-1976	1076-1977	1977-1978
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Toplam öğrenci	18 600	20 750	23 500	27 150	31 150
İlk kayıt	7 250	8 200	9 500	11 000	12 500
Mezun	5 300	6 750	6 400	7 250	8 350

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

3. TABIM MESLEK LİSELERİ:

1693. Tarım meslek okulları, ev ekonomisi okulları ile hayvan sağlık okulları, 1973-1974 öğretim yılında tarım meslek liselerine dönüştürülmüş olarak ilk kayıt yapacaklardır.

4. ORMAN MESLEK LİSESİ :

1694. 1973-1974 öğretim yılında ilik kayıt yapmak üzere bir Orman Meslek Lisesi açılacaktır (Tablo 591).

TABLO : 591 — Orman Meslek Lisesinde Gelişme (1973 - 1978,»

	Toplam öğrenci	İlk kayıt	Mezun
	(1)	(2)	(3)
1973 - 1074	100	100	—
1974 - 1975	250	150	—
1975 - 1976	450	200	80,
1970 - 1977	650	250	135
1977 - 1978	750	300	180

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

5. SAĞLIK MESLEK LİSELERİ :

1596. Sağlık kolejleri olarak Öğretim yapan II. devre sağlık okullarının 1973-1974 öğretim yılı ilk kayıtlarını hemşire, sağlık memuru, laborant ve çevre sağlığı bölümleri olan sağlık meslek liselerine dönüştürülmüş olarak yapmaları sağlanacaktır (Tablo 592).

TABLO : 592 — Sağlık Meslek Liselerinde Gelişme (1973 - 1978)

	1973-1974	1974-1973	1975-1976	1976-1977	1977-1978
	(1)	(2)	(9)	(4)	(5)
Toplam öğrenci	8 900	11 000	13 600	16 400	20 000
İlk kayıt	3 000	3 750	4 500	5 500	6 750
Mezun	1 600	1 900	2 700	3 400	4 000

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

6. TİCARET MESLEK LİSELERİ:

1596. Ticaret liseleri, 1973-1974 öğretim yılında, maliye -muhasabe, ticaret, kooperatifçilik, ve sekreterlik bölümleri olan, ticaret meslek liselerine dönüştürülmüş olarak ilk kayıt yapacaklardır (Tablo 593).

TABLO : 593 — Ticaret Meslek Liselerinde Gelişme. (1973 - 1978)

Y ı l l a r	Toplam Öğrenci	İlk kayıt	Mezun
	(1)	(2)	(3)
1973 - 1974	38 000	17 500	9 000
1974 - 1975	4 800	21 000	10 500
1975 - 1976	58 500	25 000	13 000
1976 - 1977	70 000	30 000	15 500
1977 - 1978	85 000	35 000	18 500

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

7. ÖĞRETMEN OKULLARI:

1597. Temel eğitime ve yaygın eğitim kurumlarına öğretmen yetiştiren okullar arasında menşe birliği sağlamak üzere perspektif dönem içinde yüksek öğretime dönüştürülecek olan ilköğretmen okulları, Üçüncü Plan döneminde temel eğitime sınıf öğretmeni yetiştirmeye devam edeceklerdir.

1598. Temel eğitime dal öğretmenleri sağlamak üzere Millî Eğitim Bakanlığı özel programlar düzenleyecektir.

1599. Plan döneminde, mevcut ilkokul öğretmenlerine kısa süreli eğitimle verilecek formasyon sonucu, Temel Eğitim sınıf öğretmeni ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

TABLO : 594 — Temel Eğitim Dal Öğretmeni İhtiyacı (1973 - 1978)

(Bin Kişi)

	1973-1974	1974-1975	1975-1976	1976-1977	1977-1978
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Temel Eğitim Dal öğretmeni	10	20	30	45	50

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1600. Üçüncü Plan döneminde temel eğitim dal öğretmeni ihtiyaç Tablo 594 de verilmiştir.

8. DİĞER MESLEK OKULLARI :

1601. İmam-Hatip Okulları, uzun dönemde istihdam ve atıl kapasite sorunlarını önlemek üzere Tablo 595 de gösterilen gelişimi göstereceklerdir.

TABLO : 595 — İmam - Hatip Okullarında. Gelişme (1973 – 1978)

Y ı l l a r	Toplam öğrenci	İlk kayıt	Mezun
	(1)	(2)	(3)
1673 - 1974	11 000	3 500	3 590
1974 - 1975	12 500	3 500	4 460
1076 - 1976	13 500	3 500	2 850
1076 - 1977	14 000	3 500	2 850
1077 - 1978	14 500	3 500	2 850

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1602. (1) Tüm teknik ve meslek lise ve okullarda eğitim birliği Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanacaktır. Eğitim programları ilgili kuruluşlarca geliştirilecek, pedagojik ve genel dersler yönünden Milli Eğitim Bakanlığının işbirliği ile eğitimde birlik ve denetim sağlanacaktır.

Teknik ve meslek lise mezunlarının meslekleriyle ilgili dallarda çalışmalarını sağlamak ve bu okulların piyasa ile ilişkisini kurmak üzere, piyasa ve iş analizleri ile istihdam araştırması yapılarak eğitim programlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

(2) Tüm mesleki liselerin öğretim süreleri üç yıl olacak ve öğretim programları bu süreye göre düzenlenecektir.

(3) Meslek ve teknik lise mezunlarına ağırlıklı meslekleriyle ilgili dallarda yüksek öğrenime geçiş sağlanacaktır.

(4) Meslekî ve teknik okullarda görülen terk sorununa yönelik bir araştırma geliştirip sonuçlandırılacak ve gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıca, mesleki ve teknik liseler ile genel lise arasında öğrencilerin beceri ve başarı durumlarına göre çift yönlü bir geçiş sağlanacak ve gerekli yönlendirme çalışmaları ile genel liseden mesleki ve teknik liselere doğru olan tek yönlü başarısız öğrenci akışı önlenecektir.

(5) Teknik liseler özellikle modern teknolojinin gerektirdiği teknisyenlerin yetiştirilmesine yönelecektir. Nitelikli teknisyen yetiştirmelerini sağlamak amacıyla, bu okullara nitelikli öğretim kadroları ve yeterli eğitim araçlarının sağlanmasında öncelik tanınacaktır.

(6) Mevcut sanat enstitülerinin teknik liselere dönüştürülmesi esastır.

Teknik liselere dönüştürülemeyen 'Sanat Enstitülerinde yaygın eğitim içinde pratik sanat okullarına dayalı bir sistem uygulanacaktır. Teknik liselere dönüştürülünceye kadar Sanat Enstitülerinde örgün eğitim yanında yaygın eğitim içinde pratik eğitime dönük bir

sistem uygulanacaktır. Bunlar temel eg-itlm ara kademelerinden de öğrenci alabilecekler ve dalların özelliğine göre farklı süreli eğitim programları uygulayacaklardır. Teknik liselerin birinci sınıfında başarı gösteremiyenler de daha kısa süreli programlarla bu okullarda yetiştirileceklerdir.

(7) Teknik liselerde atelye, teknik ve meslek dersleri öği etmenlerinin Personel Kanununda teknik hizmetler sınıfına dahil edilmeleri sağlanacaktır.

(8) Kız meslek liseleri öğretim kadrosunun nitelikli öğretmenlerle güçlendirilmesi sağlanacaktır.

(9) Olgunlaşma enstitüleri, 1973 - 1974 öğretim yılından başlayarak, "Araştırma ve Olgunlaşma merkezleri" olarak faaliyete geçecek, öğretmen, öğrenci ve diğer araştırmacıların Öğretim süresince ve tatil aylarında bu merkezlerde uygulama, araştırma, geliştirme ve yayma çalışmaları yapmalarına imkân sağlanacaktır,

(10) Tanm meslek liseleri, (i) tarım teknisyenliği, (ii) ev ekonomisi, (iii) hayvancılık ve sağlığı, (iv) balıkçılık ve su ürünleri bölümleri açacak ve bu dallarda teknolojik gelişmelere göre düzenlenmiş eğitim, programlarıyla teknisyen yetiştirmeye yönelecektir,

(11) Tarım meslek liselerinde hızla ve öncelikle nitelik geliştirmesine yönelik çalışmalar yapılacak, sayısal gelişme hayvan sağlık teknisyeni ile su ürünleri teknisyeni yetiştirilmesinde sağlanacaktır. Tarımtknisyenliği bölümünde gelişme Toprak ve Tarım Reformu ile Tarım Bakanlığı reorganizasyon çalışmaları sonuçlarına göre düzenlenecektir.

(12) Tarım meslek liselerinde doğacak atıl kapasitenin iyi değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, pratik tarım okullarının ilk olarak tarım meslek iiselen bünyesinde açılmaları sağlanacaktır.

(13) Orman meslek liselerinde orman teknisyenliği ve orman ürünleri teknisyenliği olarak iki bölümde öğretim yapılacak ve özellikle orman ürünlerini değerlendirecek teknisyenlerin yetiştirilmesi sağlanacaktır,

(14) Yardımcı sağbk personelinin özellikle sosyalleştirme bölgelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte yetiştirilmesini sağlayıcı, uygulamaya ağırlık veren eğitim programları düzenlenecektir.

(15) Ticaret meslek liselerinde öngörülen yeni gelişmeyi sağlamak, ve belirtilen dallarda ve nitelikte eleman yetiştirmek üzere eğitim programları geliştirilecektir. Kooperatifçilik bölümünde kooperatif işletmeciliği üzerinde yoğunlaşılacaktır. Mevcut sekreterlik okulları kapatılacak, bu okulların Tüm fiziki imkânları ve öğretim kadrosu, ticaret meslek liselerindeki sekreterlik bölümlerine kaydırılacaktır.

(16) Otelcilik okulları, otel ve turizm orta seviyeli işletmecisi yetiştirmeye yönelecek Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesine dönüştürülecektir. Otel ve turizm işletmecisinin alt kademelerindeki elemanların yetiştirilmesi için pratik otelcilik ve turizm okulları açılacaktır,

(17) Temel eğitime, ihtiyaç duyulan sayı ve nitelikte sınıf ve dal öğretmeni yetiştirmek üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

(18) Mevcut okullarda fazla kapasite yaratılmış bulunduğundan yeni İmam - Hatip Okulları açılması yoluna gidilmeyecektir. Kaliteli ıbir öğretim yapılabilmesi için mevcutların ders araç ve gereçleri geliştirilecek ve nitelikli öğretmenlerle desteklenmesi sağlanacaktır.

YÜKSEK ÖĞRETİM

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER ı

1. SAYISAL GELİŞMELER :

1603. Birinci Plan döneminde yüksek öğretimde insangücü hedeflerine uygun olarak sayısal gelişmeler üzerinde durulmuş, bunu sağlamak için öğretim üyesi, yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir (Tablo 596).

1604. İkinci Panda yüksek öğretim kademesinde gerekli kapasite artışı için mevcut yüksek öğretim kurumlarının geliştirilmesi ve yenilerinin açılması öngörülmüştür. Gerçekleşmede kamu yüksek öğretim kurumlarında kapasite gelişmeleri plajı hedeflerinin altında kalmıştır. Bunda yatırımların kapasite artırıcı biçimde kullanılmamasının rolü vardır. Bunun en önemli nedeni yüksek öğretimde insangücü gereksinmelerine göre yaratılması gerekli kapasite içm fiziksel gelişmeyi sağlayacak, kurumlararası koordinasyon, standart saptaması ve planlamayı yapacak sorumlu bir yürütme biriminin bulunmamasıdır.

1605. Planlarda yüksek öğretim kurumlanılın Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yaparak inaangücü gereklerine göre saptanan İlk kayıt hedeflerini gerçekleştirmeleri öngörülmüştür. Bunu sağlamak için «Üniversite ve Yüksek Okullar Komisyonu» kurulması, yüksek öğretim kurumlan arasında işbölümü yapılması gibi hususlar çeşitli yıllık programlarda öngörülmesine rağmen gerçekleştirilememiş ve bu nedenle yüksek öğretim için öngörülen sayısal hedeflere varılamamıştır.

1606. Öte yandan sağlanabilen kapasite artığı da Planlar'da öngörülen insangücünü yetiştirecek alanlar yerine, genel eğitim veren maliyeti düşük ve kapasite yararlanası kolay olan alanlarda gerçekleşmiştir. (Taıblo 596/a, b ve Genel Bölüm Tablo 548/b) Daha, çok İkinci Beş Yıllık Plan döneminde açılan özel Yüksek Okulların bulunduğu öğretim alanlarında ise Planda öngörülen yeni kayıt hedefleri aşılmıştır.

1607. Tablolardan izlenebileceği gibi öğrenci sayıları bakımından dallar arası dağılımda fazla bir iyileşme sağlanamamış, ancak planlı dönemdeki çabalarla ilk kayıtların dallar arasındaki dağılımında bir ölçüde insangücü gereklerine uygun düzelme sağlanamıştır.

*TABLO : 596 (a) — Kamu Yüksek öğretiminde Kayıtların Kurumlar ve Dallar Arasında Dağılımı
Yıllara Göre Öğrenci Sayıları ve Yüzdeleri*

	1959-1960	1960-1961	1951-1962	1962-1963	1963-1964	1964-1965	1965-1966	1966-1967	1967-1968	1968-1969	1969-1970
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
KURUMLAR											
Üniversiteler	10 793	12 761	11 351	11 935	13 150	13 422	14770	14 565	15 441	15 123	14 942
Akademiler	2 460	2 694	3 457	4 813	4 082	2 968	3543	5 197	5 690	5 054	5 425
Yüksek Okullar	1 351	1 797	1 901	2 730	3 350	3 817	4879	4 161	3 575	4 223	2 895
Toplam Yüksek Öğretim	14 604	17 252	16 709	19 478	20 582	20 207	23192	23 923	24 400	24 450	23 262
DALLAR											
Fen Mühendislik	(Sayı) 2 174	2 759	2 231	2 479	2 778	3 412	3934	4 609	5 294	6 060	6 137
	(Yüzde) 14,9	16,0	13,4	12,8	13,5	16,8	16,9	19,2	21,5	24,8	26,4
Tarım	(Sayı) 933	777	750	890	1 032	902	897	924	944	873	840
	(Yüzde) 6,4	4,5	4,5	4,5	5,0	4,5	3,9	3,9	3,9	3,6	3,6
Sağlık	(Sayı) 784	925	950	982	1732	1 868	1772	1 648	1 931	2 133	1 985
	(Yüzde) 5,3	5,4	5,7	5,0	8,4	9,2	7,6	6,9	7,7	8,8	8,5
Edebiyat ve Sosyal -İlimler	(Sayı) 10 713	12 791	12778	15 127	15 040	14 046	16539	16 742	16 537	15 329	14 300
	(Yüzde) 73,4	74,1	76,4	77,7	73,1	69,5	71,6	70,0	66,9	62,8	61,5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 596 (b) — Kamu Yüksek Öğretiminde Öğrenci Sayısındaki Gelişme, Dallar Arasında Dağılımı ve Yüzdeleri

	1959-1960	1960-1961	1951-1962	1962-1963	1963-1964	1964-1965	1965-1966	1966-1967	1967-1968	1968-1969	1969-1970
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Yüksek Öğretim öğrenci Sayısı Toplamı	54 962	63 035	64 484	70 401	75 119	79 923	87 682	93 596	97 253	103 178	105 549
Fen ve Mühendislik Yüksek Öğretimi	12 909	14 686	14 148	15 434	16 436	17 930	19 618	21 142	23 575	25 787	26 797
(Yüzde)	23,5	23,2	22,0	21,9	21,9	22,4	22,3	22,6	24,2	25,0	25,3
Tarım Yüksek öğretim?	2 984	3 065	3 030	3 444	3 529	3 365	3 966	3 760	3 739	3 651	3 612
(Yüzde)	5,4	4,8	4,3	4,9	4,6	4,9	4,6	4,1	3,9	3,5	3,5
Sağlık Yüksek öğretimi	5 195	5 753	5 549	5 688	7 161	8 296	8 890	9 115	9 465	10 598	10 749
(Yüzde)	9,5	9,2	8,7	8,0	9,6	10,4	10,1	9,7	9,8	10,3	10,1
Edebiyat ve Sosyal İlimler Yüksek öğretimi (Genel)	33 874	39 531	41 757	45 835	47 993	49 832	55 208	59 579	60 474	63 142	64 391
(Yüzde)	61,6	62,8	64,7	65,2	63,9	62,3	63,0	63,6	62,1	61,2	61,1

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

1608. Yüksek öğretime gerekenden fazla olan talep, bu kademedeki yaratılan kapasiteyle karşılanamayacak duruma gelmiştir. Bunun sonucu olarak İkinci Plan döneminde özel yüksek okulların sayısı 40 ı aşmış, Öğrenci sayısı tüm yüksek öğretimdeki öğrenci sayısının yüzde 30 unu bulmuş, bu okullar bazı dallarda insangücü hedeflerine uymayan ve düşük nitelikte eğitime devam etmişlerdir. 1971 yılında kamu yüksek okulu haline getirilen özel yüksek okullardan Ankara, İstanbul, Adana ve Eskişehir'da bulunanlar bu illerdeki İktisadi ve Ticarî timler Akademilerine, İzmir'deki okullar ise Ege Üniversitesine bağlanmışlar ve ücretli öğretime devam etmişlerdir. Ancak bu okulların yukarıda belirtilen sakıncaları süregelmektedir. Yüksek öğretimde kapasite artırılmasının yeni kamu yüksek öğretim kurumlarının ve üniversitelerin açılmasıyla sağlanması konusundaki çalışmalar, tüm yüksek öğretimin planlaması ile görevli bir yürütme birimi bulunmadığından mevcut üniversitelerin patronaj yolu ile fakülte kurmaları ve Milli Eğitim Bakanlığının bazı yüksek okullar kurması biçiminde süregelmiş, öğretim üyesi sağlanmasındaki güçlükler, mevzuat ve kadro yetersizlikleri nedeniyle bu konuda gerekli gelişmeler sağlanamamıştır.

2. NİTELİK GELİŞMESİ :

1609. Birinci ve İkinci Planlarda yüksek öğretimde öğretim fonksiyonu yanında araştırma fonksiyonuna da önem verilmiş araştırmaların sonuçlarının uygulayıcılara iletilmesi öngörülmüştür. Planlara yüksek öğretim öğrencilerinin yetişme seviyelerini yükseltici barınma, beslenme ve burs sorunlarının çözülmesi, sosyal ve beşerî ilişkilerinin düzenlenmesi önemli politikalar olmuştur. Diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi, yüksek öğretimde de verimi yükseltici araştırma ve çalışmaların yapılması, teknik yüksek öğretime ağırlık verilmesi öngörülmüş ancak bu konulardaki gelişmeler çok sınırlı kalmıştır.

1610. Yüksek öğretimi kademesinde üniversite, Akademi ve Yüksek Okulların tanımları ve fonksiyonları belirtilmemiş, tüm yüksek öğretim kuruluşlarında meslekler için uygulayıcı insangücü yetiştirme yerine akademik eğitim yapma yönünde gereksiz bir eğilim belirmiştir. Aynı şekilde Temel Bilimler Fakülte veya birimleri ile lisans, lisans üstü, doktora kademelerinin tanımlan yapılmamıştır. Yüksek öğretim kurumları sistemsiz biçimde oluşarak, irrasyonel bir gelişmenin tüm ekonomik israf ve sosyal sakıncalarını belgeler duruma gelmişlerdir.

1611. Yüksek Öğretimde nicelik ve nitelik gelişmesinin sağlanabilmesi için Devlet, Planlama Teşkilâtı ile görevsel bütünleşme içinde çalışacak bir merkezi araştırma planlama-koordinasyon örgütünün kurulması, üniversite ve yüksek okullarda yöneticilerin görev sürelerinin, uzatılması, asistanların öğretim üyesi olabilmeleri için gerekli sürelerin kısaltılması ve doktora yapanların ve tıpta uzmanların ders verebilmeleri, mali yönden kurumların gelişmesini kısıtlayıcı mevzuatın düzenlenmesi, mezuniyet sonrası eğitimde kapasite artırılması, üniversitelerin planlama ve inşaat bürolarının kurulması ve güçlendirilmesi, öğretim üyelerinin belli akademik seviyelere erişmeleri için büyük merkezler dışında belli süre çalışmaları, tam zamanlı çalışmaya geçilmesi gibi konularda bazı çalışmalar yapılmakla birlikte yeterli sonuçlar alınamamıştır.

1612. Yüksek öğretimde karşılaşılan bu sorunları çözmeye bir araç olarak düşünülen Üniversiteler Kanunu İkinci Plan dönemi içinde çıkarılamamış ve hazırlanan tasarlara Plan ve yıllık programlarda yüksek öğretimde gelişme ve yenilik için öngörülen düzenlemeler tam olarak yansıtılamamıştır.

1613. Birinci ve İkinci Planın yüksek öğretim hedeflerinin gerçekleşmesindeki geri kalmalar dışında, genel olarak Türk Yüksek Öğretim sisteminin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı yeten derecede destekleyici bir nitelikte olmadığı görülmektedir. Yüksek öğretim sistemi ülkemizin gelişme koşullarına göre kısa. dönemde hazır ve belli teknolojiyi uygulayacak çok sayıda ve uzun dönemde teknoloji üretecek yeterli sayıda teknik işgücünü yetiştirecek esnek bir yapıdan uzak bulunmaktadır. Yüksek öğretimde öğrencilerin çoğunluğunun genel eğitim dallarında yığıldığı görülmekte, meslekî ve teknik yüksek öğretimde de eğitim daha çok teorik düzeyde kalmaktadır. Mevcut üretim teknolojisinin gerektirdiği tipte eleman yetiştirme yerine, kullanımı olmayan akademik nitelikte eleman yetiştirilmekte ve yetişenler kendi alanlarında istihdam olanakları bulamadıkları için, bir alt eğitim kademesini bitirenlerin istihdam edildikleri alanda çalıştırılmakta ya da yurt dışına akmakta, bu ise eğitim harcamaları ve zaman, yönünden "büyük kayıplara yol açmaktadır.

1614. Yüksek öğretim işgücü piyasasının ihtiyaçlarını tam. olarak karşılamayan bünyesinde yaygın eğitime, meslek elemanlarının bilgilerini yenileyici devamlı eğitime yer vermeyen bir sistem olarak süregelmiştir. İkinci Plan'da liseden yetersiz gelen öğrencilerle meslekî ve teknik okul mezunlarından kendi alanlarında yüksek öğrenimine devam edecekler için öngörülen hazırlık sınıfları kurulması çok sınırlı bir biçimde gerçekleşmiş, bir çok yüksek öğrenim kuruluşları meslekî ve teknik okul mezunlarına kapalı olmakta devam etmiştir.

1615. Üniversitelerin tüm fakülte ve bölümlerine hizmet edecek Temel Bilimler Okulu kurulması yönünde bazı çabalar olmuş, ancak bu politika tam olarak 'gerçekleşmemiştir. Lisans üstü eğitimde öngörülen kapasite gelişmesi yeterince sağlanamamıştır.

1916. 1960-1961, 1970-1971 yılları için yapılan bir araştırmaya göre yüksek öğretimde başarı oranı kurumlar arasında büyük farklılıklar göstermekte, yüzde 18 den yüzde 100 e kadar değişmektedir. En düşük verim ⁽¹⁵⁰⁾ İktisadî ve Ticari ilimler Akademilerinde, İzmir İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi dışında kalmak kaydı ile yüzde 30, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dışında kalmak kaydı ile yüzde 35 tür. Diğer kurumların verimi ortalama olarak Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademilerinde yüzde 60, Orta. Doğu Teknik Üniversitesinde yüzde 71, İstanbul Teknik Üniversitesinde yüzde 74, Tıp Fakültelerinde yüzde 78, Eğitim Enstitüleri ve diğer yüksek öğretim kurumlarında yüzde 80, Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültelerinde yüzde 84, Atatürk Üniversitesinde yüzde 86 olarak bulunmuştur.

⁽¹⁵⁰⁾ Burada verimden okulların normal sürede bitirilme oranı anlaşılmalıdır

1617. İlk kayıtlardaki düşürlere rağmen verim düşüklüğü nedeniyle, genel eğitimde öğrenci birikimi görülmektedir (Tablo 596/a, b.)

1618. Öte yandan genel eğitim dallarındaki verim düşüklüğü ve öğrenci birikimi, söz konusu dallardaki öğrenci / öğretmen oranı yüksekliği ile de açıklanabilir.

1619. Asistanlar, öğretim üyeleri ve uzmanlar dahil edilerek yapılan hesaplamalarda genel eğitim dallarında 1962 -1963 ders yılında 130 ile 29 arasında değişen öğrenci / Öğretmen oranlarında genel larak bir iyileşme görülmekle birlikte 1970 - 1971 ders yılında da bu oran 75 ile 10 arasında değişmektedir.

1620. Tıp yüksek öğretiminde esasen düşük olan öğrenci / öğretmen oranları 1970-1971 öğretim yılında ortalama 4-5 olarak aynı seviyeyi korumuştur.

1621. Teknik Yüksek Öğretimde 1962 - 1963 öğretim yılında 7 – 8 dolaylarında olan öğrenci / öğretmen oranları bir ölçüde yükselerek 9-10 dolaylarına çıkmıştır.

1622. Asistanların potansiyel öğretim üyesi olmaları, başka bir anlatımla halen dere vermemekte oluşları dikkate alındığında mevcut durumda fiili oranların daha yüksek olduğu söylenebilir Ayrıca, bu tür kurumlar arası öğretmen / öğrenci oranlarında büyük farklılıkların gözlenmesi eğitici insan gücünden optimal biçimde yararlanılmadığını ortaya koymaktadır. Bazı kurumlarda fizik kapasitenin imkân vermesine karşı, eğitimcileri yerinde ve tüm zamanında kullanamama nedeniyle kapasite daraltmalarına gidildiği de olmaktadır.

1623. Yeni üniversitelere yerleşik öğretim üyesi bulmak sorunu, temel sınırlayıcı bir etken olarak bütün ağırlığını sürdürmektedir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1624. Yüksek öğretim uzun dönem sonunda erişilecek ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın gerektirdiği yüksek nitelikteki elemanları yetiştirecek biçimde yönlendirilecektir. Büyük ölçüde sanayileşmeye dayanacak kalkınmanın her aşamasında teknolojiyi uygulayan, ülke koşullarına uyduran ve üreten eleman yetiştirilmesine ağırlık verilecektir. Bunu sağlamak için yüksek öğretimde günümüze kadar süregelen öğretim biçiminde köklü bir değişime gidilmesi, eğitimle iş hayatı arasında çok sıkı ilişkinin kurulması gerekmektedir.

1625. İnsangücü hesaplarına göre 1995 yılında stratejik dallarda, gerekli insangücü açığı çok yüksek sayılara erişmektedir. Yüksek öğretim kurumlarının plan ve programlara uyma yönünden elverişli olmayan bugün içinde buldukları dağınıklık, önümüzdeki dönemde söz konusu açığı kapatacak hedeflere varmada ülke çapında ortak bir yüksek öğretim politikasını uygulama bakımından öncelikle giderilmesi gereken, bir sınırlama olarak belirlemektedir.

1626. Bu nedenle yüksek öğretimde, uzun dönemde gerekli kapasiteyi yaratacak, nitelik yükseltilmesini sağlayacak, tüm yüksek öğretim sorunlarını kapsamlı bir biçimde ele alacak merkezde bir örgütlenmeye gidilmesinde kesin bir zorunluluk bulunmaktadır.

1627. İstihdam yerinde bireyden beklenen formasyonu kazandırmaya dönük, böylece eğitim süresini gereksiz uzatan genel bilgi verici programları asgaride tutan bir yaklaşımla, yüksek öğretimde insangücü 'gereksinimleri karşılamaya yönelmiş her bir birimin

eğitim süre ve programlarını ayrı ayrı yeniden düzenlemek, uzun dönemli insan gücü gereklerinin yeterince karşılanmasında ele alınacak konular arasındadır.

1628. Bu düzenlemede, her temel sektörde teknoloji üretecek yada alman teknolojinin ülke şartlarına adaptasyonunu gerçekleştirecek bilim adamı ve araştırmacıları, yüksek öğretimde görevlendirilecek öğretim üyelerini, üretim ve hizmet birimlerinde üst düzeyde yönetimi ve denetimi sağlayıcı elemanların yetiştirilmesi esas olarak üniversitelerce sağlanacaktır. Akademilerde ve yüksek okullarda teknolojinin ülke düzeyinde yaygınlaştırılmasını başlıyacak çok sayıda uygulayıcı mesleki ve teknik elemanları yetiştirmek üzere program ve öğretim süresi farklılaştırılmasına özellikle dikkat edilecektir.

1629. Yüksek Öğretimde, bir yanda teknoloji üreten ve uygulayan, diğer yanda genel ve meslekî teknik konu ayrımında insan gücü gereklerinin verdiği dağılımı izliyerek 1995 de çağ nüfusunun yüzde 15 ini kapsamadı hedef alınacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER :

1630. Yüksek seviyeli insan gücü yetiştirilmesi uzun bir süreyi gerektirdiğinden, Üçüncü Plan döneminde ancak uzun dönem sonunda ekonomik kalkınmanın gerektirdiği ve insan gücü Bölümü. Tablo 546 da belirtilen insan gücü açıklarını kapatmaya yönelik yeni kayıtlar yapılacak, 1977 yılı sonunda yüksek öğretimde yüzde 9 okullaşma oranına ulaşılabilecektir. Yeni kayıt sayıları ve dallara dağılımı Tablo 597 de belirtilmektedir.

1631. Yüksek Öğretimde, ekonomik kalkınma ve teknoloji gereklerine göre, Üçüncü Plan döneminde uygulayıcı meslek elemanı yetiştirilmesine ağırlık verilerek, gerekli alanlarda kısa süreli eğitim programları uygulanacak, sanayileşmenin gerektireceği tasarımcı ve teknoloji üretici insan gücünün yetiştirilmesi için de, asıl verimi ileriki Plan dönemlerinde sağlanmak üzere lisans üstü eğitim çalışmaları sınırlı sayıda kuruluş tarafından yürütülecektir.

1632. Yüksek Öğretimde özellikle bazı dallarda gereğinden fazla olan öğrenci - öğretmen oranlarını düşürmek ve yeni yitirilen öğretim kurumlarına öğretim üyesi sağlamak üzere yurt dışına doktora yapmak için öğrenci gönderilmesine devam edilecek, ancak bu öğrenciler ülkemizde öğretim alanı bulunmayan ya da az bulunan konularda yurt dışı lisansüstü eğitimi yapacak, asıl ağırlık yurt içi lisans üstü eğitime verilecektir. Yurt içi ve yurt dışında lisans üstü eğitimi yapacakların sayıları, ile eğitim alanları yıllık programlarda belirlenecektir.

1633. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla ilgili olarak yüksek öğretimde öğrencilere kredi, burs ve yurt sağlanması çabaları geliştirilecek, yüksek öğretim öğrencileri için sosyal ve sağlık hizmetleri sağlanacaktır.

TABLO : 597 — Teknik, Tarım ve Sağlık Yüksek Öğretiminde Gelişme (1972-1977)

Öğretim dalları	(İlk kayıtlar)				
	1973-1974	1974-1975	1975-1976	1976-1977	1977-1978
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mimarlık	805	855	915	975	1 035
İnşaat mühendisleri	1 517	1 825	2 015	2 105	2 225
Makina mühendisleri	2 240	2 450	2 640	2 880	3 095
Elektrik mühendisleri	1 450	1 825	1 905	2 100	2 300
Maden mühendisleri	300	350	400	460	505
Kimya mühendisleri	1 550	1 850	2 155	2 480	2 790
Diğer mühendisler	925	1 080	1 230	1 435	1 580
Toplam	8 787	10 035	11 200	12 435	13 530
Ziraat	585	595	630	640	650
Orman	210	230	270	300	330
Veteriner	120	140	160	180	200
Toplam	915	965	1 060	1 120	1 180
Tıp doktorları	1 850	2 160	2 480	2 810	3 160
Diş doktorları	435	525	640	775	900
Eczacılar	555	635	715	795	875
Toplam	2 840	3 320	3 835	4 380	4 935
Fen bilimleri	1 680	2 100	2 315	2 640	2 955
Fen ve mühendislik	10 467	12 135	13 575	15 075	16 485
Tarım	915	965	1 060	1 120	1 180
Sağlık	2 840	3 320	3 895	4 380	4 935
Genel toplam	14 222	16 420	18 470	20 575	22 600

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1634. (1) Ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişmelere göre ülke çapında uygulanacak yüksek öğretim politikasıyla yüksek öğretimin mevcut yapısında değişiklik sağlanacak, kalkınmanın çeşitli aşamalarındaki farklı teknolojik düzeylere göre esnek ve ihtiyaçlara göre değişebilir türde yüksek öğretim sistemine gidilecektir. Böylece yüksek öğretim sistemi eğitim sürecinde modern eğitim tekniklerindeki gelişmelerden yararlanan mektupla öğretim, devamlı eğitim, üretim süreci içinde eğitim gibi yöntemleri kullanan çeşitli şifrelerdeki yüksek öğretim kuruluşlarından oluşacak, bu kuruluşların tüm kademe ve bölümleri tanımlanmış ve aralarındaki fonksiyonel ilişkiler ve tutarlılık sağlanmış olacaktır.

(2) Yüksek öğretim için sektör ana planı yapımında Devlet Planlama Teşkilatı ile işbirliğinde bulunmak üzere üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığı devamlı bir teknik büroyu aralarında kuracaklardır. Üniversite olarak örgütlenmiyen yüksek okullar ve akademiler için aynı amaçla Millî Eğitim Bakanlığı, akademiler ve yüksek okullarca seçile-

cek uzmanlardan kurulu devamlı bir birimi Devlet Planlama. Teşkilâtı ile işbirliği yapmak üzere görevlendirecektir

3. Bu birimler yetkili organların karar almalarında yardımcı olmak üzere;

(i) Yeni öğretim kurumları kurulması yolu ile kapasite artırılması,

(ii) Verimin yükseltilmesi için eğitim program, metot ve araçlarının geliştirilmesi ve teknolojik gelişmelere uyumunun sağlanması,

(iii) Yüksek öğretimde çeşitli formasyon ihtiyaçlarını karşılayacak eğitim programı ve sürelerinin belirlenmesi,

(iv) Eğitimle iş ve çalışma alanları arasında sıkı ilişki kurulması.

(v) (Mevcut öğretim üyelerinden dengeli dağılım yolu ile azamî yararın sağlanması, gerekli sayıda öğretim üyesi yetiştirilmesi için lisans üstü eğitimde programlamanın yapılması öğretim kurumlarının bu kademedeki öğrencilere burs ödeyebilmeleri için mali yönden desteklenmesi,

(vi) Üniversite ve yüksek okul inşaatlarında eğitim programları ile öğrenci kapasitesini ve bunların zaman içinde gelişim ve değişimini dikkate alan yapı ve maliyet standartlarına fizik yatırım arın planlama ve uygulama aşamalarında uyulmasının sağlanması konu.arında araştırma ve programlama çalışmaları yaparak önerilerde bulunacaklardır. Ayrıca, kesinleşen programları izleyerek uygulamanın devamlı olarak değerlendirilmesini sağlayacaklardır.

(4) Üniversiteler uzun dönemli gelişme yönü bölümünde belirtilen esaslara uygun eleman yetiştirme, eğitim niteliğini yükseltmek üzere gerekli öğretim kadrosunu sağlama ve uygulamalı bilimsel araştırma konularında yoğunlaşacaklardır.

(5) Akademiler ve yüksekokulların uygulayıcı insan gücü açıklarını kapatmak üzere teknik ve meslek elemanı yetiştirmeleri esas olacaktır. Ancak mevcut akademilerden nitelik bakımından belirli bir düzeye ulaşanlar lisans üstü eğitim yapmağa devam edeceklerdir. Bunlardan yüksek öğretimin düzenlenmesi için yukarıdaki 2 nci maddede kurulması öngörülen birimlerin teklifi üzerine yıllık programlarda belirtilenler üniversite bünyesine geçebileceklerdir.

(6) Yüksek öğretimde uygulanan harç sistemi, mali gücü olmayan öğrencilere burs ve kredi sağlanması ile uyumlu olarak yüksek öğrenimin giderlerine katkıda bulunacak bir şekilde yeniden düzenlenecektir.

YAYGIN EĞİTİM

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1635. Birinci Planda yaygın eğitim bir sistem içinde ele alınmamıştır. İkinci Planda yaygın eğitim, yetişkinlere okuma yazma öğretmek, en son devam ettikleri öğretim kademesinde edindikleri bilgi ve becerileri geliştirmek veya yeni beceriler kazandırmak üzere verilen okul dışı eğitim olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, İkinci Planda yaygın eğitim örgün eğitimin tamamlayıcısı olarak düşünülmüş ve örgün eğitimden bağımsız olarak ele alınmayacağı belirtilmiştir.

1636. İkinci Plan döneminde yaygın eğitim içinde en çok ağırlık kazanan konu okuma-yazma eğitimi olmuştur. Plan, okuma-yazma öğretmeyi hedef alarak, yaygın eğitim çalışmalarını bu nokta çevresince toplamıştır. Bu durumda, iş hayatına olan yakınlığına rağmen, yaygın eğitimin üretime dönük fonksiyonel bir biçim kazanması sağlanamamıştır.

1637. Ayrıca, okuma-yazma sorununun çözümünde, kazandığı büyük ağırlığa rağmen anlamlı bir gelişme sağlanamamış, yapılan çalışmalar sonunda 1968-1970 yıllarında toplam 317 bin kişiye okuma-yazma öğretimi verilmiştir. Bu durum. Plan hedeflerinin çok gerisinde kaldığını açıkça göstermektedir (Tablo 598).

TABLO : 598 — Okur Yazar Oranındaki Gelişme (a)

Y ı l	(Yüzde)		
	Okur yazarlar	Erkek	Kadın
	(1)	(2)	(3)
1927	11.0	—	—
1930	19,2	—	—
1940	22.4	—	—
1950	33,6	—	—
1960	39,5	53.9	24,8
1965	48.7	64.0	32,8
1970	55,5	69,5	40,9

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus

1638. Planlı dönemde hizmet içi eğitim sistemli bir şekilde yaygın eğitim içinde ele alınmamıştır. Birinci plan döneminde, hizmet içi eğitim yalnız sanayi içinde eğitim olarak ele alınmış, İkinci Planda yalnızca sanayi için değil aynı zamanda hizmetler sektörü ve sevk idareciler için gerekli eğitimi kapsayacak bir biçim kazandırılmıştır. Ancak, hizmet içi eğitimin nitelik ve nicelik gelişimi, kapsadığı alana oranla çok düşük .bir artış göstermektedir.

1639. Sanayi içi eğitim gereği, olan ağırlığı kazanamamış ve insangücü ihtiyaçlarının karşılanmasında çok yetersiz bir gelişim göstermiştir. Sanayi içi eğitim programlarının düzenlenmesi uygulanması ve kuruluşlararası koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması amacıyla, Birinci Plandan başlayarak çeşitli sistemler teklif edilmiştir. 1963 yılında bir «Danışma Kurulu» toplanarak «Sanayi İçinde Eğitim İcra Komitesi» kurulmuş, ancak bu komite etken olamamıştır. Planlı dönemde Sanayi, Millî Eğitim ve Çalışma Bakanlıkları arasında üst ve alt seviyeli çeşitli kurumlar kurulmuş ancak, kapsamlı bir işbirliği gerçekleştirilememiştir.

Bu nedenle Sanayi içi eğitim programları nitelik ve nicelik yönlerinden işgücü piyasasının gerçek ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır.

TABLO : 599 — Çatışma, Bakanlığının İşbaşında. Eğitimi Faaliyetleri

Yıllar	Temas edilen işyeri sayısı (1)	Eğitilen sayısı			
		Eğitim sorumluları (2)	Nezaretçi (3)	İşçi (4)	Çıracak (5)
1963	92	140	2079	2999	53
1960	99	12	592	2420	72
1870	70	44	498	227*	—

Kaynak: Çalışma Bakanlığı

TABLO : 600 — Milli Eğitim ve Çalışma Bakanlıklarınca Birlikte Yürütülen Çalışmalar

Yıllar	Kurs çeşidi	Açılan kurslar		Sona eren kurslar	
		Kurs sayısı (1)	Kayıt olan (2)	Kura sayısı (3)	Mezun olan (4)
1968	Usta	25	488	25	534 (a)
	Kalfa	45	1 076	38	819
	Çıracak	116	2 315	113	1 225
1969	Usta	14	279	16	206
	Kalfa	59-	1 564	33	716
	Çıracak	80	2 385	73	740
1970	Uata	41	1 739	35	973
	Kalfa	78	2 200	30	1 051
	Çıracak	90	2 183	108	1 722

Kaynak: Çalışma Bakanlığt

(a) Kurslar bazı durumlarda bir yılı aşmaktadır. Mezuniyetteki fazlalık bir önceki yıldan gelmektedir.

*TABLO : 601 — Millî Eğitim Bakanlığı Monitör Eğitimi Çalışmaları
Mesleki Eğitim*

Yıllar	Merkezinde	Kuruluşlarda	Toplam
	(1)	(2)	(3)
1968	1 258	240	1 498
1969	1 231	303	1 534
1970	817	228	1 045

Kaynak : Millî Eğitim Bakanlığı

TABLO : 603 — Sanayi Bakanlığı Çeşitli İş-Başlı Eğitim Faaliyetleri

Yıllar	Eğitim görenler
	(1)
1967	31 360
1968	24 145
1969	35 691
1970	28 257

Kaynak : Sanayi Bakanlığı

1640. Eğitim, Sanayi ve Çalışma Bakanlıklarınca yürütülen belli başlı eğitim faaliyetlerinde görülen düzensiz sayısal gelişme eğitimleri programlı bir biçimde yürütülmediğini göstermektedir. (Tablo 599, 600, 601, 602)

1641. Tarım, Köy İşleri ve Sağlık Bakanlıklarınca nitelik ve nicelik yönleriyle mevcut gereklere cevap vermeyen ve birbirini bütünlemeyen yaygın eğitim çalışmaları yapılmaktadır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1642. Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemini tamamlamış veya herhangi bir kademesinden çıkmış ve bu sisteme hiç girmemiş fertlerin temel eğitim ve meslekî bilgi ve beceri kazanmalarını veya yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak üzere verilen kısa süreli eğitimi kapsamına alır.

1643. Yaygın eğitim; genel ve meslekî-teknik programlarıyla birbirini kendi içinde tamamlayacak ve esasta örgün eğitim sisteminin imkanlarını kullanacak şekilde örgütlenecektir.

1644. Uzun dönemli teknik insangücü ihtiyaçlarındaki büyük sayısal açıkların çok küçük bir bölümü örgün teknik eğitimle kapatılabileceğine göre yaygın eğitim sisteminin meslekî ve teknik eğitime öncelik ve ağırlıkla yönelmesi gerekmektedir. Yaygın eğitim, olgunlaşma süresinin kısa olması, insangücü ihtiyaçlarına kısa sürede cevap verme, elâstik düzenleme imkanları ve maliyetinin düşük olması nedenleriyle büyük bir önem kazanmaktadır (Ta'blo 603 ve 604).

TABLO : 603 — Yetişkin işçi Talebi (1972 - 1992)

	(Bin kişi)		
	1972	1977	1992
	(1)	(2)	(3)
İzabeci - Haddeci	36,0	62,0	242,0
Makina ile ilgili meslekler	371,0	543,0	2 346,0
Elektrik ile ilgili meslekler	132,0	205,0	873,0
İnşaat ile ilgili meslekler	176,0	260,0	919,0
Diğer	1 044,0	1 208,0	4 916,0
TOPLAM	1 759,0	2 278,0	9 296,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 604 — 1971 Mevcuduna Göre Yetişkin İşçi Açıkları (1972 – 1992)

	(Bin kişi)		
	1972	1977	1992
	(1)	(2)	(3)
Izabeci - Haddeci	— 17,0	— 43,0	— 223,0
Makina ile ilgili meslekler	— 161,0	— 3 33,0	— 2 136,0
Elektrik ile ilgili meslekler	— 82,0	— 1 55,0	— 823,0
inşaat ile ilgili meslekler	+ 64,0	— 20,0	— 679,0
Diğer	— 284,0	— 4 48,0	— 4 156,0
TOPLAM	— 480,0	— 999,0	— 8 017,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1645, Meslek]ve teknik yaygın eğitim sisteminin ağırlık kazanmasında diğer bir neden, 13-18 yaş, grubu için 1977 ye kadar öngörülen okullaşma oranıdır. Bu durumda. Üçüncü Plan döneminde 13-18 yaş grubunun yandan fazlası örgün eğitim sisteminin dışına bırakılmış olmaktadır. 1977-1976 öğretim yılında 13-14 yaş grubunun yüzde 50 si olan 1422 bin ikisinin 16-18 yaş grubunun yüzde 75.1 i olan 2014 bin kişinin okul dışı kalıp iş hayatına atılması söz konusu olmaktadır. Bu gruba, insangücü açıklarını kapatmak üzere, belirli becerilerin kazandırılması ve yaygın eğitim sisteminden geçirilmeleri önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. (Tablo 605).

TABLO : 605 — 1977 - 1978 Öğretim Yılında. 13 - 18 Çağ Nüfusundan Okul Dışı Kalanlar

	(Bin kişi)	
	13 - 15 yaş grubu	16 - 18 yaş grubu
	(1)	(2)
Çağ nüfusu	2 843,0	2 681,8
Okullaşma oranı (Yüzde)	50,0	24,9
Okul dışı kalanlar	1 421,5	2 014,1

Kaynak : Devlet Planlama. Teşkilatı

1646. Bu nedenlerle, yaygın eğitim sisteminin aşağıda açıklanan gelişimi göstermesi gerekli görülmektedir.

1647. Temel eğitim sistemini tamamlayıp, orta öğretim sistemine geçmeyenler, temel eğitim ara kademelerinden çıkanlar ve çalışmakta olanlara eğitim imkânları sağlamak amacıyla, pratik sağlık, pratik tarım ve pratik sanat okulları gibi pratik okulların açılması öngörülmektedir. Bu sistemin tamamlayıcısı olarak, iş öncesi eğitim merkezleri ve iş-başı eğitim sistemi geliştirilecektir.

1648. Kısa süreli eğitim programlarıyla beceri kazandıran modüler bir sistemle çalışacak pratik okulların ana kaynağı uzun dönemde temel eğitim olacak ve eğitim programları yalnız meslek becerileri kazandıracak biçimde düzenlenecektir. Ancak, geçiş döneminde ve temel eğitim sistemine tam geçiş sağlanana kadar temel eğitim sürecinden gelen öğrencilerin temel bazı genel bilgilerle desteklenmeleri sağlanacaktır. Bu okulların avın zamanda bir hizmet içi eğitim merkezi olarak kullanımı da sağlanacaktır.

1649. Tüm mesleki-teknik eğitim faaliyetlerini, koordine edici ve üretim sürecinin ihtiyaçlarına yönlendirici iş veren-devlet katkısı temeline dayanan bir örgüt kurulacaktır.

1650. Nitelikli işgücü ve sanatkâr kesiminde görülen büyük açıkların süratle ve nitelikli elemanlarla kapatılmasını sağlamak amacıyla, uygulamasına İkinci Plan döneminde başlanmış bulunan pratik sanat okullarına ağırlık verilecektir.

1651. Tarım yayımı faaliyetlerinin daha etken olmasını sağlamak amacıyla pratik tarım okulları açılacaktır. Bu okullar tarımla uğraşanlara temel bilgi ve beceriler verme yanında yeni teknolojik gelişmelerin tarım alanına aktarılması için önemli birer araç olacaklardır. Bu okullar giderek tüm tarım yayımı faaliyetlerinin merkezini oluşturacak biçimde geliştirileceklerdir.

1652. İstihdam etmek istedikleri elemanlara bazı özel bilgilerin verilmesini isteyen kuruluşların meslek ihtisas merkezleri açmaları öngörülmektedir. Kuruluşlar bu merkezlerde, yeni elemanlarına özel bilgi ve beceri kazandırabilecekler, ayrıca bu merkezler hizmet içi eğitimi için de kullanılacaklardır.

1653. Genel yaygın eğitim programlarında görülen dağınık uygulamaya son vermek üzere, genel yaygın eğitim faaliyetlerinin tek elden yönlendirilmesi sağlanacaktır. Genel yaygın eğitimin etken bir biçimde yönlendirilmesini sağlamak üzere, mesleki ve teknik yaygın eğitim programları ile uyum ve çalışmaların birlikte yürütülmesi sağlanacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER :

1654. Pratik sanat okullarının Üçüncü Plan dönemi sonunda 150 bin öğrencilik bir kapasiteye çıkarılması sağlanacaktır. Bu okullar, teknik lisede öğretimi yapılan ana teknisyenlik dallarının tüm alt dallarında ayrı modüller halinde eğitim yapacaktır.

1655. İlkokula dayalı üç yıl öğretim yaparak ebe ve hemşire yardımcısı yetiştiren sağlık okulları, 1973-1974 öğretim yılından başlayarak ilk kayıtlarını pratik sağlık

okullarına dönüştürülmüş olarak yapacaklardır.

1656. Pratik tarım okulları uygulamasına 1973-1974 öğretim yılında bağlanacak ve uygulamanın Üçüncü Plan dönemi sonunda tüm tarım liselerindeki fazla kapasiteyi kapsayacak biçimde geliştirilmesi sağlanacaktır,

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1657. (1) TUm mesleki teknik yaygın eğitim faaliyetlerinde işbirliğini sağlayacak ve üretim sürecinin ihtiyaçlarıyla yönlendirilecek bir «Mesleki Teknik Yaygın Eğitim Kurumu» kurulacaktır. Kurum Millî Eğitim Bakanlığına bağlı, yönetim kurulunda ilgili Bakanlıkların temsil edildiği katma bütçeli ve devlet-îgveren katkılarına dayalı olarak merkezden mahallî kademe kadar aynı yapıyı koruyacak şekilde örgütlenecektir.

(2.) Pratik sanat, pratik tarım, pratik sağlık, pratik otelcilik ve turizm okulları ile iş öncesi ve hizmet içi eğitim merkezleri faaliyetlerinin nitelik ve nicelik gelişmesini, Mesleki-Teknik ve Yaygın Eğitim Kurumunun araştırma ve çalışmalarına göre yönlendirileceklerdir. Bu araştırma ve çalışmalar yapılırken sanayi master planının vereceği hedef ve yer tespitleri ile uyum sağlanacaktır.

(3) Pratik okul uygulamasında örgün eğitim kurumlarının kapasiteleri kullanılacak, ancak gereken durumlarda yeni kapasite yaratılacaktır.

(4) Teknik liselere dönüştürül em eyen sonat enstitülerinde yaygın eğitim içinde pratik eğitime dönük bir sistem uygulanacaktır. Bunlar temel eğitim ara kademelerinden de öğrenci alabilecekler ve dalların özelliğine göre farklı süreli eğitim programları uygulayacaklardır. Teknik liselerin birinci sınıfında basan gösteremeyenler de daha kısa süreli programlarla bu okullarda yetiştirileceklerdir.

(5.) Kısa dönemde, pratik sanat okuluna gerektiğinde öğretmenlerin endüstriden mukaveleli olarak sağlanması yoluna gidilecektir.

(6.) Pratik sağlık okulları, ebe ve hemgire yardımcı yetiştirmeye yönelecek ve bu okullarda uygulamaya ağırlık veren eğitim programları düzenlenecektir.

(7.) Pratik tarım okulları tarımın çeşitli dallarında çalışan fertlerin hayvancılık, tarım, tarım aletleri ve kooperatifçilik konularında kısa sürelerle bilgi ve beceri kazanmalarını sağlayacak biçimde geliştirilecektir.

Tanım meslek liselerindeki atıl kapasitenin değerlendirilmesini sağlamak amacıyla pratik tarım okulları öncelikle tarım meslek liselerinin bünyesinde açılacaktır.

Gezici Köy Kadın ve Erkek Kurslarının çalışmalarını pratik tarım ve kız sanat okulları ile uyumlu bir biçimde sürdürmeleri sağlanacaktır. Ayrıca bu kuralarda, köy halkının kültür seviyesinin yükseltilmesi için, halkın ilgilendiği sosyal ekonomik ve kültürel konular üzerinde programlar geliştirilerek uygulamaya konacaktır.

(8) Otel ve turizm işletmelerinde çalışacak, orta ve alt kademe elemanlarının yetiştirilmesine yönelecek, pratik otelcilik ve turizm okulu açılacaktır.

(9) Özellikle kadınların eğitime yönelmesi bakımından pratik kız sanat okullarına ağırlık kazandırılacaktır.

Pratik kız sanat okulları, genel kültür ve mesleki beceri kazandırmanın yanı sıra, kadınların beslenme, çocuk bakımı gibi çeşitli konularda da eğitilmesine yönelecektir.

Gezici köy kadın kursları, özellikle kırsal yörelerdeki kadının değişen koşullara uyumunu sağlayacak biçimde geliştirilecektir.

Pratik kız sanat okulları, kadınlara yöneltilen tüm eğitim faaliyetlerinin derlenebileceği merkezler olarak geliştirileceklerdir.

(10) İş öncesi eğitim merkezleri, işgücüne yeni katılacakların, çalışma alanını değiştirecek insangücünün, özellikle kırsal kesimden kopan işgücünün tarım dışı sektörlere uyumunu sağlayacak biçimde geliştirileceklerdir. Yeni açılacak iş öncesi merkezleri sanayileşmenin yoğunlaştığı yerler ve kentlerde nüfusun yığıldığı gecekondu alanlarında kurulacaktır, iş öncesi eğitim merkezleri ile meslekî eğitim merkezleri Mesleki ve Teknik Yaygın Eğitim Kurumuna devredilecektir. Bu kurum kurulmakta olan bu merkezleri meslekî-teknik yaygın eğitim amaçlarına uygun olarak yönlendirecek ve denetleyecektir.

(11) Sanayide işbaşında ve monitör eğitimi merkezlerinde yürütülecek yaygın eğitimi Meslekî Teknik Yaygın Eğitim Kurumunca düzenlenecek çalışmalara dayanacaktır,

(12) Kamu kesiminde, her kademedeki insangücünün meslekî bilgi ve becerilerinin artırılmasını sağlayacak, özellikle her kademedeki sevk ve idarecilere nitelik kazandıracak hizmet-içi eğitim programları geliştirilip uygulanacaktır.

İstihdam etmek istedikleri elemanlara bazı özel bilgilerin verilmesini isteyen, kuruluşlar «Meslek İhtisas Merkezleri» kuracak ve burada verilecek kısa süreli kurslarla yeni elemanların özel bilgi ve beceri kazanmaları sağlanacaktır. Ayrıca, bu merkezler, kuruluşların hizmet içi eğitim programları için kullanılacaktır.

TODAİE kamu kuruluşlarının her kuruluş için ortak olan (Planlama, araştırma, bütçe, personel idaresi ve eğitim, teknik destek hizmetleri gibi) yöneticiler için hizmet-içi kurslar düzenleyecek, yüksek nitelikli yöneticiler için akademik olmayan, fonksiyonel eğitim programlarını doğrudan uygulanacaktır. TODAİE Bakanlıkların ihtisasına giren yönetim konularında, hizmet-içi eğitim programlarını ortak çabalarla sürdürülmesini ve bu alanda genel koordinasyonu sağlayacaktır. Bu amaçlarla, TODAİE bir kamu hizmet içi eğitim kurumu olacak biçimde yeniden düzenlenecektir.

(13) Kamu iktisadi Teşebbüslerinde üst seviyeli işletme yöneticileri için kurulan Sanayi Sevk ve idare Enstitüsü yaygın eğitim programları düzenleyecektir.

(14) Genel yaygın öğretim, okuma-yazma öğretmenin ve asgarî temel bilgileri vermenin yanı sıra, millî birliği kuvvetlendirici şekilde vatandaşlık hak ve ödevlerini öğretmeye ve millî kültür unsurlarını tanıtmaya ve kişinin boş zamanlarını değerlendirme

yeteneklerinin geliştirilmesine yönelecektir.

(16) 1 inci maddeye paralel olarak genel yaygın Eğitim faaliyetlerindeki dağılık uygulamaya çözüm getirmek üzere, tüm genel yaygın Eğitim programları gönüllü örgütlerin katılımını da sağlayacak şekilde Halk Eğitimi Genel Müdürlüğüne yönlendirilecektir.

İnsangücü Eğitimi ve Mektupla öğretim Genel Müdürlükleri, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ile birleşecek ve tek Genel Müdürlük olarak genç yaygın Eğitim çalışmaları yürütülecektir.

(16) Genel yaygın eğitim programları, mesleki ve teorik yaygın eğitim programlarını destekleyecek biçimde yönlendirilecek ve her iki program çalışmalarının birlikte yürütülmesi sağlanacaktır.

Radyo ve özellikle televizyonun, yaygın eğitim çalışmalarında geniş kitlelerin yararlanacağı programlara yer verilmesi sağlanacak, bu amaçla TRT ile eğitim kurumları arasında işbirliği geliştirilecektir.

K Ü L T Ü R

1. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1. GENEL :

1658. Birinci Planda kültür faaliyetlerinin ana amacı Türk kültür varlığını korumak, geliştirmek ve daha geniş bir çevreye tanıtmak olmuş ve çeşitli alanlardaki çabaların bu amaca yöneltilmesi gerektiği belirtilmiştir.

1659. İkinci Planda kültür daha geniş bir kapsamda ele alınmış, Birinci Plandaki amaçların yansısıra yeni kültür eserlerinin yaratılmasını sağlayacak bir ortamın hazırlanması. Türk kültür değerlerinin yurt içinde ve dış dünyaya tanıtılması, klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılması amaçlanmıştır.

1660. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde kültür faaliyetleri konusunda amaçlanan gelişmeleri ve yenilikleri gerçekleştirmek üzere örgütsel, hukuki ve kurumsal tedbirler öngörülmüş, ancak kültürün toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ayrı ele alınması bu konuda öngörülen gelişmelerin gerçekleşmemesinin başlıca nedeni olmuştur. Ancak bazı kültür araçlarının gelişmesi ve yayılmasında sosyal gelişmenin etkisi yansısıra planlı dönemde getirilen teşvik edici tedbirlerin ve ayrılan kaynakların da katkısı olmuştur.

2. KÜLTÜR ARAÇLARI VE KÜLTÜR FAALİYETLERİ:

1661. En yaygın ve etken kültür araçları kitle haberleşme araçlarıdır. Bunların başında radyo, televizyon, kitap ve gazete gelmektedir.

1962. 1662 - 1968 yıllarında yapılan Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması sonuçları kırsal alanda özellikle kitle haberleşme araçlarının ve bunlardan yararlananların sayısının artmakta olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 606).

TABLO : 606 — Kırsal Topluluklarda Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Durumu (1962-1968)

	(Yüzde)	
	Y ı l l a r	
	1962	1968
	(1)	(2)
Hic radyosu bulunmayan köyler	12	1
Yirmiden fazla radyosu bulunan köyler	16	68
Hergün radyo dinleyenler	19	40
Haftada bir ve daha çok radyo dinleyenler	43	59
Gazete okuyanlar veya okuyanı dinleyenler	48	59
Sinemaya gitmiş olanlar	43	51

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1863. Türkiye'de çeşitli güçlerde 15 radyo vericisi ve 5 ilimizde de televizyon İstasyonu bulunmaktadır, önümüzdeki dönemde radyo ve televizyonların güçlerinin artırılması ve planlı bir şekilde yaygınlaştırılmasına devam edilecektir.

Radyo ve televizyon, alıcı sayılarındaki artış Tablo 6i>7 ve 60S de görülmektedir.

TABLO : 607 — Türkiye'deki Radyo Alıcı, Sayısı (1960-1972)

Yular	Toplam radyo sayısı (Bin) (1)	Bin kişiye düşen radyo sayısı (2)
1960	1 352	49
1968	2 933	87
1969	3 030	88
1972 Mart	3 856	103

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve TRT

TABLO : 608 — Türkiye'deki Televizyon Alıcı Sayısı (1969-1972)

Yıllar	Toplam televizyon alıcı sayısı (Bin) (1)	Bin kişiye düşen TV sayısı (2)
1969	25	07
1972 (Mart)	102	2,7

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve TRT.

1664. Son 12 yılda yalnız ruhsatlı radyo sayısında yüzde 285 bir artış olmuştur. Bu durumda her 10 kişiye 1,03 ruhsatlı radyo düşmektedir. Gerçek radyo sayısının bunun daha üstünde olduğu tahmin edilmektedir.

1665. Televizyon istasyonlarının artması sonucu televizyon alıcı sayısında da büyük artışlar olmuş ve 1972 de bin kişiye düşen televizyon sayısı 2.7 ye yükselmiştir. Televizyon, seyredilen iller nüfusuna göre her bin kişiye 23 alıcı düşmektedir.

TABLO : 609 — Yayınlanan Gazete, Dergi ve Kitap Sayısındaki Artışlar (1963-1971)

Yıllar	Gazete ve dergi sayısı (1)	Yayınlanan kitap sayısı (2)
1963	1 922	5 426
1965	1 890	5 442
1967	2 222	5 686
1969	2 453	6 669
1970	2 470	5 854
1971	2 376	6 541

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

1666. Yayınlanan gazete, dergi ve kitap sayısı 1963 yılından bu yana devamlı artış göstermiş (Tablo 609) ancak 1971 de yayınlanan gazete ve dergi sayısında bir duraklama gözlenmiştir. Yayınlanan kitapların çoğu yetişkinleri ve gençleri okumaya teşvik etmekten ve kültüre katkıda bulunmaktan uzak kalmış, değerli kitapları özendirerek ve onlara gerçek değerlerini verecek bir yöntem geliştirilememiştir. Bu alanda Millî Eğitim Bakanlığınca tarih, kültür ve sanatla ilgili kitaplar yayımlanmış, ayrıca zararlı çocuk neşriyatını önlemek amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır.

1667. Ulusal bilgi birikim, bibliyografya, biyografya ve dokümantasyon merkezi olarak hizmet veren Millî Kütüphanenin günün ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde geliştirilmesi ve yeni bir binaya kavuşturulması için ün hazırlıklar tamamlanmıştır.

Tablo 610 da halk ve çocuk kitaplıklarının sayıları ve bu kitaplıklardaki kitap ve okuyucu sayısındaki artışlar görülmektedir.

TABLO : 610 — Halk ve Çocuk Kitaplıklarının Sayısal Gelişmesi (1963-1970)

Yıllar	Halk kitaplıkları			Çocuk Kitaplıkları		
	Kitaplık sayısı (1)	Kitap sayısı (Bin) (2)	Okuyucu sayısı (Bin) (3)	Kitaplık sayısı (4)	Kitap sayısı (Bin) (5)	Okuyucu sayısı (Bin) (6)
1963	222	1 896	2 216	157	263	2 792
1965	253	1 922	2 333	178	395	2 757
1967	244	2 301	2 635	174	469	2 949
1969	293	2 584	3 959	238	543	3 607
1970	301	2 698	4 049	241	610	3 803

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Millî Eğitim Bakanlığı

1668. 1970 Yılında Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı Halk ve Çocuk kitaplıklarının ve Halk Eğitimi Genel Müdürlüğüne bağlı Halk Eğitimi odalarının il, ilçe, bucak ve köylere dağılımı Tablo 611 de gösterilmektedir.

TABLO : 611 — Kitaplıkların Yerleşme Merkezlerine Dağılımı (1970)

	İl (1)	İlçe (2)	Bucak (3)	Köy (4)	Toplam (5)
Halk kitaplıkları	87	156	24	34	301
Çocuk kitaplıkları	116	124	1	—	241
Halk eğitimi odaları (1972)	—	—	2 161	—	2 161

Kaynak Millî Eğitim Bakanlığı

1669. Yerleşik halk ve çocuk kitaplıkları ve halk eğitimi odaları dışında genellikle kırsal alana hizmet götüren gezici kitaplık sayısı 1967 yılında 45 iken 1970 yılında 52 ye çıkmıştır.

1670. Ancak aynı yılda 396 ilçede halk kitaplığı, 430 ilçede ise Çocuk Kitaplığı bulunmamaktadır.

1671. Tarihî ve kültürel kalıntı ve eserlerin araştırılması, korunması ve tanıtılmasında önemli yeri olan müzelerin ve bu müzeleri gezenlerin sayısı Tablo 612 de gösterilmiştir. Ziyaret yanısıra müzelerimizde sınırlı araştırma, inceleme ve envanter çalışmaları yapılmaktadır.

TABLO : 613 — Müzeler ve Müzeleri Gezenlerin Sayısı (1761-1971)

Yıllar	Müze sayısı	Müzeleri gezenlerin sayısı (Milyon)
	(1)	(2)
1967	78	3.1
1968	78	3.3
1969	82	3.6
1970	84	4.3
1971	85	3.7

Kaynak Millî Eğitim Bakanlığı

Not: 1961-1971 yılları arasındaki dönemde 22 eski müze yeni binalara geçmiştir.

1672. Devlet arşivlerinin yeniden düzenlenmesi, korunması ve geliştirilmesi, özellikle Osmanlı devrine ait kültür ve tarih değeri yüksek belgelerin yokolması veya tahribatın önlenmesi ve değerlendirilmesi için bazı çalışmalar yapılmış, ancak etkili tedbirler alınmamıştır.

1673. Atatürk ilkelerini bilimsel açıdan incelemek, bu alanda gerekli araştırma ve yayın yapmak üzere Atatürk Akademisi kurulması için bir kanun tasarısı hazırlanmıştır,

1674. Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi ve özel tiyatrolar genellikle çabalarını büyük il merkezlerinde sürdürmektedirler. Plan döneminde kurulması öngörülen bölge tiyatroları faaliyete geçememiştir. Ancak Devlet Tiyatroları uan süredir yaz aylarında düzenlediği turne faaliyetlerini 1971 yılından itibaren kış aylarında da sürdürmeğe başlamıştır. Özel tiyatrolarda ise gerileme söz konusudur.

Türk dili ve edebiyatı alanında özendirici çabalar yetersiz kalmıştır.

1675. Plastik sanatların özendirilmesi, tanıtılması ve geliştirilmesi için Devlet Güzel Sanatlar Galerileri kurulmuş, yetişkin ve genç sanatçıların özendirilmesi amacı ile çeşitli sergi ve yangıncılar tertiplenmiş, yurt dışındaki sanat olaylarına sınırlı da olsa katılma ve izleme olanakları sağlanmıştır.

1676. Müzik dalında konservatuvarların ilgili bölümlerinde ve bağımsız çalışan sanatçılara yürütülen araştırma ve deleme çabaları sınırlı kalmakta, Türk Halk Müziğinin yozlaşmasını önleyici tedbirler alınmamaktadır. Bu alanda TRT nin bazı teşvik çalışmaları dışında köklü araştırma, geliştirme, toplama ve yaratma çabaları yeterince özendirilememektedir.

1677. Folklor değerlerinin tespiti, korunması, değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve tanıtılması amacı ile 1966 yılında Millî Folklor Enstitüsü kurulmuştur. Millî Folklor Enstitüsünce derleme, folklor arşivi kurma, halk oyunlarını filmle tespit ve toplama konusunda olumlu çalışmalar yapılmaktadır. Halk Eğitim Merkezleri ve Halkevleri

ile diğer özel dernek ve kuruluşlar ve okullar folklorumuzu yaşatmak konusunda olumlu çalışmalarda bulunmakta, ancak bu çalışmalar sınırlı kalmakta ve yurt düzeyine yaygınlaştırmamaktadır.

1678. Türkiye'nin dünyada en çok film çevrilen ülkeler arasında yer almasına karşılık çevrilen filmlerin büyük çoğunluğunun eğitim, kültür ve sanata katkısı sınırlı kalmakta, olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır.

1679. Sinema sanatı ile ilgili yerli ve yabancı sanat ürünlerini derlemek, korumak ve bu alanda araştırma ve inceleme yapmak sanat ve kültür değerlerini filmle tespit etmek, göstermek, özendirme ve yaymak amacı ile İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde 1962 yılında film arşivi çalışmalarına başlamış, 1969 yılında Devlet Film Arşivi olarak örgütlenmiştir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1680. Türk toplumu hızlı bir sosyal değişme içindedir. Bu hızlı değişimin başlıca yönleri kırsal bir topluluktan şehirleşmiş ve sanayileşmiş bir topluma geçmekte olması ve toplumun kültürünün de sözlü kültürden yazılı kültüre geçmesidir. Hızlı sosyal değişme sözlüden yazılıya dönüşen millî kültür değerlerinin özellikle millî folklor değerlerinin yok olması ve dış etkiler altında bozulması sonucunu doğurabilecektir. Bu da kültür değerlerimizin ve varlıklarımızın millî olma özelliğini bozacak, kültürümüzü hızlı kalkınmada itici bir güç olmaktan uzaklaştırabilecektir. Kültürel gelişmemizin bu hızlı sosyal ve ekonomik değişmeye ayak uydurmasını sağlamak, milli kültürümüzün yozlaşmasını ve değerini yitirmesini önlemek için kültür araçlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi ve özendirilmesi gerekir olmaktadır.

1681. Türkiye'nin kültür politikasının uzun dönemli gelişme yönü Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda,

Genç kuşakların laik ve sosyal hukuk devleti esaslarına hür ve demokratik düzene yürekten inanarak, ülkenin yararlarını, milli değer ve ülküleri, millî ruh ve heyecan duyguları içinde yapıcı ve yaratıcı yeteneklerle yetiştirilmesini,

Milletimizin hızlı ekonomik ve sosyal kalkınmasında itici rol oynayacak bir millî kültür ortamının yaratılmasını, fertlerin bu ortamdan, yararlanmalarını ve gel işm esine, yüce itilmesine katkıda bulunmalarını sağlayacak bilinca ulaşmalarını gerçekleştirecek biçimde olacaktır. Bu ortamın yaratılmasında, Devletin elinde bulunan idari mali ve insangücü kaynakları bu alanda öncülük, özendirme ve koruma biçimlerinde kullanılacaktır.

1682. Çeşitli kültür ve sanat dallarında derleyici, koruyucu, geleceğe aktarıcı, yaratıcı, tanıtıcı ve diğer yapıcı kurumsal ve kişisel çabaları ve faaliyetleri özendirici bir mekanizma ve teşvik edici sistem geliştirilecek, zengin millî değerlerimizi işleyen Türk Sanat ve Edebiyatının millî ülkelerimize ve çağdaş uygarlığa katkıda bulunmaları özendirilecektir.

in. İLKELER VE TEDBİRLER :

1683. (1) Güzel sanatların geliştirilmesi, yeni ve değerli yapıtların, yaratılması için sanatçı ve yaratıcıların yetişmelerini, yeteneklerini ortaya koymalarını sağlayacak eğitim olanakları ve araçlar geliştirilecektir. Sanatçı ve yaratıcıların sürekli olarak ve gerekirse yeni yollarla özendirilmesi ve toplumda hak ettikleri yerin ve önemin verilmesi gözetilecektir. Güzel .Sanatların çeşitli dallarında özellikle geleneksel Türk Sanatı konusunda araştırma, derleme ve öğretim yapılmasını sağlayacak bir düzen geliştirilecektir.

(2) Boş zamanları değerlendirilmesinin yapıcı ve yaratıcı sanat ve kültür faaliyetlerine yöneltilmesi okul çağından başlayarak özel programlarla özendirilecektir.

(3) Devlet arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi, mevcut merkezi, bölgesel ve yersel arşivlerin taranması, arşivleri düzenleyecek ve tespit çalışmaları yapacak uzman personelin yetiştirilmesi, özellikle eski belgelerin doğru olarak okunmasını sağlamak için özel ve süratli bir programın düzenlenmesi bu alandaki yurt dışı kaynakların tespiti ve toplanması konusunda uluslararası işbirliğinin sağlanması gerçekleştirilecektir. Ortak bir komisyonca hazırlanmış bulunan arşivleri düzenleme programı ışığında gereken donatım sağlanacak, yapılacak çalışmalar mevzuat düzenlemeleri ve malî kaynaklarla desteklenecektir. Kültür ve tarih değeri yüksek olan belgelerin yok olması önlenerek, bu belgeler bir sistem içinde tespit edilerek kullanıma hazır duruma getirilecektir.

(4) Atatürk ilkelerini bilimsel açıdan incelemek, bu alanda gerekli araştırma ve yayımı yapmak üzere kurulması öngörülen Atatürk Akademisi Kanun Tasarısının ivedilikle kanunlaştırılmasına çalışılacaktır.

(5) Tarihi anıtlar, sanat eserleri, harabeler ve diğer kültürel kalıntıları koruma ve geliştirme yolları tetkik edilerek bunların yok olması, tahribatı ve yurt dışına kaçırılması önlenecektir.

(6) Müzeciliğimiz sadece ziyaret müzeciliği biçiminden kurtarılarak, araştırma, envanter ve inceleme yapılmasına imkân verecek bilimsel bir yapıya kavuşturulacaktır. Ayrıca Ankara'da bir Millî Müze kurulması için ön çalışmalar yapılacaktır.

(7) Millî kültürümüzü zaman süreci içinde oluşturan ve mahallî özellikleri yansıtan folklor ürünlerinin millî kültür bütünü içinde devamını sağlamak, değerlendirmek, geliştirmek, tanıtmak, yokolmalarını veya bozulmalarını önlemek amacıyla Millî Folklor Enstitüsü ve üniversitelerin ilgili bölümlerince araştırmalar ve derlemeler yapılacak, bu alandaki yayınlar artırılacak ve özendirilecektir. Millî folklor ve musikimizi geliştirmek ve derlemek için Millî Folklor Müzesi ile Türk Sanat Musikisi Konservatuarı kurulması öngörülmektedir. Türk el işi sanatını da bozulmadan korumak ve geliştirmek için gerekli tedbirler ve çalışmalar yapılacaktır. Bu konuda şimdiye kadar sürdürülen dağınıklık bir merkezde birleştirilecektir.

(8) Kitle haberleşme araçlarının geniş halk kitlelerinin yararına yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Göze ve kulağa hitabeden radyo ve televizyon Üçüncü Plan döneminde yaygınlaştırılacak ve eğitici programlar yamsıra kültür ve sanat programlarına önem verilecektir. Nitelikli kültür programları milli kültür değerlerimizi işleyecek, halka hitabedecek ve ulaşacak biçimde düzenlenecek, çağdaş medeniyet değerleri tanıtılacaktır.

(9) Milli kütüphanenin ulusal bilgi birliklim, bilgi akımı ve bibliyografik tanıtım merkezi olarak modern kütüphaneciliğin gereklerine uygun bir statüye kavuşması için olanaklar sağlanacak, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğünün katma bütçeli bir kuruluş biçiminde örgütlenmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır. Devlet Yayınları Dokümantasyon Merkezi Milli Kütüphane bünyesinde geliştirilecektir.

(10) Yaygın bir eğitim ve Kültür aracı olan kitapların sayısal artışı yanısıra nitelik yönüne önem verilecek, yetişkinler, gençler ve çocuklar için ucuz, nitelikli, okuma zevkini geliştirecek, ulusal, çağdaş ve klasikleşmiş kültür değerlerini yansıtacak ve bu değerleri geliştirerek yaygınlaştıracak kitapların yayınlanması devlet eliyle sağlanacak, bu yoldaki özel çabalar özendirilecektir. Tercüme edilecek eserlerin seçiminde tekrarlar ve gereksiz kaynak israfını önleyecek, kuruluşlararası haberleşmeyi sağlayacak bir düzen geliştirilecektir.

(11) Özellikle şehirlerde yoğunlaşmış olan tiyatroların geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılması sağlanacak, kültürümüzdeki mahalli temaşa biçimleri incelenecek ve derlenecektir. Bu alanda bölge tiyatroları ve yersel derneklerin çabaları özendirilecek bölge tiyatrolarının ivedilikle kurulması sağlanacaktır. Halkın bu tiyatrolardan ucuza yararlanmaları gözetilecek, özel tiyatroların da bu alanda katkıda bulunmaları özendirilecektir.

(12) (Türk filmciliği geliştirilecek, özel film şirketlerinin çok sayıda ve düşük nitelikte filmlerden çok sanat yönü kuvvetli, kültür ve eğitime katkıda bulunacak filimlerin yapımına yönelmelerini sağlamak amacıyla bir özendirme ve ödülleme sistemi kurulacaktır.

(13) Kitlelerin kültürel faaliyetlere karşılıksız veya çok düşük bir ücret karşılığında katılmalarını sağlamak amacıyla mevcut halk eğitim merkezleri, halk eğitim odaları ve halkevleri yanısıra spor tesislerinin ve okulların tatil dönemindeki boş kapasitelerinden yararlanmayı sağlayacak bir düzen geliştirilecektir. Buralarda halka açık konser, tiyatro, sinema ve diğer kültürel gösteriler düzenlenecektir.

(14) Kültür ve sanat alanındaki çalışmaları yürütmekle sorumlu ve görevli çeşitli kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar arasında kültür faaliyetleri ve araçları ile ilgili politikalar ışığında işbirliği sağlanacak, bu çalışmaların ve çabaların ortak bir ilkeyle yürütülmesi gözetilecektir.

(15) Kültür faaliyetlerini planlayacak uygulayacak ve geliştirme araştırmaları yapacak elemanların ihtiyaçlara uygun bir biçimde ve yeterli sayıda yetiştirilmesi sağlanacaktır. Bu elemanların yetiştirilmesinde nicelikten çok nitelik geliştirilmesine önem verilecektir.

(16) Kültür konusuna planlı dönemde hazırlanmış bulunan EskiEserler, Folklor Enstitüsü, Müzeler Döner Sermaye, Bölge Tiyatroları Kanun Tasarıları ve diğer ilgili mevzuatın tekrar gözden geçirilerek kanunlaştırılması sağlanacaktır.

(17) Kütüphane bulunmayan yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir program düzenlenecektir.

(18) Türkiye'de yayınlanan özellikle plak ve filmlerin derlenmesinde ve telif haklarının korunmasında yeterli olmayan mevzuatın geliştirilmesi için bir çalışma yapılacaktır.

(19) Geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar gelmiş olan değerli yazma eserler zamanın tahribatından korunmak, daha iyi şartlar içerisinde saklanmak ve ilgililerin yararına sunmak için bir merkezde toplanacaktır. Bu eserlerin envanterleri hazırlanacak ve değerli görülenlerin yeni harflerle yayını yoluna gidilecektir.

(20) Türk Sanat ve Halk Müziğinin gerçek unsurlarını korumak ve geliştirmek amacıyla günümüzdeki örneklerin değerlendirilene bir araştırma düzenlenecektir.

(21) Türk Dili, Türk Tarihi ve Türk Kültürü üzerinde araştırmalar yapacak bilimsel bir kurumun kurulması için incelemeler yapılacaktır.

GENÇLİK

1684. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin sosyal, ekonomik, ve kültürel yapıya yansması günümüzde daha süratli bir şekilde olmaktadır. Bu yansma, daha çok, toplumların psikolojik, biyolojik ve sosyal açıdan en duyarlı yağ kesiti olan gençleri etkilemektedir. Gençlik sorunları, bu nedenle, günümüzde sanayileşmiş ve sanayileşme yoklundaki bir çok ülkenin ortak ve önemli sorunu haline gelmiştir.

1685. Ülkemizde son yıllarda meydana gelen gençlik olayları ile diğer ülkelerin sürekli olarak biriken tecrübeleri arasında, genel açıdan, bu tür bir paralellik gözlenebilmektedir.

1686. Uzun Dönemli Kalkınmanın Yeni Stratejisi çerçevesinde gençliğe dönük temel amaç, Atatürkçü ilkeleri izleyen ve her gencin üyesi olmaktan övüneceği çağdaş bir toplum yaratmaktır.

1687. Yeni strateji, öngördüğü Eğitim Reformu aracılığı ile yukarıdaki amaca uygun ve gençlik sorunlarına dönük bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir.

1688. Öngörülen eğitim reformunun amacı, Türk Gençliğinin Atatürk ilkeleri doğrultusunda millî değerleri ve ülkeleri benimsemiş, araştırmacı, yaratıcı, yapıcı ve birleştirici yeteneklere sahip, millî ruh ve heyecan içinde ve özellikle kalkınma çabalarımızın gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazanacak biçimde eğitilmelerini ve yönlendirilmesini sağlamaktır.

1689. Önümüzdeki ve bunu izleyen plan dönemlerinde gençlik sorunlarının, bu amaç gözönünde tutularak değerlendirilmesi ve çözüm için sürekli olarak çaba sarfedilmesi gerekmektedir.

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1690. İkinci Planda gençlik sorunlarının bütüncü bir yaklaşımla çözülmesi yolunda getirilen politika tedbirlerine rağmen, bu konuda çaba gösteren ve gençliğe hizmet götüreren kuruluşlararası işbirliği fonksiyonel bir biçimde gerçekleştirilememiş ve hizmetler verimli bir biçimde yürütülememştir. Bunun sonucu, gençlik ve sporla ilgili sorunların çözülmesine bir bütünlük ve yeni 'bir anlayış getirmek ve ilgili kuruluşlararası işbirliğini sağlamak amacıyla Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuştur.

1691. Ülkenin nüfus yapısındaki gelişmeye bakıldığında 14-22 yaş grubunun 1960 nüfus sayımına göre toplam nüfusun yüzde 16,2 si, 1965 sayımına göre yüzde 16 6 sı, 1970 nüfus sayımına göre ise yüzde 18,3 ünü kapsadığı görülmektedir. Bu yaş grubunun 10 yıllık dönemde tüm nüfua içerisindeki payının yüzde 2,1 oranında artması ülke nüfusunun giderek, daha genç bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir.

1692. 14-22 yaş grubunun kapsadığı genç kuşağın okur-yazarlık oranı 1965 yılında yüzde 65 iken, 1970 yılında bu oran yüzde 74 e ve 14-22 yaş grubu kadın nüfusunun okur yazarlık oranı 1965 yılında yüzde 47,9 dan, 1970 yılında yüzde 58,6 e ulaşmıştır (Tablo 613),

TABLO : 613 — Cinsiyete Göre Genç Kuşağın Okur Yazarlık Durumu (1965 - 1970)

(Yüzde)

Okur - Yazarlık Oranı

Yıllar	Erkek 14-22 yaş grubu	Kadın 14-22 yaş grubu	14-22 yaş grubu toplamı
	(1)	(2)	(3)
1965	80,7	47,9	65,0
1970	87,2	58,8	73,5

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

1693. Çeşitli kamu kuruluşlarınca yürütülen gençliğe dönük hizmetler genellikle okul içi gençliğe yönelmiştir. Okul dışı gençliğe dönük hizmetlerin eksik ve dağınık olmaları nedeniyle bu alandaki çabalar etken olmamaktadır.

1694. Yüksek Öğretim gençliğinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında mevcut imkânlar sınırlı kalmaktadır Barınma, burs, kredi, eğlenme, dinlenme, sosyal, kültürel ve sportif faaliyette bulunma imkanları ve tesisleri yüksek öğretim gençliğinin tümüne hizmet götürmekten uzaktır. Kamuca yaratılan yatak kapasitesi ve kredi imkânları tablo 014 de gösterilmiştir

TABLO ; 614 — Kamuca yaratılan Yurt Yatak Kapasitesi ve Kredi İmkanları (1965 - 1972)

Yıllar	Toplam öğrenci	Yurtların yatak kapasitesi	Toplam öğrenciye oranı	Verilen kredi sayısı	Toplam Öğrenciye oran
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1965 - 1966	87 682	8985	10,2	1 389	1,6
1966 - 1967	93 596	9429	10,1	1 826	1,9
1967 - 1968	97 253	10369	10,7	1 815	1,9
1968 - 1969	103 178	12790	12,4	2 432	2,4
1869 - 1970	105 549	13745	13,0	2 256	2,1
1970 - 1971	172 322	15818	9,2	2 650	1,5
1971 - 1972	179 818 (a)	18583	10,3	2 783	1,5
1972 - 1973	—	21 883 (b)	—	—	—

Kaynak : Gençlik ve Spor Bakanlığı

(a) 1971 - 1978 yılı rakamı geçicidir.

(b) 1972 - 1973 rakama devam eden işler dahildir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1695. Genç kuşağın, Atatürk ilkeleri doğrultusunda, ülkenin yararlarını, millî değer ve ülküleri, özellikle hızlandırılmış kalkınmanın ihtiyaçlarını seçip gözetebilecek,

yapıcı ve yaratıcı yeteneklerle ve değerlerle yetiştirilmesi sağlanacaktır. Gençleri yarının görev ve sorumluluklarını yüklenebilecek, kalkınmada bağliça itici ve yirütücü güce sahip yüksek vasıflı vatandaşlar olarak yetiştirmek millî kalkınma çabamızın en verimli yatırımlarından biri olacaktır.

1696. Bu nedenle gençliğin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların gençliğe yöneltmiş eğitim, rehberlik, sağlık, çalışma eğlenme ve dinlenme, spor ve aoyal refah hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkenliğinin arttırılması yoluyla hızla çözümlenmesi bu konulardaki programların koordinasyonu ile sağlanacaktır.

1697. Gençlik sorunlarının ekonomik, sosyal ve kültürel yapıyla yakın ilişkileri gözönünde bulundurularak, bu sorunların ferdi ve sosyal yönden oluşumunu etkileyen faktörler araştırılarak bulunacak, çözüm yolları, sorunların bütünü kapsayan bir yaklaşım içinde ele alınacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER :

1698. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde hizmetler açısından ağırlık kazanacak olan konular, mevcut yurt yataklarının tam kapasite ile kullanımının sağlanması, ihtiyaç duyulan yerlerde hızla yeni kapasite yaratılması ve özel yurtların yönetimi üzerinde etkili bir denetimin kurulmasıdır.

1699. Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemi sonunda yurt yatak kapasitesinin 31 bine çıkarılması sağlanacaktır.

1700. Gençlik ile ilgili hizmetlere ayrılan yatırımlar, eğitim ile ilgili bölümde gösterilmiştir. (Bakınız Tablo : 554).

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1701. (1) Gençlik ve Spor Bakanlığı ve diğer ilgili örgütlerce yürütölen eğitim, yönlendirme, boş zamanları değerlendirme, izcilik, spor, kültür ve yayım hizmetleri ve tesisleri gençleri hızlı bir sosyo-ekonomik kalkınmanın gerektirdiği hayat görüşü, millî ülkelerle bütünleşmiş köklü kültür ve bilgi, sağlam karakter, başarıma ve yaratma gücü, ruh ve beden sağlığı ve toplum içinde yaşama ve dayanışma alışkanlığı gibi ortak değerleri kazandıracak yönde düzenlenecektir.

(2) Gençliğe hizmet götürölen örgütlerarası koordinasyon ve işbirliği Gençlik ve Spor Bakanlığınca sağlanarak hizmetlerin yaygınlığı ve etkenliği arttırılacaktır.

(3) Okul dışı gençliğin eğitilmesinde yaygın eğitim ve yayım imkânlarından yararlanılan ak çevreye ve ekonomik faaliyetlere dönük meslekî beceri ve yeteneklerin kazandırılmasına çalışılacaktır.

(4) Gençliğin tkanı kuruluşlarına ait eğitim, kültür, apor ve sosyal tesislerden tanı kapasite ile yararlanabilmesi amac.yla mevcut tesislerin ortaklaşa kullanılması imkânları araştırılacak ve tam kullanımı sağlayıcı bir sistem geliştirilecektir.

(5) Eğitim ve kültür politikaları ile eğitimin bütün kademelerinde gençliğe uzun dönemde kazandırılması amaçlanan değerleri verecek muhtevada eğitim, öğretim ve kültür programlarının hazırlanması ve uygulanması sağlanacaktır. Gençlik ve Spor Bakanlığınca, spor hizmetleri gençliğe çeşitli spor dallarında dengeli olarak spor yapma imkânları verecek şekilde yaygınlaştırılacak, gençlere düşünme gücü yanısıra beden ve ruh sağlığı kazandırılacaktır.

(6) Yüksek öğrenim gençlerinin kredi, yurt, burs, sosyal ve kültürel faaliyet imkânları, Gençlik ve Spor Bakanlığı önderliğinde yaygınlaştırılacak, bu konudaki faaliyetleri gerçekleştirecek biçimde, yeniden düzenleme çalışmaları hızla sonuçlandırılacaktır.

(7) Gençlik ve Spor Bakanlığının önderliğinde gençlerin, özellikle yüksek öğrenim gençliğinin ülke sathına yayılmış kalkınma projelerine yetenekleri oranında gönüllü katılma imkânları araştırılacak ve özendirilecektir.

(8) Gençlik sorunlarının köklerine inen .bilimsel araştırmalar, üniversiteler ve Gençlik ve Spor Bakanlığınca yapılacak, bu araştırma sonuçlarına göre sorunların çözülmesi yönünde gerekli tedbirler alınacaktır.

S P O R

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1702. İkinci Planda halk ve okul sporunun, amatör sporun geliştirilmesini öngören ve spor kulüplerinin faaliyetlerini düzenlevici ilke ve tedbirlerin getirilmesine rağmen, uygulamada sistemli bir çaba gösterilmemiştir.

1703. Ayrıca, Planda halk ve okul sporunun yönlendirilmesinde spor yatırımlarının etkili bir araç olarak kullanılacağı öngörülmüş, ancak, bu dönemde yapılan yatırımların yarışmaya dönük seyircili spor tesislerine, özellikle Akdeniz Olimpiyat tesislerine ayrılması sonucu yatırımlardan beklenen yarar sağlanamamıştır.

1704. Spor alanında duyulan eleman ihtiyacını karşılamak üzere İstanbul'da 1973 yılı sonunda hizmete girebilecek bir spor akademisinin yapımına başlanmıştır,

1705. Uygar ülkelerde sporcu kaynağı, eğitim kurumları ve spor kulüpleridir. Türkiye'de eğitim kurumları sporcu yetiştirmede yeterli bir kaynak olamamaktadır. Spor kulüplerinin gelişimi de diğer ülkelerdeki örneklerinin aksi yönde olmuş, bunların tüm kişilerin spor yapması için kurulmaları gerekirken tam aksine küçük bir azınlığın spor yaptığı ve fakat büyük bir kitlenin taraftar ve seyirci olarak ilgilendiği kuruluşlar halinde gelişmişlerdir.

1706. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde spor tesislerinin yurt düzeyinde dağılımını tespit etmek üzere bir envanter çalışması yapılarak, il bazında spor tesislerinin sayıları ve durumları ortaya konmuştur. Bu envanter sonuçlarına göre 1969 yılında Türkiye'de toplam olarak 1306 spor tesisi, 1618 spor kulübü ve 50 bine yakın sporcu bulunmaktadır. Spor tesislerinin yarattığı seyirci kapasitesi 1.2 milyondur.

1707. Spor tesislerinin yapımında seyir sporunun, özellikle futbolun tercih edilmesi sonucu yaratılan kapasitenin %81 i futbol seyircisine hizmet etmektedir. 1972 yılında ise kulüp sayısı 1759, lisanslı sporcu sayısı 64.650 olarak saptanmıştır. Bu sporcuların 35 bini futbol, 3,2 bini atletizm, 9,5 bini basketbol, 4,2 bini güreş, 3,9 bini voleybol, 1,3 bini yüzme, geriye kalanları ise çeşitli dallarda faaliyet göstermektedir.

1708. Okul içi beden eğitimi ve spor çalışmalarına ve yarışmalarına orta ve yüksek öğrenim kurumlarında 1970-1971 öğretim yılında 750 bin öğrenci katılmıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1709. Sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru olan insangücünün beden ve ruh sağlığının geliştirilmesinde spor büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle spor yapabilecek yaştaki kişileri seyirci olmak durumundan kurtararak aktif olarak spor yapmalarını sağlamak gerekmektedir. Uzun dönemde spor faaliyetleri seyir sporundan kitle sporuna dönüştürülerek okul ve halk sporuna ağırlık verilecektir.

1710. Toplumun beden ve ruh sağlığını geliştirmek için beden eğitimi ve sporun günlük faaliyetler içine girmesi için imkânlar arttırılacak, bu konuda tüm kamu ve özel kuruluşların katkıları sağlanacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER:

1711. Üçüncü Plan döneminde yatırım açısından ağırlık kazanacak olan konu, spor yapma isteğinde olan herkese bu imkanı verecek olan spor tesislerinin yapımı ve bu tür tesislerin seyircili spor tesisleri ile dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesidir. Spor ile ilgili hizmetlere ayrılan yatırımlar eğitimi bölümünde gösterilmiştir (Bakınız. Sayfa 808).

IV. İLKELER VE TEDBİRLER :

1712. (1) Spor faaliyetlerine katılmanın yaygınlaştırılmasında ve sporun geliştirilmesinde eğitimin ve eğitim kurumlarının etkili bir araç olarak kullanılması esastır. Bu nedenle, okul içi beden eğitimi ve spor faaliyetlerine önem verilecek, bu amaçla Gençlik ve Spor Bakanlığı gerekli tedbirleri alacak, okullarda beden eğitimi ders saatleri arttırılacaktır.

(2) Gençlik ve Spor Bakanlığınca Spor Konusunda yetenekli elemanların yetiştirilmesi amacıyla yeterli sayıda beden eğitimi öğretmeni, öğretim görevlisi, antrenör, monitör, spor yöneticisi ve sağlığı uzmanı yetiştirilmesine öncelik verilecektir.

(3) Her türlü spor araç ve gereçlerinin yurt içinde uluslararası standartlarla yapım imkânları geliştirilerek desteklenecektir. Spor araç ve gereçlerinin standartlaştırılması çalışmaları, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Türk Standartları Enstitüsünce yürütülecektir.

(4) Spor yatırımlarının yurt düzeyine dağılımında dengesizlikleri giderici tedbirler alınacak ve tesislerin yapımında yerleşim birimleri ölçeklerine uyumlu hizmet standartları gözönünde bulundurulacaktır.

Spor tesislerinin yapımında çok yönlü kullanım esas alınacak, mevcut spor tesislerinden öncelikle geniş halk kitlelerinin, amatör sporcuların ve öğrencilerin yararlanması sağlanacaktır.

Kamu eliyle yapılmış ve yapılacak olan spor tesislerinin spor kulüplerine kiralanması konusu öncelikle ele alınacak, bu konu ile ilgili mevzuatta değişiklikler yapılarak, tesislerin en fazla üç yıl güreyle ve rayiç fiyatla kiralanması sağlanacaktır.

(5) Spor kulüplerinin faaliyetleri ile ilgili hukuk değişiklikler ve düzenlemeler gerçekleşinceye kadar, kulüplerin amatör faaliyetini artırıcı yönde tedbirler alınacak, spor kulüplerinin sosyal ve kültürel alanlarda da çalışmalar yapmaları teşvik edilecektir.

(6) Özellikle çok sayıda kişinin katılabileceği atletizm, yüzme ve cimnastik gibi temel spor dalları ile güreş ve diğer geleneksel spor faaliyetlerinin geliştirilmesine ağırlık verilerek desteklenecektir.

(7) Sporun gelişmesini engelleyen profesyonellik teşvik edilmeyecek, Devlet'm her türlü özendirme tedbirleri yalnız amatör kulüpler için uygulanacaktır. Kamu kuruluşlarına bağlı profesyonel kulüpler amatörlüğe dönüştürülecektir.

(8) Üçüncü Plan döneminde Uluslararası bir spor organizasyonunun gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFAH DAĞILIMI

SOSYAL GÜVENLİK

1713. Sosyal güvenlik sisteminden, sanayileşme ve şehirleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal risklere karşı fertleri korumak ve bu risklerden doğan zararları telâfi etmek görevi beklenmektedir. Bu amaçla Türkiye'de sosyal sigorta sosyal yardım ve sosyal hizmet programları uygulanmaktadır. Bu nedenle, sosyal güvenlik sistemi içinde sosyal hizmet ve sosyal yardım programları sosyal sigorta programlarının bir tamamlayıcısı niteliğinde görülmekte ve bir arada mütalâa edilmektedir.

II. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1. SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARI:

1714. Türkiye'nin henüz tarımsal yapısının sürdürmesi ve sanayileşme yönünde yapı değişikliğini gerçekleştirememiş olması sosyal güvenlik programlarının yaygınlaştırılmasını sınırlamaktadır.

1715. Sosyal sigorta programları uygulayan Sosyal Sigortalar Kurumu, T. C. Emekli Sandığı, Bankalar ve reasürans şirketlerinin sosyal sigorta sandıkların ücretlilerin tümünü kapsamaktan uzaktır. Yurici sigortalı sayısı 1962 de iktisaden faal nüfusun yüzde 9.5 i iken 1971 yılında yüzde 16,2 ye yükselmiştir (Tablo 615).

1716. Bağımsız çalışanlar için 1971 yılında kurulan «Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu» nün tam olarak uygulamaya geçmesiyle 1973 yılı sonunda sigortalı sayısının iktisaden faal nüfusun yüzde 28 ine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

1717. Memurlarını sosyal güvenlik hakları Emekli Sandığı tarafından sağlanmaktadır. Sandık iştirakçilerine işsizlik ve hastalık dışındaki riskler kargısında sosyal sigorta programları uygulanmaktadır.

1718. Tarım kesimi dışında sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan işçiler Sosyal Sigortalar Kurumunca uygulanan iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık ve analık, maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortası programlarından yararlanmak durumundadır. 1962 yılında 680 bin olan sigortalı sayısı 1965 yılında 921 bin'e, 1971 yılında 1 milyon 404 bin'e yükselmiştir. Sosyal Sigortalar Kurumunca 1965 yılından bu yana aşamalı olarak sürdürülmekte olan sosyal sigortalıların bir işçi çalıştıran iş yerlerine teşmili çalışması son

TABLO : 615 — Yıllara Göre Sigortalı Sayısı (1962 - 1971)

(Bin Kişi)

Yıllar	Sigortalı Sayısı						
	Sosyal Sigortalar Kuruma bağlı sigortalı sayısı (1)	T. C. Emekli Sandığına bağlı iştirakçi sayısı (2)	Sandıklara bağlı sigortalı sayısı (a) (3)	Yurtiçi toplam sigortalı sayısı (4)	Endeks (1962 = 100) (5)	Yurtdışında bulunan sigortalı işçi sayısı (b) (6)	Yurt içi sigortalı sayısının iktisaden faal nüfusa oranı (7)
1962	680	464	14	1 158	100	13	9,5
1963	711	489	16	1 216	105	43	9,8
1964	765	513	18	1 296	112	119	10,3
1965	921	548	20	1 560	135	118	12,1
1966	992	561	22	1 575	136	156	12,1
1967	1 069	594	24	1 687	146	161	12,7
1968	1 206	668	28	1 902	164	204	14,1
1969	1 262	709	32	2 003	173	309	14,8
1970	1 314	754	35	2 103	182	438	15,3
1971	1 404	800	37	2 241	194	526	16,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Bankalar ve reasürans şirketlerine ait 24 adet sosyal sigorta sandığına bağlı sigortalı sayısıdır.

(b) Yurt dışında bulunan sigortalı işçi sayısı ile ilgili kesin bir veri bulunmadığı için kümülâtif olarak yurt dışına göndermeleri alınmıştır.

olarak İstanbul ili'nin de kapsama alınması ile 1971 yılında tamamlanmıştır. 1970 nüfus sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına göre Türkiye'de toplam ücretliler 3 milyon 853 bin'dir. Ücretliler içinden T. C. Emekli Sandığı kapsamına giren 800 bin kamu personeli çıkarıldığında 3 milyon dolaylarında ücretlinin Sosyal Sigortalar Kurumunca uygulanan sigorta programlarının kapsamına girmesi gerekmektedir. Oysa bu programlar toplam ücretlilerin, memurlar hariç, yüzde 43 ünü kapsamaktadır (Tablo 616)

1719. Sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışanların iş ve gelir güvenliklerini sağlayan ve bu alanda karşılaşılabilecek risklerin telâfisi için gerekli olan işsizlik sigortası programı uygulanmamaktadır.

*TABLO : 616 — Ücretliler İçinde Sigortalıların Dağılımı (1965 - 1970)
(Bin Kişi)*

Yıllar	Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamında olanlar (1) (a)	Toplam ücretliler sayısı (2)	Toplam ücretliler içinde sigortalı yüzdesi (3)
1965	921	2 989	38
1970	1314	3 853	43

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyal Sigortalar Kurumu.

(a) Nüfus sayımları içinde verilen toplam ücretliler içinden memur sayıları düşülerek bulunmuştur.

1720. Büyük çoğunluğu imkanları sınırlı ve geleneksel bir dayanışma sistemi içinde bulunan bağımsız çalışanların sayıları küçümsenmeyecek bir seviyededir. 1960, 1965 ve 1970 nüfus sayımları sonuçlarına göre sırasıyla bağımsız çalışanların sayısı 2.753, 3.520 ve 3.791 bin'dir

1721. Bağımsız çalışanlardan avukatların dışında diğer bağımsız çalışanlar, esnaf ve sanatkârlar 1971 yılında kabul edilen 1479 sayılı Kanunla kurulan «Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu» kapsamı içine girmektedirler. Bu kurum kuruluş çalışmalarını sürdürmektedir.

1722. Söz konusu Kurumca sigortalılara malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortası programları uygulanacaktır. Ancak, bağımsız çalışanlar içinde özellikle esnaf ve sanatkârlar gerek çalışma durumları ve gerek geleneksel yapıdan gelen özellikleri nedeniyle işveren ve işçi niteliklerini birlikte taşımaktadırlar. Genellikle bu grupta bulunanlar için işçi niteliği ağırlıktadır. Bu nedenle esnaf ve sanatkârlar için görülen sigorta programları içinde iş kazaları, meslek hastalıkları ve hastalık sigorta programlarına yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

2. SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARININ MALİ YAPISI:

(1) FİNANSMAN:

1723. Türkiye'de Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve 1971 yılında kurulan Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumunun

finansmanı sigortalılar ve igverenlerden alınan primlerle sağlanmaktadır.

1724. 1969 yılında yürürlüğe giren 1186 sayılı Kanunla sigortalılara bağlanan ihtiyarlık aylıkları yüzde 50 oranından yüzde 70 e çıkarılmış, ayrıca, ihtiyarlık, malûllüyet ve ölüm aylıklarının bağlanma şartları ile ilgili olarak sigortalılar lehine tek yönlü değişiklikler getirilmiştir. Bu değişikliklerin yanısıra geçmiş hizmetlerin en düşük ücret üzerinden borçlanması hakkı da tanınmıştır. Aktüerya hesaplarına dayandırılmadan getirilen bu değişiklikler Sosyal Sigortalar Kurumunu malî yönden dar bir boğaza sokmuştur. Ayrıca, mevzuatta yapılan bu değişiklikler Kurumun teknik hesaplarının çıkartılmasını da imkansız duruma getirmiştir.

1725. Sosyal Sigortalar Kurumunun 1963 yılında toplam prim gelirleri 734 milyon TL. iken, uyguladığı sigorta kollarında toplam harcamaları 357 milyon 960 bin'dir. 1970 yılında 3 milyar dolaylarında olan prim gelirlerine karşılık harcamaları 1.884 milyon TL. dir. 1970 yılında Sosyal Sigorta harcamalarının yüzde 49,1 l olan hastalık ve analık sigortalarının toplam harcamalar içindeki payında 1963 yılına oranla önemli bir azalma buna karşılık maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortasının toplam harcamalar içindeki payında süratli bir artış bulunmaktadır. Bu sigorta kolunun toplam harcamalar içindeki payı 1963 yılında yüzde 26.6 iken 1970 yılında yüzde 41.7 olmuştur (Tablo 617, 618).

1726. Emekli Sandığının 1963 yılında prim gelirleri, toplam gelirlerinin yüzde 69 unu tutmaktadır. 1970 yılında bu oran yüzde 76 dır. (Tablo 619). Buna karşılık 1963 yılında sandığın toplam giderleri toplam gelirlerinin yüzde 51 idir. Bu oran 1970 yılında yüzde 68 dir.

(ii) FONLARIN KULLANIŞI :

1727. Sosyal güvenlik fonlarının sosyal amaçla kullanılması yanı sıra ülke ekonomisinin gelişmesi için yatırıma yöneltilmesi, söz konusu sistemin amacı yönünden zorunludur, özellikle sermaye piyasası yetersince oluşmamış, tasarruf kaynakları sınırlı

TABLO: 617 — Sosyal Sigortalar Kurumunun Sigorta Kollarına Göre Prim Gelirleri (1963i - 1971)

Yıllar	İş kazası ve meslek hastalık gelirleri (1)	Hastalık ve analık gelirleri (2)	(Cari Fiyatlarla) (Bin TL.)		Toplam Endeks (1963=100) (5)
			Maluliyet Yaşlılık gelirleri (3)	Toplam (4)	
1962	64 756	173 739	409 223	647 718	100,0
1963	72 852	179 411	463 669	733 932	113,3
1964	83 908	229 669	541 486	855 063	132,0
1965	98 871	303 076	663 066	1 069 013	165,0
1966	118 845	415 082	801 622	1 335 549	206,2
1967	139 962	535 450	964 585	1 639 997	253,2
1968	173 882	675 195	1 190 766	2 039 843	314,9
1969	211 650	875 351	1 455 841	2 542 842	392,6
1970	243 296	1 042 572	1 716 772	3 002 640	463,6
1971	275 047	1 238 718	1 971 977	3 485 742	538,2

Kaynak : Sosyal Sigortalar Kurumu

ülkelerde potansiyel bir kaynak olarak sosyal güvenlik fonlarının kullanımı önem kazanmaktadır. Türkiye'de, 1970.yılında sosyal güvenlik prim gelirleri toplam yurt içi tasarrufun yüzde 17.9 udur. Bu oran 1963 yılında yüzde 14.9 dur.

1728. Sosyal Sigortalar Kurumunun plasmanları içinde, 1963 yılında banka tevdiatları yüzde 28.4 gibi önemli bir yer tutarken, 1970 yılında bu oran yüzde 1.5 e düşmüştür. Buna karşılık tahvil satın almalarında büyük bir artış görülmektedir (Tablo 620).

1729. Kullanılabilir sosyal sigorta fonlarının banka tevdiatı yerine hızla artan bir biçimde tahvillere yatırılması olumlu bir gelişmedir. 1970 yılında toplam gelirlerin toplam plasmanlara oranı yüzde 5.4 tür.

1730. Emekli Sandığının plasmanları içindeki banka tevdiatı ve tahvil alımları 1963 yılına oranla 1970 yılında bir düşme buna karşılık sandığın gayrimenkulleinde bir artış görülmektedir (Tablo 621).

1731. Sandığın plasman gelirlerinde ise 1963 yılından 1970 yılına kadar geçen süre içinde önemli bir değişme olmamıştır. 1970 yılında plasman gelirlerinin toplam plasmanlara oranı yüzde 4.5 dir.

8. GAYRİSAFÎ MİLLÎ HASILA İÇİNDE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI:

1732. Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının gayrisafî millî hasıla içindeki payı 1968 yılında yüzde 4,3 tür. Bu payın, ülkenin ekonomik ve sosyal koşulları karşısında yeterli olduğu söylenemez 1950 yılından bu yana, toplumun çeşitli gruplarını kapsayan sosyal güvenlik örgütlerinin hızla kurulması yoluna gidilmiş ancak, uygulanan sosyal güvenlik programları bir sistem içinde ele alınamamıştır. Bu durum, gerek sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gerek kabul edilebilecek asgarî standartta bir sigorta programının uygulanmasını engellemiştir. (Tablo 622).

4. EK SİGORT PROGRAMLARI:

1733. T. C. Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumunca uygulanmakta olan Sosyal Sigorta Programlarını iyileştirilmesi ve yaygınlanmakta olan Sosyal Sigorta Programlarının iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılarak yararlananlara ek zorunlu sigorta programları getirme eğilimi 1961 yılından sonra hızla gelişmiştir. 1961 yılında ük olarak, Ordu Yardımlaşma Kurumu kurulmuştur.

1734. Devlet Memurları Kanununda devlet memurlarının konut, dinlenme ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak amacı için ek bir sigorta olacaktır. Bu amaçla da 1970 malî yıldan itibaren memurlardan yüzde 5 oranında prim kesilmesi yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalara paralel olarak, organize olmuş işçiler için de bir işçi Yardımlaşma Kurumu kurulması yolundaki çalışmalar da yürütülmektedir.

TABLO : 618 — Sosyal Sigortalar Kurumunun Sigorta Kollarına Göre Giderlerinin Yıllara Dağılımı (1962-1971)

*(Carî fiyatlarla)
(Bin TL.)*

Yıllar	İş Kazaları ve meslek Hastalıkları sigortası		Hastalık ve analık sigortası		Maluliyet – Yaşlılık ve ölüm sigortası		Toplam giderler (7)
	Giderler (1)	Toplam Giderlere Oranı (yüzde) (2)	Giderler (3)	Toplam Giderlere Oranı (yüzde) (4)	Giderler (5)	Toplam Giderlere Oranı (yüzde) (6)	
1962	39 935	—	195 567	—	63 195	—	298 697
1963	44 811	12,5	239 581	66,9	73 568	26,6	357 960
1964	55 062	13,1	281 482	66,6	84 971	20,2	421 515
1965	63 094	12,2	320 860	62,0	133 522	26,9	517 796
1966	75 924	11,0	425 362	64,6	157 588	24,0	658 874
1967	93 324	11,3	510 176	64,6	185 892	23,6	789 392
1968	109 287	11,5	598 284	62,7	247 647	26,0	955 418
1969	130 158	11,0	737 397	62,3	316 960	26,8	1 184 515
1970	174 564	9,3	924 050	49,1	785 680	41,7	1 884 294
1971	214 129	8,7	1 164 801	47,5	1 080 850	43,9	2 464 720

Kaynak: Sosyal Sigortalar Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı

TABLO : 619 — T. C. Emekli Sandığının Yıllık Gelir Harcamalarının Dağılımı (1962-1970)

(Carî
fiyatlarla)
(Bin TL.)

Yıllar	Toplam gelir	Kesenek gelirleri	Toplam giderleri	Emekli aylıkları	Toplam gelirler içinde kesenek gelirlerinin payı (Yüzde)	Toplam giderler içinde emekli aylıklarının payı (Yüzde)	Yıllık toplam giderlerin toplam gelirlere oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1962	662 315	453 577	328 305	315 677	68	96	50
1963	772 083	530 436	396 886	382 975	69	97	51
1964	836 144	569 300	451 517	433 025	68	96	54
1965	896 193	604 637	496 932	479 005	68	96	55
1966	949 483	646 217	549 309	529 648	68	96	43
1967	1 017 526	694 553	594 948	571 777	68	96	59
1968	1 132 835	755 660	632 679	609 901	66	96	56
1969	1 725 198	1 312 745	1 146 603	1 119 700	76	98	66
1970	1 983 386	1 015 471	1 345 441	1 319 251	76	98	68

Kaynak : T. C. Emekli Sandığı

TABLO : 620 — Sosyal Sigortalar Kurumu Fonlarının Yıllara Göre Plasmanlarının Dağılımı (1963-1970)

(Yüzde)

Yıllar	Hisseli yatırımlar (1)	Banka tevdiatı (2)	Tahvil (3)	Sanayi kredileri (4)	İşçi mesken kredisi (5)	İnşaat (6)	Gayrimenkul alımı (7)
1963	0,08	28,4	41,3	2,9	17,3	9,9	0,2
1964	0,04	36,9	36,6	0,3	12,8	11,4	1,0
1965	1,61	2,9	73,7	0,6	9,0	11,3	0,9
1966	0,20	5,5	75,3	0,2	10,2	7,9	0,3
1967	0,16	5,2	69,8	3,0	10,5	10,0	1,3
1968	—	0,4	76,7	0,4	13,7	8,3	0,4
1969	—	4,0	75,6	0,2	11,7	6,4	2,2
1970	—	1,5	67,0	0,9	20,4	6,0	4,2

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı ve Sosyal Sigortalar Kurumu

*TABLO : 621 — T. C. Emekli Sandığı Fonlarının Yıllara Göre
Plasmanlar ve Plasman Alanlarına Dağılımı (1963-1970)
(Yüzde)*

Yıllar	Banka tevdiiatı (1)	Tahvil (2)	İkraz (3)	Hisseli yatırım (4)	Gayrimenkul (5)	Toplam (6)
1963	21,1	61,1	4,9	7,7	5,3	100,0
1964	20,3	59,1	4,3	8,4	7,8	100,0
1965	17,7	57,3	5,8	9,9	9,2	100,0
1966	16,8	64,3	5,3	9,4	14,2	100,0
1967	13,0	57,9	5,5	0,6	14,2	100,0
1968	14,1	58,0	5,4	9,2	13,3	100,0
1969	15,4	56,0	5,0	10,0	13,6	100,0
1970	12,9	58,6	4,8	9,1	14,7	100,0

Kaynak : T. C. Emekli Sandığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 622 — Gayri Safi Mitti Hasıla içindeki Sosyal Güvenlik
Harcamaları (1963-1968)
(Milyon TL.)*

YILLAR	Sosyal güvenlik harcamaları (a) (1)	Sosyal güvenlik har camalarının GSMH'ya oranı (Yüzde) (2)
1963	2 413	3,8
1964	2 668	3,9
1965	3 045	4,1
1966	4 057	4,6
1968	4 631	4,2

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, T. C. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu.

(a) Sosyal güvenlik harcamaları: Genel, katma ve mahallî idare bütçelerinden, sağlık ve diğer sosyal harcamalar, kör, sağır, dilsizler ve yaşlılar v.b. grupları için gecekondular ile ilgili harcamalar başlığı altında yapılan yatırım, transfer ve cari harcamaları içine almaktadır. Gönüllü kuruluşların harcamaları dahil değildir.

III. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1735. Sosyal güvenlik mevcut ekonomik, sosyal ve doğal risklerin yamsıra, ekonomik ve sosyal yapıdaki gelişme ile birlikte çıkması muhtemel yeni ihtiyaçlar karşısında toplum içinde tarım kesiminin tümünü de içine alan ve fertlerin güvenli yaşamını devamlı olarak sürdürmesini sağlayacak bir sistem olarak geliştirilecektir.

1736. Üçüncü Plan dönemi sonunda, sosyal sigorta programlarının özellikle ücretlilerin tümünü kapsayacak bir biçimde gelişeceği ve yeni yaratılan istihdam olanakları ve bağımsız çalışanların sosyal güvenlik kapsamına alınması ile tarım dışında toplam sigortalı sayısının iktisaden faal nüfusun yüzde 38 ini bulacağı tahmin edilmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminden başlayarak 1995 yılına kadar tarım kesimi dedahil toplumun tümünün kapsanması beklenmektedir.

1737. Sosyal Güvenlik Kurumlarının kademeli olarak bir sistem içinde birleştirilmesi, Devletin taraf olarak Sosyal Sigorta programlarının finansmanına katılması ve bu programların zamanın yaşam koşulları ile uyumlu bir hale getirilmesi, kapsamının genişletilmesi ve tarımsal sosyal güvenlik fonunun ilâvesi ile 1968 yılında yüzde 4,3 olan sosyal güvenlik harcamalarının gayri safi millî hasılaya oranının 1977 yılında yüzde 7 ve 1990 yılında yüzde 15 i aşması beklenmektedir.

1738. Bu dönem içinde sosyal sigorta kurumları yapmakta oldukları iklimci derecede işlerden kurtarılacak ve kurumların çalışmaları ama görev alanlarında yoğun olacaktır.

IV. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1739. Batı ülkelerle Türkiye arasında sosyal güvenlik konusunda yapılan karşılaştırmalar sigortalı sayısının iktisaden faal nüfusa oranı ve sosyal sigorta harcamalarının Gayrisafi Milli Hasıla içindeki yüzdesi açısından Türkiye'nin geri durumda olduğunu göstermektedir. (Tablo 623 ve 624). İtalya'da 1955 de iktisaden faal nüfusun yüzde 47 si Sigortalı iken bu oran 1966 da yüzde 100 e ulaşmıştır. Gaynsafi Millî Hâsıla içindeki sosyal sigorta harcamalarının yüzde payı ie 1966 yılında Ortak Pazar Ülkeleri için ortalama yüzde 15.4 tür. Türkiye için bu oran yüzde 1.7 dir.

*TABLO : 623 — Sigortalı Sayısındaki Gelişmelerin
Ülkelerarası Karşılaştırılması*

Ülkeler	Yıllar	Sigortalı sayısı (Bin kişi)	İktisaden faal nüfus oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)
Fransa	1955	18 390	94,0
	1984	20 540	100,0
Federal Almanya	1955	20 370	84,0
	1967	25 791	93,0
İtalya	1955	9 701	47,0
	1966	19 985	100,0
TÜRKİYE	1955	925	0,8
	1970	2 103	14,3
	1970 (a)	2 539	18,0

Kaynak : Birleşmiş Milletler «1970 Dünya Sosyal Durum Raporu», Devlet İstatistik Enstitüsü, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Yurt dışında çalışan işçilerin de dahil edilmesi ile elde edilen sigortalı sayısı

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1740. (1) Topluma yayıralastırılmış bir sosyal güvenlik sistemi kurulması çalışmak isteyen herkesin üretim sürecinde gerekli yerini almasına bağlıdır. Bu hedefin gerçekleşmesine bağlı olarak fertlerin kabul edilebilir asgari standartlarda yaşamını sürdürmesi için gerekli gelirin sağlanması, gelir güvenliği ve çalışma olanaklarını yitirmiş

olanların yaşlıların, çocukların korunması, sosyal güvenlik sisteminin temel ilkesidir. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım Programları tek bir sistemin temel iki aracı olarak kullanılacaktır.

TABLO : 624 — Sosyal Sigorta Harcamalarının, OSMH içindeki yüzdesi (1966)
(Piyasa fiyatlarıyla)

Ülkeler	Sosyal Sigorta harcamalarının GSMH içindeki yüzdesi
Fransa	16.6
Almanya	17.5
Belçika	16.5
Hollanda	16.6
Lüksemburg	16.3
İtalya	16.2
İngiltere	12.7
Danimarka	13.2
İsveç	16.3
Norveç	11.3
TÜRKİYE	U

Kaynak: Birleşmiş Milletler, «1970 Dünya Sosyal Durum Raporu»

(2) Sosyal Sigorta Programlarının iştirakçilere uygulanan ihtiyarlık, maluliyet, dul ve yetim aylıkları değişen ekonomik ve sosyal koşullar karşısında kabul edilebilecek asgari geçim seviyesini sağlayabilecek bir esnekliğe kavuşturulacak ve bu amaçla gerekli kaynaklar araştırılacaktır

(3) Dağınık sosyal güvenlik kurumlarının, banka ve reasürans şirketlerinin sosyal sigorta sandıkları, Bağkur, Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumunun birleştirilmesi amacı ile, Üçüncü Plan dönemi sonunda sosyal sigorta teşkilatlarının uygulanan sigorta kollarında mevzuat ve standart yaklaşımları sağlanacaktır. Bu amaçla yapılacak çalışmalarda Çalışma Bakanlığı önderlik yapacaktır.

(4) Memur ve işçiler için ayrı bazlarda uygulanan emeklilik (ihtiyarlık) sigortası için esas olacak «ihtiyarlık yaşı» sanayileşme ve şehirleşme süreci içinde değişen ekonomik ve sosyal şartlarla uyumlu olarak tespit edilecek ve uzun bir süre «ihtiyarlık yaşı»nın değiştirilmesine gidilmeyecektir. Emeklilik Sigortası, programı yaş haddi ve bağlanan ücretle birlikte özendirici olmaktan çıkarılacak, gerçek bir «ihtiyarlık sigortası» olacaktır

(5) Sosyal Sigortalar Kurumunun 1186 sayılı Kanunla mevzuatında yapılan değişiklikler kurumu ciddi mali sorunlar karşısında bırakacak bir nitelikte olmuştur. Bu nedenle, sigortalıların geleceğini teminat altına alacak tedbirler, bu konuda yapılmış olan incelemeler de gözönünde tutularak Çalışma Bakanlığınca plan dönemi içinde uygulamaya konulacaktır.

(6) Sosyal sigorta örgütlerinin ana fonksiyonları dışında kalan faaliyetleri giderek ilgili kurumlara devredilecek ve fonların kullanılmasında verim ve güvenlik ilkeleri gözetilecektir.

(7) Çalışma Bakanlığının Teşkilât Kanunu çalışma sorunları, istihdam ve sosyal güvenlik alanlarındaki politika uygulamalarını yürütecek bir örgütlenmeyi sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

TABLO : 625 — Korunmaya Muhtaç Çocuklar (1967-1971)

Yıllar	Tesis sayımı		Kapasite		Bakılan çocuk sayımı				Sırada ekleyen		Korunması kararlaştırılmış çocuk sayısı		İhtiyacın gelişimi
	Çocuk bakım yurdu	Yetiştirme bakım yurdu	Çocuk bakım yurdu	Yetiştirme yurdu	Çocuk bakım yurdu	Yetiştirme yurdu	Çocuk Esirgeme Kurumu	Koruyucu aile	Çocuk bakım yurdu	Yetiştirme yurdu	Çocuk bakım yurdu	Yetiştirme yurdu	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1967	15	79	2 000	10 613	1 433	10 613	716	105	280	11 924	1 513	22 531	36 254
1968	16	83	2 100	11 415	1 473	11 415	704	112	273	12 281	1 746	23 696	37 994
1969	17	84	2 300	11 734	1 833	11 734	758	124	251	12 893	2 084	24 632	39 860
1970	17	87	2 300	12 286	1 930	12 286	600	131	212	12 142	2 142	24 428	38 924
1071	17	87	2 300	12 332	1 877	12 332	578	135	203	13 722	2 060	26 054	42 059

Kaynak : Sağlık ve Sosyal Yardım, Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Çocuk Esirgeme Kurumu

SOSYAL YARDIM VE SOSYAL REFAH HİZMETLERİ

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1741. Türkiye'de sosyal yardım ve refah hizmetleri ⁽¹⁵¹⁾ çok çeşitli kuruluşlar tarafından ve kordinasyonsuz olarak yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin programlı olarak yürütülmesini sağlayacak Sosyal Hizmetler Kurumunun kurulması gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle, hizmetler arasında ikilemeler, karışıldıklar, boşluklar ve götürülen hizmetlerde ihizmetlilerin işlerine uyumsuzluklar görülmektedir. Bu duruma paralel olarak toplam korunmaya muhtaç çocukların içinde korunup yetiştirilenlerin payı çok düşük bir düzeydedir (Tablo 625).

1742. Sakatların rehabilitasyonu konusunda çalışmalar yalnız 1963 yılında programa alınan Ankara Rehabilitasyon Merkezi ile yürütülmekte ve eski hükümlü ve sakatların yeniden işe yerleştirilmeleri dar bir çerçeve içinde kalmaktadır.

1743. Sosyal yardım ve refah hizmetlerini tek elde toplayarak malî idarî, personel ve hizmet standardı yönünden bütünleşmeyi sağlayacak olan kanunî düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir. Ekonomik gücünü kaybeden afetzedelere yapılacak yardımlar konusunda ilgili kuruluşların işbirliği içinde hizmet götürmelerini sağlayıcı mevzuat etken bir biçimde uygulanamamaktadır.

1744. Bir taransfer niteliğinde olan sosyal yardım ve refah hizmetleri çoğunlukla Devlet bütçesinden, çeşitli Bakanlık bütçelerine konulan ödeneklerle dolaysız veya dolaylı olarak bakanlıkların kendi görev kapsamı içinde görülmektedir. Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, İmar ve İskân, İçişleri, Adalet Bakanlıkları korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu çocuklar, afetzedeler, göçmenler ile ilgili hizmetleri yürüt-ektedir ve bazı bakanlıkların ağırlıkla bu hizmetlere ayrılmış ödenekleri vardır. 1967 yılında Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının toplam sosyal hizmet harcamaları 36.5 milyon TL. 1971 yılında 82.6 milyon TL. dir. Bununla birlikte ayrılan fonlar, belediye ve özel idare bütçelerinden yapılan transferler ve gönüllü yardımlar, kapsanması gerekli nüfusun ihtiyaçlarının çok altındadır. Sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri konusunda gönüllü kuruluşlar içinde çocuk esirgeme kurumu ve Kızılay'ın yürütmekte olduğu hizmetler önemli bir yer tutmaktadır. Yaşlılar için onbir ilde belediyelerin yaşlı bakım yurtları bulunmaktadır. Çocuk (Esirgeme Kurumunun korunmaya muhtaç çocuklar için 20 çocuk yuvası ve 58 ilde 84 yetiştirme yurdu, 5 ilde 10 gündüzlü bakımevi ve 4 ilde küçük çocuklar için yardım müesseseleri bulunmaktadır.

⁽¹⁵¹⁾ Kabul edilebilir asgarî yaşama düzeyi altında, bulunan aile ve kişilere genel ve mahallî idareler ya da gönüllü kuruluşlar olarak toplumun sağladığı gelir transferleri ile hizmet ve aynı yardım faaliyetleri sosyal Jacıvramına girmektedir.

Aile ve kişilerin beşeri ya da sosyal riskler karşısında tekrar normal yaşantıya dönüşlerini kolaylaştırmak üzere, toplumca ilgililerin malî gücüne bakılmaksızın sunulan himmetlerin tümü sosyal refah hizmetlerini teşkil etmektedir

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1745. Çok sayıda ve dağınık olarak yapılmakta olan sosyal yardım ve refah hizmetlerinin, Üçüncü Plan döneminde sosyal hizmetler kurumu içinde programlı ve koordine bir şekilde ele alınmasının sağlanması hizmet, tasarruf, personel, istihdam ve sosyal güvenlik politikasının bütünlüğü bakımından gereklidir.

III. İLKELER VE TEDBİRLER :

1746. (1) Sosyal yardım hizmetleri, sosyal sigorta sistemi dışında kalan ve ıgetteneıksel dayanışma imkânlarını yitirmiş olan güçsüz, çocuk, kadın ve ihtiyarlara öncelik vererek geliştirilecektir. Bunun için ıGenel idarenin, Mahallî İdarelerin ve gönüllü örgütlerin tek bir sistem içinde yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilecek ve uygulamada yardımların transfer özelliğinden çok ferdî istihdam sürecine belli ölçülerde katılmaya hazırlayıcı türler olmasına dikkat edilecektir.

(2) Sosyal yardım sisteminin kurulmasında kapsam, yardım edilecek gruplar, yapılacak yardım şekli ve yardım yapılacak kişilerin ihtiyaç derecelerinin objektif olarak tespit edilmesi konularına özel önem verilerek bu konular belirli programlara bağlanacaktır.

S AĞLIK

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1747. Planlı dönem bağında ulusal sağlık hizmetinin bütünleşmiş bir sistem içinde sunulması, sistemin yaygınlaştırılmasında öncelikle alt gelir gruplarının sağlık hizmeti talebinin ele alınması, kentleşme ve sanayileşme ile bağdaşan etken bir sistem seçme zorunluğu sağlık sektöründe ana sorunlar olarak belirmektedir.

1748. Özellikle kırsal yörelerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal gelişmeye paralel olarak asgarî sağlık hizmeti talebinin giderek artması koruyucu sağlık hizmetlerinin yeterince yürütülememesi nedeniyle tedavi edici sağlık kurumlarına yönelme ve hastahanelerin gereksiz bir taleple karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Bu yörelerde yaşayanların artan sağlık talebinin geçici tedbirlerle karşılanamayacağı, tedavi edici sağlık hizmetinin koruyucu hekimlik hizmetlerini tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınması, sağlık hizmetinin bir bütün olarak küçük yerleşme birimlerinde bir tek ekip tarafından yürütülmesi ve millî sağlık hizmetinin asgarî standartlarda yurt düzeyinde yayılması için gerekli örgütün kurularak etken ve dengeli bir şekilde yaygınlaştırılması amacıyla 1963 yılından itibaren .Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Programı uygulanmaya, bağlanmıştır.

1749. Programın bütün Türkiye'yi kapsamı gerçekleştirildikten sonra, sağlık hizmetlerinin belirli bir sistemden yoksun olarak, değişik kuruluşlarca yürütülmesinin doğurduğu sakıncaların giderilmesi ve hizmetin verimliliğini sağlayacak tüm tedbirlerin mevcut kaynakların tam değerlendirilmesiyle alınması gerçekleşebilecektir.

1. SAĞLIK OCAKLARI VE EVLERİ :

1750. 1972 yılında 25 il ve 3 eğitim bölgesinde 847 köy tipi, 69 şehir tipi sağlık ocağı ve 869 u devlet yapısı olmak üzere 2 271 sağlık evi ile hizmet görülmektedir. Programın kapsadığı bu bölgelerde 6 milyon 900 bin kır ve 2 milyon 600 bin kent nüfusu olmak üzere 9 milyon 500 bin kişiye gerekli hizmet sunabilecek birimler kurulmuştur. Ancak, sağlanması gereken, sağlık hizmetlerinin tek \$lden idaresi, etken bir istihdam ve ücret politikası, sağlık eğitimi ve istihdamı arasındaki çelişkilerin gideril'meisi ,gibi ön 'koşulların yerine getirilemeyişi birimlerin fonksiyonel halde kullanılmasını engelleyerek hizmetin sınırlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur.

1751. 1971 yılı sonunda sosyalleştirme bölgelerinde mevcut uzman ve pratisyen hekim kadrolarının yüzde 65 i, hemşire kadrolarının yüzde 71 i, hemşire yardımcısı kadrolarının yüzde 20 si, sağlık memuru kadrolarının yüzde 26 sı ve ebe kadrolarının

yüzde 35 i boştur. Kadroların hizmetin gerektirdiği sayıda doldurulamamasına rağmen sosyalleştirme programının uygulanmasıyla, sağlık personeli yönünden programın uygulandığı illerde gözle görülür bir gelişme olmuştur (Tablo 626).

*TABLO :6€26 — Sosyalleştirme Bölgelerinde Sağlık Personeli
Başına Nüfus*

	Sosyalleştirme Programından önce (1962)	Program dönemi (1971)
	(1)	(2)
Hekim	17,8	9,5
Sağlık memuru	12,0	6,2
Hemşire	51,6	16,0
Hemşire yardımcısı	24,0	15,3
Ebe	10,0	3,7

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

1752. Planlı dönemde sağlık ocak ve evlerinin yapımında Plan hedefleri, program hedefleri ve gerçekleştirmeler arasında büyük farklar görülmektedir. Gerçekleştirmelerdeki bu geri kalmalar yatırım olanaksızlıklarından değil, yapımı tamamlanan birimlere personel temininde karşılaşılan güçlüklerin giderilmemesi nedeniyle, programın, gereken niteliğe kavuşmadan yaygınlaşmasının doğuracağı sakıncalar gözönünde tutularak yavaşlatılmasından ileri gelmektedir (Tablo 627).

1753. Genel durumu yukarıda belirtilen sosyalleştirme programının personel, araç, gereç, yönetim ve işbirliği gibi asgarî şartlarının yerine getirildiği, kuruluş ve örgütlenmesinin tamamlandığı eğitim bölgelerinde, özellikle Ankara Etimesgut Eğitim Bölgesinde halk sağlığı üzerinde etkilerinin olumlu olduğu, halkın sağlık seviyesinin yükseldiği, aşı ile korunabilen salgın hastalıkların asgarî seviyeye indiği, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin büyük ölçüde geliştiği, bebek ölüm oranı ve 5 yaşından aşağıdakilerde ölüm oranlarının azaldığı ve doğuştan beklenen yaşama sürelerinin arttığı görülmektedir.

Z, YATAKLI TEDAVİ KURUMLARI:

1754. İkinci Plan 1972 yılı sonunda 10 bin kişiye 25 yatak sayısını hedef almıştı. 1971 yılı sonunda toplam 91 850 kadro yatak ⁽¹⁵²⁾ mevcuttur. ve 10 bin kişiye 25,1 yatak düşmektedir, ikinci Plan döneminde programa alınan, inşaatları bitip hizmete girmeyen ve inşaatları devam eden hastanelerin bitmesiyle bu oran onbinde 28,0 e ulaşacaktır (Tablo 628).

⁽¹⁵²⁾ Kadro yatak, hastanelerin projelendirilmesinde esas alınan yatak sayısıdır. Kullanılan yatak sayıları kadro yatak sayılarından daha düşüktür.

TABLO : 627 — Sağlık Ocak ve Evleri-Fizikî Hedef ve Gerçekleşmeler

Yıllar	Sağlık ocakları			Sağlık evleri		
	Plan hedefi	Program hedefi	Gerçekleşme	Plan hedefi	Program hedefi	Gerçekleşme (a)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Birinci Plan dönemi	1 500	890	570	--	--	195
1968	1 100	893	752	1 430	823	760
1969	1 400	938	830	2 800	883	1 314
1970	1 700	045	868	4 130	883	2 131
1971	2 000	969	869	5 440	883	2 271
1972	2 300	985	916 (b)	6 760	1 183	2 421 (b)

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1971 de mevcut sağlık evlerinin 862 si İkinci Plan yıllık Programlarında yatırım verilen sağlık evleridir. Diğerleri kira veya halkın hibe ettiği evlerdir.

(b) 1972 Geçici tahmin.

1755. Yataklı tedavi kurumlarında Plan hedefinin aşılması yatırım ve insangliciti açılarından koruyucu hekimlik hizmetlerinin aleyhinde olmaktadır. Genel hastane yataklarında hedefin aşılması, tedavi edici hizmetlerin tek elde toplanamaması, kuruluşlar arasında gereken işbirliğinin sağlanamaması sonucudur. Yataklı tedavi kurumlarında bu şekilde bir gelişme belirli nüfus gruplarına Türkiye ortalamasının üstünde bir standartta hizmet götürülmesini doğurmaktadır. Genel olarak Plan hedeflerinin bu şekilde aşılması, sağlık hizmetlerinde olumlu bir gelişme gibi görülmekte ise de, yatakların iller arasındaki dağılımının incelenmesi Planlı dönem başındaki iller arasındaki dengesizliğin devam ettiğini göstermektedir.

1756. Hekim ve yardımcı sağlık personelinin gelişmiş illerde toplanması, bu illerde hastane kadrolarının daha kolay doldurulabilmesi, yakınlarında yeterli tedavi edici hizmeti bulamayan diğer illerdeki hastaların akımı, gelişmiş illerde yataklı sağlık tesislerine talebi artırmakta, bu eğilime paralel olarak hastane yatırımlarının bu illerde yoğunlaşması, Üniversite ve Sosyal Sigortalar Kurumu hastanelerinin de bu illerde yapılması mevcut dengesizliği daha da artırmakta ve sağlık hizmetleri yönünden istenmeyen bir gelişme süregelmektedir (Tablo 629).

1757. Tablonun incelenmesi genellikle Planlı dönemde illerde yatak/nüfus oranlarının düzeldiğini, ancak asgarî standardın altında iller bulunurken, belirli bir standardın üzerindeki illerde yatak artışlarının devam ettiğini göstermektedir.

1758. Yataklı sağlık tesisleri bulunan kamu kuruluşlarında ortalama yatak işgal oranı, fiilî yatak sayılan gözönünde tutulduğunda yüzde 58 dir. Bu oranın bazı hastanelerde yüzde 25 e kadar düştüğü bazı hastanelerde yüzde 100 ü ağılığı görülmektedir.

1759. Yataklı tedavi kurumlarında yatak sayılarında önemli gelişmeler olmakla beraber, tek elden idare, yatak kapasitelerinden tam olarak faydalanma, finansman ve personel tamamlanması, malzeme ve yapı standardizaasyonu, modern işletmecilik 'kurallarının uygulanmasındaki sorunların çözülememesi sonucu, yaratılan kapasiteden istenilen ölçüde yararlanılamamaktadır.

3. İNSANGÜCÜ:

1760. Sağlık hizmetlerinin gelişmesinde, özellikle geri kalmış illerde personel temininde karşılaşılan güçlükler en önemli sorun olarak devam etmektedir. Toplam sağlık personeli sayısında ve bir personele düşen nüfus sayılarında gelişmeler olmasına rağmen (Tablo 630) hekim ve diğer sağlık personeli ve yardımcı sağlık personelinin belirli illerde yoğunlaşması artarak devam etmektedir.

1761. Nüfusu 100 binin üstündeki yerleşme birimlerinde ortalama bir hekime 600 kişi düşerken, nüfusu 10 binin altında olan yerleşme birimlerinde, nüfuslar toplam olarak ele alındığında, hekim başına 23 bin kişi düşmektedir.

TABLO : 628 — Yataklı Tedavi Kurumları - Hedef ve Gerçekleşmeler

Kuruluşlar	Birinci Plan Dönemi		1968		1969		1970		1971		1972		
	1962 Durum	Hedef	Gerçek- leşme	Hedef	Gerçek- leşme	Hedef	Gerçek- leşme	Hedef	Gerçek- leşme	Hedef	Gerçek- leşme	Hedef	Gerçek- leşme
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
S.S.Y.B.	35 400	40 000	42 114	44 900	43 955	46 800	45 925	48 700	47 085	50 600	47 885	52 500	—
S.S.K.	3 000	5 500	6 331	6 600	7 500	7 400	9 503	8 000	10 600	8 800	12 285	9 600	—
Diğer kamu (M.S.B. dahil)	18 000	23 000	22 300	22 700	23 800	23 100	25 231	23 800	25 607	24 500	26 931	25 400	—
Özel sektör	3 600	9 000	3 606	4 900	3 678	5 200	4 515	5 500	4 593	5 800	4 750	6 000	—
TOPLAM	60 000	77 500	74 351	79 100	7 933	82 500	85 174	86 000	87 885	89 700	91 851	93 500	—

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 629 — Hastane Yataklarının İller Arasında Dağılımı

10 bin nüfusa Düsen yatak sayısı	1963			1967			1971		
	İl sayısı	Kapsadığı nüfus (Milyon)	Toplam nüfusa oranı (Yüzde)	İl sayısı	Kapsadığı nüfus (Milyon)	Toplam nüfusa oranı (Yüzde)	İl sayısı	Kapsadığı nüfus (Milyon)	Toplam nüfusa oranı (Yüzde)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1 — 10	38	14,1	47,5	28	8,9	27,0	18	6,1	17,2
10 — 15	17	7,3	24,4	18	9,8	29,7	18	7,7	21,6
15 — 20	6	2,8	9,3	6	3,7	11,2	13	7,3	20,3
20 — 25	—	—	—	6	2,6	7,9	5	3,4	9,5
25 +	6	5,6	18,8	9	8,0	24,2	13	11,2	31,4
TOPLAM	—	—	100,0	—	—	100,0	—	—	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

TABLO : 630 — Sağlık Alanında İnsan Gücü Kullanımı
(Bin Kişi)

Personel	1962		1967		1971	
	Sayı	Bir personele düşen nüfus	Sayı	Bir personele düşen nüfus	Sayı	Bir personele düşen nüfus
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Hekim	9,0	3,2	11,9	2,8	15,8 (a)	2,3
Diş hekimi	1,8	18,7	2,2	14,9	3,2	11,3
Eczacı	1,5	19,3	2,2	14,9	3,0	12,1
Hemşire ve hemşire yardımcısı	1,6	18,6	6,2	5,3	8,8	4,2
Sağlık Memuru	3,4	8,4	5,9	5,5	9,9	3,7
Ebe	3,7	7,8	5,6	5,8	11,3	3,2

Kaynak : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1970 sayımı yüzde 1 örnekleme sonuçlarına göre bu sayı 19 838 dir. Tablo'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı verileri esas alınmıştır.

1762. Türkiye'de mevcut hekimlerden faydalanmayı güçleştiren bir başka faktörde hekimlerdeki uzmanlaşma eğilimidir. Birinci ve İkinci Plan döneminde pratisyen hekimliği çekici kılan tedbirlerin alınmaması sonucu bu eğilim giderek artmakta ve koruyucu hekimliğin esas alındığı sosyalleştirme programında ocak hekimi temininde engelleyici bir unsur olarak belirmektedir (Tablo 631).

TABLO : 631 — Toplam Hekimler İçinde Uzman ve Pratisyen Oranları
(Yüzde)

Hekimler	1962	1967	1971
	(1)	(2)	(3)
Pratisyen	47,0	35,3	31,2
Uzman	53,0	64,7	68,8
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

4. ÇEVRE SAĞLIĞI:

1763. Belediyesi bulunan yerlerde belediyelere bırakılmış olan çevre sağlığı hizmetleri, belediyelerin bu hizmet için kullandıkları personel, kurdukları tesisler ve mali kaynak yetersizliği nedeniyle Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde çok sınırlı kalmıştır. Belediyesi bulunmayan kırsal yörelerde de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı personelinin gösterdiği şekilde çevre sağlığı hizmetlerinin köylüler tarafından yapılması sosyalleştirme bölgelerinde görülen bazı düzeltilmeler dışında yetersiz kalmıştır.

1764. Çevre sağlığı koşullarının düzeltilmesi bir mühendislik hizmeti olarak belirmekte ve bu konuda insan gücü sıkıntısı çekilmektedir. Sağlık mühendisliği mesleği gelişmemiştir. Çevre sağlığı teknisyenleri sayıca yetersiz olduğundan, hizmetlerdeki

boşluk hekim ve sağlık memurları ile doldurılmakta, ancak bunların aldıkları meslekî eğitim değişik olduğundan hizmette gerekli biçimde etkin olamamaktadır.

5. BESLENME VE BESİN KONTROLÜ :

(1) BESLENME:

1765. Yetersiz ve dengesiz beslenme önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ağırlığını korumaktadır, özellikle bebek ve okul öncesi çağındaki çocuk, gebe ve emzikli anne grubu arasında protein, kalori yetersizliği sonucu meydana gelen hastalıklara rastlanmaktadır. Beslenme sorunlarının başlıca nedenleri dengesiz gelir dağılımı, bazı gıdaların nitelik ve nicelik yönünden yetersiz üretimi,» gıda dağılımında bölgesel dengesizlikler, besin üretiminin pazarlamasında ve tüketiciye ulaştırılmasında yetersizlikler, beslenme konusunda bilgisizlik ve eğitim noksanlığıdır. Beslenme konusunda kısa vadede bebeklere, okul ve okul öncesi çağındaki çocuklara, gebe ve emzikli annelere yönelik ve beslenme eğitimini de kapsayan programlardan yoksunluk kendini hissettirmektedir.

(2) BESİN KONTROLÜ :

1766. Umumî Hıfzıssıhha Kanununun gıda kontrol hizmetinde çeşitli örgütleri birbirinden bağımsız olarak görevlendirmesi, bu hizmetin yeterince gelişmesini önlemiştir.

1767. Belediyelerin gıda kontrol örgütleri malî güçsüzlük nedeniyle yetenekli personeli temin edememiş, denetim ve kontrolde devamlılık ve etkinlik sağlayamamış ve gerekli nitelikte laboratuvarları kuramamışlardır. Belediye dışı yerlerde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı personelinin kontrolüne bırakılmış olan gıda kontrol hizmetleri ise, bu personelin diğer sağlık görevleriyle çok yüklü olması nedeniyle yapılamamaktadır. Orda kontrol hizmeti Sağlık Bakanlığı merkez ve iller örgütleri içinde önemine uygun ve görevi etkin olarak yürütebilecek bir şekilde örgütlenememiştir. Bu temel örgüt noksanlığı gerekli tüzük, yönetmelik ve standartların zamanında ve bilimsel gelişmelere uygun hazırlanmasında da engel olmuştur.

1768. Sağlık Bakanlığına bağlı gıda kontrol laboratuvarları da hizmetin gerektirdiği niteliğe ulaşmamıştır. Bu laboratuvarların çalışma düzeni ve görev sınırları saptanmadığından, bu kurumlar ilgili olmadıkları işlerde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca bir kısım laboratuvarları da personel, araç, gereç yetersizliği nedeniyle çalışamaz durumdadır. Hizmetin güçlü bir sorumlu örgüte bağlanmamış olması bu hizmette çalışacak personelin yetiştirilmesini geciktirmiştir.

1769. Umumî Hıfzıssıhha Kanunu gereğince, kesinlikle Sağlık Bakanlığına ve belediyelere verilen gıda kontrol hizmeti, bu kanundan önce ve sonra yürürlüğe girmiş diğer kanunların bazı hükümlerinin yorumlanması sonucu diğer bazı bakanlıkların ve kurumların müdahalelerine ve ihizmeti daha da aksatacak çatışmalara yol açmıştır.

6. VEREM SAVAŞI:

1770. Birinci ve İkinci Plan döneminde verem savaşı hizmetleri, BCG aşısı, röntgen ve bakteriyolojik erken teşhis, evde tedavi hizmetleri, konunun gereği sağlık eğitimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, üniversiteler ve verem savaş dernekleri işbirliği ile yürütülerek Plan dönemi fizik hedefleri aşılmıştır (Tablo 632). Halen 178 i Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 43 ü verem savaş derneklerine ait olan 221 verem savaş dispanseri, 6 BCG aşısı grubu ve 38 mobil mikrofilm tarama ekibi mevcuttur.

1771. Koruyucu hizmetler bakımından istenen yönde bir gelişme gösteren verem savaşında, yataklı tesislerde, özellikle küçük şehir hastanelerinde yatak işgal oranları yüzde 40 a kadar düşmüş ve mevcut yataklardan tam faydalanma sağlanamamıştır. Mevcut hastanelerin yatak sayılarının az ve tedavi imkânlarının kısıtlı oluşu bölge hastanesi niteliğini kazanmalarını engellemektedir.

TABLO : 638 — Verem Savaş Dispanserleri - Fizik Hedef ve Gerçekleşmeler

	Plan hedefi	1968-1972 Gerçekleşme		
		Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	Dernekler	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)
Birinci Plan Dönemi	118	102	55	157
1968	160	125	45	170
1969	165	155	44	199
1970	170	170	44	214
1971	180	173	43	216
1972	190	178	43	221

Kaynak : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

7. İŞÇİ SAĞLIĞI:

1772. İş sağlığı ve iş güvenliği hizmeti için öngörülen örgütler, bugün için yetersiz, dağınık ve belirli bir işbirliğinden yoksundur.

1773. İşçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetinde birinci derecede öncelik taşıyan unsur, işyerlerindeki sağlık risklerinin ortadan kaldırılması ya da sürekli olarak yeterli bir kontrol altında bulundurulmalarıdır.

1774. Çalışma Bakanlığının İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği örgütünde mühendis, hekim gibi teknik personel tarafından teftişi gerektiren işyeri çeşitlerine ve sayılarına oranla bugünkü uygulama sınırlı kalmaktadır.

1775. İkinci Plan döneminde, işçi sağlığı ve güvenliği konusunda gerekli hizmet standartlarının saptanmasında yararlı olacak İşçi Sağlığı ve İşçi Güvenliği Merkezinin Çalışma Bakanlığı bünyesinde kurulması gerçekleştirilmiştir.

8. AKIL, VE RUH SAĞLIĞI:

1776. Akıl ve ruh sağlığı hizmetleri halen bu alanda mevcut 5800 yatak ve 8 dispanserde yetersiz bir şekilde yürütülmektedir. Hastaneler olanaklarının üstünde çalışmakta ve ihtiyaca cevap verememektedir.

1777. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde geçmiş yıllara oranla akıl ve ruh sağlığı haşmetlerine ihtiyaç artmış durumdadır.

1778. Ruh sağlığı alanında yetişmiş, her kademedeki sağlık ve yardımcı sağlık personeli sayıca yetersizdir, özellikle, yardımcı sağlık personeli, toplum ruh sağlığı hizmetlerini yürütmek bakımından yeterli nitelikte bulunmamaktadır.

9. İLAÇ KONTROLÜ VE TÜKETİMİ :

1779. İlaç kontrolü konusunda başta gelen sorunlardan biri, halen nitelikli «müstahzar» yapımının denetim altına alınamaması ve müstahzarların kontrolünün nitelik ve nicelik yönünden yeterli seviyede yapılamamasıdır. Bu hizmetin iyi bir şekilde yürütülememesinin nedeni, düzenleyici hükümlerin eksikliği veya boşluğu değil, etkin bir örgüt ve nitelikli teknik insangücü yetersizliğidir.

1780. Türkiye'de üretilen tıbbî müstahzar sayısı on bin civarındadır. Ancak ilaç piyasası içinde devamlı sürüm olanağı bulan ilaç türü üç bin dolaylarında bulunmaktadır.

1781. Üretilen ve ithal edilen ilaçların tüketiminde kamunun ve Sosyal Sigortalar Kurumunun payı büyüktür. Örneğin, 1963 yılında Sosyal Sigortalar Kurumunun toplam 45 milyon 678 bin TL. olan ilaç harcamaları, Sosyal Sigortaların yaygınlaştırılması ve sigortalıların ailelerinin de sağlık yardımlarından yararlandırılmaları sonucu, 1970 yılında 172

*TABLO : 633 — Sosyal Sigortalar Kurumunun İlaç Harcamaları
(Bin TL.)*

Yıllar	Sağlık tesisleri ilaç giderleri (1)	Anlaşmalı eczanelere ödenen ilaç giderleri (2)	Toplam (3)
1963	24 872	20 806	45 678
1965	37 684	21 110	58 794
1968	77 100	41 146	118 246
1969	94 701	57 056	151 757
1970	107 816	65 005	172 821

Kaynak : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Devlet Planlama. Teşkilâtı

1782. Uygulamada ilaç kontrolünün büyük ölçüde fiyat açısından ele alınmış olması, ilaç konusunda üretimden tüketime kadar olan halkalar arasındaki kopukluğun giderilmemesine neden olmaktadır, özellikle, tüketimde kamu kesiminde ve Sosyal Sigortalar Kurumu harcamalarında, tedavi sisteminden doğan nedenlere de dayanan bir ilaç israfı bulunmaktadır.

10. ANA - ÇOCUK SAĞLIĞI VE AİLE PLANLAMASI:

1783. Birinci ve İkinci Planlar ana - çocuk sağlığı hizmetlerinin diğer sağlık hizmetlerinin, özellikle sosyalleştirme uygulamasının önemli bir bölümü olduğu

görüşünden hareketle, bu hizmetlerin etkenliğinin diğer programlardaki gelişmelerle artırılmasını hedef almış, yeni ana – çocuk sağlığı merkez ve şubelerinin hizmete girmesi konusunda sayısal hedefler getirmemiştir.

1784. Aile planlamasında her yü 250-300 bin kadının program kapsamına alınması öngörülmüş, ancak uygulamalar, sağlık hizmetlerinden bağımsız bir gelişmenin sağlanamayacağını ve aile planlamasının ana - çocuk sağlığını tamamlayan bir hizmet olarak ele alınması gerektiğini -ortaya koymuştur.

1785. Bugün sosyalleştirme bölgeleri dışında 33 ilde 50 ana – çocuk sağlığı merkezi 57 ilçede ana ve çocuk sağlığı şubesi ile bu merkez ve şubelere bağlı 692 köyde ana ve çocuk sağlığı köy istasyonu çalışmaktadır. Sosyalleştirilen illerde 15 ana - çocuk sağlığı dispanserinde, 870 sağlık ocağında ve 2271 sağlık evinde ana - çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri yürütülmektedir.

1785. Öte yandan Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğüne bağlı olan 506 klinik ve 4 gezici ekiple aile planlaması uygulaması yapılmaktadır.

1786. Birbirini tamamlayan, ana - çocuk sağlığı ve aile planlaması konularında aynı Bakanlık bünyesinde iki ayrı örgüte bağlı olarak yürütülen bu hizmetlerden azami faydayı elde edebilmek amacıyla, iki birimin birleşmesi ikinci Plan ve yıllık programlarda öngörülmüş, ancak birleşme bugüne kadar gerçekleştirilememiştir.

1878. Sağlık hizmetini en uç yerleşme birimlerine kadar götürecek olan sosyalleştirme programının yavaşlamasının bu konuda da olumsuz sonuçları görülmüş, aile planlaması ve ana - çocuk sağlığı hizmetlerindeki gelişme sınırlı kalmıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1789. 1973 - 1982 yıllarını kapsayan on yıllık dönemde, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi programı bütün yurttan uygulamaya konulacak şekilde ele alınacaktır.

1790. 1982 ye kadar programın yaygınlaştırılması, yatırımlar ve insan gücü kaynaklarının sınırlılığı nedeniyle, asgari standartlarda gerçekleştirilecektir. Sağlık hizmetinin bir bütün halinde ve küçük yerleşme birimlerinde bir tek ekip tarafından bütünleşmiş bir şekilde götürülmesi esas olacaktır.

1791. İlk on yıllık dönemde, illerin şehirleşme hızları da gözönünde tutularak, 10 bin kişiye bir sağlık ocağı, 3 bin kişiye bir sağlık evi olmak üzere, Program ana koruyucu birimleriyle yaygınlaştırılacaktır. Bu on yıllık dönemde birimlerin tamamlayıcısı olan yataklı tedavi kurumlarında yatak sayılarının her ilde on binde 26 oranına çıkarılması esas olacaktır. Hastane yatak sayıları on binde 26 oranına çıkartılırken, genel hastanelerin on binde 15, doğum evlerinin onbinde 2, göğüs hastanelerinin onbinde 4, akıl ve ruh sağlığı hastanelerinin onbinde 3, onkoloji hastanelerinin onbinde 1,5 ve diğer özel dal hastanelerinin onbinde 0,5 oranlarında gerçekleşmesi sağlanacaktır. Bu yatak kapasiteleri illerde gerçekleştirilirken zorunlu durumlar dışında genel hastane ve doğum evlerinin her ilde en az on binde 17 olması esas olacaktır. Diğer özel dal hastaneleri ise bölge hastanesi niteliğinde gerçekleştirilecek, bu hastanelerin yapımında bölgelerarası denge gözetile-

cektir. İlk on yıllık dönemde gerçekleştirilen yatak sayılarına, gelişmiş illerde mevcut Öngörülen standardın üzerindeki yataklar eklenince, 1982 yılında Türkiye'de onbin kişiye 33 yatak düşecektir.

1792. Sosyalleştirmenin bütün yurdu asgari standartlarda kapsamayı gerçekleştirildikten sonra, 1982 -1995 döneminde standartların yükseltilmesi hedef alınacak, sağlık ocak ve evlerinin kapsadığı nüfusların azalmasına çalışılarak bu dönemde 7 500 kişiye bir sağlık ocağı ve 2 500 kişiye bir sağlık evi düşmesi sağlanacaktır.

1793. Yataklı tedavi kurumlarının yatak sayısında uzun dönemde ulaşılması gereken standart, 1982 yılında programın yaygınlaşması sağlandıktan sonra, tıbbi gelişmeler ve sağlık hizmetine talep gözönünde tutularak yeniden saptanacaktır. Sağlık ocağından hastaneye hasta akımını düzenliyen bir sistem olarak sosyalleştirme hastaneye başvurma sayılarını büyük oranda azalttığından, hastane yatak sayılarının saptanmasında uluslararası standartlardan yararlanma her zaman mümkün olmamaktadır.

1794. Yataklı tedavi kurumlarında düşük işgal oranlarının yükseltilmesi ve ortalama fiilî yatak işgal oranının yüzde 20 artırılarak yüzde 78 e çıkarılması halinde 16 000 yataktan daha faydalanmak olanağı belirecektir. İkinci Plan döneminde yataklı tedavi kurumlarında artış hedefinin 17 600 yatak olduğu gözönünde tutulduğunda, bu yönde alınacak tedbirlerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1795. Millî sağlık hizmetinin uzun dönemde gerçekleştirilmesi, yataklı tedavi kurumlarının tek elde toplanması ve yatakların verimli kullanılabilmesi için gerekli bütün tedbirlerin tek bir merkezden alınabilmesi ile mümkündür.

1982 yılında sosyalleştirme programını etken bir şekilde yürütebilmek için gerekli, tesisler Tablo 634 de görülmektedir.

TABLO : -634 — 1982 Yılında Sağlık Tesisleri

Sağlık tesisleri	Toplam
Köv tipi sağlık ocağı	2 200
Kent tipi sağlık ocağı	1 100
Sağlık evi	7 200
Kamu sağlığı dispanseri	325
Verem savaş dispanseri	325
Yataklı tedavi kurumları toplam yatak sayısı	160 000
Genel Hastane (Yatak sayısı)	73 000ı
Doğum ve çocuk bakımevi (Yatak sayısı)	9 750
Göğüs hastalıkları Has. (Yatak sayısı) (a)	19 500
Ruh sağlığı hastanesi (Yatak sayısı)	14 600
Onkoloji hastanesi (Yatak sayısı)	7 300
Diğer özel dal hastaneleri (Yatak sayısı)	2 500
Toplam :	126 650
Öngörülen standardın üzerinde mevcut yatak	33 350

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Göğüs hastalıkları için 10 bin kişiye 4. standardına göre saptanan yatak hedefi, gelişmelere göre, gerektiğinde genel hastaneye çevrilecektir.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1796. Sağlık hizmetlerinin halka götürülmesinde en belirgin gösterge olan yatak ve doktor başına nüfus ve 'bebek ölüm oranları karşılaştırıldığında özellikle Türkiye ve Ortak Pazar Ülkeleri arasında büyük farklar olduğu görülmektedir.

Ancak bu ülkeler, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde özellikle tedavi edici hekimlik kurumlarına ağırlık vererek insangücü ve işletme bakımından pahalı bir tür seçmişlerdir. Bu ülkelerde nüfus yapısı, yoğunluğu, şehirli nüfusun çokluğu, sağlık şartları ve ekonomik durum böyle bir sistemi gerektirmiştir.

1797. Türkiye'de nüfusun genç oluşu, yanlış ve eksik beslenme sonucu ortaya çıkan hastalıklar, bulaşıcı ve salgın hastalıkların yaygınlığı, bebek ölüm oranlarının yüksekliği çevre sağlığı şartlarının bozuk oluşu gibi nedenlerle koruyucu hekimlik hizmetlerine yönelme ihtiyacı Ortak Pazar ülkelerinden daha belirgindir.

Tablo 63ö de 'bazı ülkelerde yatak başına nüfus, doktor başına nüfus, ve bebek ölüm oranları görülmektedir.

TABLO : 635 — Sağlık Göstergeleri-Uluslararası Karşılaştırmalar (1968)

Ülkeler	Yatak başına nüfus (1)	Doktor başına nüfus (2)	Bebek ölüm oranı (Binde) (3)
Federal Almanya	90	580	23,5
Amerika Birleşik Devletleri	120	650	21,8
Belçika	130	640	21,7
Fransa	150	770	15,1
İtalya	100	060	29,2
Hollanda	100	840	12,7
Lüksemburg	80	970	24,9
Yunanistan	170	640	31,8
İspanya	220	770	27,8
Meksika	510	1 810	62,9
S. S. C. B.	107	433	26,4
Bulgaristan	90	560	30,5
TÜRKİYE (1971)	308	2 316	153,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

IV. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER:

1. İHTİYAÇLAR:

(1) SAĞLIK OCAK VE EVLERİ DİSPANSERLER :

1798. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi programının 1977 yılında ülke nüfusunun 2/3 sini kapsayacak şekilde 28 milyon 400 bin nüfusa) yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Bu yaygınlaştırmada, halen sosyalleştirme kapsamına alınmış 9 milyon 500 bin kişiye götürülen birimlerin tamamlanması ve yeniden kapsama alınacak 18 milyon 900 bin nüfusun gerektirdiği yeni birimlerin yapımı sağlanacaktır.

1799. Sosyalleştirme kapsamına alınacak iller Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde olduğu gibi doğudan 'batıya doğru bir sıralama şeklinde değil Programın yaygınlaştırılmasında, özellikle personel sağlama olanaklarının artırılması gözönünde tutularak saptanmıştır.

1800. Bu amaçla, düzensiz şehirleşmenin ve hızlı sanayileşmenin en belirgin olduğu, koruyucu hizmetlerin özellikle gecekondü bölgelerinde yetersiz kaldığı Ankara, İstanbul ve İzmir, tedavi edici sağlık hizmetlerinin de yeterli olduğu gözönünde tutularak, Üçüncü Plan döneminde Program kapsamına alınacaktır. Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin sosyalleştirme programına alınması yüksek öğretim mezunlarına uygulanacak «yurt kalkınması hizmeti» nin yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştirilecektir.

1801. Hekim ve yardımcı sağlık personeli açısından yoğun olan bu illerin programa girmesiyle, bu illerde çalışan hekim ve yardımcı sağlık personelinin Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde Program kapsamına alınmış ve Üçüncü Plan döneminde kapsama alınacak illere personel sağlanması mümkün olabilecek ve Programın tümünde etken bir rotasyon uygulama olanağı belirecektir. Üçüncü Plan döneminin diğer yıllarında sosyalleştirme kapsamına alınacak iller, illerin sağlık hizmeti yönünden gelişmişlik derecelerine bakılarak saptanmıştır (Tablo 636).

TABLO : 636 — Üçüncü Plan Döneminde Sosyalleştirme Programına Alınacak İller

(Bin Kişi)

İller	Şehir	Kır	Topla
	(1)	(2)	(3)
Ankara, İstanbul, İzmir	7 792	974	8 766
Yozgat, Tokat, Niğde, Sinop, Çorum, Kırşehir, Çankırı, Afyon, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Ordu, Uşak, Bilecik, Amasya, Muğla, Konya, Samsun	2 941	7 205	1 0146
TOPLAM	10 733	8 179	18 912

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1802. Bu illerde, nüfusu 10 'binden az olan yerlerde 10 toin kişilik köy ve yerleşme birimlerini kapsayacak şekilde 1 köy tipi sağlık ocağı, 3 bin kişilik nüfusu kapsayacak şekilde bir sağlık evi, nüfusu 10 binden fazla olan yerlerde, 25 bin ikisi için 1 şehir tipi sağlık ocağı, 150 bin kişi için bir kamu sağlığı dispanseri ve bir verem savaş dispanseri yapılacaktır.

1803. Bu illerde ve sosyalleştirme programı kapsamına daha önce alınan illerde, 1977 nüfuslarına, göre Üçüncü Plan dönemi sonunda gerçekleştirilmesi gereken koruyucu sağlık tesisleri Taiblo 637 de görülmektedir. Sosyalleştirme kapsamına alınmış 26 ildeki eksik tesisler, yıllara eşit bir şekilde dağıtılarak gerçekleştirilecektir.

TABLO : 637 — Üçüncü Plan Döneminde Yapılacak Koruyucu Sağlık Tesisleri

İLLER	Köy tipi sağlık ocağı (1)	Şehir sağlık ocağı (2)	Sağlık evi (3)	Kamu sağlık dispanseri (4)
Sosyalleştirme kapsamındaki 25 il	65	93	1 790	75
Ankara - İstanbul, İzmir	98	311	324	59
Yozgat, Tokat, Niğde, Sinop, Çorum, Kırşehir, Çankırı, Afyon, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Ordu, Uşak, Bilecik, Amasya, Muğla, Konya, Samsun	719	116	2 402	69
TOPLAM	882	520	4.516	203

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(2) YATAKLI TEDAVİ KURUMLARI :

1804. Üçüncü Plan döneminde, tek elden yönetimin sağlanamamasının doğurduğu sakıncaları gidermek amacıyla Millî Savunma Bakanlığının özel nitelikteki ve Üniversitelerin eğitim amaçları dışında kalan bütün yataklı tedavi kurumlarının tek kuruluş bünyesinde toplanması gerçekleştirilecektir.

1805. Üçüncü Plan döneminde yataklı tedavi kurumlarında yatak artışları sınırlı tutulacak, yurt çapında genel bir standarda ulaşmak değil, her ilde belirli bir standarda ulaşmak amaç olacaktır,

1806. Yataklı tedavi kurumlarında yeni yatak kapasitesi yaratmaktan çok, düşük verimle çalışan mevcut hastaneler önem kazanacaktır.

1807. Mevcut nüfuslarına göre genel hastane yatak sayılarının her ilde en az 10 binde 15 yatak standardına çıkarılması yataklı tedavi kurumları programında öncelik taşımaktadır. Ulerde genel hastane yapımında, illerin sağlık hizmeti yönünden gelişmişlik durumu gözönünde tutulacak ve en düşük standardta olan iller öncelikle programa alınacaktır.

1808. 10 binde 15 genel hastane yataklarına 10 binde 2 doğum ve çocuk bakımevi yatağı eklenerek Üçüncü ve Dördüncü Plan döneminde her ilde 1977 nüfuslarına göre en az 10 bin kişiye 17 hastane yatağı gerçekleştirmek için yeni 18000 yatağa ihtiyaç vardır.

Üçüncü Plan döneminde, 1977 nüfusları esas alınarak yataklı tedavi kurumlarında hedefler Tablo 638 de verilmiştir.

1809. Üçüncü Plan döneminde insangücü ve yatırım kaynaklarıyla orantılı olarak 1982 yılı için gerekli 18 bin genel hastane ve doğumevi yatağının 7 500 ü gerçekleştirilecektir. Göğüs hastalıkları hastanelerinde Üçüncü Plan döneminde yeni kapasite artışına gidilmeyecek, mevcutların daha verimli işletilmesine çalışılacaktır.

TABLO : 638 — Üçüncü Planda Yataklı Tedavi Kurumlarında Hedefler (a)
(Yatak sayısı)

	1973	1974	1975	1976	1977	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Genel hastane 4- doğum ve çocuk bakımevi	1 500	1 500	1500	1 500	1 500	7 500
Ruh sağlığı	700	700	700	700	700	3 500
Onkoloji Hastanesi	500	500	500	500	500	2 500
Diğerleri	100	100	100	100	100	500
TOPLAM	2 800	2 800	2800	2 800	2 800	14 000

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Hedefler, yıl sonu gerçekleşmesini değil, o yıl programına alınıp projelendirilecek yatak sayısını göstermektedir.*

1810. Akıl ve ruh sağlığı hastanelerinde 1982 yılına kadar yaratılması gereken kapasite, mevcut 5 800 yatak gözönünde tutulduğunda 8 800 dür. Üçüncü Plan döneminde (bunun 3 500 ünü gerçekleştirmek hedef olacaktır.

(3) *DİĞER KORUYUCU TESİSLER :*

1811. 'Bakanlık ve dernek dispanserlerinin işbirliğiyle yürütülen Verem Savaşında 1982 ye kadar yeni 100 adet dispansere ihtiyaç vardır. Üçüncü Plan döneminde bunun 50 tanesi hastalığın yaygın olduğu yerlerde, ihtiyaçlar gözönünde tutularak gerçekleştirilecektir.

TABLO : 639 — Toplam Sağlık Yatırımları
(1971 fiyatlarıyla, Milyon TL.)

KONULAR	Birinci Plan gerçekleşme	İkinci Plan gerçekleşme	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
Sağlık ocakları	—	—	578,0
Sağlık evleri	—	—	442,0
Diğer koruyucu tesisler (a)	—	—	300,0
Yataklı tedavi kurumları	—	—	2 380,0
Sosyal refah hizmetleri (b)	—	—	300,0
TOPLAM	1 658,0	1 940,7 (c)	4 000,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Kamu sağlığı dispanseri, verem savaş dispanseri, halk sağlığı Lab., bölge kamu sağlığı Ens., bölge tamirhanesi, eğitim merkezi.*

(b) *Çocuk bakım ve yetiştirme yurtları, ilk kabul merkezleri, kreş ve gündüz bakım evleri, rehabilitasyon merkezleri, yaşlılar huzur ve dinlenme yurtları, geri zekâlılar bakım kurumları, kör ve sağır okulları.*

(c) *1972 yılı gerçekleşmesi tahminî olarak verilmiştir.*

1812. 1952 yılında her ilde bir Halk Sağlığı Laboratuvarı, 16 bölgede birer Kamu Sağlığı Enstitüsü ve birer Eğitim Merkezi gerçekleştirme hedefinin yüzde 50 sini gerçekleştirecek şekilde Üçüncü Plan döneminde 30 Halk Sağlığı Laboratuvarı 8 Bölge Kamu Sağlığı Enstitüsü, 8 Bölge Taminhanesi ve 8 Eğitim Merkezi yapılacaktır.

2. YATIRIM HEDEFLERİ:

1813. Üçüncü Plan döneminde yukarıda belirtilen fizik hedeflere varabilmek için toplam yatırımlar Tablo 639 da görülmektedir.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1814. (1) Sağlık hizmetlerinin tek elden yönetilmesi temel ilkedir. Yataklı tedavi kurumlarında tek elden yönetime ulaşmak için yataklı tedavi tesisleri Üçüncü Planın ilk iki yılı içinde tek bir kurum haline getirilecek Millî Savunma Bakanlığı'nın özel nitelikteki ve Üniversitelerin eğitim amaçları dışındaki bütün diğer kamu kuruluşlarına bağlı hastaneler bu kuruma devredilecektir.

(2) Yeni kurulacak (kurum dışında hiçbir kamu kuruluşu yeni hastane yapımına girmeyecektir. Sosyal Sigortalar Kurumu ve diğer genel idare kuruluşları ve mahallî idareler mevcut ve belirecek ihtiyaçlarını Yataklı Tedavi Hizmetleri Kurumuna ileteceklerdir. Kurum gerekenlerin sağlık ana planıyla tutarlı biçimde yatırım programına alınmasını gerçekleştirecek veya mevcut kapasiteden işletme protokolü ile yararlandırarak bu ihtiyaçları karşılayacaktır.

(3) Sağlık hizmetlerinin tek elde toplanması sağlanıncaya kadar değişik kurumlara ait yataklı ve yataksız tesislerdeki personel, teçhizat ve malzemenin kadro ve standartları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile birlikte hazırlanacak yönetmelikler esasına göre düzenlenecek, boş yatak kapasitelerinden istifade imkânları aranacak ve yeni kurulacak yataklı kurumların bina ihtiyaç programı ve inşaa yerlerinin seçilmesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının onayı alınacaktır.

(4) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı sağlık hizmetlerinin teki elden yönetilmesi temel ilkesine uygun olarak merkezde koordinasyon ve işbirliğini kolayca sağlayacak, taşra örgütünde bölgesel kuruluşları geliştirilecek, yönetimde taşraya daha çok yetkiler verecek ve taşra örgütü ile bağlantılarını güçlendirecek bir biçimde yeniden düzenlenecektir. Bu düzenlemede koruyucu hizmetlerle tedavi edici hizmetler arasında bütünleşmeyi sağlamak için, Yataklı Tedavi Kurumları ile gerekli ilişki sağlanacaktır.

(5) İnsan gücü bölümünde yer alan, tüm yüksek öğretim yapanlara uygulanacak «yurt kalkınması hizmeti» hekimlerin yurt düzeyinde dengeli dağılımı amacına dönük olarak bir sis-teme bağlanacak ve Üçüncü Beş Yıllık Planın ilik yılı sonunda uygulamaya konulacaktır.

(6) Sosyalleştirme Programı'na personel temininde karşılaşılan güçlükler yüzünden yavaşlatılması yolu seçilmeyip, programa alınan illere pratisyen ve uzman hekim sağlanması için tüm malî ve sosyal özen dirici tedbirler kesinlikle alınacak, Ankara,

İstanbul ve İzmir'in de programa alınmasıyla belirecek rotasyon olanağı bir sisteme bağlanacaktır.

(7) Ana, çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin merkezi düzeyde ve taşrada sosyalleştirme programıyla bütünleşmiş tek bir örgüt tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği illerde aile sağlığı ve planlaması hizmetleri sağlık ocak ve evlerinde yürütülecek, doğum oranlarının Türkiye ortalamasını aştığı yerlerde özel programlar uygulanacaktır. Aile planlaması hizmetine diğer ilgili ikamu kuruluşlarının katılması sağlanacaktır.

Üçüncü Plan döneminde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmediği illerde aile sağlığı ve planlaması hizmetlerinin 'geliştirilmesine önem verilecektir. Bu amaçla, köysel bölgelerde çalışan köy ebelerinin hizmetleri geliştirilecektir.

(8) Kademeli bir şekilde uygulanmak üzere bir genel sağlık sigortası için gerekli mevzuat hazırlanacaktır. Mevzuatın hazırlanmasında, sigortanın sağlık hizmetinin geliştiği illerde yataklı tedavi kurumlarına talebi artırmaması gözönünde tutulacak ve sigortanın yaratacağı ek talebin gerektireceği finansmanın yalnız sigorta primlerinden karşılanması esas olacaktır.

(9) Çevre sağlığı ile ilgili yapım, bakıma ve işletme hizmetlerinin tek elden yürütülmesi ve geliştirilmesi amacıyla, bu alandaki yetki, kaynak ve insan gücü envanteri yapılacak, görevler saptanacak ve bu çalışma sonuçlarına göre gerekli mevzuat düzenlemeleri yoluna gidilecek; bu düzenlemede hizmetin yaygın ve standart biçimde yürütülmesini sağlamak üzere bir kuruluş görevlendirilecektir.

Çalışma sonuçlandırılıncaya kadar belediyelerin çevre sağlığı hizmetlerini yapması için gerekli tedbirler alınacak, güçsüz belediyeler desteklenecek, yapamadıkları hizmetlerini merkezi idarece yürütülmesi sağlanacaktır. Bu arada özellikle turistik bölgelerde belediyelerin yetersiz kaldığı haşare mücadelesi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yürütülecektir.

(10) Çevre sağlığı hizmetlerinin, ve besin maddelerinin sağlık yönünden denetlenmesi, yasaların ve normların saptanması ile görevli ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı bir birim kurulacak, bu birim çevre sağlığı ile ilgili diğer kurumlarla işbirliği yapacak ve önemli konularda birlikte karara varacaklardır.

(11) Ana-çocuk sağlığı hizmetlerinde ve okul ve okul öncesi çağıdaki çocuklara yönelen ve dış kuruluşların yardımlarıyla yürütülen beslenme programları, görülen eksik beslenmeye ve beslenme eğitime ağırlık verecek şekilde yeniden düzenlenecek ve bu programların gereği gıdaların giderek millî kaynaklardan sağlanması gerçekleştirilecektir.

(12) Fizik hedeflerde belirtilen genel hastane yatak 'sayıları yatak/nüfus oranları en düşük olan illerden başlanarak gerçekleştirilecektir. Ancak yeni yatak kapasitesi yaratılırken, mevcutların en az yüzde 70 yatak işgal oranı ile kullanılması gözönünde tutulacak, bir ilde mevcut kapasiteden tam yararlanma sağlanmadan yeni yatırım yapılmayacaktır.

(13) Yataklı tedavi kurumlarında kullanılan yatak ile kadro yatağı sayıları arasındaki farklar azaltılacak ve düşük yatak kullanma oranları yükseltmek yoluyla yatırım yapılmaksızın halka fazla yatak sunmak ilkesi esas alınacaktır. Hastane imletmesinde ilk yardım ve ambulans hizmetlerindeki noksanların ikmaline önem verilerek, gerekli tedbirler öncelikle alınacaktır. Evde tedavi hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilecek ve bu konuda pilot uygulamalar yapılacaktır.

(14) Sağlık yapılarında 'ihtiyaca cevap verecek yapı standartlarının geliştirilmesi amacıyla 'Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı ve TÜBİTAK Yapı Araştırma Enstitüsü devamlı bir işbirliği kuracaklardır. Sağlık ocağı, sağlık evi, dispanser gibi sağlık tesislerine yatırım maliyetini düşürecek tedbirler yanında halk katılımının gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

(15) Akıl ve ruh sağlığı ve Onkoloji hastaneleri için fizik hedeflerde gösterilen yatak artışları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın saptayacağı illerde ve birer bölge hastanesi niteliğinde olarak programlanacaktır. Yataklı tedavi kurumlarında yatak artışı belirtilen akıl ve ruh sağlığı hastaneleri, yalnız tedavi edici hizmete yönelmeyip boligelerinde koruyucu ruh sağlığı hizmetlerini yürüten ve yöneltlen bir biçimde geliştirilecektir.

(16) Uyuşturucu maddelerin kötüye kullanılması, alkolizm ve ilaca bağlanma konularında araştırmalar yapacak .bir merkez kurulacaktır.

(17) Çalışma Bakanlığı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Genel Müdürlüğü hizmetleri sanayiinin yoğunlaştığı yörelere yöneltecek biçimde geliştirecek, özellikle işyeri sağlık örgütleri ve hekim kullanma ile ilgili kanunların uygulamadaki 'tereddütleri ortadan kaldırılabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve işçi sağlığı konusunda hekimlerin ve yardımcı sağlık personelinin yetiştirilmesi için Üniversitelerde ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda gereken bölümlerin açılması gerçekleştirilecektir, iş yerlerinde asıl uygulayıcı olarak çalışan sağlık ve 'güvenlik örgütleri personelinin eğitimi yeniden ele alınacaktır.

(18) iDdş sağlığı hizmetleri için Sağlık Bakanlığı bünyesinde bir diş sağlığı ünitesi kurulacak ve diş sağlığı için ilk örgütlenme kent 'tipi sağlık ocaklarında başlayacak ve gezici ekiplerle köylere 'hizmet götürülecektir.

(19) Kan sağlama programında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında 1 No. lu tedbirde kurulması öngörülen kurum bünyesinde bir birim kurulacaktır. Bu birime bağlı bir kan transfüzyonu referans laboratuvar ve geliştirilecek programa göre kan merkezleri açılacaktır.

(20) İlaçlarda devlet kontrolü ithal edilen hammaddenin miktar, fiyat ve nitelik kontrolü ile bağlatılacak, tıbbi ve veteriner ilaçlarının ruhsat öncesi analizlerinden başka piyasaya çıktıktan sonra kontrol edilmeleri için gerekli denetim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına İstanbul Devlet İlaç Kontrol Enstitüsü ile geliştirilecek olan Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü İlaç Kontrol Şubesinde yerine getirilecektir.

(21) Aşırı ilaç tüketimini ve ilaç enflasyonunu sınırlamak amacıyla, bu güne kadar verilen ilaç ruhsatları ıgözden geçirilecek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca eş tesir yapan mevcut ilaç sayılan azaltılacak, reçetesiz ilaç satılmasını önleyici tedbirler etkenleştirilecek ve kamunun ilaç alma esasları yeniden saptanacaktır.

İlaç tüketiminin alt gelir grufolarına yaygınlaştırılması, amacıyla, sağlık yönünden hayati önem taşıyan belirli ilaçların fiyatlarını sabit tutacak tedbirler alınacaktır.

(22) Okul ve Spor Sağlığı Programları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı ile ortaklaşa hazırlanacak, bu Programda 'gerekli eleman yetiştirilmesi ve spor faaliyetlerinin yoğunlaştığı illerde ıgerekli spor sağlık merkezlerinin kurulması gerçekleştirilecek, bu birimlerin dışında hizmetler genel sağlık hizmetleri kapsamında ele alınacaktır. Kırsal bölgelerde bu konuda sağlık ocaklarının sağlık memurlarından, il ve ilçe merkezlerinde sağlık ocaklarından ve hekimlerinden yararlanılacaktır.

(23) Sağlık hizmetlerinde kullanılan araç ve gereçlerin standardizasyonu Türk Standartları Enstitüsünce, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapılarak öncelikle ele alınacaktır.

KONUT

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1. GİRİŞ :

1815. Türkiye'de konut sorunu, İkinci Dünya Savaşı sonlarında hızlı nüfus artışı ve şehirleşme sonucu daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde belli bir yerleşme, şehirleşme, konut ve arazi politikasının izlenmemesi bu konuda sorunları artırmıştır. Ayrıca konut arzının dar gelirli gruba yöneltilmemesi şehir çevrelerinin gecekondularla kuşaklanmasına ve şehir hizmetlerinin yetersiz kalmasına yol açmıştır.

1816. Planlı dönemde konut yatırımlarının genel yatırımlar içindeki durumu tespit edilmiş, belirli yatırım tavanı içinde en fazla sayıda konut Üretim ilkesi ortaya korumuş, konut yatırım tavanının belli bir tavanın üstüne çıkarılmaması öngörülmüştür. Lüks konut yapımının sınırlanması ve sosyal konut sınırlarının tespiti, dar gelirli ailelere kiralık konut sağlanması, arsa spekülasyonunun önlenmesi gibi temel amaçlar belirlenmiş, gecekondular sorununun çözümünde politika dayanağı temel ilkeler tespit edilmiştir.

1817. İkinci Planda arsa için öngörüleni politika, kamu elindeki arsaların satışından kaçınılıp şehirlerin, gelişme alanlarında arsa stoku yapılması ve kamu yatırımları sonucu arsa ve konut değerlerindeki artışların vergilenecek kamuya mal edilmesi olarak ortaya konmuştur.

1818. Uygulamada, kredi alanında yapı tasarrufu sisteminin sadece sosyal konutlara dönük olması sağlanmış, ancak bu metrekare sınırlaması biçiminde etkili olabilmştir. Dar gelirli aileler için getirilen «Dörtlü sistem» ihtiyaçlar karşısında küçük çapta bir uygulama olanağı bulabilmştir. Bu alanda getirilen küçük tasarrufçu konut kredisi sistemi ise uygulamada işlememiştir.

1819. Birinci Plan Döneminde gecekondular için 775 sayılı özel bir Kanun çıkarılmış ve bu Kanuna dayalı olarak önleme, ıslah ve tasfiye uygulamasına gidilmiştir. Gecekondular önlemeye öncelik verilmiş, ıslah ile mevcut gecekondular bölgelerine özellikle alt yapı tesislerinin götürülmesine çalışılmıştır. Tasfiye uygulamasında ise yapının içindekilere konut bulmadan yıkmamak ilkesinden hareket edilerek, oturulması mümkün olmayan konutların ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Ancak Kanunda bu amaçla ayrılan kaynakların yetersizliği, üretimde yoğunlaşmak yerine zabıta tedbirlerine önem verilmiş olması ve gecekondular sahiplerine arsa mülkiyetinin devrinin de öngörülmesi nedenleri ile uygulama başarılı olamamıştır.

1820. Uygulamada, öncelik kriterleri açıklığa kavuşturulmamış, gecekondular önleme çalışmaları büyük yerleşme merkezleri ve belli endüstri bölgelerinde yoğunlaştırılacağına ülke yüzeyine dağıtılmıştır.

1821. 19'69 yılında Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü arsa spekülasyonunu önlemede önemli bir araç olarak kurulmuştur. Ancak, ofisin kuruluş ve sermaye yetersizlikleri henüz beklenen düzeyde uygulama vermesini engellemektedir.

1822. 1970 yılında kabul edilen Finansman ve Emlâk Vergisi Kanunlarının lüks konut yapımını sınırlama ve spekülasyonu önlemede etkili olmaya başladığı görülmektedir. Getirilen bu tedbirler henüz tam bir sistem oluşturamamış ve konut ihtiyacının karşılanmasında umulan sonuçları henüz vermemiştir.

2. KONUT STOKU:

(1) ŞEHİRLERDE:

1823. 1972 yılı sonunda 10 binden fazla nüfuslu yerleşme birimlerinde konut sayısının 2.8 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. 1972 yılı sonunda konutların oda sayısına göre dağılımı Tablo 640'da gösterilmiştir.

TABLO : 640 — Şehir Konut Stoku ve Oda Dağılımı (1972)

Konutta oda sayısı	Konut sayısı (Bin) (1)	Oda dağılımı (a) (Yüzde) (2)	Toplam oda sayısı (Bin) (3)
1 odalı konut	324	11,5	324
2 » »	1 018	36,3	2 037
3 » »	898	31,9	2 691
4 » »	378	13,5	1 512
5 » »	106	3,8	532
6 + » »	84	3,0	529
TOPLAM	2 808	100,0	7 625

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Oda dağılımı oranları: Devlet Planlama Teşkilâtı, Konut Özel İhtisas Komisyonu raporu.

1824. Şehir konutlarında oda başına düşen nüfus 1955'de 2.17 kişi, 1965 de 2.01 kişi iken 1972'de 1.87 kişiye düşmüştür. Bu değer, gelişmiş ülkelerin standartlarına oranla sıklıkla bir barınma yoğunluğunu göstermektedir. 1972 yılı sonunda konut başına ortalama 2.7 oda bulunacağı tahmin edilmektedir.

1825. Ekonomik kalkınma ile birlikte, konut ihtiyaçlarının sayı olarak karşılanmasının yanında mevcutların iyileştirilmesi de önem kazanmaktadır. 1972 yılı başında konut stokunun yüzde 15'inin onarılabılır ve yüzde 10'unun çürük konut niteliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Konutların nane halkı kolaylıkları bakımından dağılımı Tablo 641 de verilmiştir.

TABLO : 641 — Hane Halkı Kolaylıkları Olan Konutların Toplam İçindeki Payları

	500 binden çok nüfuslu şehirler	100-500 bin nüfuslu şehirler	10-100 bin nüfuslu şehirler	Kasaba	Köy	Toplam
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Mutfağı olan	84,7	59,9	60,2	46,4	18,1	38,9
Banyosu olan	64,6	31,4	37,3	20,1	3,8	20,0
Gusulhaneai olan	11,5	25,5	32,2	49,4	53,7	42,7
Evin içinde helası olan	78,7	53,9	43,7	41,0	24,1	38,6
Musluk suyu olan	83,0	62,8	59,4	39,4	11,5	28,9
Elektriği olan	94,1	88,0	83,7	52,4	1,3	36,6
Havagazı, likit gazı olan	85,9	62,8	63,8	43,8	6,7	33,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı, Konut Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Belediyelerce verilen ruhsatlara göre şehir konutlarında alan, birim sayısı maliyet ve metrekare maliyet değerleri Tablo 642'de gösterilmiştir.

1826. İkinci Planda ihtiyaç olarak hesaplanan 900 bin konut biriminin tespit edilen yatırım hacmî içinde karşılanması için, şehir konutları ortalama birim maliyetindeki yüzde 18 tasarruf amacına paralel olarak, 100 m² olan ortalama şehir konut alanının azaltılması gereği ortaya konulmuştur. Ancak, uygulamada ortalama alan dışında plan hedeflerine uygunluk sağlanamamıştır (Tablo 642).

1827. Ruhsatlı konut üretiminde dikkati çeken önemli bir konu da büyük şehirlerin konut yatırımının sayısal ve değer olarak büyük bir bölümü oluşturmasıdır. 1970 yılında yalnız İstanbul, Ankara ve İzmir'de yapılan konutların bu yılda inşa edilen toplam ruhsatlı konut birimlerine oranı yüzde 36,2'ye ve değer olarak da yüzde 47,4'e ulaşmaktadır.

1828. 1956 yılında büyük şehirlerde kira konutunda oturanların oranı yüzde 36 iken bu değer 1960'da yüzde 42'ye çıkmıştır. Şehirleşme sonucu bu artış devam etmektedir (Tablo 643). Bu durum kira konutunu yapma eğiliminin yoğunlaşarak devam etmekte olduğunu göstermektedir.

1829. 1960 yılında Türkiye'de yaklaşık olarak 240 bin gecekondur vardır ve şehirli nüfusunun yüzde 13,5'i bu barınaklarda yaşamaktadır. 775 sayılı Gecekondur Kanununa göre yapılan 1967 yılındaki tespitte 56 ilde gecekondur sayısı 400 400'e çıkmıştır. Bu sayı 1969'da 000 bin ve gecekondurda yaşayan nüfusun şehir toplam nüfusunun yüzde 23,3 ünü oluşturarak 2 milyon 760 bin olduğu tahmin edilmektedir.

TABLO : 642 — Şehir Konutları İçin Alınan Ruhsatlar (1962 - 1971)

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
	(1)	(2)	(3)	(4)	(6)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Birim sayısı	58 748	57 286	60 754	80 461	91 171	99 373	110 263	132 066	155 106	150 357
Genel endeks	100,0	97,5	103,4	136,9	155,1	169,6	187,6	224,8	264,0	255,9
Ortalama alan (M ²)	100,2	103,4	100,07	99,39	98,94	97,0	95,7	97,9	98,3	93,4
Genel endeks	100,0	97,9	95,1	94,4	94,0	92,2	90,9	93,0	93,4	89,0
Ortalama maliyet (a)	26 752	26 676	25 790	26 036	27 362	29 321	30 780	36 241	39 252	39 963
Genel endeks	1000	999	964	97,3	102,2	109,6	115,0	135,4	146,7	149,3
M ² maliyet (TL) (a)	204,0	259,0	258,0	262,0	276,0	302,2	321,6	370,1	399,3	426,3
Genel endeks	100,0	101,9	101,5	103,1	108,6	118,9	126,6	145,7	157,2	167,8
TOPLAM DEĞER (Milyon TL.)	1 571,6	1 528,1	1 566,8	2 094,8	2 494,6	2 913,8	3 393,8	4 786,2	5 988,0	6 008,7

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, (a) Maliyetler cari fiyatlarla gösterilmiştir.

*TABLO : 643 — Ev Sahibi - Kiracı Oranı (1968)
(Yüzde)*

	500 binden çok nüfuslu şehirler (1)	100-500 bin nüfuslu şehirler (2)	10-100 bin nüfuslu şehirler (3)	Kasaba (4)	Köy (5)	Toplam (6)
Ev sahibi	43,5	49,6	63,4	65,8	—	55,8
Kiracı	56,0	49,8	30,1	19,8	—	39,3
Bilinmeyen	0,5	0,6	6,5	14,4	—	4,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı, Konut Özel İhtisas Komisyonu Raporu

(2) KIRDA :

1830. 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre 10 binden az nüfuslu yerlerde konut sayısı 3 milyon 686 bin dir. Kırdada ortalama aile büyüklüğü 1960'da 6.02 kişi iken 1965'e 5.90 kişiye düşmüştür 1972 yılı sonunda 10 ibin'den az nüfuslu yerlerde "konut stokunun 9 988 (bin olacağı ve ortalama aile büyüklüğünün 5,83 kişi olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO : 644 — Kır Konut Stokunun Oda Dağılımı (1972)

Konutta oda sayısı	Konut stoku (1)	Oda dağılımı (Yüzde) (a) (2)	z. upıa.m oda sayısı (Binde) (3)
1 odalı konut	894 545	22,43	894
2 » •»	1 629 962	40,87	3260
3 » »	809 198	20,29	2427
4 » »	480 972	12,06	1924
5 » »	74 183	1,86	371
6 » •»	99 304	2,49	596
TOPLAM	3 988 164	100,0	9472

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Oda dağılımı sütunu oranları Devlet Planlama Teşkilâtı Konut Özel İhtisas Komisyonu Raporundan alınmıştır.*

1831. 1972 yılı kır nüfusu 23251 bin kişi olarak tahmin edildiğine göre oda başına 2.44 kişi düşmektedir. Konut başına ise 2.4 oda tahmin edilmektedir.

1832. İmar ve İskan Bakanlığının yaptığı 1963 örnekleme sonuçlarına göre, elde edilen oranların değinmediği varsayıldığında kır konutlarının yarısının sağlam, diğerlerinin çürük olduğu söylenebilir.

1833. Hane halkı kolaylıkları yönünden köy konutlarının durumu Tablo 641 de gösterilmiştir.

3. KONUT ÜRETİMİNİN GELİŞMESİ :

1834. Belediyelerce verilen ruhsatlara göre Birinci ve İkinci Plan döneminde konut üretimindeki gelişmeler alınan ruhsatlara göre Tablo 642'de gösterilmiştir.

4. KONUT YATIRIMLARININ GELİŞMESİ :

1885. Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde programlarda öngörülen konut yatırımları; konut yatırımlarının toplam yatırımlara oranı ve konut yatırımlarında özel ve kamu kesimi payları olarak hedefleri ve gerçekleşme durumları Tablo 645'de gösterilmiştir.

1836. Konut yatırımlarında özel sektör yatırımı önemli bir yer tutmaktadır, ikinci Plan döneminde gerçekleşen yatırımların toplam içindeki payı Planın öngördüğü yüzde 17,9'un üstünde, Birinci Planın sınırlaması olan yüzde 20 civarında kalmaktadır. Buna rağmen, sayıca ihtiyacın altında kalınmakta ve bu açığın çoğunluğunun gecekondular olarak kapandığı görülmektedir.

5. SORUNLAR :

1837. Mevcut konutların kalitesi, yapı malzemesi, yaşı ve sağlığa uygunluk durumu bilinmemektedir. Bugüne kadar konut sayımı yapılmamış olması, bu konudaki bilgilerin farklı tarihlerde ve farklı metodlarla derlenmesi bütünü görmeye olanak vermemektedir. Konut stoku hakkındaki bu belirsizlik yenilemeden doğacak ihtiyacın tahminini güçleştirmektedir.

1838. Konut ihtiyacının sayısal tahmini kadar önemli bir diğer konu, bu ihtiyacı duyan grupların sosyo - ekonomik durumunun bilinmemesidir. Köy ve şehir konut ihtiyacının ve gelir gruplarına göre konut ihtiyacını efektif talep haline dönüştüremeyen dar gelirlielerin tespiti açısından önem kazanmaktadır. 1908 -1972 döneminde gecekondular sayısının artış nedeni, göçlerden meydana gelen konut ihtiyacının piyasa mekanizması ile karşılanamaması ve bu grubun ihtiyacını efektif talebe dönüştürememesidir. Böylece 1968 yılı başında 450 bin olan gecekondular sayısının 1970 sonunda 600 bini bulduğu, 1972 sonunda ise 700 bin olacağı tahmin edilmektedir. Şehirlerdeki nüfus yığılması ve konut için ayrılabilen fonların gerektiği biçimde değerlendirilmemesi, konut piyasasından faydalanabilir orta üst gelir grubunun çok sayıda birimden meydana gelen apartmanlarda daire sahibi olması sonucunu doğurmuş ve bu durum 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile hukukî bir nitelik kazanmıştır.

1839. Bu Kanunun getirdiği müşterek mülkiyet sistemi talebin artışına yol açmış ve bu durum, bu üretim faaliyetini kısa zamanda kâr .getiren çekici bir ticaret alanı haline dönüştürmüştür.

TABLO:645 - Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde Programlarda Öngörülen Konut Sektörü Yatırım Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Kamu, özel) (Cari Fiyatlarla)

	1 9 6 3		1 9 6 4		1 9 6 5		1 9 6 6		1 9 6 7	
	Hedef	Gerçek.	Hedef	Gerçek,	Hedef	Gerçek.	Hedef	Gerçek.	Hedef	Gerçek.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Toplam konut (Milyon TL.)	2 221,7	2318,7	2 355,5	2 291,5	2 536,7	2 647,1	2664,2	3 316,6	3 414,8	3504,6
Kamu (Yüzde)	16,4	6,8	10,4	8,4	5,5	5,6	8,6	8,8	5,4	10,4
Özel (Yüzde)	83,6	93,2	89,6	91,6	94,5	94,4	91,4	91,2	94,6	89,6
Toplam yatırıma oranı	22,3	23,8	19,8	22,3	19,4	23,0	17,7	22,5	19,6	20,8

	1 9 6 8		1 9 6 9		1 9 7 0		1 9 7 1		1 9 7 2	
	Hedef	Gerçek.	Hedef	Gerçek,	Hedef	Gerçek.	Hedef	Gerçek,	Hedef	Gerçek.
	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
Toplam konut (Milyon TL.)	3 627,7	3 878,3	4 381,4	4 639,1	5 202,1	5 799,0	5 822,9	6 983,0	7 363,5	
Kamu (Yüzde)	7,7	10,4	8,3	11,6	7,3	9,3	6,4	9,2	5,0	—
Özel (Yüzde)	92,3	89,6	91,7	88,4	92,7	90,7	93,6	90,8	95,0	—
Toplam yatırıma oranı	18,0	19,1	18,6	19,7	18,4	23,2	19,8	23,2	18,5	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1840. Konut üreticilerinin genellikle örgütlenmemiş olması, bu konuda özel sermayenin yoğunluk kazanmamış bulunması, üretim sürecinin teknik yönden düzenlenmesinde yetersizliklere yol açmış ve projelendirme aşamasında aksaklıklar ve yapım sırasında kamuca teknik kontrolün sağlanamaması nedeniyle sürat ve düşük maliyet için emniyet payları zorlayan bu sisteme has inşaat usulleri kalitesiz malzeme, işçilik, ömrünü doldurmayan yapıların yıkılarak yenilenmesi, yapıcı – alıcı ilişkilerindeki bozukluklar gibi sorunları ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

1841. Diğer bir sorun kredi sisteminin yetersizliğidir. Bu mekanizma etkili bir şekilde işlememektedir. Dar gelirli, toplu konutu, sosyal konutu, destekleyici bir sistem kurulamamıştır. Emlâk ve Kredi Bankası Yapı Tasarrufu Sistemi, Küçük Tasarrufçu Kredi Sistemi, Kooperatif Kredileri, İmar ve İskân Bakanlığı 4'lü sistem uygulaması, Sosyal Sigortalar uygulaması, Ordu Yardımlaşma Kurumu kredileri, toplumun bütün gelir gruplarının konut finansman ihtiyaçlarına cevap verecek ve sosyal toplu konutu gerçekten destekleyecek bir bütünlüğe kavuşturulamamıştır.

1842. Bugün toplu konut yapımına yönelik krediler kooperatifler yoluyla kullanılmakta, ancak konut kooperatiflerine yasal ne de uygulama ölçeğinde yeterince düzenlenmemiş bulunmaktadır.

1843. Sosyal konut standartlarına uygun ucuz konut yapan toplu konut kuruluşları, ihtiyaca uygun üretim üzerinde etkili olamamışlardır. Süre ve faiz bakımından konut alanına uymayan, genellikle ticarî ve diğer ekonomik alanlara yönlendirilmiş kredilerin kullanılması satış fiyatlarının yükselmesindeki nedenlerden biri olmaktadır. Arsa sepekülasyonunu önleyecek bir kamu kontrol sistemi henüz kurulamamıştır. Kamunun elindeki arsa stoku çeşitli kuruluşların elinde gerektiği biçimde değerlendirilmemektedir. Arsanın değeri konut maliyetleri içinde yüzde 50'ye kadar çıkmaktadır. Arsa fiyatlarının yükselmesi sonucu iskân alanlarında spekülasyon amaçları boş yerler bekletilirken iskân sınırları dışında veya kamu arsaları üzerinde baskı yaratılmakta, belediye iskân sınırlarının genişletilmesi istenmekte, konut stokunun ömrünü doldurmadan yenilenmesine gidildiği görülmekte ve hızla artan yoğunluk nedeniyle mevcut alt yapının kısa zamanda yetersiz kalmasına yol açılmaktadır.

1844. Konut maliyetini etkileyen önemli unsurlardan olan inşaat malzemesi fiyatlarında hızlı artış görülmektedir. Ayrıca piyasadaki yapı malzemesinin standardizasyonu sağlanamamıştır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ:

1845. Uzun dönemde asgarî standardın altındaki ve eskiyen konutların yenileneceği; afetlerden meydana gelen konut ihtiyacının tümünün karşılanacağı tahmin edilmektedir.

Demografik değişime dayalı konut ihtiyacı tahminleri şehir ve kırsal ayrımıyla Tablo 646 ve 647'de verilmiştir.

TABLO ; 646 — Nüfus Artışı ve Ailelerin Küçülme Eğilimine Göre Şehirlerde Konut İhtiyacı (1972 -1995)

Yıllar	10 binden fazla yerler nüfusu (Bin)	Hane halkı büyüklüğü (a)	Hane halkı, sayısı (Bin)	Konut ihtiyacı (Bin)
	(1)	(2)	(3)	(4)
1079	14 285	5,09	2 806	175
1973	15 202	5,08	2 990	184
1974	16 182	5,07	3 192	202
1970	17 230	5,06	8 405	213
1976	18 362	5,05	3 636	231
1977	19 574	5,04	3 680	244
1980	23 215	5,01	4 630	730
1980	31 400	4,96	6 330	1 700
1995	48 600	4,86	10 000	2 103

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Hane halkı büyüklüğünün her yıl 0,01 kadar azalacağı varsayılmıştır.

TABLO : 610 — Nüfus Artışı ve Ailelerin Küçülme Eğilimine Göre Kırdaki Konut ihtiyacı (1972 - 1995)

Yıllar	10 binden fazla yerler nüfusu (Bin)	Hane halkı büyüklüğü (a)	Hane halkı sayısı (Bin)	(Konut ihtiyacı (Bin))
	(1)	(2)	(3)	(4)
1972	23 251	5,83	3988	
1973	23 085	5,82	3966	
1974	23 166	5,81	3987	21
1975	23 184	5,80	3997	10
1976	23 119	5,79	3992	—
1977	22 500	5,78	3893	—
1978	22 984	5,75	3997	8
1985	21 519	5,70	3775	—
1995	16 300	5,60	2920	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Hane halkı büyüklüğünün her yıl 0,01 kadar azalacağı varsayılmıştır.

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1846. Gelişmekte olan ülkelerde konut niteliği hakkında bir yargıya varabilmek için oda başına düşen nüfus açısından durumu sanayileşmiş ülkelerle kıyaslamak gereklidir (Tablo 648).

TABLO : 648 — Ülkelerde Oda Başına Düşen Nüfus

Yıllar	Ülkeler	Oda başına düşen nüfus
	(1)	(2)
1966	İngiltere	0,6
1961	Belçika	0,6
1966	Avustralya	0,7
1960	A. B. D.	0,7
1967	Kanada	0,7
1968	Fransa	0,9
1960	Batı Almanya	0,9
1960	İspanya	0,9
1969	Avusturya	1,0
1968	Japonya	1,1
1961	İtalya	1,1
1960	Bulgaristan	1,2
1961	Yunanistan	1,5
1961	Yugoslavya	1,6
1972	TÜRKİYE (a)	1,9
1960	Meksika	2,9

Kaynak : Birleşmiş Milletler

(a) Türkiye'nin 1965 değeri 2,2'dir.

1847. Tablodan görüleceği gibi ülkelerin çoğunda bir odaya birden, az insan düşmektedir. Birleşmiş Milletlerin Avrupa için kabul ettiği standart oda başına 1-1,5 kişidir.

IV. HEDEFLER:

1. İHTİYAÇ VE TALEP :

(1) *BUGÜNKÜ KONUT STOKUNUN YENİLEME İHTİYACI :*

(a) Şehirde:

1848. Türkiye'de 1970 yılı gecekondü sayısı 600 bin, 1972 yılı sonu gecekondü sayısında 700 bin tahmin edilmektedir. Üçüncü Plan Döneminde 1972 yılı sonu gecekondü stoku olan 700 binden beş yılda 70 binin yenilenmesi sağlanacaktır.

1849. 1973 yılı başında konut sayısı tahmini 2 milyon 800 bin birimdir. Bunun yüzde 10'u çürük konut niteliğindedir. 1973-0.977 Döneminde çürük konutların ancak yüzde 15'inin yenilenebileceği tahmin edilmektedir. Buna göre her yıl 8 bin 400 konut yenilenecektir.

1850. Üçüncü Plan Döneminde yeni afetler nedeni ile şehirlerde meydana gelebilecek konut kaybının 14 bin 200 olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, şehirlerde geçmiş dönemlerde afetler nedeniyle yıkılmış konutlardan 10 binin yenilenmesi gerekmektedir.

1851. Üçüncü Plan Döneminde sıkışıklığın azaltılması konusunda ek konut yatırımları için kaynak ayınlamıyacağı bilinmektedir.

(b) Kırdada :

1852. 1972 yılında tasfiyesi gereken asgarî standardın altındaki konut sayısı 201 bindir.

1853. Üçüncü Plan Döneminde yenilenmesi gerekli konut sayısı yılda 63 bin 490 olarak tahmin edilmektedir.

1854. Kırdada, yeni afetler nedeni ile meydana gelebilecek konut kaybı 28 bin olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca, Devletin geçmiş yıllar taahhüdünü tamamen yerine getirmesi halinde ek ihtiyaç 47 bin konut olabilecektir.

(2) GELECEKTEKİ KONUT İHTİYACI :**(a) Şehirde:**

1859. Gelecekteki konut ihtiyacı; demografik değişikliklerden, yenileme, kamulaştırma ile kullanım amacının değiştirilmeden meydana gelen konut ihtiyacıdır. Demografik değişiklikten ileri gelen (1973 -1977) ihtiyacı 1 milyon 74 bin olarak hesaplanmıştır (Tablo 649).

1856. Şehirlerde kamulaştırma veya kullanım amacının değiştirilmesi ile konut sayısında beş yılda 10 bin dolaylarında bir eksilme olacağı tahmin edilmektedir.

(b) Kırdada:

1857. Kırdada 1973-1977 yılları arasında nüfus artışı ve ailelerin küçülme eğilimlerinden doğacak toplam konut ihtiyacı 30.7 bin birim olarak tahmin edilmiştir. (Tablo 650).

(3) KONUT ÜRETİMİNİN FİNANSMANI VE KAMUCA DESTEKLENMESİ GEREKEN AİLE SAYISI :

1858. Konut ihtiyacını karşılamaya yönelecek konut üretimi düzeyinin tahmininde ailelerin konuta ayırabilecekleri gelir payları önem taşımaktadır.

1859. Şehirlerde yaşayan ailelerin gelir durumları hakkında yapılan incelemeler ailelerin yüzde 5,6'sının alt, 21,3'ünün orta, 41,8'inin orta, 23,9'unun üst orta ve 3,3'ünün üst gelir grubunda olduğunu göstermiştir.

1860. Alt gelir grubunda yer alan ailelerin gelirlerinin yüzde 20 sini konuta ayırmaları varsayılrsa bile, bu finansman imkânı ile hiçbir şekilde konut piyasasında fiilî bir talep oluşturamayacakları anlaşılmaktadır. Alt orta gelir grubu da benzer durumdadır. Orta gelir grubunda bulunan ailelerin düşük faiz ve uzun vadeli kredi desteği ile ve diğer gruplarda bulunan ailelerin genellikle kendi imkânları ile konut edinebilecek durumda oldukları anlaşılmaktadır.

TABLO : 649 — Şehir Toplam Konut İhtiyacı (1973-1977)
(Bin)

Yıllar	Asgari standardın altındaki stokların yenilenmesi.	Eskiyen konutların yenilenmesi	Afetler nedeniyle yıkılmış konutların yenilenmesi	Olacak afetlerden doğacak konut ihtiyacı	Kamulaştırma ve kullanım amacının değiştirilmesinden doğacak konut ihtiyacı	Demografik değişikliklerden doğacak konut	Toplam konut ihtiyacı
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
1973	14	8,4	2	2,8	2	184	213,2
1974	14	8,4	2	2,8	2	202	231,2
1975	14	8,4	2	2,8	2	213	242,2
1976	14	8,4	2	2,3	2	231	260,2
1977	14	8,4	2	2,8	2	244	273,2
Toplam	70	42,0	10	14,0	10	1 074,0	1 220,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO : 650 — Ktr Toplam Konut İhtiyacı (1973-1977)
(Bin)

Yıllar	Asgari standardın altındaki stokların yenilenmesi.	Eskiyen konutların yenilenmesi	Afetler nedeniyle yıkılmış konutların yenilenmesi	Olacak afetlerden doğacak konut ihtiyacı	Demografik değişikliklerden doğacak konut ihtiyacı	Toplam konut ihtiyacı
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	
1973	4	63,5	0,3	6,6	—	82,4
1974	4	63,5	9,3	5,6	21	103,4
1975	4	63,5	9,3	5,6	10	92,4
1976	4	63,5	0,3	5,6	—	62,4
1977	4	63,3	0,3	5,6	—	82,4
Toplam	20	317,5	46,5	28,0	31	443,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

1861. Alt ve alt orta gelir grubunda bulunan 290 bin aile barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde kamuca desteklenmediği takdirde şehirlerde sağlığa aykırı ve iskân bölgeleri dışında yeni (gecekondu yapımını hızlandıran bir unsur olacaktır. Kırdan halen konut sayılmayacak barınaklarda yaşayan 20 bin ailenin de konuta kavuşturulmasında benzer bir desteğe ihtiyaç olacaktır. Ayrıca kır ve şehirde afetler dolayısıyla konutları yıkılmış, ya da Üçüncü Plan Döneminde olması muhtemel afetlerde konutları elden çıkacak aileler ile tasfiyesi öngörülen 70 bin gecekondu oturanlar da kamu desteğine ihtiyaç duyacaklardır.

1862. Böylece barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında arsa tahsisi, teknik yardım, malzeme yardımı, inşaat organizasyonu, mali destek ya da özel kredi biçimlerinde toplam 480 bin aileye kamu yardımı sağlanması söz konusu olacaktır.

2. ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE KONUT BİRİM VE YATIRIM HEDEFLERİ :

1863. Üçüncü Plan. Döneminde şehir ve köyde ek konut ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretilmesi gereken konut birim sayısı Tablo 651'de gösterilmiştir.

Üçüncü Plan Döneminde yapılacak yatırımları Tablo 652'de verilmiştir.

1864. Konut yatırımlarının tahmininde gecekondü önleme ve tasfiye çalışmalarında uygulanabilir nüve konutların ⁽¹⁵³⁾ maliyeti 13 bin TL. dolayında tahmin edilmiştir. Diğer konutların yatırım tutarları 24 bin, 30 bin ve 48.2 bin TL. ortalama maliyetler esas alınarak bulunmuştur. Afet uygulamalarında ise ortalama maliyet 15 bin TL. köy konutlarında 11 bin TL. ve köy konut yenilemede 9 bin TL. alınmıştır.

*TABLO : 651 — Üçüncü Plan Dönemi Konut Birim Hedefleri
(Bin)*

K o n u t l a r	1073 - 1977
Şehir konutları	1 221 680
1. Yeni şehir konutları	1 015 000
2. Yenilenecek şehir konutları konut yenileme, amaç değiştirme - Kamulaştırma, afette yıkılan	76 000
3. Gecekondü önleme ve tasfiye uygulaması	100 680
<i>Köy konutları</i>	443 000
1. Yeni köy konutları	31 000
2. Yenilenecek köy konutları (Konut yenileme, afette yıkılan)	392 000
3. Köy konut uygulaması	20 000
TOPLAM	1 664 680

KAYNAK : Devlet Planlama Teşkilâtı

*TABLO : 652 — Toplam Konut Yatırımları
(1971 Fiyatlarıyla)
(Milyon TL.)*

	Birinci Plan gerçekleşme	İkinci Plan gerçekleşme	Üçüncü Plan hedefi
	(1)	(2)	(3)
A – Özel Yatırımlar			41 806,1
B – Kamu yatırımları			2 201,8
1. Gecekondü uygulaması kamu katkısı			1 131,8
2. Köy konut uygulama kamu katkısı			230,0
3. Diğer kamu konut yatırımları			840,0
TOPLAM	21 457,1	31 942,2 (a)	44 007,9

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1971 yılı tahmini olarak verilmiştir.

⁽¹⁵³⁾ Nüve konut: Başlangıçta 30 metre karelik bir oda ve müstemilatını kapsayan ve zamanla tip projenin belirlediği diğer odaların eklenmesine açık olarak inşa edilen konut parçasıdır.

V. İLKELER VE TEDBİRLER :

1865. (1) Sanayileşme ve kentleşmenin gereği toplumun artan konut ihtiyaçlarının karşılanmasında ve mevcutların standartlarının geliştirilmesinde altyapı, işyeri - iskân ilişkileri, sosyal ve kültürel yaşama düzeyi dikkate alınarak işgücünün akıcılığını da engellemeyecek ıbir 'barınma politikası uygulanacaktır. Bu amaçla yapılmakta olan mülk konutun yanısıra özellikle düşük gelir grupları için kiralık konut yapımı önemle gözetilecek ve bu alandaki engelleri ortadan kaldıracı örgüt, yönetim ve finansman ile ilgili tedbirler 'geliştirilecektir.

(2) Belirlenen asgarî standarttaki mülk konut veya kiralık konut edinmeye ekonomik gücü yeterli olmayan grupların barınma ihtiyaçlarını karşılamada kamunun sorumluluğu paylaşması esas olacaktır. Bu amaçla kamuca arsa tahsis edilecek asgarî alt yapı gerekleri karşılanmış ve parselasyonu yapılmış olanlar tanımlanacak ve bu alanlar dışında gecekonduların yapımı engellenecektir.

(3) Kiralık konut ve mülk konut edinmeye ekonomik gücü olan diğer yüksek gelir grupları için sosyo - kültürel yapı ve teknik gerekler dikkate alınarak toplu konut standartları saptanacak ve bu alanda sosyal toplu konut kooperatifçiliği ve faaliyet gösterecek özel teşebbüs desteklenecektir.

(4) Yukarıdaki ilkelerin, gerçekleştirilmesi amacıyla çeşitli kuruluşların konut kredi fonları ile fertlerin konuta ayırabilecekleri fonların tek bir kaynaktan toplanması yoluna gidilecektir. Bu amaçla Emlak ve Kredi Bankası'nda toplanacak bu fonların kullanım, kredi tavanları, kira düzeyi ile verilecek kredi vade ve faiz farklılaştırması veya kaldırılması gelire göre ve konut maliyetlerini düşürme amacına dayalı olarak yeniden saptanacaktır. Bu uygulama Maliye ile İmar ve İskân Bakanlıklarının ortak düzenleyecekleri ıbir yönetmeliğe göre yürütülecektir.

(5) Konut Kanunu Tasarısı bu temel ilke ve tedbirlerin ışığında yeniden gözden geçirilerek ilke ve tedbirlerin uygulamasına dönük düzenlemeler ile .birldkte Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacaktır.

(6) Konut kooperatiflerinin. tarım ve diğer tarım dışı kooperatiflere göre gösterdiği yapısal farklılık gözönüne alınarak, örgütlenmiş kredi piyasasında denetimi ve koordinasyonu tek elden yürütebilmek amacıyla konut kooperatifleri Ticaret Bakanlığı bünyesinden çıkarılarak bütün yetki ve sorumluluk İmar ve İskân Bakanlığında toplanacaktır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundan ayrı olarak «Konut Kooperatifleri Kanunu» tasarısı ivedilikle Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacaktır.

(7) Şehir yerleşim planlarında iskân ajanlarının belirlenmesinde yukarıdaki ilke ve tedbirler gözönünde tutulacak ve özellikle toplu sosyal konut yapımı için alanlar ayrılacaktır.

(8) Ticarî amaçla yapılan konutların dıaha sıkı ıbir şekilde kontrolünü sağlayacak idarî ve kanunî tedbirler alınacak, ayrıca konut alıcılarına imar ve İskân Bakanlığı ile Belediyelerce bu konuda yol gösterici ve aydınlatıcı bilgiler sağlanacaktır.

ONDÖRDÜNCÜ BOLUM

YERLEŞME

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1866. Ülke nüfusu özellikle son 20 yıl içinde hızla artmış ve bu artışın ekonomik, sosyal ve çevre koşulları ile bağıntıları sonucu yerleşme dokusu da değişmiştir. 1960 larda nüfusun yüzde 26.3 ü şehirlerde, yüzde 73.7 si kırsal alanlarda yoğunlaşmış iken 1970 yılında bu oranlar sırasıyla yüzde 39,5 ve yüzde 64,1 olmuştur (Tablo 653).

*TABLO : 653 — 1950 - 1970 Döneminde Şehir ve Kır Nüfusları
(Bin Kişi)*

Yıllar	Toplam nüfus (1)	Şehir nüfusu (2)	Yüzde (3)	Kır nüfusu (4)	Yüzde (6)
1950	20 947	3 872	18,4	17 075	81,6
1956	24 064	5 420	22,4	18 639	77,6
1960.	27 756	7 308	26,3	20 447	73,7
1965	31 391	9 383	29,9	22 008	70,1
1966	32 204	9 984	31,0	22 220	69,0
1967	33 037	10 627	32,1	22 411	67,9
1963	33 893	11 309	33,4	22 584	66,6
1969	34 778	12 037	34,6	22 741	65,4
1970	35 666	12 805	35,9	22 862	64,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1867. Toprak ve sulama imkanlarının bulunduğu yüksek verimlilik gösteren alanlarda kırsal nüfus yoğunlaşmaları ile birlikte şehir gelişmeleri de görülmekte ve böylece Trakya, Marmara, Ege, Çukurova ve kıyı şeridi alışlagelmiş ve tarıma dayalı şehirleşme dokusunu oluşturmuştur. Buna karşılık topoğrafik ve iklim koşullarının düşük verimli tarımsal üretime imkân verdiği İç ve Doğu Anadolu'da kırsal nüfus yoğunlukları düşmekte ve buralarda nüfusları sınırlı şehirlerle ancak geleneksel ticaret yollarının kesim noktalarında karşılaşmaktadır.

1868. 1950 lerden sonra, tarım arazisinde ekilebilir toprakların sınırına erişilmesi, tarımda işgücünün yoğun kullanımını sınırlayan makineleşmenin başlaması topraksız ve yeter toprağı olmayanların artması, kara ulaşım ağının süratle geliştirilmesi ve tarım dışı faaliyetlerin canlanması sonunda kırdan gehire hızlı bir göç başlamıştır.

1869. Ancak, şehre yönelen bu büyük göçü istihdama alacak düzeyde sanayileşmenin gerçekleştirilemeyeişi şehirleşmenin demografik karakterli ve düzensiz oluşmasında başlıca nedendir. Bu yapısına rağmen, şehirleşme olayı toplumun temelde tarıma dayanan yerleşme dokusunu etkileyecek tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaşacağı büyük yerleşme birimlerinden oluşan yeni yerleşme yapısına geçiş sürecini başlatacak bir nitelik göstermektedir.

1870. 1970 yılında ortalama coğrafi nüfus yoğunluğu Km² ye 46 kişidir. Yoğunluk, yüzölçümü ve nüfusun İmar ve İskân Bakanlığı bölge ayırımına giren il gruplarına göre dağılımı Tablo 654 de gösterilmiştir.

TABLO : 654 — Nüfus Yoğunluğunun, İl Gruplarına Dağılımı (a)

İl grupları	Yüz ölçümü	Nüfus	Yoğunluk	1960 - 1970
	dağılımı	dağılımı		nüfus dağılımı
	(Yüzde)	(Yüzde)	Kişi/Km ²	oranlarında
	(1)	(2)	(3)	mutlak
				değişmeler
				(4)
Orta Anadolu	29,1	23,2	36	— 0,02
Marmara	9,4	19,4	94	+ 0,41
B. Karadeniz	4,2	4,4	48	— 0,42
D. Karadeniz	9,0	12,5	64	— 0,67
Ege	8,3	10,8	60	— 0,27
Antalya	4,7	9,0	30	+ 0,03
Çukurova	5,0	6,2	58	+ 0,32
D. Anadolu	30,3	20,5	31	+ 0,62
Türkiye	100,0	100,0	46	—

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Tablonun hazırlanmasında dış göçler dikkate alınmamıştır.

1871. Öte Yandan, sürekli olarak nüfus ve sermaye veren geri kalmış yörelerin doğal kaynak bakımından nüfus çeken yörelere oranla daha fakir olmadığı bilinmektedir (Tablo 655).

1872. Türkiye'de 1970 yılında 262 şehir, 74 bin kırsal yerleşim birimi vardır. Planlı dönemde demografik şehirleşmenin daha çok nüfusu 500 binin üzerindeki yerleşme birimlerine yönelmiş olduğu görülmektedir. 500 binden yukarı nüfuslu 3 şehirdeki nüfus, toplam şehirli nüfusun üçte birini kapsamaktadır (Tablo 656).

1873. Kırsal yerleşimin bugünkü yapısı kalkınmaya ayrılacak kaynakların genellikle israfına yol açmakta ve yerleşimin yönlendirilmesine ayrılabilen kaynakların da dağınıklık nedeniyle etkenliğini azaltmaktadır

TABLO : 655 — Fizik, Sosyal ve Ekonomik Kaynaklar İtibariyle İl Gruplarının Sıralanışı

İl grupları (a)	Doğal kaynak	Arazi kullanma	Nüfus hareketleri	Nüfus ve İnsangücü	Aktif nüfus	Katma değer ve Ya.	Fizik alt yapı.	Sosyal alt yapı	Genel
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	
Marmara	2	2	1	2	1	1	1	1	1
Orta Anadolu	1	1	4,	6	2	2	2	2	2
Ege	4	4	3	4	3	6	3	8	3
Çukurova	6	5	2	8	4	5	4	5	4
Doğu Anadolu	3	3	5	7	5	S	6	7	5
Batı Karadeniz	7	8	8	1	7	4	4	6	6
Antalya	5	7	6	3	a	7	7	d	7
Doğu Karadeniz	8	6	7	6	6	8	8	8	8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilât*

(a) Bölge potansiyelini verme bakımından önemli olan kriterler 8 ana bölge için kendi aralarında sıralanmış ve bu sıralanışın yatay bileşim değeri elde edilmiştir. Sıralanışta küçük değerler potansiyel, büyük değerler ise problem bölgeleri işaret etmektedir. Tablo 655 kısa sürede yapıdan gelen bölgesel gelişmişlik ve eğitim farklılıkları için fikir vermektedir. 1965-1970 dönemine ait veriler kullanılmıştır.

1874. Kırsal nüfusun 1945 -1965 yıllarında artış sırasına göre bin - 2 bin, 2 bin - 5 bin, 5 bin - 10 bin, yerleşme gruplarında toplandığı ve 200 - 500, 0 - 250 gruplarının önemini kaybettiği görülmektedir (Tablo 657).

1875. Yerleşme konusunda, büyük yatırımlar nedeni ile kamulaştırmalar sonucu yeniden iskânın yapılması ile göçebe ve gezginci nüfusun iskânı özel sorun alanı olarak belirmektedir.

1876. Başka bir özel yerleşim sorunu orman köylerinde ortaya çıkmaktadır. Kır nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 30 u orman içinde ve yakınında yaşamaktadır. Yaşama ve geçimleri ormanla ilişkili olan köylerin yerleşme sorunu orman - köylü ilişkilerinde olduğu kadar, vatandaş hizmet ilişkileri açısından da sorunlar yaratmaktadır.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ:

1877. Yerleşme sistemi, kişilerin değişmeye ve gelişmeye katılmalarını ve bundan yararlanmalarını en üst düzeye çıkaracak, kır ve kent farkını zamanla en aza indirecek biçimde geliştirilecektir. Kır ve kent yerleşme dokusunun bir bütün olarak kalkınma ihtiyaçlarına uygun mal, hizmet, insan ve haber akımını Bağlıyacak şekilde yönlendirilmesi esas olacaktır.

TABLO : 656 — Sayım Yıllarına, Göre Kentsel Nüfus Gruplarının Gelişimi (1945 –1970)

Yıllar	500 Bin + Grubu			100 - 50 Bin Grubu			50 Bin - 100 Bin Grubu			25 Bin - 50 Bin Grubu		
	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu
1945	1	860 558	4,58	3	525 888	2,80	6	396 018	2,11	19	622 150	3,31
1950	1	983 041	4,69	4	737 598	3,52	6	397 275	1,90	20	693 987	3,31
1955	1	1 268 771	5,27	5	1 165 395	4,84	11	763 138	3,17	27	929 377	3,86
1960	2	2 116 602	7,63	7	1 245 873	4,49	19	1 277 263	4,60	32	1 056 722	3,81
1965	2	2 648 638	6,44	12	2 060 038	6,56	18	1 241 750	3,96	45	1 513 315	4,82
1970	3	3 977 107	11,15	19	2 992 804	8,39	21	1 413 790	3,96	65	2 147 322	6,02

TABLO : 656 — (Devamı)

Yıllar	20 Bin - 25 -Bin Grubu			15 Bin - 20 Bin Grubu			10 Bin –15 Bin Grubu		
	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu
1945	11	240 165	1,28	17	292 983	1,56	45	550 375	2,93
1950	10	224 090	1,07	20	343 062	1,64	45	544 829	2,60
1955	11	262 216	1,05	34	685 077	2,43	38	461 151	1,92
1960	24	518 681	1,87	26	451 580	1,63	51	603 943	2,17
1965	30	675 381	2,15	23	384 828	1,23	70	619 056	2,61
1970	19	417 168	1,17	40	676 523	1,90	99	1 180 577	3,31

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

TABLO : 657 — Sayım Yıllarına göre Kırsal Nüfus Gruplarının Gelişimi (1945 - 1965);

Yıllar	5 Bin - 10 Bin Grubu			2 Bin - 5 Bin Grubu			Bin - 2 Bin Grubu		
	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu
1945	99	676 711	3,60	378	1 102 384	6,18	1635	1 145 843	11,44
1950	113	763864	3,65	452	1 331 031	6,53	2071	2 717 785	12,97
1955	148	994 104	4,13	610	1 757 103	7,30	2485	3 274 141	13,61
1960	178	1 181 376	4,26	744	2 127 723	7,63	3001	3 949 246	14,24
1965	206	1 433 317	4,57	948	2 668 986	8,51	3430	4 508 745	14,36

TABLO : 657 — (Devamı)

Yıllar	500 – Bin Grubu			250 – 500 Grubu			0 - 250 Bin Grubu		
	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu Türkiye nüfusu
1945	6818	4 649 122	24,63	12934	4 621 036	24,63	12556	2 057 341	10,95
1950	8116	5 537 166	26,51	13336	4 807 005	23,05	10543	1 793 140	8,56
1955	8837	6 065 037	25,21	13552	4 902 539	20,37	9752	1 646 709	6,84
1960	9825	6 780 139	24,43	13558	4 948 440	17,84	8559	1 497 262	5,40
1965	10447	7 238 091	23,06	13266	4 850 069	15,45	7762	1 349 207	4,30

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

III. İLKELER VE TEDBİRLER :

1878. (1) Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim programlarının ülke düzeyine demet projeler halinde yansması ve böylece yatırımları en az kaynak kullanımı ile en kısa sürede gerçekleştirmek için belli yerleşim noktalarına yönelik projeler fonksiyon bakımından birbirlerini tamamlama ve mekân kullanımında tutarlılık açılarından toplu olarak incelenecektir. Devlet Planlama Teşkilâtı sektörel fizik master planların hazırlanmasında bu yaklaşımın ilgili bakanlıklarca da uygulanmasını sağlayacaktır.

(2) Afetler ve kamulaştırmalar sonunda yeniden iskanla karşılaşan nüfusun yerleştirilmesi konusunda mevcut yasalar yeniden düzenlenerek ihtiyaçlara cevap verebilecek ve kamuyu en az yük altında bırakacak bir sistem geliştirilecektir.

ŞEHİRLEŞME

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

1879. Türkiye'de özellikle 1950 lerden bu yana oldukça hızlı bir şehirleşme hareketi görülmektedir. Bu oluşumun başlıca niteliği nüfusun belirli kentsel merkezlerde yığılmasıdır.

Şehirlerin sayısı 1960 yılında 148, 1965 de 199 iken, 1970 de 262 olmuş, 1960 yılında Türkiye nüfusunun yüzde 26.3 ü şehirlerde yaşarken, bu oran 1965 de yüzde 29.9 a, 1970 de ise yüzde 35.9 a yükselmiştir. 1960 -1965 yılları arasında dönemde yıllık şehirleşme hızı yüzde 5.2 iken, 1965-1970 döneminde yüzde 6.2' olmuştur (Tablo 658).

TABLO : 658 — Nüfus Grupları İtibariyle Şehir Sayılan ve Şehirli Nüfus Yüzdeleri (1950-1970)

Nüfus grupları	1950		1960		1970	
	Şehir sayısı (1)	Şehirli nüfus toplamına oranı (Yüzde) (2)	Şehir sayısı (3)	Şehirli nüfus toplamına oranı (Yüzde) (4)	Şehir sayısı (5)	Şehirli nüfus toplamına oranı (Yüzde) (6)
10 — 20 Bm	65	21.6	69	13.4	134	14.0
20 — 50 »	30	23.7	62	21,0	85	20,3
50 — 100 »	6	10.2	18	17.5	21	11.1
100 — 250 »	3	11.6	6	12.6	17	18.6
250 — 500 »	1	7.5	1	5.2	2	4.9
500 binden fazla	1	25,4	2	30,3	3	31,1
TOPLAM	106	100.0	146	100,0	262	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1880. Şehirleşmenin hızlandığı 1950 yılından sonra demografik şehirleşme hareketi, daha çok 500 binden fazla nüfuslu şehirlere yönelmiş, 1970 yılında buralarda yaşayanlar toplamı, toplam şehirli nüfusun yüzde 31.1 ini kapsamıştır. 1965 Nüfus sayımına göre 1960 –1965 yılları arasında dönemde toplam ülke içi göçlerin yüzde 36.6 sini İstanbul, yüzde 16.5 ini Ankara, yüzde 9.6 sini ise İzmir şehirleri çekmiştir. 1960 -1970 yılları arasında diğer önemli bir artış da 100 bin - 250 bin nüfuslu şehir grubunda olmuştur.

1881. İkinci derecede göçlerin bu nüfus grubundaki şehirlere yöneldiği anlaşılmakta, 250 bin - 500 bin grubu ise büyük şehir grubuna bir geçiş aşaması niteliği göstermektedir.

1882. 1950-1970 dönemimde 250 binden fazla nüfuslu şehirlerin mutlak rakam olarak nüfuslarında 3 milyon dolaylarında bir artış görülmekle beraber, toplam şehirli nüfus içindeki yüzde payları çok değişmemiştir. 1950 Yılında toplam şehirli

nüfusun yüzde 39.6 sı 1060 da yüzde 34.8 i 19,65 de yüzde 35.9 ti ve ,197ü de yüzde 36.1 i 2'50 binden fazla nüfuslu şehirlerde yaşamaktaydı. Belli bir düzeyi koruyan 250 binden fazla nüfuslu şehirlerin sayısı 1950 yılında 3 iken, 1970 yılında 5 e çıkmıştır (Tablo 659).

*TABLO : 659 — 250 Bin ve Yukarı Nüfuslu Şehirlerin Nüfusunda
1950 - 1970 Dönemindeki Gelişme*

Şehirler	1950		1960		1965		1970	
	Nüfus	Yüzde(a)	Nüfus	Yüzde	Nüfus	Yüzde	Nüfus	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Adana	—	—	—	—	289 919	3,2	351 655	2,8
Ankara	318 340	8,2	710 622	9,7	905 660	9,7	1 208 791	9,4
Bursa	—	—	—	—	—	—	275 917	2,2
İstanbul	988 385	25,5	1 481 350	20,2	1 741 980	18,5	2 247 630	17,6
İzmir	227 578	5,9	360 829	4,9	411 626	4,5	520 686	4,1
TOPLAM	1 534 303	39,6	2 552 801	34,8	3 349 185	35,9	4 604 679	36,1

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) *Yüzde oranlar Türkiye'deki toplam şehirli nüfus içinde o şehrin yüzde payını göstermektedir.*

1883. Toplam şehirli nüfus içinde en büyük payı alan büyük şehirlerde verimli çalışma olanakları yeterli derecede yaratılmadığı için iktisaden faal nüfusun hizmetler sektöründe ve özellikle iyi tanımlanamayan diğer hizmetler grubunda aşırı bir biçimde yığıldığı görülmektedir. (Tablo 660).

*TABLO : 660 — İktisaden Faal Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına
Göre Yüzde Dağılımı (1960 - 1965;*

SEKTÖRLER	Şehir		Toplam	
	1960	1965	1960	1965
	(1)	(2)	(3)	(4)
Tarım	10,7	10,9	74,9	71,9
İmalât sanayi	23,1	24,0	6,8	7,1
İnsaat	7,2	7,6	2,2	2,6
Belediye hizmetleri	0,5	0,7	0,1	0,2
Çi hizmet	17,7	18,3	5,2	6,2
Ulaştırma	6,7	6,5	1,9	2,1
Ticaret Bank. Sigor.	11,6	9,7	3,1	2,9
Diğer hizmetler (a)	20,9	21,0	5,1	6,4
Bilinmeyen	1,6	1,8	0,7	0,6
Topl. İk. Fa. nüfus	2 527 337	3 056 867	12 993 245	13 557 760
İk. Fa. Nüf./Toplam Nüf.	34,8	32,7	46,8	43,2

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) *Diğer hizmetler, düşük verimli ve teknolojik ilerlemeyle giderek ortadan kalkacak geleneksel ve türedi faaliyetleri ifade etmektedir.*

1884. Büyük şehirlerde arsa spekülasyonu ve arazi değerlerinin hızla artması planlı dönemde süregelen sorunlardandır.

1885. Büyük şehirlerde görülen konut açığı ve ihtiyacı da ekonomiye maliyeti en yüksek sorunlardan biridir (Tablo 661).

TABLO : 661 — 1965-1970 Yılları Arasında Dört Büyük Şehir için Konut ihtiyacı Tahminleri

Şehirler	1965 stok (1)	1965-1970 ihtiyacı (2)	Yapılan (3)	Yüzde (4)	Açık (5)	Yüzde (6)	1970 stok (7)
İstanbul	509 100	132 000	75 900	57,4	56 100	42,6	585 000
Ankara	232 100	90 000	38 900	43,2	51 100	56,8	271 000
İzmir	187 600	33 000	18 400	55,8	14 600	44,2	206 000
Adana	86 500	20 000	2 500	12,3	17 500	87,7	89 000
TOPLAM	1 015 300	275 000	135 700	49,3	139 300	60,7	1 151 000

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

1886. Bir yandan büyük şehirlerdeki aşırı nüfus birikimi, öte yandan yetersiz istihdam olanakları ile gelir düşüklüğü yukarıda belirlenen konut açığına ve gecekondulaşmaya neden olmuştur. Gecekonduların sorununun daha bir süre önemini koruyacağı anlaşılmaktadır (Tablo 662).

TABLO : 662 — Dört Büyük Şehirde Gecekondular Sayıları (1970)

K e n t l e r	Gecekondular sayısı	Yüzde
	(1)	(2)
İstanbul	195 000	32,5
Ankara	150 000	25,0
İzmir	60 000	10,0
Adana	28 800	4,8
TOPLAM	433 800	72,3
TÜRKİYE	600 000	100,0

Kaynak : İmar ve İskân Bakanlığı

1887. Tabloda görüldüğü gibi, 1970 yılında Türkiye'deki toplam gecekonduların yüzde 72,3 ü 4 büyük şehirde toplanmış bulunmaktadır. Bu şehirlerdeki gecekonduların toplam sayısı ise 430 bini aşmaktadır.

1888. Alt yapı ihtiyacı büyük şehirlerde en önemli ve çözümü pahalı sorunlardan biridir.

1889. Büyük şehirlere yoğunlaşan sosyal olanaklar ve şehir hayatı imkânlarından buralarda yaşayanların çok az bir kısmı yararlanabilmektedir.

1890. Büyük şehirlerin fizik planlama çalışmaları istenen yönde geliştirilememiş, şehir içi ulaşım, çevre kirlenmesi, yeşil alan sorunları ağırlıklarını devam ettirmişlerdir.

1891. Birinci Planda şehirleşme doğrudan doğruya ele alınmamış, şehirleşme ve nüfus sorunları ile büyük şehir sorunlarının çözümünde bölge planlamasının bir araç olarak kullanılacağı belirtilmiştir.

1892. İkinci Planda «şehirleşmeden sanayileşmeyi ve kalkınmayı itici bir güç olarak» yararlanılabileceği görüşü esas alınmıştır. Bu arada Sanayileşme, Şehirleşme ve Tarımda Modernleşmenin birbirinden ayrı düşünülemediği ilkesi de getirilmiştir.

1893. İkinci Planda şehirleşme ile ilgili olarak getirilen politikalara rağmen, gelişmeler tutarlı olmamış, planda ve yıllık programlarda konulan politika ve tedbirler uygulamada geniş ölçüde aksamıştır.

1894. Yatırımların yer seçiminden doğan dış ekonomiler (external economies) gözönünde tutulmamış ve şehir planlamasının kalkınma planları ile tutarlılığı ve karşılıklı ilişkileri kurulamamıştır. Bu nedenle kademeli ve fonksiyonel şehirler oluşturulmamıştır.

1895. Yine İkinci Planın öngördüğü, İmar ve İskân Bakanlığının yeniden düzenlenmesi, belediyelere ek gelir kaynakları sağlanması ve şehir alanlarında kamuca arazi stoku yapılması yönlerindeki politikalar da yeterince uygulanamamış ve bu politikalarla güdülen amaçlar gerçekleştirilememiştir. İmar ve İskân Bakanlığı şehirleşme olayının yarattığı şehir sorunlarına sahip çıkacak bir örgüt haline getirilememiş, şehir hizmet standartları iyileştirilememiş, şehir arsaları spekülasyonu önlenememiştir.

1896. Uygulamada büyük şehir planlamasının yalnız büyük şehirler açısından değil, ülke açısından da önem taşıdığı anlaşılamamış, yasalarda büyük şehir belediyeleri için örgüt ve finansman alanında özel bir yaklaşım geliştirilememiş, belediyelerin ek gelir kaynaklarıyla donatılması konusunda İkinci Planda öngörülen politikalar gerçekleştirilememiştir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞME YÖNÜ :

1897. 1995 yılına doğru toplam nüfusun yaklaşık olarak yüzde '75 inin şehirlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Tablo 663).

*TABLO : 663 — 1972 -1995 Döneminde Nüfus ve Yerleşme Durumu
(Milyon)*

Yıllar	Toplam nüfus	1972 den sonra yurt dışına göçler (Kümülatif)	Toplam yurtiçi nüfus	Kır nüfusu	Yüzde	Şehir nüfusu	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1972	37,5	—	37,5	23,2	62	14,3	38
1977	42,6	0,5	42,1	22,5	53	19,6	47
1987	55,5	1,0	54,5	20,9	38	33,6	62
1996	65,9	1,0	64,0	16,3	25	48,6	75

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

1898. Bugünkü şehirleşme hızı ve yönü değişmediği takdirde, 1986 yılında nüfusu 250 bini aşan şehir sayısı 16 yi bulacaktır (Tablo 664).

TABLO : 664 — 1985 Yılına Kadar 250 Binden Fazla Nüfuslu Kentler ve Nüfusları

(Bin Kişi)

Kentler	Y ı l l a r			
	1970	1975	1980	1985
	(1)	(2)	(3)	(4)
Adana	352	426	517	627
Ankara	1 209	1 614	2 155	2 876
Bursa	276	360	469	612
Divarbakır	—	—	250	336
Elazığ	—	—	—	284
Erzurum	—	—	—	282
Eskisehir	—	269	335	417
Gaziantep	—	318	449	634
İcel	—	—	—	256
İstanbul	2 248	2 900	3 742	4 829
İzmir	521	653	833	1 054
Kavseri	—	—	294	390
Kocaeli	—	—	—	319
Konva	—	253	—	403
Malatva	—	—	—	254
Urfa	—	—	—	255
TOPLAM	4 606	6 800	9 364	13 826

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

1899. Bu gelişimin fonksiyonel ve kademeli bir biçime dönüştürülmesi özellikle sanayi ana planı ile tutarlı bir kentleşme politikasının uygulanmasına bağlı olacaktır.

1900. Üçüncü Plan döneminde (1973-1977) şehirleşme hızı yüzde 6 dolaylarında olacaktır (Tablo 665).

TABLO : 665 — Yıllar İtibariyle Kentleşme Hızı Alternatifleri ve Kentsel Nüfus

(Bin kişi)

Kentleşme hızı	1970	1972	1975	1977
	(1)	(2)	(3)	(4)
Yüzde 6	12 805	14 437	17 285	19 488
Yüzde 6,5	12 805	14 584	177 21	20 183

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

Üçüncü Plan döneminde nüfus gruplarına göre şehirli nüfus ve yerleşme yeri sayıları Tablo 666 da verilmektedir.

1901. Tabloda görüldüğü gibi 1977 yılında toplam şehirli nüfus 19.5 milyon olmaktadır. Şehirli nüfus grupları bakımından genel olarak 10 bin - 20 bin grubu hariç bütün gruplarda nüfus artışı görülmektedir. Yalnız bu grupta yerleşme sayısı ve nüfus olarak bir azalana vardır. En yüksek oranda nüfus artışı ise 100 bin - 260 bin şehirli

nüfus gruplarında görülmektedir. Yerleşme yeri sayısı olarak en yüksek artış 20 bin-50 bin nüfus grubunda görülmekte ise de, oransal olarak bu artış 100 bin - 250 bin - 500 bin gruplarında daha önemli derecelere ulaşmaktadır, özellikle, yerleşme yeri sayısı artışı bakımından 250 bin-500 bin nüfus dilimi dikkati çekmektedir. Türkiye'de şehirleşme potansiyelinin en yüksek olduğu 2 nüfus ı grubunun, 100 bin - 250 bin ve 250 bin - 500 bin nüfus ı grupları olduğu sanılmaktadır.

1902. Üçüncü Plan döneminde toplam şehirli nüfus artışı ortalama 4.3 milyon dolaylarında olacağına göre artan nüfus için ek alt yapı ihtiyacının gelecek beş yılda 8-12 milyar TL. arasında olacağı tahmin edilmektedir. Bu yatırımın yarısı 100 bin - 500 bin nüfus grubu şehirler için gerekli olacaktır.

TABLO : 666 — Nüfus Gruplarına Göre Kentsel Nüfus ve Yerleşme Yeri Sayılan (a)

	1973		1974		1975		1976		1977	
	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus-
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
10- 20	138	1 912	136	1 933	133	1 880	129	1 855	126	1 973
20- 50	94	2 976	95	2 956	104	3 235	109	3 458	107	3 680
50 -100	28	1 844	33	2 200	33	2 280	32	2 251	36	2 395
100-200	17	2 614	18	2 711	20	2 925	23	3 433	26	3 907
250-500	3	996	4	1 307	5	1 627	5	1 711	5	1 820
500 +	3	4 656	3	4 908	3	5 173	3	5 452	3	5 801
TOPLAM	283	14 998	289	16 015	298	17 120	301	18 160	303	19 576
TÜRKİYE	—	38 287	—	39 348	—	40 418	—	41 481	—	42 637

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) Yurtdışı göçler dikkate alınmamıştır.*

III. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR:

1903. Tablo 667 de bazı Avrupa ülkeleriyle Türkiye arasında şehirleşme oranları ve tarım dışı sektörlerde çalışan nüfus yüzdeleri itibarıyla bir karşılaştırma verilmiştir.

IV. İLKELER VE TEDBİRLER •

1904. (1) [Büyük şehir merkezlerine yönelen nüfus yığılmalarına yerine, sosyal - ekonomik ve kültürel organizasyon bütünleşmesini sağlayacak bir şehirleşme olgusu gerçekleştirilecektir. Şehrin çevresiyle bütünlüğünün sağlanması, şehir ve kırsal yerleşmeleri arasında devamlı ve karşılıklı fonksiyonel ilişkilerin gerçekleştirilmesi, kademeli şehirleşme yapısına 'geçişte birinci derecede ele alınacaktır.

TABLO : 667 — Çeşitli Ülkelerde Şehirleşme Oranları ve Tarım Dışı Sektörlerde Çalışan Nüfus Yüzdelerinin Türkiye ne Karşılaştırılması (a)

Ülkeler		Kentleşme oranları yüzde	» Tarım dışı sektörlerde çalışan nüfus yüzde.		
			İnşaat	Sanayi	Hizmetler
		(1)	(2)	(3)	(4)
İngiltere	(1969)	78,9	6,6	40,5	51,3
Belçika	(1969)	80,0	8,5	36,4	49,9
Danimarka	(1965-1969)	77,3	3,0	38,5	49,6
İrlanda	(1969)	49,2	7,4	21,1	43,1
Norveç	(1969)	41,1	8,9	28,0	48,4
B. Almanya	(1969)	70,0	8,1	41,0	41,3
Fransa	(1969)	70,0	10,2	30,4	44,3
Hollanda	(1969)	78,0	10,9	30,7	50,8
Lüksemburg	(1968)	62,0	—	45,3	42,6
İspanya	(1969)	—	8,5	28,5	32,0
İtalya	(1969)	70,0	10,5	32,2	36,0
TÜRKİYE	(1970)	35,4	3,0	10,1	17,4

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) Rakamlar j her ülke için bulunan en son veri yılı itibariyle alınmıştır.

Bu yıllar, her ülkenin karşısında parantez içinde belirtilmiştir.

(2) Şehre göçedenlerin şehir yaşama biçimine geçişlerini kolaylaştıran, kişiye anlamlı ve sürekli iş bulma, beceri ve yeteneklerini süratle geliştirme, sosyal güvenlik kapsamına geçişlerini ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını hızlandırmada yoğunlaşan programlar «düzenlenecektir.

(3) Şehre göçeden nüfusun verimli idlerde istihdamı ve böylece şehir yaşantısı biçimine uyumlarını sağlamada sanayi ana planları ile şehir arasından ilişki kurulacaktır, özellikle hafif endüstriyi toplayacak olan Organize Sanayi Bölgeleri ekonomik gelişme potansiyeli gösteren şehirlerde kademelenme önceliklerine göre, sanayileşmeyi düzenleyici bir araç olarak kullanılacaktır.

(4) (Şehirleşme sürecinin yönlendirilmesinde alt yapı yatırımları etkili bir araç olarak gözetilecek, bunların dağıtımında şehir kademelenme öncelikleri dikkate alınacaktır.

Özellikle büyük şehir alanlarına ve 100 bin - 500 bin nüfus grubundaki şehirlere yapılacak yatırımlar, fonksiyon zaman ve mekân tutarlılığını sağlamak üzere birbirini tamamlayıcı ve destekleyici demet projeler halinde hazırlanacaktır.

(5) iŞehir mekân düzenlenmesi, fonksiyonel ve kademeli şehirleşme ilkesine uygun olacak biçimde çeşitli büyüklüklerdeki şehirler için değişik yaklaşım ve teknikler kullanılarak ve esnekliğe önem verilerek gerçekleştirilecektir. Büyük şehir

alanları için ekonomik yönü ağır basan Metropolitan Planlama teknikleri kullanılırken, daha küçük şehirlerde fizik yönü ağır basan İmar Planları yoluyla alan düzenlenmesi yapılacaktır. Bu arada üst ve alt planlama faaliyet ve birimleri arasında Koordinasyon sağlanmasına özellikle dikkat edilecektir.

(6) Planlı şehirleşmeyi, sağlanarak ve arsa fiyatlarına kontrol edebilmek amacıyla şehir gelişme alanları Arsa Ofisi tarafından kamulaştırılacaktır. Arsa Ofisinin malî olanakları bu görevi yerine getirebilecek biçimde arttırılacaktır. İmar Planlarının gerektirdiği hallerde şehir gelişme alanlarındaki arazi kullanımı konusunda kamuca başka sınırlamalara da gidilecek ve bu sınırlamalar Mahalli idarelerce yürütülecektir.

(7) Büyük şehir artanlarında etkin toprak yönetimi sağlamak üzere mevcut mahallî idare sistemini yeniden düzenleyen mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

(8) Dış ekonomilerden en fazla yararlanma durumunda olan, belirli büyüklüğün üstündeki sanayi ve ticaret işletmelerinin şehir hizmet giderlerine güçleri oranında katılmalarını sağlayacak malî düzenlemeler yapılacaktır. Bu fonların kullanımında İmar Planı, ya da Metropolitan Plan öncelikleri dikkate alınacak ve yürütülme görevini Mahalli idareler yapacaktır.

KÖY VE KÖYLÜ SORUNU

I. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1905. Son on yılda yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre köyde yaşayan nüfusun, toplam nüfusa oranı sürekli olarak azalmaktadır. On binden az nüfuslu yerlerde yaşayan kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı 1950 yılında yüzde 81,5 iken bu oran 1960 da 73,7 ye, 1965 de 70,1 e, 1970 de yüzde 64,1 e düşmüştür. Buna karşı 1950 yılında 17 milyon olan köylü nüfus 1970 de 23 milyona ulaşmıştır. Projeksiyonlar Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemi sonunda da kırsal nüfusun 23 milyonun altına düşmeyeceğini göstermektedir. Bu durum köy ve köylü sorunlarının milli kalkınma çabaları içindeki yerini, kapsamını ve önemini belirlemektedir.

1906. Ekonomik, sosyal ve coğrafi faktörlerle biçimlenen ve başlıca özelliği dağınıklık ve sayısal çokluk olan kırsal yerleşim dokusu köy kalkınmasını ve kalkınma çabalarımızı olumsuz yönde etkileyecek görünümündedir. İkinci Planda 65.3 bin olarak tespit edilen kırsal yerleşim sayısı Köyişleri Bakanlığınca yapılan çalışmalara göre 70.4 bin, İçişleri Bakanlığının 1969 yılı sonundaki kayıtlarına göre 74 bin olarak tespit edilmiştir, idarî dağılıma göre 35 640 olan muhtarlık sayısı dikkate alındığından köylerin yüzde 34,6 sının dağınık bir yapıda olduğu görülmektedir (Tablo 668).

1907. Köy ihtiyaçlarının en az maliyetle ve tüme yaygın biçimde karşılanması; kırsal nüfusun millî pazar ve yaşantıyla bütünleşme sürecinin hızlandırılması ve yerleşim yapısının olumlu yönde etkilenmesinde başlıca araç olarak ortaya çıkan merkez köylerin tespiti araştırmasına, Devlet Planlama Teşkilâtınca ilgili Bakanlıkların işbirliği de sağlanarak başlanmıştır. Elde edilen ilk sonuçlara göre ülke çapında 7 bin dolaylarında merkez köyün oluşturulabileceği anlaşılmaktadır.

1908. Türkiye'de köylerin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında en önemli unsurlardan biri, tarım işletmelerinin yapısı ve bu yapının oluşturduğu ilişki biçiminin düzenlenmesi olmaktadır. Geçmiş dönemler boyunca sosyal ve ekonomik şartların oluşturduğu toprak - insan ilişkileri, Planlı dönemde de kalkınma amaçları yönünde geliştirilememiştir. Kırsal yörelerde nüfusu itici öğelerin başında gelen mevcut toprak dağılımı, yalnız tarımsal gelirdeki dengesizliği belirleyecek sosyal yapıdaki sorunların doğmasında önemli bir etken olmakla kalmamış, aynı zamanda tarımsal üretimin arttırılmasında da önemli bir engel olmuştur.

TABLO : 668 — Muhtarlık Sayısı İtibariyle İl Gruplarına Göre Kırsal Yerleşim, Yeri Sayısı

İl grupları (a)	Toplam köy sayısı	Toplu köy sayısı	Dağınık köy sayısı (b)	Dağınık köye bağlı yerleşim Bir. Sav. (Köy merkezî hariç)	Dağınıklık karakteristiği (c)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Marmara	2 524	2 212	328	858	2,6
Karadeniz	5 540	1 744	3 796	13 387	3,5
Ege	4 783	3 762	1 021	2 368	2,3
Orta K. Anadolu	5 590	4 355	1 235	2 508	2,0
Orta Anadolu	4171	2 603	1 568	4 195	2,6
Orta G. Anadolu	2 420	2 113	307	683	2,2
Kuzey Doğu Anadolu	3 199	2 371	828	2 095	2,5
Güney Doğu Anadolu	4 110	2 230	1 880	5 148	2,7
Akdeniz	3 303	929	1 374	3 548	2,6
TOPLAM	35 640	23 303	12 337	34 740	2,8

Kaynak : Köy İşleri Bakanlığı, 1962 -1969 Köy Envanter Etütleri.

(a) İl grupları, tarım çevrelerini belirtmektedir.

(b) İdari yönden tek bir köy olarak kabul edilen ve kendi aralarında konutları toplu olmakla beraber, ekonomik, sosyal ve fiziki nedenlerle sosyal ve kamu tesisinin bulunduğu esas yerleşim yerinden belirli bir uzaklıkta kurulmuş kom, mezra ve mahalle gibi yerleşim birimlerine t-ahup köylere «Dağınık Yerleşim Yeri» denir. Köy işleri Bakanlığı tahminine göre toplam kır nüfusu 19 484 670, dağınık köy nüfusu 6 7*5 871 (Yüzde, 35), toplu köy nüfusu 12 738189 (Yüzde 65) dir.

(c) Bir kırsal yerleşim merkezine düşen yerleşim birimlerinin (Oba, kom, mezra gibi) ortalama sayısına. «Dağınıklık Karakteristiği» denir.

TABLO : 669 — Tarım Topraklarının işletme Büyüklüğüne Göre Dağılımı (Yüzde)

İşletme büyüklüğü (Dekar)	1963 (a)		1970 (b)	
	İşletmelerin dağılımı	İşlenen alanın dağılımı	İşletmelerin dağılımı	İşlenen alanın dağılımı
	(1)	(2)	(3)	(4)
1— 50	68,8	24,4	75,1	29,6
51— 100	18,1	23,9	14,7	23,2
101— 200	9,4	23,7	7,1	21,8
201— 500	3,2	17,0	2,6	14,3
501 — 1000	0,4	4,5	0,4	5,7
1000 ve daha fazla	0,1	6,5	0,1	0,4
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

(a) 1963 Tarım Sayımı,

(b) 1970 Tarım Sayımı geçici sonuçları

1909. Cumhuriyetten bu yana toprak insan ilişkilerini düzenlemek amacıyla yapılan çalışmalar ilk olarak 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile başlatılmıştır. Bu Kanuna dayalı olarak yapılan toprak dağıtım çalışmaları sonunda 1945 den 1970 yılı sonuna kadar 6700 köyde 450 binin üstünde aileye 22 milyon dönüm arazi dağıtılmıştır. Dağıtılan arazi için toplam olarak 300 milyon TL. dolaylarında borçlandırma bedeli tahakkuk etmiş, buna karşılık kuruluş, onarma ve yıllık işletme kredisi olarak aynı dönemde, toplam 44 milyon dolayında kredi verilmiştir. Bununla beraber, bu dönemde toprak dağıtım çalışmaları çeşitli açılardan toprak insan ilişkileri düzenlemede köklü foir değişim getirememiştir. Ancak, İkinci Plan uygulamasının son iki yılında toprak insan ilişkilerinin, tarımsal üretimi arttıracak ve tarımsal gelirinin sosyal adalet ilkelerine uygun biçimde paylaşılmasını 'gerçekleştirecek bir yaklaşım içinde düzenlenmesini sağlayacak çalışmalar yoğunluk kazanmış «Toprak ve Tarım Reformu ön Tedbirleri» kanunu çıkarılmış ve «Tarım ve Toprak Reformu Kanun Tasarısı» Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur.

1910. Türkiye'de 1963 tanm sayımına göre 17,0 milyon hektar tarım toprağı ve tasarrufu kendilerine ait olmak üzere bu toprakları işleyen 3.1 milyon aile vardır. Bu ailelerin yüzde 68.8 i, toprakların yüzde 26.4 üne, yüzde 0.1 i ise yüzde 6.5 ine sahip bulunmaktadır. İşletme başına düşen toprak parçası ailelerin yüzde 68.8 i için 1.9 hektar iken, ailelerin binde 1 i için 252.0 hektar olmaktadır.

1911. 1970 de ise ailelerin yüzde 75.1 i toprakların yüzde 29.6 sini, binde 1 i ise yüzde 5.4 ünü işlemektedir, işletme başına düşen toprak miktarı ailelerin yüzde 75.1 i için 1.8 hektar iken ailelerin binde 1 i için 328.9 hektar olmaktadır (Tablo 669).

1912. Tablodan görüldüğü gibi 1970 tarım sayımı geçici sonuçlarına göre, 1-50 dönüm arasında bulunan işletmelerin oranında 1963 yılına göre bir miktar artış olmuştur. Cüce işletmeler 1963 yılında toplam işletmelerin yüzde 68.8 iken bu oran 1970 yılında yüzde 75.1 olmuştur. Ancak 500 -1000 dönümlük grup ayrı tutulursa, diğer gruplarda bulunan işletme sayısından oransal olarak azalışlar görülmektedir.

1913. Toprak varlığının toprak sahipleri arasında bölünüşünün tarım çevreleri itibariyle görünümü Tablo 671 de gösterilmiştir.

1914. Tablodan görüleceği gibi dengesizlik en yoğun olarak Güneydoğu Anadolu çevresinde görülmektedir. Burada işletmelerin yüzde 61.44 ü toprakların yüzde 10.52 sini, binde 0.60 ise toprakların yüzde 25.05 ini işlemektedir. Güneydoğu Anadolu'da işledikleri toprakları 1-5 hektarlık arazi grubuna giren 41.9 bin ailede işletme başına düşen arazi tutan 1.4 hektar iken, bu sayı 100 hektardan fazla arazi grubuna giren 1400 aile için 341.1 hektar olmaktadır..

1915. Kırdaki hızlı nüfus artışı ve mevcut kanunlar bir yanda tarımsal işletmelerinin parçalanmasına yol açmakta öte yandan bu işletmelerin orta ve büyük işletmeler etrafında toplandığı görülmektedir. 1950 ve 1970 yılları arasında bir karşılaştırma yapıldığında, tarım kesiminde işletmelerin yoğunlaşması hareketine

paralel olarak toprak parça sayısının da azaldığı izlenmektedir, işletme başına düşen ortalama parça sayısı 1950 yılında 6.9 iken 1963 de 5.7 ye, 1970 de ise 5 e düşmüştür, öte yandan TaJblo 670 de görüleceği gibi tek parçadan oluşan işletmeler 1950 yılında yüzde 5.4 iken, bu oran 1970 de 16.9 a yükselmiştir.

TABLO : 670 — Tarım, İşletmelerinde Toprak Parçaları

(Yüzde)

İşletmelerde parça sayısı	1950	1963	1970 (a)
	(1)	(2)	(3)
1 Parça	5,4	9,6	16,0
2-3 Parça	22,7	20,8	30,4
4-5 Parça	23,2	19,9	21,4
6-9 Parça	26,1	24,9	19,4
10 ve daha çok	22,6	24,8	11,8
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

(a) 1970 Tarım sayımı geçici sonuçları, 100 hektardan büyük işletmeler kapsamamaktadır.

1916. Köy İşleri Bakanlığınca yapılan çalışmalara göre, muhtarlık sayısı itibariyle 35.640 köyde oturan ve tarımla uğraşan 4 126 bin aileden 1268 bininin (Yüzde 30,7) hiç toprağı yoktur. Toprakla olan ilişkileri yöresel özelliklere göre farklı düzeyde biçimlenen bu grupların yüzde 1 i kiracı, yüzde 5,7 si ortakçı ve yüzde 93,3 ü tarım işçisidir ⁽¹⁵⁴⁾. Ancak, ek toprak ihtiyacını gidermek ve gelir düzeyini yükseltmek amacıyla toprak sahibi olanların kiracılıkla uğraştığı ya da bazı zamanlarda ortakçı ve kiracıların tarım işçiliği yaptıkları bilinmektedir. Topraksız ailelerin oram bölgeler arasında yüzde 26 ile 83 arasında değişmektedir. Yalnız güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu oran yüzde 45 dolaylarına çıkmaktadır.

1917. Köylünün refah düzeyinin temel belirleyicisi olan tarımsal üretimde Tarım Bölümünde (Dördüncü Kesim, İkinci Bölüm) ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi planlı dönemde bazı ürünlerde gelişmeler olmasına rağmen, bazı ürünlerde de planlarda öngörülenin gerisinde kalmalar olmuştur. Tarımsal Üretimdeki bu durumun nedeni sadece ekonomik ve fiziki faktörlerdeki yetersizlikten değil toprak insan ilişkilerinin düzenlenmesi, örgütlenme, uygulamaya dönük eğitim gibi unsurların yeter ölçüde ele alınmamış olmasından da etkilenmektedir.

⁽¹⁵⁴⁾ 1970 Tarım sayımı geçici sonuçlarına göre 5000 e kadar nüfuslu yerler ve 1.000 dekinden az işletmelerde, 47,1 bin işletme yalnız kiracılık, 77,5 bin işletme yalnız ortakçılık yapmaktadır

1918. Tarımsal üretimin artırılmasında bir diğer temel unsur olan, tarımsal girdilerde planlı dönemde önemli sayısal artışlar gerçekleştirilmiştir. (Bakınız . Tarım Bölümü) Tablo 126 Tarımsal girdilerdeki bu sayısal artışa karşılık işlenmelerin yapısı yaygın hizmetlerinin yetersizliği ve alışlagelen tarım metodlarının yaygınlığı tarımsal işletmelerin modern girdilerden en rasyonel düzeyde yararlanmalarını engellemektedir. Öte yandan tüm tarımsal işletmeleri makina sahibi kılma biçiminde oluşan, ve gerek işletmeler gerek genel ekonomi açısından rasyonel olmayan, bugünkü eğilim, tarımsal girdilerin kullanımını konusunda bir diğer temel sorun olmaktadır.

1919. Planlı kalkınma döneminde köy fiziki alt yapısının kurulmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Planlı Kalkınma döneminde yol, su ve elektrik hizmetleri götürülen köy sayıları Tablo 672 de gösterilmiştir.

1920. Kırsal nüfus başına fizik alt yapı yatırımları 1965 fiyatlarıyla Birinci Plan döneminde yılda 17,3 TL. dan, ikinci Plan dönemi ilk dört yılı için 38,3 TL na çıkmıştır. Aynı şekilde kırsal nüfus başına sosyal alt yapı yatırımları yıllık 9,6 dan ikinci Planın ilk üç yılı için 7,9 na inmiştir.

1921. Öte yandan, tarımsal gelişme ve köy kalkınması açısından temel alt yapı niteliğini taşıyan toprak ve küçük su kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla sürdürülen hizmetlerde önemli gelişmeler izlenmiştir. Birinci Plan döneminde 384 bin hektarlık alanda 215,2 bin çiftçi ailesi için 1193 proje gerçekleştirilmiş ve carî fiyatlarla 529 milyon TL. yatırım yapılmıştır. İkinci Planın ilk üç yılında 266 bin hektarlık alan ve 139 bin çiftçi ailesi için 770 proje gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yapılan yatırım tutarı carî fiyatlarla 486 milyon TL. dir.

1922. Köylerin başlıca sorunlarından olan üretimin ve ürün niteliğinin iyileştirilmesi, tarımsal kredilemenin düzenlenmesi, yeterli bir pazarlama sisteminin kurulması, kooperatifleşme ve yapısal düzenlenmelerin tamamlanması gibi hizmetler ve bunlarla ilişkin yatırımların yol, içme suyu, elektrik gibi tamamlayıcı hizmetlerle bir bütün olarak yürütülebilmesi bir sorun olarak belirmektedir.

II. UZUN DÖNEMLİ GELİŞMENİN YÖNÜ :

1923. Uzun dönemli perspektif içinde, köylünün yaşama düzeyinin giderek yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere yeni strateji ve plan ekonominin bütün olarak sanayileşme yönünde en hızlı şekilde gelişmesini gerçekleştirecek her türlü düzenlemeleri yapmıştır. Sektörlerdeki gelişmeler ve politikalar bu büyümenin köy hayatına yansımaları için gerekli tedbirleri öngörmektedir. Planlanan gelişmeler ve politikalar özellikle, Tarım ve Toprak Reformu, tarımda üretimin geliştirilmesi, kooperatifleşme, kredi ve pazarlama etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunu tamamlayan bir biçimde alt yapı ve sosyal hizmetlerin bir bütün halinde köye götürülmesi öngörülmektedir.

TABLO : 671 — İşletme Grupları ve Tarım Çevrelerine Göre Toprak İnsan İlişkileri (a)

İşletme Grupları (Hektar)	I. ORTA KUZEY				II. EGE			
	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşl. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı
1 — 5.0	213 699	472 162	50,39	12,97	411 153	851 112	74,47	37,00
5.1 — 20	173 919	1 731 381	41,00	47,59	134 681	1 160	24,40	50,44
20.1 — 50	28 731	820 096	6,78	22,54	4 935	130 399	0,89	5,66
50.1 — 100	5 982	386 776	1,41	10,63	1 123	80 209	0,29	3,49
100 —	1 782	228 301	0,42	6,27	219	78 471	0,04	,41
TOPLAM	424 113	3 638 716	100,00	100,00	552 111	2 300 236	100,00	100,00
İşletme Grupları (Hektar)	III. MARMARA				IV. AKDENİZ			
	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı
1 — 5.0	163 629	357 192	60,80	24,43	210 218	406 422	72,90	28,00
6.1 — 20	100 909	892 567	37,50	61,04	68 443	997 890	23,74	41,19
20.1 — 50	3 801	107 314	1,45	7,34	8 704	273 966	3,02	18,88
50.1 — 100	033	32 548	0,20	2,22	574	41 162	0,20	2,64
100 —	226	72 754	0,14	9,09	440	131 990	0,14	9,09
TOPLAM	269 098	1 462 375	100,00	100,00	288 379	1 851 430	100,00	100,00
İşletme Grupları (Hektar)	V. KUZE - DOĞU				VI. GÜNEY - DOĞU			
	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İst. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı
1 — 5.0	155 474,	273 729	68,85	23,16	141 903	199 075	61,44	10,52
5.1 — 20	59848	564 699	26,50	47,79	74 843	766 291	32,41	39,98
20.1 — 50	9831	269 818	4,38	22,83	12 211	395 559	3,29	20,91
50.1 — 100	538	42 540	0 24	3 60	603	66 880	0 26	3 54
100 —	55	30 848	0,03	2,62	1 389	473 787	0,60	25,05
TOPDAM	255196	1 181 634	100,00	100,00	239 949	1 801 592	100,00	100,00

TABLO : 671 — (Devamı)

İşletme Grupları (Hektar)	VII. ORTA - DOĞU				VIII. KARADENİZ			
	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı
1 — S.O	217 686	455 955	72,26	31,88	446 764	726 557	87,41	57,24
5.1 — 20	73 637	657 186	24,46	45,94	62 732	497 694	12,27	39,22
20.1 — 50ı	9 758	254 662	3,24	18,82	1 636	41 047	0,32	3,23
50.1 — 100	—	791	—	0,06	1 010	1 541	0,01	0,12-
100 —	170	61 532	0,04	4,30	3	2 394	—	0,19
TOPLAM	301 262	1 430 126	100,00	100,00	511 145	1 269 233	100,00	100,00
							4	
İşletme Grupları (Hektar)	IX. ORTA - GÜNEY				ÜLKE TOPLAMI			
	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı	Aile sayısı	Saha (Hektar)	İşt. sayısı yüzde dağılımı	İşlenen alan yüzde dağılımı
1 — 5.0	171 717	337 191	57,63	1599	2 132 288	4 079 395	68,76	24,38
5.1 — 20	104413	1 110 630	35.C1	52,67	853 425	7 968 387	27,52	47,62
20.1 — 50	20128	549 021	6,76	26,04	99 785	2 842 127	322	16,98
50.1 — 100	1665	4232	0,56	497	11 029	656 679	0,36	4,51
100 —	29	7628	0,01	0,36	4 323	1 087 705	0,14	6,51
TOPLAM	297952	2 008 702	100,00	100,00	3 100 850	1 703 444	100,00	100,00

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı
(a) 1963 tarım sayımı verileri kullanılmıştır.

TABLO : 672 — Plan Dönemlerinde Köye Götürülen Alt Yapı Hizmetleri

Dönemler	Yapılan yol	İçme suyu	Elektrik
	(Km. olarak) (a)	(Köy sayısı)	(Köy sayısı)
	(1)	(2)	(3)
Birinci Plan	21 673	9 760	656
İkinci Plan (b)	30 395	16 013	3 016
TOPLAM	52 008	25 773	3 671

Kaynak: Köyleri Bakanlığı

(a) Yaz ve kış geçit veren kaplamalı yolları kapsamaktadır. Toplam içinden 700 Km. lik bir yol bölümü ilyoUanna devredilmiştir.

(b) İkinci Plan toplamı 1972 yılı hariç dört yılın toplamı olarak.

1924. Gelişmenin bu yönleri, şehirleşme ve sanayileşmenin etkisiyle kırsal ekonomik ve sosyal yaşantının alışlagelmiş statik yapısını terkederek daha dinamik bir yapıya ulaştırılabildiğinde geçerli sonuçlar verecektir. Bu nedenle ana alt yapı ve sosyal hizmetlerin kırsal alanın perspektif dönemde dinamik karakter kazanmasında başlıca etken olarak merkez köylerde toplulaştırılması önem taşımaktadır.

1925. Köy mahallî idaresinin de statik yapıya dayanan özelliğinden çıkarılarak merkez köyler ölçeğinde artan ihtiyaçlara cevap verebilecek bir biçimde yeniden düzenlenmesi önem kazanmaktadır. Mahallî müşterek ihtiyaçların karşılanmasında bu örgütlerin temel sorumluluğu yanında ülke çapında asgarî standartların korunmağında genel idarenin görevlerini sistemli bir biçimde sunması zorunlu olmaktadır.

III. İLKELER VE TEDBİRLER :

1926. Köy ve köylü ile ilgili politika ilke ve tedbirlere planın diğer ilgili sektör ve bölümleri ile politikalar ve reformlar kesiminde yer verilmiştir. Burada köy ve köylü sorunlarıyla ilgili genel nitelikteki ilke ve tedbirler belirtilmektedir.

(1) Köylerin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına karşılamaya yönelmiş tüm hizmetlerde, köy, ekonomik yapısı büyük bir ağırlıkla tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan, belli bir yerleşme sınırına sahip ve nüfusu on bine kadar olan yerleşme birimleri olarak tanımlanabilecektir. Ancak hizmet önceliği açısından idarî dağılıma göre köy olarak belirlenen yerler dikkate alınacaktır.

(2) Başlıca niteliği dağınıklık ve sayısal çokluk olanı kursa! yerleşim biçiminin bu yerleşmelere götürülen hizmetlerin kapsam ve sınırlarını genişletme maliyetini artırma gibi olumsuz etkilerini gidermek; sunulan hizmetlerden tüm köylü nüfusunun yararlanmasını sağlamak ve Kırsal yerleşim düzenini geliştirmek için merkez köyler oluşturulacaktır. Köylere, farklı kriterlere dayalı olarak seçilen merkezler aracılığı ile hizmet ve program götüren sağlık evleri ve ocakları, ana - çocuk sağlığı merkezleri,

temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit meslekî köy kursları tarımsal yayım binaları, aşım ve sunî tohumlama istasyonları, P. T. T. Şube ve Ajansları, karakollar, pazar yerleri ve benzeri hizmet birimleri merkez köylerde toplanacaktır. Ayrıca gezici nitelikte görev yapan kamu görevlilerinin merkez köylerde toplanması sağlanacaktır.

(3) Köy kalkınmasında zaman, 'koordinasyon ve mail! imkânlarıyla ilgili güçlükleri asgariye indirmek ve amaçlanan kalkınmayı en kısa sürede sağlamak için bugüne kadar birbirinden ayrı yürütülmekte olan çeşitli programlar arasında mahalli düzeyde koordinasyon sağlanacaktır. Bu amaçla, İl Planlaması çalışmalarından yararlanılacaktır.

(4) Hizmetlerin köye götürülmesinde öncelik ekonomik amaçlı hizmetlere verilecek diğer hizmetlerin önceliklerinin tespitinde ekonomik amaçları tamamlayıcılık gözönünde bulundurulacaktır.

(5) Köyün sosyal ve ekonomik kalkınmasında aJıt yapı gereksinmelerinin giderilmesinde ye modernleşmeyle ilgili olarak köye götürülecek hizmetlerde halk katkısından yararlanılacaktır.

(6) Köyün üretim, pazarlama, tüketim, kredi ve donatım sorunlarına bir bütün olarak yaklaşacak çok yönlü bir kooperatifleşme geliştirilecektir.

(7) Tanım, ormancılıfc, hayvancılık ve su ürünleninin mahallinde değerlendirilmesi için ev ve el sanatları desteklenecek, kredi ve Pazar bağlantısı için kooperatiflerden yararlanılacaktır.

(8) Orman köylerinin kalkındırılmasının, özellikle bu köylerin kapalı ekonomik birimler olarak değerlendirilmeleri sakıncalarını da dikkate alarak tüm kov kalkınması çerçevesi içinde ele alınması esas olacaktır. Ancak özel zaman ve yörelerin gerekli kılabilceği şartlar nedeniyle, soruna, özel yaklaşımlar uygulanabilecektir.

(9) Çiftçinin tarımsal lürettöndnin değerimin talbiî olaylara karşı korunması için tarımsal ürünlerin sigortalanması yolları araştırılacaktır.

(10) ıGeri kalmış yörelerdeki köylere yol ve hizmet götürülmesine öncelik verilmesi için halk katkısı zorunlu bir faktör olarak düşünölmeyecektir.

ÇEVRE SORUNLARI

I. TANIM VE KAPSAM:

1927. Toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin nitelik ve niceliklerinin belirlediği düzen içinde mekâna yerleşmesi sonunda gevre insan ilişkileri olugur. Toplum ve toplumun yakın ve uzak çevresi arasındaki bu ilişkiler için teknolojik koşullara dayalı bir optimum düzey bulunmaktadır. Çeşitli ülkelerin bu optimuma iki yönlü uzaklığı, çevrenin yeterince kullanılmaması, ya da aşırı ve yanlış kullanılması sonucu çevre sorunları doğmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayi faaliyetlerinin yoğunluğu, doğal kaynakların yıllarca aşırı ve sorumsuzca kullanılması ile bozulan denge; gelişmekte olan ülkelerde örgütlenme yetersizlikleri, teknolojik gerilik, doğal kaynakları yeterince kullanamama, yetersiz eğitim ve gelir düzeyleri sonucu dengeli bir biçimde kurulamamaktadır.

1928. Çevre sorunları ve bunlara yol açan unsurlar için uluslararası geçerliliğe sahip bir gruplama yapmak olanaksızdır. Ayrıca bunları geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları dışında görmek mümkün olmadığı gibi, bu sorunları ileri sürerek kalkınma çabalarının yavaşlatılması da geçerli görülmemektedir.

1929. Türkiye'de özellikle son on yıl içinde bazı sanayi projeleri çevresinde ve yoğun kentleşme alanlarında hava, vu ve kıyıların kirlenmesi gibi dar anlamda ve ülkenin tümü için geçerli olmayan çevre sorunlarının ortaya çıktığı görülmüştür. Ancak erezyon ve çevre sağlığı gibi doğal kaynakların gerekli biçimde ve yeterince kullanılmamasına ya da gelir ve eğitim yetersizliğine dayanan çevre sorunları ötedenberi Türkiye'de ağırlık taşımaktadır.

1930. Çevre sorunları bugüne kadar farklı bakanlık ve kuruluşlarca ele alınmıştır. Ancak uluslararası ilgi düzeyinin hızla artması ve Devletler Hukuku içinde düzenleme teşebbüslerinin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin sanayileşme karan dikkate alınarak konunun 'bir bütün olarak ve planlama sistemi içinde incelenmesi gerekli olmaktadır.

II. İLKELER VE TEDBİRLER:

1931. (1) Çevre insan ilişkilerinin rasyonel bir dengede sürdürebilecek bir toplum yapısına ulaşılabilmenin yolu sosyal ve ekonomik kalkınmadır. Çevre sorunlarının kalkınmaya ayrılmış fonları olumsuz yönde etkilemeksizin çözülmesi esastır.

(2) Çevre sorunları ile ilgili olarak uluslararası düzeyde sürdürülecek çalışma ve yasal düzenlemelerde Türkiye'yi sanayileşerek kalkınma hedefinden saptıracak hiçbir yükümlülük kabul edilmeyecektir.

(3) Sanayi sektörünün giderek ağırlık kapanacağı ülkemizde uzun dönemde sahip olunacak sanayi türlerinin çevreyi kirletme dereceleri tahmin edilecek ve gelişmiş ülkelerde kullanılan ve ileride yurda transferi düşünülen sanayi türlerinde kirlenmenin önlenmesi için yapılan araştırma ve çalışmalar ile özellikle dış ticaret malları konusunda ve deniz kaynaklarının kirlenmesiyle ilgili olarak uluslararası düzeydeki gelişmeler önemle izlenecek ve değerlendirilecektir. Bu çerçevede içinde, çevre sorunları ile ilgili uluslararası araştırma ve değerlendirme çalışmalarına katılacaktır.

(4) Çevre sorunları konusunda ilgili Bakanlık ve Kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve ulusal düzeyde görev dağılımının yeniden düzenlenmesi Devlet Planlama Teşkilatı Koordinatörlüğünde yapılacak çalışmalarla tespit edilecektir.

(5) Çevre sorunları konusunda tıu gline kadar çıkmış yasalar taranacak ve yukarıda belirlenen ilkeler ışığında gereken yeniden düzenlemelerin yapılması sağlanacaktır.

(6) Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda toplumun aydınlatılması için halk eğitimi bir araç olarak kullanılacaktır.

BEŞİNCİ KESİM

Politikalar ve Reformlar

BİRİNCİ BÖLÜM

POLİTİKALAR

I. TASARRUF VE FİNANSMANA İLİŞKİN POLİTİKALAR:

1. MALİYE POLİTİKASI:

(1) İKİNCİ PLAN DÖNEMİNDE UYGULAMA :

1932. İkinci Plan döneminde maliye politikası uygulamasında istikrar ve kalkınma hedefinin bağdaştırılması açısından önemli güçlüklerle karşılaşmıştır.

1933. Kamu kaynakları, yatırımlar ve diğer maksatlar için gereken harcamaların finansmanında yetersiz kalmıştır. Bu durum bir yandan kamu kesiminin ekonomide genişletici bir etki yaratmasına yol açmış diğer yandan da kamu dışında oluşan dengesizliklerin uygun bir bütçe politikası ile kontrolüne imkan vermemiştir.

1934. Zaman zaman yatırımlarda ve bazı cari harcamalarda talep hacmi Üzerindeki baskıları hafifletmek için kısıntılar yapılmış, ancak bu uygulamaların etkisi, genellikle sınırlı ölçüde kalmıştır.

1935. Gerek kalkınma faaliyeti ile yakın ilişkisinin gerek kamu idaresinin pahalı şekilde çalışmakta oluşunun etkisiyle kamu harcamalarının büyük ölçüde azaltılması mümkün olmamıştır. Diğer taraftan, devlet personelinin maaş ve ücretlerinde yapılan düzenleme bu konuda bazı ilâve güçlükler yaratmıştır. Gerekli olan bu düzenlemenin uygun bir süreye yayılamamış olması ve yüksek oranda artışlara imkan vermesi hem kısa vadede toplam talebin kontrol edilmesini ve hem de kamu tasarruflarında yol açtığı azalmaya paralel olarak yatırımların gerçekleştirilmesini etkilemiştir.

1936. Kamu gelirleri sistemi ise sağladığı önemli kaynak artışlarına rağmen uzun vadeli hedefler ile fiyat istikrarının birlikte gerçekleştirilmesinde yeterli olamamıştır.

1937. İkinci Plan döneminde vergilerden teşvik ve yöneltme aracı olarak önceki dönemlere göre daha yaygın bir şekilde yararlanılmıştır. Bu uygulama yatırım ve ihracat faaliyetlerinin tespit edilen önceliklere yöneltmesinde etkili olmuş ancak kamu sektörünün özellikle kısa dönemde gelir ihtiyacını arttıran faktörlerden birini teşkil etmiştir.

1938. Vergi sisteminin gelir artışlarını kendiliğinden takip etmeyi sağlayacak şekilde yaygın bir tabana ve esnekliğe sahip olmayışı ve bunun yanında kamu iktisadi teşebbüslerinin mali durumlarının bozulması aık sık bazı vergilerin nispetlerinde

değişiklik yapılması veya Hazine imkânlarının zorlanması sonucunu vermiştir.

1939. Vasıtasız vergilerde sorun esas olarak asgarî indirim seviyesinin üstündeki yüksek tarımsal gelirin uygulamada gelir vergisi çerçevesinde (gerçek usulde) yeterli şekilde kavranamamışından, bazı gelirlerde ortaya çıkan vergi kayıplarından ve gereksiz muafiyet - istisna hükümlerinden doğmuştur. Ayrıca, gelir ve kurumlar vergilerinde beyannameli mükelleflerin ödemelerini 1 yıl gecikme ile yapabilmeleri verginin gelirin kazanıldığı yılın konjonktür özelliklerini etkileme imkânını da aaltmıştır.

1940. Vasıtalı vergilerin idarî kolaylığı esas alarak belli mallar ve hizmetler Üzerinde yoğunlaşmaları genellikle hızlı gelişme gösteren üretim kollarının ve harcama tiplerinin vergi dışında kalmalarına sebep olmuştur, ithalât ikamesine bağlı olarak ithalâtla ilgili vergilerde kaybedilen gelirin iç üretim artışlarına yönelen vergilerle karşılanmamış (veya ancak kısmen karşılanmış) olması vasıtalı vergilerde düşük esnekliğin önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Plan döneminin ilk yansında vergi sistemi ithalatın ve üretimin bünyesinde ortaya çıkan değişiklikleri tam olarak takip edememiş, gelir ihtiyacı belirlediğinde geleneksel olarak uygulanan ve idaresi kolay vergilerde nispetlerin artırılması yoluna gidilmiştir.

1941. 1970 İstikrar Programı ile birlikte vergi sisteminde ve daha sonra kamu iktisadi teşebbüslerinin fiyatlarında olumlu düzenlemeler yapılmıştır. Spekülatif karakterli gelirlere yönelen yeni vergiler kabul edilmiş bazı vergilerin kapsamı genişletilmiş ve nispetleri artırılmıştır. Bu değişikliklerin vergi adaleti yönünden nitelikleri genellikle olumludur.

1942. Diğer taraftan, dönem içinde gerek asgarî geçim indirimini ve ücretlerde götürü gider indirimini genişleten gerek tasarruf bonolarında belli gelirin istisna edilmesini sağlayan uygulamalar alt gelir grupları açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır. Ancak gelir vergisinde fiyat yükselişlerinin etkisiyle artan parasal gelirlerin daha üst gelir dilimlerinde vergilendirilmeleri aynı grupların vergi yükünü ağırlaştırmıştır. Vergi tarifesinin ilk gelir kademelerinde mütereakkilik oranının yüksekliği bu adaletsizliği daha da arttırmıştır.

1943. Halen bu surette geliştirilen sistemin gelir sağlamada verimliliğin artırılmasına ve vergilerin ekonomik yönden etkileri konusunda açık tercihler yapılabilmesine imkan veren bir yapıya kavuşturulmasına ihtiyaç vardır. Genellikle ilk istihlal safhasında alınan gider vergisinin yükünün sektörler arasında dengesiz dağılımı ekonomik faaliyetin yönünü olumsuz şekilde etkilemektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkiler de böyle bir düzenlemeyi gerektirmektedir.

1944. Diğer taraftan, sistem vergi yükünün daha adil bir şekilde dağıtılması açısından da yetersizliğini korumaktadır.

AMAÇ VE İLKELER:

1945. (1) Plân uygulamasını aksatacak ve saptıracak konjonktür hareketlerinin önlenmesi veya asgariye indirilmesi istikrar içinde kalkınmanın gereğidir. Plan döneminde kalkınma gayretlerinin kıt kaynaklar üzerinde zorunlu olarak yapacağı baskıların kontrol edilmesi, diğerleri yanında, özellikle ihracat gelirlerinde ve işçi dövizlerindeki gelişmenin devam ettirilmesi ve iç tasarruflarla ilgili olarak aracı malî sistemde yapılacak düzenlemenin başarılı olabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan maliye politikasının kısa devrede hedefi ekonomide genel dengenin korunmasıdır.

1946. Toplam talebin konjonktür gereklerine göre uygun bir şekilde yönlenebilmesi zamanında ve yeterli araçlarla müdahale imkânına sahip olunmasını gerektirmektedir. Halen planı uygulamaya koymak üzere hazırlanan yıttık programlar ekonominin genel durumunun bir süre önceden değerlendirilmesine ve buna bağlı olarak gerekli politika tedbirlerinin tutarlı bir şekilde tespitine uygun bir ortam sağlamaktadır. Üçüncü Plan döneminde yıllık programların bu özelliğinden yararlanılarak, ekonomide genel dengenin aşın bir şekilde bozulduğu veya bozulma ihtimali olduğu hallerde plan döneminin sonraki yıllarında telafiyi mümkün kılacak tedbirlerin de alınması kaydıyla belli bir program yılında uzun vadeli hedeflere esneklik kazandırılması ve bu suretle bazı büyüklüklerin planın yıllık dilimlerinden farklı olarak tespit edilmesi imkânı gözönünde tutulacaktır. Ancak bu imkânın planda nihai olarak ulaşılması öngörülen hedeflerden vazgeçilmesi anlamına gelmiyecek şekilde kullanılması zorunludur.

1947. Malî müdahale araçları (esas olarak kamu harcamaları ve gelirleri) yönünden ise uygulamada halen olduğundan daha fazla bir esnekliğe ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sebeple (i) enflasyonist baskıların arttığı dönemlerde kolayca durdurulabilecek düşük öncelikli giderleri tespit etmeğe ve kamu harcamalarında uzun vadeli temel hedefleri geniş çapta zedelemekten süratle değişiklik yapmağa imkân veren bir öncelik sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sistem dahilinde yıl içinde yapılacak indirimlerde önemli projelerle ilgili uygulamanın aksatılmaması ve mal dengesinin dikkate alınması özel bir önem taşımaktadır. (ii) (Diğer taraftan özel gelir ve harcamaların konjonktür şartlarına göre düzenlenebilmesi içinde kamu gelirleri sistemine uygulamada esneklik kazandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçla, gelirlerin kazanılan yıl içinde vergilendirilmesi ve Bakanlar Kurulunun vergi hadlerinde süratle değişiklik yapabilme yetkisi ile teçhiz edilmesi gerekmektedir.

1948. (2) Maliye politikasının uzun vadeli plan açısından hedefi kalkınmanın gerektirdiği kaynak artışını sağlamak, ekonomik faaliyeti yönlendirmek ve sosyal dengesizlikleri telafi etmektir.

(a) Gelir dağılımında önemli bir değişiklik öngörülmediği takdirde gönüllü tasarrufların gelişme imkânı esas olarak fert başına gelir seviyesinin düşüklüğü ve geleneksel tercih ve alışkanlıklar sebebiyle sınırlı olduğundan toplam tasarrufların kamu sektörü aracılığıyla arttırılması gerekmektedir.

1949. Tespit edilen tasarruf miktarına, yeni vergilere başvurulmadan mevcut sistemin ıslahı ve gelir esnekliğinin yükseltilmesi suretiyle sağlanacak artışlarla ve kamu iktisadî teşebbüslerinde yapılacak düzenleme sonucunda elde edilecek ilâve kaynaklarla ulaşıması öngörülmüştür.

1950. (b) Gönüllü tasarrufların ve ihracatın arttırılmasında, yatırımların plan hedeflerine göre yöneltmesinde vergiler teşvik edici ve caydırıcı olarak kullanılacaktır. Bu alanda vergilerin etkinliği öncelikle mevcut sistemin tam olarak uygulanmasına ve bu suretle öngörülmeyen haksız rekabet imkanlarının önlenmesine bağlı bulunmaktadır. Sistemin gelir yönünden verimini de etkileyen bu durumun önlenmesi için vergi idaresinin vergi toplama ve kontrol etkinliğinin arttırılması ve malî ikaza sisteminin süratli olarak işletilmesi gereklidir, ikinci olarak gider vergilerinde, öncelik kazanan ekonomik amaçlara göre tercihe imkân verecek bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu düzenlemede katma değer vergisine esas alınacaktır. Bu suretle kaynak dağılımında vergi sisteminin yarattığı aksaklıkların giderilmesi ve AET na olan yükümlülükten doğacak gümrük geliri kayıplarının telafisi imkânı sağlanacaktır. Katma değer vergisinin düzenlenmesinde götürü usulün asgarî ölçüde uygulanması esasî gözönünde tutulacaktır.

1951. (c) Plan döneminde gelir farklarının azaltılmasında kamu harcamalarından yararlanılacak ve vergi sistemi ıslâh edilerek vergi yükünün adil bir şekilde dağılması sağlanacaktır. Bu yönden vergi politikasının temel ilkesi ödeme gücüne göre vergilendirmenin gerçekleşmesi ve eğitim gelirleri arasında sosyal adalet amacına uymayan bir ayırımın önlenmesidir.

1952. Vergi sisteminin bu amaçla düzenlenmesinde katma değer vergisinin sağlayacağı imkânlardan yararlanılarak vasıtalı vergilerin tersine müterakki etkilerinin azaltılmasına çalışılacaktır. Gelir vergisinde, vergi tarifelerinin müterakkilik yönünden yeniden düzenlenmesi ve uygulamada müterakkiliği azaltan vergi kayıplarının önlenmesi sağlanacaktır. Ayrıca, yatay vergi eşitliğini zedeleyen ayrıcalıklar kaldırılacaktır.

1953. (d) Kamu kaynaklarının prodüktif olarak kullanılması ve kamu idaresinde yüksek maliyetle çalışmanın önlenmesi esastır. Bu bakımdan kamu tüketiminin disiplin altına alınmasına, hedeflerle kaynaklar arasında maliyet ilişkisini açıkça kuran ve uygulamanın Plan ve Yıllık Programlarda öngörülen yönde düzenli bir şekilde işlemesine imkân veren bir büt.çe ve kontrol sistemi geliştirilecektir.

(2) *TEDBİRLER :*

1954. (1) Vergi sisteminin esnekliğini ve sosyal adaleti zedeleyici bir etki göstermekte olan, vergi muafiyet ve istisnaları yeniden gözden geçirilecek, ekonomik, sosyal ve malî amaçlar yönünden muhafazasına lüzum olmayanlar kaldırılacaktır.

(2) Vergilerin iktisadî gelişmeyi ıaleyecek bir sistem içinde tahsilini sağlamak ve konjonktür hareketleri ile uyarlılığın temin etmek bakımından gelir ve kurumlar

vergilerinin gelirin kazanıldığı yıl içinde tahsili hususu incelenecek ve böyle bir usule geçiş imkânları araştırılacaktır.

(3) Ekonomiyi kısa dönemde konjonktür şartlarına göre düzenleyebilmek amacıyla Bakanlar Kuruluna vergi hadlerini süratle değiştirebilme imkânı verecek kanunî yetkinin sağlanmasına çalışılacaktır.

(4) Tarım sektöründe Üçüncü Plan Döneminde öngörülen gelişmeler nedeniyle oluşacak iyileşmeye paralel olarak tarım kazançlarının daha etkin şekilde vergilendirilmesi sağlanacaktır.

(5) Gelir vergisi tarifesinde alt ve orta gelir dilimlerinde görülen aşırı ve hızlı müterakilik yumuşatılacaktır. Bu sebeple doğacak vergi kaybı gelir vergisi sistemi içinde yapılacak değişikliklerle karşılanacaktır.

(6) Katma değer vergisi sistemine geçilecektir.

(7) Vergi sisteminin etkili bir biçimde uygulamaya konulabilmesi ve plan amaçlarına uygun bir politika aracı olarak kullanılabilmesi, Türk vergi idaresinin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır, idarenin vergi sistemini etkili bir şekilde uygulayacak yapıya kavuşturulması amacıyla vergicilik hizmetlerinin teknik özelliklerine uygun bir teşkilât düzeni getirilecek, sürekli ve etkili bir kontrol mekanizması kurulacaktır.

(8) Kaynakta tevkif sisteminin yaygınlaştırılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

(9) Servet beyannameleri otokontrolü sağlayacak bir biçimde uygulamaya konulacaktır.

(10) Ortalama kâr hadleri uygulamasının gelir vergisi sistemi içinde daha etkili bir otokontrol sağlanması için gerekli tedbirler alınacaktır.

(11) Vergi kayıplarını önlemek üzere Vergi Usul Kanunu gözden geçirilecek, delil sistemine ekonomik bir anlam kazandırılacaktır.

(12) Mali kazada zaman alıcı kademeleşme azaltılacak ve uygulama süratlendirilecektir.

(13) Genel Muhasebe Kanunu, Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununun modern bütçe uygulamasına uygun düşmeyen yanlarının değiştirilmesi sağlanacaktır.

(14) Kamu cari harcamaları konusunda plan ve yıllık programlarla saptanan büyüklüklerin aşılması ve «gelişme carî harcamalarının» yeterli ölçüde tutulması sağlanacaktır.

(15) Döner Sermayeli Kuruluşlar yeniden düzenlenecektir.

2. PARA KREDİ POLİTİKASI:

(1) PARA - KREDİ, MEVDUAT POLİTİKALARINI ETKİLEYEN GELİŞMELER :

1955. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde para politikası, tarımsal ürünlerin fiyat destekleme politikası ile Hazinesinin finansman sorunundan geniş ölçüde etkilenmiştir.

Ekonomide monetizasyona, sınaî ve tarımsal üretimdeki gelişmeye rağmen, para politikasının zaman zaman enflasyonu hızlandırıcı etkileri ortaya çıkmıştır.

1956. Birinci Plan dönemi başında kamu iktisadî teşebbüslerinin büyük çoğunluğunu Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan kredileme yükünün kaldırılması önemli bir aşamadır. Ancak, Bankanın tarımsal ürünlerle ve Hazine güçlükleri ile ilgili kredileme sorumlulukları, Banka sisteminin T. C. Merkez Bankasıyla olan ilişkilerinin azalmasında etkili olmuştur. Kısmen bu nedene dayalı olarak Banka reeskont aracını gereğince kullanamamıştır. İkinci Plan döneminde Bankaca diğer kredi kontrol araçları olan «mevduat kanuni karşılıkları» ve «kredi tayinlaması» yoluyla da kredi sistemine yeterli ölçüde müdahaleci bir girişimde bulunulmamıştır.

1967. İkinci Plan döneminde T. C. Merkez Bankasının yetki ve sorumlulukları gelişen ve değişen koşullara göre yeniden düzenlenmiş ve Banka, para - kredi ve Banka sistemini düzenleyici güce kavuşturulmuş bulunmaktadır.

1958. T. C. Merkez Bankasının kredi düzeniyle ilgili en önemli girişimlerinden biri büyük banka plasmanlarının yüzde 10'unun orta vadeli kredi şeklinde kullanılmasını yolunda ikinci Plan dönemi sonunda getirilen zorunluluktur.

1059. Toplam banka kredileri 1963 yılı sonunda 11,8 milyar liradan 1971 yılı sonunda 42,8 milyar lira dolayına yükselmiş bulunmaktadır.

1960. 1963 yılında toplam banka kredilerinden en büyük oranda yüzde 23 dağıtım ve hizmetler sektörü yararlanmıştır. Bu sektöre yönelen krediler İkinci Plan döneminde de aynı payı korumuş ancak, sanayi ve madencilik sektörünün payı iki plan döneminde yüzde 18'den yüzde 29'a yükselmiştir. Bu gelişme konut ve inşaat sektörünün payındaki azalmaya paralel olarak sağlanmıştır.

1961. 1963 yılında bankalarda 10,5 milyar lira olan toplam mevduat 1967 yılında yüzde 100 bir artışla 21,0 milyar liraya yükselmiş, artış İkinci Plan döneminde daha da hızlı devam etmiş 1971 yılı sonunda 1967'ye kıyasla yüzde 130 oranında artışla 48,4 milyar liraya çıkmıştır.

1962. Özellikle ikinci Plan dönemi sonunda bir yıldan daha fazla vadeli tasarruf mevduatı faiz oranlarının cazip hale getirilmesinin vadeli mevduat artış hızını etkilediği dikkati çekmektedir.

1963. 1971 sonu itibarıyla toplam mevduatın yüzde 71'i vadesiz mevduattır. Vadesiz tasarruf mevduatı hesaplarının toplam tasarruf mevduatı içindeki payı ise yüzde 63'tür. Toplam tasarruf mevduatı hesaplarının yüzde 64'ü bin liradan az vadesiz hesaplardır.

(2) PARA - KREDİ POLİTİKASI:

1964. Para-kredi politikasının genel hedefleri bir yandan fiyat istikrarını bozmayacak ödemeler dengesinde baskı yaratmayacak ve verimsiz faaliyeti teşvik etmeyecek bir uygulama ile ekonominin ihtiyacı olan finansmanı sağlamak, diğer taraftan para - kredi sisteminin kontrollü ve etkin bir şekilde işlemesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Para ve kredi politikasının maliye politikası ile

tutarlı olarak yürütülmesi esastır.

1965. Kredi politikası ferdi ve kurumsal tasarrufların örgütlenmiş aracı malî kurumlarda toplanmasını ve bu kurumlar eliyle ekonominin gerçek kredi ihtiyacını karşılayacak nicelik ve nitelikte kullandırılmasını teşvik edecek yönde uygulanacaktır.

1966. Para - kredi hacminin düzenlenmesinde özel sektörün (tarım -tarım dışı) ve Hazinesinin ihtiyaçlarının dengeli bir şekilde gözetilmesi -esastır.

1967. Kredi dağıtımını ile ilgili uygulamada; nitelik ve nicelik ayrıcalıklarının saptanmasında, ekonomik faaliyetler bir bütün olarak değerlendirilecek ve Kalkınma Planı ve yıllık programlardaki önceliklere uyulacaktır. Ayrıcalıklara ilişkin uygulamada ise objektiflik, genellik, açıklık ve devamlılık ilkeleri esastır.

1968. Kamu kaynaklarından, idarî kararlarla değişik amaçlar için fon tahsisi yapılmayacaktır. Kamu kuruluşlarınca yönetilen mevcut dağıtım kredi fonlarının, kredi konusuyla ilgili olan bankalara intikali ve bu fonların saptanacak genel yöntemlere göre bankacılık esasları içinde kullandırılması sağlanacaktır.

1969. Banka kredilerinin Kalkınma Planı ve yıllık programlara uygun olarak öncelikli sektör ve yörelere yöneltilmesi olanağının artırılması amacıyla T. C. Merkez Bankasının ticaret bankalarıyla reeskont ilişkileri geliştirilecektir.

1970. Kredilemenin örgütlenmiş aracı malî kurumlarca yapılmasını amaç edinen bir faiz politikası uygulanacak ve teminat sistemi yeniden düzenlenecektir.

1971. Öte yandan özel sektörün bir bölümü olarak bankaların faaliyetlerini dengeli şekilde yürütmeleri ve işbirliği esaslarını gözönünde tutmaları istikrarlı kalkınma yönünden önem taşımaktadır.

1972. Bankaların tasarrufların artırılmasını ve malî sisteme yönelmesini teşvik edecek şekilde gayret göstermeleri ve toplanan fonların dağıtımında dikkatlerini üretken sahalar üzerinde yoğunlaştırmaları esastır.

1973. Üçüncü Plan döneminde uygulanacak faiz politikasında temel ilke, faizin kaynak dağılımını mümkün olan ölçüde düzenlemesi, tajsarruif artışını hızlandırması ve aracı malî kurumlara yöneltmesidir. Banka faiz oranlarında muayyen sektörler itibariyle kademeli bir serbesti tanınması konusu Plan döneminde araştırılacaktır.

1974. Kredi fiyatının ucuzlatılması, gerektiği halde faiz farkı iadesine dayanan açık sübvansiyon uygulamasına gidilecektir. Bu uygulama yaygınlaştırılmayacak, sübvansiyon sistemi sınırlı sektör ve yörelerde etkin bir teşvik ve yönlendirme aracı olarak kullanılacaktır.

1975. Mevduat faizleri ile vadelerinin tarif ve tasnifi para-kredi uygulamalarını ve araştırmalarını kolaylaştıracak yönde yeniden düzenlenecektir.

1976. Mevduat toplama yetkisi bulunmayan ihtisas bankalarında özellikle sanayii orta ve uzun vade ile kredilendiren kuruluşlarda kredi faiz oranlarını müstakriz ve anlaşarak tespit etme olanağı araştırılacaktır.

(3) *PARA - KREDİ SİSTEMİ :*

1077. Banka ve müstakrize faiz farkı ödemesi sistemine dayanan sübvansiyon uygulaması Genel Bütçeden ayrılacak imkanlar ile T. C. Merkez Bankasındaki Selektif Kredi Fonundan yapılacaktır. Faiz farkı ödemesi yapılmasına ilişkin esaslar ve oranlar fon imkânıyla sınırlı olarak birer yıllık dönemler için yıllık programlara uygun olarak saptanacaktır.

1978. T. C. Merkez Bankası ile bankalar arasındaki ve bankaların kendi aralarındaki işlemlerin vergiden muaf tutulması sağlanacak mali kurumlar kesiminde kaynak akımları kolaylaştırılacaktır.

1979. Tasarruf mevduatının dağılımını önlemek amacıyla mevduat faizlerinin vergilendirilmesine ilişkin uygulamada düzenleme yapılacaktır.

1980. T. C. Merkez Bankası para-kredi istatistiklerin değerlendirme ve araştırmaya en elverişli şekil ve sürede yayınlanabilmesi için gerekli tedbirleri alacaktır.

(4) *SANAYİN, TARIM SEKTÖRÜNÜN, KÜÇÜK SANAYİN, KÜÇÜK SANAT VE KÜÇÜK TİCARET ERBABININ, KONUT VE TURİZM SEKTÖRLERİNİN KREDİLENDİRİLMESİ POLİTİKALARI :*

(a) Sanayi kredisi:

1981. (1) Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde sınai teşebbüslerde, yatırım büyümesi, katma değer artması, ileri teknolojinin uygulanmaya başlanması sebebiyle yurtiçi ve yurtdışı rekabet koşullarındaki gelişmenin etkisiyle sanayi kredisinin nitelik ve niceliğinde büyük değişimler kaydedilmiştir.

Sanayi orta ve uzun vadeli kredi ihtiyacının karşılanmasında Ticaret Bankalarının kısa vadeli kredileri yetersiz kalmakta sermayedar - müteşebbis birey ve aile gruplarının özkaynaklarına dayalı sanayi girişimlerinin basan şansı azalmaktadır.

Özellikle İkinci Plan döneminde miktar olarak yeterli, orta vadeli kredi gereği kuvvetle duyulmuştur. Plan döneminin ortalarında bu gereğin banka sisteminden karşılanması konusundaki zorluklar teşebbüsleri sermaye piyasasından yararlanmaya itmiştir. Dönemin sonlarında bankaların sanayii orta vadeli kredileme eğilimindeki gelişmeye ve diğer faktörlere bağlı olarak sermaye piyasasında nispi bir yavaşlama meydana gelmiştir.

(2) İkinci Plan döneminde yürürlüğe giren yeni T. C. Merkez Bankası Kanunu ile orta vadeli sanayici senetleri için reeskont olanağının getirilmesi, orta vadeli krediler için teşvik edici özel faiz oranlarının saptanması ve belli büyüklüğün üzerindeki ticaret bankalarının plasmanlarının yüzde onunu orta vadeli sanayi kredilerine yönlendirmelerine ilişkin zorunluluk ticaret bankalarında orta vadeli kredilemeye dönük proje değerlendirme ve takip düzeninin kurulması yönünde örgütlenmeyi başlatmıştır.

Sınat yatırım ve kredi bankalarının kaynakları da Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde devamlı artışlar göstermiştir;

Özellikle İkinci Plan döneminin «ortasına kadar müteşebbisin yeterli ve düzenli orta ve uzun vadeli krediye ihtiyacı olduğu, yeterli kredi bulmanın kredi fiyatından daha büyük önem taşıdığı görülmüştür.

(3) Planda sanayiın gelişmesine verilen ağırlık nedeniyle kredi politikası içinde bu kesimin kredilendirilmesi öncelik taşımaktadır. Sanayi kredisine ilişkin ted'birlerin amacı kalkınma planında öncelik verilen konu ve yörelere yatırım yapan müteşebbisin orta vadeli gerçek yatırım kredisi ihtiyacının karşılanmasıdır.

(4) Faaliyette bulunan sınai yatırım ve kredil bankalarının yabancı; para ve Türk lirası kaynakları artırılacaktır.

(5) Sanayiın kredi'lendirilmesi ve özellikle kalkınmada öncelikli yörelerdeki sınai yatırımların orta vadeli kredi ihtiyaçlarının karşılanması konularında faaliyette bulunmak üzere bir Kalkınma Bankası kurulacaktır.

(b) Tarım kredisi:

1982. (1) Tarım kredisinde temel sorun ek kaynak olanağının sadece mevduat artışı ve Merkez Bankası kredilerindeki gelişmeye bağlı olması ve artan kaynakların tarım ürünleri destekleme politikasının finansmanına ve sosyal amaçlı kredilere yöneltilmesi zorunluluğu karşısında verimli, pazar için üretim amacı güden tarımsal projelerin kredilendirilmesine yeterli kaynak bulunamamasıdır.

Tarım satış kooperatiflerinin Ziraat Bankası kaynakları üzerindeki yükü son yıllarda süratle artmıştır. Bu yükün bir kısmı banka üzerinde kalmakta, büyük miktarda ise Merkez Bankası kredilerini artıncı etki göstermektedir.

(2) Tarım kredileri kesiminde önceliği olan konu, ihracata dönük tarım ve hayvancılık projelerinin teşvikidir. Projeye dayanan tarımsal girişimler yanında kontrollü tarım kredileri uygulaması da önem taşımaktadır.

Yıllık kimyevî gübre ve tohumluk projelerinin finansmanına daha çok üretici katkısı, sağlanması, kalan finansman yükünün Ziraat Bankasıncı karşılanması zorunludur.

(3) Gecikmiş tarım borçlarında geri ödemelerin düzenlenmesi yararlı olacaktır.

(4) Tarım ürünleri fiyat destekleme politikası ile ilgili kredilendirme bir bütün olarak ele alınacak ve bu konudaki sorunların çözümü için bir sistem geliştirilecektir.

(c) Küçük sanayici, küçük sanat erbabı ve esnaf kredileri :

1983. (1) Küçük sanat erbabı ve esnaf, mesleki faaliyetlerinin özelliğine dayalı olarak ticaret bankaları sisteminden belli ölçüde yararlanabilme durumundadırlar. Küçük sanayiciler için de aynı olanak daha sınırlı ölçüde mevcuttur. Bu grup ek olarak az bir miktarda sınai yatırım ve kalkınma bankaları kaynağından da yararlanabilmektedir.

(2) Kredi ihtiyaçlarının niteliği ve niceliği birbirinden farklı müteşebbislerin kredilendirilmesinin bir bütün olarak ele alınması zorunluluğu T. Halk Bankasının karşılaştığı temel sorundur, imalât sanayii erbabı ile hizmet erbabının aynı sistem içinde kredilendirilmesi, imalât sanayi erbabı arasında küçük sanayici ve küçük sanatkârın değişik özellikleri olan kredi ihtiyaçlarının ayrı olarak ele alınamaması sınırlı kredi (kaynaklarının etken biçimde kullanılma imkânını azaltmaktadır.

(3) 1951 yılından bu yana esnaf kefalet kooperatifleri ile kooperatif ortakları sayılarının finansman kaynaklarından hızlı artması kredilerin mesleki gelişmeyi etkileyecek ölçüde kalması yetersiz miktarlara bölünmesi sonucunu vermektedir.

Esnaf Kefalet Kooperatifleri sisteminde sorun 'kredilendirilebilecek kooperatif ve kooperatif ortakları sayısının bankanın finansman imkânlarındaki artışla ilişkili olarak programlanması, kooperatiflerin özkaynaklarının daha büyük ölçüde artırılması ve ortaklarının mesleki faaliyetlerinin özelliklerine göre imalât sanayii erbabı, küçük sanayi ve küçük sanatkâr ile hizmet erbabı esnafın aynı kooperatifler halinde örgütlenmelerinin sağlanmasıdır.

(4) 1479 sayılı Bağ--Kur Kanununun her sigorta kolu için ayrılacak karşılıklardan yüzde 25 ine kadar kısmının esnaf ve sanatkârlara işletme ve tesis kredisi olarak tahsis edilmek üzere Halk Bankasına yatırılmasına ilişkin hükmü bankaya önemli ölçüde ek kaynak imkân getirmektedir. Bağ - Kur'dan sağlanacak kaynağın münhasıran projeye dayanan orta vadeli işletme ve yatırım kredilerine ayrılması gereklidir.

(5) Esnaf kefalet kooperatifleri sisteminden büyük ölçüde yararlanma olanağının mevcudiyeti, yem açılan şubelerin mevduat artışını etkilememesi, öte yanda idare masrafları yükünün kredi maliyeti içindeki payının gittikçe artması, Halk Bankasının teşkilâtlanmasında nicelikten çok niteliğe önem verilmesini gerektirmektedir. Halk Bankasının kredileme tipinin özelliği, teknik servislerini kuvvetlendirmesini zorunlu kılmaktadır.

(d) Konut kredisi :

1984. (1) Banka sistemi içinde konut kredisi vermek amacıyla faaliyette 'bulunan tok İhtisas kuruluşu olan T. Emlâk Kredi Bankasının en önemli sorunu kaynak tahsisi ile ilgilidir. Banka çeşitli katılma peyi yükümlülükleri altındadır. Bu durum Bankanın özkaynaklarını etkilemekte, konut kredisi artışları esas olarak mevduat imkânlarına inhisar etmektedir.

(2) Dolaylı olarak banka fonlarından inşa edilen konutların piyasa değerinin altında satılması, bazı kredilerin faizlerinin çok düşük tutulması banka hizmetlerinin gelişmesini olumsuz etkileyen faktörlerdir.

(3) Sosyal konut fonlarında dağınıklık ve kredi şartlarında farklılık nedeniyle toplu bir sosyal konut politikası izleme imkânı azalmakta, kredilendirilen yapılara standart v« maliyet değişiklikleri ortaya çıkmaktadır.

(4) Bu sebeple konut yapımına yönelik fonlar T. Emlâk Kredi Bankasında toplanacak ve tercihan sosyal nitelikteki toplu konut projelerinde tek tip şartlarla kullanılacak, standart ve büyüklüğe göre kredi, faiz ve vade farklılaştırması yapılacaktır.

(5) Dolaylı olarak Banka fonlarından inşa ettirilen konutlarını rayiç bedel üzerinden değerlendirilmesi sağlanacaktır.

(e) Turizm kredisi:

1985. (1) Turizm Bankasının kredileme sorumluluğu yanında turizm işletmeciliği ve yatırım sorumlulukları, turizm kredisine yönelecek fonların bankanın bu alanlardaki görevlerinin finansmanında kullanılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Ayrıca üçlü uygulama, bankanın turizm sektörünün bütün olarak ihtiyacını karşılayabilecek bir kredi kuruluşu olarak örgütlenmesinde de imkân vermemektedir.

(2) Banka mevduattan yararlanamadığından kaynak yönünde kamu fonlarına ve kamu aracılığıyla sağlanacak fonlara bağlıdır. Kamu fonlarında devamlı artış imkânı bulunmadığı için kısa dönemde turizm sektörünün kredi ihtiyacının esas itibarıyla banka sisteminden karşılanması, yatırım ve kalkınma bankaları ile ticaret bankalarının kredi açığının Turizm Bankasınca kapatılması gerekmektedir.

(3) Turizm Bankasının sınırlı kredi fonları, ticaret bankalarının, ılığ sahası dışındaki ajanlarda, küçük kapasiteleri iyileştirme yatırımlarında ve işletme kredisi gereklerinde; Planın turizm sektörü bölümünde belirlenen önceliklere ve genel teşvik şartlarına uygun turizm, kuruluşlarının yeni, tamamlama, idame yatırımları ve işletme kredisi ihtiyaçlarını karşılamada kullanılacaktır.

3. TASARRUF POLİTİKASI :

1986. a. Plan döneminde toplam tasarrufların yılda ortalama. 12,7 oranında artması öngörülmüştür.

Dış tasarruflarda hedef alınan azalma iç tasarrufların bu azalmayı telafi edecek şekilde daha yüksek bir oranda artırılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple yurtiçi tasarrufların yılda ortalama yüzde 13,6 oranında geliştirilmesi ve Gayrisafi Millî Hâsıla içinde bu tasarrufların 1072 de yüzde 19,6 olan payının 19177 de yüzde 215,4 e çıkarılması kabul edilmiştir.

b. Yurtiçi tasarrufların artırılmasında ağırlık zorunlu olarak kamu sektörüne yöneltilmiştir. Toplam iç tasarruf artışlarının yaklaşık olarak yüzde 68 i fon sektöründe gerçekleştirilecektir.

Kamu tasarruflarının öngörüldüğü şekilde ortalama olarak yüzde 18,9 oranında artabilmesi bir yandan kamu harcanabilir gelirin yüzde 12 çevresinde gelişme göstermesine diğer yandan kamu tüketiminin sınırlandırılabilmesine bağlıdır.

Plan döneminde sosyal tasarruf kurumlarının (Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu) carî sigorta giderleri dışındaki serbest kaynaklarında beklenen azalma kamu tasarruf potansiyelini olumsuz yönde etkileyecektir, öte yandan kamu gelirleri sistemi

mevcut şekliyle hedef alınan miktarlara kendiliğinden ulaşılabilmesine esasen imkân vermemekte, ek kaynak sağlayacak düzenleyici tedbirlerin alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu amaçla, özellikle kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden teşkilâtlanması ve bu kurumların kaynak yaratma potansiyelinden yararlanılması öngörülmüştür. Gelir hedefleri, bu teşebbüslerin iç kaynaklarında (kâr amortisman, karşılık) reform düzenlemesine paralel olarak sağlanması beklenen gelişmeleri kapsamakta olduğundan kamu iktisadi teşebbüslerindeki yeniden düzenlemenin süratle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Harcamalar yönünden ise kamu tüketimindeki gelişmenin ortalama olarak yüzde 8 oranında tutulması kabul edilmiştir. Uygulamada bu sınır içinde kalınması, kamu harcanabilir gelirindeki artışların yaklaşık olarak yüzde 63 ünün tasarruf edilmesine imkân verecektir.

c. Özel Sektör tasarruflarının, harcanabilir gelir ve tüketim harcamalarındaki gelişmelerle uyumlu olarak yüzde 8,5 oranında artması mümkün görülmüştür.

Bu artışın önemli bir kısmını İkinci Plan döneminin son yıllarında teşkilâtlanan kurum ve derneklerin kaynaklarında beklenen gelişmeler teşkil etmektedir.

Kurumsal tasarruf artışlarının diğer şekillerdeki özel tasarrufları ikame etmekten çok net bir ilâve sağlaması beklenmektedir.

Kurumsal tasarruflar dışındaki özel tasarruf artışlarının bir bölümü de hane halkı sektörünün diğer tasarruflarında sağlanacaktır.

Planın finansmanı yönünden tasarrufların arttırılması yanında yatırımlar bakımından uygun bir kompozisyonun sağlanması da gerekmektedir. Tasarrufların bu yönde geliştirilebilmesi için bir yandan fiyat dengesinin korunması ve tüketim eğiliminin kontrol edilmesi diğer yandan gönüllü tasarrufları teşvik edecek bir düzenlemenin yapılması öngörülmüştür.

Tasarrufu teşvik politikasının amacı, toplam hanehalkı tasarruflarını ve toplam içinde verimsiz direkt yatırımların aleyhine olarak malî tasarrufların payını arttırmak ayrıca mali tasarrufların daha az likit aktiflere yönelmesini sağlamaktır.

Kurumsal yapıla sağlanacak değişikliklerle tamamlanacak olan bu politika, fonların uzun vadeli yatırım kredileri haline dönüşmesini kolaylaştıracak ve öncelikli sektörlerin dış finansman ihtiyacının yeter miktarda karşılanmasına imkân verecektir.

Bu yönden öncelikle, mail aktif araçlarını tasarruf sahiplerinin tercihlerine basitlik, likidite, emniyet ve verim açısından uygun hale getirecek (aynı nitelikte yeni araçların sağlanması dahil) düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Araç mail kuruluşlar sisteminde düzenleme yapılıncaya ve yeni kuruluşlar gerçekleştirilinceye kadar uzun vadeli mali tasarrufların doğrudan doğruya plasmanına uygun bir ortam sağlanacaktır.

d. Tedbirler:

1987. (1) Üretim ve ithalât yapısının tüketim eğilimini arttırıcı yönde olmaması gözönünde tutulacaktır. Bu konuda ayrıca, dayanıklı tüketim mallarında kredili satış -

uygulamalarının iç tüketimi aşın ölçüde teşvik etmeyecek şekilde düzenlenmesi sağlanacaktır.

(2)Özel sektörde kununsal tasarrufların artması teşvik edilecektir.

(3) Yurt dışındaki işçilerin dış bankalardaki tasarruflarını yabancı para cinainden mevduat olarak toplamak amacıyla milli banka sistemi teşkilâtlandırılacaktır.

(4) Transfer edilen işçi gelirlerinin tasarruf edilmesi ve bu tasarrufların yeni yatırımlara yöneltilmesi için kamu tarafından gerekli yardım sağlanacaktır. Bu konuda kısa dönemde ağırlığı olan iki sorun yurda getirilen işçi gelirlerinin dağılık ve ekonomik olmayan yatırımlara yönelme eğilimi ve konut sektöründe ortaya çıkardığı taleptir. Özellikle köy kalkınma kooperatifleri k anal iy le kırsal alanlarda gerçekleştirilen yatırımlarda, yatırım alanı, proje hazırlama ve yatırım büyüklüğüne ilişkin konularda daha etkin bir uygulamaya geçilecektir. Yurt dışındaki işçilerin sosyal nitelikteki konut taleplerinin belli standartlarda çözümü için, sosyal nitelikteki toplu konutların teşviki, bunlara arsa tahsisi, inşaat plan ve standartlarının kontrolü bir bütün olarak ele alınacaktır.

(5) İmkânların sınırlı oluşu nedeniyle doğrudan doğruya yatırıma girişimleri mümkün olmayan hallerde yurt dışındaki işçilerin gelir transferlerinin artan oranda aracı mail kuruluşlar kanalıyla değerlendirilmesi teşvik edilecektir. Bu amaçla işçilere tasarrufları karşılığı hisse senedi ve diğer menkul kıymetlerin satılmasına yardımcı olacak kuruluşlar faaliyete geçirilecektir.

(6)Yurt dışındaki Türk işçilerinin ve diğer Türk serbest meslek erbabının tasarruflarının değerlendirilmesi amacıyla, Devlet Yatırım Bankası Hazine adına ve geliri Kamu İktisadî Teşekküllerinin üretken yatırımlarının dış finansmanında kullanılmak üzere, piyasa talebine göre yabancı para karşılığı tahvil ihraç edecektir.

(7) Özel kesime ait kuruluşlarca ihraç edilen hisse senetlerinin yurt dışındaki Türk vatandaşlarına yabancı para karşılığında satışına ait ayrıcalıkların tespiti ve teşvik düzeninin kurulması sağlanacaktır.

(8) Sermaye piyasası geliştirilerek gönüllü tasarrufların arttırılmasına ve tasarruflarını menkul kıymetlere yatıran küçük tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına imkan verecek düzenleyici bir sistem kurulacaktır.

TABLO : 673 — Emisyon Hacmini Belirleyen Faktörler

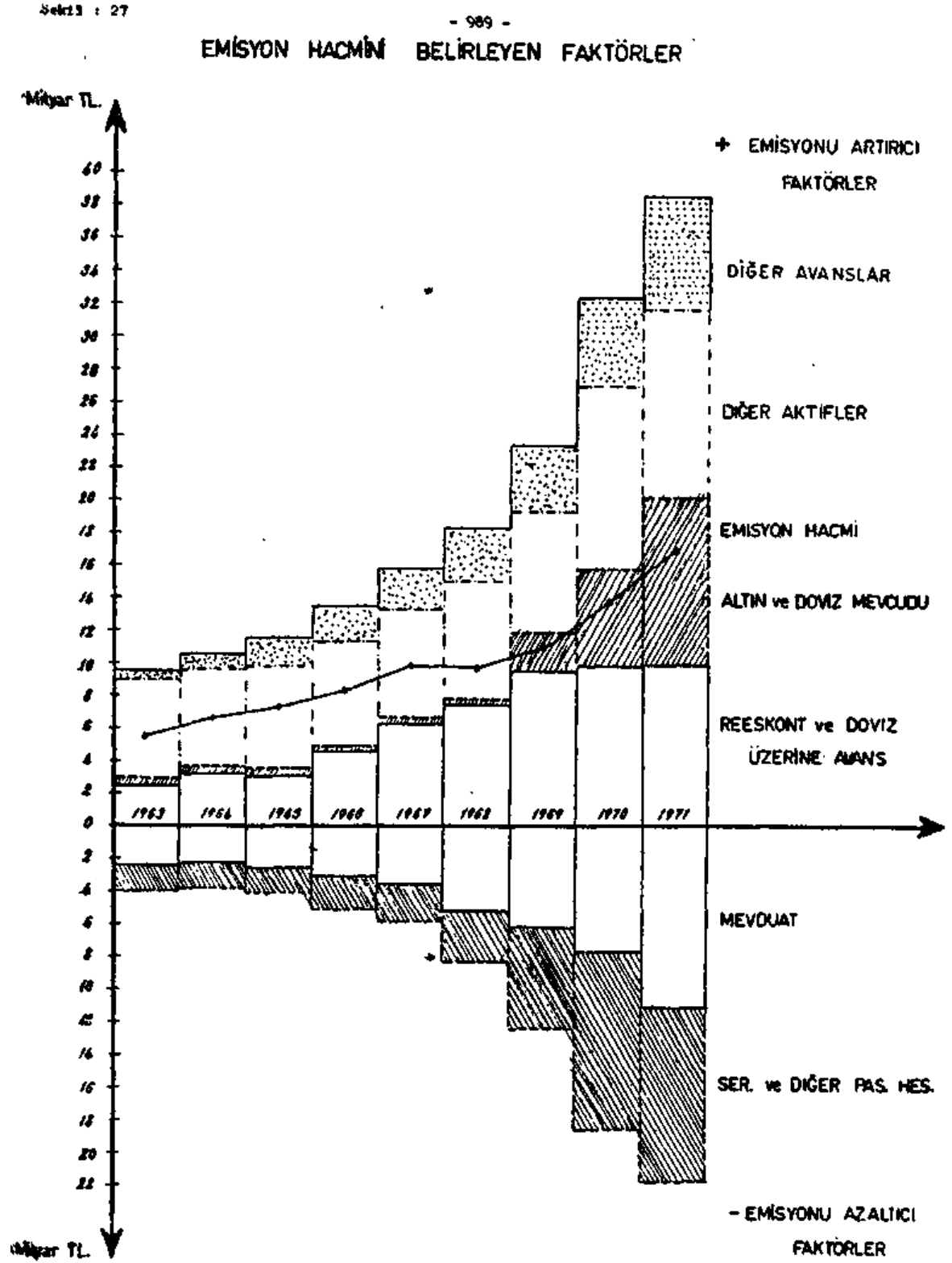
(Milyon TL)

	1962	1963	Fark	1964	Fark	1965	Fark	1966	Fark	1967	Fark	1968	Fark	1969	Fark	1970	Fark	1971	Fark
	(1)	(2)	(1-2)	(3)	(3-2)	(4)	(4-3)	(5)	(5-4)	(6)	(6-5)	(7)	(7-6)	(8)	(8-7)	(9)	(9-8)	(10)	(10-9)
Emisyon hacmi	5 122	5 681	459	6 611	1030	7374	763	8 351	977	9 948	1 597	9 925	— 23	10 974	1 049	13 915	2 941	17 032	3 117
I. Artıncı faktörler	8 198	9 686	1 483	10 654	968	11 580	926	13 483	1 903	15 870	2 387	18 306	2 436	23 509	5 203	32 412	8 903	38 757	6 345
1. Altın ve döviz mev.	712	328	—384	454	128	520	66	226	—294	402	176	357	—45	1 524	1 167	5 975	4 451	10 469	4 494
2. Reeskont ve senet üzerine avans	1 352	2 572	1 220	3 184	612	3 102	— 82	4 766	1 664	6 371	1605	7 529	11 58	9 421	1 892	9 828	407	9 849	21
a. Haz. bono ve Haz. Kef. haiz bonolar	347	1 281	944	1 539	248	1 340	—199	1 868	528	2 106	233	2 578	472	3 048	470	2 875	—173	4 750	1875
b. Ticari senetler	375	885	150	1 403	518	1 249	—154	2 270	1 021	3 198	926	3 479	283	4 514	1 035	4 622	108	3 075	—1547
— İDT	191	125	—66	160	35	270	110	424	154	679	255	730	51	844	114	820	—24	829	9
— Özel	544	760	216	1 243	483	979	—264	1 846	867	2 517	671	2 749	232	3 670	921	3 602	132	2 246	—1556
c. Zirai senetler	270	396	128	242	—154	513	271	628	115	1 069	441	1 472	403	1 059	387	2 331	472	2 024	—307
3. Diğer avanslar	473	579	106	956	377	1 704	748	2 046	342	2 546	500	3 165	619	4 146	981	5 387	1 241	7 075	1 688
— Haz. kısa vadeli avans	309	392	83	603	211	1 136	533	1 438	302	1 951	513	2 181	230	3 057	876	4 359	1302	6 088	1729
— Diğer	164	187	23	353	166	568	215	608	40	595	—13	984	389	1 089	105	1 028	—61	987	—41
4. Diğer aktifler	5 661	6 207	546	6 060	—147	6 254	194	6 445	191	6 551	106	7 255	704	8 418	1 163	11 222	2 804	11 364	142
İL Azaltıcı faktörler	3 076	4 105	1 029	4 043	—62	4 206	163	5 132	926	5 922	790	8 381	2 459	12 535	4 154	18 497	5 962	21 725	3 228
1. Mevduat	2 285	2 465	180	2 349	—116	2 526	177	3 070	544	3 484	414	5 131	1 647	6 181	1 050	7 712	1 531	11 016	3304
— Resmî	348	306	—42	301	—5	250	—51	265	15	311	46	338	27	455	117	730	275	912	182
— Bankalar	662	833	171	1 060	227	1 563	503	2 306	743	2 604	298	3 922	1 318	6 003	1 081	5 399	396	8 688	3 289
— Muhtelif	113	100	—13	454	354	274	—180	100	—174	101	1	161	60	130	—31	163	33	183	20
— Dış yardım karşılıkları	1 222	1 226	64	534	—692	439	—95	399	—40	468	69	710	242	593	—117	1 420	827	1 233	—187
2. Ser. ve diğer pasif hes	791	1 640	849	1 694	54	1 680	—14	2 062	382	2 438	376	3 250	812	6 354	3 104	10 785	4 431	10 709	—76
— İthalât	14	276	262	517	241	584	67	841	257	1 137	296	1 477	340	2 479	1 002	1 999	—460	1 587	—412

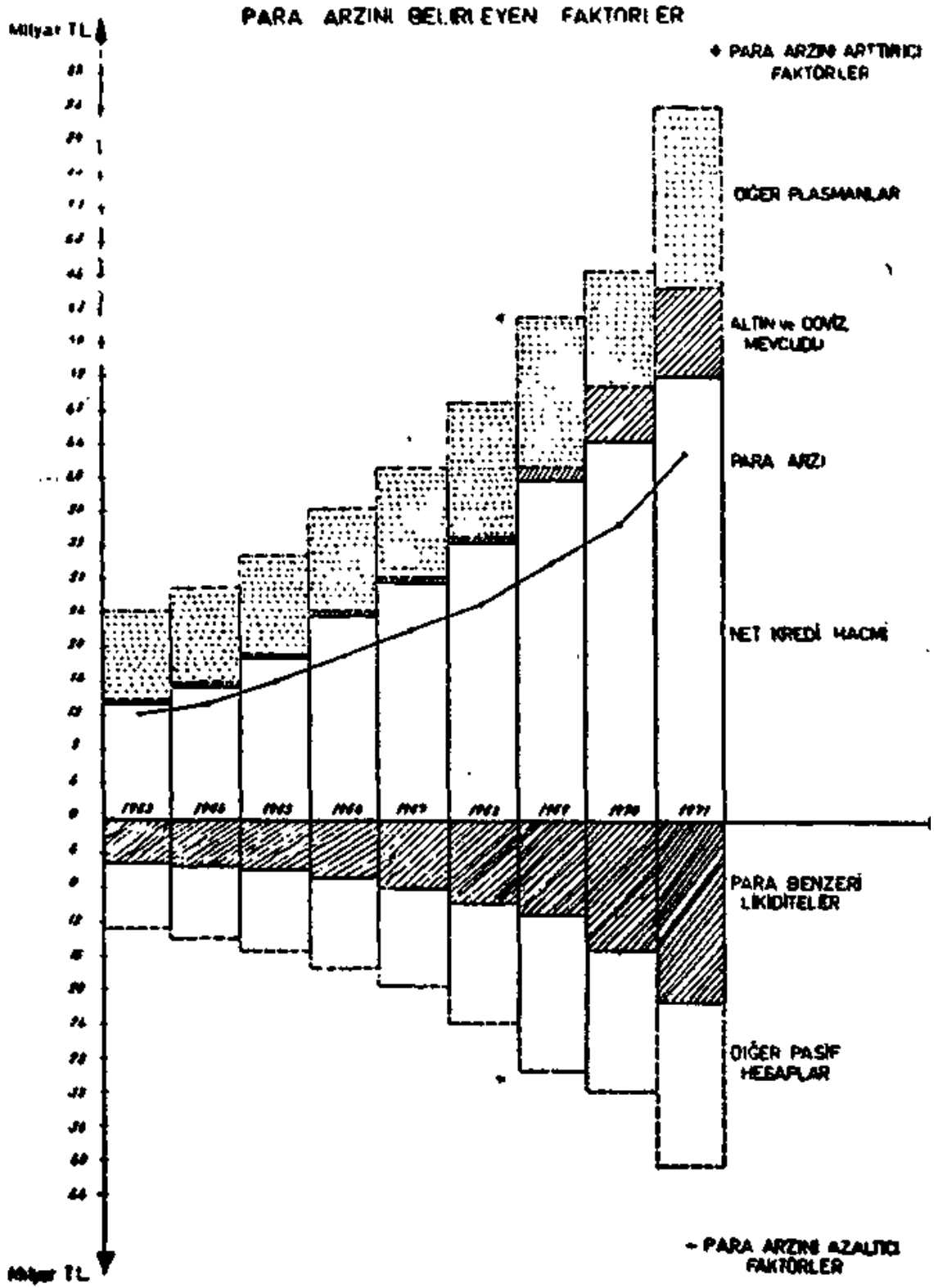
Kaynak: T. C. Merkez Bankası.

Şekil : 27

Şekil : 28

TABLO : 674 – Para Arzını Brlirleyen Faktörler.

	(Milyon TL)																		
	1962	1963	Fark	1964	Fark	1965	Fark	1960	Fark	1967	Fark	1968	Fark	1969	Fark	1970	Fark	1971	Fark
	(1)	(2)	(2-1)	(3)	(3-2)	(4)	(4-3)	(5)	(5-4)	(6)	(6-5)	(7)	(7-6)	(8)	(8-7)	(9)	(9-8)	(10)	(10-9)
PARA ARZI	10 964	12 167	1 203	13 999	1832	16 434	2 435	19 780	3 346	22 682	2 902	25 968	3 286	30 127	4 159	35 268	5 141	43 587	8 319
— Bilfiil Ted. Eden Para	4 527	4 926	399	5 835	909	6 326	491	7 164	838	8 714	1 550	8 237	-477	9 081	344	11 850	2 769	13 917	2 067
— Kaydı para -f vadesiz tasarruf mevduatı	6 437	7241	804	8 184	923	10 108	1 944	12 616	2 508	13 968	1 352	17 731	3 763	21 046	3 315	23 418	2 372	29 670	6 252
I ARTTIRICI FAKTÖRLER	22 893	24 948	2 065	27 953	3 365	31 652	3 709	37 105	5 443	41 987	4 882	49 680	7 693	59 514	9 834	67 128	7 614	84 027	16 899
1. Ket kredi hacmi	11 247	13 771	2 524	15 985	2 214	19 182	3 197	24 284	5 102	28 367	4 083	33 316	4 949	40 336	7 020	45 270	4 934	54 673	9 403
a. Banka kredileri	10 362	11 886	1 524	13 444	1 558	16 100	2 656	20 191	4 091	23 368	3 177	27 575	4 207	33 182	5 607	37 005	3 823	42 834	5 829
— Kamu	1 451	1 725	274	1 961	236	2 539	578	2 574	35	2 777	203	2 671	—106	2 997	326	3 209	212	4 234	1 025
— Özel	8 911	10 161	1 260	11 483	1 322	13 561	2 078	17 617	4 056	20 591	2 974	24 904	4 313	30 185	5 281	33 796	3 611	38 600	4 804
b. M. B. Kredileri	1 824	3 151	1 327	4 140	989	4 665	525	6 671	2 006	8 776	2 105	10 168	1 392	12 920	2 752	14 565	1 645	16 273	1 708
— Kamu	1 023	2 009	986	2 652	643	3 184	532	4204	1 020	5 195	991	5 939	744	7 393	1-454	8 410	1 017	12 087	3 677
— Hail amaç Krediler	393	888	495	1 508	620	2 217	709	2 855	638	3 380	525	4 064	684	5 470	1 406	6 431	961	8 130	1 699
— Eko. amaç. krediler	630	1 121	491	1 144	23	967	-177	1 349	382	1 815	466	1 875	60	1 923	43	1 979	56	3 957	1 978
— Özel	801	1 142	341	1 488	346	1 481	-7	2 467	986	3 581	1 114	4 229	648	5 527	1 298	6 155	628	4 186	-1 969
T C. M. B. dan alınan avanslar (a)	-939	-1 266	-327	-1 599	-333	-1 583	16	-2 578	-995	-3 777	-1 199	-4 427	-650	-5 766	-1 339	-6 300	-534	-4 434	1 866
2. Altın ve döviz mevcudu (b)	712	328	—384	454	126	520	66	226	—294	402	176	357	—45	1 524	1 167	5 975	4 451	10 469	4 494
8 Diğer plasmanlar	10 934	10 849	—85	11 514	1 025	11 960	446	12 595	635	13 218	623	16 007	2 789	17 654	1647	15 883	—1 771	18 885	3 002
I. AZALTICI FAKTÖRLER	11 929	12 781	852	13 954	1 533	15 228	1 274	17 325	2 097	19 305	1 980	23 712	4 407	29 387	5675	31 860	2 473	40 440	8 580
1. Para benzeri likiditeler	4 604	4 908	304	5 135	227	5 637	502	6 634	997	7 927	1 293	9 595	1 668	10 891	1 296	15 141	4 250	21 134	5 993
a. Resmi mevduat	2 023	1 898	—125	2 071	173	2 048	—23	2 233	185	2 644	411	2 959	315	3 288	329	3 933	645	5 785	1 852
b. Vadeli ticari mev. ve tas. mevduatı	1 161	1 571	410	1 798	227	2 651	853	3 662	1 011	4 419	757	5 430	1 011	6 439	1 009	8 903	2 464	13 071	4 168
c. M. B muhtelif mev.	1 420	1 439	19	1 266	—173	938	—328	739	—199	864	125	1 206	342	1 164	—42	2 305	1 141	2 278	-27
2 Diğer pasif hesaplar	7 325	7 873	548	8 819	1 306	9 591	772	10 691	1 100	11 378	087	14 117	2 739	18 496	4 379	16 719	1 777	19 306	2 587

Kaynak : T C. Merkez Bankası

Açıklama : (a) (— Fark) artışı, (+ Fark) azalışı ifade etmektedir.

(b) 1961-1968 Net, 1969-1971 Brüt

TABLO : 675 — Bankalardaki Mevduat

	Yıl sonu bakiyeleri (Milyon Ti.)									Yıllık artışlar (Milyon T.L.)								
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)
MEVDUAT TOPLAMI	10 516	12 010	14 782	18 489	21 015	26 115	30 759	36 246	48 476	1 098	1 485	2 772	3 704	2 529	5 100	4 644	5 487	12 230
Vadesiz	8 443	9 673	11 619	14 241	15 931	19 908	23 487	26 441	34 368	522	1 221	1 943	2 622	1 690	3 977	3 579	2 954	7 927
Vadeli	2 073	2 334	3 163	4 245	5 084	6 207	7 272	9 805	14 108	576	264	829	1 082	839	1 123	1 065	2 533	4 303
RESMÎ MEVDUAT	1 898	2 071	2 048	2 233	2 644	2 959	3 288	3 933	5 785	- 125	170	— 23	185	411	315	329	645	1 852
Vadesiz	1 396	1 535	1 536	1 650	1 979	2 182	2 465	3 031	4 748	- 29.1	132	1	114	329	203	273	576	1 717
Vadeli	502	536	512	583	665	777	833	902	1 037	160	38	— 24	71	82	112	56	69	135
TİCARÎ MEVDUAT	2 015	2 422	2 913	3 640	4 027	5 443	6 605	7 270	9 462	121	406	491	727	387	1 416	1 162	665	2 192
Vadesiz	1 805	2 207	2 555	3 181	3 562	4 926	6 014	6 591	8 704	58	401	348	626	381	1 364	1 088	577	2 113
Vadeli	210	215	358	459	465	517	591	679	758	63	5	143	101	6	52	74	88	79
TASARRUF MEVDUATI	6 603	7 517	9 821	12 613	14 344	17 713	20 866	25 043	33 229	1 102	909	2 304	2 792	1 731	3 369	3 153	4 177	8 186
Vadesiz	5 242	5 934	7 528	9 410	10 390	12 800	15 018	16 819	20 916	755	688	1 594	1 882	960	2 410	2 218	1 801	4 097
Vadeli	1 361	1 583	2 293	3 203	3 954	4 913	5 848	8 224	12 313	347	221	710	910	751	959	935	2 376	4 089

Kaynak: T. C. Merkez Bankası

TABLO : 675 — Bankalardaki Mevduat (Devam)

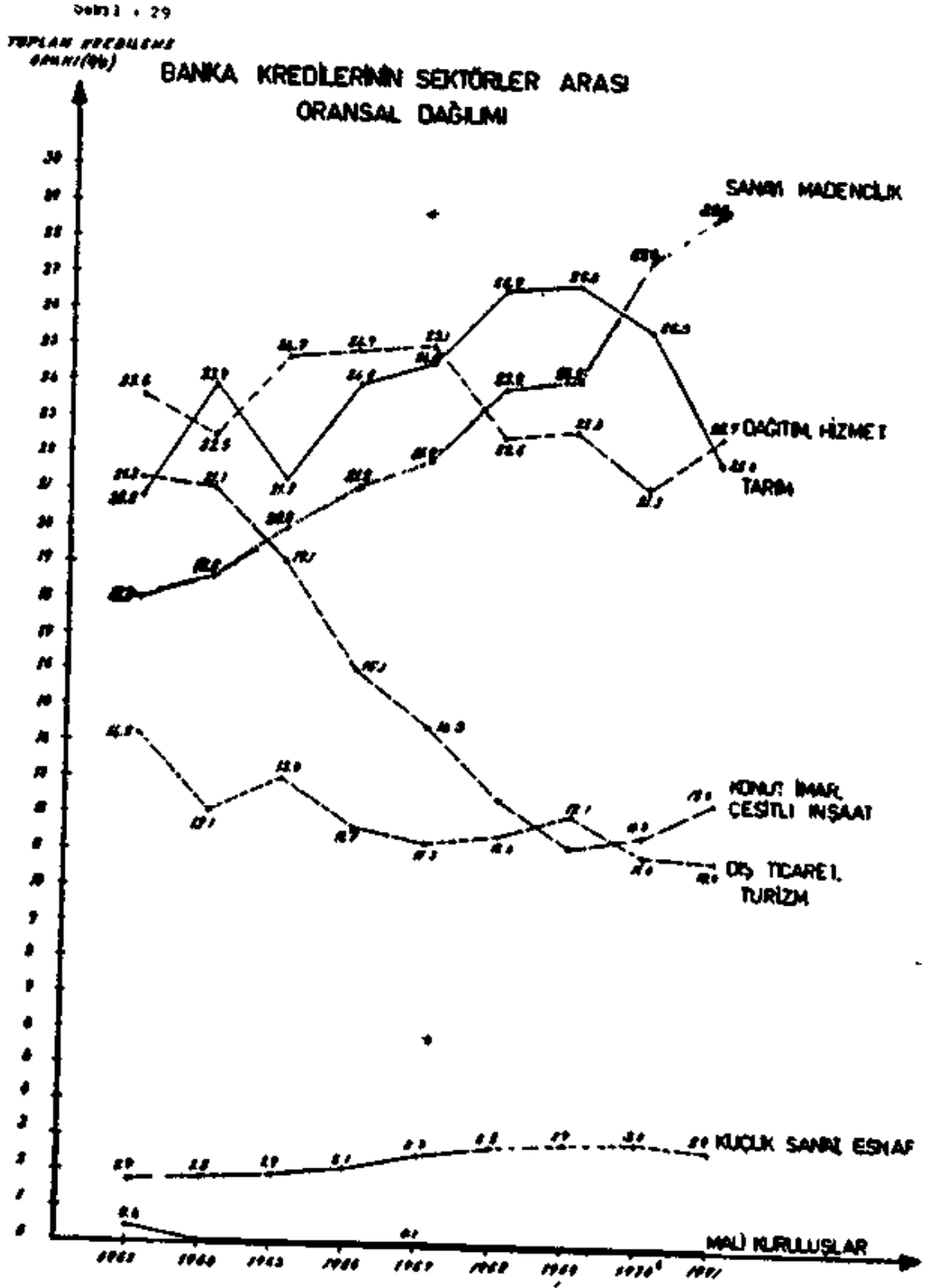
	Yıllık artış endeksi									Yıl içinde mevduatın dağılımı (%)								
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)
MEVDUAT TOPLAMI	112	114	123	125	114	124	118	118	134	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vadesiz	107	115	120	123	112	125	118	113	130	80,3	80,6	78,6	77,0	75,8	76,2	76,4	72,9	70,9
Vadeli	140	113	136	134	120	122	117	135	144	19,7	19,4	21,4	23,0	24,2	23,8	23,6	27,1	29,1
RESMÎ MEVDUAT	94	109	99	109	118	112	111	120	147	18,0	17,2	13,9	12,1	12,6	11,2	10,7	10,8	11,9
Vadesiz	83	110	100	107	120	110	113	123	157	73,6	74,1	75,0	73,9	74,8	73,7	74,7	77,1	82,1
Vadeli	149	107	96	114	114	117	107	108	115	26,4	25,9	25,0	26,1	25,2	26,3	25,3	22,9	17,9
CARİ MEVDUAT	106	120	120	125	111	135	121	110	130	19,2	20,2	19,7	19,7	19,2	20,8	21,5	20,1	19,5
Vadesiz	103	122	116	125	112	138	122	110	132	89,6	91,1	87,7	87,4	88,5	90,5	91,1	90,7	92,0
Vadeli	143	102	167	128	101	111	114	113	112	10,4	8,9	12,3	12,6	11,5	9,5	8,9	9,3	8,0
TASARRUF MEVDUATI	120	114	131	123	114	123	118	120	133	62,8	62,6	66,4	68,2	68,2	67,8	67,8	69,1	68,6
Vadesiz	117	113	127	125	110	123	117	112	124	79,4	78,9	76,7	74,6	72,4	72,3	72,0	67,2	62,9
Vadeli	134	116	145	140	123	124	119	141	150	20,6	21,1	23,3	25,4	27,6	27,7	28,0	32,8	37,1

TABLO : 676 — Banka Kredilerinin Sektörler Arasında Dağılımı.

(Milyon TL)

	1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971	
	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%	TL.	%
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)
Sanayi, madencilik	2 141	18,0	2 493	18,6	3 218	20,0	4 274	21,2	5 121	21,9	6 576	23,9	8 024	24,2	10 217	27,8	12 437	29,0
Tarım	2 477	20,8	3 209	23,9	3 427	21,3	4 837	24,0	5 742	24,6	7 370	26,7	8 892	26,8	9 473	25,6	9 431	22,0
Küçük sanat., esnaf	202	1,7	247	1,8	312	1,9	427	2,1	585	2,5	777	2,8	971	2,9	1 108	3,0	1 267	2,9
Konut, imar, çeşitli inşaat	2 527	21,3	2 839	21,1	3 075	19,1	3 257	16,1	3 385	14,5	3 442	12,5	3 725	11,2	4 255	11,5	5 345	12,5
Dt) ticaret, turizm	1 661	14,2	1 625	12,1	2 063	13,0	2 368	11,7	2 649	11,3	3 161	11,5	3 995	12,1	4 064	11,0	4 648	10,9
Mali kuruluşlar	46	0,4	2	0,0	3	0,0	3	0,0	22	0,1	9	0,0	13	0,0	7	0,0	3	0,0
Dağıtım, hizmet v.b.	2 809	23,6	3 029	22,5	3 972	24,7	5 025	24,9	5 864	25,1	6 240	22,6	7 562	22,8	7 881	21,3	9 703	22,7
TOPLAM	11 886	100,0	13 444	100,0	16 100	100,0	20 191	100,0	23 368	100,0	27 575	100,0	33 182	100,0	37 005	100,0	42 834	100,0

Açıklama : Bu tablo Merkez Bankasının risk santralizasyonundan derlenen bilgilerle düzenlenmiştir. Bankalar Birliğince düzenlenen Kredi dağılım tablosuyla tanımdan doğan farklılıkları vardır.

II. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER POLİTİKASI :

İLKELER:

1988. Üçüncü Plan döneminde dış ekonomik ilişkiler konusunda uygulanması öngörülen politikaların dayandığı temel ilkeler (i) ihracatın çeşitlendirilerek hızla artırılması, (ii) sanayi ürünlerine dış rekabet gücü kazandırılması, (iii) ithalâtın, sanayileşmenin, yeni teknolojilerin, iç tasarrufun, fiyat istikrarının gerekleri ve AET ye karşı yükümler gözönünde tutularak çeşitli kambiyo dış ticaret rejimi, gümrük tarife araçları ve benzeri araçlarla planlanması ve böylece, yatırım malları ve hammaddeler konusunda dar boğazlara yol açılmamasıdır. Ayrıca (i) Katma Protokol yükümlerinin uzun dönemli kalkınma amaçları ile bağdaştırılması ve AET ilişkilerinin Türkiye'nin uzun dönemli amaç ve hedeflere ulaşmasını engellememesi, (ii) Ankara, Anlaşmasındaki bütün imkanlardan yararlanılması ve Türkiye'nin hedef aldığı hız ve biçimde (sanayileşerek) kalkınmasını olumsuz yönde etkilemeyecek bir ortamın hazırlanması, (iii) Üçüncü ve Dördüncü Plan döneminde planlama araçlarının etkinlikle kullanılabilmesi için Türkiye'nin yükümlülüklerine uygulamada gerekli esnekliğin sağlanması, (iv) hedef alınan hız ve biçimdeki sanayileşmeyi gerçekleştirecek nitelikteki tedbirlerin gerekli görüldüğünde alınması, Üçüncü Plan döneminde ve sonraki plan dönemlerinde uygulanacak politikalara esas olan diğer temel ilkelerdir,

I. İHRACAT POLİTİKASI :

1989. Üçüncü Planda öngörülen ihracat hedefi önceki dönemde gerçekleştirilen ihracat artış hızının yükseltilmesini gerektirmektedir. Geleneksel ürünler ihracatını artırma olanakları sınırlı olduğundan toplam ihracatın artırılması, ihracat ürünlerinin çeşitlenmesine ve toplam içinde özellikle sınai ürünlerin payının arttırılmasına bağlıdır. Ancak bugünkü koşullarda Türkiye'de doğrudan doğruya İhracata yönelik bir sanayi kurulması sadece orman, maden gibi doğal kaynaklara ve tarıma dayalı olan belirli bazı sanayiler için mümkündür. Genel olarak, sanayi ürünlerinin ihracat edilebilir bir düzeye gelmesi, önce yurt içi pazar için üretim yapılmasına, maliyet ve kalitenin dış talebe uygun şekilde dönüşmesine bağlıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu sanayileşme aşamasında ihracata yönelmiş sanayilerle ithalatı ikame eden sanayiler arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla, ihracatın teşviki ve ithal ikamesi politikaları birbirlerinin «alternatifi» değil, «tamamlayıcısı» olmaktadır.

1990. Üçüncü Plan döneminde ihracatın hızla arttırılması ve ihracat yapısının sanayi ürünleri lehine geliştirilmesi için ihracatta vergi iadesini, dış pazar geliştirme; yardımı yapılmasını mümkün kılan bir politika izlenecektir.

2. İTHALAT POLİTİKASI :

1991. Öngörülen hedeflere' ulaşmak için Üçüncü Plan döneminde bugünkü üretim yapısı ile ortaya çıkan ithal gerekleri alternatif projeksiyonlara göre sağlanabileceği tahmin edilen döviz geliri olanaklarının üstündedir. Bu durumda üretim artışlarında hedef alınan ölçüde devamlılığın sağlanabilmesi bazı ara mal ve yatırım malı sanayilerinin yurt içinde kurulmasını gerektirmektedir, ihracatı teşvik politikası ile birlikte üretim yapısında dikey entegrasyonun artırılması ve bu tip sanayilerin ekonomiye dinamizm kazandırma ve kalkınma potansiyelini artırma etkisinden yararlanılması zorunludur. Bu nedenle Üçüncü Plan döneminde demir - çelik, kimya, makina imalat, madeni eşya taşıt araçları sektörlerinde yapılacak ithalât ikamesine ağırlık verilecektir. İthalât ikamesi politikasının uygulanmasında zaman içinde dış ülkelerle rekabet olanağı bulunan projeler öncelik kazanacaktır. Bu durum, ilerki dönemlerde ihracatı çeşitlendirerek artırma potansiyelini yükseltecektir.

1992. Üçüncü Plan döneminde, ithalât, sanayileşmeye, yeni teknolojilere, iç tasarruflara, fiyat istikrarına bağlı olarak düzenlenecektir. Ancak, ithalât planlaması Üçüncü Plan döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğuna karşı üstlenilen yükümlerden de etkilenecektir. Katma Protokol'ün ticarî hükümlerini kapsayan Geçici Anlaşma 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe konulduğundan Türkiye, Katma Protokol'da yer alan yüzde 35 ilk konsolide liberasyon uygulamasına başlamış⁽¹⁵⁶⁾ ve gümrük vergileri ve eş etkili vergiler üzerindeki ilk indirimini gerçekleştirmiştir. Katma Protokol hükümlerine ve Katma Protokol'ün 1973 yılında yürürlüğe konulacağı varsayımına göre, konsolide liberasyon oranı 1975 yılında. 1967 yılı Topluluk çıkışı özel ithalâtın yüzde 40 ını kapsayacak, gümrük vergileri ve eş etkili vergilerdeki indirim ise 12 yıllık liste üzerinde 1975 yılında yapılacak ikinci indirim ve 1977 yılında yapılacak üçüncü indirim sonucunda yüzde 30 a ulaşacaktır. 22 yıllık liste üzerinden yüzde 5 ile başlayan indirim 1975 yılında yapılacak ikinci indirim ile yüzde 10 oranına yükselecektir. Ayrıca, libere edilmemiş maddeler ithalâtında Topluluk lehine belirli oranlarda kontenjanlar açmak ve bunları Katma Protokol'da öngörülen sürelerde ve oranlardaarttırmak yükümlülüğü vardır. Katma Protokol'ün Ortak Gümrük Tarifesine uyum konusunda 12 yıllı'k listeye ilişkin olarak getirdiği yükümlülük de Üçüncü Plan döneminde başlamaktadır. Katma Protokol'ün imzası tarihinde Türkiye'nin üçüncü ülkelere fiilen uyguladığı vergiler. Ortak Gümrük Tarifesi hadlerine göre, fazla veya eksik olarak yüzde 15 i aşan bir fark göstermediği takdirde, 1976 yılında Ortak Gümrük Tarifesi uygulanacaktır. Diğer hallerde. Türkiye 1976 yılında Katma Protokol'ün imzası tarihinde fiilen uyguladığı gümrük haddi ile Ortak Gümrük Tarifesi arasındaki farkı yüzde 20 oranında azaltan gümrük vergisi hadlerini uygulayacaktır.

1993. Katma Protokol'ün konsolide liberasyon, kota genişletmesi, ve 12 yıllık gümrük indirimi sistemlerinin etkileri bir arada ele alındığında 12 yıllık listedeki

⁽¹⁵⁶⁾ 1971 yılı ithalat gerçekleşmesinde Türkiye'nin fiilen uyguladığı liberasyon oranı yüzde 45,5'dir.

sanayilerin aslında çok daha kısa bir dönemde rekabete açılması söz konusu olacaktır. Kısa dönemde rekabete açılacak sanayilerin başlangıçta 'belirlenmiş olması özel sektörün yatırımlar konusunda seçim alanını sınırlayabilir. Katma Protokol'daki korunma hükümlerinin hangi sektör için ne ölçüde kullanılabileceği bugünden bilinmediğinden bu hükümler duruma çözüm getirmemektedir. Ayrıca, herhangi bir sorunla karşılaşıldığında. Katma Protokol'un koruyucu hükümlerine başvurmak «mevcut» sanayiın himayesine bir ölçüde olanak vermektedir. Ekonominin Plan hedeflerine göre sanayileşmeyi sağlayacak şekilde yönlendirilebilmesi için Katma Protokol hükümlerinin uygulanmasına belirli bir esnekliğin kazandırılması gerekmektedir.

3. GÖRÜNMEYEN İŞLEMLER :

1994. Üçüncü Plan döneminde görünmeyen kalemler gelirlerinin artırılması için gerekli çaba gösterilecektir. Görünmeyen kalemler arasında ,en önemli yeri tutan işçi gelirlerinin ulaştığı yüksek düzeyi geliştirerek sürdürmesi, turizm gelirlerinin ve navlun gelirlerinin artırılması bu dönemde ağırlık taşıyan konulardır. Navlun gelirlerinin artırılması, Türk Ticaret filosunun geliştirilmesi ve 1977 de Dış Ticaret hacminin en az yüzde 50 sini taşıyacak kapasiteye ulaştırılması ile gerçekleştirilecektir. (İşçi tasarruflarının değerlendirilmesi sorunu tasarruf politikası bölümünde, turizm gelirlerinin artırılmasına ilişkin politikalar ise turizm sektörü bölümünde incelenmektedir.)

4. DIŞ KAYNAKLAR :

(1) DIŞ KREDİLER :

1995. «Pipeline» da bulunan krediler ve bu dönem için taahhüt edilmiş olan ve taahhüt edilmesi beklenen krediler yüksek bir düzeye ulaştığında Üçüncü Plan döneminde yeni tavizli 'kredi talebinin önemi azalmaktadır. Proje kredilerinde sUluslaraması kuruluşların payının artması beklenmektedir. Bağlı kredi uygulamalarında gerekli esnekliğin sağlanmasına çalışılacaktır. Firma kredilerinde tou kredilerin öncelikli yatırımlara yönelmesi, teknoloji ihtiyacını karşılaması ve dünya ticarîkreii şartlan ile sağlanması prensipleri .gözönünde bulundurulacaktır.

(3) ÖZEL YABANCI SERMAYE :

1996. Türkiye'ye yabancı sermaye akımını artırmak üzere hazırlanan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu uygulamasından elde edilen sonuçlar arzu edilen ÖVçüde ve yönde olmamıştır. 1963 – 1970 öneminde fiilen gelen özel yabancı sermayenin bu dönemde verilen izinlere oranı yüzde 38 dolaylarındadır. Ayrıca, Türkiye'ye fiilen gelen özel yabancı sermayenin yüzde 43 ü ilâç ve kauçuk sanayilerinde toplanmaktadır.

1997. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre yatırım izni verilirken izlenecek yabancı sermaye politikasının esasları aşağıdadır :

(1) Yabancı sermayenin yurt içinden sağlanamayan bir teknoloji getirmesi esas olacaktır. Üretimin çoğunluğu ihracata dönük projelerde bu şart esnek olarak uygulanacaktır.

(2) Kurulacak kapasitelerde uluslararası rekabet olanağına sahip olma şartı aranacaktır.

(3) İzin verilirken tanımlanan firma faaliyet alanı geniş kapsamlı olmayacak, izin başlıca karakteristikleri belirlenmiş projelere bağlanacaktır.

(4) İzin verilirken mümkün olan ölçüde ihracat şartı konulacaktır.

(5) Yatırım izinleri belirli sürelerle bağlanacaktır.

(6) Yerli - yabancı sermaye kuruluşlarında yabancı ortağa patent, royalti v.b. isimler altında gayri maddi hak ödemelerinin yerli sermayenin hissesi oranında yapılması esas olacaktır.

(7) Yabancı sermayeye izin verilirken herhangi bir üretim dalında yabancı sermayenin monopol yaratmamasına dikkat edilecektir. Halen yabancı firmaların monopolünde bulunan dallarda ise milli sermayenin çoğunlukta olduğu firmaların üretime aşlamaları olanağı yaratılacaktır.

(8) İlâç sanayiinde yabancı sermayeye ancak ilâç aktif maddeleri imali ile ilgili kimya sanayii için ve yerli gelişmelere engel olmamak kaydıyla müsaade edilecek, hazır ilâç yapımında bu sermayenin yeniden girişine ve gelişmesine izin verilmeyecektir. Yerli kuruluşların yurtiçi talebe yeter miktarda üretim yaptığı sahalara yabancı sermaye ilâg üretiminin yayılması önlenecektir.

(9) Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımları fiziksel planlan yapılmış bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük olacaktır. Tamamlanmış tesislerin mülkiyetinin yabancı firmalara devrine izin verilmeyecektir.

(10) Firmalarda çalıştırılacak yabancı personele izin verilirken, bunlar firmanın işlerini sürekli olarak yürütecek kişiler olarak değil, fakat makul bir sürede bilgisini Türk personeline aktaracak bilgi kaynağı olarak düşünülecektir.

5. DÖVİZ REZERVLERİ:

1998. İkinci Beş Yıllık Plan döneminin son yıllarında sağlanan gelişmelere rağmen halen altın ve döviz rezervleri cari işler için normal olarak gerekli bulunanın üstünde aşın bir seviyede değildir. Diğer taraftan, ekonomik yararları uygun bir kalkınma ve dış borçlanma politikasının yürütülebilmesi belli bir borç ödeme kapasitesine sahip olunmasıyla yakından ilgilidir. Beşinci Plan döneminin sonu itibariyle (Gelecek 15 yılda) ödenecek dış borç ana para ve faizleri dikkate alındığında borç ödeme kapasitesi yönünden mevcut rezerv seviyesinin arttırılması gerekmektedir. Bu nedenlerle rezervler özellikle tüketim malların ithalatında devamlı bir serbestliğe imkan verecek bir seviyede

bulunmamaktadır. Bununla beraber, Üçüncü Plan döneminde rezerv imkânları yüksek rantlarla çalışan sanayilerin produktivitelerini artırmalarını ve dinamik bir teknik gelişme 'kaynağı olmalarını sağlamak üzere rakip ithalâtın finansmanında kullanılabilir.

1999. Dış ekonomik ilişkiler konusunda öngörülen politikaların gerektirdiği tedbirler aşağıdadır.

(1) İhracatta vergi iadesi devam edecektir.

(2) İhracatın teşviki için ihracat kredisi ve ihracat sigortası geliştirilecektir.

(3) İhracatçı kamu kuruluşları yıllık programlarla kendilerine verilecek ihracat hedeflerini gerçekleştirecek yönde teşkilâtlanacaktır.

(4) Kamu kuruluşlarının özel sektöre, ihracata dönük girişimlerinde, proje hazırlamak, proje değerlendirmek, teknoloji seçimi, transferleri ve benzeri konularda yardımcı olmaları sağlanacaktır.

(5) İthal listeleri ekonominin Plan önceliklerine göre ve hedeflere uygun gelişmesi için gerekli mal ihtiyacını 'karşılacak şekilde hazırlanacaktır.

(6) İkame politikasında önceliği yatırım mallarına ve ara mallara veren .değişiklik gözönünde tutularak Üçüncü Plan döneminde geliştirilmeleri hedef alınan sanayilerin himayesi ve ihracata dönük sanayilerin teşviki için gerekli düzenlemeler yapılacak ve bu sanayilerin temel hammadde girdilerinden olan ürünlerin, yurtiçinde üretilmediği takdirde, gümrük kolaylığı sağlanarak, ve kısıtlama olmaksızın ithali gerçekleştirilecektir.

(7) Yurtiçi üretimi olmayan ve toplam ithalât içinde önemli yer tutmayan malların ithalâtı yurt içinde monopole ve aşırı kârlara yol açmayacak biçimde düzenlenecektir.

(8) Yüksek rantlarla çalışan sanayilerde piyasayı düzenlemek ve verimlilik artışını teşvik etmek amacıyla rakip ithalât imkânlarından yararlanılacaktır.

(9) Ankara Anlaşmasındaki bütün olanaklardan yararlanılacak ve Türkiye'nin Üçüncü Plan döneminde Planlama araçlarını etkinlikle kullanabilmesi için Katma Protokol yükümlerinin uygulanmasına gerekli esneklikler getirilecektir. Türkiye, hedef alınan hız ve biçimdeki sanayileşmeyi gerçekleştirecek nitelikteki tedbirleri gerekli gördüğünde alacaktır.

(10) Anlaşmalı ülkelerle olan dış ticaret ilişkileri olanaklar ölçüsünde dünya fiyatları ve serbest döviz esasına göre geliştirilecektir.

(11) Devlet eliyle ithalât ve ihracat yapan ülkelerle ticari işlemlerde bulunmak üzere bir «Dış Ticaret Ofisi» nin kurulması imkânları araştırılacaktır.

(12) Kalkınma için Bölgesel işbirliğine bağlı ülkelerle ilişkiler, ticaret, sanayi, turizm ve ulaştırma alanlarında Üçüncü Plan hedeflerine uygun olarak geliştirilecektir.

(13) Dış kredilerin sağlanmasında aksama ve gecikmeler olması sonucunda zorunluk doğması halinde zamanlama yönünden önem arzeden yatırım projelerinin dış para gereksinimlerinin döviz rezervlerinden karşılanması yoluna gidilecektir.

III. YATIRIMLARA İLİŞKİN POLİTİKALAR :

1. YATIRIM VE TEKNOLOJİ POLİTİKASI:

(1) SEKTÖRLERDE YATIRIM ÖNCELİKLERİ :

2000. (1) Tarım sektörü yatırımlarının programlanmasında ilk önceliğin bu sektörün hava koşullarına olan bağıllığını azaltacak ve üretimi düzenli bir şekilde getirecek yatırımlara verilmesi öngörülmüştür. Bu nedenle, sulanan alanları genişletecek olan yatırımlar ile mevcut sulama şebekesinin daha etkin kullanımını sağlama amacına dönük ve tarım üretimini kısa dönemde etkileyecek olan sulama developmanı yatırımları ağırlık kazanacaktır. Tanım yatırımlarında öncelik, beslenme ihtiyacının karşılanması yanında, ihracatın geliştirilmesini de yakından ilgilendiren hayvancılık, balıkçılık ve sebze - meyve alanlarında üretimi artıracak yatırımlara ve sanayie hammadde veren üretim kollarına verilecektir.

(2) Madencilik alanında yatırımlar çok yönlü aramalardan ziyade, özellikle, hızlı bir gelişim göstermesi beklenen imalât ve enerji sektörlerinin girdi gereklerini karşılayacak ve aynı zamanda ihracatı artıracak nitelikteki belirli madenlerin aranmasına ve üretimine yöneltilecektir.

(3) İmalât sanayii içinde yatırımlar genellikle tüketim malı üreten, ara malları üreten ve yatırım malları üreten sanayilerle ilgili olarak üçlü bir ayırım içinde ele alınmıştır. Tüketim malı üreten sanayilerle ilgili yatırımlarda öncelikler yurtiçi talepteki normal gelişimleri karşılayacak üretim kapasitelerinin kurulmasına ve ihracata dönük yatırımlara tanınmıştır. Ara malları üreten sanayilerde yatırım öncelikleri, bugünkü kurulu tesisleri optimum kapasitelere çıkaracak, üretim maliyetlerini düşürecek, produktiviteyi artıracak ve ithal ikamesi sağlayacak konulara verilmiştir. Yatırım malı üreten sanayilerde sağlanacak gelişmeler, büyük öncelik taşımaktadır. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde bu sanayi dallarında öngörülen hedeflere göre ortaya çıkan geri kalmaları karşılamak, ekonomide yapısal değişikliği sağlamak ve yüksek bir gelir ve üretim düzeyine erişmek amacıyla, yatırım malları üreten sanayilerin kurulması ve geliştirilmesi gerekli görülmüştür.

(4) Enerji yatırımları, enerjinin gelecek yıllarda bir darboğaz olarak ortaya çıkmasını önleyecek ve özellikle hızlı bir sanayileşmenin gereklerini karşılayacak biçimde saptanmıştır. Bu konuda, hidroelektrik ve termik santrallerin kurulmasına ve mevcutların kapasitelerinin genişletilmesine dönük yatırımların yanı sıra, iletim ve dağıtım şebekesini geliştirici ve yurtiçi jeotermik potansiyel ile tabii gazdan yararlanma amacını güden yatırımlara öncelik tanınmıştır. Öte yandan perspektif Plan döneminin enerji gereklerini karşılamak için nükleer teknolojiye girişin sağlanması da yararlı görülmektedir.

(5) Ulaştırma sektöründe yatırımlar, tüm ekonomideki gelişmelere paralel bir düzeyde ele alınmıştır. Bu alanda gereksiz alt yapı tesisleri nin kurulmasından kaçınılacak

ve öncelikler, kalkınmanın alt yapı gereklerini zamanında ve asgarî masrafla karşılayacak yatırımlara tanınacak, darboğazların ortaya çıkmaması gözönünde tutulacaktır.

(6) Turizm sektöründe yatırımlar kullanılmayan kapasite yaratmaksızın öncelikle turistlerin geldikleri bölgelerde yoğunlaştırılacak, ve bu yatırımların diğer bölgelere kaydırılması turist akımına paralel olarak geliştirilecektir, öte yandan tarihi değerleri koruma amacını güden yatırımlar, doğal olarak, öncelikle ele alınacaktır.

(7) Konut, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri alanlarında yatırımlar kalkınmanın gereklerini karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Önceki Plan dönemlerinde gelişimi yeterli ölçüde kontrol altına alınamayan özel kesim konut yatırımlarının, öncelikli sektörlere kaydırılması öngörülmüştür. Eğitim konusunda, örgün eğitim yatırımlarının yanı sıra, özellikle gelişen sanayi çeşitli nitelikteki insangücü ihtiyacını karşılama amacına dönük yaygın eğitim yatırımlarına da öncelik verilmiştir. Sağlık yatırımları içinde çevre sağlığını iyileştirici ve koruyucu hekimlik hizmetlerini geliştirici yatırımlar öncelikli konular olarak ele alınmıştır. Diğer kamu hizmetleri alanında ihtiyaçların ana planlar çerçevesinde saptanması ve taleplerin sanayileşme hedefinden uzaklaşmadan karşılanması uygun görülmüştür.

(2) UYGULAMADA İLKELER :

2001. (1) Yatırım programlarının hazırlanması ve uygulanmasında esas, Üçüncü Plan dönemi ve sonrası için verilmiş olan fiziksel üretim hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlayacak kapasitelerin yaratılmasıdır. Yıllık yatırım dilimleri, yıllık programlarda konjonktür şartlarına ve uygulamada ortaya çıkacak fırsatlara göre düzenlenebilecektir. Ancak, bu ayarlamalar yapılırken gecikmeleri büyük olumsuz etki yaratan ve sanayileşme yönünden önem taşıyan temel sanayi projelerinin (demir-çelik ve metalürji, kimya, petrokimya, makina imalât, enerji, v.b.) yıllık yatırım tahsisleri azaltılmayacaktır.

(2) Yıllık yatırım programlarının hazırlanması ve uygulanmasında birinci öncelik, temel ara mallar ve hammaddeler üretiminde karşılaşılabilecek darboğazları giderecek yatırımlara verilecektir.

(3) Üçüncü Plan döneminde devam eden yatırım projelerinin bitirilmesi ve üretime geçirilmesi, projelerin olgunlaşma süresini gereksiz yere uzatacak biçimde yeni projelerin programa alınmasına tercih edilecektir.

(4) Yatırım uygulaması ve proje hizmetleri ile ilgili diğer hususlar altıncı kesimde (Plan uygulaması ve araçları) yer almaktadır.

(3) TEKNOLOJİ POLİTİKASI:

2002. (1) Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için gerekli olan hızlı bir kalkınmanın sağlanmasında modern teknolojilerin uygulanması zorunlu görülmektedir.

(2) Üretimde maliyet ve kalite yönlerinden dış rekabetin önemli olduğu alanlarda, özellikle kimya, petro - kimya, makina imalât, madenî eşya ve demir dışı metaller sanayilerinde en ileri teknolojilerin kullanılması esastır. Ürün kalitesinde belli

farklılıkların kabul edilebildiği konular ile üretim teknolojisinin bir gereği olarak, gemi yapımı, inşaat, elektronik sanayii, orman ürünleri işleme sanayii ve toprak ve bu içleri gibi alanlarda işgücü yoğun teknolojiler benimsenecektir.

(3) Kullanılacak teknolojilerin saptanmasında, bu teknolojilerin ülke gereklerine cevap veren, Plan önceliklerine dönük, yaşama düzeyinin iyileşmesine katkıda bulunacak mevcut teknolojileri tamamlayıcı ve teknoloji düzeyini yükseltici nitelikte olmasına dikkat edilecektir.

(4) Teknoloji transferinde, ithal edilen teknolojilerin en etkin bir şekilde kullanılması esastır. Bu nedenle, ithal edilen teknolojilerin ülke koşullarına uydurulabilir olması konusu gözönünde tutulacaktır.

(5) İthal edilen teknolojilerden, ilgili üretim dalındaki diğer işletmelerin de yararlanması imkânları araştırılacak ve benzer teknoloji kullanan farklı patentler ithalinden kaçınılacaktır.

(6) İthal edilen teknolojiler ile yurtiçi araştırma - geliştirme faaliyeti arasında devamlı ilişki kurulacaktır, özellikle, değişme hızı yüksek olan dinamik teknolojilerin ithalinde, bu teknolojiyi ortam koşullarına uyduracak ve gelişimlerini izleyip, değerlendirebilecek bilimsel alt yapının yeterliliği sağlanacaktır.

(7) Lisans sözleşmelerinde ihracatı önleyici veya sınırlayıcı hükümlerden kaçınılması esas olacaktır.

(8) Teknolojilerin yurt içinde üretime dönük araştırma - geliştirme çalışmaları Plan hedef ve amaçlarına uygun biçimde yürütülecek, araştırma - geliştirme yatırımları ve harcamaları buna göre yönlendirilecektir.

(9) Yurt içinde teknoloji üretimini gerçekleştirecek olan mevcut araştırma - geliştirme birimleri ile yeni kurulacak olanlar arasında koordinasyon sağlanacak ve bu birimlerin çalışmaları daha etkin bir hale getirilecektir.

(10) Yurtiçi teknoloji üretimini desteklemek amacıyla, kamu ve özel yerli mühendislik ve projecilik hizmetleri özendirilecektir.

2. KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKASI:

2003. Kamu girişimleri ile ilgili olarak uygulanacak politikalar kamu iktisadî teşebbüslerinin örgütlenmesi bahsinde yer almaktadır.

3. TEŞVİK VE YÖNELTME POLİTİKASI:

2004. Teşvik ve yönettme politikası, Planın özel sektör bakımından yol gösterici olma niteliğine uygun, etkin bir uygulama aracıdır.

2005. Bu politikanın amacı, özel sektörün katkısından karma ekonomi kuralları çerçevesinde ve genel kalkınma stratejisi yönünde yararlanmak ve bu katkıyı zaman içinde artırmaktır.

2006. Esas olarak fiyat mekanizmasının kalkınma gerekleri açısından ortaya çıkan bazı yetersizliklerini telafi etmeğe yönelik teşvik politikası, geliştirilmek istenen alanlara ticari karlılığı artırarak, riski azal tarak ve bu alanlara uygun miktar ve nitelikte

yatırılabilir kaynak akımını sağlayarak yine piyasa sistemi içinde ekonomik faaliyetin düzenlenmesine imkân vermektedir.

2007. Üçüncü Plan döneminde uygulanacak teşvik ve yöneltme politikası sanayileşerek kalkınma hedefi ve rekabet edebilir olma zorunluluğu gözönünde tutularak tespit edilmiştir.

Teşvik ve yöneltme politikasının ilkeleri:

2008. (1) Yatırımların, sınaî mal ihracatının döviz kazandırıcı hizmetlerin geliştirilmesi, istihdamın artırılması ve işletmelerde teknolojik seviyenin yükseltilmesi amacıyla uygulanacak teşvik sisteminin temel ilke olarak, yerli teşebbüslere yönelmesi, objektif olması, yararlanacak teşebbüslerin beyanına dayalı olarak, idarî takdir alanını çok zorunlu hallerle sınırlayarak kendiliğinden işler hale getirilmesi esastır.

(2) Teşvik uygulamasında, teşebbüslere doğrudan doğruya fon tahsisi öngörülmemiştir.

(3) Teşvik uygulamalarında, kurulmuş veya kurulacak sanayi ile özel sektör veya kamu sektörü arasında ayrıcalık gözetilmeyecektir.

(4) Teşvik ve yöneltme politikası Kalkınma Planı ve yıllık programlarda getirilecek ilkelerle sınırlı olarak bir bütün halinde saptanacak ve uygulanacaktır. Uygulamada genel teşvik dengesini bozacak yönde belli sektör ve yöreler için değişiklikler yapılmayacaktır.

2009. Teşvik ve yöneltme uygulamalarında, teşvik ve yöneltme öncelikleri, kriterleri ve araçları açıklıkla belirlenecektir.

4. SANAYİN YURT DÜZEYİNDE YAYGINLAŞTIRILMASI:

2010. Yatırımların dağılımında izlenmesi gereken genel politikalar yukarıda belirtilmiştir. Bu genel politikaların yanında Plan'ın sanayileşme amacı gözönünde tutularak sanayinin yurt düzeyinde yaygınlaştırılması gereği üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan özel politikalar izlenmesi öngörülmüştür

2011. Yöresel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi amacı, ⁽¹⁵⁷⁾ Üçüncü Plan döneminde kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılmasına özel bir önem verilmesini zorunlu kılmaktadır. Ulusal ölçüde hedef alınan gelişmişlik düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşmada sanayileşmenin amaç olarak benimsenmiş olması, kalkınmada öncelikli yörelerin bu sanayileşmeden en az mevcut potansiyelleri ve kaynakları ölçüsünde pay almalarını gerektirmektedir. Bu gerçekleştiğinde, kalkınmada öncelikli yörelerin ulusal kalkınmanın diğer uzun dönemli amaçlarına daha olumlu katkıda bulunmaları sağlanmış olacaktır.

2012. Sanayileşmenin az gelişmiş yöreleri kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması amacı yöresel gelişmişlik farklarının uzam dönemde giderilmesi yanında dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve şehirleşme düzeyinin geliştirilmesi için de zorunlu görülmektedir.

⁽¹⁵⁷⁾ *Uzun dönemli amaçlar - sanayileşme alt bölümü.*

2013. Kalkınmada öncelikli yörelere yöneltilecek sanayilerin saptanması, bunlara ilişkin yatırım projelerinin seçimi ve yöreler arasında dağıtımında bir yandan ulusal planın bütünlüğünü koruma amacıyla (i) Yeni stratejide öngörülen sınaî yapı değişikliği, (ii) .Sektöre! iligiki'ler, üretim hedefleri ve öncelikler ve (iii) Uzun dönemli gelişmenin gerektirdiği alt yapı ihtiyacı gözetilirken öte yandan da (i) .Doğal ıkaynaklann değerlendirilmesi, (ii) Tarım ve .gıda sanayii ürünlerinin muhafaza edilerek uzun dönemde pazarlanması olanağının yaratılması, (iii) Mevcut durumda ithal konusu olan ve dış ülkelerle özellikle Ortak Pazar Ülkeleri ile olan ticarî ilişkilerimiz açısından değerlendirildiğinde yurt içi üretiminde ulusal çıkar görülen malların üretimi (iv) Mevcut sınaî kuruluşların yan ve artık ürünlerinin değerlendirilmesi, (v) Mevcut kuruluşlarda ekonomik büyüklüğe ulaşma ve entegre 'kuruluş haline dönüşme, (vi) Mal bazında 'bölgesel talebi karşılama ve (vii) ihracat olanağı yaratma gibi yöresel gelişme potansiyelinin üst düzeyde değerlendirilmesini mümkün kılacak nitelikteki ekonomik etkenler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte bir kısım yatırım projelerinin saptanmasında yukarıda belirlenen ekonomik etkenler yanında sosyal fayda da gözönünde tutulmuş ve belirli konularda bu yöne ağırlık verilmesi gerekmiştir.

2014. Geri kalmış illere yöneltilecek projelerin bir kısmı halen önemli miktarda harcama yapılmamış olmakla birlikte önceki yıllarda ele alınmış bulunmaktadır. Madencilik sektöründe Hasan Çelebi Demir Madeni işletmesi (Malatya), Elbistan - Afşsin Kömür işletmesi (Maraş), Mazıdağı Fosfat işletmesi (Mardin) ve Divriği Demir (Sivas) projeleri programlanan yatırımlar arasında yer almaktadır. İmalât sanayiinde ise gıda - içki - tütün grubunda Bitlis Sigara Fabrikası ve Van Et Kombinasyonu, Dokuma ve giyim sanayiinde Adıyaman, Erzincan, Maraş Fabrikaları tevsiî ve Diyarbakır Fabrikası mevcut durumda programlanmış olan başlıca yatırım projeleridir.

1215. Üçüncü Plan döneminde madencilik sektöründe elektrolitik bakır, bakır hadde, pirit konsantre, bakır konsantre, kurşun - çinko - bakır, asfaltit, antimuan - volfram konsantre, kurşun - çinko - gümüş konsantre ve izabe metal ve linyit projeleri bu kaynakların bulunduğu yörelerde ele alınacaktır.

2016. Kalkınmada öncelikli yörelere yöneltilecek imalât sanayii yatırımları gıda - içki - tütün alt sektöründe et kombinasyonu, yem, şeker, üzüm değerlendirme, un, makarna, irmik, şekerleme, çikolata, peynir - tereyağ, bitkisel yağ üretimi, deri, kösele, ayakkabı sanayii ve soğuk hava deposu gibi doğal kaynakların değerlendirilmesini, tarım ve gıda sanayii ürünlerinin uzun dönemde muhafaza edilerek daha iyi pazarlanmasını sağlayacak nitelikteki projeleri kapsamaktadır. Ormana dayalı sanayi tesisleri ile, hammadde durumuna bağlı olarak kâğıt sanayii yatırımlarından kraft selülozu ve yan kimyevi selüloz ve saman selülozu projeleri veya mevcut tesislerin tevsiî ele alınmaktadır. Dokuma ve giyim sanayiinde ise tiftik tops, konfeksiyon, yapağı işleme ve değerlendirme, el ve makina halıcılığı ve çeşitli dokuma mamulleri üretimi az gelişmiş yörelerde önemle ele alınacaktır. Çimentodan gereçler, lastik plastik işleme sanayileri, makina, elektrik makinaları ve tarım alet ve makinaları grubunda, trafik sinyal ekipmanları parçaları, elektrik iç tesisat, alçak gerilim şalt cihazları, tarım makinaları alet ve parçaları üretimi

gerçekleştirilmesi öngörülen başlıca yatırım projeleridir. Planın uygulama döneminde söz konusu yatırım projelerinin daha da artırılması ve geliştirilmesi sürekli bir çalışma konusu olacaktır.

2017. Yörelere itibariyle saptanan bu yatırım projeleri kamu tarafından veya kamu öncülüğünde gerçekleştirilecektir. Ayrıca özel kesim sınaî yatırımlarının bu yörelere yönlendirilmesini kolaylaştıracak ve hızlandıracak teşvik tedbirlerinin alınması öngörülmüştür.

III. FİYAT, ÜCRET VE TİCARET POLİTİKALARI :

1. FİYAT VE ÜCRET POLİTİKASI:

2018. a. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde fiyat politikasının iki genel hedefi bir yandan genel fiyat seviyesinde kalkınma hedefleri ile uyumlu olarak istikrarı korumak, diğer yandan üretim, talep ve kaynak dağılımını düzenleme fonksiyonundan etkin şekilde yararlanmak amacıyla fiyat sisteminin esnek şekilde işlemlerini sağlamaktır.

2019. b. Genel fiyat istikrarını talep yönünden bozucu eğilimlerin önlenmesi ve böylece toplam arz-toplam talep dengesinin makul ölçüde istikrarlı bir fiyat seviyesinde sağlanması birbiriyle tutarlı olarak yürütülecek para-kredi, maliye ve iç-dış ticaret politikaları ile gerçekleştirilecektir. Bu amaçla, özellikle kamu harcamalarının miktar ve kompozisyonunun kısa devrede tespitinde uygulamaya esneklik kazandırılacaktır.

2020. Fiyat dengesinin korunması açısından aşırı talebin kontrol edilmesi yanında maliyet artışlarından doğan baskıların da önlenmesi ve parasal gelirlerdeki gelişmelerin toplam üretimi artırmasına uygun olması gerekmektedir.

2021. Maliyet unsurları yönünden başlıca sorun üç alanda toplanmaktadır.

(1) Piyasa düzenindeki organizasyon bozuklukları ve özellikle dış ticaret kısıtlamalarına bağlı olarak ortaya çıkan rekabet noksanı etkinliği düşürmekte, aşırı kâr marjlarına ve fiyat yükselişlerine yol açmaktadır.

Bu yönden gelişen enflasyonist eğilimlerin önlenmesi amacıyla bir yandan üreticiyle tüketicinin büyük organizasyonlar çerçevesinde karşılaşmaları teşvik edilecek diğer yandan ithalât imkânlarından yararlanılarak tectoelci eğilimlerin kontrolü sağlanacaktır⁽¹⁵⁸⁾.

(2) Kamu iktisadî teşebbüslerinin faaliyetinde ve genel olarak kamu harcamalarında düşük verimlilik, yarattığı ilâve finansman gereğine bağlı olarak ekonominin genel dengesini etkilemektedir. Kamu kesiminde etkinlik ve verimlilik artışı, öngörülmüş olan yeniden düzenleme tedbirleri ile sağlanacaktır.

⁽¹⁵⁸⁾ Bu konudaki diğer tedbirler ticaret politikası Hışmında yer almaktadır.

(3) Ücretlerde aşırı artış, noksan rekabet şartları içinde genellikle fiyat hareketleri ile birlikte olduğundan reel olarak beklenen sonucu vermemekte, ancak kalkınma yönünden olumsuz etkileri olan ve kontrol altına alınması ekonomik yönden fedakârlık gerektiren enflasyonist bir ortam yaratabilmektedir.

Kalkınmanın sağlayacağı üretim artışlarının istikrarlı bir fiyat düzeyinde sosyal adalet ilkelerine göre dağılması maliye ve para politikalarının makro açıdan produktivite ile sınırlı bir ücret politikası ile tamamlanmasını gerektirmektedir.

Bu politika uyarınca ücret artışlarının belirlenmesinde produktivite yönünden çeşitli sektörlerin özellikleri ve carî fiyat artışlarının telafi edilmesi ilkesi gözönünde tutulacaktır. Ayrıca, asgarî ücret uygulamasında ve işin mahiyeti gerektirdiği halde ücret seviyesi nisbî olarak geri kalmış kesimlerde gerekli görülen düzeltmelerin yapılmasında produktivite kriteri esnek şekilde uygulanacaktır.

2022. c. Piyasa düzeninin nisbî fiyat değişiklikleri ile üretimi ve talebi dengeleme ve nihaî olarak kaynak dağılımını (Üretim kompozisyonunu) etkileme fonksiyonundan yararlanılması esas ilkedir. Bununla beraber, fiyat mekanizmasının istikrarlı kalkınma hedefi açısından yetersiz kaldığı hallerde teşvik edici-caydırıcı tedbirlerle veya kamu girişimciliği yoluyla tamamlanması gerekmektedir.

2023. Bu nedenle gerekli görülen mal ve hizmetlerin üretimi carî piyasa düzeni içinde sağlanamadığı hallerde özel sektör teşvik tedbirleri ile uyarılacak veya kamu sektöründen yararlanılacaktır.

2024. Diğer taraftan bazı mallarda üretimin uyarılması konusunda nisbî fiyat yükselişleri yerine diğer araçların kullanılması tercih edilecektir. Talebi kısılmak istenmeyen veya fiyatlarının (Talebin esnek olmayışından dolayı) maliyet enflasyonunu uyaracak şekilde artması uygun bulunmayan temel üretim ve yaygın tüketim mallarında Planda öngörülen dengenin bozulması ihtimali ortaya çıktığında darboğazlar ve fiyat yükselişleri önlenecektir. Bu amaçla üretim, vergi kolaylığı, maliyet farkı bütçeden karşılanacak düşük fiyatlı girdi temini gibi teşvik tedbirleri ve/veya kamu girişimi yoluyla arttırılacak, acil hallerde ithalât imkânlarından yararlanılacaktır. Üretimin artmaması, veya çeşitli sebeplerle ithal yolunun kullanılmaması halinde fiyatların serbesliği esas olacak, ancak genellikle rekabet şartlarını zedeleyici uygulamalarda ticaret politikası kısmında belirtildiği şekilde özel sektör açısından bazı yükümlülükler getirilebilecek ve tedbirler alınabilecektir. Kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerde de bu şartlarda fiyatlar genel ilke olarak talebe göre ayarlanacak, nihaî tüketiciye intikal etmeyecek veya ikinci piyasanın teşekkülüne imkân verecek düşük fiyat uygulamaktan kaçınılacaktır. Arz yetersizliğinin kısa bir sürede giderilmesi mümkün olduğu takdirde ise fiyat arttırımı yerine kontrollü dağıtım tercih edilecektir.

2025. Tüketimi tanzim fonksiyonu olan kamu iktisadî teşebbüsleri bu görevlerini esas olarak, organizasyon bozukluklarından doğan aşırı ticaret marjlarını gidererek elde edecekleri imkânlar çerçevesinde ve talebin belli (Mümkün olduğu takdirde artan) bir

kısmını karşılayacak mal arzını en az maliyetlerine eşit bir fiyat seviyesinde sağlamak suretiyle gerçekleştirebileceklerdir. ⁽¹⁵⁸⁾.

2. TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKASI:

2026. a. Tarımda üreticinin arzı düzenleme imkânının kısıtlı oluşu ve üretimin tabiat şartlarına bağlılığı sebebiyle tarımsal fiyatların duyarlılığı tarım dışı fiyatlardan genellikle daha yüksektir. Bu durum, tarımsal gelirlerde aşırı dalgalanmalara yol açabilmektedir.

2027. b. İhraç malı ve sınaî girdi olarak önemi bulunan ve alt-orta gelir gruplarının tüketimi içinde büyük bir yer tutan tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar ekonomiye yayılan enflasyonist baskıları başlatabilmekte ve dış rekabet imkânlarını azaltabilmektedir.

2028. c. Bu ürünlerin fiyatlarındaki büyük dalgalanmalar teşkilatlanma noksanlarından dolayı üretici veya tüketicilerden çok aracılık hizmetlerini yürütenlerin yararına olmaktadır.

2029. d. Tarımsal fiyatların bu özellikleri ve tarımsal üretimin ekonomi açısından önemi dolayısıyla bir destekleme politikasının uygulanması gerekmektedir.

2030. e. Destekleme politikasının amacı tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine ve iç-dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olmaktadır.

(1) Üretimi teşvik edilmek istenen ürünlerde öncelikle düşük fiyatla girdi ve gerekli yayın hizmeti sağlanacak, yeter miktarda kredi uygun şartlarla ve üretimi doğrudan doğruya etkileyecek şekilde kullanılacaktır.

(2) Tarımsal üretim içinde büyük yer tutan ve talep şartları uygun olan ürünlerin dışında çok sayıda ürün cinsini kapsıyan yaygın bir uygulamadan kaçınılacak, talebin sınırlı oluşu sebebiyle devamlı şekilde üretim fazlasına yol açan ürünlerden halen desteklenmekte olanlar alternatif üretim teşvik edilerek tedricen uygulama kapsamı dışına çıkarılacaktır. Bu amaçla gereken hallerde üretimden vazgeçme karşılığı olarak bir süre için bütçeden doğrudan doğruya sübvansiyon verilmesi imkânı dikkate alınacaktır.

(3) Aynı zamanda ihraç malı olan ürünlerde fiyat, dış fiyatların durumu gözönünde bulundurularak tespit edilecektir.

(4) Desteklenen ürünlerde belli bir kalitenin korunması şartı aranacaktır.

(5) Üretimi teşvik edilmek istenen ürünlerde fiyat, diğer ürünlere göre belirli bir avantaj sağlayacak şekilde tespit edilecektir.

(6) Destekleme fiyatları ürünlerin özelliğine göre ekimden veya hasattan önce ilân edilecektir.

⁽¹⁵⁸⁾ Fiyat istikrarının sağlanmasına yardımcı olacak şekilde düzenlenecek olan tarımsal destekleme politikası takip eden kesimâ.e, kamu iktisadi teşebbüslerinin izleyeceği fiyat politikasının genel ilkeleri bu teşebbüslerin yeniden düzenlenmesi ile ilgili bölümde yer almaktadır.

(7) Fiyat tespitlerinde genel olarak tarım fiyatları ile tarım dışı fiyatlar arasında bir ilişkinin makul ölçüler içinde gözetilmesi mümkündür. Ancak, bu konuda normalin üzerindeki fiyat artırımlarının ekonomide enflasyonu başlatma etkisi ile gelir dağılımı yönünden desteğe muhtaç küçük çiftçiden daha çok büyük üreticilere yarar sağlama özelliği dikkate alınacaktır.

(8) Destekleme ile görevi kuruluşların fiyat tespitinden doğan zararları bütçeden zamanında karşılanacaktır.

3. TİCARET POLİTİKASI:

2031. a. İç ticaret politikasında amaç, ticaret kanallarının, ihracatı ve iç talebi olumsuz yönde etkilemeyecek biçimde, özellikle sınaî üretimdeki artışa uygun ölçüde gelişmesi; ticaret hizmetlerinde verimliliğin yükseltilmesidir.

b. İç ticarete serbest rekabet esastır.

c. Ticaret kanallarının gereğince işleyebilmesi ve nihaî fiyat üzerinde zorunlu ara hizmetlerinin örgütlenmemiş kuruluşlarca yürütülmesinden doğan yükün hafiflemesi amacıyla kredi, sigorta, depolama ve ulaşım hizmetlerinin daha çok örgütlenmiş hizmetler şekline dönüştürülmesi esastır.

d. İç ticarete aracı hizmet kuruluşlarının ekonomik büyüklüğün altına düşmesi ve hizmetin pahalılaşmasını önleyici tedbirler alınacaktır.

e. Kamu yarannın gerektirdiği koşullarda kamu kuruluşları doğrudan veya dolaylı olarak ticaret hizmetleri alanında belli konularda girişimlerde bulunulabileceklerdir.

f. Kamu kuruluşları, ticaret kanallarının iyi işlemlerini önleyen, nihaî fiyatın gereğın üzerinde yükselmesine sebep olan etkenlerle ilgili düzenleyici ve sınırlayıcı tedbirler alacaklardır.

Özellikle gerçek dışı reklam ve propagandalarla, fiyat üzerine büyük yük getiren veya tüketiciyi yanıltan ikramiyeli satış uygulamalarını, açık genel ve süreli esaslar koyarak denetleme yetki ve sorumluluğu danaya ve Teknoloji ve Ticaret Bakanlıklarına verilecektir.

İç piyasayı paylaşma, fiyat veya kalite konusunda tüketici aleyhinde birleşme, kaliteyi düşürme gibi tüketici menfaatinde zedeleyen uygulamaları kontrol etmek ve düzeltmek kamu kuruluşlarının sorumluluğudur.

g. Yatırım ve üretim kademelerinde kamuca sağlanan ayrıcalık ve teşviklerden ve tahsislerden yararlanan ve iç ticarete üretimleri yönünden önemli payları olan kuruluşların nihaî fiyatta yapmak isteyecekleri artışın gerekçesinin belgelenmesi istenebilir.

h. İç ticarete büyük tüketici kütlesini ilgilendiren mallarda toplam iç, talebin yüzde 20 sinden fazlasını karşılayan girişimlerin gerektiğinde fabrika maliyet, fabrika satış ve perakende satış fiyatlarının açıklanması zorunluğu getirilebilir.

i. İç ticarete, büyük mağazacılık, kooperatif satış örgütleri teşvik edilecektir,

j. Plan döneminde önemli sorunlardan birini teşkil eden et ve diğer hayvansal ürünlerin yurtiçinde ve yurt dışında pazarlanması amacıyla, tarım sektörünün ilgili

bölümünde de belirtildiği üzere, hayvan yetiştiricilerinin ve kooperatiflerinin «yetiştirme birlikleri halinde» örgütlenmelerini teşvik edilecektir.

k. Ticaret politikasının bir bütün olarak uygulanabilmesi, öngörülen teşvik ve denetimin sağlanabilmesi için kanuni düzenlemeye ihtiyaç vardır.

1. Taksitle satışların, tüketim politikası, kredi politikası, fiyat politikası ve tüketicinin menfaati yönlerinden düzenlenmesinde T. C. Merkez Bankasının kanunî yetki ve sorumluluklarının tam olarak kullanımı esastır.

m. Tüketicinin, himayesi konusunda tüketiciden gelen gönüllü örgütlenme teşebbüsleri teşvik edilecektir.

n. Sanayide kullanılan ara mallarında ve yaygın tüketim mallarında kalite kontrolü ve kalite damgalanması uygulamasına geçiş amacıyla standardizasyon ve kalite kontrolü yapan kuruluşların teknik olanaklarından yararlanılacaktır.

o. Fiyat istikrarını sağlamak üzere alınacak tedbirleri koordine etmekte ve gerekli hallerde Yüksek Planlama Kurulu aracılığıyla Bakanlar Kuruluna teklif edilecek ekonomik ve idarî karar taşınlarını hazırlamakla görevli bir Ulusal Fiyat ve Ücret Daimî Özel İhtisas Komisyonu» kurulacaktır.

V. EKONOMİK VE MALÎ ÖRGÜTLEŞME POLİTİKASI:

1. MALİ VE YARI MALÎ KURUMLARDA PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER:

2032. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde malî kurumlar kesiminde para yaratan malî kurumlardaki önemli gelişmelerden biri T. C. Merkez Bankasının yeni Kanununun 1970 yılı başında yürürlüğe girmesidir.

2033. Plan döneminde bankaların şube sayısındaki artış da önem taşımaktadır. 1963 yılında 1840 olan banka şubesi sayısı 1971 sonunda 3427 ye yükselmiştir.

2034. Bankaların özellikle sınai yatırım ve kredi bankalarının menkul kıymetlerle ilgili olarak aracılık hizmetlerine başlamaları olumlu bir gelişmedir.

2035. Sermaye piyasasındaki hareket ekonomi için menkul kıymet borsalarının önemini ortaya koymuştur. 1929 yılında yürürlüğe giren kanunla faaliyette bulunan tek menkul kıymetler borsasının çalışma imkanlarının sınırlılığı, devamlı artış gösteren menkul kıymetler borsası işlemlerini zorunlu olarak borsa dışına yöneltmiştir.

2036. Yarı malî kurumlardan Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Ordu Yardımlaşma Kurumu gibi geniş faaliyet alanına sahip kuruluşlara İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Bağ-Kur ve Memur Yardımlaşma Kurumu gibi iki büyük kuruluş daha katılmıştır.

2037. Diğer taraftan zorunlu sigorta ve emeklilik örgütlerinin yükümlülüklerinin aktüer hesapların dışında hızla genişletilmesi bazı sorunlar yaratmıştır.

2. PARA YARATAN MALÎ KURUMLAR (BANKALAR) :

2038. Bankaların sabit hizmet masraflarını düşürücü yönde birleşmeleri desteklenecektir.

2039. Ana kuruluşların kısa vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasında ve bankacılık hizmetlerinin yürütülmesinde sağladıkları olumlu katkılar nedeniyle Denizcilik Bankası, Etibank ve Sümerbank'ın bankacılık bölümleri geliştirilecektir.

2040. Hazine iştiraki bulunan bankalara kendi hizmet konulan ile doğrudan ilgili alanlar dışında yatırım sorumluluğu yüklemeyecektir.

3. PARA YARATMAYAN MALİ KURUMLAR :

(1) YATIRIM, KALKINMA VE İHTİSAS BANKALARI :

2041. Devlet Yatırım Bankasının proje değerlendirme ve izleme hizmetleri kamu iktisadî teşebbüslerinin proje konusundaki sorunlarına çözüm getirecek biçimde geliştirilecektir.

2042. İlâve tasarruf potansiyelinden yararlanma olanağı bulunmayan ve sadece kamu fonlarına dayanan yeni ihtisas bankalarının kuruluşuna gidilmeyecektir.

2043. Özel sektörün kendi ferdi ve kurumsal tasarrufunu değerlendirme amacı güden yetenekli ihtisas bankaları girişimleri teşvik edilecektir.

2044. Özel sektör yatırımlarının kredilendirilmesi, işçi tasarruflarının değerlendirilmesi ve yatırımlara yöneltilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımların teşviki, ihracat kredisi ve sermaye piyasasının geliştirilmesi konularında sorumluluk yüklenecek özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip Kalkınma Bankası kurulacaktır.

(2) KREDİ VE KEFALET KOOPERATİFLERİ :

2045. Tarım Kredi Kooperatiflerinin idare masraflarının kredi fiyatı üzerindeki yükünü azaltmak ve bu kurumların kuvvetli bir idarî yapıya kavuşmalarını temin amacıyla parçalanmalar önlenerek ve birleşmeler teşvik edilecektir.

2046. Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin ticaret ve hizmet erbabı ile küçük sanayici ve küçük sanat erbabı için ayrı ihtisas örgütleri şeklinde gelişmeleri teşvik edilecektir.

2047. Öncelikli sektör ve yörelerde yatırım ve üretimde bulunan küçük sanayici ve küçük sanatkâr tarafından kurulacak kefalet kooperatiflerine ayrıcalık tanınacaktır.

(3) POSTA TASARRUF SİSTEMİ :

2048. Posta çekleri sistemi geliştirilecek ve toplanan fonların bir kısmı banka sisteminde uygulanan mevduat karşılıklarına benzer bir biçimde Merkez Bankasına transfer edilecektir.

(4) SİGORTALAR :'

2049. Sigorta şirketlerinde büyüme, modernleşme ve hizmet maliyetinin ucuzlatılması esastır.

2050. Sistem ve mevzuat konusunda süre gelen kararsızlığın sigortacılığın gelişmesi üzerindeki olumsuz etkisini yok etmek amacıyla temel ilkelerde kararlılık ve açıklık sağlanması gerekmektedir.

2051. Sigorta denetim mevzuatı, sigortalıların hak ve omenfaatlarının korunması, gerçek hasar bedelinin ödenmesi ve zorunlu teknik teminatların tesisi ile sigorta fonlarının öncelikli sektör ve yörelere yöneltilmesi konularında sigorta şirketlerinin denetimine ve gerçek ve tam bilgi toplanmasına imkân verecek biçimde düzenlenecektir.

2052. Sigorta şirketleri arasında makul rekabete imkân verecek kademeli tarife serbestliği uygulanacaktır.

2053. Devletçe Millî Reasürans Şirketine verilen inhisar ve öteki kamu hizmetleri imtiyaz müddeti sonunda bir kamu teşebbüsüne devrolunacaktır.

2054. İhracat sigortası için yeni ve ayrı bir örgütlenmeye gidilmeden hizmet mevcut malî kuruluşlarca yürütülecektir.

2055. Sigorta kuruluşlarının sayısının artması teşvik edilmeyecek, portföy satın alma yolundan birleşmeler desteklenecektir.

2056. Kamu kuruluşlarına ait sigorta işlemlerinin aracıya komisyon ödemesiz doğrudan sigorta şirketlerine yaptırılması sağlanacaktır.

2057. Riski karşılayabilecek ölçüde gerçek miktarda nakdi fon ayrılmasına ilişkin güçlükler ve reasürans imkânsızlığı nedendyle kamu kuruluşlarında dahilî fon uygulanmasının tasfiyesi ve dahilî fon ile teminat altına alınan kıymetlerin kısa sürede kamu iktisadî teşekkülü niteliğindeki sigorta şirketlerine sigorta ettirilmesi esastır.

2058. Doğrudan sigorta işlemi yaptırma ve kademeli tarife serbestliğinin bu kuruluşlarda yapılacak yeniden düzenlemeye paralel olarak gerçekleşmesi halinde kamu kuruluşlarının şartlar yönünden sigorta şirketini seçmekte serbest bırakılması imkânları araştırılacaktır.

4. YAKI MALİ KURUMLAR (ZORUNLU SİGORTA VE EMEKLİLİK ÖRGÜTLERİ) :

2059. Zorunlu sigorta ve emeklilik kapsamının genişletilmesine paralel olarak yeni bağımsız örgütler kurmak yerine, mevcut örgütlenmelerden yararlanarak yönetim giderlerinde tasarruf ve bir örneklik sağlanacaktır.

2060. Bir örneklik çalışmalarının kademeli olarak prim ödeme ve yan hizmet konularını kapsaması zorunludur.

2061. Bu örgütlerin yükümlülüklerinin değişeni ve gelişen yaşama düzeyine uydurulmasında ve fonlarının değerlendirilmesinde aktüer hesapların gereğine uyulacaktır. Sosyal amaçlı ilâve yükler kamu sübvansiyonları ile karşılandığı takdirde uygulanabilecektir.

5. HİZMET GÖREN KURUMLAR :

(1) MENKUL KIYMET BORSALARI :

2062. Menkul kıymetler borsaları kambiyo ve kıymetli maden işlemlerinden ayrı, ihtisaslaşmış hizmet örgütleri olarak yeniden düzenlenecektir.

(2) DİĞERLERİ:

2063. Sermaye piyasasında aracılık hizmeti görecektir ihtisas kuruluşlarının örgütlenmesi esastır. Bu kuruluşlar örgütleninceye kadar aracılık hizmetlerinin bankalarca yürütülmesi teşvik edilecektir.

2064. Sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olmak amacıyla Plan döneminde yeminli serbest hesap uzmanlığı mesleğinin düzenlenmesi gerçekleştirilecektir.

2065. Plan döneminde yeni mail kurumlar olarak «yatırım ortaklıkları»nın, ve «taksitli satışlar finansman ortaklıkları»nın kuruluş ve gelişmeleri teşvik olunacaktır.

6. KOOPERATİFLEŞME :

2066. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde, özellikle tarım sektöründe kooperatif biçiminde örgütlenme yaygın bir ilgi görmüştür. Kamu kuruluşları da kooperatifleşmeyi teşvik etmişlerdir. Bu iki önemli etken kooperatiflerin ve kooperatif ortaklarının sayılarının hızla artmasına yol açmıştır.

2067. Kooperatif ve ortak sayılarındaki artış tek başına kooperatif hareketinin basan ölçüsü olamamaktadır. Ortakların kooperatif kurduktan sonra kaynaklarını tam olarak değerlendirememeleri, yönetime katılmaktan kaçınmaları örgütlerin başarısını ensemekte, hızlı sayısal artış destekleme amacına yönelen sınırlı kamu fonlarının dağılmasına ve etkenliğinin azalmasına yol açmaktadır. Kooperatifleşmeyi teşvik eden kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon eksikliği ve kooperatifleşmenin genellikle sadece örgütlenme safhasında teşvik edilmesi de kooperatifleşme hareketinin gelişmesini etkilemektedir.

2068. Bununla beraber, İkinci Plan döneminde kooperatiflerin ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunan çalışmaları olmuştur.

2069. Bu dönemde kurulmaya başlayan köy kalkınma kooperatifleri, yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının kırsal alanlarda tarıma dayalı yatırımlara yöneltilmesi imkânına yaratmıştır. Tarım ürünleri fiyat destekleme uygulaması dışındaki tarım ürünlerinin pazarlanması amacıyla kurulan tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bu ürünlerin değerlendirilmesinde başanlı katkıları olmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin çok amaçlı kooperatif şekline dönüştürülmesi, başlıca tarımsal girdilerin teminine aracılık ötmeleri üretici - ortakların güçlenmesini imkân vermektedir.

2070. İkinci Plan döneminde kooperatif konusunda kaydedilen iki önemli gelişme, tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki bütün kooperatifleri kapsamına alan bağımsız bir kooperatifler kanununun yürürlüğe girmesi ve tarım kredi kooperatiflerini çok amaçlı kooperatif haline dönüştüren ve bunlara mevduat toplama olanağı sağlayan mevzuat değişikliğimin gerçekleştirilmesidir.

2071. Üçüncü Plan dönemi başında önem taşıyan başlıca sorunlar Kooperatifler Kanununun getirdiği zorunluluğa rağmen üst örgütlenmenin ciddi ilgi toplamaması ve özellikle kamunun kooperatiflere ayrıcalık sağladığı konularda, örneğin konut sektöründe sunî kooperatifleşmenin yayılmasıdır.

2072. Üçüncü Plan döneminde kooperatifçilik politikasının amacı, dağılık bireysel emek, güç, beceri ve tasarruf potansiyelini ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılmasına yöneltmede kooperatiflerden bir araç olarak yararlanmaktır. Kooperatifçilik, ortaklarına eşit haklar tanıyan ve eşit sorumluluklar yükleyen demokratik örgütler olarak geliştirilecektir.

2073. Fertlerin küçük tasarrufları yanında şahsî katkılarını değerlendirme imkanını ortaya koyan kooperatiflerden grupsal projelerin gerçekleştirilmesinde ve hizmetlerin götürülmesinde yararlanılacaktır.

2074. Tarım sektöründe çok amaçlı kooperatifleşme esastır.

2075. Tarım dışı alanlarda, özellikle tüketim kooperatifleri girişimleri teşvik edilecektir.

2076. Kooperatiflere örgütlenme ve eğitim konularında devlet desteği sağlanacak, kooperatif ortaklarının hak ve menfaatlarını koruyucu bir denetim düzeni gerçekleştirilecek ve sunî kooperatifleşmeler önlenecektir.

2077. Kooperatifçilikten beklenen yararları sağlayabilmek ve başarılı bir işletmeciliği gerçekleştirebilmek amacı ile uygulamaları yönlendirmek ve yapılacak devlet yardımlarını koordine etmekle görevli bir kooperatif merkez bankasının kurulması çalışmalarına başlanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

REFORMLAR

I. ADALET REFORMU :

1. PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

2078. Her alanda olduğu gibi hukuk ve adalet konusunda da planlı dönemde gelişmeler sağlanmıştır. 1961 Anayasasının getirdiği hukuk devleti anlayışı içinde Anyasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi kurumlar kurulmuş, hâkimlik, avukatlık, savcılık ve noterlik müesseseleri yeniden düzenlenmiş, mevcut mevzuatın 1961 Anayasası ilkelerine, değişen toplumumuzun sosyal ve ekonomik şartlarına ve planlı kalkınmanın gereklerine uygun bir şekilde yenilenmesi konularında önemli çabalar harcanmıştır.

2079. Bununla beraber Üçüncü Plan dönemine girerken adalet hizmetlerinin 1951 Anayasası gereklerine, değişen toplumumuzun sosyal ve ekonomik şartlarına uygun bir düzeye çıkarılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Nitekim bu husus yeni stratejide « . . . Yargı sistemi gerek kurum ve kurullar gerek yapı ve gereç olarak bir reform tutumu ile el alınılmalıdır; ...» şeklinde ifade edilmiştir ⁽¹⁵⁹⁾.

2. SORUNLAR :

2080. Bütün kamu hizmetleri gibi adalet hizmetlerinin de hızlı, verimli, tutumlu, vasıflı ve inandırıcı bir şekilde görülmesi temel ilkedir. Adalet hizmetleri konusundaki temel sorun, hizmetlerin bu ilkenin gereklerine uygun bir şekilde görülebilmesidir.

2081. Hukuk sistemimizin sosyal ve ekonomik şartlardaki değişimlere uyum kabiliyeti azalmıştır.

2082. Suç ve suçluluk ile ceza ve cezaların çektirilmesinde ileri görüşler benimsenmiş olmakla birlikte, kanunî tedbir olarak getirilenler, yetersiz kalmıştır.

2083. Kişilerin, kişilerle ve kişilerin kamu ile ilişkilerini düzenleyici mevzuat üzerinde çalışmalar sürdürülmüş ise de, bu çalışmalar henüz tamamlanamamıştır. Hukuk, icra ve ticaretteki çekişmeler gittikçe artmaktadır.

2084. Adalet hizmetlerine yön verebilmek bir kuruluş için öncelikle gerekli kuruluş kanunu çıkarılamamış, dolayısıyla bir çok konuda çalışma yapmak ve yeni düzenlemelerde bulunmak mümkün olmamıştır.

2085. İnfaz müesseselerimiz modernize edilememiş, varolan sorunlar ağırlaşarak adaleti olumsuz yönde etkiler hale gelmiştir.

⁽¹⁵⁹⁾ *Yeni Strateji, Paragraf 14.*

2086. Yargılama usullerinin vatandaş ve uygulayıcılar yönünden getirdiği zorluklar, uzamalar hakkın pahiya nraledilmesi sonucunu doğuran aksaklıklar dtizeltilememiştir. Kanunlar arasındaki tutarsızlıklar ile hukuki kavram karışıklıkları giderilememiş, hukukî ihtilâfları azaltıcı yönde düzenlemeler gerçekleştirilememiştir.

2087. Her kademedede yüksek nitelikli ve yeter sayıda personel yetiştirilmesi için gerekli tedbirler alınamamıştır. Ayrıca personelin mesleklerin] yürüttükleri sürece gelişmelerini sağlayacak ortam ve olanaklar sağlanamamıştır.

2088. Bina, donatım, araç, gereç ve destek hizmetleri yeterli seviyeye çıkarılamamıştır.

2089. Teftiş mekanizması yeterince etkili olacak şekilde geliştirilememiştir.

3. İLKELER VE TEDBİRLER :

2090. Aşağıda belirlenen hedefler yönünde Adalet Reformu çalışmalarına Üçüncü Plan Dönemi başında başlanacaktır.

(1) Adalet hizmetleri, hızlı, nitelikli, tutumlu, verimli ve inandırıcı bir seviyeye çıkarılacaktır.

(2) Adalet sistemi, gelişip değişen ihtiyaçları karşılayacak şekilde kendini yenileyebilecek dinamik ve esnek bir yapıya kavuşturulacaktır.

(3) Adalet kesimi, Anayasa ilkelerinin gereklerine uygun bilgi ve teknik olanaklarla donatılacak, sosyal problemleri azaltmaya ve varolanları da dar çerçevede tutacak seviyeye yükseltilecektir.

(4) Adalet kesimini, hedef alınan düzeye çıkarmak için her derecedeki personelin meslek içi kurslar, görgü ve bilgi artırma yollar ile yetiştirilmesi sağlanacaktır.

2091. Adalet reformu, ilim yargı bölümünü, yapısı, işleyiş, donatımı ve personeli ile kapsayan bir bütün olarak ele alacaktır. Çalışmalar, Yeni Strateji'de, bu planda ve programlarda öngörülen, esaslar içinde Adalet Bakanlığının bünyesi içinde yürütülecektir.

2092. Reform, varolan sistemin aynı anda değiştirilmesi şeklinde değil, fakat belli bir öncelik ve zamanlama ilişkisi içinde gerçekleştirilecektir.

2093. Çalışmaların tutarlılığını sağlamak ve bu planda saptanan esaslara uygunluğunu gözetmek üzere bilim çevrelerinin, diğer meslek ve kamu kuruluşlarının çalışma ve desteklerinden yararlanılacaktır.

2094. Reform çalışmalarını yürütecek kuruluşun, bu çalışmalar dolayısı ile gereğinden çok büyümemesi, çalışmaların mail yükünün imkânların üstüne çıkmaması, etkinlik ve verimlilik ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

II. TOPRAK VE TARIM REFORMU :

2095. Üçüncü Plan döneminde uygulaması ele alınacak ana reformlardan biri de Toprak ve Tarım Reformudur.

2096. Toprak ve Tarım Reformuyla «yaşama düzeyinin yükseltilmesi» «gelir dağılımının iyileştirilmesi» ve «verimlilik» amaçlarına uygun olarak topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerinin topraklandırılması, uzun dönemde çiftçilerimizin örgütlendirilip donatılması, insan-toprak ilişkilerinin geliştirilmesi yoluyla, üretimin sürekli olarak artırılması sağlanacaktır.

2097. Bu amaçla yöresel koşullara göre belirli büyüklüğün üstünde kalanlar ile sahipleri tarafından verimli olarak işletilmeyen topraklar kamulaştırılarak, Devlete ait ihtiyaç dışı araziler ve ıslâh edilecek arazilerle birlikte topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerine dağıtılacaktır.

2098. Topraklandırmada yeter gelirlili aile işletmelerinin kurulması ve bunların korunması esas alınacak; verimliliği sağladığı ölçüde toplulaştırmaya gidilecektir.

2099. Dağıtılabilecek toprakların topraksız ve topraklı çiftçi ailelerine yetmediği hallerde, bunların «istihdam sorununun çözümlenmesi» amacına uygun olarak ekonominin diğer kesimlerine aktarılmasına çalışılacak; ancak bu yoldaki çabalar «Sanayileşme» nin gecikmesine yol açmayacaktır.

2100. Toprak ve Tarım Reformunun yöresel olarak uygulanması esas olacaktır.

2101. İlk yılların uygulamalarında gerekli örgütün kurulması ve personel eğitimi için gerekli zaman gözönünde tutulacaktır.

2102. Toprak ve Tarım Refonmu uygulamasında mera, yaylak ve kışlakların bilimsel ve ekonomik esaslara göre sınırlandırılması, kullanımlarının düzenlenmesi sağlanacak, bunların bakımı ve iyileştirilmeleri ele alınacaktır.

2103. Dağıtımla verilecek toprak büyüklüğünün saptanmasında «çiftçi ailelerine yeter gelir sağlama» ve «iş gücünü değerlendirme» ilkeleri esas alınacak; verilecek toprakla, kamulaştırmada mal sahibine bırakılacak toprağın en büyük ve en küçük alanlarının hesaplanmasında yöresel koşullar gözönünde tutulacaktır.

2104. Yeter gelirlili işletme bütünlüklerinin korunması amacıyla miras hükümlerinde gerekli düzeltmeler yapılacak, mirasın açılmasıyla işletmelerden çekilmesi gereken işgücünün ne şekilde değerlendirileceği önceden planlanacaktır.

2105. Topraklandırılmıyanların diğer sektörlere aktarılması ve yurt dışına işçi gönderilmesini sağlamak suretiyle sınırlı olanaklarla daha çok ailenin yeter gelir düzeyine ulaştırılması ilke alınacak ve öncelikler buna göre saptanacaktır.

2106. Anayasa ilkelerine uygun olarak kooperatifleşmenin gelişmesi için özendirici tedbirler alınarak, kooperatiflerin her safhada çiftçiye yardımcı olması sağlanacaktır.

2107. Kamulaştırma bedellerinin sanayi sektörüne aktarılması için gerekli özendirici tedbirler alınacak; ortaya çıkan koşullara göre bunların yeniden düzenlenmesi yoluna gidilecektir.

2108. Beş Yıllık Plan ve Programların hazırlanmasında kadaastro, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, yol, su, elektrik, iskân, eğitim, sağlık, haberleşme gibi Toprak ve Tarım Reformu uygulaması içinde düşünülen alt yapı yatırımlarının reform

uygulanmasıyla uyumlu bir şekilde ele alınması ve reform bölgelerine bütün hizmetlerin birlikte götürülmesi için merkez ve taşra örgütleri arasında gerekli işbirliği, sağlanacaktır.

2109. Ortaya çıkacak anlaşmazlıkları, uygulamayı yavaşlatılmıyacak bir hızla çözümlenilebilmek amacıyla adliyede 'gerekli düzenlemeler yapılacaktır, anlaşmazlıkların bir taaminin idarî uzlaşma yoluyla çözümlenmesine çalışılacaktır.

2110. Mevcut koşullar gözönünde tutularak kamulaştırma bedellerinin uygun bir kısmının peşin, kalanının ondokuz yılda ondokuz eşit taksit ve yüzde altı faizle ödenerek kamulaştırma ve dağıtım işleminin onbeş yılda tamamlanabileceği hesaplanmış, her plan dönemine düşen yatırımlar buna göre saptanarak Üçüncü Plan dönemine finansman gereği Tablo 677 de özet olarak verilmiştir.

2111. Tasarının kanunlaşmasıyla alacağı son şekle ve uygulamaya geçildikten sonra belirlenen reform bölgelerine göre Tablo 677 nin ayrıntıları yıllık programlarda verilecektir.

TABLO : 677 — Ü. B. Y. P. Döneminde Toprak ve Tarım Reformu Yatırım ve Krediler Hedefi

(Bin TL.)

1 — YATIRIMLAR	3 793 405
. Kamulaştırma	
. Tapu - Kadastro	
. Toprak ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesi	
. Mer'a iyileştirilmesi	
. Tarımsal Yerleşim, İskân	
. Yol - Su - Elektrik	
. Tarımsal Yayım	
. Eğitim Sağlık	
2 — KREDİLER	6 200 000(a)
. Kooperatiflere Tesis ve işletme	
. Yıllık işletme	
. Donatım	
. Yapı Tesis	
TOPLAM	9 993 400

(a) Ziraat Bankası Kaynaklarından ayrılacaktır.

(b) Personel masrafları dahil değildir.

III. EĞİTİM REFORMU:

2112. Eğitim Reformu, Eğitim Bölümünde belirtilen eğitimin amaç ve ilkelerine uygun olarak ve aynı bölümde açıklanan yapıyı gerçekleştirecek şekilde yapılacaktır. Burada sadece eğitim alanında öngörülen yeni sistem ana hatlarıyla belirtilmektedir.

(1.) Türk gençliğimin eğitim ve kültür bölümünde belirtilen vasıflara uygun olarak yetiştirilmesi yanında, sanayileşme tercihinin ağırlık kazandığı kalkınma çabalarını destekleyen bir eğitim sistemi geliştirilecektir.

(2) Yeni eğitim sistemimde, bütün fertlere çalışma hayatının gerektirdiği alanlarda meslek kazandırarak, hayata katmak esas olmaktadır.

Bu amaca ulaşılması için örgün ve yaygın eğitim sisteminden azamî şekilde yararlanılacak, özellikle yaygın eğitim sistemi örgün eğitim dışında kalanları süratle iş ve çalışma hayatına katmak üzere geniş ölçüde ve yeniden düzenlenecektir.

(3) Sekiz yıllık olanak düzenlenen temel eğitimin programları bu kademe sonunda eğitime devam etmeyenleri işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun mesleklere hazırlamak amacıyla verilecek eğitimin ön bilgi ve maharetlerini kazandırıcı özellikte düzenlenecektir.

(4) Orta öğretim kademesi genel, meslekî ve teknik liselerden meydana gelecek, meslekî ve teknik eğitime ağırlık kazandırılarak bu okullar iş hayatının süratle gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek sayı ve nitelikte düzenlenecektir. Meslekî ve teknik liselerin genel lise paraleline getirilmesinden kaçınılarak, bu okulların çalışma alanları ile ilişkileri kurulacak, teknik ve meslekî nitelikleri kuvvetlendirilerek korunacaktır.

(5) Yüksek öğretimde bilim ve teknoloji uygulanacak, adaptasyonunu yapacak ve üretecek elemanların yetiştirilmesinde yüksek okullar ve üniversiteler olmak üzere iki kanallı bir sistem kurulacak, bu iki kaynağın büyüklüğü kalkınmanın çeşitli safhalarındaki teknolojik düzeye göre belirlenecek, öncelikle uygulayıcı meslek elemanı yetiştirilmesine dönük yüksek okullar geliştirilecektir.

IV. KAMU KESİMİ REFORMU :

1. KAMU YÖNETİMİ :

(1) PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

2113. Kamu yönetiminin etkinliği ve verimliliği ile planlama arasında dolaysız bir bağıntı vardır. Planlarda öngörülen hedeflerin, kaynak tahsislerinin gerçekleştirilebilmesi ve izi emin yapılabilmesi, kamu yönetiminin etkinliğine ve verimliliğine bağlıdır. Bu nedenle planlı dönemde kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi hükümetlerin başlıca kaygısı olmuştur.

2114. Ancak Mehtap Projesi ile başlatılan çalışmalar, özel bir komisyonun Hükümete sunduğu bir raporla merkezî idarenin taşra örgütlerini ve mahallî idareleri konu olarak ele alan iki araştırmanın tamamlanmasından öteye gidememiştir, öte yandan aynı dönemde belli sektörlerin veya hizmetlerin bakanlık sekiminde örgütlenmesinden yararlar umulmuş; yeniden düzenleme komisyonlarının önerileri dikkate alınmaksızın yeni bakanlıklar kurulmuştur. Köy işleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Turizm ve Tanıtma, Gençlik ve Spor, Kültür, Dış Ekonomik ilişkiler v.b. hizmet alanları ve sektörleri bu tür düzenlemelerin örnekleridir. Gene planlı dönemde Kamu iktisadî Teşebbüslerini yeniden düzenlemenin ve denetlemenin kanunları çıkarılmış; ayrıca, bir komisyon kurularak teşekküllerin yapılarının düzenlenmesine ve bir kısım çalışma esaslarının iyileştirilmesine (Muhasebe, maliyet, personel idaresi v.b.) çalışılmıştır.

2110. Bu dönemde gerçekleştirilen bir başka düzenleme, Devlet Memurları Kanununun uygulamaya konulmasıdır. Bu kanun meslek, sınav, liyakat, ücret konularında

ve özlük işlerine ilişkin «mevzuat» m birleştirilmesinde yenilikler getirmişse de, kamu yönetiminin kuruluş, işleyiş ve donatım konularından önce ele alınmak zorunda kalındığı, ayrıca 3656 ve 7440 rejimlerinin otuz yılı aşkın uygulaması sonunda meydana gelen birikimlerin ağırlığı ile karşılaştığı için beklenen sonucu verememiştir.

2116. Üçüncü Plan dönemine girerken kamu yönetimi, Birinci ve İkinci Plan'larda öngörülen etkinlik ve verimlilik düzeyine çıkarılamamıştır. Bugünkü durumu ile özellikle Yeni Strateji'de saptanmış bulunan hız ve biçimde sanayileserek kalkınma amacının ve yaklaşmakta olan batı ile entegrasyonun gerektirdiği aşamanın gerisinde kalmıştır.

(2) SORUNLAR :

2117. Kamu kesiminin genel kuruluşunu saptayan Anayasa bugünkü sisteme tümü ile yansımamıştır. Özellikle merkez yönetimini oluşturan kuruluşlar Anayasa'nın 1'12, maddesindeki «idarenin bütünlüğü» prensibinin dışında kalmak eğilimindedirler, özerk kurumlar ve meslek kuruluşları için ibü eğilim dalia da ibelingindir.

2118. Kamu kesimindeki birçok kuruluşun kanunları yoktur, önemli bir kısmı ise aiatem ve başka kuruluşların varlığı ve görevleri dikkate alınmaksızın kanunlaştırılmalarıdır.

2119. Bakanlar Kurulu, Başbakanlık, Bakanlıklar, merkezin yetki genişliği ve yerinden yönetim kurumları, il genel idaresi, merkezin taşradaki kolları ve mahallî idareler yatay ve dikey ilişkilerinde boşluklara ve ikilemelere yer veren, bağınlaşmamış bir yapıdadırlar.

2120. Merkezi idarenin yatırım, İşletme, piyasa düzenleme, destekleme gibi hizmetler için her yıl bütçelerden ayırdığı ödeneklerin idaresi, kamu yönetimi sistemi İçinde tutarlı bir şekilde ele alınmamaktadır. Bu ödenekler ve Devletin işletmecilik gelirleri (faktör gelirleri) çeşitli statüdeki kurumlar tarafından toplanıp harcanmakta, genel hesabı yalnız istatistik bilgi düzeyinde toplanmaktadır.

2121. İlçeler ve bucaklar birer genel idare birimi olarak, gelişen ihtiyaçları karşılayamamakta özellikle sınaî nitelik kazanan ve şehirleşen yerleşme birimlerinin yönetim ihtiyaçlarına cevap verememektedirler.

2123. Ka.mu kesimindeki kuruluşların ve birimlerin işleyişinde, görev alanlarının ya iyi belirlenmemiş olması, ya da başka kuruluşların ve birimlerin görev alanları ile çakılması önemli sürtüşmelere neden olmaktadır. Bazı kuruluşlar bakımından, görev alanlarını saptayan kanunlar veya uygulama, planlı ve programlı çalıgma ile bağdaşmamakta ve bu kuruluşlar, «planlı kamu siyaseti sistemi» ni yadırgamaktadırlar. Dışışleri, Maliye, Bayındırlık gibi köklü büyük bakanlıklar için bu sorun daha belirgindir.

2123. Kamu kesiminin işleyişinde kendini şiddetli hissetiren diğere bir sorun «duyarsızlık» tır. Duyarsızlığın önemli bir nedeni, algılama eksikliğidir. Gerçekten birçok kuruluş kendi görevlerindeki gelişmeleri, başka kuruluşların ihtiyaçlarını, hizmet alanlarının gittikçe genişleyen ve karmaşıklaşan, gereklerini yeterince algılayamamakta ya da çok geriden izleyebilmektedirler. Bir çok kuruluş üstün bir görev duygusu ile kendini tüketen az sayıdaki personelin himmetiyle yürüyebilmektedir.

2124. Kuruluş ve görev sorunları yanında duyarsızlık sorunu, bir çok kamu kuruluşunun kendini yenileyememesine, mensuplarını yeterince yetiştirememesine neden olmaktadır. Bu sorun kuruluşların gereksiz büyümelerine veya böyle bir eğilimde olmalarına yol açmaktadır.

2125. İşleyişle ilgili sorunların bir çoğu, hem sistemin bütününe, hem de birimlerin haber alma, planlama, karar verme, uygulama, izleme ve denetleme gibi yönetim tekniği prensiplerine uymayan bir biçimde kurulmuş ve görevlendirilmiş olmalarından doğmaktadır.

2126. Kuruluşlar sistem içinde ve kendi içlerinde işbölümü, birbirini tamamlama, koordinasyon gibi işleyiş düzenine uyma yerine, meslek ve görev alanı taassubu ve kendi kendine yetme tutkusu içine girmektedirler.

2127. Sistemin işleyişinde destek hizmetlerinden gerektiği gibi yararlanılmamaktadır. Yazı, dosya, dokümantasyon, ulaşım, iletim, muhasebe, satın alma, yaptırma, saklama, koruma gibi hizmetler önemleri ile orantılı ihtimam görmemekte; bir çok hallerde hizmetinde buldukları kuruluşlara yük olacak şekilde ağır ve dağıntık işlemektedirler. Bazı kuruluşlarda, özellikle üniversite ve hastahanelerde, destek hizmetleri, meslek personeli tarafından yürütülmekte; bu durum yetişmiş insangücünün yerinde kullanılmaması anlamını taşımaktadır.

2128. Bir kısım kamu kuruluşları, belli meslek dallarının inhisarında kalmıştır. Bu kuruluşlarda, başka mesleklerin ihtisas alanına giren işlerde o işin uzmanlarına bırakılmamaktadır.

2129. Kuruluş İkanuoi'lanndaM boşluklar ⁽¹⁶⁰⁾. (Devlet Memurları Kanununun «teminat» a ilişkin hükümleri, ayrıca idarî .kazanın eğilimi, disiplin konusunu, çözümlenmesi güç bir sorun haline getirmiştir. Günümüzde kamu kesimi işleyişini, birçok personelde henüz devam eden sorumluluk duygusu, görev anlayışı, yükselebilmek arzusu gibi sistem dışı -etkenlere borçlu bulunmaktadır.

2130. Kamu kuruluşları, doğum, ölüm, evlenme, işyeri açma, ehliyet alma, muayene, tapu, vergi gibi halka hizmet konularında yaygın ve belirgin bir «yavaşlık» içindedirler. Devlet dairelerinde halka hizmetin ve genellikle işte verimliliğin ödülü yoktur.

2131. Memuriyette teminat, çok genç yaşlarda birinci derece memuriyetlere tayin edilme yolunun açılmış bulunması, yetişme ve kendini yenileme duygusunu olumsuz yönde etkilemektedir.

2132. Yüksek yöneticisi kadrolarına yapılan tayinlerin açık, objektif kriterlere bağlanmamış olması; genç kuşaklarda kolay değer yangılarının yayılmasına, meslek ahlâkı ve yönetimin bozulmasına yol açabilmektedir.

2132. Yukarıda özetlenen sorunlar, sonuç olarak, kamu kesimi ve alt sistemlerin nitelik ve nicelik bakımından, ülkenin iktisadî, sosyal ve kültürel gelişmesinin gerisinde

⁽¹⁶⁰⁾ Bazı kuruluş kanunlarında inzibat komisyonuntn yer almamış olması gibi

kalmasına, böylece kalkınmanın çekicisi ve önderi 'olmamasına yol açmaktadır ⁽¹⁶¹⁾.

2134. Dağınık yerleşme ve nüfus artışı ve genel eğitim düzeyinin yetersizliği sorunlarına eklenen kamu kesimi sorunu Anayasa'nın İkinci Kısımının Üçüncü Bölümünde Devlete verilen ödevlerin yeterli bir şekilde yapılmasını engellemekte; özellikle 41 ve 129 uncu maddelerde yer alan Planlı Kalkınma sisteminin gerektiği gibi işlenmesini güçleştirmektedir.

(3) İLKELER VE TEDBİRLER :

2135. Kamu yönetiminin bir bütün olarak görevlerini, «saanyileşerek kalkınma» tercihi ile Anayasa'nın kişilere tanıdığı sosyal ve iktisadî hakları en iyi bağdaştıracak şekilde hızlı, nitelikli, ve verimli olarak görmesi ve kalkınmanın bilinçli bir hızlandırıcısı olması temel ilkedir.

2136. Bu temel ilkenin ışığında (i) kamu yönetiminin görevlerini hızlı, nitelikli, verimli ve tutumlu bir şekilde yapacak düzeye çıkarmak; (ii) kamu 'kırıuluşlarını gelişen ve değişen ihtiyaçlara göre (kendini yenileyebilen dinamik ve etkin bir sistemi haline getirmek; (iii) kamu kesimini «sanayileşerek kalkınma» ulusal tercihinin gerektirdiği bilgi ve teknik ile donatarak ekonomiye yük olmaktan çıkarıp, kalkınmanın bilinçli bir hızlandırıcısı, sosyal ve kültürel bütünleşmenin önderi durumuna getirmek; (iv) yüksek yetenekli bir yönetici kadrosu ve nitelikli personel yetiştirme amacıyla kamu yönetimi reform çalışmalarına başlanacaktır.

2137. Reform, kamu kesimine, Anayasa'da Türk kamu hukukunda saptanan ve geliştirilen özellikleri kazandıracak yönde gerçekleştirilecektir.

2138. Reform, tüm kamu kesimini (merkezi idareyi, taşra yönetimini, mahalli idareleri ve kamu teşebbüslerini) yapısı işleyişi, donatımı ve personeli ile kapsayan bir bütün olarak ele alacaktır.

2139. Reform, yeni strateji'de, bu Planda ve programlarda öngörülen esaslar dahilinde kamu kesimi kuruluşlarınca yürütülecek ve 1977 yılına kadar bu kuruluşlar, gelişmelere göre kendilerini yenileyebilecek bir düzeye ulaştırılacaklardır.

2140. Reform, kanunlarının hazırlanmasında idarenin, gereklerin üstünde büyümemesi ve malî yükünüm artırılmaması, etkinliğin ve verimliliğin sağlanması gözönünde tutulacaktır.

2141. Reform modeli ve esasları hükümet tarafından tespit edilecektir.

⁽¹⁶¹⁾ «Yeni strateji» de bu konulara «Türk toplumunun temel sorunları» olarak yer verilmiş, ve «kamu yönetimi, işleri gerekli nitelikte, hızda ve verimlilikte yürütemediğinden, kalkınmanın etkin bir aracı olamamaktadır. Kalkınmaya destek olma niteliğinde yoksun olan kamu idaresi giderek büyümekte, kendini yenileyememekte, pahalılaşmakta ve çözümü güçleşen katı yapı bir sorun olmaktadır.» teşhisi konulmuş; ayrıca carî harcamaların, verimliliğin ve hizmet genişlemesinin gerektirdiğinden daha hızlı bir şekilde arttığı, kalkınmaya katkıda bulunabilecek insangücünün ve kaynakların israfına yol açtığı ifade edilmiştir. Mahalli idarelerin, il, köy ve belediye halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklardan yoksun oluşu, mahalli gönüllü katkıların genellikle üretken olmayan alanlarda kullanılması sorunu da gerek bu stratejide, gerek İkinci Plan stratejisinde önemli bir yer almaktadır.

2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ :

(1) PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

2142. Planlı dönemde, devlet yatırımlarının önemli bir yer tutması ve yatırım artışı-gelir artışı ilişkisinin belli modellere bağlanması, bu devrede kamu iktisadî teşebbüslerinin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Birinci Planda, kamu iktisadî teşebbüslerinin verimli bir şekilde işletmecilik faaliyetinde bulunmaları yanında, kârlı çalışmaları ilkesi de benimsenmiş ve bunların kaynak yaratmaları öngörülmüştür. Nitekim, bu dönemde kamu iktisadî teşebbüsleri, sermayeleri ile kıyaslandığında yetersiz olmakla beraber, giderek artan kârlar sağlamışlardır.

2143. Ancak gene planlı dönemde (i) kamu iktisadî teşebbüslerine verilen yatırım görevlerinin yoğunluk kazanması, (ii) bu faaliyetlerin yol açtığı borçlanmalar nedeniyle kamu iktisadî teşebbüslerinin sermaye-borç dengesinin bozulması ve faiz yükümlülerinin artması, (iii) fiyat, gelir, istihdam ve yurtiçi denge sorunlarına devletçe çözüm aranmasında, kamu iktisadî teşebbüslerinin birer araç olarak kullanılması bu kuruluşların verimli ve kârlı çalışmaları ve malî kaynak yaratmaları ilkesinin geri planda kalmasına yol açmıştır.

2144. Bu durumda birilikte özel teşebbüsün bir yandan karma ekonomide Devlet teşebbüsleri ile özel teşebbüs arasında bir sınır çizilerek çalışma alanlarında kararlılık sağlanması isteği, öte yandan kamu teşebbüslerinin ürettiği girdilerin fiyat ve kalitesinden şikâyetçi olması, bu kuruluşların bütünü ile 'bir kere daha ele alınıp düzenlenmesi fikrini doğurmuştur.

2145. 1971 yılında kurulan Özel İhtisas Komisyonu ile 1972 Programı uyarınca Devlet Planlama Teşkilâtının sorumluluğunda kurulan ikinci bir komisyon bu gereğin sonuçlarıdır.

2146. Öte yandan, kamu iktisadî teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesi konusu, Yeni 'Strateji'de kamu kesiminin tümü içinde ele alınmış ve bu teşebbüslere, etkinlik ve verimlilik kazandırılması, önemli bir ilke olarak kabul edilmiştir.

(2) KARMA EKONOMİ :

2147. Kamu iktisadî teşebbüslerinin mikro düzeydeki sorunlarına geçmeden önce, bunların karma ekonomi içindeki yerleri ve devletçe bu teşebbüslere verilen görevler karşısında «kârlılık ilkesi» nin yarattığı sorunlara açıklık getirilmesi gerekmektedir.

2148. Bu sorunların kaynağını, devletin, bütçe ve «muhasebe-i umumiye» disiplini dışında, özel statülere veya özel hukuk hükümlerine tabi «teşebbüs» ler kurmak gereğini duymasının nedeninde (Rasyonelinde) aramak lâzımdır.

2149. Gerçekten devletin, gireceği «sınaî» faaliyet alanlarındaki ihtiyaçlarına cevap vereceği düşünülerek kurulmuş olan «katma bütçeli» veya «döner sermayeli» birimlerin esneklikleri yeterli bulunmayarak, '1930'ların ortalarında başlayan çalışmalarla bir «İktisadî Devlet Teşekkülleri» sistemi geliştirilmiş, zamanla daha (fazla esnekliğe

ihtiyaç duyularak özel kanalarla veya doğrudan sermaye şirketleri kurulmuştur.

2150 Avrupa'da gelişen ekonomik entegrasyon hareketi, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı çerçevesindeki Konsorsiyum ilişkileri, kamu iktisadî teşebbüslerinin devletin iktisadî hayata müdahalesinin de dolaysız bir aracı olarak kullanılmasının ortaya çıkardığı sorunlara yeni boyutlar katmıştır. Bu boyutlar, Türkiye'nin AET'nin genel politikalarına uyumu sürecinde ve bu teşebbüslerin, Devletin iktisadî hayata müdahalesinde aldıkları görevlerin sınırlarında aramak lâzımıdır,

2151. Kamu iktisadî teşebbüsleri reformuna, bu teşebbüslerin sorunlarının kaynağına eğilerek girilmek istendiğinde, devlet müdahaleciliği, yatırımcılığı ve işletmeciliği konularında durulması dolayısıyla karma ekonomi düzeninin işleyiş kurallarına açıklık getirilmesi zorunlu olmaktadır.

(a) Devlet müdahaleciliği :

2152. Devlet müdahalesinin temel nedeni, ulusal düzeyde benimsenmiş belirli amaçların belli süreler içinde gerçekleştirilmesi için kamu kesiminin kalkınma planlarını uygulamak zorunluluğunda olmasıdır.

2153. Kalkınma Planlarında kabul edilen amaç ve hedefler, tasarruf ve yatırımların artırılmasını ve kaynakların belli bir model çerçevesinde dağıtılmasını ve belirli doğrultularda yönlendirilmesini gerektirmektedir. Nitekim yeni strateji'de, gümrük birliğinin gerçekleşeceği yıllarda, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklıktan yarar sağlayabilecek düzeye gelmek için kalkınmanın hızlandırılması ve 1973-1995 dönemin Gayri Safi Millî Hâsıla artışının yıllık ortalama yüzde 9 çevresinde olması, sanayi sektörünün Gayri Safi Millî Hâsıla içindeki payının 1995'te yüzde 40'a yaklaşması, aramaları ve yatırım malları üretimini artırılması ve »bu amaçla, toplam yatırımların yaklaşık olarak yarısının sanayi kesimine yöneltilmesi gereği saptanmıştır.

2154. Kendi haline bırakıldığı takdirde piyasa düzeninin öngörülen bu hedefleri gerçekleştirecek nitelikte ve ölçüde bir kaynak dağılımını sağlama imkânı, çeşitli sebeplerle (üretim faktörleri piyasalarındaki dengesizlikler, yatırımlar arasında muhtemel bağlaşımlar, özel sektördeki kaynak noksanı, teknik bilgi ve organizasyon yetersizliği gibi) kısıtlı bulunmakta ve Devlet müdahalesi bu nedenle gerekli olmaktadır.

2155. Bunun yanı sıra, yatırımların gerektirdiği kaynakların sağlanmasında da Devlet katkısına ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, 1973-1977 döneminde iç tasarrufların yüzde 13,6 oranında arttırılması ve Gayri Safi Millî Hâsıla içinde 1972'de yüzde 19,6 olan, iç tasarruf payının 1977'de yüzde 25,5'e çıkarılması öngörülmüştür. Kaynaklarda bu ölçüde bir gelişmeyi sadece gönüllü tasarruflarla gerçekleştirmek mümkün olmadığından kamu tasarruflarının yılda ortalama yüzde 19 gibi yüksek bir oranda artırılması gerekli bulunmaktadır.

2156. Bununla beraber gerek tasarruf artışlarının, önemli bir kısmının kamu sektöründe gerçekleştirilmesi ve gerek belli bir yatırım dağılımının sağlanması zorunluluğu, bu tasarrufların yine kamu sektörü tarafından yatırıma dönüştürülmesini her zaman gerektirmektedir. Bu konuda piyasa düzeninin yetersizliğini ve özel sektörün

kaynak noksanını telâfiye yönelen değişik etkinlikteki diğer dolaylı, dolaysız bir çok müdahale aracını kullanmak imkânı mevcut bulunmaktadır.

2157. Nitekim, ekonomi, çeşitli politika araçları karşısında makul bir duyarlılık kazandığından ve özel sektördeki gelişme belli bir seviyeye ulaşmış bulunduğundan, plan döneminde bu sektör aracılığı ile kaynakları yöneltmek içm vergi iadesi, döviz tahsisi, yatırım indirimi gibi araçları, gerektiğinde vazgeçirici (caydırıcı) unsurlarla birlikte kapsayan bir teşvik sistemi öngörülmüştür.

2158. Ancak, belli bir maliyeti olan, kolayca vazgeçilmeyen veya değiştirilmeyen ve kamu idaresine uygulama, kontrol ve izleme bakımından bazı ek görevler yükleyen böyle bir teşvik sistemi, öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesinde sınırsız bir şekilde kullanılmamaktadır. Özel sektör için yol gösterici olan plan uygulamasında uyarıcı olarak kullanılacak «makul» seviyedeki bir teşvik sistemi ile öngörülen yatırımların tam olarak veya zamanında yapılacağını kesin olarak belirlemek mümkün olamamaktadır. Bu belirsizliği gidermek için sistemin teşvik unsurlarının daha fazla genişletilmesi halinde ise aşırı ve risksiz kârlara imkân verilmesi ihtimali ortaya çıkmaktadır.

2159. Bu durumda devletin, finansmanın ve riskin büyük kısmını veya tamamını yüklenerek sevk ve idareyi özel ellere bırakması yerine doğrudan doğruya teşebbüse girişmesi daha rasyonel bir davranış olmaktadır.

(b) Karma Ekonomide Kamu İktisadî Teşebbüslerinin yeri :

2160. Devletin doğrudan doğruya teşebbüse girmesini gerektiren şartlar böylece kamu sektörü ve özel sektörün birlikte faaliyet gösterdiği karma düzenini oluşturmaktadır

2161. Bu düzen içinde kamu iktisadî teşebbüsleri, gereken hallerde kamu yararını da gözeterek, kalkınmanın belli bir hız ve biçimde gerçekleşmesinde tamamlayıcı bir güç ve araç niteliği taşımaktadır.

2162. Kamu iktisadî teşebbüslerin aracılığı ile devlet müdahalesinin sınırlarını, esas olarak, ekonominin potansiyeline uygun tercihleri aksettiren kalkınma hedefleri, kamu yararı ve özel sektörün, yetenek ve ilgi derecesi belirlemektedir.

2163. Özel sektörün yetenekleri de dinamik biçimde, potansiyel açıdan ve devletin sağlayabileceği teşvik edici desteğin etkilerini de kapsayan bir görüşle değerlendirilmekte olduğundan bu şeki'ilde tespit edilen iş holümü, kamu sektörünün ve özel sektörün birbirini kısıtılamaksızın gelişmesine ve her iki sektörün tamamlayıcı olarak faaliyet göstermesine imkân vermektedir. Kamu sektörü kendisinden beklenen görevi yerine getirirken özel sektörün zamanında ve yeterli bir şekilde değerlendirebileceği yatırım fırsatlarını tekeline almadığı gibi bu sektörün katkısını arttıracak yem gelişme alanlarının ortaya çıkmasına da yardımcı olmaktadır.

(c) Kamu iktisadî teşebbüslerinde işletmecilik :

2164. Ekonomik gelişmeyi hızlandırmak ve ekonomiye belli bir yapı kazandırmak gibi görevlerin, Devlet müdahaleciliğine katılması ile önem kazanan karma ekonomi düzeni, kamu iktisadî teşebbüslerinin büyüyüp, çoğalmasına ve işletmecilik prensiplerinin ön plana geçmesine yol açmıştır. Esasen katma, bütçeler ve döner sermayelerden farklı niteliklere sahip ve özel sektöre paralel bir sistem geliştirmesinin nedeni de bu prensiple ilgilidir.

2165. Devlet, iktisadî hayata müdahalesinin maliyetinin genel olarak düşük olmasını öngörmüş ve işletmecilik prensiplerini, kamu yönetimi sistemine bu amaçla 'katmıştır. Yukarıda açıklanan kaynak tahsisi (yatırımları yöneltmek), doğruca yatırım yapmak, belli üretim hedeflerini gerçekleştirmek, teknoloji gelişimini ve birikimini sağlamak gibi ekonomik görevler, fiyat, gelir, istihdam ve yurt düzeyinde denge sağlamak gibi kamusal nitelikteki görevlerden tecrit edildiğinde, kamu iktisadî teşebbüslerinin birer işletme olarak verimli ve makul seviyede kârlı çalışmaları esastır.

2166. Bir bütün olarak verimsiz ve 'kârsız çalışmalara halinde kamu iktisadî teşebbüslerinin kalkınmanın etkin bir aracı olma nitelikleri zayıflamakta ve bunlar ekonomide israfı yol açan, ilâve kaynak talepleri nedeniyle sıhhatli bir kamu maliyesi düzenine ulaşılmasını engelleyen, ürettikleri mal ve hizmetleri kullanan endüstrilerin rekabet şartlarını zedeleyen bir yük halini almaktadırlar.

2167. Belli ekonomik görevlerin yerine getirilmesi açısından her zaman daha uygun alternatifini mevcut olmayan kamu iktisadî teşebbüslerinin, ekonomiyi yaygın biçimde etkileyen bir verimsizlik kaynağı haline gelmemesi ve kalkınmanın gerektirdiği tasarruflara diğer kamu fonları yanında makul bir katkıda bulunabilmesi zorunludur.

2168. Bu sebeple bütün kamu iktisadî teşebbüslerinin öncelikle teknik verimliliklerini artırarak maliyetlerini asgariye indirmeye ve faaliyet gösterdikleri piyasaların şartlarına göre tarife, fiyat, kâr politikası tespit ederek kaynak yaratmaya çalışmaları başlıca sorun olarak belirmektedir.

2169. Bu sorun, bir yanı ile kamunun fiyat, gelir politikasına, bir yanı ile de işletmelerin fiyat, tarife, kâr politikalarına girmektedir. Bu bakımdan kamu teşebbüslerinin fiyat, tarife politikalarını etkileyen yanları da ele alınacak, özellikle devlet bütçesi ile ilişkisine açıklık getirilecektir.

2170. Hükümetin fiyat, gelir, istihdam politikası, kamu iktisadî teşebbüslerinin kuruluş düzeyinde kontrolü altında olmadığından ve devlet bütçesi ile ilişkileri de genellikle bir veri olarak belirlediğinden, kamu teşebbüslerinin, kendi sorum alanlarına giren ve kontrolleri altında bulunan, başlıca konu, maliyetlerin indirilmesi (teknik verimliliğin artırılması), ürettikleri mal ve hizmetlerin, zamanında yeteri kadar, istenilen vasıfta, istenilen yerde arz edilmesi olmaktadır. Böylece kamu iktisadî teşebbüslerinin başlıca sorunu, «etkinlik» (efficiency) ve «verimlilik» (productivity) olarak tanımlamak mümkündür.

2171. Kamu iktisadî teşebbüslerinin çeşitli kademelerindeki görevler iyi bir şekilde saptanamamış ve çalışmaların performanslarını izlemek için yeterli bir metod

geliştirilmemiştir. Kamu iktisadî teşebbüslerinde genellikle üretim faaliyetlerinin gerektirdiğinden çok sayıda işgücü kullanılmakta, insangücü iyi yetiştirilememekte, teknik kadroda tecrübe birikimine olanak vermeyecek kadar sık değişiklik olmaktadır. Atelye, laboratuvar, saha ve şantiye gibi iş yerlerinde genellikle yeterli sayıda personel bulunmamakta, büro hizmetlerinde ise, çoğu zaman gerektiğinden fazla sayıda teknik insangücü çalıştırılmaktadır. Ayrıca vasıflı insangücü, birimler arasında ve merkezle işletmeler arasında dengeli şekilde dağıtılmamaktadır.

2172. Yönetimin hızlı ve isabetli kararlar alabilmesi için etkin bir haberleşme ve rapor sistemi geliştirilmemiştir. Üretim istatistikleri, hesap sonuçları ve mevcut raporlama sistemi, isabetli ve hızlı karar almaya elverecek güvenilirlikte değildir.

2173. Personel rejimi yeterli esneklikte olmadığı gibi, iş disiplini sağlamasının araçları da yeterince yerleştirilememiştir. Personelde etkinliği özendirerek bir ödülleme mekanizması geliştirilip, işletilememektedir.

2174. Kamu iktisadî teşebbüslerinin kendi içlerinde ve birbirleri arasında etkin bir koordinasyon, kurulamamıştır. Bu teşebbüslerin girdi ve çıktıklarına ilişkin olarak, bütünü yararlandırabilecek etkin bir haber alma sistemi geliştirilememiştir.

2175. Kamu iktisadî teşebbüslerinde, toplu sözleşme konusunun gerektirdiği bilgiler ve özellikle produktivite hesapları, zamanında ve yeterli ölçüde hazırlanamadığından bu teşebbüsler toplu sözleşme sisteminin kurallarına uygun bir tutuma girememişlerdir.

2176. İşletmeciliğin bir parçası olan yenileme ve tevsi gibi işlerde, kamu kesiminin bir ajanı olarak girişilen yeni yatırımların gerektirdiği personel, örgüt, teçhizat, makina parkı ve finansman gibi iderlere ilişkin hesaplarla öteki kamu görevlerine ilişkin hesaplar «mal ve hizmet üretimine ilişkin işletme hesaplarıyla» karıştırılmaktadır.

(3) SORUNLAR :

2177. Kamu iktisadî teşebbüslerinin esas sorunları etkinlik ve verimlilik sağlanmasına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu teşebbüslerinin tümünün, bir sistem olarak etkin ve verimli olup olmadığını maliyetlerine, satış fiyatlarına ve tarifelerine etki yapan ekonomik ve sosyal faktörleri ayıklamak ve işletmecilikle ilgisi olmayan kamusal görevlendirmelerle ilgili çalışmaların maliyetini, işletme maliyetinden ayırmak gerekmektedir. Bununla beraber geçen son on yıllık dönem içinde yapılan çeşitli araştırmalar, birçok kuruluşun etkinlik ve verimlilik presibine yeteri kadar önem vermediğini kanıtlayacak bulguları ortaya koymuştur.

2178. Yapılan araştırmalarda kamu iktisadî teşebbüslerinde etkinlik ve verimliliğe olumsuz etki yapan başlıca sorunlar aşağıda sıralanan noktalarda belirmiştir.

2179. Kamu iktisadî teşebbüslerinin örgütsel yapılan, genellikle fonksiyonları ile bağdaşmamaktadır. Gerçekten bu teşebbüslerin örgütleri ile görevleri arasında bir uyum gözetilmiş, bunların birbirleri ile ve gözetme ve denetleme mercileri ile ilişkileri iyi düzenlenmemiştir. Bu durum kamu iktisadî teşebbüslerinin tümünü bir bütün olarak ele

alıp gözeten, bunların genel bütçe ve hazine ile bağlantılarını sağlayan ve kalkınma planlarının hedef ve ilkeleri açısından bunları yönlendiren bir üst kuruluş da bulunmamaktadır.

2180. Kamu iktisadî teşebbüslerinden pazarlama, maliyet - muhasebe, tedarik, stok kontrol ve araştırma konularına yeterli ölçüde yer verilmemektedir. Bu teşebbüsler, yatırım ve işletme görevleri ile orantılı bir sermayeye ahip olmadıklarından, büyük borçlanmalara gitmekte ve aşırı faiz yükü altında bulunmaktadırlar. Ayrıca pazarlama ve tedarik yöntemleri yeteriz düzeyde bulunmakta araştırma ve geliştirme birimleri ise bu teşebbüslerde etkin bir rol oynayamamaktadır.

2181. Kamu iktisadî teşebbüslerinde uzun, orta ve kısa dönemli programlamaya gereken önem verilmemektedir. Günlük işler pek çok sayıda idarî ve teknik personelin zamanını almakta, yatırım konularına ilişkin proje ve mühendislik hizmetleri, bu teşebbüslerde önemleri ile orantılı bir yer almaktadır.

(4) İLKELER VE TEDBİRLER :

2182. Yukarıda açıklanan sorunlar ve kalkınma planlamasının gerekleri kamu iktisadî teşebbüslerinin reformcu bir tutumla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

2183. Kamu iktisadî teşebbüslerinde etkinlik ve verimliliği üstün bir düzeye çıkarma, kaynak yaratma imkânlarını artırma, bu teşebbüslere teknoloji birikimini, adaptasyonunu ve üretimini gerçekleştirecek ve kendi kendilerini yenileyecek bir yapı ve işleyiş kazandırma hedeflerine yönelecek reform çalışmalarına başlanacaktır.

2184. Kamu iktisadî teşebbüslerinin yukarıda sayılan hedefler doğrultusuna konulmasında, değişiklikler mevcut düzeni aksatmayacak şekilde ve belirli bir süre içinde yapılacak, böylece reformun sarsıntısız bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.

2185. Reformun esasları tespit edilip uygulamaya geçildikten sonra teşebbüslerin kendi sorumlulukları başlayacaktır.

2186. Etkinlik ve verimlilik hedefi belli sayısal oranlara (Ratio) bağlanacak ve devamlı olarak izlenip denetlenecektir.

2187. Reform, Türk Kamu Hukuku ve Özel Hukuku ilkeleri gözönünde tutularak başlatılacak ve yürütülecek, sisteme yabancı ve aykırı olan tesislerden kaçınılacaktır.

2188. Kuruluşların görevlerine ilişkin saklı kalmak üzere eş veya benzer yapılara konulmasına çalışılacaktır.

2189. Reform, karma ekonominin başlangıçta özetlenen ilkelerine göre, teşebbüslerin birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmesini sağlayacak yönde yapılacaktır.

2190. Kamu iktisadî teşebbüsleri, genel idarenin, bütçe ve hesap sisteminin dışında esnek bir çalışma mekanizmasına kavuşturulacaktır.

2191. Kamu iktisadî teşebbüslerinin fiyat ve tarife politikalarının ve yatırımlarının tespitine devlet esasları bu alt bölüme eklenen ilkeleri gözetecektir.

2192. Reformun modeli kapsamı ve esasları Bakanlar Kurulunca tespit edilerek uygulamaya başlanacaktır.

EK: 1

(a) *FİYAT - TARİFE-BÜTÇE DESTEĞİ İLKELERİ:*

2193. 1. Kamu iktisadî teşebbüsü makul bir rekabetin bulunduğu alanlarda piyasa fiyatını esas alacak ve bu seviyenin altında bir fiyatın tespitinden doğacak gereksiz verimsizliklerden kaçınacaktır.

2. Vergi niteliğini alabilecek bir kâr maksimizasyonunun açıkça öngörülmediği hallerde, monopol durumdaki kamu iktisadî teşebbüsleri fiyat tespitinde tüm maliyet + makul kâr hedefini esas alacaklardır. Kâr oranı kurulu kapasite kullanımını artırma imkanı da dikkate alınarak tayin edilecektir.

3. Birbiri ile ilişkili alanlarda maliyeti düşürücü, talebi artıncı gelişmelerin, karşılıklı olarak kârlı yatırım kararlarını uyurma etkileri dikkate alınmak suretiyle girişilen ve azalan maliyetlerde çalışan yeni yatırımlarda fiyat, optimum kapasite kullanımını teşvik edecek şekilde bir süre maliyetin altında tespit olunabilecektir. Bu takdirde zarar bütçeden karşılanacaktır. Uygun hallerde kapasite kullanımı ile birlikte fiyat farklılaştırması imkânları da gözetilecektir.

4. Piyasa şartlarında ortaya çıkan değişikliklerin gerektirdiği fiyat - tarife düzenlemeleri zamanında yapılacak, ani ve büyük ölçekteki ayarlamaları zorunlu hale getiren gecikmelerden kaçınılacaktır.

5. Kamu iktisadî teşebbüsleri, (i) Gelir dağılımını etkileme amacına bağlı olarak tespit edilen bir fiyat politikasını uygulama, (ii) Kal'kmmada öncelikli yörelere yatırım yapma veya (iii) Diğer sosyal ve politik tercihler çerçevesinde ekonomik olmayan yer seçme, istihdamı gerekli olandan daha yüksek seviyede tutma gibi zorunluluklarla karşılaştırıldığında, doğacak zararlar bütçeden karşılanacaktır.

6. Ödenecek bu sübvansiyonlar ve özel sektöre de eşit şekilde açık bulunan teşvik tedbirlerinden sağlanacak imkânlar, kamu iktisadî teşebbüslerinde işletme verimliliğini doğru şekilde değerlendirebilmek bakımından, teşebbüs dışı kaynak sayılmayacaktır.

7. Ekonomik, sosyal ve politik tercihler sonucu doğan zararların karşılanmasında, bütçeden sübvansiyon ödenmesi dışında araçlar kullanılmayacak ve iktisadî politikaların gerek kamu sektörüne gerek özel sektöre eşit şekilde uygulanması esası korunacaktır.

EK: 2

(b) *KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN YATIRIM İLKELERİ :*

2194. Eğitim, sağlık, yönetim ve genellikle alt yapıya ilişkin yatırımlar dışında devletin doğrudan yatırım yapmayı öngördüğü alanları, genel olarak aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

(a) Ticarî açıdan ancak uzun dönemde kâr edebilecek nitelikte olmakla beraber toplumun ortak ekonomik yararları açısından gerekli bulunan, teknoloji birikimini arttıracak, diğer sektörlerde kârlı yatırım fırsatlarını uyaracak, ekonominin gelişme yönünü ve hızını etkileyecek öneme sahip temel ve öncü yatırımlar,

(b) Üretimin stratejik karakteri ve ekonomik büyüklükte kapasite kurma zorunluluğu nedeniyle monopolcü güç teşekkülüne imkân verebilecek yatırımlar,

(c) Etkin şekilde ve kamu yararına uygun olarak değerlendirilmesi gerekli görülen stratejik tabii kaynaklarla ilgili yatırımlar,

(d) Yurt güvenliği açısından özel önem taşıyan sınaî yatırımlar,

(e) Ticarî yönden kârlı olduğu ve makul bir teşvik sistemi ile desteklendiği halde kaynak yetersizliği veya gerektirdiği yüksek teknoloji ve organizasyon yönünden riskli görülmesi nedeniyle özel sektörce gerçekleştirilemeyen yatırımlar.

(f) Kalkınmada öncelikli yörelerde kurulacak sınaî tesislere ilişkin yatırımlar,

2195. Bunlardan genel ve katma bütçelerin sorumluluk alanına girmeyenler kamu iktisadî teşebbüslerince gerçekleştirilecektir.

2196. Kamu iktisadî teşebbüsleri, mevcut kapasitelerinin daha rasyonel şekilde işler hale getirilebilmesi için gerekli olan tamamlayıcı nitelikteki yatırımlar hariç, özel sektörün yeterli ölçüde başarılı ola'bildiği alanlarda yeni girişimlerde bulunmayacak ve faaliyetini gereksiz şekilde yaygınlaştırmıyacaktır.

IV. MADEN VE PETROL REJİMİ REFORMU :

1. GİRİŞ :

2197. Uzun dönemli kalkınma stratejisinde temel amaçlardan birisi olarak kabul edilen sanayileşmenin oluşmasında maden ve enerji kaynaklarının hızla değerlendirilmesinin büyük önemi vardır. Gerçekten maden üretiminin hızla artırılması ve işlenmesi; hem metal sanayilerinin, hem de metalleri daha ileri kademede kullanacak olan makina sanayilerinin oluşmasını ve gelişmesini sağlayarak sanayileşmeyi amaç edinilen yönde hızlandıracak niteliktedir. Doğal kaynakların atıl tutulmasının kalkınma amaç ve hedefleri ile tutarlı olmadığı açıktır, öte yandan Sanayileşmenin temel gereklerinden birisi olan enerjinin güvenilir, kararlı ve uygun maliyetle arzı zorunludur. Bu zorunluluk, yurtiçi enerji kaynaklarının ve petrol dahil enerji hammaddelerinin hızla değerlendirilmesini gerektirmektedir. Maden ve Petrol Rejimi Reformu, söz konusu değerlendirme ve sınaî oluşumu yurt yararına olarak hızlandıracak hukukî idarî ve malî alanlarda'ki eniden düzenlemeleri kapsamaktadır.

2. REFORMUN KAPSAM, VE HEDEFLERİ:

2198. Maden ve Petrol Rejimi Reformu, yukarıda belirtilen kapsam içinde petrol dahil, bilinen tüm maden potansiyelinin uzun dönemde en yüksek yaran sağlayacak şekilde işletilmesi için gerçekleştirilmesi zorunlu olan değişiklikleri öngörmektedir, önerilerin değişikliklerin gerçekleştirilmesi mevcut yasalarda ve ilgili kuruluşların yapı ve işleyişlerinde belirli yeniden düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

(1) Bu düzenlemelerde, Maden Kanunu ile ilgili diğer mevzuatın yeniden düzenlenmesi, temel metal sanayileri ile enerjinin hammadde ihtiyaçlarının karşılanması ve döviz kaynaklarının artırılması ve ayrıca aramaların önceliklere göre düzenlenmesi, bilinen maden rezervlerinin geliştirilmesi ve kaynakların israf edilmeden yurt ihtiyaçlarına ve ulusal yararlar için en uygun biçimde değerlendirilmesi,

(2) Elektrik enerjisi üretimi için kullanılması zorunlu olan veya yurt ekonomisine uygun verimli biçimde işletilmeyen linyit yatakları ile stratejik madenler (Radyoaktif mineraller, tungsten ve boz tuzları) Anayasa'nın 130 uncu maddesine uygun bir anlayışla kamu kuruluşlarınca işletilecektir. Stratejik madenlerin saptanması ve bu nitelikten çıkarılması; ilgili kuruluşlarla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının görüşü ve Devlet Planlama Teşkilâtının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacaktır.

(3) Petrol Kanununun ulusal yararlar için aykırı düşen hükümlerinin hızla değiştirilmesi ve yurtiçi petrol kaynaklarının yurtiçi petrol talebinin yerli üretimle karşılanması esas gözönünde tutularak aranması, işletilmesi, pazarlanması,

(4) Akaryakıt ana depolarının da ulusal gerekleri karşılayabilecek bir yapıya kavuşturulması,

(6) Enerji talebinin, öncelikle ulusal kaynaklardan karşılanması ve enerji yatırımlarının hızla artan talebi zamanında karşılayabilecek düzeyde ulaştırılması hedef alınmıştır.

3. REFORMUN İLKELERİ :

2199. Maden ve Petrol Rejimi Reformunun öngörülen hedeflere ulaşmak üzere saptanan ilkeleri, başta maden ve petrol arama ve işletme işlemlerinin değerlendirilmesini ve bu alanda kamu kesiminin hizmetleri ile ilgili genel hükümler olmak üzere, ilgili yasalar ve kamugörevini yerine getirecek kuruluşlardaki düzenlemeleri kapsamaktadır.

(1) Bilinen maden rezervleri süratle geliştirilecek ve işletmeciliğin millî kalması esas ilke olacaktır.

(2) Maden kaynaklarının öncelikle sanayinin hammadde talebini zamanında, yeterli seviyede karşılaması ve yurt yararına en uygun biçimde işletilmesi sağlanacak, bu arada dış talebi yüksek madenlerin işletilmesinde de özendirici araçlardan yararlanılacaktır.

(3) Reform hedefleri açısından Maden Kanununda yapılması gerekli olan yeniden düzenlemede aşağıdaki konular da kapsanacaktır :

a. Taşocakları mevzuatı kapsamına giren maddelerden madencilik sektörü hedefleri açısından Maden Kanunu kapsamına alınması gerekenler bu kanun kapsamına alınacak, diğerleri için taşocakları nizamnamesi yerine yeni kanun getirilecektir.

b. Arama ruhsatlarının maden gruplarına göre verilmesi sağlanacak, gruplar itibariyle ruhsat alanı, belirli sınırlar içinde saptanacaktır.

c. Arama ruhsatlarının verilmesi, malî ve teknik teminata bağlanacaktır.

d. Arama dönemindeki çalışmalar bir programa göre yürütülecek; programın uygulanması sürekli olarak kontrol edilerek, gerektiğinde aramaların gelişmesine uygun değişiklikler yapılacaktır.

e. Maden işletme şartnameleri, ekonomideki gelişmelere, madenin potansiyeline ve madenin en uygun değerlendirilmesi ilkesine göre, ilgili Bakanlık tarafından değiştirilebilecektir.

f. Devlet hakkı konusu, (i) devlet hakkı, (ii) il hakkı şeklinde düzenlenecektir.

(4) Maden Dairesi, uzun dönemli maden politikası açısından gerekli çalışmaları ve gerekli konularda uluslararası maden piyasası etüdüleri yapmak ve teknolojik gelişmeleri izlemek, arama ruhsatı taleplerini en geç 6 ay içinde değerlendirmek; işletme ruhsatnameli sahalarda her üç yılda bir arama gereklerini ortaya koyan bir rezerv bilgisi raporu hazırlamak; bölge örgütlerini geniş çapta kurmak ve sorumluluklarını artırmak; maden ihracatı ve gözetme şirketleri faaliyetlerini izlemek gibi görevleri yaparak reform hedeflerinin gerçekleşmesine etkili olarak katkıda bulunacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

(5) Kamunun maden arama faaliyetleri, büyük ölçüde hızlandırılacak ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü bunun gerektirdiği biçimde geliştirilecektir. Bu konu ile ilgili olarak kamu maden arama larının esas olarak Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünde toplanması öngörülmekle birlikte, Etibank ve Türkiye Kömür işletmeleri gibi kuruluşların arama çalışmalarının belirli çerçeve içinde işletme özelliklerine göre düzenlenmesi sağlanacaktır.

(6) Petrol Kanunu, petrol kaynaklarının dünya teknolojisine uygun olarak, zamanında, etkili bir yolla ve yurt yararlarına uygun biçimde değerlendirilmesini sağlayacak şekilde değiştirilecektir.

(7) Kamu petrol arama, üretim, rafinaj, taşıma ve pazarlama işlemleri tek Kamu Kuruluşunda toplanacaktır.

(8) Petrol Dairesi;

a. Petrol ameliyesine giren işlemlerin kontrolünün bilfiil yapılmasını, petrol ameliyatından elde edilen bilgilerin (jeolojik, jeofizik v.b.) değerlendirilmesi ve yurt yararına kullanılmasını,

b. Petrol rafinelerinin üretim programlarını dış pazar ve yurtiçi talebe göre ve millî ekonomiye en uygun bir şekilde hazırlanmasını ve uygulanmasını,

etkili olarak sağlanacak biçimde teknik, idarî ve malî yönden düzenlenecektir.

ALTINCI KESİM

Uzun dönemde hedefler ve amaçlar

Plan uygulamasındaki gelişmeler ve sorunlar

BİRİNCİ BÖLÜM

PLANLI DÖNEMDE UYGULAMA

I. GELİŞMELER:

2200. Birinci ve İkinci Plan Uygulaması Döneminde, beş yıllık planlarda ana hatlarıyla belirtilen yatırım, tedbir ve politikalar yıllık programlarla ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Yıllık Programlara, İcra Planı ve Yatırım cetvelleriyle, kamu kesimi için, uygulama gücü kazandırılmıştır. Yatırımcı kuruluşlar, Yıllık Programları esas alarak, yatırım ve tedbirlerle ilgili daha ayrıntılı uygulama - çalışma programları, proje uygulama planları hazırlamışlar, uygulamalarını bu programlar çerçevesi içinde yürütmüşlerdir. Geçen iki plan döneminde, planlı çalışma anlayışı ve program disiplini kamu kesiminin önemli bir bölümünde benimsenmiş ve yerleşmiştir.

2201. Planlı dönemin başında, kuruluşların elindeki projelerin azlığı, alternatif projelerin bulunmaması ve proje etüdlerinin yetersizliği bir sorun olarak görülmekteydi. Bu dönem içinde etüd ve proje fikri gelişmiş, özellikle alt yapı yatırımlarını yürüten kuruluşlarla, hizmet götüren kuruluşların programa alınmaya hazır projeleri, seçime İmkân verecek zenginliğe kavuşmuştur.

2202. Ayrıca tarım, alt yapı ve sanayi kesiminde, maliyeti bir milyar lirayı aşan projeleri hazırlama ve uygulama gücünün artması da bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

2203. Yatırımcı kuruluşların yatırımı gerçekleştirme güçlerinde de önemli gelişmeler görülmüştür. Tablo 678'de görüldüğü gibi kamu kuruluşları ilk yıllarda nakdi yatırım harcamalarını yüzde 80 dolaylarında gerçekleştirirken, 1968 yılından itibaren verilen ödeneklerin tümünü harcamışlar, ayrıca yıl içinde sağlanan ek kaynaklarla yüzde yüzü aşan harcama yapmışlardır.

2204. Tablo 679'da ve şekil 6-7 de, planlı dönemde kamu sektörü proje akımında, maliyet ve harcama yönünden gelişmeler «devam eden», «biten» ve «yeni işler» olarak gösterilmiştir.

2205. Planlı dönemde 1963 yılına 16.9 milyar liralık proje toplamıyla girilmiş; on yıl içinde, mahallî idareler dışında, kamu kesimi programına 107.9 milyar liralık yeni iş alınmıştır.

2206. 1963 yılından 1971 yılı sonuna kadar sabit sermaye yatırımları için 82.8 milyar liralık harcama yapılmıştır. Bu rakam ikinci Plan dönemi sonunda, 1972 yılında 19.8 milyar lira dolayında gerçekleşeceği tahmin edilen harcamayla birlikte, 102.6 milyar liraya ulaşabilecektir.

TABLO : 678 — Planlı Dönemde Kamu Kıvrut/u^lartnm, Yatırvm Gerçekleştirme Oranları (Yüzde)

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Bütçe türleri	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Genel ve katma bütçeli daireler	90,8	86,0	84,3	86,6	96,8	100,6	99,1	103,6	99,5
Döner sermayeli idareler	67,0	82,4	74,5	78,0	78,5	109,2	79,2	86,0	104,0
İktisadî Devlet teşekkülleri	77,1	66,4	69,8	97,3	86,3	110,6	117,2	125,5	103,0
Kamu toplamı	84,2	77,1	77,8	89,0	91,9	104,4	104,7	111,6	101,2-

Kaynak: Devlet Planlama, Teşkilâtı

2207. 1971 yılı sonuna kadar 54.2 milyar liralık proje tamamlanmıştır. 1972 yılında bitirileceği tahmin edilen 13 milyar liralık işin ilâvesiyle on yılda 67.2 milyar lira maliyetli işin sonuçlandırılarak üretim ve hizmetlere katkısı sağlanmış olacaktır.

2208. 1970 yılı programında yer alanı projelerin maliyetleri toplamı 98.6 milyar liradır. 85.6 milyar liralık proje Üçüncü Plan dönemine intikal edecektir. Üçüncü Planda devam eden iş olarak yer alacak, 85.6 milyar liralık proje demetine yapılmış harcama 35.4 milyar lira olacak, söz konusu işlerin tamamlanması için 50.2 milyar lira gerekecektir (Tabla 27).

Proje karakteristiğindeki değişiklikler sonucunda meydana gelmesi muhtemel 8 milyar TL. maliyet artışıyla Üçüncü Plan Dönemine yaklaşık olarak 58 milyar liralık iş intikal edecektir.

2209. Üçüncü Planın ilk üç yılında kamu sabit sermaye yatırımları için ayrılan miktar 1971 yılı fiyatlarıyla 82.5⁽¹⁶²⁾ milyar liradır. (Tablo 105). Devam eden projelerin ortalama üç yıl içinde tamamlanması zorunlu olduğuna göre, bu üç yıllık dönemde yem işler için yaklaşık olarak 32 milyar liralık harcama imkânı kalacaktır

2210. 1966 -1967 ve 1968 yıllarında yeni işlerin proje toplamı içindeki payı yüzde 40'a kadar yükselmiştir (Tablo 679). Bu yıllarda yeni iş ilâvesinde görülen artışlar, yükselen maliyetlerle birlikte devam eden işlerin gelecek yıllara yükünü artırmış, planlı dönemin son dört yılında programa yeni iş alma ve yeni işler için harcama yapma olanağını kısıtlamıştır. Belirtilen bu durum, yatırım yapan birimlerde ve müteahhitlik müessesesinde kısmen atıl kapasiteler doğurmuştur.

II. SORUNLAR:

2211. Başlangıçta belirtilen olumlu gelişmelere rağmen; bazı kuruluşlarda planlı çalışma disiplini ve programlama gücü istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun sonucu olarak programla gerçekleştirme arasında zaman, maliyet, karakteristik ve ödenek sapmalar görülmüştür.

⁽¹⁶²⁾ Yaklaşık olarak 2,5 milyar liralık Mahalli idare yatırımları hariç

TABLO : 679 — Kamu Sektörü Proje Akımında Gelişmeler

(Carî fiyatlarla)
(Milyar TL.)

Yıllar	Devam eden işler maliyeti (1)	Yeni işler maliyeti (2)	Eldeki iş toplam maliyeti (3)	Biten işlerin maliyetleri (a) (4)	Maliyet revizyonları ve Programdan çıkarılan işler (b) (5)	Yatırım harcamaları (6)	Yeni işlerin toplam içindeki payı % (7)
1963 (c)	16,9	3,5	20,4	2,1	—	4,3	17,0
1964	18,3	4,6	22,9	3,5	— 1,3	5,1	20,1
1960	18,1	4,8	22,9	3,5	— 2,3	5,6	21,0
1966	17,1	9,7	26,6	4,1	— -3,2	7,4	36,2
1967	19,5	13,2	32,7	5,1	+ 3,3	8,4	40,4
1963	30,9	18,6	49,5	7,7	+ 7,2	10,5	37,6
1969	49,0	11,8	60,8	9,4	+ 3,9	12,1	19,4
1970	155,3	7,5	62,8	9,8	+ 20,4	133	11,9
1971	73,4	15,1	88,5	9,0	+ 2,0	15,6	17,1
1972	79,5	19,1	98,6	13,0 (c)	—	19,8 (c)	19,4
TOPLAM	—	107,9	—	67,2	—	102,6	—

*Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı**(a) Biten işler maliyetlerinin 1970 yılı sonuna kadar olan toplamı kesindir. Biten işlerin 1963-1970 yılları arasında dağılımı ise toplam proje maliyetlerinin yıllık tutarlarına göre ağırlıklı ortalama, ile tahmin edilmiştir.**(b) Bir yıl sonraki programda bazı ana projelerin maliyetlerine yer verilmemesi veya bazı projelerin programdan çıkartılması gibi nedenlerle maliyet toplamında düşme görülmektedir. Ayrıca devam eden işlerin maliyetlerindeki artışla ilgili değişiklikler her yılın programında yapılmıştır. Bu nedenle bazı yıllarda görülen maliyet revizyonlarını sadece o yıla ilgili olarak yorumlamak hatalı olur.**(c) Tahmini.*

2212. 1970 yılında, projelerin yüzde 85'inin ödeneği değiştirilmiş, projeler arası ödenek aktarmaları toplam ödeneklerin yüzde 25'ine ulaşmıştır. Ayrıca, biteceği düşüncesiyle programa alınmayan ve çeşitli nedenlerle tamamlanamayan projeler için ödenek tahsisi zorunluluğu ve bazı kuruluşların program dışı davranışı sonucunda, programa önceden dahil edilemeyen ve maliyetleri 2.6 milyar liraya ulaşan projeler için 1.1 milyar liraya yaklaşan harcamalar yapılmıştır.

2213. Planlı dönemin önemli sorunlarından birisi de proje maliyetlerindeki artışlar olmuştur. Aşağıda verilen örnekler bu kanıyı doğrulamaktadır.

2214. Planlı dönemin ilk yılı olan 1963 yılına devam eden iş olarak giren 16.9 milyar liralık projeye 1971 yılı sonuna kadar \$8.8 milyar liralık yeni iş eklenmiştir. Böylece proje toplamı ilk maliyetlerle 105.7 milyar liraya ulaşmıştır.

Buna karşılık 1971 yılı sonuna kadar 54.2 milyar liralık iş tamamlanmıştır. 1972 yılına 51.5 milyar liralık iş intikal etmesi gerekirken, 1972 Yılı Programında 79.5 milyar liralık devam eden iş yer almıştır (Tablo 679, Sütun 1-2). Bu durum, 105.7 milyarlık projede yüzde 27 oranında 28 milyar liralık maliyet artışı olduğunu göstermektedir.

2215. Büyük projelerde maliyet artışları daha yüksek seviyeye ulaşmıştır. Halen uygulama safhasındaki toplam proje maliyetleri içindeki payı yüzde »25 olan 55 adet önemli projenin ilk maliyetleri toplamı 12.5 'milyar lira iken bu rakam 25.0 milyar liraya yükselmiştir.

2216. Fiyat artışları, yatırım süresinin uzaması ve yetersiz proje etüdüleri maliyetleri arttırmıştır. Özellikle yetersiz etüdülerin maliyet artışında ağırlığı büyük olmuştur. Başlıca etüd hataları, ihtiyaç programları ve fonksiyon şeması ile ilişki kurulmadan maliyetlerin hesaplanması, optimal kapasitenin yanlış saptanması, ana plan yapılmadan projenin belli bir bölümünün programa alınması, çevre ve alt yapı etüdülerinin eksik hazırlanmasıdır. Planlı dönemde projelerin öngörülen sürede tamamlanması tam olarak sağlanamamışsa da olumlu gelişmeler elde edilmiştir.

2217. 1971 yılı programında tarım sektörü dışında yer alan maliyeti 50 milyon liradan yüksek 133 adet proje ile 1967 yılı programında yer alan aynı nitelikteki 62 adet projenin-yılı içinde tespit edilmiş süre değişiklikleri, karşılaştırmalı olarak Tablo 680'de verilmiştir.

2218. Tablo 680'den görüleceği gibi, 1967 yılı Programında yer alan projelerden süresi içinde bitirilecekler yüzdesi 14.5'dir. 1971 Yılı Programında yer alan projelerde ise bu yüzde 45.1'e yükselmiştir. Aynı olumlu gelişme 1 yıl gecikmeli projelerde de görülmektedir. 1967 yılından bu yana, projelerin süresi içinde gerçekleştirme çabasında olumlu bir gelişme vardır. En çok il yıl gecikme ile projelerin yüzde 65.5'ini gerçekleştirme mümkün olmaktadır.

2219. 1971 yılı Programında yer alan projelerde ileride meydana gelecek süre uzamaları dikkate alınmaz ise proje başına ortalama süre uzaması 1.5 yıl olmaktadır. 1967 yılı Programında yer alan projelerde ise ortalama süre uzaması 2.9 yıldır.

TABLO : 680 — 1967 ve 1971 Yılı Programlarında Tarım, Sektörü Dışında Yer Alan Maliyeti 50 Milyondan Yüksek Projelerde Süre Revizyonları

S ü r e	1967 yılı proje		1971 yılı proje	
	Adedi	Yüzdesi	Adedi	Yüzdesi
	(1)	(2)	(3)	(4)
Süresinde bitenler	9	14,5	60	45,1
1 yıl gecikmeli	10	16,1	27	20,4
2 yıl gecikmeli	12	19,4	8	6,0
3 yıl gecikmeli	7	11,3	20	15,0
4 yıl gecikmeli	11	17,7	6	4,5
5 yıl ve daha fazla gecikmeli	13	21,0	12	9,0
TOPLAM	62	100,0	133	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilâtı

2220. Projelerde görülen gecikme süresi kısalmakta ise de, projelerin öngörülen sürede tamamlanmaması proje kârlılığını düşürmekte ve yatırım kapasite kullanımından beklenen neticeleri geciktirmektedir. Fiziksel hedeflerle finansman kaynakları arasındaki ilişkinin tam olarak sağlanamaması veya nakit akımındaki gecikmeler, bazı projelerde termin programlarının gerçekçi olarak düzenlenmemesi, proje uygulama sürelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

2221. Planlı dönemde ekonomik ve sosyal göstergelerin eksiksiz, çabuk ve doğru olarak derlenmesi tam olarak sağlanamamış, bu durumun sonucu olarak ekonomik ve sosyal yapıdaki gelişmelerin plan ve programlarda öngörülen hedeflere uygunluğu ve sapmaların zamanında tespiti olanağı sınırlı kalmıştır. Göstergelerin bir merkezden derlenmesi, işlenmesi, tahlili ve siyasî tercihi yapacak organlara sunulması düzeni yeterince işletilmemiştir.

2222. Kamu ve özel kesim yatırımlarının ve tedbirlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi yönünden gelişmeler kaydedilmiştir, tzleme ve değerlendirme, uygulamanın programda öngörülen şekilde yürütülmesinin denetimi, sapmalar varsa nedenlerinin tespiti, darboğazların giderilmesi için tedbirlerin alınması ve gerektiğinde programın değiştirilmesi amaçlarına dönük olarak yapılmıştır. Kamu yatırımları sektörler, yatırımcı kuruluşlar, projeler itibarıyla, harcama (ödenek), maliyet ve zaman yönünden yıllık programlarda öngörülen ayrıntıda geliştirilen metodlarla izlenmiştir, laleme ve değerlendirme de elektronik bilgi işlem makinalarından yararlanılmıştır. Önemli yüz kadar projede izleme ve değerlendirme, proje uygulama programları ayrıntısında aylık olarak yapılmıştır, özel kesim yatırımlarının izlenmesinde anket metodları kullanılmıştır.

2223. Yatırım uygulamasında koordinasyon düzeni plan dönemlerinde koordinasyon metot ve sistemlerinden yararlanılarak geliştirilmiştir. Genel Müdürler seviyesinde yapılan koordinasyon çalışmalarından beklenen verim alınmıştır. Alt düzeyde yapılan koordinasyon faaliyetleri darboğazların belirtilmesi, sorunların açılması, haberleşme yönünden yararlı olmuştur. Ancak, yetkileri sınırlı ve değişik personelin toplantılara katılmalan nedeniyle alınan tavsiye kararları tam olarak uygulanamamıştır.

2224. Yıllık Programlarda yer alan, İcra Planında belirtilmiş tedbirlerin uygulanması «Tedbirler Uygulama Çalışma Formu» na uygun olarak düzenlenmiş çalışma programlarına göre yapılmıştır, «İcra Planı Tedbirler Takip Formu» ile tedbirlerin uygulanması izlenmiştir.

2225. Tablo 681'de 1963-1971 yılları arasında Yıllık Programlarda yer alan tedbirlerin gerçekleşme durumu sayısal olarak gösterilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi tedbirlerin sayısal yönden gerçekleşmesinde yıldan yıla gelişmeler olmakla beraber başarı sınırlı olmuştur.

TABLO : 681 — 1963-1971 Yılları Arasında Tedbir Uygulamaları

Yıllar	Toplam	Uygulama durumu		Uygulama durumu	
	tedbir sayısı:	Uygulama durumu yeterli tedbir sayısı	Yüzde	yetersiz tedbir sayısı	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(6)
1063	619	368	60	251	40
1:964	664	293	45	366	55
1988	524	149	28	375	72
1966	510	151	30	359	70
1967	469	265	57	204	43
1968	516	324	63	192	37
1969	537	374	70	163	30
1970	634,	381	60	253	40
1971	540	253	46	287	54

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı

2226. Her iki planda özel kesimin büyük ölçüde yatırımlara girişerek üretim kapasitelerinin artışına katılması, yatırımların verimli alanlara kaydırılması öngörülmüştür. Teşvik tedbirleri ile bu yönde bir atılım nisbeten sağlanmış, ancak gelişme sınırlı kalmıştır.

İKİNCİ BOLÜM

PLANLAMA SİSTEMİ VE ARAÇLARI

I. UZUN VE ORTA VADELİ PLANLAR:

1. PERSPEKTİF PLAN :

2227. İkinci kesimde değinildiği gibi, değışen ekonomik, sosyal ve teknolojik, şartlar karşısında Türk Ulusunun yarınını görme ve ona hakim olma arzusu, Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılma ile ilgili anlaşmaların ortaya çıkardığı yeni durum, Birinci ve İkinci Plan Döneminde edinilen izlenimler ve planlama deneyi birikiminin daha iyi tahmin ve plan yapma konusunda sağladığı gelişmeler üçüncü planda önceliklerin yeni bir perspektife göre tespitini ve perspektif planın farklı bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

2228. Nitekim kalkınmanın, ve kalkınma planlamasının anayasal temelleri, ülkenin temel sosyal ve ekonomik sorunları, değışen uluslararası ekonomik şartlar ve kalkınma potansiyeli gözönünde tutularak «yeni strateji» hazırlanmıştır.

2229. Yeni stratejiye göre başlıca planlama araçları olarak belirtilen, Beş Yıllık Plan, Yıllık Programlar, Sektör ve Alt Sektör Ana (Master) Planları ve il (Mahallî idare) Planları, hedeflerin gerçekleşmesinde araç olarak kullanılacaktır.

2230. Belirtilen bu araçlardan ilk defa kullanılacak olan sektör ve Alt Sektör Ana Planları ve il (Mahallî idare) Planları, plan hedeflerine kaynak ve zaman kaybına uğramadan ulaşmayı sağlayacak planlama araçları olarak geliştirilecek ve yerleştirilecektir.

2. BEŞ YILLIK PLANLAR :

2231. Perspektif planın 1995 yılı için hedef aldığı düzeyin ve görünümün sağlanabilmesi, öncelikle perspektifin kapsadığı dönemde yapılacak «Beş Yıllık Planlar» la bazı aşamaların gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu aşamaların neler olduğu ve beşer yıllık dönemler sonunda nasıl bir görünüme ulaşmanın gerektiği, ilgili «Beş Yıllık Planlar» da belirtilecektir.

2232. Bu görünümü sağlamada planlama aracı olarak kullanılacak «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları» nın beş yılda gerçekleştirilmesi gerekli dilimleri ile «Sektör ve Alt Sektör Ana Planı» yapılmayan alanlardaki hedefler «Beş Yıllık Planlar» la saptanacaktır. Bunların gerektirdiği kaynakların büyüklüğü, nasıl sağlanacakları, öngörülen hedeflere ulaşmada kullanılacak politikalar, alınacak tedbirler bu planlarda belirlenecektir. Ayrıca «Beş Yıllık Planlar» önceden görülmeyen gelişmelerle, perspektif plana gerekli esnekliği sağlayan araçlar olacaktır.

II. DİĞER PLANLAMA ARAÇLARI VE ÖZEL ÇALIŞMALAR :

2233. Kalkınma planlarının Türk ekonomisinin gelişmesi içinde yeni planlama araçları ile desteklenmesi ve zorunluk haline gelmiştir. Bu ihtiyaç «Yeni Strateji» ye de yansımış ve Türkiye'nin 1995 de öngörülen gelişmişlik seviyesine ulaşmasını amaçlayan perspektif hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak planlama araçları arasına bugüne kadar kullanılanların yâaisıra «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları (Master Planları)» ve il (Mahallî idareler) Planları'nın katılması öngörülmüştür. Aşamalı planlama yöntemiyle hazırlanmakta olan millî planlar, yanında «Yeni Strateji» de öngörülen ve Türk ekonomisinde yapısal bir değişikliği zorunlu kılan sanayileşme hedefi için daha uzun dönemli ve fizik, büyüklükler arasındaki ilişkileri de dikkate alan sektör ana planlarının yapılmadı kabul edilmiştir.

2234. Sektör ana planlanffin yapımının dışında «Yeni Strateji» Türk ekonomisinin gelişmesi doğrultusunda zamanla daha büyük boyutlar kazanacağında şüphe olmayan mahalli kaynakların rasyonel kullanılmasını sağlayacak bir araç getirmektedir. Bir araç il (Mahallî idareler) Planlaması olup, planlama sürecini iki noktada tamamlamakladır: (i) Anayasa'nın 129 unda maddesinde tanımlanan plan bütünlüğü içinde, 112 inci maddede tanımlanan «İdarenin Bütünlüğü» ilkesinin gerçekleştirilmesi; (ii) mahallî kaynakların, mahallî müşterek ihtiyaçların karşılanmasında etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayacak rasyonel metotların geliştirilmesi.

2235. Teşkilatlanma, kaynakları bir araya getirme, yürütme, gözetim ve denetim fonksiyonları yanında «Planlama» da idarenin temel fonksiyonları arasındadır, idarenin verim ve etkenliğinin en üst düzeye çıkarılması, bu fonksiyonların ahenkli işleyişine, başka bir söyleyişle bu fonksiyonları gören organlar arasında koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması olmasına bağlıdır. Bu konudaki aksamalar, idarenin fonksiyonlarını yerine getirmede yetersizliklere yol açabilmektedir. Bunların giderilmesi, Anayasa'nın 115 ve 116 ncı maddelerinde yer alan «Merkezden» ve «Yerinden» yönetim ilkelerinin planın bütünlüğünü bozmayacak biçimde işletilmesi ile mümkün görünmektedir.

2236. Bu nedenledir ki (i) geçmiş dönemlerde plan bütünlüğünü bozacak bir biçimde gelişmeler gösteren idarenin bölgesel düzeye yayılma eğilimlerini önleyecek ve bu eğilimleri Anayasa'nın 115 inci maddesinde belirlenen sınırlar içine alacak yasaların Üçüncü Plan Döneminde çıkarılmasına çalışılacaktır, (ii) İl (Mahallî idareler) Planlaması için gerekli teknik kadrolann yetiştirilmesi yine Üçüncü Plan Döneminde aşamalı olarak tamamlanacaktır.

2237. «Yeni Strateji» bu iki önemli aracın dışında, Türkiye'nin sosyo - ekonomik yapısından doğan sorunları yeni bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu stratejide, kalkınmada öncelikli yöreler olarak tanımlanan yörelerin, potansiyelleri bulunan alanlarda uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına yöneltilmeleri ve millî bütünlük ilkesi içinde iktisadî ve sosyal gelişmelerin sağlanması temel ilke olarak benimsenmiştir.

2238. Türk kalkınma planlarının önemli niteliklerinden biri de özel sektör için yol gösterici ve teşvik edici olmalarıdır. Geçmiş dönemlerde mekan unsuru üzerinde yeteri kadar durulmaksızın, plan amaçlarına uygun alanlarda yatırımda bulunacak özel müteşebbislere çeşitli teşvik araçları, daha çok teşebbüslerin finansman yapılarına etkili olabilecek biçimde uygulanmıştır. Üçüncü plan döneminde bu uygulamaların yanısıra 1972 yılında başlatılan kamunun toplayıcı, değerlendirici, yol gösterici yardımları ile geliştirilerek devam ettirilecektir.

1. SEKTÖR VE ALT SEKTÖR ANA (MASTER) PLANLARI :

2239. Sosyo - ekonomik yapıdaki gelişme ve değişmeler ekonominin çeşitli kesimleri arasındaki bağlantıları artırarak, daha karmaşık duruma getirmektedir. Üretken kesimlerdeki yatırımların gerçekleştirilmesi ve maliyetlerinin olumsuz yönde etkilenmemesi, alt yapı (yol, su, elektrik, vb.) yatırımlarının tamamlanmış olmasını gerektirmektedir. Ayrıca üretken kesimlerin girdi almaya da girdi verme yolu ile birbirlerine bağlı oluşları, üretimlerinin aksamaması ve maliyetlerinin yükselmemesi için alt yapı yatırımlarının ve üretim birimlerinin zaman, yer ve ölçek olarak tutarlı ve biri diğerini destekleyecek biçimde yapılmalarını zorunlu kılmaktadır. Geleceğe kısa dönem için bakıldığında bu tutarlılıklar tam olarak sağlanamamaktadır. Çünkü yatırımların olgunlaşma süreleri birbirinden farklıdır, özellikle alt yapı yatırımlarının tamamlanması uzun zaman almaktadır. Bu yatırımların tamamlanıp, üretken yatırımlarla dengelerinin kurulması orta dönemli plan sürelerine sığmamaktadır.

2240. Öte yandan uzun dönemli fizik üretim ve yatırım hedeflerinin saptanmamış olması, kalkınmada önemli fonksiyonlar gören kamu kuruluşlarının birbirleri ile tutarlı ve destekleyici kararlar almalarını ve uygulamalarını engellemektedir. Bu durum idarenin etkinliğinin azalmasına, ayrıca kıt kaynakların gereğince kullanılmamasına yol açmaktadır.

2241. Geçmiş iki plan döneminde edinilen tecrübelerle tespit edilen bu durum daha hızlı bir kalkınmayı engellemektedir. Daha önce değinildiği gibi 22 yıllık perspektif içinde, Türkiye'nin belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşması zorunlu görülmektedir. Bu seviyenin belirgin niteliği, gelişmiş ekonomilerle rekabet edebilir bir teknolojiyi, maliyeti ve kaliteyi ihtiva eden güçlü bir sanayi kurulması zorunluluğudur.

2242. Böyle bir sanayileşmenin hızlı gerçekleştirilmesi zorunluluğu, yatırımların kıt kaynakların israfına yol açmaksızın, gecikmeksizin ve belirli niteliklere yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum, üretimin uzun dönemli fizik hedeflerinin belirlenmesinde ve bu hedeflerle ilgili yatırımların zaman, yer, ölçek ve diğer nitelikler yönünden birbirlerini tamamlayan bir tutarlılık içinde gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

İLKELEK VE TEDBİRLER :

2243. Kaynak dağılımında önceliklerin Türkiye'nin 22 yıllık perspektif dönem sonunda ulaşacağı gelişmişlik seviyesindeki ihtiyaçlarının ve ihracat hedeflerinin gerektirdiği fizik üretim seviyelerini ve Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde rekabetin gereklerini gözönünde tutarak, saptanması esas olacaktır.

2244. Dördüncü kesimde değinildiği gibi sektör ve alt sektör Ana planları (i) gelişmelerinde aksama veya tutarsızlık olması halinde öngörülen kalkınma hız ve biçimini olumsuz yönde etkileyebilecek olan ve kamunun hâkim olduğu ya da yönlendirebileceği kritik sektörler için (demir çelik gibi temel imalât sanayileri, enerji, ulaştırma, haberleşme, savunma, madencilik, tarımda sulama, ormancılık), (ii) Eğitimi ve sağlık gibi fizik üretimle ve yaşama düzeyi ile yakından ilgili olan kamu hizmetleri için, (iii) üretimle ilişkisi bulunmayan, fakat üretken sektörlerle ayrılan kaynakları sınırlayıcı nitelikteki diğer kamu hizmetleri (genel idare, adalet, asayiş, güvenlik) için yapılacaktır.

2245. Bu planlarda 22 yıl sonu için öngörülen gelir seviyesinin, ulaşılacağı tahmin edilen nüfus yoğunluğunun ve bu gelişmişlik aşamasının tabii sonucu olacak iç talep ve ihracat fizikî büyüklükler itibariyle tahmin edilecektir. İkinci aşamada bu fizik üretim seviyelerine gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir bir teknoloji, maliyet ve kalite seviyesini gerçekleştirerek ulaşma zorunluğu gözönünde tutularak ana plan yapılması gereken her sektör veya alt sektörde yatırım gereği tahmin edilecektir. Bu tahminlerde üretim birimlerinin ne zaman, hangi kapasitelerde, hangi teknoloji ve üretimin tabii kaynaklara ve üretim birimlerinin birbirlerine bağıllığı ölçüsünde nerelerde kurulacakları saptanacaktır. Üçüncü aşamada birbirinden bağımsız olarak sektör ve alt sektörler için sadece perspektifin son yılındaki hedeflere ulaşmayı amaçlayarak yapılan tahmin çalışmalarının tutarlılıkları kontrol edilecektir.

2246. Anaplan çalışmalarının yürütülmesinde Devlet Planlama Teşkilâtı, Özel İhtisas Komisyonlarının, ilgili Bakanlıkların ve yatırımcı kuruluşların desteğinden yararlanacaktır.

2. İL (MAHALLİ İDARELER) PLANLAMASI :

2247. Perspektif plan döneminde gerçekleştirilecek olan hızlı sanayileşme, kamunun bu konuda büyük sorumluluklar yüklemesini gerektirmektedir. Bu durum perspektif dönemde, mahallî idarelerin «mahallî ihtiyaçlar», millî ihtiyaçların karşılanmasını sınırlayacak ölçüde malî yardımlara gerek olmaksızın mahallî kaynaklarla yeterince karşılamalarını zorunlu kılmaktadır. Oysa, mahallî idarelerin bugünkü durumu, ayrıca mevcut yasalar, gelir kaynakları, görev ikilemeleri ve boşlukları buna imkân vermemektedir (Tablo 682).

2248. Anayasa'nın 116 ncı maddesi, müşterek mahallî ihtiyaçların mahallî idarelerce (il özel idareleri, Belediyeler, ve Köyler) karşılanmasını esas almakta ve bu idarelere görevleri ile orantılı gelir sağlanacağını belirtmektedir. Bu Anayasa hükmüne rağmen, uygulamada mahallî idareler mahallî müşterek ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktadırlar.

2249. Mahallî idarelerin malî kaynaklarının yeterince artınlamaması bu idarelerin çağdaş ihtiyaçlarla artan görevlerini yerine getirememelerine sebebiyet vermekte, millî planın kaynak tahsisinde saptırıcı bir etken olmaktadır. Mahallî idarelerin gelirlerinin Gayrisafi Millî Hasıla'ya oranı Birinci Planda saptanan hedeflerin altında kaldığı gibi, İkinci Plan döneminde de giderek azalmıştır (Tablo 682).⁽¹⁶³⁾ [Mahallî idarelerin gelirlerindeki artışlar, bu gelirlerin konjonktürü izleme niteliği zayıf olduğundan diğer kamu gelirlerindeki artışların da çok gerisinde kalmıştır (Tablo 683 ve Tablo 684). Öte yandan mahallî idarelere merkezden yapılan yardımlar çeşitli kanallardan, belli olmayan zamanlarda ve belirli ölçülere bağlı olmaksızın verilmektedir (Tablo 685). Yeni kurulacak mahallî idare birimlerinin ölçekleri günün şartlarına uygun büyüklüklerde tespit edilmediğinden, yetersiz toir çok mahallî idare birimi doğmakta ve (bunların, sayılara giderek artmaktadır (Tablo 686).

2250 İMahallî idarelerin kaynaklarının artmaması yaramda kaynakların iyi kullanılmaması da mahallî ihtiyaçların yeterince karşılanamamasının nedenleri arasındadır. Mahallî idare hizmetlerinin planlanmaksızın karşılanmaya çalışılması hem mahallî hem de merkezden transfer edilen kaynakların rasyonel kullanılmaması ile sonuçlanmaktadır. Halkın gönüllü katkıları da ihtiyaçların önceliklerine uygun biçimde değerlendirilememekte, »bunlar genellikle duygusal ya-ışmalılık etkisi ile üretken, olmayan ya da önceliği bulunmayan alanlarda kullanılmaktadır. Bunun sonucu olarak mahallî müşterek ihtiyaçlar için millî planda talepler yoğunlaşmakta, uzaklık nedeni ile bunların öncelikleri v>e coğrafi düzeyde dengeleri objektif olarak tespit edilememektedir. Böylece' mahallî idarelerin yapıcılığı konusunda halkın ilgisi azaldığı gibi Anayasa'nın yerinden yönetim prensibinden sapılarak millî plan sektörel dengeye etkisi olacak baskılar altında kalmaktadır. Ayrıca mahallî idareler mahallî ihtiyaçları karşılamada, mahallî potansiyelleri tespit etme ve değerlendirmede yararlı olabilecek nitelikteki personelden yoksun bulunmaktadır.

⁽¹⁶³⁾ *Mahallî idarelerin malt kaynaklarının yetersizliğinde bu idarelerin gelirlerinin çeşitli kaynaklardan alınması, kanunî payların gösterilen oranda ve samanda verilmemeleri önemli bir neden olmaktadır. Gelecek 28 yılda AET ile gümrük birliği gerçekleştirilirken gümrüklerm giderek indirilmesi bu vergilerden belli oranda pay alan mahallî idare gelirlerini de etkileyecektir*

*TABLO : 682 — Mahallî İdare Gelirlerinin 1962 -1972 Döneminde Gayri Safi Mili Hasıla içindeki Payı
(Hedef ve Gerçekleşme Olarak)*

(Cari fiyatlarla)

<i>Yıllar</i>	Mahallî idare gelirleri (öz kaynak) (Bin TL.)	G.S.M.H. (Gerçekleşme) (Bin TL.)	Mahallî idare gelirlerinin GSMH içinde payı (% olarak)		
			Hedef	Gerçekleşme	
	(1)	(2)	(3)	(4)	
1962	1 311 900	55 111 100	—	2,38	
1963	1 355 000	64 160 300	2,55	2,11	
1964	1 588 000	69 190 100	2,55	2,29	I. Beş Yıllık Plan
1965	1 754 869	74 521 600	2,55	2,35	Ortalama
1966	2 059 165	88 382 500	2,55	2,32	Gerçekleşme : % 2,26
1967	2 167 760	98 252 600	2,55	2,20	
1968	2 471 826	109 013 900	—	2,26	
1969	2 721 372	120 726 100	—	2,25	II. Beş Yıllık Plan—
1970	3 030 328	140 293 500	—	2,15	ilk 4 yıllık ortalama
1971	(a) 3 332 000	179 322 900	—	1,85	Gerçekleşme : % 2,10
1972	(b) 3 808 000	—	—	—	

(a) Devlet Planlama Teşkilâtı, 1972 Programı

(b) Program hedefleri.

2251. Öte yandan, Anayasa'nın 112 nci maddesi, idarenin kuruluş ve görevleri ile bir bütün olduğu ilkesini getirmiştir. Ancak, yasal ve idarî aksaklıklar Anayasa'nın «idarenin Bütünlüğü» ilkesi ile bağdaşmayan uygulamalara yol açarak mahallî ihtiyaçların yeterince karşılanamamasında etken olmaktadır, (i) Merkezi idare ile mahallî idareler arasındaki görev çizgileri iyi belirlenmemiştir. Ayrıca, kaynakların bunlar arasında görevlere uygun ve dengeli dağıtımında sağlanamamıştır. (ii) Mahallî idareler ile ilgili çeşitli kurallar ve kuruluşlar plan uygulamasına ahenkli bir biçimde katılmadıkları için bunlar arasında işbirliği ve koordinasyon gerçekleştirilememektedir. Mahallî idare organlarının yapıları ve çalışma yöntemleri ile hizmet gerekleri arasında denge kurulamamaktadır. Öte yandan mahallî idarelerin, merkezi idare ve merkezi idarenin taşra kuruluşları ile etkin işbirliği ve koordinasyonu sağlanamamaktadır. (iii) Mahallî idareler üzerindeki denetim, kuruluşların amaçlarına yardım edecek etkili, verimli ve yapıcı nitelikte değildir.

(1) İLKELER :

2252. Perspektif plan döneminde mahallî idarelerin işleyişlerinde usun dönemli plan amaç ve hedeflerine uyumu sağlamak için şu ilkeler esas tutulacaktır :

2253. Anayasa'nın 112 nci maddesi uyarınca, mahallî idarelerin «idarenin Bütünlüğü» ilkesi içinde çelişmeden sağlanacaktır.

TABLO : 683 — (1962 - 1972) Döneminde Mahalli idare Gelirleri ve Kamu Gelirleri Karşılaştırması

Carî Fiyatlarla (1 000 TL.J

Yıllar	Kamu geliri (a)	Endeks (2)	Mahalli idare		Mahallî idare gelirinin kamu gelirine oranı (% olarak)
			geliri (c)	Endeks (4)	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1962	9 314 591	100	1 582 060	100	17,0
1963	11 938 531	128	1 730 198	109	14,5
1964	12 582 384	135	1 905 481	120	15,1
1965	13 831 907	148	2 074 142	131	15,0
1966	16 357 769	176	2 471 788	156	15,1
1967	19 315 033	207	2 584 095	163	12,2
1968	21 168 463	227	3 032 248	192	14,3
1969	23 967 660	257	3 177 920	201	13,3
1970	32 874 973	353	3 440 804	217	10,5
1971	41 616 208	447	3 998 301	253	9,6
1972	(b) 61 930 000	658	46 128 609	286	8,7

Kaynak: (a) Maliye Bakanlığı, Devlet Hesapları Bülteni Yıllığı, (1960-1969. Bütçe yılları) ve Kamu Hesapları Bülteni, Mayıs 197K

(d) 1978 yılı Program hedefleri

(c) Özkaynaklar ve Devlet yardımları kapsamıştır.

TABLO : 684 — 1962 - 1978 Döneminde Mahalli İdare Gelirleri (Kesin Hesaplara Göre)

(Carî Fiyatlarla 1000 TL.)

Yıllar	İl özel idareleri	Endeks	Belediyeler	Endeks	Köyler	Endeks	Toplam	Endeks
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1962	532 442	100	911 918	100	137 700	100	1 582 060	100
1963	653 556	123	928 742	102	147 900	107	1 730 198	109
1964	705 490	133	1 025 891	112	174 100	126	1 905 481	120
1965	705 639	133	1 156 418	127	212 085	154	2 074 142	131
1966	842 336	158	1 402 763	154	226 689	165	2 471 788	156
1967	847 896	159	1 487 285	163	248 914	181	2 584 095	163
1968	1 077 369	208	1 683 780	185	271 099	197	3 032 248	192
1969	1 016 772 (a)	202	1 844 934	202	316 214	230	3 177 920	201
1970	1 002 583 (b)	188	2 109 823	231	328 398	238	3 440 804	217
1971	1 200 000 (c)	229	2 452 000	269	346 301	251	3 998 301	253
1972	1 310 000 (c)	246	2 855 750	313	362 859	264	4 528 609	286

Not: Bu tabloda Özkaynaklar ve devlet yardımları kapsamıştır.

Kaynak : 1962 - 1968 rakamları Devlet İstatistik Enstitüsü yayımlarından alınmıştır.

(a) Devlet İstatistik Enstitüsü geçici tahminidir.

(b) İçişleri Bakanlığının sonuçlarıdır.

(c) Yıllık Program tahminleridir.

TABLO : 685 — Mahalli İdarelere 1965 - 1972 Döneminde Yapılan Devlet Yardımları (1 000 TL.)

Yıllar	İl özel idareleri (1)	Endeks (2)	Belediyeler (3)	Endeks (4)	Köyler (5)	Endeks (6)	Toplana (7)	Endeks (8)
1965	293 936	100	16 212	100	9 125	100	319 273	100
1966	376 604	128	27 498	170	8 521	93	412 623	129
1967	377 764	129	22 102	136	16 469	180	416 335	130
1968	512 863	174	20 657	127	26 900	295	560 420	175
1969	415 415	141	16 934	104	24 199	265	456 548	143
1970	343 255 (b)	117	47 823	295	19 398	213	410 476	129
1971	540 000 (b)	184	102 000 (a)	629	24 301 (a)	266	666 301	209
1972	575 000 b)	196	130 750 (a)	807	24 859 (a)	272	730 609	228

(a) Bütçe rakamlarıdır.

(b) Devlet Planlama Teşkilatı tahminleri

TABLO : 686 — Mahallî İdare Birimlerinin 1962-1972 Döneminde Sayıca Gelişmeleri (1970 yılı)

Yıllar	İl özel idaresi adedi (1)	Belediye adedi (2)	Köy adedi (3)	Beledivelerin mülkî idare bölümlerine göre dağılımı	
1962	67	1 010	35 447		Savısı
1963	67	1 031	34 788 (a)	İl merkezi olan belediveler	67
1964	67	1 052	34 860'(a)	İlçe merkezi olan belediveler	554
1965	67	1 062	34 923		
1966	67	1 087	35 035	Bucak merkezi olan belediyeler	277
1967	67	1 172	35 086	Mülkî idare birimi olmayan belediveler	405
1968	67	1 238	35 127		
1969	67	1 282	35 189		
				TOPLAM:	1303
1970	67	1 303	35 279		
1971	67	1 378	35 394		
1972	67	1 571	—		

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

(a) Devlet Planlama Teşkilatı Tahmini

2254. Mahallî idarelerin, Anayasa'nın 41 ve 116 ncı maddeleri uyarınca «Millî ihtiyaç» ve «Müşterek Mahallî ihtiyaç» ayırımına uygun olarak çalışmaları gerçekleştirilecektir.

2255. Mahallî idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynaklarının sağlanmasında, öz kaynakların geliştirilmesi esas olacak; mahallî kaynakların ve zorunlu görüldüğünde merkezden transfer edilecek kaynakların kalkınma hedef ve ilkelerine uygun kullanımı sağlanacaktır.

2256. İl (Mahallî idareler) hizmetlerinin bir hedefe belli bir zaman içinde, belli önceliklere göre ulaşmayı sağlayacak bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi esas olacaktır. Bu planlar, Anayasa'nın 41. 53 ve 129 uncu maddelerinde öngörülen iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma, planının bütünlüğünü bozmayacak, ayrıca hedeflerini gerçekleştirmede destek olacak şekilde düzenlenecek bir program niteliğini taşıyacaklardır.

(2) UYGULAMA :

2257. Perspektif plan döneminde «mahallî ihtiyaçlar» ın karşılanmasında kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak ve Anayasa'nın 112 nci maddesinin getirdiği «idarenin Bütünlüğü» ilkesine uyumu gerçekleştirmek amacıyla, il (Mahallî idareler) Planlamasından bir planlama aracı olarak yararlanılacaktır. Bu planlar il özel idareleri, il içindeki belediyeler ve köyler için konsolide edilmiş, ilişkileri kurulmuş ve beş yıla uzatılmış bir bütün olarak hazırlanacaklardır.

2258. İl (Mahallî idareler) Planlaması müşterek mahalli ihtiyaçların önceliklerini, hangi standartlarda karşılanacaklarını saptayacak; mahallî kaynakların, mahallî ihtiyaçları karşılayacak düzeye getirilmeleri için araştırma, değerlendirme ve projelendirme çalışmalarını rasyonalize edecek; ayrıca, merkezden teknik ve malî yardım yapılması zorunlu görüldüğünde, bu yardımların artan bir etkinlikle bir :program çerçevesi içinde yapılmasına imkân hazırlayacaktır. Üçüncü plan döneminde il mahallî idarelerinde yukarıda belirtilen nitelikte planların yapılması için valiler nezdinde gerekli yetenekte hizmet birimi teşkil edilecektir. Devlet Planlama Teşkilâtı bu amaçla ilgili Bakanlık ve Kuruluşlarla birlikte mahallî idarelere teknik önderlik ve insangücü yardımı yapacaktır.

(3) TEDBİRLER :

2259. Mahallî idarelerin malî kaynaklarının mahallî hizmetlerin yeterince karşılanmasına olanak verecek ölçüde artırılması ve bu kaynakların etkinlikle kullanılması için şu temel tedbirler alınacaktır : (i) Kaynakların merkezi idare ile mahallî idareler ve mahallî idarelerin kendi aralarında görevlere uygun bölüşümünü sağlayacak bir malî denkleştirme sistemi kurularak bu sistem içinde, mahallî idarelerin öz kaynakları ile Devlet paylarının cins, oran ve dağıtım şekli belli esaslara bağlanacaktır, (ii) Kanunî paylar dışındaki transferlerden oluşan mahalli idare yardım ve fonları dağıtmaktan kurtarılacak,

uzun vadeli projelerin gerçekleşmesine hizmet edecek belli kriterlere bağlanarak tek elden yürütülecektir. Bu fondan yapılacak yardımların il (mahallî idareler) planlamasında etkin araç olarak kullanılmasını sağlamak için il özel idarelerin emrine ıfcahsisi gerçekleştirilecektir. özerk nitelikte mahallî idare birimi olan belediyeleri ve köyleri, il (mahallî idareleri) planlan disiplinine almak için bu fonlar il özel idareleri aracılığı ile kullanılacaktır, (iii) Hizmet karşılığı mahallî nitelikteki gelirlerin tümü, mahallî idarelere bırakılacak, bu gelir kaynaklarının kullanılmasında azamî ve asgarî limitler tespit edilerek mahallî idarelere yetki tanınacaktır, önceden gelir sağlanmadıkça mahallî idarelere ek hizmet ve külfet yüklenmeyecektir. (iv) Mahallî idarelerde hizmetlerin standartları belirlenecek, bu konuda etkili bir denetim biçimi geliştirilecektir, (v) Mahallî yatırım projelerinin hazırlanmasında teknik hizmet personeli yetiştirilmesine önem verilecek, mahallî idare personeli zaman zaman hizmet içi eğitiminden geçirilecektir.

2260. Anayasa'nın «idarenin Bütünlüğü» ilkesine uyumu gerçekleştirmek üzere (i) Mahallî idarelere çok çeşitli yasalarla ve sık sık yapılan yasa değişiklikleri ile görev ve sorumluluk verilmesi uygulamasına son verilerek; müşterek mahallî ihtiyaç ve millî ihtiyaçların kesin ayrımına göre her mahallî idare biriminin görevleri ayrı ayrı saptanacak, tüm hizmetlerin her mahallî idare için tek bir temel kanunda yer alması gerçekleştirilecektir, (ii) Mahallî idarelerin işletmelerinin ve hizmetlerinin etkinliğini artıracak bir statüye ve tüzel kişiliğe kavuşturulmaları sağlanacaktır. Mahallî idarelerin müşterek hizmetlerin görülmesi amacı ile ortak kuruluşlar meydana getirmeleri teşvik edilecektir, (iii) Hizmetlerin paylaşılmasında nüfus, gelişme seviyesi ve potansiyeli ıgılbı ölçüler yanında, mahallî idareleri ve halkı işbirliğine teşvik edici, halk katkısını artırıcı tedbirler alınacak, mahallî gönüllü katkıların üretkerti ekinomik alanlarda kullanılması sağlanacaktır.

2261. Mahallî idarelerde planlama anlayışının yerleşmemiş olması sorununa getirilecek tedbirler şunlardır (i) idarenin bütünlüğü ilkesine uygun olarak mahallî idare hizmetlerinin millî plan hedeflerine uygun biçimde planlaması düşünülecek, müşterek mahallî ihtiyaçların karşılanması mahallî kaynakların artırılması ve mahallî idarelerin güçlendirilmesi amacına dönük programlama çalışmalarına hız ve önem verilecektir, (ii) Mahallî yatırım projelerinin hazırlanmasında mahallî özellikler, şartlar ve ihtiyaçlar gözönünde tutulacaktır, (iii) Halk katkıları ve diğer kuruluşların yardımları bir organizasyona ve programlara bağlanacaktır.

2262. Belirtilen ilkelere uyumu ve öngörülen tedbirlerin alınmasını sağlayacak nitelikteki mevcut kanun tasarılarının öncelikle kanunlaşmalarına çalışılacaktır.

3. KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER ÇALIŞMALARI:

2263. Yurdun bazı yöreleri ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geri kalmış durumdadır. Bu yöreleri kesin coğrafi sınırlarla belirlemek olamamak dışıdır. Gelişim bir bölgede geri yöreler bulunduğu gibi, gelişmemiş bir bölge içinde gelişmiş yöreler

de vardır. Bu yöreleri milli planlama açısından ele alarak, yatırımların düzenlenmesiyle ilgili önerilerde bulunmak, gerekli araştırmaları yapmak, plan ve programlarla ilişkisini kurmak, uygulamayı izlemek ve değerlendirmek üzere Devlet Planlama Merkez Teşkilâtı içinde gerekli örgütlenmeye gidilmiştir.

2264. Kalkınmada öncelikli yörelerin sorunlarını Türk toplumunun temel sorunlarından ayrı olarak düşünmeye im'kân yoktur. İkinci Kesim'de Yeni Stratejide yer alan ve Türk toplumunun uzun dönemde çözümlenmesi öngörülen sorunlarının bir kısmı daha yoğun bir şekilde bu yörelerde mevcuttur. Bu tür sorunların ülke ölçeğinde çözümlenmesi, kalkınma planlarının bu sorunları yöreler seviyesinde öncelikle ele almasıyla mümkün görülmektedir.

İLKELE VE TEDBİRLER :

2265. Kalkınmada öncelikli yörelerin, potansiyele sahip oldukları konularda uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına yönlendirilmeleri ve millî bütünlük ilkesi içinde ekonomik ve sosyal gelişmeleri sağlanacaktır. Bunun için yörelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşerî kaynakları saptanacak, ⁽¹⁶⁴⁾ bu yörelerin gelişmişlik seviyelerini yansıtan sosyo-ekonomik bütünleşme göstergelerine dayalı endekslerin sonuçlarına göre yörelerin gelişmişlik sıralaması yapılacak ve bu iller yıllık programlarda yayınlanacaktır.

2266. Kalkınmada öncelikli yöreler (i) Doğal kaynak, (ii) Beşerî kaynak, (iii) Şehirselleştirme ve (iv) Ulaşım ve haberleşme ağı boyutlarını ihtiva eden, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi amaçlayan, millî planın sektörel düzeydeki dengelerini saptırmayan bir yaklaşım içinde aşamalı programlara dayalı, birbirini tamamlayan tedbirlerle kalkındırılacaktır.

2267. Kalkınmadaki öncelikleri yukarıdaki şekilde tespit edilecek yörelerde kalkınma süreci, «yatırımlara ilişkin politikalar bölümünde» «sanayii yurt sathına yayma» çalışmaları ile başlatılacak ve bu çalışmalar ile Yeni Stratejide belirlenen ilke çerçevesinde sanayiinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine önem verilecektir;

2268. Yöresel kalkınma çalışmalarının, millî plan çalışmalarını tamamlayan ve millî plan uygulamasına yardımcı olan, millî plan ilke ve politikalarına uygun nitelikte çalışmalar olması özellikle gözetilecektir. Yöresel kalkınma çalışmaları yöreler için ortaya konacak gelişme olanakları, sektör gelişme hedeflerine göre hazırlanan millî plan uygulamasında çeşitli projeler arasında tercihler yapmayı ve birlikte ele alınması gereken projeleri tanımayı sağlar nitelikte olacaktır. Böylece millî kademede ve yöre kademesinde birbirini tamamlayıcı ve yöresel gelişme olanaklarını değerlendirici bir akım yaratılmış olacaktır. Yöresel düzeyde yapılacak değerlendirmeler, millî plana girecek projelerin seçiminde destek olma niteliğini taşıyacaktır. Belli yöreler için

⁽¹⁶⁴⁾ *Kaynakların saptanması yurt düzeyinde kaynak araştırması yapmakla görevli ilgili kamu kuruluşlarının çalışmalarına, ve bulgularına dayandırılacaktır*

özel kalkınma planları hazırlama eğilimlerine, bütünlük ilkesine ters düşen uygulamalara yol açacağından, kesinlikle son verilecektir.

2269. Millî plan ilkeleri doğrultusunda geliştirilen tedbirler ülke ölçeğinde sorunlara çözüm yolları getirirken aynı zamanda kalkınmada öncelikli yöre sorunlarını da belli oranlarda kapsamaktadır. Millî plan politika ve tedbirlerinin kalkınmada öncelikli yörelere özgü, özellikle iktisadî ve sosyal bütünleşmeye dönük sorunların çözümüne yeterli olmadığı durumlarda, millî plan ülkelerinin bütünlüğünü ve tutarlılığını bozmayacak biçimde ve millî plan politikalarını tamamlayıcı nitelikte ek politika ve tedbirler yıllık programlarla geliştirilecektir.

2270. İktisadî ve sosyal bütünleşmeyi ihtiva eden yöresel kalkınma çalışmaları çok yönlü grup çalışmaları niteliğindedir. Bu çalışmalar, hangi kapsamda ele alınırsa çeşitli kamu kuruluşları ve çevredeki özel teşebbüs arasında çok sıkı ve ahenkli işbirliğini gerektirmektedir. Bu işbirliği, çalışmaların her aşamasında sağlanacak, Devlet Planlama Teşkilâtı merkezde ve yörelerde çalışmaları yönlendirici, birleştirici olmak görevini taşıyacaktır. Söz konusu çalışmalar, aynı zamanda uygulayıcı kuruluşların hızla uygulamalarına olanak verecek biçimde, yoğun ve toplu çalışmalarla kısa sürede tamamlanan projeler olarak yürütülecektir.

2271. Yapılacak çalışmalarda Devlet Planlama Teşkilâtı esas olarak il planlama tekniklerini kullanacak, ilgililerle gereken işbirliğini sağlayacaktır. Çalışmaların götürüleceği yörelerin seçimi «yıllık programlarda yapılacak, bu yöreler hakkında bilgi toplayıcı ön hazırlıklar tamamlandıktan, ilgili kuruluşlarca yapılması istenecek işin niteliğinin, kapsamının, yönetiminin belirtilmesinden sonra çalışmalar başlayacaktır. Bu çalışmalara katılacak kamu kuruluşları çalışmaların gerektireceği hizmeti zamanında sağlayacaklardır. Yapılan çalışmaların sonuçları millî plan kademesinde değerlendirilecek, hazırlanan ve tamamlanan projelerin gelişmeleri izlenecektir.

2272. Kalkınmada öncelikli yörelere özgü sorunlar üzerinde, Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından yürütülen ve millî plan kademesinde değerlendirilen çalışmaların gerektirdiği yatırımların, aynı zamanda millî plan tercihlerine uygun olması ve böylece yıllık programlarda yer alması esastır, iktisadî ve sosyal bütünleşmeye dönük yöresel kalkınmanın zorunlu kıldığı, millî plan tercihlerine göre yatırım programlarına giremeyen ya da yıl içinde bu yöreler için ortaya çıkan bazı yatırım kararlarının uygulanmasında kullanılmak ve millî planla saptanan makro dengeleri içinde, sektörel dengeleri saptırmayacak, fakat yatay dengeleri sağlamak üzere ilgili kuruluş bütçesine ödenek konacaktır.

4. TOPLU KÜÇÜK MAHALLÎ TASARRUFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ :

2273. Türk özel teşebbüsü son yirmi yıl içinde önemli gelişmeler göstermiştir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, Devlet eliyle illere götürülen hizmetler ve daha çok alt yapıya dönük yatırımlarla kentleri (birbirine ve köyleri kentlere bağlayan ulaşım ağı giderek büyümüş, ticar faaliyetler gelişmiş ve müteşebbisin teknik bilgi ve sermaye

birikimi oluşmaya başlamıştır. Daha çok ticaret sektöründe oluşan bu sermaye birikimi 1950 lerden sonra ve özellikle son on yılda sınaî yatırımlara dönüşmeye başlamıştır. Böylece, Türkiye'de özel teşebbüs ekonomik hayattaki ağırlığını giderek hissettirir olmuştur. Belirtilen gelişme, kendi dinamiği içinde, bir takım sorunları da getirmiş bulunmaktadır.

2274. Özel teşebbüsteki gelişme, piyasa ekonomisinin kuralları doğrultusunda, daha çok alt yapının tamamlandığı ve dış ekonomilerini (external economies) doğduğu belirli yörelerde yoğunlaşmıştır. Bu durum, yörelerarası gelişmişlik farkının oluşmasını etkilemiştir.

İLKELER VE TEDBİRLER :

2275. Küçük mahallî tasarrufların, mahallin doğal ve beşeri kaynaklarını değerlendirmeye imkân verecek şekilde bir araya getirilerek; mahallî planın öngördüğü hedefler doğrultusunda üretim sürecine sokulması için gerekli ortamın yaratılmasına çalışılacaktır.

2276. Toplu küçük mahallî tasarrufların, mahallinde değerlendirilmesinde il (Mahallî idareler) planlarından yararlanılacaktır. Kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırım olanaklarının değerlendirilmesinde kamu kuruluşlarının il ve çevre ölçeğindeki gelişmeye dönük programların uygulanmasında, mahallî küçük tasarruflar için gerekli yatırım ortamının sağlanmasına dikkat edilecektir.

2277. Toplu küçük mahallî tasarrufları değerlendirmeye dönük özel teşebbüs girişimlerinde mahallî müteşebbislere yatırım yapacakları sanayilerin millî plan amaç ve hedeflerine uygunluğuna bakılarak Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından teşebbüs aşamasında yol gösterici yardımlar yapılacaktır.

2278. Toplu küçük mahallî tasarrufları değerlendirmek üzere kurulacak şirketlere mahallî idarelerin ortaklığı yolları aranacaktır.

2279. Toplu küçük tasarruftan değerlendirmek amacıyla kurulacak şirketlere plan ve programlara uygunluğu gözönünde tutularak gerektiğinde yatırım alanında ihtisas sahibi kamu iktisadî teşebbüsleri ortak olabilecektir. Bu takdirde kamu, yöneltim, destek, özendirme açısından görev üstlenecek fakat ticarî rizikodan sorumlu tutulmayacaktır. Başka bir deyişle, kanunla açıkça kâr garantisi verilmediği takdirde kamu, ortak olduğu projelerin sonuçlarından mesul olmayacaktır.

5. MİLLÎ PLAN, (MAHALLÎ İDARELER) PLANLI, KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER ÇALIŞMALARI VE TOPLU KÜÇÜK MAHALLÎ TASARRUFLAR İÇİN İŞLEYİŞ DÜZENİ :

2280. Millî Plan, İl (Mahallî idareler) Planı, Kalkınmada Öncelikli Yöreler ve Toplu Küçük Mahallî Tasarrufları değerlendirme çalışmaları arasındaki ilişkiler ve işleyiş metotları aşağıda açıklanmıştır.

2281. İllerde kurulacak mahallî idareler planlama birimleri. «İl (Mahallî idareler) Planları» nı hazırlar. İl (Mahallî idareler) planları, esas olarak mahallî müşterek ihtiyaçlara ilişkin yatırımları ve hizmetleri ve bunların önceliklerini tespit eder. Ancak bu planlar hazırlanırken, toplu küçük mahallî tasarrufların değerlendirilmesine ilişkin özel sektör kararları ile millî kalkınma planı ile tespit edilen ve merkezî idarenin

illere doğruca götürme durumunda olduğu yatırım ve hizmet kararları dikkate alınır.

2282. İl (Mahallî idareler) Planlama birimleri tarafından il ölçeğinde yapılan toplu değerlendirmeler, ilgili kuruluşlara iletmek suretiyle, bu kuruluşların illere ilişkin çeşitli konularda öneriler geliştirmelerini de sağlar. Bunlardan bazıları (i) Millî Kalkınma Planınca tespit edilen ve merkezî idarenin illere de. doğruca götürdüğü yatırım ve hizmetlerle ilgili olarak merkezî idarenin taşra kuruluşlarınca yürütülen çalışmalara katkıda bulunmak üzere geliştirilen öneriler; (ii) il seviyesinde değerlendirilme imkânı olan toplu küçük mahallî tasarrufların harekete geçirilmesi, geliştirilmesi ve uygun yatırım alanlarına yönlendirilmesi gibi konularda geliştirilen öneriler; (iii) Şehirselsel gelişmeler hakkında yersel il fizik planlaması çalışmalarına katkıda bulunmak üzere geliştirilen öneriler; (iv) genel olarak köylerin geliştirilmesi, köye götürülen hizmetlerin etkinliğinin artırılması konularında ve merkezî köylerin seçiminde, ilgili kuruluşların çalışmalarına yardımcı olmak üzere geliştirilen önerilerdir.

2283. Belirtilen kapsam ve anlayış içinde tüm illerde ayrı ayrı hazırlanan il (Mahallî idareler) Planları, İçişleri Bakanlığı kanalı ile belirli zamanlarda Devlet Planlama Teşkilâtına gönderilir. Bu planlar, Devlet Planlama Teşkilâtına genel olarak : (i) genel kaynak dağılımı ve toplam kaynaklar hakkında bilgi sağlar; (ii) illerin, merkezden projelere bağlı olarak isteyecekleri malî ve teknik yardımların değerlendirilmesine imkân verir; (iii) mahallî doğal kaynaklar ve uygulama hakkında merkeze bilgi sağlar.

2284. Küçük mahallî tasarrufların değerlendirilmesiyle ilgili çalışmalar, kalkınma planları ve yıllık programlarda, kalkınmada öncelikli yöreler çalışmaları sonucunda ve il (Mahallî idareler) Planlarında belirlenen yatırım alanlarında belli ön şartları gerçekleştirmiş toplu küçük mahallî tasarruflar etrafında oluşan müteşebbis gruplara çeşitli seviyelerde proje araştırmaları ve hizmetleri sağlama yönünde geliştirilecektir.

2285. Kalkınmada öncelikli yöreler çalışmaları, il (Mahallî idareler) Planları ve toplu küçük mahallî tasarrufların değerlendirilmesi çalışmalarından elde edilecek bilgi, bulgu ve öneriler, geri besleme (feed back) mekanizması ile Devlet Planlama Teşkilâtı içinde toplu değerlendirmelere tabi tutulacaktır. Yıllık programlarda yapılacak kaynak tahsislerinde, millî planın sektörel öncelikleri yanı sıra sözkonusu değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkacak mekan öncelikleri de projelerin değerlendirilmesinde hesaba katılacaktır.

2285. İçişleri Bakanlığında kurlacak il (Mahallî idareler) Planlaması birimi, mahallî müşterek ihtiyaçlar, merkezin mahalline yaptığı teknik ve malî yardımların etkinliğinin artırılması gibi konularda çalışmalar yapacak, öneriler geliştirecektir. Birimin çalışmaları Devlet Planlama Teşkilâtı'nın çalışmaları ile desteklenecektir.

2286. Mahallî idareler konusunda gerekli araştırmaların yapılması il (Mahallî idareler) Planlaması için gerekli elemanların yetiştirilmesi konularında Türkiye Orta

Eğitim Enstitüsü» nden yararlanılacaktır. ⁽¹⁶⁵⁾.

III. PLAN UYGULAMASI:

1. YILLIK PROGRAMLAR:

2288. Temel ilke, politika ve tedbirlerin dışında uygulamaya ilişkin ayrıntılara planlarda yer verilmesi her zaman mümkün ve gerekli olmadığından ve uzun dönem içinde önceden belirlenemeyen şartlarla karşılaşma ihtimali mevcut bulunduğundan 91 sayılı Kanun Yıllık Programlama usulünü kabul etmiştir. Birinci ve İkinci Planlar bu kanun hükmüne uygun olarak yıllık programlar aracılığıyla uygulamaya konulmuşlardır.

2289. Yıllık Programlar, plana değişen şartların gerektirdiği esnekliği kazandırmakta ve başlıca uygulama araçlarını kısa dönem şartlarını da gözönünde tutmak suretiyle uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi amacına yönelmektedir.

2290. Üçüncü Plan döneminde de yıllık programlar, özellikle konjonktür durumunun gerekleri ile ana planların ve Beş Yıllık Planın hedeflerini bağdaştıracak en uygun politikaların tespiti ve uygulamaya konulması için genel bir çerçeve teşkil edecektir.

2291. Bu çerçeve içinde bütçe politikası, kamu iktisadi teşebbüslerinin yatırım ve finansman programları, Merkez Bankası politikaları, tarımsal destekleme politikası, ithalât programı, özel sektörü teşvik politikası, çeşitli sektör ve alt sektör politikaları, toplu bir bakış açısı altında yer alacaklardır.

2292. Uygulamada tutarlılığın ve ahengin sağlanabilmesi için politika araçlarının program disiplin dışında bırakılmaması ve programda öngörülenden farklı maksatlarla bağımsız olarak kullanılmaması gereklidir. Bu amaçla, diğerleri ile beraber özellikle bütçe, para ve kredi politikalarının programa uygun olması sağlanacaktır. Diğer taraftan proje uygulamasında gecikmelerin önlenmesi, tamamlanmış yatırımların tüm kapasitesinden yararlanılabilmesi ve gerekli tedbirlerin zamanında alınabilmesi projelerarası koordinasyonun yapılabilmesine bağlıdır. Bu sebeple yıllık programlarda projelerin gerektirdiği koordinasyon hizmetleri dikkate alınacaktır.

2293. Sadece parasal yönden yapılan değerlendirmelerin uygulama aksaklıklarını örtme ve darboğazların teşhisini güçleştirme ihtimali karşısında programların gerekli tedbirleri zamanında tespit edebilmesini sağlamak üzere nakdi değerlendirmeler yanında mümkün olan ölçüde fizik değerlendirmeler de yapılacaktır.

2294. Yatırımların ön projeler üzerinde tespiti her zaman en doğru seçimin yapılmasına imkân vermemekte, yüksek maliyetli, verimliliği düşük projelerin programa

⁽¹⁶⁵⁾ Mahallî İdareler Eğitim Enstitüsü Kanun Tasarısı İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış bulunmaktadır.

dahil edilmesi ihtimali mevcut bulunmaktadır. Bu sebeple projelerin seçimi ön proje safhasından nihaî proje safhasına doğru kaydırılacaktır. İmkân gösteren ön projelerin geliştirilmesi ve değerlendirme yapmaya müsait yeter sayıda projenin sağlanabilmesi için programlarda kamu kuruluşlarına kaynak tahsis edilecektir. Ancak bu tahsis her zaman belli bir ön projenin peşinen uygun görüldüğü anlamına gelmeyecek ve nihaî seçimden önce programlar bakımından bağlayıcı olmayacaktır.

2295. Devlet Planlama Teşkilâtının kesin değerlendirmeden önce geliştirilmesini uygun gördüğü projeler için kamu iktisadî teşebbüslerinin apacakları giderler Maliye Bakanlığı bütçesinde yer alacak ödenek ile karşılanacaktır. Genel ve Katma Bütçeli dairelerin aynı maksada yönelen giderleri için kendi bütçelerine ödenek tahsis edilecektir. Geliştirilmesi kabul edilen bu tip projeler yıllık programlara alınmış ve uygulamasına girişilmiş diğer projelerden ayrı olarak gösterilecektir.

2296. Uygulamayı aksatan, saptıran ve gelişmeyi yavaşlatan faktörlerden biri yatırımların programlanması sırasında önceliklerin kaybedilmesidir. Fizik yatırım kapasitesini aşan veya kısa devrede arttırılma imkânı kısıtlı olan kaynaklar çok sayıda projeye yayan bir yatırım politikası tamamlanmamış projelerin yığılmasına sebep olmakta, dolayısıyla proje uygulamasını geciktirmektedir.

2297. Üçüncü Plan hazırlıkları ile beraber büyük miktarda projenin, tespit edilmiş olması yıllık programlarda önceliklerin gözönünde tutulması ve projelerde yığılmanın önlenmesi açısından önemli bir imkân sağlamaktadır. Planın bu yöndeki tercihleri yıllık programlarda yatırımların belirlenmesinde hareket noktasını teşkil edecektir. Bununla beraber uygulamada çeşitli sebeplerle geciken projelerle karşılaşıldığına «ağırlık merkezi» prensibi esas alınarak bu projelerin tamamlanmasına öncelik tanınacaktır, özellikle, tamamlanmamış projelerin sayısı ve yükü artma eğilimi gösterirken başlangıç yılı harcamalar düşük dahi olsa ileriki yıllarda imkânları açacak kadar büyük kaynak talepleri yaratacak çok sayıda yeni proje uygulamasına girişilmeyecek ve her halde program dışı yatırım faaliyeti önlenecektir.

2298. Kaynakların çok sayıda projeye yayılması eğilimini ve bu eğilimin sonucu olan olumsuz etkileri yaratan unsurlardan biri, nitelikleri gereği kamu hizmetleridir. Sektörel ana planlar hazırlanmış kamu hizmetlerinin yatırım projelerine yıllık programlarda ayrıntılı olarak yer verilmeyecek ve Programda bu maksada ayrılacak kaynakların ilgili ana planda öngörülen zamanlamayı önemli şekilde değiştirmeyecek ve özellikle sanayileşme hedefini saptırmayacak ölçülerde tutulması esas olacaktır.

2299. Uygulanan yatırım projeleri ile tahsisi mümkün kaynaklar arasında dengeyi bozan ve yatırım politikasının tespitinde olup bitti yaratarak öncelikleri saptıran bir faktör de bazı hallerde yatırım uygulamasının gereksiz olarak hızlandırılmasıdır, ihale suretiyle yürütülen bir kısım alt yapı yatırımlarında müteahhit, ilgili kuruluşla mutabık kalarak yıllık uygulamayı projede, mukavelesinde ve yıllık Program da öngörülen seviyenin üstünde gerçekleştirmektedir. Bu durumda kuruluş ya yıl içinde ilâve iş miktarınca efe ödenek isitemekte veya bu bu miktan müteahhit yıl taleplerine «önceki yıl müteahhit istihkakı» olarak dahil etmektedir. Borç ödemesi talebi öncelikle

karşılanmakta ayrıca, mevcut insan gücü ve makina teçhizat kapasitesinin atıl kalmaması gerektiği düşünülerek kuruluşun diğer ödeneklerinde her zaman paralel tır kısıntı da yapılamamaktadır. Bu sebeple, kuruluşun yatırım faaliyetini ve kaynak talebini devamlı olarak öngörülenin üstünde tutması mümkün olmakta, diğer bir ifadeyle sektörel yatırım dağılımı belli bir yönde etkilenebilmekte ve finansman kaynakları üzerinde beklenmedik baskılarla karşılaşabilmektedir. Projelerin önemli darboğazlarla karşılaşmaksızın yürütülebilir kararlı oluşuna, ilgili kuruluşların iyi teşkilatlanmış, bulunmalarına ve diğer sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan bu tip uygulama Üçüncü Plan döneminde önlenerek ve kuruluşların Program disiplini içinde kalmaları sağlanacaktır.

2300. Son yıllarda ekonomide kamu sektörü ve özel sektör yanında sosyal tasarruf kurumlarından, vakıf ve derneklerden teşekkül, eden üçüncü bir sektör belirmektedir. Gittikçe artan kaynaklara sahip olan ve doğrudan doğruya yatırım, faaliyetine girişen bu kuruluşlardan istekli olanların faaliyetlerinin Plan hedefleri istikametinde yönlendirilmesi 'kamu sektörü dışındaki kaynak kullanımının önemli bir kısmını olumlu şekilde etkilemek imkanını verecektir. Yüklük Programlarda bu, tip kuruluşlara «Üçüncü Sektör olarak program yılı kapsayan hedefler gösterilecektir.

2. UYGULAYICI KURULUŞLARIN GÖREVLERİ:

2301. Yıllık programların dengeli şekilde hazırlanmasına yardımcı olmak ve uygulamada etkinliği sağlamak üzere uygulayıcı kuruluşlar politika tespiti, proje hazırlama, uygulama ve koordinasyon konularında aşağıda belirtilen çalışma düzeni uygun olarak gereken tedbirleri alacaklardır.

(1) Kuruluşlar sektör ana planlarında ve Beş Yıllık Planda belirtilen hedef ve öncelikleri esas alan «beş yıllık çalışma programı» düzenleyeceklerdir. Yatırımcı kuruluşlarda çalışma programı, proje düzeyinde ve her yıl yıllık programa paralel olarak bir yıl ileriye gidecek şekilde hareketli olarak hazırlanacaktır.

Proje düzeyinde faaliyet programı, projelerin maliyetini, başlama ve bitiş yıllarını, yıllar itibarıyla gerektirdiği harcamaları, finansman şeklini ve koordinasyon ihtiyacını kapsayacaktır.

(2) Proje düzeyinde faaliyet programlarını kesin projelere dayalı hale getirmek amacıyla gerek uzun vadeli plan hazırlıkları sırasında tespit edilen ön projeler gerek kuruluşlarca her yıl teklif edilecek alternatifler arasından Devlet Planlama Teşkilâtınca uygun görülecek ön projeler beş yıllık bir «etüd-proje programı» çerçevesinde geliştirilecektir. Faaliyet programına paralel olarak yürütülecek bu programda etüd-proje işleri zamanlaması gösterilecektir.

(3) Yıllık programlarda öngörülen yatırımlar kuruluşların «yıllık iş programları» ile yürütülecektir.

2302. Kuruluşlar iş programlarında, mevcut imkânlarını iklim şartlarını da gözönünde tutarak uygulanacak projelere tutarlı bir şekilde tahsis edecekler ve aksaksız

uygulama için gereken idari, teknik tedbirleri alacaklardır.

Her kademede kontrol ve değerlendirme yapılmasına ve muhtemel darboğazları giderecek tedbirlerin alınmasına imkân sağlamak üzere alt uygulama kademelerinde daha ayrıntılı olarak düzenlenecek iş programları Bakanlık, Genel Müdürlük, Bölge Müdürlüğü ve il seviyesinde bütünleştirilecektir.

2303. Yıllık programlarda yer alan tedbirleri gerçekleştirmekle sorumlu kamu kuruluşları her tedbir için geliştirilmiş örneğe uygun «tedbir uygulama programları» hazırlayacaklar ve kendileri ile ilgili görevleri ne şekilde ve hangi sürede yapacaklarını burada göstereceklerdir.

(4) Kuruluşlar öncelikle büyük projelerin uygulanın aşında modern proje uygulama metodlarını (Kritik yol metodu-CPM gibi) kullanmaya yöneleceklerdir.

(5) Çeşitli kuruluşlarca yürütülmesi gereken stratejik nitelikteki büyük projeler için proje sahibi kuruluşun veya gerektiğinde Devlet Planlama Teşkilâtının Koordinatörlüğünde ilgili kuruluşların iş birliği ile «Koordineli Uygulama Programı» hazırlanacaktır. Bu programların yıllık dilimleri yıllık programlarda da yer alacaktır.

3. PROGRAM - PROJE HAZIRLIĞINDA BİLGİ BİRİMİ VE KOORDİNASYON :

2304. Proje düzeyinde programlama, proje hazırlama ve uygulama metodları konusunda ilgili kuruluşlara yardımcı olmak üzere,

(1) Çeşitli yerlerde dağınık halde bulunan çalışmalar ile Uluslararası kuruluşlarca geliştirilmiş incelemeler derlenerek bir merkezde toplanacak ve ilgili kuruluşların proje çalışmalarında bu bilgilerden yararlanmaları imkânı sağlanacaktır. Aynı amaçla Üniversite, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ve Yatırım Bankalarının imkânlarından da yararlanılacaktır.

(2) Hazırlanması ilgili kuruluşların gücünü aşan projeler konusunda ihtisası olan kuruluşlara hazırlattırılacaktır.

(3) Kamu kuruluşlara elinde bulunan bilgi işlem makinaları merkezî bir sistem içine alınmak suretiyle daha verimli olarak kullanılacaktır.

4. PROGRAM VE BÜTÇE İLİŞKİSİ :

2305. Planlarda öngörülen hedeflerin ve bu hedeflere yıllık programlarla kazandıran esnekliklerin gerçekleştirilmesinde bütçe önemli bir uygulama vasıtası olmaktadır. Devlet Bütçesi planlanan kamu gelir ve harcamaları ile öngörülen çeşitli ekonomik ve sosyal amaçların yıllık dönemlere akseden ilke ve tedbirlerini kaynakların en etkin dağılımı ile sağlamak durumundadır.

2306. Ekonominin genel dengesi Plan ve Yıllık Programlarla kurulmakta ve Bütçeye tekaddüm etmektedir. Ekonominin genel dengesi içinde planlanan yatırımlar ve

yatırımların zorunlu kıldığı gelişme cariler artışı da Plan ve Programlarda belirlenmektedir.

2307. Bu nedenle Bütçenin Plan ve Programlarında belirlenen yatırım ve gelişme cari harcama hedeflerine uygun bir yapıda hazırlanması ve hizmet maliyetlerini asgari seviyede gerçekleştirerek kaynakların etkinlikle kullanılması sağlanacaktır.

5. KALKINMA PLANLARININ YÜRÜRLÜĞE KONULMASI:

2308. Kalkınma Planlarının «emredici ve bağlayıcı» gücünü, genellikle etkinliği arttırmak, kamu kuruluşlarının çalışmalarında plan hedefleri ve ilkeleri yöneliminde tutarlılık ve işbirliği sağlamak; Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Hükümetin plan uygulamasını ve özellikle planın hedef, ilke, politika ve tedbirlerine ilişkin tasarıların kanunlaştırılması sürecini kolaylaştırmak amacıyla Anayasa'nın 129 uncu maddesine dayalı olarak çıkarılan 77 sayılı Kanunun birinci maddesinde sözü geçen «onay» müessesesinin işlenerek geliştirilmesine yardımcı olmak ve bunun plan belgesinin bütününe bir gerekçe gibi dayanacak ve hüküm ifade edecek bir metin haline getirilmesi yollarını araştırmak için yetkili bir hukuk ihtisas komisyonuna araştırmalar yaptırılacaktır.

6. DIŞ FİNANSMAN UYGULAMASI:

2309. Üçüncü Plan döneminde dış finansman gereğinin esas olarak tavizli proje kredileri ile karşılanması ve toplam krediler içinde milletlerarası kuruluşların payının artırılması öngörülmektedir.

2310. Dış yardımlar konusunda milletlerarası alandaki eğilimlere de uygun olan bu politikaya göre plan hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için özellikle projeye dayalı dış finansman kaynaklarından bu gün olduğundan daha süratli ve etkin bir şekilde yararlanılması gerekmektedir.

2311. Halen kredi şartlarında ve kredi mekanizmasının işleyişinde bazı olumsuz yönler ve darboğazlar mevcut bulunmaktadır Bunların bir kısmı kredi veren ülke ve kuruluşların politikalarından, tercihlerinden ve uyguladıkları metotların karmaşıklığından diğer bir kısmı da Türkiye'deki organizasyon aksaklıklarından ileri gelmektedir.

2312. Türkiye açısından dış kredi konusunda hedef, öngörülen miktarların uygun şartlarla, zamanında ve plan tercihleri istikametinde sağlanması ve etkin bir şekilde kullanılmasıdır.

2313. Son yıllarda Birleşmiş Milletler (İkinci Kalkınma On Yılı Stratejisi) ve Milletlerarası iktisadî işbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı çerçevesinde az gelişmiş ülkelere yönelen fonların artırılması, kredi şartlarının hafifletilmesi, çok taraflı kredilerin nispi olarak ağırlık kazanması, bağlı kredi uygulamasına son verilmesi ve kredi kullanımını güçleştiren çeşitli faktörlerin ortadan kaldırılması konularında prensipler yönünden bazı gelişmeler kaydedilmekle beraber uygulamada henüz büyük çapta bir değişiklik

olmamıştır.

2314. Gelecek yıllarda dış krdei imkanlarında genel olarak az gelişmiş ülkeler lehine bazı yeni değişikliklerin yapılması ve krdei kullanımlarında kredi veren ülkelerin sebep olduğu tıkanıklıkların tedricen azalması mümkündür. Dış kredi düzeninin hedef alındığı şekilde işlemesi için, olumlu sonuçlar verdiği takdirde bu eğilimlerden yararlanma imkânının göz önünde tutulması ve aynı zamanda mevcut uygulamayı ıslah edici bazı düzenlemelerin Türkiye tarafından yapılması gerekmektedir.

(1) *KREDİ ŞARTLARI :*

2316. Münferit ülkeler için kredi şartları (faiz, vade, ödemesiz süre) projenin özelliği yanında mevcut borçluluk durumu, gelir seviyesi, ekonominin potansiyeli ve geçmişteki uygulamalar ve kredi ihtiyacının devam edeceği muhtemel süre konusunda kredi verenlerce yapılan değerlendirmelere bağlı olduğundan Türkiye'nin kullanacağı kredilerin şartlarını etkileme imkânı sınırlıdır.

2315. Bu konuda milletlerarası alanda ortaya çıkan gelişmelerin gözönünde tutulması ve benzer durumdaki ülkelere daha olumsuz şartlarla kredi kullanılmamasına dikkat edilmesi gereklidir.

(2) *KREDİ İŞLEMLERİ :*

2317. Mevcut proje kredi uygulamasında gerek genel taahhüt ile nihai anlaşmanın yapılması arasında gerek anlaşmadan sonra projenin yürütülmesi sırasında gecikmeler olmaktadır.

2318. Birinci safhadaki gecikmeler değerlendirme yapmaya elverişli, plan hedeflerine uygun nitelikte yeter sayıda projenin mevcut olmayışından, bu tip projelerin hazırlanması için uzun zamana ihtiyaç bulunmasından ve kredi verenlerin ekseriya standart olmayan ön şartları ve kriterleri ihtiva eden zaman alıcı (Projenin yabancı bir mühendislik firmasına tetkik ettirilmesi veya böyle bir firmaya yeniden yaptırılması gibi) değerlendirme işlemleri kullanmalarından ileri gelmektedir.

2319. İcra safhasında ise özellikle kompleks projeleri yürüten uygulayıcı dairelerin bazı hallerde iyi teşkilatlanmamış oluşları, iç finansmanın yeterince ve zamanında karşılanamaması ve kredi verenlerin ileri sürdükleri bazı şartlar (İstişare ve süpervizyon için ihaleden evvel yabancı bir müşavir firma ile anlaşma yapılması, her kademedeki ihale evrakının onaylanması mecburiyeti gibi) etkili olmaktadır.

2320. Gecikmelerin Türkiye'ye bağlı sebeplerini bertaraf etmek amacı ile Üçüncü Planla birlikte tespit edilen projelerden dış finansmanı gerektirenlerin süratle geliştirilmesi, çeşitli Bakanlık ve kuruluşları ilgilendiren projelerde gerek müzakere gerek icra safhasında etkin bir koordinasyonun sağlanması ve iç finansmanın projedeki zamanlamaya uygun olarak kullanılması gerekmektedir, önemli projelerde dış para ihtiyacı yanında mahallî harcamaların bir kısmının krediye dahil edilmesi ve iç para sağlanması imkânı da gözönünde tutulacaktır.

2321. Proje kredisi imkânları dış para ihtiyacı belli bir büyüklüğün üstündeki projelere yöneltilen, küçük projelerin münferit olarak müzakere ile zaman kaybından kaçınılacaktır. Bu tip projelere yönelen kredi miktarını kısıtlamadan ve kredi verenin

münferit değerlendirmeler yapmasını gerektirmeden global bir kaynak temini mümkün

olduğu takdirde bu kaynaklar kullanılacak aksi halde yurtiçi imkânlardan yararlanılacaktır.

(3) ETKİN KREDİ DÜZENİ VE PLAN TERCİHLERİNE UYGUN KULLANIM :

2322. Kredi verenlerin uyguladıkları metotlar bazı hallerde sağladıkları faydayı aşan olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Mühendislik ve müşavirlik hizmetlerinde yabancı firmalara aşırı ağırlık verilmesi halinde gereksiz tekrarlamalar gecikmeler yanında kaynak kayıplarına da sebep olmaktadır. Proje kredilerinin önemlice bir kısmı- bu hizmetler kargılığı olarak borçlanılmaktadır. Bir kısım kuruluşlar gerekli yeteneğe sahip oldukları halde projenin kredi verenler nezdinde kabul edilme şansını yükseltebilmek düşüncesi ile yabancı firma hizmetlerinden istifadeyi tercih etmektedir.

2323. Projecilik alanında teknik kapasitenin kullanılması ve geliştirilmesi imkânlarını kısıtlayan bu uygulamaların mümkün olan ölçüde azaltılması gereklidir.

2324. Kredilerin açıkça veya çeşitli dolaylı yollarla bağlı duruma getirilmiş olması halinde rekabet fiyatlarının üstünde (bazan monopol seviyesine kadar yükselen) fiyatlar ödenmesi ve ayrıca «bağlılığın» karakterine göre önceliklerin kaybolması ihtimali belirmektedir. Yüksek maliyet bazan inşaa safhasını da aşmakta projenin belli nitelikteki girdi (input) ve yedek parça ihtiyacı sebebi ile işletme safhasına kadar yansıyabilmektedir.

2325. Bağlı kredi uygulamasından doğan çeşitli olumsuz sonuçlardan kaçınmak ve proje kredilerinden etkin bir şekilde yararlanabilmek için talepler mümkün olan ölçüde bağımsız kredi sağlayan kaynaklara yönelilecektir. Aynı amaçla dış kredi gerektiren projeler bütün ülkelere açık olacak şekilde ihaleye çıkarılacak ve ihaleye iştiraklerin herhangi bir şekilde kısıtlanmaması gözönünde tutularak katılan firmalardan proje kredisinin temin edilmiş olması ön şart olarak istenmiyecektir.

2326. Proje kredilerinin, proje yurt içinden sağlanabilecek kısımlarını ithal etme gereği yaratmaması dikkate alınacaktır.

2327. Teklif edilen fiyatın yüksek olması veya kredi kaynağının belli bir projeyi kredilendirmekte isteksizlik göstermesi halinde gecikmeksizin dış imalâtçı kredileri de dahil olmak üzere diğer kaynaklara müracaat edilmesi ve/veya yurtiçi imkânların kullanılması devamlı bir alternatif olarak gözönünde tutulacaktır.

2328. Kredi müzakereleri proje bazında yürütülecek, projenin ilgili olduğu sektörün plan ve programlarda esasen belirlenmiş olan önceliği esas alınacaktır. Bu öncelikler, projenin çeşitli yönlerden yapılabilirliğini ve Türkiye'nin borç alabilme gücünü tespitiye yönelik değerlendirmelerde ayrıca müzakere konusu yapılmayacaktır.

2329. Verilmesi taahhüt edilen kredileri tam olarak kullanmak endişesi ile önceliği olmayan projeler için kredi talebinde bulunmaktan kaçınılacaktır.

2330. Kredi verenlerin tercihlerine uygun olmaları veya bunların rekabet gücüne sahip buldukları sektörlerde yer almaları sebebi ile kredilendirilme şansı yüksek projeler için kredi talebi bu projelerin aynı zamanda millî öncelikleri yansıtması şartına bağlı olacaktır.

2331. Kredi verenlerin tercih ettiği ve proje hazırlığının nispeten basit olduğu alanlarda faaliyet göstermeleri sebebi ile kredi temininde ve kullanımında süratle hareket etme imkânı olan kuruluşlara ait projelerin, sadece bu özellik dolayısıyla daha kompleks hazırlıkları gerektiren ve kredi verenlerce kabulü aynı derecede kolay olmayan sınıai projelerin yerini alması önlenecektir.

2332. Proje kredisi talepleri plana ve yıllık programlara uygun olacaktır. Planla birlikte tespit edilen proje listesi yıllık programlarda belirtilecek ilâve ve iptallerle devamlı olarak yenilenecek ve düzenlenecektir.

2333. Dış kredi ilişkilerinin yürütülmesi ve proje sahibi kuruluşlarla kredi verenler arasındaki koordinasyonun sağlanması Maliye Bakanlığının sorumluluğundadır. Bu konularda Devlet Planlama Teşkilatı Bakanlığa yardımcı olacaktır.

(4) KREDİ DÜZENİNİN İŞLEYİŞİ :

2034. (1) Üçüncü Planla birlikte tespit edilen proje listesine dahil projelerin ön yapılabilirlik raporları ilgili kuruluşlarca gecikmeksizin Devlet Planlama Teşkilâtına gönderilecektir.

(2) Devlet Planlama Teşkilâtının ön yapılabilirlik raporları üzerinde yapacağı inceleme sonunda seçeceği projelerden dış kredi talep edilmesi gerekenler ön değerlendirme yapılmasına imkân vermek ve bilgi sağlamak amacıyla Maliye Bakanlığı tarafından kredi veren kuruluş ve ülkelere intikal ettirilecektir.

(3) Proje sahibi kuruluşlar, Devlet Planlama Teşkilâtınca ön seçimi yapılmış ve kredi talep edilmesi uygun bulunmuş projeler için, yapılabilirlik raporları hazırlayacaklardır.

(4) Devlet Planlama Teşkilâtı bu raporları inceleyerek uygun bulunanları kesin veya nihaî karar projenin geliştirilmesi şartına bağlı olarak daha sonra verilmek üzere geçici şekilde yıllık programa ithal edecektir. Bu aşamada, daha önce tespit edilmiş projelerin iptal edilmesi veya yenilerinin yıllık programa alınması ve kredi talep edilecek projelerin bu değişikliklere göre yeniden düzenlenmesi mümkündür.

(5) Yatırımcı kuruluşların, bu suretle yıllık programlara alınan projeleri için hazırlayacakları kati proje raporları üzerinde yapılacak inceleme sonucunda Devlet Planlama Teşkilâtınca uygun görülenler Maliye Bakanlığı kanalıyla müzakerelere esas olmak üzere kredi veren kuruluşlara ve ihaleyi takiben yapılacak ikili anlaşmaların gecikmemesi için de bilgi sağlamak amacıyla ülkelere intikal ettirilecektir.

(6) Yatırımcı kuruluşlar bu projelerle ilgili olarak milletlerarası ihale için gerekli hazırlıkları yapacaklar ve şartnamelerini düzenleyeceklerdir.

(7) Çok taraflı kredilerde anlaşmayı takiben, diğerlerinde doğrudan doğruya milletlerarası ihaleye çıkılacak ve firma seçimi yapılacaktır.

(8) Kredi verecek ülke ve kuruluşlarla yapılacak kredi müzakereleri, proje sahibi kuruluşların da iştiraki ile Maliye Bakanlığı tarafından yürütülecektir. Kredi verenlerle yatırımcı kuruluşlar arasındaki ilişkilerin koordinasyonu Maliye Bakanlığının sorumluluğunda olacaktır. Devlet Planlama Teşkilâtı bu konularda Maliye Bakanlığına gerekli yardımı sağlayacaktır.

(9) Maliye Bakanlığı ve ilgili yatırımcı kuruluşlar dış kredilerin müzakere, anlaşma ve kullanım aşamalarında kaydedilen gelişmeler hakkında Devlet Planlama Teşkilâtına düzenli olarak bilgi vereceklerdir.

7. PROJE HİZMETLERİ :

(1) GİRİŞ :

2335. Geçen 10 yıllık süre içinde plan uygulamalarındaki gecikme ve yetersizliklerin başlıca sebeplerinden biri, proje hizmetlerindeki eksikliklerdir. Bu konuda ortaya çıkan sorunları üç noktada toplamak mümkündür : (i) Proje geliştirmede yaratıcı düşünce ve uygun yatırım alanlarının araştırma yetersizliği, (ii) Yatırım alanlarının veya projelerin gereken olgunlukta uygulama afamasına getirilememesi, (iii) Uygulama aşamasındaki hizmetlerin yetersizliği.

2336. Birinci nokta, sektör çalışmalarının yürütüldüğü ayrıntı ve ekonominin bütünü içinde gelişmesi gecikmiş veya sanayi politikası içinde yerleri belli edilmemiş sektörlerde, proje tanımı çabalarının noksanlığı ile ilgilidir. Geçmiş dönemin tecrübesi, Üçüncü Plan çalışmalarında değerlendirilmiş ve uzun dönemli kalkınma hedeflerine nasıl bir «yapı» içinde varılacağı, sektör ve alt sektör ayrıntısında daha belirli şekilde ortaya konmuş ve sektör ve alt sektör ana planları yeni bir planlama aracı olarak getirilmiştir.

2337. İkinci ve üçüncü noktadaki sorunlar, genellikle yetişmiş insan sayısındaki kıtlığa ve bu kıt insan kaynaklarının gerekli fonksiyonel ilişkiler, örgüt ve statü içinde kullanılmamasına bağlı bulunmaktadır.

2338. 22 yıllık bir perspektif içinde hedef alınan «yapıya» ve «Gelişmişlik düzeyine» ulaşmak ve Türkiye'yi Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde iktisadî varlığını sürdürebilecek bir sanayi ülkesi yapmak amacıyla ekonomideki yapısal değişikliği süratlendirecek ara malı ve yatırım malı sanayilerinin kurulması zorunlu görülmektedir. Kabul edilen bu sanayileşme modeli içinde ekonomik kalkınmanın basanla bilmesi çeşitli sektörlerde birbirini tamamlayan ve seçime olanak veren, iyi hazırlanmış projelerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

2339. Gerekli olgunlukta ve ayrıntıda hazırlanmış yatırım projelerinin varlığı, yalnız projeler arası bir seçim yapmak bakımından değil, aynı zamanda projeye özellikle dış finansman kurumlarından kredi sağlanması bakımından da önemlidir. Planlarla ele alınan projelere, uluslararası seviyede kredi sağlanırken, kredi verecek kuruluşlar, zaman

proje hizmetlerinin eksikliği nedeni ile, oldukça geniş, alıcı incelemelere girişmektedirler. Gereksiz incelemeler «Pledging» öncesinde yol açtıkları çok uzun zaman kayıplarıyla, projelerin olgunlaşma sürelerini uzatmakta, verimliliği azaltmaktadır.

2340. Aşağıda proje hizmetlerinin her aşamasında yapılması gerekli çalışmalar, ilgili kuruluşların, görevleri ve politika ilkeleri ile birlikte belirtilmiştir.

(2) *YATIRIM ÖNCESİ PROJE HİZMETLERİ :*

2341. Genel olarak, kamu kesimindeki proje hizmetleri aşağıdaki aşamalardan oluşur :

- a. Proje fikrinin doğması ve uygun yatırım alanlarının araştırılması.
- b. Yatırım projelerinin hazırlanması.
- c. Projelerin değerlendirilmesi ve seçimi.
- d. Projelere dış kredi sağlama.
- e. İhale belgelerinin hazırlanması.

a. Uygun yatırım alanlarının araştırılması:

2342. Ele alınması mümkün yatırım projelerinin sayısının çokluğu yüzünden bütün yatırım alanları üzerinde derinliğine inceleme yapmak, ekonomik, teknik, malî yapılabirlik araştırmaları hazırlamak imkânsızdır. Bu nedenle, proje hazırlamadan önce uygun yatırım alanları araştırılır ve yatırım alanları arasında bir ön seçim yapılır.

2343. Kalkınma plan ve programlarında yer alacak uygun yatırımların araştırılması, esas olarak, bir planlama fonksiyonudur. Planlama yönteminin sektörlerarası tutarlılık aşamasında, ekonominin çeşitli kesimleriyle ilgili sektör ve alt sektör incelemeleri yapılır, mevcut durum değerlendirilir ve gelecekteki üretim yapısının nasıl olacağı saptanır. Uygun yatırım alanlarının araştırılmasıyla ilgili olarak, Devlet Planlama Teşkilâtı birbirini tamamlayıcı nitelikte bazı çalışma ve araştırmalar yapar. Bunların başlıcaları, (i) Özel İhtisas Komisyonu Raporları ve sektör raporları, (ii) Girdi-çıkıtı «Input - output» analizi, (iii) önemli sektörlerdeki fizikî mal dengelerinin kurulması ve millî çapta temel projelerin seçimi, (iv) ihracata dönük yatırım alanlarının belirtilmesi, (v) İthalâtı ikame edecek yatırım alanlarının belirtilmesidir. Yeni Strateji ile kabul edilen il (Mahallî idareler) planlaması ve sektör ve alt sektör ana planları da uygun yatırım alanları için önemli birer kaynak teşkil edecektir.

2344 Devlet Planlama Teşkilâtı bu teknik ve metodlarla yatırımcı kuruluşların çalışmalarına yardımcı olur ve yol gösterir. Devlet Planlama Teşkilâtı, bu görevini geliştirilmiş ve ayrıntılı, sektör - alt sektör etüdüleri yaparak proje hazırlama için uygun yatırım alanlarını listeler halinde düzenleyerek bazı yatırımcı kuruluşlara faaliyette bulunmaları muhtemel yatırım alanlarında, yatırımların başlıca büyüklüklerini (Ürün,

kapasite, yer teknoloji vb.) de belirtilerek yerine getirir. Devlet Planlama Teşkilâtı, bu çalışmalarında aynı zamanda, tüm ilgililerin ve yatırımcı kuruluşların bilgi, bulgu ve düşüncelerini değerlendirir, gerekli işbirliğini sağlar.

b. Yatırım projelerinin hazırlanması:

2345. Uygun yatırım alanları arasında bir ön seçim yapıldıktan sonra, iki aşamada inceleme ve araştırmalar yapılarak yatırım projelerinin hazırlanmasına geçilir. Bunlar sırasıyla; (a) ön proje (ön yapılabilirlik) araştırmaları (b) Esas proje (Yapılabilirlik) araştırmalarıdır.

(a) Ön proje (ön yapılabilirlik) araştırmaları:

2346. Tüm yatırımcı kuruluşlar, esas olarak, Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından seçilen ve belirtilen uygun yatırım alanlarında olmak üzere; faaliyette buldukları sektörlerde, genel planlama açısından değerlendirmeye olanak verecek ayrıntıda ön proje araştırmalarına girişirler, ön proje hazırlığı ile ilgili araştırmalar kuruluşların esas görevlerindedir. Bu konudaki harcamalar carî bütçeden karşılanır, ön proje araştırmalarında ayrıntı derecesini ve kapsamı, Devlet Planlama Teşkilâtının çeşitli sektörler için ayrı ayrı hazırlamış olduğu «ön proje formları» belirler, özel durumlarda, ön proje DPT ile yatırımcı kuruluş arasında görüşmelerle kararlaştırılan farklı kapsam ve ayrıntıda düzenlenebilir, ön proje çalışmalarında, kendi araştırma olanaklarının yeterli olmadığı durumlarda, kuruluşlar öncelikle yerli firmalardan olmak üzere, proje araştırma hizmeti satın alabilirler. Hazırlanan ön projeler yıllık programlarda belirtilen dönemlerde Devlet Planlama Teşkilâtına intikal ettirilirlir.

2347. Değerlendirme ve seçime imkân verecek çok sayıda alternatif ön proje hazırlayabilmek için yatırımcı kuruluşların konuya gereken önemi vermesi ve proje hazırlama tekniklerini bilen yeter sayıda uzmanı istihdam ederek araştırma - geliştirme çalışmalarını sürekli olarak yürütmesi gerekir.

(b) Esas proje (Yapılabilirlik) araştırmaları:

2348. Yatırımcı kuruluşların Devlet Planlama Teşkilâtına verdikleri ön projeler, uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına uygun kıstaslarla değerlendirilir ve plan ve programlarda yer alacak yatırım projelerinin seçimi yapılır. Seçilen projeler sektör, yer, ürün kapasite yatırım tutarı, yatırımın yıllara dağılımı vb. konularda ön bilgi ve bulguları kapsar. Bazı konularda, kesin yatırım kararının verilebilmesi ve projeye yerli ve yabancı finansman kurumlarından kredi sağlanabilmesi daha ayrıntılı bilgilerin elde bulunmasına, projenin ekonomiye yararlarının daha belirli şekilde hesaplanabilmesine bağlıdır. Daha ayrıntılı ve doğru bilgiler, esas proje (yapılabilirlik) araştırmaları ile elde edilebilirler.

2349. Bilgilerin ayrıntı derecesi ve kapsamı projenin, sektörü, büyüklüğü, mal veya hizmet üretecek oluşuyla yakından ilgilidir. Meselâ köy içmesuyu, okulu, elektrifikasyonu, sağlık ocağı vb. konularda ön proje araştırmaları ve temel mühendislik hizmetleri, planın sektörel dengeleriyle ilgili yatırım kararlarının gerçekleşmesinde yeterlidir. Buna karşılık demir - çelik veya alimünyum projesinin, büyük bir elektrik santralının v.b. yatırım kararı, zorunlu olarak çok yönlü ve ayrıntılı proje hazırlama hizmetleriyle ve aşamalı bir şekilde olgunlaştırılır.

2350. Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından, ön projeleri değerlendirilerek seçilen ve yatırım programlarına alınan yatırım alanlarından, esas yapılabilirlik araştırması gerektirenler yıllık programların yatırım harcamaları arasında yer alırlar. Projenin önem ve önceliği, büyüklüğü, dış finansman gerektirip gerektirmediği, yurtiçinde konuyla ilgili bilgi ve beceri seviyesinin durumu, esas yapılabilirlik araştırmasının harcama büyüklüğünü ve araştırmanın nasıl ve kimin tarafından yapılacağını belirler.

2351. Esas yapılabilirlik aşamasında yatırım projesi hizmetlerinin yabancı firmalardan sağlanması, o hizmetlerin yeni teknik ve teknolojileri gerektirmesi nedeniyle Türkiye'den yeterince sağlanamamasına bağlıdır.

c. Projelerin değerlendirilmesi ve seçimi :

2352. Millî planların hazırlanmasında uygulanan «aşamalı plan yöntemi» projeler seçilirken, ekonomide verimlilik koşullarının somut ve şekilde, gözönünde tutulmasına imkân verir. Ekonomiye ithal edilecek yeni teknikler, teknoloji seçimi, ithalât ikamesi gibi sorunlar somut olarak bu aşamada planlanır. Bu aşamanın ciddi bir şekilde yapılabilmesi çok sayıda ve alternatif projelerin elde bulunmasına bağlıdır. Çok sayıda, iyi hazırlanmış projesi olmayan bir planlama, verimlilikten büyük ölçüde vazgeçmeyi gerektirecektir.

2353. Yatırım projelerinin ekonomik yönden değerlendirilmesi ile yatırım projesine ayrılan kaynaklara, çeşitli kullanım alternatifleri arasında karşılaştırmalı olarak değer biçilir. Proje hazırlama hizmetlerinde olduğu gibi, genel anlamda, proje değerlendirme hizmetlerinde de konunun teknik, ekonomik, malî yönleri vardır. Bu nedenle, yatırım projeleri farklı ihtisas grupları tarafından önceden tanımlanmış değerlendirme kıstaslarına göre ayrı ayrı değerlendirilir.

2354. Plan ile getirilen uzun dönemli kalkınmanın amaçları, aynı zamanda proje değerlendirmede kullanılacak kıstasların hazırlanmasında veri niteliğindedir. Devlet Planlama Teşkilâtı, uzun dönemli kalkınmanın amaçları doğrultusunda, genel ekonomik yararların hesaplanmasına imkân veren kıstasları kullanarak ve proje hazırlama hizmetlerine bağlı olarak iki aşamada değerlendirme ve seçme yapar. Birinci aşamada ön projeler değerlendirilir ve seçilir. Bu aşamada, yatırım programlarında yer alması mümkün tüm ön projeler, daha çok genel ekonomik kıstaslara göre değerlendirilir ve önceliği olan projeler seçilerek yatırım için karar veya ön kararlar verilir, ön karar verilen proje konularında esas yapılabilirlik araştırmaları programlanmış olur. İkinci aşamada,

esas yapılabirlik araştırmaları değerlendirilir, ve yatırım kararları verilir. Bu aşamada, değerlendirme hizmeti projenin teknik, ekonomik, malî yönlerini kapsayacak genişlikte ele alınır, özellikle malî yönün iç ve dış finansman kurumlarınca yeterli bir değerlendirme yapılmasına imkân verecek biçimde olmasına dikkat edilir.

d. Projelere dış kredi sağlanması ⁽¹⁶⁶⁾.

e. ihale belgelerinin hazırlanması:

2355. Plan ve programlara girmiş yatırım projelerinin uygulama öncesi önemli hizmet aşamalarından biri ihale belgelerinin hazırlanmasıdır. Yatırımcı kuruluşların hazırlıyacakları belgelerdeki bilgilerin uygulama için gerekli tam bir değerlendirmeye imkân verecek ayrıntı ve kapsamda olması önemlidir. Bu sebeple ihale belgelerinde kurulmak istenen kapasite veya büyüklük, üretim usulü, kuruluş yeri, ayrıntılı yerleşme planları, zamanlama tablosu, girdi şartları, fiyat listesi, genel ihale şartları, teklif verme kuralları gibi hususların açıkça belirtilmesi gereklidir.

8. MEVZUAT:

2356. Anayasa'nın temel ilkeleri arasında dahil ettiği kalkınma ile kamu düzeni arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kamu düzeninin ve temel unsurlarından olan mevzuatın, kalkınma yolundaki engelleri kaldırması ve özendirici bir ortam yaratması zorunludur. Bu zorunluk, kamu hukuku ve özel hukuk alanlarında yeni kurumların ve yöntemlerin getirilmesini, mevcutlardan elverişli olmayanların değiştirilmesini gerektirmektedir.

2357. Söz konusu geliştirme ve değiştirmelerin, kalkınmanın genel amaç ve yönlerini tanımlayan, uzun dönemli ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma politikalarını tespit eden Kalkınma Planlarına uygun olması, 77 sayılı «Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun» ile teminat altına alınmıştır. Bu Kanun ile kanun teklif ve tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisindeki müzakere esas ve usulleri tespit edilmiş ve planın bütünlüğünü korunmağa çalışmıştır. Geçen on yıllık tecrübeler, kanun tasarılarının plana uygun olarak ve planın bütünlüğünü koruyacak şekilde hazırlanmasını sağlamak ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarını kolaylaştırmak üzere belli ilkelere uyulması gereğini ortaya koymuştur.

2358. Kanun tasarılarının konu tyakında önceden yapılmış araştırmalara dayalı olarak, kamu yönetimi ve hukuk ilkelerine, hukuk tekniğine, Kalkınma Planlarına ve Yıllık Programlara uygun bir şekilde hazırlanması temel ilkedir. Bu nedenle kanun tasarısı hazırlamak durumunda olan her kuruluş, önce konu hakkında gerekli araştırmaları yapacak ve tasarıyı bu araştırmalara dayalı olarak hazırlıyacaktır.

⁽¹⁶⁶⁾ *Dış finansman uygulaması ile ilgili kesimde yer almıştır.*

2359. Bütün kanun tasarıları Bakanlar Kuruluna sevkedilmeden Önce ilgili Bakanlık ve Kuruluşların görüşleri alınacaktır, ilgili Bakanlık ve kuruluşlar tasarıları kendi sorumlulukları ve ihtisasları açısından inceleyecekler ve görüş vereceklerdir.

2360. Ekonomik ve Sosyal politika ve tedbirlere ilişkin kanun tasarıları, Kalkınma Planlarına ve Yıllık Programlara uygunluğu bakımından Devlet Planlama Teşkilâtının görüşü alındıktan sonra Bakanlar Kuruluna sevkedilecektir.

9. UYGULAMANIN İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ :

2361. Tutumlu, etken ve hızlı bir uygulama gerçekleştirmek için yatırım projelerinin ve tedbirlerin uygulanması devamlı olarak izlenecek, çıkması muhtemel darboğazlar mümkün olduğu kadar önceden kestirilip, bunlan giderecek tedbirlerin zamanında alınması sağlanacaktır.

2362. Uygulama sonucunda beliren geri kalma ve sapmalar Plan ve Yıllık Programların hedefleri yönünden değerlendirilecek ve politikaların tespitinde gözönünde tutulacaktır.

2362. Plan ve Programların hazırlanması ve uygulanmasında, karar merkezleri ve uygulayıcılar arasında direktif ve bilgi akımının hızlandırılması ve güvenilirlik derecesinin artırılması için kuruluşların gerek kendi içlerinde ve birbirleri arasındaki gerek kuruluşlarla Devlet Planlama Teşkilâtı arasındaki bilgi ve haber akımı yöntemleri ve araçları geliştirilecektir.

2363. Kuruluşların teklifleri üzerin ya da izleme değerlendirme sonuçlarına göre yıllık programlarda yapılması önerilen değişiklikler, proje ve tedbir hazırlıklarının güvenilirliği açısından değerlendirilecektir.

2364. İzleme ve değerlendirme bütün kuruluşların kendi içlerinde üst kademenin alt kademelerin uygulamasını izleyip değerlendirilmesi şeklinde bütün kademelerde yapılacaktır.

2365. Yatırım projelerinin uygulanması dönem raporlan ile izlenecektir. Bütün kuruluşlarda dönem raporları en uçtaki uygulayıcı birim tarafından hazırlanacak ve üst kademelere verilecektir. Merkezdeki ve taşradaki uygulayıcı birimlerden gelen dönem raporlan, kuruluşların Araştırma Planlama ve Koordinasyon Birimleri tarafından değerlendirilecek ve kuruluşun tümü için hazırlanacak dönem raporu üç ayda bir Devlet Planlama Teşkilâtına gönderilecektir.

2366. Dönem raporlarında her yatırım projesinin uygulama durumu ve Yıllık Programlara uygunluğu tespit edilecek ve değerlendirilecektir. Raporlarda ayrıca uygulamada karşılaşılan güçlükler, sorunlar ve darboğazlar ile bunların giderilmesi için alınması önerilen tedbirler yer alacaktır.

2367. Yıllık Programlarda özel bir izlemeye tabi tutulması öngörülen projelerin uygulaması, ayhk izleme raporları ile gerçekleştirilecektir. Aylık izleme raporları, dönem raporları için belirlenen esaslara uygun olarak hazırlanacaktır.

Kuruluşlar, uygulamakla sorunlu oldukları her tedbirle ilgili olarak yapacakları çalışmalarını ayrıntılı tir şekilde ve zamanlaması ile birlikte gösteren «Tedbir Uygulama

Programı» hazırlayarak program dönemi başında Devlet Planlama Teşkilâtına göndereceklerdir. Yine kuruluşlarca hazırlanarak üç ayda "bir Devlet Planlama Teşkilâtına gönderilecek Tedbirler Takip Formları ile tedbir uygulamaları izlenecek ve tedbirlerin «tedbirler uygulama programı» na göre durumları değerlendirilecektir.

2369. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, normal denetim görevini yaparken plan ve program uygulamasını da denetimin kapsamı içine alacaktır. Kurul, dönem sonu denetleme raporları ile gecikmesinde sakınca olan hallerde hazırlıyacağı «ara raporlarının» plan ve program uygulaması ile ilgili kısımların Devlet Planlama Teşkilatına gönderecektir.

2370. Valiler normal denetim ve gözetim görevlerini yerine getierirken plan ve program uygulamasını da izleyecek ve değerlendirecektir. Valiler bu konuda İl Koordinasyon Kurullarından yararlanacaktır. Merkezî idarenin bölgesel kuruluşları da dahil olmak üzere illerdeki bütün kuruluşlar üç ayda bir valilere uygulama durumu hakkında rapor vereceklerdir.

2371. İl (Mahalli idareleri) Planlarına dayalı yıllık programların uygulamaları valiler tarafından izlenecek ve değerlendirilecektir. Valilere bu görevlerinde İl Koordinasyon Kurulları yardımcı olacaktır.

2372. Devlet Planlama Merkez Teşkilâtı, kuruluşlardan gelen dönem raporlarını değerlendirmek ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulundan gelecek raporları da dikkate almak suretiyle hazırlayacağı üçer aylık uygulama raporlarını Yüksek Planlama Kuruluna intikal ettirecektir.

2373. Yüksek Planlama Kurulu, Devlet Planlama Merkez Teşkilâtı tarafından hazırlanan uygulama raporlarını inceleyerek gerekli görürse uygulama sonuçlarını ve uygulama sonuçları muvacehesinde Hükümet seviyesinde alınması gerekli tedbirlerle ilgili tavsiyelerini Bakanlar Kuruluna sunacaktır.

10. İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON :

2374. Plan ve Programların hazırlanmasında ve uygulanmasında her kuruluş içinde birden fazla birimi veya birden fazla kuruluşu ilgilendiren konular için gerekli işbirliği ve koordinasyon yöntemleri Üçüncü Plan Döneminde daha etkin bir duruma getirilecektir.

2375. Kuruluşlar arasındaki koordinasyon, koordinasyon ve işbirliği ihtiyacı duyan kuruluşun çağrısı üzerine ve bu kuruluşun koordinatörlüğünde yapılacaktır.

2376. Koordinasyon ve işbirliğinin etkili olabilmesi için işbirliği ve koordinasyon yapılacak alanlar, sorunlar ve her kuruluşa düşen görev ve sorumluluklar açıkça belirlenecektir. Ayrıca işbirliği ve Koordinasyon ile görevli birim ve temsilcilere gerekli yetkiler devredilecek, işbirliği ve koordinasyon sorunlarının mümkün olduğu kadar uygulamadan sorumlu kademeler seviyesinde çözümlenmesine çalışılacaktır.

2377. Kuruluşlar kendi aralarında işbirliği ve koordinasyon sağlayamadıkları takdirde Devlet Planlama Teşkilâtına başvuracaklar ve gerekli koordinasyon Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından sağlanacaktır.

2378. Devlet Planlama Teşkilâtı seviyesinde sağlanması mümkün olmayan işbirliği ve koordinasyon gerekleri ve sorunları Yüksek Planlama Kuruluna intikal ettirilecektir.

2379. Yüksek Planlama Kurulu, bakanlar seviyesinde işbirliği ve koordinasyonu ya da Bakanlar Kurulu Kararını gerektiren koordinasyon ihtiyaçlarını ve bunlarla ilgili tavsiyelerini Bakanlar Kuruluna sunacaktır.

2380. İl seviyesinde koordinasyon en az üç ayda bir veya ihtiyaç halinde toplanacak olan İl Koordinasyon Kurulları tarafından sağlanacaktır.

2381. İzleme ve değerlendirmede olduğu gibi koordinasyon ve işbirliğinin sağlanmasında da en önemli unsur bilgi ve haber akımı, bu akımın hızı ve güvenilirliğidir. Üçüncü Plan döneminde bilgi ve haber akımı araç ve yöntemleri daha üst düzeylere çıkarılacaktır.

2382. Devlet Planlama Teşkilâtınca uygulamaların mahallinde incelenmesine ve Koordinasyon toplantılarının sorunun çıktığı yerlerde yapılmasına özel bir önem verilecek ve bu suretle raporlara dayanılarak yapılan değerlendirme sonuçları uygulama yerindeki gelişmelerle kontrol edilecektir.

***UZUN DÖNEMLİ KALKINMANIN
VE
ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANININ
TEMEL HEDEFLERİ VE STRATEJİSİ***

Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi

Karar Sayısı: 7/4622

Yüksek Planlama Kurulu'nun 30/3/1972 tarihli toplantısında önerilen ve Bakanlar Kurulu'nca incelenen ilişik «Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi» nin kabulü; 30/9/1960 tarih ve 91 sayılı Kanunun 12 nci maddesinin (b) fıkrasına göre, (Bakanlar Kurulunun 16/6/19712 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. SUNAY

Barbakan F. MELEN	Devlet Bakanı D. KİTAPLI	Devlet Bakanı İ. ARAR	Devlet Bakanı Z. BAYKARA
<i>Devlet Bakanı</i> <i>Prof. İ. ÖZTRAK</i>	<i>Adalet Bakanı</i> <i>F. ALPASLAN</i>	<i>Millî Savunma Bakanı</i> <i>M. İZMEN</i>	
<i>İçişleri Bakanı</i> <i>F. KUBAT</i>	<i>Dışişleri Bakanı V.</i> <i>F. MELEN</i>	<i>Maliye Bakanı</i> <i>Z. MÜEZZİNOĞLU</i>	
<i>Millî Eğitim Bakanı</i> <i>Prof. S. ÖZBEK</i>	<i>Bayındırlık Bakanı</i> <i>M. ÖZTEKİN</i>	<i>Ticaret Bakanı</i> <i>N. TALÜ</i>	
<i>Sağ. ve Sos. Y- Bakanı</i> <i>Dr. K. DEMİR</i>	<i>Güm. ve Tekel Bakanı</i> <i>H. ÖZALP</i>	<i>Tarım Bakanı</i> <i>/ . KARAÖZ</i>	
<i>Ulaştırma Bakanı</i> <i>R. DANIŞMAN</i>	<i>Çalışma Bakanı</i> <i>A. R- UZUNER</i>	<i>Sanayi ve Tek. Bakanı</i> <i>M. EREZ</i>	
<i>En. ve Tab. Kay. Bakanı</i> <i>N. KODAMANOĞLU</i>	<i>Turizm ve Tan- Bakanı</i> <i>E. Y. AKÇAL</i>	<i>DDUUF ve iskân Bakanı</i> <i>T. TOKER</i>	
<i>Köy işleri Bakanı</i> <i>Prof. N. SÖNMEZ</i>	<i>Orman Bakanı</i> <i>Prof. S. İNAL</i>	<i>Genç. ve Spor Bakanı</i> <i>A. KARAKÜÇÜK</i>	

Yüksek Planlama Kurulu Raporu

Tarih : 30/3/1972

Numara : 21

Konu : Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi

Yüksek Planlama Kurulu,

30/3/1972 günü saat 9.30 da ISayın, (Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim'in başkanlığında toplanarak Devlet Planlama Merkez Teşkilâtı tarafından hazırlanan «Uzun Dönemli Kalkınma'nın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınana Planı'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi» tasarısını görüşmüş ve,

1. Planlı dönemde izlenen ve elde edilen gelişmelerin Türkiye'nin ekonomik sorunları kısmına eklenmesine,

2. Kalkınma ile savunma çabaları arasında ahenkli bir dengenin sağlanacağı belirtilmesine,

3. Karma ekonomi esasına göre Plan'ın kamu kesimi için emredici, özel kesim için özendirici olacağına açıklığa kavuşturulmasına,

4. Katma Protokol'un değiştirileceği anlamına gelen kelimelerin Türkiye'nin sanayileşme ile kalkınma hedefini aksatmayacak şekilde yorumlanmasını sağlayacak şekilde düzeltilmesine,

5. Gençlik ve kültür bölümünün Atatürk Milliyetçiliğini kapsadığı açık olmakla beraber, «Atatürk Milliyetçiliği» nin kelime olarak belirtilmesine ve

6. Metinde «esastır» «millî özel sektör» gibi kavramla gerektirdiği yerlerde açıklık verilmesine,

karar vererek tasarımı kabul etmiş ve yukarıdaki esaslara göre Devlet Planlama Merkez Teşkilâtı'nca hazırlanan ilişik tasarımın Bakanlar Kurulu'na arzına 91 sayılı İKanon'un 14 üncü maddesi gereğince karar verilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Nihat ERİM
Başbakan

Üye
Sait Naci ERGİN
(Maliye Bakanı)

Üye
Naim TALU
Ticaret Bakanı

Üye
Mesut EREZ
Sanayi ve Teknoloji
Bakanı

Üye
Memduh AYTÜR
Devlet Planlama Teşkilâtı
Müsteşarı

Üye
Hikmet ÇETİN
Devlet Planlama Teşkilâtı
İktisadî Planlama Dairesi
Başkanı

Üye
Sadi CINDORUK
Devlet Planlama Teşkilâtı
Sosyal Planlama Dairesi
Başkanı

Üye
Kâmrân BAYDUR
Devlet Planlama Teşkilâtı
Koordinasyon Dairesi
Başkanı

GİRİŞ :

Birinci ve ikinci Beş Yıllık Planlar ile ulaşılan sonuçlar, kazanılan tecrübeler, karşılaşılan sorunlar ve ortaya çıkan yeni durumlar, Üçüncü Beş Yıllık Planın yeni bir perspektif içinde hazırlanmasını gerektirmiştir, özellikle Ankara Anlaşması çerçevesinde Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmaya geçişi düzenleyen Katma Protokol, kalkınma politikasının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

«Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi», kalkınmanın ve kalkınma planlamasının anayasal temelleri ile ülkenin temel sorunları ve kalkınma potansiyeli gözönünde tutularak hazırlanmıştır. Ayrıca, Katma Protokol'a Türkiye'nin perspektif dönemde sanayileşmiş toplumlar arasında yer alma hedefini gerçekleştirecek yönde ve özellikle sanayileşme açısından uygulamada esneklik verileceği gözönünde tutulmuştur.

Bu Strateji'de, genel hedefler seçilirken, bugün Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri arasında, belirgin bazı kriterlere göre, en az gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkenin fert başına gelir seviyesi ile ekonomik yapısı somut bir örnek olarak alınmıştır. Bu gelir seviyesi ve ekonomik yapı üç nedenle benimsenmiştir : (i) Türkiye'nin milli güvenlik politikası, böyle bir gelişmişlik düzeyine ulaşmayı zorunlu kılmaktadır. (ii) Benimsenin gelir seviyesi ve ekonomik yapının gereği olarak 22 yıllık dönemde öngörülen hedefler, stratejik ilkelere uygun politikalar izlendiği ve planlama araçlarının etkin kullanımı sağlandığı takdirde gerçekleştirilebilir hedeflerdir, (iii) Ayrıca bu hedefler, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde millî bütünlüğünde ve öz yararlarından kaybetmeden kalkınmasına imkan sağlayacak niteliktedir.

Birinci ve İkinci Planlarda öngörülüp gerçekleştirilemeyen ve bugün yeniden toplu olarak ele alınmış bulunan «Reformlar» m, bu Stratejide ayrıntılarına girilmemiş, yalnızca esasları ve sistem içinde yerleri belirtilmiştir. Gerçekte reformlar, Anayasa'nın buyruğu ve kalkınma planlamasının kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlandırmak için bu reformların en kısa zamanda gerçekleştirilmesi zorunlu görülmüştür.

Strateji'de, millî kültürel bütünleşmenin, sosyal dayanışmanın, duyarlı ve etken bir kamu yönetiminin stratejik ilkelerle özdeşleşmiş sistemli çabaları ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Kişi mutluluğunun ve manevi huzurunun asgarî koşulları güçlenmiş bir ulusun güvenliği ve hürriyeti içinde sağlanacağı tabii olduğundan, savunma çabaları ile gelişme arasında bir denge kurularak, savunma gücünün modernleştirilmesi, kalkınmanın koşullarından biri olarak benimsenmiştir.

Uzun dönem için öngörülen gelir seviyesini ve ekonomik yapıyı sağlamada, kamu ve özel teşebbüse birlikte yer veren karma ekonomi sistemi esas olacaktır. Planlar, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelik taşıyacaktır.

Yeni Strateji, 8 bölümden oluşmaktadır :

Birinci Bölümde, Türkiye'nin karşılaştığı temel sorunlar anlatılmaktadır.

İkinci Bölümde, kalkınma planlamasının Anayasal temelleri açıklanmakta ve Türk toplumunun belli gelişmişlik düzeyine ulaşma özlemi belirtilmektedir. ıBu özlemin gerçekleştirilmesi için Anayasa'nın Devlet'e verdiği ödevler, bu ödevlerin sınırları ve ödevlerin yerine getirilmesinde izlenecek yöntem, Anayasa maddelerine dayanılarak açıklanmaktadır.

Üçüncü Bölümde, sorunları 1995'lerde büyük ölçüde çözümlenmek ve hedef alınan gelişmişlik düzeyini ve ekonomik yapıyı sağlamak için benimsenen amaçlar yer almaktadır. Ayrıca, bu bölümde amaçların öncelikleri ve birbirleriyle uyumları konularına da değinilmektedir.

Dördüncü Bölümde, yeni bir perspektif gereği ve bunun nedenleri anlatılmaktadır. Bu bölümde, yeni perspektifin farklı bir yaklaşımla ele alınacağı belirtilmektedir.

Beşinci Bölümde, uzun dönemli kalkınma hedefleri ve yeni kalkınma hızı kavramı belirlenmektedir. Bu bölümde, 1996 yılı için hedef alınan gelişmişlik düzeyine ve yapıya erişmek ve uzun dönemli amaçları gerçekleştirmek üzere, Türkiye'nin potansiyellerini en yüksek düzeyde kullanarak ulaşabileceği büyüklükler verilmiştir.

Altıncı Bölümde, uzun dönemli amaçları ve hedefleri gerçekleştirmede yararlanılacak planlama araçları anlatılmaktadır. Bu araçlar, «Beş Yıllık Planlar», «Yıllık Programlar», «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları» ve «İl Planları» olarak tanımlanmakta ve bu araçların yeni perspektif anlayışına uygun, dinamik bir yaklaşımla hazırlanacağı açıklanmaktadır.

Yedinci Bölümde, öngörülen kalkınma hızının ve biçiminin gerçekleştirilmesi için izlenecek politikaların temel ilkeleri yer almaktadır.

Sekizinci Bölümde, yeni perspektifin Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemine yansıtacak hedef, araç ve politikalarının yalnızca esasları verilmektedir.

BÖLÜM I

TÜRK TOPLUMUNUN TEMEL SORUNLARI

PLANLI DÖNEMDE GELİŞMELER :

1.1. Türk Toplumunu, özellikle planlı dönemde, kalkınmasını engelleyen sorunların çözümlenmesinde olumlu adımlar atmıştır. 1963'de 108.7 milyar TL.⁽¹⁶⁷⁾ dolayında olan Gayri Safi Millî Hasıla, yüzde 65 artarak 1971'de 179,3 milyar TL. sına yükselmiştir. Tarımın yurt içi gelirdeki payı, yüzde 41,2'den 1972 de yüzde 28.1 e düşmüş, sanayiinki ise yüzde 16.8 den yüzde 22.6'ya çıkmıştır. Bu dönemde fert başına gelir 3.640 TL. dan 4.901 TL. sına yükselmiştir. 1963 - 1971 döneminde ithalât tartılı ortalama olarak yılda yüzde 8,7, buna karşılık ihracat yüzde 7 dolayında bir hızla artmış böylece 1963 te 1.06 milyar dolar civarında olan dış ticaret hacmi 1971 de 1.85 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde yatırımlar, 1971 yılı fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 8.8 dolayında bir hızla artarak 16.7 milyar TL. dan 32.4 milyar TL. sına yükselmiştir. Bu dönemde yapılan 215.6 milyar TL. tutarındaki toplam yatırımların yüzde 92'si iç kaynaklardan gerçekleştirilmiştir. Toplam tasarruflar içinde dış kaynakların payı, yıldan yıla dalgalanmakla birlikte azalma eğilimi içindedir. Planlı dönem başında okuma-yazma bilenlerin okuma çağındaki nüfusa oranı yüzde 40 iken 1970 de yüzde 54.5 e yükselmiştir⁽¹⁶⁸⁾. Hastane yatak sayısı 1963 te 62 binden 1971 de 90 bin dolayına çıkmıştır. 1960'ların başında nüfusun yüzde 24'ü tek odalı evlerde yaşamakta iken 1970'de bu oran yüzde 16'ya inmiştir. Elektrikten yararlanamayanların toplam nüfusa oranı planlı dönem başında yüzde 69; 1971'de ise yüzde 62'dir. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye, sorunlarını henüz tümü ile çözümlenememiştir. Yeni Strateji'de, 1965 yılında belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşma hedefi benimsendiğinden, sorunların ekonomik ve sosyal hayattaki görünimleri AET ülkeleri ile karşılaştırılmalı olarak verilmiştir.

HIZLI NÜFUS ARTIŞI:

1.2 Nüfus sayımı sonuçlarına göre 35,6 milyon kişi olan nüfus, yılda ortalama yüzde 2.7 gibi yüksek bir hızla artmaktadır⁽¹⁶⁹⁾, AET ülkelerinin yıllık ortalama nüfus artış

⁽¹⁶⁷⁾ Gelir rakamdan 1911 fiyatları ile ve yeni seriye göre verilmiştir.

⁽¹⁶⁸⁾ 1970 Genel nüfus sayınu yüzde 1 örnekleme sonuçları, DİE.

⁽¹⁶⁹⁾ Yurt dışındaki işçilerin hesaba katılmaması halinde fiili nüfus artış hızı yüzde 2.56 olmaktadır. Tabu nüfus artış hızını gösteren yüzde 2.7 yurt dışında bulunan nüfus da kapsamaktadır.

hızı ise yüzde l'den düşüktür. Kentleşme ve gelir düzeyinin gittikçe yükselmesi sonucu, bu belli ölçüde azalacaktır. Buna rağmen 1995'de nüfusun 65 milyon kişi dolayına yükseleceği tahmin edilmektedir ⁽¹⁷⁰⁾. Nüfusun bağımlılık oranı 1970 nüfus sayımı bulgularına göre yüzde 86'dır. Böylece her yüz kişi kendisi ile birlikte 185 kişiyi beslemek durumundadır. Aynı oran 1967 yılında İtalya'da yüzde 53, Almanya'da yüzde 55 ve 1988 yılında Fransa'da yüzde 60'dır. 1995 yıllarında Türkiye'de nüfusun bağımlılık oranı yüzde 70 dolaylarında olacaktır.

YETERSİZ EĞİTİM VE SAĞLIK :

1.3 Örgün ve Yaygın eğitim sistemi günümüzde, kalkınmanın ve özellikle sanayileşmenin gerektirdiği sayı ve nitelikteki işgücünü, teknoloji üretimini sağlayacak düzey ve esneklikte değildir. Sağlık sistemi ve hizmetleri toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik nicelik ve yaygınlikten yoksundur.

DAĞINIK YERLEŞME :

1.4. Nüfusun yüzde 66'ı onbinden az nüfuslu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Köyden kente yapılan göçler, kentleşme hızının büyümesine ve dengesiz bir kentleşmenin doğmasına yol açmaktadır

1.6. 1969'da kırsal yerleşme birimi sayısı 74 bin dolaylarındadır ⁽¹⁷¹⁾. Bu dağınık yerleşme, hizmet ve alt yapı ihtiyaçlarının karşılanmasını, modern tekniğin yayılmasını güçleştirmekte ve yatırımların önemli bir kesiminin üretkenliği sınırlı alanlara yönltilmesini zorunlu kılmaktadır.

GİZLİ İŞSİZLİK YETERSİZ SOSYAL GÜVENLİK VE DENGESİZ GELİR DAĞILIMI:

1.6 Bugün 14.3 milyon dolayındaki işgücü arzı, mevcut işgücü talebini 1.6 milyon aşmaktadır. 1995 yılında işgücü arzının 27.0 milyon'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu durumda, 1995 yılına kadar 13-14 milyon kişiye ek iş imkânı yaratmak gerekecektir ⁽¹⁷²⁾.

1.7. Sanayi sektöründe iş imkânları istihdam sorununu çözümlenecek ölçüde artırılmamaktadır. İkinci Plan döneminde bu sektördeki iş imkânları yılda ortalama

⁽¹⁷⁰⁾ Doğurganlıkta bir ölçüde düşme beklenmesine rağmen, doğur çan çağdaki nüfus sayıca büyük olduğu için, 1995'de toplam nüfusun 65 milyonun çok altında bir düzeye ulaşması normal koşullarda beklenmemektedir

⁽¹⁷¹⁾ İçişleri Bakanlığındaki konu ile ilgili kayıtların 1969 sonu itibariyle değerlendirilmesi sonucudur.

⁽¹⁷²⁾ Aktif nüfusun işgücüne katılma oranının perspektif plan döneminde yüzde 40 dolayında olacağı ve işgücü arzının 1995'te 87 milyona varacağı tahmin edilmektedir. 1973 - 1995 döneminde yaratılması gerekli ek iş arei bundan, bugün 14 milyon dolayında olan işgücü talebi çıkarılarak bulunmuştur.

yüzde 5.7 oranında bir hızla artmıştır. Öte yandan hizmetler sektöründeki iş imkânları yılda ortalama yüzde 6.4 oranında daha hızlı gelişmiştir. Ancak bu artışın önemli kesimi, kamu hizmetleri sektöründe, bu hizmetlerin gerektirdiğinden fazla sayıda istihdam yaratılarak sağlanmıştır. Kamu personeli sayısında bu dönemdeki yıllık artış oranı yüzde 9, niteliksiz kamu personeli sayısındaki artış ise yüzde 10'dur. (Bkz. Prg. 1.18) Ne var ki, mevcut sanayi sektörünün sınırlı iş yaratmasına karşılık hizmetlerde görülen bu hızlı artış geçici de olsa işsizliği önleyememektedir.

1.8. Türkiye'de işgücü farklı koşullarda çalışan gruplardan oluşmaktadır : i) Çoğunluğu teşkil eden, sosyal güvenlik ve sendikal sistem dışında kalanlarla işsizler ve gizli işsizler; ii) Sosyal sigorta ve sendikal sisteme girenler; iii) Yabancı ülkelerde iş bularak Türkiye'deki çalışma koşulları seviyesinin üstünde çalışanlar. Son on yıllık dönemde bu yöndeki gelişme, çalışma ortamında sosyal adalet sorununa yeni boyutlar katan üçlü bir farklılaşma yaratmıştır.

1.9. Halen düşük bir düzeyde bulunan gelir, AET ülkeleri ortalamasının altında biri kadardır. 1968 - 1971 ortalamasına göre yurt içinde yaratılan gelirlerde tarımın payı yüzde 30, sanayi yüzde 21, hizmetlerin ise yüzde 49'dur. Yurt içi gelirin yüzde 30'unu yaratan tarım sektörü yaklaşık olarak nüfusunun yüzde 65'ine geçim kaynağı olmaktadır. Ayrıca gelir grupları ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı da dengesizdir.

İÇ TASARRUF AÇIĞI VE KREDİLEME SİSTEMİ :

1.10. İç tasarruflar, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirecek büyüklüğe erişememekte ve kalkınmayı sınırlayan önemli bir etken olmaktadır, özellikle kamu tasarruflarındaki artış yetersizdir. Zaman zaman açık finansmana gidilmesi zorunluluğu ekonomide enflasyonist baskılar yaratmaktadır. Fiyatlar yükselmekte iç ve dış fiyatlar arasındaki denge bozulmakta ve ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Teşkilatlanmış sermaye piyasası doğmamıştır, özel tasarruflar daha hızlı artırılamamakta ve verimli alanlara yönlendirilememektedir. Kamu maliyesi, tereddüt kurumları ve malî aracı kurumları sanayileşmenin gerektirdiği yapı veya uygulamadan yoksundur. Bu kredilerin planlarda öngörülen önceliklere yönlendirilmesini ve ekonominin planlanan yapıya ulaşmasını sınırlamaktadır.

ÜRETİM YAPISI VE TEKNOLOJİ :

1.11 Sanayi genellikle küçük veya optimal olmayan büyüklükteki birimlerden oluşmaktadır. Doğal kaynaklar gereğince değerlendirilememektedir. Maliyetler yüksek, mamul kalitesi düşük, üretim teknolojisi geridir. En ileri teknolojiler seçilemediği gibi, teknoloji geliştirilememekte ve ülke koşullarına uydurulamamaktadır. Verimlilik artışı yeteri kadar hızlı değildir. Teknolojik gerilik ihracatın yapısına yansımaktadır. Ayrıca kurulu sanayi, genellikle tüketim malı üreten sanayilerden meydana gelmektedir. Ara

malı ve yatırım malı üretimi sınaî üretim içinde gereken ağırlığı kazanamamıştır. Ara malları ve yatırım malları, ithalat içinde büyük bir yer tutmaktadır. Bu yapı dış ticaret hadlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

1.12. Tarım sektörü büyük kısmı ile teknolojik gelişmeleri izleyememekte, tarımsal üretim artışı hızlı ve istikrarlı olamamakta, tarımsal gelirin kalkınmaya katkısı sınırlı kalmaktadır.

DIŞ TİCARET AÇIKLARI VE YAPISI:

1.13. Dış ticaret açığı (mal ihracatı ile mal ithalatı arasındaki fark), yıldan yıla artmaktadır. Tarımsal ürünlerin ihracat imkanları gerek dış talep, gerek arz yönünden sınırlıdır. Geleneksel ihraç ürünlerinden başlıcalan (tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm) 1971 yılında ihracatın yüzde 57'sini ; pamuk ise tek başına ihracatın yüzde 30 kadarını oluşturmaktadır. Sanayi ürünü ihracatı toplam ihracatın ancak yüzde 20'si dolayındadır. Kaldı ki, sanayi ürünü 'kapsamına giren maddelerin bazılarını gerçek sanayi ürünü saymak güçtür. Sanayileşmiş ülkelerin ihracatı içinde büyük bir pay tutan makina ve ulaşım araçları gibi yatırım ve ara malı ihracatı, toplam ihracatımızın içinde binde 5 gibi çok küçük bir yer tutmaktadır ⁽¹⁷³⁾.

1.14. Öte yandan madencilik alanındaki potansiyel yurt içinde yeterince değerlendirilmemekte ve islenmiş, maden ihracatı yeterli hızda artırılamamaktadır.

1.15. 1971 yılında, ara malı ve yatırım malı ithalatı, toplam ithalatın yüzde 90'ını oluşturmaktadır. Sadece ara malı ithalatı, toplam ithalatın yüzde 60'ı kadardır. Kalkınmanın doğal sonucu olarak, ara malı ve yatırım malı talebinde meydana gelen gelişme, ithalâtı hızla artırmaktadır.

1.16. Mal ihracatı ile mal ithalatı arasında gittikçe artan fark, işçi gelirlerindeki olağanüstü gelişmelerle ve dış yardımlarla karşılanatüümektedir.

MASRAFLI VE YAVAŞ İŞLEYEN KAMU YÖNETİMİ:

1.17. Kamu yönetimi, işleri gerekli nitelikte, hızda ve verimlilikte yürütemediğinden, kalkınmanın etkin bir aracı olamamaktadır. Kalkınmaya destek olma niteliğinden yoksun olan kamu idaresi giderek büyümekte, kendini yenilememekte, pahalılaşmakta ve çözümünü güçleşen katı yapı bir sorun olmaktadır.

⁽¹⁷³⁾ İtalya'nın 1970 yılı toplam ihracatı içinde makina ve ulaşım araçlarının payı yüzde 87'dir

1.18. Cari harcamalar bütçenin yarısından çoğunu kapsarken, kamu personeline yapılan ödemeler gittikçe artmaktadır ⁽¹⁷⁴⁾. Bu artışın bir nedeni 657 sayılı Kanunun gerek bütçeye, gerek tüm ekonomiye getirdiği yük, diğer bir nedeni de bir kısım genel hizmet kamu personeli sayısında ihtiyaçların üstündeki artıştır. Bu durum, kabaran cari harcamalara rağmen verimin arttırılamaması, hatta düşmesi sonucunu vermekte, bu ise başka alanlarda daha yüksek verimlilikle kullanılarak kalkınmaya katkıda bulunabilecek işgücünün ve kaynakların israfına yol açmaktadır.

1.19. Mahallî idareler, il, belediye ve köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklardan yoksundur. Gönüllü olarak yapılan mahallî katkılar da, genellikle duygusal yanşmacılık etkisi ile, üretken olmayan alanlarda kullanılmaktadır.

AET İLE OLAN İLİŞKİLERİN GETİRDİĞİ YÜKÜMLER :

1.20. AET'ye katılma ve açılma konusunda anlaşmalara bağlanan tercih sonucunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne ilişkin olarak üstlendiği yükümler ve zaman sınırlamaları, gözönünde tutulması gerekli ek bir sorun olmaktadır.

1.21. Ankara Anlaşması, Türk ekonomisi için genel olarak, uzun dönemde bir Gümrük Birliğine gitmek, üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamak, uyruklu nedeni ile uygulanan farklı işlemleri aşamalı olarak kaldırmak ve ekonomi politikalarını AET'nin ekonomi politikalarına yaklaştırmak yükümlerini getirmektedir. Ankara Anlaşması'nın öngördüğü geçiş döneminin uygulama biçimi olarak ortaya konulan Katma Protokol hükümleri ise, Türk ekonomisinin AET ile kurulan, Gümrük Birliğini 1996 yılına kadar tedricen gerçekleştirmesini öngörmektedir. 1995'de AET ile olan ilişkilerde son döneme giriş gerçekleşmiş olacak ve Türkiye, tam üyeliğe geçmenin koşullarını AET üyeleri ile müzakereye hazır olacaktır. Tam üyelik gerçekleştiğinde, mal ve üretim faktörlerinin toplulukta serbest dolaşımını sağlanacak ve Türkiye diğer kaynakların belli bir

⁽¹⁷⁴⁾ 1965 yılında konsolide bütçe cari harcamaları 100 iken, 1971 bütçe ödeneği 249.3'e yükselmiştir. Öte yandan personel giderleri endeksi aynı dönemde 100 iken 276'ya çıkmıştır. Böylece personel giderlerinin cari harcamalar içindeki payı 1965'te yüzde 67.8 iken 1971 yılı bütçe ödeneği dikkate alındığında yüzde 75'e yükselmiştir. Bakınız «Bütçe Gerekeşi» 1972 Kasım 1971, Ankara.

«ağırlık merkezi» nde toplanması gerekmektedir. Bu ağırlık merkezi tarihte denenmiş ve milletçe benimsenmiş bir alternatif olarak sanayileşme cephesinde tesis edilecektir. Gerçekten sanayileşme malî ve maddî kaynakları hızla artıran, geniş istihdam yaratan bir «iktisadî gelişme» yoludur. Ayrıca sanayileşme, Türkiye'nin adayı bulunduğu Topluluğun tabiatının, komşularının yöneliminin ve jeopolitik durumunun da bir gereğidir.

2.6. Kaynakların böyle bir ağırlık merkezinde toplanması alternatifi, kısa dönemde bazı iktisadî ve sosyal haklarda özüne dokunulmaksızın ciddî ve disiplinli fedakarlıkların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu fedakarlıklar, bir yandan millî yücelme ülküşünün, öte yandan Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin «yeterince» yerine getirilmesinin teminatı olacaktır.

2.7. Anayasa'nın 10 uncu maddesinde ifade edildiği gibi, Devletin kişinin temel hak ve hürriyetlerini, huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırma ve insanın maddî manevî varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlama ödevini yerine getirebilmesi; bu fedakârlıkların milletçe benimsenmesini ve topluma yayılmasını gerektirmektedir.

BÖLÜM II

KALKINMA PLANLAMASININ ANAYASAL TEMELLERİ

MİLLÎ YÜCELME ÜLKÜSÜ :

2.1. Türk Anayasa'sının başlangıcındaki «milletimizin dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak yüceltme»; milletçe benimsenen ve Atatürk'ün «çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma» çağrısına dayanan temel bir ülküyü yansıtır. Bu ülkü, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında da ifade edilmiştir.

2.2. «İktisadî ve sosyal hayatın düzeni» başlığı altında Anayasa'nın 41 inci maddesi «İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufları arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir» hükmünü getirmek suretiyle, kalkınmanın araçlarından olan millî tasarrufları arttırmak ve yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ödevini Devlet'e vermektedir.

2.3. Herkesin dilediği alanda çalışması ve özel teşebbüsler kurması, çalışma ve teşebbüslerin kararlılık ve güven içinde yürütülmesi de Anayasa'nın 40 inci maddesinin Devlet'e verdiği bir ödevdir. Bu hürriyet, ancak kamu yaran, millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla sınırlanabilir (Bkz. 7.12).

2.4. Anayasa'nın 129 uncu maddesi ise, Devlet'e ödev olarak verilen ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın plan'a bağlanacağını ve kalkınmanın bu plan'a göre gerçekleştirileceğini hükme bağlamaktadır.

FEDAKARLIKLAR VE SINIRLARI:

2.5. Millî yücelme ülküsü ve plan disiplini «millî tasarrufların» artırılmasını gerektirir. Bunların hizmetlere ve yatırımlara dönüştürülerek, Devletin iktisadî ve sosyal görevlerinin yerine getirilmesi ile Anayasa'nın 53 üncü maddesine göre «İktisadî gelişme ile malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsü» ne bağlanmıştır. O halde iktisadî gelişme hızlandırılacak, malî kaynaklar artırılacaktır. Bunun için önce mevcut kaynaklar

artırılacak, üyelerle birlikte siyasal birleşmeye giden ve Türk tarihinde yeni bir tercihin yapılmasını gerektirecek dönemece varacaktır ⁽¹⁷⁵⁾.

1.22. Katma Protokol'ün Ankara Anlaşmasının uygulama biçimi olarak benimsenmesi, Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde zaman ve ölçek olarak uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirecek ve bu stratejide 3.3 - 3.6 paragraflarında öngörülen biçimde sanayileşmesine imkan verecek bir esneklik sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

1.23. Türkiye'nin yukarıda değinilen sorunlarının, AET ile olan ilişkiler gözönünde tutularak 22 yıllık bir süre içinde ve belirli niteliklerde çözümlenmesi gerekmektedir. Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlen Türkiye'nin kalkınma için kullanacağı araçların ve uygulayacağı ekonomi politikalarının etkinliğine büyük ölçüde yansımadan önce sorunları çözümlenme zorunluluğu ve kamu gelirlerinde uğranılacak kayıplar, bu yöndeki çabaların daha yoğun ve bilinçli olmasını zorunlu kılmaktadır.

1.24. Türkiye, 1990 yılında, bu stratejide öngörülen fert başına gelire, ekonomik yapıya ve teknoloji seviyesine ulaşamadığı takdirde, AET ile ilişkileri çerçevesinde ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda amaç edinilen kalkınmayı ancak 'bu günden öngörülemez bazı faktörlerin ortaya çıkması ile gerçekleştirebilir. Ancak Türkiye, bu stratejide öngörülen hedeflere varmak için gerekli potansiyele sahiptir. Bu nedenle, 1995'e kadar olan sürenin bu seviyeye ulaşabilmek için en iyi biçimde değerlendirilmesi ve yukarıda değinilen sorunların çözümü, kuşağımızın Büyük Türk Milleti'ne borcu olmaktadır.

⁽¹⁷⁵⁾ *Tam üyelik gerçekleştiğinde sermaye müteşebbis ve işgücü gibi üretim faktörlerinin dolaşımı yanında mal ve para hareketleriyle kişilerin yerleşmesi üye ülkeler arasında serbest olacaktır.*

BÖLÜM III

UZUN DÖNEMLİ KALKINMANIN AMAÇLARI

3.1. Anayasal amaçlar ve ilkeler ile ülkenin temel sorunları ve potansiyeli gözönünde tutularak, perspektif plan dönemi sonunda, 1995 yılı için hedef alınan gelişmişlik düzeyini ve ekonomik yapıyı gerçekleştirecek amaçlar saptanmıştır.

YAŞAMA SEVİYESİNİN YÜKSELTİLMESİ:

3.2. 1995 yılı için hedef alınan gelişmişlik seviyesinin ve ekonomik yapının kişi yönünden anlamı, yaşama seviyesinin yükseltilmesidir. Hedef alınan gelişmişlik seviyesi ve ekonomik yapı gerçekleştiğinde, fert başına gelir, dört kat artacaktır ⁽¹⁷⁶⁾. Uzun dönemde yaşama seviyesinin yükseltilmesi gerçekleştirilmiş olacak ve böylece Anayasa'nın 41 inci maddesinde yer alan «... herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacı» na ulaşılabilecektir.

SANAYİLEŞME :

3.3. 1995 yılı için hedef alınan «yapıya» ve gelişmişlik «seviyesine» ulaşma gereği yanında, önceki plan dönemlerinde karşılaşılan darboğazlar ve çözümlenemeyen sorunlar, ekonomideki yapısal değişikliğin daha süratlendirilmesinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

3.4. En kısa zamanda çağdaş uygarlık seviyesine erişme ülküsü ve bunun gerektirdiği hızlı kalkınma, planlı dönemde karşılaşılan darboğazların aşılması ve sorunları çözümlenmesi, sosyal ve ekonomik yapının, sosyal alışkanlık ve değerlerin kalkınmayı devamlı kılacak bir önde değişmesine bağlıdır ⁽¹⁷⁷⁾.

⁽¹⁷⁶⁾ Bu günden yapılabilen tahminlere göre fert başına gelir 1.500 dolar mukabili olarak 21.000 TL. na varacaktır

⁽¹⁷⁷⁾ Sanayileşme ve 3.7 numaralı paragrafta öngörülen dış kaynaklara bağlılığın azaltılması amacı, kendi kendine yeten olarak bir ekonomi yaratmak anlamında kullanılmamaktadır. Sanayileşmede benimsenen prensip, içe değil dışa dönük olmaktadır. Türkiye uluslararası şartlara uygun, rekabet gücüne sahip, sıhhatli bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek zorundadır. Bu bakımdan, mevcut veya yeniden kurulacak sanayilerin uluslararası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına intibakını kolaylaştıracak tedbirler alınacaktır. Böylece daha yüksek seviyede bir dış ticaret dengesine yaklaşmak ve dış konjonktürden az etkilenen bir ihracat yapısını gerçekleştirmek ve ödemeler dengesinde tavizli dış krediler payını azaltmak amaç alınmaktadır

3.5. Bu yapısal değişmeyi sağlamak için millî güvenlik gerekleri de titizlikle gözönünde tutularak, ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara mallan sanayii ile istihdam yaratan, teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir niteliğe sahip, milli hasılaya katkısı yüksek, yabancı ekonomilere bağıllığı hafifleten ama uluslararası ticaret alanında Türkiye'yi güçlü bir ticaret ortağı haline getirecek yatırım malları sanayiinin toplam sanayi üretimi içindeki payının arttığı bir sınai yapıya ulaşmak amaç edinilmiştir. Nitekim nüfusu, coğrafyası, tabii kaynakları, yükselen gelir düzeyi ve tasarruf oranı, alt yapı tesisleri, işgücü mahareti ile Türkiye'nin ağır sanayiinin gelişmesine imkân sağlayacak sınai bir baza sahip olduğu söylenebilir. Bu günkü gelişmişlik seviyesi dikkate alındığında bir çok sanayi dalında ekonomik büyüklükte sınai birimler kurmanın mümkün olduğu görülmektedir. Bunlar aynı zamanda sanayileşme tercihinin getireceği yükün büyük olmayabileceğini de göstermektedir.

3.6. Sanayileşmenin gerçekleşmesiyle yükselen yaşama seviyesi sonucu ortaya çıkacak yeni taleplerin karşılanması, gelecekteki ithal gereklerinin sağlanması, ihracatın yapısının değiştirilerek artırılması, tarım dışı sektörlerde iş imkânları yaratılarak istihdam sorununun çözümlenmesi ve tarımın hızla modernleştirilmesi mümkün olacaktır.

DIŞ KAYNAKLARA BAĞLILIĞIN AZALTILMASI:

3.7. Öngörülen ekonomik yapıya (Bkz. Bölüm V) erişmek için gerekli olan sanayileşmenin gittikçe hız kazanması ve aksamadan devam etmesi, ekonominin dış ekonomik ilişkilerden olumsuz yönde etkilenmemesi ve dış kaynaklara bağıllığın azaltılması ile mümkündür.

3.8. Bu amaç, mal ihracatının artması, çeşitlenmesi ve toplam içinde sanayi malı ihracatının ağırlık kazanması ile gerçekleştirilecektir. Ayrıca kalkınmanın gerektirdiği ara malı ve yatırım mallarının gittikçe artan ölçülerde yurt içinden karşılanması sağlanacaktır. Aksi halde, mal ihracatı ve ithalâtı arasında gittikçe artan farkı görünmeyen kalemlerdeki gelişmeler ve dış yardım ile karşılamak durumu devam edecektir. Bu nedenle dış kaynaklara bağıllığın azaltılması, tanımlanan şekilde bir sanayileşme ile sağlanacaktır.

3.9. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkilerin bu yönde bir sanayileşmeyi aksatmayacak biçimde yürütülmesi ve özellikle Katma Protokol uygulamasına bu yönde verilecek esneklik ile her iki amaç (sanayileşme ve dış kaynaklara bağıllığın azaltılması) gerçekleştirilecektir.

İSTİHDAM SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMESİ VE GELİR DAĞILIMININ İYİLEŞTİRİLMESİ:

3.10. Yaşama seviyesinin yükseltilmesi, sanayileşme ve dış kaynaklara bağıllığın azaltılması amaçları yanında, istihdam sorununun çözülmesi (Bkz. 5.6) ve gelir grupları arasındaki dengesizliğin nisbi olarak giderilmesi ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması da uzun dönemli amaçlar olarak benimsenmiştir.

3.11. Anayasa'nın 41 inci maddesi «iktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına göre düzenlenir», 42 nci maddesi ise «çalışma herkesin hakkı ve ödevidir» hükmünü getirmekte ve herkese iş imkânı sağlanması konusunda Devlete ödev vermektedir. Öngörülen kalkınma biçimi, ilerdeki dönemlerde bu hakkın gittikçe daha fazla verilmesini sağlayacağı için benimsenmiştir (Bkz. 2.5).

Sorunların çözümlenerek bu amaçların gerçekleştirilmesi, ekonominin temel hedef alınan gelişme düzeyine ve yapıya ulaştırılması, kalkınmanın 1995 yılına kadar uzanan bir perspektif içinde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

BÖLÜM IV

YENİ PERSPEKTİF GEREĞİ VE ANLAYIŞI

BİRİNCİ PERSPEKTİF (1968 - 1977) :

4.1. 1963 yılında planlı döneme girerken, Türkiye'nin sosyo - ekonomik potansiyelini değerlendirmek ve bu potansiyeli orta dönemli planlarla en iyi şekilde yönlendirebilmek için amaç ve hedeflerin önceliklerini belirleme sorunu, 15 yıllık bir perspektifin hazırlanmasını gerektirmiştir. Ancak, bu dönemin perspektif büyüklükleri, uzun dönemde ulaşılması amaç edinilen hedefler olarak değil, darboğazlar giderilerek, (kaynakların daha iyi kullanımı sağlanarak ulaşabilecek büyüklükler olarak saptanmıştır.

4.2. Anılan perspektifte, GSMH'da yılda ortalama yüzde 7 artışın, tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir gelişme ile sağlanması, istihdam sorununun çözümlenmesi, dış ödemeler dengesine ulaşılması, ihracatın çeşitlendirilmesi, her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikte bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi benimsenmiştir.

BİRİNCİ VE İKİNCİ PLAN :

4.3. Birinci ve ikinci Planlar 1963 - 1977 perspektifinin ışığı altında hazırlanmış olup; Birinci Plan «en geniş anlamda temel yapı» yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenleme konularına ağırlık verirken, ikinci Plan özellikle sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici sektör niteliği kazanması ve şehirleşmeden itici bir güç olarak yararlanılması ilkelerini benimsemiştir.

4.4. Birinci, İkinci Plan Döneminde GSMH artış hedefleri gerçekleştirilmiş, uygulayıcı kuruluşların plan anlayışında bir miktar yol alınmış planlı kalkınma için gerekli reform çalışmalarına başlanmış ve daha iyi plan ve program hazırlama konusunda tecrübe kazanılmıştır. Ancak bu iki plan döneminde sorunların tamamını çözümlenmek ve önemli yapı değişikliği sağlamak mümkün olmamıştır.

YENİ GELİŞMELER :

4.5. Üçüncü Beş Yıllık Plan, Birinci ve ikinci Plan için kabul edilmiş bulunan perspektif planın son dilimi olarak düşünülebilirse de bugün; (i) Gittikçe hızlanan teknolojik gelişme nedeni ile dış dünyada meydana gelen hızlı değişme karşısında Türk Ulusunun yarınını görme ve ona hâkim olma arzusu, (ii) Türk ekonomisinin karşılaştığı sorunlar, (iii) Kalkınma potansiyelinin daha belirgin hale gelmesi, (iv) Birinci ve İkinci Plan uygulamasından edinilen izlenimler ve planlama deneyi birikiminin daha iyi tahmin ve plan yapma konusunda sağladığı gelişmeler, ve özellikle (v) AET ile ilişkiler Üçüncü Plan'da önceliklerin yeni bir perspektife göre tespit edilmesini ve perspektif planın farklı bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir.

YENİ PERSPEKTİF :

4.6. Bu perspektifte Birinci ve İkinci Planların perspektifinden farklı olarak, 1995 de ulaşılmak istenen : (i) Gelir seviyesi ve (ii) üretim yapısı esas alınacak; gelişme potansiyellerinin darboğazlar giderilerek daha iyi kullanımı ile yetinilmeyecek; bu potansiyellerin en yüksek seviyede değerlendirilmesi sağlanacaktır.

BÖLÜM V

UZUN DÖNEMLİ KALKINMA HEDEFLERİ VE YENİ «KALKINMA HIZI» KAVRAMI

5.1. 1995 yılı için hedef alınan gelişmişlik seviyesine ve yapıya ulaşılması ve uzun dönemli amaçların gerçekleştirilmesi, ekonominin çeşitli kesimlerinde belirli büyüklüklerin sağlanmasını gerektirmektedir.

EKONOMİK HEDEFLER :

5.2. Türkiye'nin potansiyellerini en yüksek seviyede kullanarak ulaşabileceği bu büyüklükler: (i) Fert başına bugünkünün dört katı dolayında bir Gayri Safi Millî Hasıla, (ii) Gayri Safi Yurtiçi Hasılda da yaklaşık olarak tarımın payının yüzde 10, sanayiinin yüzde 40, hizmetlerin yüzde 50 oranında yer tuttuğu bir ekonomik yapı olarak tespit edilmiştir

5.3. 5.2. paragrafında belirtilen gelir seviyesine ve üretim yapısına ulaşmak için Üçüncü Beş Yıllık Planı döneminde yılda ortalama olarak GSMH yüzde 7,9, GSYİH ise yüzde 8 oranında bir hızla artırılabacaktır. GSYİH daki bu artış, faktör fiyatları ile tarımsal hasılda yılda ortalama yüzde 3,7, sanayide yüzde 11,2 ve hizmetlerde yüzde 7,7 dolayında artışla sağlanacaktır. Daha sonraki plan dönemlerinde GSYİH ve sektörlerin gelişme hızları 1995 yılı için hedef alınan gelir seviyesini ve ekonomik yapıyı sağlayacak oranlarda hesaplanacaktır ⁽¹⁷⁸⁾.

BAZI ÜRETİM HEDEFLERİ :

6.4. Üretken sektörlerde hesaplanan bazı hasıla artış hızlarıyla önemli malların üretiminde 1970 den 1995 e fiziki büyüklüklerle şu gelişmelerin gerçekleştirilmesi hedef

⁽¹⁷⁸⁾ Sanayileşme için uzun dönemli perspektifte öngörülen yüzde 11,2 lik gelişme hızını, Birinci ve İkinci Planlarda öngörülen sanayileşme hızı ile karşılaştırarak, yeni perspektifin sanayileşmeye Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlardan daha fazla önem, vermediği sonucuna ulaşmak yanlıtıdır. Şöyle ki, Birinci ve İkinci Planlarda öngörülen sanayileşme hızının gelir artışına katkısı yüzde 33,3 oranında iken 1972 -1995 dönemi için hesaplanan sanayileşme hızının gelir artışına katkısı yüzde 45 olarak öngörülmektedir. Başka bir deyişle, Birinci ve ikinci Planların sanayileşme bazları farklı olduğundan, hızlar yaklaşık olarak aynı olsa bile yeni perspektifteki hızın gerektirdiği sanayileşme çabası geçmiş planların gerektirdiği çabadan çok daha yüksektir. Ayrıca, yeni perspektifte hedef alınan sanayi yapısının ara mali ve yatırım malına daha fazla ağırlık vermesi sonucunda, toplam yatırımlar içinde sanayim yatırım payı yüksek olmaktadır. Yeni perspektifte yüzde 50 dolayında olan bu pay, Birinci ve İkinci Planlarda yüzde 30 idi.

olarak alınmıştır : 1970 de 1.5 milyon ton olan demir - çelik üretimi 1995 de 20,0 milyon tona, çimento üretimi 6,4 milyon tondan 40.0 milyon tona, kâğıt üretimi 151 bin tondan 4 milyon tona, elektrik üretimi 8,6 milyar Kw/saat'den 125 milyar K.w/saat'e, plastik üretimi 45 bin tondan 2 milyon tona, alüminyum ürünleri üretimi 17,6 bin tondan 1,0 milyon ton dolayına çıkarılmalı veya teknolojik değişmelere göre bunları ikame eden ürünlerde eş değer üretim seviyeleri gerçekleştirilmelidir.

5.5. Hedef alman yapıya ve gelişmişlik düzeyine ulaşılması ve ödemeler dengesi sorunu, tavizli dış kredi almak ve yurt dışına işçi göndermek zorunluluğu hafifleyecek şekilde çözümlenecektir.

SOSYAL HEDEFLER :

5.6. Nüfusun alçak bir doğurganlıkta artarak 1995 de 65 milyonu aşmaması sağlanacaktır. Çalışan nüfusun yüzde25 i tarımda, yüzde 23 ü sanayide ve yüzde 52 si hizmetlerde çalışacak biçimde 1996 de tam istihdama ulaşılacaktır ⁽¹⁷⁹⁾.

5.7. Perspektif dönemde herkesin asgarî beşerî ihtiyaçlarının (beslenme, sağlık, barınma, giyim) karşılanmasına imkân verecek bir gelir seviyesine, sağlık ve sosyal güvenliğe kavuşturulması esas olacaktır.

SAĞLIK :

5.8. Sağlık hizmetlerinde hedef, sağlık seviyesini yükseltmektir. Bunun için tedavi edici sağlık hizmetlerinin rasyonel, koruyucu hizmetlerin etkin kullanımı ile sağlık hizmetleri herkesin yararlanacağı bir yaygınlığa kavuşturulacak; 1995 de 7 500 kişiye bir sağlık ocağı, 2 500 kişiye bir sağlık evi, 10 000 kişiye 50 yatak düşmesi hedefine veya geleceğin gelişmelerine göre bunları ikame eden sayısal hedeflere ulaşılacaktır.

EĞİTİM :

5.9. Temel eğitimin süresi sekiz yıla çıkarılacak ve bu sistem kentlerde ve merkezi köylerin tamamında uygulanacaktır. 1995 de sekiz yıllık temel öğretimin ilkökul çağındaki nüfusun tamamına; ikinci dönem çağındaki nüfusun yüzde 75 ine, orta öğretim çağındaki nüfusun yüzde 45 ine ve yüksek öğrenim çağı nüfusunun yüzde 15 ine bu öğrenim kurumlarında eğitim olanağı sağlanacaktır. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere örgün eğitim sistemi yeniden düzenlenecektir, işgücüne kısa dönemde kalkınmanın ve yeni teknolojilerin gerektirdiği nitelikleri kazandırmak için etkili bir yaygın eğitim sistemi kurulacaktır. Sanayileşmeye paralel olarak eğitim kurumlarının iç bölümünde meslekî

⁽¹⁷⁹⁾ Hizmet sektörü, inşaat, ulaştırma, turizm, ticaret, serbest meslek, mali kurumlar, konut, kamu ve diğer hizmetleri kapsamaktadır.

ve teknik dallara gereken ağırlık verilecektir. Maddî imkânları yeterli olmayan başarılı öğrencilerin özellikle teknik dallarda öğrenimlerini tamamlayabilmeleri için her dönemde belirli sayısal hedefler saptanacak, gerekli kamu yardımları artırılabilecektir.

KENTLEŞME :

5.10. 1995 de nüfusun yüzde 70 ini kapsayan fonksiyonel ve kademeli bir kent dokusunun oluşumu gerçekleştirilecektir. Böylece nüfusun büyük şehirlerde yaratılan iş imkânları üstünde yığılmasını önlemeye yönelmiş bir kentleşme sağlanacaktır.

KONUT:

5.11. Konut ihtiyaçları kent ve köy yerleşim dokusunun gereklerine, sosyal amaçlar zedelenmeden ferdin ihtiyaçlarına ve toplumun ekonomik gücüne uygun standartlarla karşılanacaktır.

KALKINMA HIZI GÖSTERGELERİ :

5.12. 1995 yılında sadece belirli bir gelir seviyesi değil, bu seviyeye belirli bir ekonomik yapı ile ulaşmak hedef alınmıştır. Gayri Safi Millî Hasıladaki artış oranı hedef alınan bu görünümü tek yönü ile yansıtmaktadır. Oysa, yeni perspektifte kalkınma hızı ile anlatılmak istenen sadece gelir seviyesi değil, aynı zamanda ekonomide yapısal değişikliktir. Bu nedenle GSMH'nin artış oranı, kalkınmanın bir göstergesi olma açısından gerekli, fakat tek başına yeterli görülmemektedir ⁽¹⁸⁰⁾.

5.13 Uygulamanın değerlendirilmesinde yeni bir kavramdan hareket edilmesi zorunlu görülmüştür. Yeni kavram, verimlilik artışının ülke koşullarında ölçülebilir birer göstergesi olarak önümüzdeki dönemde aşağıdaki şekilde uygulanacaktır. Bu amaçla,

- (i) GSYİH daki artış hızı,
  - (ii) Sanayi gelirinin GSYİH daki payı ve GSYİH ya marjinal katkısı,
  - (iii) Sınai üretimin (madencilik, imalât sanayi, enerji) yıllık ortalama artış hızı ve sanayi üretiminin bileşimi,
  - (iv) Sanayie ayrılan yatırımların yıllık ortalama artış hızı ve toplam yatırımlar içindeki payı,
- kalkınmanın göstergeleri olarak alınacak ve bunların tamamı yeni «kalkınma hızı» kavramını oluşturacaktır.

⁽¹⁸⁰⁾ GSMH yaşama seviyesinin ve hedef alman gelir seviyesinin göstergesi olarak kullanılmaktadır. GSYİH ise öngörülen yapısal değişikliğin ve verimlilik artışının göstergesi olmaktadır. Kalkınma tanımı her iki gelişmeyi de kapsadığı için GSMH ve GSYİH göstergeleri uygulamanın değerlendirilmesinde bir arada kullanılacaktır.

BÖLÜM VI

UZUN DÖNEMLİ AMAÇLARI VE HEDEFLERİ GERÇEKLEŞTİRMEDE YARARLANILACAK PLANLAMA ARAÇLARI

KULLANILACAK PLAN TÜRLERİ:

6.1. Türkiye'nin 1995 de öngörülen gelişmişlik seviyesine ulaşmasını amaçlayan perspektif hedeflerin gerçekleştirilmesinde «Beş Yıllık Planlar» «Yıllık Programlar», «Sektör ve Alt - Sektör Ana Planları (Master Planlar)» ve «İl Planları» planlama araçları olarak kullanılacaktır.

TUTARLILIK İÇİN EKONOMETRİK MODELLER :

6.2. Perspektif hedeflerin ve «Beş Yıllık Planlar» m hazırlanmasında tutarlılığın sağlanması için. uzun ve orta dönemli hedeflerin makro ekonomik bir çerçeve içinde tespit edilmesi ve planlama yönünden önem arzeden değişkenler arasında ilişkilerin formüle edilmesi gerektiğinden, buna imkân veren kalkınma modellerinden yararlanılacaktır. Bu modeller, piyasa koşulları, tüketici tercihleri ve müteşebbis kararları ile akılcı kaynak tahsisini tutarlı şekilde bağdaştıran karar araçları olarak kullanılacaktır.

6.3. Planlama araçlarından «Beş Yıllık Planlar» ve «Yıllık Programlar» daha önce de kullanılan araçlardır. Yeni eklenecek «İl Sektör ve Alt-Sektör Ana Planları» ve «İl Planları» ile birlikte bu araçlar, yeni perspektif plan anlayışına uygun bir yaklaşımla hazırlanacak ve kullanılacaktır.

5. YILLIK PLANLAR :

6.4. Perspektif planının 1995 yılı için hedef aldığı seviyenin ve görünümünün sağlanabilmesi, öncelikle perspektifin kapsadığı dönemde yapılacak «Beş Yıllık Planlar» da bazı aşamaların gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu aşamaların neler olduğu ve 6 er yıllık dönemler sonunda nasıl bir görünüme ulaşmanın gerektiği, ilgili «Beş Yıllık Planlar» da belirtilecektir.

6.5. Bu görünümü sağlamada planlama aracı olarak kullanılacak Sektör ve Alt-Sektör Ana Planları» nın beş yılda gerçekleştirilmesi gerekli dilimleri ile «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planı» yapılmayan alanlardaki hedefler «Beş Yıllık Planlar» la tespit edilecektir. Bunların gerektirdiği kaynakların büyüklüğü, alınacak tedbirler, bu planlarda

belirlenecektir. Ayrıca, «Beş Yıllık Planlar» önceden görülmeyen gelişmelerle perspektif hedeflere ulaşmanın aksamasını önleyen ve perspektif plana gerekli esnekliği sağlayan araçlar olacaktır.

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR :

6.6 «Beş Yıllık Planlarda» ve «Programlar» da kamu ve özel kesimin plan dönemindeki pay ve sorumluluklarının belirlenmesi yanında kanunlar veya diğer kamu tasarrufları ile kurulmuş olup, kamu fonlarını veya iştirakçilerinin tasarruflarını kullanan kurum, dernek ve vakıf (3 üncü kesim) gibi tüzel kişiliklerin teşebbüsleri için de görev ve hedeflen verilecektir.

ANA (MASTEB) PLANLAR:

6.7. Kaynakların rasyonel dağıtımını ve ileride doğabilecek darboğazların önceden görülerek giderilmesini sağlamak üzere, ekonominin kritik sektörlerinde (demir - çelik gibi temel imalat sanayileri, savunma sanayii, enerji, madencilik, ormancılık, tarımda sulama, ulaştırma vb.) ve eğitim, sağlık, turizm, spor gibi sektörlerde ülkenin bütünü için, AET ile ortaklığın koyduğu aşamalara da paralel olarak 15 - 25 yılı kapsayan «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planları (Master Plan)» yapılacaktır.

6.8. Öte yandan, yeni perspektifteki sanayileşme anlayışı büyük ölçekli tesislerin kurulmasını gerektirdiğinden, yatırımların olgunlaşma süreleri «Beş Yıllık Plan» sürelerini aşmakta, «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planları»nın araç olarak kullanılmalrı bu nedenle de zorunlu olmaktadır.

6.9. Birden fazla uygulayıcıyı ilgilendiren büyük projeler, iç ve dış finansman ile fizik girdiler açısından uygulayıcı kurumlar itibariyle terinin tablolarına bağlanarak «Sektör Ana Planları»na alınacaktır.

6.10. Bu planlar, perspektif plan döneminin sonu, 1995, için hedef alınan yapının ve büyüklüklerin gereği olarak bu sektörlerde gerçekleştirilmesi zorunlu olan fiziki hedeflere zamanında, yeterli nitelikte ve ekonomik büyüklüklerde birimler kurularak ulaşılmasını sağlayacaktır.

YILLIK PROGRAMLAR :

6.11. «Yıllık Programlar» «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planlarının ve «Beş Yıllık Planlar» in yıllık uygulama aracı olarak kullanılacaktır. Bu programlar, öngörülen hedeflerin yıllara düşen büyüklüklerinde meydana gelecek saptamalan giderecek tedbirleri kapsayan bir anlayışla hazırlanacaktır. Böylece, «Beş Yıllık Plan» hedefinde herhangi bir yılda meydana gelecek sapmanın beş yılın sonunu ve giderek perspektif dönem sonucunu etkilemesi önlenecektir.

6.12. Yıllık Programlarda, Üçüncü Plan dönemi içinde baş.amuk üzere, bir yenilik olarak, ekonomide önemleri gittikçe artmakta olan sosyal tasarruf kurumlan, gönüllü vakıf ve dernekler yatınmlan için özel ve kamu kesimleri yatmmlan yanında ayrı hedefler gösterilecektir.

6.13. «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planlan» ile planlanan kamu hizmetleri «Yıllık Programlarda» ayrıntıları ile yer almayacak ve bunlara ayrılacak kaynaklar, özellikle sanayileşme hedeflerini saptırmayacak ölçülerde tutulacaktır. Ancak bunların perspektif dönem içinde gerçekleştirilmesi kararlılığının sağladığı her türlü imkândan yararlanılmış olacaktır.

İL (MAHALLÎ İDARELER) PLANLARI:

6.14. Sanayileşmeye yeterince ağırlık verilmesi, kamu tasarruflarının rasyonel kullanımını gerektirmektedir. Anayasa'nın 116 ncı maddesi il özel idaresi, belediye ve köy birimlerinin müşterek mahalli ihtiyaçlarının, mahalli organlarca sağlanmasını esas almakta ve bu idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynaklan sağlanacağını belirtmektedir, «İl (Mahallî idare) Planlaması» müşterek mahallî ihtiyaçları tespit edecek ⁽¹⁸¹⁾ ve bunları karşılayacak kaynakların araştırma, değerlendirme, programlama ve projelendirme çalışmalarını rasyonalize edecek; merkezin yaptığı teknik ve malî yardımın rasyonel kullanımını ve coğrafi bakımdan dengeli dağılımını sağlayacaktır.

6.15. Müşterek mahallî ihtiyaçların imkânlar ölçüsünde mahallî kaynaklardan karşılanması ve merkezden teknik ve malî yardım yapılması zorunlu görüldüğünde, bu yardımların uygun bir örgüt eliyle artan bir etkinlikte ve bir program çerçevesinde yapılması gerçekleştirilecektir.

6.16. «İl Planlan», mahallî idarelerle merkezî idarenin taşra kuruluşları arasında etkin bir işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasında araç olarak kullanılacak; böylece, Anayasa'nın 112 nci maddesinde belirtilen idarenin bütünlüğü ilkesine uyulması sağlanacaktır.

⁽¹⁸¹⁾ Bugünkü yasa ve uygulamalara göre mahalli idareler çağdaş müşterek mahalli ihtiyaçları karşılamaktan uzaktır. Mahalli idareler ile merkezi idare arasındaki görev çizgileri iyi belirlenmediğinden tekerrürler ortaya çıkmaktadır. (Çözüm için Bkz. 7.5, 7.8;

BÖLÜM VII

KALKINMA POLİTİKALARININ İLKELERİ

7.1. Politikalarda ilkeler, kamu kurumlarınca amaçlara yöneltilecek araçların etkin ve ahenkli kullanımını sağlayan birer disiplin aracıdır.

7.2. Perspektifte öngörülen yaşama düzeyine ulaşılması ve ekonomik yapı değişikliğinin gerçekleştirilmesi için Beş Yıllık Planların, Yıllık Programların hazırlanmasında uyulacak ekonomik, sosyal ve kültürel politika ilkeleri aşağıdadır. Bu ilkeler perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir dengede tutularak uygulanacaktır.

MİLLÎ SAVUNMA :

7.3. Millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği araç ve gereçlerin yeterli ölçülerde sağlanması ile millî sanayileşme çabaları arasında sistemli bir bağıntı kurulacaktır.

ADALET REFORMU :

7.4. İç huzur ve düzen ile kalkınma süreci arasındaki bağıntı gözönünde tutularak yargı sistemi gerek kurum ve kurallar gerek yapı ve gereç olarak bir reform tutumu ile ele alınacak; adalet hizmetlerinin bütünü ile perspektif dönem içinde en yüksek düzeye ulaştırılması sağlanacaktır.

KAMU KESTİM REFORMU :

7.5. Kamu kesiminde merkezi idareyi taşra yönetimini, mahallî idareleri ve kamu iktisadî kuruluşlarını kapsayan, kamu görev, kadro ve personelini bir bütün olarak ele alan bir reform yapılacaktır. Bu reformla özellikle kamu yöneticisinin yetiştirilmesine önem verilecek, kamu yönetiminin kendi kendini sürekli ve sistemli biçimde geliştirip, yenileyecek bir düzene kavuşturulması ve böyle bir düzen içinde daha hızlı ve etkin iş görmesi sağlanacaktır. Bunun için, ayrıca, merkezi düzeyde etkili bir yol gösterme, destek, gözetim ve denetim gerçekleştirilecektir. Toplumun güvenlik içinde yaşamasını sağlayacak yasal ve idari düzenlemeler yapılacak ve hizmetler «perspektif dönem içinde, hedef alınan sosyal ve ekonomik yapının gerektirdiği standartlara yükseltilecektir.

7.6. Kamu hizmetlerinin, «sanayileşerek kalkınma» tercihi ile Anayasa'nın kişilere tanıdığı sosyal ve İktisadî hakların en iyi biçimde bağ daşmasını sağlar nitelikte olması

esastır. Bütün kamu kuruluşları «hizmet» ve «kamu yaran» anlayışlarını bu esasa bağlayacak ve Anayasa'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde yer alan hükümlerdeki kriterleri, perspektif dönemde «sanayileşerek kalkınma» tercihini gözönünde tutarak uygulayacaklardır.

7.7. Kamu kuruluşlarının kalkınma sürecinin yükü olmaktan çıkarılarak, kalkınmanın bilinçli bir hızlandırıcısı durumuna getirilmesi temel ilkedir.

7.8. Kamu kesimi reformları, Anayasa'nın 10, 41, 112, 115, 116 ve 129 uncu maddeleri uyarınca kamu hizmetlerinin yönetim birimleri arasında açıklıkla paylaşılmasını, kuruluşların dikey ve yatay olarak «idarenin bütünlüğü» prensibi içinde çalışmasını sağlayacaktır.

7.9. Bütçeleme, hazine, genel hesap yöntemleri perspektif hedeflere ve plan disiplinine uygun bir anlayışla yenilenecek, ödenek bağlama (tahsis varidat) uygulamasına gidilmeyecektir. Vergi kayıplarını önleyecek ve vergi randımanının artmasını sağlayacak bir vergi idaresi, yargı ve denetim düzeni gerçekleştirilecektir.

7.10. Perspektif dönemde, kamu kesimi carî harcamalarının GSMH'nin her yıl planlarda belirlenen bir oranını aşmaması ve hızlı sanayileşmenin gerektirdiği «gelişme cari harcamaları»nın yatırımların üretim sürecine girmesini sağlayacak ölçüde tutulması gerçekleştirilecektir. Kamunun idare ve hizmet yatırımlarının lüks ve israfa yol açmaksızın, mahallî koşullara en uygun biçimde yapımı esas tutulacaktır.

7.11. Kalkınmaya daha çok katkıda bulunmalarını sağlamak için İktisadî Devlet Teşebbüslerinin verimlilik ve modern işletmecilik ilkelerine göre çalışmalarını gerçekleştirecek yeniden düzenlemelere gidilecektir.

KAMU KESİMİ VE ÖZEL TEŞEBBÜS :

7.12. Sanayileşmenin gereken hızda ve biçimde oluşması, özel millî teşebbüsün gücünün bu strateji yönünde geliştirilmesi için Devlet, (i) özellikle büyük sermayeyi, yüksek ve ileri teknolojiyi-gerektiren yeni, nskli ya da savunma ile ilgili sanayilerin geliştirilmesi teşebbüslerinde bulunacak, (ii) özel kesimin faaliyetlerini özendirici, destekleyici ve caydırıcı olarak «yöneltici» bir görev üstlenecektir, özel kesimin faaliyetlerinin yönlendirilmesinde kararlılık, açıklık, genellik ve güvenlik ilkelerine uyulması ve özel teşebbüsün perspektif hedeflerin gerektirdiği alanlara yönlendirilmesi, Anayasa'nın 40 ve 41 inci maddeleri ile Devlete verilen bir ödevdir.

MİLLİ TASARRUFLARI ARTIRMA :

7.13. Perspektif plajı döneminde millî tasarrufların, kalkınmanın gerektirdiği yatırımları sağlayacak düzeye getirilmesi esastır. Bu dönemde yatırım hedeflerine ulaşmak için yurt içi tasarrufların artırılması yanında, yurt dışındaki işçi tasarruflarının, bankacılık ve sigorta sistemleri ile sermaye piyasasını bir bütün halinde ele alarak yatırımlara dönüştürülmesinden de yararlanılacaktır.

7.14. Sermaye piyasasının ve malî aracı kurumların, gönüllü tasarrufları artıracak ve verimli yatırımlara yöneltecek biçimde kurulmaları ve geliştirilmeleri köklü bir reform niteliği ile ele alınacaktır.

7.15. Vergi adaletine yaklaşmak ve plan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için kamu gelirleri, çeşitli kazanç gruplarının özelliklerine göre tertiplenen kural ve kurumlara bağlanacaktır. Kamu gelirlerine her yıl yeni finansman kaynakları aranmasını gerektirmeyecek ve gelişen ekonomik faaliyetler kavrayacak bir esneklik ve yapı kazandırılması sağlanacaktır.

7.16. Plan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kaynakların etkin kullanımına imkân veren fiyat istikrarının sağlanması ilkesi gözetilecektir.

ÖZEL YABANCI KAYNAKLARDAN YARARLANMA :

7.17. Yabancı sermaye iç tasarruf açıklarına karşı yararlanılabilecek bir kaynak ve özel milli teşebbüsün millî kaynaklardan üretilmeyen teknolojiyi kullanmasında, yüksek vasıfta işgücünü işbaşında eğitmesinde ve dış pazarlara çıkışında işbirliği yapacağı bir ortak olarak kabul edilecektir.

7.18. Planlar ve programlar uyanınca hızla kurulmaları gereken sanayi birimlerinin yapımında, özel teknoloji gerektiren konularda ve iç tasarruf açıklarının zorunlu kıldığı zamanlarda, kalkınma hızını düşürmemek ve iç fiyat istikrarını bozmamak için, bağlantı yöntemleri önceden belirlenmek şartıyla, dış imalâtçı kredilerinden yararlanılacaktır.

DIŞ TİCARET REJİM :

7.19. Karma ekonomi ilkeleri içinde dinamik bir ihracat politikası uygulanarak sanayi ürünleri (özellikle ileri dönemlerde yatırım malı) ihracatının artması ve çeşitlenmesi sağlanacak ve bu tür ihracat çeşitli yöntemlerle desteklenecektir.

7.20. İthalât, sanayileşmenin, yeni teknolojilerin, iç tasarrufun, fiyat istikrarlarının gerekleri ve AET'ye karşı yükümler gözönünde tutularak çeşitli kambiyo, dış ticaret rejimi, gümrük tarife araçları ve benzeri araçlarla planlanarak özellikle yatırım malları ve ham maddeler konusunda darboğazlara yol açılmaması sağlanacaktır.

AET İLE İLİŞKİLER :

7.21. Uzun dönemli kalkınma amaçları ile Katma Protokol yükümlerinin bağdaştırılması ve AET ile ilişkilerin, Türkiye'nin uzun dönemli amaç ve hedeflere ulaşmasını engellememesi gözönünde tutulacaktır.

7.22. Ankara Anlaşmasındaki bütün imkânlardan yararlanılacak ve ortaklık ilişkilerinin Türkiye'nin 3.3 - 3.6 pragraflarında belirtilen biçimde sanayileşerek kalkınma gereklerini olumsuz yönde etkilemeyeceği bir ortam hazırlanacaktır.

7.23. Üçüncü ve Dördüncü Plan dönemlerinde planlama araçlarının etkinlikle kullanılabilmesi için Türkiye'nin yükümlülüklerinin uygulanmasına gerekli esneklikler getirilecektir.

7.24. Türkiye, perspektifte hedef alınan hız ve biçimdeki sanayileşmeyi gerçekleştirecek nitelikteki tedbirleri gerekli gördüğünde alacaktır.

TEKNOLOJİ SEÇİMİ VE ÜRETİMİ :

7.25. Dünya piyasalarında rekabet imkânlarının artırılması ve bütün ekonomik kesimlerde yüksek bir verimliliğin sağlanması için dünyadaki teknolojik gelişmelerin yakından izlenerek, teknoloji ithalâtında en yeni teknolojilerin seçilmesi yanında, ithal edilenlerin en etkin şekilde kullanılmaları esas olacaktır. Bunun için ithal edilen teknolojilerin, Türkiye'nin koşullarına uyumu sağlanacak, ayrıca yerli teknoloji üretimine geçilecektir.

7.26. Yerel 'teknoloji üretimin başlıca merkezlerinden biri olarak, kamu ve özel milli mühendislik ve projecilik hizmetleri ödüllenecek ve özendirilecektir.

7.27. Alt-yapı yatırımlarında ihtisaslaşmış, güvenilir özel milli taahhüt fermalarının dış pazarlarda rekabet edebilmesini sağlayacak tedbirler geliştirilecektir.

7.28. Dış rekabete açık olan imalât sanayilerinde rekabete imkan verecek en ileri teknolojilerin seçimi ve etkinlikle kullanımı esas olacaktır. Dış rekabete açık olmayan sektörlerde (inşaat, hizmetler vb.) plan hedeflerini zaman yönünden aksatmadığı takdirde, işgücü - yoğun - teknikler benimsenecektir. Büyük ara malı sanayilerinin ürünlerini işleyen ve teknolojisinin gereği işgücü yoğun olan sanayilerin (alüminyum ile madeni eşya sanayii gibi) geliştirilmesine öncelik verilecektir.

TARIM:

7.29. Tarım sektörünü, üretimden tüketime kadar bütün aşamalarında bir reform tutumu içinde diğer sektörlerle net 'kaynak aktarabilecek güce ulaştırmak; tarımdaki gelişmeyi ekonominin ihtiyaçlarına yeterli bir duruma 'getirmek esas olacaktır.

7.30. Bunun için tarımsal üretimde verimliliğin artırılması, kalitenin yükseltilmesi tarımın milli ekonomiye katkısını en yüksek düzeye ulaştıracak, tarımın hava şartlarına duyarlılığını en aza indirecek ürün cinslerinin yetiştirilmesi ve tekniğin yaygınlaştırılması esas olacaktır. Ancak dengeli beslenme açısından iç talebin gerekli kıldığı ürünler ile ihracat potansiyeli bulunan ürünlerin yetiştirilmesine öncelik verilecektir. Gıda maddeleri arzının, ekonomide bu mallara bağlı olarak enflasyonist "baskıların doğmasını önleyecek seviyede tutulması gözetilecektir.

7.31. Verimliliğin artırılması için teknolojik gelişmelerden yararlanılacak, sulama ve toprak muhafaza yatırımlarına ağırlık verilecek bunların üretime hızla katkıda bulunması sağlanacaktır. Anayasa'nın 37 nci maddesi uyarınca topraksız olan veya az topraklı

çiftçiye sosyal adalet ilkeleri ve ekonomik verimlilik esasları gözönünde tutularak toprak sağlanacak ; çiftçi, uyumlu donatım ve teşkilata kavuşturulacak, modern girdi kullanımını yaygınlaştırılacaktır. Bunlar için, üretimden satışa kadar, mümkün olan ölçüde faaliyetlerin üreticinin ve tüketicinin yararlarını bağdaştıran kooperatifler tarafından gerçekleştirilmesi esas tutulacaktır.

HAYVANCILIK :

7.32. Hayvancılığın, halkın dengeli beslenmesi ve iç tüketim taleplerinin karşılanması yanında ihracat imkanlarının artırılması, tarım sektörünün gelir istikrarını kendi içinde gerçekleştirmesini sağlayacak biçimde geliştirilmesi esas olacaktır. Bunun için, yetiştiriciyi destekleyecek, hayvan sağlığının korunmasını, kaçakçılığın önlenmesini, yem üretiminin, besiciliğin yaygınlaşmasını, güvenilir bir et ve hayvan mahsulleri sanayiinin kurulmasını, işlenmiş et ve hayvan mahsullerinin ihracatını sağlayacak teşkilatlanmaya gidilecek, mevcutlar geliştirilecektir.

ORMANCILIK :

7.33. Ormanlar, orman varlığının korunması ve genişletilmesi yanında, sanayileşmenin gerektirdiği talepleri yurt içinde darboğazlara yol açmaksızın karşılama anlayışı içinde işletilecektir.

SU ÜRÜNLERİ :

7.34. Yurt içi talebin karşılanması, ihracatının yükseltilmesi, sanayi geliştirilmesi maksadile denizlerde ve iç sularda su ürünleri üretiminin artırılmasına çalışılacaktır.

MADENCİLİK :

7.35. Temel metal sanayileri ve enerjinin ham madde ihtiyaçlarını karşılamak ve döviz kazancını artırmak imkânları gözönünde bulundurularak, aramalar, önceliklere göre düzenlenecek ve bilinen maden rezervlerinin geliştirilmesi, işletmeciliğin milli kalması temel ilke olacak, kaynakların israf edilmeden en uygun biçimde değerlendirilmesi sağlanacaktır, özellikle enerji ham maddelerinin ve stratejik madenlerin zamanında ve emniyetle sağlanması için Devlet eliyle işletilmesi esas tutulacak, radyoaktif mineraller kamu tekelinde bulundurulacaktır.

7.36. Yeraltı kaynaklarının yurt ihtiyaçlarına ve milli yararlarına uyumlu kullanımını sağlayacak kurallar ve kurumlar koyulacak ve kurulacaktır.

İMALAT SANAYİİ :

7.37. Teknolojik araştırmaların geliştirilmesi ve zamanla yerli teknoloji üretilmesi, önemli ölçüde ithal ilkamesi sağlanması, ekonomik ve teknik yönden dış etkenlere duyarlılığın azaltılması, sanayileşmenin daha sağlam bir temele oturtulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle başta kimya, petrokimya, makina imalat, (karayolu, demiryolu, deniz ve hava yolu taşıtları dahil), madeni eşya, metal ve elektronik sanayileri olmak üzere ara mallan ve yatırım mallan üretimine öncelik verilecektir.

7.38. Kapasite büyüklüğü ve kullanımı, teknoloji seçimi, uygun kuruluş yeri ve dış rekabet gücü konulan daha çok önem kazanacak ve bunu sağlayacak sınıai organizasyon, milli teşebbüs esas olacak şekilde geliştirilecektir.

7.39. Montaj sanayii Üçüncü Plan döneminde imalat sanayiine dönüştürülecek, otomotiv gibi yoğun sermaye, teknoloji ve araştırma gerektiren belirli sanayi kollarında birleşmeleri sağlayacak özendirme tedbirleri alınacaktır.

ENERJİ

7.40. Sanayileşmenin ve yükselen yaşama düzeyinin gerektirdiği enerjinin sağlanmasında Devlet tekeli ve yurt kaynaklarının değerlendirilmesi temel ilke olacaktır. Dış kaynaklardan enerji alınması, dış kaynaklara bağıllığın azaltılması amacı dikkate alınarak ve enerji alımının tek dış kaynağa bağlanmaması ilkesi gözönünde tutularak gerçekleştirilecektir.

7.41. Nükleer teknolojiye giriş sağlanacak, ancak bu kaynak 22 yıllık perspektif dönemin enerji gereklilerinin karşılanması açısından planlanacaktır. Nükleer teknolojinin çeşitli üretim dallarına ve sağlığa uygulanması imkanları planlarda, vanlan aşamanın gereklilerine göre değerlendirilecektir.

ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME :

7.42. Ulaştırma sektöründe ekonomik gelişmenin ve özellikle sanayileşmenin gerektireceği ulaştırma talebinin asgari maliyetlerle karşılanması esas olacaktır. Belirli yerleşme yörelerinde ulaştırma alt yapısının kurulması ve mahalli ulaştırma ihtiyaçlarının karşılanması planlara bağlanacaktır.

7.43. Yurt içi ve yurt dışı tüm ulaşımında alt-yapı ve işletme olarak güven verici bir hız ve süreklilik sağlanacaktır. Bunun için dünya ulaştırmasındaki gelişmeler izlenecek, çağdaş ulaştırmanın gereği olan sistem, organizasyon ve koordinasyon sorumlu bir yönetim altında sağlanacak ve geliştirilecektir.

7.44. Deniz ve hava yolları ulaştırmasında, özellikle dış piyasalarda rekabeti gerçekleştirecek bir kapasite, modernleşme ve işletmecilik anlayışı sağlanacaktır. Demiryolu ulaştırması, sanayiinin gelişmesi ile doğacak yük taşınması gereklilerini karşılayacak duruma getirilecektir.

7.45. Özellikle dış piyasalara hizmet arzı içdn hava, ve deniz ticaret filolarında güvenilir ve modern bir ulaştırma organizasyonunun kurulması sağlanacaktır.

7.46. Haberleşme hizmetleri, artan ekonomik faaliyetlerin ve yükselen yaşama düzeyinin gerektirdiği haberleşmeyi darboğazlara yol açmayan bir hızla karşılayacak şekilde geliştirilecektir. Radyo ve televizyon, kitle haberleşmesini sağlamanın ötesinde milli ve kültürel bütünlüğü (korumada da yararlanılacak, bir araç olarak, yurt düzeyine yaygınlaştırılacaktır,

TURİZM :

7.47. Turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun biçimde özel sektör esas alınacaktır. Kamunun yatırımı ve işletmeciliği öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımların özel milli sektörün kifayetsizliği ölçüsünde eşlik amacına yönelecektir. Turizm potansiyeli selektif biçimde ve fiziksel planlara göre yer altı ve yer üstü tarihi değerler titizlikle korunarak geliştirilecek ve turizmin planlara uygun gelişimini gerçekleştirmek için deniz ve göl dayılarının toplum yararına kullanılması sağlanacaktır.

SOSYAL ADALET :

7.48. İstühdam imkanlarının artınlması, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanacak politikalar, perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir dengede tutularak geliştirilecektir.

7.49. Gelir dağılımının iyileştirilmesi, gelir grupları arasındaki fark azaltılarak ve yurt içinde daha dengeli bir gelişme sağlanarak gerçekleştirilecektir, il ve ilçelerin gelişme düzeyleri objektif yöntemlere göre tespit edilecek ve kamu hizmetlerinden yararlandırmada gelir farklarını gözetici bir yöntem izlenecektir.

7.50. Yurt düzeyinde dengeli kalkınma ilkesinin uygulanması, millî çaptaki üretken yatırımlarda objektif ekonomik kriterlerin geçerli olmasını engellemeyecektir.

7.51. Bilimsel yöntemlerle tespit edilecek olan geri kalmış yörelerin, potansiyelleri bulunan alanlarda, uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına yönlendirilmeleri, millî bütünlük ilkesi içinde iktisadî ve sosyal gelişmeleri sağlanacaktır.

YERLEŞME VE KENTLEŞME :

7.52. Kent ve kır ölçeğinde ana yerleşme dokusunun kalkınmaya uyumu sağlanacaktır. Bu uyum; (i) Kentlerde iş imkânları yaratarak bunlara fonksiyonel bir nitelik kazandırılıp özellikle kamu sanayii yatırımlarının ve organize sanayii bölgelerinin çevresinde Belediye disiplininin kurulması (ii) Kamu hizmetlerinden daha geniş bir

nüfusun yararlanmasına ve kamu yatırımlarının etkinliğinin artırılmasına imkân verecek merkezi köylerin ⁽¹⁸²⁾ seçilip geliştirilmesi; (iii) Kentlerde alt yapının çevre koşullarında sorun yaratmayacak biçimde ve ileri aşamalara geçişi sağlayacak standartta yapılması, konut, sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçlarının bir bütün olarak ele alınmaları ile gerçekleştirilecektir.

KONUT:

7.53. Konut ihtiyacının öngörülen yerleşim dokusuna ve standartlara uygun biçimde karşılanması için kamu, etkili politika araçları ile gerekli yönlendirmeleri yapacak, bu alanda önderlik görevini yüklenecektir. Gecekonduların çevre sağlığında, belediye hizmetlerini sağlamada ve şehirlerin ileri dönemlerindeki gelişiminde sorun yaratmayacak biçimde, asgari barınma, ruh ve beden sağlığı koşullarını yerine getirecek standartta yapımları disiplin altına alınacaktır.

SAĞLIK:

7.54. Sağlık hizmetlerinin tek elden yönetilmesi temel ilke olacaktır. Yataklı tedavi kurumlarının kurulması, standartları ve yönetimi, kaynakların etkin kullanımını sağlayacak biçimde yeniden düzenlenecek, koruyucu hekimlik ağırlık kazanacaktır. Kademeli bir sağlık sigortası gerçekleştirilecektir. Sağlık personelinin hedeflere uygun sayıda ve niteliklerde yetiştirilmesi ve yurt düzeyine dengeli dağıtımı sağlanacaktır.

7.55. İlaç sanayii halkın sağlığının ve gelirinin olumsuz etkilenmesini, kaynakların israfını önleyecek biçimde kamunun denetiminde tutulacak, ilâç ham maddelerinin yurt içinde üretimi esas olacaktır.

EĞİTİM :

7.56. Örgün ve yaygın eğitim fırsat eşitliğini, özellikle sanayileşmenin gerektirdiği işgücü maharetini sağlayacak ve kişilerin yeteneklerine uygun eğitim olanakları verecek; milli bütünlük ülküsüne, demokratik düzeni kökleştirme bilincine sahip, araştırmacı, yapıcı, yaratıcı kuşakların yetişmesini sağlayacak biçimde yeniden düzenlenecektir. Anayasa'nın 50 nci maddesine göre «halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak» Devletin başta gelen ödevlerindedir.

7.57. Örgün ve yaygın eğitimde uygulayıcı mesleki ve teknik insan gücü ile teknoloji üretici, araştırmacı insangücünün yetiştirilmesi ve bunun sanayileşmenin

⁽¹⁸²⁾ Merkezi köyler, kentle diğer yerleşme birimleri arasında, bazı köyler seçilerek kamu hizmetlerinin buralarda yoğunlaştırılması ile yaratılan bir kademedir.

gerektirdiği nitelik ve nicelikte yapılması temel ilkedir.

7.58. Temel eğitimin süresi sekiz yıla çıkarılacak ve kişileri meslekî bilgi ve yeteneklerle donatacak bir yapıya kavuşturulacaktır.

7.59. Eğitimin fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonunu görebilmesi ve kişilerin yeteneklerine uygun eğitim mkânları sağlanabilmesi için burs, kredi ve yatılılık sistemleri yeniden düzenlenecek, eğitim imkânı sağlanması konusunda bölgesel farklılıklar giderilecektir. Ayrıca eğitim kurumlarının yurt düzeyine dağılışında planlanan yerleşme düzeni esas alınacaktır.

GENÇLİK VE KÜLTÜR :

7.60. Sporun günlük faaliyetler arasında benimsenip toplumun ruh ve beden sağlığını geliştirecek bir yaygınlığa kavuşturulması sağlanacaktır.

7.61. Genç kuşağın Atatürk ilkelerine, laik ve sosyal hukuk devleti esaslarına, hür demokratik düzene yürekten inanarak ülkenin yararlarını, millî değer ve ülküleri, millî ruh ve heyecan duygulan içinde, yapıcı ve yaratıcı yeteneklerle ve değerlerle yetiştirilmesi sağlanacaktır.

BÖLÜM VIII

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI HEDEFLERİ

8.1. 1995 e kadar uzanan yeni perspektifin ilk dilimi olan Üçüncü Plan döneminde perspektif amaç ve hedeflere ulaşmak için zorunlu hedefler benimsenmiştir..

EKONOMİK HEDEFLER :

8.2. Üçüncü Plan döneminde GSYİH da 88 milyar TL. lık artış sağlanacaktır ⁽¹⁸³⁾. Üretim, tarım sektöründe yılda ortalama yüzde 4,0-4,5 sanayi sektöründe yüzde 11,5 -12,5 hızlarıyla artırılacaktır. Böylece GSMH daki artışın yaklaşık olarak yüzde 12 si tarım sektörünün, yüzde 36 sı sanayi sektörünün, yüzde 52 si de hizmet sektörünün hasılasındaki artışlardan sağlanmış olacaktır.

8.3. Sanayi içinde imalât sektörünün üretimi, yılda ortalama yüzde 11,5 - 12,0 bir hızla gelişecektir, imalât sektörünün yapısında perspektif planda amaçlanan yönde bir değişimin sağlanması için bu dönemde üretimin, tüketim malları sanayiinde yılda ortalama yüzde 6,5 - 7,5 hızla artmasına karşılık, ara malları sanayiinde yüzde 14,0 - 15,0, yatırım malları sanayiinde yüzde 16,0 - 17,0 hızları ile artması gerçekleştirilecektir. Kimya, demir - çelik, demir dışı metaller, makina imalât sanayii, elektrik gereçleri gibi sanayilerin 1977 yılındaki üretimleri 119712 seviyesinin iki katına ulaşacaktır.

8.4. Madencilik sektörü üretimi yılda ortalama yüzde 15 hızla, enerji üretimi ise yüzde 13 hızla artınacaktır.

8.5. Sanayi sektörünün GSYİH daki payının 19>95 de yüzde 40 a çıkarılması için bu payın 1972 de yüzde 23 iken 1977 de yüzde 27 ye yükselmesi sağlanacak, tarım sektörünün payı ise yüzde 28 den yüzde 23 e düşecektir.

8.6. Bu hedeflere ulaşmayı sağlamak için 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Plan döneminde 291 milyar TL. lık yatırım yapılacaktır. Bu tutara ulaşabilmek için yatırımlar yılda ortalama yüzde 12.7 dolayında bir hızla artırılacaktır. Sektörlerin istenen yönlerde ve hızlarda gelişmelerinin sağlanması için bu dönemde gerçekleştirilecek sabit yatırımların yüzde 12 si tarım sektörüne, yüzde 45 i sanayie, yüzde 43 ü ise hizmetler sektörüne yapılacaktır. Sanayie yapılan yatırımlar, yılda ortalama yüzde 18 lik bir hızla artacaktır.

⁽¹⁸³⁾ Mutlak büyüklükler 1971 fiyatları ile verilmiştir.

8.7. Öngörülen yatırım seviyesinin gerçekleştirilmesi için iç tasarruflar, 1972 de GSMH'nın yüzde 19.6 sı ilken 1977 de yüzde 25.5 ine yükseltilecektir. Bu, iç tasarrufların yılda ortalama yüzde 13.6 dolayında bir hızla artırılmasını, yani artan gelirin yüzde 38 mm tasarruflara ayrılmasını gerektirmektedir. Bu tasarruf oranı bir yandan bu plan dönemi için sağlanabilir görülmekte, öte yandan Anayasa'nın 53 üncü maddesine uygun olarak hedef alınan gelişmişlik seviyesine ulaşmada sanayi in «ağırlık merkezi» olabilmesi için zorunlu bulunmaktadır.

8.8. Tasarrufların artırılmasında en büyük katkının kamu kesiminden gelmesi zorunludur. Bu nedenle kamu tasarruftan yılda ortalama yüzde 19 dolayında artırılarak 1977 de 1972 seviyesinin yaklaşık olarak 2,5 katına yükseltilecektir. Kamu tasarruflarında bu oranda bir artış kamu cari harcamalarında yıllık artış oranının yüzde 8 dolayında tutulmasına karşılık, kamu gelirlerinde yılda yüzde 12 dolaylarında bir artış sağlamakla gerçekleştirilecektir. Bu da, 1972 deki vergi yapısı ile elde edilebilecek kamu gelirlerine, 1977 de GSMH'mn yüzde 4-5 l ölçüsünde ek kamu geliri sağlayacak vergi kaynaklarının eklenmesi ile sağlanacaktır.

8.9. Perspektif planın dış 'kaynaklara bağlılığın azaltılması amacını gerçekleştirmek için mal ve hizmet ihracatının yılda ortalama yüzde 9.2 hızla artması sağlanırken, dönem içinde 450 milyon dolarlık ithalât ikamesi yapılacaktır, ithal ikamesinin 40-50 milyon dolar tüketim malları sanayilerinde, 100-110 milyon doları makina imalât ve elektrik malları sanayilerine, kalan 300-320 milyon dolarlık kısmı ise, demir-çelik, diğer metaller, kimya, sunî gübre, kâğıt, petrol ürünleri sanayilerinde gerçekleştirilecektir, thracatın kompozisyonunda sanayi ürünlerinin lehine bir değişme sağlanarak bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payı yüzde 40 dolayına yükseltilecek; bu artış daha çok gıda, dokuma, giyim, deri mamulleri ve demir dışı metaller ihracatındaki gelişmelerle sağlanacaktır.

SOSYAL HEDEFLER :

8.10. Üçüncü Plan döneminde tarım dışı sektörlerde yaklaşık olarak 1.6 milyon kişi için yurtiçi istihdam imkânı yaratılması hedef olarak alınmıştır. Böylece tarım sektörü dışında çalışanların toplam çalışanlara oranı 1972 de yüzde 34 iken, 1977 de yüzde 41 e yükselecektir.

8.11. 10 bin nüfusa bir sağlık ocağı ve 3 bin nüfusa bir sağlık evi standardı ile sosyalizasyon programı ülkenin üçte ikisine yaygınlaştırılacaktır. 10 binde 26 yatak standardı, en düşük ilden başlanarak her ilde gerçekleştirilecektir.

8.12. İlk öğretimde yüzde 100 okullaşma oranı gerçekleştirilecektir. Orta öğretimin birinci devresinde yüzde 50, ikinci devresinde yüzde 25, yüksek öğretimde yüzde 9 okullaşma oranları hedef alınacaktır.

**27 Kasım 1972 tarih ve 14374 sayılı Resmî Gazete'de
Yayımlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma
Planının Düzeltme Cetveli**

Sayfa	Tablo	Paragraf	Sütun	Satır	Resmî Gazete Yanlış	Doğru
26	18		2~	2	168,4	152,8
26	18		2	4	229,7	196,8
26	18		2	4	18,7	18,4
26	18		S	4	11,0	11,5
26	18		2	7	282,61	175,7
26	18		4	7	14,1	15,1
26	18		2	10	317,9	285,1
26	18		3	10	9,6	11,5
26	18		4	10	16,6	30,0
26	18		5	10	108,2	109,6
26	18		6	10	133,9	211,5
28	18		7	10	6,1	5,3
26	18		8	10	5,4	18,0
26	18		2	17	134,6	184,6
26	18		4	17	16,6	14,2
26	18		4	25	13,6	11,4
55	44		2	18	3229	3221
55	44		3	18	2673	2378
156	98		1	2	186,3	165,5
156	98		2	2	273,7	237,7
156	98		3	2	8,0	7,5
239	150		1	2	Yerli	Yerli buğday
258	166		5	3	—	— 18,3
	1231		8	14	53,4	153,9
430	306		5	1	5,6	5,8
430	306		5	2	5,6	5,8
4'51	32'5		7	2	15,0	15
523	393		4	5	13,2	13,1
523	393		4	9	32,6	22,6
526	396		2	7	—	1
526	396		5	9	95,7	38,5
530	400		5	6	823	832
532	401		'5	2	34,7	34,8
532	401		ö	3	62,3	62,4
532	401		5	5	19,<8	19,7
533	403		6	7	21,0	21,1
534	404		5 ¹	5	19,8	19,7
540	409		5	2	41,9	41,7
541	412		8	3	3,5	8,5
595	455		4	12	51 894	101 083
649	503		4	3	1 084,8	1 084,4
649	503		4	4	20 965,0	20 965,6
649	503		5	4	21583,0	21 538,0
650	505		4	3	716	717

Sayfa	Tablo	Paragraf	Sütun	Satır-	Resmî Gazete Yanlış	Doğru
651	506		4	12	13,9	139,0
651	506		4	13	15,3	153,0
651	506		4	15	25,0	125,0
651	506		4	16	14,2	142,0
651	506		4	17	16,2	162,0
656		1283		1	6,7	6,6
665		1306		7	21,5	21,6
678	532		2	2	1964	1965
725	550		10	1	160,7	171,8
725	550		11	1	6,5	7,0
729	554		3	ıll	87,0	870,0
740	570		2	6	555	535
765	696 (a)		6	11	14025	14046
804	623		2	8	2100	2103

TABLO FİHRİSTİ

Tablo No.	T a b l o Adı	Sayfa No.
1	Gayrisafî Millî Hasılanın Artış Hızları	4
2	Yıllık Sektörel Büyüme Hızları	6
3	Sektörlerin Gayrisafî Millî Hasıla ve Yurtiçi Gelir içindeki payları	8
4	Tarımsal Üretimin Bileşimi	7
5	Çeşitli Ülkelerde Tanım, Sanayii ve Hizmetlerin Yurtiçi Gelire Oranı	10
6	Bitkisel Üretimin Bileşimi	11
7	Sanayi Sektörünün Bileşimi	13
8	İmalât Sanayiinin Bileşimi	13
9	Çeşitli Ekonomilerde İmalât Sanayii Üretimimin Bileşimi, 1967	14
10	İmalât Sanayii Alt Sektörleri	15
11	Planlı Dönemde Üretilmeğe Başlanan Başlıca Mallar	16
112	Ulaştırma ve Haberleşme Sektöründe Gelişmeler	20
13	Harita ve Tapu - Kadastro Hizmetlerinde Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeler	22
14	Turizmde Gelişmeler	22
15	Harcamaların Gayrisafî Millî Hasılaya Oranı	23
16	Fert Başına Tüketim Harcaması	24
17	Tüketim Harcamalarındaki Yıllık Ortalama Yüzde Artışlar	24
18	1967 - 1972 Döneminde Başlıca Mal Grupları itibariyle Gelişmeler	26
19	Başlıca Tüketim Malı Gruplarının Toplam Tüketim içindeki Yüzde Dağılımı	28
20	Başlıca Mal Gruplarında Fert Başına Tüketim	28
21	Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayrisafî Millî Hasıla içindeki payı ve kaynakları	29
22	Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içindeki Payları (Yüzde)	29
23	Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızları	29
24	Birinci ve ikinci Plan Dönemlerinde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)	30

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
25	Kamu Kesimi Proje Mevcudundaki Gelişmeler	31
26	1972 Yılında Kamu Kesimi Proje Mevcudu	31
27	Kamu Kesimi Proje Mevcudunun Sektörel Dağılımı	35
2:8	Gayrisafi Millî Hasılanın Yüzdesi Olarak Tasarruf ve Yatırımların Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması	36
29	Salbit Sermaye Yatırımları İçinde Sektörlerin Payı	36
30	1963-1971 Yılları Arasında Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu-Özel Kesim Ayırımı İçinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri	37
31	1963-1971 Yılları Arasında Sektörlerin Kamu-Özel Kesimi ve Toplam. Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Yüzde Payları	39
32	1963-1971 Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu Kesimi-Özel Kesim Ayırımı İçinde Sektörlere Göre Gerçekleşmeleri	30
33	Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (1963-1971).	40
34	Birinci Beş Yıllık Planda Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi	42
35	Birinci Beş Yıllık Planda Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi.	43
36	Birinci Beş Yıllık Plandaki Kamu Gelir Hedeflerinin Gerçekleşme Yüzdeleri	44
37	İkinci Beş Yıllık Planda Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi	45
38	İkinci Beş Yıllık Planda Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi	46
39	İkinci Beş Yıllık Plandaki Kamu Gelir Hedeflerinin Gerçekleşme Yüzdeleri	47
40	Konsolide Bütçe Harcamaları	48
41	Birinci ve İkinci Plan Dönemindeki Kamu Yatırımları İçinde Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Yeri	49
42	Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde Kamu ve KİT Yatırımlarının Sektörel Dağılımları	50
43	Dış Ödemeler Dengesi	52
44	İhracat Gerçekleşmeleri	55
45	İhracat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri	56
46	İthalât Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri	57
47	İthalâtın Kaynaklar İtibariyle Dağılımı	58
43	Fiilen Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere Dağılımı	59
49	6224 Sayılı Yabancı Sermaye Kanunu Uygulaması	60
50	Planlı Dönemde Dış Borç Ödemelerinin İhracat ve Fiilen Kullanılan Dış Kredilerle Karşılaştırılması	61

Tablo No.	T a b l o Adı	Sayfa No.
51	Türkiye'nin 1963-1971 Döneminde Aldığı Konsorsiyum Kredileri ve Kullanımları	62
52	1963-1970 Konsorsiyum Proje Kredilerinin Sektörel Dağılımı	63
53	Sektörlere Göre Gayrisafi Millî (Hasıla	67
54	Millî Gelir (1962-1967) Carî Fiyatlarla	68
55	Millî Gelir (1968-1971) Carî Fiyatlarla	69
56	Millî Gelir (1962-1967) 1965 Fiyatları ile	70
57	Millî Gelir (1968-1971) 1965 Fiyatları ile	71
58	Kaynaklar Harcamalar Dengesi	72
59	Doğal Nüfus Artış Hızında Ülkelerarası Karşılaştırma	73
60	Doğum Ölüm Oranlarındaki Gelişmeler	75
61	Nüfusun Ana Yaş Grupları Arasında Bölümümü	75
62	istihdamda Gelinmeler	76
63	Sivil istihdamın Sektörlerarası Dağılımı	78
64	İktisaden Faal Nüfus, Toplam Ücretliler ve Bölümü	80
65	Toplam Ücretliler ve Sendikalaşma Oranı	81
66	Orta ve Yüksek Eğitimde Gelişmeler	87
67	Kamu Yüksek öğretiminde öğrencilerin Eğitim Dallarına Göre Dağılımı	88
68	Memur ve (Sigortalı işçilerin Aktif Nüfusa ve Ücret Kazançlarının Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Oranı	89
69	Ortalama Yıllık Ücretler	90
70	Kamu ve özel Kesim Ortalama Ücretleri	90
71	Sigortalıların Toplam Çalışanlar içindeki Yeri	90
72	Sağlık Ocak ve Evleri - Sayısal Gelişme	91
73	Yataklı Tedavi Kurumları Yatak Sayısı Gelişmeleri	91
74	Sağlık Personeli Sayısı ve Bir Personele Düşen Nüfus	92
75	Şehirlerde Yıllık Konut Yapımı ve Ortalama Alan	92
76	Nüfus Grupları itibariyle Şehir Sayılan ve Şehirleşme Oranları	93
77	Kırsal Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Değişmeleri	95
78	Ekonomik ve Sosyal Gelişme Göstergeleri	96
79	Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Açısından Uluslararası Karşılaştırması	100
80	Gelişmişlik Düzeyinin Sosyal Açısından Uluslararası Karşılaştırması	99
81	1950-1970 Döneminde Doğum, Ölüm Oranları ve Nüfus Artış Hızları	107
82	1955-1970 Yılları Arasında Bağımlılık Oranındaki Değişmeler	108
83	İç Tasarruflar ve Toplam Yatırımların Gayrisafi Milli Hasılaya Oranı	114

Tablo No.	Tablo A d ı	Sayıfa No.
84	İhracatın ve İthalâtın Bileşimleri	115
85	Ülkelere Göre Yıllık ihracat Artış Hızları	116
86	Ülkeler İtibariyle İhracatın Yapısı	117
87	Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Gelişmişlik Durumu	125
88	Uzun Dönemde Kaynaklar. Harcamalar Dengesi	132
89	Fert Başına Gelir ve Tüketim	133
90	F. F. ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler	135
91	P. F. ile Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler	137
92	Üretim Hedefleri (1972-1987)	138
93	Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektöre! Dağılımı	141
94	Dış Ekonomik ilişkiler	144
95	Nüfus ve Yerleşme Dununu	146
96	İstihdam Durumu	147
97	Ana Sektörlerde işgücünün Zımnî Verimliliği	149
98	Üçüncü Plan Dönemi için öngörülen Kalkınmanın Sayısal Göstergeleri	156
99	Üretimin Sektörlere Göre Dağılımı	162
100	Sektörlerde Katma Değe Artış Hızları (197. Piyasa Fiyatlarıyla)	163
101	Sektörlerde Katma Değer Artış Hızları (1971 Faktör Fiyatlarıyla)	164
102	Genel Denge	165
103	Üçüncü Plan Döneminde özel Tüketim Harcamaları	168
104	Üçüncü Plan Denetiminde Yapılacak Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörler ve Kamu Kesimi - Özel Kesim İtibariyle Ayırımları	170
105	Yatırım, Tasarruf Dengesi	172
106	Üçüncü Plan Döneminde Tasarruflardaki Marjinal Artışlar ve Gayrisafi Millî Hasıla Artığına Oranları	173
107	Vergi Gelirlerinin Yüzde Dağılımı	174
108	Kamu Kesiminin Gelir Hedefleri	176
109	Kamu Gelirlerinin Gayrisafi Millî Hasılaya Oranları	176
110	Toplam Kamu Gelirleri içinde Çeşitli Gelirlerin Payları	177
111	Kamu Tasarruf - Yatırım Farkı	177
112	Kamu Kesimi Harcama Hedefleri	179
113	Kamu Kesimi Harcama Hedefleri (Yüzde)	180
114	Kamu Kesimi Genel Dengesi	181
115	Kamu Kesimi Ek Finansman İhtiyacı	183
116	Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) Finansman Dengesi	185
117	Mahallî idareler Genel Dengesi	186
118	Özel Kesimin Finansmanı	186
119	İhracat Projeksiyonları.....	188

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
120	İthalât Dağılımı	190
121	Ödemeler Dengesi	192
122	Önemli Mallarda Üretim Hedefleri	200
123	Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı	205
124	Planlı Dönemde Tarımsal Üretim Artışı	209
125	Fert Başına Kalori ve Protein Tüketimleri	210
126	Bazı önemli Verim Artırıcı Girdiler ve Makinalaşmada Gelişmeler	211
127	Uzun Dönemde Tarımsal Üretimin Yapısı	212
128	Tarım Sektörü ihracat Tahminleri	213
129	Tarımsal Üretim Hedefleri	215
130	Tarımsal Ürünler ithalât Tahminleri	216
131	Tarım Sektörü Yatırımları	217
132	Sulama Dengesi	220
133	Planlı Dönemde Sulama ve Toprak Muhafaza Çalışmalarında Hedef ve Gerçekleşmeler	221
134	Planlı Dönemde inşaatı Tamamlanarak Sulamaya Açılan Alanlar (Kamu)	222
135	Çeşitli Ülkelerin Yüzölçümleri He Tarım Alanları ve Sulanan Alanlar	223
136	Üçüncü Plan Döneminde Toprak ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesinde öngörülen Hedefler (Kamu)	224
137	Üçüncü Plan Döneminde Tamamlanacak Kamu Sulamaları	224
138	Planlı Dönemde Bitkisel Üretimde Artış Hızları	226
139	Planlı Dönemde Bitkisel Üretimde Gelişmeler	227
140	Planlı Dönemde Kimyasal Gübre Kullanımı	228
141	15 Yıllık Dönemde Tarım Arazisi Kullanılış Dengesi	229
142	Başlıca Bitkisel Ürünlerde Verim Karşılaştırmaları	230
143	Tarımsal Girdi Kullanımının Ülkelerarası Karşılaştırması	230
144	Bitkisel Ürünler Yurtiçi Talebi	232
145	Fert Başına Bitkisel Ürünler Tüketimi	233
146	Bitkisel Ürünler ihracatı	234
147	Bitkisel Ürünler Üretim Tahminleri	236
148	Gübre Kullanma Dengesi	237
149	Kimyasal Gübre Kredileri	238
150	Arazi Kullanım Dengesi	239
151	Önemli Ürünlerde Alan - Ortalama Verim - Üretim Dengesi	240
152	Bitkisel Üretim Fizikî Dengeleri	241
153	Planlı Dönemde Hayvan Ürünlerindeki Üretim Gelişmeleri	243
154	Uzun Dönemde Fert Başına Hayvan Ürünleri Tüketimi	244
155	Türkiye ve Bazı Akdeniz Ülkelerinde Büyük Baş Hayvan Topluluğu Karşılaştırması	245

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
156	Türkiye ve Diğer Ülkelerde Hayvancılık Üretimi Karşılaştırması	246
157	İHayvan Ürünleri Yurtiçi Talep Tahminleri	248
158	Hayvansal Ürünler ihracat Tahminleri	249
199	Hayvan Ürünleri Yurtiçi Üretim Tahminleri	250
160	Yem Dengesi	252
161	Hayvan Ürünleri ithalât Tahminleri	253
162	Hayvan Ürünleri Üretimi Denge Tablosu	254
163	Çeşitli Ülkelerde Balık Üretimi ve ihracatı	256
164	Çeğitli Ülkelerde Fert Bağına Su Ürünleri Tüketimi	256
165	Su Ürünleri Yurtiçi Talep Tahminleri	258
166	Su Ürünleri ihracat Tahminleri	258
167	Su Ürünleri Üretim Tahminleri	259
168	Planlı Dönemde Ormancılık Sektöründe Sağlanan Başlıca Gelişmeler	261
169	Kullanacak - Yakacak Odun Dengesi	263
170	Ormancılıkta Uluslararası Karşılaştırmalar	264
171	Ormancılık Sektörü Yurtiçi Talebi	265
172	Ormancılık Sektörü ihracatı	265
173	Ormancılık Sektörü Üretimi	266
174	Ormancılık Sektörü ithalâtı	267
175	Ormancılık Sektörü Yatırımları	267
176	Planlı Dönemde Madencilik Sektöründe Üretiminde Gelişmeler	270
177	Madencilik Sektörü Üretimnin Yapısı	272
178	Madencilik Sektörü ithalâtında Hedef ve Gerçekleşme	273
179	Madencilikte Usun Dönemli Gelişme Tahminleri	274
180	Çeşitli Madenlerde Dünya Taleplerinin Gelişme Endeksleri	274
181	Bazı Ülkelerin 9 Yılı Madencilik Dış İTicaret Durumu	276
182	Baza Ülkelerin Çeşitli Maden Üretimleri	277
183	Madencilik Sektörü Yurtiçi Talep Tahminleri	279
184	Madencilik Sektörü ihracat Tahminleri	279
185	Madencilik Sektörü Üretim Tahminleri	280
186	Madencilik Sektörü İthalât Tahminleri	280
187	Toplam Madencilik Yatırımları	281
188	İmalât Sanayii Üretimnin Yapısı	289
189	İmalât Sanayii Alt Sektörleri Üretim Tahminleri	292
190	İmalât Sanayii Yatırımları	294
191	İmalât Sanayii Dış Ticareti	295
192	İmalât Sanayii İthalât ve ihracatının Bileşimi	296
193	Planlı Dönemde Gıda Sanayii Üretiminde Gelişmeler	803
194	Gıda Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri	304
195	Türkiye'de ve Bazı Ülkelerde Fert Basına Gıda Tüketimi	306

Tablo No.	T a b l o Adı	Sayıfj No.
196	Gıda Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	308
197	Gıda Sanayii ihracat Tahminleri	309
198	Gıda Sanayii Üretim Tahminleri	310
199	Gıda Sanayii ithalât Tahminleri	311
200	Gıda Sanayii Yatırımları	313
201	Planlı Dönem ve Üçüncü Plan Dönemi Kapasite Tahminleri	314
202	Planlı Dönemde içki Sanayii Üretiminde Gelişmeler	316
203	İçki Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri	317
204	Uluslararası Karşılaştırmalar	318
205	İçki Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	321
206	İçki Sanayii ihracat Tahminleri	321
207	İçki Sanayii Üretim Tahminleri	322
208	İçki Sanayii ithalât Tahminleri	323
200	İçki Sanayii Yatırımları	323
210	Planlı Dönemde Tütün Sanayii Üretiminde Gelişmeler	325
211	Tütün Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri	327
212	Tütün Sanayiiinde Uluslararası Karşılaştırmalar	328
213	Tütün Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	329-
214	Tütün Sanayii ihracat Tahminleri	329
215	Tütün Sanayii Üretim Tahminleri	331
216	Tütün Sanayii Yatırımları	831
217	Planlı Dönemde Dokuma ve Giyim Sanayii Üretiminde Gelişmeler	334
218	Fert Başına Tüketimde Beklenen Gelişmeler	335
219	Ortak Pazar Üyesi Ülkelerin Pamuklu Sanayilerindeki Gelişmeler	338
220	Dokuma ve Giyim Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	339
221	Dokuma ve Giyim Sanayii ihracat Tahminleri	840
222	Dokuma ve Giyim Sanayii Üretim Tahminleri	341
223	Dokuma ve Giyim Sanayii ithalât Tahminleri	342
224	Dokuma ve Giyim Sanayii Yatırımları	342
225	Planlı Dönemde Orman Ürünleri Sanayii Üretiminde Gelişmeler	347
226	Orman Ürünleri Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri	348
227	Orman Ürünleri Sanayii Tüketiminde Uluslararası Karşılaştırma	348
228	Orman Ürünleri Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	349
229	Orman Ürünleri Sanayii Toplam Talep Değerlerinin Sektörel Dağılımı	349
230	Orman Ürünleri Sanayii ihracat Tahminleri	350
231	Orman Ürünleri Sanayii Üretim Tahminleri	350

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
232	Orman Ürünleri Sanayii ithalât Tahminleri	352
233	Orman Ürünleri Sanayii Yatırımları	353
234	Plânlı Dönemde Kâğıt Sanayiinin Üretiminde Gelişmeler	357
235	Selüloz ve Kâğıt - Karton Üretiminde Uluslararası Karşı- laştırmalar	358
236	Kâğıt Sanayii Yurici Talep Tahminleri	359
237	Kâğıt Sanayii ihracat Tahminleri	361
238	Kâğıt Sanayii Üretim Tahminleri	362
239	Kâğıt Sanayii ithalât Tahminleri	363
240	Kâğıt Sanayii Yatırımları	363
241	Planlı Dönemde Basım Sanayii Üretimde Gelişmeler	366
242	Basım Sanayii Makina - Teçhizat ithali	366
243	Basım Sanayii Yurici Talep Tahminleri	367
244	Basım Sanayii Üretim Tahminleri	367
245	Basım Sanayii ihracat Tahminleri	368
246	Basım Sanayii ithalât Tahminleri	368
247	Basım Sanayii Yatırımları	368
248	Planlı Dönemde Deri ve Deri Mamulleri Üretiminde Geliş- meler	371
249	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedefleri	372
250	1969'da Türkiye ve Bazı Ülkelerde Ham Deri Üretimleri	373
251	1969'da işlenmiş Deri Üretimi	373
252	Türkiye ve Bazı Ülkelerde Deri Ayakkabı Üretimi, Fert	
	Basma Tüketim, Toplam Ayakkabı ihracat, ithalâtı (1969)	374
253	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Yurici Talep Tahminleri	375
254	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii ihracat Tahminleri	377
255	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Üretim Tahminleri	379
256	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii ithalât Tahminleri	380
257	Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Yatırımları	380
258	Planlı Dönemde Lastik Sanayii Üretiminde Gelişmeler	381
259	Lastik Sanayii Üretiminde Uzun Dönem Gelişme Hedef- leri	382
260	1968 Yılı Tekerlek Lastiği Üretimi	382
261	Sentetik Kauçuk Tüketimi	382
262	Lastik Sanayii Yurici Talep Tahminleri	384
263	Lastik Sanayii ihracat Tahminleri	384
264	Lastik Sanayii Üretim Tahminleri	385
265	Lastik Sanayi ilthalât Tahminleri	386
266	Lastik Sanayii Yatırımları	386
267	Planlı Dönemde Plastik işleme Sanayii Üretiminde Ge- lişmeler	389

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
268	1969 Yılı Hammadde Tüketimi	390
269	Plastik İşleme Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	390
270	Plastik İşleme Sanayii Üretim Tahminleri	391
271	Plastik İşleme Sanayii ithalât Tahminleri	391
272	Plastik İşleme Sanayii ihracat Tahminleri	391
273	Plastik İşleme Sanayii Yatırımları	392
274	Planlı Dönemde Kimya Sanayii Üretiminde Gelişmeler.....	391
275	Uzun Dönemde Kimya Sanayiinin Yapısı	395
276	Bazı Ülkelerde 1969 Yılı Kimya Sanayii Üretimleri	396
277	Kimya Sektörü Yatırımlarının Toplam imalât Sanayi Yatırımları içindeki Yeri (Yüzde)	397
278	Kimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	398
279	Kimya Sanayii ihracat Tahminleri	400
280	Kimya Sanayii Üretim Tahminleri	402
281	Kimya Sanayii ithalât Tahminleri	404
282	Kimya Sanayii Yatırımları	406
283	Planlı Dönemde Petro Kimya Sanayii Üretiminde Gelişmeler	408
284	Bazı Ülkelerde Fert Başına Plastik Tüketimi	409
285	Bazı Ülkelerde 1970 Yılı Plastik Üretimi	410
286	Bazı Ülkelerde Sentetik Kauçuk ve Karbon Siyahı Üretimi	410
287	Petro Kimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	411
288	Petrokimya Sanayii İhracat Tahminleri	412
289	Petrokimya Sanayii Yurtiçi Üretim Tahminleri	413
290	Petrokimya Sanayii İthalât Tahminleri	414
291	Planlı Dönemde Gübre Sanayii Üretiminde Gelişmeler.....	418
292	Birinci ve ikinci Beş Yıllık Plan Dönemlerinde Gübre Sanayiinde Kurulu Kapasiteler	419
293	Gübre Cinslerine Göre 1972 Yılında Kurulu Gübre Kapasitesi	419
294	Uzun Dönem Gübre Talep Tahminleri	420
295	Bazı Ülkelerde Gübre Üretimleri (1970)	421
296	Bazı Ülkelerde Hektar Başına Gübre Tüketimleri	422
297	Gübre Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	423
298	Üçüncü Plan Dönem/inde Ekleneyecek Kapasiteler	424
299	Gübre Sanayii Üretim Tahminleri	425
300	Gübre Sanayii ithalât Tahminleri	426
301	Üçüncü Plan Dönemi Sonunda Ulaşılacak Gübre Kapasitesi	427
302	Planlı Dönemde Petrol Ürünleri Sanayii Üretiminde Gelişmeler	428
303	Türkiye'de Rafineri Kapasitesinde Gelişmeler	429

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
268	1969 Yılı Hammadde Tüketimi	390
269	Plastik işleme Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	390
270	Plastik İşleme Sanayii Üretim Tahminleri	391
271	Plastik işleme Sanayii ithalât Tahminleri	391
272	Plastik işleme Sanayii ihracat Tahminleri	391
273	Plastik işleme Sanayii Yatırımları	392
274	Planlı Dönemde Kimya Sanayii Üretiminde Gelişmeler	394
275	Uzun Dönemde Kimya Sanayiinin Yapısı	395
276	Bazı Ülkelerde 1969 Yılı Kimya Sanayii Üretimleri	396
277	Kimya Sektörü Yatırımlarının Toplam imalât Sanayi Ya- • tırımları içindeki Yeri (Yüzde)	397
278	Kimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	398
279	Kimya Sanayii ihracat Tahminleri	400
280	Kimya Sanayii Üretim Tahminleri	402
281	Kimya Sanayii ithalât Tahminleri	404
282	Kimya Sanayii Yatırımları	406
233	Planlı Dönemde Petro Kimya Sanayii Üretiminde Ge- lişmeler	408
284	Bazı Ülkelerde Fert Başına Plastik Tüketimi	409
285	Bazı Ülkelerde 1970 Y*1ı Plastik Üretimi	410
286	Bazı Ülkelerde Sentetik Kauçuk ve Karbon Siyahı Üre- timi	410
287	Petro Kimya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	411
288	Petrokimya Sanayii ihracat Tahminleri	412
289	Petrokimya Sanayii Yurtiçi Üretim Tahminleri	413
290	Petrokimya ıSanayii ithalât Tahminleri	414
291	Planlı Dönemde Gübre Sanayii Üretiminde Gelişmeler	418
292	Birinci ve ikinci Beş Yıllık Plan Dönemlerinde Gübre •Sanayiinde Kurulu Kapasiteler	419
293	Gübre Cinslerine Göre 1972 Yılında Kurulu Gübre Kapa- sitesi	419
294	Uzun Dönem Gübre Talep Tahminleri	420
295	Bazı Ülkelerde Gübre Üretimleri (1970)	421
296	Bazı Ülkelerde Hektar Başına Gübre Tüketimleri	422
297	Gübre Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	423
298	Üçüncü Plan Döneminde Eklenecek Kapasiteler	424
299	Gübre Sanayii Üretim Tahminleri	425
300	Gübre Sanayii İthalâUTahminleri	426
301	Üçüncü Plan Dönemi Sonunda Ulaşılacak Gübre Kapa- sitesi	427
302	Planlı Dönemde Petrol Ürünleri Sanayii Üretiminde Ge- Türkiye'de Rafineri Kapasitesinde Gelişmeler	429
303	üşmeler	428

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
304	Petrol Ürünleri Sanayii Talebinde Uzun Dönem Gelişme Tahminleri	430
305	Bazı Ülkelerde Fert Başına Petrol Ürünleri Tüketimi	430
306	Bazı Ülkelerde Kurulu Rafineri Kapasitesi	430
307	Benzin, Motorin ve Fuel - Oil Kullanımı	431
308	Benzin ve Motorin Fiyatları	431
309	Petrol Ürünleri Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	432
310	Petrol Ürünleri Sanayii İhracat Tahminleri	433
311	Petrol Ürünleri Sanayii Üretim Tahminleri	434
312	Petrol Ürünleri Sanayii İthalât Tahminleri	436
313	Planlı Dönemde Seramik Sanayii Üretiminde Gelişmeler	438
314	Uzun Dönemde Seramik Üretim Tahminleri	439
315	Seramik Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	440
316	Seramik Sanayii Üretim Tahminleri	440
317	Seramik Sanayii İthalât Tahminleri	441
318	Planlı Dönemde Cam Sanayii Üretimden Gelişmeler	443
319	Cam Sanayiinde Ana Mallar itibariyle Kapasite Gelişimi	442
320	Fert Başına Cam Tüketimi (1970)	444
321	Cam Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	445
322	Cam Sanayii İhracat Tahminleri	446
323	Cam Sanayii Üretim Tahminleri	447
324	Cam Sanayii İthalât Tahminleri	448
325	Planlı Dönemde Çimento Sanayii Üretiminde Gelişmeler	451
İ326	Çimento Talebinde Uzun Dönem Gelişme Tahminleri	450
327	Bazı Ülkelerin Çimento Üretim Artış Endeksi	450
328	Çimento Üretim ve Tüketim Miktarları (1970)	452
329	Çimento Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	452
330	Çimento Sanayii İhracat Tahminleri	453
331	Çimento Sanayii Üretim Tahminleri	453
332	Çimento Sanayii Yatırımları	454
333	Planlı Dönemde Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Üretiminde Gelişmeler	456
334	Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	457
335	Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii Üretim Tahminleri	458
336	Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii İhracat Tahminleri	458
337	Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii İthalât	
338	Planlı Dönemde Demir Çelik Nihaî Ürünleri Üretiminde Gelişmeler	463
339	On Yıllık Dönemde Demir - Çelik Ürünleri Talebi	464
340	Uzun Dönemli Demir - Çelik Talebinin Ana Ürün Bölümlerine Göre Değişimi	464
341	Talebin Bileşimi (%)	465
342	Japonya ve Türkiye Demir Çelik Üretimi Özelliklerinin Gelişimi	466

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
343	Ham Çelik Üretim Kapasitelerine Göre Çelik Tesisleri sayı- sı (Adet)	467
344	Demir Cevheri Talebi	468
345	Metalurjik Taş Kömür Talebi	468
346	Üretim Programlaması (Sektör içi Genel Denge)	470
347	Bazı Ülkelerde Ham Çelik Üretimine Gelişmesi	471
348	Bazı Ülkelerde Ham Çelik Eş Değeri olarak Tüketime Gelişmesi	472
349	Çeşitli Ülkelerde Fert Başına Ham Çelik Tüketimi	473
350	Demir Çelik Sanayii Ürünleri Yurtiçi Talebi	475
351	Demir Çelik Sanayii Yan Ürünleri Yurtiçi Talebi	476
352	Demir Çelik Ürünleri Üretimi	477
353	Demir Çelik Yan Ürünleri Üretimi	478
354	Demir Çelik Ürünleri İthalâtı	479
355	Demir Çelik Ürünleri İthalâtı	480
356	Demir Çelik Sanayii Yatırımları	481
357	Planlı Dönemde Demir Dışı Metaller Sanayiiinde Geliş- meler	483
358	Planlı Dönemde Demir Dışı Metaller Sanayii Üretiminde Gelişmeler.....	484
359	Dünya Metal Üretimine Bileşimi (% olarak)	486
360	Uzun Dönemde Demir Dışı Metaller Sektöründe Gelişme- ler	487
361	Çeşitli Metallerin Dünya Tüketime Fert Başına Geliş- mesi	487
362	Bazı Ülkelerde Metal Dış Ticareti	488
363	Bazı Ülkelerin Çeşitli Metal Üretimleri (1970)	489
364	Demir Dış Metaller Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	490
365	Demir Dışı Metaller Sanayii ihracat Tahminleri	491
366	Demir Dışı Metaller Sanayii Üretim Hedefleri	491
367	Demir Dışı Metaller Sanayii İthalât Tahminleri	492
368	Demir Dışı Metaller Sanayii Yatırımları	492
369	Planlı Dönemde Madeni Eşya Sanayii Üretiminde Geliş- meler	498
370	Madenî Eşya Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	499
371	Madenî Eşya Sanayii İhracat Tahminleri	499
372	Madenî Eşya Sanayii Üretim Tahminleri	500
373	Madenî Eşya Sanayii İthalât Tahminleri	500
374	Madenî Eşya Sanayii Yatırımları	501
375	Planlı Dönemde Makina imalât Sanayii Üretiminde Ge- lişmeler	502
376	Makina İmalat Sanayiiinde Üretim Talebi Karşılanış Oranları	503
377	Makina İmalat Sanayii Üretimine Yapısal Değişimi	504
378	Uzun Dönemde Makina imalât Üretim Yapısının Değiş- mesi	506

Tablo No.	T a b l o A d ı*	Sayfa No.
407	Dünya'da Motorlu Karayolu Taşıt Aracı İmal Eden İlk Yedi Ülke ile Türkiye'nin 1969 Yılı Üretimlerinin ve Araç Mevcutlarının Karşılaştırılması	538
408	Türkiyedeki Taşıt Aracı Üretiminin Gelişmekte Olan Ülkelerle Karşılaştırılması	539
409	Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	540
410	Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii İhracat Tahminleri	540
411	Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii Üretim Tahminleri	541
412	Karayolu Taşıtları İmalât Sanayii İthalât Tahminleri	541
413	Taşıt Araçları İmalât Sanayii Yatırımları	542
414	Planlı Dönemde Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii Üretiminde Gelişmeler	545
415	Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	546
416	Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii İhracat Tahminleri	547
417	Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii Üretim Tahminleri	548
418	Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii İthalât Tahminleri	549
419	Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii Yatırımları	550
420	Planlı Dönemde Gemi İnşa Sanayii Üretiminde Gelişmeler	552
421	Planlı Dönemde Gemi İnşa Sanayii Üretiminde Gelişmeler	553
422	Gemi İnşa Sanayii Yurtiçi Talep Tahminleri	554
423	Üçüncü Plan Döneminin Gemi Talep Tahminleri	554
424	Geni İnşa Sanayii İhracat Tahminleri	555
425	Gemi İnşa Sanayii Üretim Tahminleri	556
426	Üçüncü Plan Döneminin Yurtiçi Gemi Üretim Tahminleri	556
427	Gemi İnşa Sanayii İthalât Tahminleri	557
428	Gemi İnşa Sanayii Yatırımları	558
429	Birincil Enerji Tüketimi	565
430	Birincil Enerji Tüketimi (1962-72)	566
431	Birincil Enerji Tüketiminde Kaynakların Oranları	566
432	Kok ve Havagazı Üretimleri	566
433	Elektrik Enerjisi Üretimi ve Puant Gücü Gerçekleşme Değerleri	568
434	Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına göre Dağılımı	569
435	Enerji Sektörü Uzun Dönem Gelişme Perspektifleri	572
436	Çeşitli Ülkelerde 1969 Yılında Genel Enerji Tüketimi ve Elektrik Enerjisi Üretimi	573
437	Birincil Enerji Tüketimi	574
438	İkincil Enerji Tüketimi (1972 - 1977)	575

Tablo No.	T a b l o A d ı	Savf- No.
439	Elektrik Enerjisi Üretiminin Kullanılışı Gruplarına Göre Dağılımı	577
440	Elektrik Enerjisi, Nükleer, Kok ve Havagazı Alt Sektörleri Yatırımları	576
441	İç Hatlar Yolcu Taşıma	580
442	İç Hatlar Yük Taşıma	581
443	Dış Hatlar Yolcu Taşıma	583
444	Dış Hatlar Yük Taşıma	584
445	Taşıtların Yolcu Taşıma Kapasitesi	585
446	Taşıtların Yük Taşıma Kapasitesi	586
447	Karayolu Taşıtları	586
448	Demiryolu Taşıtları	587
449	Deniz Taşıtları	588
450	Uçaklar	589
451	Karayolu Şebekesi	590
452	Demiryolu Şebekesi	592
453	Limanlarda Yükselme Boşaltma	593
454	Hava Alanları Trafığı	594
455	Uzun Dönem Gelişmeleri	595
456	Bazı Ülkelerarası Karayolu Karşılaştırmaları	597
457	Bazı Ülkelerarası Deniz Ticaret Filosu Karşılaştırmaları	598
458	Hava Yolu Karşılaştırmaları	598
459	İç Hatlar Yolcu Taşıma	600
460	İç Hatlar Yük Taşınması	600
461	Dış Hatlar Yük Taşınması Tahminleri	601
462	Dış Hatlar Yük Taşıma Tahminleri	601
463	Karayolu Satih Cinslerine Göre Uzunluk	603
464	Karayolu Taşıtları	604-
465	Demiryolu Taşıtları	604
466	Ulaştırma - Haberleşme - Radyo, Televizyon Yatırımları	605
467	Telefon Trafığı	607
468	Telgraf ve Teleks Trafığı	607
469	Posta Trafığı	608
470	Telefon Abone Sayısı	608
471	Telefon Abone Talepleri	609
472	Telefon Trafığı	609
473	Telgraf ve Teleks Trafığı	609
474	Posta Trafığı Tahminleri	610
475	Bazı Ülkelerle Haberleşme Karşılaştırmaları	610
476	Türkiyeye gelen yabancılar (kişi)	615
477	Yurt dışına çıkanlar (kişi)	616
478	Turizm ve dış seyahat gelir ve giderleri	616
479	1971 yılında belgeli tesisler	617
480	Belgeli ve Toplam tesislerin Bölgesel dağılımı	618
481	Uzun dönem gelişme Perspektifleri	618

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
482	Turist çeken Başlıca Ülkeler ve Türkiye	619
483	Yurdumuza gelen yabancılar ve Yurt dışına çıkan vatandaşlar	620
484	Dış Turizm seyahat gelir ve giderleri	621
485	Üçüncü Plan döneminde Turizm Yatırımları	621
486	Turizm Yatırımları	621
437	Üçüncü Plan Döneminde Konaklama Tesisleri Yatırımları Bölgesel Dağılımı	622
488	HTK Sektöründe 1962 - 1972 durumları Planlı Dönem-Gerçekleşmeleri	625
489	HTK Sektör 1972 Sonu Gerçekleşmeleri 1973 - 1987 üretim tahminlerini kümülatif olarak gösterir tablo	625
490	HTK Sektörü L ve ü. Planlar hedef ve Gerçekleşmeleri III. Plan Hedeflerini gösterir tablo	626
491	HTK Sektöründe Birinci ve ikinci Plan Yatırım gerçekleştirmeleri ile Üçüncü Hedeflerini Gösterir Tablo	627
492	Planlı Dönemde İçme Suyu Sağlanan Kırsal Ünite Sayıları	629
493	Planlı Dönemde İçmesuyundan Faydanan Köy Nüfusu Oranındaki Artış	629
494	Planlı Dönemde iller Bankası tçmesuyu Çalışmaları	630
495	Planlı Dönemde Kanalizasyon Çalışmaları	631
496	Ticaret Hizmetleri ve Diğer Kamu Hizmetleri Sektörü Yatırımları	633
497	Üç Ana Yaş Grubu (51955-1970)	643
498	Ölüm Göstergelerinin Yöresel Farklaşması	645
499	Şehirli Nüfus Gruplarının Gelişim Endeksi	646
500	Nüfus Projeksiyonları	647
501	Demografik Oranlar	648
502	Plan Yılları Üç Ana Yaş Grubu Dağılımı	648
503	Üçüncü Plan Dönemi Üç Ana Yaş Grubu Dağılımı	649
504	Yaş Yapısı Tahminleri	649
505	Bağımlılık Oranları	650
506	Demografik Göstergelerin Uluslararası Karşılaştırılması	651
507	Demografik Göstergelerin Gelişimi	652
508	İstihdamda Genel Gelişmeler	654
509	Planlı Dönemde Tarım Dışı Sektörlerde Sivil İstihdamın Dağılımı ve Gelişmesi	656
510	Planlı Dönemde Tarım Dışı Sektörlerde İstihdam Endeksleri	657
511	Planlı Dönemde Toplam Sivil İstihdam	658
512	Yurtiçi İstihdamın Sektörler Arası Dağılımı	658
513	Çeşitli Ülkelerde İşgücüne Katılma Oranları	659
514	Çeşitli Ülkelerde Sivil İstihdamın Sektörler Arası Yüzde Dağılımı	660

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
515	Üçüncü Plan Döneminde Tarım Dışı Sivil İstihdam Tahminleri	661
516	Üçüncü Plan Döneminde Tarım Sektörlü İstihdam ve İşgücü Fazlası Tahminleri	661
517	Üçüncü Plan Dönemi Toplam Sivil İstihdam Tahminleri	662
518	Üçüncü Plan Döneminde Yıllara göre İşgücü Arzı Tahminleri	663
519	İstihdam ve işgücü Fazlası Tahminleri	663
520	İktisaden Faal Nüfus içinde Ücretliler ve Dağılımı	666
521	Sigortalı işçi ve Devlet Memuru Ortalama Yıllık Kazançları	667
522	Toplu iş Sözleşmeleri ve Kapsamı	669
523	Grevler : Katılan işçi Sayısı, Toplu Grev Süresi ve Kaybolan iş günü	671
524	Tarım Dışı Sektörlerde Ortalama Günlük Sigortalı Ücretleri	672
525	Kamu ve Özel Kesimlerde Sigortalı Sayısı ve Ortalama Günlük Ücret.	673
526	Özel Kesim Sigortalı işçi Günlük Kazancı ve Kanunî Asgarî Ücretler	674
527	Ücret ve Fiyatlar	674
528	Sigortalı işçi ve Memur Toplam Ücret ödemelerinin Millî Gelire Oranı	675
529	Yurt Dışı İşgücü Göçleri	676
530	Sendikalaşma Oranı (1971)	677
531	Çalışma Süreleri	678
532	imalât Sanayiinde Ülkeler Arası Reel Ücret Karşılaştırılması	678
533	Birinci Plan Döneminde imalât Alt Sektöründe Teknik Gelişme	682
534	Teknik İnsan Gücünün Sayısal Gelişimi	694
535	Sağlık Alanındaki İnsan Gücünün Sayısal Gelişimi	694
536	Eğitim Kademelerine Göre öğretmen Sayısı	695
537	İşgücünün Eğitim Yapısı (15-64)	696
538	Mühendis Başına Düşen Teknisyen Sayıları	
539	Sağlık Alanında Doktor Başına, Yardımcı Sağlık Personeli Oranları	698
540	Sevk ve İdarecilerin Eğitim Durumları	698
541	İnsangücünün Sektörlerarası Dağılımı	699
542	İnsangücünün Sektörlerarası Dağılımı	701
543	Çalışan Nüfus içerisinde Meslekî ve Teknik İnsan Gücü Oranı	702

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayıfı No.
544	On Avrupa Ülkesinde Sağlık Alanındaki İnsangücü	703
045	öğretmen Başına Düşen öğrenci Sayıları	704
546	Teknik insangücü ihtiyacı ve Açıklar	706
547	Sağlık Alanındaki İnsangücü İhtiyacı ve Arzı	
548	Birinci ve İkinci Planda Eğitim Kademelerinde Öğrenci Sayıları Hedefleri ve Gerçekleşmeler	711
549	Birinci ve ikinci Planda Mahalli idareler Hariç Kamu Eğitim Yatırımları	716
550	Eğitim Kademelerinde Okul Çağı Nüfus Toplam Öğrenci ve Okullaşma Oranları	725
551	Orta ve Yüksek öğretimde Okullaşma Oranları	726
552	Orta öğretimdeki öğrencilerin Genel ve Meslekî öğretim Dalları Arasında Yüzde Dağılımı	727
553	Eğitim Harcamaları ve Millî Gelir Artışı	728
554	Eğitimde Toplam Yatırımlar	729
555	ilk öğretimde Birinci ve ikinci Plan Hedeflerinin Gerçekleşme Durumu	731
556	Faal İlk Okul Sayıları	732
557	1970 - 1971 öğretim Yılında Nüfus Gruplarına Okulsuz Köy Sayıları	732
558	1970 - 1971 Öğretim Yılında Derslik Adedine Göre Faal İlkokulu Sayıları	732
559	İlköğretim Yatırımları	733
560	Öğretim Şekillerine Göre Faal İlkokulları	733
561	Yıllar İtibariyle Öğretmen Sayısı	734
562	öğretmenlerin Okuttukları Sınıf Sayısına Göre Dağılımları	734
563	Sınıf Geçme Oranları	735
564	Genel Orta Öğretim 1. Devrede Birinci ve İkinci Plan Hedeflerinin Gerçekleşme Durumu	736
565	Orta Okullarda Yeni Kayıt Hedefleri ve Gerçekleşme	737
566	Orta Okulların öğrenim Şekillerine Göre Dağılımı	737
567	Orta Öğretim Yatırımları	737
568	Öğretim Şekillerine Göre Ldse 'Sayılanındaki Gelişme	738
569	Lise Öğretmenlerinin Dallara Göre Dağılımı	739

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
570	1970 - 1972 öğretim Yılında Dallara Göre Öğretmen Öğrenci Oranı	740
571	Temel Eğitim ve Genel Liselerin Uzun Dönemli Gelişme Yönü	742
572	Temel Eğitim ve Genel Liselerde Ük Kayıt Hedefleri ve Geçiş Oranı	743
573	Temel Eğitimin ilk 5 Yılındaki Gelişme Hedefleri	743
574	Lise Seviyeli Teknik Okullarda Gelişme	746
575	Teknisyen Okullarında II. Plan Döneminde Gelişme	746
576	Sağlık Okulları Gelişimi	748
577	İmam Hatip Okulları Gelişimi	749
578	Kız Sanat Okullarında Gelişme	750
579	Lise Seviyeli ilk öğretmen Okullarında Gelişme	751
580	Kız Enstitülerinde Gelişme	752
581	Tarım Meslek Okullarında Gelişme	753
582	Hayvan Sağlık Okullarında Gelişme	753
583	Orman Tekniker Okullarında Gelişme	754
584	İmam Hatip Okulları (II. Devre) ve Meslekî ve Teknik-Eğitim (II. Devre)	755
585	Ticaret Liselerinde Gelişme	755
586	Sağlık Okullarında Gelişme	756
587	Meslekî ve Teknik Okullarda Ortama Verimlilik ve Terk Oranları	757
588	Orta öğretimde Gelişme	758
589	Teknik Liselerde Gelişme	760
590	Kız Meslek Liselerinde Gelişme	760
591	Orman Meslek Lisesinde Gelişme	760
592	Sağlık Meslek Liselerinde Gelişme	761
593	Ticaret Meslek Liselerinde Gelişme	761
594	Temel Eğitim Dal öğretmeni ihtiyacı	761
595	İmam - Hatip Okullarında Gelişme	762
596	Kamu Yüksek öğretiminde Kayıtların Kurumlar ve Dallar Arasında Dağılımı	765
597	Teknik, Tarım ve Yüksek öğretimde Gelişme	771
598	Okur Yazar Oranındaki Gelişme	773
599	Çalışma Bakanlığının İşbaşında	774

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfa No.
600	Millî Eğitim ve Çalışma Bakanlıklarınca Birlikte Yürütülen Çalışmalar	774
601	Millî Eğitim Bakanlığı Monitör Eğitimi Çalışmaları	775
602	Sanayi Bakanlığı Çeşitli İş - Başı Eğitim Faaliyetleri	775
603	Yetişkin işçi Talebi	776
604	1971 Mevcuduna Göre Yetişkin İşçi Açıkları	776
605'	1977 - 1978 öğretim Yılında 13 - 18 Çağ- Nüfusundan Okul Dışı Kalanlar	776
606	Kırsal Topluluklarda Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Durumu	781
607	Türkiye'deki Radyo Alıcı Sayısı	782
608	Türkiye'deki Televizyon Alıcı Sayısı	782
609	Yayınlanan Gazete, Dergi ve Kitap Sayısındaki Artışlar	782
610	Halk ve Çocuk Kitaplarının Sayısal Gelişmesi	783
611	Kitapların Yerleşme Merkezlerine Dağılımı	783
612	Müzeler ve Müzeleri Gezenlerin Sayısı	784
613	Cinsiyete Göre Genç Kuşağın Okur Yazarlık Durumu	790
614	Kamuca Yaratılan Yurt Yatak Kapasitesi ve Kredi imkânları	790
615	Yıllara Göre Sigortalı Sayısı	796
616	Ücretler içinde Sigortalıların Dağılımı	797
617	Sosyal Sigortalar Kurumunun Sigorta Kollarına Göre Prim Gelirleri	798
618	Sosyal Sigortalar Kurumunun Sigorta Kollarına Göre Giderlerinin Yıllara Dağılımı	800
619	T. C. Emekli Sandığının Yıllık Gelir ve Harcamalarının Dağılımı	801
620	Sosyal Sigortalar Kurumu Fonlarının Yıllara Göre Plasmanlarının Dağılımı	802
621	T. C. Emekli Sandığının Fonlarının Yıllara Göre Plasmanlar ve Plasman Alanlarına Dağılımı	803
622	Gayri Safi Millî Hasıla İçindeki Sosyal Güvenlik Harcamaları	802
623	Sigortalı Sayısındaki Gelişmelerin Ülkeler Arası Karşılaştırılması	803
624	Sosyal Sigorta Harcamalarının GSHM içindeki Yüzdesi	804
625	Korunmaya Muhtaç Çocuklar	805
626	Sosyalleştirme Bölgelerinde Sağlık Personeli Başına Nüfus	806
627	Sağlık Ocak ve Evleri Fiziki Hedef ve Gerçekleşmeler	810
628	Yataklı Tedavi Kurumları - Hedef ve Gerçekleşmeler	811
629	Hastane Yataklarının iller Arasında Dağılımı	813

Tablo No.	T a b l o Adı	Sayıfa No.
630	Sağlık Alanında İnsangücü Kullanımı	814
631	Toplam Hekimler içinde Uzman ve Pratisyen Oranları	814
632	Verem Savaş Dispanseri - Fizik Hedef ve Gerçekleşmeler	816
633	Sosyal Sigortalar Kurumunun ilâç Harcamaları	817
634	1982 Yılında Sağlık Tesisleri	819
635	Sağlık Göstergeleri Uluslararası Karşılaştırmalar	820
636	Üçüncü Plan Döneminde Sosyalleştirme Programına Alınacak İller	821
637	Üçüncü Plan Döneminde Yapılacak Koruyucu Sağlık Tesisleri	822
638	Üçüncü Planda Yataklı Tedavi Kurumlarında Hedefler	823
639	Toplam Sağlık Yatırımları	823
640	Şehir Konut Stoku ve Oda Dağılımı	829
641	Hane Halkı Kolaylıkları Olan Konutların Toplam içindeki Payları	830
642	Şehir Konutları için Alınan Ruhsatlar	831
643	Ev Sahibi Kiracı Oranı	832
644	Kır Konut Stokunun Oda Dağılımı	832
645	Birinci ve İkinci Plan Döneminde Programlarında Öngörülen Konut Stoku Yatırım Hedefleri	834
646	Nüfus Artışı ve Ailelerin Küçülme Eğilimine Göre Şehirlerde Konut İhtiyacı	836
617	Nüfus Artışı ve Ailelerin Küçülme Eğilimine Göre Kırdaki Konut İhtiyacı	836
648	Ülkelerde Oda Başına Düşen Nüfus	837
649	Şehir Toplam Konut İhtiyacı	839
650	Kır Toplam Konut İhtiyacı	839
651	Üçüncü Plan Dönemi Konut Birim Hedefleri	840
652	Toplam Konut Yatırımları	840
653	1950 - 1970 Döneminde Şehir ve Kır Nüfusları	843
654	Nüfus Yoğunluğunun il Gruplarına Dağılımı	844
655	Fizik, Sosyal ve Ekonomik Kaynaklar itibariyle il Gruplarının Sıralanışı	845
656	Sayım Yıllarına Göre Kentsel Nüfus Gruplarının Gelişimi	846
657	Sayım Yıllarına Göre Kırsal Nüfus Gruplarının Gelişimi	847
658	Nüfus Grupları itibariyle Şehir Sayılan ve Şehirli Nüfus Yüzdeleri	849
659	250 Bin ve Yukarı Nüfuslu Şehirlerin Nüfusunda 1950-1970 Dönemindeki Gelişme	850
660	İktisaden Faal Nüfusun iktisadî Faaliyet Kollarına Göre Yüzde Dağılımı	850
661	1965 - 1970 Yılları Arasında Dört Büyük Şehir için Konut ihtiyacı Tahminleri	851

Tablo No.	T a b l o A d ı	Sayfi No.
662	Dört Büyük Şehir Gecekondü Sayıları	851
663	1972 - 1995 Döneminde Nüfus ve Yerleşme Durumu	852
664	1985 Yılına Kadar 250 Binden Fazla Nüfuslu Kentler ve Nüfus	853
665	Yıllar İtibariyle Kentleşme Hızı Alternatifleri ve Kentsel Nüfus	853
666	Nüfus Gruplarına Göre Kentsel Nüfus ve Yerleşme yeri Sayıları	854
667	Çeşitli Ülkelerde Şehirleşme Oranları ve Tarım Dışı Sektörlerde Çalışan Nüfus Yüzdelerinin Türkiye ile Karşılaştırılması.	855
668	Muhtarlık Sayısı itibariyle il Gruplarına Kırsal Yerleşim Yeri, Sayısı	858
669	Tarım Topraklarının işletme Büyüklüğüne Göre Dağılımı	858
670	Tarım işletmelerinde Toprak Parçaları	860
671	işletme Grupları ve Tarım Çevrelerine Göre Toprak İnsan İlişkileri	862
672	Plan Dönemlerinde Köye Götürülen Alt Yapı Hizmetleri	864
673	Emisyon Hacmini Belirliyen Faktörler	884
674	Para Arzını Belirleyen Faktörler	887
675	Bankalardaki Mevzuat	888
676	Banka Kredilerinin Sektörler Arasında Dağılımı	890
677	Ü. B. Y. P. Döneminde Toprak ve Tarım Reformu Yatırım ve Krediler Hedefi	914
678	Planlı Dönemde Kamu Kuruluşlarının Yatırım Gerleştirme Oranları	932
679	Kamu Sektörü Proje Akımında Gelişmeler	933
680	1967 - 1971 Yılı Programlarında Tarım Sektörü Dışında Yer alan Maliyeti 50 Milyondan Yüksek Projelerde Süre Revizyonları	935
681	1973 - 1971 Yılları Arasında Tedbir Uygulamaları	936
682	Mahallî İdare Gelirlerinin 1962 - 1972 Döneminde Gayri Safî Millî Hasıla İçindeki Payı	942
683	1962 - 1972 Döneminde Mahallî idare Gelirleri ve Kamu Gelirleri Karşılaştırılması	943
684	1962 - 1972 Döneminde Mahallî İdare Gelirleri	944
685	Mahallî İdarelere 1965 - 1972 Döneminde Yapılan Devlet Yardımları	945
686	Mahallî idare Birimlerinin 1962 - 1972 Döneminde Sayıca Gelişmeler	945

Sekil No.	Ş e k i l A d ı	Sayfs No.
1	Sektörlerdeki Gelişmesi Hızları	5
2	Sektörlerin GSMH içindeki Payları	9
3	İmalât Sanayiinde Kapasite Kullanımı	18
4	GSHM Yüzdesi Olarak Kaynakların Kullanımı	25
5	Yatırımlar	32
6	Kamu Sektörü Proje Alanındaki Gelişmeler	33
7	Kamu Sektörü Proje Akımındaki Gelişmeler	34
8	Kamu Harcamaları	41
9	Dış Ticaret	54
10	ıSayım Yıllarına Göre Yurtiçi Nüfus	74
11	Sayım Yıllarına Göre Bağımlılık ve İşgücüne Katılma Oranları	77
12	İstihdamın Sektörlerarası Dağılımı	79
13	Eğitim Sistemi	82
14	1970 - 1971 Ders Yılında Çağ- Nüfusları Okullaşma Oranları ve 1969 - 1970 Ders Yılı Mezunlarının Bir Üst Eğitim Kurumlarına Geçiş Oranları	84
15	Kır ve Şehir Nüfuslarının Toplam içindeki Payı	94
16	Fert Başına GSMH Durumu	131
17	Faktör Fiyatlarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Bileşim	134
18	Sektörel Gelişme Hedefleri	136
19	GSMH Yüzdesi Olarak Kaynakların Kullanımı	140
20	Şehir Kır Nüfusu Payları	145
21	Üçüncü Plan Döneminde Sektör Katma Değerlerinin GSYİH'ya Oranları	161
22	Üçüncü Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımları	169
23	Yatırımların Sektörlerarası Dağılımı	206
24	İmalât Sanayiinin Üretim Yapısı	290
25	Plan Dönemlerindeki Demirlerdeki Demir Çelik Ürünleri Üretimin Gelişmesi	469
26	Perspektif Plan Döneminde öngörülen Eğitim Sistemi	
27	Emisyon Hacmini Belirleyen Faktörler	885
28	Para Arzını Belirleyen Faktörler	836
29	Banka Kredilerinin Sektörler Arası Oransal Dağılımı	891

İ N D E K S (*)

A

- Açık İşsiz: 97, 217, 273, 284
 Adalet Reformu: 2078 — 2094
 Ağır Profil: 940
 Aile Planlaması: 174, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1814
 Akdeniz Gübre Tesisi: 22
 Akıl ve Ruh Sağlığı: 1776, 1777, 1778, 1810, 1814
 Aktif Nüfus: 94, 95, 101, 122
 Alaşımli Çelik: 939
 Aliğa Rafinerisi: 850
 Alüminyum: 25
 Alt Yapı: 32, 33, 35, 83, 183, 213, 235, 276, 312
 Ana Çocuk Sağlığı: 174, 177, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1814
 Ana Para: 84
 Ankara Antlaşması: 86, 229
 Ara Malları: 19, 20, 22, 25, 28, 30, 31, 76, 144, 191, 195, 213, 214, 216, 255, 256, 289, 300, 312, 358, 606, 609, 610, 611, 614, 615, 814, 974, 976, 995, 996, 1002
 Arpa ve Mısır Üretimi: 463
 Arsa Ofisi: 1821, 1822, 1843
 Arsa Fiyatları: 183
 Asgarî Ücret: 123
 Aşağı Fırat Projesi: 456, 457
 Avrupa Ekonomik Topluluğu: 86, 87, 88, 147, 148, 153, 155, 164, 203, 205, 213, 216, 227, 228, 229, 230, 231, 235, 238, 244, 262, 327, 379, 681, 682, 683, 684, 839, 926, 248, 260, -1343, 1992

B

- Bağımlılık Oranı: 94, 95, 158, 159
 Bağkur: 1983, 1984

(*) Konular paragraf numarasına göre belirtilmiştir.

Bakliyat: 8, 460
 Balıkçılık : 523 — 538
 Bankalar: 2038, 2039, 2040
 Basım Sanayii: 25, 731 — 741
 Belediye : 37, 38, 39, 186
 Besi Projesi: 520
 Besicilik: 13
 Beyin Gücü: 105
 Bilim Araştırma ve Geliştirme : 1359 — 1383
 Birey Başına Tüketim : 42
 Birincil Enerji: 589, 594
 Birincil Enerji Tüketimi: 37
 Bitkisel Üretim : 7, 8, 303, 304, 459 — 490
 Bor Tuzlan : 582, 601
 Buğday Üretimi: 462, 481
 Bütçe Yapısı: 66
 Bütçenin Yapısı: 65
 Büyüme Hızı: 1, 188

C

Cam Sanayii: 25, 879 — 894
 Cari Fiyatlar: 39, 42, 61, 189
 Cari Harcamalar: 334, 335
 Cari işlemler Açığı: 362
 Civa Sektörü: 25, 953

Ç

Çalışma Süreleri: 363, 1344
 Çalışma Şartlarında Gelişmeler: 100
 Çay Tüketimi: 630
 Çelik Üretimi: 939
 Çevre Sorunları: 1927, 1928, 1929, 1930, 1931
 Çevre Sağlığı Hizmetleri: 174, 176, 1763, 1764, 1814
 Çimento: 25, 26, 895 — 906

D

Dayanıklı Tüketim Malları: 19, 20, 45, 255, 256
 Demir Çelik Sanayii: 22, 25, 30, 79, 921, 942, 943, 945, 946, 948, 949
 Demir Dışı Metaller: 25, 949, 950, 970
 Demiryolu: 34

Demiryolu Malzemesi: 940
 Demiryolu Taşıtları İmalât Sanayii: 1065, 1076
 Demografik Şehirleşme : 135, 182
 Deniz Ticaret Filosu: 34
 Deri ve Deri Mamulleri Sanayii: 742, 758
 Dericilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü: 744
 Devalüasyon : 22, 73, 74, 270
 Devlet Hastaneleri: 1791, 1793_v 1794, 1795, 1814
 Devlet İlâç Kontrol Laboratuvarları: 811
 Devlet Su İşleri: 8, 39
 Dış Borç Ödemeleri: 85, 215
 Dış Borçlanma: 81, 331
 Dış Ekonomik İlişkiler: 71, 89, 268, 269, 270, 348, 368
 Dış Ekonomik İlişkiler Politikası: 1988, 1999
 Dış Kaynaklar: 48, 49, 197, 198, 261, 1995, 1996, 1997
 Dış Kaynaklara Bağlılık: 81, 206, 214, 215, 216, 293
 Dış Krediler: 1995
 Dış Kredi Kullanımı: 83, 84, 950
 Dış Tasarruflar: 347
 Dış Ticaret: 71, 155, 194, 197, 212, 613, 614, 615
 Dış Ticaret Açığı: 73, 197, 214, 269
 Diğer Kamu Hizmetleri: 1205, 1227
 Doğal Gaz: 578
 Doğal Kaynaklar: 17, 18
 Doğal Nüfus Artış Hızı: 90, 91, 156
 Doğum Oranları: 92, 157, 158
 Dokuma-Giyim Sanayii: 24, 29, 664, 698
 Döner Sermayeli İdareler: 344, 347
 Döviz: 73, 74, 84, 197, 199
 Döviz Rezervleri: 1998
 Düşük İstihdam: 163
 Düşük Faizli Kredi: 73

E

Eğitim: 55, 103, 106, 110, 145, 155, 166 — 173, 209, 279, 280, 281, 312,
 1391, 1400 — 1415, 1437 — 1500, 1657
 Eğitim Reformu: 2112
 Eğitim Sisteminin Nitelik ve Fırsat Eşitliği Yönünden Gelişimi: 1453 ~
 1464
 Eğitim Yatırımları: 1490, 1491, 1492, 1493

Ek Finansman Gereği: 64
 Ekonomik Durgunluk : 936
 Ekonomik Yapı: 5, 6, 106
 Elazığ Gübre Tesisi: 22
 Elazığ Ferro Krom Tesisi: 969
 Elektrik Enerjisi Tüketimi: 3, 37, 257
 Elektrik Makinaları: 19, 22, 1020 ^ 1033
 Elektronik. 19, 22
 Elektronik Bilgi İşlem Makinaları: 1371 *— 1383
 Elektro Porselen Üretimi: 870
 Emek: 100
 Enterkonnekte Sistemi: 37
 Enerji: 16, 18, 22, 33. 60, 254, 257, 312, ,314, 386, 1108 ^ 1124
 Enerji Tüketimi: 45, 46
 Etkenlik: 186, 189
 Et Tüketimi: 506

F

Ferro - Krom : 953
 Fert Başına Gelir: 3, 164, 189, 228, 25Q, 260
 Fert Başına Tüketim: 266, 267
 Finansman: 78
 Fiyat istikrarı: 67
 Fiyat Politikası: 2018 <— 2025
 Fizikî Denge: 489, 493, 494, 495
 Fiziksel Faktörler: 186

G

Gayrisafi Millî Hasıla : 3, 16, 35, 41, 48, 49, 62, 140, 141, 143, 148, 188, 236,
 242, 247, 248, 249. 250, 258, 285, 287, 289, 290, 297, 298, 305, 308, 309,
 311, 315, 318,408
 Gayrisafi Millî Hasılanın Bileşimi: 4
 Gayrisafi Üretim Artış Oranı: 254
 Gayrisafi Yurtiçi Hasıla : 248, 251, 290, 299
 Geçiş Dönemi: 86, 153, 204
 Geçici Anlaşma: 87
 Gecekondu: 1818, 1820, 1829, 1848, 1886, 1887
 Gelir Dağılımı: 164, 219
 Gelir Esnekliği :407

Gemi İnşaat Sanayii: 26, 1066 ~ 1089
 Gençlik Sorunları: 484, 1701
 Gençlik ve Spor Bakanlığı: 1690, 1701, 1712
 Gıda Kodeksi: 638
 Gıda Kontrol Hizmetleri: 1767, 1768. 1769
 Gıda Sanayi: 22. 24, 26, 617, 638
 Girdi - Çıktı Modeli: 367, 377
 Gizli İşsiz: 97. 162, 217
 Gizli İşsizlik : 273
 Gökçekaya Santrali: 22
 Görünmiyen Kalemler: 80, 360, 361, 1994
 Grev: 100
 Gübre: 22, 468, 469, 485, 486, 490, 828 — 848
 Gümrük Birliği: 86

H

Haberleşme: 33, 35, 1159 — 1166
 Hafif Profil: 938
 Halk Sağlığı Laboratuvarı: 1812, 1814
 Ham Çelik Tüketimi: 936
 Ham Çelik Üretimi: 943
 Ham Demir: 937, 943
 Hammadde: 957, 962, 965, 970
 Harita Tapu - Kadastro : 1194 ^ 1204
 Hava Ulaşımı: 34, 1128, 1136, 1141, 1155, 1158
 Hayvancılık: 491, 492, 493, 522
 Hayvansal Üretim: 7, 303, 304
 Hizmetler: 3, 4, 32, 70, 100, 142, 146, 148, 190, 194, 252, 254, 275, 290, 314
 Hububat Grubu : 8, 460
 Hububat Tüketimi: 476

I

İç İşleri Bakanlığı: 137
 İçki Sanayii: 22, 639 ~ 652
 İçme Suyu: 39, 187, 1206 ~ 1211, 1219, 1220, 1223, 1225
 İç Talep: 557, 587, 588, 589, 628, 630, 647, 659, 686, 687, 708, 722, 752,
 768, 785, 786, 787, 805, 820, 841, 857, 888, 901, 914, 915, 916, 938 <~ 948,
963, 976, 995, 1026, 1043, 1058, 1070, 1084

İç Tasarruf: 48, 155, .188, 258, 259, 261, 267

İhracat: 73, 77, 82, 194, 195, 196, 199, 212, 216, 268, 294, 349 ~ 355, 477, 534, 558, 559, 572, 590, 631, 648, 660, 688, 709, 711, 723, 753, 769, 788, 806, 819, 842, 859, 874. 889, 902, 812, 1044, 1071, 1085, 1121

ihracat Politikası: 1989

İhracatı Geliştirme Politikası: 73

İktisaden Faal Nüfus: 94, 101

İlâç Kontrolü: 179

İlâç Sanayii: 25

İlk Öğretim: 1497, 1509

İl özel idareleri: 186

İl Planları: 1229, 2232, 2262

İmalât Sanayii: 16 — 22, 54, 60, 70, 141, 144, 190, 191, 254, 255, 289, 300, 301, 302, 312, 314, 385, 602 ~ 616, 1345

İmalât Sanayii Bileşimi: 19

İnsangücü: 103, 104, 105, 165, 1389, 1436, 1760, 1761, 1762

İnsangücü Arzı ile ilgili Sorunlar: 1418, 1421, 1433

İnsangücü İhtiyacı, Arzı ve Açıkları: 1432, 1435

İnsangücü Sorunları: 1403, 1412

İnsangücünün Sektörel Dağılımı: 1423, 1428

İnsangücünün Uluslararası Karşılaştırması: 1429, 1431

İnsangücünün Yöresel Sorunları: 1413, 1414, 1415

İnşaat: 4

İstihdam: 67, 96, 97, 98, 125, 127, 145, 155, 161, 162, 163, 206, 212, 217, 218, 272 ~ 278, 290, 1268 <~ 1322

İstihdam Dışında Kalanlar: 97

İşçi Geliri: 270, 361, 367

İşçi Sağlığı ve Gündeliği Hizmetleri: 1772, 1775, 1814

İşgücü Arzı: 161, 162, 272, 273, 274, 1298

İşgücü Fazlası: 97, 150, 1299, 1300

İşgücüne Katılma Oranı: 96, 145, 161 1

İşgücü Verimliliği: 273, 274, 275, 276, 277, 278

İşgücü Yapısı: 96

İş Kanunu: 100, 102

İşsizlik Sigortası: 218, 284

İthalât: 73, 78, 195, 198, 205, 216, 268, 269, 294, 356 — 430, 488, 539, 561, 573, 596, '636, 650, 691, 692, 726, 727, 756, 774, 823, 844, 861, 876, 891, 918, 950, 951, 960, 963, 967, 979, 999, 1013, 1016, 1031, 1047, 1072, 1074, 1087, 1121

İthalât ikamesi: 73 78, 79, 112, 215, 269, 998

İthalât Politikası: 1991, 1992, 1993

K

- Kâğıt Sanayii: 25, 714, 715, 730
 Kalkınma Hızı: 2, 285 — 290
 Kalkınma Hızı Göstergeleri : 258, 259
 Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi: 2137, 2263 — 2280
 Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yöneltilen Projeler: 2011, 2012, 2013, 2014, 2016
 Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konması: 2308
 Kamulaştırma Harcamaları: 183
 Kamu Faktör Gelirleri: 329
 Kamu Gelirleri: 64, 319 ~ 331
 Kamu Giderleri: 64
 Kamu İktisadî Teşebbüsleri: 57, 67, 68, 69, 70, 341, 342, 1987/6
 Kamu İktisadî Teşebbüslerin Kârlılık ilkesi: 2147, 2148, 2149, 2169
 Kamu İktisadî Teşebbüslerin Yeniden Düzenlenmesi: 2114, 2142 •— 2151, 2196
 Kamu İktisadî Teşebbüslerinin A. E. T. ile ilişkisi : 2150
 Kamu İktisadî Teşebbüsleri ile Devletin Ekonomik Hayata Müdahalesi: 2152 ~ 2159
 Kamu İktisadî Teşebbüslerinde İşletmecilik: 2164, 2176
 Kamu İktisadî Teşebbüslerin Sorunları: 2177 — 2192
 Kamu İktisadî Teşebbüslerde Fiyat, Tarife, Bütçe: 2193
 Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Yatırım İkeleri: 2194, 2195, 2196
 Kamu Tüketimi: 41, 43, 44
 Kamu Yatırımları: 53, 68, 69
 Kamu Kesiminin Proje Mevcudu: 57, 59
 Kamu Maliyesi: 64, 189
 Kamu Kesimi Reformu ve Sorunları: 2113 •—' 2120, 2141
 Kamu Kesiminin Dengesi: 3371—* 342
 Kamu Tasarrufu: 332
 Kamu Sağlığı ve Eğitim Merkezi: 1812, 1814
 Kamu Yönetimi: 200, 201
 Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi: 2113, 2114, 2135 <-' 2141
 Kanalizasyon: 1212, 1213, 1214, 1215, 1221, 1224, 1227
 Kapasite Kullanımı: 28, 31,40, 1150, 1173
 Kapasite Kullanım Oranları: 28, 31
 Karayolu Ulaşımı: 33, 34, 1127, 1132, 1137, 1150, 1156;
 Karayolu Taşıtları, İmalât Sanayii: 31, 79, 1050 r~ 1064

Karma Ekonomide Kamu İktisadî Teşebbüsleri: 2160, 2161, 2162, 2163
 Karşılık Paralar ve Proje Kredileri: 64 *
 Kat Mülkiyet Kanunu: 1838, 1839, 1965
 Katma Protokol : 86, 87, 88, 204, 207, 1992, 1993
 Katma Değer Vergisi: 1950, 1951, 1954/6
 Katma Değer : 252, 294, 299
 Kauçuk: 81
 Kaynaklar: 305
 Kayseri Çinko Tesisi: 969
 Keban Santrali: 22
 Kırsal Yerleşme: 136, 138, 186
 Kırsal Nüfus: 136, 137, 138, 186, 1905, 1907
 Kırsal Yerleşim Sayısı: İ9Ö6
 KİBl (Kalkınma için Bölgesel işbirliği) : 86, 89
 Kimya Sanayii: 22, 25, 30, 79, 794 ^ 809
 Kimyasal Gübre : 10, 468
 Kira Konutu: 1828, 1865
 Konsolide Bütçe: 66
 Konsolide Liberasyon : 87
 Konsorsiyum: 83, 85, 363'
 Konut: 4, 55, 130, 131, 132, 1815 ~ 1865, 1885, 186
 Konut Yatırımları: 1816, 1826, 1827, 1835, 1836, 1840, 1844, 1864
 Konut Kapasiteleri: 1841, 1842, 1865
 Konut Kredi Sistemi: 1841, 1844, 1865, 1985
 Kooperatifler : 2066 — 2077
 Koruyucu Hekimlik: 1755, 1880, 1814
 Kömür: 24, 579
 Koy içme Suları: 39, 1209
 Köy Kalkınması: 186
 Koy idareleri: 186
 Köy ve Köylü Sorunu • 1905, 1926
 Köy Hayvancılığını Geliştirme Projesi: 518
 Kraft Kâğıdı : 722, 723, 728
 Kredi ve Kefalet Kooperatifleri: 2045, 2046, 2047
 Kredi Sistemi: 188
 Küçük Tasarruflu Konut Kredisi: 1818, 1822, 1860, 1865
 Küçük Sanayici, Küçük Sanat Erbabı Kredisi: 1983
 Küçük Sanayici ve El Sanatları: 1096, 1107
 Kültür: 1658 ~ 1683
 Kültür Araçları : 1661 ^ 1683

Kültür Müesseseleri: 1667 ~ ,1683
Küspe: 76

L

Lastik Sanayii: 25, 759 ~ 776
Linyit: 24

M

Madencilik: 16, 17, 18, 24, 70, 254, 256, 289, 300, 312, 314, 384, 564, 565, 566, 601, 2000
Maden Kanunu: 567
Maden Kaynakları: 959 - 970
Maden Reformu ve ilkeleri: 2197, 2198, 219
Maden Üretimi: 568, 569, 959
Madenî 'Eşya: 16, 19, 22, 26, 79, 971, 980
Mahallî idareler: 57, 202, 220, 343
Makina imalât Sanayii: 19, 22, 26, 982, 1002
Makina Farkı: 777
Malî Kurumlar: ,189, 2038, 2039, 2040
Malî ve Yan Malî Kurumlarda Planlı Dönemde Gelişmeler: 2032, 2037
Maliye Politikası: 1932, 1954
Marjinal tç Tasarruf Oram: 52
Marjinal Verimlilik: 162
Marjinal Tasarruf Eğilimi: 258, 261, 262, 343
Menkul Kıymetler Borsası: 2062
Mer'alar: 492, 493
Merkez Köyler: 1926
Merkezî îdare: 186,202
Mersin Rafinerisi: 850 ,
Meslekî Eğitim: 106, 111, 112, 1549, 1602
Metal Bilgisi: 70
Metal Dışı Madenler: 576
Metaller : 951 r- 959, 962, 970
Metalürji: 950, 955, 956
Metropolitan Planlama: 1904, 1905
Meyve Üretimi: 8, 483
Millî Gelir: 212, 252, 1328, 1329
Millî Savunma Hastaneleri: 1804, 1814

N

Nüfus : 90, 93, 94, 95, 156, 157, 159, 180, 184, 271, 1248, 1266, 1267
 Nüfus Artışı: 271
 Nüfus Yığılmaları: 180, 183
 Nihâî Tüketim : 22, 45
 Nihâî Ürün : 959, 966
 Nisbî Gelir: 3

O

OECD: 3, 380
 Okul öncesi Eğitim: 1468, 1494, 1495, 1496, 1528
 Optimum işletme: 191
 Organize Sanayi Bölgeleri: 1904
 Orman Ürünleri Sanayii: 7, 303, 304, 550, 553, 555, 563, 699, 713
 Ormancılık: 542, 563
 Orta Öğretim •: 107, 1472, 1473, 1474, 1512, 1527, 1533, 1536
 Orta Öğretim Üstü Kurslar : 1475
 Ortalama Tasarruf Oranı: 258
 Ortalama Yıllık Ücretler: 123, 124
 Ortak Teşebbüsler: 89
 Oymapınar Santralı: 22

Ö

Ödemeler Dengesi: 71, 72, 73, 74, 80, 82, 197, 215, 216, 268, 360
 Öğretim Araçları: 1525, 1526
 Öğretmen Durumundaki Gelişmeler : 1524
 Ölüm Oranları: 92, 93, ,157, 158
 Örgün Eğitim : 279, 280, 281, 1468 r- '1478, 1482, 2112
 Örgütlenmiş Sermaye Piyasası: 189
 Öz Kaynak ve Fonlar: 64
 Özel Alaşımli Çelik: 389
 Özel Kesim: 50
 özel Kesimin Finansmanı: 345, 346, 347
 Özel Tasarruf: 317
 Özel Tüketim: 42
 Özel Yabancı Sermaye : 81, 1996, 1997
 Özel Yatırımlar: 53

P

- Pamuk Üretimi: 482
 Para ve Kredi Politikası 1955, 1985
 Para Kredi Sistemi: 1977, 1978, 1979, 1980
 Personel Giderleri: 44
 Perspektif Plan : 222, 224, 232, 239, 286, 289, 2227 ~ 2230, 2257
 Petro Kimya: 22, 812, 826
 Petro Kimya Kompleksi: 813 ~ 819
 Petrol Dairesi : 2199/8
 Petrol Rafinerisi : 2199/8
 Petrol Reformu : 2197, 2198, 2199/6-7
 Petrol Ürünleri Sanayii: 22, 37, 45, 79, 849, 863
 Pişmiş Kilden ve Çimentodan Gereçler Sanayii: 907 ~ 920
 Plan Hedefleri: 475, 476, 477
 Plan Uygulaması ile ilgili Mevzuat: 2356, 2357, 2358, 2359, 2360
 Plan Uygulamasının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi : 2361 ~ 2373
 Plan ve [Programlarda İşbirliği ve Koordinasyon : 2374 ~ 2382
 Planlı Dönemin Sorunları : 2111 ~ 2226
 Planlı Dönemde Uygulama : 2200 ~ 2226
 Planlı Dönemde Yatırımlar : 2205 ~ 2210
 Planlı Dönemde Yatırımcı Kuruluşlar: 2203, 2204
 Planda Dış Finansman Uygulaması: 2309 ~ 2321
 Planda Etkin Kredi Düzeni: 2322, 2333
 Planda Etkin Kredi Düzeninin İşleyişi: 2334
 Planda Proje Hizmetleri : 2335 ~ 2355
 Plastik İşletme Sanayii: 777 ~ 793
 Program - Proje Hazırlığında Bilgi Birimi ve Koordinasyon: 2304
 Program Kredileri: 83
 Proje Kredileri: 83, 363, 1995

R

- Radyo İstasyonu : 36
 Radyo - Link: 33, 35
 Reel Ücretler: 124
 Refah Dağılımındaki Gelişmeler: 122
 RCD : 86, 89, 719

S

- Sabit Sermaye Yatırımı: 41, 48, 49, 50, 51, 54, 56, 62, 70, 257, 264, 306, 311, 313, 314

- Saf Bitki Besin Maddesi: 10, 14
- Sağlık : 55, 127, 145, 155, 174, 177, 178, 209, 282, 312, 1747 ~ 1756, 1814
- Sağlık Alanındaki İnsan Gücü: 1396, 1397, 1398, 1411, 1414, (Tablo: 535, 539, 544, 547)
- Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi: 127, 174, 282, 1748, 1788, 1789, 1790, 1792, 1798, 1799, 1802, 1803
- Sağlık Hizmetlerinin Uluslararası Mukayesesi: 1796, 1797,, (Tablo: 635)
- Sağlık Ocakları, Evleri ve Dispanserleri : 1750, 1791, 1792, 1793, 1798, 1802
- Sağlık Personeli: 129, 1763, 1766, 1767, 1768, 1801, 1814
- Samsun Gübre Tesisi: 22
- Sanayii: 3, 4, 16, 20, 89, 98, 100, 142, 146, 148, 190, 194, 198, 212, 213, 214, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 275, 289, 300, 301, 302
- Sanayii Bitkileri: 8, 466, 467
- Sanayii Ürünleri: 76, 82, 87, 195, 19, 212, 214
- Sektörel Büyüme Hızları: 3
- Sektörel Gelişme Hedefleri: 378 r-"389. ,
- Sektörel Üretim Hedefleri: 390, 391, 392, 393
- Sektörel Yatırım Hedefleri: 394, 395, 396
- Sektörlerdeki İstihdam Artışları: 1283, 1284
- Sektör ve Alt Sektör Ana Planları : 379, 380, 381, 2229, 2233 ~ 2246
- Sendikalaşma Oranı: 102, 1342, 1343, 1347
- Seramik Sanayii : 865 ~ 878
- Sermaye Birikimi: 48, 54, 219, 220
- Sermaye/Hasıla Oranı: 53
- Servet Vergileri: 327
- Sigorta Şirketleri : 2049 ^ 2058
- Sigortalı İşçi: 101, 125
- Sınai Üretim : 16, 190
- Sinter Manyezit: 24
- Sosyal Güvenlik: 100, 125, 126, 163, 217, 219, 283, 284, 1713 ~ 1744
- Sosyal Güvenlik Fonlarının Kullanılışı: 1727, 1728, 1729
- Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gayrisafi Millî Hasıla İçindeki Durumu: 1732. 1737. 1739
- Sosyal Güvenlikle İlgili Zorunlu Sigorta Programları: 1733, 1734, 1746
- Sosyal Güvenlik Müesseseleri : 1715, 1716, 1717, 1718, 1721, 1722, 1735 ~ 1740
- Sosyal Güvenlik Müesseselerinin Finansman Kaynakları : 1723 ~ 1726
1726, 1737
- Sosyal Güvenliğin Ülkelerarası Mukayesesi: 1739
- Sosyal Hizmet Harcamaları: 1743, 1744
- Sosyal Hizmetler Kurumu: 1741, 1742, 1743, 1745

Sosyal Sigortalar Kurumu Hastaneleri: 1756, 1791
 Sosyalleştirme Bölgeleri: 11751, 1783, 1785, 1788, 1790, 1792, 1798, 1799,
 1802, 1803, 1814
 Spor : 1702 ^ 11712
 Spor Kulüpleri : ;1705
 Spor Tesisleri: 1703, ,1706, 1707, 1711
 Sulanan Alan : 12, 457
 Su Ürünleri : 7, 303, 523, 541
 Süt İşletmeciliği Projesi: 519

Ş

Şehir içme Sulan: 39
 Şehir Kadastro: 38
 Şehirleşme: 33, 135, 180, ',189, 272, 1879 ~ 1904
 Şehir Planlaması: 1894
 Şehirselleştirme Birimleri: 135, 180

T

Talep İhtiyaç Farklılaşması: ,1423
 Tarım: 2, 4, 9, 46, 55, 60, ,70, 76, ,98, 142, 146, 148, 162, 190, 193, 194,
 252, 254, 264, 275, 299, 303, 312, 314, 383, 407, 408, 409, 435, .1274, 1275,
 1292, 1293, 1294, 1347.
 Tarım Alet ve Makinaları : 19, 22, 31, 79, ,1003 r- 1019
 Tarım Kredisi: 1982, 1985
 Tarımla İlgili Altyapı Yatırımları: 2108
 Tarımsal Destekleme Politikası: 2026 ~ 2030
 Tarımsal Mücadele lâçları: 14
 Tarımsal Üretim: 7, 412
 Tasarruf: İ258 ~ 264, 315 ~ 318
 Tasarruf Politikası: 1986, 1987
 Taşıt İmalât Sanayii: 19, '22
 Tavizli Dış Krediler: 82
 Tavukçuluk: 13
 Teknik Eğitim : 1538, 11539 ~ 1548, 1567 ~ 1951, 1602
 Teknolojik Gelişme : 9, 13, 22, 24, 25, 26, 1348 ~ 1358
 Teknik İnsangücü: 103, 104, 1392, 1393, Ü394, U395, 1405, 1406, 1410,
 1420 (Tablo: 534,538)
 Telekomünikasyon: 89
 Teknik Yardım ve Uluslararası Bilimsel işbirliği: 1384 ~ 1388
 Televizyon : 36
 Temel Eğitim : 169, 280, ,1460, 1469, 1470, 1471, 1529 ~ 1535

Teşvik ve Yönelme Politikası: 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 Toplu
 Küçük Tasarrufların Değerlendirilmesi: 2273 ~ 2287
 Toprak ve Su Kaynakları: 1921
 Toprak ve Tarım Reformu : 411, 123, 2095 ~ 2111
 Traktör Parkı: 11
 Transfer Harcamaları: 66, 336
 Tüketim: 265, 266, 267
 Tüketim Alışkanlıkları: 189
 Tüketim Harcamaları: 41, 42, 43, 47, 608, 309
 Tüketim Malları: 19, 20, 24, 28, 29, 46, 144, 190, 191, 213, 255, 256, 2811
 301, 358, 606, 609, 610, 611 615, 626
 Turizm : 389, 1176 ~ 1193
 Turizm Geliri: 40, 80, 82, 197
 Turizm Gideri : 40
 Tütün : 22, 482, 653, 654, 655, 656, 660, 662, 663

U

Uçak Sanayii: 1090 ~ 1095
 Ulaştırma : 4, 60, 89, 312, 1125 ~ 1158
 Ulusal Ekonomi: 55, 184

Ü

Ücret Düzeyindeki Gelişmeler: 122
 Ücretliler: 100, 101, 283
 Ücret Politikası : 2018 ~ 2025
 Ücret Sorunu : 1422
 Üçüncü 'Sektör: 2300
 Üniversite Hastaneleri: 1756, 1791, 1804, 1814
 Üretken Sektörler: 5, 189
 Üretken Yatırımlar: 183
 Üretim: 253 ~ 257, 427, 428, 429, 511, 586, 591, 610, 624, 625, 632, 633.
 634, 635, 724, 725, 754, 770, 771, 772, 773, 789, 790, 791, 807, 822, 843,
 860, 875, 890, 903, 943, 951, 952, 965, 966, 978, 1015, 1028, 1046, 1060
 Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı: 86
 Üretim Teknolojisi: 9, 22, 24, 26, 757, 954

V

Vasıflı işgücü: 213
 Vasıtalı Vergiler: 325, 1939
 Vasıtasız Vergiler: 324, 1939

Savaş Hizmetleri: 1770, 1771, 1811, 1814
 Vasıtalı Gelirler: 64, 328
 Vergi Gelirleri: 64
 V. İadesi: 73
 Vasilik : 12, 67, 104

Y

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu: 81, 1996
 Yağlı Tohumlar : 8, 482
 Yapısal Değişme: 4, 6, 16, 75, 189, 473
 Yapısal Güçlükler: 189
 Yakıt tasarrufu Sistemi: 1818, 1841, 1842
 Yassı Hadde Ürünleri: 389
 Yaş Yapısı: 94
 Yataklı Sağlık Tesisleri : 1758, 1759, 1791, 1804 ~ 1809, 1814
 Yataklı Tedavi Kurumları: 1754, 1755, 1758, 1759, 1814
 Yatılı Bölge Okulları: 1510, 1511
 Yatırımlar: 258, 264, 311, 312, 313, 314, 433, 540, 562, 573, 597, 598, 00, 611, 637, 651, 662, 728, 729, 757, 775, 792, 797, 810, 825, 846, 63, 877, 892, 893, 905, 919, 945, 968, 980, 1000, 1032, 1048, 1063, 1088, 1122, 1157, 1166, 1175, 1189 1227
 Yatırım Harcamaları: 39, 41, 48, 66, 306, 307, 333
 Yatırım Hedefleri: 394, 395, 396, 397
 Yatırım Kalkınma ve İhtisas Bankaları: 2041, 2042, 2043, 2044,
 Yatırımm Malları : 19, '20, 22, 26, 28, 30, 31, 144, 190, 191, 195, 213, 214, 55, 256, 289, 301, 358, 606, 609 *~ 615, 974, 975, 976
 Yatırım Politikası¹. 2000, 2001
 Yatırım - Tasarruf Dengesi: 316, 319
 Yaygın Eğitim: 109, 118, 279, 281, 1479, 1480, 1489, 1635, 1636, 1657,
 Yem üretimi: 485, 495
 Yeni Strateji: 155, 306, 308, 408, 409, 2228, 2229, 2230, 2233, 2238, 2241, 2243
 Yerleşme: 134, 155, 180, 1866, 1867, 1878
 Yerleşme Birimleri: 180, 186'
 Yeni Programlar : 2288 ~ 2307 •
 Yurt Dışına Nitelikli İnsangücü Akımı: 1416, 1417,
 Yurt Dışındaki İşçiler: 99, 361, 1282, 1295
 Yurtiçi Gelir: 4, 408
 Yurtiçi Nüfus : 90
 Yurtiçi Talep: 533, 738, 864, 881, 941
 Yüksek Öğretim: 1476, 1477, 1478, 1603, 1604, 1634

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

<u>Sayfa</u>	<u>Tablo</u>	<u>Başlık</u>	<u>Sütun</u>	<u>Satır</u>	<u>Yanlış</u>	<u>Doğru</u>
12	12			7	3	2
12	14			5	4	3
321	206		5		Üçüncü Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde	İkinci Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde
321	206		8		İkinci Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde	Üçüncü Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde
322	207		5		Üçüncü Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde	İkinci Plan Yıllık Ortalama artış, yüzde
929		ALTINCI KISIM			Uzun dönemde hedefler ve amaçlar	Plan uygulaması ve araçları

